CULEGERE DE ARTICOLE ŞTIINŢIFICE

CONFERINŢĂ ŞTIINŢIFICĂ INTERNAŢIONALĂ

”COMPETITIVITATE ŞI INOVARE ÎN ECONOMIA CUNOAŞTERII”

EDIŢIA A XXII-a

25 – 26 septembrie 2020

CHIŞINĂU

2020

CZU 082:378=135.1=111=161.1
C 63

Culegere de articole ştiinţifice

Conferinţă Ştiinţifică Internaţională

”Competitivitate şi Inovare în Economia Cunoaşterii” (25-26 septembrie 2020)

Copyright 2020

Editori:

Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova. Adresa: Republica Moldova, mun. Chişinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61, MD-2005, Telefon: + 37322224128, Fax: +37322221968, www.ase.md

Editura ASEM, Centrul Editorial-Poligrafic al ASEM. Adresa: Republica Moldova, mun. Chişinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 59, ASEM, bloc B, b. 502, MD-2005, Telefon: + 37322402936, www.ase.md

Toate drepturile sunt rezervate

Editorii nu sunt responsabili pentru conţinutul lucrărilor ştiinţifice publicate şi nici de opiniile autorilor prezentate în acest Volum.

COLEGIUL DE REDACŢIE
Redactor-şef: Prof. univ., dr. hab., academician Grigore BELOSTECINIC
Membri:
Corneliu GUŢU, dr., Prorector Pentru cercetare şi parteneriate, ASEM
Liliana CONDRAŢCHI, cercet. şt., Şef Serviciu Ştiinţă, ASEM
Diana BRAGOI, Secretar ştiinţific al Senatului ASEM, ASEM
Eugenia FEURAŞ, dr. hab., Directorul Şcolii Doctotale ASEM
Cristina COPĂCEANU, dr., Şcoala Doctorală în drept, ştiinţe Politice şi Administrative ASEM-USPEE
Zinovia TOACĂ, dr., Decan al Facultăţii „Tehnologii Informaţionale şi Statistică Economică”, ASEM
Ludmila COBZARI, dr., hab., Decan al Facultăţii „Finanţe”, ASEM
Roman LIVANDOVSCHI, dr., Decan al Facultăţii „Business şi Administrarea Afacerilor”, ASEM
Veaceslav ZAPOROJAN, dr., Decan al Facultăţii „Economie Generală şi Drept”, ASEM
Lilia GRIGOROI, dr., Decan al Facultăţii „Contabilitate”, ASEM
Rodica CRUDU, dr., Decan al Facultăţii „Relaţii Economice Internaţionale”, ASEM
Nina ROŞCOVAN, dr., Institutul de Cercetări Economice şi Studii Europene, ASEM

Descrierea Camerei Naţionale a Cărţii

"Competitivitate şi Inovare în Economia Cunoaşterii", conferinţă ştiinţifică internaţională (22 ; 2020 ; Chişinău). Conferinţă Ştiinţifică Internaţională "Competitivitate şi Inovare în Economia Cunoaşterii", Ediţia a 22-a, 25-26 septembrie 2020 : Culegere de articole ştiinţifice / colegiul de redacţie: Grigore Belostecinic (redactor-şef) [et al.]. – Chişinău : ASEM, 2020. – 806 p. : fig., fot., tab.

Cerinţe sistem: PDF Reader.

Antetit.: Min. Educaţiei, Culturii şi Cercet., Acad. de Studii Econ. din Moldova. – Texte : lb. rom., engl., rusă. – Rez.: lb. engl. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art. şi în subsol. – În red. aut.

ISBN 978-9975-75-985-4.

082:378=135.1=111=161.1
C 63

ISBN 978-9975-75-985-4.

Acest Volum include materialele ştiinţifice prezentate la Conferinţa Ştiinţifică Internaţională ”Competitivitate şi Inovare în Economia Cunoaşterii”, Ediţia a XXII-a, 25-26 septembrie 2020, care s-a desfăşurat în cadrul Academiei de Studii Economice a Moldovei (ASEM), Chişinău, Republica Moldova.

CUPRINS:

PLENARA

PANDEMIA DE CORONAVIRUS – LECŢII „*DEOCAMDATĂ*" ÎNVĂŢATE **16**

Dr., Valeriu Ioan-Franc
membru corespondent al Academiei Române,
director general adjunct al Institutului Naţional de Cercetări Economice, Costin C. Kiriţescu"/
Academia Română, Bucureşti, România
Dr., Andrei-Marius Diamescu
cercetător senior, Institutului Naţional de Cercetări Economice, Costin C. Kiriţescu"
Academia Română, Bucureşti, România

SUSTAINABILITY MANAGEMENT OF THE COMPANIES FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA **26**
MANAGEMENTUL DEZVOLTĂRII DURABILE A ÎNTREPRINDERILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Covaş Lilia, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

SECȚIUNEA 1:
ABORDĂRI INOVATIVE ŞI NOI TENDINŢE ÎN DOMENIUL BUSINESS ŞI ADMINISTRARE

COMPETITIVENESS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: SOME TRENDS AND CHALLENGES **40**
COMPETITIVITATEA REPUBLICII MOLDOVA: UNELE TENDINȚE ȘI PROVOCĂRI

[1]Grigore BELOSTECINIC, dr. hab.
[2]Corneliu GUȚU, PhD
[3]Diana BRAGOI, PhD Student
[1,2,3,]Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

THE IMPACT OF INNOVATION POLICY ON EFFECTIVE REGIONAL DEVELOPMENT **52**
ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭФФЕКТИВНОЕ РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

[1]Olga NOSOVA, PhD
[2]Tetiana NOSOVA, PhD
[1, 2,] V.N. Karazin Kharkiv National University, Karazin Business School, Ukraine

MANAGING NATURAL RESOURCES IN TURBULENT TIMES **63**

[1]Ghenadie CIOBANU, PhD
[2]Raluca Iuliana GEORGESCU, PhD
[3]Olivia Florentina BALU, Ph.D
[4]Gabriel NĂSTASE, PhD
[5]Valentin LAZĂR, PhD Student
[1]INCSMPS Bucharest, Romania
[2,4,5] Bucharest University of Economic Studies, Romania
[3]University of Geneva, Switzerland

CONSIDERING RISKS ASSOCIATED WITH EMPLOYEES 'WORKING CONDITIONS **69**
ABORDAREA RISCURILOR ASOCIATE CONDIŢIILOE DE MUNCĂ ALE ANGAJAŢILOR

[1]Ala COTELNIC, doctor habilitat
[2]Constantin SCARLAT, Doctorand
[1,2] Academia de Studii Economice din Moldova,
Republica Moldova

THE IMPACT OF AIR POLLUTION ON THE HEALTH OF THE POPULATION AND THE ENVIRONMENT **76**

[1]**Alexandru Gabriel POSTOLACHE,** PhD. Student
[2]**Victor Adrian TROACA,** PhD. Student
[3]**Ciprian ROTARU,** PhD. Student
[4]**Carol Cristina GOMBOS,** PhD. Student
[1,2,3,4,]Bucharest University of Economic Studies, Romania

A NEW PARADIGM OF INTERGENERATIONAL COLLABORATION **82**
O NOUĂ PARADIGMĂ DE CONLUCRARE INTERGENERAȚIONALĂ.

Dumitru MICUȘA,
Dumitru TODOROI,
Rodica BĂRĂNESCU, Vasile BUCUR, Elena CHICU, Boris CHISTRUGA, Marina COBAN, Constantin MATEI, Radu MIHALCEA, Nadejda ȘIȘCAN, Viorel ȚURCANU, Silvia GHINCULOV, Tatiana PÂȘCHINA, Nolea FILIP
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

EXTENDED COMPLEX OF PROPERTIES AND INDICATORS OF THE COMMERCIAL ASSORTMENT OF THE GOODS **92**
COMPLEXUL EXTINS DE PROPRIETĂȚI ŞI INDICI AI SORTIMENTULUI COMERCIAL DE MĂRFURI

Tudor MALECA, dr.
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Republica Moldova

RESEARCH ON THE QUALITY OF RAW MATERIALS USED TO OBTAIN BUTTER CREAMS IN CONFECTIONERY **105**
CERCETĂRI PRIVIND CALITATEA MATERIILOR PRIME FOLOSITE PENTRU OBȚINEREA CREMELOR DE UNT ÎN COFETĂRIE

[1]**Valentina CALMÂȘ, dr.**
[2]**Svetlana FEDORCIUCOVA, dr.**
[1,2,]Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

ASSORTMENT AND QUALITY OF SPECIAL SHOE FOOTWEAR - BASIC INDICES OF THEIR COMPETITIVENESS **119**
SORTIMENTUL ŞI CALITATEA ÎNCĂLȚĂMINTEI DE DESTINAȚIE SPECIALĂ – INDICII DE BAZĂ AI COMPETITIVITĂȚII ACESTORA

Ghenadie ȘPAC, dr.
Academia de studii Economice a Moldovei,
Republic of Moldova

NEW TRENDS OF CONSUMER BEHAVIOR DURING CRISIS **125**
НОВЫЕ ТРЕНДЫ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ПОВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

[1]**Lidia MITNIȚCAIA**
[2]**Stanislav ARMANOV**
[3]**Natalia ȚURCAN**
[1,2,3,]Academy of Economic Sciences of Moldova

GLOBAL WARMING IN ROMANIA **134**

[1]**Victor Adrian TROACA,** PhD Student
[2]**Alexandru Gabriel POSTOLACHE,** PhD Student
[3]**Ciprian ROTARU,** PhD Student
[4]**Carol Cristina GOMBOS,** PhD Student
[1,2,3,4,]Bucharest University of Economic Studies, Romania

PROJECT COST MANAGEMENT THROUGH PMBOK **140**
MANAGEMENTUL COSTURILOR PROIECTULUI PRIN PRISMA PMBOK

[1]**Ghenadie ȘAVGA, dr.**
[2]**Larisa ȘAVGA, dr. hab.**
[1]Academia de Studii Economice a Moldovei,
Republica Moldova

THE RETROSPECTIVE OF NEGOTIATIONS AS A BASIS FOR COLLABORATIVE RELATIONSHIPS BETWEEN NATIONS **146**
RETROSPECTIVA NEGOCIERILOR CA FUNDAMENT A RELAȚIILOR DE COLABORARE ÎNTRE NAȚIUNI
[1]Nicolae PLATON, dr.,
[2]Tatiana JURAVELI, doctorand
[1,2,]Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

INTERFERENCES BETWEEN MARKETING COMMUNICATION AND SOCIAL PSYCHOLOGY **151**
INTERFERENȚELE DINTRE COMUNICAREA DE MARKETING ȘI PSIHOLOGIA SOCIALĂ
[1]Svetlana JAPALĂU, doctorandă
[2]Oxana SAVCIUC, dr.
[1,2,]Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

TOBACCO INDUSTRY – A FALSE ALLIED AGAINST CORONA VIRUS **163**
[1]Iulian GOLE, PhD Student
[2]Victor Marian DUMITRACHE PhD Student
[3]Amelia DIACONU PhD Student
[4]Marcela Antoneta NICULESCU, PhD Student
[1, 2,] Bucharest University of Economic Studies, Romania

WASTE MANAGEMENT - BEST PRACTICES FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA **171**
MANAGEMENTUL DEȘEURILOR – CELE MAI BUNE PRACTICI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA
[1]Victoria IORDACHI, PhD
[2]Stela CIOBU, PhD
[1]National Institute for Economic Research, Republic of Moldova

METHODS AND TECHNIQUES OF PERSUASION USED BY RESIDENTIAL CONSTRUCTION COMPANIES IN ORDER TO STIMULATE POTENTIAL BUYERS TO ACTION **182**
METODE ȘI TEHNICI DE CONVINGERE UTILIZATE DE COMPANIILE CONSTRUCTOARE DE IMOBIL LOCATIV ÎN SCOPUL STIMULĂRII SPRE ACȚIUNE A POTENȚIALILOR CUMPĂRĂTORI
Olesea ROTARU, drd.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

RECHARGEABLE BATTERIES– POTENTIALS AND FUTURE CHALLENGES **189**
[1]Marcela Antoneta NICULESCU, PhD
[2]Amelia DIACONU, PhD Student
[3]Iulian GOLE, PhD Student
[4]Victor DUMITRACHE, PhD Student
[1]National Institute of Research and Development for Industrial Ecology, Bucharest, Romania,
[2]Artifex University, Romania
[3] Bucharest University of Economic Studies, Romania
[4]Bucharest University of Economic Studies, Romania

ANTHROPIC PRESSURE ON URBAN SPACE. MALFUNCTIONS AND RISKS **197**
[1]Carmen-Valentina RĂDULESCU, PhD
[2]Constantin-Marius PROFIROIU, PhD
[3]Florina BRAN, PhD
[4]Sorin Petrică ANGHELUȚĂ, PhD
[1, 2 3,, 4] Bucharest University of Economic Studies, Romania

MANAGEMENTUL PERFORMANȚEI ECHIPEI **203**
TEAM PERFORMANCE MANAGEMENT
Irina CĂLUGĂREANU, dr.
Academia de Studii Economice a Moldovei, R. Moldova

HEALTH BENEFITS OF TOPINAMBUR (HELIANTHUS TUBEROSUS L.) ON HEALTH **209**
EFECTELE BENEFICE ALE TOPINAMBUR (*HELIANTHUS TUBEROSUS L.)* ASUPRA SĂNĂTĂȚII

[1]Ecaterina GÎNCU
[2]Olga TABUNȘCIC
[3]Aurica CHIRSANOVA
[1,2,] Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
[3]Universitatea Tehnică a Moldovei, Republica Moldova

THE ROLE OF ESCHERICHIA COLI IN THE INTESTINAL MICROBIOME AND IN FOOD SAFETY **216**
ROLUL *ESCHERICHIA COLI* ÎN MICROBIOMUL INTESTINAL ȘI ÎN SIGURANȚA ALIMENTELOR

Laurenţia ARTIOMOV, dr.
Institutul de Microbiologie şi Biotehnologie, Republica Moldova

THE STUDY OF THE QUALITY OF THE SERVICES OF THE COMPANY "ÎM ORANGE MOLDOVA" SA **223**
STUDIUL CALITĂȚII SERVICIILOR COMPANIEI „ÎM ORANGE MOLDOVA" S.A

[1]Mihail PAIC
[2]Ion SAHARNEANU
[1]Academia de Studii Economice din Moldova, mun.Chişinău,
[2]Smart Story expert, Orange Moldova

ENTERPRISE LOGISTICS ACTIVITY EFFICIENCY **230**
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

[1]ЧЕРНАВКА М.І к.т.н.,доцент
[2]АРТЮХ Т.М д.т.н.
[3]КУПАЛОВА Г.І. д.э.н.
[4]ГРИГОРЕНКО І.В. к.т.н.
[1]МЭА, Кишинэу,
[2, 3.] КНУ имени Тараса Шевченко, Украина, г. Киев,
[4]ВТЕИ КНТЕУ, Украина, г. Виница

THE IMPORTANCE OF RESOURCES IN THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF TOURISM ORGANIZATIONS **243**

[1]Elmira GODJAYEVA, Assos. Prof.
[2]Ulkar SADIGOVA, PhD
[1,2,]Azerbaijan Tourism and Management University,
Azerbaijan, Baku, 822/23 K.Rahimov str.Baku

SECŢIUNEA 2:
ECONOMIE FUNDAMENTAL ŞI APLICATĂ

NATURE, ECOSYSTEMS AND BIODIVERSITY- ECOSYSTEM MANAGEMENT **249**

[1]Florina BRAN, PhD
[2]Dumitru-Alexandru BODISLAV, PhD
[3]Sorin-Petrică ANGHELUȚĂ, PhD
[4]Răzvan Cătălin DOBREA, PhD
[5]Svetlana PLATAGEA GOMBOS, PhD Student
[1, 2, 3, 4,5] Bucharest University of Economic Studies, Romania

TRENDS IN THE DYNAMICS AND STRUCTURE OF FOREIGN INVESTMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA **255**
TENDINȚE ÎN DINAMICA ȘI STRUCTURA INVESTIȚIILOR STRĂINE ÎN REPUBLICA MOLDOVA
Aliona BALAN, PhD
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

SOCIO-ECONOMIC EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE COMPETITIVENESS OF THE TOURISM INDUSTRY **264**
(THE CASES OF BULGARIA AND ECUADOR)
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ КОВИД-19 НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ /ПО ПРИМЕРУ БОЛГАРИИ И ЭКВАДОРА/
[1]Desislava VARADZHAKOVA, PhD
[2]Angel Guillermo Fèlix MENDOZA, PhD Student
[1]Bulgarian Academy of Sciences - National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography, Republic of Bulgaria,
[2]Escuela Superior Politécnica Agropecuaria de Manabí "Manuel Félix López", Calceta, Manabí, Ecuador

THE EXCISE POLICY FOR TOBACCO PRODUCTS: AN EFFECTIVE MEASURE OF FINANCIAL PROTECTION IN HEALTH **273**
POLITICA DE ACCIZARE A PRODUSELOR DIN TUTUN: MĂSURĂ EFICIENTĂ DE PROTECŢIE FINANCIARĂ ÎN SĂNĂTATE
Elena ZUBCOVA, PhD Student
Andrei PETROIA, PhD
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

THE EFFECTS OF INTEREST APPLICATIONS IN THE COVID-19 PERIOD ON THE HOUSING MARKET AND INDIVIDUALS' HOUSING INVESTMENT DECISIONS: EVIDENCE FROM TURKEY **279**
Ercan ÖZEN, PhD
University of Uşak, Faculty of Applied Sciences, Department of Finance and Banking, Uşak / Turkey

THE IMPACT OF VALUE AND ENTROPY IN THE ECONOMIC LIFE OF THE CONTEMPORARY WORLD **285**
[1]Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU, PhD
[2]Mihaela Diana OANCEA NEGESCU, PhD
[3]Petrut Cristian VASILACHE PhD Student
[4]Maria Loredana POPESCU, PhD Lecturer
[5]Cosmin ANDREICA PhD Student
[1,2,3,4,] Bucharest University of Economic Studies, Romania
[5]University of Bucharest, Romania

EVALUATION OF WILLINGNESS TO HAVE PENSION PLAN IN TURKEY AND AUTO ENROLLMENT SYSTEM **291**
Ercan ÖZEN, PhD
University of Uşak, Faculty of Applied Sciences, Department of Finance and Banking, Uşak / Turkey

TRENDS OF LABOR MIGRATION IN CONTEXT PANDEMIC CRISIS **296**
TENDINȚE ALE MIGRAȚIEI FORȚEI DE MUNCĂ ÎN CONTEXTUL CRIZEI PANDEMICE
[1]Nelly FILIP, dr.
[2]Natalia BRANAȘCO, dr.
[1]Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova
[2]Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți, Republica Moldova

THE CONTRIBUTION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN DIFFERENT SECTORS OF THE ROMANIAN ECONOMY **303**
COBAN MARINA, dr.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

SECȚIUNEA 3:

INTEGRAREA EUROPEANĂ, REȚALII ECONOMICE INTERNAȚIONALE ŞI MULTICULTURALITATE

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION **311**
ROLUL LIMBILOR STRĂINE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ÎN CONEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE
Lidia PANAINTE
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

EXPLORING THE STATE OF ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLICA OF MOLDOVA. INNOVATION PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION **318**
EXPLORAREA STĂRII ANTREPRENORIATULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA. PERSPECTIVE INOVAȚIONALE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII
[1]**Olesea FORTUNA, drd.**
[2]**Larisa DODU GUGEA, dr.**
[1,2]*Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova*

CHANGES AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE WORLD ECONOMY **324**
[1]**Constantin-Marius PROFIROIU,** PhD
[2]**Carmen-Valentina RĂDULESCU** PhD
[3] **Sorin BURLACU,** PhD
[4]**Corneliu GUȚU,** PhD
[1, 2, 3] *Bucharest University of Economic Studies*
6 Piata Romana, 1st district, Bucharest, 010374 Romania
[4]*Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova*

CREATIVE SPACES AND URBAN DEVELOPMENT IN CHISINĂU **331**
SPAȚII CREATIVE ȘI DEZVOLTAREA URBANĂ ÎN ORAȘUL CHIȘINĂU
Mihai HACHI, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

PROMOTING MULTICULTURALISM IN HIGHER EDUCATION IN DIGITAL ERA **338**
PROMOVAREA MULTICULTURALITĂȚII ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR ÎN ERA DIGITALĂ
Serghei VASILACHI, drd.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

MULTILINGUALISM AS A NEW APPROACH IN TEACHING MODERN LANGUAGES **345**
Luminita DIACONU
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

INNOVATIVE POLICIES FOR THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA **351**
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА
Елена ЖИГАРЕВА, Докторантка
УЛИМ, Кишинев

GREEN ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND EUROPEAN CIRCULAR ECONOMY TREND **357**
ANTREPERENORIATUL VERDE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI TRENDUL EUROPEAN DE ECONOMIE CIRCULARĂ
[1] **Zorina SISCAN,** Ph. D. Hab.
[2]**Marina KAIM,** Ph.D. Candidate
[1,2,]*Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova*

THE LINK BETWEEN NATURAL RESOURCES, ARMED CONFLICTS AND POLITICS **367**

[1]Raluca Iuliana GEORGESCU
[2]Gabriel NĂSTASE
[3]Ghenadie CIOBANU
[4]Valentin LAZĂR
[1,2,3,4] Bucharest University of Economic Studies, Romania

IMPACTUL PANDEMIEI COVID-19 ASUPRA COMUNICĂRII: PROVOCĂRI ŞI OPORTUNITĂŢI **373**

[1]Larisa DODU-GUGEA, dr.
[2]Zorina GHILEŢCHI profesor, grad superior
[1]Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova.
[2]Colegiul Naţional de Comerţ (CNC) din cadrul ASEM, Republica Moldova

IMPACTUL ACORDULUI DE ASOCIERE ASUPRA TRANSPORTULUI RUTIER: REALIZĂRI ŞI PERSPECTIVE **380**

[1]Larisa DODU-GUGEA, dr.
[2]Nina GARȘTEA, dr.
[3]Petru MITITIUC, expert
[4]Liliana STAVER (CONDRAȚCHI), cercetător științific
[1,4,]Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova
[2]Universitatea Tehnică a Moldovei, [3]AITA, Moldova

APROFUNDAREA RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ŞI UNIUNEA EUROPEANĂ ÎN BAZA ACORDULUI DE ASOCIERE. COOPERAREA ECONOMICĂ ŞI SECTORIALĂ **387**

Diana BRAGOI, drd.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

SECȚIUNEA 4:
CARPE SCIENTIAM: EVOLUȚIILE ŞTIINȚELOR SOCIALE ŞI UMANITARE ÎN ECONOMIA CUNOAŞTERII

MOTIVATION AND JOB SATISFACTION OF EMPLOYEES
MOTIVAȚIA ȘI SATISFACȚIA ÎN MUNCĂ A ANGAJAȚILOR **392**

Marina BAIEȘU, dr.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

LEVERS FOR DEVELOPMENT OF THE CONTEMPORARY ECONOMY AND SOCIETY IN THE WORLD & ISRAEL
POVERI PENTRU DEZVOLTAREA ECONOMIEI ȘI SOCIETĂȚII CONTEMPORANE ÎN LUME ȘI ISRAEL **399**

LAMA MASHAL, PhD Student
Institute of international relations of Moldova (IRIM)

LEGAL REGULATIONS REGARDING THE STATUS OF ELIGIBLE PRODUCER
REGLEMENTĂRI JURIDICE PRIVIND STATUTUL PRODUCĂTORULUI ELIGIBIL **405**

[1]Mihaela IARMENCO, PhD Student
[2]Evlampie DONOS, PhD
[1]Doctoral School of Law, Administrative and Political Sciences, National Consortium of Educational Institutions Academy of Economic Studies of Moldova and University of European Political and Economic Studies "Constantin Stere", Republic of Moldova,
[2]Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

LIFELONG TRAINING: DEVELOPING KEY SKILLS - ENSURING COMPETITIVENESS IN THE LABOR MARKET. **412**
INSTRUIREA PE PARCURSUL ÎNTREGII VIEȚI: DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR CHEIE – ASIGURAREA COMPETITIVITĂȚII PE PIAȚA MUNCII.
Cezara ABRAMIHIN, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

TERMINOLOGICAL CREATIVITY IN CONTEMPORARY FRENCH **419**
CREATIVITATEA TERMINOLOGICĂ IN LIMBA FRANCEZĂ CONTEMPORANĂ
(în baza terminologiei economice)
Gheorghe MOLDOVANU, dr. hab.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

PERCEPTIONS OF WELL-BEING ÎN TERMS OF THE RIGHT TO A STANDARD OF LIVING **426**
PERCEPȚII ALE BUNĂSTĂRII PRIN PRISMA DREPTULUI LA UN NIVEL DE TRAI
Angela BOGUȘ, PhD
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

SELF-ASSESSMENT IN THE FOREIGN LANGUAGE LERNING PROCESS **433**
AUTOEVALUAREA ÎN PROCESUL DE ÎNVĂȚARE A LIMBILOR STRĂINE
Djulieta RUSU, dr.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

MANAGEMENTUL „VERDE" AL RESURSELOR UMANE – O NOUĂ DIMENSIUNE A ABORDĂRII ANGAJAȚILOR ÎN CADRUL ORGANIZAȚIILOR **446**
Alic BÎRCĂ, dr. hab.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

SECȚIUNEA 5:
ECONOMETRIE ŞI STATISTICĂ ECONOMICĂ

TYPICAL GEODESICS ON HYPERBOLIC MANIFOLDS OF DIMENSION 2 **453**
Vladimir BALCAN, PhD
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

SECȚIUNEA 6:
INOVAȚII CONTABILE ÎN ECONOMIA CUNOAŞTERII

ANALYSIS OF ISA PROVISIONS CONCERNING QUALITY MANAGEMENT FOR AN AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS **462**
Liudmila LAPIȚKAIA, PhD
Academy of Economic Studies of Moldova, R. Moldova

REQUIREMENTS FOR COMPLETING AUDIT DOCUMENTATION WHEN USING AUTOMATED TOOLS AND TECHNIQUES **468**
[1]Liudmila LAPIȚKAIA, PhD
[2]Alexandru LEAHOVCENCO, PhD Student
[1,2,]Academy of Economic Studies of Moldova, R. Moldova

CONCERNS REGARDING EXPENSES ACCOUNTING **473**
ASPECTE PROBLEMATICE PRIVIND CONTABILITATEA CHELTUIELILOR
[1]Alexandru NEDERIȚA, doctor habilitat
[2]Angela POPOVICI, doctor
[1, 2] Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC, TECHNICAL AND INNOVATIVE ACTIVITIES OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN COMPARISON WITH INTERNATIONAL INDICATORS **480**
ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В СОПОСТАВЛЕНИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ПОКАЗАТЕЛЯМИ
Ольга ПУГАЧЕВА, ***кандидат экономических наук***
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины, Республика Беларусь

ENTITY'S POSITION AND FINANCIAL PERFORMANCE - BASIC SOURCE FOR INFORMATION USERS **488**
POZIȚIA ȘI PERFORMANȚA FINANCIARĂ A ENTITĂȚII – SURSĂ DE BAZĂ PENTRU UTILIZATORII DE INFORMAȚII
[1]Maia BAJAN, dr.
[2]Liliana LAZARI, dr.
[1, 2]Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

PECULIARITIES OF THE QUALITY CONTROL OF THE AUDIT MISSIONS OF THE INDIVIDUAL ELEMENTS OF THE FINANCIAL STATEMENTS **495**
PARTICULARITĂȚILE CONTROLULUI CALITĂȚII MISIUNILOR DE AUDITARE A ELEMENTELOR INDIVIDUALE ALE SITUAȚIILOR FINANCIARE
[1]Anatolie IACHIMOVSCHI, dr.
[2]Dumitru GRUMEZA, dr.
[1,2,]Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

THE PARTICULARITIES OF ACCOUNTING FOR DEBTS TO STAFF IN THE CONTEXT OF THE EPIDEMIOLOGICAL SITUATION **501**
PARTICULARITĂȚILE CONTABILITĂȚII DATORIILOR FAȚĂ DE PERSONAL ÎN CONTEXTUL SITUAȚIEI EPIDEMIOLOGICE
[1]Iuliana ŢUGULSCHI, dr.
[2]Rodica Cușmăunsă, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

TABLE CHARACTERISTIC OF ACCOUNTING ACCOUNTS **511**
ТАБЛИЧНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЧЕТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА
Василий ЩЕРБАТЮК, ***доктор экономических наук***
г. Кишинев, Республика Молдова

SECȚIUNEA 7:
TEHNOLOGII INFORMAŢIONALE ȘI CIBERNETICĂ ECONOMICĂ

ONLINE STUDIES: FIRST EXPERIENCE, CHALLENGES AND CONCLUSIONS **524**
STUDII ONLINE: PRIMA EXPERIENȚĂ, PROVACĂRI ȘI CONCLUZII
[1]Rodica BERZAN, dr.
[2]Ștefan BERZAN, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

APPROACHES TO THE INTERNET OF THINGS **530**
[1]Sorin BURLACU, PhD
[2]Corneliu GUȚU, PhD
[3]Răzvan Cătălin DOBREA, PhD
[4]Dumitru-Alexandru BODISLAV, PhD
[5]Svetlana PLATAGEA GOMBOS , PhD Stude*nt*
[1, 3, 4,5] Bucharest University of Economic Studies, Romania
[2]Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

MOBILE PAYMENTS BY MILLENNIALS **538**
Vasile NASTAS, PhD Student
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

DECISION-MAKING BANK POLICIES UNDER UNCERTAINTY **544**
POLITICI BANCARE ÎN CONDIȚII DE INCERTITUDINE
LILIAN GOLBAN, PhD Student
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldov

SECURITY ASPECTS OF VIDEO CONFERENCING SERVICES **551**
ASPECTE ALE SECURITĂȚII SERVICIILOR DE VIDEOCONFERINȚĂ
Aureliu ZGUREANU, dr.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

SECȚIUNEA 8:
DIMENSIUNI FINANCIARE ALE ECONOMIEI CUNOAŞTERII

METODOLOGII ŞI ASPECTE METODOLOGICE DE EVALUARE A NIVELULUI DE STABILITATE FINANCIARĂ SISTEMICĂ A RISCURILOR SISTEMICE **558**
Ana IONAȘ, drd.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

OPPORTUNITIES FOR FINANCING SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA **564**
POSIBILITĂȚI DE FINANȚARE A ÎNTREPRINDERILOR MICI ȘI MIJLOCII ÎN REPUBLICA MOLDOVA
Natalia BĂNCILĂ, dr. hab.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

MACROECONOMIC POLICIES IN DEVELOPING COUNTRIES **571**
[1]Mobolaji Akeem AYILARA, PhD Student
[2]Andrei PETROIA, PhD
[1]Lead City University,
Oba Otudeko Avenue, Toll Gate Area, Ibadan, Oyo State, Nigeria
[2]Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

THE ROLE OF MACROPRUDENTIAL POLICY INSTRUMENTS IN THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA **583**
ROLUL INSTRUMENTELOR POLITICII MACROPRUDENŢIALE ÎN DEZVOLTAREA SECTORULUI BANCAR AL REPUBLICII MOLDOVA
[1]Victoria COCIUG, PhD
[2]Victoria POSTOLACHE, PhD
[1]Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
[2]Alecu Russo Balti State University, Republic of Moldova

EVALUATION OF AUTOMOTIVE SECTOR COMPANIES WITH THE DISCOUNTED CASH FLOW METHOD **592**
[1]Eser YEŞİLDAĞ, PhD
[2]Nihat TALAYCI
[1,2]Uşak University, Republic of Turkey

EMIGRATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CAUSES AND FISCAL- BUDGETARY EFFECTS **600**
EMIGRAREA IN REPUBLICA MOLDOVA: CAUZE SI EFECTE BUGETAR-FISCALE
Andrei PETROIA, dr.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

VARIETY OF CRYPTOCURRENCY - BITCOIN MAINSTREAM PROFILE **608**
Mariya YANEVA, PhD Candidate
Academy of Economics, Bulgaria

TRUST AS A DETERMINING FACTOR REGARDING THE BEHAVIOR OF CONSUMERS OF FINANCIAL-BANKING SERVICES **613**
ÎNCREDEREA CA FACTOR DETERMINANT PRIVIND COMPORTAMENTUL CONSUMATORILOR DE SERVICII FINANCIAR-BANCARE
Larisa MISTREAN, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

FINANCIAL LITERACY DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PERSPECTIVES AND CHALLENGES **621**
DEZVOLTAREA EDUCAȚIEI FINANCIARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PERSPECTIVE ȘI PROVOCĂRI
[1]Stela CIOBU
[2]Victoria IORDACHI
[1]Academy of Economic Studies of Moldova, Rep. Moldova
[2]National Institute for Economic Research, Rep. Moldova

INVESTMENT OPPORTUNITIES AND CHALLENGES ON THE GOVERNMENT SECURITIES MARKET **634**
OPORTUNITĂȚI INVESTIȚIONALE ȘI PROVOCĂRI PE PIAȚA VALORILOR MOBILIARE DE STAT
Ana LITOCENCO, drd.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

THE ROLE OF KNOWLEDGE IN CREATING INNOVATIONS AND INTRODUCING NEW TECHNOLOGIES IN FINANCIAL MANAGEMENT **645**
РОЛЬ ЗНАНИЙ В СОЗДАНИИ ИННОВАЦИЙ И ВНЕДРЕНИИ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСАМИ
Iulia SUVOROVA, PhD
Academy of Economic Studies of Moldova, R.Moldova

INTERESTS OF THE STATE AND TAXPAYERS - THEIR CONTRADICTION AND UNITY IN CURRENT CONDITIONS **651**
ИНТЕРЕСЫ ГОСУДАРСТВА И НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ – ИХ ПРОТИВОРЕЧИЕ И ЕДИНСТВО В АКТУАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ
Nadejda CHICU, PhD,
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

IMPROVING THE BANK RESOLUTION MECHANISM **658**
DIRECȚII DE ÎMBUNĂTĂȚIRE A MECANISMULUI REZOLUȚIEI BANCARE
[1]Angela BELOBROV, dr.
[2]Costantin MOVILĂ, drd.
Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova

THE ROLE OF FISCAL PLANNING IN THE PROCESS OF FORECASTING REVENUES FROM TAX PAYMENTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: EXPECTATIONS AND ACHIEVEMENTS **667**
ROLUL PLANIFICĂRII FISCALE ÎN PROCESUL DE PROGNOZARE A VENITURILOR DIN PLĂȚILE FISCALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: AȘTEPTĂRI ȘI REALIZĂRI
BULGAC Corina, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

LOCAL GOVERNMENTS'OWN REVENUES IN INTERNATIONAL PRACTICE **679**
VENITURILE PROPRII ALE GUVERNELOR LOCALE ÎN PRACTICA INTERNAȚIONALĂ
Nadejda BERGHE, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

EVOLUTION AND TRENDS OF THE FOREIGN MARKET IN ROMANIA **688**
[1]Mihaela Diana OANCEA NEGESCU, PhD
[2]Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU, PhD
[3]Petrut Cristian VASILACHE, PhD Student
[4]Cristina DIMA, PhD Assistant
[5]Cosmin ANDREICA, PhD Student
[1,2,3,4]Bucharest University of Economic Studies, Romania, [5]University of Bucharest, Romania

SECȚIUNEA 9

JEAN MONNET CHAIR „CONSUMATORII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ŞI PROTECȚIA INTERESELOR ECONOMICE"

INNOVATIONS AND CONSUMER PROTECTION **694**
PROTECȚIA CONSUMATORILOR ȘI INOVAȚIILE
[1]Rodica CRUDU, dr.
[2]Ecaterina BRAD
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

ASSESSING THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC PROCESSES AND SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE EDUCATION SYSTEM **704**
EVALUAREA IMPACTULUI PROCESELOR DEMOGRAFICE ȘI FACTORILOR SOCIO-ECONOMICE ASUPRA SISTEMULUI DE EDUCAȚIE
Mihail POISIC, dr.
Institutul Național de Cercetări Economice, Republica Moldova

SUCCESSORY CAPACITY **711**
CAPACITATEA SUCCESORALĂ
Veronica GÎSCA, dr.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC AND OF A DROUGHT ON THE PLANT PRODUCTION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA **720**
IMPACTUL PANDEMIEI COVID-19 ȘI SECETEI ASUPRA SECTORULUI VEGETAL AL REPUBLICII MOLDOVA
Tatiana GUTIUM, drd.
Institutul Național de Cercetări Economice, Republica Moldova

INTEGRATING MODERN TECHNOLOGY INTO TEACHING, LEARNING AND ASSESSING. PROJECT METHOD **729**
INTEGRAREA TEHNOLOGIILOR INFORMAȚIONALE ÎN PROCESUL DE PREDARE-ÎNVĂȚARE-EVALUARE. METODA PROIECTULUI
Natalia BOLGARI
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

RELANSAREA ECONOMIEI REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19 **736**
[1]Rodica CRUDU, PhD
[2]Ruslan MAHMADBECOV
[1,2]Academia de Studii Economice din Moldova (ASEM), Republica Moldova

PERSONALIZED MEDICINE: A MODERN APPROACH OF MEDICAL SERVICES **742**
MEDICINA PERSONALIZATĂ: O ABORDARE MODERNĂ A SERVICIILOR MEDICALE
[1]Artiom JUCOV, dr.
[2]Grigore BELOSTECINIC, dr. hab.
[3]Liliana STAVER, cerect. şt.
[1,2,3]Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

UNELE ASPECTE PRIVIND ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI UE ÎN RM PRIVIND DREPTURILE ECONOMICE ALE CONSUMATORULUI **749**
Roman PASCARI, drd.
Judecător la Judecătoria Chișinău, Republica Moldova

ANALYSIS OF THE LEASE AGREEMENT IN THE CONTEXT OF THE NEW CHANGES **756**
ANALIZA CONTRACTULUI DE LOCAȚIUNE ÎN CONTEXTUL NOILOR MODIFICĂRI
Angelina TĂLĂMBUȚĂ, dr.
Universitatea Agrară de Stat din Moldova Departamentul Drept, Republica Moldova

THE UNDERTAKING'S REPUTATION IN THE CONTEXT OF UNFAIR COMPETITION – A CONSTANT VARIABLE **761**
REPUTAȚIA ÎNTREPRINDERII ÎN CONTEXTUL CONCURENȚEI NELOIALE – O VARIABILĂ CONSTANTĂ
Iulian MORARU, drd.
Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova

ANALIZA ISTORICĂ A RĂSPUNDERII JURIDICE PENTRU ÎNCĂLCAREA DREPTURILOR PACIENȚILOR **772**
[1]Olesea PLOTNIC, dr. hab.
Coordonator proiect EU4CONS
[2]Elena CIOCHINA, drd.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

SMART BUSINESS MODELS AND LOGISTICS NETWORKS IN THE NEW CIRCULAR ECONOMY **782**
MODELELE DE BUSINESS INTELIGENTE ȘI REȚELELE LOGISTICE ÎN NOUA ECONOMIE CIRCULARĂ
Liliana STAVER (CONDRATCHI), cercet. şt.
Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova

CONŢINUTUL ŞI EFECTELE CONTRACTELOR DE FURNIZARE A RESURSELOR ENERGETICE CONSUMATORILOR FINALI **789**
Silvia STICI, drd.
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir",
Școala doctorală științe juridice, politice și sociologice, Republica Moldova

GUARANTEEING CONSUMER RIGHTS IN ONLINE COMMERCE **795**
GARANTAREA DREPTURILOR CONSUMATORILOR ÎN CADRUL COMERȚULUI ONLINE
[1]Olesea PLOTNIC, dr. hab.
[2]Valeria PRAPORȘCIC
[1]Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Modlova

PLENARA

PANDEMIA DE CORONAVIRUS – LECŢII „DEOCAMDATĂ" ÎNVĂŢATE

Dr., Valeriu Ioan-Franc
e-mail: cide90@gmail.com
membru corespondent al Academiei Române,
director general adjunct al Institutului Naţional de Cercetări Economice, Costin C. Kiriţescu"/ Academia Română, Bucureşti,
Calea 13 Septembrie nr. 13, România
telefon: +040213182438
Dr., Andrei-Marius Diamescu
e-mail: dandreimarius@yahoo.com
cercetător senior, Institutului Naţional de Cercetări Economice, Costin C. Kiriţescu"
Academia Română, Bucureşti,
Calea 13 Septembrie nr. 13, România
telefon: 040735317171

Abstract: *Started as a health crisis, or maybe, more accurately said, a public health crisis, the pandemic generated by the new coronavirus proved to be not only the trigger but also the indicator of a deep societal crisis which human kind has been undergoing for a while now. Loomed by the mirage of "well being" or maybe that of "power", constantly chasing, up to exhaustion, "a better future" we almost completely forgot about the crucial need for a "safer future". Pandemics aren't "new things" to take us by surprise, be they "the Spanish flu" of the beginning of the XXth century or the ones that followed in the contemporary times, or the ones that haunted the Middle Ages (the plague, cholera etc.). Even though they have been almost a "**norm**" throughout history, the human kind doesn't seem to have developed the necessary skills to confront pandemics, each of them taking us by surprise, insufficiently prepared. And by this we are not referring to the "antidote/vaccine" so necessary in such situations! We are all aware of the fact that such a solution requires time for research, testing, approval and, subsequently, production in large quantities. But what is left for us to do in all this time up to the emergence of the antidote? This is the question the authors attempt to approach an answer to expected and necessary by and to everybody.*
Key Words: *antidote, well being, research, coronavirus, sanitary crisis, societal crisis, economy, pandemics, power*

JEL CLASIFICATION: **A12**, **F53**, **H12**, **I15**, **Q01**

Atât în cazul războaielor, cât şi în cel al pandemiilor statele, societăţile în general au obligaţia să se pregătească pentru „*când*" se vor produce acestea şi nu pentru „*dacă*" se vor manifesta. La fel ca războaiele, în care sunt cuprinse ţări şi popoare, altele decât cele care le-au provocat, pandemiile sunt inevitabile şi, în multe cazuri, aşa cum a fost şi în cazul „*gripei spaniole*", produc chiar mai multe victime. Şi tot asemănător războaielor, pandemiile nu produc efecte devastatoare doar la adresa vieţii şi integrităţii oamenilor, ci afectează grav, uneori până la destructurare, multiple paliere ale vieţii economice, sociale şi chiar culturale.

Asemănarea pandemiilor cu războaiele nu se opreşte aici:

- în ambele cazuri avem de-a face cu un inamic, în cazul epidemiilor acesta fiind chiar mai difuz, greu de identificat, de cunoscut şi anihilat sau cel puţin controlat;
- armele cu care luptăm trebuie să fie adaptate specificului inamicului şi mediului în care ducem lupta; cele mai multe dintre „*armele*" utilizate în lupta cu gripa spaniolă ne sunt

astăzi inutile sau au o eficienţă mult diminuată, ca urmare a modificării condiţiilor de propagare a virusului, dar şi a celor legate de modul contemporan de viaţă (mobilitatea crescută a populaţiilor, supraaglomerările urbane etc.);

- în cele mai multe situaţii, pentru înfrângerea inamicului, atât în cazul războiului, cât şi în cazul epidemiilor, trebuie mobilizat un spectru cat mai larg din resursele de care dispune o naţiune: sisteme de sănătate publică, economie, cercetare-dezvoltare, educaţie etc.;
- importanţa „*alianţelor*", mai ales în cadrul războaielor mondiale/pandemiilor.

După toate aceste asemănări, suntem obligaţi de istorie să mai recunoaştem încă una, deloc liniştitoare: ***în cele mai multe cazuri, statele agresate au fost „surprinse" nepregătite pentru conflictele ce aveau să urmeze, la fel cum şi astăzi umanitatea pare să fi fost „surprinsă" de actuala pandemie de coronavirus***.

Discuţiile referitoare la cum gestionează azi guvernele statelor lumii pandemia de coronavirus sunt extrem de necesare. Fără o analiză serioasă însă asupra măsurii în care au fost pregătite guvernele pentru un astfel de scenariu şi, mai ales, fără stabilirea şi implementarea unor măsuri eficiente de prevenire şi limitare a efectelor pandemice în viitor, toate aceste dezbateri nu vor fi altceva decât o altă „*problemă rezolvată pe genunchi*".

Superficialitatea cu care multe state, europene şi nu numai, au tratat iniţial problematica actualei pandemii fac să fie caducă orice încercare de a demonstra ceea ce, de fapt, este evident: **nu am fost pregătiţi să înfruntăm un astfel de „*inamic*", la o asemenea intensitate şi cu un astfel de impact!** Din nefericire, şi de această dată s-a dovedit că nu am învăţat aproape nimic din lecţiile istoriei, indiferent că ele s-au numit „gripa spaniolă", MERS, SARS sau H1N1, pentru a aminti doar câteva.

„*Surpriza*" generată de actuala pandemie de COVID-19 este cu atât mai dificil de înţeles şi acceptat cu cât, potrivit studiului unui grup de cercetători americani, în ultimul secol, anual nu mai puţin de doi viruşi au migrat de la gazdele lor naturale, păsări şi animale, către oameni [Dobson & Pimm & al, 2020, p. 379-381][1], generând diverse forme de afecţiuni medicale.

Iar dacă „*inabilităţile*" manifestate la debutul luptei cu actualul virus SARS-COV-2 pot fi parţial explicate prin intermediul „*necunoaşterii*" acestuia şi a modului lui de acţiune, este greu, aproape imposibil de justificat, lipsa de preocupare atât a organismelor internaţionale, în special a celor specializate cum este cazul Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii, cât şi a guvernelor statelor lumii pentru prevenirea apariţiei unor astfel de maladii.

Plecând de la necesitatea limitării interacţiunii dintre om şi animalele sălbatice, ca principal mijloc de prevenire a apariţiei şi răspândirii unor astfel de zoonoze, dar şi de la obligaţia ce ne revine de a proteja habitatul natural al animalelor, studiul amintit anterior - *Ecology and economics for pandemic prevention* [Dobson & Pimm & al, 2020] – ne arată o realitate tulburătoare: **valoarea estimată a costurilor de prevenţie pentru 10 ani este doar de aproximativ 2% din costurile generate de pandemia de COVID-19** [Dobson & Pimm & al, 2020, p. 379][2], după cum se poate observa din tabelul următor (pe care îl prezentăm în limba engleză pentru a păstra acurateţea mesajului transmis de autori):

[1] cf. https://science.sciencemag.org/content/369/6502/379

[2] „We estimate the present value of prevention costs for 10 years to be only about 2% of the costs of the COVID-19 pandemic.", cf. https://science.sciencemag.org/content/369/6502/379

Summary of prevention costs, benefits, and break-even probability change

ITEM	VALUES
Expenditures on preventive measures Annual funding for monitoring wildlife trade (CITES+)	$250-$750 M
Annual cost of programs to reduce spillovers	$120-$340 M
Annual cost of programs for early detection and control	$217-$279 M
Annual cost of programs to reduce spillover via livestock	$476-$S52 M
Annual cost of reducing deforestation by half	$1.53-$9.59 B
Annual cost of ending wild meat trade in China	$19.4 8
TOTAL GROSS PREVENTION COSTS (C)	**$22.0-$31.2 B**
Ancillary benefit of prevention Social cost of carbon	$36.5/tonne
Annual CO_2 emissions reduced from 50% less deforestation	118 **Mt**
Ancillary benefits from reduction in $C0_2$ emissions	$4.31 B
TOTAL PREVENTION COSTS NET OF CARBON	**$17.7-$26.9**
Damages from COVID-19 Lost GDP in world from COVID-19	$5.6T
Value of a statistica 1 life *(V)* adjusted for COVID-19 mortality structure	$5.34 M or $10.0 M
Total COVID-19 world mortality (Q_D) forecast by 28 July 2020, 50th percentile with 95% error bounds	590.643 [473,209.1,019
Value of deaths in world from C0VID-19 = Q_D - V Lowest ($5,34 M x 2,5th percentile mortality forecast)	$2.5 T
Middle($10M x 50th percentile mortality forecast)	$5.9 T
Highest ($10 M *x* 97.5th percentile mortality forecast)	$10.2 T
TOTAL DISEASE DAMAGES (D):	
Lowest ($5.34 M x 2.5th percentile mortality forecast)	$8.1 T
Middle ($10 M x 50th percentile mortality forecast)	$11.5 T
Highest ($10 M x 97.5th percentile mortality forecast)	$15.8 T

The break-even change in annual probability of pandemic satisfies $C = AP\ x\text{-}\ D$. where P_0 = benchmark probability of pandemic; P_x = probability of pandemic with prevention efforts in place; $AP = P_0 - P_t$\ and %AP = *(AP/Pa)* 100.

If P_a = 0.01, C - $30-7 B, and D - $11.5 T(m ost likeiy scenario, ignoringancillary benefits of $C0_2$ reductions), prevention results in net benefits if it decreases *P* by 26.7% to Pj = 0.00733. Using other values of C, *0*, and P results in %AP rănging from 11.8% to 75.7%; only one scenario has a *%AP* exceeding 50%. See supplementary materials

Sursa: https://science.sciencemag.org/content/369/6502/379

Cu alte cuvinte, putem afirma că distrugerile provocate de actuala pandemie sunt urmarea nu doar a eşecului politicilor de sănatate publică şi a celor de management al situaţiilor de urgenţă, ci -

în egală măsură - reprezintă o consecință a politicilor deficitare de mediu, în special la nivelul ţărilor *„exportatoare"* de viruşi zoonotici, dar şi la nivelul comunităţii internaţionale.

În contextul generat de globalizare, caracterizat de o mobilitate crescută a factorilor de producţie şi o accelerare a comerţului internaţional, este o utopie a se considera că pandemiile pot fi astăzi combătute prin eforturile unui singur stat, fie el şi sursă a maladiei, sau că responsabilitatea apariţiei şi propagării acestora revine *exclusiv* unui singur stat.

Din păcate, ne găsim astăzi *„într-un moment în care,* așa cum spune Antonio Gutteres, secretarul general al ONU, *spiritul de cooperare la nivel internațional este cel mai scăzut*"[apud de Montbrial T., La justice et la force, lettre du 1er septembre 2020][3]. În acest context, insistenţa cu care unii lideri ai lumii au arătat cu degetul şi au clamat vinovăţia Chinei pentru actuala situaţie generată de pandemia de COVID-19 este, mai degrabă, un exerciţiu de poziţionare geopolitică sau chiar geoeconomică, şi nu o perspectivă realistă asupra unei probleme de rezolvat.

Măsuri eficiente de prevenire a pandemiilor, cum sunt cele menţionate în studiul amintit, sunt extrem de costisitoare, raportate la un singur stat, chiar dacă are puterea economică şi demografică a Chinei, şi necesită o largă cooperare şi un consistent sprijin internaţional. Şi nu ne referim aici doar la costurile financiare!

După cum arată reputatul savant francez Thierry de Montbrial, în *confruntarea cu dezordinea (provocată de actuala pandemie – n.a.), democrațiile sunt adesea handicapate în comparație cu regimurile autoritare. Prin ineficiență, uneori își pot pierde legitimitatea. Statele autoritare au vulnerabilități imense,* ***dar în unele circumstanțe, ca acum, timpul poate lucra în favoarea lor***" [de Montbrial T.,2020].

Într-o ţară cum este China, în care fermele de animale sălbatice reprezintă o industrie de peste 20 de miliarde de dolari, cu aproximativ 15 milioane de angajaţi[4], aplicarea unor astfel de măsuri de prevenire a zoonozelor implică serioase consecințe deopotrivă economice, sociale şi culturale, multe dintre acestea având potenţialul de a afecta inclusiv relaţiile internaţionale. Este, în opinia noastră, un motiv mai mult decât suficient pentru care astfel de măsuri se impun a fi compensate cu sprijinul comunităţii internaţionale.

Revenind la comparaţia făcută la începutul lucrării, putem afirma că, aşa cum principalul rol în rezolvarea pe cale paşnică a diferendelor şi prevenirea războiului îi revine diplomaţiei, tot aşa *cooperării internaţionale îi revine un rol esenţial în prevenirea pandemiilor*.

O gravă neînţelegere a modului în care o pandemie afectează statele este abordarea unispecializată a fenomenului. Chiar dacă, în esenţă, s-ar putea considera că o pandemie este doar o criză de sănătate publică, cea mai frecventă şi poate cea mai gravă eroare comisă de factorii decidenți, cel puțin în perioada de debut a pandemiei, a fost concentrarea întregului efort pe limitarea, prin măsuri medicale și nonmedicale, a propagării virusului.

O posibilă cauză a acestei abordări limitative ar putea fi ceea ce John Komlos numea ***„acaparare intelectuală***", denumită şi ***„acaparare ideologică, cognitivă sau culturală***". Referindu-se evident la aspecte de reglementare în domeniul economico-financiar, dar **care pot fi cu uşurinţă extinse la oricare alte domenii, în cazul nostru la cel medical,** economistul american atrage atenţia că ***„acapararea intelectuală*** *se produce, în esenţă, atunci când sectorul financiar ne convinge…că tot ce este bun pentru Wall Street este bun şi pentru America. Şi ne-au convins oarecum că nu ar trebui să întrebăm ce înseamnă just sau ce este apt să funcționeze sau ce este bun pentru America.*

3 https://thierrydemontbrial.com/la-justice-et-la-force/
4 https://science.sciencemag.org/content/369/6502/379

Noi doar trebuie să ne întrebăm ce este productiv, ce este eficient, ce ajută economia să se dezvolte"[Komlos J, 2019, p. 292].

Această abordare limitativă, ce nu ia în considerare caracterul de fenomen social al unei pandemii, este aptă să identifice doar acele măsuri ce vizează componenta medicală sau care au o legătură nemijlocită cu aceasta. Mai grav, o astfel de abordare are potenţialul de a genera contradicţii între măsuri care, în mod normal, ar trebui să fie adoptate simultan şi să acţioneze sinergic în scopul asigurării înlăturării cauzelor şi diminuării efectelor unei pandemii.

Surprinzător sau poate nu, astfel de abordări am putut întâlni inclusiv la nivelul Comitetului de Urgenţă al Organizaţiei Mondiale a Sănătății care, în ședința ce a avut loc la Geneva în data de 1 august 2020, solicita să fie furnizate tuturor ţărilor instrucţiuni pragmatice ca răspuns la pandemie, „*cu scopul de a reduce riscul ca reacţiile la epidemie să nu slăbească,* ***în contextul presiunilor socioeconomice***"[5].

În opinia noastră, promovarea în antiteză a sănătăţii publice cu oricare alt domeniu al vieţii economice şi sociale este o gravă eroare, ce poate antrena o serie de crize succesive ale societăţilor (criză de sănătate - criză economică - criză socială), mergând până la conflict. **Nu trebuie uitat niciun moment că sănătatea populaţiei este ea însăşi o „*resursă rară*", fiind astfel obiect al economiei, economie care, la rândul ei, joacă un rol determinant în asigurarea „*bunăstării*" şi, prin urmare, a „*păcii sociale*"**.

Totodată, considerăm că, din perspectiva guvernelor, **în materia sănătăţii populaţiei nu putem vorbi de costuri de oportunitate** deoarece, la fel ca în cazul războiului, după cum arăta încă din 2008 laureatul Nobel pentru economie, Joseph E. Stiglitz, „*Costurile pentru societate sunt evident mult mai mari decât cele care apar în bugetul guvernului*" [Stiglitz & Bilmes, 2009, p. 11].

Mai mult, ştim cu toţii că viaţa oamenilor este „*nepreţuită*" şi, în consecinţă, nu putem limita formal „*costurile*" pentru asigurarea ei. Însă, **„*limita*" cheltuielilor pentru asigurarea sănătăţii populaţiei este dată de performanţele economiei statului, o „*neglijare*" a aspectelor economice fiind sinonimă cu dezinteresul pentru sănătate**.

Acestea sunt doar câteva din argumentele care ne obligă la o abordare integrată a pandemiei generate de virusul SARS-COV-2, cu valenţe transversale în cadrul întregii societăţi, bazate pe o perspectivă strategică, evident care depăşeşte perioada estimată pentru crearea unui vaccin (1,5-2 ani) şi, foarte important, pe o evaluare mutisectorială a măsurilor propuse şi implementate.

Pentru exemplificarea unei astfel de abordări, am putea menţiona Norvegia, stat care a inclus în mod clar în Strategia şi planul pe termen lung pentru gestionarea pandemiei Covid-19 și ajustarea măsurilor, adoptate la data de 08 mai a.c., în cadrul principiilor că „*Măsurile trebuie să fie utile și proporționale, iar efectele socioeconomice ale acestora trebuie avute în vedere, pe cât de mult posibil, la ajustarea lor. Aceasta înseamnă că efectul măsurilor de control al infecției trebuie evaluat în raport cu alte consecințe sociale și de sănătate pentru individ, în special pentru persoanele vulnerabile și consecințele societale importante pentru funcțiile sociale și sectorul privat.* ***Servituțile cu consecințe societale majore trebuie prioritizate în raport cu ceea ce este justificat din perspectiva controlului infecției***."[6]

---

[5] https://www.who.int/news-room/detail/01-08-2020-statement-on-the-fourth-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-coronavirus-disease-(covid-19)

[6] „*Measures must be useful and proportionate, and socio-economic effects of measures must be emphasised as far as possible when adjusting measures. This means that the infection control effect must be assessed in relation to other health and social consequences for the individual, especially for vulnerable persons, and societal consequences that are*

Acest principiu, foarte bine sintetizat în Strategia norvegiană, reprezintă, în opinia noastră, chintesența oricărui proiect/plan de contracarare, diminuare şi înlăturare a efectelor actualei pandemii. Nesocotirea lui şi concentrarea eforturilor pe abordări unilaterale pot, cel mult, să rezolve o parte a problemei, dar şi acest succes parţial va fi obţinut cu enorme costuri pentru multe alte domenii ale societăţii afectate de pandemie.

Astăzi este evident pentru toată lumea că intervenţiile nonfarmaceutice, adoptate în primă fază de majoritatea statelor afectate, pentru diminuarea şi controlul transmiterii virusului SARS-COV-2, şi ne referim în principal la cele vizând distanţarea fizică şi carantinarea, au generat un serios blocaj economic şi, implicit o criză gravă care, în opinia unor cercetători, va depăși dimensiunea celei din 2008. Problema care se ridică însă în acest moment al dezbaterilor, este dacă măsurile de genul celor amintite ar fi putut fi evitate fără a fi afectate rezultatele obţinute în ceea ce priveşte sănătatea populaţiei sau dacă impactul negativ al acestora asupra economiilor, şi nu numai, ar fi putut fi diminuat.

Se cuvine, gândim noi în acest moment al demersului nostru, o referire la acţiunea denumită cu totul nefericit „*distanţare socială*". Credem că ea exprimă cu totul şi cu totul eronat o acţiune „*nonmedicală*", menită a „*îndepărta*" între ei posibilii purtători ai virusului pandemic, pentru a limita dimensiunile contagiunii – o distanţare fizică, din raţiuni sanitare. De aici şi până la „*distanţarea socială*", gravă eroare, cu implicaţii imediate şi, mai ales, viitoare nu a fost decât un pas. Un pas greu de deturnat către firescul exerciţiu asupra contagiunii pandemice. Pentru că „*socialul*" implicat în respectiva distanţare duce cu gândul la izolare, la limitarea exercitării unui drept al persoanei, constituțional garantat, dar exercitat prin chiar firea socială a omului, ca fiinţă. Stare care s-a şi produs faţă de părinți şi bunici, ori faţă de biserică şi credincioşi.

Conştienţi că răspunsul la astfel de întrebări nu este niciodată simplu şi mai ales facil de validat, pentru că nu se pretează la formulări axiomatice, deoarece incumbă o arie largă de particularităţi sociale, culturale, economice etc., ne vom rezuma la câteva cosideraţii generale, nicidecum critice, specifice îndeosebi spaţiului european.

1. Este clar că, în absenţa intervenţiilor nonfarmaceutice adoptate, impactul pandemiei de COVID-19 asupra sănătăţii populaţiei ar fi fost unul cu mult mai grav. Chiar şi state care, într-o primă fază, au pus sub semnul întrebării eficienţă unor astfel de măsuri, sugerând mai degrabă utilitatea unei imunizări pe cale naturală prin expunerea la virus (Olanda, Suedia), au recunoscut şi au adoptat finalmente reguli de distanţare sanitară, izolare sau limitare a unor drepturi privind libera circulaţie.

Chiar dacă astfel de măsuri nu au reuşit izolarea în totalitate a virusului, este de natura evidenţei faptul că, prin intermediul lor, s-a reuşit aplatizarea curbei îmbolnăvirilor şi, în acest fel, evitarea situaţiilor de supraaglomerare şi blocaj în sistemul medical. Totodată, astfel de măsuri şi-au dobândit eficienţa în diminuarea, este adevărat temporară, a gradului de transmitere a bolii. Mai trebuie arătat că, cel puţin din perspectivă contabilă, aceste măsuri au fost şi cele mai puţin costisitoare pentru bugetele statelor, astfel încât utilitatea lor imediată este neîndoielnică.

Ceea ce nu poate trece însă fără o obligatorie evaluare sunt efectele adiacente, perverse le-am putea numi, pe care aceste intervenţii nonfarmaceutice le-au generat în celelalte domenii ale vieţii sociale şi chiar în cel al sănătăţii populaţiei. Izolarea şi distanţarea au afectat şi afectează direct cel puţin una din cele trei componente ce definesc, spuneam şi mai înainte, fiinţa umană ca fiinţă bio-psiho-socială, și pot antrena consecințe extrem de grave asupra individului și grupurilor sociale.

---

important for social functions and the private sector. Easements with major societal consequences shall be prioritised within what is justified in terms of infection control." Cf. https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/long-term-strategy-and-plan-for-handling-the-covid-19-pandemic-and-adjustment-of-measures/id2701518/

Măsurile amintite pot fi percepute ca măsuri privative de libertate similare arestului la domiciliu, sau chiar arestului, şi pot antrena acţiuni sociale de frondă sau chiar protest la adresa autorităţilor, fenomene care au fost de altfel manifeste în acest an. Mai trebuie arătat faptul că au existat state, printre care şi România, după cum au recunoscut autorităţile responsabile din țara noastră, care nu aveau un cadru legislativ adecvat luării unor astfel de măsuri şi au trebuit să „*improvizeze*", amplificând astfel în şi mai mare măsură nemulţumirile unei părţi importante din populaţie.

Din această perspectivă, **o primă observaţie pe care o facem este cea privitoare la necesitatea unor susţinute campanii de conştientizare a populaţiei** cu privire la necesitatea luării unor măsuri ce pot afecta, *temporar*, unele drepturi şi libertăţi cetăţeneşti. Nu dorim să dezvoltăm cadrul de proiectare al unor astfel de campanii, nefiind specialişti în acest domeniu, dar trebuie spus că eficieţa lor este direct proporţională cu nivelul de educaţie al publicului ţintă şi, mai ales, cu gradul de conştientizare al pericolului existent.

2. O a doua observaţie se referă la gradul nediferenţiat de aplicare a intervenţiilor nonfarmaceutice şi impactul unei astfel de abordări. Opinăm că eficienţa acestei abordări generalizate la nivelul întregului teritoriu al unei ţări este serios afectată din cel puţin două motive:

- „*permeabilitatea/acceptabilitatea*" redusă a intervenţiilor nonfarmaceutice asupra populaţiei din zonele neafectate de pandemia de COVID-19 şi, mai ales, din zonele izolate natural (un exemplu în acest sens ar putea fi oraşul Sulina) la gurile Dunării spre Marea Neagră;
- consecinţele economice directe (*diminuarea veniturilor prin limitarea programului de lucru, închiderea unor agenţi economici şi implicit dificultăţile de găsire a unui loc de muncă etc.*) asupra populaţiei din zonele neafectate, în condiţiile lipsei de conştientizare a pericolului existent.

Utilitatea gestionării diferenţiate a pandemiei la nivel local, în funcţie de evoluţiile înregistrate, a fost confirmată în România de modificările intervenite în concepţia de conducere a acțiunilor de combatere a bolii, începând cu semestrul II a.c., când o parte semnificativă din deciziile care, iniţial au fost adoptate doar la nivelul structurilor guvernului, au fost treptat transferate la nivelul administraţiei publice locale (*ex.: restricţii privind activităţile sportive şi culturale cu participarea unui număr mare de spectatori, condiţiile de desfăşurare a unor activităţi din domeniul HORECA, particularităţi în organizarea şi desfăşurarea procesului de învăţământ etc.*).

3. Impactul negativ al măsurilor nonfarmaceutice asupra economiilor, şi nu numai, ar fi putut fi diminuat?

Este aproape evident faptul că orice răspuns la această întrebare poate fi interpretat ca o istorie contrafactuală, poate chiar ca un demers ipocrit. Cu toate acestea, ne asumăm un răspuns pozitiv, condiţionat, este adevărat, de o serie de circumstanţializări cum sunt:

- (1) intervenţiile nonfarmaceutice ar fi fost introduse gradual şi teritorial/zonal, în funcţie de evoluţia focarelor de infectare;
- (2) programul/graficul de introducere a măsurilor nonfarmaceutice ar fi avut mai multă predictibilitate;
- (3) programele de investiţii ale statului ar fi vizat, în principal, poate chiar exclusiv, lucrările cu cel mai mare potenţial de ocupare a forţei de muncă aflate în şomaj/pericol de şomaj;
- (4) perioada de „*închidere*" a economiei ar fi fost diminuată;
- (5) intervenţiile directe ale administraţiei publice, atât centrale, cât şi locale, prin măsuri active de combatere a răspândirii virusului, cum sunt dezinfecţia frecventă a spaţiilor publice administrate, punerea la dispoziţia beneficiarilor/utilizatorilor acestora, în mod gratuit, a

mijloacelor individuale de protecţie (măşti, mănuşi, soluţii dezinfectante etc.) ar fi avut o dezvoltare mai mare.

Aşa cum arătam într-o lucrare anterioară [Pop & Ioan-Franc & Diamescu, 2020, p. 80] „*perspectiva europeană asupra problematicii economice asociate unei pandemii a fost una lejeră*"[7] şi, din acest motiv, în majoritatea statelor, cel puţin în faza de debut a pandemiei, măsurile cu impact asupra economiei au fost secundare celor destinate restrângerii ariei de răspândire a virusului.

În totalitate, credem noi, cele expuse până acum ne permit formularea câtorva concluzii, respectiv:

1. România nu a făcut excepţie de la abordarea *„Sănătatea, înainte de toate!"* în perioada stării de urgenţă, urmată de „*Economia, înainte de toate!*", după ce impactul infectării cu SARS-COV-2 va fi diminuat şi chiar controlat[8]. Din păcate, această abordare etapizată s-a dovedit cel puţin neinspirată, evoluţia pandemiei în luna august contrazicând „*optimismul exagerat*" atât al experţilor Uniunii Europene cât şi, mai important, al factorilor de decizie din ţările membre.

2. Impactul economic este confirmat în ţara noastră şi de datele furnizate de Comisia Naţională de Strategie şi Prognoză, pe baza cărora a fost fundamentată recenta rectificare bugetară (august 2020) şi potrivit cărora deficitul bugetar a fost majorat de la 6,7% din PIB la 8,6% din PIB, în vreme ce contracţia PIB a fost majorată la 3,8% din PIB, faţă de 1,8% din PIB estimarea anterioară[9].

Chiar dacă, aparent, aceste cifre sunt relative „*bune*", raportat la evoluţiile prognozate ale economiei europene sau mondiale, considerăm că ele nu au darul să liniştească din perspectiva diferenţei semnificative dintre prognoza de primăvară şi cea de vară. Această diferenţă poate însemna un „*optimism*" exagerat în proiectarea premiselor pe baza cărora a fost elaborată prognoza anterioară, optimism care, suprapus pe evoluţiile concrete ale pandemiei de COVID-19 în vara acestui an, poate genera suspiciuni privind realismul prognozei de vară.

De altfel, o poziţie precaută referitoare la evoluţiile economice din ţara noastră o regăsim şi în **Opinia preliminară a Consiliului Fiscal cu privire la proiectul celei de-a doua rectificări a bugetului general consolidat pe anul 2020**[10]**. S**ub semnătura academicianului Daniel Dăianu, preşedintele Consiliului, se atrage atenţia că „*scenariul macroeconomic revizuit al Guvernului (publicat în data de 13 august a.c.) este mai realist faţă de cel anterior.* ***Cu toate acestea, scenariul revizuit s-ar putea dovedi a fi mai optimist în raport cu ultimele evoluții ale indicatorilor macroeconomici*** *(cu titlu de exemplu, deflatorul PIB care, prin avansul său în 2020, relativ ridicat, aproape compensează reducerea volumului activității economice, contribuind, astfel, la menținerea PIB nominal la un nivel similar anului anterior; sau,* ***contracția economică pentru 2020 ar putea fi mai amplă decât noua valoare prognozată de CNSP)***".

Îngrijorările exprimate de către Consiliul Fiscal sunt justificate în egală măsură atât din perspectiva incertitudinilor privind evoluţia pandemiei de COVID-19, cât şi a măsurilor pe care Guvernul le va întreprinde pentru gestionarea declinului/crizei economice.

3. O privire retrospectivă asupra măsurilor în domeniul economic întreprinse până în prezent - din care amintim, fără pretenţia de exhaustivitate, şomajul tehnic, programul IMM Invest, suspendarea rambursării ratelor, dobânzilor și comisioanelor cu 9 luni pentru persoanele fizice și juridice, amnistia fiscală sau soluţiile adoptate pentru sectorul HoReCa - ne arată că în principal **atenţia Guvernului s-a concentrat pe două direcţii principale: protejarea/menţinerea locurilor**

[7] cf. https://acad.ro/SARS-CoV-2/doc/d03-Resetarea_ordinii_economice_mondiale.pdf
[8] https://www.digi24.ro/stiri/economie/ludovic-orban-acum-deviza-noastra-este-economia-inainte-de-toate-1320507
[9]http://www.mfinante.ro/pagina.html?categoriebunuri=proiecte-acte-normative&pagina=acasa&locale=ro&menu=Transparenta
[10]http://www.consiliulfiscal.ro/Opinie%20Rectificare%20II%202020.pdf

de muncă şi asigurarea de lichiditate în piaţă, evident în această a doua direcţie fiind puternic sprijinit prin măsurile întreprinse de Banca Naţională a României.

Eficienţa măsurilor întreprinse pe cele două direcţii de acţiune este de necontestat, mai ales în perioada stării de urgenţă şi imediat după încetarea acesteia. Trebuie arătat însă că acestea au avut şi au în continuare o puternică relevanţă socială şi mai puţin de stimulare a economiei.

4. Din aceste considerente, opinăm că pentru lunile următoare devin esenţiale măsurile de stimulare a economiei şi reducere a dezechilibrelor macroeconomice menite să asigure României poziţia nouă sau, în măsura posibilităţilor, optimizarea ratingului de ţară şi, în acest mod, asigurarea accesului la finanţare pe pieţele externe la dobânzi optime şi pe termene lungi.

5. Determinant în atingerea acestor scopuri va fi procentul şi modul în care vom reuşi să absorbim şi valorifica resursele europene disponibile, atât în cadrul financiar multianual, cât şi în Planul european de redresare. Perioada critică pe care o parcurgem confirmă rolul determinant al Uniunii Europeane care, aşa cum excelent sintetizează Thierry de Montbrial, „*își demonstrează încă o dată capacitatea de a merge mai departe [...] în fiecare criză majoră. Este, la o scară regională deja foarte mare,* singurul laborator viu de guvernanță internațională demn de acest nume, care ne permite să sperăm că democrația și eficiența merg mână în mână pe termen lung [de Montbrial T.,2020][11].

În final, se cuvine a aprecia că ultimele evoluţii înregistrate confirmă, din nou, că **actuala criză**, cu multiplele ei valenţe, de sănătate, economică şi, din ce în ce mai vizibil, societală **este departe de a fi soluţionată**. Poate mai grav, „***pandemia de coronavirus continuă să distrugă planeta**, atât printr-o anxietate surdă augmentată de declarațiile contradictorii făcute zilnic, cât și de prăbușirea economică obiectivă provocată de politicile implementate pentru combaterea acesteia. Statele democratice se luptă să găsească un echilibru între măsurile, uneori ipocritice, de combatere a virusului și căutarea redresării economice, în ceața incertitudinii parțial autosusținută de contradicții de tot felul* [de Montbrial T., 2020][12].

Shimbările permanente ce au loc în interiorul tuturor componentelor crizei în epicentrul căreia ne aflăm ne pun din nou în situaţia de „***learning by doing***", situaţie în care **atât cercetarea cât şi cooperarea sub toate formele, internaţională, interdisciplinară, interinstituţională etc., sunt, sau ar trebui să fie, în centrul preocupărilor tuturor guvernelor şi organizaţiilor internaţionale**.

Avem datoria să evaluăm şi să reevaluăm permanent „*lecţiile*" la care această criză ne obligă şi, pe baza lor, să găsim cele mai eficiente soluţii pentru diminuarea impactului multivectorial generat de actuala pandemie.

BIBLIOGRAFIE

1. Dobson A. P., Pimm S. L., Hannah L., Kaufman L., Ahumada J. A., Ando A. W., Bernstein A., Busch J., Daszak P., Engelmann J., Kinnaird M. F., Li B. V., Loch-Temzelides T., Lovejoy T., Nowak K., Roehrdanz P. R., Vale M.

[11] „*Aujourd'hui encore, je conclurai par une note positive sur l'Union européenne, qui est en train de démontrer une fois de plus sa capacité à progresser – certes dans la douleur – à l'occasion de chaque crise majeure. Elle est, à une échelle régionale déjà fort importante, le seul laboratoire vivant d'une gouvernance internationale digne de ce nom qui nous permette d'espérer que démocratie et efficacité fassent bon ménage dans la longue durée"*

cf. https://science.sciencemag.org/content/369/6502/379

[12] „ *La pandémie du coronavirus continue de ravager la planète, tant par une angoisse sourde démultipliée par les déclarations contradictoires assenées quotidiennement, que par l'effondrement économique objectif provoqué par les politiques mises en œuvre pour la combattre. Les Etats démocratiques peinent à trouver un juste milieu entre des mesures parfois hypocrites de lutte contre le virus et la recherche d'une relance économique, dans le brouillard d'une incertitude partiellement auto-entretenue par les contradictions de toutes sortes."*

cf https://science.sciencemag.org/content/369/6502/379

M., *Ecology and economics for pandemic prevention- Investments to prevent tropical deforestation and to limit wildlife trade will protect against future zoonosis outbreaks* , Rew. Science, Vol. 369, Issue 6502, 24 Jul 2020

2. Komlos J., Principiile economiei într-o lume postcriză, editura Centrului de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 2019
3. Pop N., Ioan-Franc V. m.c., Diamescu A-M, *Resetarea ordinii economice mondiale. Pandemia – noua faţă întunecată a globalizării*, Academia Română, Secția de științe economice, juridice și sociologie, Institutul Naţional de Cercetări Economice "Costin C. Kiriţescu", Bucureşti, 2020
4. Stiglitz J.E.; Bilmes L. J., Războiul de 3 trilioane de dolari: adevăratul cost al conflictului din Irak, Editura Tehnică, Bucureşti, 2009
5. https://science.sciencemag.org/content/369/6502/379
6. https://www.who.int/news-room/detail/01-08-2020-statement-on-the-fourth-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-coronavirus-disease-(covid-19)
7. https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/long-term-strategy-and-plan-for-handling-the-covid-19-pandemic-and-adjustment-of-measures/id2701518/
8. https://www.digi24.ro/stiri/economie/ludovic-orban-acum-deviza-noastra-este-economia-inainte-de-toate-1320507
9. http://www.mfinante.ro/pagina.html?categoriebunuri=proiecte-acte-normative&pagina=acasa&locale=ro&menu=Transparenta
10. http://www.consiliulfiscal.ro/Opinie%20Rectificare%20II%202020.pdf
11. https://thierrydemontbrial.com/la-justice-et-la-force/

SUSTAINABILITY MANAGEMENT OF THE COMPANIES FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA

MANAGEMENTUL DEZVOLTĂRII DURABILE A ÎNTREPRINDERILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Covaş Lilia, dr.
e-mail: liliacovas@yahoo.com
Academia de Studii Economice din Moldova
Str. Bănulescu Bodoni 61, Chişinău, Moldova
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract: *The article contains a detailed analysis of the current situation in the Republic of Moldova regarding the implementation of the UN Sustainable Development Goals. Trends in the field of CSR actions within companies in the country are also analysed. The research has an essential role in understanding the mechanisms and role of responsible behaviour of economic units in the Republic of Moldova in contemporary society, the latter generating a competitive advantage locally, regionally, nationally, and the capacity for economic regeneration and revitalization. A special role, in this paper, belongs to the description of own methodologies proposed by the author of the article, in order to determine the overall performance of companies, which contains the analysis of the economic, social and environmental dimensions of economic units. Subsequently, this methodology was verified through an empirical study conducted in a number of enterprises in the country and served to determine the particularities of social and environmental actions carried out by enterprises in the Republic of Moldova, to establish their overall performance and to assess their level of sustainability. The analysis presents arguments regarding the fact that there are multiple problems at the macro level in order to align with the SDGs, and the economic units, returning to them, play an important role in this approach.*
Key words: *corporate sustainability, Sustainable Development Goals, Corporate Social Responsibility, measurement of sustainability*

JEL CLASSIFICATIONS : A13, M14, O11, Q01

Introducere

Turbulențele, prin care se caracterizează mediul de activitate al companiilor moderne, impun necesitatea managementului de a se ralia la noile cerințe și de a propune metode și tehnici noi de gestionare a întreprinderilor. Astfel, ultimele decade sunt marcate de apariția și dezvoltarea conceptului de sustenabilitate (dezvoltare durabilă). Fiind inițial propusă pentru a contribui la soluționarea crizei ecologice, dezvoltarea durabilă se referea, în mare parte, la păstrarea calităţii mediului înconjurător. Însă, pe parcursul câtorva decenii, dezvoltarea durabilă a ajuns să promoveze echilibrul între progresul economic, social și ambiental.

Părerea multor autori este expusă de Rădulescu (2016, p. 5), care evidențiază că pentru organizații, dezvoltarea durabilă implică o provocare nouă, ce constă în îmbunătățirea simultană a bunăstării sociale și umane, reducerea impactului ecologic, precum și asigurarea realizării eficiente a obiectivelor organizaționale. Evidențiind esența conceptului Pohoață (2018, pag. 12), menționează că dezvoltarea durabilă este soluția la ingrata inecuație căreia omul a trebuit să-i găsească rezolvare: resurse limitate, nevoi nelimitate.

În așa mod, dezvoltarea durabilă reprezintă una dintre cele mai mari provocări ale secolului XXI, dar, în același timp, oferă oportunități viabile întreprinderilor, devenind un model de dezvoltare, care permite, în mod inteligent, de a beneficia de avantaje economice, sociale şi ambientale. Pentru

întreprinderile, care doresc să eficientizeze procesele manageriale, prezintă importanță faptul că includerea obiectivelor de dezvoltare durabilă în strategiile organizaţionale nu trebuie să fie tratată doar ca o problemă unidimensională, care implică reglementări, costuri adăugate și răspundere suplimentară, fiind determinată doar de dorinţa creării unei imagini pozitive, ci ca o condiţie a construirii afacerilor sustenabile, implicând creşterea eficienţei operaţionale și obţinerea avantajului competitiv.

Politica de dezvoltare durabilă a companiei este una complexă, care include acțiunile de responsabilitate socială a companiei (RSC), necesare să fie organizate reieșind din principiile organizaționale în domeniul dezvoltării durabile.

În timp ce companiile multinaţionale au început să-şi dezvolte treptat o cultură proprie de responsabilitate socială, conceptul de RSC este unul mai puţin familiar pentru întreprinderile mici şi mijlocii din Republica Moldova. În cele mai multe cazuri, aceste activități nu sunt susținute de autorităţile publice de la nivel central, local şi regional, astfel, implicarea întreprinderilor în activitățile de RSC fiind extrem de mică.

Dezvoltarea durabilă

În sursele de literatură scrise în limba engleză se folosește echivalentul de sustenabilitate – sustainability, iar în cele editate în limba română termenul poate fi exprimat prin dezvoltare durabilă sau sustenabilitate. Dicționarul explicativ al limbii române (Dexonline, 2020), vine cu o precizare, că când se referă la dezvoltarea economică de ansamblu a unei țări sau regiuni, este de obicei preferat termenul sinonim dezvoltare durabilă. Cu toate acestea, considerăm că ambele noțiuni pot fi utilizate, atunci când analizăm activitatea unei întreprinderi.

În acest context, trebuie să remarcăm, că susținem afirmația lui Maxim et. al. (2010, p.75), precum că sintagma de dezvoltare sustenabilă sau durabilă desemnează o modalitate de utilizare a resurselor, care tinde să satisfacă necesitățile umane simultan cu prezervarea mediului înconjurător, astfel încât aceste nevoi să poată fi satisfăcute nu numai în prezent, ci și în viitor. Mai mult ca atât, consideram că dezvoltarea durabilă, în prezent, mai include și necesitatea, ca compania să realizeze, concomitent cu obiective sociale și ambientale și o performanță din punct de vedere economic.

Astfel, în viziunea noastră, la nivel de unitate economică, dezvoltarea durabilă sau sustenabilă presupune obținerea unui echilibru în termen lung în ceea ce privește progresul simultan pe trei dimensiuni: economic, social și de mediu.

Conceptul de dezvoltare durabilă a fost introdus şi promovat, în 1987, de către Comisia Mondială pentru Mediu şi Dezvoltare (Comisia Brundtland), fiind definită drept: „Dezvoltarea ce răspunde nevoilor din prezent, fără a compromite posibilitatea generaţiilor viitoare de a-şi asigura propriile lor nevoi" (WCED, 1987).

Ulterior, conceptul a fost popularizat în cadrul Conferinței mondiale pentru dezvoltarea durabilă, organizată de ONU, la Rio de Janeiro, în anul 1992. La această întrunire, numită „Summit-ul Pământului", au luat parte în jur de 170 de țări și au fost primite mai multe convenții, cu privire la schimbările de climă, diversitatea biologică și stoparea defrișărilor masive.

Un alt eveniment notoriu pentru progresul dezvoltării durabile pe mapamond, a avut loc în 2002, la Johannesburg. Contribuția acestei reuniuni este majoră, iar evenimentul a fost denumit Summitul privind dezvoltarea durabilă.

Agenda 2030 a ONU, adoptată de liderii mondiali în 2015, reprezintă noul cadru global de dezvoltare durabilă și stabilește 17 obiective de dezvoltare durabilă (ODD). Ea constituie un angajament de eradicare a sărăciei și de a asigurare a dezvoltării durabile peste tot în lume, până în 2030 (Comisia Europeană, 2019).

Metodologia de cercetare

Pentru a putea identifica metode de îmbunătățire a managementului dezvoltării durabile în cadrul unităților economice din Republica Moldova, apare necesar de a studia contextul existent în acest domeniu. Astfel, în fața acestui studiu sunt trasate mai multe obiective:

- De a identifica situația existentă la nivel macro, în vederea implementării ODD și de a profila rolul businessului în aceste circumstanțe;
- De a contura și analiza tendințele existente în cadrul unităților economice din Republica Moldova în domeniul dezvoltării durabile, determinând nivelul lor de sustenabilitate.

Pentru a determina nivelul de dezvoltare durabilă a întreprinderilor din țară sunt necesare instrumente și modele speciale, din care motiv se propune o metodologie proprie de determinare a performanțelor globale la nivel de companie, care poate fi utilizată de orice companie, indiferent de mărimea și domeniul de activitate al ei. Cu ajutorul metodologiei propuse a fost realizat un studiu empiric în vederea determinării nivelului de sustenabilitate al companiilor din Republica Moldova.

Studiul empiric a fost realizat prin intermediul unui interviu structurat, precum și prin analiza rapoartelor financiare ale companiilor respective. Studiul s-a desfășurat la sediile companiilor, în perioada ianuarie-aprilie 2018. La interviu, au participat reprezentanți din top-managementul întreprinderilor. Studiul a fost efectuat în cadrul a 28 de întreprinderi din țară, selectate prin metoda probabilistică, eșantionare stratificată. Criteriul de bază la alegerea companiilor a fost apartenența la diverse domenii de activitate, precum și diversitatea mărimii întreprinderilor.

Toate datele au fost preluate ulterior în programul de analiză statistică SPPS.

Rezultate şi concluzii

Agenda 2030 pentru dezvoltarea durabilă, promovată de către ONU, are o aplicabilitate universală pentru toate statele, indiferent de nivelul de dezvoltare și prioritățile acestora. Astfel, obiectivele de dezvoltare durabilă (ODD) și acțiunile necesare de întreprins vizează în egală măsură statele dezvoltate şi cele aflate în curs de dezvoltare.

În Republica Moldova adaptarea Agendei 2030 a început în rezultatul colaborării între Guvern, ONU Moldova, în calitate de partener de dezvoltare-cheie al Republicii Moldova și Expert-Grup, care a oferit susținere analitică întregului proces (Guvernul Republicii Moldova, 2018). Un asemenea exercițiu a fost organizat în perioada august-septembrie 2017. Sarcina a constat în identificarea obiectivelor relevante și prioritare pentru Republica Moldova, precum și adaptarea obiectivelor pentru a satisface specificul național (Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, 2019).

Ulterior, a fost necesară revizuirea Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020", aprobată până la apariția Agendei 2030 de Dezvoltare Durabilă și semnarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Reexaminarea SND „Moldova 2020" a evidențiat un nivel destul de slab de corelare cu Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă. Conform Raportului de evaluare intermediară a SND „Moldova 2020" (Expert-Grup, 2017, p.17) din cele 106 Obiective de Dezvoltare Durabilă (ODD) specifice, care necesită a fi naționalizate, doar 18 sunt parțial corelate și 5 sunt corelate cu SND „Moldova 2020", restul 83 nu sunt corelate în niciun fel cu SND „Moldova 2020". Autorii studiului concluzionează că SND „Moldova 2020" a fost centrată preponderent pe aspecte de dezvoltare economică, fiind mai puțin focusată pe celelalte domenii de politici.

Astfel, fiind luate ca repere noile agende prioritare pe termen lung, a fost modificată SND „Moldova 2020" și prioritățile care stau la baza acesteia și extins termenul de implementare a documentului până în 2030. Scopul major al SND „Moldova 2030" constă în sporirea în mod vizibil a calitatea vieții oamenilor

din Republica Moldova. Noua Strategie de Dezvoltare Națională „Moldova 2030" este instrumentul concret prin care Republica Moldova se angajează să implementeze Obiectivele de Dezvoltare Durabilă, care, evident, trebuie aliniate la propriile priorități și resurse.

Procesul de implementare a ODD în Republica Moldova nu se limitează doar la oglindirea principiilor sustenabilității în strategiile naționale, dar și în monitorizarea acțiunilor întreprinse în scopul realizării în viață a obiectivelor vizate. Astfel, a fost necesar de a crea un sistem de raportare și evaluare a progresului în atingerea fiecărei ținte relevante pentru Republica Moldova.

Un aport considerabil în această direcție a avut proiectul „Naționalizarea Agendei de Dezvoltare Durabilă în contextul Republicii Moldova", implementat de PNUD, cu suportul echipei de ţară a Naţiunilor Unite și Centrul Analitic Independent „Expert-Grup", precum și UNFPA, UNICEF, ILO și UN Women (UNDP, 2017, a). În raportul dat se descrie, cum se transpune în viață monitorizarea ODD a Agendei 2030 în Republica Moldova. În așa mod, la nivel global a fost aprobat un set de 241 de indicatori, conform cărora va fi evaluată fiecare țară la nivel regional și global, iar prin naționalizarea ODD-lor setul de indicatori globali urmează să fie completat cu indicatori adiționali, ce relevă contextul și prioritățile naționale. De asemenea, se reafirmă că sistemul de clasificare a indicatorilor este unul continuu și urmează să fie ajustat anual în funcție de situația privind disponibilitatea metodologiei și a indicatorilor.

Una din principalele sarcini în monitorizarea ODD-lor, a constat în evaluarea gradului de disponibilitate a indicatorilor globali la nivel național, dar și a relevanței acestora în contextul țintelor naționalizate. Indicatorii globali a ODD-lor au fost formulaţi nu doar pentru a cuantifica progresul ţintelor în termeni valorici, dar și pentru a estima, în ce măsură politicile și cadrul strategic naţional sunt disponibile la nivel naţional și cum acesta contribuie la atingerea ţintelor stabilite (tabelul 1).

Tabelul 1. Disponibilitatea indicatorilor naționali ODD

ODD	**Total**	**Disponibil**	**Parțial**	**Lipsă**
ODD 1	15	7	0	8
ODD 2	8	4	0	4
ODD 3	30	20	2	8
ODD 4	20	12	3	5
ODD 5	16	8	0	8
ODD 6	12	5	0	7
ODD 7	6	3	0	3
ODD 8	17	7	3	7
ODD 9	15	10	0	5
ODD 10	8	5	0	3
ODD 11	14	7	0	7
ODD 12	7	4	0	3
ODD 13	3	0	0	3
ODD 14	2	1	0	1
ODD 15	10	5	0	5
ODD 16	32	10	3	16
ODD 17	10	4	0	6
Total	**226**	**113**	**11**	**102**

Sursa: Raportul „Naționalizarea indicatorilor pentru obiectivele de dezvoltare durabilă". In: situl UNDP Moldova [online], martie 2017, pag. 8. [citat 19.03.2020]. Disponibil:

https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/sdg/na_ionalizarea-agendei-de-dezvoltare-durabil-in-contextul-republ/na_ionalizarea-indicatorilor-pentru-obiectivele-de-dezvoltare-du.html

Studiul raportat aduce explicații, precum că un indicator a fost considerat *disponibil* doar atunci când acesta este accesibil în una din sursele credibile de date la nivel naţional, este măsurabil, dispune de metodologie de calculare a indicatorului. *Parţial disponibil* este considerat indicatorul care este disponibil doar la nivel de ţară, iar definiţia acestuia presupune raportarea și după anumite criterii de dezagregare, iar în cazul în care indicatorul nu întrunește cel puțin una din condițiile enumerate el a fost considerat *lipsă*.

În așa mod, în tabelul 1 este prezentată corelația dintre indicatorii globali a ODD-lor și disponibilitatea indicatorilor naționali. După cum se observă din tabel, disponibilitatea redusă a indicatorilor naționali sau chiar lipsa lor (în cazul a 45% din indicatori), indică asupra faptului că, sunt necesare eforturi considerabile, pentru a ajusta sistemul statistic național, precum și sistemele altor producători de date statistice (de exemplu: Centrului Naţional de Management în Sănătate, Centrului Naţional de Sănătate Publică, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, Ministerului Finanţelor).

Totodată, în rezultatul cartării agendei naționale de politici și a comparării acesteia cu ODD-urile, s-a determinat, că agenda națională este aliniată în proporții reduse la ODD. Aceste analize au fost expuse în raportul „Adaptarea Agendei 2030 de dezvoltarea durabilă la contextul Republicii Moldova" (UNDP, 2017, b).

Discrepanțele depistate evidențiază faptul, că multe ținte stabilite în ODD nu se regăsesc în strategiile și politicile naționale sau sunt aliniate parțial la ele (figura 1). Conform autorilor acestui raport cele mai multe ținte aliniate fac parte din sectorul „mediu", iar cele mai multe ținte nealiniate – din sectorul „guvernanță și drepturile omului".

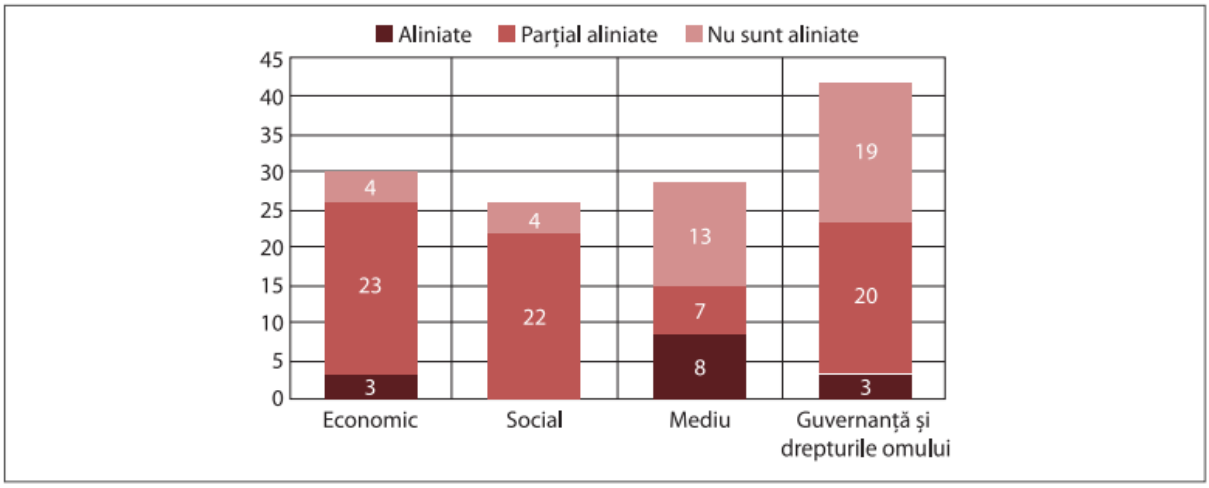

Fig. 1. Statistica privind nivelul de aliniere a țintelor numerice ODD la documentele de planificare strategică din Republica Moldova

Sursa: Raportul „Adaptarea Agendei 2030 de dezvoltarea durabilă la contextul Republicii Moldova". In*: situl UNDP Moldova* [online], iulie 2017, pag. 5. [citat 18.03.2020]. Disponibil: https://www.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/Targets_ONU_RO.pdf

Din 169 ținte globale au fost naționalizate 106, inclusiv: 11% - aliniate cu documentele naționale de politici, 57% - parțial aliniate și o treime (32%) – nealiniate (nu sunt reflectate în niciun mod în documentele naționale de politici).

În acest sens, pentru a putea evidenția anumite particularități naționale în vederea implementării ODD în Republica Moldova, am efectuat o analiză comparativă a unor indicatori privind dezvoltarea durabilă în țară și în Uniunea Europeană.

Aici, merită de apreciat, corelarea datelor statistice privind dezvoltarea durabilă în Uniunea Europeană versus Republica Moldova, efectuat de BNS (BNS, 2019), unde se oferă informații, ce caracterizează anumiți indicatori la fiecare ODD. Studierea situației, redate de datele statistice, evidențiază probleme semnificative în ce privește parcursul de dezvoltare durabilă în Republica Moldova.

Pentru a completa studiul dat, vom analiza în mod special câțiva indicatori, ce se referă la diferite obiective de dezvoltare durabilă. Trebuie să remarcăm că se atestă o dificultate în colectarea datelor și compararea lor, deoarece datele și indicatorii calculați în țară nu întotdeauna au fost în aceleași unităţi de măsură, sau nu au fost calculaţi sistematic, precum sunt în bazele de date europene. În ce privește datele din țările europene, am reieșit din sursa oficială Eurostat, luând ca referință 27 de țări (din 2020).

După cum am menționat mai sus, ODD sunt reflectate de un număr impunător de indicatori. Pentru a identifica particularități naționale în vederea implementării ODD în Republica Moldova ne vom referi doar la unii, fiecare aparținând la diferite obiective.

1. Primul indicator, analizați în studiul nostru se numește **Speranța de viață la naștere** și se referă la *ODD3. Asigurarea unei vieţi sănătoase şi promovarea bunăstării tuturor la orice vârstă*. Speranţa de viaţă la naştere reprezintă numărul de ani pe care-i vor trăi în medie cei născuţi în perioada respectivă, dacă în decursul vieţii lor nivelul mortalităţii la fiecare vârstă va rămâne acelaşi, cum a fost în anul naşterii (BNS, 2020).

Conform raportului național "Evaluarea performanțelor dezvoltării economice verzi în Moldova" al Ministerul Mediului (2017, pag. 20) îmbunătăţirea condiţiilor de trai și accesul îmbunătăţit la apă și sanitaţie, la servicii medicale publice, la alte servicii au contribuit la creșterea speranţei de viaţă cu o medie de 2 ani în ultimii 5 ani, totuși se remarcă evident o discrepanță semnificativă între speranța de viață în Republica Moldova și în țările comunității europene (figura 2). Dacă în Uniunea Europeană în 2018 acest indicator a ajuns la 81 ani, în țara noastră el este la nivelul de 73 ani (la femei – 77,1 ani și 69,11 ani la bărbați).

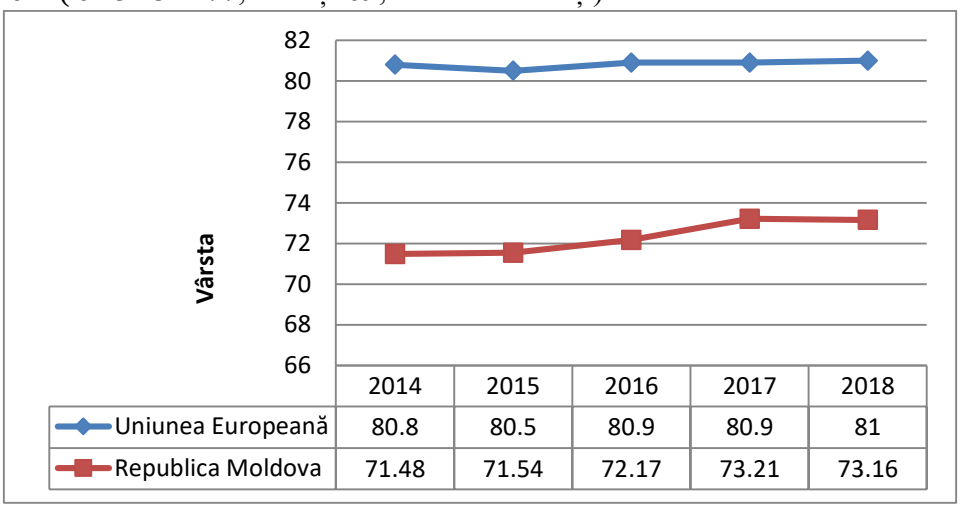

Fig. 2. Speranța de viață la naștere

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor BNS și Eurostat

Majorarea speranței de viță poate fi realizată numai prin întreprinderea unui complex de acțiuni orientate spre majorarea nivelului de viață al populației, condițiilor la locul de muncă, îmbunătățirea serviciilor medicale, perfecționarea sistemului de pensionare etc.

2. Un alt indicator, care prezintă interes din punct de vedere al dezvoltării economiei și societății, reprezintă ponderea **tinerilor fără ocupație, educație sau formare profesională (NEET)** din numărul total de tineri cu vârsta de 15-29 ani (cu excepția persoanelor plecate peste hotare la lucru sau în căutare de lucru). Acest indicator se referă la *ODD 8. Promovarea unei creşteri economice susţinute, deschise tuturor şi durabile, a ocupării depline şi productive a forţei de muncă şi a unei munci decente pentru toţi*.

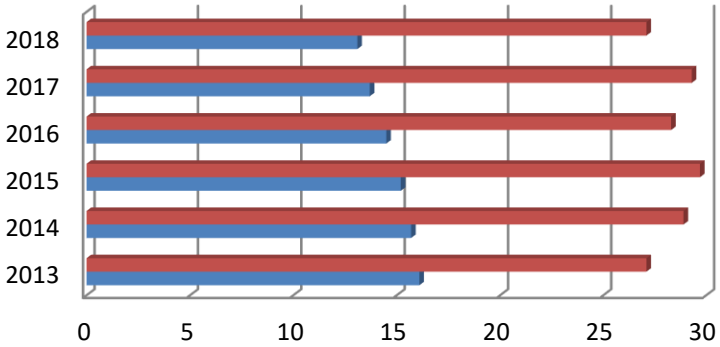

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Republica Moldova	27.1	28.90	29.70	28.30	29.30	27.10
Uniunea Europeană	16.1	15.7	15.2	14.5	13.7	13.1

Fig. 3. Ponderea tinerilor NEET în Republica Moldova și Uniunea Europeană

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor BNS și Eurostat

Putem observa din figura 3 că ponderea tinerilor NEET din Republica Moldova este mult mai mare ca în Uniunea Europeană. Totodată se remarcă o tendință de reducere a numărului de tineri neimplicați în câmpul muncii sau procesele educaționale, fiind de 28,9% în 2014 și reducându-se la 27,1% în 2018. Considerăm că aceasta se datorează eforului depus de unele instituții de stat (ex. ODIMM), care întreprind diverse proiecte, pentru a implica tinerii în câmpul muncii. Însă, în acest context sunt necesare acțiuni suplimentare: implicarea unităților economice, care să angajeze la lucru persoane fără experiență, sau să contribuie la formarea profesională a angajaților; încadrarea la studii sau în câmpul muncii a femeilor tinere, în special în mediul rural, care fiind influențate de stereotipuri, decid să stea acasă; dezvoltarea educației profesional-tehnice sau a învățământului dual etc.

3. Următorul indicator, care va fi analizat în studiul nostru, reprezintă **cheltuielile pentru cercetare și dezvoltare ca procent din PIB.** Acest indicator se utilizează la determinarea *ODD***9.** *Construirea unor infrastructuri rezistente, promovarea industrializării durabile şi încurajarea inovaţiei.*

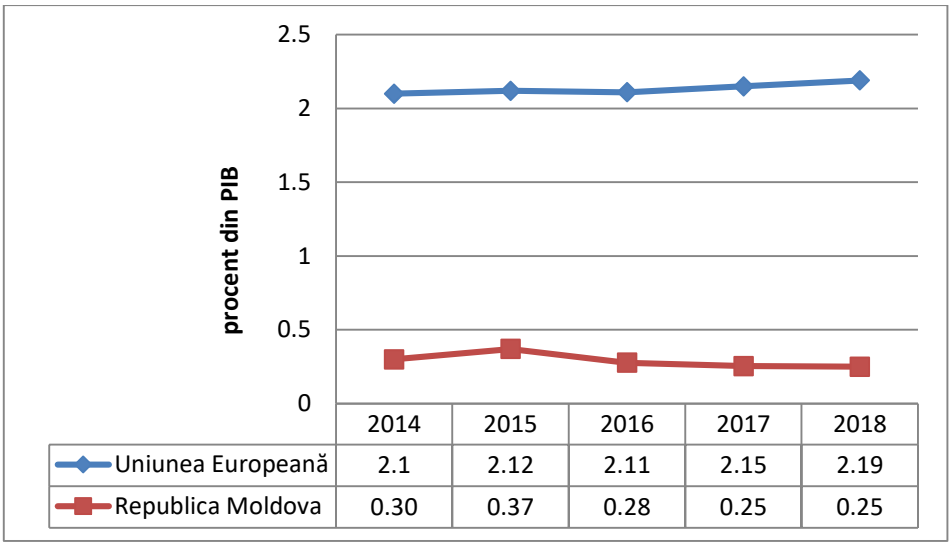

Fig. 4. Cheltuielile pentru cercetare și dezvoltare ca procent din PIB în Republica Moldova și Uniunea Europeană

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor BNS și Eurostat

Situația care se reiese din figura 4 relevă o discrepanță foarte mare între cheltuielile pentru cercetare și dezvoltare efectuate în Republica Moldova versus Uniunea Europeană. În același timp, se evidențiază anumite tendințe diametral opuse. Dacă cheltuielile în această direcție cresc de la an la an în Uniunea Europeană, în Republica Moldova se atestă o evoluție inversă. De exemplu, ajungând la un nivel maxim de 0,37% în 2015, cheltuielile pentru cercetare și dezvoltare treptat s-au redus până la 0,25% în 2018.

4. Din cadrul *ODD 12. Asigurarea unor tipare de consum şi producţie durabile* vom analiza indicatorul **volumul deșeurilor menajere solide în Republica Moldova.**

Principiile de dezvoltare durabilă plasează pe prim plan necesitatea de a utiliza mai eficient resursele naturale prin valorificarea deșeurilor, reducând astfel impactul asupra mediului, și, totodată, obținând importante avantaje economice.

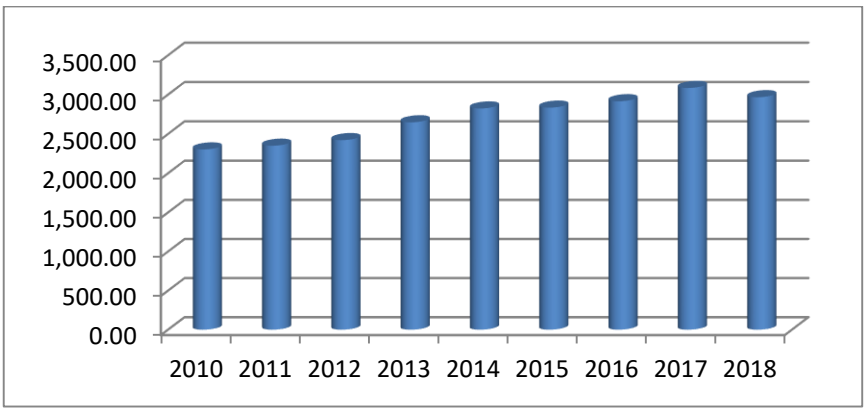

Fig. 5. Transportarea deșeurilor menajere solide în Republica Moldova, mii metri cubi

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor BNS

Problema deșeurilor este una gravă și stringentă pentru Republica Moldova. Pe parcursul ultimilor ani volumul deșeurilor managere este în continuă creștere și marea parte a acestor deșeuri solide ajung la gunoiști.

După cum se observă din figura 5, doar în anul 2018 are loc o mică diminuare a deșeurilor transportate, deoarece se atestă o majorare a colectării separate a deșeurilor. Astfel, conform datelor prezentate de către Inspectoratul privind Protecția Mediului (Agenția de mediu, 2019), în anul 2018 pe teritoriul Republicii Moldova au fost colectate centralizat 2678,70 mii m^3, dintre care în mediul urban – 971, 09 mii m^3, în mediul rural – 1717, 61 mii m^3 (figura 6). În deșeurile colectate ponderea cea mai mare revine masei plastice, fiind urmate de hârtie și sticlă și doar 2% constituind metal uzat.

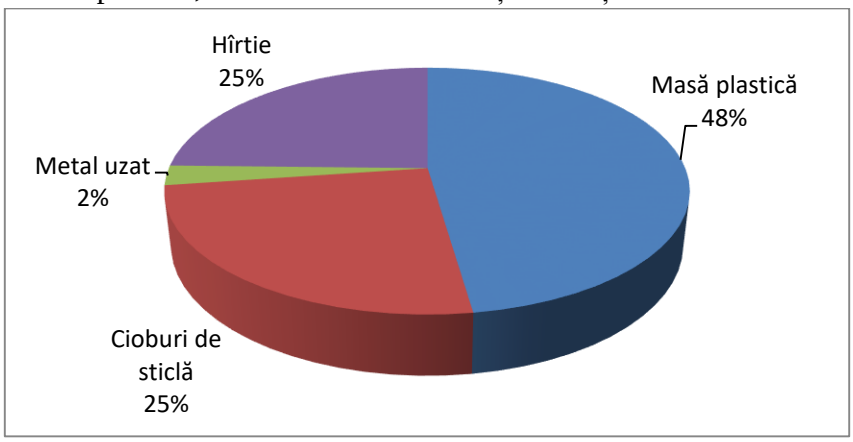

Fig. 6. Ponderea deșeurilor colectate selectiv în Republica Moldova în 2018, %

Sursa: Elaborată de autor în baza datelor Inspectoratul privind Protecția Mediului, http://www.mediu.gov.md/ro/content/la-18-martie-marc%C4%83m-ziua-global%C4%83-recicl%C4%83rii

Astfel, conform datelor Inspectoratul privind Protecția Mediului (Agenția de mediu, 2019), actualmente în Republica Moldova doar 15% din deșeurile reciclabile sunt recuperate, restul 85% sunt transportate la gunoiști, fapt care generează riscuri majore pentru mediul și sănătatea populației.

Luând în considerare problemele ecologice, care apar în societate odată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, necesitatea de a se ralia la principiile sustenabilității devine tot mai acută. De exemplu, potrivit datelor din 2018 ale Inspectoratului pentru Protecția Mediului, importul de echipamente electrice și electronice în Republica Moldova era de 4,5 kg/locuitor (Bohanțova, 2019). Însă, la moment, putem constata lipsa unei infrastructuri minim necesare pentru colectarea e-deșeurilor, care sunt în creștere, precum și faptul că debarasarea de aceste deșeuri se face laolaltă cu cele menajere.

În așa mod, am analizat câțiva indicatori, care se referă la diferite ODD și evidențele sugerează, că sunt necesare multiple acțiuni ale diverșilor actori ai sectorului politic, economic și societal pentru a implementa în proporții mai mari ODD în Republica Moldova. Obiectivele puse la baza Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2030" trebuie să se regăsească în cadrul politicilor sectoriale, regionale și locale.

Cu toate acestea, putem conchide, că se întreprind un șir de măsuri pentru a orienta economia națională spre implementarea principiilor dezvoltării durabile. Un exemplu relevant ar fi activitatea Ministerului Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, care şi-a asumat responsabilitatea de a elabora un pachet de acte legislativ-normative conforme standardelor europene, cum ar fi: Strategiei de mediu 2014-2023, Legea deşeurilor, Strategia Naţională şi Planul Naţional de Acţiuni pentru implementarea managementului integrat al deşeurilor, etc.

Însă efortul statul de a crea o societate și o economie sustenabilă nu va avea succes, dacă nu va fi implicat și businessul. Întreprinderile au un rol crucial în tranziția către valorile dezvoltării durabile. Astfel, studiul efectuat ne permite să concluzionăm, că ralierea societății spre dezvoltarea sustenabilă nu poate fi realizată fără o implicare activă al unităților economice, care trebuie să conștientizeze că

dezvoltarea durabilă nu poate fi impusă doar prin intermediul unor legi și norme, ci trebuie să se bazeze pe inițiative benevole din partea întreprinderilor (RSC).

Putem constata că, în ultimii ani, la nivel naţional, practicile de tip RSC urmează un trend pozitiv. Principalii actori care activează în acest domeniu sunt întreprinderile, dar și cu o anumită implicare din partea guvernului, mass-mediei şi ONG-urilor. Leaderi în realizarea activităților sociale fiind companiile străine și mixte, care oferă un exemplu întreprinderilor autohtone.

Deși un număr mare de întreprinderi din Republica Moldova realizează o anumită activitate în domeniul RSC, deseori, despre aceasta nu se cunoaște, deoarece companiile nu consideră că este necesar să comunice despre politicile lor sociale și ambientale. Sunt frecvente cazurile, când companiile au site-uri concepute la un nivel foarte înalt, însă în ele nu se comunică nimic despre acţiunile întreprinse de companii în domeniul RSC.

Conceptul de dezvoltare durabilă, tratat la nivel microeconomic, produce anumite modificări în modul de abordare a performanțelor întreprinderilor. În acest context, devine un imperativ necesitatea de a analiza nu numai aspectul economic al companiei, dar și cel social și de mediu. În acest scop, a fost elaborată o metodologie proprie de calculare a performanțelor globale ale unității economice, care înglobează performanța financiară, socială și de mediu (Covaș, 2018).

Pentru aplicarea metodologiei, au fost stabilite domeniile principale de evaluare a întreprinderii (economic, social și ambiental), iar în cadrul fiecărui domeniu, au fost identificate criteriile specifice, acordându-se o anumită pondere pentru fiecare criteriu (tabelul 2), în limita unui anumit punctaj maxim acordat și luând în considerare un coeficient de importanță corespunzător fiecărui criteriu în parte.

Tabelul 2. Ponderea indicatorilor de performanță în calcularea performanței globale a întreprinderii

Indicatori	Ponderea
1. Dimensiunea economică	
1.1 Lichiditatea curentă	8,33 %
1.2 Solvabilitatea	8,33 %
1.3 Stabilitatea financiară	8,33 %
1.4 Rentabilitatea economică	8,33 %
1.5 Rentabilitatea financiară	8,33 %
1.6 Rotația activelor circulante	8,33 %
Total	**50%**
2. Dimensiunea socială	
2.1 Activități orientate către angajați	5 %
2.2 Securitatea și sănătatea în muncă	5 %
2.3 Protecția consumatorilor	5 %
2.4 Adaptarea la schimbări în comunitate	5 %
2.5 Activități orientate către dezvoltarea comunităților	5 %
Total	**25%**
3. Dimensiunea de mediu	
3.1 Utilizarea eficientă a resurselor	5 %
3.2 Reducerea deșeurilor și a poluării	5 %
3.3 Reciclarea deșeurilor	5 %
3.4 Grija față de mediu în proiectarea proceselor de producere	5 %
3.5 Acțiuni de voluntariat orientate spre protejarea mediului în comunitate	5 %
Total	**25%**

Sursa: elaborat de autor

După determinarea indicatorilor economici, sociali și de mediu, urmează calcularea performanței globale a întreprinderii și determinarea nivelului de sustenabilitate aferent.

Măsurarea performanței globale se bazează pe acordarea unui punctaj fiecărui aspect analizat. În funcție de rezultatul obținut, companiei îi poate fi atribuit un anumit nivel de sustenabilitate (tabelul 3).

Tabelul 3. Punctajele aferente nivelelor de sustenabilitate

Punctajul final (ponderat)	Nivelul de sustenabilitate
1.00-2.00	G1
2.00-3.00	G2
3.00-4.00	G3
4.00-4,50	G4
4,50-5.00	G5

Sursa: elaborat de autor

Fiecare categorie de performanță a întreprinderii, calculată prin aplicarea modelului analizat, descrie un anumit comportament sustenabil:

G1 – cel mai jos nivel de sustenabilitate a întreprinderii. Performanță financiară deosebit de precară și, practic, lipsa oricăror acțiuni sociale și de mediu;

G2 – caracterizează o performanță globală acceptabilă, dar instabilă, cu inițiative sociale și de mediu sporadice;

G3 – este caracteristic unei companii cu o situație financiară mai stabilă și care devine mai responsabilă în relațiile sale cu stakeholderii, realizând anumite inițiative planificate;

G4 – este caracteristic unei entități cu o situație economică bună, iar acțiunile sociale și de mediu încep să fie proactive, fiind implementate la nivelul managementului strategic;

G5 – caracterizează un nivel excelent de comportament sustenabil, cu o implicare activă în toate domeniile vizate.

Analiza performanței globale, care include performanța economică, socială și de mediu a întreprinderilor participante la sondaj, a permis prefigurarea peisajului existent, la momentul respectiv în vederea dezvoltării durabile a companiilor din Republica Moldova (figura 7).

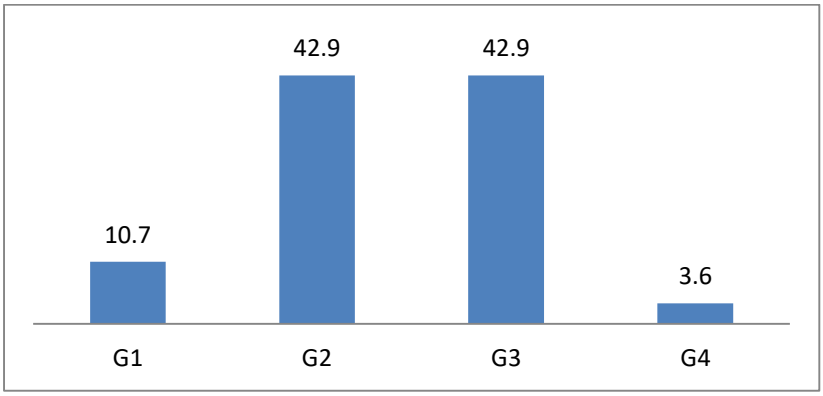

Fig. 7. Nivelul de sustenabilitate manifestat de companiile analizate

Sursa: elaborată de autor

Rezultatele studiului indică faptul că există întreprinderi – 10,7 din numărul total, care se remarcă prin cel mai scăzut nivel al sustenabilității. În cazul lor, situația nefavorabilă economică coexistă cu lipsa acțiunilor orientate spre societate și mediu.

Un număr egal de unități economice, câte 42,9 %, se referă la nivelul doi și trei de sustenabilitate. Aceasta demonstrează faptul că companiile autohtone încep să aibă o abordare mai pozitivă față de dezvoltarea durabilă, însă aceste acțiuni nu sunt tratate la nivelul corespunzător, nefiind integrate în strategiile organizaționale.

Doar 3,6% din companiile analizate au evidențiat un punctaj, care le permite să acceadă la nivelul IV de sustenabilitate.

Nici una din companiile incluse în sondaj nu au acumulat punctajul necesar pentru nivelul cel mai avansat de sustenabilitate.

Prezintă un interes aparte analiza nivelului de sustenabilitate, ținând cont de dimensiunile companiilor (figura 8). Studiul a evidențiat că numărul întreprinderilor mici și mijlocii este în descreștere, odată cu avansarea nivelurilor de sustenabilitate, iar în cazul întreprinderilor mari situația este inversă.

La nivelul IV de sustenabilitate, 100% din companii sunt mari, la nivelul III – 75%, la nivelul II – 25% și la primul nivel nu este nici o întreprindere de dimensiuni mari.

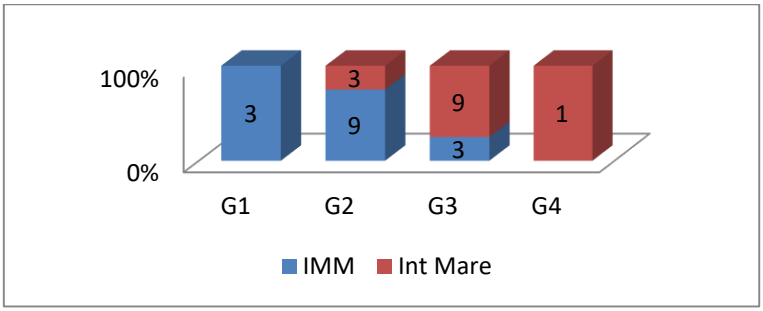

Fig. 8. Ponderea întreprinderilor mici și mijlocii, mari după nivelul de sustenabilitate

Sursa: elaborată de autor

Rezultatele obținute vin în concordanță cu concluzia realizată de Zaiț et al. (2013, p. 387), care constată că dimensiunea firmelor este un factor care influențează practicile de RSC. Mărimea firmelor influenţează abordarea strategică, capacitatea de susţinere financiară, dar şi amploarea şi persistenţa acţiunilor de RSC (Covaș et al, 2011). În așa mod, putem constata că nivelul de sustenabilitate a companiilor este influențat de dimensiunea lor.

Cercetarea a permis de a concluziona că, în prezent, unitățile economice din țară acordă prioritate în acțiunile sale de RSC inițiativelor orientate către angajați, urmate de acțiunile spre binele comunității și mai puțin se acordă atenție problemelor consumatorilor. Printre activitățile din domeniul RSC sunt mai des realizate acțiunile, ce fac parte din dimensiunea socială și mai puțin se preiau inițiative din sfera ambientală. În domeniul protecției mediului, întreprinderile rar desfășoară acțiuni orientate spre managementul deșeurilor și reducerii poluării mediului ambiant.

Este redus numărul oamenilor de afaceri care sunt familiarizaţi cu conceptul de RSC. Fiecare al doilea a auzit acest termen, însă despre specificul realizării activităţii de RSC cunoaşte mai puţin. Forţa de decizie în realizarea acţiunilor de RSC aparţine întreprinzătorilor/managerilor companiilor, de aceea programele de instruire-consultanţă, în primul rând, trebuie să se adreseze lor. Totodată, poate fi caracterizat pozitiv faptul că o mare parte din întreprinderile respondente sunt deschise pentru consultaţii şi instruiri în domeniul RSC.

În același timp, antreprenorii sunt conștienți că realizarea activităților de RSC reprezintă acțiuni importante pentru dezvoltarea durabilă a companiei, fiind influențate de un spectru variat de factori dependenți și independenți. În ceea ce privește sporirea competitivităţii prin aplicarea activităţilor de RSC, ca un bun instrument de marketing, această resursă, practic, nu este valorificată de întreprinzători din cauza necunoașterii și neîncrederii în beneficiile activităţilor de RSC.

Managementul dezvoltării durabile a întreprinderii pierde din eficiența sa, în cazul în care nu se atrage atenția corespunzătoare procesului de comunicare cu stakeholderii companiei. Trebuie menționat că, din companiile care au fost implicate în studiu, doar o singură întreprindere mare publică anual un raport social.

Modul în care companiile implementează RSC depinde de modul în care îl definesc – fie ca o obligaţie morală, fie ca o interacţiune mutual avantajoasă cu stakeholderii. De la activităţile filantropice, companiile trebuie să treacă la realizarea acţiunilor de RSC, gestionând într-o manieră strategică dialogul cu stakeholderii. Conceptul de RSC trebuie să facă parte din cultura organizaţională, planificarea şi managementul companiei. Numai această abordare le va permite să identifice şi să ierarhizeze aşteptările diferiţilor parteneri sociali şi de afaceri, să echilibreze interesele acestora, minimalizând astfel, pe termen lung, riscurile care le pot afecta reputaţia. Astfel, întreprinderile pot transforma în avantaje competitive impulsurile primite de la partenerii de dialog.

În baza studiului realizat, putem conchide că întreprinderile din Republica Moldova mai au de parcurs o cale lungă până vor ajunge să conștientizeze faptul că includerea obiectivelor de responsabilitate socială în strategia organizaţiei nu trebuie să fie determinată doar de dorinţa creării unei imagini pozitive, ci ca o condiţie necesară în crearea unei afaceri sustenabile.

În același timp sunt necesare eforturi scontate în direcția promovării businessului sustenabil: familiarizarea antreprenorilor cu beneficiile dezvoltării durabile, propagarea practicilor de succes, susținerea întreprinzătorilor care s-au remarcat prin exemple notorii, etc.

BIBLIOGRAFIA:

1. Agenția de Mediu. La 18 martie marcăm Ziua Globală a Reciclării [online], martie 2019, [citat 25.03.2020]. Disponibil: http://www.mediu.gov.md/ro/content/la-18-martie-marc%C4%83m-ziua-global%C4%83-recicl%C4%83rii
2. BNS (2019). Date statistice privind dezvoltarea durabilă în Uniunea Europeană versus Republica Moldova, In*: situl BNS* [online], 2019. [citat 26.03.2020]. Disponibil: https://statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=550&id=6132
3. Bohanțova, L. Drumul e-deșeurilor în e-Moldova. In*: situl UNDP Moldova* [online], 11 septembrie 2019. [citat 19.03.2020]. Disponibil: https://medium.com/undp-moldova/drumul-e-de%C8%99eurilor-%C3%AEn-e-moldova-67f833402e36
4. COMISIA EUROPEANĂ. *Către o Europă durabilă până în 2030*. Document de reflecție. In: Comisia europeană.com (2019) 22 din 30 ianuarie 2019 [online]. [citat 23.03.2020]. Disponibil:https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/rp_sustainable_europe_ro_v2_web.pdf
5. Covaș, L., Модель для определения уровня устойчивости компании. În: *Economics and Organization of Management*, nr.4(32)/2018, Vinița, Ucraina, p.138-146, c.a. 0.5. ISSN 2307-2318
6. Covaş, L., Solcan, A., Stihi, L., Buciuşcan, S. Studiu asupra responsabilităţii sociale corporative a întreprinderilor mici şi mijlocii din Republica Moldova. in: *Economie şi Sociologie*. 2011, nr.1, pp. 90-103. ISSN 1857-4130
7. DEXONLINE. O definiție pentru sustenabilitate. © 2004-2020 dexonline [online]. [citat 23.03.2020]. Disponibil:https://dexonline.ro/definitie/sustenabilitate
8. Evaluarea performanțelor dezvoltării economice verzi în Moldova. Ministerul Mediului ©[online]. 2017. 65 pag. ISBN 978-9975-87-291-1. [citat 09.03.2020]. Disponibil: http://www.green-economies-eap.org/resources/Raport_RO.pdf

9. EXPERT–GRUP. Raportului de evaluare intermediară a SND „Moldova 2020". [online]. Chișinău. 2017. 220p. [citat 17.05.2019]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf
10. Guvernul Republicii Moldova. *Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2030"* [online]. 2018. [citat 24.01.2020]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf
11. Maxim, A., Stana, D., Grigoraș, M. *Abecedar de ecologie și agroturism*. Cluj-Napoca: Risoprint, 2010, 88 p. ISBN 978-973-53-0439-3
12. Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului. *Dezvoltarea durabilă - o cale continuă a Republicii Moldova* [online]. 2019. [citat 24.01 2020]. Disponibil: http://www.mediu.gov.md/ro/content/dezvoltarea-durabil%C4%83-o-cale-continu%C4%83-republicii-moldova)
13. Pohoață, I. *Dezvoltare durabilă. Teorie și politică economică*. Chișinău: INCE, 2018. 276p. ISBN 978-9975-3171-9-1
14. Radulescu, C. *Strategii de afaceri pentru creșterea competitivității prin integrarea inovării sustenabile*. Rezumatul tezei de abilitare [online]. România. 2016. 11 p. [citat 20.05.2019]. Disponibil: http://www.doctorat.ase.ro/Media/Default/Abilitare/RADULESCU%20Carmen%20Valentina/Rezumat%20teza_RO%20-%20RADULESCU%20Carmen%20Valentina.pdf
15. UNDP (2017). Cadrul de Parteneriat ONU - Republica Moldova pentru Dezvoltare Durabilă 2018-2022. [citat 21.05.2019]. Disponibil: http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Legal%20Framework/UNDAF%20Moldova%20RO.pdf
16. World Commission on Environment and Development. Our common future. Oxford: Oxford University Press. 1987, p.8. ISBN 019282080X
17. Zaiţ, D., Onea, A., Ciulu, R., Tătăruşanu, M. O perspectivă empirică cu privire la relația cultură - responsabilitate socială corporativă. In: *Management Intercultural*. 2013, vol. XV, nr. 3 (29), pp. 382- 390. ISSB 1454-9980

SECȚIUNEA 1: ABORDĂRI INOVATIVE ŞI NOI TENDINȚE ÎN DOMENIUL BUSINESS ŞI ADMINISTRARE

COMPETITIVENESS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: SOME TRENDS AND CHALLENGES

COMPETITIVITATEA REPUBLICII MOLDOVA: UNELE TENDINȚE ȘI PROVOCĂRI

[1]Grigore BELOSTECINIC, dr. hab.
Email: grigore.belostecinic@ase.md
[2]Corneliu GUȚU, PhD
Email: cgutu@ase.md
[3]Diana BRAGOI, PhD Student
Email: diana.bragoi@ase.md
[1,2,3,]Academy of Economic Studies of Moldova
Republic of Moldova, Chisinau, 61 Banulescu Bodoni Street
Phone: (+373 22) 402 705, www.ase.md

Abstract. *The article describes the concept of competitiveness, as well as the importance and contribution, as a strategic factor, to the sustainable economic development of a country. As a national partner of the World Economic Forum (WEF), the authors used the WEF, FMI and EuroStat databases to analyze the qualitative and quantitative trends in the competitiveness of the Republic of Moldova for 2010-2019.*
Keywords: economic competitiveness, composite index, sustainable economic development, comparative country studies

JEL CLASSIFICATION: E01, E02, 047, P51

1. Introducere

Unul din locurile centrale în analiza activității economice îi revine, actualmente, problematicii competitivității, în măsura în care atât creșterea economică durabilă, cât și creșterea calității vieții populației sunt determinate de dezvoltarea competitivității economiei în contextul provocărilor care au loc în prezent în lume (globalizarea economiei, integrarea economică și extinderea Uniunii Europene, deschiderea pieţelor internaţionale, schimbările tehnologice rapide etc), provocări care pot și trebuie să fie transformate în oportunități, inclusiv și pentru dezvoltarea economică a Republicii Moldova. De menționat aici, că competitivitatea statelor mici, precum Republica Moldova, într-o măsură mai mare este influențată de globalizare.

Este firesc, că problema competitivității devine actualmente importantă nu doar pentru Republica Moldova, dar și pentru majoritatea țărilor lumii, indiferent dacă sunt mari sau mici, puternice sau slabe. Totodată, dacă pentru țările cu un sistem economic dezvoltat această abordare permite evaluarea impactului tendințelor noi apărute asupra competitivității deja atinse, atunci pentru țările proaspăt ieșite pe piața mondială și cu economia în tranziție, precum Republica Moldova, problema competitivității trebuie abordată în contextul formării condițiilor necesare asigurării și dezvoltării acesteia. *În acest context,* evaluarea periodică a avantajelor și dezavantajelor competitive ale Republicii Moldova, monitorizarea modificărilor care intervin în cadrul factorilor de asigurare și dezvoltare a competitivității, de rând cu înaintarea unor propuneri în vederea ameliorării acesteia, folosirea eficientă a factorilor care o determină, precum și dezvoltarea durabilă la general a economiei naționale, devine una prioritară și foarte actuală.

Într-o abordare mai economică, statele lumii au nevoie de competitivitate pentru a se implica în competiția pentru extinderea prezenței lor pe piețele mondiale. Totodată, este firesc, că nu poți fi

competitiv pe piețele externe fără a fi competitiv la tine acasă. Iar competiția dintre state înseamnă competiția dintre legislațiile acestora, procedurile administrative, sistemele fiscale, monetare, financiare, comerciale, educaționale, sociale, ecologice, judecătorești și altele, iar un șir de indicatori care țin de conținutul acestora de regulă sunt folosiți și în elaborarea clasamentelor internaționale ale competitivității statelor lumii

De regulă, pentru statele cu un nivel mai înalt al PIB pe cap de locuitor și poziții mai bune în ratingul competitivității globale sunt specifice: o economie deschisă și funcțională de piață, cu prețuri libere, taxe vamale mici, susținerea concurenței pe piața internă; dominarea proprietății private și protejarea acesteia prin lege; un sistem fiscal bine administrat și transparent; servicii publice de calitate și lipsa corupției; un sistem politic democratic și pentru care este specifică concurența politică; respectarea legii de către toți agenții economici și populație etc.

De menționat și faptul că, după mai mulți ani de balansare între Est și Vest, Republica Moldova tot mai ferm își declară orientarea strategică spre o eventuală aderare la marea familie a statelor europene, dovadă fiind și semnarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Existența unei asemenea perspective solicită accelerarea reformelor economice, sociale și politice, urgentarea soluționării și eliminarea consecințelor conflictului transnistrean, pe care-l putem considera a fi cel mai mare obstacol în calea dezvoltării economice durabile a Republicii Moldova. Totodată, statele care doresc să adere trebuie să-și apropie competitivitatea de nivelul înregistrat de țările membre. Iată de ce trebuie să fie acordată o atenție mai mare și raportului **competitivitate națională - competitivitate la nivelul Uniunii Europene**.

În contextul celor indicate mai sus, monitorizarea competitivității Republicii Moldova, analiza factorilor determinanți ai competitivității și identificarea problemelor cu care se confruntă Republica Moldova în termeni de competitivitate, în scopul găsirii celor mai optimale soluții pentru rezolvarea acestora, a direcțiilor de ameliorare și dezvoltare a competitivității, inclusiv din perspectiva implementării Acordului de asociere cu Uniunea Europeană, este foarte importantă atât din punct de vedere științific, cât și practic.

2. Material şi metodă

În cadrul cercetării, au fost utilizate metoda de analiză a literaturii din domeniul cercetat, metoda comparativă, metoda sondajului pe teren, abstracția științifică etc. De asemenea, s-a recurs la metoda inductivă, cu ajutorul căreia au fost generalizate fapte concrete, analizate, sintetizate și formulate concluzii asupra problemei cercetate.

Suportul metodologic și informaţional al cercetării îl reprezintă atât publicaţiile ştiinţifice, cât și studiile internaționale, în special rapoartele anuale elaborate de Forumul Economic Mondial (Elveția), elaborate și cu aportul nemijlocit al autorilor, datele statistice prezentate de Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, EuroStat, alte resurse informaţionale accesibile în Internet.

3. Ce înseamnă competitivitate?

Chiar dacă, în literatura de specialitate, nu există, până în prezent, o opinie unică referitoare la conținutul noțiunii de competitivitate, în linii generale, aceasta poate fi definită drept:

- capacitatea unei țări, măsurată prin comparație cu alte țări, de a forma și asigura un mediu economic, social și politic, care să susțină crearea accelerată de valoare adăugată;
- capacitatea de a obține o productivitate înaltă pe baza unei utilizări inovative a resurselor umane, financiare și materiale;
- capacitatea de a crea valoare pentru consumatori tot mai sofisticați și mai exigenți, care sunt dispuși să plătească prețuri mai mari pentru o valoare percepută mai mare;
- un ansamblu de instituții, politici și factori care determină nivelul productivității unei țări;

- capacitatea întreprinderilor, industriilor, ramurilor, națiunilor de a asigura factorilor de producție un profit și un nivel de folosire relativ crescut, pe o bază durabilă acestea fiind expuse concurenței internaționale.

Totodată, în dependență de nivelul de analiză la care se referă problema în cauză (mondoeconomic, macroeconomic, de ramură, la nivel de agent economic sau un produs concret), putem întâlni noțiunea de competitivitate la nivelul țării, ramurii, întreprinderii, produsului. Respectiv, se aplică un șir de factori și indicatori care permit aprecierea potențialului competitiv la fiecare nivel. Este evidentă legătura și intercondiționarea fiecăruia dintre aceste niveluri, dar nucleul principal care determină competitivitatea ramurii și a țării este, totuși, capacitatea concurențială a firmelor, întreprinderilor și organizațiilor ce formează ramura economică, iar tipologia nivelurilor de competitivitate poate fi prezentată sub forma unei piramide (desen.), la baza căreia se află competitivitatea produsului, iar în vârf – competitivitatea țării (națiunii). Și dacă la nivelul unei companii, competitivitatea presupune identificarea și dezvoltarea de avantaje competitive care să-i permită să activeze mai bine și mai rentabil decât concurența, atunci națiunile trebuie să facă un pas înainte și să identifice modalități de stimulare și facilitare a acestui proces pentru întreprinderi. În acest scop, unele state și-au instituit consilii, organisme consultative sau alt gen de entități în vederea abordării chestiunilor ce țin de competitivitatea națională (SUA, Croația, Irlanda, Grecia).

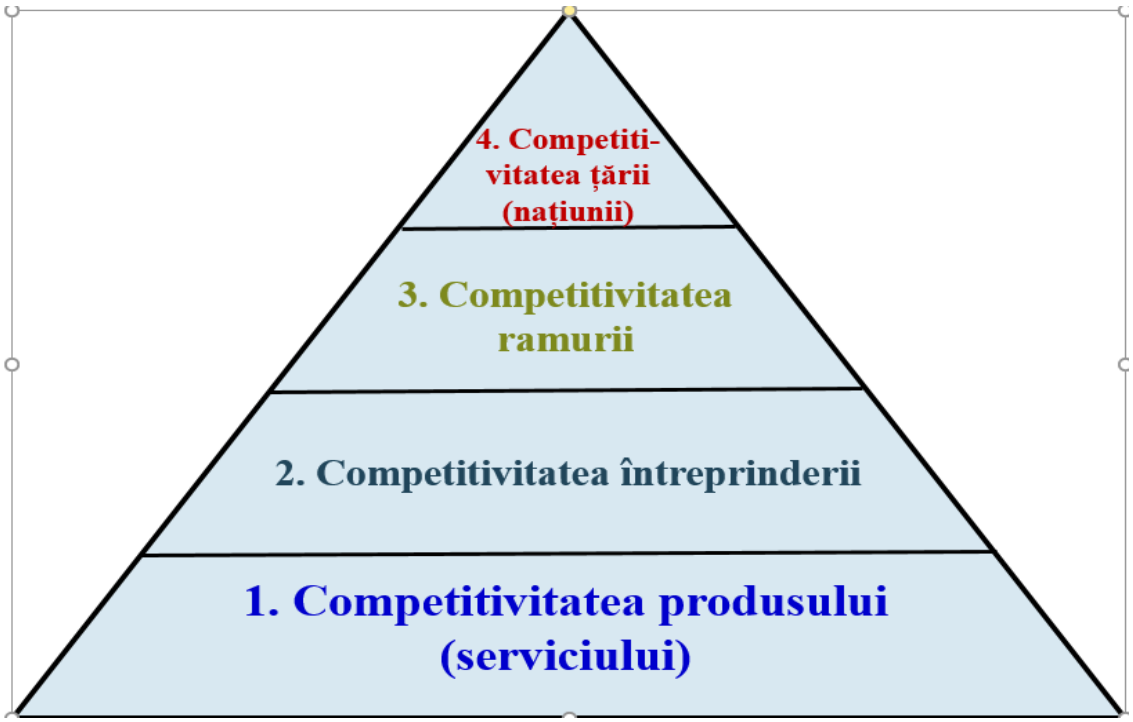

Desen 1. Tipologia nivelurilor de competitivitate

Sursa: Elaborat de autori

Într-un conținut mai academic al definirii competitivității putem evidenția următoarele aspecte:

1. Competitivitatea este un domeniu al teoriei economice.
2. Competitivitatea analizează factorii și politicile economice.
3. Competitivitatea determină capacitatea unui stat de a dezvolta și menține un mediu favorabil dezvoltării economice sustenabile.
4. Competitivitatea menține procese favorabile implicării mai active a întreprinderilor în crearea valorii adăugate.
5. Competitivitatea produce mai multă bunăstare pentru oameni.

4. Republica Moldova în clasamentul competitivității statelor lumii

Competitivitate națională este măsurată, la nivel mondial, în scopul analizei comparative a statelor lumii, de mai multe organizații, cea mai relevantă fiind Forumul Economic Mondial (Davos, Elveția), care publică anual, începând cu anul 1979, **Raportul Competitivității Globale (15)**, considerat ca cea mai importantă și credibilă sursă de date comparabile privind creșterea competitivității economice, monitorizând politicile aplicate de guverne, sugerând măsurile necesare a fi luate de către acesta.

De menționat, că **Forumul Economic Mondial definește competitivitatea ca un ansamblu de instituții, politici și factori care determină nivelul productivității unei țări.**

Conform metodologiei aplicate, Indicele Global al Competitivității este calculat în baza a 110 indicatori, repartizați în 12 grupe, 4 dintre care constituie factorii de bază, 6 factori de creștere a eficienței si 2 factori inovaționali (vezi figura 1).

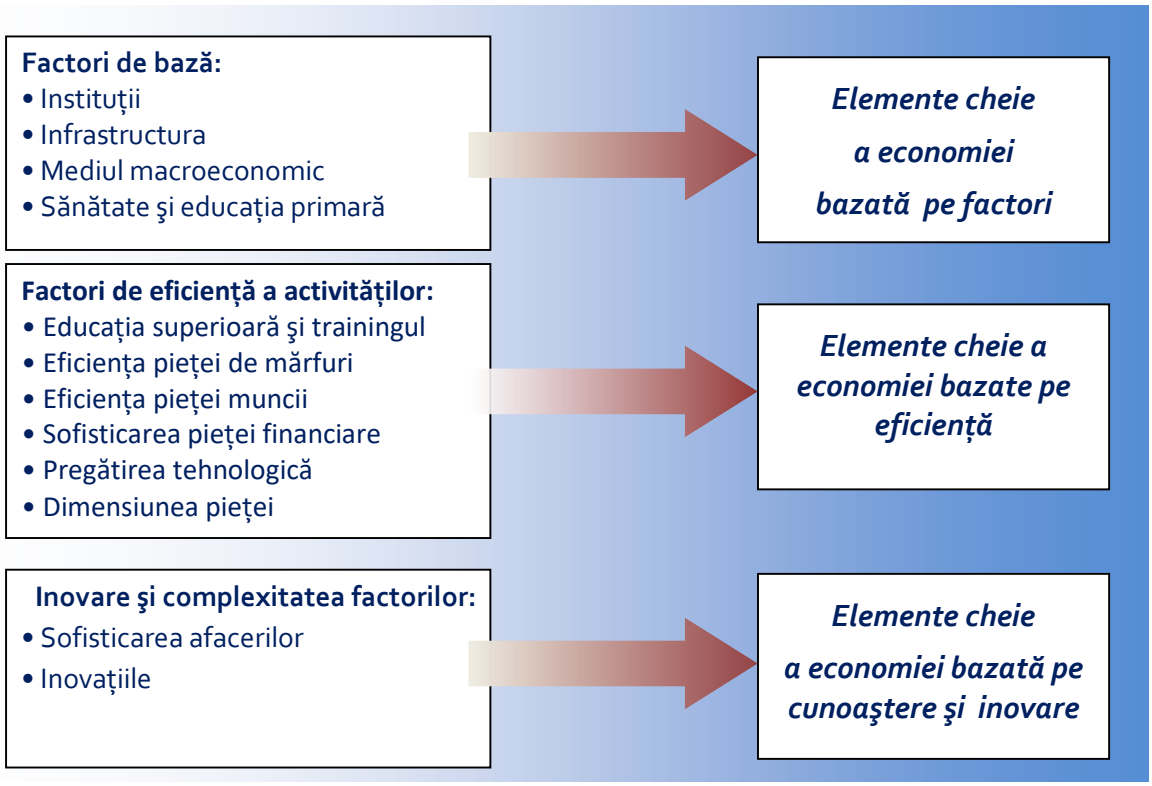

Figura 1. Pilonii competitivității

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [1]

Reieșind din pilonii indicați mai sus, și urmând modelul lui M. Porter, de regulă se vorbește despre trei etape ale competitivității economice :

1. **Economia bazată pe factori,** în care factorii de producție primari, cum ar fi forța de muncă ieftină și accesul la resursele naturale sunt sursele dominante ale avantajului competitiv.
2. **Economia bazată pe investiții,** în care competitivitatea este rezultatul creșterii eficienței producției și a îmbunătățirii calității bunurilor și serviciilor produse.
3. **Economia bazată pe inovare,** unde capacitatea de a realiza produse și servicii inovatoare la limita tehnologiilor globale, utilizând cele mai avansate metode, devine sursa dominantă a avantajului competitiv.

De menționat, că competitivitatea depinde astăzi tot mai puțin de factorii economici tradiționali și tot mai mult de cunoaștere și cunoștințe, de dezvoltarea economiei bazate pe cunoaștere, pe care Banca Mondială o definește ca fiind „o economie care creează, dobândește și utilizează cunoașterea în mod eficient pentru dezvoltarea sa economică și socială".

Totodată, tranziția de la societatea industrială la următoarea fază a dezvoltării economice nu înseamnă că, după epoca industriei, nu va mai exista industrie. Vechea economie și noua economie coexistă umăr la umăr. Laureatul Premiului Nobel în domeniul economiei, Joseph E. Stiglit estimează, că noua economie „digitală" deține, deocamdată mai puțin de 10% din economia SUA. Noua industrie devine una automatizată și robotizată, cibernetizată și informatizată.[13]Din aceste considerente, factorii de determinare a competitivității (de bază, de eficiență a activităților, inovare și complexitate) sunt folosiți la calcularea Indicelui Competitivității Globale pentru toate statele, indiferent de nivelul de dezvoltare, ponderea acestora fiind, totuși, diferită. Astfel, pentru economiile bazate pe factori, factorii primari se iau în calcul cu o pondere de 60%, iar factorii de inovare și complexitate – cu doar 5% (*tabel*). Pe când pentru economiile bazate pe inovare, factorilor primari le revine o pondere de 20%, iar celor de inovare și complexitate 30%.

Tabel 1. Ponderea factorilor în dependenţă de nivelul de dezvoltare a statelor

	Economia bazată pe factori (%)	Economia bazată pe eficienţă (%)	Economia bazată pe inovare (%)
Factori	60	40	20
Factori de eficienţă a activităţilor	35	50	50
Inovare şi complexitatea factorilor	5	10	30

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [1]

Și, ultimul aspect metodologic, ține de luarea în considerare a valorii produsului intern brut pe cap de locuitor (în valoare nominală) la aprecierea stadiului de dezvoltare economică a statelor, conform datelor din desenul de mai jos.

Stadiile de dezvoltare	PIB per locuitor (dolari SUA)
Stadiul I: Economia bazată pe factori	< 2000
Tranziţie de la stadiul I la stadiul II	2000 - 3000
Stadiul II: Economia bazată pe eficienţă	3000 - 9000
Tranziţie de la stadiul II la stadiul III	9000 – 17000
Stadiul III: Economia bazată pe inovare	> 17000

Desen 2. Nivelul de dezvoltare al statelor în dependenţă de valoarea PIB-ului pe cap de locuitor

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [5]

5. Rezultate şi discuţii

Vorbind despre Clasamentul anului 2019, este și firesc să nu regăsim Republica Moldova în fruntea acestuia , primele 10 locuri revenind, de regulă, statelor cu o economie înalt dezvoltată, de această dată acestea fiind: Singapore, Statele Unite ale Americii, Hong Kong, Olanda, Elveția, Japonia, Germania, Suedia, Regatul Unit și Danemarca, țării noastre revenindu-i poziția cu numărul 86.

Țara	Poziția în clasament	Punctajul acumulat (de la 0 la 100)
Singapore	1	84,8
Statele Unite ale Americii	2	83,7
Hong Kong	3	83,1
Olanda	4	82,4
Elveția	5	82,3
Japonia	6	82,3
Germania	7	81,8
Suedia	8	81,2
Regatul Unit	9	81,2
Danemarca	10	81,2
China	28	73,9
Estonia	31	70,9
Republica Cehă	32	70,9
Lituania	39	68,4
Federația Rusă	43	66,7
Ungaria	47	65,1
Bulgaria	49	64,9

România	51	64,4
Kazahstan	56	62,9
Armenia	69	61,3
Georgia	74	60,6
Ucraina	85	57,0
Republica Moldova	86	56,7
Republica Kirghiză	96	54,0
....	....	....
Chad	141	35,1

Des. 3. Republica Moldova în Raportul Competitivității Globale 2019

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [1]

Înregistrează sau nu Republica Moldova evoluții pozitive în acest clasament?

Țara noastră a fost inclusă pentru prima dată în Raportul Global al Competitivității în anul 2005, fiind plasată pe poziția 82 din totalul de 117 state incluse în clasament. În anii care au urmat poziția Republicii Moldova în acest clasament nu s-a îmbunătățit, cea mai bună (82) fiind din nou în anul 2014, dar deja din 144 state, cu o scădere bruscă de 16 poziții, în anul 2016, ajungând pe poziția 100 din cele 138 state participante (datorită crizei din sistemul bancar al Republicii Moldova și efectelor generate de aceasta), și o revenire pe poziția 86 în anul 2019 din cele 141 de state incluse în clasament (desenul).

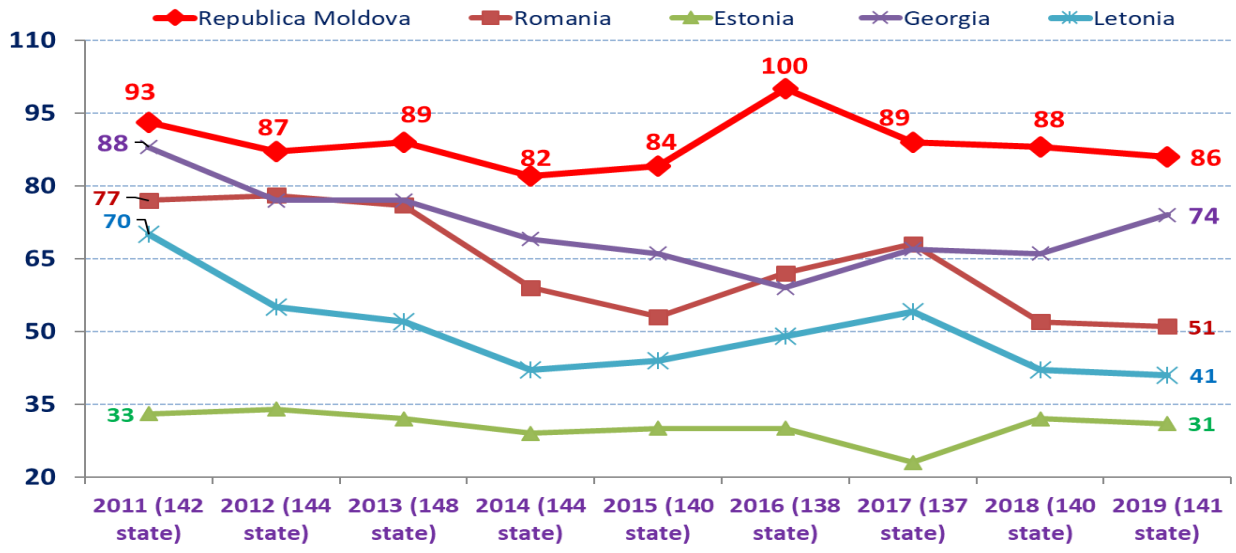

Des. 4. Evoluția poziției Republicii Moldova în Raportul Competitivității globale în perioada 2010-2019

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [1]

Republica Moldova este considerată astăzi în lume ca având **o economie bazată pe folosirea intensivă a factorilor primari,** de rând cu state, precum Bangladesh, Burkina Faso, Etiopia, Kîrgîzstanul sau Tadjikistanul, state aflate, preponderent, la începutul procesului de dezvoltare. Totodată, trebuie să recunoaștem aici și faptul, că chiar dacă cea mai marea parte a economiei R. Moldova continuă să se bazeze pe utilizarea extensivă a factorilor de producție, există și o parte a economiei care poate fi considerată ca aparținând unei economii bazate pe investiții și eficiență, apar și embrionii unei economii bazate pe inovare, în special în sectorul Tehnologiilor Informaționale şi Comunicaționale, domeniu cu un potențial competitiv ridicat.

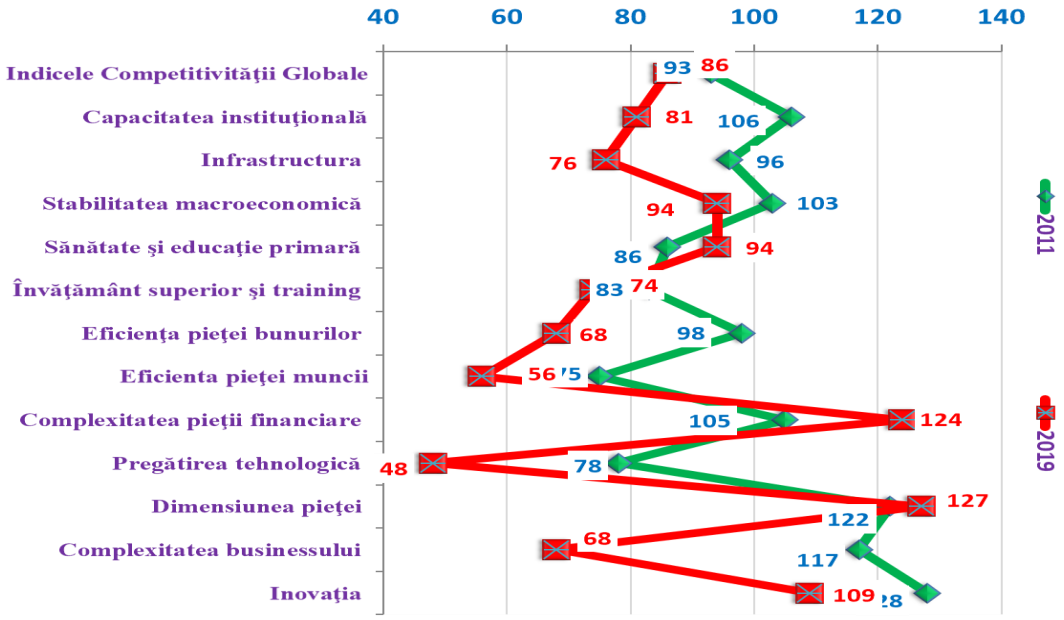

Des. 5. Competitivitatea Republicii Moldova în anii 2011-2019

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [1]

Totuși, în acest aspect, Republica Moldova continuă să prezinte serioase decalaje de competitivitate în raport cu majoritatea absolută a statelor europene, la nivelul tuturor elementelor care determină capacitatea competitivă, iar decalajul cel mai mare se manifestă, în primul rând, în ceea ce privește dimensiunea pieței (poziția 127), gradul de dezvoltare al pieței financiare (poziția 124) și inovațiile (poziția 109). Desigur că trebuie de menționat aici și factorii cu o influență pozitivă asupra poziției Republicii Moldova în Clasamentul Competitivității Globale, aceștia fiind pregătirea tehnologică (poziția 48), eficiența pieții muncii (poziția 56), eficiența pieții bunurilor de consum (poziția 68) și complexitatea afacerilor (poziția 68), ultimii fiind influențați în mare măsură de folosirea pe larg a oportunităților oferite de tehnologiile informaționale.

În comparație cu statele vecine, principali parteneri economici ai Republicii Moldova, țara noastră cedează după majoritatea absolută a pilonilor competitivității, aprecieri mai bune având în raport cu Ucraina la capitolul capacităților instituționale, stabilității macroeconomice, educației primare și învățământ superior, dezvoltarea pieței financiare, pregătirea tehnologică și complexitatea afacerilor.

	Moldova	România	Federația Rusă	Ucraina
Capacitatea instituţională	**81**	**52**	**74**	**104**
Infrastructura	**76**	**55**	**50**	**57**
Mediul macroeconomic	**48**	**32**	**22**	**78**

Sănătate şi educaţie primară	**94**	**56**	**43**	**133**
Învăţământ superior şi training	**94**	**83**	**97**	**101**
Eficienţa pieţei bunurilor	**74**	**72**	**54**	**44**
Eficienta pieţei muncii	**68**	**64**	**87**	**57**
Complexitatea pieţii financiare	**56**	**57**	**62**	**59**
Pregătirea tehnologică	**124**	**86**	**95**	**136**
Dimensiunea pieţei	**127**	**41**	**6**	**47**
Complexitatea businessului	**68**	**72**	**53**	**85**
Inovaţia	**109**	**55**	**32**	**60**

Des. 6. Pilonii competitivității globale a Republicii Moldova în context regional în anul 2019

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [1]

Republica Moldova are nevoie de o politică în domeniul competitivității, care însă nu trebuie privită ca o parte a politicii economice la general, dar însăși politica economică în ansamblu trebuie să fie orientată spre creșterea competitivității. Aici suntem în drept să menționăm indicatorii de competitivitate cu impact pozitiv asupra Indicelui Global al Competitivității, aceștia fiind (desen):

1. Rata de acces la energie electrică a populației (%) - 2 poziție în ratingul mondial;
2. Ponderea femeilor în totalul forței de muncă – 2 poziție în ratingul mondial;
3. Rata capitalului reglementar al băncilor – 3 poziție în ratingul mondial;
4. Timpul necesar inițierii unei afaceri (nr. zilele lucrătoare) – 21 poziție;
5. Managementul acționariatului – 17 poziție în ratingul mondial;
6. Flexibilitatea determinării salariilor - 24 poziție în ratingul mondial;
7. Cadrul de reglementare a insolvenței – 28 poziție în ratingul mondial;
8. Accesul la fibră optică de internet – 30 poziție în ratingul mondial;
9. Respectarea drepturile angajaților - 31 poziție în ratingul mondial;
10. Transparența bugetară – 32 poziție în ratingul mondial;
11. Incidența terorismului – 32 poziție în ratingul mondial;
12. Densitatea căilor ferate (km de drumuri / km pătrat) - 33 poziție;
13. Perioada medie de școlarizare (ani studii) – 35 poziție în ratingul mondial;
14. Indexul de E-Participare – 36 poziție în ratingul mondial;
15. Calitatea administrației funciare – 36 poziție în ratingul mondial;
16. Ponderea importurilor în PIB (%) – 39 poziție în ratingul mondial;
17. Reglementarea conflictelor de interes - 45 poziție în ratingul mondial;
18. Mărimea tarifelor comerciale - 49 poziție în ratingul mondial;
19. Guvernanță corporativă - 51 poziție în ratingul mondial;
20. Utilizatori de Internet la 100 persoane - 51 poziție în ratingul mondial.

Desen *7*. Factori cu impact pozitiv asupra Indicelui Global al Competitivității Republicii Moldova în 2019

Sursa: Elaborat de autori în baza sursei [1]

Totodată, o atenție deosebită ar trebui să fie acordată în politicile sociale și economice ale statului lichidării discrepanțelor critice în competitivitate, după care Republica Moldova rămâne cu mult în urma altor state ale lumii, și care, vorbind despre cele identificate în Raportul Competitivității Globale pentru anul 2019, se referă la:

- Nivelul foarte slab de dezvoltare a clusterilor (poziția 136 din 141 de state incluse în clasament);
- Ușurința de a găsi angajați calificați (poziția 136);
- Independența sistemului judiciar (poziția 130);
- Stabilitatea social-politică – poziția 130;
- Ponderea creditelor neperformante în sistemul bancar – poziția 130;
- Interacțiunea și diversitatea în afaceri – poziția 130;
- Calitatea infrastructurii rutiere – poziția 129;
- Dinamica numărului de companii inovatoare – poziția 129;
- Soliditatea băncilor comerciale – poziția 127;
- Eficiența serviciilor portuale – poziția 127.

Lista poate fi continuată în dependență de obiectivele propuse.

Totodată, vorbind despre riscurile care ar putea afecta afacerile în următorii 10 ani, în baza opiniilor managerilor de companii, aceștia se consideră a fi: migrația involuntară sporită, instabilitatea socială profundă, șocul prețurilor la resurse energetice, eventuale conflicte interstatale, eșuarea guvernării naționale.

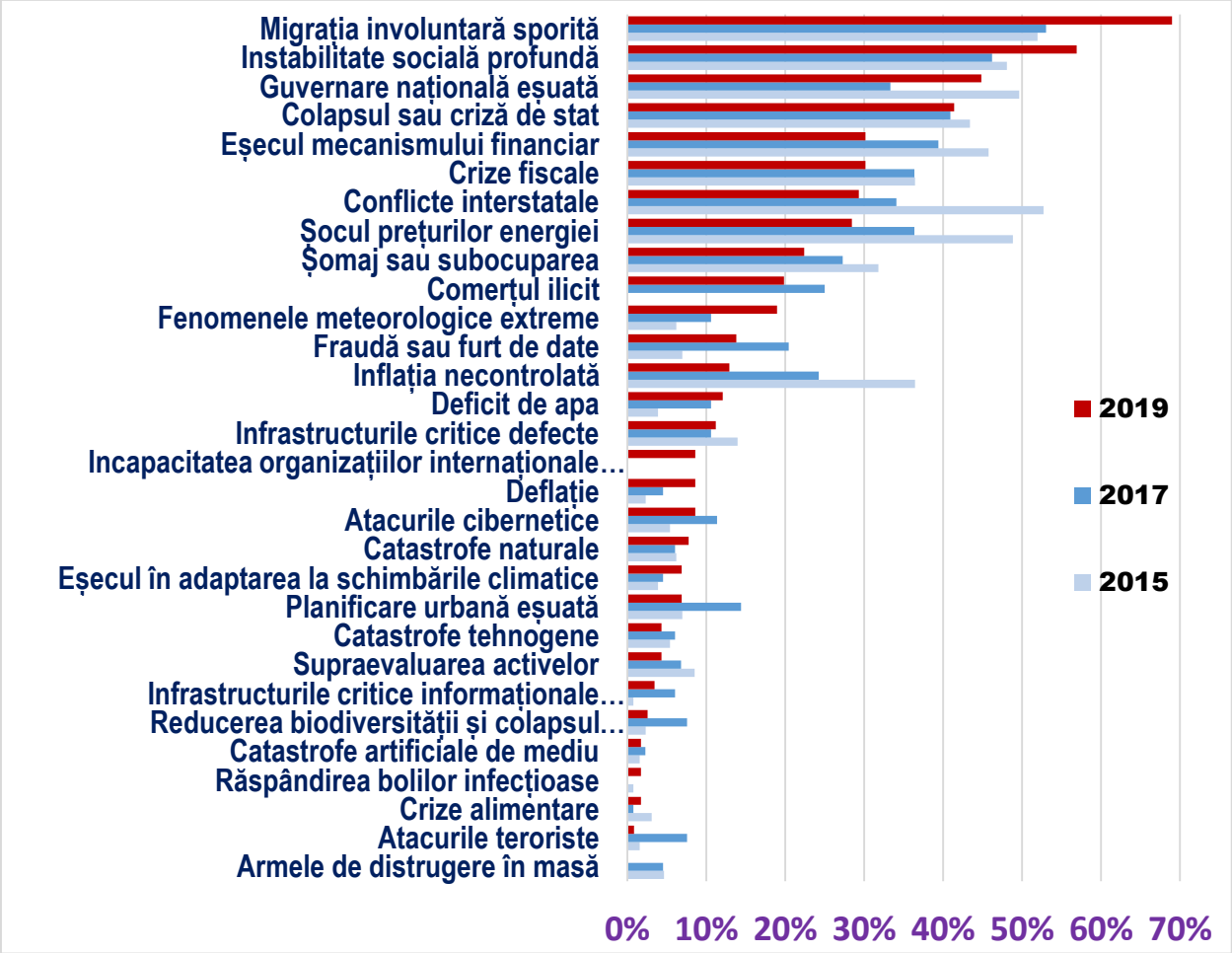

Desen *8*. Riscurile globale care vor afecta derularea afacerilor în Republica Moldova în următorii 10 ani

Sursa: Elaborat și calculat de autori în baza sursei [2]

Cu toate cele indicate mai sus, nu putem să nu recunoaștem și faptul că, în situația în care omenirea nu s-a confruntat anterior cu cazuri similare celor prin care a trecut Republica Moldova, de rând cu alte state ex-sovietice, din 1991 încoace, şi **ştiinţa economică** s-a dovedit a fi nepregătită pentru a oferi soluții. În același timp, nu putem să nu observăm și faptul, că în prezent cu toate criticile care i se aduc, întregul mecanism al economiei este deja altul, altele sunt structurile de bază ale economiei, s-a impus o altă gândire economică, avem o altă gândire managerială şi un alt comportament al întreprinderilor, ceea ce ne demonstrează, că și economia Republicii Moldova, încet, dar sigur, se adaptează la condițiile de piaţă.

6. Unele concluzii și recomandări:

1. Republica Moldova se confruntă în prezent cu riscul rămânerii în urmă din punct de vedere al dezvoltării și competitivității economice în comparație cu statele UE și alte state din regiune. În acest context, țara noastră are nevoie de o modernizare economică, iar scopul principal al acesteia trebuie să devină creșterea competitivității produselor, serviciilor, dar și a economiei în ansamblu. Aceasta trebuie să devină obiectivul strategic principal , o idee națională pentru viitorul apropiat.
2. Republica Moldova are nevoie de o politica în domeniul competitivității. În acest context:

- ✓ Politica în domeniul competitivității nu trebuie privită ca o parte distinctă a politicii economice la general, dar însăși politica economică în ansamblu trebuie să fie orientată spre creșterea competitivității;
- ✓ Este necesară o monitorizarea permanentă a competitivitîții și identificarea focarelor de creștere a acesteia, în mod deosebit, a companiilor innovative, indifferent de domeniul în care activează, în vederea susținerii acestora (crearea de parcuri industrial, tehnologice, susținerea dezvoltării clasterilor, garanții pentru credite,coparticiparea statului prin investiții directe în proiecte de perspectivă etc)
- ✓ Competitivitatea națională trebuie să se bazeze pe întreprinderi competitive. Pentru aceasta, modernizarea economică trebuie să decurgă de jos în sus, de la nivelul agenților economici spre nivel national;
- ✓ Drept parte componentă a politicii în domeniul competitivității trebuie să fie și stimularea investițiilor străine directe, cooperării întreprinderilor moldovenești cu mari companii internationale prin participare la lanțul valoric etc (o politică fiscală stabilă și transparentă, protejarea proprietății, justiție corectă, birocrație eficientă etc);
- ✓ Este necesară continuarea reformei administrative și, poate, revenirea la reforma administrativ- teritoriale, care să genereze efecte pozitive asupra creșterii competitivității economice, în primul rând, prin reducerea cheltuielilor publice și, respectiv, scăderea presiunii fiscale asupra agenților economici. Avem nevoie de un guvern "competitiv,, la nivel central, susținut de o guvernare "competitivă,, la nivel local.

3. În situația în care Republica Moldova este percepută astăzi în lume ca având o economie bazată pe folosirea intensivă a factorilor primari, devine importantă continuarea reformelor structurale și implementarea unui model de dezvoltare economică bazat pe investiții și inovații, care să genereze creșterea productivității muncii, schimbări structurale în favoarea ramurilor mai competitive, dar și sporirea și diversificarea exporturilor, atât în aspect geografic, cât și sortimental.
4. Chiar dacă sporirea competitivității presupune schimbări calitative radicale în toate domeniile de activitate socială și economică, o atenție deosebită trebuie să fie acordată creșterii calității resursei umane prin educație și ocrotirii sănătății. De menționat, că costul scăzut al forței de munca este o sursa importanta a avantajului competitiv, dar acesta se afla

in scădere progresiva. Pe piața mondială de avantaje concurențiale mai mari dispun statele și companiile care investesc mult în dezvoltarea capitalului uman. Trebuie să recunoaștem că exportul masiv de forță de muncă, relativ ieftină și solicitată în statele cu o economie mai dezvoltată, va genera pe viitor probleme sociale și economice și se vor solicita resurse foarte mari, inclusiv financiare, pentru depășirea acestora.

5. În condițiile în care pentru Republica Moldova este specifică prezența unor serioase decalaje de competitivitate în raport cu majoritatea statelor europene, dar și a celor din regiune, drept punct de pornire în ameliorarea competitivității ar putea fi întreprinderea de măsuri în vederea lichidării discrepanțelor critice în competitivitate, după care Republica Moldova rămâne cu mult în urma acestor state (asigurarea cu forță de muncă calificată, susținerea dezvoltării clasterilor, independența justiției, stabilitatea social-politică, reducerea creditelor neperformante în sistemul bancar, calitatea infrastructurii rutiere etc.)
6. Chiar dacă pentru Republica Moldova premisele dezvoltării unei economii bazate pe inovații sunt în prezent în faza incipientă, și nu în ultimul rând din cauza lipsei unei cereri dezvoltate pentru rezultatele cercetării și inovații, trebuie să recunoaștem că creșterea economică în baza factorilor actuali de dezvoltare a competitivității nu mai este astăzi posibilă. Este necesară susținerea dezvoltării unei economii bazate pe cunoaștere, iar creşterea rolului cercetării-dezvoltării-inovării în dezvoltarea competitivităţii şi asigurarea unei creşteri economice sustenabile trebuie să se bazeze pe:

- ✓ Sporirea competitivității sistemului de cercetare şi inovare, inclusiv în termeni de eficiență, performanțe, şi racordarea acestuia la necesitățile economiei naționale;
- ✓ Constituirea unui mediu de afaceri favorabil inovării şi promovarea unei politici clare și realiste în domeniu, care să pornească de la stimularea activităţilor de cercetate-dezvoltare-inovare și în sectorul real al economiei;
- ✓ Promovarea unei abordări sistemice a inovării, în contextul relaţiilor şi intereselor tuturor actorilor participanţi la acest proces: universităţi, instituţii de cercetare, întreprinderi, finanţatori şi, nu în ultimul rând, statul. În acest context devine necesară o integrare efectivă, dar și eficientă și eficace a învățământului superior, cercetării și mediului de afaceri (dezvoltarea triunghiului cunoașterii).
- ✓ Creşterea competitivităţii cunoştinţelor şi asigurarea unui management eficient al acestora pentru a le transforma în avantaje competitive pe piaţă, începând cu investiţiile în cercetare, producerea şi diseminarea cunoştinţelor, şi finalizând cu implementarea (prin invenţii şi inovări) sau comercializarea acestora.

Bibliografie

[1] The Global Competitiveness Report 2919. World Ecomomic Forum, 2019, 666 p. - ISBN-13:978-2-940631-02-5. https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2019.
[2] International Monetary Fund. World Economic Database : April 2019. - https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2019/April
[3] Stiglitz J. Priciples of Macroeconomics. Fourth Edition, W. W. Norton & Company, 2006, 450 p. - ISBN : 978-0393168198.

THE IMPACT OF INNOVATION POLICY ON EFFECTIVE REGIONAL DEVELOPMENT

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭФФЕКТИВНОЕ РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

[1]Olga NOSOVA, PhD
E-mail: *olgano59@gmail.com*
[2]Tetiana NOSOVA, PhD
E-mail: *tasya.n@gmail.com*
[1, 2,] V.N. Karazin Kharkiv National University, Karazin Business School, Svoboda 4, Kharkiv, Ukraine, 61022б http://www.univer.kharkov.ua

Abstract: *The aim of this paper is to analysis the impact of innovation policy on effective regional development in Ukraine. The main goal is to identify the role which innovation policy plays in regional development. We apply hierarchical cluster analysis for comparing the regions of Ukraine in terms of innovative development. Economic and statistical methods used to assess the level of innovative development in Ukraine's regions. The adoption and application of innovation policy measures propose to reduce inequality smoothing and increase competitiveness in Ukraine's regions. Substantiated the development and implementation policies taking into account the innovative components for each individual regions. The proposed regional innovative cluster policy is based on activity coordination, financing and investment attraction within the analyzed regions, and is stimulated innovations' increase in regions.*
Keywords: *innovations, development, input factors of production, innovation policy*.

JEL CLASSIFICATION: E02, E71, P 51, P 52, P 59.

1. Introduction

The aim of this paper is to analyze the impact of innovation policy on effective regional development in Ukraine. The main goal is to define the basic causes of regional disparities', and the estimation of the role of innovation policy for regional inequalities smoothing. Innovation policy in regions vary by country. Some countries include the crucial role of innovation in regional strategy. Other countries emphasize the role of innovation for economic growth based on regional territorial advantages.

Schumpeter's approach to the technological accumulation and creative destruction is the basic theory of dynamic economic growth explaining the nature of innovation. The concepts of technological accumulation and creative destruction are fundamental in the theory of J. Schumpeter. The author distinguishes investments in R&D from two other common kinds of capital investment, including physical and human capital.

Metcalfe & Ramlogan (2006) consider innovation to be the process of knowledge generation, connecting investment, demand, and structural transformation. Technical progress and the competitive process carried out inseparably, a moreover adaptive evolutionary process coordinated by diverse market structures, changing patterns of economic behavior. Kingston (2017) examines capitalism using the concept of property rights. He explains the historical development of economic cycles of capitalism through the changes of property's forms, especially intellectual property rights. The author emphasizes the creative innovations have been captured by a group of people who wanted mostly to benefit from them. The reduction of wealth generalization and inequality growth contradicts the modern capitalist system's progress.

Antonelli (2017) applies the Schumpeterian creative response by implementing the tools of complexity economics. The consequent introduction of innovations may knock firms further out of equilibrium and cause positive changes in the system's properties that feed the introduction of further innovations and vice versa. The path - dependent loop of interactions between the system properties and individual actions of firms ascertain relationships among knowledge, innovation, technological advancement and economic growth. Aghion et al. (2001) address the product market competition, and imitation good and prove a positive effect on growth. The authors point to complementary roles for competition (antitrust) policy and patent policy.

The application Schumpeterian model for human capital accumulation determines a country's capacity to absorb knowledge and provide its diffusion. After increasing a country's absorption capacity, it starts to be not an imitator, but an innovator who create new knowledge itself.

We apply general scientific and special methods of cognition: structural-logical method – to build the general structure of the research. Content analysis and bibliographic search applied to study of innovation policy in regions based on a theoretical study of national innovation systems and regional policies supporting innovations, the role of policymakers who are making the tough decisions about the future of competitiveness and innovations, and empirical works considering the linkages between R&D, patents, innovations, entrepreneurship, and growth. The comparative analysis used to study and compare forms and methods of innovation development in Ukraine.

We use hierarchical cluster analysis for comparing the regions of Ukraine in terms of innovative development. Economic and statistical methods used to assess the level of innovative development in Ukraine's regions. The comparison of regional competitiveness estimation of 12 Ukraine's regions based on the methodology of the Global Competitiveness Index (GCI) for 2012 and 2018 demonstrates an increase in territorial unevenness and aggravation of socio-economic and political problems in the country.

The graphic method used to visualize estimation calculation results. The application of graph analysis of data of GDP and index of economic freedom for Ukraine 1991-2017 illustrates economic activity decrease in unpredictable world conjuncture, and regional economic and social disparities increase. Scientific generalization justifies the results of an investigation, make conclusions, and propose policy recommendations.

In the first part of the paper, we consider the basic approaches to innovation system and innovation policy, and their forms and methods. Entrepreneurs' innovations considered a factor in the long-term company's growth. The destruction of old company values is the basis for its further modernization. Innovative activity determination based on economic assessment, continuous technological and product rivalry of old with new ones that use to replace them.

In the second part of the paper, we turn our attention to Ukraine's regional economic performance assessment. We estimate the factors influencing the existence of disproportions between the sectors. We define the basic problems of regional development where we show that the lack of capital investments, old capital assets, and the high share of unprofitable enterprises, enterprise's indebtedness, low innovations' level, and insufficient infrastructure level hamper economic upswing. In the third part of the paper, we estimate the results of hierarchical cluster analysis for 27 Ukrainian regions and emphasize such of them, which have high or low innovative potential. The assessment of Ukrainian competitiveness shows the market concentration at the national level and inadequate finance and human capital distribution in regions. The competition is still weaker at the regional level. Concentration has a negative and highly significant effect on labor productivity growth. The financial shortage causes the reduction of the number of enterprises applied the innovations. Applying

Schumpeter's approach to dynamic economic growth, we propose proposals for regional equalizations based on asymmetric innovative development in regions.

2. Review of Related Studies

Most scientists identify the company's innovative activities as the main component of economic growth. Using innovation allows you to adapt to the constant changes in the external environment. Chaminade et al [2018, p.79] examine the innovation system related to economic, social, and environmentally sustainable development. Authors consider innovative policy in regions based on the theoretical study of national innovation systems in globalization, the legal environment, and regional policies supporting innovations. Edler &Fagerberg, J. (2017) focus their research on the definition of innovation policy, theoretical rationales. They consider the innovation policy mechanism and introduce the model designed to identify, analyze, and deepen our understanding of innovation policy, and its application mechanism.

Edler et al (2016) attempt to understand the logic and effects of innovations. The scientists present meta-evaluations for 16 key forms of innovation policy instruments and their complex analysis. They underline the role of policymakers who are making tough decisions about the future of competitiveness and innovations. Granstrand (2018) reviews the connections between R&D, various patents, different kinds of innovations, entrepreneurship, and effects on growth rate. The author concludes proposals for spreading entrepreneurship, innovativeness as a generator for industrial growth in Europe.

Schomberg and Hankins (2018) develop the concept of reasonable innovation and explore the prospects for its further implementation in emerging markets. The authors consider the impacts of investigation through reconnecting science and innovations using the same standards opposite other existed public policies. They argue that responsible innovation needs to be sensitive to local, regional, and specific cultural contexts. The discussion on shared values may well lead to a variety of different requirements for good innovations (Schomberg & Hankins, 2018, p. 6). Fagerberg (2018, p. 16) ascertains that various national factors influenced firms' abilities to benefit from their own technological capabilities. National and firm - level capabilities interact in the process of development. Edler &Fagerberg, J. (2017) focus their research on the definition of innovative policy and theoretical rationales. They consider the innovative policy mechanism, how it designed, implemented, and governed. Eriksson et al (2010) apply the Strategic Niche Management (SNM) approach that designed to facilitate the introduction and diffusion of new technologies through setting up protected experimental settings (niches) in which actors learn about the design, user needs, cultural and political acceptability, and offers suggestions for regional policy.

Polverari [2018, p.10] points out the current paradigm, open innovation, that considers innovation as an open process that takes place in 'innovation ecosystems', 'in which companies, public research institutions, financial institutions, and government bodies interact through the exchange of skills, information, and ideas. The author proposes to exploit synergies between innovations in general and in regions. First, by pulling financial resources from both kinds of policies to fund the same programs, schemes, or projects, and second, strategic alignment. *Pyka et al (2019) introduce an agent-based model that provides a virtual simulation environment for ex-ante evaluation of policy intervention in regional innovation systems. Their findings show that regional learning and knowledge exchange processes tend to be accompanied by pronounced non-linearity. Different policy interventions may affect each other in complex and often-unexpected ways that have far-reaching implications for policymakers.* Bogliacino et

al. (2016) prove that without complementary investments, it will not be possible to fully benefit from the advantages of ICT capital for productivity growth.

Understanding the national innovation system, we define regional policy. Implementation mechanism supports the idea of interdependence and direct effects of innovations into economic sectors, improved synergies in regions, and internationalization of firms increasing cooperation at the international markets (Nosova, 2017, p. 117). The utilization of the existing approaches` results suggests its usage for proposing innovative economic policy for supporting innovations as a component of regional policy.

3. Peculiarities of innovation development in Ukraine

The late and incomplete reforms impede economic development in Ukraine. It creates numerous market distortions and arbitrage opportunities that generated highly concentrated rents for powerful special interest groups. The modern spatial development of Ukraine characterizes by such main transformational tendencies as:

- strengthening interregional socio-economic differentiation;
- combination processes of interstate interregional integration and disintegration;
- transition from downturn to economic growth with significant regional peculiarities.

Disproportionate regional development negatively affects a country's growth. It should be noted an increase in disproportions between regions in many indicators, both economic and social in Ukraine's regions in transition (Nosova, 2017, p. 90)).

The period from 2009-2015 characterizes by financial and economic instability that discourage capital formation, and could be seen in the falling apart of the curves GDP and index of economic freedom (See Figure 1).

GDP shrank by 16% in the two-year period from early 2014 to late 2015, while inflation surged, reaching a peak of 61% in April 2015, the exchange rate weakened, and the terms of trade deteriorated. The crisis of 2014-15 emphasized a number of institutions inherent in the Ukrainian economy (OECD, 2018). The dramatic depreciation of the hryvnia had a devastating effect on the balance sheet of enterprises. Following the latest updates of the overall situation in Ukraine, that country has overcome the heavy crisis caused by armed conflict in the eastern part of the country. At the same time, a 200 per cent devaluation of Ukrainian national currency (hryvnia) in 2014-2015 made Ukrainian goods and services cheaper and more competitive.

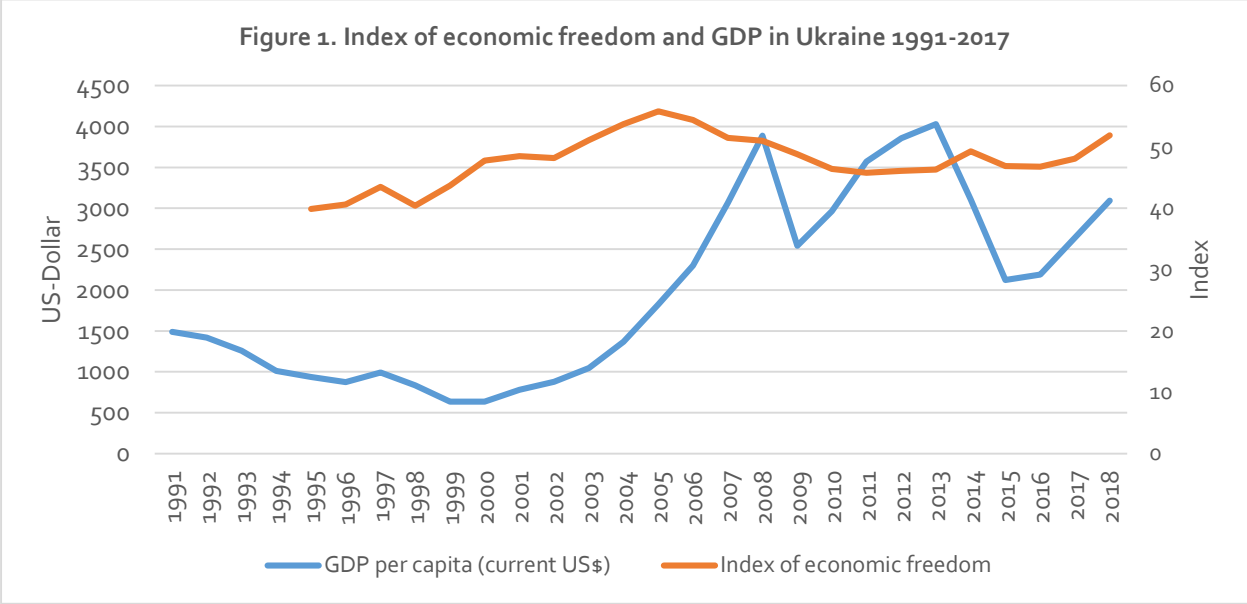

Fig. no. 1. Index of economic freedom and GDP in Ukraine in 1997-2017
Source: Authors' own projection with Excel

In 2016, for the first time since 2010, the economy grew more than 2 %. Ukraine's GDP amounted to approximately 93.26 billion U.S. dollars in 2016. The analysis of Ukrainian macroeconomic data GDP per capita in 2017 depicts on the tendency of industrial production shortage in heavy industry, including metallurgy and coal-mining industry. It explains through the high production costs, inefficient labor organization, and undeveloped infrastructure. The share of R&D expenditures in GDP dropped at all times the low level of 0.48 % in 2016 from 1 % a decade ago. The share of innovative enterprises in industry rose from a minimum level of 10 % to approximately 15-17%. At the same time, expenditure on innovation activities dropped substantially in 2014-2015 in comparison with previous years (Electronic Yearbook on Statistics, 2017). The level of innovation activities remains at low levels in comparison to the neighboring countries in Central and Eastern Europe. Global Competitiveness Report published by the World Economic Forum in 2019, and covered 141 economies. The Global Competitiveness Index measures national competitiveness – defined as the set of institutions, policies, and factors that determine the level of productivity. Competitiveness Index in Ukraine averaged 16.02 points from 2007 and a record low of 3.90 points in 2011. Ukraine scored 57 points out of 100 in 2019. (The Global Competitiveness Report 2019). The report shows various spheres in which Ukraine's competitiveness has dropped. Economic stability has fallen in two places.

The estimation results of index Component Innovation Capability of Global Competitiveness Index for Ukraine in 2019 demonstrate the tendency of decreasing the portion R&D expenditures to GDP from 1,1 % in 1998 to 0,4 % in 2019 (See Table 1).

Table no. 1. Index component innovation capability of global competitiveness index for Ukraine in 2019

№	Index Component	Value	Score	Rank	Best performer
	Research and Development 0-100	-	31.1	59	Japan
12.05	Scientific publications score	229.3	80.6	50	United Kingdom
12.06	Patent applications per million pop.	1.56	17.3	62	Sweden
12.07	R&D expenditures % GDP	0.4	15.0	67	Germany
12.08	Research institutions prominence 0-100 (best)	0.04	11.8	44	Germany

Source. Authors' own projection constructed on the data "The Global Competitiveness Report 2019", p. 573.

The analysis of the other index components for innovation capability displays low values comparing to world indicators, which demonstrates the need to increase the volume of R&D spending in Ukraine and stimulate generation of economic growth. The deteriorated domestic and external demand affects the output decrease in the major sectors of the Ukrainian economy. It reflected in decreasing the tendency of the volume of industrial production, fixed capital investment, exports and imports of goods and services. Because of uncertainty and high country risks, the consumer price index is increased. The current account and financial account deficits covered by the interventions of the National Bank of Ukraine.

Following the tendency, it should be mentioned that the present stage of economic development characterized by the growing role of regions as economic agents and participants at the international division of labor. Regional development significantly infuses and determines the pace of the country's growth.

The regional development illustrates an increase in territorial unevenness and aggravation of socio-economic and political problems in the country. Gross regional product (GRP) per capita is the most significant index characterizing the regional potential for producing goods and services. Innovation activities in countries behind the technology frontier, such as Ukraine, focus mainly on the adaptation of machinery, equipment, and software (Majcen et al, 2009). The estimation results point out the lower level divergence in terms of GRP per capita. Hanouz, et al (2008) make a conclusion that the degree of economic divergence between Ukrainian regions is moderate compared to other countries.

The innovation cost includes current and capital costs incurred by enterprises to innovate. The amount of expenditures of innovation of industrial enterprises by innovation activity direction shows the asymmetry in distribution and high value in Kyiv, Kharkiv, Dnepropetrovsk, Odesa, Zaporizhzhia, and the rest with low innovation costs in 2019. Internal R&D, external R&D, acquisition of machinery, equipment and software security, other outside knowledge, and other expenses (including design, training, marketing, advertising, and other relevant activities) demonstrate the same tendency. The biggest number of innovative efficient industrial enterprises 119 situates in the Kharkiv region.

The analysis of the economic assessment of Ukrainian competitiveness shows the market concentration at the national level and the high degree between regional markets. The competition is still weaker at the regional level. Concentration has a negative and highly significant effect on labor productivity growth (2019 Index of Economic Freedom, 2019). Ukraine ranked 71 among 190 economies in the ease of doing business, according to the latest World Bank annual ratings. The rank of Ukraine improved to 71 in 2018 from 76 in 2017. Ease of Doing Business in Ukraine averaged 112.36 from 2008 until 2018, reaching an all-time high of 152 in 2011 and a record low of 71 in 2018 (Ease of Doing Business in Ukraine, 2019).

Estimation of the data for science, technology, and innovation in Ukraine shows that in terms of innovation activity, the state of high-tech products' production, the volume of science investigations, the infrastructure entrepreneurship development of Ukraine is far behind the leading countries in the world. Following the research, the approach focuses our attention on the complex character and comprehension of diverse factors influencing regional economic development. In order to activate the innovation process in the country, it should be considered the driving force of scientific, technological, and economic activity as a breakthrough to higher efficiency, productivity, competitiveness, and better quality of products.

4. Methodology research

We analyze the results of hierarchical cluster analysis for Ukrainian regions from 2009 to 2013. The data of the State Statistics Service of Ukraine used for assessment Gross Regional Product from variables defining regional development for 27 Ukrainian regions (Statistical Publication. Regions of Ukraine, 2019).

Hierarchical cluster analysis identifies and organizes data object structures into clusters. It identifies homogenous groups of cases of unknown groups of estimation. Considering the regional innovation development, we apply hierarchical clustering analysis of Gross Regional Product (GRP) from the employment, industrial production index, fixed capital investment index, the number of organizations, conducting scientific research, the total value of innovating costs per one thousand employed workers, and foreign direct investment (FDI). The hierarchical clustering analysis uses the SPSS Statistics program. The application Ward's method calculates the simple Euclidean distances from each case in a cluster to the mean of all variables. We assume that GRP is associated with total industrial production in Ukraine's regions. Employment defines labor in the region. The industrial production index, fixed capital, investment index determine regional capital. The number of organizations, conducting scientific research, total value of innovate costs per one thousand employed workers and FDI in region denote total factor productivity.

4.1. Research hypothesis

We test the following hypothesis: the dependence of regional cluster classification on the input factors of production combination in regions in Ukraine. We assess calculated distances between the most developed regions and the least undeveloped regions in hierarchical clustering. We estimate the single linkage criteria, showing the distance between the closest neighboring points. The estimation results outline that the Kyiv distinguished from other regions. Capital Kyiv considered an outlier from other Ukrainian regions for all estimated periods with the biggest share of GRP.

The strong specialization by regions producing specific kinds of heavy industry products caused division between highly industrialized developed regions with high urbanization and 'less developed' rural regions with agrarian orientation in Ukraine. The centralized industrial organization and the inefficient regional structure formation resulted in the disproportionate regional division in the former Soviet Union.

Growth in incomes during the decade before the crisis was driven by favorable prices for commodity exports (particularly steel and chemicals) rather than much-needed improvements in productivity and competitiveness (OECD, 2013). Consistent delays in implementing structural reforms and recurrent political instability left the economy stuck in transition and overly exposed to external shocks. The external position also strengthened, with the current account deficit falling from 9.2% of GDP in 2013 to 3.6% in 2016. Gross reserves remain low but have doubled to USD 15 billion.

Low demand and liquidity problems remained the major impediments for business development for Ukrainian industrial enterprises in 2013. Other important barriers to development were excessive taxation (which includes tax rates and tax administration) and unfavorable regulatory climate. Enterprise managers assessed the investment climate in 2013 as unfavorable. The share of the enterprises that considered the year 2013 to be "unfavorable for the purchase of equipment", the indicator that measures investment environment, increased by 13.9 % to 71% in 2013. According to the results of the survey conducted in the 1st quarter of 2014, among major obstacles that hampered investment activity of companies in 2013 were insufficient income value (45.5%), unstable political situation (34%), and high cost of capital (28.7%) (Innovation support measures currently in place in Ukraine, 2017).

4.2. Model specification

The Gross Regional Product estimation interdependence from variables of the employment (thousand people), industrial production index (%), fixed capital investment index (%), the number of organizations, conducting scientific research (number), the total value of innovating costs per one thousand employees (%) and FDI (UAH) strengthens the dependence of regional cluster classification on the input factors of production combination in Ukrainian regions.

The present structure does not consider the geographical location, the economic endowment, and regional specificity. The graphical analysis of the line of the significant coefficients Ward's method proves the basic three clusters determination. The three clusters differ in particular regard to the levels of industrial development and scientific potential. It should be noted the increase of heterogeneity with every step of econometric analysis. A hierarchical clustering model of 27 regions graphically represented at the dendrogram of regional cluster c classification on the input factors of production combination in regions for 2013. Classification on the input factors of production combination in regions demonstrates that each region has various distributions. The estimation results demonstrate the predominance of the Kyiv region in the analysis comparing to other regions, and indicate their insignificant role in regional development. In order to define the role of the rest regions we exclude the Kyiv region from the sample and analyze 26 regions.

Hierarchical cluster analysis usage for 26 Ukrainian regions in 2013 demonstrates the presence of significant differences in the level of economic, scientific potentials, and confirms the low convergence between three clusters. The sufficient industrial and scientific endowment inheritance creates opportunities to exploit potentials and to improve position in cluster 2 in the rest regions.

The first cluster shows relatively higher than average level of economic estimation in comparison with two others. It distinguishes via the biggest industrial production concentration, the attraction of the significant financial flows of capital, the highest innovation capacity within regions, and more than average per capita income in comparison to Ukraine. The real GDP index decreases, inflation (consumer price index), public debt, unemployment rate increases in 2013.

The current account balance was negative. The business activity decreases, macroeconomic instability and insufficient quality of institutions constitute a major impediment to Ukraine's regional economic performance as reflected in the regional indicators for 2013 (Institute for Economic Research and Policy Consulting Report, 2013).

It is evident that the first cluster includes Kharkiv, Dnepropetrovsk and Donetsk regions (See Figure 2). The first cluster has the biggest industrial production concentration, the highest innovation capacity within regions, more than average per capita income, and attracts the significant financial flows of capital in Ukraine. Kharkiv, Dnepropetrovsk and Donetsk regions show the best performing

capital, labor, R&D capacities in the country. The cluster 2 includes the main regions Autonomous Republic Crimea, Zaporizhzhia, Kyivskay, Lviv, Odessa, Luhansk, and Mykolaiv. The last cluster 3 involves the rest regions, some of which are specialized on agrarian production. Cluster mobility shows the low spread in economic development between regions.

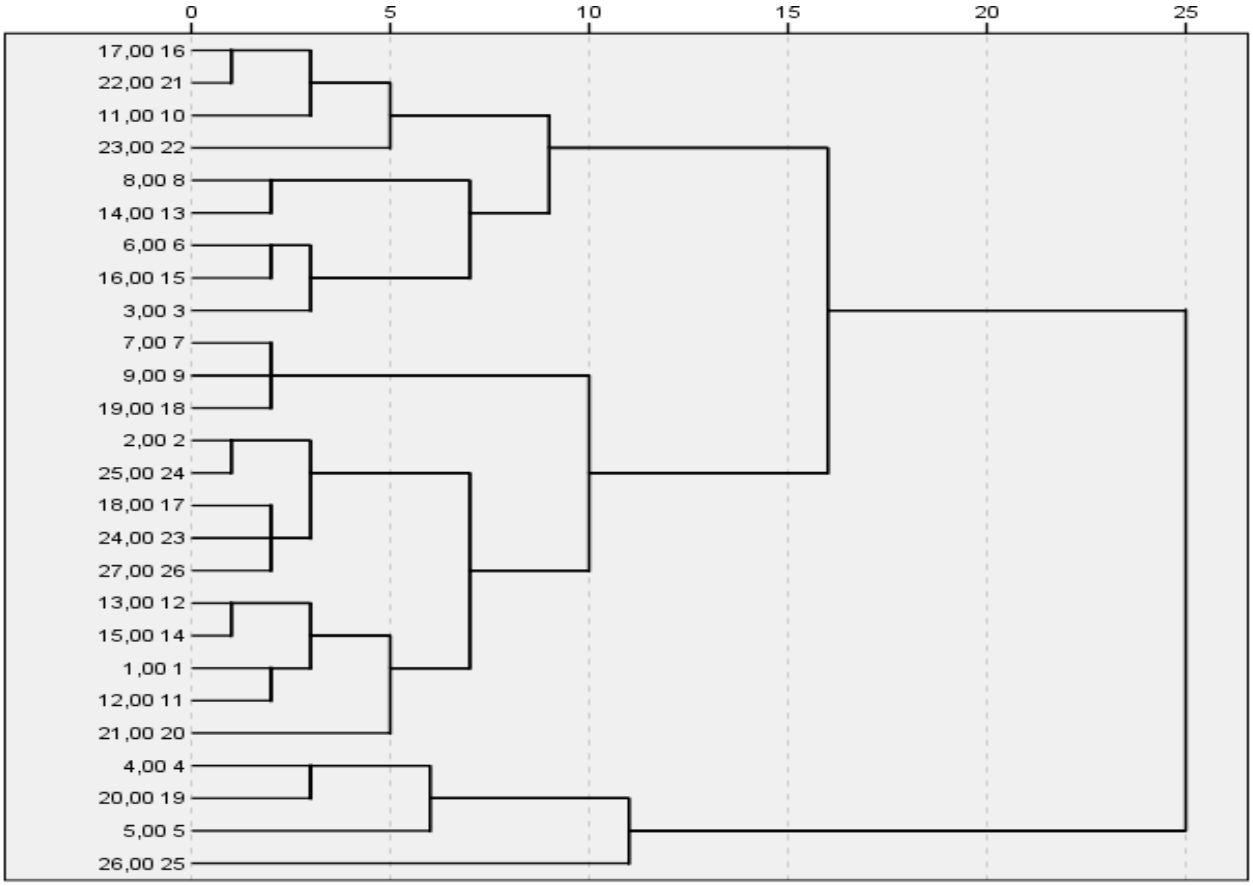

Dendrogram uses an averagee Linkage ((between groups)
Combination of scaled distance clusters

Fig. no. 2. Dendrogram of regional cluster classification on the input factors of production combination in regions

Source: authors own calculation with SPSS

The estimation results prove a necessity to apply effective regional policy at the state level of innovative development. Strategic tasks of the regional policy in Ukraine: increasing the competitiveness of the regions and strengthening their resource potential; ensuring the development of human resources; determination of spheres innovative breakthrough, development of inter-regional cooperation; creation of institutional conditions for regional development.

Further estimations tree of unification Ukrainian regions in the clusters by the method of single communication using features of the logarithmic scale demonstrates domination the predominance of industrial regions. The variables number of enterprises that introduced innovations, costs of technological innovations, new technological products, low waste; resource-saving, waste -free processes applied for assessment 26 regions in 2014 in Ukraine. The concentration of the bulk R&D resources in Kyiv, Kharkiv, Dnepropetrovsk, and Donetsk causes the necessity of financial redistribution and scientific resources among regions for equalization of its regional gross regional product per capita growth.

The choice and construction of the model of hierarchical cluster analysis suggest the assessment of the economic variables, estimation of the significant coefficients, and determination of some of the basic factors of innovation policy. The solution of the specific research task indicates the problem of availability statistical information, methods of estimation, and receiving results. The increased period of investigation and inclusion of additional variables for estimation will provide a detailed analysis of regional development in Ukraine.

The results of the study confirm the feasibility of applying this approach to assess regional innovation potential. Providing access to the results of hierarchical cluster analysis offers an insightful assessment of innovation policy practice and its evaluation for Ukraine's regions. Following our approach, we consider that regional policy should take into account the innovation component for each individual region.

The innovative breakthrough in regional development considers the active state policy, building up administrative capacity at local and regional levels, comprehensive regulatory support of an innovative activity, and formation favorable institutional environment. The regional authority's function is to elaborate and realize inter - cluster projects, and support of new ideas and experience. The organization attractive innovation policy for innovative cluster development based on coordination activities, financing, and attracting investment will stimulate innovations' increase in regions. The aim of the regional authorities is to elaborate, implement inter-cluster innovative projects, and support the exchange of experience and new ideas.

CONCLUSION

The regional economic policy implementation provides a necessity for paying attention to the innovative component. Cluster analysis confirms the asymmetric distribution of input factors of production in Ukrainian regions. The balanced regional policy stimulates equalization gross regional product per capita. Clusters' creation in the form of technopark is the strategy for innovative development in the regions. The mechanisms for technoparks implementation consider based on zones with attractive innovation climate. The favorable law legislation, tax exemptions, access to financial resources, availability of office production infrastructure, telecommunications, conditions for comfortable living standards are vivid components of analyzed mechanism.

In the process of hierarchical cluster application, it should be noted the crucial role of forms of private - public partnership. The state is responsible for legal initiatives in providing policy for innovative environment formation. Entrepreneurship development plays a crucial role in disseminating innovative ideas and implementing innovative projects.

BIBLIOGRAPHY

1. Metcalfe, S. J. & Ramlogan, R. (2006). Adaptive Economic Growth, *Cambridge journal of Economics, 30(1), February*, pp. 7 -32.
2. Kingston, W. (2017). *How Capitalism Destroyed Itself: Technology Displaced by Financial Innovation*, 21 March, Edward Elgar Publishing.
3. Antonelli, C. (2017). *Endogenous Innovation. The Economics of an Emergent System Property*, Edward Elgar Publishing.
4. Aghion, P., Harris, C., Howitt, P. (2001). Competition, Imitation and Growth with Step -by- Step Innovation, *Review of Economic Studies, vol. 68, issue 3*, pp. 467-492.
5. Chaminade, C., Lundvall, B-A., Shagufta, H. (2018). *Advanced Introduction to National Innovation Systems*, Edward Elgar Publishing.
6. Edler, J., Cunningham, P., Gok, A. (2016).Handbook of Innovation Policy, Edward Elgar Publishing.
7. Edler, J., Fagerberg, J. (2017). Innovation Policy: What, Why, and How, *Oxford Review of Economic Policy*, volume 33, issue 1, pp. 2-23.

8. Granstrand, O. (2018). Patents and Innovation for Growth and Welfare. IP Policy issues for Europe, Edward Elgar Publishing. June.
9. Von Schomberg, R., Hankins J. (2019), *International Handbook on Responsible Innovation. A Global Resource*, Edward Elgar Publishing.
10. *Policy Research Paper, No. 102, University of Strathclyde Publishing, April.*
11. Pyka, A., Kudic, M., Muller, M. (2019). Systemic Interventions in Regional Innovation Systems: Entrepreneurship, Knowledge and accumulation and Regional Innovation, *Regional Studies. Volume 53, Issue 9,Vol. 53, doi.org/10.1080/00343404.2019.1566702*
12. Bogliacino, F., Lucchesse, M., Nascia, L., Pianta, M. (2016). Modeling the virtuous circle of innovation. A test on Italian firms, *Industrial and Corporate Change*, 26 (3).
13. Nosova, O.V. (2017). The Effects of Industrial Policy on Regional Development in Ukraine, *Zarządzanie Publiczne*, (Nr 4(42), pp. 90 – 101.
14. Nosova, O.V. (2017). The Impact of Globalization on Financial Institutions' Development, *Europa Regionum, Tom XXX. Household Finance. Uniwersytet Szezecinski*, № 1, pp. 99 -119.
15. Electronic Yearbook on Statistics of R&D and Innovation (2017), available online at: www.ukrstat.gov.ua
16. The Global Competitiveness Report 2019. (2019). Professor Klaus Schwab World Economic Forum Editor.
17. Ukraine Competitiveness Index. available online at: https://tradingeconomics.com/ukraine/competitiveness-index
18. Ukraine Competitiveness Rank, 2019. available online at: https://tradingeconomics. com> Ukraine>competitiveness-rank

MANAGING NATURAL RESOURCES IN TURBULENT TIMES

[1]**Ghenadie CIOBANU,** PhD
e-mail: gciobanu01@gmail.com
[2]**Raluca Iuliana GEORGESCU,** PhD
e-mail: raluca.georgescu@infinitumgroup.com
[3]**Olivia Florentina BALU,** Ph.D
e-mail: olivia_balu@yahoo.fr
[4]**Gabriel NĂSTASE,** PhD
e-mail: gabriel.i.nastase2013@gmail.com
[5]**Valentin LAZĂR,** PhD Student
e-mail: valentin.lazar@ase.ro
[1]INCSMPS Bucharest, Romania
[2,4,5] Bucharest University of Economic Studies
6 Piata Romana, 1st district, Bucharest, 010374 Romania
[3]University of Geneva, Switzerland

Abstract: *This research paper is developed as bildungsroman on the idea of natural resources used at its true value, achieving efficiency in consumption, efficacy in distribution and using as building blocks the process behind the development of the Kimberley certificate in the diamond industry and its purpose of helping the African market clear its name and also offering support for transparent and safe transactions. In this paper we also present the need to highlight the reform and the push developed by global entities that fight for redeveloping the path of sustainable development and protecting underdeveloped and emerging economies.*
Key words: *natural resources, Kimberley certificate, sustainable development,*

JEL CLASSIFICATION: F63, N50

1. INTRODUCTION

Many low-income countries depend on primary goods for their exports and tax revenues. On average, such dependence is associated with an increased risk of conflict, poor governance and poor economic performance. However, the average hides extremely wide variations. In 1970, Botswana and Sierra Leone were both low-income countries but with substantial diamond resources. For the next 40 years, diamonds have been the central element of the economy and the basis for Sierra Leone's economic and social collapse - its per capita income is now much lower than in 1970, and the country has sunk to the bottom of the human development index. Instead, diamond resources have been key to Botswana's success in becoming the fastest growing economy in the world and a middle-income country. Therefore, although, on average, primary goods have been an obstacle to development, they can also lead to successful development. The curse of natural resources is not a destiny. The challenge, both nationally and internationally, is to adopt policies that make better use of this potential.

2. GOVERNANCE AND MANAGEMENT OF NATURAL RESOURCES

Most of the resources that support and fuel civil wars depend on access to the global economy - its markets, financial intermediaries, its brokers, investors and foreign companies that often extract wealth from a developing country [1]. This does not mean deciphering the impact of globalization and adding it to the list of negative effects attributed to it. On the contrary, while globalization offers new opportunities to the rebels, it makes them even more vulnerable to international pressure - more than would have been possible when the rebellions were proxy wars of the superpowers - provided the international community is willing to exercise it [2-5].

Who receives the funding? Increasing the transparency of natural resources revenues; Although these proposals for global action are aimed primarily at the international community, the governments of low-income, resource-rich countries should also have a strong interest. They are often threatened by rebel groups financed by income from natural resources and would obviously benefit if these sources of funding were blocked. But these governments need to show that their revenues from natural resources are well used [6]. As discussed, the movements of the rebels, especially those who want to retreat to the background of natural resources, are much more supported by the presence of a corrupt elite that hijacks revenues, rather than a government that uses them transparently to raise standard of living in all categories [7, 8]. The government's best defense is likely to take a credible look at the revenue it receives, how it fits into the budget and how it is spent. However, there are two major obstacles, even when governments seek to be held accountable. First, the sheer magnitude of resource income and the extent of rents depending on the size of the country's economy.

Governments in low-income countries, with weak institutional capacity and a long tradition of public accountability and control, face enormous problems in effectively absorbing and tracking large revenue streams [9]. This does not mean exempting or excusing corruption in resource-rich countries, but only indicating the extent of the pressures and therefore the temptations involved [2, 10-14]. Second, in many cases, it is not enough for resources to be accounted for and used relatively well - the government is not fully reliable and will therefore have to convince by setting up an independent and credible verification process [1, 15]. These two factors suggest that countries that want to do the right thing also need help, which, if they succeed, can put pressure on those governments that do not manage their resources efficiently.

One possible way to address these issues in an integrated way is to develop an international template for optimal governance of natural resource revenues that a resource-rich government could choose to subscribe to. Such a template would have five elements.

First, the host government would require international companies in the extractive industries to report payments so as to allow for adequate control and international comparability. Such reporting could be created for the general public or for an independent entity such as international financial institutions [16].

Second, the government itself would require national resource extraction companies, private or governmental, to report on the same basis.

Third, the government would commit to reporting its revenues from all of the above sources and ensuring that they are easily tracked as they go through the budget.

Fourth, an independent entity, such as international financial institutions, would collect the reported information, try to reconcile payments and receipts, integrate the net government revenue figure with standard budget information on revenue and expenditure, and publish the results annually.

A natural division of labor would be for the World Bank to collect, reconcile and arrange business data, and for the International Monetary Fund to integrate net income into budget data that it already examines in accordance with its agreements or Article IV consultations [17]. Fifth, the government will designate and, if necessary, develop credible internal control institutions - such as parliamentary committees or ad hoc entities, including civil society organizations, as in Chad - to which international financial institutions could report the information in a form that would be easily intelligible [18].

3. THE CASE OF KIMBERLEY CERTIFICATES ON THE DIAMOND MARKET

Where does a resource come from and who buys it? Closure of rebel organizations in the markets; The Kimberley certification process scheme is designed to make it increasingly difficult for rebel organizations to sell rough diamonds in global markets. The process, which took only two years to establish (a relatively short time for a global initiative), is an important first step. Significant technical and operational issues remain to be resolved and it is too early to judge whether the Kimberley certification process has been successful and will continue in the long term. However, it is an encouraging sign that this type of global action is indeed possible.

If the Kimberley certification process proves ineffective, this private voluntary agreement will need to be strengthened by intergovernmental legislation and likely to provide for enforcement sanctions. However, the existence of the private agreement shows that all parties have recognized the need for effective action and deserves the opportunity to demonstrate success. Moreover, if the Kimberley certification process is successful, it could form the model for governing other resources for which there is significant inadvertent funding of the conflict.

Realistically, the effect of better regulation of commodity markets is not to completely shut down rebel organizations in the markets. Efforts, such as the Kimberley certification process for rough diamonds, provide ways to track the chain of custody for illegal exploitation and other schemes that can be streamlined even if the rebels are able to sell the goods they extort from local producers as long as they can sell these illegal goods only with a very high price reduction. In this regard, a key global action is to monitor and evaluate the Kimberley certification process, while developing and implementing certification and tracking schemes for other goods using blockchain certification (Lucara Diamonds is a pioneer in this domain).

Following the source of funds: financing of illicit goods; One practice that funded several rebel organizations in the 1990s was the option to sell extracted goods in the future, whereby a rebel organization receives advance funding to benefit from a right to extract natural resources in the future, if which rebellion will succeed. Companies rightly consider this practice unacceptable; however, it happens at the edge of the corporate world. There is a strong case for criminalizing such transactions in the company's country of origin, similar to the OECD agreement to criminalize bribery internationally.

Extortion and kidnapping have also become an important source of funding for rebel movements and, as we discussed earlier, the financial flows involved can be considerable. Although companies should be discouraged from operating in such conditions, the insurance industry has developed products that offer redemption insurance. The general effect of this is obviously to increase redemption payments and there is a good case for banning redemption insurance. OECD governments could also make and abide by a commitment that public money will not be used to pay ransoms for rebellious movements and, consequently, that extortion payments will not be considered tax-deductible business expenses. There is also a strong case for OECD countries to consider anti-drug policies that reduce financial flows to rebel groups.

Strengthening control over illicit payments; The proposed model is intended to ensure that legitimate payments from companies to governments are properly accounted for and used. Illegal payments by natural resource extraction companies for bribing influencers are a different matter. The OECD agreement to criminalize these payments is a start, but the bribe to officials can be disguised as "facilitation payments" to companies controlled by their relatives, and therefore further efforts are needed.

Some resource extraction companies, in accordance with the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, have now committed not to make facilitation payments. It would be desirable to make greater efforts to encourage adoption by non-OECD countries, but also to

encourage industry to determine exactly what the boundary between legitimate and illegitimate payments is and to incorporate it into companies' corporate rules of conduct.

There is also an important role for the international banking system. The family of President Abacha (Nigeria) has been able to deposit in well-known international banks far in excess of the presidential salary, obviously illegally embezzled from Nigerian oil revenues. Banks now have a slightly greater responsibility to know their customers and report suspicious receipts. There is also growing cooperation in ensuring the repatriation of corrupt money. However, there is a possibility of a much stricter strengthening of anti-drug legislation by the international banking system.

In some cases, even the best control and information about the relationship between officials and corrupt politicians will have no effect. Leaders and politicians may be impervious to moral pressure or may have enough power to place them above their own national law. In such cases, the international community has a certain responsibility to impose punishments on the guilty party and his associates without causing suffering to society. The United Nations has developed smart sanctions that provide some room for such a targeted approach to sanctions. These types of sanctions should be strengthened and supported internationally.

Attracting reputable companies in risky environments; Currently, some low-income countries face severe difficulties in attracting natural resource extraction companies to exploit their resources. When resource companies withdraw from difficult environments as a result of greater international public scrutiny, they could be replaced by companies that are less respectable or less vulnerable to international pressure or shareholder concerns. In this case, global efforts would be counterproductive.

An advantage of the Chad-Cameroon distribution model of improved governance of natural resource revenues is that it offers international companies a degree of reputational protection. In fact, international financial institutions certify a governance structure as acceptable. The introduction of a more standardized model for good governance and its adoption by governments interested in attracting reputable companies would provide a much higher reputational coverage. Such a template also has the potential to address political risk. Currently, insurance entities that provide coverage for policy risks, such as the World Bank Group's Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), must assess each governance situation in its entirety on an ad hoc basis. If governments subscribe to the good governance model, this would be the type of information relevant to MIGA and other insurers and could greatly facilitate their willingness to provide coverage.

4. CONCLUSION

The doctrine of permanent sovereignty over natural resources is extremely consistent in the contemporary world, appearing to grant national states both jurisdictional rights and property rights over the resources found in their territories. But the normative justification for this doctrine is far from clear. This paper elucidates the best arguments that could be made for permanent sovereignty, including demands for national improvement or resource attachment, as well as functionalist claims that link resource rights to key state functions, but also show that these functionalities are insufficient to justify permanent sovereignty and that, in many cases, they actually count against it as a practice.

It may be fanciful to assume, as Gindin's young hero [2012] does, that water from Sweden tastes somewhat Swedish. But while we can be sure that the water, tin or copper found in Sweden is no different in terms of their properties or the fact that the tin or copper found in Norway is different in structure from the Swedish one. They are considered to be Swedish in the sense that international law defines them as part of the Swedish people. A number of instruments of international law clearly and unambiguously stipulate that natural resources are at the "disposal" of nation-states. The United

Nations International Covenant on Civil and Political Rights, for example, states that „*all peoples are free to dispose of their wealth and natural resources"*.

This doctrine, which has been known as the doctrine of "permanent sovereignty" over natural resources, is a strong organizing principle in world politics. Although it may be wrong to assume that it is a natural fact of a world made up of states, the principle came to be developed and enshrined in international law in the 1950s and 1960s, when it was an extremely controversial part of the struggle for decolonization.

While many newly independent countries were eager to establish a strong doctrine of permanent sovereignty in international law, the great world powers were eager to restrict permanent sovereignty with a set of conditions to ensure that natural resources were used for the wider good and in the interest of global economic cooperation. However, the principle continues to have a major effect in establishing what might be called the contemporary world order. Each nation-state enjoys an extensive and essentially exclusive set of rights over resources in their territories, although they make exceptions to this rule which results from the voluntary drafting of treaties.

REFERENCES

1. Cleaver, F. (2012). Reinventing institutions: Bricolage and the social embeddedness of natural resource management. *Securing Land Rights in Africa*, 11–30.
2. Cole, M., Bailey, R., New, M. (2014) Tracking sustainable development with a national barometer for South Africa using a downscaled "safe and just space" framework. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, nr. *111*, E4399–E4408.
3. Collier, P., Dehn, J. (2001) Aid, Shocks, and Growth. *Working Paper 2688*. World Bank, Development Research Group, Washington, D.C.,. disponibilă online la: www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/ WDSP/IB/2001/11/06//000094946_01102304052049/Rendered/PDF/ multi0page.pdf. Accesat în decembrie 2019.
4. Dossa, Z., Kaeufer, K. (2014). Understanding sustainability innovations through positive ethical networks. *Journal of Business Ethics*, vol. 119, nr. 4, 543–559.
5. Dressler, W., Buscher, B., Schoon, M., Brockington, D., Hayes, T., Kull, C. A., Shrestha, K. (2010). From hope to crisis and back again? A critical history of the global CBNRM narrative. *Environmental Conservation*, 37(01), 5–15.
6. EEA (2016). Circular Economy in Europe - Developing the Knowledge Base. *European Environmental Agency*. Nr. 2.
7. Gindin, S., Panitch, L. (2012) *The Making of Global Capitalism: The Political economy of American Empire*, Editura Verso Books, Londra.
8. Bodislav, D.A., Radulescu, C.V., Bran, F. and Burlacu, S., 2020. P Public Policy in the Areas of Environment and Energy. 6th BASIQ International Conference on New Trends in Sustainable Business and Consumption. Messina, Italy, 4-6 June 2020. Bucharest: ASE, pp. 228-235
9. Dima, C., Burlacu, S., & Buzoianu, O. A. C. (2020). Strategic Options for the Development of Ecotourism in the Danube Delta in the Context of Globalization. *In SHS Web of Conferences (Vol. 74, p. 04005). EDP Sciences.*
10. Bodislav, A. D., Rădulescu, C. V., Moise, D., & Burlacu, S. (2019). Environmental Policy in the Romanian Public Sector. *The Bucharest University of Economic Studies Publishing House, 312.*
11. Bran, F.., Alpopi, C., & Burlacu, S. (2018). Territorial Development-Disparities between the Developed and the least Developed Areas of Romania. *LUMEN Proceedings*, *6*(1), 146-155.
12. Burlacu, S., Gutu, C., & Matei, F. O. (2018). GLOBALIZATION--PROS AND CONS. *Quality-Access to Success*, *19*.
13. Alpopi , C.; Burlacu, S.; Ioviţu, M.. (2018) Procesul de globalizare şi politicile ecologice. In: *Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii*. Vol.2, 28-29 septembrie 2018, Chișinău, Republica Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2018, pp. 317-324. ISBN 978-9975-75-931-1

14. Burlacu, S.; Alpopi , C.; Popescu, M. L. (2018) Omul și degradarea mediului natural. Efecte distructive. In: Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii. Vol.1, 28-29 septembrie 2018, Chisinau, Republica Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2018, pp. 159-165. ISBN 978-9975-75-932-8
15. Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2018). DEMOGRAPHIC EXPLOSION AND IT GOVERNANCE IN PUBLIC INSTITUTIONS. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, *11*(1), 18.
16. Burlacu, S., Bodislav, D. A., & Rădulescu, C. V. (2018). E-COMMERCE AND GLOBAL FOOD RESOURCES. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, *11*(2), 48.
17. Rădulescu, C. V., Dobrea, R. C., & Burlacu, S. (2018) THE BUSINESS MANAGEMENT OF DISTRESS SITUATIONS. THE 12th INTERNATIONAL MANAGEMENT CONFERENCE "Management Perspectives in the Digital Era" November 1st-2nd, 2018, BUCHAREST, ROMANIA, 1, 741-747
18. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350.

CONSIDERING RISKS ASSOCIATED WITH EMPLOYEES 'WORKING CONDITIONS

ABORDAREA RISCURILOR ASOCIATE CONDIŢIILOE DE MUNCĂ ALE ANGAJAŢILOR

[1]**Ala COTELNIC,** doctor habilitat
Email: cotelnic.ala@ase.md
[2]**Constantin SCARLAT,** Doctorand
Email: scarlat.constantin@gmail.com
[1,2] *Academia de Studii Economice din Moldova,*
Str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61, Chişinău 2005, www.ase.md

Abstract : *Starting from the major importance of the human resources of the organization to ensure the efficiency of its activity, in the present article we tried to highlight the risks to which the employee is subjected by performing working tasks. We have found that in the 21st century, the psychosocial risks have a great impact on the health of employees, which are generated by the inadequate conception, organization and management of the activity, as well as by an inappropriate social context at work. Work-related stress is one of the risk factors that can occur in any workplace and is often difficult to manage. We have mentioned what are the work conditions that can cause stress. It is becoming increasingly important to prevent its occurrence. In this sense, a special place is given to the risk management related to stress. The stages of this process are also presented, as well as the possibilities to reduce the risk of work-related stress.*
Keywords: *human resources, working place, occupational risk, psychosocial risk, stress, risk management.*

JEL CLASSIFICATION*:* J81, M12, M54

INTRODUCERE.

Schimbările economice ce au loc în Republica Moldova, procesele dinamice de inovare în toate sferele activității economice, precum și acutizarea concurenței de piață și globalizarea economiei, determină un interes profund atât din partea savanților, cât și al celor din activitatea practică față de experiența mondială cu referire la activizarea factorului uman pentru a obține eficiența și competitivitatea organizațiilor.

Succesul firmelor lider din țările dezvoltate este asociat cu crearea de mecanisme extrem de eficiente pentru gestionarea resurselor umane la nivelul organizației, bazată pe formarea unei abordări integrate și strategice privind utilizarea și dezvoltarea potențialului de muncă.

În general, tendințele în managementul resurselor umane sunt de natură globală. Astăzi, angajatul din organizație este principala resursă a acesteia. Acest lucru se datorează faptului că toate procesele din organizație depind de om, adică de personalul organizației. Resursele umane, ca noțiune, reprezintă cea mai recentă abordare inovatoare pentru gestionarea oamenilor într-o organizație. Trebuie menționat că introducerea principiilor managementului resurselor umane și-a arătat fezabilitatea economică, dar astăzi sunt puține întreprinderi autohtone, care o folosesc eficient în activitățile lor. Acest lucru se datorează situației economice instabile, lipsei de fonduri pentru dezvoltarea întreprinderii etc.

Este știut, că resursa umană este resursa-cheie în organizație [1; 4]. Nu contestăm acest fapt, din contra, îl susținem. Întrebarea la care dorim să găsim răspuns și pe care o abordăm în prezenta lucrare este: în ce măsură resursele umane sunt în siguranță la locul de muncă, și care sunt acele riscuri la care este supus angajatul pe parcursul realizării activităților de serviciu.

MATERIAL ȘI METODE.

În vederea realizării scopului prezentului studiu am utilizat cercetarea documentară, prin studierea surselor bibliografice, care atestă stadiul și tendințele privind domeniul cercetat de noi. Am consultat atât surse științifice, care țin de resurse umane, riscuri, riscurile la locul de muncă, stres, cât și actele normative în vigoare, care reglementează domeniul studiat. De asemenea am studiat materialele de pe site-ul oficial al Agenției Europene pentru Securitate și Sănătate în muncă (https://osha.europa.eu/ro).

REZULTATE ȘI DISCUȚII.

Oamenii caută securitate, inclusiv la locul de muncă. Un sentiment de securitate poate fi următorul obiectiv de bază după mâncare, îmbrăcăminte și adăpost (dacă să credem ierarhizării nevoilor după piramida Maslow)[10]. Un individ cu securitate economică este destul de sigur că își poate satisface nevoile (hrană, adăpost, îngrijiri medicale etc.) în prezent și în viitor.

1. Percepția locului de muncă ca mediu de risc pentru angajați

Vom începe cu clarificarea ce reprezintă locul de muncă. În legislația cu referire la securitatea și sănătate în muncă definirea acestuia este una concretă, corespunzător limbajului juridic: „loc destinat să adăpostească posturi de lucru în clădirea unităţii şi orice alt loc din interiorul unităţii la care lucrătorul are acces în timpul executării sarcinilor sale de lucru"[8].

O definiție a locului de muncă de pe poziția științei manageriale menționează, că *locul de muncă* reprezintă veriga primară a organizării, ce desemnează o porțiune din suprafața unei veirigi organizatorice – secţie, atelier etc. - complexe, dotată cu echipamentele tehnologice și logistice ncesare, pe care se execută una sau mai multe operații de producție. În funcție de natura echpamentelor tehnologice din dotare, locurile de muncă pot fi: manuale, mecanizate sau automatizate. Locurile de muncă pot fi servite de un muncitor, de o formațiune de muncitori sau, în anumite situații, un muncitor poate să lucreze succesiv la mai multe locuri de muncă [2]. O astfel de abordare a locului de muncă ne oferă posibilitatea de a constata, că locul de muncă poate avea o delimitare concretă teritorială (nu este obligatoriu, depinde de tipul lucrărilor) și trebuie să fie dotată cu echipamentele necesare pentru realizarea activităților. Deși definiția prezentată se referă la activitățile de producție, ar putea fi utilizată și pentru activități din alte domenii. Considerăm această abordare una foarte potrivită pentru înțelegerea ca atare a ceea ce reprezintă locul de muncă și din care putem desprinde o multitudine de tipuri de locuri de muncă și înțelege complexitatea acestuia. Tot odată, sub aspectul studierii riscurilor la care este supus angajatul în timpul realizării activităților de serviciu, această abordare este foarte îngustă, deoarece, ar reieși, că riscurile la locul de muncă pot apărea doar atunci când angajatul se află nemijlocit pe suprafața respectivă, dar deplasându-se pe teritoriul organizației, adică pe alte suprafețe din interior, deja nu se mai încadrează în această categorie de riscuri, care este cunoscută sub denumirea de risc profesional. În legislația autohtonă RISCUL PROFESIONAL (RISC DE ACCIDENTARE SAU DE ÎMBOLNĂVIRE PROFESIONALĂ) este definit drept combinaţie între probabilitatea şi gravitatea unei posibile leziuni sau afectări a sănătăţii într-o situaţie periculoasă [8]. Noi am defini-o mai simplu: probabilitatea de deteriorare a sănătății cauzată de îndeplinirea sarcinilor de muncă. Evident, riscurile profesionale există în orice profesie și există diferiți factori, care pot provoca daune sănătății.

2. Riscul profesional și condițiile de muncă ce îl generează

Mai des, vorbind de risc profesional se referă la anumite daune fizice pe care ar putea să le sufere angajatul, iar principalele soluții de minimizare a acestor riscuri se reduc la micșorarea probabilității apariției diferitor accidente la locul de muncă. Dar, în secolul XXI, urmare a cerințelor în continuă schimbare ale lumii muncii, ale locurilor de muncă, angajații sunt supuși mai mult ca oricând riscurilor psihociale, care au efecte, uneori, mult mai grave decât cele fizice.

Cauzele apariției a astfel de riscuri sunt cunoscute: globalizarea economiei mondiale, îmbătrânirea populației, digitalizarea multor procese din cadrul organizației, utilizarea noilor tehnologii de producţie, externalizarea serviciilor, intensificarea muncii, etc. Pe de o parte, tehnologiile moderne aplicate pe scară largă contribuie la îmbunătățirea condiţiilor de lucru, ușurarea muncii angajaților, iar, pe de altă parte, sunt generatoare de riscuri noi, puţin cunoscute şi insuficient controlate. Efectele tehnologiilor noi asupra sănătății și securității angajatului se află în proces de cercetare. Tot odată, implementarea tehnologiilor de vârf duce la dispariția unor meserii și generează dezvoltarea de noi profesii. Toate aceste schimbări au adus – în afară de riscuri fizice, biologice și chimice – și o serie de riscuri psihosociale noi și emergente, dependente de proiectarea sarcinii și organizarea muncii, ca și de contextul economic și social al muncii în general. [3]

Riscurile psihosociale sunt generate de conceperea, organizarea și gestionarea inadecvată a activității, precum și de un context social necorespunzător la locul de muncă și pot avea efecte negative pe plan psihologic, fizic sau social, precum stresul la locul de muncă, epuizarea sau depresia. Printre condițiile de lucru care determină riscuri psihosociale, menționăm:

- volumul excesiv de muncă. Totuși când ne referim la acesta este important să nu confundăm riscurile psihosociale, cu mediul de lucru, deși deosebit de stimulator și uneori reprezentând o provocare, este favorabil, lucrătorii fiind bine pregătiți și motivați să își realizeze cât mai bine sarcinile de serviciu [5]. Un mediu psihosocial favorabil sporește performanțele și dezvoltarea personală, precum și bunăstarea psihică și fizică a lucrătorilor.
- cerințele contradictorii și lipsa de claritate privind sarcinile pe care le are de realizat angajatul;
- lipsa de implicare a angajatului în luarea deciziilor, fapt care îl afectează și nu îi oferă influență asupra modului de desfășurare a activității;
- schimbările organizatorice gestionate necorespunzător, nesiguranța locului de muncă;
- comunicarea ineficientă, lipsa de sprijin din partea conducerii sau a colegilor;
- hărțuirea psihologică și sexuală, violența din partea terților.

Pentru a înțelege mai bine ce prezintă acestea, trebuie să conștientizăm, că riscurile psihosociale decurg din influenţa mai multor factori, pe care îi prezentăm drept contextul uman, organizaţional, social şi tehnic al procesului de muncă, asupra lucrătorului. Astfel, riscurile psihosociale confirmă faptul, că sănătatea psihică nu este doar rezultatul unei dinamici individuale, ci se construiește, de asemenea, în relație cu ceilalți și mediul în care se desfășoară munca.

Contextul uman, menționat de noi mai sus reflectă capacitățile, nevoile și aspirațiile individuale ale fiecărui angajat, nivelul de educație și cultură, viața personală extraprofesională. Vorbind despre contextul organizațional ne referim la ambianța în muncă, natura și controlul activității, condițiile organizaționale de muncă. Contextul social ia în considerare relațiile cu ceilalți în colectivul de muncă în care activează angajatul prin recunoaștere, posibilitatea de cooperare în muncă, suportul colegilor și a superiorilor etc. Contextul tehnic este asociat cu componenta tehnică a muncii: digitalizarea proceselor, utilizarea tehnicilor din ce în ce mai sofisticate, care necesită cunoștințe și abilități suplimentare.

Pericolele la locul de muncă sunt numeroase și variate. Uneori, natura riscurilor și măsurile posibile de reducere ale acestora sunt clare, alteori sunt mai complexe și mai dificil de gestionat de

către angajator. Modificările de pe piață și din organizarea muncii înseamnă apariția unor riscuri noi sau o prevalență mai mare a cărorva riscuri.

3. Stresul asociat condițiilor la locul de muncă

Stresul asociat condițiilor de muncă este unul din factorii de risc, care poate surveni la orice loc de muncă și care poate fi dificil de gestionat.

Stresul la locul de muncă, la rândul său, este cauzat de diferite situații, cum ar fi:

• conținutul și tipul sarcinilor, contactul cu alte persoane la locul de muncă (precum clienți), modificări ale unor procese, restructurări și utilizarea anumitor aptitudini;

• intensitatea muncii și autonomia la locul de muncă, inclusiv aspecte legate de volumul, ritmul și controlul muncii;

• organizarea timpului de lucru și echilibrul dintre viața profesională și cea privată;

• mediul social, inclusiv relațiile interpersonale la locul de muncă și sprijinul social;

• insecuritatea locului de muncă și dezvoltarea profesională.

Stresul apare atunci când o persoană consideră că există un dezechilibru între sarcinile pe care le are de îndeplinit și capacitatea de a duce la îndeplinire aceste sarcini [10]. Este evident că un lucrător care suferă de stres nu este la fel de productiv și creativ precum ar putea fi, iar lucrul sub stres prelungit poate conduce la probleme de concentrare, erori și comportamente negative. Stresul la locul de muncă poate avea efecte psihologice, fizice și sociale negative și poate provoca epuizare, depresie și, în cazuri extreme, chiar sinucidere. Pe lângă problemele de sănătate mintală, lucrătorii expuși la stres prelungit pot dezvolta probleme grave de sănătate fizică, precum boli cardiovasculare și afecțiuni musculo-scheletice. De asemenea, poate provoca schimbări emoționale sau comportamentale negative, afectează ceea ce se numește „performanță cognitivă" (concentrare, memorie, luarea deciziilor etc.). [6] Persoanele pot deveni iritabile sau retrase, ceea ce duce la probleme de relație cu colegii, precum și violență, hărțuire sau agresiune.

Dar stresul angajatului are impact negativ nu doar asupra persoanei, ci și asupra organizației, printre acestea menționăm performanța economică generală slabă, creșterea absenteismului, prezenteismul (prezența lucrătorilor la locul de muncă când sunt bolnavi sau când nu își pot îndeplini în mod eficient sarcinile de serviciu) și creșterea accidentelor la locul de muncă. Estimările costurilor suportate de întreprinderi și de societate din cauza stresului la locul de muncă sunt considerabile, ridicându-se la miliarde de euro. [5]

4. Managementul riscului legat de stres

În contextul expus mai sus, foarte important devine managementul riscului legat de stres. Acesta presupune evaluarea și gestiunea riscului. Sunt cunoscute diverse instrumente și metodologii de evaluare a riscurilor disponibile pentru a ajuta angajatorii să evalueze riscurile psihosociale. Alegerea metodei depinde de mărimea organizației, de tipul activităților de muncă, de caracteristicile specifice ale locului de muncă și de alte riscuri specifice. Evaluarea riscului de stres implică aceleași principii și procese de bază ca și pentru alte riscuri profesionale. Aici menționăm următoarele etape necesar a fi parcurse:[8] (Fig.1)

Etapa 1 implică *Identificarea pericolelor și persoanelor ce se află în în pericol.* Acest prim pas presupune înțelegerea modului în care se desfășoară munca și a posibilelor vătămări, care ar putea fi cauzate la acest loc de muncă. Este important să distingem riscul de pericol. Un pericol poate fi orice, inclusiv materialele de lucru, echipamentele, metodele sau practicile de lucru care pot avea un prejudiciu. Din cauza naturii psihologice a stresului, se folosește adesea termenul de risc psihosocial

sau factor de risc. Un risc este probabilitatea, mare sau mică, ca cineva să fie afectat de pericol. Sunt cunoscute o serie de riscuri sau factori psihosociali care duc la stres. Pot exista pericole, specifice sectorului. În toate sectoarele și dimensiunea companiei există factori psihosociali care au fost cercetate și expuse în numeroase studii.

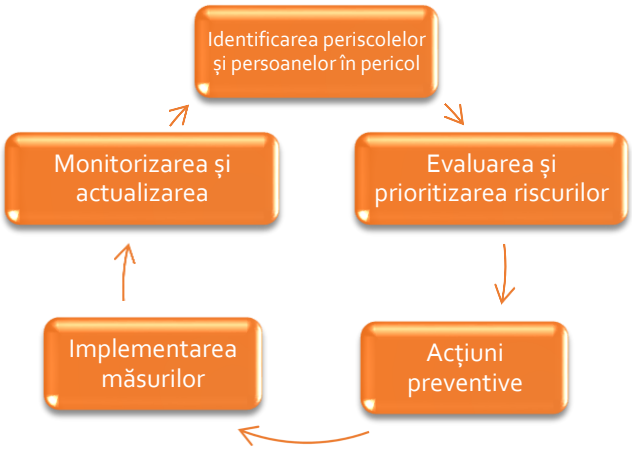

Fig. 1. Etape ale managementului riscului stresului la locul de muncă

Etapa *2: Evaluarea și prioritizarea riscurilor.* Această etapă necesită luarea deciziei referitor la locurile de muncă cu cea mai mare probabilitate de vătămare și deciderea dacă este necesară colectarea de date suplimentare în cazul în care informația existentă colectată la etapa 1 este considerată insuficientă pentru a evalua riscurile și a lua măsuri. Acest lucru poate fi realizat fie prin chestionare (mai ales dacă riscurile se referă la toți angajații unei organizații mari), fie prin interviuri (organizații mici sau un serviciu dintr-o organizație mare). În evaluarea riscurilor generate de pericole, se recomandă a fi clarificate întrebări de tipul:

- Cât de probabil este ca un pericol să provoace vătămare (de exemplu, numărul de persoane care raportează un volum mare de muncă, lipsă de pregătire pentru a realiza munca respectivă etc.)
- Cât de mare este probabilitatea ca acest periocol să se întâmple (de exemplu, există o legătură între volumul mare de muncă și absența pe motiv de boală)
- Cât de des (și câți) lucrători sunt expuși riscului
- Ordonarea riscurilor după importanță
- Întocmirea unui plan de acțiuni.

Etapa 3. *Elaborarea unui plan de acțiuni preventive*. Evaluarea riscului este considerat primul pas al managementului cu succes al riscului. După finalizarea evaluării riscurilor, trebuie luate măsuri preventive în ordinea priorității, implicând în proces reprezentanți din rândul angajaților, care cunosc bine activitățile, au cunoștințe și abilități suficiente. Deseori, ei ar putea privi din altă perspectivă decât managerii modul de desfășurare a activității. Pentru prevenirea stresului la locul de muncă cheia succesului constă în organizarea și gestionarea eficientă a muncii. Acțiunile care pot fi întreprinse în acest sens diferă de la colectiv la colectiv și depind de factorii de pericol ce au fost identificați la prima etapă, dar tot odată, ar putea include asistență psihologică la locul de muncă, proiectarea ergonomică a locurilor de muncă, minimizarea riscurilor fizice, definirea clară a rolurilor și responsabilităților, recompensarea lucrătorilor pentru performanțe bune etc.

Etapa a 4*: Implementarea măsurilor*. Măsurile preventive care au fost trasate trebuie să fie realizate și trebuie să fie preferate măsurilor reactive și individuale care tratează simptomele de stres

(de exemplu, servicii de consiliere). Implementarea eficientă implică elaborarea unui plan care să specifice: activitățile, termenul de realizare și responsabilul.

Comunicarea rezultatelor tuturor angajaților este necesară pentru a se asigura că toți cei implicați în activitate sau expuși riscului sunt informați despre constatările evaluării riscurilor și despre acțiunile întreprinse pentru rezolvarea problemelor.

Etapa 5: *Monitorizarea și actualizarea.* Eficiența măsurilor luate pentru prevenirea sau reducerea stresului trebuie monitorizată. Este necesară evaluarea oricărei acțiuni întreprinse pentru a stabili ce funcționează cel mai bine și a evalua eficacitatea tuturor soluțiilor puse în aplicare pentru a combate stresul; când apare o schimbare semnificativă, deoarece pot apărea noi pericole și trebuie reevaluate organizarea și conducerea muncii; și când măsurile preventive în vigoare sunt insuficiente sau nu mai sunt adecvate [2]. O evaluare a riscului psihosocial poate diferi de alte forme de evaluări a riscului, de ex. evaluarea riscurilor fizice sau chimice. Deoarece riscurile psihosociale sunt de natură subiectivă și sunt supuse fluctuațiilor, revizuirea ar trebui să fie efectuată periodic pentru a se asigura că rezultatele evaluării riscurilor sunt încă relevante. În plus, managerii de linie au un rol de jucat zilnic în monitorizarea stresului din cadrul echipei lor. Acestea sunt cele mai bine plasate pentru a identifica semnele timpurii de stres în cadrul angajaților și pot acționa rapid discutând cu individul provocările pe care le întâmpină și cum să le rezolvi înainte de a deveni problematică.

5. Reducerea riscului stresului cauzat de muncă

Reducerea riscurilor psihosociale la locul de muncă este necesară atât pentru organizație cât și pentru angajați. Ca și în cazul tuturor pericolelor la locul de muncă, evaluarea și eliminarea sau reducerea riscurilor ar trebui să aibă prioritate. Cu toate acestea, o bună gestionare a riscului de stres la locul de muncă va implica, cel mai probabil, o combinație de măsuri, care țin atât de locul de muncă cât și de metodele de management utilizate. Multe dintre aceste măsuri fac parte din practicile unui management eficient. Implementarea acestora poate îmbunătăți eficiența afacerii în întregime, precum și menținerea unui climat organizațional bun, având angajați sănătoși și eficienți.

CONCLUZII.

Succesul oricărei organizații este, mai întâi de toate, succesul oamenilor care sunt angajați: este o combinație a competențelor, talentului, angajamentului și efortului acestora. Anume din acest motiv fiecare organizație ar trebui să fie interesată să atragă și să recruteze cei mai buni oameni, să investească în formarea lor, să - i încurajeze în dezvoltarea profesională și să se asigure că au un salariu suficient pentru a rămâne în cadrul organizației. Securitatea și sănătatea în muncă reprezintă un scop care face parte din aceeași investiție. Aplicarea unor bune practici în domeniul menționat înseamnă reducerea riscului de diverse accidente la locul de muncă și contribuie la asigurarea unei sănătăți fizice și mintale bune a angajatului. Beneficiul este dublu: atât pentru angajați cât și pentru organizație, care va beneficia de lucrători productivi și eficienți.

REFERINȚE

[1] Bîrcă A. Managementul resurselor umane în sectorul public, Iași Ed.Tipo-Moldova, 2019, ISBN 978-606-42-0412-7

[2] Dicționar de management. Coordonator general O.Nicolescu, București, Ed.Prouniversitaria, 2011, p.332

[3] Ghid privind evaluarea și prevenirea expunerii lucrătorilor la riscuri psihosociale. Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Protecția Muncii „Alexandru Darabont", București, 2013, pag. 1, disponibil http://www.inpm.ro/files/publicatii/2013-02-ghid.pdf

[4] Guerci, M., Radaelli, G, Siletti E. et al. The impact of Human Resource Management Practices and Corporate Sustainability on Organizational Ethical Cklimates: An Employee Perspective. Journal of Business Ethics, 126(2), 2013, pp. 352-342. Disponibil la: https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-013-1946-1

[5] https://osha.europa.eu/ro/themes/psychosocial-risks-and-stress

[6] https://osha.europa.eu/ro/themes/psychosocial-risks-and-stress

[7] https://oshwiki.eu/wiki/Psychosocial_issues

[8] https://oshwiki.eu/wiki/Psychosocial_risks_and_work-related_stress:_risk_assessment

[9] Legea Republicii Moldova nr. 186 din 10-07-2008 securităţii şi sănătăţii în muncă, disponibilă https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110580&lang=ro

[10] Maslow Abraham H. (1998), Maslow on Management, Editor John Wiley & Sons, , ISBN 0471247804, 9780471247807, 336 pag.

[11] Sănătatea și securitatea în muncă ne privesc pe toți Orientări practice pentru angajatori, 2016, Uniunea europeană, ISBN 978-92-79-65232-5, disponibil la: https://www.inspectiamuncii.ro/documents/66402/267740/KE-05-16-096-RO-N.pdf/e7d06362-2703-4bec-b778-1fc2472f4afe

THE IMPACT OF AIR POLLUTION ON THE HEALTH OF THE POPULATION AND THE ENVIRONMENT

[1]**Alexandru Gabriel POSTOLACHE,** PhD. Student
email: alexandru.postolache04@gmail.com
[2]**Victor Adrian TROACA,** PhD. Student
email: adrian.troaca@gmil.com
[3]**Ciprian ROTARU,** PhD. Student
email: rotaru.ciprian84@yahoo.com
[4]**Carol Cristina GOMBOS,** PhD. Student
email: svegombos@yahoo.com.sg
[1,2,3,4,]*Bucharest University of Economic Studies, Romania*

Abstract: *In recent decades, anthropogenic factors of air pollution have begun to far exceed the natural ones, gaining a global character. Harmful emissions of harmful substances into the atmosphere not only destroy living nature, adversely affect human health, but also they also have the potential to alter the properties of the atmosphere itself, which can lead to adverse ecological and climatic consequences. By default, pollution involves air pollution and thus any gas or substance that enters the atmosphere can create unwanted imbalances in the medium and long term. Therefore, the thinning of the ozone layer in the atmosphere (which protects us from the negative effects of ultraviolet radiation) caused by air pollution is a major threat to the existence of ecosystems on the planet and is the ultimate challenge that humanity must overcome despite political differences on the international stage. In this paper we will discuss the impact of air pollution on the health of the population and the environment and, at the same time, we will consider the sources of air pollution and its effects and we will discuss the main measures to prevent and reduce air pollution.*
Keywords: *air pollution, atmosphere, ecosystems, environment, human health*

JEL CLASSIFICATION: Q53

1. INTRODUCTION

Air pollution is one of the forms of pollution with major, disastrous effects on the environment. From a technical point of view, any physical, biological or chemical change in the atmosphere can be called air pollution and occurs when any harmful gas, dust or smoke enters the atmosphere and affects plants, animals and humans. We observe more and more often using the term pollution in different contexts and we read more and more often in the media about the various types of pollution and the effects that this phenomenon has on the environment as well as on our health - but we all really know what catastrophic effects does air pollution have and what preventive measures can we take to limit it? Approximately 20% of air pollution is the consequence of human activity, the largest sources of man-made pollution being district heating plants, power plants, mines, factories, means of transport, etc. For more than 20 years, the World Health Organization and the United Nations Environment Program have been fighting air pollution. Air pollution is provided for human health and ecosystems. A large part of a population in terms of environmental health, by current standards. In order to be able to pursue sustainable warming, Europe will be able to show ambition and summarize itself in current legislation. In order to better understand the causes of air pollution we need to know what type of pollutants enter the atmosphere, what are the effects of these and how we can prevent certain situations to reduce pollution. Therefore, in this paper we will discuss all these topics in order to accurately understand the impact of both air pollution on the health of the population and the environment. [Callicott, J. B.,1985.

2. AIR POLLUTION, HEALTH AND THE ENVIRONMENT

Air pollution is the process of changing the natural characteristics of the atmosphere as a result of the action of chemical, physical or biological agents that have a harmful effect on the environment. Depending on the concentration and duration of action, air pollution can cause human health disorders, discomfort for the population in a certain area, alteration of the living environment and repercussions on the ecosystem.

Air pollution is a local, pan-European and hemisphere problem. Air pollutants emitted in one country can be transported into the atmosphere, contributing to or leading to low air quality in other areas. Suspended dust, nitrogen dioxide and ground-level ozone are currently recognized as the three pollutants that most severely affect human health. Long-term and maximum exposures to these pollutants vary in severity and impact, from minor effects on the respiratory system to premature death. [Bran et al., 2011].

Atmospheric air, along with other components of the environment, has a very important vital significance for nature. Air is a mixture of nitrogen and oxygen necessary for the vital activity of aerobic organisms, including humans. This mixture also contains a small amount of other gases: neon, argon, helium, krypton, xenon, radon, carbon dioxide, hydrogen, water vapor and other particles, which have virtually no influence on living organisms. But the development of human society, unfortunately, leads to the creation of an impact anthropogenic and technogen negative on air quality.

About 90% of Europe's urban residents are exposed to pollutants in concentrations above levels of air quality that are considered harmful to health. For example, fine dust suspended in the air reduces life expectancy in the EU by more than eight months. Benzopyrene is an increasingly worrying carcinogen that, in several urban areas, especially in Central and Eastern Europe, is present in concentrations that exceed the threshold set for the protection of human health. The climate on our planet is changing. Many gases that cause climate change are also known air pollutants, which affect our health and the environment. In many ways, improving air quality can also stimulate efforts to mitigate climate change and vice versa.

Air pollution is a global problem. Air pollutants emitted in one country can be transported into the atmosphere, contributing to or leading to low air quality in other areas. Air pollution also affects the environment. Acidification was substantially reduced between 1990 and 2010 in areas of Europe with sensitive ecosystems, under the influence of acid deposits of excess nitrogen and sulfur compounds. Eutrophication is an environmental problem caused by excess nutrients entering ecosystems. Less progress has been made in this area. The area of sensitive ecosystems affected by excess atmospheric nitrogen decreased very little between 1990 and 2010.

High concentrations of ozone lead to the destruction of crops. Most crops are exposed to ozone levels that exceed the EU's long-term goal of protecting vegetation. This problem concerns a considerable proportion of agricultural areas, especially in southern, central and eastern Europe.

Air quality in Europe has not always improved with the general reduction of anthropogenic (man-made) emissions of air pollutants. The causes are complex. First of all, there is not always a clear linear link between the decrease in emissions and the concentrations of air pollutants observed in the air. Secondly, there is a growing contribution to the long-distance transport of air pollutants from other countries in the northern hemisphere to Europe. [Giurgiu, 1999]. Therefore, targeted efforts are still needed to reduce emissions in order to further protect human health and the environment in Europe.

Air pollution is mainly caused by energy use and transportation activities. Urbanization, the development of industry and transport cause emissions with high concentrations of pollutants into the

atmosphere, emissions that lead to harmful effects on nature and all living organisms. According to the World Health Organization, about 70% of the world's urban population breathes polluted air and only about 10% of the world's population breathes air, the quality of which is within acceptable limits. [Antonescu, 1992].

2.1. SOURCES OF AIR POLLUTION

First of all, pollution can be:

- physical - thermal pollution - steam spill, hot water, hot water; noise pollution;
- chemical - discharge of pollutants (over 20,000);
- biological - pathogens from animal manure and food industry residues;
- radioactive
- simple, caused by a single pollutant;
- complex, found in industrial and urban areas with heavy traffic.

The sources of atmospheric air pollution are divided into:

- natural (volcanic eruptions, storms of dust and. a.)
- of an anthropogenic nature, related to the vital activity of man.

Natural sources of pollution cause significant air pollution only in exceptional cases.

Volcanic eruptions cause the release into the atmosphere of toxic products in gaseous, liquid or solid state with negative effects on the environment. Volcanic ash, water vapor and emitted gases, in the form of compounds with S, N and C oxides, form thick clouds in the atmosphere which, carried by air currents, can travel long distances from the place where the eruption took place.

Dust and sand storms are an important factor in air pollution. In periods without precipitation, the soil loses the aerial part of the vegetation, remaining exposed to the action of the wind. Some of the component particles rise from the ground and turn into air suspensions retained in the atmosphere for long periods of time.

Natural fires generally occur in particularly dry years when humidity falls naturally below the critical threshold. The fires of the vegetal masses through the large quantities of smoke and ash that they release, through the resulting oxides of S, N, C and through the destruction of the vegetation determine: inhibition of plant development, reducing visibility, the occurrence of respiratory problems and the occurrence of landslides. [Vlad, et al.,1997].

Other natural sources of pollution:

- traffic - release into the atmosphere of CO, NO2, N2O, dust, Pb, SO2;
- petrochemical industry - releases CO, NO2, SO2;
- primary ferrous metallurgy - releases powders containing Fe, NO2, SO2
- non-ferrous metallurgy - releases powders of heavy metals such as Pb, Cd, As, Zn, NO2, SO2;
- construction materials industry - removes dust, CO2, CO, SO2, NO2, F2 in the atmosphere;
- agriculture is responsible for the release of NH3, NO2, CH4, pesticides;
- industries that produce and use ozone-depleting substances such as fluorochlorinated and / or brominated hydrocarbons
- technological accidents triggered by man.

Even if the sources of air pollution can be both natural and artificial, it is easier to intervene on the artificial ones, by identifying them, monitoring and taking legislative, administrative and social measures so that we can reduce the negative impact on the health of the population.

2.2. THE EFFECTS OF AIR POLLUTION

Air pollution is not always visible, but its effects are very real. When air quality is poor, we pay dearly: human lives are lost, medical costs are high and working days are wasted due to disease.

Pollutants emitted into the atmosphere are the cause of serious and current environmental problems, such as acidification, acid rain, the greenhouse effect, the destruction of the ozone layer and climate change, etc.

Among the effects of air pollution, the most serious are:

- Respiratory and cardio-respiratory problems - the effects of air pollution on our health are alarming. They cause respiratory and heart disease, which are the most common medical conditions in these cases. Studies have shown that people in areas with large amounts of air pollutants in the composition of the air are prone to conditions such as pneumonia or asthma, among many others.
- Global warming - high global temperatures, rising sea levels and melting glaciers are alarming signals that if no urgent action is taken to stop air pollution, the environment will suffer irreversibly. Unfortunately, the leaders of the planet do not seem to understand each other and do not reach a consensus when it comes to limiting or preventing the irreversible;
- Acid rain - gases that enter the atmosphere, such as nitrogen oxides and sulfur oxides, mix in the atmosphere with water droplets, resulting in acid rain, with harmful effects on soil and plants.
- Water eutrophication - eutrophication occurs when a large amount of nitrogen is deposited on the surface of the seas favoring the growth of algae that negatively affects the underwater flora and fauna. Green algae that are present on lakes and ponds occur due to the presence of nitrogen in the air, above a certain limit amount.
- The effect of pollution on wild animals - like humans, animals face the devastating effects of air pollution. Chemicals in the air can cause wild animal species to change their habitat, cause disease among animals, and even cause their death in certain circumstances.
- Ozone depletion - ozone exists in the Earth's stratosphere and protects the planet from harmful ultraviolet (UV) rays. The presence of chlorofluorocarbons and hydrochlorofluorocarbons in the atmosphere causes a sharp thinning of the ozone layer. As the ozone layer thins, major imbalances appear due to the penetration of a much larger amount of UV rays into the atmosphere, with the most serious effects on human health, even in the short term. [Merce, 2016]

Air pollution is closely linked to climate change - the main driver of climate change is the burning of fossil fuels, which contribute greatly to air pollution. Rising temperatures are directly linked to poor air quality, which can affect the heart and aggravate cardiovascular disease. For example, climate change can lead to increased pollen levels as a result of plant growth or mold multiplication due to severe storms - both of which can aggravate allergies and other lung diseases, such as asthma.

2.3. AIR QUALITY SCALE

IQA	Health implications	Caution	
0 - 50	Good	Air quality is considered satisfactory, and air pollution poses little or no risk	No one

50 - 100	Moderate	Air quality is acceptable; however, for some pollutants there may be a moderate health concern for a very small number of people who are unusually sensitive to air pollution.	Active children and adults, as well as people with respiratory conditions such as asthma, should limit prolonged outdoor exercise.
100 - 150	Unhealthy for sensitive groups	Members of sensitive groups can have health effects. The general public is unlikely to be affected.	Active children and adults, as well as people with respiratory conditions such as asthma, should limit prolonged outdoor exercise.
150 - 200	Unhealthy	Everyone can begin to experience the effects on health; members of sensitive groups may have more serious health effects	Active children and adults, as well as people with respiratory conditions such as asthma, should avoid prolonged external exertion; everyone else, especially children, should limit prolonged outdoor exercise
200 - 300	Very unhealthy	Health warnings about emergencies. The entire population is more likely to be affected.	Active children and adults, as well as people with respiratory conditions such as asthma, should avoid any outdoor exercise; everyone else, especially children, should limit outdoor exercise.
300 - 500	Risky	Health alert: everyone can have more serious health effects	Everyone should avoid any kind of outdoor effort

Source: Adaptation after www.air-quality.com

2.4. MEASURES TO PREVENT AND REDUCE AIR POLLUTION

In the conditions of technological and industrial development, it is almost impossible for a person not to be exposed to air pollution. It's all around us. Microscopic air pollutants can penetrate deep into the respiratory and circulatory systems, affecting the lungs, heart and brain.

We all have an obligation to contribute to the protection of the environment and to ensure, for us and for future generations, a better air quality. Here are some of the measures that prevent air pollution:

- Use of public transport - the use of public transport considerably reduces air pollution and at the same time decongests traffic; do an imagination exercise - get the 60 occupants of a trolleybus or bus in 60 cars. You will already have a solid road at a length of at least 200 m (compared to the maximum 7 meters of a trolleybus), congested traffic and unbreathable air in the immediate vicinity of the "motorized procession". So try, from time to time, to use the trolleybus or the subway - you will know that on that day you did a little more to protect the environment!
- Energy saving - turn off the lights and any energy consuming appliance when you leave home or when you no longer use it. Electricity seems to be a "green" or non-polluting source when compared to gasoline, for example, if we talk about car fuels, but we forget that it is also produced by processes that generate pollution, as happens during the process of burning of hydrocarbons to obtain electricity.
- Reuse and recycling of materials - by reusing objects or recycling, indirectly save the resources needed to produce them but at the same time contribute to better air quality by eliminating all harmful gases that would have occurred as a result of technological manufacturing processes.

- The use of green energy - solar, wind and geothermal energy contributes to reducing air pollution; the elimination as much as possible of the combustion of fossil fuels for the production of thermal or electrical energy leads indirectly to the decrease of the gases resulting from the combustion, thus contributing to the preservation of a less polluted air.
- Modernization of installations or closure of non-performing ones
- Using the best techniques available in every type of industry

Of course, everyone, in their home or at work, on the street or wherever they are, can contribute a little to increase the quality of the air we all breathe - but together, all these small efforts can generate major changes in regarding the prevention of air pollution. [Satbyul, et all.,2014].

3. CONCLUSIONS

At European level, major environmental and health concerns are related to indoor and outdoor air pollution, poor water quality, poor hygiene and still chemical hazard. The health impacts can generate various respiratory and cardiovascular aspects, cancer, asthma, allergies.

The environment plays a special role in the status of our health, the choices we make in terms of lifestyle affect us and determine our health to an even greater extent.

Air pollution is not the same everywhere. Various pollutants are released into the atmosphere from a variety of sources, including industry, transport, agriculture, waste management and households. Certain air pollutants are also released from natural sources.

The effects of air pollution on health depend not only on exposure but also on human vulnerability. Vulnerability to the impact of air pollution can increase as a result of age, pre-existing health conditions or the particular behaviors of each person. A large body of evidence suggests that people with lower socioeconomic status tend to live in environments with poorer air quality.

An air pollutant is "any substance in the air which, in fairly large quantities, could harm humans, animals, plants or objects".

There are many pollutants in the air, and the various elements that make up air pollution vary from region to region. However, some pollutants are monitored more closely than others because they are known to be harmful to the environment or health. The main pollutants are ozone, nitrogen dioxide, suspended dust and sulfur dioxide.

The effects of air pollution on breathing depend on type and mixture of pollutants, air concentration, how long you are exposed, how much pollutant inhale and how much pollutant enters the lungs.

REFERENCES

1. Antonescu, P. (1992). *Tratamentul grădinărit şi aplicarea lui în România.*
2. Bran, F., Rădulescu, C.V., Ioan, I., & Popa, C. (2011). *Sinergii globale în direcția protecției mediului. Bucuresti:* Editura Universitară.
3. Callicott, J. B. (1985). "*Intrinsic value, quantum theory, and environmental ethics*" Environmental Ethics 7 257–275
4. Giurgiu, V. (1999). *Pădurile virgine şi cvasivirgine din România, patrimoniu natural şi european*. Revista pădurilor nr. 3, p. 2-10.
5. Merce, O. (2016). *Cercetări privind diversitatea structurală a arboretelor din cadrul rezervației naturale "Runcu –Groși".* Universitatea de Stiinte Agricole si Medicina Veterinara a Banatului Timisoara – USAMVBT, 138.
6. Vlad, I., Chiriță, C., Doniță, N. și Petrescu, L. (1997). *Silvicultură pe baze ecosistemice*. Editura Academiei Române: București.
7. Satbyul, K. E., Ho, K., & Yeora, C. (2014). A *New Approach to Measuring Green Growh: Application to the OECD and Korea.* Futures, 63, 37–48.

A NEW PARADIGM OF INTERGENERATIONAL COLLABORATION

O NOUĂ PARADIGMĂ DE CONLUCRARE INTERGENERAȚIONALĂ

Dumitru MICUȘA, email: dimamicusa@gmail.com,
Dumitru TODOROI, email: todoroi@ase.md,
Rodica BĂRĂNESCU, Vasile BUCUR, Elena CHICU, Boris CHISTRUGA,
Marina COBAN, Constantin MATEI, Radu MIHALCEA, Nadejda ȘIȘCAN,
Viorel ȚURCANU, Silvia GHINCULOV, Tatiana PÂȘCHINA, Nolea FILIP

Abstract: *The transition of every man from one stage of activity in life to another is parallel to a more tense state of life. In particular this refers to the stages of transition to retirement: from a pre-retirement activity to another stage - retirement and from there to a third stage - post-retirement, are psychologically very loaded. It's not just the economic side, which is one of the most acute in our time in the space of the Republic of Moldova today. More important are the spheres, which relate to spirituality, intellectuality and sociality. The 8 hours of "personal" activity, which, apart from 8 hours required for sleep and 8 hours of activity in the production units, constitute a third of human life and are very important for each of us.*

The major objective of the Association "ASEM Seniors" is (a) analysis of the elderly contribution at society developments, (b) investigation of innovative social, economic, intellectual, spiritual and psychological problem-solving technologies of the elderly in (c) the conditions of accelerated ageing of society and (d) the usage of the labour force of the elderly in modern society.

The following problems are highlighted in order to be addressed and implemented in enterprises and organizations and, first and foremost, in ASEM: (1) Use of the elderly workforce; (2) Continuity of elderly activity; (3) Improving the social, economic and psychological situation of the elderly; (4) Maintaining and developing the spirituality, intelligence and physique of the elderly; (5) Creation of intergenerational amicable society; (6) Implementation of intergenerational adaptability in ASEM.

These issues of general interest need to be solved and implemented primarily in institutions, enterprises and organizations in the field of education, culture and research, one of the first institutions being the Academy of Economic Studies of Moldova through the real involvement of the Association "ASEM Seniors".

The research of the above problems and the implementation of the results obtained constitute the work evaluated within the Association "ASEM Seniors", a society of ASEM elders - persons with the title of employees, associates and affiliates of ASEM. The Association "ASEM Seniors" supports and implements the continuous life of all ASEM elders.

A new life is envisaged to the elderly in ASEM through their affiliate activities within ASEM, being members of the Association "ASEM Seniors". The consecration of the Association "ASEM Seniors" is linked to the approval by the ASEM Senate of 24 December 2019, confirmed and formalized by the Order of the ASEM Rector of 2 January 2020.

The current research results in the field of development of the well-being of the elderly through the evolution of the first steps of activity of the Association "ASEM Seniors" are presented and discussed.

Key words: *Association, elderly, association, affiliation, creativity, emotionality, temperament, sensuality, education, research, intelligence, morality, economics, psychology, robotics*

JEL CLASIFICATION: B41, C15, D12, E70, J08

Introduction.

ASEM collaborators, especially senior professors, are no exception in the problems of age. In ASEM the components of contemporary life, especially of people, who have professionalized a very long stage in ASEM - of senior professors - raises psychic tension of older professors at a very high level, given our specificity as a university professor.

We, ASEM's senior professors, are endowed with intense research and education occupations and are not really involved during ASEM activity in other kind of activities. ASEM professors do not pay

much attention to activities other than research and teaching, and at the time of retirement they are faced with the need to interrupt everyday activities, and then the question arises: what should be done?

The ageing process of university professors should not affect psychologically neither people, who are in the period of retirement, nor professors, who are already retired and are also part-time at ASEM, nor professors, who are retired and are still working. These 3 groups of professors form the senior levels of ASEM professors. They are people with great experience in research and in the exceptional teaching sphere, people with a stable culture of great professional and social value exemplary for young generations, not only for students, but especially, and, it is very important, for PhD students and young professors from ASEM – ASEM seniors in perspective.

The Association "ASEM Seniors" represents a new paradigm of senior life: the **affiliation** within ASEM **of the elderly for life**, without noticing the transition to retirement!!!

1. ASEM is MY HOUSE!

ASEM professors from the 3 retirement groups, like other people's retirement, have a terrible need for support and protection, a roof, which would ensure his life further without noticing, that he has moved into another state of life. ASEM is our home, a home of ASEM' affiliates. Seniors need to be aware that they have a roof, which is called ASEM and which still protects them happily ever after. They are aware that ASEM has a great responsibility to its seniors, their HOME OF EVERYWHERE, which has the intention of advancing towards a University committed in the future.

Seniors from the ASEM' category of **employees** in perspective they move into the category of ASEM **associates**, and from there to ASEM **affiliates**. These 3 categories of professors are equally responsible (perhaps even more responsible) for the things performed by ASEM and in ASEM – their HOME.

The ASEM Seniors Association aims to ensure the continuity of the activities of ASEM seniors and to contribute effectively to the advancement of ASEM – the common home of seniors and young generations.

The purpose of the Association "ASEM Seniors" is that the evolution of ASEM is based on an efficient intergenerational activity with all the rights and obligations of employees – its associates - affiliates. The evolution of the ASEM intergenerational house is based on an activity of ASEM seniors, who have activated, activate and will be able to activate in the future in their HOUSE – Academy of Economic Studies of Moldova!

2. MY HOUSE is ASEM!

ASEM is our home with all the consequences of continuity of teachers' work to maintain and prosper. The attitude of seniors towards their ASEM home is based on the continuity of their activities in the employee-affiliate format of ASEM, its associate-affiliate and/or purely affiliated of ASEM. Such an effective intergenerational activity is a **first in the Republic of Moldova.**

The Association "Seniors ASEM" (AS ASEM) is a structure of ASEM, which ensures the sustainability of the life of the members of the Association, the decent senior life, the active life provided psychologically, socially, economically and morally. The senior has removed from his conscience the notion of "exit from activity". He is convinced of his need for the Academic Society and the sustainability of life within the ASEM collective, in which He has been active for many years, within the intergenerational collective of ASEM.

The Association "ASEM Seniors" aims to ensure the continuity of the activity of its seniors within the Academy of Economic Studies of Moldova!

3. THAT'S YOUR SHIP!

In the countries of the World, several schemes of working together of the young generation with seniors – older people – have been experienced.

Captain D. Michael Abrashoff proposed a technique for organizing and managing the intergenerational command of the ship, which he was leading, which brought him the ship to be appreciated as the best performing American ship. In his book "It's Your Ship" the captain reveals the secret: Every sailor on the ship said, "This is my ship."

Yes, the Captain had good knowledge of morality and human psychology!

4. SENIORS PRE-RETIREES – STUDENTS OF "SILVER".

For almost a year, a training and additional education programme for people of pre-retirement age was broadcast as part of the Russian national project "Demographics"[2] which will evaluate by 2024. "The number of skills in the program has increased from 116 in March to 127 in October-December," said Svetlana Krajcynska, Deputy Director of the Union of Young Professionals (WorldSkills Russia) and Director of the WorldSkills Academy.

The most favorite were web design and development programs, kindergarten, kitchen, graphic design, electrical installations, barbering, car repair and maintenance, entrepreneurship, aesthetic cosmetology and IT solutions on platform 1C ... and most of those who have university degrees, interested in Web design and development, in addition, have chosen pre-school education, graphic design, IT solutions on platform 1C and hairdressing ...

Most of the time, people choose vocational training (42%), i.e. they decide to take on a new profession. And this part of pre-retired students in the service sector comes first, then - construction and construction technologies, and close the first three professional fields with transport action and logistics ... "

And still "... The services sector was also the most sought after for retraining. But there are a lot of people who want to get skills in creative specialties. Representatives of the "silver" age explain their interest in the fact that these professions allow you to work remotely at a convenient time ...

The choice of specialties for professional development is also interesting. These are mainly professions related to intellectual work. The most common are in the fields of education, services and information technology. People who work here are interested in knowing modern trends and opportunities to stay in demand in the labour market."

"In conclusion," says S. Krajcynska, "the distribution of students' requests for "silver" is somewhat different depending on the locality and is probably related to the presence of "WorldSkills" Learning Centers, the geography of the division of labor and local economies, as well as other factors - the complexity of programs, the ability to put skills into practice, etc."

We have allowed this long quote in order to emphasize some of the priorities of the Association "ASEM Seniors", which are related to the hypothesis "Our House - ASEM" and the hypothesis of the future of seniors "from the group of "SILVER" – the group of PRE-retiree professors", with many of

whom we have discussed and do not really link personal optimism to future developments of the Association "ASEM Seniors".

5. WHAT AM I GOING TO GET FROM THE AESM SENIORS ASSOCIATION?

We have contacted and discussed with many ASEM professors, even many, our colleagues not only from ASEM and, you know, that a good part of our colleagues does not notice the semantics of the new paradigm of continuity of his activity as an employee-associate-affiliate ASEM. There are also those of ASEM senior colleagues, who ask "yes what am I going to get from the Association?", or do they feel like join the ASEM senior association: " ... why do I need such an activity-association or activity-affiliation?, "what am I going to get from the association?", "what does the association give me?", "I'll see what and how things are going and then I'll join the association", "... now I'm still in activity...", "... maybe next year I will join the association ..." and many others of this kind of attitude towards the Association "ASEM Seniors".

Many want to have something immediately from the Association, to give them something Association, here and now!

We're going through hard times today. We are now and we are active, with regret, at the stage, when in society "in power" is money, material in the foreground and only on the next planes - spiritual, intellectual, moral wealth. For these reasons not the majority of seniors are of those who want in the foreground to develop ASEM – THEIR HOUSE!, to produce something in the continuity of their activity.

6. A NEW PARADIGM – CONTINUITY OF ACTIVITIES ... IN AESM!

We are also conversed with many seniors who have "**... a more optimistic attitude**" with conclusions of type: "to study and apply an optimistic psychology to life", "... I'm finally going to go through business projects...,"... I'm going to learn French with my colleagues in the association, that I have linguistic misunderstanding with my niece from France, who comes to me and doesn't really possess my native language...,", "... I'm going to do an interuniversity seminar, which would bring benefits to ASEM...", "how good... we're going to sit with religious discussions...," " ... yes, it's good to have such an association in ASEM...", " ... I am happy to be adhering to and working as a consultant for the teachers, who will take my courses further, and the students will help them with the individual work, and ....", "... working with PhD students and in the evaluation baskets I like and activate even more intensely...", " ... I'm going to do the research, I have more time and I'm not too busy with teaching...", " ... I will do projects with my disciples ...", "I will participate in the Erasmus+ program...", " ... are a set of European Programmes, as for example H2020, and in the end we had the opportunity to take them seriously ...", "... The European Union practices some Programmes of networks of joint activities in science and technology: COST, they represent a great interest..." and so on.

These seniors represent the majority of professors from ASEM, and, of course, represent the main kernel of our association „AESM Seniors"!

7. AESM – CONTINUITY OF PROFESSIONAL ACTIVITIES.

I'm optimistic, says one of the co-authors, Professor Dumitru Todoroi, I come from a long-lived family, and I'm sure such an association is arch-necessary to US - senior professors in ASEM. Personally I have been active in ASEM since its founding, in other words – even before the founding of ASEM. We, 4 deputies of the First Parliament of the Republic of Moldova, from the Independence Parliament, came

to the Government (at Prime Minister Valeriu Muravschi) with the initiative to create an Economic University in the Republic, to create AESM. Obviously, I am interested in the situation of AESM and I am thinking about the prospect of the ASEM evaluation "Towards a university engaged in the future", as announced on the Site, right from the moment the computer opens.

The Association "AESM Seniors" is a new paradigm of intergenerational cooperation through its noble purpose: CONTINUITY OF PROFESSORS' ACTIVITIES – SENIORS ASEM --UNTIL A PRETTY HIGH AGE!!!

Through the Association "AESM Seniors" **is taken out the psychological tension** of passing from the state of activity engaged in a vacuum state**,** in a state of the of university loneliness, in inability to work together in research and education, to which seniors have devoted decades of life, in a state of being of no one, in the state of participation of an old people's home and so on.

Association "AESM Seniors" ensures the continuity of AESM **senior activities** with the transition of seniors to the **associate-affiliated** state of ASEM, **still being a member of ASEM**, being under the guardianship of ASEM, working on behalf of AESM, still working for the prosperity of AESM, knowing that „**I am still in my HOUSE**" – within the Academy of Economic Studies of Moldova!

8. ASSOCIATION "AESM SENIORS" ... BEGINNING

The activity of the Association "ASEM Seniors" started with the proposal of the Initiative Committee for the creation of the ASEM Seniors Association from 31 October 2019 and continues with the proposals of actual activity from the very first days and the first year of activity of AS ASEM.

The ASEM's activities were voted on by the First General Assembly of AS ASEM on 21 November 2019.

We're just counting a few of the activities of the Associations "ASEM Seniors", voted at its 1st General Assembly: "Organization of the round table with the theme: **Psychology of teachers in the period of senior transition**"; "Organization of intergenerational evenings for the celebration of winter (Christmas, New Year, etc.) celebrations", "Organization of the senior round table with the theme: **Economic forecasts**"; "Organization of **language courses for seniors**"; "Creation of mixed groups – intergenerational – **consulting** year's and bachelor's thesis, master's thesis, doctoral thesis, **individual work** of students in university courses in ASEM"; "Organization of **senior courses of studies and training** in the design of **SME projects** for the Moldovan economy"; "Planning activities to maintain the constant **spiritual, social, intellectual and material life** of seniors".

They confirm that the actions envisaged in the Agenda are directed towards achieving the **Noble Goal of achieving the continuity of senior life within AESM.**

9. ROUND TABLE: "SENIORS FROM THE USA VERSUS SENIORS FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA".

Seniors Rodica BĂRANESCU and Radu MIHALCEA are active members of the Association of Seniors of Chicago, USA received special invitations to participate in the discussions within the ROUND TABLE with the theme: "Seniors of the USA and Seniors of the Republic of Moldova", organized by the Board of Directors of the Association "AESM Seniors".

Ms. Rodica BARENESCU is Academician of the American Academy, Prof. Univ., Dr. , University of Illinois, Chicago, USA.

Mr. Radu MIHALCEA is Doctor Honoris Case of AESM, Prof. Univ., Dr. Dr., University of Illinois, Chicago, USA.

Seniors Rodica BĂRANESCU and Radu MIHALCEA have a permanent activity in the Chicago Seniors Association, which is composed of about 250 retired people, retirees with different specialties, with different education, representatives of different nationalities and confessions in Chicago.

Frequently seniors of the Association of Seniors of Chicago participate at various activities, such as: (a) organizing and spending **informative seminars** on various topics of interest of the Association, (b) participating jointly in **shows, concerts, museums, exhibitions**, etc. with the **joint discussion** of the events that took place, (c) organizing and spending **birthdays**, (d) preparing **essays and publishing** them in the Association's newspaper and other Romanian and English publishers, (e) organizing **courses and trainings** of common interest for special senior groups, (f) making mutual **contacts and helpers**, (i) organizing and actively participating in different **sports, dance, musical** interpretations, (j) spending different **competitions and landscaping activities** of the Association, (k) co-participation in the design and implementation of **economic, social, cultural projects**, etc.

The Seniors Association of Chicago is a voluntary organization with several decades of activity and huge experience, which can serve as a coordinator with **great experience** at future developments of the Association "ASEM Seniors".

Seniors of the Association "AESM Seniors" are represented at ROTUND TABLE both by the active members of the Association and by the candidates for the member of AS ASEM, and, first of all, by the members of the Board of Directors of AS ASEM headed by Dumitru TODOROI, President of the Association "ASEM Seniors", Prof. univ., dr. hab., m.c. ARA, who communicated the following.

The Association "AESM Seniors" has a specific activity, given that the members and candidates of the **AESM membership are teachers**, has a homogeneous professional structure, oriented towards **research and the effacing of teaching** processes in AESM.

The diversity of activities in the US Senior Association is to the liking of AS AESM seniors. Many of the **activities of seniors in the USA can be taken over**. The activities of the "AESM

Seniors" Association are **largely a successful projection** of the activities of the USA Seniors Association. The difference lies in the **homogeneous specificity of the members** of the Association "AESM Seniors" plus the **difference in time of activity**: the ASEM Seniors **Association activates slightly less than a month** and the seniors of the Seniors Association of Chicago - for decades.

We emphasize that **we have a great need to work with the seniors of the Association of Seniors in Chicago, USA,** to accommodate the Republican specifics and the specifics of AESM with a permanent advice from both the U.S. Seniors Association and **other senior collectives and associations in Europe**.

10. THE FUTURE OF SENIORS IS THEIR AESM HOUSE

Obviously, the continuity of the work of senior professors in ASEM is parallelized and supplied by the **production of goods**, which emphasize academic production. It constitutes, first of all, the peace of mind of teachers, the psychologically positive social morality of life continuously in the workplace, to which they have learned to act for a number of years. It is highlighted in the belief that **Pensioner did not interrupt his usual activity**, but has passed into the category of ASEM associates. **AESM elders in such a way are still affiliated** with ASEM, still working in an intergenerational friendly society.

All **ASEM Seniors produce goods** in the context of their university's employment in the future: a national or international conference organized within the framework of ASEM's intergenerational activity is produced by ASEM.

A **language course** for seniors is an **ASEM product**. A **training course** in the design of SME projects for senior activity is another **ASEM product**. A soul-sitting and thematic **workshop** is another **ASEM product**. A trip, a tour, a shared viewing of a spectacle, a festive **celebration, an anniversary, a commemoration**, a Christmas and a New Year spent together also represent another set of **ASEM products**.

A **celebration of the oldest professors-retirees** is a product of the Association "AESM Seniors". Next image represent one of the soul celebration of the 4 Emeritus Members of AESM, retired professors of AESM, **pensioners-affiliates of AESM**, who have turned 80 years since their birth (from left to right):

Vasile BUCUR, univ. prof. dr. hab,

Constantin MATEI, univ. prof. dr. hab,

Dumitru ZAMBIȚCHI, Ass. prof., dr., DHC of the Moldovan Transport Academy, and

Dumitru TODOROI, univ. prof., dr. hab., m. c. ARA, Vice President of The American Romanian Academy of Arts and Sciences.

- A set of activities were generally **proposed in the article** "Intergenerational cooperation from the public Romanian in the "**Economic Courier**" Magazine, No. 7-8 of October 2019, such as:

A. Training of staff, to ensure the conduct in good working conditions above;

B. Organizing events (conference, symposiums, exhibitions, courses, cultural and news manifestos, competitions);

C. Making audio-visual documents, printing newsletters, publishing in special reviews, and other **media**;

D. Initiating and exchanging experiences with the person, associations and institutions with similar activities, in the **Country and abroad**;

E. Initiation and conduct of **intergenerational research and educational programs** for the purpose of lifelong research and learning, especially for the elderly.

Spiritual, intellectual and material cooperation in the scientific, educational, economic and social fields of seniors is a **psychological activity to fulfill the goals of their lives in ASEM**. Romanian "**Economic Courier**" Magazine, No. 7-8 of January 2020 published the a poem with a semantic similar to that of the current research, carried out by the members of the Association "AESM Seniors":

CASA NOASTRĂ e ASEM
Cu aceasta ne mândrim.
Că toţi muncim la un stan,
Făcând parte dintr-un clan.

Belostecinic dintr-un foc,
Inventând o Lege nouă,
Activează cu noroc –
A deschis o Eră nouă:
Asociaţie de nou Gen
- Seniorii de la ASEM –
Care'i o cetate nouă
Unde pe vârstici nu-i "plouă".
• Specialistul antrenat
Și la ASEM ANGAJAT
Chiar dacă-i ASOCIAT
Tot aici e AFILIAT.
Ambii sunt AFILIAȚI
Rămânând tot angajaţi
La aceiași instituţie
Doar c'o nouă CONSTITUŢIE:
Angajare, asociere
Ambele's AFILIERE.
În ASEM liniște și pace:
Seniori cu CONTINUITATE!

CONCLUSION.

A set of ideas initiated, collected, developed, implemented and popularized by the members of the AESM Association are presented in [**Todoroi, D., 2020,** pp. 104-109]

Recently on August 28, 2020, at ***The 1st*** **INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "DEVELOPMENT THROUGH RESEARCH AND INNOVATION – 2020"** were presented some original results [**Micuşa, D., 2020**, p. 71-80] evaluated in the research of the adaptability of the elderly, in which the members of the Association "AESM Semiers" participated:

- Elders psychologically require to act in an entourage of production and consumption of spiritual, intellectual and materials goods in society;
- Demand for the well-being of the elderly requires research innovative technologies into social, economic, intellectual, spiritual and psychological problems of the well-being of the elderly in the conditions of accelerated ageing of society.

In order to ensure the well-being of the elderly, it is psychologically necessary for the elderly to continuously activate in the process of producing and consuming spiritual, intellectual and material goods. In order to achieve this goal, it is necessary to survey and to analyze a broad spectrum of the needs of the elderly to carry out activities without interruption at the 'parent' enterprise, which would ensure the production and consumption of goods in and for society.

The idea of the present research consists in measurement, maintenance and improvement of psychological well-being of retired seniors. The aims is to gather information accumulated in an international environment (Moldova-Netherlands) by questioning elderly people, processing the data obtained, in order to define, maintain and improve the level of their psychological, intellectual and emotional well-being.

It is analyzed the use of the labor force of the elderly in modern society. It is investigated, and discussed (a) the process of continuity of the elderly activity, (b) the improving the social, spiritual,

and psychological situation of the elderly, (c) the development of the moral spirituality and intelligence of the elders, and (4) the necessity of creating for elderly the intergenerational amicable environment, first of all, at the education, culture and research types of institutions, enterprises and organizations.

Based on the data obtained during the research, it comes after the development and implementation of innovative solutions that logically conclude the research carried out, and which in turn will create a more productive, healthier, more comfortable society for the elderly.

The **results will contribute to solving problems and actions** carried out within **the COST CA 16226**, Indoor living space improvement: **Smart Habitat for the Elderly (SHELD-ON), this way creating a better society for everybody**.

REFERENCES

[1] **It's Your Ship.** Management Techniquies from the Best damn Ship in the Navy. By Capitain D. Michael Abrashoff, Business Plus Publishing, 2002, New York, Boston, 212 pages.

[2] **Vinogradov, N.** " A new case at 50. How the school year has passed for pre-retirees " ("Новое дело в 50+. Как прошёл учебный год у предпенсионеров", Rus), In "*Аргументы и Факты*" № 49, December 2019, p. 28

[3] https://aif.ru/money/business/novoe_delo_v_50_kak_proshyol_uchebnyygod_u_ predpensionerov

[4] **Todoroi, D. (2020), , Mcuța, D-V., Bărănescu, R., Bucur, V., Chicu, E., Chistruga, B., Matei, C., Mihalcea, R., Șișcan, N., Țurcanu, V., Moraru, M., Capațina, V., Pîșchina, T., Coșelev, N., Filip, N.,** "ASOCIAȚIA "SENIORII ASEM" – O NOUĂ PARADIGMĂ DE CONLUCRARE INTERGENERAȚIONALĂ", In: **Society Consciousness Computers, Volume 6, 2020**, Bacău, România, pp. 104-109, ISSN 2359-7321, ISSN-L 2359-7321, Publisher, Editura Academiei Româno-Americană de Arte și Științe, University of California Davis, http://www.AmericanRomanianAcademy.org

[5] **Micusa, D. (2020),** „Activities to ensure the moral and ethical well-being of the elderly", In: Proc. of „*The 1st* INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "DEVELOPMENT THROUGH RESEARCH AND INNOVATION – 2020", Chisinau, 28 august, 2020, ISBN (To be published)

EXTENDED COMPLEX OF PROPERTIES AND INDICATORS OF THE COMMERCIAL ASSORTMENT OF THE GOODS

COMPLEXUL EXTINS DE PROPRIETĂŢI ŞI INDICI AI SORTIMENTULUI COMERCIAL DE MĂRFURI

Tudor MALECA, dr.
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova,
Republica Moldova, mun.Chişinău,
bd. Gagarin, 8, Tel. +373 22 27 02 03, www.uccm.md
E-mail: tudor.maleca@mail.ru; tmaleca@uccm.md

Abstract : *Economic efficiency of commercial activity of trade enterprise and the degree of the goods buyers' demand satisfaction are predetermined by diversity and the structure of trade assortment of goods, which must be optimal. Optimality of trade assortment of go**ods is its complex property, which combines several of its properties, the nomenclature of which is still being** elaborated. It is important that the properties of the range of goods to be separately nominated and defined, distinctly symbolized and uniformly used in commercial practice.*
The purpose of the investigation is to highlight, distinguish nomination and define, elaboration of quantitative indices and ways of estimating the properties of the commercial assortment of consumer goods. In this work are highlighted, nominated, symbolized distinct and defined (revised specified or first time)) an extensive set of properties (characteristics) of the commercial assortment of goods and are developed, symbolized distinct and presents qualitative and quantitative indicators of the properties nominated, as well as the methods and formulas (60) for the establishment and evaluation of quantitative properties (characteristics) of the trading range of goods.The complex includes the following 23 properties (characteristics):coverage (y), span (width, latitude) (e), stretch (r), length (longitude)(l), thickness (u), breadth (m), profoundness (depth) (h), plenitude (fullness) (p), complexity (k), novelty (n), optimality (o), structure (s), stability (c), replacement (substitution) (z), renewal (î), expanding (dy), widening (de), stretching (dr), elongation (dl), thickening (du), expansion (dm), deepening (dh), filling (dp).
Keywords: *the trade assortment of goods; the properties of the commercial goods assortment; quantitative indices of the properties of the commercial assortment of goods*

JEL CLASSIFICATION: B41, C22/C32, D39

Introducere

Specialiştii și savanții preocupați de organizarea și desfășurarea comerțului en-detail cu mărfuri de consum acordă o mare atenție formării sortimentului comercial de mărfuri, care stă la baza satisfacerii necesităţilor consumatorilor şi cererii cumpărătorilor, predetermină în mare măsură eficienţa activităţii comerciale a întreprinderii de comerţ [2-5; 8;10; 12-16; 18-19].

Formarea sortimentului comercial – activitate de constituire a setului de mărfuri oferit de către întreprinderea de comerț cumpărătorilor, ținând cont de necesitățile consumatorilor şi de necesitatea asigurării rentabilității activității comerciale a întreprinderii [3;19]. Necesitățile consumatorilor și cererea cumpărătorilor de mărfuri de consum sunt în permanentă modificare, perfecționare, ceia ce provoacă necesitatea perfecționării sistematice a sortimentului comercial de mărfuri. Atât constituirea cât și perfecționarea sistematică a sortimentului comercial de mărfuri presupun analiză lui amplă și obiectivă, ceia ce necesită evidențierea și cercetarea proprietăților sortimentului comercial de mărfuri, elaborarea indicilor caracteristicilor lui [2-3; 9-10; 13-16; 19].

Proprietate a sortimentului – particularitate specifică ce se manifestă la formare și modificare, iar indice (indicator) al sortimentului – expresie cantitativă a proprietății (caracteristicii) sortimentului de mărfuri [3; 10]. Proprietăţile şi indicii sortimentului comercial de mărfuri exprimă corapoartele

numerice între diferite segmente ale gamei marfare [2-3; 10; 12-14; 18] şi sunt concordate cu clasificarea ierarhică a mărfurilor de consum. Prin urmare, evidențierea proprietăților și elaborarea setului de indici ai sortimentului comercial de mărfuri de consum pot fi efectuate doar în baza clasificării clare a mărfurilor, definiţiilor argumentate şi clare ale nivelelor de clasificare.

Nomenclatorul de proprietăți și indici ai sortimentului de mărfuri sunt instrumente de bază ale managementului sortimentului comercial de mărfuri de consum care constă în formarea, modificarea oportună şi menţinerea în limitele optimale a setului de proprietăţi (caracteristici) ale sortimentului comercial de mărfuri [3;11;19]. Deci, pentru a dirija sortimentul comercial de mărfuri este necesar de determinat nomenclatorul şi limitele proprietăţilor (caracteristicilor) sortimentului.

Conform elaborărilor ştiinţifice din ultimele decenii sortimentul comercial de mărfuri se caracterizează printr-un set de proprietăţi (caracteristici) descriptive calitativ [2-3; 10; 12; 19], care pot fi estimate cantitativ prin coeficienţii respectivi, însă nomenclatorul acestor caracteristici (proprietăţi) e în curs de elaborare. În literatura de specialitate [2-3;12-14;18-19] sunt nominalizate câteva proprietăţi ale sortimentului comercial de mărfuri, însă definiţiile, descrierile, simbolizarea şi modurile calculării indicilor lor nu-s unificate, ceia ce împiedică utilizarea uniformă în practică.

Scopul prezentei lucrări este perfecţionarea şi completarea nomenclatorului, formularea şi distingerea definiţiilor, elaborarea simbolizării distincte şi modurilor de calculare a diferitor indici cantitativi ai proprietăţilor sortimentului comercial de mărfuri de consum.

Materialele și metode de cercetare

Elaborarea este efectuată utilizând metodele statisticii matematice, precum şi: analiza comparativă, analiza corelativă, analogia, inducţia şi deducţia, expertiza, experienţa practică şi didactică etc. Definiţiile sunt propuse orientându-ne la standardele privind terminologia comercială [17] şi la literatura de specialitate [2-3; 5-6; 10; 12-14; 18-19]. Evidenţierea şi identificarea proprietăţilor sortimentului de mărfuri sunt efectuate, conform propunerilor savanţilor [2-3; 13-14], în baza schemei clasificării ierarhice a mărfurilor de consum [7;13], care încadrează mai multe nivele[7; 10; 13]. Pentru nominalizarea şi definirea proprietăţilor (caracteristicilor) sortimentului comercial de mărfuri sunt utilizate nivelele de clasificare: clasele, subclasele, grupele, subgrupele, tipurile, subtipurile şi varietăţile. Ţinând cont de documentele normativ-tehnice [1; 17] şi literatura de specialitate [7-8; 10; 12-13] am utilizat următoarele definiţii precizate privind nivelele de clasificare a mărfurilor de consum şi simbolurile respective [3; 10]:

- ✓ *Clasă (C) de mărfuri* – ansamblu de mărfuri care au destinaţie funcţională analogică;
- ✓ *Subclasă (C_s) de mărfuri* – segment din ansamblul de mărfuri a clasei marfare distinct prin materia primă sau principiul funcţionării, satisfacerii necesităţilor consumatorilor;
- ✓ *Grupa (G) de mărfuri* – ansamblu de mărfuri reunite (adunate) pe baza materii prime comune sau pe baza unei direcţii ori caracteristici comune de utilizare, de funcţionare, satisfacere a unei grupe specifice de necesităţi ale consumatorilor;
- ✓ *Subgrupa (G_s) de mărfuri* – subdiviziune sau o parte (un set, segment) din ansamblul de mărfuri a unei grupe care diferă de alte seturi (segmente) prin una sau mai multe particularităţi distincte;
- ✓ *Tip (T) de marfă* – gen (specie, fel etc.) de marfă, care întruneşte trăsături reprezentative esenţiale pentru o mulţime de unităţi de mărfuri cu caracter distinctiv, care satisface în mod deosebit o necesitate distinctă a consumatorilor;

- ✓ *Subtip (T_s) de marfă* – subdiviziune (soi, rasă etc.) sau o parte (un set, segment) din mulţimea de mărfuri de acelaşi tip, care diferă de alte segmente prin una sau mai multe proprietăţi de consum distincte;
- ✓ *Varietate (V) de marfă* – reprezentantă (denumire distinctă) a subtipului (tipului) de marfă, care posedă una sau câteva proprietăți distincte și satisface una sau mai multe necesităţi ale consumatorilor în mod deosebit.

Totodată menţionăm, că varietatea sau subtipul, tipul, subgrupa etc. de **marfă** poate fi **veche**, cunoscută pe piaţa de consum de mai mult timp (durata perioadei de percepere a învechirii depinde de nivelul ierarhic, de exemplu: varietatea de marfă ar putea fi considerată veche peste 6 luni de zile de la apariţia pe piaţa de consum, subtipul – peste 12 luni, tipul – peste 24 luni, subgrupa – peste 5 ani, grupă – peste 10 ani etc.), şi **nouă** sau **înnoită**. Ca **marfă nouă** de consum considerăm marfa cu proprietăţi consumiste noi care este elaborată pentru a satisface noi necesităţi umane sau obţinută, fabricată din materia primă nouă ori în compoziţie absolut inovativă sau care funcţionează şi satisface necesităţile consumatorului în baza unor principii sau legităţi principial noi, iar m**arfa înnoită (modernizată, perfectată, înnobilată)** este marfa cunoscută, dar modificată, perfectată, înnobilată etc. pentru a satisface cât mai amplu cerinţele consumatorilor aflate în permanentă dezvoltare. La înnoirea sortimentului marfar contribuie atât marfa nouă, cât şi marfa înnoită. Evident că sortimentul comercial de mărfuri este constituit din varietăţi de mărfuri ale tipurilor (subtipurilor) respective întrunite în grupe (subgrupe) de mărfuri, iar acestea din urmă în clase (subclase). În lucrarea dată sunt folosite şi noțiunile de:

- sortiment optimal – sortiment de mărfuri care la maximum corespunde necesităţilor consumatorilor şi cererii cumpărătorilor pe de o parte, iar pe de altă parte corespunde la maximum atât posibilităţilor şi intereselor producătorilor şi vânzătorului, cât şi culturii înalte de consum şi modului sănătos de viaţă, adică necesităţilor şi cerinţelor economice şi sociale ale societăţii;

- sortiment complex (complex marfar) – set de mărfuri de consum ce satisface o necesitate complexă (un complex de necesităţi interconexe);

- elaborarea structurii sortimentului optimal – stabilirea corapoartelor între ponderile grupelor, subgrupelor, tipurilor, subtipurilor şi varietăţilor de mărfuri de consum în cadrul ofertei marfare în concordanţă cu structura cererii cumpărătorilor, ţinând cont de posibilităţile furnizorilor (producătorilor) de mărfuri de consum.

Este indicat de asemenea să distingem, pe de o parte, sortimentul de bază (**b**), componenţa şi caracteristicile căruia sunt stabilite prin acte normative externe sau interne ale entităţii comerciale, şi, pe de altă parte, sortimentul analizat (real) (**a**), care este constituit din mărfurile prezente în oferta de mărfuri a unităţii comerciale la momentul dat şi care este cercetat (analizat).

Complexul extins de proprietăţi şi indici ai sortimentului comercial de mărfuri

Dispunând de definiţiile nivelelor de clasificare a mărfurilor de consum şi a tipurilor de sortiment comercial [3; 7;10; 13; 19], propunem următorul complex (nomenclator) extins de proprietăți (caracteristici) şi de indici (coeficienţi) măsurabili ai sortimentului comercial de mărfuri, precum și modurile de calculare a acestor indici (indicatori):

- cuprinderea (y)- numărul de clase, iar în cazul divizării clasei în subclase – numărul de clase, care nu se divizează în subclase, și subclase din celelalte clase în sortimentul comercial de mărfuri. Gradul (nivelul) cuprinderii sortimentului este exprimat prin *coeficientul cuprinderii* (**y**), care se calculează prin raportarea numărului de clase (C_a), care nu se divizează în subclase, plus numărul de subclase din celelalte clase (C_{sa}) (numărului de clase şi subclase*)) de mărfuri din sortimentul analizat

(C_a+C_{sa}) la numărul de clase din sortimentul de bază (C_b), care nu se divizează în subclase, plus numărul de subclase din celelalte clase (C_{sb}) (numărul de clase şi subclase*) de mărfuri din sortimentul de bază (C_b+C_{sb}) de mărfuri,

$$y = \frac{C_a+C_{sa}}{C_b+C_{sb}} \quad (1).$$

În funcţie de **cuprindere**, sortimentul comercial de mărfuri este *cuprinzător(extins)*, dacă include peste 2 clase sau peste 6 subclase de mărfuri de consum, *relativ cuprinzător (extins)*, dacă include 2 clase sau 3-6 subclase de mărfuri de consum, şi *necuprinzător* (*restrâns*), dacă este constituit dintr-o clasă fără sau cu 2 subclase de mărfuri de consum, iar în funcţie de *coeficientul cuprinderii* sortimentul comercial de mărfuri de consum analizat are *cuprinderea corespunzătoare*, când y≥1[1)], *satisfăcătoare,* când y = 0,7– 0,99 şi *nesatisfăcătoare*, când y< 0,7;

- **anvergura** (lărgimea, latitudinea) **(e)** – numărul de grupe, iar în cazul divizării grupei în subgrupe – numărul de grupe, care nu se divizează în subgrupe, și subgrupe din celelalte grupe în sortimentul comercial de mărfuri. Gradul (nivelul) anvergurii (lărgimii) sortimentului este exprimat prin *coeficientul anvergurii* sau *lărgimii* (**e**), care se calculează prin raportarea numărului de grupe

---

[1)] Notă: în toate cazurile coeficientul respectiv poate depăși valoarea de 1, dacă sortimentul de bază nu

include toate pozițiile sortimentale din Nomenclatura combinată a mărfurilor [1].

*) în toate cazurile în număr se includ clasele care nu se divizează în subclase şi subclasele celorlalte clase.

(G_a),care nu se divizează în subgrupe, plus numărul de subgrupe din celelalte grupe (G_{sa})

(numărului de grupe şi subgrupe**)) de mărfuri din sortimentul analizat ($G_a + G_{sa}$) la numărul de grupe din sortimentul de bază (G_b), care nu se divizează în subgrupe, plus numărul de subgrupe din celelalte grupe (numărul de grupe şi subgrupe**)) de mărfuri din sortimentul de bază ($G_b + G_{sb}$),

$$e = \frac{G_a+Gsa}{G_b+G_{sb}} \quad (2).$$

În funcţie de **anvergură**, sortimentul comercial de mărfuri este *larg*, dacă include peste 3grupe sau peste 8 subgrupe de mărfuri de consum, *relativ larg*, dacă include 2-3grupe sau 4-8 subgrupe de mărfuri de consum, şi *strâmt*, dacă este constituit dintr-o grupă fără sau cu 2-3 subgrupe de mărfuri de consum, iar în funcţie de *coeficientul anvergurii* sortimentul comercial de mărfuri de consum analizat are *anvergura corespunzătoare*,când e≥ 1, *satisfăcătoare*, când e = 0,7– 0,99 şi nesatisfăcătoare, când e< 0,7;

- **întinsoarea (r)** – numărul de subgrupe în grupa de mărfuri (*G*) din sortimentul comercial de mărfuri. Gradul (nivelul) întinsorii sortimentului comercial al grupei de mărfuri este exprimat prin *coeficientul întinsorii* (**r**), care se calculă prin raportarea numărului de subgrupe de mărfuri in grupa examinată (G_sa) de mărfuri în sortimentul analizat la numărul de subgrupe de mărfuri în grupa dată din sortimentul de bază (G_sb) de mărfuri,

$$r = \frac{Gsa}{Gsb} \quad (3).$$

În funcţie de **întinsoare**, sortimentul comercial al grupei de mărfuri este *întins*, dacă grupa include peste 6 subgrupe de mărfuri de consum, *relativ întins*, dacă include 3-6 subgrupe de mărfuri de consum, şi *strâns*, dacă este constituit dintr-o grupă fără sau cu 2 subgrupe de mărfuri de consum, iar în funcţie de *coeficientul întinsorii* sortimentul comercial de mărfuri de consum analizat este *întins corespunzător*, când r ≥ 1, *satisfăcător*, când r = 0,7– 0,99 şi *nesatisfăcător*, când r < 0,7;

- **lungimea** (longitudinea) **(l)** – numărul de tipuri, iar în cazul divizării tipului în subtipuri – numărul de tipuri, care nu se divizează în subtipuri, și subtipuri din celelalte tipuri în sortimentul comercial al grupei (subgrupei) de mărfuri. Gradul (nivelul) lungimii (longitudinii) sortimentului este exprimat prin *coeficientul lungimii* sau *longitudinii* (**l**), care se calculează prin raportarea numărului de tipuri (Tga),care nu se divizează în subtipuri, plus numărul de subtipuri din celelalte tipuri (T_sga) (numărul de tipuri şi subtipuri***)) de mărfuri din sortimentul grupei (subgrupei) analizate ($Tga+T_sga$) la numărul de tipuri din sortimentul de bază (Tgb), care nu se divizează în subtipuri, plus numărul de subtipuri din celelalte tipuri (T_sgb) (numărul de tipuri şi subtipuri***)) de mărfuri din sortimentul de bază ($Tgb+ T_sgb$) al grupei (subgrupei) în cauză,

$l=\frac{T_{ga}+T_{sga}}{T_{gb}+T_{sgb}}$(4)(în cazul grupei de mărfuri) sau $l=\frac{T_{gsa}+T_{sgsa}}{T_{gsb}+T_{sgsb}}$(5)(în cazul subgrupei de mărfuri).

În funcţie de **lungime**, sortimentul comercial al grupei (subgrupei) de mărfuri este *lung,*

dacă grupa (subgrupa) include peste 4 tipuri sau peste 8 subtipuri de mărfuri de consum, *relativ lung*, dacă include 3-4 tipuri sau 5-8 subtipuri de mărfuri de consum, şi *scurt*, dacă este constituit din 1-2 tipuri fără sau cu 1-2 subtipuri de mărfuri de consum, iar în funcţie de *coeficientul lungimii* sortimentul comercial de mărfuri de consum analizat are *lungimea corespunzătoare*, când $l \geq 1$, *satisfăcătoare*, când $l = 0,7– 0,99$ şi *nesatisfăcătoare*, când $l< 0,7$;

- **grosimea (u)** – numărul de subtipuri (T_s) ai tipului de marfă din sortimentul comercial de mărfuri. Gradul (nivelul) de grosime a sortimentului comercial al tipului de marfă este exprimat prin *coeficientul grosimii* (**u**), care se calculează prin raportarea numărului de subtipuri de mărfuri ai tipul de marfă examinat (T_sa) în sortimentul analizat la numărul de subtipuri de mărfuri ai tipului de marfă dat din sortimentul de bază (T_sb) de mărfuri,

**) în toate cazurile în număr se includ grupele care nu se divizează în subgrupe şi subgrupele celorlalte grupe.

***) în toate cazurile în număr se includ tipurile care nu se divizează în subtipuri şi subtipurile celorlalte tipuri.

$$u =\frac{Tsa}{Tsb} \quad (6).$$

În funcţie de **grosime**, sortimentul comercial al tipului de mărfuri este *gros*, dacă tipul include peste 5 subtipuri de mărfuri de consum, *relativ gros*, dacă include 3-5 subtipuri de mărfuri de consum şi *subţire*, dacă este constituit dintr-un tip fără sau cu 2 subtipuri de mărfuri de consum, iar în funcţie de *coeficientul grosimii* sortimentul comercial de mărfuri de consum analizat are *grosimea corespunzătoare*, când $u \geq 1$, *satisfăcătoare*, când $u = 0,7– 0,99$ şi *nesatisfăcătoare*, când $u< 0,7$;

- **lăţimea (m)** – numărul total (suma) de tipuri, iar în cazul divizării tipului în subtipuri – numărul total (suma) de tipuri, care nu se divizează în subtipuri, şi subtipuri din celelalte tipuri din toate subgrupele grupei de mărfuri. Gradul (nivelul) lăţimii sortimentului grupei de mărfuri analizate este exprimat prin *coeficientul lăţimii* (**m**), care se calculează prin raportarea numărului total (suma) de tipuri (ΣTg_sa), care nu se divizează în subtipuri, plus numărul total (suma) de subtipuri din celelalte tipuri (ΣT_sg_sa) (numărul de tipuri şi subtipuri***)) din toate subgrupele grupei de mărfuri analizate ($\Sigma Tgsa+\Sigma Tsgsa$) la numărul total (suma) de tipuri din sortimentul de bază ($\Sigma Tgsb$), care nu se divizează în subtipuri, plusn umărul total (suma) de subtipuri din celelalte tipuri (ΣT_sg_sb) (numărul de tipuri şi subtipuri***)) din toate subgrupele grupei respective de mărfuri de bază ($\Sigma Tg_sb+\Sigma T_sg_sb$),

$$m=\frac{\Sigma T_{gsa}+\Sigma T_{sgsa}}{\Sigma T_{gsb}+\Sigma T_{sgsb}} \quad (7).$$

În funcţie de **lăţime**, sortimentul comercial al grupei de mărfuri este *lat*, dacă grupa include peste 12 tipuri sau peste 20 subtipuri de mărfuri de consum, *relativ lat*, dacă include 8-12 tipuri sau 15-20 subtipuri de mărfuri de consum, şi *îngust*, dacă este constituit din 1-7 tipuri fără sau cu 1-2 subtipuri de mărfuri de consum, iar în funcţie de *coeficientul lăţimii* sortimentul comercial de mărfuri de consum analizat are *lăţimea corespunzătoare*, când m≥ 1, *satisfăcătoare*, când m = 0,7– 0,99 şi *nesatisfăcătoare*, când m < 0,7;

- **profunzimea** (adâncimea) **(h)** – numărul de varietăţi în cadrul tipului (subtipului) de marfă. Gradul (nivelul) profunzimii este exprimat prin *coeficientul profunzimii* (*adâncimii*) (**h**),care se calculează prin raportarea numărului de varietăţi de marfă din cadrul tipului (subtipului) de marfă analizat (*Vta* sau Vt_sa) la numărul de varietăţi de marfă din cadrul tipului (subtipului) respectiv de marfă de bază (*Vtb* sau Vt_sb),

$$h_t = \frac{V_{ta}}{V_{tb}} \ (8) \quad \text{sau} \quad h_{ts} = \frac{V_{tsa}}{V_{tsb}} \ (9).$$

În funcţie de **profunzime**, sortimentul comercial al tipului (subtipului) de mărfuri este *profund* (*adânc*), dacă tipul (subtipul) include peste 6 varietăţi de mărfuri de consum, *relativ profund*, dacă include 3-6 varietăţi de mărfuri de consum, şi *superficial* (*neprofund, ne adânc*), dacă este constituit din 1-2 varietăţi de mărfuri de consum, iar în funcţie *de coeficientul profunzimii* sortimentul comercial de mărfuri de consum analizat are *profunzimea corespunzătoare*, când h≥ 1, *satisfăcătoare*, când h = 0,7– 0,99 şi *nesatisfăcătoare*, când h< 0,7;

- **plenitudinea** (plinătatea) **(p)** – numărul total (suma) de varietăţi de marfă din sortimentul clasei (ΣVc)sau subclasei($\Sigma V c_s$) ori grupei (ΣVg) de mărfuri de consum analizate. Gradul (nivelul) plenitudinii sortimentului clasei (subclasei ori grupei) de mărfuri analizate este exprimat prin *coeficientul plenitudinii* (**p**), care se calculează prin raportarea numărului total (suma) de varietăţi de marfă din cadrul clasei (tuturor subclaselor, grupelor, subgrupelor, tipurilor și subtipurilor clasei respective) sau subclasei (tuturor grupelor, subgrupelor, tipurilor și subtipurilor subclasei respective) ori grupei (tuturor subgrupelor, tipurilor și subtipurilor grupei respective) de mărfuri din sortimentul analizat (ΣVca sau $\Sigma V c_s$a ori ΣVga) la numărul total (suma) de varietăţi de marfă din cadrul clasei sau subclasei ori grupei respective de mărfuri din sortimentul de bază (ΣVcb sau $\Sigma V c_s$b ori ΣVgb):

- în cazul analizei clasei: $p_c = \frac{\Sigma V_{ca}}{\Sigma V_{cb}}$ (10) sau în cazul analizei subclasei: $p_{cs} = \frac{\Sigma V_{csa}}{\Sigma V_{csb}}$ (11) ori

-în cazul analizei grupei de mărfuri: $p_g = \frac{\Sigma V_{ga}}{\Sigma V_{gb}}$ (12).

În funcţie de **plenitudine** sortimentul comercial al clasei sau subclasei ori grupei de mărfuri este *plin* (*complet*), când p≥1 şi *incomplet* (*redus, parţial*), când p<1. Sortimentul *incomplet* (*redus, parţial*) poate fi calificat ca *boga*t, când p=0,81– 0,99, *satisfăcător*, când p=0,5 – 0,8 şi *sărac*, când p<0,5. Analogic pot fi calculaţi și coeficienții plenitudinii sortimentului integral, sau subgrupei, tipului ori subtipului de mărfuri analizat;

- **complexitatea (k)** – corespunderea nomenclatorului de tipuri (subtipuri) de mărfuri din sortimentul analizat nomenclatorului de tipuri (subtipuri) de mărfuri din sortimentul complex (complexul marfar) preconizat pentru satisfacerea în complex a necesităţilor anumitor grupe de consumatori (pentru tineret, pentru turişti, pentru nou-născuţi, pentru femei etc.), ori pentru satisfacerea complexului de necesităţi conexe (pentru casă, pentru bucătărie, pentru grădină, pentru livadă, pentru autovehicule etc.). Gradul (nivelul) de complexitate este exprimat prin *coeficientul complexităţii* (**k**), care se calculează prin raportarea numărului de tipuri (*Tka*), care nu se divizează în subtipuri, plus numărul de subtipuri din celelalte tipuri (T_ska) (numărul de tipuri şi subtipuri***) de

mărfuri din sortimentul complex omologat (de bază), prezente în sortimentul analizat (*a*) de mărfuri, la numărul de tipuri (*Tkb*), care nu se divizează în subtipuri, plus numărul de subtipuri din celelalte tipuri ($T_s kb$) (numărul de tipuri şi subtipuri***)) de mărfuri din sortimentul respectiv complex de bază (*b*) de mărfuri,

$$k = \frac{T_{ka}+T_{ska}}{T_{kb}+T_{skb}} \quad (13).$$

Complexitatea sortimentului comercial de mărfuri de consum este *corespunzătoare*, când k ≥1, *satisfăcătoare*, când k = 0,7– 0,99 şi *nesatisfăcătoare*, când k < 0,7;

- **noutatea (n)** – numărul de varietăţi de mărfuri, prezentate pe piaţa de consum ca noi și înnoite (*Vn*), incluse în sortimentul analizat în perioada de timp determinată. Gradul (nivelul) de noutate a sortimentului este exprimat prin *coeficientul noutăţii* (**n**), care se calculează prin raportarea numărului de varietăţi de mărfuri, prezentate pe piaţa de consum ca noi și înnoite (*Vn*), incluse în sortimentul analizat (*Vna*) în perioada de timp determinată (de 90 sau180 zile), la numărul de varietăţi în sortimentul analizat (*V*a),

$$n = \frac{V_{na}}{V_a} \quad (14).$$

În funcţie de **noutate** sortimentul comercial de mărfuri este *novator*, când *coeficientul noutăţii* n>0,1, *relativ novator*, când n=0,03– 0,1 şi *conservativ*, când n<0,03.

- **optimalitatea (o)** – corespunderea nomenclatorului de varietăţi de mărfuri din sortimentul analizat nomenclatorului de varietăţi de mărfuri din sortimentul optimal. Gradul (nivelul) optimalităţii sortimentului este exprimat prin *coeficientul optimalităţii* (**o**), care se calculează prin raportarea numărului de varietăţi de mărfuri din sortimentul optimal, prezent în sortimentul analizat (*Voa*), la numărul de varietăţi de mărfuri stabilit în sortimentul optimal de bază (*Vob*),

$$o = \frac{V_{oa}}{V_{ob}} \quad (15).$$

În funcţie de optimalitate, sortimentul comercial de mărfuri este o*ptimal*, când *coeficientul optimalităţii* o=1, *suficient de optimal*, când o=0,7– 0,99 şi *neoptimal*, când o<0,7;

- **structura (s)** – componenţa sortimentelor de grupe (subgrupe), de tipuri (subtipuri), de varietăţi etc.de mărfuri şi ponderea respectiv a fiecărei grupe (subgrupe), fiecărui tip (subtip) şi fiecărei varietăţi în volumul total al sortimentului analizat exprimat în valoare (w) sau cantitate fizică (f) ori numerică (q). Cantitativ structura sortimentului de mărfuri este exprimată prin *coeficienţii ponderii* (**s**) fiecărei componente în volumul total al sortimentului analizat:

• *coeficientul ponderii* în volumul total *valoric* (S_w) este calculat prin raportarea valorii grupei (G_{iw}) sau subgrupei (G_{siw}), tipului (T_{iw}) sau subtipului (T_{siw}), varietăţii (V_{iw}) respective la valoarea totală a sortimentului analizat (respectiv $\sum G_{wa}$,$\sum G_{swa}$,$\sum T_{wa}$, $\sum_{Tswa,}\sum V_{wa}$),

$s_w g_i = \frac{G_{iw}}{\sum G_{wa}}$(16) sau $s_w g_{si} = \frac{G_{siw}}{\sum G_{swa}}$(17); $s_w t_i = \frac{T_{iw}}{\sum T_{wa}}$(18) sau $s_w t_{si} = \frac{T_{siw}}{\sum T_{swa}}$(19); $s_w v_i = \frac{V_{iw}}{\sum V_{wa}}$(20);

• *coeficientul ponderii* în volumul total exprimat în cantitate *fizică* (S_f) sau *numerică* (S_q) este calculat prin raportarea cantităţii fizice (masă, suprafaţă, volum etc.) ori numerice (unităţi etc.) al grupei (G_{if} , G_{iq}) sau subgrupei (G_{sif} , G_{siq}), tipului (T_{if}, T_{iq}) sau subtipului (T_{sif}, T_{siq}) , varietăţii (V_{if} , V_{iq}) respective la cantitatea (volumul) totală fizică ori numerică al sortimentului analizat (respectiv $\sum G_{fa}$, $\sum G_{sfa}$, $\sum T_{fa}$,, $\sum T_{sfa}$, $\sum V_{fa}$, ori $\sum G_{qa}$, $\sum G_{sqa}$, $\sum T_{qa}$, $\sum T_{sqa}$, $\sum V_{qa}$),

$s_f g_i = \frac{G_{if}}{\sum G_{fa}}$(21) sau $s_f g_{si} = \frac{G_{sif}}{\sum G_{sfa}}$(22); $s_f t_i = \frac{T_{if}}{\sum T_{fa}}$(23) sau $s_f t_{si} = \frac{T_{sif}}{\sum T_{sfa}}$(24); $s_f v_i = \frac{V_{if}}{\sum V_{fa}}$(25) ori

$s_q g_i = \frac{G_{iq}}{\sum G_{qa}}$(26) sau $s_q g_{si} = \frac{G_{siq}}{\sum G_{sqa}}$(27); $s_q t_i = \frac{T_{iq}}{\sum T_{qa}}$(28) sau $s_q t_{si} = \frac{T_{siq}}{\sum T_{sqa}}$(29); $s_q v_i = \frac{V_{iq}}{\sum V_{qa}}$(30).

În mod analogic sunt calculați și coeficienții ponderilor componentelor structurale respective ale sortimentului de bază.

Analiza și aprecierea calității structurii sortimentului de mărfuri de consum sunt efectuate prin compararea coeficienților ponderilor volumelor valorice sau cantitative (fizice, numerice) ale grupelor (subgrupelor), tipurilor (subtipurilor), varietăților etc. de mărfuri din sortimentul de mărfuri analizat cu coeficienții respectivi ai ponderilor grupelor (subgrupelor), tipurilor (subtipurilor), varietăților respective de mărfuri din sortimentul de bază și calculând *coeficienții abaterilor structurale* (**φ**), în caz de existență, ca diferențe dintre coeficienții ponderilor componentelor structurale (grupă, tip, subtip, varietate) ale sortimentului de mărfuri analizat (s_{wa}, s_{fa}, s_{qa}) şi coeficienții ponderilor componentelor structurale respective ale sortimentului de bază (s_{wb}, s_{fb}, s_{qb}), exprimate în procente (φ,%) către aceştia din urmă (s_{wb}, s_{fb}, s_{qb}),

$\varphi_w\%=(s_{wa} - s_{wb}):s_{wb}\cdot 100$(31) sau $\varphi_f,\%=(s_{fa} - s_{fb}):s_{fb}\cdot 100$(32) ori $\varphi_q,\%=(s_{qa} - s_{qb}):s_{qb}\cdot 100$(33),

de exemplu: coeficientul ponderii valorii grupei de mărfuri J în sortimentul de bază constituie 0,1 ($s_w g_{jb}$= 0,1), dar în sortimentul analizat constituie 0,11 ($s_w g_{ja}$= 0,11). Prin calcul determinăm că

φ_w % al grupei J constituie: $\varphi_w g_j,\% = (0,11 - 0,1) : 0,1 \cdot 100 = 10\%$.

Structura sortimentului de mărfuri analizat este considerată *corespunzătoare*, dacă *coeficienții abaterilor structurale* φ,% = 0, *satisfăcătoare*, dacă φ,% = –5%÷+5%, *acceptabilă*, dacă φ,% = ± 5,01% ÷ ± 10% și *nesatisfăcătoare*, dacă φ,%< –10% sau φ,%> 10%.

Analiza și aprecierea calității structurii sortimentului de mărfuri de consum pot fi efectuate și în baza datelor calculării abaterii standard (abaterii mediei pătratică) (**σ,%**) a diferențelor dintre coeficienții ponderilor componentelor structurale ale sortimentului analizat (s_{wa}, s_{fa}, s_{qa}) și coeficienții ponderilor componentelor structurale respective ale sortimentului de bază (s_{wb}, s_{fb}, s_{qb}), exprimate în procente (φ,%) către aceștia din urmă (s_{wb}, s_{fb}, s_{qb}). De exemplu, φ ,% pentru grupa de mărfuri A constituie – 4% (φ ,% = – 4%), pentru grupa de mărfuri J constituie 10%(φ ,% = 10%), pentru grupa de mărfuri B constituie – 6% (φ ,% = – 6%), iar prin calcul obținem că abaterea standard (σ,%) constituie 8,72% (σ,% = 8,72%).

Structura sortimentului de mărfuri analizat este considerată *corespunzătoare*, dacă *abaterea standard a coeficienţilor abaterilor structurale* σ,% = 0, *satisfăcătoare*, dacă σ,%< 5%, *acceptabilă*, dacă σ,% = 5–10% și *nesatisfăcătoare*, dacă σ,% > 10%.

- **stabilitatea (c)** – exprimă permanenţa prezenţei în oferta de mărfuri a întreprinderii de comerţ în perioada de timp determinată, dar nu mai scurtă de 20 zile calendaristice, a setului de varietăţi de mărfuri din grupa analizată sau în sortimentul de mărfuri analizat. Gradul (nivelul) de stabilitate a sortimentului analizat este exprimat prin *coeficientul stabilităţii* (**c**), care se calculează prin raportarea sumei numerelor de varietăţi, care au fost înregistrate ca prezente la toate controale, efectuate cu periodicitatea (intervalul) de 10 zile, a sortimentului grupei respective analizate (*ΣVcga*) sau a sortimentului de mărfuri analizat (*ΣVc*a), la suma numerelor tuturor varietăţilor înregistrate la toate controale sortimentului grupei respective analizate (*ΣVga*) sau sortimentului de mărfuri analizat (*ΣVa*),

$$c_g = \frac{\Sigma V_{cga}}{\Sigma V_{ga}} \quad (34) \qquad \text{sau} \qquad c_a = \frac{\Sigma V_{ca}}{\Sigma V_a} \quad (35).$$

Se stabileşte că controalele vor fi efectuate cu intervale (periodicitatea, intervalul) de 10 zile, iar durata unei perioade de timp de monitorizare nu va depăşi un trimestru. Astfel, în cazul perioadei de 20 zile se vor efectua 3 controale, în cazul perioadei de o lună se vor efectua 4 controale, în cazul perioadei de 2 luni – 7 controale, iar în cazul perioadei de un trimestru – 10 controale. Coeficientul anual al stabilităţii sortimentului se va calcula ca media coeficienţilor trimestriali.

În funcţie de **stabilitate**, sortimentul comercial de mărfuri este *stabil*, când c=1,0, *suficient de stabil*, când c=0,7– 0,99 şi *instabil*, când c<0,7;

- **înlocuirea** (înlocuitatea) **(z)** – denotă posibilitatea de înlocuire a unor varietăţi sau tipuri (subtipuri) de mărfuri cu alte varietăţi sau tipuri (subtipuri) de mărfuri pentru satisfacerea necesităţilor cumpărătorilor (consumatorilor). Gradul (nivelul) posibilităţii acestei înlocuiri reciproce de mărfuri este exprimat prin *coeficientul înlocuirii (înlocuităţii)* (**z**: pentru varietăţi – z_v; prentru tipuri –z_t; pentru subtipuri - z_{ts}), care este calculat prin raportarea numărului de varietăţi (*V*) sau de tipuri (*T*) ori subtipuri (T_s) de mărfuri pasibile de înlocuit din sortimentul de mărfuri analizat (*Vza* sau *Tza* ori $T_s za$) sau din grupa de mărfuri analizată (*Vzga* sau *Tzga* ori $T_s zga$) la numărul total de varietăţi sau respectiv de tipuri (subtipuri) de mărfuri din sortimentul analizat (*Va* respectiv *Ta* ori $T_s a$) sau de bază (*Vb* respectiv *Tb* ori $T_s b$) sau respectiv din sortimentul de mărfuri analizat sau de bază al grupei de mărfuri analizate (*Vga* sau *Vgb*, respectiv *Tga*sau *Tgb* ori $T_s ga$ sau $T_s gb$), după cum urmează:

- în cazul analizei sortimentului total de mărfuri,

$z_{va}= \frac{V_{za}}{V_a}$(36) sau $\frac{V_{za}}{V_b}$(37), respectiv $z_{ta}= \frac{T_{za}}{T_a}$(38) sau $\frac{T_{za}}{T_b}$(39) ori $z_{tsa}= \frac{T_{sza}}{T_{sa}}$(40) sau $\frac{T_{sza}}{T_{sb}}$(41), iar

- în cazul analizei sortimentului grupei de mărfuri,

$z_{vg}=\frac{V_{zga}}{V_{ga}}$(42) sau $\frac{V_{zga}}{V_{gb}}$(43), respectiv $z_{tg}= \frac{T_{zga}}{T_{ga}}$(44) sau $\frac{T_{zga}}{T_{gb}}$(45) ori $z_{tsg}=\frac{T_{szga}}{T_{sga}}$(46) sau $\frac{T_{szga}}{T_{sgb}}$(47).

Capacitatea de **înlocuire** (înlocuitate) reciprocă a varietăţilor de marfă în sortimentul comercial analizat de mărfuri este *înaltă*, dacă z_v>0,3, *medie*, dacă z_v= 0,05– 0,3 şi *scăzută*, dacă z_v< 0,05, iar gradul de înlocuitate a tipurilor (subtipurilor) de marfă în sortimentul comercial este *înalt*, dacă z_t ori z_{ts}>0,2, *mediu*, dacă z_t ori z_{ts}= 0,05 – 0,2 şi *scăzut*, dacă z_t ori z_{ts}<0,05;

- **înnoirea (î)** – numărul de varietăţi de mărfuri (V_i), inclusiv noi, incluse în sortimentul analizat de mărfuri în perioada de timp de raport (determinată). Gradul (nivelul) de înnoire a sortimentului este exprimat prin *coeficientul de înnoirii* (**î**), care se calculează prin raportarea numărului de varietăţi de mărfuri (V_i), inclusiv noi, incluse în sortimentul analizat ($V_i a$) în perioada de timp determinată (de 30 zile), la numărul de varietăţi de mărfuri în sortimentul analizat (*Va*), stabilit la finele perioadei de raport,

$$\hat{i} = \frac{V_{\hat{i}a}}{V_a} \quad (48)$$

Sortimentul comercial de mărfuri este *înnoit esenţial*, când î>0,5, *înnoit suficient*, când î=0,1–0,5 şi *înnoit slab* când î<0,1;

- **extinderea (*dy*)** –sporirea numărului de clase, inclusiv noi, iar în cazul divizării clasei în subclase – sporirea numărului de clase, inclusiv noi, care nu se divizează în subclase, și subclase, inclusiv noi, din celelalte clase, inclusiv noi, în cadrul sortimentului comercial de mărfuri analizat în perioada de timp determinată de raport (de 360 zile). Gradul (nivelul) extinderii sortimentului este exprimat prin *coeficientul extinderii* (***dy***), care se calculează prin raportarea diferenței dintre numărul de clase (*Cda*), inclusiv noi, care nu se divizează în subclase, plus numărul de subclase, inclusiv noi, din celelalte clase ($C_s da$) (numărului de clase şi subclase*)) de mărfuri, incluse ($Cda+C_s da$) în şi minus numărul celor excluse ($Cxa+C_s xa$) din sortimentul analizat în perioada de timp determinată de raport (de 360 zile), la numărul de clase din sortimentul analizat (Ca), care nu se divizează în subclase, plus numărul de subclase din celelalte clase ($C_s a$) (numărul de clase şi subclase*)) de mărfuri din sortimentul analizat ($Ca + C_s a$) la începutul perioadei de raport,

$$dy = \frac{(C_{da}+C_{sda}) - (C_{xa}+C_{sxa})}{C_a+C_{sa}} \quad (49).$$

În funcţie de **extindere**, sortimentul comercial de mărfuri s-a *extins esenţial*, când *dy*>0,15, *extins*

suficient, când *dy*=0,05– 0,15, *extins slab*, când *dy*<0,05 și s-a *restrâns*, dacă *dy*<0;

- **lărgirea *(de)*** – sporirea numărului de grupe, inclusiv noi, iar în cazul divizării grupei în subgrupe – sporirea numărului de grupe, inclusiv noi, care nu se divizează în subgrupe, și subgrupe, inclusiv noi, din celelalte grupe, inclusiv noi, de mărfuri, în cadrul sortimentului comercial de mărfuri analizat în perioada de timp determinată de raport (de 180 zile). Gradul (nivelul) lărgirii sortimentului este exprimat prin *coeficientul lărgirii (**de**)*, care se calculează prin raportarea diferenței dintre numărul de grupe (*Gda*), inclusiv noi, care nu se divizează în subgrupe, plus numărul de subgrupe, inclusiv noi, din celelalte grupe ($G_s da$) (numărului de grupe şi subgrupe**)) de mărfuri, incluse ($Gda+G_s da$) în și minus numărul celor excluse ($Gxa+G_s xa$) din sortimentul analizat în perioada de timp determinată de raport (de 180 zile), la numărul de grupe din sortimentul analizat (Ga), care nu se divizează în subgrupe, plus numărul de subgrupe din celelalte grupe ($G_s a$) (numărul de grupe şi subgrupe**)) de mărfuri din sortimentul analizat ($G_a + G_{sa}$) la începutul perioadei de raport,

$$de = \frac{(G_{da}+G_{sda})-(G_{xa}+G_{sxa})}{G_a + G_{sa}} \quad (50).$$

Sortimentului comercial de mărfuri s-a *lărgit esenţial*, când *coeficientul lărgirii de>0,25, lărgit suficient*, când *de=0,1– 0,25, lărgit slab*, când *de<0,1* și s-a *strâmtorat*, dacă *de<0*;

- **întinderea (*dr*)** – sporirea numărului de subgrupe, inclusiv noi, în cadrul grupei de mărfuri analizate din sortimentul comercial de mărfuri analizat în perioada de timp determinată de raport (de 180 zile). Gradul (nivelul) de întindere a sortimentului comercial al grupei de mărfuri este exprimat prin *coeficientul întinderii* (***dr***), care se calculă prin raportarea diferenței dintre numărul de subgrupe, inclusiv noi, incluse ($G_s da$) în și minus numărul celor excluse ($G_s xa$) din sortimentul grupei de mărfuri analizate în perioada de timp determinată de raport (de 180 zile), la numărul de subgrupe de mărfuri ale grupei date din sortimentul analizat ($G_s a$), stabilit la începutul perioadei de raport,

$$dr = \frac{G_{sda}-G_{sxa}}{G_{sa}} \quad (51).$$

În funcţie de **întindere**, sortimentul comercial al grupei de mărfuri s-a *întins esenţial*, dacă

dr>0,25, *întins suficient*, dacă *dr*=0,1– 0,25, *întins slab*, dacă *dr*<0,1și a fost *retezat*, dacă *de*<0;

- **alungirea *(dl)*** – sporirea numărului de tipuri, inclusiv noi, iar în cazul divizării tipului în subtipuri – sporirea numărului de tipuri, inclusiv noi, care nu se divizează în subtipuri, şi subtipuri, inclusiv noi, din celelalte tipuri, inclusiv noi, de mărfuri în cadrul sortimentului grupei (subgrupei) de mărfuri analizate în perioada de timp determinată (de raport) (de 90 zile). Gradul (nivelul) alungirii grupei (subgrupei) de mărfuri analizate este exprimat prin *coeficientul alungirii (**dl**)*,care se calculează prin raportarea diferenței dintre numărul de tipuri, inclusiv noi, care nu se divizează în subtipuri (*Tdga sau* $Tdg_s a$), plus numărul de subtipuri, inclusiv noi, din celelalte tipuri ($T_s dga$ *sau* $T_s dg_s a$) ale grupei (subgrupei) analizate (numărul de tipuri şi subtipuri***)) de mărfuri din sortimentul comercial analizat, incluse ($Tdga + T_s dga$ *sau* $Tdg_s a+ T_s dg_s a$) în și minus numărul celor excluse ($Txga + T_s xga$ *sau* $Txg_s a+ T_s xg_s a$) din sortimentul grupei (subgrupei) de mărfuri analizate în perioada de timp de raport (determinată) (de 90 zile), la numărul de tipuri din sortimentul grupei (subgrupei) analizate, care nu se divizează în subtipuri (*Tga sau* $Tg_s a$), plus numărul de subtipuri din celelalte tipuri ($T_s ga$ *sau* $T_s g_s a$) (numărul de tipuri şi subtipuri***)) ale grupei (subgrupei) respective de mărfuri din sortimentul analizat ($Tga+T_s ga$ sau $Tg_s a+T_s g_s a$) la începutul perioadei de raport,

$$dl = \frac{(T_{dga}+T_{sdga})-(T_{xga}+T_{sxga})}{T_{ga}+T_{sga}} \quad (52) \text{ (în cazul grupei de mărfuri) sau}$$

$$dl = \frac{(T_{dgsa}+T_{sdgsa})-(T_{xgsa}+T_{sxgsa})}{T_{gsa}+T_{sgsa}} \quad (53) \text{ (în cazul subgrupei de mărfuri).}$$

Sortimentului comercial de mărfuri s-a *alungit esenţial*, dacă *dl*>0,3, *alungit suficient*, dacă *dl*=0,1– 0,3, *alungit slab*, când *dl*<0,1şi s-a *scurtat*, dacă *dl*<0;

- îngroșarea *(du)* – sporirea numărul de subtipuri (T_s), inclusiv noi, ai tipului de marfă din sortimentul comercial de mărfuri în perioada de timp de raport (determinată) (de 90 zile). Gradul (nivelul) de îngroșare a sortimentului comercial al tipului de marfă este exprimat prin *coeficientul îngroșării* (***du***), care se calculează prin raportarea diferenței dintre numărul de subtipuri, inclusiv noi, incluse ($T_s da$) în şi minus numărul celor excluse ($T_s xa$) din sortimentul tipului de marfă analizat în perioada de timp determinată de raport (de 90 zile), la numărul de subtipuri de mărfuri ale tipului dat din sortimentul analizat ($T_s a$), constatat la începutul perioadei de raport,

$$du = \frac{T_{sda} - T_{sxa}}{T_{sa}} \quad (54).$$

În funcţie de **îngroșare**, sortimentul comercial al tipului de mărfuri s-a *îngroșat esenţial*, dacă *du*>0,3, *îngroșat suficient*, dacă *du* =0,1– 0,3, *îngroșat slab*, când *du*<0,1 şi s-a *subţiat*, dacă *du*<0;

- lăţirea *(dm)* – sporirea numărului total (sumei) de tipuri (*T*), inclusiv noi, iar în cazul divizării tipurilor în subtipuri – sporirea numărului total (sumei) de tipuri, inclusiv noi, care nu se divizează în subtipuri, şi subtipuri (T_s), inclusiv noi, din celelalte tipuri, inclusiv noi, de mărfuri din toate subgrupele grupei de mărfuri, ce fac parte din grupa de mărfuri analizată, în perioada de timp de raport (determinată) (de 60 zile). Gradul (nivelul) lăţirii sortimentului grupei de mărfuri analizate este exprimat prin *coeficientul lăţirii (**dm**)*, care se calculează prin raportarea diferenței dintre numărul total (suma) de tipuri, inclusiv noi, care nu se divizează în subtipuri ($\Sigma Tdg_s a$), plus numărul total (suma) de subtipuri, inclusiv noi,din celelalte tipuri ($\Sigma T_s dg_s a$) (numărul de tipuri şi subtipuri***)) din toate subgrupele grupei de mărfuri analizate, incluse($\Sigma Tdg_s a + \Sigma T_s dg_s a$) în și minus numărul celor excluse ($\Sigma Txg_s a + \Sigma T_s xg_s a$) din sortimentul grupei sau subgrupelor grupei de mărfuri analizate în perioada de timp de raport (determinată) (de 60 zile), la numărul total (suma) de tipuri, care nu se divizează în subtipuri ($\Sigma Tg_s a$), plus numărul total (suma) de subtipuri din celelalte tipuri ($\Sigma T_s g_s a$) (numărul de tipurişi subtipuri***)) de mărfuri din sortimentul tuturor subgrupelor grupei de mărfuri analizate ($\Sigma Tg_s a + \Sigma T_s g_s a$) la începutul perioade de raport,

$$dm = \frac{(\Sigma T_{dgsa} + \Sigma T_{sdgsa}) - (\Sigma T_{xgsa} + \Sigma T_{sxgsa})}{\Sigma T_{gsa} + \Sigma T_{sgsa}} \quad (55).$$

Sortimentului comercial de mărfuri s-a *lăţit esenţial*, când *dm*>0,3, *lăţit suficient*, când *dm*=0,1–0,3, *lăţit slab*, când *dm*<0,1 şi s-a *îngustat*, dacă *dm*<0;

- adâncirea *(dh)* – sporirea numărului de varietăţi(*V*), inclusiv noi, de marfă în cadrul sortimentului tipului (subtipului) de marfă analizat din sortimentul comercial de mărfuri în perioada de timp de raport (determinată) (de 30 zile). Gradul (nivelul) adâncirii tipului (subtipului) de marfă analizat este exprimat prin *coeficientul adâncirii (**dh**)*, care se calculează prin raportarea diferenței dintre numărul de varietăți, inclusiv noi, de mărfuri incluse (*Vdta* sau $Vdt_s a$) în și minus numărul celor excluse(*Vxta* sau $Vxt_s a$) din sortimentul tipului (subtipului) de marfă analizat în perioada de timp determinată de raport (de 30 zile), la numărul de varietăţi de marfă din cadrul tipului (subtipului) de marfă din sortimentul comercial analizat (*Vta* sau $Vt_s a$), constatat la începutul perioadei de raport,

$$dh = \frac{V_{dta} - V_{xta}}{V_{ta}} \quad (56) \quad \text{sau} \quad dh = \frac{V_{dtsa} - V_{xtsa}}{V_{tsa}} \quad (57).$$

Sortimentului comercial al tipului (subtipului) de marfă s-a *adâncit esenţial,* dacă *dh*>0,4, *adâncit suficient*, dacă *dh*=0,1– 0,4, *adâncit slab*, când *dh*<0,1şi s-a *redus (sublimat, ridicat, retezat) în adâncime,* dacă *dh*<0;

- umplerea *(dp)* – sporirea numărului total (sumei) de varietăţi (*V*), inclusiv noi, de mărfuri din toate tipurile, subtipurile și subgrupele de mărfuri, ce fac parte din sortimentul comercial al grupei

de mărfuri analizate, în perioada de timp de raport (determinată) (de 30 zile). Gradul (nivelul) umplerii este exprimat prin *coeficientul umplerii* (***dp***), care este calculat prin raportarea diferenței dintre numărul de varietăți ,inclusiv noi, de mărfuri incluse (*Vdga* sau $\Sigma Vdg_s a$) în și minus numărul celor excluse (*Vxga* sau $\Sigma Vxg_s a$) din sortimentul comercial al grupei (subgrupelor grupei) de mărfuri analizată în perioada de timp determinată de raport (de 30 zile), la numărul total (suma) de varietăţi de mărfuri din sortimentul grupei (*Vga*) sau tuturor subgrupelor grupei ($\Sigma Vg_s a$) de mărfuri analizate din sortimentul comercial de mărfuri analizat, constatat la începutul perioadei de raport,

$$dp = \frac{V_{dga} - V_{xga}}{V_{ga}} \text{ (58) sau } dp = \frac{\Sigma V_{dgsa} - \Sigma V_{xgsa}}{\Sigma V_{gsa}} \text{ (59).}$$

Sortimentul comercial de mărfuri s-a *umplut (îmbogăţit) esenţial*, dacă *dp*>0,3, *umplut suficient*, dacă *dp*=0,1– 0,3, *umplut slab*, când *dp*<0,1 şi este *deșertat (sărăcit)*, dacă *dp*<0.

În continuarea celor prezentate complexul extins de proprietăţi (caracteristici) şi indicatori (indici) ai sortimentului comercial de mărfuri de consum poate fi perfectat şi suplimentat cu caracteristici şi indici noi şi derivate ale lor, de exemplu: cu mediile trimestriale (anuale) şi alte medii ale indicilor proprietăţilor sortimentului comercial de mărfuri.

CONCLUZII

Sortimentul comercial de mărfuri stă la baza satisfacerii necesităţilor consumatorilor şi cererii cumpărătorilor, predetermină în mare măsură eficienţa activităţii comerciale a întreprinderii de comerţ. Formarea și perfecționarea calitativă și oportună a sortimentului de mărfuri sunt obiective primordiale ale activității întreprinderii de comerț en-detail. Atât constituirea cât și perfecționarea sistematică a sortimentului comercial de mărfuri presupun analiză lui multilaterală și obiectivă, ceia ce necesită evidențierea și cercetarea proprietăților sortimentului comercial de mărfuri, elaborarea indicilor caracteristicilor lui, care ar putea fi estimați cantitativ, însă nomenclatorul acestor caracteristici (proprietăți) e în curs de elaborare şi atestare.

În baza studierii literaturii de specialitate și investigațiilor realizate, utilizării nivelelor clasificării ierarhice a mărfurilor sunt evidențiate, nominalizate, simbolizate distinct şi definite (în redacție precizată sau în premieră) un complex extins de proprietăți (caracteristici) ale sortimentului comercial de mărfuri şi sunt elaborați şi simbolizați distinct indicii (indicatorii) calitativi și cantitativi ai proprietăților nominalizate, precum și modurile de calcul şi estimare a indicilor cantitativi ai proprietăților (caracteristicilor) sortimentului comercial de mărfuri. Complexul extins de proprietăți (caracteristici) ale sortimentului comercial de mărfuri propus în prezenta lucrare include următoarele 23 de proprietăți (caracteristici): cuprinderea (y), anvergura (lărgimea, latitudinea) (e), întinsoarea (r), lungimea (longitudinea) (l), grosimea (u), lăţimea (m), profunzimea (adâncimea) (h), plenitudinea (plinătatea) (p),complexitatea (k), noutatea (n), optimalitatea (o), structura (s), stabilitatea (c), înlocuirea (înlocuitatea) (z), înnoirea (î), extinderea (*dy*), lărgirea *(de)*,întinderea *(dr)*, alungirea *(dl)*, îngroşarea *(du)*, lăţirea *(dm)*, adâncirea *(dh)*,umplerea *(dp)*. Prezentarea fiecărei din proprietățile enumerate include: nominalizarea și simbolul distinct, definiția, precum şi indicele cantitativ al proprietății respective: nominalizarea şi simbolul distinct, modul şi formula calculării, estimarea valorilor indicelui.

Promovarea şi utilizarea în practica comercială a complexului propus de proprietăți și indicatori ai sortimentului comercial de mărfuri va contribui la înțelegerea noțiunilor, perceperea lor univocă și simbolizarea uniformă pentru analiza multilaterală, estimarea obiectivă şi elaborarea caracteristicii ample a sortimentului comercial de mărfuri analizat sau programat.

REFERINŢE

1. Legea Republicii Moldova nr. 172 din 25.07.2014 „Privind aprobarea Nomenclaturii combinate a mărfurilor", cu
2. modificările ulterioare./Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 231-237 din 08.08.2014. - art. 529.
3. Алексеев, Н.С. и др. Управлять ассортиментом // Ж.Советская торговля, 1987, № **1**. – С. 24-26.
4. Ассортимент товаров. Свойства и показатели ассортимента//https://znaytovar.ru/new369.html
5. Бобович, А.П. Управление ассортиментом товаров в розничной торговле в условиях перехода к
6. рыночным отношениям/Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических
7. наук, 08.00.05. - Гомель: Гомельский государственный университет им. Франциска Скорпины, 2001. – 20 с.
8. Дарбинеан, М. М. Формирование ассортимента и товарные запасы в торговле.– М.: Экономика, 1974. –246 с.
9. Дмитриченко, М. И., Зыбин, О. С., Киятов, А. Л. Управление ассортиментом товаров на торговых предприятиях современного формата. Технико-технологические проблемы сервиса, 2013, № 4 (26).– С. 75-80.
10. Дмитриев, И.Д. Классификация товаров народного потребления. –М.:Экономика, 1976. – 176 с.
11. Захаров, А. А.Товароведные аспекты управления ассортиментом товаров: Дис.канд. техн. наук :
12. 05.18.15.-Кемерово, 2006.– 165 с. РГБ ОД, 61:06-5/1320.
13. Maleca, T. Content of special standardizing and planning functions of goods assortment management) /
14. Journal of research on trade, management and economic development/Trade Co-operative University of
15. Moldova, Volume 3, issue 1(5), 2016. – P. 59-67. ISSN 2345-1424.E-ISSN 2345-1483.
16. Maleca, T. Caracteristici ale sortimentului comercial: nominalizări, definiţii, indici şi modul determinării lor
17. /Analele ştiinţifice ale Universităţii Cooperatist-Comerciale din Moldova, Moldcoop. - Chişinău: UCCM, 2012,
18. vol. X. –P. 122-129. ISBN 9787-9975-4316-2-0.
19. Maleca, T. Managementul calităţii şi sortimentului mărfurilor de consum în condiţiile economiei
20. concurenţiale // Buletin ştiinţific: UCCM la 10 ani: Ed. jubiliară / MOLDCOOP, UCCM; col. red.: T. Maleca,
21. L.Şavga, V. Botnarciuc [et al:]. - Ch.: UCCM: CEP USM, 2003. – P. 3-8. ISBN 9975-70-272-4.
22. МАЛЕКА, Ф. Х. Показатели оптимизации: [Управление торговым ассортиментом товаров с учетом
23. особенностей спроса покупателей]. Коммерческий вестник, 1989, № 16. – С. 46-47.
24. Николаева М.А. Теоретические основы товароведения.– М.: Норма, 2007. –448 с. ISBN 978-5-89123-970-8.
25. Полонская, Л. А., Турянская, М. М. Формирование ассортимента товаров в розничной торговле.
26. К.: Техника, 1982. – 96 с.
27. 15.Разнодежина, Э. Н. Управление ассортиментом и качеством товаров и услуг: учебное пособие.
28. – Ульяновск: УлГТУ, 2016.– 112 с. ISBN 978-5-9795-1575-5
29. 16. Снегирева, В. Розничный магазин. Управление ассортиментом по товарным категориям. – СПб:
30. Питер, 2007. – 416 с.
31. Стандарт: ГОСТ Р 51303-2013, 2014. Торговля. Термины и определения. М.: Стандартинформ, 2014.– 24 с.
32. Товарно-ассортиментная политика в оптовой торговле и её составляющие. - http://www.pandia.ru/text/77/
33. 482/3267.php
34. Хасбулатова, Б.М.,2012. Управление товарным ассортиментом/Учебное пособие.- Махачкала: ДГИНХ, 2012. –116 с. -http://www.dgunh.ru/content/glavnay/ucheb_deyatel/uposob/up-fgos-14-15-markkomm-22.pdf

RESEARCH ON THE QUALITY OF RAW MATERIALS USED TO OBTAIN BUTTER CREAMS IN CONFECTIONERY

CERCETĂRI PRIVIND CALITATEA MATERIILOR PRIME FOLOSITE PENTRU OBȚINEREA CREMELOR DE UNT ÎN COFETĂRIE

[1]Valentina CALMÂȘ, dr.
email: valentinacalmas@gmail.com
[2]Svetlana FEDORCIUCOVA, dr.
email: sveta_f05@yahoo.com
[1,2,]Academia de Studii Economice a MoldoveiMitropolit,
str. Gavriil Bănulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chișinău, Republica Moldova,
e-mail: anticamera@ase.md, t. 22-41-28, f. 22-19-68; www.se.md

Abstract: ***Relevance of the work:*** *In the State Policies on Healthy Eating of many countries and in the Strategies for increasing the quality of food products, great attention is paid to satisfying the physiological needs of citizens from the perspective of developing quality and harmless diets for health. The food ration of many categories of consumers also includes confectionery products based on butter creams. Butter creams with different additives are mostly used in confectionery due to their high sensory properties, despite high energy values (average of 500 Kcal) and average nutritional value (between 6.5 and 11.5 units).*
The aim of the paper: *to study the influence of the quality of raw materials on the quality of butter creams.*
Research methods: *standardized and non-standardized, adopted in commodity science, namely: organoleptic, physical, physico-chemical, calculation and registration methods.*
Results: The assortment of confectionery products based on butter creams are constantly diversifying, in order to obtain some products with low energy value and high nutritional value; Butter has the highest weight, over 50% of the raw materials used to obtain creams. Therefore, the quality of butter, especially its naturalness, influences to an advanced extent the quality of classic butter creams. Thus, the butter cream prepared from quality raw material is finer, more homogeneous and with superior taste properties, while the one obtained from butter with some non-conformities is more granular and with inferior taste properties; All 10 samples of butter (raw material) analyzed, didn't pass the naturalness test. Fats foreign to butter were identified in all these samples: both animal and non-dairy fats and vegetable fats; Based on the researched butter we developed 14 assortments of creams of which only 9 can be recommended to the confectionery industry.
Key words: *raw material, butter, confectiomery creams, nutritional value, vegetable fats, food additives*

JEL CLASSIFICATION: Q02

Introducere

Cremele de cofetărie sunt amestecuri de grăsimi, oua, frişcă, lapte, zahăr, arome, coloranţi alimentari şi alte materii prime, care sunt apreciate de consumatori în mod deosebit pentru valoarea lor energetica înaltă, furnizată de lipidele provenite din grăsimea folosită (64-74% din unt, 82% din margarină) şi completată de glucide sub formă de zaharoză, lactoză sau amidon.

Valoarea nutritiva şi digestibilitatea cremelor sunt influenţate de natura materiilor ce intră în componenţa lor.

În Politicile de Stat cu privire la Alimentaţia Sănătoasă ale multor ţări şi în Strategiile de sporire a calităţii produselor alimentare se atrage o mare atenţie satisfacerii necesităţilor fiziologice ale cetăţenilor din perspectiva elaborării unor diete de calitate şi inofensive pentru sănătate. În raţia alimentară a multor categorii de consumatori se încadrează şi produsele de cofetărie.

Crema de unt reprezintă un semifabricat destinat pentru umplerea şi glazurarea articolelor de cofetărie. Majoritatea produselor de cofetărie obţinute în baza cremelor de unt sunt produse înalt

calorigene, datorită conţinutului mare de grăsimi şi zahăr, fapt care poate să provoace obezitatea, cariile dentare, dereglări generale de metabolism, ateroscleroză etc. Totodată, aceste produse sunt practic lipsite de substanţe biologic active aşa ca: vitamine, elemente minerale, fibre alimentare, substanţe polifenolice, acizi esenţiali şi altele. Plus la aceasta, producătorii de azi, pentru atragerea consumatorilor şi prelungirea termenilor de comercializare a acestor produse care sunt perisabile, folosesc, uneori exagerat, diverse substanţe cu scop organoleptizant, consevant, stabilizant, precum şi de diminuare a preţului, prin substituirea materiilor prime naturale cu materii prime sintetice ieftine. Multe din aceste substanţe, care sunt adăugate concomitent în acelaşi produs, au un efect sinergic negativ asupra sănătăţii omului, fiind suspectate în declanşarea reacţiilor în lanţ la nivel de celulă în organismul omului, care conduc la apariţia cancerului, ulcerului stomacal şi duodenal, gastritelor, alergiilor alimentare şi alte maladii.

Una din problemele majore şi actuale ale nutriţioniştilor şi tehnologilor din alimentaţia publică, rămâne furnizarea populaţiei produselor care conţin proteine cu valoare biologică înaltă şi a grăsimilor naturale, nehidrogenate. Una din căile prin care s-ar putea lichida acest deficit este utilizarea în recepturile acestor creme a materiilor prime naturale, bogate în proteine cu valoare biologică înaltă şi grăsimi naturale în cantitate necolesterolimeantă (din lapte, frişcă, unt, ouă şi din unele produse de origine vegetală).

Sortimentul cremelor de unt, pe plan internaţional, este în continuă diversificare, prin utilizarea unor ingrediente noi de origine vegetală sub formă pulverulentă obţinute din fructe, pomuşoare, rădăcini, tuberculi, precum şi sub formă de extracte lichide obţinute din ceai verde, mentă, melisă, coji de citrice, de arbori, de seminţe etc. Consumatorul modern şi instruit, care are obişnuinţa de a citi informaţiile declarate de producător pe eticheta produselor, refuză cumpărarea produselor de cofetărie cu ingrediente sintetice şi este gata să procure un produs puţin mai scump, dar mai natural. Deja, aşa un consumator nu mai poate fi măgulit de culoarea aprinsă şi aroma pronunţată a produselor şi cer confirmarea valorii nutritive prin eticheta nutriţională a produsului.

Prin urmare, în condiţiile formate, sunt relevante studiile cu privire la îmbunătăţirea reţetelor şi tehnologiilor de obţinere a produselor de cofetărie în baza cremelor de unt, prin îmbogăţirea acestora cu nutrienţi esenţiali, reducerea încărcăturii calorigene, precum şi diversificarea sortimentului de creme de unt. Produsele de cofetărie obţinute în baza unor recepturi proiectate, prin calcularea valorii nutritive şi energetice şi care vor da dovadă de indici organoleptici înalţi, ar putea servi şi ca produse pentru consum general şi ca produse de cofetărie funcţionale, recomandate anumitor categorii de consumatori cu diverse probleme de sănătate.

Scopul lucrării noastre a fost studierea influenţei calităţii materiilor prime asupra calităţii cremelor de unt.

Pentru realizarea acestui scop s-au elaborat următoarele obiective:

- studierea bibliografiei de specialitate cu privire la recepturile existente ale cremelor de unt şi a celor noicu valoare nutritivă sporită şi energetică scăzută;
- studierea factorilor care influenţează calitatea materiilor prime de bază folosite la fabricarea cremelor de unt;
- verificarea calităţii materiilor prime de bază folosite la fabricarea cremelor de unt;
- verificare calităţii cremelor de unt obţinute din materii prime diferite după indicii de calitate;
- calcularea valorii energetice şi nutritive a cremelor de unt supuse cercetării.
- elaborarea unor reţete noi de cremă de unt, echilibrate din punct de vedere a valorii nutritive şi energetice.

Materialele și metodele de cercetare

Deoarece untul reprezintă principala materie primă folosită la obţinerea cremelor de unt, evident este faptul că calitatea acestuia va influenţa într-o măsură mai mare decât alte materii prime calitatea produselor finite. Reieșind din aceste considerente, noi am hotărât să cercetăm această materie primă mai detaliat decât restul ingredientelor care se folosesc conform recepturii la obţinerea acestor creme.

Untul de vacă se situează pe primul loc între grăsimile de origine animală după gradul de digestibilitate, care reprezintă peste 95%. Faptul acesta se datorează compoziţiei chimice deosebite, inclusiv conţinutului înalt de vitamine A şi D, care în mod obişnuit sunt în cantităţi suficiente în unt pentru a acoperi nevoile fiziologice ale organismului. Untul constituie unul din produsele lactate cele mai răspândite în comerţ. Actualmente, cu părere de rău, în goana după profit, producătorii fac abateri de la normele de calitate şi inofensivitate şi îşi păcălesc clienţii, prin substituirea produselor naturale cu ingrediente ieftine, fiind în cele din urmă, în detrimentul sănătăţii oamenilor. Potrivit experţilor de la *Food Fraud Database*, peste 10% din toată mâncarea care se vinde în ţările dezvoltate este contrafăcută. După cota de falsificare pe plan european, nouă alimente se află permanent în lista neagră, şi anume: cafeaua măcinată, mierea de albine, uleiul de măsline, mezelurile, untul, brânza parmezan, orezul, făina, somonul.

Agenţia *Rosstandard* din Rusia, în urma cercetărilor în cadrul Proiectului" Testul Calităţii", a menţionat că întâietate în falsificare, dintre toate produsele testate, deține untul (38% din producţia testată conţinea grăsimi de altă origine decât cea lactată). Altă organizaţie din Rusia "*Roscontrol*" a publicat în "*Express gazeta*" (decembrie, 2019) că 75% din untul cercetat este falsificat. Situaţia la fel este deplorabilă şi în ţările vecine: în Ucraina (anii 2016-2019) la diferite controale s-a depistat că 30-50% din probele analizate au avut substituiri de grăsime lactată de la 20 până la 100%. De asemenea, şi în România untul se află în grupa celor nouă alimente de top falsificate.

Astfel, în calitate de obiect de cercetare noi am ales următorul sortiment de unt, ce se comercializează pe piața de consum a Republicii Moldova:

de la producători străini

- Prezident, <<Lacralis Intemational>>, Franța, conținutul de grăsimi – 82%, masa – 200g, valoarea energetică – 743 kcal, prețul – 38,5 lei;
- Valio, SA"VALIO Seiniaoki", Finlanda, conținutul de grăsimi – 82%, masa – 200g, valoarea energetică – 740 kcal, prețul – 44 lei;
- Lurpak Danish Butter , Aria Foods amba. 8260 viby J, Denmark, conținutul de grăsimi – 82%, masa – 200g, valoarea energetică – 747 kcal, prețul – 44 lei;
- Unt de casă, <<Lacralis Intemational>>, Franța, conținutul de grăsimi – 82,5%, masa – 200g, valoarea energetică – 740 kcal, prețul – 50 lei;
- Maslo, "Kaufland"SRL, Germania, conținutul de grăsimi – 82%, masa – 250g, valoarea energetică – 749 kcal, prețul – 45 lei;
- Unt Novgorod Severschii, Ucraina, or. Novgorod-Severschii, reg. Cernigov, conținutul de grăsimi – 82,5%, masa – 200g, valoarea energetică – 748 kcal, prețul – 40 lei;
- Unt Țărănesc, Ucraina, conținutul de grăsimi – 73%, masa – 200g, valoarea energetică – 666 kcal, prețul – 40 lei;
- Ferma Extra, STL "FUD DEVELOPMENT". Ucraina, reg. Vinița, R-ul Tulicin, conținutul de grăsimi – 82,5%, masa – 200g, valoarea energetică – 748 kcal, prețul – 31 lei

de la producători autohtoni

- Magnifico, ***"Incomlac***"S.A., R. Moldova, conținutul de grăsimi – 82,5%, masa – 200g, valoarea energetică – 748 kcal, prețul – 29 lei;
- Casuța mea, R. Moldova, conținutul de grăsimi – 72,5%, masa – 200g, valoarea energetică – 661 kcal, prețul – 31 lei.

Metodologia cercetărilor calității untului

Determinarea calității untului a fost realizată conform metodelor de cunoaștere științifică recunoscute în știința mărfurilor: analiza organoleptică, fizică și chimică.

Analiza organoleptică este o metodă de cercetare standardizată și a fost realizată conform cerințelor [1, HG**,** Nr.158 din 07-03-2019], cu privire la aprobarea Cerințelor de calitate pentru lapte și produsele lactate. În acest aspect au fost apreciați următorii indicatori: aspect (la suprafaţă şi în secţiune), consistența la 12±2°C, miros și gust.

Punctajul mediu al untului a fost determinat conform cerințelor [5, ГОСТ 32261-2013].

Verificarea prospețimii untului prin microscopie. Metoda se bazează pe cercetarea untului la microscop pentru a determina prezența și mărimea globulelor de apă (prezența bulelor mari de apă indică faptul că grăsimea studiată este proaspătă, iar lipsa acestora semnalează că proba este de o prospețime susceptibilă). Comercializarea untului învechit ca fiind proaspăt, este o încălcare. Această falsificare poate fi decelată ușor prin microscopia untului care, în funcție de prospețime, poate arăta așa cum se vede în imaginile din figura 1 și 2.

Fig.1 Microscopia untului proaspăt (40x18)

Fig.2 Microscopia untului oxidat (40x18)

Indicele de saponificare a fost determinat prin metoda de titrare. Esenţa metodei constă în saponificarea acizilor graşi liberi, gliceridelor şi a altor esteri care intră în reacţie cu o bază [4, ГОСТ ISO 3657-2016], [6, Calmâș V., 2016]. Indicele de saponificare reprezintă cantitatea (în mg) de soluţie de bază necesară pentru saponificarea acizilor graşi liberi şi legaţi, care se conţin în 1 gram de grăsime. Indicele de saponificare depinde de: componenţa acizilor graşi, masa moleculară, conţinutul de substanţe nesaponificate, prezenţa acizilor liberi, mono- şi digliceridelor şi altor esteri complecşi.

Indicele de refracție a fost determinat prin metoda de refractometrie care permite identificarea grăsimilor, indică originea (provenienţa), gradul de puritate şi de oxidare [3, ГОСТ ISO 6320-2018], [6, Calmâș V., 2016]. ESENŢA METODEI constă în faptul că grăsimea reflectă lumina diferit în dependenţă de compoziţia şi structura ei. Determinarea se efectuează cu ajutorul refractometrului care arată direct indicele de refracţie. Citirea se face prin ocular, observându-se gradaţia în dreptul căreia este linia de demarcare între câmpul luminat şi cel întunecat.

Verificarea prezenţei în unt a seului de vacă. Metoda se bazează pe solubilitatea grăsimii untului de vacă într-un amestec de acid acetic-etanol 3:4 la 30ºC, timp de 30 minute.

Decelarea falsificării untului prin precipitarea seului de vită. Determinarea constă în dizolvarea 1g de grăsime topită în 3ml de eter (sau acid acetic neutralizat și uscat de $CaCI_2$), după care se adaugă 4ml de alcool etilic 93% la 30ºC și se menține amestecul la 30ºC timp de 30 minute

în baie de apă. Interpretarea rezultatelor: Grăsimea din untul de vacă sau bivoliță rămâne clară, însă dacă se adaugă 5g de seu de vită sau 12% de ulei hidrogenat se obține un precipitat.

Rezultate și discuții

Rezultatele cercetărilor untului sunt prezentate în tabelele 1-7.

În tabelul 1 sunt prezentate rezultatele cercetărilor organoleptice ale untului.

Datele tabelului 1 demonstrează unele neconformități referitoare la indicatorul *Aspect (la suprafaţă şi în secţiune). Analizând* aspectul în secțiune a celor trei tipuri de produse *Unt Novgorod Severschii, Ucraina; Ferma Extra, Ucraina și Lurpak Danish Butter* au fost identificate picături vizibile de apă. În rest, toate 10 sortimente de unt analizat corespund cerințelor HG Nr. 611 din 05.07.2010 cu privire la aprobarea Reglementării tehnice „Lapte şi produse lactate".

Cu toate acestea noi am verificat și punctajul mediu al untului analizat. Conform cerințelor [5, ГОСТ 32261-2013] nota maximă posibilă este 20 puncte. Nu se permite la vânzare unt cu un punctaj general mai mic de 11 puncte, inclusiv: mai puțin de cinci puncte pentru gust și miros; mai puțin de trei puncte pentru consistență; mai puțin de un punct pentru culoare; mai puțin de două puncte pentru ambalare și etichetare. Totodată, conform cerințelor acestui document nu se admite la comercializare unt cu următoarele caracteristici:

- *gust și miros* - străin, amar, rânced, mucegăit, oleic, oxidat, metalic, de produse chimice și petroliere, de furaj, ars, acru, excesiv sărat și alte gusturi și mirosuri necaracteristice ale untului;
- *consistență* - lipicioasă, sfărâmicioasă, eterogenă, slabă, prea moale, cu rezistență la căldură mai mică de 0,70;
- *culoare* – neuniformă
- *ambalare și marcare* - marcajul insuficient de clar, cufundări pe suprafața ambalajului monolit, defecte la etanșarea materialului de ambalare, ambalaje deformate și deteriorate.

Din aceste neconformități nu a fost identificată nici una, iar punctajul mediu al sortimentelor de unt analizat este în limita de 18-20 de puncte, fapt ce confirmă, că toate aceste produse pot fi comercializate pe piața de consum.

Tabelul 1. **Rezultatele cercetărilor indicilor organoleptici ai untului**

Sortimente de unt	**Cerințele conform HG, Nr. 158 din 07-03-2019***						**nota organoleptică, puncte, max. 20**
	Aspect (la suprafaţă şi în secţiune)		**Consistența la (12±2)°C**		**Miros și gust**		
	prescris	**de facto**	**prescris**	**de facto**	**prescris**	**de facto**	**de facto**
Prezident, <<Lacralis Intemational>>, Franța	Masă cu luciu caracteristic, culoare uniformă, de la alb-gălbui la galben, În secțiune - suprafață continuă, fără goluri de aer sau	+	Masă compactă, plastică, omogenă. Pentru untul din smântână dulce se admite suficient de compactă și plastică, puţin fragilă sau	+	Miros și gust plăcut de smântână dulce, aromat, fără miros sau gust străin. Untul din smântână fermentată	+	20
Valio, SA"VALIO Seiniaoki", Finlanda		+		+		+	20
Lurpak Danish Butter		-		+		+	18
Unt de casă, <<Lacralis		+		+		+	19

Intemational>>, Franța	picături vizibile de apă, fără impurități.		sfărâmicioasă, cu picături foarte mici		– gust plăcut de smântână fermentată, se admite gust mai pronunțat din zer.		
Maslo, "Kaufland"SRL, Germania		+		+		+	19
Unt Novgorod Severschii, Ucraina		-		+		+	18
Unt Țărănesc, Ucraina		+		+		+	20
Ferma Extra, Ucraina		-		+		+	18
Magnifico, **"*Incomlac*"**S.A., RM		+		+		+	20
Casuța mea, RM		+		+		+	18

✱Legendă: (**+**) semnifică corespunderea datelor reale celor prescrise;
(**-**) semnifică necorespundere datelor reale celor prescrise.

Punctajul cel mai înalt (20 puncte) a fost înregistrat la:

- Prezident, <<Lacralis Intemational>>, Franța,
- Valio, SA"VALIO Seiniaoki", Finlanda;
- Unt Țărănesc, Ucraina;
- Magnifico, **"*Incomlac*"**S.A., RM.

Analiza fizico-chimică a untului cercetat este prezentată în tabelul 2.

Datele tabelului arată că 7 tipuri de unt din 10 conțin grăsimi de origine animală, nelactată. Untul Prezident, <<Lacralis Intemational>>, Franța; Valio, SA"VALIO Seiniaoki", Finlanda; Lurpak Danish Butter nu conțin aceste grăsimi.

***Tabelul 2.* Rezultatele cercetărilor de laborator a calității untului**

Nr./ ord	**Denumirea produsului**	**Conți-nutul de grăsime, %**	**Prezența grăsimii de origine**	**Prezența seului de vită**	**Prezența margarinei**	**Prospețimea**	**Cifra de refracție, norma: 1,4524-1,461**	**Cifra de saponificare norma: 218-235**
1	Prezident, <<Lacralis Intemational>>, Franța	82	-	+	+	*	1,458	231,41
2	Valio, SA"VALIO	82	-	+	+	*	1,460	218,02

	Seiniaoki", Finlanda							
3	Lurpak Danish Butter	82	-	+	+	*	1,460	231,41
4	Unt de casă, <<Lacralis Intemational>>, Franța	82,5	+	+	-	*	1,455	218,025
5	Maslo, "Kaufland"SRL, Germania	82	+	+	+	*	1,455	235,0
6	Unt Novgorod Severschii, Ucraina	82,5	+	-	-	*	1,4562	220,87
7	Unt Țărănesc, Ucraina	73,0	+	+	-	**	1,458	197,75
8	Ferma Extra, Ucraina	82,5	+	+	+	*	1,461	185,13
9	Magnifico, ***"Incomlac***"S. A., RM	82.5	+	+	+	*	1,461	224,4
10	Casuța mea, RM	72,5	+	+	-	*	1,460	220,87

Legendă: (+) conţine grăsime străină; (-) nu conţine grăsime străină; (*) unt proaspăt; (**) unt învechit

Prezența seului de vita a fost identificată în toate tipurile de unt cu excepție Untului Novgorod Severschii, Ucraina. Totodată, menționăm, că șase tipuri de unt conțin margarină. În untul Unt de casă, <<Lacralis Intemational>>, Franța; Unt Novgorod Severschii, Ucraina; Unt Țărănesc, Ucraina și Căsuța mea, RM prezența margarinei nu a fost înregistrată.

Analiza microscopică a dovedit prospețimea celor 9 tipuri de unt din 10, cu excepția untului Țărănesc, Ucraina care conform rezultatelor cercetărilor efectuate se atribuie la categorie untului învechit. Coeficientul de refracție pentru unt natural/nefalsificat cu alte tipuri de grăsimi este în limită de 1,452 – 1,461. În acest sens, toate tipurile de unt analizate se încadrează în aceste intervale admisibile, fapt ce denotă naturalețea untului.

Un alt indicator de naturalețea untului este cifra de saponificare, care are variații între 218 și 235. Rezultatele noastre demonstrează că 8 tipuri de unt din 10 au înregistrat valorile respective. Două tipuri de unt: Unt Țărănesc, Ucraina și Ferma Extra, Ucraina nu corespund acestor condiții, având cifra de saponificare cu mult mai mică (197,75 și 185,13 respectiv).

Principala falsificare a untului o constituie substituirea grăsimii lactate cu alte grăsimi de calitate inferioară de origine animală sau vegetală. Cele care imită foarte bine untul sunt grăsimile hidrogenate şi untul (uleiul) de palmier. Prin substituirea untului cu margarină se va constata, că indicele de saponificare este sub valoarea 218 în cazul substituirii parţiale şi sub 200 în cazul substituirii totale, faţă de cel al untului care are valori cuprinse între 218 şi 235.

Untul sau uleiul obţinut din miezul fructului de palmier are indicele de saponificare egal cu 190-209, iar a uleiului obţinut din sâmburi de palmier indicele are valori 230-254 (media acestor valori se suprapune cu cele ale untului). De aici reiese, că numai după un singur indice nu putem face concluzii cu privire la substituirea grăsimii lactate.

Metodele calitative de decelare a prezenţei grăsimilor străine adăugate sunt în principiu nişte metode mai puţin exacte. De aceea noi am hotărât să verificăm cât de sensibile sunt acestea, pe o probă de unt, obţinut de noi în laborator din frişcă, precum şi pe o probă de spred şi o probă de margarină vegetală. În urma experimentelor am constatat că metodele sunt destul de sensibile şi pot fi utilizate pentru decelarea falsificărilor.

Rezultatelor examinării fizico-chimice demonstrează că toate tipurile de unt cercetat sunt de o calitate dubioasă și toate produsele verificate au cel puțin câte o necorespundere.

Caracteristica ouălor ca materie primă pentru cremele de unt

Ouăle reprezintă a doua materie primă după importanţă, după unt, care vor influenţa calitatea cremelor de unt.

Producerea şi comercializarea ouălor pentru consum în moldova se realizează cu respectarea prevederilor regulamentului [2, hotărîre guvernul nr. 120 din 27-10-2008] cu privire la aprobarea normei sanitar-veterinare privind comercializarea ouălor pentru consum uman.

Oul este un produs deosebit de valoros pentru alimentaţia omului datorită atât bogăţiei lui în factori nutritivi indispensabili organismului cât şi gradului ridicat de asimilare a nutrienţilor din compoziţia sa (coeficientul de digestibilitate este de 80-95%).

În vorbirea curentă, denumirea simplă de "ouă" este atribuită ouălor provenite de la găini, deoarece acestea se produc, se comercializează şi se consumă în cele mai mari cantităţi. Mai rar sunt folosite în consum şi ouă de raţă, curcă, gâscă, prepeliţă.

Influența prospețimii ouălor asupra calității cremelor de unt

Principiul de bază pentru determinarea influenției prospețimii ouălor este proprietatea albușului de a reține gaze și de a se bate. Cu cât oul este mai proaspăt cu atât albușul mai bine se bate și mai mult reține gaze ceea ce aduce la o stabilitate mai mare.

Pentru determinarea influenței albușului de ou asupra cremei de unt s-au pregătit creme cu ou de 1,2,5,10 zile. La baterea albușului de ou, oul de o zi a avut o spumă cu bule de gaz mai mici și mai stabile și cu cât oul a fost mai învechit (la 10 zile) bulele de gaze sunt mai mari și nu atât de stabile ca cea de o zi. La introducerea albușului de ou în crema de unt acesta nu a avut nici o influentă asuprea calității organoleptice.

Bazându-ne pe aceste experimente putem spune că durată de păstrare a ouălor până la 10 zile nu influențează semnificativ asupra calității cremelor.

Verificarea influenței calităţii materiilor prime asupra calității cremelor de unt

Pentru cercetare s-au luat patru tipuri de unt din sortimentul analizat: Prezident, <<Lacralis Intemational>>, Franța; Valio, SA"VALIO Seiniaoki", Finlanda; Unt Țărănesc, Ucraina; Magnifico, **"*Incomlac***"S.A., RM.

Am ales aceste 4 tipuri de unt în calitate de materie primă pentru obținerea cremelor deoarece ele au acumulat nota maximă la determinarea organoleptică prin metoda de punctaj. Pe baza lor și albușului de la ou de curte au fost preparate trei recepturi de creme fig. 1-12:

- Cremă de unt de bază,
- Cremă de unt cu lapte,
- Cremă de unt cu albuș de ou.

***Tabelul 3.* Sortimentul cremelor preparate din untul analizat**

Cremele preparate pe baza untului Prezident, <<Lacralis Intemational>>		
Figura 1. Cremă de unt cu albuș	Figura 2. Cremă de unt cu lapte	Figura 3. Crema de unt de bază
Cremele preparate pe baza untului Valio, SA"VALIO Seiniaoki",Finlanda		
Figura 4. Cremă de unt cu albuș	Figura 5. Cremă de unt cu lapte	Figura 6. Crema de unt de bază
Cremele preparate pe baza untului Țărănesc, Ucraina		
Figura 7. Cremă de unt cu albuș	Figura 8. Cremă de unt cu lapte	Figura 9. Crema de unt de bază
Cremele preparate pe baza untului Magnifico, "*Incomlac*"S.A., RM		
Figura 10. Cremă de unt cu albuș	Figura 11. Cremă de unt cu lapte	Figura 12. Crema de unt de bază

Caracteristica calității organoleptici a cremelor obținute este prezentată în tabelul 4.

***Tabelul 4.* Rezultatele cercetării organoleptice a cremelor de unt**

Tipul cremei		**Aspect exterior:**	**Culoare:**	**Consistenţa:**	**Gust:**	**Miros:**
Crema Nr:1. Cremă de unt cu albuș	Magnifico	Atrăgătoare și uniform	Albă	Masă onctuoasa, compactă, omogenă, nesfărâmi-cioasă	Plăcut, de unt proaspăt și smîntână fermentată cu aromă evidențiată	Plăcut cu aromă bine evidențiată de unt
	Valio	Atrăgătoare și uniform	Albă	Masă onctuoasa, compactă, omogenă, nesfărâmi-cioasă	Plăcut de unt cu aromă puțin evidențiată	Plăcut cu aromă puțin evidențiată de unt
	Prezident	Atrăgătoare și uniform	Albă	Masă onctuoasa, compactă, omogenă, nesfărâmi-cioasă	Plăcut, de unt proaspăt și smîntână fermentată cu aromă evidențiată	Plăcut cu aromă bine evidențiată de unt
	Unt țărănesc	Atrăgătoare și uniform	Albă	Masă onctuoasa, compactă, omogenă, nesfărâmi-cioasă	Plăcut de unt cu aromă puțin evidențiată	Plăcut cu aromă puțin evidențiată de unt
Crema Nr:2.Cremă de unt cu lapte	Magnifi- co	Atrăgătoare și uniform	Galben cu nuanțe în alb	Fină, uniformă și bine formată	de cremă de unt	Plăcut cu aromă bine evidențiată de unt
	Valio	Atrăgătoare și uniform	Albă	Fină, uniformă și bine formată	dulce	Plăcut cu aromă puțin evidențiată de unt și lapte
	Prezident	Atrăgătoare și uniform	Galben cu nuanțe în alb	Fină, uniformă și bine formată	de cremă de unt	Plăcut cu aromă bine evidențiată de unt
	Unt țărănesc	Atrăgătoare și uniform	Albă	Fină, uniformă și bine formată	dulce	Plăcut cu aromă puțin evidențiată de unt și lapte
Crema Nr:3.Crema de unt de bază	Magnifico	Atrăgătoare și uniform	Alb spre galb	Fină, uniformă și bine formată	de cremă de unt	Plăcut cu aromă bine evidențiată de unt
	Valio	Atrăgătoare și uniform	Alb	Fină, uniformă și bine formată	dulce	Plăcut cu aromă puțin evidențiată de unt
	Prezident	Atrăgătoare și uniform	Alb spre galb	Fină, uniformă și bine formată	de cremă de unt	Plăcut cu aromă bine evidențiată de unt
	Unt țărănesc	Atrăgătoare și uniform	Alb	Fină, uniformă și bine formată	dulce	Plăcut cu aromă puțin evidențiată de unt

Analiza organoleptică a fost efectuată de către o comisie compusă din 5 membri. Punctajul maxim al fiecărui produs este 20 [7, Purici I., 2016]. Fiecare membru a îndeplinit fișa individuală de

analiză senzorială. Apoi, s-a făcut evaluarea calitativă a produsului analizat prin compararea punctajului mediu total cu scara de punctaj de 0...20 conform tabelului 5. Condiția minimală pentru punctajul mediu total la care produsul poate fi comercializat este de 10,1 puncte. Datele rezultatelor examenului organoliptic a cremelor de unt sunt introduse în tabelul nr 5.

***Tabelul 5.* Fișa de centralizare a rezultatelor analizei senzoriale**

Denumirea produsului	Untul	Numărul de puncte mediu acoedate (Pi)				Punctajul mediu total (Pnt)
		Aspectul și forma	Mirosul	Gustul	Consistența	
Cremă de unt cu albuș de ou	Unt Valio	3,2	3,2	3,4	3,8	13,6
	Unt Magnifico	5	4,4	4,4	4,4	18,2
	Unt Prezident	4	3,8	4	4,2	16
	Unt Țărănesc	4,2	4	4,2	5	17,4
Cremă de unt cu lapte	Unt Valio	3,6	3	4	3	13,6
	Unt Magnifico	4,8	4,6	4,4	4,8	18,6
	Unt Prezident	4	3,2	4	4,6	15,8
	Unt Țărănesc	4	4	4	4	16
Cremă de unt	Unt Valio	3,6	3,2	3,8	3	13,6
	Unt Magnifico	4,8	4,4	5	4	18,2
	Unt Prezident	4,2	3	3,6	4	14,8
	Unt Țărănesc	4,2	4	4	3,2	15,4

Datele tabelului 5 demonstrează, că, cremele obținute din untul Magnifico au acumulat nota maximă, constituind mai mult de 18 puncte, fiind pe primul loc din cremele cercetate prin analiza organoleptică. Aceasta arată că cremele date sunt de o calitate mai bună decât celelalte creme cercetate.

Principiul de bază al Concepției alimentare echilibrate constă în respectarea egalității dintre necesitatea organismului în substanțe nutritive și cantitatea consumată zilnic de compuși nutritivi.

În acest scop noi am studiat valoarea nutritivă și energetică a cremelor obținute pe baza sortimentelor de unt luat în analiza organoleptică și fizico-chimică.

Valoarea nutritivă(VN 10) se determină în funcție de compoziția chimică a alimentului (în cazul nostru - untului) care suplinește necesitățile organismului uman în macro- și micronutrienți. Valoarea nutritivă a unui produs alimentar se consideră cu atât mai mare cu cât acesta asigură într-o măsură mai mare necesitățile organismului în substanțe nutritive. Informațiile necesare pentru calcularea valorii nutritive a cremelor sunt prezentate în tabelul 6, iar calculele sunt următoarele:

Valoarea nutritivă pentru 100g de crema din untul Valio:

Crema de unt cu lapte =6,4637+0,4468+0,844=7,75

Crema de unt cu albuș=4,7530+5,818+0,676=11,531

Crema de unt=1,0989+5,45=6,5489

Valoarea nutritivă pentru 100g de crema din untul Magnifico:

Crema de unt cu lapte =7,005+0,4468+0,844=8,2958

Crema de unt cu albuș=4,7530+6,35+0,676=11,779
Crema de unt=1,0989+5,9005=6,9994
Valoarea nutritivă pentru 100g de crema din untul Prezident:
Crema de unt cu lapte =6,4637+0,4468+0,844=7,7545
Crema de unt cu albuș=4,7530+5,818+0,676=11,247
Crema de unt=1,0989+5,45=6,45
Valoarea nutritivă pentru 100g de crema din untul Țărănesc:
Crema de unt cu lapte =6,4637+0,4468+0,844=7,75
Crema de unt cu albuș=4,7530+5,818+0,676=11,531
Crema de unt=1,0989+5,45=6,5489

Calculele arată că cremele din unt cu albuș de ou au o valoare nutritivă mai mare din cauză ca valoare nutritivă pentru ou la 100 grame este de 30,90 pe lângă lapte care are 4,153 din cauza conținutului înalt de apă.

***Tabelul 6.* Media principalelor substanțe din compoziția chimică a materie prime folosită la prepararea cremelor**

Denumirea produsului	**Proteine, g**	**Lipide, g**	**Glucide, g**	**Ca, g**	**P, g**	**Fe, g**	**Vitamina A, g**	**Vitamina B_1, g**	**Vitamina B_2, g**	**Vitamina C, g**
Unt Valio	0,6	72,5	0,8	22	19	0,2	0,6	0,2	0,2	0,2
Magnifico	0,6	82,5	0,8	22	19	0,2	0,6	0,2	0,2	0,2
Prezident	0,7	82	0,5	22	19	0,2	0,6	0,2	0,2	0,2
Unt țărănesc	0,6	72,5	0,5	22	19	0,2	0,6	0,2	0,2	0,2
Ou	14	2	0,6	0,42	2,2	2,7	0,47	0,12	0,35	0
Zahăr	0	0	99,9	0	0	0	0	0	0	0
Lapte	3,3	3,7	4,7	0,13	0,14	0,06	0,014	0,047	0,172	0

Valoarea energetică este o parte integrală a valorii nutritive și se exprimă prin cantitatea de energie formată în organismul uman în urma oxidării biologice a macronutrienților. Oxidarea biologică constă în descompunerea enzimatică a glucidelor, proteinelor, lipidelor și a altor nutrienți cu eliminarea energiei. Energia formată în urma reacțiilor biochimice se folosește pentru acoperirea funcțiilor fiziologice ale organismului în activitatea fizică și intelectuală.

Calculele valorii energetice a cremelor obținute din diferite tipuri de unt urmează mai jos:

- *din unt Valio:*

Crema de unt cu lapte = (43,007+0,75)x9+4x(0,35+0,670)+4x(0,16+ 0,95+20,30) =43,757x9+4,08x4+21,41x4=393,813+101,96=495,773

Crema de unt cu albuș de ou =4x(2,15+0,32)+9x(1,84+39,03)+ 4x(0,08 +0,43+30,76)= 2,47x4+9x40,78+31,27x4=9,88+367,02+125,08=501,98 kcal

Crema de unt = (49,95+0,4)x4+36,25x9+0,3x4=201,4+326,25+1,2=528,85kcal

- *din unt Magnifico:*

Crema de unt cu lapte =(48,93+0,75)x9+4x(0,35+0,670)+4x(0,16+ 0,95+20,30) =446,85+4,08+85,64=536,57 kcal

Crema de unt cu albuș de ou =4x(2,15+0,32)+9x(1,84+44,41)+ 4x(0,08 +0,43+30,76)= 547,97 kcal

Crema de unt = (49,95+0,4)x4+41,25x9+0,3x4=573,85 kcal

• *din unt Prezident:*

Crema de unt cu lapte =(48,64+0,75)x9+4x(0,35+0,670)+4x(0,16+ 0,95+20,30) =444,51+4,08+85,64=534,15kcal

Crema de unt cu albuș de ou =4x(2,15+0,32)+9*(1,84+44,14)+ 4x(0,08 +0,43+30,76)= 9,88+413,82+124,76=548,46kcal

Crema de unt = (49,95+0,4)x4+41x9+0,3x4=201,4+369+1,2=571,6kcal

• *din Unt țărănesc:*

Crema de unt cu lapte =(43,007+0,75)x9+4x(0,35+0,670)+4x(0,16+ 0,95+20,30) =43,757x9+4,08x4+21,41x4=393,813+101,96=495,773

Crema de unt cu albuș de ou =4x(2,15+0,32)+9x(1,84+39,03)+ 4x(0,08 +0,43+30,76)= 2,47x4+9x40,78+31,27x4=9,88+367,02+125,08=501,98 kcal

Crema de unt = (49,95+0,4)x4+36,25x9+0,3x4=201,4+326,25+1,2=528,85kcal

Rezultatele cercetării valorii nutritive și a valorii energetice a cremelor obținute sunt prezentate în tabelul 7.

***Tabelul 7.* Rezultatele cercetării valorii nutritive și a valorii energetice a cremelor**

Crema de unt	Tipul untului	Valoarea nutritivă	Valoarea energetică
Crema de unt cu lapte	Unt Valio	7,75	495,77
	Unt Magnifico	8,29	536,57
	Unt Prezident	7,75	534,15
	Unt	7,75	495,77
Crema de unt cu albuș de ou	Unt Valio	11,531	501,98
	Unt Magnifico	11,77	547,397
	Unt Prezident	11,24	548,46
	Unt Țărănesc	11,53	501,98
Crema de unt	Unt Valio	6,54	528,85
	Unt Magnifico	6,99	573,85
	Unt Prezident	6,45	571,6
	Unt Țărănesc	6,54	528,85

Datele tabelului 7 arată că crema din unt cu albuș de ou este crema cu cea mai mare valoare nutritivă.

CONCLUZII:

1. Din cele 10 probe de unt analizate, nici una din probe nu a susţinut testul pentru unt natural. Toate probele conţin într-o măsură mai mare sau mai mică atât grăsime de origine animală, alta decât lactată, cât şi de origine vegetală, străine untului.

2. În urma examenului microscopic cu privire la prospeţimea untului, s-a constatat că nouă probe de unt din cele zece analizate, au fost proaspete, iar proba de "Unt Ţărănesc" cu 83% grăsimi, fabricată în Ucraina s-a dovedit a fi învechită, cu toate că, conform indicaţiilor de pe etichetă era la jumătate din termenul de valabilitate garantat.

3. Am constatat că prospeţimea ouălor de 1-10 zile de la ouat nu a influenţat calitatea cremelor preparate.

4. În lucrarea data s-au făcut calcule cu privire la valoarea energetică şi nutritivă (VN10). Astfel, s-a constatat că din cremele supuse cercetării, cea cu adaos de albuș de ou are valoare nutritivă aproape de două ori mai ridicată (11,24-11,71) decât crema de bază (6,54-6,99) şi valoare energetică aproximativ egală (501-546 kcal) comparativ cu cea de bază (528-573kcal). Cremele cu adaos de

lapte au o valoare energetică mai scăzută (495-534kcal) în schimb valoarea nutritivă (7,75-8,29) este mai mică decăt cu adaos de albuş de ou.

REFERINŢE

1. HG Nr. 158 din 07.03.2019 cu privire la aprobarea Cerințelor de calitate pentru lapte și produse lactate
2. HG Nr. 120 din 27-10-2008 **cu privire la aprobarea Normei sanitar-veterinare privind comercializarea ouălor pentru consum uman.**
3. GOST ISO 6320-2018. Жиры и масла животные растительные. Метод определения показателя преломления
4. GOST ISO 3657-2016 Жиры и масла животные и растительные. Определение числа омыления
5. GOST 32261-2013. Масло сливочное
6. Calmâș, V, Damaschin, M. Îndrumar mrtodic pentru lucrări practice și de laborator la disciplinele: Falsificarea mărfurilor și metode de identificare; Identificarea falsificării mărfurilor și protecția consumatorilor; Merceologia și expertiza produselor alimentare. Chișinău, ASEM, 2016, 78p.
7. Purici, I, Gâncu, E. Îndrumar metodic pentru lucrări de laborator la discipina Controlul tehno-Chimic și organoleptic al produselor alimentației publice. Chișinău, ASEM, 2016, 71p.

ASSORTMENT AND QUALITY OF SPECIAL SHOE FOOTWEAR - BASIC INDICES OF THEIR COMPETITIVENESS

SORTIMENTUL ŞI CALITATEA ÎNCĂLŢĂMINTEI DE DESTINAŢIE SPECIALĂ – INDICII DE BAZĂ AI COMPETITIVITĂȚII ACESTORA

Ghenadie ȘPAC, dr.
Email: spac.ghenadie@mail.ru
Academia de studii Economice a Moldovei
Str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chișinău, Republica Moldova,
t. 22-41-28, f. 22-19-68, www.ase.md

Abstract: ***The actuality of the subject****: the competitiveness of the products largely depends on their quality and, therefore, its study is current. At the same time, the width of the assortment also influences the competitiveness of the products.*
That is why the study of these indices is current and necessary.
The aim of the paper*: to familiarize potential consumers with the assortment and quality of the studied products.*
Research methods*: the study of the assortment and quality of goods was performed by organoleptic and physico-chemical methods.*
The results of this investigations*: as a result of the investigations carried out, it was established that the quality of the studied goods corresponds to the requirements of the normative-technical documentation, and the assortment is quite wide. This characterizes the studied goods as a competitive and necessary product.*
Key Words*: Footwear, footwear with special destination, quality, organoleptic indices, physical and chemical indicators, assortment*

JEL CLASSIFICATION: L67

Introducere

Încălţămintea - reprezintă un bun de consum destinat protejării membrelor inferioare de acţiunea factorilor externi (umiditate, temperatură, acţiuni mecanice etc.) şi satisfacerii unor cerinţe de natură psiho-socială, care au făcut ca aceste produse să constituie şi mijloace de satisfacţie estetică, de identitate socială şi personală, având totodată şi un rol ortopedic în îndeplinirea de către picior a funcţiilor sale. Una din principalele grupe de încălţăminte, reprezintă încălţămintea de destinaţie specială, care are în primul rând funcţia de protecţie.

Scopul lucrării. Înainte de a putea efectua studierea sortimentului şi a calităţii încălţămintei de destinaţie specială, s-au studiat întreprinderile autohtone producătoare de aşa tip de încălţăminte. Principalele întreprinderi cu astfel de activitate în RM sunt:

- S.A. „Rotan", care de altfel ocupă principala pondere în totalul volumului de producţie şi de vânzări a încălţămintei date;
- Î.I „Miron";
- S.R.L. „Bujor Prim";
- Î.I. „Suhonos Plex", ş.a.

Sortimentul producţiei oferite de prezentele întreprinderi este reprezentat prin următoarele tipuri: cizme, semicizme, bocanci, cizmulițe, semicizmulițe, pantofi, ş.a.

Pentru o analiză mai minuţioasă a sortimentului încălţămintei de destinaţie specială, s-a ales drept obiect de cercetare încălţămintea produsă de S.A. „Rotan". Făcând un studiu în magazinul specializat, care se află în incinta întreprinderii de producţie, s-a constatat că în depozit se află stocuri de încălţăminte produsă încă în anii precedenţi de gestiune. Acest lucru se explică prin faptul că,

consumatorii autohtoni sunt slab informaţi despre oferta încălţămintei de destinaţie specială a întreprinderilor autohtone şi cu toate că acestea nu cedează calităţii încălţămintei importate, aceştia preferă încălţămintea din aşa ţări ca: Ucraina, Bielorusia, China, ş.a.

Situaţia creată şi descrisă mai sus, influenţează direct asupra competivităţii încălţămintei de destinaţie specială autohtonă pe piaţa internă. Trebuie de menţionat faptul că, S.A. „Rotan", pentru a avea avea o activitate eficientă s-a orientat spre exportul producţieii sale, încheind contracte de colaborare reciprocă cu ţările străine ca: Rusia, Ucraina şi Italia.

Pentru a convinge consumatorii că calitatea producţiei autohtone nu cedează celei de import, în prezentul articol se prezintă rezultatul determinării calităţii, prin studierea indicilor fizico-mecanici, a două tipuri de încălţăminte specială produsă de S.A. „Rotan" şi 2 tipuri importate din Bielorusia, procurate din magazinul en-gros S.A. „Universcom".

Materialele și metodele de cercetare

Cercetările date au fost efectuate la data de 12.02.2020 şi respectiv, la 05.03.20.

La data de 12.02.20 s-au cercetat:

- 1 pereche de bocanci produse de S.A. „Rotan" - mărimea 43. Înălţimea carâmbilor acoperă osul tibio-tarsian. Încălțămintea se menţine pe picior cu ajutorul şireturilor. Partea de sus a acesteia este formată din piele de bizon. Talpa este executată din cauciuc de culoare neagră. Sunt obţinute prin metoda de lipire şi coasere a părţii de sus cu cea de jos a încălţămintei. (proba 1)

- 1 pereche de bocanci de import din Rusia – mărimea 43. În calitate de materie primă este utilizată pielea de porcine şi pielea de iuft. Materia primă pentru talpă este cauciucul de culoare neagră. Metoda de obţinere este prin lipire (proba 2).

La data de 05.03.20 s-au cercetat:

- 1 pereche de cizme pentru bărbaţi, care acoperă ¾ din lungimea piciorului, destinate pentru sezonul rece. Mărimea 43. Pentru feţe s-a utilizat piele de iuft de culoare brun închisă, asamblarea fiind prin coasere, folosindu-se fire combinate (bumbac + fire sintetice) şi cusătură de tip zig-zag. Pentru căptuşeală s-a utilizat blană artificială. Talpa este produsă din termoelastoplast cu grosimea de 11 mm şi înălţimea tocului 30 mm, utilizându-se lipirea ca metodă de asamblare a părţii de sus cu talpa. Modul de menţinere pe picior este cu ajutorul şireturilor. (proba 3)

- 1 pereche de cizme pentru bărbaţi importate, cu carâmbi înalţi, produse din piele de iuft, cu talpa din cauciuc. Mărimea 43. În calitate de metodă de asamblare a părţii de jos cu cea de sus este utilizată cea de nituire şi lipire.

Pentru aprecierea calităţii încălţămintei de destinaţie specială, menţionate mai sus se apreciază: masa încălţămintei; rezistenţa cusăturii feţei; rezistenţa fixării tălpii, flexibilitatea încălţămintei. Aceşti indicatori au fost determinaţi în cinci repetări. Rezultatul se determină prin media aritmetică a încercărilor efectuate.

Aceşti indicatori au fost apreciaţi în baza metodicii, descrise în standardele: ГОСТ 28371-89. Определение сортности., ГОСТ 9133 -78. Обувь. Методы определения линейных размеров, р.3, ГОСТ 11373-88. Обувь. Методы определения массы; ГОСТ 9718-88. Обувь. Метод определения изгиба, р. 1. În urma aprecierii calităţii prin metoda organoleptică s-a constatat că:

În urma determinării indicilor dimensionali ai încălţămintei luate drept probe de analiză, s-au obţinut rezultatele prezentate în tabelul 1:

Tabelul 1. Rezultatele studierii indicilor dimensionali ai modelelor de încălţăminte

Denumirea indicilor	Proba 1		Proba 2		Proba 3		Proba 4	
	Perechea dreaptă	Perechea stângă	Perechea dreaptă	Perechea stângă	Perechea dreaptă	Perechea stângă	Perechea dreaptă	Perechea stângă
Înălţimea încălţămintei, mm	125	125	135	135	220	220	400	400
Mărimea	43	43	43	43	43	43	43	43
Înălţimea ştaifului, mm	65	65	60	60	75	75	80	80
Lăţimea carâmbilor, mm	145	145	120	120	180	180	210	210
Înălţimea tocului, mm	35	35	50	50	30	30	30	30
Înălţimea unghiului vârfului, mm	65	65	70	70	68	68	70	68
Lungimea încălţămintei, mm	31	31	30	30	30	30	30	30
Lăţimea tălpii încălţămintei, mm	100,05	100,05	104	104	110	110	108	108

În urma analizelor efectuate, putem concluziona că toate modele cercetate, au practic aceleaşi dimensiuni a detaliilor, atât a semiperechii drepte cît şi a celei stângi, excepţie se prezintă doar pentru cizmele de iuft importate din Bielorusia, la care nu coincide înălţimea unghiului vârfului cu 2 mm (deviere ce nu poate fi apreciată ca defect). Totodată analizând indicii dimensionali pe acelaşi tip de încălţăminte, dar de origine diferită, putem concluziona că acestea practic au aceleaşi valori. Astfel în urma analizei înălţimii încălţămintei, au apărut devieri, doar de 10 mm, încălţămintea de producţie autohtonă fiind mai joasă. În ceea ce priveşte înălţimea ştaifului devierea este în mărime de 5 mm, de lungimea încălţămintei 1 mm, lăţimea tălpii 3,5 mm. Cele mai mari devieri înregistrate au fost obţinute în ceea ce priveşte lăţimea carâmbilor şi anume de 25 mm.

Analizând dimensiunile liniare a cizmelor produse de S.A. „Rotan" şi a celor importate, se constată că devieri mai mari între acestea au apărut doar la capitolul înălţimea încălţămintei de 180mm.

Trebuie de menţionat însă faptul, că toate devierile apărute nu pot fi considerate ca defecte, deoarece conform standardelor de referinţă, fiecare producător în parte stabileşte în paşaportul tehnic al produsului său, normele fiecărui indice dimensional în parte.

În urma estimării masei încălţămintei s-au obţinut rezultatele prezentate în tabelul 2.

Tabelul 2. Rezultatele cercetării masei încălţămintei

Numărul probei	Masa (g) epruveta		$\bar{X}$	σ	V	m	T	Masa (g) conform STAS, nu mai mare de, g:
	12.02.20	05.03.20						
Proba 1	940	938	939	1,41	0,36	0,96	0,25	1600
Proba 2	850	850	850	0	0	0	0	1600
Proba 3	979	978	978,5	1	0,26	0,38	0,10	1600
Proba 4	969	966	967,5	1,73	1,61	1,27	1,18	1600

În urma analizei rezultatelor cercetării acestui indice, se observă că masa modelelor cercetate se află în limitele 850-979g. Obţinerea unei mase mari a încălţămintei respective se datorează faptului că la obţinerea acesteia se folosesc materii prime şi auxiliare care sunt cu mult mai grele. Se observă faptul că rezultatele primite se încadrează în limitele standartizate şi în urma prelucrării lor matematice, rezultă că coeficientul de variaţie este cuprins 0 şi 1,61, ceea ce ne demonstrează că atât pentru tipurile de încălţăminte autohtonă, cât şi pentru cea de import se utilizează materie primă de o calitate omogenă. Deasemenea putem menţiona faptul că se utilizează pentru încercări aparate cu o precizie înaltă, eroarea acestuia fiind ≈1%.

Totodată, comparând masa articolelor autohtone, cu cele de import, menționăm faptul, că masa cizmelor autohtone prevalează cu circa 10g.

Indicele „rezistenţa asamblării detaliilor feţii" a fost determinat la două perechi de încălţăminte, diferite după tip, destinaţie şi model. Încercările au fost efectuate în cinci repetări, doar la modelele de încălţăminte selectate la data de 05.03.20, deoarece aceasta este o metodă de analiză distructivă, iar rezultatele determinărilor sunt prezentate în tabelul 3.

Tabelul 3. Rezultatele cercetării rezistenţei asamblării detaliilor feţei în încălţămintei de destinaţie specială

Modelele	Rezistenţa la rupere, N.	Rezultatul complex după STAS, N/cm nu mai puţin,
Proba 1	348,1	240
Proba 2	359,8	240
Proba 3	368,2	240
Proba 4	385,2	240

Conform tabelului menţionat mai sus putem afirma că în cazul modelelor analizate, valorile indicelui cercetat se include în normele standardizate, ce ar putea concluziona că în aceste cazuri s-a ţinut cont de destinaţie, de modul tehnologic de coasere, de firele utilizate, de tipul, grosimea pieilor, modelul detaliilor.

Indicele „rezistenţa fixării tălpilor la încălţămintea încleiată" a fost determinată doar la modele de încălţăminte produse de S.A. „Rotan"

Aceste modele sunt confecţionate cu feţe din piele naturală de porcine şi porcine tăbăcite cu săruri de crom. Încălţămintea se prezintă în culorile negru.

Toate cercetările s-au efectuat pe semiperechea dreaptă. În toate aceste două cazuri pentru asamblarea tălpii s-a utilizat adiziv de tipul „DESM", rezultatele determinărilor sunt prezentate în tabelul următor.

Tabelul 4. Rezultatele cercetării rezistenţei fixării tălpilor la încălţămintei de destinaţie specială

Numărul probei	Materialul tălpii	Grosimea tălpii, mm	Rezistenţa, N/cm	Rezistenţa completă după 21463-87, tab 2. N/cm, nu mai puţin de:
Proba 1	Cauciuc	5,5	60	53
Proba 3	Termoelastoplast	11	120	109

Analizând rezultatele cercetării indicelui „rezistenţa fixării tălpii" vedem că valoarea rezistenţei obţinută în timpul cercetării şi cea nominalizată în standard, observăm că încălţămintea produsă de S.A. „Rotan" are o rezistenţă de fixare a tălpii mult mai mare decît cea nominalizată în standard, demonstrînd că într-adevăr calitatea încălţămintei „Rotan" a ajuns la un nivel mai superior.

Flexibilitatea încălţămintei de destinaţie specială s-a efectuat în baza ГОСТ 9718-88. Обувь. Метод определения изгиба. Trebuie de menţionat faptul că pentru fiecare model de încălţăminte de destinaţie specială, flexibilitatea s-a efectuat în două repetări, ceea ce permite de a obţine o exactitate mai mare a rezultatelor. În urma aprecierii acestui indicator, s-au obţinut rezultatele prezentate în tabelul 5.

Tabelul 5. Rezultatele cercetării flexibilităţii încălţăminte.

Numărul probei	**Mărimea**	**Rezistenţa la flexiuni repetate epruveta, N/cm.**		$\bar{x}$	**σ**	**v**	**m**	**T**	**Flexibilitatea conform STAS 14226-80 tab 5 şi 6. N/cm, nu mai mult de:**
		12.02.20	**05.03.20**						
Proba 1	43	17	18	17,5	0,7	0,51	1,38	1	20
Proba 2	43	15	15	15	0	0	0	0	20
Proba 3	43	17	17	17	0	0	0	0	20
Proba 4	43	14	14	14	0	0	0	0	14

Analizând rezultatele cercetării flexibilităţii încălţămintei, conchidem că media aritmetică este aproape de cea a cercetărilor paralele, fapt ce demonstrează că modelele pentru cercetare au fost selectate dintr-un lot omogen. Coeficientul de variaţie 0 – 0,5 de asemenea demonstrează că materia primă utilizată (piele, tălpi) este omogenă şi deci calitatea încălţămintei este aceiaşi. Comparând flexibilitatea reală şi cea nominalizată în standard, observăm că produsele comercializate de S.A. „Rotan", şi cele importate, se caracterizează prin flexibilitate relativ mică. Pentru încălţămintea respectivă indicele se apreciază pozitiv, deoarece aceastea se utilizează în condinţii speciale, care nu permite simţirea aspirităţilor pămîntului, precum şi altor factori externi.

Efectuând cercetările în ceea ce priveşte sortimentul şi calitatea încălţămintei de destinaţie specială produsă de SA „Rotan" şi cea importantă, se poate de menţionat ferm şi de asigurat cumpărătorii că, în ceea ce priveşte caracteristicile organoleptice şi fizico-mecanice, încălţămintea autohtonă corespunde cerinţelor înaintate în DNT şi nu cedează calităţii încălţămintei importate.

Trebuie de menţionat faptul că, în procesul studierii încălţămintei respective s-a analizat şi modul de marcare, astfel încălţămintea autohtonă corespunde și la punctul dat. Totodată, producţia S.A. „Rotan", corespunde cerinţelor de inofensivitate, ceea ce este demonstrată prin semnul certificării ce persistă în marcarea încălţămintei.

Scopul principal al S.A. „Rotan" reprezintă, creşterea calităţii încălţămintei confecţionate nu doar cu privire la corespunderea proprietăţilor fizico-mecanice cu normele standardizate, dar și corespunderii producţiei cu cerinţele consumatorilor.

Concluzii:

1. În urma analizelor efectuate, putem concluziona că toate modele cercetate, au practic aceleaşi dimensiuni a detaliilor, atât a semiperechii drepte cît şi a celei stângi
2. În urma analizei rezultatelor cercetării, se observă că masa modelelor cercetate se află în limitele 850-979g. Obţinerea unei mase mari a încălţămintei respective se datorează faptului că la obţinerea acesteia se folosesc materii prime şi auxiliare care sunt cu mult mai grele

3. Conform tabelului 3 putem afirma, că în cazul modelelor analizate, valorile indicelui cercetat se include în normele standardizate, ce ar putea concluziona că în aceste cazuri s-a ţinut cont de destinaţie, de modul tehnologic de coasere, de firele utilizate, de tipul, grosimea pieilor, modelul detaliilor.

4. Analizând rezultatele cercetării indicelui „rezistenţa fixării tălpii" vedem, că valoarea rezistenţei obţinută în timpul cercetării şi cea nominalizată în standard diferă, observăm, că încălţămintea produsă de S.A. „Rotan" are o rezistenţă de fixare a tălpii mult mai mare decât cea nominalizată în standard, demonstrând că într-adevăr calitatea încălţămintei „Rotan" a ajuns la un nivel mai superior.

5. Analizând rezultatele cercetării flexibilităţii încălţămintei, conchidem că media aritmetică este aproape de cea a cercetărilor paralele, fapt ce demonstrează că modelele pentru cercetare au fost selectate dintr-un lot omogen.

BIBLIOGRAFIE:

1. Валяева А.В. Обувные товары (товароведение): учебник. - Москва, Экономика, 1981. - 295 с.
2. Справочник товароведа. Непродовольственные товары. Том 1. – Москва, Экономика, 1988, 398 р.
3. ГОСТ 9289-78.Обувь. Правила приемки.
4. ГОСТ 9133 -78. Обувь. Методы определения линейных размеров.
5. ГОСТ 11373-88. Обувь. Методы определения массы.
6. ГОСТ 9718-88. Обувь: Метод определения гибкости.
7. ГОСТ 9290-76. Обувь: Метод определения прочности ниточных швов соединения деталей верха.
8. ГОСТ 28735-90. Обувь: Детали и загатовки верха. Технические условия.
9. ГОСТ 21463-87. Обувь: Нормы прочности.
10. ГОСТ 14226-80. Обувь: Нормы гибкости.

NEW TRENDS OF CONSUMER BEHAVIOR DURING CRISIS

НОВЫЕ ТРЕНДЫ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО ПОВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

[1]Lidia MITNIŢCAIA
[2]Stanislav ARMANOV
[3]Natalia ȚURCAN
Corresponding author: *lidianata@mail.ru*
[1,2,3.]Academy of Economic Sciences of Moldova
61 Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni Street, Chisinau, Republic of Moldova

Abstract: *In recent years, there have been significant changes in the lifestyle and consumer habits of people, which can be identified as the emergence of new trends in consumer behavior. The reasons for these changes were new strategies for promoting goods and services, the development of e-commerce, increased awareness and increased discernment of buyers, their desire for greater ethics and environmental friendliness of consumer behavior. At the beginning of 2020, new factors emerged that will continue to transform consumer behavior around the world: a pandemic, self-isolation, a general crisis mood in the economy. Changes in consumer behavior affect marketing, which is forced to adapt to new customer needs.*
The purpose of the study is to identify current trends in consumer behavior, its changes after the outbreak of a pandemic, and to develop recommendations aimed at increasing the effectiveness of marketing strategies
Research methods. In the course of the research authors analyzed data of the state statistics, periodical press materials, the Internet resources, and also used methods of obtaining primary information, such as interviews and observations.
Results. Recommendations are given for the implementation of the identified trends in consumer behavior in the activities of companies of any size operating in consumer markets. This will enable them to implement their marketing strategy in a more efficient and targeted manner.
Key words*: behavior, consumers, global trends, marketing, pandemic, relationships.*

JEL CLASIFICATION: ***M31***

ВВЕДЕНИЕ

Потребительское поведение в современном обществе является одной из важнейших социальных практик. Современные потребители стремятся к максимизации ценности приобретаемых ими товаров и услуг. Компании используют информацию о потребителях для осуществления маркетинговых усилий, направленных на установление долгосрочных успешных отношений с ними. Маркетологи во все времена пытались понять потребителей, объяснить принимаемые ими решения. Несмотря на то, что интерес к этой теме оставался постоянным, угол зрения маркетологов на потребителей менялся в зависимости от действующей маркетинговой парадигмы. В XXI веке широкое распространение получил маркетинг взаимоотношений, направленный на создание товаров и услуг, максимально полно соответствующих запросам, стилю жизни и ценностям тех или иных целевых групп. Он ориентирован в большей степени на удержание клиентов за счет максимально полного удовлетворения их потребностей. Появление маркетинга отношений обозначило «сдвиг маркетинговой парадигмы» [1, с.81]. Компании обратили максимум своего внимания на потребителя, учитывая его явные и скрытые потребности. Причины такого "разворота" маркетинга нужно искать в изменениях, произошедших с потребителями.

Современные потребители отличаются от потребителей XX века своей информированностью, образованностью, требовательностью, готовностью к сотрудничеству с компаниями и с другими потребителями, мобильностью. Изменения в поведении

потребителей оказывают влияние на маркетинг, который вынужден адаптироваться под новые потребности клиентов.

Совершенное, глубокое понимание потребителей позволяет быть уверенными в том, что компания предлагает нужные товары нужным потребителям нужным способом [2, с.185].

Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью полного понимания потребителей и выявления тех изменений, которые происходят в их поведении, особенно в кризисных условиях.

Авторами, оказавшими значительное влияние на изучение данной проблемы, являются Котлер Ф., Энджел Дж.Ф., Блэкуэлл Р.Д., Минеард П.У., Соломон М., Митчел Дж., Алёшина И.В., Келлер К.Л., Бутчер С., Хилл Н. и др.

Сегодня знание становится основным ресурсом, а экономическая деятельность, основанная на ограниченности ресурсов, уступает место экономической деятельности, основанной на изобилии информации и способов ее передачи. В этой ситуации важным моментом для потребителя становится возможность отбора необходимой информации из того огромного её объема, который предоставляют в его распоряжение современные информационные технологии.

Происходящие изменения в потребительском поведении и в бизнес-моделях и подходах, реализуемых компаниями, обусловлены влиянием мегатрендов, которые появились в начале 2000 годов и продолжат развиваться в перспективе. Пандемия COVID-19 и режим самоизоляции, введенный практически по всему миру, оказали огромное влияние на потребительское поведение.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Одной из основных проблем, возникающих при ведении бизнеса, является недооценка важности изучения потребителя как личности и его покупательского поведения. Научная проблема заключается в недостатке общетеоретических и методологических разработок в данной области. Теоретико-методологической основой данного исследования послужили теоретические положения, представленные в трудах учёных в области маркетинга, поведения потребителей, социологии. Методологическую основу исследования составляет совокупность общелогических методов (анализ, систематизация, обобщение, дедукция, индукция, аналогия и др.) и частнонаучных (методы маркетинговых исследований, опрос). Информационной основой исследования послужили данные государственной статистики по изучаемой проблеме, результаты исследований тенденций поведения потребителей, проведенных авторами в 2019-2020 годах.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В центре маркетинговой деятельности современных компаний находится потребитель, процесс принятия им решения о покупке и детерминанты этого решения. В XXI веке именно потребитель определяет структуру и содержание маркетингового комплекса, служит отправной точкой всей маркетинговой деятельности организации. Производство товаров, идей и услуг следует рассматривать сегодня как процесс удовлетворения потребителя, и гораздо менее - как собственно производственный процесс [3, с.28].

За последнее время поведение потребителей изменилось довольно существенно. Основными причинами стали новые стратегии продвижения товаров и услуг, развитие

интернет-торговли, растущая разборчивость покупателя, стремление к большей этичности и экологичности потребительского поведения.

Одним из ключевых мегатрендов внешней среды, проявившихся в начале третьего тысячелетия (технологические прорывы, урбанизация, климатические изменения, увеличивающийся дефицит природных ресурсов), являются демографические изменения. Они продолжают проявляться в двух направлениях: существенное увеличение продолжительности жизни и чёткое структурное разделение населения на возрастные группы, характеризующиеся разными системами ценностей и группами мотивирующих факторов. Изменения в потребительском поведении возрастных групп наиболее ярко выражаются в особенностях интернет-зависимого поколения Z и silver serfers, людей в возрасте 50+, ведущих активную рабочую и личную жизнь. Эти изменения приводят к тому, что одним из основных инструментов, используемых маркетологами, становится теория поколений. Она позволяет с достаточной степенью точности моделировать поведение потребителей, исходя из их систем ценностей и ключевых мотивационных факторов.

Происходит стирание возрастных ограничений. Проявляется активная жизненная позиция, забота о здоровье, внешнем виде и комфорте, ориентация на продолжение работы за границами пенсионного возраста. Люди старшего поколения чувствуют, ведут себя и хотят восприниматься окружающими как молодые, вести активный образ жизни. Соответственно, растет потребность в товарах и услугах для поддержки здоровья, проявляется стремление к уровню жизни молодых поколений.

Возрастает роль молодежи как «проводника» информационных потоков, новых знаний и навыков, формирующих новые модели потребительского поведения. Для молодежи характерно приобретение товаров напоказ, что связано главным образом с поиском себя, своего «Я», желанием продемонстрировать свою индивидуальность и исключительность, привлечь к себе внимание. Демонстративное потребление помогает молодым людям, которые еще не имеют прочного статуса в обществе, выделиться среди других.

Современные потребители, как правило, знают что, когда, где и по какой цене они хотели бы приобрести. Для достижения необходимых параметров покупки они стали все чаще создавать специализированные неформальные сообщества клиентов тех или иных компаний, приобретая таким образом определенную рыночную власть, которой не было у большинства потребителей в XX веке. Эта власть подкрепляется все возрастающим уровнем образования населения, повышением его мобильности, ростом требовательности к производителям товаров и услуг. При этом свои требования современные потребители выражают уже не пассивно, а активно, стремясь к максимально выгодным для них отношениям с компаниями.

Растёт Интернет-компетентность и активность поколения 50+. Происходит смещение покупок из offline в online. Развитие цифровых технологий приводит к увеличению роли смартфонов во всех сферах жизни человека – быстрые и удобные коммуникации, заказ продуктов, поиск информации и др. Практически все свободное время потребители проводят с гаджетами, ускоряющими и без того быструю жизнь и делающими обмен информацией мгновенным.

Наблюдается рост продаж через интернет-магазины и мобильные приложения. Интернет дает выбор товаров, которого нет ни у одного розничного магазина, возможность сравнить цены и выбрать оптимальный вариант, не выходя из дома.

Всё более популярным среди всех возрастных категорий становится киберспорт, развитие которого привело к проведению мировых чемпионатов, появлению команд и спонсорских пакетов.

Происходит изменение поведения потребителей под влиянием информационных технологий. Широкий доступ к информации предоставляет сегодня потребителю гораздо больше возможностей выбора, и максимизация полезности происходит при более высоком уровне ее удовлетворения. Но изобилие информации создает для потребителя неоднозначную ситуацию. С одной стороны, он имеет доступ к огромному объему информации, что повышает степень вероятности нахождения именно той, которая является наиболее значимой для него. С другой стороны, огромный объем затрудняет процесс поиска и выбора значимой информации. Потребитель ориентируется в своем потреблении уже не на отдельно взятые блага, а на группы благ, обладающие некоторыми общими свойствами и характеристиками. Таким образом он упрощает себе процесс выбора в условиях увеличения многообразия возможностей.

В современном мире для многих категорий товаров путь к покупке проходит через цифровые медиа, независимо от того, где совершается сама покупка, в онлайне или офлайне. Покупатели в большей или меньшей степени используют поиск информации, сравнение цен, сравнение альтернативных товаров, поиск магазина или акции, рекомендации и мнения экспертов. Исследования закономерностей в процессе принятия решения о покупке помогли выделить и сформулировать основные модели поведения покупателей – так называемые архетипы [4]. На процесс принятия решения о покупке влияет продуктовая категория, отношение покупателя к онлайн- и офлайн-каналам, личный опыт покупок в Интернете.

Сегодня потребители предпочитают home made и локальные товары продуктам массового производства. Они хотят подчеркнуть индивидуальность, поддержать местного производителя, ищут лучшее качество. Это тренд, обратный глобализации. В постоянно меняющемся мире и в условиях растущего недоверия к бизнесу высоко ценится аутентичность, поэтому локальное происхождение и принятие во внимание локальных особенностей очень важны.

Стиль жизни современных потребителей ориентирован на сохранение и поддержание физического и психологического здоровья и постоянную заботу о себе. Глобальное движение в сторону здоровья и натуральности осуществляется по таким направлениям, как фитнес, продукты «от поля до стола», носимая электроника, приложения для смартфонов, замедление старения, удобная одежда и др. Стремление людей следить за своим здоровьем, качеством питания ведёт к изменению потребительских привычек — отказу от вредного, продуктов с искусственными добавками и т.д. Потребление смещается в сторону более здоровых и натуральных продуктов питания – экологически чистых продуктов, органического питания и продуктов, дополнительно обогащенных витаминами, минеральными веществами, бифидокультурами, пробиотиками и пребиотиками. Наблюдается увлечение гастрономией и высокой кулинарией, появляется мода на гурманство как закономерное следствие улучшения материального положения.

В последнее время можно наблюдать отказ от демонстративного потребления: на первый план выходит человек, а не то, что он потребляет. Появились сегменты «доступный luxury» и «экономичный премиум».

Демонстрируя осознанное потребление, потребители следят за тем, что покупают, из чего сделаны товары. Они готовы переплачивать за экологичные и перерабатываемые товары.

Потребители хотят знать, что они едят. Одним из способов завоевания их доверия является «прозрачность» брендов, которая достигается путем открытого «разложения» продуктов питания на ингредиенты. Также потребителям сообщается информация об используемых в производстве пищевых добавках и консервантах.

Сегодня бренды оцениваются потребителями уже не только по цене, но и по их инновационности и тому, смогут ли они в перспективе положительно повлиять на мир. Чтобы заслужить доверие потребителей, бренды должны обладать простыми и очень очевидными характеристиками и коммуникационными обращениями, не требующими разъяснения и описания. При выборе товаров и услуг потребители всё больше внимания обращают на способы реализации компаниями и брендами своей социальной ответственности.

Происходит переживание совместного опыта, поддержка связи и контроль посредством технологий. Растет спрос на устройства и приложения для видео-звонков с возможностью дополненной реальности, на онлайн-игры, на умные часы с возможностью мониторинга физического состояния и получения советов по здоровью.

Повышается доступность знания и образования. Сила влияния переходит от компаний к потребителям и лидерам мнений. Потребители спрашивают совета друг у друга, что и где покупать, и как получить лучший продукт за имеющиеся у них деньги. Растёт влияние селебрити и блогеров на продажи через социальные сети.

Проявляется стремление к выстраиванию личных границ, желание независимости от digital – среды. Жизнь в digital перестает быть формой социального обязательства, снижается потребность быть всегда online, растет желание упрощения и концентрации на одном деле и в итоге появляется рост спроса на offline – досуг.

Растёт популярность крупноформатной розницы. Основным мотивом посещения крупноформатных торговых центров является экономия времени - возможность купить товары, поесть и развлечься в одном месте.

Потребители стали больше тратить на здоровье, счастье и упрощение жизни. Они хотят сами менять свою жизнь с помощью надежного и простого товара и берут на себя ответственность за изменения.

Стремясь к упрощению и сохраняя определенную гибкость, люди хотят замедлить современный темп жизни и отмечают избыток возможностей выбора. Для компаний - производителей это означает, что создание продуктов с современным дизайном, высокотехнологичных и удобных, по-прежнему имеет большое значение, но также стоит уделять внимание традициям и элементам прошлого. Следует упрощать выбор — как в отношении предлагаемых услуг, так и в отношении товарного ассортимента. Те компании, которые смогут правильно оптимизировать свое предложение, упростив выбор товаров и услуг, получат значительные преимущества в повышении репутации и конкурентоспособности.

Время становится одним из главных ресурсов, за который согласны платить всё больше. Наблюдается рост покупок товаров через онлайн-приложения, предпочтение готовой еды. Потребление по принципу «быстро, удобно, выгодно»: есть желание сэкономить свободное время, которого становится все меньше, и при этом сократить затраты без сокращения потребления. С учетом растущей занятости главной жизненной ценностью становится время, проведенное вместе с семьей.

Люди, живущие в условиях нестабильной экономики, стараются максимально контролировать все вокруг себя. Это придает им уверенность в завтрашнем дне. Потребители стремятся максимально эффективно организовывать свой день: отключают ненужные

уведомления, заказывают еду из супермаркета на дом, включают бытовую технику со смартфона, пока находятся на работе.

Опрос 4500 онлайн-покупателей на глобальной маркетинговой платформе *Episervera* позволил выявить схожие тренды поведения в онлайн-шопинге [5]:

- Долгое методичное изучение товара перед покупкой.
- Простота и удобство транзакции больше не определяют выбор покупателя, они воспринимаются как само собой разумеющееся. Стоит обратить внимание на вариативность цен, удобный поиск, покупку в один клик, ассортимент.
- Некачественный контент может «убить» продажи.
- Онлайн – покупатели ожидают большего внимания сохранению анонимности при максимальной персонификации поиска и лучших предложений.
- Всё больше потребителей пользуются социальными сетями как торговыми площадками.
- Мощным рычагом принятия решения о покупке становится мнение инфлюенсера.

Несмотря на эти общие мировые тенденции онлайн-покупок, желания, поведение, склонности и предпочтения интернет-покупателей могут диаметрально различаться в отдельных странах.

Сегодня мода на крафт видна во всем. Крафтовыми часто называют товары, изготовленные не на фабрике или заводе, а в мастерской, маленькими партиями, по индивидуальным рецептам. Крафтовые продукты, по своему замыслу, должны отличаться от ширпотреба гораздо более высоким качеством, насыщенным вкусом и натуральными ингредиентами. Потребители ищут не традиционное маркетинговое общение, а индивидуальный подход и внимание к деталям. Но при этом возникает новая проблема — маленьким брендам сложнее заявить о себе. Чаще всего работает сарафанное радио, и это является положительным моментом, так как информация от других пользователей вызывает больше доверия.

Карантинные меры, введенные для сдерживания пандемии коронавируса COVID-19, стали резким и масштабным шоком для мировой экономики. Согласно прогнозу Всемирного банка, мировой ВВП сократится на 5,2% в 2020 году - максимальными темпами со времен Второй мировой войны. При этом снижение объема ВВП на душу населения, как ожидается, затронет наибольшую с 1870 года долю стран [6]. Крайняя неопределенность этого прогноза связана с наличием рисков затягивания пандемии, возникновения финансовых проблем и ухудшения ситуации в мировой торговле. В январском обзоре "Перспективы мировой экономики"(Global Economic Prospects, GEP) Всемирный банк прогнозировал рост мировой экономики на 2,5% в 2020 году, таким образом, в июне прогноз был ухудшен сразу на 7,7 процентных пунктов (таблица 1).

Таблица 1. **Прогноз изменения ВВП, мировой торговли и цены нефти (%)**

Страна/Регион	2019 год	2020 год	Изменение, п.п.	2021 год	Изменение, п.п.
Мировая экономика	2,4	-5,2	-7,7	4,2	1,6
Развитые экономики:	1,6	-7,0	-8,4	3,9	2,4
США	2,3	-6,1	-7,9	4,0	2,3
Еврозона	1,2	-9,1	-10,1	4,5	3,2
Япония	0,7	-6,1	-6,8	2,5	1,9
Страны с формирующимся рынком и развивающиеся страны:	3,5	-2,5	-6,6	4,6	0,3
Китай	6,1	1,0	-4,9	6,9	1,1
Россия	1,3	-6,0	-7,6	2,7	0,9
Турция	0,9	-3,8	-6,8	5,0	1,0
Бразилия	1,1	-8,0	-10,0	2,2	-0,3
ЮАР	0,2	-7,1	-8,0	2,9	1,6
Объем мировой торговли	0,8	-13,4	-15,3	5,3	2,8
Изменение цены нефти	-10,2	-47,9	-42,5	18,8	16,9

Источник: составлено на основе [6]

Глобальный показатель дохода на душу населения, как ожидается, сократится на 3,6%, что ввергнет миллионы людей в крайнюю бедность. Сложнее всего приходится тем странам, в которых течение пандемии приняло особенно тяжелый характер, а также государствам, серьезно зависящим от мировой торговли, туризма, экспорта сырья и внешнего финансирования. Перебои с доступом к школьному обучению и первичной медицинской помощи будут иметь долговременные негативные последствия для развития человеческого капитала.

Режим самоизоляции, введенный в связи с пандемией COVID-19, привёл к существенным изменениям в поведении потребителей. Взрывной рост спроса на товары первой необходимости и продукты питания длительного хранения привёл к тому, что во многих благополучных странах население впервые столкнулось с дефицитом. Новой реальностью в условиях коронавируса стала конкуренция между покупателями. Институт анализа инвестиционной политики МНИАП опубликовал новые тренды потребительского поведения [7]:

- Снижение потребительской лояльности к брендам. Кризис наглядно показал потребителям, что недорогие товары ничуть не хуже именитых брендов с точки зрения их потребительских свойств.

- Рост эффективности снижения цен, акций и распродаж. Люди активнее покупают акционные товары, стараются уменьшить бюджет на покупки, сохраняя по возможности привычный уровень потребления.

- «Сжатие» ассортиментной матрицы в электронной торговле для обеспечения быстрой и эффективной доставки основных, пользующихся наибольшим спросом продуктов.

- Снижение рыночных барьеров для новых брендов и частных торговых марок.

Пандемия COVID-19 оказала негативное влияние на рынок труда в Республике Молдова, в том числе в период чрезвычайного положения в здравоохранении. По данным Национального бюро статистики наблюдается сокращение рабочей силы: во II квартале текущего года активное население страны (занятые и безработные) составило 857,7 тыс. человек, что на 9% меньше по сравнению с аналогичным периодом 2019 года. Доля занятых граждан снизилась на 8,8%, среди них большую часть составляют мужчины (52,2%) и жители сельской местности (56%). Число тех, кто попал в состояние «технической безработицы» (когда формально человек трудоустроен, но не работает), выросло в 8 раз по сравнению со II

триместром прошлого года. Согласно официальным данным, количество безработных во II квартале 2020 года составило 36,2 тысячи, среди них большую часть составляют мужчины (60,4%) и представители городского населения (58,2%) [8].

Распространение коронавируса так или иначе затронуло профессиональную деятельность многих людей. С учетом сложившейся кризисной ситуации потребителям сложно быть уверенными в завтрашнем дне. Нами был проведен опрос молдавских потребителей с целью узнать, как изменилось их поведение после начала пандемии. Опрос проводился по телефону, в группах социальных сетей и в местах продаж. Респондентам предлагалось выбрать один из вариантов ответов: - Моё потребительское поведение никак не изменилось; - Максимально экономлю, покупая только еду и средства защиты; - Я стал (а) более экономным, прежде всего покупаю еду и оплачиваю счета; - Чтобы порадовать себя и членов семьи в период самоизоляции, больше трачу денег на удовольствие и комфорт. Результаты опроса представлены на рисунке 1:

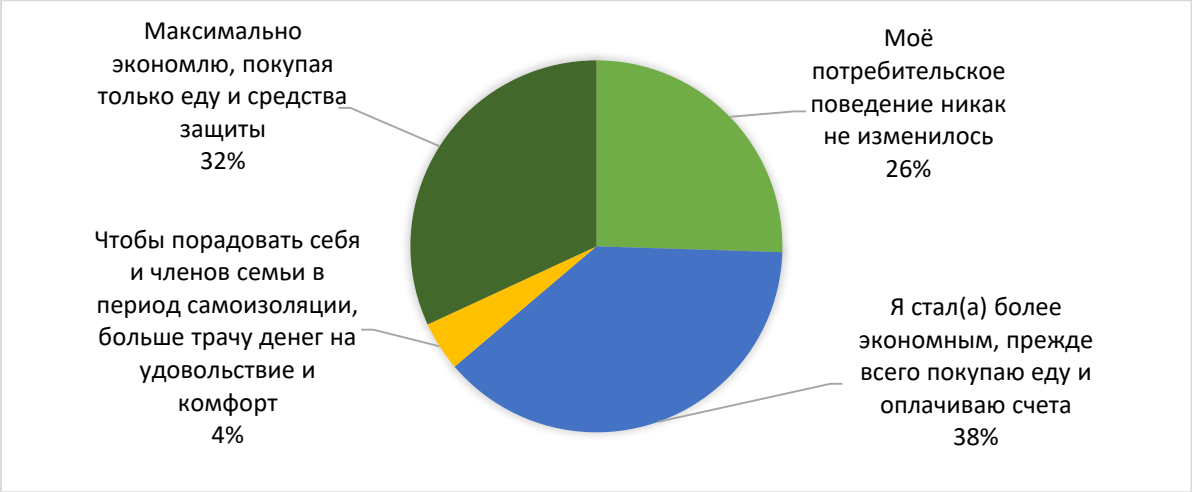

Рис.1. Изменение поведения потребителей после начала пандемии
Источник: Составлено авторами по результатам опроса.

Замедление экономики, рост безработицы и сокращение располагаемых доходов привели к изменению покупательских привычек. Большинство респондентов указали на изменения в своем потребительском поведении, связанные с экономией, и только у 26% поведение никак не изменилось. Часть потребителей (4%), для которых в силу разных причин стали недоступны путешествия и развлечения вне дома, переключаются на покупку новых для себя товаров повседневного спроса, (иногда из премиального сегмента), чтобы заместить недоступный опыт и порадовать себя и своих близких. С началом пандемии появились новые предметы первой необходимости (маски для лица, антисептики, перчатки), которые исторически не входили в бюджет, а также происходит активное переключение между каналами шопинга, Таким образом, мы наблюдаем не только изменение структуры потребительской корзины, но и смену лидеров по продажам в различных сегментах.

Потребители, лишенные привычного уровня доходов и в условиях нестабильной экономики, выбирают по принципу сочетания максимальной полезности с оптимальной ценой, они склонны искать дополнительную мотивацию для совершения покупки.

Пандемия коронавируса оказывает комплексное влияние на мировой рынок, останавливая развитие целых отраслей, таких как туризм, общественное питание, массовые

развлечения. Потребители стали более пессимистичны в оценках своих финансовых перспектив, и этот фактор окажет влияние на продажи многих товаров и услуг. Новой моделью поведения, появившейся под влиянием кризиса, стала охота за скидками. Совершаются совместные покупки и потребление в форме краудсорсинга, краудфандинга и оптовых закупок. Онлайн-торговля в 2020 году продемонстрировала феноменальные результаты и надежно закрепилась на новом для себя уровне. Потребители сокращают затраты на приобретение, не уменьшая потребления. Растёт число запланированных покупок при сокращении доли импульсных. Стремление сэкономить стимулирует приобретение товаров по сниженным ценам и рост вторичного рынка. Компании должны учитывать все эти изменения в поведении потребителей. Им важно проявить эмпатию и использовать новые подходы для работы с разными сегментами, чтобы лучше капитализировать изменившиеся запросы потребителей.

ВЫВОДЫ

Поведение потребителей превратилось в одну из движущих сил современного рынка, пренебрежение которой может привести к серьезным ошибкам в разработке и реализации маркетинговой политики компании. Изучение основных тенденций его изменения позволит делать более точные прогнозы продаж и осуществлять стратегию маркетинга более эффективно и целенаправленно.

При всем многообразии возможных моделей поведения и тенденций его изменения выделяются определенные закономерности, на основании которых можно строить стратегию продвижения бренда таким образом, чтобы наиболее эффективно оказывать влияние на потребителя в процессе принятия им решения о покупке.

В течение восстановительного периода тренды, сформированные во время пандемии COVID-19, будут оказывать значительное влияние на экономику в целом, на малый и средний бизнес. Те компании, которые сумеют воспользоваться этим, станут новыми лидерами на освободившемся рынке. В рамках политики поддержки малого и среднего бизнеса государство, с учётом этих трендов, должно оказывать максимальную поддержку наиболее перспективным проектам.

БИБЛИОГРАФИЯ

[1] Котлер, Ф. Маркетинг от А до Я: 80 концепций, которые должен знать каждый менеджер / Ф. Котлер; пер. с англ.- М.: Альпина Паблишер, 2019. - 211 с. ISBN: 978-5-9614-6745-1

[2] Котлер Ф., Келлер К.Л. Маркетинг менеджмент. 15-е изд. – СПб.: Питер, 2018. – 848 с.: ил. ISBN 978-5-4461-0422-2

[3] Алёшина, И. В. Поведение потребителей: учебник. - М.: Экономист, 2006. - 525 с. ISBN 5-98118-174-5 (в пер.).

[4] 8 архетипов покупателей и что они значат [Электронный ресурс]. – режим доступа: https://www.sostav.ru/publication/8-arkhetipov-pokupatelej-i-chto-oni-znachat-16417.html Просмотрено [25.08.2020]

[5] Гольянова Ю. Тренды покупательского поведения [Электронный ресурс]. – режим доступа: https://moshib.su/trendy-online-povedeniya/ Просмотрено [11.08.2020]

[6] Всемирный банк оценил грядущее падение мирового ВВП в 2020 году в 5,2% [Электронный ресурс]. – режим доступа: https://www.interfax.ru/business/712355 Просмотрено [12.09.2020]

[7] Изменение трендов потребительского рынка в условиях пандемии COVID19 [Электронный ресурс]. – режим доступа: http://мниап.рф/analytics/Izmenenie-trendov-potrebitelskogo-rynka-v-usloviah-pandemii-COVID-19/ Просмотрено [15.09.2020]

[8] Как пандемия COVID-19 повлияла на рынок труда в Молдове [Электронный ресурс]. – режим доступа: https://news.mail.ru/society/43229810/?frommail=1 Просмотрено [19.09.2020]

GLOBAL WARMING IN ROMANIA

[1]***Victor Adrian TROACA,*** *PhD Student*
adrian.troaca@gmil.com
[2]***Alexandru Gabriel POSTOLACHE,*** *PhD Student*
alexandru.postolache04@gmail.com
[3]***Ciprian ROTARU,*** *PhD Student*
rotaru.ciprian84@yahoo.com
[4]***Carol Cristina GOMBOS,*** *PhD Student*
svegombos@yahoo.com.sg
[1,2,3,4,]*Bucharest University of Economic Studies, Romania,*

Abstract: *About 70% of the surface of our country is in a process of desertification. Global warming will lead to a radical change in crops that may occur in Romania. Irrigation has been insufficient for a very long time in Romania. Their inefficiency led to the initiation of the desertification process on approximately 71% of Romania's surface. Our current crops are no longer protected from extreme temperatures and, for this reason, can no longer survive. Farmers need to change crops and plant seedlings that are resistant to long periods of drought. At the same time, sowing should be done earlier to avoid excessive heat. What does GLOBAL WARMING mean for Romania? A gradual warming, which in the last 15-20 years, reached 2 – 2,6 degrees Celsius. An increase in temperature, even by only half a degree, influences major phenomena at the country level, sometimes even on the continent. This process of aridizatiGlobal warming is the phenomenon of continuous increase in average temperatures recorded in the atmosphere in the immediate vicinity of the soil, as well as ocean and sea water, observed in the last two centuries, but especially in recent decades. Global warming phenomena have always existed, they are associated with the cosmic phenomenon of solar maximum, alternating with small terrestrial glaciations associated with the phenomenon of solar minimum.on has not appeared since, it has appeared more than 51 years ago. Globally, there is talk of increasing desertification over large areas.*
Keywords: *global warming, desertification, environment, nature, forests.*

JEL CLASSIFICATION: *Q54*

1. INTRODUCTION

Global warming is the phenomenon of continuous increase in average temperatures recorded in the atmosphere in the immediate vicinity of the soil, as well as ocean and sea water, observed in the last two centuries, but especially in recent decades. Global warming phenomena have always existed, they are associated with the cosmic phenomenon of solar maximum, alternating with small terrestrial glaciations associated with the phenomenon of solar minimum **(**Allen & Clouth, 2012*)*. Global warming has multiple profound effects in the widest areas. It causes or will cause sea levels to rise, climatic extremes, melting glaciers, the extinction of many species and changes in human health. There is a strong fight against the effects of global warming, the central issue of which is the ratification by governments of the Kyoto Protocol on reducing the emission of pollutants that affect the acceleration of warming. The climate system has five main pillars: the atmosphere, hydrosphere, cryosphere, lithosphere and biosphere, which interact with each other and with external factors, and the fundamental processes that drive the climate system are heating due to shortwave solar radiation and cooling due to space losses. of terrestrial radiation and long wave radiation. Human activity cannot be neglected either, being considered an external factor that influences the climate system. The main source of energy that controls the Earth's climate is solar radiation. The greenhouse effect is a natural phenomenon that heats the atmosphere in low areas due to the presence of greenhouse gases, which are transparent to mostly short-wave solar radiation, but absorb the long-wave radiation emitted by the Earth, emitting it back. (Bran et al., 2011).

The natural greenhouse effect is amplified by the greenhouse effect due to the increase in the concentration of greenhouse gases as a result, mainly, of human activities. Despite efforts in recent decades to prevent the increase in the greenhouse effect, multiple climate changes have already occurred and humanity is experiencing their effects. The most important effects of climate change are closely related to the increase of the global average temperature, but also the intensification of extreme climatic phenomena such as heavy and often extreme precipitation such as drought, violent storms or heat waves. Other indirect effects, in which the climatic factor plays an important role, could be the triggering of avalanches in the mountainous area, landslides or vegetation fires.

2. GLOBAL WARMING - EXPLAINING THE PHENOMENON AT THE MACRO LEVEL

The phenomenon of global warming began to worry after 1960 following the massive industrial development and the increase in the concentration of greenhouse gases which are considered largely responsible for this phenomenon. Climate models developed by researchers estimate that the global climate will warm by 1,3 – 6,4 ° C during the 22nd century. Estimates vary due to the fact that the evolution of greenhouse gas emissions cannot be predicted. In fact, the trend of continuous warming of the planet in the XXII century is revealed by many studies in the field. However, it is very worrying that these climate scenarios show that the polar regions will be warming the most, which could have dramatic consequences, including for aquatic species. In order to survive, most plant and animal species must adapt to these changes or migrate with climate zones. Those species that cannot adapt or cannot migrate, risk disappearing due to climate change in their habitat, some even permanently. For example, species in mountain areas will have nowhere to move to higher and colder areas which would lead to their extinction if they do not adapt. A similar situation can be registered in the plain and hill areas, regardless of the form of relief we are talking about. The flora and fauna in the area cannot move further north to avoid global warming and risk extinction. Heat waves from the African continent are a consequence of global warming and involve some risks to the health of the population, especially in urban areas, where temperatures are higher due to newly built buildings and their increasing predominance. It is known that hot weather can increase the risk of death, especially in people susceptible to sensitivity to the effects of heat stress. The greatest vulnerability is generally found in people in the age group over 65, but also in children with cardiovascular health problems. The heat wave can also cause natural disasters. It can cause fires, or it can sustain forest fires caused by human negligence. In this case, significant areas of forest are destroyed, while also endangering the lives of people nearby. They also cause clouds of smoke that prevent the transport of vehicles in good conditions and lead to intoxication of people in the area. Due to the impact on food production, drought can have devastating effects on health among the population. [Caprotti & Bailey, 2014].

This is all the more so as drought is a phenomenon with a high frequency in large areas of developing countries with a large population. Insufficient food causes a higher level of morbidity, caused by a number of diseases, including pellagra, hypomagnetism, low macro- and especially micronutrients (vitamins, minerals), but also weakening the body's resistance to pathogenic factors, greatly lowering the immune system.

Anemia, malnutrition and malnutrition, respectively, are effects of inadequate food intake or in the wrong amounts. About two billion people in developing countries are anemic, and 1.1 billion people worldwide are malnourished. The frequency of malnutrition is also high in many regions of the world. It is estimated that the number of chronically malnourished people was 793 million people in 1996–1998,

representing 18,1% of the total population of those regions. To avoid a bleak future for the planet, by 2050, greenhouse gas emissions should be reduced twice worldwide and four times for industrialized countries.

There is also an optimistic scenario, according to which, by 2100, the temperature will increase by 1,1 – 2,9 degrees Celsius. But experts believe that this is unlikely, due to the inertia of ecological systems and the amounts of carbon dioxide accumulated in the atmosphere over the past hundreds of years, but also the technology that evolves from day to day.

The general attitude towards climate change, the largest and most studied environmental issue at present, is a mixed one.

There is a consensus among scientific organizations and communities that the Earth is changing its climate. At the global level, temperatures are rising, meteorological phenomena are becoming more severe and chaotic, as well as in Romania, and behind these changes is human activity, often involuntarily. Among the public opinion, however, the debate is very strong, the skepticism and confusion being deliberately maintained, with a lot of money, due to the economic aspects. This is why there are still many people under the impression that climate change, if it exists, is not due to human activities, that this has not yet been fully scientifically proven, but many of us know that it is not.

3. THE EFFECTS OF CLIMATE CHANGE IN ROMANIA

Human activity applies climate change, including rising global temperatures. The average temperature on our planet is growing at a rate almost twice as high as 50 years ago. This rapid warming cannot be explained by natural cycles alone and is more than normal. The only way to explain it is to talk about the effect of greenhouse gases emitted by human activities. In order to reach a scientific conclusion on climate change, the UN created in 1988 the group called the Intergovernmental Panel on Climate Change. The IPCC meets every few years to analyze the latest available scientific data and summarize them in a report to establish the following results. The report is the result of a consensus among tens and hundreds of top researchers. Global warming is caused by more greenhouse gases that people emit. Most come from the burning of fossil fuels by cars, buildings, factories and power plants, but also certain plants. (Jacobs, M. 2012). The gas responsible for most of the heating is carbon dioxide. Other contributing emissions are: methane, released from landfills, the gas and oil industry and agriculture (especially from the digestive systems of grazing animals, tractors and engines); nitrogen oxide from fertilizers; gases used for refrigeration and industrial processes; loss of forests that would otherwise have a low CO2 content.

Despite the warnings of scientists, global efforts to combat climate change are proving to be too small and insignificant, as carbon dioxide emissions from fossil fuels continue to rise, reaching record levels in 2018 and 2019.

The signs of global warming are everywhere and are more complex than a rise in temperature. Since 1907, the average global temperature has risen by 0,9 degrees Celsius, which is a fast pace. The situation in the world is much worse, because according to a report prepared by the Environment and Climate Change Department, Canada is warming twice as fast as the rest of the planet: since 1948, the average annual temperature has risen by 1,8 degrees Celsius. In the North, global warming is even more dramatic, almost three times global: 2,4 degrees Celsius, on average, per year, which is a lot for the whole world.

At present, ice is melting all over the planet, especially at the poles, from mountain glaciers, to ice caps and arctic ice floes.

- Melting ice has the effect of raising sea and ocean levels. Every year it increases by 3.3 millimeters, the rate accelerating in the last period.
- Many species are forced to migrate north and at higher altitudes from plants to some species.
- Precipitation (rain and snow) has become more abundant, on average, globally, but also more severe droughts, with all the process of problems they cause: forest fires, water shortages, compromised crops, famines.

Mitigating the effects of climate change on agriculture is a priority objective in the strategic development actions of the EU Member States. The interdisciplinary nature of the actions adopt a global approach by identifying and correlating activities for the development and implementation of intra- and inter-sectorial measures with those in response to the effects of climate change.

Plant production varies from year to year, being significantly influenced by fluctuations in climatic conditions and especially by the occurrence of extreme weather events. Climate variability affects all sectors of the economy, but agriculture remains the most vulnerable, and the impact on it is more pronounced today, as climate change and variability are becoming more pronounced. Mitigating the effects of climate change in agriculture is a priority objective in the strategic development actions of the EU member states and also in Romania. The interdisciplinary nature of the actions implies a global approach by identifying and correlating the activities of development and implementation of intra- and inter-sectorial measures with those of responding to the effects of climate change. Plant production varies from year to year, being significantly influenced by fluctuations in climatic conditions and especially by the occurrence of extreme weather events. Climate variability affects all sectors of the economy, but agriculture remains the most vulnerable, and the impact on it is more pronounced today, as climate change and variability become more frequent. [Lane, 2010].

4. GLOBAL WARMING WARNINGS AND MEASURES

In order to keep hopes of reducing global warming to 1.5 degrees Celsius, the ideal target agreed by the Paris Agreement, greenhouse gas emissions should be reduced by 7.7% per year each year from next year until in 2030, according to the annual report of the United Nations Environment Program, and this implies a reduction of about 54% between 2018 and 2030. In the event of any delay after 2020, the 1,5 degree Celsius target would quickly become unattainable. Regarding the limitation of global warming to +2 degrees Celsius, emissions should be reduced by 2,7% per year, from 2020 to 2030. These emissions, generated mainly by the use of fossil fuels, have increased by 1,6% per year. year in the last ten years and there is no sign that it will diminish, UNEP reports noting the new record of 55,4 gigatonnes of CO2 in 2018. The world is already about 1 degree Celsius warmer compared to pre-industrial times, a phenomenon which develops a multiplication of climatic phenomena, and with each additional half degree the impact of climate change will be more serious on all natural ecosystems. For Romania, it is necessary to intensify research and educate the population on the importance of the consequences of climate change on health. Thus arises the need for some research priorities on the new ecological conditions of species, their molecular biology and epidemiology and the approach of new techniques for combating infectious diseases focusing on the phenomenon of migration. Climate exerts direct and indirect effects on the occurrence and geographical distribution of vector-borne diseases, being associated with changes in the rate of replication and dissemination of pathogens, all with increased sensitivity to changes in temperature and precipitation. [Moga & Rădulescu, 2005].

Research on the influence of climatic factors on the risk of emergence or re-emergence of diseases in Romania, support the results of research established at European and even global level. Thus, using a mathematical program based on the construction of a nonlinear mathematical function, a temperature

forecast was made for 2030, according to the thermal trend recorded in the last five decades. Thus, there was an increase in temperatures from 1961 to 2016 by 0.72 ° C throughout the country. The forecast made for 2030 shows an increase in temperatures of 0.8 ° C, which is an alarming increase.

The behavior, geographical and seasonal distribution of different species of, is the result of the interaction of genetic factors with ecological ones. Genetic factors are closely related to the basic traits of behavior, and ecological factors can produce different types of reactions in a population with the same genetic characteristics. Each species lives in a certain habitat, due to its adaptive dependence on environmental factors such as climate, food, type of place of growth. In this case, a special importance in the epidemiology of diseases transmitted by certain insects and in the transposition of practical actions to control pests, are knowledge of biology and ecology, the life cycle of pests under the influence of environmental conditions, including abiotic and biotic factors, including man. Among the ecological factors, an important role is played by the environmental factors that determine the periodic and seasonal biological events.

Climate change is already happening all over the world: temperatures are rising, rainfall patterns are changing, glaciers and snow are melting, and global sea levels are rising from year to year. Most of the warming is most likely due to the observed increase in atmospheric concentrations of greenhouse gases due to emissions from human activities. To mitigate climate change, we need to reduce or prevent these emissions, as we wrote earlier. To prevent the harshest impact of climate change, the United Nations Convention on Climate Change was signed, which decided to limit the average increase in surface temperatures to less than 2 ° C. To achieve this, global greenhouse gas emissions should reach their peak as soon as possible and decrease rapidly thereafter. Global emissions should be reduced by 50% compared to 1990 to 2050 levels before carbon neutrality is achieved before the end of the century. The EU supports the UNFCCC target and, by 2050, aims to reduce greenhouse gas emissions by 80-95% from 1990 levels. [Togtokh & Gaffney, 2010]

To reduce emissions, the EU has adopted legislation to maximize the use of renewable energy, such as wind, solar, hydropower, and to improve the energy efficiency of a wide range of household equipment and appliances. Therefore, the EU is committed to reducing emissions across the EU by at least 40% from 1990 levels. This is a mandatory path. The European Energy Union, which aims to ensure that Europe has safe, accessible and green energy, has the same goal.

CONCLUSIONS

The purpose of this presentation is to sound the alarm on the danger we are subjected to on a daily basis, without the public being notified of this risk caused by the effects of global warming. Vector diseases have been shown to have the most sensitivity high on climate change in recent years and especially in recent months. In Romania, there is currently no authorized program for the surveillance of vector diseases, this implying the knowledge and correlation of the three important factors: the presence of the vector, the pathogen and the favorable climate for development disease. As measures for the prevention and control of vector diseases, we recommend first of all the establishment of a program to monitor the presence of the vector in nature, proving in the latter that global warming is creating perfect habitats for the development of vectors with the risk of adapting new species to the country's climate.

Secondly, it is also important to monitor the presence of pathogens transmitted by vectors in nature as well as the centralization of diagnosed cases. A concrete example is malaria and leishmaniasis, two diseases considered tropical but with many cases diagnosed annually in the country and whose vectors are adapted to the climate of our country. It is necessary to adopt educational programs for the

population and more thorough training of veterinary medical staff, regarding the risk of emergence and / or re-emergence of tropical diseases. Romania is not associated with the European program that imposed a decrease in carbon emissions by 2050, a program that aims to mitigate the direct effect of global warming on human and animal health.

REFERENCES

1. Allen, C., & Clouth, S. (2012). A Guidebook to the Green Economy. Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development – History, Definitions and a Guide to Recent Publications. UN Division for Sustainable Development.
2. Bran, F., Rădulescu, C.V., Ioan, I., & Popa, C. (2011). Sinergii globale în direcția protecției mediului. Bucuresti: Editura Universitară.
3. Caprotti, F., & Bailey, I. (2014). Making Sense of the Green Economy. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, 96(3), 195–200.
4. Jacobs, M. (2012). Green Growth: Economic Theory and Political Discourse. Centre for Climate Change Economics and Policy, Working Paper No. 108. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, Working Paper No. 92.
5. Lane, R. (2010). The Crisis from the Point of View of Evolutionary Economics. International Journal of Social Economics, 37(6), 466–471
6. Moga, T., & Rădulescu, C.V. (2005). Fundamentele managementului. Bucuresti: Editura ASE.
7. Togtokh, C., & Gaffney, O., (2010). Human Sustainable Development Index. Development and society: climate change, economics, environment, social development, sustainability, International Geosphere-Biosphereprogramme.

PROJECT COST MANAGEMENT THROUGH PMBOK

MANAGEMENTUL COSTURILOR PROIECTULUI PRIN PRISMA PMBOK

[1]Ghenadie ȘAVGA, dr.
e-mail shauda1@gmail.com
[2]Larisa ȘAVGA, dr. hab.
e-mail: savga.larisa@gmail.com
[1]Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61,
mun. Chișinău, MD-2005, Republica Moldova,
tel. (+373 22) 402736, fax (+373 22) 221968, www.ase.md
[2]Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova,
bul. I. Gagarin 8, MD-2001, Republica Moldova,
tel. (+373 22) 815601, www.uccm.md

***Abstract*:** *The article highlights the importance of the cost management for the success of projects and organizations, respectively. Through the comparative approach it is demonstrated that cost is one of the key elements of modern project management methodologies. We consider that the cost management represents the set of processes that ensure the planning, estimating, budgeting, financing, managing, and controlling costs so that the project can be completed within the approved budget. The analysis of the evolution of the content of the project cost management is presented by the comparative-evolutionary analysis of this topic in more advanced editions of Project Management Body of Knowledge and another methodologies which are known and used internationally. The paper presents the processes that make up the cost management proposed in PMBOK's last edition and the author support the opinion that they, in general, contribute to the elaborating and ensurance the project realization within the budgets limits.*
The analysis of processes in project cost management has allowed the generalization of some ways of improvement of this domain.
Finally, there are exposed some trends and emerging practices in project cost management.
Key words: *aproach, project management, PMBOK, project cost management, methodology, Live Cycle Costing.*

JEL CLASIFICATION: M10, O21, O22.

Introducere

Mediul de afaceri modern devine din ce în ce mai complex, atât pe plan mondial cât şi în Republica Moldova, generând provocări tot mai complexe și ascendente după conținutul său tuturor competitorilor. Întâetatea în domeniul de activitate este determinată actualmente nu numai de potențialul organizației, performanța tehnologică și a resurselor umane, alte avantage competitive, dar și potența sporită de a recționa la oportunitățile de afaceri, chiar și a le crea pe cele din urmă. De fapt, conducerea companiilor recunoaște faptul că, pentru a genera avantaje competitive sau răspunsuri competitive la nivel, trebuie să cunoască şi să aplice tehnicile moderne ale managementului de proiect.

Complexitatea problemelor organizațiilor moderne implică folosirea echipelor de lucru interdisciplinare – care devene o necesitate ce a schimbat radical mediul de muncă. Aceste tendințe determină nevoia de proiecte complexe, amplificându-se, astfel, necesitatea unui management de proiect mai aprofundat.

Importanța unui management de proiect performant este fundamentată și de avantajele utilizării acestuia:

- ✓ un control mai eficient asupra resurselor (materiale, financiare, umane şi informaţionale);
- ✓ îmbunătăţirea relaţiilor cu clienţii;
- ✓ eliberarea top-managementului pentru gestiunea strategică;
- ✓ reducerea costurilor de cercetare-dezvoltare;
- ✓ creşterea diversității și calităţii produselor / serviciilor oferite;
- ✓ soluționarea eficientă a problemelor ortganizaționale complexe;
- ✓ creşterea gradului de satisfacţie şi motivare a salariaţilor;
- ✓ sporirea nivelului de calificare a angajaților;
- ✓ creşterea flexibilității organizaţiilor;
- ✓ pregătirea pin managerii de proiect a viitorilor top-manageri, etc.

Astăzi, aproape fiecare companie aplică managementul de proiect sau elemente ale acestuia, iar diferențierea dintre reușita afacerilor este determinată de nivelul de implementare și de succesul proiectelor.

La fel, un management de proiect eficient poate spori șansele de reușită competitivă a întreprinderilor mici și mijlocii în competiția cu companiile mari.

Astfel, managementul de proiect a ajuns sa fie unul din factorii decisivi, principala forță motrice a organizațiilor de succes; generatorul, dar și răspunsul la competiția tot mai acerbă în domeniul de activitate.

I. Importanța costului în definirea proiectelor

Știința și experiența managerială modernă oferă și dezvoltă continuu un instrumentar amplu de management eficient al proiectelor, sintetizând, în dependență de metodologia propusă, abordările sistemică, procesuală și contingențială.

Un loc important în aceste metodologii revine conceptului de planificare și utilizare rațională a resurselor proiectului și, respectiv, a managementului eficient al costului acestuia.

Astfel, conceptul de cost este determinant în ceea ce privește planificarea și consumul rațional și eficient al resurselor proiectelor. În general, costul este unul din criteriile de succes al proiectelor și un element indispensabil în managementul acestora. Relațiile elementului de cost în sistemul proiectului le putem prezenta prin următoarea figură.

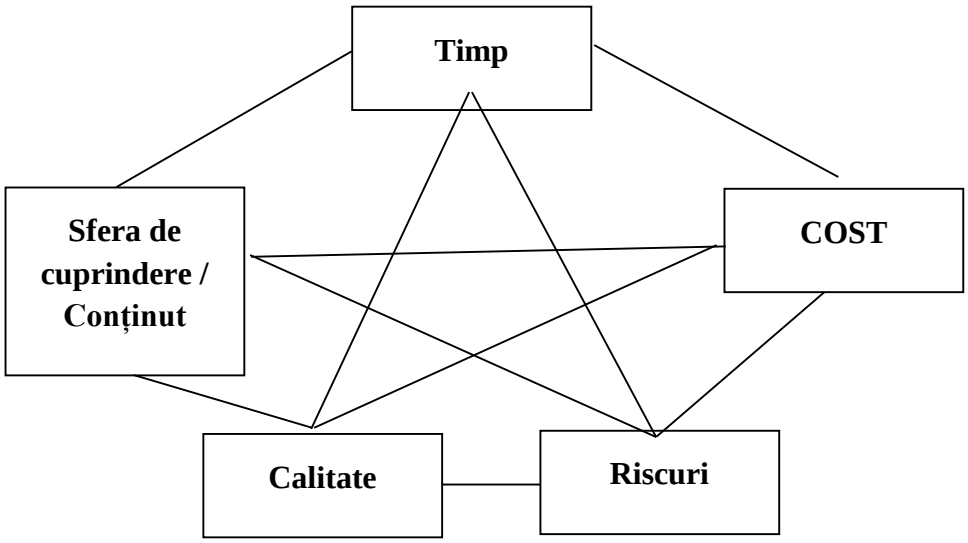

Figura 1: Relațiile elementului Cost cu alte elemente ale managementului proiectului
Sursa: elaborat de autor, adaptat după PMBoK 6th edition

Importanța costului este evidentă și din multiplele formulări / definiri ale proiectelor, propuse de mai multe metodologii avansate în domeniu.

Astfel:

"Având în vedere că proiectele au un caracter temporar, succesul unui proiect ar trebui măsurat pe baza încadrării în constrângerile de conținut, timp, cost, calitate, resurse și riscuri așa cum sunt aprobate de managerul de proiect și conducerea organizației" [Project Management Body of Knowledge (PMBoK), ediția a 6-ea].

"Un proiect este o serie de activități care vizează realizarea unor obiective clar definite într-o perioadă de timp definită și cu un buget definit" [Project Cycle Management Guideline].

"Managementul proiectului este planificarea, delegarea, monitorizarea și controlul tuturor aspectelor proiectului și motivația celor implicați, pentru a atinge obiectivele proiectului prin performanțele așteptate de timp, cost, calitate, conținut, beneficii și risc". [PRojects IN Controlled Environment (PRINCE 2)]

"Un proiect este o operațiune de timp și costuri restrânse pentru a realiza un set de livrabile definite (cu scopul de a îndeplini obiective stabilite) la nivelul standardelor și cerințelor privind calitatea". [International Competence Baseline of the International Project Management Association]

"Livrabilele proiectului ar trebui să îndeplinească cerințele pentru proiect și se referă la orice constrângeri date, cum ar fi domeniul de aplicare, calitatea, programul, resursele și costul". [ISO 21500:2012. Guidance on project management]

Și în definirea proprie a noțiunii de proiect evidențiem importanța criteriului de costuri, astfel, ***proiectul*** reprezintă o succesiune de procese și activități realizate în scopul obținerii unor livrabile noi, în cadrul unei entități special formate în acest scop, în limita unor constrângeri de timp, cost și calitate.

II. Dezvoltarea managementului costului prin prisma evoluției PMBOK

Managementul costului este după importanță, în opinia noastră, a treia arie de cunoștințe (după managementul sferei de cuprindere/conținutului și managementul timpului), conform metodologiei PMBOK. Fiind prezent în toate edițiile PMBOK, pe parcurs, conținutul ariei de management al costului a fost supus unor revizuiri și completări. În continuare expunem evoluția conținutului managementului costului în diferite ediții ale PMBOK.

Tabelul 1. Evoluția proceselor de managementului costului în cadrul dezvoltării PMBOK

PMBOK, până la ediția a 4-ea (1987-2008)	PMBOK, ediția a 5-ea (2014)
✓ **Estimarea costurilor** - procesul de dezvoltare a unei aproximări a resurselor monetare necesare pentru finalizarea activităților proiectului. ✓ **Stabilirea bugetului** - procesul de agregare a costurilor estimate pentru activități individuale sau pachete de lucru pentru a stabili o bază de cost autorizată. ✓ **Controlul costurilor** - procesul de monitorizare a stării proiectului pentru actualizarea bugetului proiectului și gestionarea modificărilor nivelului de referință a costurilor.	✓ **Planificarea managementului costurilor proiectului** - procesul stabileşte politici, proceduri, şi documentaţia necesară planificării, execuţiei, cheltuirii, şi controlului costurilor proiectului. ✓ **Estimarea costurilor** - procesul de realizare a unei estimări a resurselor monetare necesare finalizării activităţilor proiectului. ✓ **Determinarea bugetului** - procesul de agregare a costurilor estimate ale activităţilor individuale sau ale pachetelor de lucrări în vederea stabilirii unei referinţe a costurilor. ✓ **Controlul costurilor** - procesul de monitorizare a stării proiectului în vederea actualizării costurilor proiectului şi a gestionării schimbărilor faţă de referinţa costurilor.

Notă. Formularea conținutului proceselor de management al costului variază în diferite ediții a PMBOK

Ediția a 6-ea a Project Management Body of Knowledge (2017) menține cele 4 procese de management al costului proiectului, propuse și în edițiile precedente. Astfel, conținutul proceselor de management al costului, în viziunea autorilor PMBOK, ed. a 6-ea este prezentat în tabelul 2.

Tabelul 2. Conținutul Managementului costului proiectului conform PMBOK ediția a 6-ea (abordare procesuală)

Proces	Intrări	Metode și tehnici	Ieșiri
Planificarea managementului costurilor	Carta proiectului Planul de management al proiectului Factorii de mediu ai organizației Patrimoniul de procese organizaționale	Expertizare Tehnici analitice Ședințe	Planul de management al costurilor
Estimarea costurilor	Planul de management al proiectului • Planul de management al costurilor • Planul de management al calității • Referinţa conţinutului proiectului Documentele de proiect • Lecțiile învățate • Programul de execuție al proiectului • Necesarul de resurse • Registrul riscurilor Factorii de mediu ai organizației Patrimoniul de procese organizaționale	Expertizarea Estimarea prin analogie Estimarea parametrică Estimarea „de jos în sus" Estimarea cu trei valori Analiza datelor • Analiza alternativelor • Analiza rezervelor • Costul calității Sistemul informaţional pentru managementul de proiect Tehnicile decizionale de grup	Estimări ale costurilor activităţilor Justificări ale estimărilor Actualizări ale documentelor de proiect
Determinarea bugetului	Planul de management al proiectului • Planul de management al costurilor • Planul de management al calității • Referinţa conţinutului proiectului Documentele de proiect • Bazele estimărilor • Estimări ale costurilor activităţilor	Expertizarea Agregarea costurilor Analize ale rezervelor Relaţiile istorice Reconcilieri ale limitelor de finanțare Finanțare	Referința costurilor Cerințele de finanțare a proiectului Actualizarea documentelor de proiect
	• Programul de execuție al proiectului • Registrul riscurilor Documente de afaceri Acordurile Factorii de mediu ai organizației Patrimoniul de procese organizaționale		
Controlul costurilor	Planul de management al proiectului • Planul de management al costurilor • Referința costurilor • Măsurarea performanțelor Documentele de proiect Cerințele de finanțare a proiectului Datele privind execuția lucrărilor Patrimoniul de procese organizaționale	Expertizarea Analiza datelor • Analiza valorii dobândite • Analiza variației • Analiza tendințelor • Analiza rezervelor Evaluarea execuției Evaluarea la finalizare Sisteme informaţionale pentru managementul de proiect	Informații privind execuția lucrărilor Prognoze de cost Cereri de schimbare Actualizări ale planului de management al proiectului Actualizări ale documentelor de proiect Actualizări ale patrimoniului de procese organizaționale

Sursa: Project Management Body of Knowledge, 6th edition (2017)

Putem menționa că în edițiile precedente ale PMBOK documentele de proiect ca intrări în procesele distincte ale managementul costului proiectelor au fost la fel de detaliate și concrete, iar în ultima versiune instrumentarul metodologic propus este cel mai dezvoltat.

III. Abordarea durabilă a managementului costului proiectului

PMBOK defininește **managementul costurilor proiectului** ca procesele implicate în planificarea, estimarea, bugetarea, finanţarea, managementul şi controlul costurilor astfel încât proiectul să fie finalizat respectând bugetul aprobat.

Putem menționa că componentele de cost ale proiectului, precum și valoarea acestora se amplifică pe durata proiectului și iau forma prezentată în figura 2.

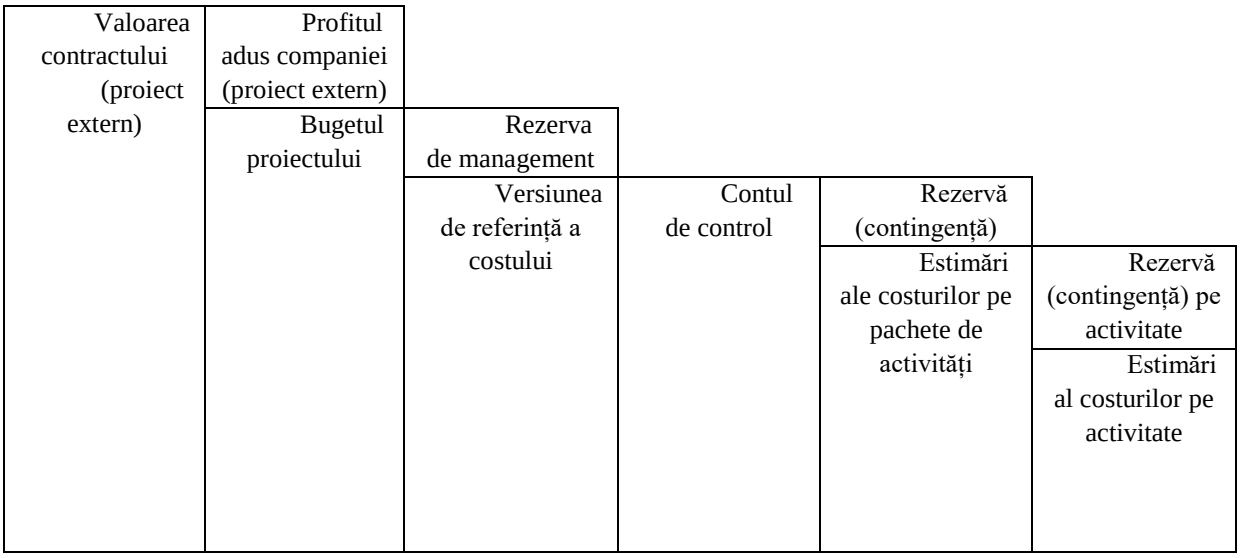

Figura 2. Componentele de cost ale proiectului
Sursa: elaborat de autor, adaptat după PMBoK 6th edition

În accepțiunea PMBOK conceptul de temporar nu se aplică, în general, produsului, serviciului sau rezultatului creat de proiect; majoritatea proiectelor sunt întreprinse pentru a crea un rezultat de durată, cu efecte tangibile și intangibile. De asemenea, proiectele pot avea un impact social, economic şi de mediu care depăşeşte durata acestora în sine.

Astfel, managerul de proiect în gestiunea costiuilor proiectului trebuie sa ia in considerare și efectul deciziilor care influenteaza costurile nu numai la nivel de proiect, dar si costurile de operare, mentenanță și reciclare ale produsului dezvoltat. Abilitatea de a gestiona durabil costul este decisivă, în special, in primele etape ale proiectului. Aceasta abordare cuprinzatoare a managementului costului proiectului este deniunită *costul ciclului de viata al produsului (Live Cycle Costing – LCC)* care este total diferită de *costul ciclului de viață al proiectului*.

Evoluția costurilor de-a lungul ciclului de viață al rezultatului unui proiect este prezentată în figura 3.

Astfel, managerul de proiect trebuie sa găsească optimul costurilor totale din punct de vedere al clientului și să nu se orienteze numai la bugetul proiectului. Clientul poate fi pregătit să plătească un preț mai mare pe produs, știind că în faza de utilizare a rezultatului proiectului și, în fine, de scoatere din fucționare / reutilizare costiuile vor fi mai mici. Este de menționat faptul că relațiile dintre compania ce a realizat proiectul și clientul acestea, actualmente, nu se finalizează odată cu predarea-recepția rezultatului proiectului ci, tot mai frecvent, extind limitele proiectului și asupra activităților de deservire/mentenanță a rezultatului oferit. Această continuare este benefică pentru

ambele părți interesate, dar și pentru alți stakeholderi din motivul sporirrii eficienței și durabilității relațiilor acestora.

Considerăm că în perspectivă, pentru unele proiecte, ar fi în interesul părților implicate extinderea lanțului valoric al organizației ce a realizat proiectul și asupra scoaterii din uz/reciclării, după perioada de utilizare a rezultatului proiectului.

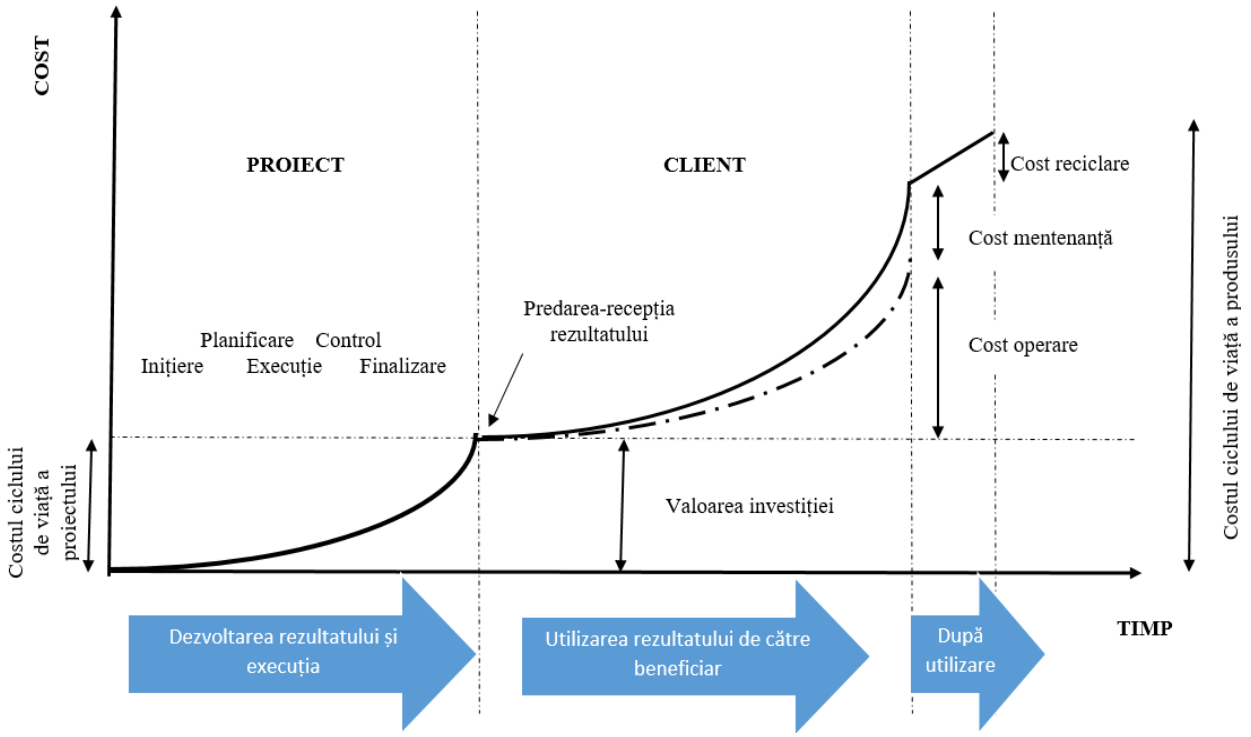

Figura 3. Evoluția costului pe duratta ciclului de viață a rezultatului proiectului

CONCLUZII

O planificare precisa a utilizării resurselor, o încadrare riguroasă în costurile planificate vor contribui la rezultate așteptate ale implementării proiectului.

Elementul Cost este relaționat cu sfera de cuprindere/conținutul, timpul, calitatea, riscurile și alte elemente ale managementului proiectului.

Conținutul Managementului costului proiectului conform PMBoK include procesele implicate în planificarea, estimarea, bugetarea, finanţarea, managementul şi controlul costurilor astfel încât proiectul să fie finalizat respectând bugetul aprobat.

Pentru realizarea cu succes a proiectelor managerii trebuie să cunoască și să aplice componentele de cost și procesele de managment al costurilor.

Pentru a se alinia cu tendințele moderne managerii de proiect trebuie să-și dezvolte viziunea sustenabilă și durabilă asupra proiectului prin trecerea de la costul ciclului de viață a proiectului la costul ciclului de viata a produsului.

BIBLIOGRAFIE

1.Project Management Body of Knowledge (PMBoK) 6th edition
2.Project Cycle Management Guideline
3.International Competence Baseline of the International Project Management Association
4.PRojects IN Controlled Environment (PRINCE 2)
5.ISO 21500:2012. Guidance on project management

THE RETROSPECTIVE OF NEGOTIATIONS AS A BASIS FOR COLLABORATIVE RELATIONSHIPS BETWEEN NATIONS

RETROSPECTIVA NEGOCIERILOR CA FUNDAMENT A RELAȚIILOR DE COLABORARE ÎNTRE NAȚIUNI

[1]Nicolae PLATON, dr. hab.,
Email: *platonanat@yahoo.com*
[2]Tatiana JURAVELI, doctorand
[1,2,]Academia de Studii Economice din Moldova,
MD-2005, Republica Moldova, mun. Chişinăum str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61
Tel: (+373 22) 22 41 28, Fax: (+373 22) 22 19 68
web site: www.ase.md

Abstract: *The intensive and extensive growth of the world endangers the sustainable development in conditions of peace and well-being of the whole humanity. Wars, epidemics, natural disasters, the struggle for natural resources and food put in danger the future of nations. Therefore, it can be spoken about a proper balance of human development only under the conditions of civilized dialogue and political negotiations between nations.*
As a result of the last meetings at the level of developed countries, the bilateral and multilateral cooperation has gained a wider significance, the discussions being carried out through the political and commercial negotiations.
In this article, the author makes a retrospective analysis of the negotiations as the basis of collaboration and friendship relations between the people of the world.
Cuvinte-cheie: negociere, arta negocierii, negocieri comerciale, compromis, cooperare, relații internaționale.

JEL CLASIFICATION: F5, N01

Actualitatea temei propuse pentru investigare

Organizarea diverselor tipuri de negocieri presupune disponibilitatea de persoane înzestrate cu abilități profesionale de comunicare, capabile să transforme confruntarea existentă în compromis în bază de reciprocitate.

Acele organizații care dispun de asemenea capital uman valoros, vor avea posibilitatea de a obține acel avantaj competitiv, care îi va asigura dezvoltarea sustenabilă pe viitor.

Pentru a puncta acele probleme ce țin de domeniul vizat de cercetare este necesar de un studiu privind evoluția negocierilor, care sa produs de-a lungul timpului. Acest fapt, ne va permite să facem careva concluzii pentru a propune anumite soluții, privind organizarea negocierilor între părți în bază unui compromis reciproc avantajos.

Ca **argumente** ce se impun pentru cercetarea acestei teme sunt:
- studierea provenienței negocierilor ca fenomen;
- elucidarea în retrospectivă a negocierilor;
- înțelegerea importanței negocierii și a oportunității acesteia în procesul demarării afacerilor;
- analiza decalajelor care prezintă problemele majore pentru procesul de negociere.

Scopul cercetării constă în determinarea semnificației negocierilor în vederea identificării unor compromisuri pe diverse subiecte de menire politică, socială și economică.

Metode aplicate

La elaborarea prezentului articolul, autorii au utilizat trei metode de cercetare, după cum urmează:

Cercetarea fundamentală a permis studierea etapelor de formare și dezvoltare a negocierilor ca proces, reflectând, totodată, evoluția subiectului cercetat. În cercetarea fundamentală, au fost încadrate investigațiile sub formă de studii teoretice, ce au permis formularea unor concluzii științific argumentate.

Cercetarea pentru dezvoltare a avut ca scop utilizarea acelor procedee și dispozitive, care pot canaliza activitatea de cercetare în direcția necesară. Grație utilizării metodei respective, a fost posibilă demonstrarea în practică a utilității negocierilor în practica cotidiană.

Cercetarea aplicativă a avut ca sarcină furnizarea de date pentru direcționarea activității practice în vederea creșterii activității metodice. Rezultatul cercetării aplicative a avut drept consecință formularea unor concluzii privind rolul negocierilor în dezvoltarea relațiilor bilaterale și multilaterale. De asemenea, cercetarea aplicativă a permis găsirea soluțiilor și metodelor prin care se pot rezolva diverse probleme.

Relevanța articolului. Investigarea și dezvoltarea acestei teme va permite autorilor să elucideze tematica respectivă prin deducerea anumitor concluzii științifice.

Introducere

Actualmente, când omul a realizat efectul dezvoltării tehnologiilor informaționale și tehnice, problema folosirii negocierilor ca mijloc sigur și eficient de soluționarea a problemelor complexe, a devenit mai actuală și mai importantă ca oricând.

Privită din acest punct de vedere, istoria arată că omenirea s-a focusat pe cooperare ca factor care a asigurat perioadele de liniște și progres. Negocierile ca instrument important al cooperării și menținerii relațiilor pașnice dintre state, în opinia autorilor, trebuie să ocupe un prim rang în relațiile politice și economice internaționale.

Dacă este să realizăm o retrospectivă în istorie, negocierile au existat încă din antichitate, în perioada de dezvoltarea economică și culturală a cetăților grecești și romane. Deși folosite din timpuri foarte vechi, negocierile au fost consacrate ca modalitatea cea mai adecvată de rezolvare a problemelor ce apar în raporturile dintre state abia în zilele noastre. În acest sens, dreptul internațional contemporan plasează negocierile pe primul loc în cadrul procedurilor de soluționare pașnică a diferendelor internaționale.

În prezent, negocierea nu se limitează doar la diplomație și afaceri economice internaționale, ea fiind prezentă în cea mai mare parte a activității umane de zi cu zi. Oriunde apar divergențe: în întreprinderi, instituții, organizații etc., iar rezolvarea problemelor în mod constructiv și eficace presupun dialog, tratative, negociere. În consecință, negociem pentru găsirea celor mai bune răspunsuri și soluții în rezolvarea problemelor cotidiene.

În consecință, în opinia autorilor, negocierea trebuie să impună ca unul dintre cele mai semnificative atribute ale civilizației contemporane.

Abordarea subiectului

În istoria vechilor popoare, negocierile și negociatorii, solii și trimișii au jucat un rol important atestat de o serie de documente. Persoana solului a fost considerată ca inviolabilă, creându-se astfel una dintre cele mai vechi reguli de drept internațional, care subliniază importanța negocierii, a diplomației.

Această importanță acordată negocierilor poate fi constatată și prin examinarea situației din Grecia Antică. În cursul celor trei secole de înflorire a civilizației grecești se poate constata că diplomația greacă, arta sa de a negocia a asigurat o perioadă mai lungă de comerț și de relații prospere, decât perioada războaielor și conflictelor dintre cetățile grecești.

De asemenea și romanii și-au adus contribuția lor în ceea ce privește constituirea și perfecționarea procedurilor de negociere, atribuindu-le un anumit caracter juridic.

Odată cu stabilirea dominației romane asupra unei mari părți a lumii, aria negocierilor s-a îngustat, reducându-se la contactele cu așa zisele popoare barbare de la frontierele Imperiului Roman. Un exemplu elocvent de predominare a negocierilor în activitatea unui stat îl constituie Bizanțul. Întreaga istorie a acestuia este în primul rând o istorie a negocierilor și nu o istorie a luptei armate.

Este de remarcat faptul că până în secolul al XV-lea în cadrul diplomației neorganizate, negocierile au continuat să se dezvolte dar într-un mod mai puțin sistematic. Dar odată cu crearea și dezvoltarea diplomației permanente, acestea și-au găsit un cadru instituțional, intrând în practica curentă a relațiilor internaționale.

În continuare, vom prezenta opiniile diverșilor cercetători, care a dat apreciere negocierilor.

François de Callières, afirma încă din 1716 că „*negocierea constituie modalitatea de a pune de acord avantajele, interesele părților în cauză*" [François de Callières, 2003].

Arthur Lall consideră că „*negocierea este procesul de abordare a unei dispute sau situații internaționale, prin mijloace pașnice, altele decât juridice sau de arbitraj, cu scopul de a promova sau realiza o anumită înțelegere, îmbunătățire, amplasare sau reglementare a disputei sau a situației între părțile interesate*" [Arthur L., 1966].

Fred Charles Ikle definește negocierea ca fiind un proces în care *„propuneri explicite sunt prezentate în scopul vădit al ajungerii la un acord asupra unui schimb sau asupra realizării unor interese comune în condițiile prezenței unor interese conflictuale" [Ikle F. Ch., 1964]*.

Pierre Lebel acordă negocierii o accepție foarte largă, considerând că aceasta „*este specifică tuturor vârstelor, tuturor categoriilor sociale și tuturor civilizațiilor, ca fiind un act cotidian cu o folosire naturală ca respirația sau viața*" [Lebel P., 1984].

Roger Launay consideră negocierea ca fiind „*un complex dinamic, combinând procese conflictuale cu cele de cooperare, fragil din perspectiva laturii de cooperare aleasă de parteneri în vederea reglării într-o manieră pacifistă a unui conflict trecut, actual sau potențial, excluzând forța, violența, recursul la autoritate și recunoscând că partenerii au o anumită putere*" [Launay R., 1987].

Gheorghe Pistol apreciază că „*negocierea se poate defini ca fiind o formă principală de comunicare, un complex de procese, de activități, constând în contacte, întâlniri, consultări, tratative desfășurate între doi sau mai mulți parteneri în vederea realizării unor înțelegeri*" [Pistol Gh., 2000].

Profesorul **Alexandru Puiu** consideră că „*negocierea ar putea fi definită ca un complex de procese, de activități, constând din contacte, întâlniri, consultări, tratative desfășurate între doi sau mai mulți parteneri în scopul realizării unor acorduri, convenții și alte înțelegeri la nivel guvernamental sau neguvernamental sau a unor afaceri economice*" [Puiu Al., 1997].

Privită dintr-o abordare cuprinzătoare, Toma Georgescu consideră negociere ca „*un complex de procese, de activități constând din contacte, întâlniri, consultări, tratative desfășurate între doi sau mai mulți parteneri în scopul realizării unor acorduri, convenții și alte înțelegeri la nivel guvernamental sau neguvernamental sau a unor tranzacții comerciale și de cooperare economică internațională*" [Toma G., 1995].

Deosebirile între definițiile menționate vizează mai ales particularitățile ce decurg din domeniul care face obiectul negocierii. Astfel, definind negocierea după poziția celor care duc tratative cu caracter

diplomatic sau social, se pune accentul pe rezolvarea unor stări de conflict. În schimb, abordând negocierile de pe poziția tratativelor de afaceri, ideea cauzalității conflictuale capătă dimensiuni mai mici, reducându-se de regulă posibilitatea existenței unor divergențe de interes.

În ceea ce privește numărul participanților la negocieri, istoria relațiilor internaționale înregistrează pentru o lungă perioadă de timp, numai negocieri bilaterale, negocierile multilaterale începând să se dezvolte abia în secolul al XVII-lea, amplificându-se în decursul secolului al XIX-lea.

Reflectând structura comunității internaționale și politica externă a statelor existente, negocierile multilaterale au urmărit, în general, să încheie tratate de pace, acestea schimbând adeseori harta Europei. La aceste negocieri multilaterale participă de obicei marile puteri și țările membre în diverse coaliții sau alianțe politice și militare. Negocierile ca regulă se caracterizau prin următoarele trăsături: excluderea anumitor state, chiar a celor direct interesate, adeseori state mici și mijlocii, a căror soartă era deseori hotărâtă în absența lor, aplicarea unor reguli formale între monarhii reprezentanți ai marilor puteri, limitarea tematicii discuțiilor lor la o nouă împărțire sau delimitare teritorială pe continentul european, a sferelor de influență pe alte continente, stabilirea de noi alianțe.

În secolul al XIX-lea, negocierile sunt dominate de caracterul secret al politicii cancelariilor și pactelor sau alianțelor, prin faptul că statele mici, în cursul schimbărilor frecvente ale hărții Europei, constituiau obiecte de schimb între marile puteri, potrivit intereselor acestora.

Congresul de la Viena din 1815 a consacrat regulile privind diplomația și statutul acesteia. Intervine o anumită diferențiere în funcțiile diplomației, arta negocierilor intrând și ea într-o fază nouă, sub aspectul tehnicilor folosite.

Primele conferințe dintre state care au examinat problemele cooperării în diferite domenii cunosc o anumită dezvoltare în secolul al XIX-lea și în secolul XX. Pot fi menționate astfel: Conferința de la Paris din 1833 pentru protecția proprietății industriale, Conferința de la Berna din 1866 pentru protecția operelor artistice și literale, Conferința de la Haga din 1899 și 1907 privind reglementarea pașnică a conflictelor internaționale. Se observă de asemenea la sfârșitul secolului XIX, începutul secolului XX, anumite tendințe spre democratizarea negocierilor.

În urma revoluțiilor democratice, a luptelor pentru independență, negocierile nu mai sunt monopolul prinților și monarhiilor, ci al aristocrației. Statele încep să fie reprezentate tot mai mult de diplomați de profesie proveniți din păturile burgheze.

În prezent, negocierea acoperă o gamă largă de domenii, cum ar fi cel politico-diplomatic, social, cultural și cu precădere cel economic și financiar.

În planul economico-financiar, au apărut o serie de instituții cum ar fi: Fondul Monetar Internațional (FMI), Banca Mondială (BM), Organizația Mondială a Comerțului (OMC), și altele, care au un rol considerabil în economia mondială contemporană. Important este faptul că a apărut și s-a dezvoltat un nou tip de negociere și anume negocierea dintre organismele respective și reprezentanții statelor membre [Gherman L., 1999].

Trebuie totuși să specificăm că această nouă formă de negociere are uneori consecințe dramatice pentru unele economii naționale și aceasta se datorează, printre altele și faptului că pe lângă decalajele de putere economică există și cele în domeniul profesionalismului negociatorilor.

Dacă organismele respective dispun de negociatori de elită, formați și perfecționați în cadrul acestor instituții, statele adeseori se găsesc într-o poziție de inferioritate, subliniem acest aspect ca fiind una dintre multiplele cerințe pentru extinderea și mai ales aprofundarea pregătirii în domeniul negocierii.

Cazul Republicii Moldova din anul 2019, ce se referă la domeniul HORECA, este unul relevant celor menționate anterior, deoarece reprezentații Ministerului Finanțelor în goana după

obținerea unui credit, nu au putut convinge negociatorii din delegația Fondului Monetar Internațional privind menținerea cotei de 10% la TVA la structurile industriei ospitalității.

Concluzie

Negocierea contemporană este o activitate de o mare complexitate, iar această complexitate derivă din schimbările mari care au avut loc în lumea contemporană. Unele dintre aceste schimbări au o serie de efecte benefice pentru civilizație, dar altele comportă numeroase riscuri care pot avea efecte negative pentru cei care nu țin pasul cu ritmul schimbărilor sau care nu au intuiția prevenirii și limitării efectelor nocive ale acestora, printr-o negociere inteligentă bine fundamentată.

Tendința de globalizare a problemelor tehnice, economice și politice și încercarea de rezolvare a acestora într-un sistem de instituționalizare la nivel mondial, face ca procesul de negociere să fie utilizat pe scară largă. Acest fapt a generat un amplu sistem instituțional, dar și instrumente noi de negociere și de finalizare a raporturilor dintre state într-un cadru multilateral. Au apărut domenii noi de negociere pe baza cărora se pot încheia o multitudine de înțelegeri: tratative, acorduri, convenții, protocoale, etc.

Ideea de ansamblu care se deleagă din analiza realităților contemporane constă în aceea că agentul economic deși acționează în plan microeconomic, trebuie să dispună de surse de informații veridice și pregătire corespunzătoare necesităților timpului vizând fenomenele macroeconomice, pentru a putea negocia cu succes în domeniul afacerilor economice internaționale.

BIBLIOGRAFIE

1. François de Callières. DE LA MANIÈRE DE NÉGOCIER AVEC LES SOUVERAINS. Dix-Huitième Siècle, Année 2002, pages 248, ISBN 978-260000-685-9
2. Georgescu Toma. Tehnici de comerț exterior. Volumul V. București, editura Sylvi, 1995, p.9, pp. 240, ISBN 973-917-513-9
3. Gherman Liliana. Negocierea în afacerile economice internaționale. Brăila, editura „Independența economică", 1999, pp.229, ISBN 973-98980-0-9.
4. Ikle Fred Charles. „How nations negociate". New York, Harper&Co., 1964, pages 274, ISBN 978-052744-220-0.
5. Lall Arthur. MODERN INTERNATIONAL NEGOTIATION. PRINCIPLES AND PRACTICE. NEW YORK, COLUMBIA UNIVERSITY PRESS, 1966, PAGES 404, ISBN 978-023102-935-3.
6. LAUNAY ROGER, LA NÉGOCIATION, édic. Librairies Techniques, París, 1987.
7. Lebel Pierre. L'arte de la negociation. Paris, Les editions d'organisations, 1984.
8. Pistol Gheorghe. Negocieri comerciale: uzanțe și protocol. Teorie și practică. București, editura Tribuna Economică, 2000, pp.255, ISBN 978-973-934-860-7.
9. Puiu Alexandru. Management în afacerile economice internaționale. Tratat. București, editura Independența economică, 1997, pp.587, ISBN 978-973-773-261-3.

INTERFERENCES BETWEEN MARKETING COMMUNICATION AND SOCIAL PSYCHOLOGY

INTERFERENȚELE DINTRE COMUNICAREA DE MARKETING ȘI PSIHOLOGIA SOCIALĂ

[1]Svetlana JAPALĂU, doctorandă
email: japalau.svetlana@gmail.com
[2]Oxana SAVCIUC, dr.
email: ox.savciuc@ase.md
[1,2,]Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Bănulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chișinău, R. Moldova,
telefon: (+373 22) 40-27-32
www.ase.md

Abstract: ***News****: Today the information environment is extremely loaded with various messages that pursue multiple targets. Often, they aim not only to inform, but also to contribute to the change of human behavior in various ways. From this perspective, the use of social psychology in conducting marketing campaigns can help increase its effectiveness.*
The aim of the paper*: to analyze and highlight the psychological factors that can influence the content and success of marketing communication.*
Research methods*: analysis, comparison, synthesis, deduction.*
Results*:*

- *Behavioral economics differs from traditional economics by incorporating the psychological perspective. By combining concepts from these two different disciplines, we can get a more realistic picture of what people actually do.*
- *Behavioral economics takes into account the fact that people make systematic mistakes because of the blind mental stains that most people have.*
- *Behavioral economics assumes that the context in which a decision is made has an enormous effect on the decision or preferences.*
- *Most people don't know what they want unless they see it in context. In this context, marketers have the role of providing easy, accessible and reasoned solutions for their niche consumers. Certainly, the findings may vary by group. Marketing communication seems to have a greater influence on young people.*

Key Words: *Behavioral economics, consumer, decisions, marketing, social psychology.*

JEL CLASIFICATION: M31

INTRODUCERE

„Am văzut o reclamă care a vândut nu de două, nici de trei ori, ci de 19,5 ori mai mult decât alta. Ambele ocupau același spațiu. Ambele apăreau în aceeași publicație. Ambele erau ilustrate. Ambele aveau un text redactat cu grijă. Diferența dintre ele era că una făcea apel la valorile emoționale, iar cealaltă – nu." (John Caples)

Orice companie privată, instituție de stat, organizație non-guvernamentală sau chiar persoană privată are un rol și un scop determinat, fie să ofere produse, bunuri sau servicii, fie să realizeze și implementeze politici sau să promoveze o idee.

Pentru atingerea scopurilor sale, atât companiile private, cât și instituțiile de stat și organizațiile non-guvernamentale, aplică strategii de comunicare de marketing. În ceea ce privește persoanele

individuale, în funcție de natura activității acestora, comunicarea de marketing este fie aplicată strategic, fie inconștient, însă un lucru e cert – fără promovare și poziționare, este imposibil să-ți realizezi scopurile care țin de interacțiunea cu anumite categorii din societate.

Definiția comunicării de marketing este ușor diferit formulată de varii experți în domeniu. Pe de altă parte, importanța psihologiei sociale în construirea strategiilor de comunicare de marketing este încă ignorată, după părerea mea, în Republica Moldova. Pe parcursul experienței mele de practician în domeniu de peste 15 ani, am constatat adesea deschiderea organizațiilor internaționale de a implementa campanii naționale de educare a populației în anumite domenii, prin implementarea unor campanii costisitoare, prin utilizarea unui set clasic de instrumente de comunicare de marketing, însă, spre regret, la finele acestora adesea se constata că scopurile principale nu fuseseră atinse. Un argument adesea utilizat era că societatea din Republica Moldova este de vină pentru eșecul acestor campanii.

Ca ramură de studiu, psihologia socială se regăsește în teoriile și practicile de marketing și comunicare. Fie că este vorba de campaniile de marketing, unde se urmărește „determinarea nevoii consumatorilor pentru un produs sau serviciu, motivarea vânzării acestuia și distribuirea lui consumatorilor, în scopul obținerii unui profit" [Brech E., 1953, p. 156] sau campaniile de comunicare cu publicul, în care se urmărește „analiza tendințelor, programarea consecințelor acestora, consilierea lideriilor organizațiilor și implementarea programelor de acțiune planificate care să slujească în același timp și organizațiile și interesul public" [Wilcox D., 1988, p. 6], analiza și schimbarea comportamentului uman rămâne una dintre activitățile cheie pentru înlăturarea provocărilor întâlnite în domeniu.

Psihologia socială este o ramură a psihologiei care se ocupă cu studiul comportamentelor oamenilor din perspectiva unor evenimente care formează o imagine te tip cauză – efect. Cu alte cuvinte, dacă un eveniment s-a desfășurat asupra unei persoane sau a unui grup, comportamentul acestora va fi direct proporțional cu gradul influenței evenimentului și invers. Împreună cu aceste comportamente vine un ansamblu de caracteristici precum sentimente, scopuri, intenții și atitudini. Unul dintre cele mai importante roluri pe care pishologia socială o exercită asupra unui grup de oameni ține de puterea persuasiunii. Se urmărește adesea manipularea direcției unui răspuns la eveniment din partea grupurilor țintă.

Ca și ramură de studiu, psihologia socială se află în strânsă legătură cu sociologia, întrucât acesata din urmă urmărește metodele prin care poate fi schimbată opinia sau modul de funcționare de la unele grupuri de persoane, până la societatea în sine. Acest fapt se datorează în mare parte nevoiei empirice a domeniului în cauză de a analiza concepte precum leadership-ul, conflictul social, comunicarea strategică, influență și putere.

Pentru a putea preconiza demersul unei campanii de comunicare și marketing prin aplicarea practică a psihologiei sociale se ține cont în primul rând de teoriile psiho-sociale. Aceste teorii au rolul să prezică, pe baza unor cercetări științifice validate de specialiști, niște evenimente care au un efect bine determinat asupra grupurilor țintă. Ipotezele care vor fi stabilite pentru cercetarea de față vor demonstra nivelul de cauzalitate între aceste teorii și succesul sau insuccesul dezvoltării campaniilor.

Întrucât psihologia socială este o știință care se bazează pe anumite teorii și ipoteze, în lucrarea de față se va încerca preconizarea influenței unor teorii ale psihologiei sociale asupra dezvoltării campaniilor de comunicare și marketing. Există anumite teorii și practici pe care lucrarea de față se va axa, precum [Boncu Ș., 2004],:

1. Influența informațională referențială – comportamentul uman este influențat în mare parte de grupurile din care face parte un anumit individ. Sentimentul de apartenență a unui indivd la grup îl face să se adapteze după normele interne. Dacă este influențată norma, atunci și indivzii din cadrul acelui grup se vor adapta cu aceasta.

2. Tehnicile de influență interpersonală – se bazează pe un set de principii care ajută persoana care le pune în aplicare să obțină mai ușor sau sigur ceea corespunde cu interesul său.
3. Gândirea de grup – se urmărește înlăturarea acestui fenomen din cauza lipsei de judecată individuală, care inevitabil produce un fenomen de diminuare a realității sociale. Solidaritate pentru grup scade șansele unui conflict de idei, iar deciziile ajung să fie luate doar de câteva persoane cu putere de decizie mai mare.
4. Schimbarea de atitudine – orice persoană este conștient sau inconștient ținta unor încercări de schimbare în atitudine. În spatele acestor încercări stă interesele individuale sau colective. Credibilitatea și atractivitatea sursei sunt câteva din caractersiticile esențiale ce îi oferă suficientă influență pentru a efectua o schimbare.
5. Comportamentul agresiv – întrucât acest comportament este tot mai des întâlnit, se urmărește evitarea acelora prin influența directă asupra situațiilor sociale ce au caracter declanșator.
6. Negocierea – poate influența comportamentul uman prin crearea unei situații pozitive pentru înlăturarea conflictului și direcționarea interesului spre câștig comun.

Atunci când are loc planificarea și organizarea unei campanii de marketing și comunicare se ia în considerare câțiva pași. În primul rând, fiecare campanie este însoțită de un scop principal, care are un rezultat măsurabil. Fiecare scop trebuie să răspundă unei probleme, fie ea de imagine sau promovare. În al doilea rând, este necesară stabilirea unui buget care vor acoperi cheltuielile din perioada implementării. Apoi se va pune accent pe identificarea grupurilor țintă. Identificarea lor pe baza unor variabile precum vârsta, sexul, locația, nivelul de educație, interesele, nevoiile, ocupația sunt doar câteva dintre particularitățile de care se ținte cont atunci când se realizează campaniile.

DEFINIȚIA ȘI ISTORICUL COMUNICĂRII DE MARKETING ȘI A PSIHOLOGIEI SOCIALE

1.1. Definirea comunicării de marketing

Nu există o definiție universală a comunicațiilor de marketing și există multe interpretări ale subiectului. Originea multor definiții revine unei perspective de promovare, în care scopul era să utilizeze comunicațiile pentru a convinge oamenii să cumpere produse și servicii.

Accentul a fost pus pe produse și pe comunicații unidirecționale și a existat o perspectivă pe termen scurt. Expresia „comunicații de marketing" a apărut pe măsură ce o gamă mai largă de instrumente și media a evoluat și s-a extins sfera sarcinilor pe care aceste activități de comunicare le-a îndeplinit. Pe lângă conștientizare și persuasiune, noi obiective precum dezvoltarea înțelegerii și preferințelor, reamintirea și liniștirea clienților au fost recunoscute ca aspecte importante ale efortului de comunicare.

În zilele noastre multe definiții se referă la o perspectivă integrată. Acest punct de vedere a acumulat un impuls în ultimii 10 ani și este chiar o parte integrantă a vocabularului comunicațiilor de marketing. Totuși, această tranziție către o perspectivă integrată ridică întrebări și dezbatere despre scopul comunicării de marketing. De exemplu, accentul ar trebui să se extindă dincolo de produse și servicii? Ar trebui ca comunicațiile corporative să fie integrate în comunicațiile de marketing ale organizației? Ar trebui ca profilul stakeholderilor să se transfere dincolo de clienți? Și ce înseamnă integrare și este realizabilă? Din perspectiva integratoare, a fost dezvoltată o orientare strategică puternică și pe termen lung, deși baza pentru multe strategii de comunicare de marketing pare să rămână în continuare mixul cu orientare promoțională.

Astăzi, într-o epocă în care cuvântul „integrare" este folosit pentru a exprima o varietate de activități legate de marketing și comunicare, unde marketingul corporatist apare ca următoarea dezvoltare importantă [Balmer G., 2003] și în care marketingul relațional este paradigma preferată [Gronroos C., 2004], comunicările de marketing trebuie să adopte acum o misiune mai largă - pentru a trece dincolo de modelul de promovare a produselor și să devină parte integrantă a strategiei generale de comunicare și gestionare a relațiilor unei organizații.

Comunicarea este o lume care nu este complet lipsită de controverse. Majoritatea definițiilor din dicționare sugerează că poate însemna oferirea sau schimbul de informații. Cu toate acestea, punctul de vedere tradițional al marketingului a fost acela că marketerul a produs și a comunicat mesaje în timp ce consumatorii le-au primit și le-au consumat - un proces distinct unidirecțional. Într-un mediu de consum în schimbare, validitatea acestui punct de vedere tradițional a fost contestată, iar astăzi majoritatea marketerilor ar defini comunicațiile de marketing eficiente ca, după necesitate, un schimb bidirecțional de informații [Egan J., 2019].

Diferitele instrumente de comunicare de marketing sunt deseori denumite ATL (deasupra liniei - publicitate) sau BTL (sub linie - toate celelalte instrumente de comunicare de marketing). Aceasta are un fundament istoric și se bazează pe modul în care agențiile (care în cea mai mare parte a secolului XX au fost în principal agenții de publicitate) și-au facturat clienții. Publicitatea a fost plasată cu mass-media la un tarif convenit. Agenția ar factura această sumă totală clienților lor. După plata proprietarului media pentru spațiul media, agenția ar deduce un procent convenit de 10% sau 15%. Alte servicii ale agenției (promovarea vânzărilor, activități de relații publice etc.) au fost costuri suplimentare adăugate după taxa principală pentru spațiul publicitar. Factura ar putea arăta astfel:

Tabelul ***nr. 1*** Invoice

6 inserturi New York Times	**10,000**
5 inserturi Timpul	10,000
3 inserturi Ziarul de Gardă	8,000
Subtotal:	**28,000 Euro**
Materiale de promovare	5,000
Eveniment de lansare a unui nou produs	5,000
TOTAL	**38,000 Euro**

Astfel, publicitatea a fost menționată mai sus de linie (adică inclusă în costurile principale pentru media) și alte instrumente „sub linie". În plus, unii marketeri se referă la marketing direct (care în teorie se referă atât publicității, cât și promovării) ca „prin linie" sau TTL. Această terminologie poate dispărea în cele din urmă, deoarece multe agenții s-au îndepărtat de încasările pe bază de comisioane în încasări / facturări pe bază de taxes au fee-uri.

Mixul de comunicații de marketing este format dintr-un set de instrumente (discipline) care pot fi utilizate în diferite combinații și diferite niveluri de intensitate pentru a comunica cu un public țintă. Pe lângă aceste instrumente sau metode de comunicare, există mijloace de comunicare sau mijloacele prin care se transmit mesaje de comunicare de marketing. Instrumentele și media nu trebuie confundate, așa cum au caracteristici diferite și încearcă să atingă obiective diferite.

Există cinci instrumente principale de comunicare de marketing [Fill C., 2013]:

- publicitate,
- promovarea vânzărilor (sales promotion),

- relații publice,
- marketing direct și
- vânzare personală (personal selling).

Cu toate acestea, au avut loc unele schimbări majore în mediul și în modul în care organizațiile comunică cu publicul țintă. Noua tehnologie a dat naștere unui ansamblu de diferite medii, în timp ce oamenii au dezvoltat o varietate de moduri de a-și petrece timpul liber. Aceasta este denumită fragmentare de media și audiență, iar organizațiile au dezvoltat combinații noi de mix promoțional pentru a ajunge la audiența lor în mod eficient. De exemplu, a existat o creștere dramatică a utilizării mass-media cu răspuns direct pe măsură ce marketingul direct devine adoptat ca parte a planului de marketing pentru multe produse. Internetul și tehnologiile digitale au făcut posibile noi forme interactive de comunicare, în care receptorii au o responsabilitate mai mare pentru partea lor în procesul de comunicare.

Un număr tot mai mare de organizații folosesc relațiile publice pentru a comunica atât mesaje despre sine (relații publice corporative), cât și mesaje despre mărcile lor (branding PR).

Prin urmare, ceea ce s-a întâmplat este faptul că mixul promoțional s-a dezvoltat astfel încât accentul inițial pe campaniile de comunicare în masă intense (ATL) au cedat teren unor activități promoționale mai directe și foarte direcționate, folosind marketingul direct și alte instrumente ale mixului. Folosind jargonul utilizat mai sus, în zilele noastre se folosesc mult mai multe comunicații TTL și BTL.

Trecerea este de la o abordare bazată pe intervenție în ceea ce privește comunicările de marketing (una bazată pe solicitarea atenției unui client care poate nu este neapărat interesat) către comunicații bazate pe permisiuni (unde accentul se pune pe comunicările cu membrii unui public care s-au exprimat deja un interes pentru o anumită ofertă) [Godin, 199]. Cu alte cuvinte, prin comunicarea permisiunii, baza pentru o relație este stabilit de public, nu de proprietarul mărcii. Acest lucru are un impact deosebit asupra marketingului direct, comunicațiilor online și - într-o oarecare măsură - vânzării personale.

Astfel, pentru a avea succes, comunicările de marketing trebuie să se bazeze pe comportamentul și nevoile de procesare a informațiilor și stilul publicului țintă.

1.2. Psihologia socială, de la un subiect disputat, la știință

Domeniul psihologiei sociale crește rapid și are o influență din ce în ce mai importantă asupra modului în care analizăm și înțelegem comportamentul uman. Ziarele, revistele, site-urile web și alte mass-media raportează frecvent concluziile psihologilor sociali, iar rezultatele cercetărilor psihologice sociale influențează deciziile într-o mare varietate de domenii. Să începem cu o scurtă istorie a domeniului psihologiei sociale și apoi să trecem la o trecere în revistă a principiilor de bază ale științei psihologiei sociale.

Psihologii sociali continuă să caute noi modalități de a măsura și înțelege comportamentul social, iar domeniul continuă să evolueze. Nu putem prezice unde va fi direcționată psihologia socială în viitor, dar nu avem nicio îndoială că va fi încă vie și vibrantă.

1.3. Persoana și situația socială

Psihologia socială este studiul relației dinamice dintre indivizi și oamenii din jurul lor. Fiecare dintre noi este diferit, iar caracteristicile noastre individuale, inclusiv trăsăturile de personalitate, dorințele, motivațiile și emoțiile, au un impact important asupra comportamentului nostru social. Dar comportamentul nostru este, de asemenea, profund influențat de situația socială - oamenii cu care

interacționăm în fiecare zi. Aceste persoane includ prietenii și familia noastră, colegii noștri de clasă, grupurile noastre religioase, oamenii pe care îi vedem la TV sau citim sau interacționăm cu online, precum și oameni despre care ne gândim, ne amintim sau chiar ne imaginăm.

Psihologii sociali cred că comportamentul uman este determinat atât de caracteristicile unei persoane, cât și de situația socială. De asemenea, ei consideră că situația socială este adesea o influență mai puternică asupra comportamentului decât caracteristicile unei persoane.

Psihologia socială este în mare parte studiul situației sociale. Situațiile noastre sociale creează influență socială - procesul prin care alte persoane ne schimbă gândurile, sentimentele și comportamentele și prin care le schimbăm pe ale lor.

Kurt Lewin a oficializat influența comună a variabilelor persoană și a variabilelor situaționale, care este cunoscută drept interacțiunea persoană-situație, într-o ecuație importantă:

Comportament = f (persoană, situație socială)

Ecuația lui Lewin indică faptul că comportamentul unei persoane date la un moment dat este o funcție a (depinde de) de caracteristicile persoanei, cât și de influența situației sociale.

Psihologia socială - aspecte cheie:

- Istoria psihologiei sociale include studiul atitudinilor, comportamentul de grup, altruismul și agresivitatea, cultura, prejudecățile și multe alte subiecte.
- Psihologii sociali studiază problemele din lumea reală folosind o abordare științifică.
- Gândirea la propriile interacțiuni interpersonale din punctul de vedere al psihologiei sociale vă poate ajuta să înțelegeți și să răspundeți mai bine la ele.
- Psihologii sociali studiază interacțiunea persoană-situație: modul în care caracteristicile persoanei și caracteristicile situației sociale interacționează pentru a determina comportamentul.
- Multe comportamente sociale umane au fost selectate prin adaptare evolutivă.
- Situația socială creează norme sociale - moduri comune de a gândi, de a simți și de a te comporta.
- Diferențele culturale - de exemplu, în orientările individualiste versus colectivism - ne ghidează comportamentul de zi cu zi.

Schimbarea de atitudine se datorează expunerii constante, conștiente sau inconștiente a indivizilor, asupra unor factori cu caracter persuasiv. Prin comunicare, individul sau grupul de oameni care a fost sub influența factorului persuasiv, la rândul său va influența pe alții din mediul lui apropiat. Totuși, dacă individul sesizează că este victima unor influențe externe, atunci acesta nu va răspunde pozitiv la recepționarea mesajului comunicat. De aceea, ajungem la concluzia că nu fiecare persoană poate să fie influențată.

Întrucât în psihologia socială se pune accent pe puterea de influență prin intermediul comunicării, revenim la tehnicile de influență interpersonală care pot fi utilizate în dezvoltarea campaniilor de comunicare și marketing.

ECONOMIA COMPORTAMENTALĂ ȘI IMPLICAȚIILE POLITICE

Premiul Nobel pentru Economie în 2017 a fost acordat economistului American Richard H. Thaler, de la Universitatea din Chicago, pentru „contribuția sa la studiul economiei comportamentale".

Richard H. Thaler (n. 1945) s-a făcut remarcat în mod excepțional de către politicieni și economiști când a publicat volumul „Impusul: Îmbunătățirea deciziilor privind sănătatea, prosperitatea și fericirea", în 2008, împreună cu Cass R. Sunstein.

Cartea a propulsat ideea economiei „nudge" (ghiont, impuls), conform căreia oamenii sunt îndreptați în mod subtil către anumite comportamente economice şi de consum, fără constrângeri evidente.

„Teoria nudge" este un concept al științei comportamentale care sugerează că intervențiile mici în mediul înconjurător sau stimulentele pot încuraja oamenii să ia anumite decizii. Comitetul Nobel spune că studiile lui Richard Thaler ajută oamenii să recunoască trucurile de marketing cărora le cad victime și să evite deciziile economice nefaste. Cercetările lui Richard H. Thaler au deschis şi orizonturile politicienilor, care caută modalități de influențare a alegătorilor și de restructurare a societății, într-un moment în care deficitele bugetare le-au limitat sfera cheltuielilor, comentează edictorialistul Bloomberg .

Fostul președinte american Barack Obama și fostul prim-ministru al UE, David Cameron, au numit echipe pentru a studia dacă economia comportamentală ar putea fi folosită pentru a salva banii guvernelor. Sau, de exemplu, când britanicii au fost informaţi că mai mulți oameni din orașul lor își plătiseră deja impozitele, plata impozitelor chiar a accelerat, potrivit sursei citate.

Unul dintre cei mai cunoscuți cercetători, Robert Cialdini a enumerat șase principii ce țin de influența interpersonală [Boncu Ș., 2004], respectiv:

1. Principiul angajamentului. Acest principiu sugerează că atunci când prezinți o cerință minimă, urmată de una mai complexă, persoana va accepta să îndeplinească ceea ce i se cere.
2. Principiul reciprocității. Acest principiu pune accent pe faptul că atunci când este nevoie de un anumit serviciu, se recomandă ca înainte de asta să oferi celeilalte persoane ceva la schimb. De exemplu, dacă un magazin care a venit nou pe piață a fost construit pe un teren unde erau mulți copaci, campania de marketing și comunicare ar trebui să promoveze o atitudine a magazinului pro spații verzi. Societate ar trebui să fie martoră tot mai des la aceste evenimente.
3. Principiul validării sociale. Se urmărește ca ținta să creadă că ceilalți care se află în aceeași situație cu ea au acceptat să îndeplinească cerința. Dacă un produs este tot mai des cumpărat de către indivizi, există o șansă mai mare ca acesta să fie acceptat la nivelul societății mult mai rapid.
4. Principiul autorității. Persoanele care au mai multă autoritate în fața țintelor, sunt mult mai predispuse să obțină ce urmăresc. Atunci când are loc schimbarea atitudinii sau percepțiilor într-o societate, o tehnică eficientă ar fi schimbarea acestora la nivel guvernamental. Societatea se va ghida după paradigmele oferite de către conducerea statului.
5. Principiul rarității. Dacă se dorește ca un produs să fie, spre exemplu, cât mai des procurat, atunci ținta trebuie să creadă că aceasta este găsit foarte rar. În campaniile de marketing și comunicare, fie mesajul sau forma conținutului trebuie să fie cât mai unică și creativ creată.
6. Principiul atractivității. În psihologia socială se cunoaște faptul că o persoană atractivă va obține mult mai rapid ceea ce urmărește. În campaniile de marketing și comunicare, pentru a influența atitudinea unui gup țintă, dacă produsul nu este atractiv consumatorului, atunci o altă tehnică ar fi ca aceasta să îi fie cunoscut. Dacă un produs nu este nici atractiv, nici cunoscut, indivizii vor acorda mai multă atenție produselor ce le sunt oferite.

Negocierea este o altă componentă studiată de specialiștii psihologiei sociale, care poate fi aplicată și în campaniile de market și comunicare. Trebuie specificat faptul că negocierea este

necesară nu doar în situații de conflict sau în prezența unor comportamente agresive, dar și atunci când este nevoie de evidențiat că nu există discrepanțe dintre interesele consumatorului și a organizației care își amplasează pe piață produsul. Procesul de negociere poate fi influențat atât de limitele participanților la neînțelegere, cât și de diferența dintre scopurile inițial stabilite. De aceea s-a pus accent în fragmentul de mai sus pe prima etapă a planificării unei campanii de marketing – stabilirea scopului.

„Orice întreprindere este angrenată într-un sistem complex de comunicări comerciale. Ea comunică cu clienții, cu distribuitorii, cu furnizorii, cu autoritățile de stat, cu banca, cu acționării. De aceea este bine să se construiască un plan de relații publice care să cuprindă strategia de comunicare a firmei." Strategia de comunicare trebuie să cuprindă și anumite tehnici de negociere în cazul în care unul dintre participanții la procesul de luare a deciziilor întâmpină anumite discrepanțe în formularea campaniilor. Întrucât există două tipuri de negociere: competitivă, unde o parte încearcă să obțină mai mult decât cealaltă, și cooperantă, unde ambele părți sunt avantajate. În campaniile de marketing se găsește tot mai des negocierea de tip „câștig-câștig", care este asemănătoare celei cooperante. Fără dovezi asupra faptului că un schimb a fost efectuat prin participarea ambelor părți la procesul de negociere, aceasta nu poate fi considerată a fi componenta unui tratat cooperant.

Comportamentul agresiv este o problemă socială, care necesită rezolvare. Conform modelului Berkowitz, „pentru ca individul să se angajeze într-un comportament agresiv sunt necesare condiții situaționale adecvate, adică stimuli externi asociați cu elementul provocator al frustrării." [Boncu Ș., 2004] Cu alte cuvinte, dacă spre exemplu, campania de marketing și comunicare folosește imagini agresive atunci când își formează conținutul ce trebuie transmis potențialilor consumatori, reacțiile din partea celor din urmă nu vor avea un impact pozitiv. Mass-media este un promotor al imaginilor negative. Atunci când o persoană este martoră, în mod frecvent, la imagini negative, conform psihologiei sociale, acesta la rândul lui va deveni victima frustrărilor, respectiv va adopta un comportament agresiv. Totuși, teoria lui Berkowitz are anumite limite, întrucât nu întotdeauna o imagine cu componente negativ poate genera un comportament agresiv. Uneori, aceste imagini sunt folosite în publicitate pentru a trezi spre exemplu atenția, și respectiv alte procese psihice afective din partea spectatorilor. Dar, este mai potrivit dacă condițiile situaționale care generează astfel de comportament din partea grupurilor sociale pot fi evitate.

Gândirea de grup sau gândirea în masă este un fenomen care nu are aprecieri pozitive din partea specialiștilor. În campaniile de marketing și comunicare este necesar ca să fie formate cât mai multe grupuri care susțin produsul afișat pe piață. Schimbarea atitudinii consumatorului este una dintre principalele provocări întâlnite în domeniu. Totuși, în psihologia socială, este criticată lipsa participării în procesul decizional a unor persoane care nu au o putere de influență la fel de mare precum cea a liderului grupului. În acest caz, produsul trebuie să trezească în fiecare individ sentimentul apartenenței și individualizării. Gândirea este mai greu de influențat atunci când colectivul este izolat de comunicarea cu alte persoane, care trăiesc în mediul extern grupului.

COMPORTAMENTUL CONSUMATORILOR

În luarea unei decizii finale și, într-adevăr, pe parcursul întregului proces de luare a deciziilor, consumatorii sunt influențați de o gamă largă de factori, nu doar de cei care se referă la caracteristicile evidente ale produsului.

Unii dintre acești factori exercită o influență directă și măsurabilă asupra deciziilor de cumpărare, în timp ce alții sunt mai puțin tangibili și pot sugera doar modele de comportament de

cumpărare. În multe cazuri, factori intangibili, cum ar fi percepția produsului sau relația dintre furnizor și consumator, pot fi importanți.

Fiecare consumator este diferit ca urmare a propriilor caracteristici unice și a efectului pe care societatea îl are asupra lor. Acești factori atotputernici sunt frecvent denumiți naturali (adică acele caracteristici pe care le-am moștenit) și educație / cultură (adică efectul societății asupra acestor caracteristici). Comunicatorii de marketing, deși recunosc această complexitate, trebuie să fie conștienți de ceea ce stimulează publicul și ce nu. Acest lucru este foarte departe de a fi o știință exactă. Teoriile luării deciziilor se încadrează în două școli de gândire: paradigma cognitivă și paradigma comportamentală.

1.4. Factorii care influențează comportamentul de cumpărare

Cea mai bună abordare a înțelegerii comportamentului decizional de cumpărare este printr-o combinație de luare a deciziilor cognitive și comportamentale, augmentată de alți factori, inclusiv influențe interne și externe mediate prin personalități individuale și unice. O gamă largă de factori diferiți afectează recepția noastră de informații, ceea ce facem cu informațiile respective și, în consecință, comportamentul nostru de cumpărare.

Rasa, religia și cultura au stabilit tonul pentru valorile noastre particulare, astfel cum a fost modificată de apartenența noastră la grupuri primare (de ex. familie) sau secundare (de exemplu, colegi de muncă). Factorii culturali au un impact semnificativ asupra comportamentelor consumatorilor. Pe măsură ce cresc, copiii învață valori, percepții și dorințe de bază de la familie, prieteni și alte grupuri culturale specifice. Pe plan intern, atitudinile, percepțiile, învățarea și capacitatea noastră de memorie și motivațiile au o influență considerabilă. Caracteristicile noastre individuale, cum ar fi vârsta, sexul, veniturile, personalitatea și situația familiei sunt văzute ca factori determinanți suplimentari a ceea ce alegem să acordăm atenție și să cumpărăm în final. Factorii externi, cum ar fi situația noastră personală (de exemplu, sănătatea), prevalența modei, disponibilitatea fondurilor disponibile, poziția juridică, factorii asociați timpului (de exemplu, timp pentru cercetare), puterea mass-media și a mesajelor de comunicare, vremea sau chiar poziția actuală a acțiunii acționează ca și moderatori în comportamentul nostru.

Sunt multe modele care studiază și clasifică factorii ce influențează deciziile consumatorilor, descriși pe larg de experți în domeniu și care se găsesc în detaliu în manualele de la facultățile de marketing. Este timpul ca alături de factorii tratați în curentele clasice, să fie lăsat mai mult spațiu pentru factorii descriși în psihologia socială și economia comportamentală.

Economia comportamentală încearcă să explice (și în cele din urmă să aplice aceste constatări în practică) de ce indivizii fac frecvent alegeri iraționale și de ce și modul în care comportamentul lor nu urmează întocmai pattern-urile prezise de modele neoclasice.

Economia comportamentală nu își propune să respingă în totalitate abordarea neoclasică, ci să-i adapteze principiile de bază la realitățile impuse de complexa natura umană. Acesta este motivul pentru care face apel nu doar la cunoștințe din psihologie, ci și din alte științe sociale care studiază individul în multiplele sale forme de manifestare. Ea integrează în general conceptele teoretice și constatările din psihologie în teoria neoclasică.

Unii specialiști în domeniu au afirmat că sub-disciplina economiei comportamentale reprezintă o nouă școală de gândire distinctă și separată de economia neoclasică, încă într-o fază incipientă de dezvoltare [Tomi, 2007, p. 478] .

Economiștii behaviorești nu sunt preocupați doar de studiul teoretic, ci și de cel practic. Astfel, ei au mers mai departe analizând politicile și alegerile publice, care reprezintă o altă formă a procesului economic decizional.

Bestseller-uri internaționale Nudge și The Undoing Project au adus subiectul economiei comportamentale în prim-planul discuțiilor și dezbaterilor populare. Cu toate acestea, pe măsură ce acest subiect s-a infiltrat în cultura noastră populară, câteva concepții greșite au început să fie propagate.

O concepție greșită mare este că economia comportamentală înseamnă controlul comportamentului oamenilor, dar nu este așa. Economia comportamentală înseamnă a înțelege greșelile comune de decizie pe care oamenii le fac și de ce le fac. În special, un aspect important al economiei comportamentale este preocupat de diferența dintre intenție și acțiune. De exemplu, clientul tău poate intenționa să economisească mult pentru pensionare, dar lucrurile se întâmplă altfel și clientul tău nu ajunge niciodată să ia măsuri.

O altă concepție greșită este că economia comportamentală este despre iraționalitate. Această concepție greșită provine din faptul că teoria economică tradițională presupune că toți oamenii sunt raționali, în timp ce economia comportamentală nu face această presupunere. A recunoaște că oamenii nu sunt întotdeauna pe deplin raționali nu înseamnă că sunt iraționali sau nebuni. Înseamnă doar că oamenii fac greșeli sistematice și că nu fac întotdeauna alegeri care își maximizează în mod constant propria fericire sau succes.

Teoria economică tradițională se bazează pe trei presupuneri fundamentale:

1. toți oamenii sunt raționali,
2. alegerile individuale sunt în concordanță cu teoria utilității așteptate și
3. oamenii își actualizează corect opiniile și credințele pe baza noilor informații primite.

Totuși, aceste presupuneri nu se mențin întotdeauna în lumea reală. Kahneman și Tversky pun bazele economiei comportamentale, afirmând că fenomenele psihologice afectează luarea deciziilor și trebuie încorporate în modelele economice și financiare. Două dintre principiile fundamentale ale economiei comportamentale sunt:

1. oamenii fac greșeli sistematice din cauza punctelor psihice oarbe pe care majoritatea oamenilor le au și
2. contextul în care se ia o decizie are un efect enorm asupra deciziei.

1.5. *Prejudecăți (Unghiurile moarte de luare a deciziilor)*

Un bun exemplu de părtinire care afectează deciziile financiare este excesul de încredere. Încrederea exagerată nu este un comportament rațional. Încrederea exagerată este o situație în care oamenii cred că sunt mai buni din punct de vedere al abilității sau abilității decât sunt de fapt. Nu se spune că sunt răi la ceva; doar că își supraestimează abilitățile. De exemplu, dacă luați o cameră de adulți și rugați indivizii să ridice mâna dacă sunt șoferi peste medie, aproape toată lumea va ridica mâna.

S-a demonstrat că excesul de încredere influențează deciziile care sunt mai semnificative decât evaluările de conducere sau de inteligență. Barber și Odean propun că excesul de confidență influențează comportamentul de tranzacționare și de investiții într-un mod care provoacă pierderi monetare. Ei consideră că bărbații care au prea multă încredere în ei cred că știu mai multe despre piețele financiare decât de fapt. În consecință, aceștia își reduc portofoliile de investiții mai mult decât femeile și, prin urmare, obțin un randament general mai mic după luarea în considerare a comisioanelor de tranzacționare și a taxelor.

1.6. *Cum poate fi influențat comportamentul consumatorilor?*

În primul rând, sunt ferm convinsă că statul poate contribui la creșterea nivelului de educare și conștientizare a populației în ceea ce privește cultura de consum. Totuși, în domeniile în care comportamentul consumatorilor este caracterizat mai mult de „unghiurile moarte ale conștiinței" – ex. fumatul, alcoolul, bunuri scumpe procurate în credite ineficiente etc., statul poate contribui la educarea consumatorilor prin varii politici (stimulare).

Pe de altă parte, campaniile de informare pot contribui la creșterea gradului de conștientizare a consumatorilor. În special în rândul populației cu venituri mai reduse există o tendință de a procura bunuri scumpe (mașini, telefoane etc). acestea fiind procurate adesea în credit. La prima vedere, instituțiile de creditare beneficiază de această non-cultură, iar statul ia măsuri destul de slabe ca să soluționeze această problemă. Totuși, dacă la nivel de stat ar fi analizată mai serios această tendință a tinerilor și a populației cu venituri mai reduse, ar constata cât prejudiciu este adus asupra economiei naționale această practică, căci dacă pe de o parte – crește venitul instituțiilor de creditare (din care achită impozite), totuși puterea de cumpărare a acestui segment de populație se micșorează esențial.

Întrucât se încearcă să se păstreze o strânsă legătură între nevoia consumatorilor și interesul organizațiilor, comunicarea este una dintre cele mai puternice pârghii pentru exercitarea influenței între cele două părți. Schimbarea atitudinii, schimbarea opiniei, schimbarea comportamentului social sunt printre câteva dintre particularitățile care leagă știința psihologiei sociale de cea a marketing-ului și comunicării publice.

CONCLUZII:

În urma cercetării efectuate, s-a ajuns la următoarele concluzii:

- Economia comportamentală diferă de economia tradițională prin încorporarea perspectivei psihologice. Combinând concepte din aceste două discipline diferite, putem obține o imagine mai realistă a ceea ce fac de fapt oamenii.
- Economia comportamentală ia în considerare faptul că oamenii fac greșeli sistematice din cauza petelor psihice oarbe pe care majoritatea oamenilor le au.
- Economia comportamentală presupune că contextul în care se ia o decizie are un efect enorm asupra deciziei sau preferințelor.

Cei mai mulți oameni nu știu ce vor decât dacă văd lucrul respectiv într-un context. Totul este relativ, și tocmai asta e ideea. La fel ca un pilot de avion care aterizează pe întuneric, vrem niște lumini de semnalizare pe fiecare parte a pistei, care să ne conducă spre locul unde ne putem aleza roțile. Gânditul doare. În acest context marketerii au rolul de a oferi soluții ușoare, accesibile și argumentate pentru nișa lor de consumatori.

Cu siguranță, constatările pot varia în funcție de grup. Comunicarea de marketing pare să aibă o mai mare influență asupra tinerilor, care sunt influențați de o gândire orientată mai puțin pe nevoi și mai mult pe dorințe. Este o nevoie hainele de brand? Nu. Este o nevoie mașina cu cei mai mulți cai putere? Nu. Este nevoie de telefonul de ultimă generație? Nu. Gândirea generațiilor a ajuns o gândire orientată spre dorințe imediate. Marketing-ul s-a împletit cu psihologia socială, de cele mai multe ori, într-o relație manipulatoare. La fel cum s-a specificat și la începutul acestei lucrări, emoția face diferența. Iar într-o lume globalizată, cu multiple alegeri, oamenii sunt epuizați să mai gândească fiecare pas. Când obosește gândirea rațională, sunt acaparate emoțiile. Melodiile de Crăciun ne fac mai melancolici, astfel, cheltuim mai mult. Culoarea roșie de pe un website ne îndeamnă în subconștient să ne umplem coșul digital. Oamenii au ajuns prizonierii unei vieți trăite în subconștient.

BIBLIOGRAFIE:

1. Boncu, Ș., Curs de Psihologia Socială, Jurnal: Clasa de Psihologie Socială, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2004
2. Brech, E. F., Principles of Marketing, Ed. Routledge, New York, 1953, p. 156.
3. Egan, J., Marketing Communications, Sage Publications Ltd, London, 2014.
4. Fill, C., Jamieson, B., Marketing Communications, Pearson Education, London, 2013.
5. Godin, S., Permission Marketing: Turning Strangers Into Friends And Friends Into Customers, Simon & Schuster, New York, 1999.
6. Tomi, J.F., "What is behavioral economics?", The Journal of Socio-Economics, 2007, p. 465.
7. Wilcox, D. L., Ault, P. H., Agee, W. K., PR - Strategies and Tactics, Ed. Harper Collins Publishers, New York, 1988, p. 6.

TOBACCO INDUSTRY – A FALSE ALLIED AGAINST CORONA VIRUS

[1]**Iulian GOLE,** PhD Student
Email: *iuliangole@yahoo.com*
[2]**Victor Marian DUMITRACHE** PhD Student
Email: *victor.dumitrache@gmail.com*
[3]**Amelia DIACONU** PhD Student
Email: *diaconu.amelia@gmail.com*
[4]**Marcela Antoneta NICULESCU,** PhD Student
Email: *marcela_mitrita@yahoo.com*
[1, 2,] *Bucharest University of Economic Studies, Romania, Bucharest, Piaţa Romană, numărul 6,0040213191900, www.ase.ro*
[3] *Artifex University, Romania,*
[4] *ECOIND, Romania, Strada Podu Dâmboviţei 71-73, Bucureşti 060652, www.incdecoind.ro*

Abstract. *In times when the Corona virus pandemic is a huge source of trouble for public health and a Gordian knot for global economy, there is an economic sector which struggles to present itself if not a saviour in the crisis at least a panacea, a solution of this difficult situation - tobacco industry. By the means of transparent and innocent diversionary tactics, exposed by some media sources, it appears that smokers are less exposed to Covid-19 than non-smokers. This was an incredible turnaround, since everybody knows from decades that cigarettes are ruining the health of people all over the world. If we take into consideration that tobacco kiosks managed to present in front of local authorities as being of first necessity (not the library or the restaurants) and so to remain open during the confinement we can understand better how persuasively the lobbyists of this sector are and how efficient is their work. In this paper we will analyse how tobacco industry evolved during years and what could be the consequences of their actions during pandemic.*
Keywords: *false advertising, pandemic, public health, tobacco industry.*

JEL CLASSIFICATION: *I 18; L 11; L 66.*

1. INTRODUCTION

There is no other benefit from human health brought by smoking, scientifically proved, other than following the nicotine addiction; therefore it is impossible to believe that this industry can contribute positively to defend public interest or health in this disaster provoked by Covid-19. After years of benefiting from presence of commercial publicity in prime times on TV channels and on first page on main news-papers, the tobacco industry saw its products forbidden to be exposed. Consequently, after a while, theirs benefits started to drop-off which pushed the mangers to rethink the business models. The easiest but most persistent way to remain in the public attention is to launch public relations activities in large numbers having as a final aim a polished better image. There is also another light in which tobacco companies are trying to be presented, from side charitable and net contributors to different public campaigns and from another side as sustainability driven societies, concerned about local producers and ready to replace the traditional cigarettes with other solutions (like liquid vaping) but how sustainable a tobacco business can really be?

The managers from this sector will say that they are committed to doing everything possible to invest in developing in an area of products and business models that could propose to replace the traditional cigarettes with scientifically smoke-free products. According to them, these new goods are an easy to adapt, affordable and accessible alternative to old cigarettes for adult consumers, at any income levels in all countries, therefore more sustainable for the society. It is their point of view

which of course is biased, but who else would accept peacefully to lose its business without doing whatever possible to save the situation.

2. THE CURRENT SITUATION

Trying to go beyond the daily questions of whether this industry should stopped to exist, in the Coronavirus crisis, tobacco companies did everything was possible to attract media attention: from investing in their own vaccine research, consistent donations to charities, actions of political lobbying till the dissemination of fake news, totally uncertified and contradictory. If at the beginning it was said that smokers were to a certain extent immune to virus than real researchers proved that there is a clear link between infection rates, severe COVID-19 disease progression and smoking. In any case numerous scientists and experts proved that smokers are in reality at a higher risk of contracting Corona or suffering terrible consequences of the disease. World Health Organisation publicly announced that smokers are more likely to develop severe disease with COVID-19, compared to non-smokers [1]. WHO says that more than 8 million people are dying because of tobacco every year out of which 1.2 million are passive smokers while the rest of 7 million deaths are directly linked to tobacco smoke. It is well accepted that tobacco smoking is a factor of risk in many respiratory diseases therefore it is somehow obviously that smokers will more affected by Covid-19 comparing with non-smokers since one of the main problem is lung infection. Lungs that are already affected by tobacco smoke cannot fight better against Corona virus; nevertheless we all see on media that "apparently" the smokers may be better protected against virus. Some people, non-smokers, even applied nicotine patches or used nicotine chewing gum in order to be better protected, as a result of these fake information, and who knows how man restart to smoke. It is clear that such fake news launched in the interests of tobacco industry cannot help population health at all, by contrary, will contribute only to instability at the consumers level.

The benefit of this situation will go totally in the cigarette's producers. If we look at the data realised in the last years, we can see a clear path of decreasing number of clients and consequently of profit.

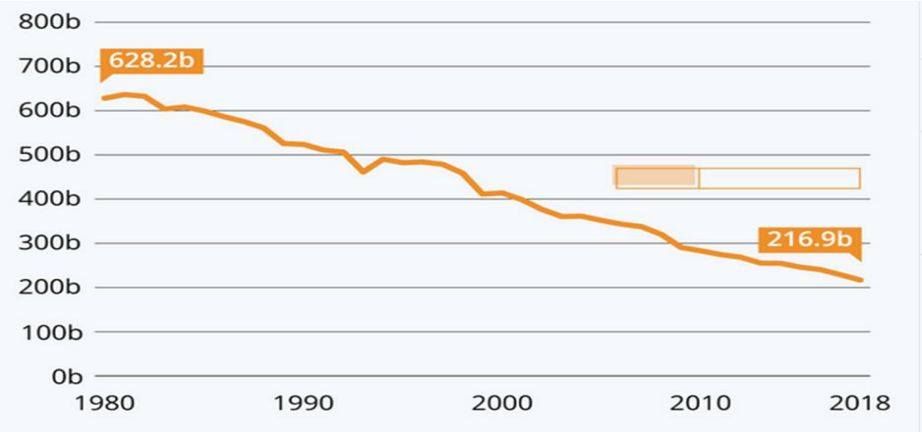

Fig 1. Total numbers of cigarettes sold in U.S.

Source: Federal Trade Commission.

https://www.statista.com/chart/20385/cigarette-sales-in-the-united-states/

It is obviously that in U.S., the numbers of cigarettes sold diminished continuously since 1980, dropping by 66%. If we take into consideration that marketing spending increased from 1.2 billion in

1980 to 8.4 billion in 2018, [2] (most of this amount coming from discounted prices for retailers and wholesalers) we can realise the hungriness of this industry. Coming up with favourable rumours of the benefits of smoking against Corona virus it was only a desperate trial of not losing more during the lockdown. In fact, the strategy was a success because the tobacco sales apparently didn't decrease since the beginning of the crisis (comparing with other leisure products). Few of the big tobacco companies (Imperial Brands and British American Tobacco) have publicly announced that they didn't suffer at all from reduction of sales and yet it seems to be highly profitable.

If in EU and U.S. the numbers of smokers is reducing in constant path there are other area, India for example, were the business are going very well for tobacco companies. The situation is beneficial for governments since tobacco & tobacco products are large contributors to authorities' tax and revenue budget.

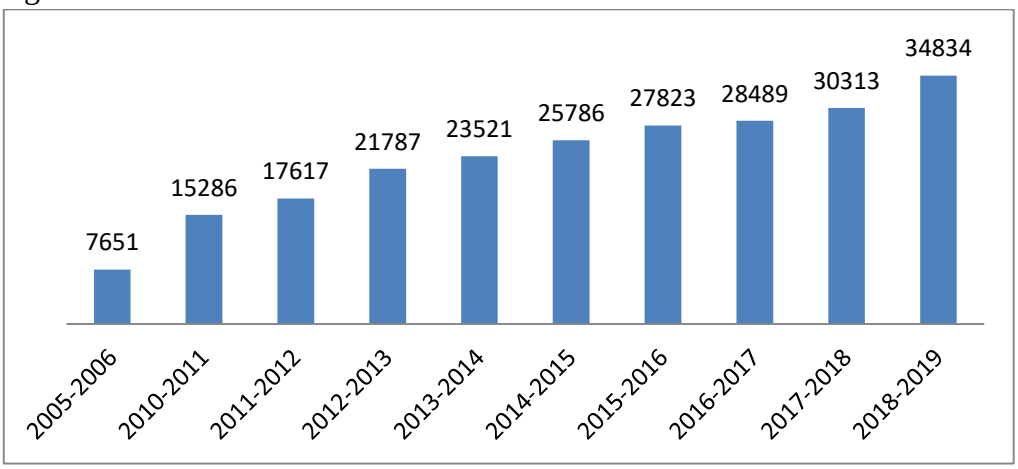

Fig. 2. Tax collection from cigarettes in India (amounts estimated in rupees-crores)
Source: The Tobacco Institute of India. https://www.tiionline.org/facts-sheets/revenue/

This is predictable till a certain point, because the crisis has an important impact on all areas of people's lives (less studied until now but understandable since the countries are in different phases of confinement), put lives in dangers and created huge psychological stress, to which many people react or self-defend by relaxing trough addictive behaviour. In any case, the best time to quit smoking is now because the risk of affecting lungs and add extra risk to potentially problems caused by Covid-19 infection is very high and consequences could be catastrophically.

It is been a while already since the tobacco producers are wearing a negative label for their industry. Everybody knows that smoking is not good for health, including the negative consequences for passive smokers and environment. Despite this reality, during crisis, tobacco companies found an opportunity to restore their reputation, to present themselves as a saviour in times of times of critical needs and in the next lines we will demonstrate how a CSR campaign may be efficiently conducted.

3. RECENT EXAMPLES OF CSR CAMPAIGN DURING PANDEMIC

3.1 Reemtsma Cigarette Factory cares for the homeless

In Hamburg, an important German city (a major transportation hub due to its famous harbour area – a region with important economic possibilities), Reemtsma Cigarettenfabriken– second position in the German tobacco market and a known subsidiary of Imperial Brands – decided to support homeless people by donating 300,000 EUR for homeless facilities. The assumed objective is

to create hygienic facilities to be used by these people and therefore to impeach the spread of Corona virus. In the press communication released after, Reemtsma took the opportunity to present itself as a company full of empathy for people in need and with a large sense of generosity. Having worked together for this project with the "Diakonisches Werk Hamburg and Caritas" – a local important church that is regularly help people in desperate need but also people affected by addiction (drugs, alcohol, etc.) and usually offer smoking cessation programmes to those in need – is at least arguable if not contradictory.

It is clear that homeless people need a permanent and professional support not only during this crisis but thruought a longer period. The news coming from media due to this event presented Reemtsma Cigarettenfabriken as an important partner for church institutions. Taking into consideration that this is only a PR campaign for cigarette industry that generate a large profit at the expense and health of this unprivileged people, in order to not lose its own credibility, churches and other NGOs should be very attentive in associating their image.

3.2 British American Tobacco hunts for the vaccine

In the today situations, worldwide, all the research institutes are in a fierce competition to discover the Corona vaccine. All the private and public research entities that are having the capabilities to develop a vaccine entered into the race hopping they will be the first launching into the market the redemptive product. Tobacco industry cannot stay aide from this endeavour and even they really have the technical possibilities or not, British American Tobacco (BAT) announced that they will be able to produce large quantities of vaccine doses as early as June. Of course, this is not happened but no other competitors achieve the outcome until now. Still, BAT's biotechnology subsidiary, Kentucky BioProcessing (KBP), proudly announce that is undertaking research on tobacco plants and they almost achieved a real breakthrough discovery, but, as a many other research companies in these times, they needs state support. The results of clinical tests are still on the way, it would be a shame that all people in need to not benefit out of it.

Obviously, a vaccine is more than important but it should be very attentively analysed who is conducting and financing the research. Already we are living in a world full of conspiracy theories were many people are not believed even in Covid-19 existence, some other are convinced that the virus was developed in laboratory and intentionally released. It is purely unlikely that commercial companies such as BAT will spend funds to create products that people will benefit ethically.

This is rather an opportunity to create influence, generate positive press, raise influence and have access to public funds. A group who is facing lawsuits because of child labour in Malawi's tobacco plantation and who is under investigation for violations of sanctions and allegations against corruptions (in US and UK) would rather be regarded with much more attention and mistrust. It is more probable that BAT is trying to build a favourable press in order to clean its image than to really invest its resources into an unselfish campaign of working for public health.

3.3 Philip Morris makes concerns about people 's lungs

Another hilarious situation is Philip Morris International 's (PMI) support for Greek hospitals. There are no better times to see a controversial situation – Papastratos, the Greek PMI subsidiary, donated ventilators to contribute at the hospitals efforts to fight against the Corona diseases. Putting this on the first page in Greek press brought to heavy critics from control experts' side since tobacco industry product largely contributed to ruin the health of many people. Many of them have the celebres comorbidities exactly because they smoked long time their products. Coming now with few

ventilators and claiming that you want to contribute to public health is a complete nonsense or a cynical PR campaign.

PMI did the same coup in Romania where they donated 1 million USD to the Romanian Red Cross in order to fight against the Coronavirus crisis. As well, the money will be used for buying ventilators and other respiratory equipment and necessary equipment for hospitals during this terrible time (tests, masks, gloves, eyeglasses, etc.) [3]. Renewing their image is the only interest of this PR campaign from PMI, we have to admit very well done and perfectly targeted in term of momentum.

3.4 False advertising

The Global Centre for Good Governance in Tobacco Control reports on their site that false information has been spread in many countries that smoking or vaping would even protect the consumers from Corona. More than that, a series of articles raised doubts about researchers who suggest an increased risk of Covid-19 disease for smokers. On the GGTC site there is an entire catalogue with articles presented on press about this issue [4]. Some tobacco companies involved even in advertising products with reference to Covid-19, using the key words "quarantine" or "stay at home". In other countries, (e.g. Czech Republic), cigarettes were delivered for free at home; for those who prefer not feel the smoke smell, smokeless tobacco products were also presented as a solution during quarantine.

3.5 Lobbying campaigns for essential products

Governments in several countries (Western European countries are included) have listed which are the essential products that population have to have access during confinement. Unbelievably, some countries refused to put tobacco products on the vital goods list (Russia and India) and therefore the sale of cigarettes was forbidden. The results consisted in a tremendous increasing pressure on the government to declare tobacco products and e-cigarettes, shops and tobacco products as being of first „essential" need for the population

On the other side of the planet, South Africa decided for a 56 million population to completely ban the sale of alcohol and tobacco products during 26.03-16.04.2020 lockdown. The prohibition created a highly controversial inside the country. Few tobacco producers (among them American Tobacco) are claiming that in fact the measure will be contra productive for containment of the virus because the consumers will go for illegally sold cigarettes, and the possibilities to get sick are higher. The government didn't surrender and now there is an association of cigarette companies who decided to take legal action against the law and contest it to the federal court.

Tobacco companies are also taking different actions against the government ban in Russia but with a different approach: they try to convince that it will be a consistent loss in term of taxes and revenue to the budget and so less possibilities to fight against virus. Also, the illegal market will be favoured and later on, when everything will go back to normal, other resources will be necessary to fight against.

4. ECONOMIC PERFORMANCES.

Regardless tobacco industry efforts to present itself as first necessity product there a large opinion that tobacco actors have to stop all production and commercial advertises made for refining their image during the pandemic.

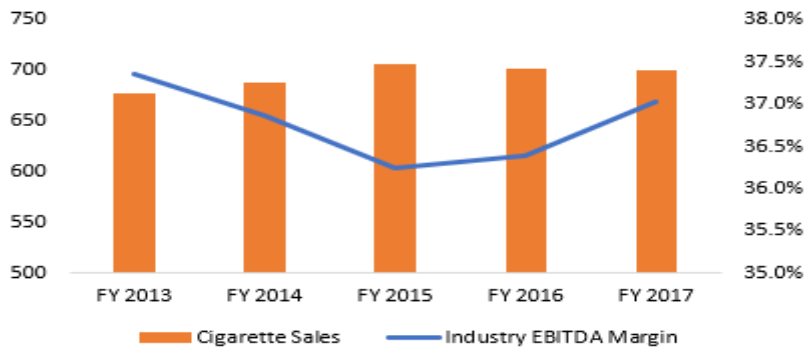

Fig. 3. Total sales of cigarettes (USD billion) and industry EBITDA margin

Source: Bloomberg and Televisory's Reseach

Of course, industry is going on an opposite direction. A production cession can only be achieved by strict tobacco control and political regulation but as we said before for India is true at a global scale, therefore it will be impossible to stop a machine which is producing around 700 billion each year.

Despite a difficult period, 2013-2017, (when many regulations were introduced against cigarette industry like advertising ban on smoking, graphical warnings on cigarette packing, increased taxation on tobacco products, interdiction to smoke on public areas), overall the industry succeed to maintain its high profitability (measured here by EBITDA), especially due to its pricing power.

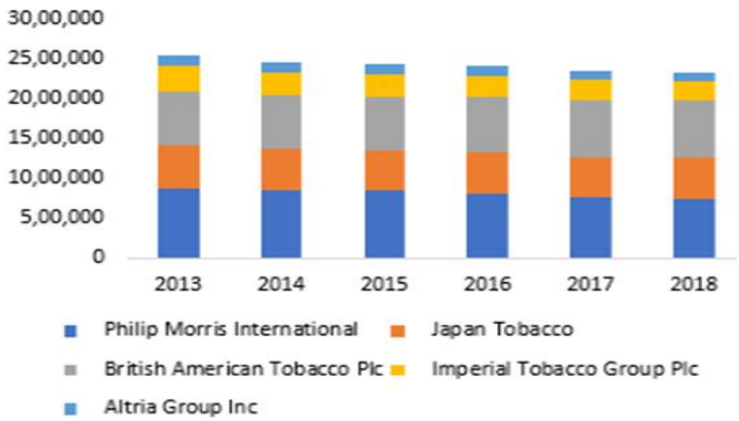

Fig. 4. Cigarettes sales volume (million units)

Source: Bloomberg and Televisory's Reseach

Even though in developed countries the acceptance for smoking declined rapidly and even we could say that there is certain societal change (less young people are smoking and less number of cigarettes per day), worldwide, the tobacco industry is going very well since Asia and Africa are the main consumers and it is projected that selling will go even higher. If we add to that the new substitutes for smoking, e-cigarettes, we can understand better why big tobacco companies, despite the fact that selling are very slightly declining, generally speaking are doing businesses very well, in a steady pace, throughout the recent years.

There are many papers trying to calculate the amount of total healthcare expenditure due to smoking-attributable diseases. Few researchers [5], discovered that for 2012, the amount was 467 billion USD, equivalent with 5.7% of global health expenditure. In the same paper it is specified that we should add to that a loss in productivity due to smoking, which will bring the total amount to 1436 billion USD, almost 1.8% of world annual GDP. 40% of this cost is occurred in developing countries.

In another study made for Switzerland only but in 2018 by the Zurich University of Applied Sciences, it was found out that smoking tobacco product costs the country around 3 billion CHF in 2015 (CHF 1.2 billion for the treatment of cancer, CHF1 billion for cardiovascular diseases and CHF0.7 billion for respiratory illnesses). Smoking is responsible for almost 4% of the country's medical bill and 14% of deaths [6]. The situation is more or less the same in all countries.

Even without this crisis of Covid-19, the medical health system was already under pressure, patients with respiratory problems because of smoking being already an issue for hospitals. Medical personnel are saying from years already that medical system is underfinanced; even in developed countries (Spain, Italy, and France) a certain fragility of processes is confirmed so every decision that could bring less people in hospitals is a blessing. Renouncing to smoke it is definitely one of the best decisions that could be taken in these times, the governments and societies should contribute more to help people to easy achieve this objective.

5. CONCLUSIONS

We live complicated times when fireman approach seems to best strategy (first we put out the fire and then we look for the sources) therefore any immediate help is welcomed and all means are good to overcome the current crisis [7-9]. Societies should use every resource available that could relieve the pressure on health systems and make research to advance in order to find the cure. Nevertheless, in the same time, we should be very careful on who take actions and which motivation stays behind the facts because it will fuel the uncertainty and even conspiracy theories to a certain number of people. Cooperation between tobacco companies, NGOs, governments and churches should be very attentive studied before and even rejected in order to not destroy public reputation [10].

The tobacco industry desperately wants to present itself as having only good intentions, a saviour in times of need, but the truth is that it is responsible for 8 million deaths of people every year. We should not be mistaken by few innocent gestures, the reality is that tobacco companies interest in public health is at least dubitative [11]. Giving the situation, every help is good and it is clear that tobacco companies are disposing from important financial capabilities and therefore theoretically it is possible that they could carry out research with a certain success but the reality showed that all private companies have rarely used their own money for achieving collective goods [12]. Despite the fact that tobacco industry appears in the eyes of the public as being a charitable actor during crisis and disasters, still, behind the scene, they simply continue daily business. Their ultimate objective is recreating a clean a charitable image in order to put the public pressure on governments in case they want to strength regulations.

REFERENCES

1. WHO statement (11 May 2020): *Tobacco use and COVID*-19, Retrieved from https://www.who.int/news-room/detail/11-05-2020-who-statement-tobacco-use-and-covid-19
2. Federal Trade Commission (2019), *Federal Trade Commission Cigarette Report for 2018*, Retrieved from https://www.ftc.gov/system/files/documents/reports/federal-trade-commission-cigarette-report-2018-smokeless-tobacco-report-2018/p114508cigarettereport2018.pdf
3. Profit.ro, (27.03.2020), *Philip Morris donează, în România, 1 milion de dolari pentru Crucea Roşie,* Retrieved from https://www.profit.ro/insider/companii/philip-morris-doneaza-in-romania-1-milion-de-dolari-pentru-crucea-rosie-19314767
4. Global Center for Good Governance in Tobacco Control, (27.04.2020), *Misleading Information about Smoking/Vaping Links to Covid-19*, Retrieved from https://ggtc.world/2020/04/27/misleading-information-about-smoking-vaping-links-to-covid-19/
5. Goodchild, M., Nargis, N. & Tursan, d'Espaignet, E. (2012), Global economic cost of smoking-attributable diseases, BMJ Jounals, Volume 27, Issue 1. Retrieved from https://tobaccocontrol.bmj.com/content/27/1/58

6. Swissinfo (9.09.2019), *Tobacco consumption costs Switzerland CHF5 billion a year*, Retrieved from https://www.swissinfo.ch/eng/costly-puff-_tobacco-consumption-costs-switzerland-chf5-billion-a-year/45215518
7. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350.
8. Bodislav, D. A., Buzoianu, O. A. C., Burlacu, S., & Rădulescu, C. V. (2020). Analysis of companies in Romania from the perspective of risk perception and the management needs thereof. *Economic Convergence in European Union*, 341.
9. Negescu, M D; Burlacu, S; Mitriţă, M; Buzoianu, O C A. Managerial Analysis of Factoring at the International Level *Challenges of the Contemporary Society*. Proceedings; Cluj-Napoca Vol. 13, Iss. 1, : 99-102. Cluj-Napoca: Babes Bolyai University. (2020)
10. Jianu, I., Dobre, I., Bodislav, D. A., Radulescu, C. V., & Burlacu, S. (2019). THE IMPLICATIONS OF INSTITUTIONAL SPECIFICITIES ON THE INCOME INEQUALITIES DRIVERS IN EUROPEAN UNION. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, *53*(2), 59-76.
11. Bodislav, A. D., Rădulescu, C. V., Moise, D., & Burlacu, S. (2019). Environmental Policy in the Romanian Public Sector. *The Bucharest University of Economic Studies Publishing House, 312*.
12. Bran, F.., Alpopi, C., & Burlacu, S. (2018). Territorial Development-Disparities between the Developed and the least Developed Areas of Romania. *LUMEN Proceedings*, *6*(1), 146-155.

WASTE MANAGEMENT - BEST PRACTICES FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA

MANAGEMENTUL DEȘEURILOR – CELE MAI BUNE PRACTICI PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

[1]Victoria IORDACHI, PhD
E-mail: timush_v@yahoo.co.uk
[2]Stela CIOBU, PhD
E-mail: stela.ciobu@gmail.com
[1]National Institute for Economic Research.
MD-2064. Chisinau, Rep. Moldova, I. Creanga 45 str.
tel: (+37322)501106, fax: (+37322) 743794
[2]Academy of Economic Studies of Moldova.
MD-2005. Chisinau, Rep. Moldova, Banulescu Bodoni 61 str.
tel: (+37322)224128, fax: (+37322) 221968

Abstract. *Waste management in the RM remains a difficult and still unsolved issue both from an organizational and institutional framework, as well as the creation of an integrated system of technical and ecological regulations in the fields of selection for recycling, recovery, disposal and storage of waste. This article proposes the study of the experience of foreign countries in the field of waste management and the possibility of implementing best practices in the Republic of Moldova. In order to achieve this goal, the practices of some EU countries were analyzed in order to manage and prevent waste. At the same time, the measures taken by the authorities from some selected countries regarding the waste management in the conditions of the Covid-19 crisis were studied. Within the research process, the policy documents from the EU waste legislation were analysed, but also the working documents of institutions responsible for waste management from some foreign countries.*

Keywords: circular economy, covid-19, climate change, ecosystem, pandemics, pollution, waste management.

JEL CLASIFICATION: Q53, Q54

Introduction

Waste is a problem that each year is increasing, affecting the whole planet. Everybody produces waste: on average, each of the 500 million people living in the European Union throws nearly half a tonne of household rubbish each year. Unused waste has a huge impact on the environment, causing pollution and greenhouse gas emissions that contribute to climate change and directly affects many ecosystems and species. Due to the fact that the created amount of waste is changing in terms of composition, most of all due to the increase of hi-tech products, the amount of waste at present contains a complex mix of materials, including plastics, precious metals and hazardous materials that seriously affect safe living.

Some ecosystems, such as marine or coastal ecosystems, can be severely affected by improper waste management or disposal. Environmental impacts throughout the life cycle are significantly higher than those occurring exclusively in the waste management phase. Anything that is not recycled or recovered from waste represents a loss of raw materials and other production factors used in the chain, respectively in the stages of production, transport and consumption of the product. Directly or indirectly, waste affects our health and well-being in many ways: methane gas contributes to climate change, air pollutants are released into the atmosphere, drinking water sources are contaminated, crops grow on contaminated land, and fish ingest toxic chemicals.

What if we could use waste as a resource and thus reduce the need to extract new resources? Extracting less material and using existing resources could help avoid some of the impact created along the chain. In this context, unused waste is also a potential loss.

Waste management, as a notion, includes the activities of pre-collection, collection, transport, sorting, treatment, processing, recovery and / or storage of waste of all types, but also, the supervision of landfills after their closure.

Today, modern waste management, developed as a concept, at the level over the last few decades, takes into account the following main objectives:

- ensuring the protection of the population's health;
- environmental protection;
- maintaining cleanliness in public spaces with the dual purpose of protecting a health as well as aesthetic appearance;
- saving and conserving natural resources.

Transforming waste into a resource by 2020 is one of the main objectives of the ***EU Roadmap to an Energy Efficient Europe***. The roadmap also emphasizes the need to ensure high quality recycling, eliminate landfills, limit energy recovery from non-recyclable materials and stop illegal shipments of waste. The transformation of waste management is closely linked to EU waste legislation. The main legislative instrument in this area is the ***Waste Framework Directive***. It presents a hierarchy of waste management: it starts with prevention, followed by preparation for reuse, recycling and recovery and ends with disposal. The aim of the Directive is to prevent the greatest possible generation of waste, to use the waste generated as a resource and to reduce to a minimum the amount of waste that reaches landfills.

The Waste Framework Directive, together with other EU Waste Directives (on waste disposal, end-of-life vehicles, waste electronic devices, batteries, packaging waste, etc.) includes specific objectives. For example, by 2020, each EU country must recycle half of its municipal waste; by 2016, 45% of batteries must be collected; by 2020, 70% of non-hazardous construction and demolition waste (mass) must be recycled or recovered.

EU countries can take different approaches to achieving their waste targets. Some approaches seem to work better than others. For example, if well designed, landfill fees appear to be an effective way to reduce landfill waste. Increasing producer responsibility, which means that the manufacturer must receive the product back at the end of its life cycle, also seems to be an effective method.

I. European Legislative aspects on organizing waste management practices

Waste EU legislation and policies have as an objective the stimulation of Europe's transition from linear to circular economy to boost global competitiveness, foster sustainable economic growth and generate new jobs (EC, 2020), but also to reduce negative environmental and health impacts and create an energy and resource-efficient economy.

The EU's ***Sixth Environment Action Programme*** (2002-2012) recognized waste prevention and management as one of four top prime concerns. Its primary objective is to guarantee that economic growth does not lead to the creation of a higher quantity of waste. This led to the development of a long-term strategy on waste. The ***2005 Thematic Strategy on Waste Prevention and Recycling*** resulted in the revision of the Waste Framework Directive, which is considered the basis of the EU waste policy. All revisions made brought a renovated approach to waste management, underlining the fact that waste is already not viewed as an unwanted burden, but a valuable resource.

The Directive focuses on waste prevention and sets new targets which will help the EU move towards the circular economy. It includes targets for EU Member States to recycle 50% of their municipal waste and 70% of construction waste by 2020.

The European Union's approach to waste management is based on the "*waste hierarchy*" which sets the following priority objectives for waste policy in the EU:

- To reduce the amount of waste generated;
- To maximize recycling and re-use;
- To limit incineration to non-recyclable materials;
- To phase out landfilling to non-recyclable and non-recoverable waste;
- To ensure full implementation of the waste policy targets in all Member States.

Another fundamental principle of waste management, enshrined in the directive, is "*producer responsibility*". Business entities, and primarily manufacturers of products, should be directly involved in ensuring the proper handling of substances, components and products formed in the process of its production and operation throughout the entire life cycle. This encourages product manufacturers to take measures to reduce the amount of generated waste and create technologies for their disposal already at the product design stage. According to the directive, the EU countries are obliged to create an integrated and developed network of waste disposal facilities, taking into account the best available and economical technologies.

Waste Management Directive 975/442 / EEC, as amended by General Directive 91/156 / EEC, defines a waste management system. It requires striving to reduce their generation, encouraging enterprises to process waste, including their disposal and use as energy sources. Where it is technically and economically impossible, industrial waste should be disposed of in a manner that does not result in environmental impact.

Directive 91/689 / EEC provides a precise definition of hazardous waste, introduces licensing requirements for treatment facilities and recommends plans for the management of hazardous waste, including disposal. Wastes on the list drawn up by the Community are recognized as hazardous. Within the framework of the said directive, a number of mandatory instruments and methods of control over the handling and disposal of hazardous waste are determined, which complement the list adopted in directive 75/442. ***Directive 91/689 / EEC*** establishes measures for the disposal, disposal of hazardous waste, prohibits enterprises and organizations to mix hazardous waste of various types, hazardous waste with non-hazardous. It clarifies the permissive and other requirements for the production activities of industrial enterprises, which are not provided for by the directive on waste management.

Directive 2000/76 / EC on the incineration of hazardous waste sets out measures to prevent and reduce the negative impact on the environment and human health of air, soil and water pollution caused by the incineration of hazardous waste, and determines the standards for the emission of toxic products by enterprises. Requirements for incineration plants for municipal waste were previously enshrined in directives 89/369 and 89/429, hazardous waste in directive 94/67, which sets emission limits for pollutants and the necessary conditions for waste incineration.

Directive 75/439 / EEC, supplemented by directives 87/101, 91/692, sets out the rules for the safe collection, cleaning, storage, disposal and disposal of oil waste, including waste oil. Regeneration, then incineration, destruction, storage or disposal of oil waste has priority in oil waste management. In addition, this EU directive has established requirements for their incineration. Waste oil incinerators must comply with emission standards for heavy metals, chlorides and fluorides. The directive prohibits the discharge of used oil into waterways and sewer systems.

Licensing has been introduced for the collection, processing and destruction of this type of waste, as well as other special requirements.

Directive 99/31 / EC, Decision 2003/33 / EC on landfills sets requirements for landfills. They provide for the organization, management, elimination and monitoring of their locations, the possibility of placing certain waste on them, establishes mandatory preliminary waste sorting and restrictions on the disposal of organic, hazardous and household waste.

Directive 91/157, together with Directives 93/86 and 98/101, regulates the handling of used batteries and limits the content of mercury, cadmium and lead. Batteries must be marked with a crossed-out wheeled bin symbol to indicate that they must not be disposed of in normal household waste. Prior to the amendments in 1998, EU members were required to establish a separate battery collection system. Following amendments, the use of batteries containing mercury was completely banned.

Directive 86/278 regulates the use of sewage sludge in agriculture. It established maximum limits for the concentration of heavy metals in sludge and soil and delimited the conditions for the use of sewage sludge. The sediment and the soil on which it is used should be checked regularly for heavy metal concentration.

Directive 78/319, Council of Europe Regulation No. 259/93 sets out the rules for the transport of waste and the control of their movement within the European Community, their entry into the EU and removal from the EU.

Particular attention in the EU countries is paid to packaging waste. Used packaging materials - paper, cardboard, plastic, glass, wood, fabric make up the bulk of municipal solid waste (MSW), their share in the total mass reaches 60%.

Directives on packaging waste 94/62 / EC, 2004/12 / EC and ***2005/20 / EC*** require EU member states to establish a collection system for packaging waste, develop technologies for their recycling and reuse. The standards limit the content of heavy metals in packaging materials.

In accordance with ***Directive 94/62 / EC***, systems for the collection and sorting of such waste have been established in all European countries. In addition to the adopted directives and laws in the EU countries, 33 Guidelines of the best available technologies in the field of waste disposal have been developed. They establish requirements for technological installations and methods of handling various industrial waste. These guides are updated every five years, taking into account the latest achievements in the field of waste processing.

It is fundamentally important that the regulatory and legal documents adopted in the European Union and existing practice consider waste not only as an environmental pollutant, but also as an important source of secondary resources. For this purpose, they establish the minimum mandatory norms for the involvement of waste in economic circulation. So, for example, packaging waste must be disposed of at least 60%, including by recycling into secondary material resources - at least 50%.

Utilization of used cars in EU countries must ensure that at least 85% of the vehicle weight is returned to economic circulation (from 2015 - at least 95%), including through the reuse of parts and the production of secondary material resources by less than 80% (and with 2015 - at least 85%). Also, when disposing of large household electronic equipment, 75% of its mass must be recycled into secondary material resources, when disposing of gas-discharge lamps - at least 80%. It follows from the above that, if properly managed, waste can not only significantly reduce environmental pollution, but also reduce the consumption of primary material and energy resources.

II. Waste prevention best practices

The national laws in the countries of the European Union are harmonized with the European environmental law and the recommendations of the Basel Convention. In countries such as Germany, Sweden, Austria, Denmark, Belgium, Netherlands there are three fundamental principles for solving the waste problem:

- reuse and recycle valuable waste components as secondary raw materials;
- if the inefficiency of recycling is impossible, the waste should be used as secondary energy resources;
- when the above methods are unacceptable, the waste can be identified for landfill disposal.

According to the European Commission, about 118 and 138 million tons of bio-waste is generated each year in the EU, including about 88 million tons of household waste. This tonnage is predicted to increase every year by 10% until 2020 (EC, 2020). The Commission estimated that in the average European Union 40% of biowaste remains in landfills (in some countries even 100%). Such a landfill can cause significant environmental risks (emissions of greenhouse gases, such as methane, which is 25% more painful than carbon dioxide), as well as the risk of soil contamination of the groundwater.

When looking at the food waste situation, it can be noticed that in some countries, this type of waste is being sorted in the course of their generation. For example, in the United States, food choppers installed under a kitchen sink are often used. The crushed waste goes into the waste and is disposed of together. In Germany, crushers use waste sifting with the help of a sieve. Such systems are currently equipped in many residential areas where biogas plants are located directly in the houses. With the help of biogas plants, the accumulated waste is processed into bio-gas, as a result, the water is heated and electricity is generated.

By providing themselves with energy, houses become partially autonomous. In Germany, there are more than 70 municipal waste disposal plants with the extraction of thermal energy (approximately 14 thousand GW/h) and electricity (approximately 5 thousand GW / h), and this makes up almost 0.6% of all electricity, which produced in Germany. There are currently 25 incinerators in the UK, and there are plans to build such incinerators in England, Scotland and Wales. However, due to the development of such a situation, some countries even face the problem of a lack of garbage to provide thermal plants. Thus, Germany and the Netherlands are forced to import waste from other European countries.

The total growth of electricity production as a result of the incineration of municipal waste in the EU has been 140% over the past decade. The production of energy from waste incineration has been constantly increasing, with the exception of 2008-2009, when the dynamics has decreased by 2%. In 2010, Germany accounts for 29% of the total energy production in the EU, followed by France (16%), Italy and the Netherlands (10% each). Nearly half of the energy produced by burning household waste is obtained from biodegradable waste (biomass). Incineration continues to be the primary means of generating renewable energy from household waste. In 2009, 7.7 million tons of oil equivalent of biomass energy was restored, compared to 2008, this is 3.3% more.

An extremely tense problem of municipal solid waste is in Japan. More than 50 million tons of solid household waste is generated annually in the Land of the Rising Sun. The Japanese solve this problem in different ways. 75% of the waste is incinerated, about 12% is recycled. Sorting involves 4.7 million tons of household waste per year. MSW is consumed in the preparation of eco-cement, which is used to strengthen the seashore. Currently, the demand for such products is growing at 6

million tons per year. Unfortunately, eco-cement cannot be used in structures with iron fittings, because of the chlorine compounds contained in its composition.

Effective strategies to promote public awareness of waste prevention and to reduce the generation of specific types of waste are already operating in some of the EU Member States as well as in other countries. These practices demonstrate excellent examples of informational, promotional and regulatory measures to stimulate the prevention of waste. They were selected in consideration of the following criteria – these practices are:

- Targeted: Practices have a strong waste prevention focus, clearly distinct from other waste management strategies or broad environmental goals;
- Innovative: Practices use original or resourceful techniques for waste prevention;
- Replicable: Practices can be easily reproduced and are similarly relevant in regions across Europe;
- Representative: Practices originate from a wide range of countries, operate at national, regional and local level, and target a variety of waste streams;
- Effective: Practices have clearly defined objectives and measurable results.

Below there are given some of examples followed by the EU countries as well as other states on waste prevention best practices (EC, 2020):

1) ***United Kingdom – the Courtauld commitment:*** represents a voluntary agreement between some of UK supermarkets and the Waste & Resources Action Programme (WRAP) and aims to diminish household waste by cooperating with companies to design out packaging waste growth and begin delivering absolute reductions in packaging waste. As a result, more than 35 major retailers, distributors and brands signed the Courtauld Commitment, representing 92% of the UK grocery market. The first objective of halting packaging growth was obtained in 2007 despite 1.8% growth in the grocery sector. Also, a series of 30 case studies demonstrating optimal food waste and packaging solutions was produced (WRAP, 2020).

2) Italy - Eco-Point initiative for Bulk Good Sales: CRAI supermarkets created the 'Eco-Point' initiative in 2005, offering bulk products with minimal packaging for dry food. Through Eco-Points, which are placed in certain sections of supermarkets, CRAI offers a new version of sales, responding to a growing public interest in environmental issues. Eco-Points offer everyday products, such as pasta, rice, cereals, legumes, nuts, coffee, spices and sweets, in a bulk format through direct dispensers. Also, special biodegradable bags are available for dry food, as well as reusable containers for liquid detergents. As a result, the 30 Eco-Points in Italy and Switzerland allows the prevention of the use of an estimated million packages per year. In the village of Oulx for example, 2.700 kg of product has been sold in bulk, saving around 12.300 packages since the opening of an Eco-Point in 2005 (EC, 2020).

3) ***Ireland - The Green Business Initiative (GBI):*** supports the goals of the National Waste Prevention Programme and promotes resource efficiency and waste prevention in Irish businesses and organizations, offering evaluative tools and advisory services in three areas - waste, water and energy. It is a publicly funded enterprise that makes the business case for efficiency, focusing on bottom line savings and the benefits of environmental recognition. GBI exposes case studies via its website demonstrating how SMEs are saving money by increasing their resource efficiency. Within its first year of activity, 190 hotels joined the Green Hospitality Awards initiative, 80 of which were rewarded with the bronze, silver or gold standard. Through waste prevention and recycling efforts, each hotel saved between 5,000 and 45,000 Euros, equivalent to 4,000 tonnes of waste that would otherwise have gone to landfill (EPA, 2019).

4) **Croatia - Zero Waste Manual:** is a vision and a concept, utilising a series of measures to reduce the national tonnage of waste, which was launched in 2007 by the Croatian NGO Zelena Akcija. It provides practical advice and tips to maximize prevention, reuse and recycling efforts in Croatia. It also recommends waste related measures mainly for local authorities, emphasizing the need for joint actions by all stakeholders (including NGOs and the general public). The practical advice provided in the Manual includes information about waste prevention, re-use, recycling, disposal, public engagement and diversion of residual municipal waste; guidance for local authorities on planning their waste related activities in the future, as well as advice on household actions, etc. (EC, 2020).

5) ***USA - The Waste Cap Programme:*** offers a wide range of personalized services to members to set off real reductions in waste generation at all stages of production. The objective is to help businesses transform waste into resources, by reducing waste generation at source and in substantively increasing recycling levels. Within their projects, WasteCap helps businesses optimize the quantity of material purchased and utilised, by minimising waste at all levels of activity. Another example is the ***Waste Wise Programme*** that was created in 1994 to encourage companies to set targets and measure results on waste prevention and recycling. Waste Wise targets key municipal solid waste materials such as cardboard, office paper, yard waste, packaging, wood pallets as well as certain industrial wastes, including non-hazardous batteries, oil and ink filters, sludges. There are used different measures to interest companies. Partners are in particular provided with tools: to plan an effective waste reduction programme; to measure their progress; to consult expert advisors; to report results and announce achievements. Also, partners are required to submit baseline data within two months of joining the programme and to track changes annually via the Re-TRAC audit tool. To motivate partners to be active, success stories are recognized through an annual "WasteWise Award" in different categories (business, government and educational sector) (EC, 2020).

6) ***Flanders - Flanders' waste prevention plan:*** has been active since 1981 and codified in legislation since 1994. The general objective of waste prevention in Flanders is to reduce the amount of residual household waste per inhabitant per year to 150kg. This waste should then be incinerated for energy recovery. All other household waste should be prevented, reused or recycled. A basket of measures is used to guide businesses, schools, designers and local authorities in waste prevention. Within this initiative a number of activities were implemented to reduce waste: MAMBO – an educational tool that calculates the financial burden of waste and works under the slogan of "Less waste, more revenue"; ProductTest.be – an online product database to support green procurement policies; Take-back obligations on a wide range of materials to increase producer responsibility; Eco-Efficiency Scan – a tool for SMEs to assess their eco-efficiency and identify areas for improvement based on potential business savings; Ecolizer – A tool for comparing the eco-impact of materials and processes to promote better eco-design. As a result, since 1995, the quantity of residual waste has been significantly reduced. Overall generation of waste has been approximately steady since 2000, while the amount landfilled has been reduced to near zero. The vast majority of waste is recycled or reused, and about one quarter is incinerated (EEA, 2016).

III. Waste management in Rep. Moldova – main problems and challenges

Waste management in the Republic of Moldova remains a difficult and unresolved issue, both from an organizational and legislative point of view. Although the field of environmental protection is regulated by about 35 legislative acts and over 50 Government decisions, the legal aspect of waste management needs to be significantly improved, requiring both the revision and modification of the

legal and institutional framework and the creation of an integrated system. of technical and ecological regulation in the fields of selective collection for recycling, recovery, disposal and storage of waste.

So, as it was above mentioned, we can attest a relatively good regulatory framework for waste management:

- Adoption of the Environmental Strategy for 2014-2023 and the Plan of actions for its implementation by GD no. 301 of 24.04.2014;
- The National Energy Efficiency Program 2011-2020 and the Energy Strategy of the Republic of Moldova until 2030;
- Waste management strategy for 2013-2027;
- Projects within the program "Greening the economy in the Eastern Neighbourhood": Environmental tax reform, Development of the green economy, Development of consumption and sustainable production policies, Waste governance, Creating market incentives for green products, Sustainable public procurement, Greening SMEs, Pure production and resource efficiency, Promotion of organic farming, Evaluation environmental impact.

Also, as a member of the EU's Eastern Partnership and in accordance with the EU-Moldova Joint Action Plan, which is based on the Partnership and Cooperation Agreement (PCA), the Republic of Moldova needs to reform its policies in order to build a sustainable economy. Achievements notable in supporting the national ecological transition are confirmed by the creation of the group inter-ministerial work to promote sustainable development and the green economy, launch Project "Strengthening the capacity for the implementation of the fiscal reform in the field environment for achieving national and global environmental priorities" and the Roadmap to a green economy. In this context, the primary task becomes to make the most of the potential of those projects to achieve notable and lasting results.

At the same time, the problems of waste management in the Republic of Moldova represent for the actors involved a complex and difficult situation. Civil servants, who have decision-making power under current legislation and regulations, face insufficient, inaccurate and outdated information, thus increasing the complexity of public policy decision-making. The low degree of capitalization is caused by:

- ***Reasons of a technical nature*** (lack of separate collection and sorting infrastructure in most areas of the country, respectively lack of recycling capacities for certain types of materials, such as electrical and electronic waste);
- ***Economic reasons*** (lack of financial instruments to stimulate / oblige the sanitation operators to deliver the collected waste to treatment / recovery facilities and not to disposal).

It is also to mention that for certain types of waste there are practically no viable recycling options at national level (for example, for glass, there is both a relatively low technical capacity of glass factories to process waste and a lack of interest, given the poor quality of the glass waste provided, ie the additional costs that would be required to obtain waste of appropriate quality). The interest for recycling is higher in the case of metal, plastic and paper, but here too there are relatively large quantities that are collected separately and then transported outside the borders of the Republic of Moldova for actual recycling.

To create an effective waste management mechanism is not enough to develop the appropriate infrastructure. They will only be created if there is and operates a waste market. In this case, the aim of waste management policy must be to create a functioning market for waste management services.

IV. Waste management during the Covid-19 pandemics

The COVID-19 pandemic has already registered significant impacts on the waste sector all over the world. With the pandemics progression, public authorities and municipal waste managers were forced to rapidly adapt their waste management practices and systems.

The crisis is also moving along the value chain, involving new participants such as recyclers. At the same time, in some countries, surveys are performed (at national, regional or local levels) to estimate the impact and provide a report on waste collection and management practices during the lockdowns. Below, are given some of the practices from Milan, Ireland and France:

1) The Italian National Authority responsible to rule the Energy, Water, and Waste frameworks has issued on May 5th a resolution referring to non-household municipal waste fee modulation criteria as a result of the pandemic. It stipulates measures aimed at reducing the lockdown economic effects for various categories of users. The resolution will have to be transposed into local regulations by the local authorities responsible for the municipal waste management (AMSA, 2020).

At the same time, the Italian Institution for the Local Finance and Economy issued on 25 April a note with instructions to municipalities about offering waste fee reduction for businesses which have had to suspend their activities or have exercised them in a reduced form due to the emergency caused by the COVID-19 pandemic, as this situation for these users caused a lower production of waste.

AMSA – the waste operator for the municipality of Milan, prepared an overview of Milan's activities during the COVID-19 (AMSA, 2020), which includes information on: current situation and critical issues; a rationalization plan and main goals; waste data; waste collection services and indications for separate collection; street sanitation; measures to prevent contagion among workers; communication; citizens' collaboration.

2) In ***France,*** AMORCE (French network for information, sharing of experiences and support for local authorities in the field of energy transition, territorial waste management and water cycle management) issued on 13 May a note to specify per activity the conditions under which the staff involved in the process of household waste collection and processing can continue gradually resume their duties without specific risk of exposure to Covid-19. AMORCE recommends to resume activities according to 3 axis (AMORCE, 2020):

- progressive return to activity in a territory (including the creation of an appointment system, limited opening days, etc.) or limitation to specific streams;
- regulation of flow using the social distancing rules through filtering vehicles, recall instructions and limiting the number of users on site;
- close cooperation of all actors.

3) ***Ireland*** – basic decisions aided the response of the sector to the pandemics included the establishment of the High-Level Advisory Group for Waste, the appointment of the Regional Waste Management Offices and the creation of the Local Authority Business Continuity Group. The Regional Waste Management Offices developed a risk based Monitoring and Early Warning System for the sector and produced weekly updates throughout the period. The cooperation of a wide range of waste sector stakeholders ensured that the response of the sector was effective and efficient. Key stakeholders included government and regulatory bodies, representative associations, industry operators and observers (Regional Waste Management Offices of Ireland, 2020)

Conclusions

Research and analysis of foreign experience on best waste management practices allows us to draw the following conclusions:

- The problem of waste is put forward among the most important problems facing mankind; solving it requires careful, balanced and diverse approaches with the participation of many stakeholders: first these are municipal authorities, representative bodies, supervising institutions, public organizations, the media, heads of enterprises;
- Implementation of any development programs is not possible without the active participation of the population, therefore, city authorities, public organizations and other interested parties should conduct targeted work to inform and involve the population in the waste management process;
- The main problem of waste recycling is not recycling technologies, but organizing the separation of the waste stream into materials that can be used for further use. With efficient separation it is possible to recycle up to 90% of the generated waste; the implementation of this process by the residents themselves is considered a more preferable option for separating waste, rather than the creation of specialized enterprises for this purpose;
- Even with the effective organization of the processing of secondary resources, at present there is a part of the waste that can be disposed of in landfills, landfills or incinerated. Thus, it is required to develop an economic mechanism and a system of regulations that stimulate waste reduction, separation and recycling. Integrated waste management systems should be created at the national, regional and local levels, combining organizational, economic and social approaches.
- To prepare for future pandemics, authorities should reinforce the existing structures, develop risk-based approaches on waste management. Also, there should be implemented activities to rigorously monitor the waste sector and improve the quality of data, as well as to provide guidance and promote awareness campaigns. At the same time, to deal with vulnerabilities and main challenges in the waste sector, authorities should reconsider the total thermal capacity calculation in future waste plans as well as address the coordination and integration of public waste infrastructure.

Bibliography

1. AMSA. 2020. Waste management and cleaning services in Milan during COVID-19. [online]. [cited September 15, 2020]. Available: https://www.acrplus.org/images/project/Covid-19/AMSA_Waste_management_during_COVID-19.pdf
2. AMORCE. 2020. Actualities. [online]. [cited September 20, 2020]. Available: https://amorce.asso.fr/actualite/filieres-rep-operationnelles-ou-en-sont-les-eco-organismes-en-ce-debut-de-deconfinement
3. Regional Waste Management Offices of Ireland. 2020. Performances on the waste sector in Ireland. Interim Report. [online]. [cited September 15, 2020]. Available: https://www.acrplus.org/images/project/Covid-19/RWMO_Ireland_Covid_19_Interim_Report_Waste.pdf
4. EC. 2020. Waste prevention. Best practices. [online]. [cited September 20, 2020]. Available: https://ec.europa.eu/environment/waste/prevention/practices.htm
5. EC. Review of Waste policy and legislation. [online]. [cited September 28, 2020]. Available: <http://ec.europa.eu/environment/waste/target_review.htm>
6. EC. The Sixth Environment Action Programme of the European Community 2002-2012. [online]. [cited September 23, 2020]. Available: https://ec.europa.eu/environment/archives/action-programme/strategies_en.htm

7. EC. Review of the Thematic Strategy on the prevention and recycling of waste. [online]. [cited September 28, 2020]. Available: https://ec.europa.eu/environment/waste/strategy.htm
8. EC. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste. [online]. [cited September 10, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0098
9. EC. Council Directive 91/689/EEC of 12 December 1991 on hazardous waste. [online]. [cited September 18, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31991L0689
10. EC. Directive 2000/76/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2000 on the incineration of waste. [online]. [cited September 28, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32000L0076
11. EC. Council Directive 75/439/EEC of 16 June 1975 on the disposal of waste oils. [online]. [cited September 10, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31975L0439
12. EC. 2003/33/EC: Council Decision of 19 December 2002 establishing criteria and procedures for the acceptance of waste at landfills pursuant to Article 16 of and Annex II to Directive 1999/31/EC. [online]. [cited September 28, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003D0033
13. EC. Council Directive 91/157/EEC of 18 March 1991 on batteries and accumulators containing certain dangerous substances. [online]. [cited September 4, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31991L0157
14. EC. Council Directive 86/278/EEC of 12 June 1986 on the protection of the environment, and in particular of the soil, when sewage sludge is used in agriculture. [online]. [cited September 28, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31986L0278
15. EC. Council Directive 78/319/EEC of 20 March 1978 on toxic and dangerous waste. [online]. [cited August 29, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31978L0319
16. EC. Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste. [online]. [cited September 3, 2020]. Available: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1595838206165&uri=LEGISSUM:l21207
17. WRAP. 2020. The Courtauld commitment. [online]. [cited September 20, 2020]. Available: https://www.wrap.org.uk/content/what-is-courtauld
18. EC. Eco-Point initiative for Bulk Good Sales (Italy). [online]. [cited September 28, 2020]. Available: https://ec.europa.eu/environment/waste/prevention/pdf/Ecopoint_crai_Factsheet.pdf
19. EC. Zero Waste Manual. [online]. [cited September 28, 2020]. Available: https://ec.europa.eu/environment/waste/prevention/pdf/Zero_Waste_Factsheet.pdf
20. EPA. 2019. The Green Business Initiative. [online]. [cited September 28, 2020]. Available: https://www.epa.ie/mobile/waste/gbi/
21. European Environment Agency, 2016. Waste Prevention Programme. [online]. [cited September 28, 2020]. Available:file:///C:/Users/Vixen/AppData/Local/Temp/Belgium-Flanders%20Region%20fact%20sheet_waste%20prevention_OCT2016.pdf

METHODS AND TECHNIQUES OF PERSUASION USED BY RESIDENTIAL CONSTRUCTION COMPANIES IN ORDER TO STIMULATE POTENTIAL BUYERS TO ACTION

METODE ȘI TEHNICI DE CONVINGERE UTILIZATE DE COMPANIILE CONSTRUCTOARE DE IMOBIL LOCATIV ÎN SCOPUL STIMULĂRII SPRE ACȚIUNE A POTENȚIALILOR CUMPĂRĂTORI

Olesea ROTARU, drd.
Email: olesea.ro@gmail.com
Academia de Studii Economice a Moldovei
Republica Moldova, Chişinău, str. Bănulescu –Bodoni, 61
Telefon: + 373 22 402 816, web page: www.ase.md

Abstract: *This article aims to present the main methods and techniques of persuasion used by vendors and housing sellers to convince consumers to buy. We intend to describe the impact of every technique and method of persuasion on consumers decision and how they works, exactly how they influence the consumer decision in the moment of buying on the housing market.*
Key words: *real estate market, methods and techniques of persuasion, purchasing decision process, promotional techniques,* persuasion, advertising, argumentation.

JEL CLASIFICATION: M 31, M 37, L 74.

Introducere. De cele mai multe ori, consumatorul este influențat de diverse acțiuni promoționale care îl determină să acționeze într-un fel sau altul. Pentru ca consumatorul să aleagă un produs al unei anumite companii, acestea trebuie să pună la dispoziția consumatorilor toate detaliile, informațiile despre produsele lor, însă nu atît de multe încît să obosească. Informațiile puse la dispoziție trebuie să fie clare, concise și să răspundă la întrebările pe care un potențial consumator le poate avea. Este complicat să vorbeşti despre piaţa media și a tuturor acțiunilor aferente acesteia în R. Moldova fară să vorbeşti de dinamism, de schimbări majore şi evoluţia acesteia în ultimii ani. În ultimul timp, majoritatea firmelor încearcă să își promoveze cît mai bine produsele sale, venind cu oferte și mesaje tot mai atrăgătoare, consumatorii fiind puși în situația să aleagă din totalitatea de produse oferite, ipostază deloc ușoară. O astfel de situație caracterizează și sectorul construcțiilor de imobil și spațiu locative, precum și potențialii clienți ai acestor companii: constructorii oferă un volum mare de informații utilizînd toate mijloacele promoționale posibile, cumpărătorii sunt pierduți în acest ocean de informații și amînă decizia tot mai mult datorită incertitudinii. Deci, anume aici apare necesitatea utilizării de către vînzători a unor metode și tehnici de convingere pentru a scădea la minimum incertitudinea și a stimula individul la acțiune imediată.

Cuprins. Un produs de calitate care corespunde aşteptărilor cumpărătorului este un produs bine vândut. Consumatorul este oarecum obligat să îl creadă pe cel ce îi vinde produsul, de aceea este necesară o prezentare cât mai apropiată de realitate, în special în cazul produselor imobiliare, prezentare susţinută de poze care să evidenţieze detaliile şi o descriere exactă, clară şi cât mai obiectivă. Reacțiile positive ale clienților după cumpărare, contează foarte mult pentru vînzător, fie acesta compania constructoare, fie agenția imobiliară prin care are loc tranzacția, ajutând la îmbunătăţirea imaginii și credibilității din partea consumatorilor potențiali. Strategia utilizată în acest domeniu ar fi una diferențiată, cea mai bună strategie deoarece doar așa ai un plus de atenție de la client. Diferențierea poate fi făcută în domeniul dat în primul rînd prin preț, prin serviciile aferente produsului de bază, în timpul și după vînzarea imobilului, precum și alte particularități pe care le poate avea produsul respectiv.

Astăzi, specialiştii de marketing şi literatura de specialitate propun o serie de tehnici de promovare pe care companiile ar putea să le aplice, făcând posibil ca toate acestea să fie active concomitent, dar, devine complicat a le gestiona, finanţa sau monitoriza. De asemenea, devine complicat de a transmite sensul complex al mesajului promoţional, atunci cînd sunt implementate toate mijloacele de comunicare. Din aceste considerente, multe companii identifică cele mai potrivite mijloace de promovare, pe care le aplică intensiv, avînd drept scop să îşi atingă, la maxim posibil, obiectivele propuse. Un moment important, care trebuie menţionat este faptul că activitatea de marketing, inclusiv şi cea promoţională, a companiilor constructoare de imobil locativ, este strîns legată cu activitatea multor agenții imobiliare. Această dependenţă are multe avantaje, ca: beneficierea de postere, bannere şi broşuri calitative etc., în cazul colaborărilor ceea ce dubleaza șansele companiei de a vinde.

Pentru a trece nemijlocit la descrierea mijloacelor de comunicare utilizate pentru promovarea produselor, este rezonabil de a identifica care sunt obiectivele pe care şi le propun companiile respective atunci cînd planifică o nouă campanie promoţională. Cu ajutorul mijloacelor promoţionale utilizate, compania *informează clienţii* despre produsele sale, oferte disponibile şi posibilele reduceri. Un obiectiv important pe care şi-l propune compania este *creșterea gradului de notorietate* a acesteia în rîndurile consumatorilor actuali şi potenţiali. Astfel, promovîndu-și ofertele sale, aceasta involuntar întipăreşte în memoria consumatorilor numele companiei, logoul, imaginea, culorile şi amplasarea acestora. Drept exemplu, compania ProImobil, este recunoscută atât după logo-ul său cît și după îmbrăcămintea agenților imobiliari, care sunt îmbăcați la patru ace având logoul companiei pe îmbrăcăminte, pe mape, serviete etc. Atîta timp cît consumatorul nu este aproape, acesta poate afla despre ofertele companiilor prin intermediul internetului, posterelor exterioare și/sau broşurelor, economisind astfel timp şi bani pentru deplasare, consumatorul va avea mereu la îndemînă informaţia din primasursă, informație actuală și veridică. Un alt obiectiv promoţional este de *a crea o atitudine pozitivă* cu privire la produsele sale. Orientarea spre realizarea acestui obiectiv nu doar că va aduce mai mulţi clienţi, dar totodată va *crea un prestigiu* produselor companiei sau companiei per ansamblu, subestimând concurenţii. Tot prin intermediul mijloacelor promoţionale, compania va tinde spre realizarea unui alt obiectiv, şi anume *majorarea numărului de vînzări*. Acest obiectiv poate fi atins doar cu ajutorul unor campanii promoţionale ample, prin utilizarea eficientă a mijloacelor de comunicare, acest lucru poate avea loc datorită informării clienţilor concomitent cu utilizarea unor mijloace promoţionale atractive, care „vor chema" consumatorii actuali şi potenţiali să facă o vizită în oficii/magazine/showroom-uri.

În cele ce urmează, ne propunem să analizăm succint mijloacele de comunicare principale utilizate de companiile constructoare de imobil locativ la momentul actual, și cum aceste mijloace influiențează procesul decizional de cumpărare.

Tipăriturile, cel mai des întâlnite, mai accesibile ca preț și mai accesibile din punct de vedere al disponibilității, sunt reprezentate de cataloage, plinate şi broşuri, flaiere, etc. Aestea oferă informaţii complete despre companie și ofertele sale, informații detaliate inclusiv imagini cu privire la produsele companiei, date de contact etc.

Reclama exterioară, include bannere exterioare, postere în diverse locații etc. Reclama exterioară, la fel este accesibilă unui grup larg de cumpărători, fiind văzute şi de simpli trecători, şi de persoanele care conduc, în cazul banerelor și a billboardurilor.

Reclama tv și radio, unul dintre cele mai reușite mijloace de informare, mai ales că consumatorul poate instantaneu să vadă tot ce îl interesează pentru a avea un punct de pornire.

Tîrgurile și expozițiile, deși se organizează rar, de 2 ori pe an(în cel mai bun caz), au fost și rămîn a fi cel mai reușit mijloc de a informa, fapt confirmat și de potențialii cumpărători, datorită faptului că aceștia pot să obțină toată informația necesară, pe care ar putea să o obțină și în oficiile companiilor, doar că aici cumpărătorul mai are o serie de avantaje, ca: analiza tuturor companiilor prezente fără a fi nevoit să alerge o zi întreagă prin tot orașul, plus, cel mai important – avantajul de preț de care beneficiază consumatorul pe perioada tîrgului și o perioadă imediat următoare, lucru foarte bine cunoscut de toti. Anual, în cadrul centrului Moldexpo, anual are loc expoziția specializată *Imobil Moldova,* anul acesta, aceasta expoziția va avea loc în perioada*: 01.10.2020 - 04.10.2020*.

În cele ce urmează, vom încerca să descriem o serie de tehnici utilizate de companiile constructoare de imobil locativ, pentru a obține un impact promoțional mai eficient. Unele dintre cele mai utilizate sunt: tehnica „ușii în față" *(door-in-the-face),* tehnica "piciorului în ușă" *(foot-in-the-door),* tehnicile „jucării de rol" *(role playing),* tehnica "aruncării mingii la joasă înălțime" *(low-balling) etc.*

Tehnica „piciorului în ușă" își propune să „spargă gheața" cu o ofertă inițial mică, dificil de refuzat, în următoarea secvență cu șanse mai mari de a fi acceptată, formându-se o ofertă mai mare. Această tehnică a fost utilizată pe larg de inițiatorii programului „Prima casă", ei pornind inițial de la construirea unui bloc locative, ulterior ajungându-se la cartiere intregi. Totodată, această tehnică o observăm la practic majoritatea companiilor constructoare de imobil, care la momentul începerii constructiei propun un preț mic, de exemplu "Lagmar Impex SRL", care vine cu oferta de 444 euro/metru pătrat, și care odată cu construirea blocului ridică prețul cu zeci de euro per metru pătrat.

Tehnica "ușii în față" este și ea o tehnică bisecvențială, opusă tehnicii "piciorului în ușă", astfel, o ofertă/preț mare inițial fiind urmat de o ofertă/preț mai mic. Pentru demonstrarea acestei tehnici s-a organizat un experiment care a solicitat studenților unui colegiu să activeze gratuit într-un program de consiliere a tinerilor delincvenți pe o perioadă de doi ani. Cum era și de așteptat, aproape toți studenții au refuzat. Ulterior, aceeași persoana vine cu a doua cerere, una mai mică – studenții erau rugați să însoțească tinerii delincvenți timp de 2 ore spre grădina zoologică, 50% dintre studenți și-au oferit ajutorul. Pe piața imobiliară, aceasta tehnică este utilizată de companiile care construiesc cartiere / blocuri locative în regiunile mai puțin solicitate. Inițial pornesc de la prețuri echivalente construcțiilor la general ulterior micșorând prețul uneori cu până la citeva zeci de euro.

O altă tehnică este cea a *"jocului de rol",* (role playing) inclusiv toate procesele psihologice pe care le include această tehnică, au fost studiate în primul rînd din perspectiva "auto-

persuasiunii". Atunci când indivizii se comportă altfel decât ar fi atitudinile lor, aceștia trăiesc o disonanță și își modifică comportamentul și atitudinile pentru a își infera acțiunile. Paradigmele convingerii pentru formarea și modificarea atitudinilor cere o abordare a rolului proceselor afective în demersul persuasiv. Rezultatele unei expuneri simpliste la stimuli în procesul de formare și modificare a atitudinilor sunt sigure, cu toate că încă se cer explicații pentru acest fenomen.

Indiferent de eforturile companiei de a convinge, consumatorul oricum trece prin întreg procesul de luare a deciziei de cumpărare. Este cunoscut faptul că fiecare act de vânzare include în sine câteva etape, care alcătuiesc contactul cu cumpărătorul, se evidențiază exigenţele, preferinţele, nevoile cumpărătorului, se explică avantajele cumpărării produsului, se soluţionează neclaritățile care ar putea apărea, şi în rezultat are loc vânzarea.

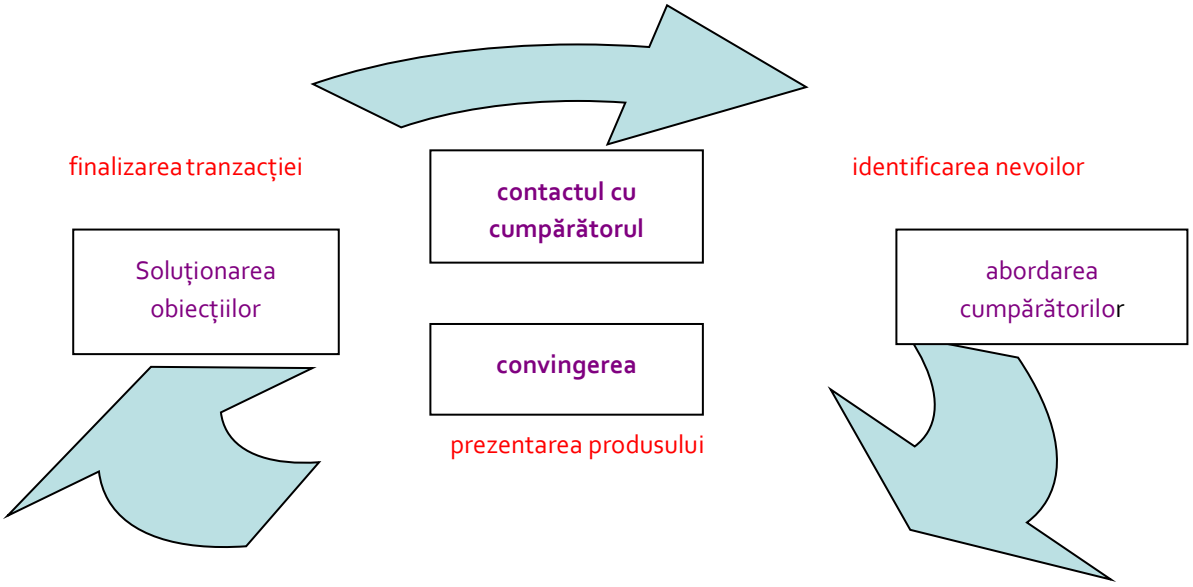

Figura 1. Etapele stabilirii contactului cu potențialul cumpărător

Sursa: elaborată de autor

Este deja bine cunoscut faptul că marketingul contribuie la formarea în mod artificial a unei serii de percepţii în masă în avantajul companiilor, cu scopul de a le manipula reacţiile, înscriindu-le în tipare comportamentale prestabilite în ceea ce privește achiziţionarea produselor. Anticiparea comportamentului consumatorilor condiționează obţinerea avantajului competitiv pe piaţă, în raport cu concurenții. Testarea reacţiei consumatorilor în ceea ce privește preţurile, caracteristicile specifice ale produsului, diferite campanii de promovare sau publicitate ale produsului, denotă prima etapă la care trebuie să fie efectuată cu scopul anticipării comportamentului consumatorilor.[Craciun D., 2009] Doar astfel pot fi creaţi acei stimuli de marketing care să predetermine comportamentul consumatorilor direcționându-l spre răspunsul dorit şi anticipat de către companie – schema conceptuală este clasică, obținând stimuli controlaţi cu răspunsuri clare și elocvente. Scopul manipulării este inducerea în eroare prin comunicare, adică prin mesajul transmis, obținând predeterminarea acţiunilor comportamentale a grupului ţintă. [Stanciugelu I., 2009]

Totul se rezumă la convingere, însă nu în sensul persuasiunii, ci dimpotrivă, din motiv că subiecţii care fac obiectul manipulării nici nu cunosc, nici nu raționalizează motivul sau raţionamentul în virtutea căruia s-au lăsat convinşi. Cei manipulaţi nu doar că se lasă convinşi, ci la rândul lor transmit (cu bună credinţă) mesajul contaminat fără a cunoaşte şi înţelege esenţa acestuia. Deci, se atestă un efect viral al manipulării unde cei manipulaţi răspândesc virusul manipulării contribuind la

amplititudinea manipulării în mod inconştient, astfel după o etapă conștientă și intenționată de manipulare, urmează o a doua etapă conştientă şi intenţionată, dar calificată cu acelaşi efect. Reflexul propagării virale a manipulării face absolut necesară conştientizarea şi reacţia critică faţă de diversitatea mesajelor de manipulare cu care sunt asaltaţi zilnic segmental-țintă.

Din aceste considerente, studierea, cercetarea și raționalizarea diferitelor tipuri de manifestare a manipulării devine un fapt necesar, pentru a ilustra acțiunile prin care *„păpuşarul"* (manipulatorul) predetermină comportamentul *„marionetelor"* (segmentul-țintă manipulat).

Principalele metode de manipulare sunt prezentate în continuare:

1. Metoda diversiunii. Mass-media şi internetul sunt cei mai răspândiți intermediari ai acestei metode. Dezinformarea prin difuzarea unui mix subtil de informaţii adevărate şi false, redarea falsului drept adevăr şi viceversa. Atenţia consumatorilor trebuie să fie distrasă premeditat de la dezavantajele produsului şi redirecţionată spre avantajele reale sau mai puțin. Acţionând la nivelul psihologic al consumatorilor, companiile sunt interesate să înlăture formarea unei posible atitudini critice care este alcătuită dintr-o analiză strictă a caracteristicilor produsului, în acest scop, predeterminarea comportamentului consumatorilor devine de o importanță majoră pentru obținerea succesului produsului pe piață.

2. Metoda „problemă - reacţie - soluţie". Această metodă implică construirea unei situaţii problemă care predetermină în mod previzibil o anumită reacţie (dorită şi anticipată) din partea consumatorilor. Deci, companiile vin să anticipeze reacţia consumatorilor prin oferirea soluţiei adecvate sau cel puţin aşa cred consumatorii, chiar dacă în realitate companiile anticipează comportamentul acestora. Secretul acestei metode constă în crearea unei situaţii problemă bine detaliată care provoacă o reacţie previzibilă a consumatorilor, ajungându-se în final ca alternative propusă de companii să coincidă cu așteptările consumatorilor.

3. Metoda încurajării infantilismului. Este specifică tehnicilor de manipulare orientate către publicul larg, avînd un impact destul de simțitor asupra comportamentului consumatorilor. Această metodă se întâlneşte mai des în reclame unde atât conţinutul informaţiei, cât şi personajele prezentate sunt caracterizate de infantilism şi naivitate. Scopul este unul sigur și concret, și anume acela de a induce în eroare consumatorii şi de a le predetermina comportamentul ademenindu-i să intre în jocul manipulării prin reacţii naive şi infantile pe măsura reclamelor.

4. Metoda manipulării afective. Prin întrebuinţarea manipulării afective se urmăreşte crearea unei stări emoţionale controlate în segmentul consumatorilor cu scopul bine determinat de a diminua la maxim discernământul acestora, orientîndu-i să acţioneze, adică să achiziţioneze un produs pe care în mod raţional nu l-ar dori. Ar fi necesar de menţionat că tehnicile de manipulare afectivă, deschid calea infuențării emoţiilor la nivelul subconştientului colectiv, determinînd anumite comportamente dorite și anticipate.

5. Metoda acţionării graduale. Scopul acestei metode este acela de a impune practice consumatorii să ajungă să achiziţioneze un produs anumit, pe care în mod obişnuit nu l-ar procura, fiind aplicate o serie de tehnici de manipulare.

6. Metoda încurajării ignoranţei. Această metodă constă în exploatarea psihologică și naivă a consumatorilor care consumă un anumit produs cu scopul și certitudinea ca pe viitor să nu fie afectaţi de efectele secundare negative ale acestuia, ca exemplu fiind produsele ce afectează sănătatea: ţigări, băuturi răcoritoare, semifabricate etc.

7. Metoda intoxicării percepţiei maselor. Specificul acestei tehnici de manipulare este de a intoxica percepţia maselor printr-o subtilitate deosebită, de la compunerea diverselot sondaje de opinie şi raitinguri, pînă la valul de confuzie şi intoxicare din cadrul emisiunilor televizate.

Deci, oamenii sunt predispuși la manipulare, iar cei din departamentele de marketing au scopul de a aleage pentru consumatori, să analizeze și să previzioneze comportamentul acestora.

In continuare ne propunem să analizăm cele mai întâlnite tehnici de promovare a vânzărilor orientate spre consumator care de regulă au ca rezultat convingerea imediată a potențialului client.

Promovarea vânzărilor sau „*promotions*", include o totalitate de diverse tehnici specifice destinate să stimuleze vânzarea mai rapidă, adică în termen mai scurt și în cantități mai mari a unor produse sau servicii. Promovarea vânzărilor presupune o acţiune pe termen scurt, iar tehnicile sale specifice aduc consumatorului avantaje economice imediate. Promovarea include o multitudine de activităţi și instrumente aplicate pentru a aduce produsul în atenţia consumatorului, cât mai aproape de el, incluzând deopotrivă efortul de convingere pentru a-l cumpăra. Deci, publicitatea oferă un motiv pentru a cumpăra, în timp ce promovarea vînzărilor oferă un stimulent pentru a-l cumpăra. Pentru a atinge obiectivele propuse, se pot utiliza o serie de tehnici promoţionale, deopotrivă potrivite în diferite situaţii, ca: etapa din ciclul de viaţă al produsului, caracteristicile produsului şi ale pieţei-ţintă, distribuţie, mediul concurenţial, legislaţia şi bugetul disponibil. Cele mai pe larg utilizate sunt:

- *Încercarea gratuită (Sampling).* Este cea mai eficientă tactică pentru stimularea încercării iniţiale a produsului, dar foarte costisitoare. Specificul major este ca produsul sa aibă avantaje evidente faţă de produsele concurente. Consumatorul are posibilitatea de a testa produsul fără nici un cost sau risc. De obicei, se utilizează la lansarea produselor noi pe piaţă sau a celor existente dar deja pe o piaţă nouă. Se poate organiza în locurile de vânzare, în stradă, la deferite evenimente (expoziţii, concerte, etc).
- *Reducerile de preţ.* Foarte des aplicată, această metodă convinge consumatorul că economiseşte banii, procurând anume acel produs / serviciu. Se aplică, mai des, la lichidarea stocurilor de mărfuri nevandabile. Se comunică la locul de vânzare, pe ambalaj (on-pack communication) sau prin canalele mass-media. Gradul de eficienţă este mult mai mare dacă reducerile se combină cu *merchandising*-ul, concept evident pentru magazinelor de îmbrăcăminte.
- *Vânzările grupate*. Reprezintă un ansamblu de tehnici promoţionale ce se axează pe vânzarea simultană sau succesivă a două sau mai multe produse la un preţ mai mic celui rezultat din însumarea preţurilor individuale.
- *Cupoanele sau bonurile de reduceri.* Este o metodă selectivă, acordând o reducere de preţ pentru segmentul-ţintă ales de producător/detailist. Cupoanele se distribuie prin poştă, reviste sau prin intermediul ambalajului.
- *Cadourile promoţionale (give-aways).* Sunt utilizate ca mijloc de vânzare şi se referă la facilităţile pe care consumatorul le va obține cumpărând produsul dat, oferind obiecte, prime sau servicii în cadrul concursurilor, jocurilor, loteriilor, etc. Foarte populare sunt cadourile imediate, pe care clientul le primeşte chiar în locul de vânzare al produsului, contra unei dovezi de cumpărare – umbrele, ceşti, brichete, tricouri şi multe alte premii de brand. Deseori, cadourile se dăruiesc clienţilor actuali, pentru fidelizarea lor.

Promoţiile, din simple instrumente şi tactici agresive de stimulare, se transformă în instrumente de comunicare, care nu mai îndreptățește abateri de la imaginea de brand. În așa mod, tot mai multe companii organizează promoţii complexe, cu mesaje, mecanisme elaborate în compatibilitate cu pesonalitatea şi imaginea brandului. Tendinţa este de simplificare la maximum a mecanismului de participare în promoţie, pentru a crește posibilitatea obținerii a unui premiu pentru fiecare consumator, însă premiul cel mare implică o creativitate tot mai vizibilă, pentru că abordează conceptul de comunicare şi mesajul pe care-l transmite. Promoţiile cunosc o ascensiune deosebită în

ultimii ani, mărcile se luptă pentru fiecare consumator, organizând simultan oferte promoţionale. Pentru a face faţă concurenţei, se recurge la originalitate şi creativitate!

Concluzii. Desigur pentru a atrage și a impinge spre acțiune cumpărătorii este necesar ca mesajele publicitare să fie clare, informative, convingătoare, și de ce nu cu puternic impact emoțional, punând accent pe aceea ce își dorește fiecare dintre noi, o casă proprie, un apartament mai mare etc. Deși companiile utilizează o mulțime de metode și tehnici de promovare, răspândite prin diverse canale de promovare, cele mai accesibile rămâne a fi internetul și nemijlocit rețelele de socializare, unde pe lângă informația plasată de compania constructoare, mai găsim o multitudine de păreri, informații, recenzii cu privire la un anumit obiect adăugate de clienții actiali ai companiei, sau personae care într-un fel sau altul au avut tangent. Social Media capată astfel o putere din ce în ce mai mare în costruirea unui brand, reacţiile consumatorilor putând fi uneori decisive în consolidarea sau distrugerea acestuia. Totuși, un spot promoțional realizat corect, un baner reușit, o prezentare ce include avantaje competitive și argumente convingătoare ar putea duce la achiziție. Deci, companiile constructoare de imobil, ar trebui să pună accent pe mijloacele și tehnicile de convingere a clienților potențiali, anume prin prezentarea de avantaje competitive și argumente concrete astfel încât clientul potențial cu ușurință să treacă din faza de analiză la cea de achiziție.

BIBLIOGRAFIE:

1. Crăciun D, Persuasiune și manipulare. Psihosociologie aplicată în marketing, publicitate, vânzari. Editura Paideia, 2009.
2. Stanciugelu I., Măștile comunicării de la etică la manipulare și înapoi, Editura Tritonic, 2009.
3. http://biblioteca-digitala-online.blogspot.com/2013/01/mecanisme-si-strategii-ale-persuasiunii.html
4. https://newsmaker.md/ro/expert-piata-imobiliara-din-republica-moldova-a-inregistrat-o-scadere-cu-36-in-trimestrul-ii-al-anului-2020/

RECHARGEABLE BATTERIES – POTENTIALS AND FUTURE CHALLENGES

[1]**Marcela Antoneta NICULESCU,** PhD
Email: marcela_mitrita@yahoo.com
[2]**Amelia DIACONU,** PhD Student
Email: diaconu.amelia@gmail.com
[3]**Iulian GOLE,** PhD Student
Email: iuliangole@yahoo.com
[4]**Victor DUMITRACHE,** PhD Student
Email: victor.dumitrache@gmail.com
[1]*National Institute of Research and Development for Industrial Ecology, Bucharest, Romania,*
[2]*Artifex University, Romania*
[3] *Bucharest University of Economic Studies, Romania*
[4]*Bucharest University of Economic Studies, Romania*

Abstract. *In most of the countries the governments decides to reopen their economies after months of total economy shutdown. The time will prove if it was too early or if we will have a second wave and how people will react to that. In any case, many governments, at least from EU, seized the opportunity and decided to grant financial aids to most important companies under the conditions of investing in research and development of new products, less fossil fuel consuming. For example, Airbus will receive from French government a total financial aid of 15 billion EUR. Out of this amount, 1.5 billion euros will be invested over three years in researching into new environmentally friendly aviation technology. For the automotive industry, French president Macron announced 8 billion EUR financial aids, but under the condition to produce over 1 million clean-energy vehicles in the country by 2025. Giving the circumstances, it appears that rechargeable batteries (one of the main component of electric vehicles but very important also in other industries as mobile phone, tablets, laptops, cameras, e-bikes, medical devices, etc.) will be an area of maximum importance in the next years, therefore analysing the impact of political decisions taken after coronavirus crises in this sector might be very useful.*

Keywords: *clean energy, electric vehicles, GHG reduction, lithium-ion batteries.*

JEL CLASSIFICATION: L 72; O 10; Q 53; R 48.

1. INTRODUCTION

Almost all countries (197 countries representing 87,75% of emissions) agreed, in 2015 during COP 21, to take actions in order to maintain the level of global average temperature to well below 2°C above pre-industrial levels; more than that it was decided to strengthen efforts to limit the temperature increase to 1.5 °C. Since then (almost 5 years past), we have observed a permanent preoccupation to put in place this decision, the most common being the replacement of fossil energy with green and clean energy, which today is a phenomenon in continuous expansion, less expensive during time and easy to implement everywhere around the globe (for example, wind and solar energy) [1-3].

It was demonstrated that the cause of global warming is the permanent growing of greenhouse gas emissions released in atmosphere by human activities. There are different type of gases grouped under the GHG label (nitrous oxide 6%, methane 16%, carbon dioxide from forestry and land used 11% and carbon dioxide from fossil fuel and industrial processes 65%, and fluorinated gases 2% [EPA, 2014].

Taking into consideration the willing of countries to reduce the global warming, diminishing the quantity of CO2 produced by human activities is one of the most direct and efficient measure that

can be taken. According to various sources, 28% in US [EPA, 2018] and 23,8 % in EU [EEA, 2019] from CO2 emissions are due to transportation, which represent an important part of total GHG. In our attempt to reduce the human carbon footprint on the planet, finding cleaner solutions for transportation would be an important step forward. Replacing traditional internal combustion engines cars with electric vehicles is a necessary technological advancement in order to have a proper atmosphere.

If the first electric carriage was invented in 1832 by Robert Anderson and first practical electrical vehicle in 1835 by Thomas Davenport, the world first commercially mass-produced hybrid car was Toyota Prius in 1997. Since then many other companies launched on the market different cars, the most known being Tesla, Nissan, Renault, etc. If the problem of CO2 was solved it remains that of a powerful battery and charging infrastructure. In most developed countries things are advancing from this point of view, but in many others, charging points are very rare, which make impossible a daily using of an electric vehicle [4].

We have to realize also that even the total renewal of vehicle fleet with 100% electric vehicles is not a complete zero-carbon solution. We will not have the usual CO2 emissions but even with electricity necessary to recharge the batteries coming from renewable sources there would still be an environmental cost. We have to consider the minerals used for batteries as well the dismantling batteries which have finished their lifetime; building the EVs will require certain activities producing CO2, delivering the vehicles to customers worldwide – usually by sea, etc. – all these activities will imply important CO2 emissions, therefore breaking all the links with the current industrial model is impossible.

2. CURRENT CONTEXT

After Corona crisis, car industry is one of the most affected, the decline in sold new vehicles being consistent for all producers in all countries. Companies were forced to ask financial aids in order to survive and, as mentioned before, governments decided to help them but under the condition of producing more EVs. Most of the automakers were already present on the electric car market even before the crisis, so producing more EVs will not be an impossible task for them. Still, giving the actual limitation in term of battery they have to focus more on this area.

In order to better understand the geopolitical environment of the rechargeable batteries sector we have to look closer to the lithium-ion batteries (LIBs) as being the most efficient and cost effective product comparing with other batteries. This new shift in rechargeable battery necessity will increase the demand for certain raw materials as lithium, nickel, manganese, cobalt, natural graphite, etc. It is well known that generally, exploiting natural resources is negatively linked with sustainability, worker protection, child labour and corruption. Giving the limitation of these specific raw materials there is also a problem of demand and supply since there is a growing demand but the distribution remain concentrated in only few countries.

The main raw materials necessary for LIBs construction are cobalt, lithium, manganese and graphite. Today it is estimated that the world cobalt resource could be 25 million tons – potentially feasible to extract. Most of these resources are found in Africa copper belt (Congo and Zambia) but also in different mixtures in few other countries like Australia and Canada. According to USGS in 2018, the world total cobalt reserves, which could be economically extracted, were estimated at 6.9 million tons [4].

The Democratic Republic of the Congo is from far the leader in term of reserves of cobalt in the world (3.4 million tons, almost half of the entire exploitable quantity). Australia and Cuba are on

the second and third position in term of cobalt reserves, with an estimation of 1.2 million and 0.5 million tons respectively, followed by the Philippines and Canada with smaller quantities.

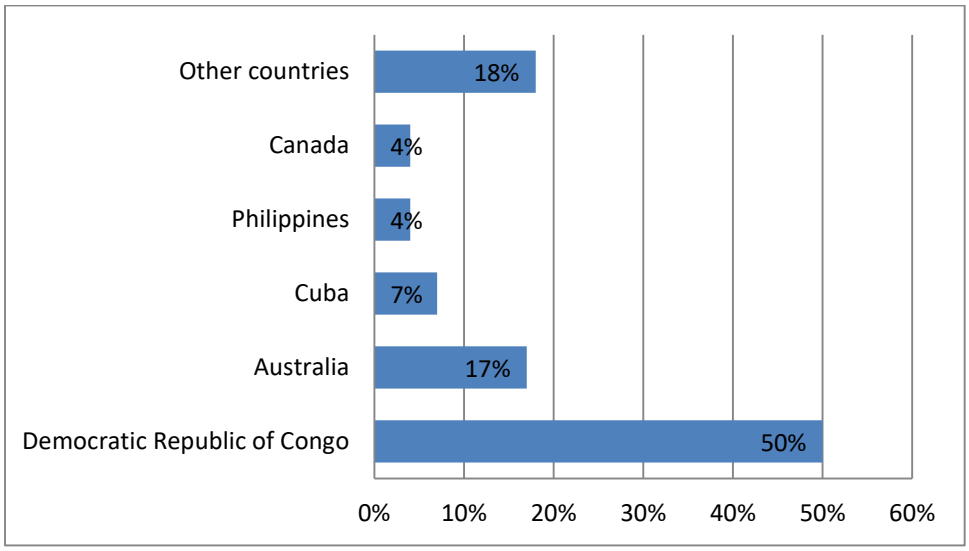

Fig 1. Cobalt reserve distribution

Sources: Information Center (2018) report. https://www.usgs.gov/centers/nmic/publications

Some geological research identified approximatively 120 million tons of cobalt under Atlantic, Indian and Pacific Oceans at more than 6,000 meters water depths. Taking into consideration all the legal, technological and environmental challenges aspects as well as the economic profitability, such type of exploitation is almost unfeasible, therefore we didn't take into consideration in our analysis.

Cobalt is employed in many industrial areas but also in military equipment. In different alloys, due to its high resistance to corrosion, cobalt is used also in gas turbines, aircraft engines, space vehicles, and chemical and petroleum plants. Around 50% of the world's cobalt production is consumed in the manufacture of cathode material in the fast-growing market of rechargeable LIBs used in electronic devices such as laptops, smart telephones, power tools and other technology devices, and in hybrid and electric vehicles [5].

Despite its natural resources abundance, from geopolitical perspective, Democratic Republic of Congo situation is more than alarming; the county is passing through a terrible conflicting period after a civil war, the political life being dominated by instability. The outbreak of Ebola disease in 2019 makes the situation even more stressful. Access to local cobalt resources (quite reach otherwise) may become very complicated and if we take into consideration the growing need at global level, the pressure for this commodity becomes even higher.

Another important element of LIBs is lithium. These resources are concentrated especially in South America – Chile, Bolivia and Argentina, so called "lithium triangle". Total world resources are estimated at 62 million tons and total world reserves are estimated to be 14 million tonnes [6].

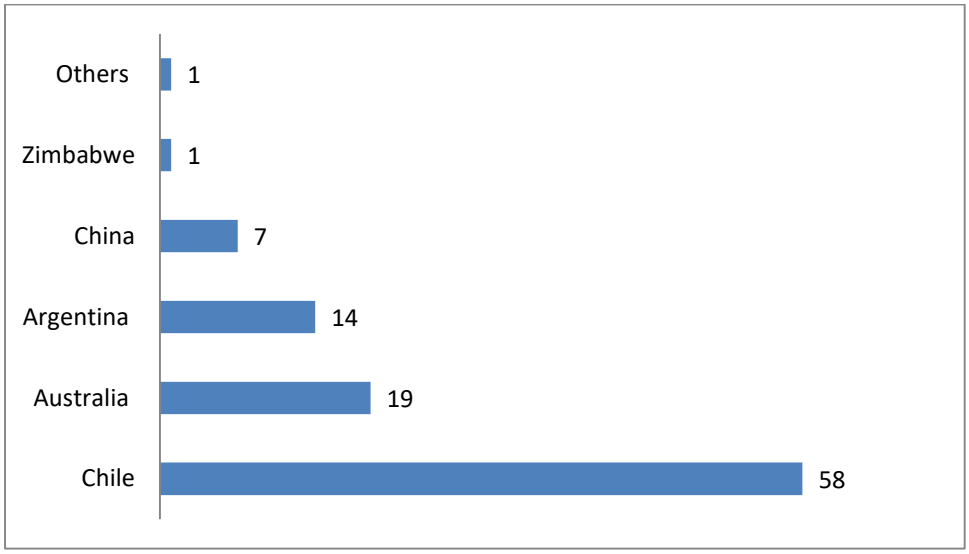

Fig. 2. Lithium reserves distribution

Source: USGS National Minerals Information Center (2018) report, https://www.usgs.gov/centers/nmic/publications

Owning 58% from world total reserves, Chile is the main lithium producer. Australia with 19% and Argentina with 14% are completing the podium, the other countries having less important reserves. Some unofficial studies showed that Bolivia may have 9 million tonnes reserves but these data remains to be certified.

In different alloys, lithium is used also in aerospace industry, air conditioning, industrial drying systems, medicinal drugs, etc. Still, the most substantial part of lithium is used in rechargeable batteries sector, as electrolyte. As demand for lithium is expected to rises, the mining impacts will dramatically affect local environment and communities, especially by reducing their access to water. It is obviously that in order to sustain such an increasing lithium general need other measures have to accompany the extractive countries.

The total identified natural graphite resources world-wide are estimated to be 1,5 billion tonnes while global graphite reserves are 300 million. The largest reserves of natural graphite are in Turkey with 31% form total, China with 25% and Brazil with 24% are also on top producers.

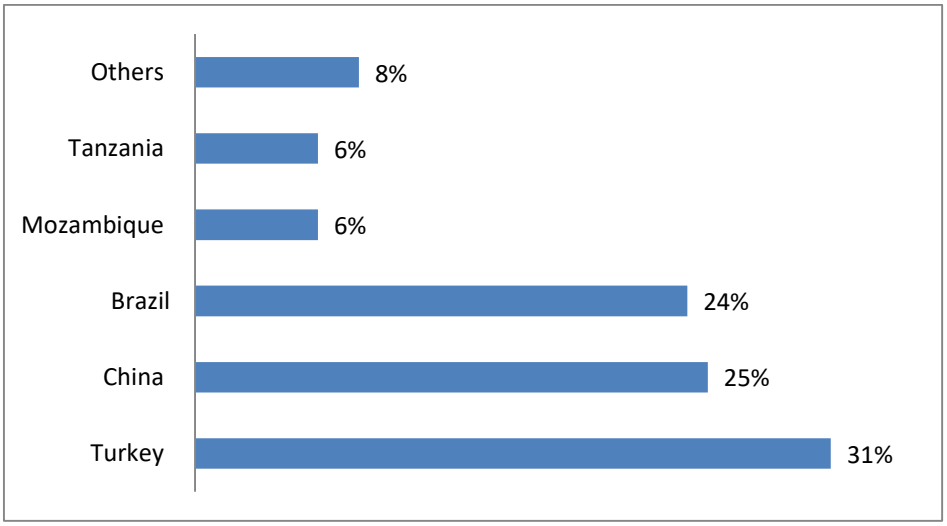

Fig. 3. Natural graphite reserves estimation

Source: USGS National Minerals Information Center (2018) report, https://www.usgs.gov/centers/nmic/publications

The principal use of graphite is steelmaking and metallurgy but is also present in semiconductors, LED technology, lubricants, etc. The use of graphite is in continuing growing, as anodes in rechargeable batteries but also in solar cells and nuclear reactors. Its application became more and more demanded in finding solutions to reduce GHG.

Manganese, another important element of LIBs, is not found as an element in the nature, but in composition of other minerals such as manganite, purpurite, rhodonite, etc. Even though at the moment it looks that the total world land-based manganese resources are sufficient they are uneven distributed. South Africa accounts for 74% from total, while Ukraine for 10%.

The total identified and exploitable manganese resources are estimated at 17 billion tonnes while manganese reserves world-wide are estimated to be 760 million tonnes, with South Africa, Ukraine and Brazil leading the ownership for this raw material. In the next graphic we can see the total distribution.

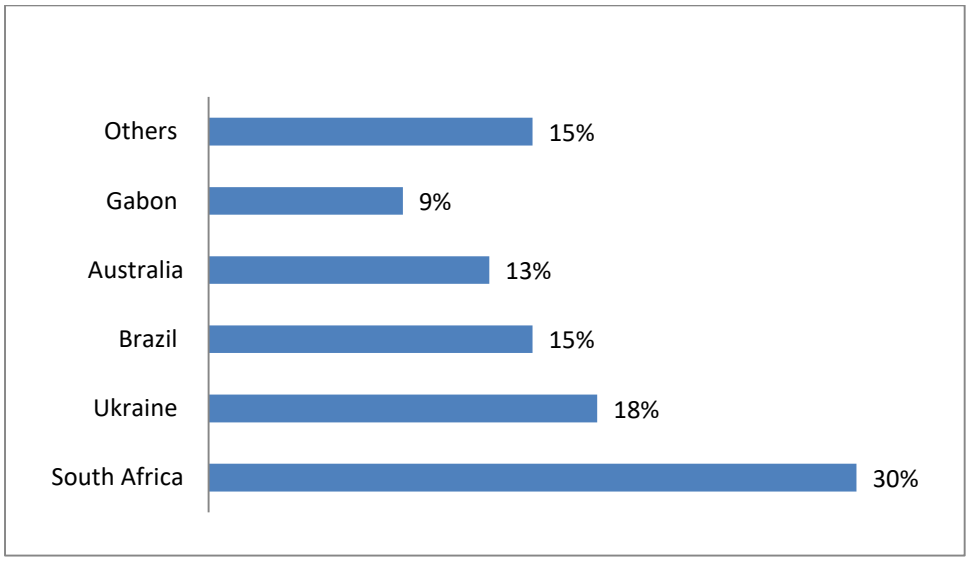

Fig. 4. Manganese distribution

Sources USGS National Minerals Information Center (2018) report, https://www.usgs.gov/centers/nmic/publications.

Manganese is used also as purifying agent in iron-ore refining and as an alloy that convert iron to steel. It is also used in paintings and decolorizing glass but its most non metallurgical application is in rechargeable batteries as cathode materials.

The global electric vehicles fleet is growing in an algorithmic peace. In 2018, more than 5.1 million EVs were on route, more with 2 million (65 %) comparing with 2017 and sales of new cars increased almost 100%. According to IEA projections, global electric car sales are expected to reach 23 million in 2030. In the same reports it is specified that around 45% of EVs found in circulation at the time in 2018 could be seen on China traffic, which means a total of 2.3 million units. Comparing with 2017, when the volume of electric cars was 39%, it represents a consistent growing by 6% in only one year. If we want to compare, Europe has only 24% of EVs on streets from the global fleet while the United States only 22% [IEA, 2019]. It is obviously that EVs is not only a fancy industry present punctually in developed countries but due to government's aids and subsidies it became an important segment all over the world and a strong opportunity to reduce CO2 pollution.

These forecasts of future developments have consequences for suppliers of raw materials (the countries that we just mentioned before) and value added intermediate products used in rechargeable batteries. There are some research that indicate that future average annual global cobalt consumption

will go up to 220 000 tons in 2025 and in 2030 even higher, to 390 000 tonnes, if not other technologies will show up. Now we have to take into consideration that these prognoses were done before the corona crisis and so before the increasing demand coming from governments. The new reality will be an opportunity for resource owners to produce more in order to meet rising demand. Thinking that the mining operational process is not very technologic in most of the countries (RDC is one example), we consider that there is a huge potential to increase production.

There is a huge potential to increase domestic value chain in production countries where raw materials are extracted. There is a need of improving infrastructure (electricity, communications) but huge opportunity to go further on production manufacturing chain (to process the raw ore and not to sell it in raw form), backward logistic capabilities and suppliers, financing, insurance, etc., economic activities that could encourage local communities to produce more and ultimately to benefit more from their resources.

Despite the fact that distribution of all main raw materials composing LIBs is limited in few producing countries, (for all main Libs component material, cobalt, lithium, manganese or graphite – situation is the same. Cobalt is mainly produced in the Democratic Republic of the Congo, lithium in Australia and Chile, graphite in China and Brazil, and manganese in South Africa and Australia) in the last years the production was increasing constantly.

This higher production of raw materials is coming from permanent increasing in EVs demand, due to low emissions policies that encourage people to buy new electric cars instead of conventional models. Once the technology advances, with new batteries more performant and longer autonomy, many clients decided to make the shift and replace the old cars with new vehicles less noisy and pollutant.

But the increasing exploitation of these raw materials is coming also with an environment and social implications. The majority of cobalt supplies are originated from DR Congo and approximatively 20% from this quantity it comes from artisanal mines were child labour (UNICEF estimated that around 40 000 children work in cobalt mines) and human right issue were identified therefore an increasing demand for cobalt will potentially intensify the work in these exploitations. Child labour is becoming inacceptable for producers but also for end user of VEs all over the world so we have a potential conflict of interests from this point of view. Local authorities should take action in order to prevent this happen.

Another environmental problem regarding the exploitation is coming from abandoned mines sites which are left without any preparation and decontamination. Cobalt-copper mines contain sulphur minerals so once abandoned they may generate sulphuric acid that can contaminate surface water [8]. The toxic water can go through rivers and reach even on drinking water [9, 10]. Generally speaking, all the mines are suffering from huge quantities of dust due breaking of rocks, mechanical excavation, digging etc. It was found out that especially in cobalt mines the resulted dust contains uranium and other heavy metals which could go on human body provoking serious health problems. In order to increase production without making people who are working and leaving near the mines to suffer more, an investment in production facilities it is absolutely necessary [12].

The lithium mining has also environmental risks because it needs large amount of water to operate and consequently indigenous populations are confronted with a lack of water for daily activities. In some areas in Chile, lithium and other mining activities consume 65% of total water from the region, local farmers being unable to carry out their activity.

The environmental impact of manganese and graphite mines is similar with cobalt; the main concern is the huge quantity of dust released in the atmosphere due to operational processes and

spillage which may harm not only human activity but flora and fauna as well. As the production is estimated to grow in the near future there is a real need of new technologies in mining sector [13].

Another issue less investigated today is what happens with obsolete batteries and how they could be recycle.

3. CONCLUSIONS

In this paper we draw attention on situation of raw materials that are part of LIBs for EVs. Almost 50% of total world cobalt reserves are located in Congo, 58% of lithium reserves are in Chile, 80% of natural graphite reserves are situated in China, Brazil and Turkey, while Australia, Brazil, South Africa and Ukraine own almost 75% of total manganese reserves. Giving the fact that production is highly concentrated there is a consistent risk of political instability and environmental concerns. A growing demand for these materials due to governments willing to produce more EVs in near future will put higher pressure on the supply side. If we take into consideration the probability of some production issue we could anticipates pressure for higher prices which will lead to an increase in battery costs that can ultimately affect the low-carbon mobility.

Diversifying investments in other type of battery technology may be a solution on long term as well as creating enough stocks of raw materials could be the simplest strategy on short term in order to prevent shortage.

We documented that zero carbon transportation is only an illusion since there are many other social and environmental aspects that should be considered: production, child labour, human right issues, etc. Aiming to realize the objectives assumed in COP 21, global society has to take into consideration all the relevant aspects and collateral effects that can influence people life. It is necessary to have a global view of all consequences in order to better understand the causes and consequences of new realities.

More than that, giving Covid-19 circumstances, it is possible to have a second and even a third wave and so mining activities could be stopped many times. This will add an extra pressure on general picture of EVs production.

REFERENCES

1. United States Environmental Protection Agency, *Global Greenhouse Gas Emissions Data*, Retrieved from https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-emissions-data
2. United States Environmental Protection Agency, Global Greenhouse Gas Emissions, Sources of Greenhouse Gas Emissions, Overview. Retrieved from https://www.epa.gov/ghgemissions/sources-greenhouse-gas-emissions
3. European Environment Agency, (2019), *How are emissions of greenhouse gases by the EU evolving?* Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-4a.html
4. National Minerals Information Center, (2020), *Mineral Commodity Summaries*, Retrieved from https://www.usgs.gov/centers/nmic/mineral-commodity-summaries.
5. Felter C. (2018), The Cobalt Boom, Council on foreign relations. Retrieved from https://www.cfr.org/backgrounder/cobalt-boom
6. Zhengming, J. Z., Weifeng, F (2014), *Lithium Deposit*, Retrieved from www.sciencedirect.com/topics/engineering/lithium-deposits
7. International Energy Agency, *Global EV Outlook (2019)*, Retrieved from https://www.iea.org/reports/global-ev-outlook-2019
8. Maheshe, P., Beak, B. (2018), Acid Mine Drainage Problem in Democratic Republic of Congo, Geophysical Research Abstracts, Vol. 20, EGU2018-45-1, 2018EGU General Assembly 2018. Retrieved from https://meetingorganizer.copernicus.org/EGU2018/EGU2018-45-1.pdf
9. Bodislav, D.A., Radulescu, C.V., Bran, F. and Burlacu, S., 2020. P Public Policy in the Areas of Environment and Energy. 6th BASIQ International Conference on New Trends in Sustainable Business and Consumption. Messina, Italy, 4-6 June 2020. Bucharest: ASE, pp. 228-235
10. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350.

11. Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., Burlacu, S., Bran, F., & Karimova, L. (2020). Econometric model for forecasting oil production in OECD member states. *In E3S Web of Conferences (Vol. 159, p. 02005). EDP Sciences*.
12. Negescu, M D; Burlacu, S; Mitriţă, M; Buzoianu, O C A. Managerial Analysis of Factoring at the International Level *Challenges of the Contemporary Society*. Proceedings; Cluj-Napoca Vol. 13, Iss. 1, : 99-102. Cluj-Napoca: Babes Bolyai University. (2020)
13. Angheluta, S. P., Burlacu, S., Diaconu, A., & Curea, C. S. (2019). The Energy from Renewable Sources in the European Union: Achieving the Goals. *European Journal of Sustainable Development, 8(5), 57.*

ANTHROPIC PRESSURE ON URBAN SPACE. MALFUNCTIONS AND RISKS

[1]***Carmen-Valentina RĂDULESCU,*** *PhD*
e-mail: carmen-valentina.radulescu@eam.ase.ro,
[2]***Constantin-Marius PROFIROIU,*** *PhD*
e-mail: profiroiu@gmail.com
[3]***Florina BRAN,*** *PhD*
e-mail: florinabran@yahoo.com
[4]***Sorin Petrică ANGHELUȚĂ,*** *PhD*
e-mail: sorin.angheluta@gmail.com
[1, 2 3,, 4] Bucharest University of Economic Studies
6 Piata Romana, 1st district, Bucharest, 010374 Romania
www.ase.ro

Abstract. *The accentuated quantitative increase of the green spaces surfaces by conserving the existing ones and the realization of new green spaces in the deficient areas and in those of urban development, creates the possibility of establishing a green network with high degree of accessibility for all the inhabitants of the capital. quality of life. In the creation of the new green spaces, the ecological criteria must take precedence along with the aesthetic ones and at least three alternatives must be presented to the public for debate. Stopping the practice of considering "green space" cemeteries, squares, tree crowns, etc. and redefining "green space" as a space that can be used publicly, at any time of the day, will create the possibility of a correct picture of the relationship between urban green space and built urban space, which also creates the possibility of real-time monitoring of this report. of any abuses or deviations from the legal provisions in this field. The objective of this article is to present the dysfunctions and risks of human pressure on urban space.*
Keywords: *urban space, human pressure, risk*

JEL CLASSIFICATION*: O18, O13*

INTRODUCTION

A broad definition of urban space is: "Urban space is conceived as an entity that, together with rural space, composes the national geographical space, characterized by a high density of population and buildings, a special position in the process of value exchange. , with functions of concentration, transformation and redistribution of spiritual and material goods, with a strongly anthropized environmental environment " [Bran et al., 2018].

The city is considered heterogeneous, productive and complex of all spaces, it consists of a multitude of buildings, in which its citizens carry out their daily work through work, mostly in trade, industry, administration [Bran et al., 2019]. The urban space is with a higher level of the village, which is distinguished by the much larger population, by constructions, with a higher demographic yield, by the much more diversified economic activity [Alpopi et al., 2018].

Also, the cultural activity is more complex, there are specific constructions: libraries, schools, theaters, universities, museums, cultural institutions. The network of interurban means of transport is also developed, with the role of connecting the different parts of the settlement and, in particular, the peripheral areas of the center [Bodislav et al., 2019].

COMPONENTS OF URBAN SPACE

The city is made up of connecting elements, following which the origin of the urban space is built (Bran et al., 2019). These are:

- *Natural environment* - through the meanings of the geological relief and substrate, climatic and hydrographic conditions, characteristic of natural vegetation;
- *Economic units* - respectively manufacturing, storage, opening enterprises;
- *Urban facilities* - marked by railway stations, passenger stations, depots, water purification stations. Which support urban aid;
- *Green spaces* - amusement and recreation area, sports areas;
- *Technical equipment* - drinking and industrial water networks, sewerage, gas, district heating, telephony, electricity;
- *The built and compositional framework* illustrated by the living area, various social, cultural and church utilities, monuments;
- *Traffic* (individuals and products) through road, rail and air networks in the area;
- *Housing* - the present livable environment, in terms of comfort and location sector;
- *Population* - through all its features: crowd, organization by age groups and sexes, socio-professional system;
- *Labor force* - in terms of labor resources, level of exploitation, travel;

URBANIZATION

Urbanization means an action to increase the existence of cities and to increase, at a fast pace, the number of cities and urban people, which has essentially the socio-economic growth and political progress of the country (evolution of manufacturing activities, development and branching of services, expansion traffic and transport) [Burlacu et al., 2018]. Given the high rank of culture that the person of the present times offers and demands - urbanization is considered an effective phenomenon [Rădulescu et al., 2018]. It is flexible to the historical, social, economic, technological situations of each power and can be:

- *Extensive* - that phenomenon of urban evolution that takes place by increasing the land area of the city, requiring the expansion of urban areas;
- *Intensive* - the development action of the city by increasing the endowment rank of the present surface.

Urbanization involves not only the replacement of the destination of the land, but also the adequate endowment of that place in the conception of fulfilling some fundamental tasks, such as; housing, training, health care, production, services, protection of the atmosphere, which means:

- the penetration of companies in the industrial field;
- development of services and transport;
- diversification of health, education, culture networks;
- additional administrative and public facilities;
- housing construction and diversification of housing stock;
- changes in the social consciousness of the population.

The concept of starting in urbanization (in urban activity) is represented by the agricultural land, and the one of association the urbanized land, having effect in: (road construction, sewerage, endowment with water, electricity) and urban development (administrative units, shopping centers, community services) [Candea and Bran, 2001].

URBANIZATION FACTORS

Particular factors:

- the historical framework from where the urbanization process begins;
- the economic system of production and the study of economic development;
- the political system and the divergences of opinion and conception generated by the political affiliation of the local authorities may mobilize different attitudes towards the process of urban expansion;
- a voluntary policy of peripheral "secondary poles", such as large shopping malls, universities, between administrative or offices, industrial platforms can influence the urbanization process, can guide urban expansion in the territory;
- the physical-geographical factors can be constituted, especially by the characteristics of the relief forms, in factors of favorability or restrictivity in the process of urban expansion, although the technical progress transforms the notion of improper for constructions into a relative notion. The continuous peripheral expansion can be interrupted, however, by various "obstacles" of a physical nature: rivers, mountain cliffs, sea or ocean coast;
- the particularities of the population from different subspaces reflected in needs, aspirations, behavior prone to certain urban lifestyles, the refusal of owners to sell their land, the will of the community to protect certain green or rural spaces.

General factors

- explosive population growth, determined by our own material increase or by the positive migratory balance and manifested (at the level of developed countries) until the middle of the sixth decade of our century;
- changes in the average structure of the population;
- strong economic development, sustained industrialization, especially after the Second World War;
- modernization of agriculture, which allows the release of a surplus of labor subsequently absorbed by the non-rural branches of activity;
- passivity and lack of local policies to stop population growth;
- the "mirage of the city" for the inhabitants of the rural area, which annually swallows a large number of population;
- the economic factor, represented by the value of the land. When the land enters the urbanization process, a real mutation takes place, which translates into the fact that its value will no longer be measured per hectare, but per square meter;
- the land factor - through the dimensions and shapes of plots and properties make urbanization more or less difficult and condition the size of buildings, and therefore the urban landscape (very small plots allow only constructions like "knife blade").

QUALITY OF LIFE IN THE URBAN ENVIRONMENT

Pollution, mostly caused by human activities, threatens the urban environment now and in the future and is a decisive factor contributing to the degradation of the quality of urban life [Manea and Mihai, 2007]. The progress of civilization, along with the development of industry, transport and the irrational exploitation of natural resources endanger the health of the population and lead to the depletion of resources [Chiriac, Humă and Stanciu, 2009].

Urban factors can favor or, more frequently, prevent self-purification of the air, depending on how it influences the urban climate and especially the ventilation of the streets [Bran, Cândea and Cimpoieru, 2006].

- in urban areas with higher population density and heavy traffic, the level of pollution with suspended and sedimentable dusts directly influences the health status of the population, its degree of exposure being higher;
- narrow and poorly ventilated streets, large congestion of tall buildings, the absence of green spaces are favorable conditions for maintaining and accumulating pollutants in the atmosphere, thus increasing the exposure of the population in these areas to pollution.

DYSFUNCTIONS AND SHORTCOMINGS OF URBAN LIFE IN BUCHAREST

Bucharest, the Capital of Romania, has a history of five centuries in which the urban, social, political, economic and cultural evolution has been continuous and complex, sometimes downright dramatic. The essential feature of the old town is the configuration of the urban fabric specific to the fair. Its development was greatly influenced by the development of trade between the three Romanian countries and the network of roads that connected them. Today the main dysfunctions and shortcomings of urban life in Bucharest are:

- The standard of living and quality of life are significant lags behind those characteristic of the population of the major cities of developed European countries (GDP volume, income and final consumption per capita, endowment with durable goods, quality of human relations and services);
- Large industrial units are in a process of restructuring and privatization, and the creation of new jobs, especially in the SME sector, does not keep pace with the necessary changes in the population structure;
- Oversized transport routes, degraded infrastructure, with trends of advanced wear of the Capital and modern solutions for intensifying urban transport traffic;
- Insufficiency of parking spaces;
- Degradation and progressive diminution of green spaces. The municipality of Bucharest has around 5,664 ha of green spaces (parks, public gardens, squares, street alignments + housing estates, forests), which represents 24.9% of the administrative territory - at the level of 1999. The surface of a resident is 6.75, far too low compared to the norm imposed by the European Union (20);
- Carrying out commercial activities without complying with the rules of modern and civilized trade, including the presence on the market of counterfeit products;
- The access of the population to public services is still difficult, often marked by bureaucratic behaviors, which favor corruption;
- Intense traffic and congestion with direct effects on the relatively long time for travel, disadvantage a large part of the population of the Capital.

ENVIRONMENTAL PROBLEMS RAISED BY A LARGE URBAN CONCENTRATION, SUCH AS THE CITY OF BUCHAREST

Undoubtedly, the development of the city has unfavorable consequences on the space and the environment, on the quality of people's lives. In this regard, the following can be mentioned:

- space consumption with impact on the ecosystem through deforestation, drainage, erosion, changes in the relationship between population and habitat;
- unrestricted exploitation of natural resources, in particular non-renewable ones, raw materials, water, timber;

- the polluting effects of large cities related to the problem of urban waste, pollution and degradation of green spaces, climate change, influences on wildlife, etc.;
- effects on people's health by increasing the number of mental illnesses, increasing cardiovascular disease, etc.

The continuous explosion of the urban phenomenon has generated the increase of equipment costs for housing, traffic, health, education, leisure, etc. in parallel with the magnitude of the tendencies of cosmopolitanism and segregation, the increase of unemployment and poverty.

CONCLUSIONS

In conclusion, urbanism is nothing but the science of setting up and arranging cities, coming from human diligence in a certain land: the totality of civic activities, from the simple calculation of the indication of connecting arteries, to the total arrangement of large urban places. Green areas have an aesthetic role but they also contribute essentially to the attenuation of air pollution by: dust filtration, neutralization of pollutants, regulation of air humidity and temperature, thus contributing to the improvement of urban climate. The presence of green spaces on the territory of urban localities, intended to fill the deficit of natural habitats resulting from the occupation of the territory with constructions with various functions, is a necessity of mental comfort, satisfaction of aesthetic requirements and protection of human health and environment.

In order to avoid diminishing the areas of green spaces within the Municipality of Bucharest and to avoid increasing the anthropogenic pressure exerted on the urban green space, it is necessary to draw up a legislative system to further support the protection of green spaces, by applying severe sanctions to change the category of use of green areas in the urban perimeter.

It is also necessary to redevelop the lands that fulfill the function of green space, which are left in an advanced stage of degradation and the arrangement of areas that belonged to large industrial complexes in public parks and gardens, children's playgrounds or sports facilities. In order to save the parks, it is urgently necessary to stop the phenomenon of changing the category of land use with the function of green space by approving in initial form and applying GEO 114/2007. In order to achieve these desideratum, it is necessary that the realization and development of the city's infrastructure is no longer endangered by the surfaces of green spaces, and the population demands a greater responsibility for preserving these urban green perimeters, ceasing to transform them into areas of waste storage.

REFERENCES

1. Alpopi , C.; Burlacu, S.; Ioviţu, M.. (2018) Procesul de globalizare şi politicile ecologice. In: *Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii*. Vol.2, 28-29 septembrie 2018, Chișinău, Republica Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2018, pp. 317-324. ISBN 978-9975-75-931-1.
2. Bodislav, A. D., Rădulescu, C. V., Moise, D., & Burlacu, S. (2019). Environmental Policy in the Romanian Public Sector. *The Bucharest University of Economic Studies Publishing House, 312.*
3. Bodislav, D.A., Radulescu, C.V., Bran, F. and Burlacu, S., 2020. P Public Policy in the Areas of Environment and Energy. 6th BASIQ International Conference on New Trends in Sustainable Business and Consumption. Messina, Italy, 4-6 June 2020. Bucharest: ASE, pp. 228-235
4. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2019). THE ANTHROPIC PRESSURE ON THE FOREST SPACE. DYSFUNCTIONS AND RISKS
5. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350.
6. Bran, F.., Alpopi, C., & Burlacu, S. (2018). Territorial Development-Disparities between the Developed and the least Developed Areas of Romania. *LUMEN Proceedings*, *6*(1), 146-155. Bran, F.,

7. Bran, F.; Cândea, M.; Cimpoieru, I., (2006) *Organizarea, amenajarea și dezvoltarea durabilă a spațiului geografic*, Editura Universitară, București;
8. Burlacu, S., & Alpopi, C. (2018). Urban Transport of Passengers in Large Urban Agglomerations and Sustainable Development. Experience of Bucharest Municipality in Romania. *European Journal of Sustainable Development*, *7*(3), 265-273.
9. Burlacu, S., Gavrilă, A., Popescu, I. M., Gombos, S. P., & Vasilache, P. C. (2020). Theories and Models of Functional Zoning in Urban Space. *Revista de Management Comparat International*, 21(1), 44-53
10. Burlacu, S.; Alpopi , C.; Popescu, M. L. (2018) Omul și degradarea mediului natural. Efecte distructive. In: Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii. Vol.1, 28-29 septembrie 2018, Chisinau, Republica Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2018, pp. 159-165. ISBN 978-9975-75-932-8.
11. Cândea M., Bran F., (2001), *Spațiul geografic românesc*, Editura Economică, București;
12. Chiriac, D.; Humă, C.; Stanciu M., (2009), *Spaţiile verzi – problemă a urbanizării actuale*, Revista Calitatea vieţii, XX, nr. 3–4, Bucureşti;
13. Manea, G., Mihai, M., (2007), *Vulnerabilitatea terenurilor cu funcţie de spaţii verzi în municipiul Bucureşti.* Factori cauzali şi consecinţe, Comunicări de Geografie, vol. XI, Editura Universităţii Bucureşti;
14. Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2018). DEMOGRAPHIC EXPLOSION AND IT GOVERNANCE IN PUBLIC INSTITUTIONS. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, *11*(1), 18

MANAGEMENTUL PERFORMANȚEI ECHIPEI

TEAM PERFORMANCE MANAGEMENT

Irina CĂLUGĂREANU, dr.
Email: irinapoloz@gmail.com
Academia de Studii Economice a Moldovei
MD-2005, Chişinău, R. Moldova, str.Banulescu-Bodoni 61, www.ase.md

Abstract. *Currently, the importance of teams as management tools is determined by the fact that they contribute to a greater involvement of employees in the business process, giving them a position of additional authority to increase the efficiency of their work. Therefore, the purpose of the article is to determine the activities of a successful team management, to set team goals, monitor progress toward it goals and make adjustments to achieve those goals more effectively and efficiently. The working methods used in the article consist of data selection techniques (informational-factual support), data processing methods and techniques (qualitative processing dimension), logical analysis of the process of generalization and systematization of the theory.*
Cuvinte cheie: *management, echipă, performanță, statutul echipei, SMART, KPI.*

JEL CLASIFICATION: M1, M5

1. Introducere

În zilele noastre, individualitatea şi originalitatea personală au pierdut teren în faţa muncii în echipă, mai ales în cazul sarcinilor complexe. Toate companiile bazate pe informaţie, care practică tehnologii de vârf, servicii ireproşabile şi un management modern şi eficient, solicită din partea personalului abilităţi superioare de comunicare şi lucru în echipă [FRUNZE O., 2014].

Formarea și gestiunea unei echipe, dar mai ales al unei echipe performante are nevoie de timp şi răbdare, de o investiţie susţinută şi o structură a procesului bine definită. Preponderent, este folosită o abordare excesiv relaţională, concentrată pe oameni şi nu pe rezultatele activităţii comune.

Importanța echipelor ca instrumente de management este determinată de faptul că acestea contribuie la o implicare mai mare a angajaților în procesul de activitate, oferindu-le o poziție de autoritate suplimentară. Echipele pot fi formate din diferiți angajați ai organizației, ceea ce presupune că aceștia pot obține o mai mare satisfacție de muncă, demonstrează productivitate ridicată și pot fabrica produse de înaltă calitate. În plus, managerii descoperă un tip de organizare mai flexibilă, când fiecare angajat, în activitatea sa, îndeplinește simultan mai multe funcții.

2. Rezultate și discuții

Pentru a atinge anumite performanțe, o echipă trebui să lucreze în armonie. În orice organizație, două sau mai multe persoane care lucrează împreună armonios este un factor major pentru obținerea succesului. Totuși, munca în echipă nu este niciodată ușoară, pentru că lucrul în echipă este influențat de mai mulți factori interni: percepția membrilor echipei a aceloraşi procese, stabilitatea emoționale și psihologică, educația și abilitățile profesionale, diferența de vârstă, gender, conflicte, atitudine față de religie și de lucru în echipă și externi: schimbările din organizație și schimbările pieței

Echipele eficiente sunt acele echipe care vin cu idei novatoare, îşi îndeplinesc obiectivele şi se adaptează la schimbare atunci când este necesar. Membrii lor sunt foarte angajaţi atât faţă de echipă, cât şi faţă de obiectivele organizaţiei. Există diverși indicatori ai eficienței muncii în echipă ca grup. Caracteristicile echipelor eficiente și de succes includ:

1. Comunicare clară între toți membrii

2. Brainstorming regulat care implică toți membrii echipei
3. Consensul dintre membrii echipei
4. Soluționarea problemelor de către membrii echipei
5. Dedicare proiectului și devotament față de membrii echipei
6. Întâlnirile periodice ale echipei pot fi numite eficiente și integratoare.
7. Există o transmitere în timp util a informațiilor, care ajută proiectul să se deplaseze într-o direcție bună
8. Pozitivitate, menținerea unei relații de lucru între toți membrii echipei.

Echipele care nu lucrează eficient împreună vor afișa caracteristicile enumerate mai jos. Liderul echipei va trebui să participe activ în astfel de echipe. Cu cât liderul echipei rezolvă mai repede problemele și ajută echipa să treacă la un mod mai eficient de a lucra împreună, cu atât este mai mare probabilitatea finalizării cu succes a proiectului [APPELO J., 2010].

1. Lipsa de comunicare între membrii echipei.
2. Nu există roluri și responsabilități clare pentru membrii echipei.
3. Membrii echipei „transferă munca" către alți membri ai echipei, fără a-și face griji cu privire la deadline-uri, sau calitatea muncii.
4. Membrii echipei lucrează singuri, rareori împărtășesc informații și oferă ajutor.
5. Membrii echipei îi învinovățesc pe alții dacă ceva merge greșit și nimeni nu își asumă responsabilitatea.
6. Membrii echipei nu susțin angajații organizației.
7. Membrii echipei sunt adesea absenți, ceea ce duce la schimbarea graficului de lucru și activități suplimentare ale altor membri ai echipei.

Necătând la existența cerințelor stricte pentru membrii echipei, aceștia pot demonstra o eficiență maximă doar dacă sunt realizate o serie de condiții: Membrii echipei obțin o anumită satisfacție din munca în echipă. În orice interacțiune socială, oamenii tind să echilibreze ceea ce sacrifică la interacțiunea cu alte persoane și ce obțin în schimb de la aceștia. Dacă există un dezechilibru subiectiv, atunci un membru al echipei se poate simți frustrat și, în consecință, va căuta să-și reducă contribuția la activitățile echipei. Ceea ce la rândul său va duce la o scădere a performanței generale.

Prin urmare, managementul echipei implică măsuri pentru creșterea simțului membrilor echipei în ceea ce privește valoarea participării în aceasta. Este important de creat în echipă un nivel ridicat de echitate a contribuțiilor membrilor acesteia. Această egalitate se poate realiza prin distribuirea optimă a rolurilor în echipă [CLIFTON A., 2019].

Dacă conceptualizăm o echipă eficientă ca una care produce randamente maxime și măsurabile, atunci, cum s-a menționat mai sus, o echipă eficientă este una care oferă performanțe ridicate, satisfacție înaltă a membrilor echipei și viabilitate a echipei. Performanța echipei este o componentă a eficienței echipei, deoarece echipele sunt, în general, considerate că au „performanțe bune" atunci când obțin rezultate superioare, ceea ce este una dintre valorile eficienței echipei.

Ce calități definesc o echipă eficientă și productivă?

- Dedicare.
- Transparență.
- Empatie etc.

Lista poate continua și continua... Evaluarea echipei este o tehnică cuprinzătoare care permite identificarea punctelor tari și zonelor potențiale de creștere ale echipei, capacitatea echipei de a schimba și implementa rapid sarcinile atribuite.

În prezent, există multe concepte care se califică drept „atribute ale echipei", dar nu fiecare echipă lucrează în același mod sau valorizează aceleași lucruri - deci nu există un ghid universal pe care fiecare echipă îl poate urma pentru a obține succes. Cu ajutorul unui statut a echipei, se poate da o înțelegere împărtășită a modului în care membrii echipei vor lucra cel mai bine împreună - prezentând elementele esențiale ale comunicării și definind un set de concepte și abilități de care se vor ghida [LALOUX F.,2016].

Statutul de echipă (Team charter) este un document care se elaborează începutul călătoriei pentru a asigura că echipa are claritatea spre ce se îndreaptă și pentru direcționa membrii atunci când apar schimbări. Acesta trebuie să ofere o viziune succintă și misiunea pe care o susțin toți cei din echipă.

Formatul exact al Team Charter poate varia de la echipă la echipă. Unele echipe construiesc documente Word, altele vizualizează prin schițare. Orice format este cel potrivit, atât timp cât direcționează echipa spre succes.

Tabelul 1. Model de statut al echipei (Team Charter)

MISIUNEA De ce? Motivul existenței Echipei. *Se descrie:* -Motivul existenței echipei. -Alinierea la activitățile/viziunea principală a afacerii. -Misiunea proiectului sau departamentului. -De ce vine echipa la lucru.	ROLURILE ȘI RESPONSABILITĂȚILE Cine? Contribuția fiecărui membru, puncte forte și competențe unice. *Se descrie:* -Cine și ce rol joacă în echipă. -Cine și ce responsabilități are. -Atributele funcționale și nefuncționale.	PUNCTE FORTE ȘI COMPETENȚE Care? *Se descrie:* -Care sunt atuurile generale a echipei care permit atingerea obiectivelor. -Care sunt abilitățile interpersonale (softskills).
SCOPUL Cea ce nu: *Se descrie:* -Scopul și limetele autorității formale. -Aria de influență, sau ce poate face echipa cu permisiunea managerului. -Responsabilitățile împărțite sau domeniile în care membrii echipei sunt inția acțiuni pentru susținerea altor membri.	EVENIMENTE DISTRACTIVE Wow. Evenimentele în care echipa celebrează succesele și eșecurile. *Se descrie:* -Evenimente de consolidare a spiritului de echipăț -Evenimente de celebrare a eșecului. -Evenimente neformale -Evenimente de analiză a eșecului.	PUNCTELE SLABE ȘI RISCURI Care sunt punctele slabe a echipei. *Se descrie:* Ce abilități / competențe lipsește echipei Ce infrastructură/tehnologie lipsește echipei.

VALORILE	OBIECTIVE	NORME
Cum?	Ce?	Cum echipa interacționează,
Se descrie:	*Se descrie:*	ia decizii și transmite informații.
-Normele fundamentale.	-Obiectivele orientate spre produs.	*Se descrie:*
-Sistemul de credințe.	-Obiectivele orientate spre proces.	-Codul de conduită și securitate a muncii.
-Motivația.	-Obiective care identifică CE echipa încearcă să realizeze/să ofere.	-Instrucțiuni de luarea deciziilor.
-Împuternicirea membrilor.	-Care este rezultatul/ performanța măsurabilă a echipei, punctele de referință pentru îmbunătățirea constantă pe baza criteriilor de succes determinate de echipă?	-Procesul de soluționare a conflictelor
-Condițiile de perfecționare.		-Îndrumări de îmbunătățire / introducerea schimbărilor.
		-Comunicări interne și externe
		-Ghiduri de întruniri
		-Distribuția volumului de muncă etc.

PRIMA DIRECTIVĂ:

Mottoul echipei: *rezumatul celor descrise mai sus*

Sursa: *Adaptat de autor după Team charter model*

Avantajele elaborării statutului echipei sunt numeroase, și includ:

- Antrenarea tuturor membrilor echipei la elaborarea statutului.
- Responsabilizarea tuturor membrilor echipei.
- Clarificarea rolurilor și responsabilităților din cadrul echipei.
- Demonstrarea scopului echipei restului organizației.
- Asigurarea clarității și reducerea confuziei în cazurile în care pot apărea conflicte.

Un statut al echipei este creat colectiv, de aceea încurajează participarea și sprijinul fiecărui membru al echipei. Motivează, inspiră și impulsionează oferind claritatea despre cine, ce și de ce este responsabil în echipă. Când membrii echipei vin și pleacă, este important de revizuit statutul echipei pentru a permite noilor membri ai echipei să asigure în mod egal, contribuția, susținere și participarea la activități. Echipele care nu au un statut al echipei pot să se ciocnească cu confuzii și haos din cauza lipsei de claritate în jurul scopului, obiectivelor și direcției echipei.

Totodată, managementul performanței echipei implică activități recurente pentru stabilirea obiectivelor echipei, monitorizarea progresului în direcția atingerii obiectivelor și efectuarea unor ajustări pentru atingerea acestor obiective mai efectiv și eficient. Din perspectiva sistemelor, obiectivul general al managementului performanței echipei este să se asigure că echipa și toți membrii acesteia lucrează împreună într-un mod optim pentru a obține rezultatele dorite de managerul echipei.

După ce a fost stabilită misiunea, valorile, normele scopul, și obiectivele, este nevoie de indicatori care să măsoare progresul. Indicii cheie de performanță (KPI) reprezintă o măsură cuantificabilă care reflectă dacă echipa își atinge scopul și obiectivele declarate. KPI sunt implementați în activitatea echipei pentru a evalua dacă membri echipei lucrează eficient și ating

performanța stabilită. Un sistem KPI implementat și utilizat corect permite monitorizarea și măsurarea eficienței nu doar a unui membru de echipă, ci și a întregii echipe [SCHOLTES P., JOINER B., STREIBEL B., 2018]. De menționat că:

- Fiecare poziție trebuie să aibă KPI proprii - criterii de evaluare a performanței
- Criteriile trebuie să fie transparente pentru persoană la poziția respectivă și pentru echipă
- Criteriile trebuie să fie măsurabile (calitativ sau cantitativ)

Pentru ce este nevoie de KPI? Să ne imaginăm două persoane din aceeași echipă, una execută un volum de muncă într-o oră, iar alta execută același volum de muncă în 8 ore, pot fi remunerate aceste două persoane identic? Reiese că unei persoane trebuie de achitat un salariu de 8 ori mai mult, decât alteia, sau de indrodus remunerarea pe oră. Deci, KPI se introduc pentru evaluarea performanțelor.

Alegerea indicilor raționali de performanță trebuie efectuată în dependență de domeniul de activitate al echipei, dar și în acest caz ei trebuie să fie SMART.

În traducere din engleză, SMART înseamnă deștept și reprezintă o metodă de formulare a scopurilor care a fost elaborată încă în anii 90 și este utilizată în gestiunea proiectelor, în managementul echipei, managementul companiei, sau se poate utiliza pentru formularea scopurilor personale [CLIFTON A.,2019].

SMART este o abreviere formată din primele litere a unor cuvinte, care reprezintă criterii conform cărora trebuie formulate scopurile.

S –Specific. Scopul trebuie să fie concret și clar. De asemenea este foarte important ca întreaga echipă să înțeleagă identic același scop. În limba română sunt foarte multe cuvinte îca fericire, dragoste, sănătate și fiecare înțelege diferit aceste cuvinte.

M –Measurable. Scopul trebuie să fie măsurabil. Cu poate fi măsurat scopul? Pentru aceasta există măsurători sub formă de criterii calitative și/sau cantitative după care se cunoaște că scopul va fi atins sau nu.. De exemplu: "Noi vrem să construim o casă". Cum se poate măsura casa? În metri patrați, etaje etc.

A – Achievable. Poate fi atins acest scop sau nu? Poate atinge echipa scopul dat sau nu? De exemplu vrem să înregistrăm vânzări de un milion de lei pe lună. Poate fi atins acest scop? Dar 100 mii lei pe lună? Este mai real?

R – Realistic, Resonable, Relevant. Scopul trebuie să fie real, rezonabil și orientat spre rezultat. Aici trebuie de analizat dacă scopul formulat este practic și de verificat dacă este relevant pentru abilitățile și calificările membrilor echipei.

T – Time Bount. Scopul trebuie încadrat într-o limită de timp. Trebuie de indicat data, luna anul când scopul trebuie realizat.

Tabelul 2. Formularea KPI după SMART

Specific	concrete și clare	De indicat clar ce va măsura fiecare KPI și de ce este important.
Measurable	măsurabile	KPI-urile trebuie măsurate pe baza unui standard specific.
Achievebale	realizabile	Trebuie să existe o oportunitate reală pentru echipă de a realiza un anumit KPI.
Relevant	Corespunzătoare, reale, rezonabile	KPI-urile trebui să măsoare ceea ce majorează performanțele echipei.

Time-Bound	determinate în timp	KPI-urile trebuie realizate în un anumit intervalul de timp.

Sursa: Elaborat de autor

Performanțele individuale se evaluează la mijlocul perioadei de evaluare, la mijlocul anului și la finalul perioadei de evaluare. Rezultatele sunt ulterior utilizate pentru întocmirea planurilor de dezvoltare personală, care cuprind obiectivele de dezvoltare, activitățile care contribuie la îndeplinirea obiectivelor și competențele îmbunătățite [CIOROIANU M., 2019].

Managementul performanței se concentrează pe permiterea unei persoane să facă performanțe cât mai bune. Acest lucru permite membrului echipei să îndeplinească sau să depășească așteptările și să dezvolte o comunicare eficientă cu colegii și conducătorii săi. Liderul, la rândul său, ar trebui să ofere feedback pentru îmbunătățiri continue și dezvoltarea abilităților membrilor.

3. Concluzii

Concluzionând cele prezentate în acest capitol afirmăm, că:

1. Importanța echipelor ca instrumente de management este determinată în mare măsură de faptul că acestea contribuie la o implicare mai mare a angajaților în procesul de activitate, oferindu-le o poziție de autoritate suplimentară.
2. Echipele pot fi formate din diferiți angajați ai organizației, ceea ce presupune că aceștia pot obține o mai mare satisfacție de muncă, demonstrează productivitate ridicată, pot fabrica produse sau presta servicii de înaltă calitate. Construirea unei echipe bine coordonate este un proces foarte delicat și necesită o înaltă competență a liderului.
3. În prezent există multe concepte care se califică drept „călăuze a echipei", dar nu fiecare echipă lucrează în același mod sau valorifică aceleași lucruri - deci nu există un ghid universal pe care să îl poată urma pentru a obține succes. Statutul echipei este un instrument, implementarea căruia conferă claritate și direcționează membrii echipei în activitățile sale.
4. Indicii cheie de performanță sunt introduși în activitatea echipei pentru a evalua dacă membri echipei lucrează eficient. Alegerea lor trebuie efectuată în dependență de domeniul de activitate al echipei, dar și în acest caz ei trebuie să fie SMART.

4. BIBLIOGRAFIE

1. APPELO J. Management 3.0: Leading Agile Developers, Developing Agile Leaders. USA: Addison-Wesley Professional, 2010.458 p. ISBN: 978-0321712479
2. CIOROIANU Adrian M. Aproape totul despre managementul echipei de vanzari. București: Evrika, 2019. 220 p. ISBN: 978-606-94572-8-3
3. CLIFTON A. Team Management - Harness The Power of The Collective. London: Rupa Publications, 2019. 208 p. ISBN: 978-9353337629
4. FRUNZE O. Formarea echipei performante în managementul de proiect, În: Administrația publică, Chișinău, nr. 4, 2014. p.68-75
5. SCHOLTES P., JOINER B., STREIBEL B. The Team Handbook, 3rd Edition. USA: Oriel, 2018. 400 p. ISBN: 978-1884731266
6. Team Charter model. https://www.plays-in-business.com/team-charter-canvas-how-to-onboard-your-team-best/
7. LALOUX F. Reinventing organizations. USA: Nelson Parker, 2016. 172 p. ISBN 978-2-9601335-6-1

HEALTH BENEFITS OF TOPINAMBUR (HELIANTHUS TUBEROSUS L.) ON HEALTH

EFECTELE BENEFICE ALE TOPINAMBUR (*HELIANTHUS TUBEROSUS L.)* ASUPRA SĂNĂTĂȚII

[1]Ecaterina GÎNCU
Email: ecaterina.gincu@mail.ru
[2]Olga TABUNȘCIC
Email: olga.tabunscic@gmail.com
[3]Aurica CHIRSANOVA
e-mail:chirsanova.aurica@gmail.com
[1,2,] Academia de Studii Economice din Moldova,
mun. Chişinău, str. Mitropolit Bănulescu – Bodoni, 61.
[3]Universitatea Tehnică a Moldovei
mun. Chişinău, bd. Ştefan cel Mare, 168

Abstract: *Due to its complex chemical composition and, in particular, high inulin content, Jerusalem artichoke can be used as a raw material in functional products for people with diabetes [6]. According to the World Health Organization, diabetes ranks third in the world, after cardiovascular disease and cancer. In 2017, 104,749 people were diagnosed with diabetes, compared to 96,651 in 2016, of which 428 and 397 children, respectively, increasing both the prevalence and the incidence. Thus, in 2015, 2016 and 2017 the prevalence was 254.3, 273.2 and 295.1 cases of diabetes per 10 thousand inhabitants and the incidence of 29.2, 30.1 and 30.22 cases per 10 thousand inhabitants. Diabetes killed 400 people in 2017, compared to 410 in 2016 [13,14]. Because inulin is a fructan, hardly soluble in cold water, but slightly soluble in hot water, the main occupation of several studies was to determine optimal conditions for the extraction of inulin, but also the content of amino acids such as arginine, valine, histidine, isoleucine, leucine, lysine, tryptophan, phenylalanine [2].*

Keywords: *chemical composition, diabetes, Jerusalem artichoke, inulin.*

JEL CLASIFICATION: *O14*

INTRODUCERE

Cercetările din ultimii anii au scos în evidență calitățile curative ale topinamburului, în special, pentru persoanele bolnave de diabet zaharat. Rata prevalenței diabetului în R. Moldova în anul 2011 este de 3,1% din populația adultă, ceea ce reprezintă aproximativ 80,030 de oameni. Tot aici se estimează că până în 2030, numărul persoanelor bolnave de diabet va crește pînă la 3,8%.

Deaceea, industria alimentară vine cu inițiativa creării produselor alimentare fortificate cu inulină, destinate persoanelor ce suferă de diabet zaharat.

Deosebirea dintre topinambur şi celelalte legume constă în conţinutul mare de inulină, proteine (ce constau din 8 aminoacizi indispensabili) și conţinutului de celuloză şi un număr mare de elemente minerale, printre care (exprimate în mg%) substanţă uscată: fier; magneziu; calciu; mangan; potasiu; sodiu [1].

MATERIALE ȘI METODE

La realizarea acestei lucrări, metodologia cercetării a fost bazată pe studiului bibliografic asupra compoziției chimice tuberculilor de topinambur și beneficiile lor asupra sănătății omului. Baza informaţională a cercetării a constituit-o datele statistice oferite de către Organizaţia Mondială a Sănătăţii, Biroul Naţional de Statistică, articolele conexe și referințele bibliografice din bazele de date PubMed şi EMBASE.

REZULTATE

Conform datelor Organizației Mondiale a Sănătății și Federației Internaționale de Diabet, diabetul zaharat reprezintă una dintre cele mai stringente probleme ale secolului al XXI-lea, fiind o povară pentru sistemul de sănătate atît la nivel global, internațional, cît și național.

Datele statistice demonstrează creşterea continuă a numărului de pacienți cu diabet zaharat astfel încît conform FID numărul total de persoane cu diabet în 2015 a fost de 415 mln, iar către anul 2040 va atinge cifra de 642 mln și încă 318 mln de persoane adulte sînt înregistrate cu alterarea toleranței la glucoză, persoane ce comportă un risc înalt de dezvoltare a diabetului zaharat în viitorul apropiat. Diabet zaharat se afla pe locul al treilea în lume, după bolile cardiovasculare și cancer [4].

Totodată, Federația Internațională pentru Diabet, atenționează faptul că pînă în 2035, cazurile de îmbolnăvire cu diabet zaharat vor crește cu 53% (IDF Diabetes Atlas).

Medicii îşi propun să atragă atenţia asupra creşterii răspîndirii diabetului zaharat în rîndul copiilor şi adolescenţilor - cu 3% în fiecare an, iar între preşcolari – cu 5% pe an.

În prezent s-a stabilit că în rîndul tinerilor şi adolescenţilor este în creştere şi diabetul zaharat de tip II. De la începutul anului 2008 sunt la evidenţă 49 080 bolnavi cu diabet zaharat, inclusiv 395 de copii cu diabet zaharat tip 1 şi 72 adolescenţi cu tip 2.

Din totalitatea pacienţilor cu diabet, 4 441 (9%) sunt cu diabet tip 1 şi 44,639 (91%) cu tip 2. Se consideră că diabetul zaharat tip 2 la copii şi adolescenţi este rar, dar studiile aflate în curs de desfăşurare arătă că printre copiii şi adolescenţii cu factori de risc cum este obezitatea, ereditatea marcată pentru diabet, alte patologii endocrine rata celor depistaţi este 7-10% din numărul celor investigaţi [12].

Prevalenţa diabetului constituie 137,2 la 10.000 populaţie; la copii 20,4 la 10.000 populaţie. Cazuri noi de boală sunt înregistrate anual 6.828; dintre care 6771 adulţi şi 57 copii. Incidenţa diabetului este de 26,2 la 10.000 populaţie; la copii 3,4 la 10.000 populaţie. Diabetul zaharat este una dintre cele mai răspîndite maladii cronice la copii, care este încă diagnosticată cu întîrziere, sau cînd copilul are cetoacidoză diabetică.

Diabetul afectează viaţa copiilor prin necesitatea de a controla în permanenţă nivelul glucozei, de a administra insulina şi a respecta echilibrul între regimul de alimentare corect şi efortul fizic. Potrivit Federației Mondiale de Diabet, rata prevalenței diabetului în R. Moldova în anul 2011 este de 3,1% din populația adultă, ceea ce reprezintă aproximativ 80,030 de oameni. Tot aici se estimează că până în 2030, numărul persoanelor bolnave de diabet va crește pînă la 3,8%. În ultimii 10 de ani, a existat o creștere de 100%, luînd în considerație că în 2009 rata de prevalență constuia 1,45% [14].

Datorită compoziției chimice, cercetările din ultimii ani au scos în evidență calitățile curative ale topinamburului, în special, pentru persoanele bolnave de diabet zaharat, dar și persoanele ce suferă de: obezitate, ateroscleroză, boli cardiace (infarctul miocardului etc.), osteohondroză, calculi biliari şi calculi la rinichi, constipaţii, imunodificitate.

Datorită structurii chimice specifice inulina şi oligofructoza topinamburului nu sunt hidrolizae de enzimele digestive. Ele tranzitează cavitatea bucală, stomacul şi intestinul subțire fără a suferi

modificări semnificative şi a fi metabolizate. Parvenite în intestinul gros acestea sunt fermentate uşor de flora microbiană, în special de bacteriile benefice, fiind transformate în acizi graşi cu catenă scurtă, acid lactic, gaze şi al. Fermentarea inulinei este mai lentă decât cea a oligofructozei, fapt pentru care aceasta rămâne activă şi în regiunile distale ale colonului.

Aceasta permite activarea florei pe tot parcursul colonului. Astfel cca 40% din inulina şi oligofructoza sunt transformate în biomasa (flora microbiană), 10%- în gaz şi 50%-în acizi graşi cu catena scurtă şi acid lactic. Prin urmare, inulina ajută la repopularea colonului cu bacteriile necesare unui intestin sănătos şi de aceea, inulina este considerată un prebiotic [6].

Valoarea calorică a inulinei şi oligofructozei este limitată doar de valoarea energetică adusă de acizii graşi cu catenă scurtă şi constitue până la 1,5 Kcal/g. Din acest motiv topinamburul este un aliment perfect pentru diabetici, deoarece consumul lor nu afectează nici glicemia şi nici secreţia insulinei.

Topinamburul are efecte benefice în tratamentul diabetului și reumatismul datorită prezenţei în tuberculi a cumarinei, poliacetilenei și derivaților ei, lactonelor și sesquiterpenelor [10].

Gustul dulceag se datorează grupului de oligozaharide. Tuberculii de TOPINAMBUR conțin, în principal, două tipuri de carbohidrați, inulină și zaharuri (zaharoza, fructoză și glucoză).

Conținutul de inulină variază între 14 și 17%. Inulinele sunt polimeri compuși dintr-un lanț de unități de fructoză (în proporție de 95%) cu unități terminale de α-D-glucoză, legate cu legături glucozice β (2 → 1), fiind o poliglucidă nereducătoare.

Tabelul 1. Compoziția chimică a tuberculilor de topinambur

Valoare nutrițională, g/100g		Vitamine, /100 g		Elemente minerale, /100g	
Energie (kCal)	73 kCal	Vitamine A	1 µg	Potasiu	429 mg
Proteine	2 g	Bêta-carotène	12 µg	Fosfor	78 mg
Lipide	0,01 g	Vitamina B1	0, 2 mg	Calciu	14 mg
Glucide	17,44 g	Vitamina B2	0,06 mg	Sodiu	4 mg
Fibre	1,6 g	Vitamina B3 (PP)	1,7 NE	Magneziu	17 mg
Apa	78,01 g	Niacine	1,3 mg	Fier	3,4 mg
		Vitamina B5	0,40 mg	Zinc	0,12 mg
		Vitamina B6	0,08 mg	Cupru	0,14 mg
		Folati	13 µg	Mangan	0,06 mg
		Vitamina C	4 mg	Seleniu	0,7 µg
		Vitamina E	0,19 mg		
		Vitamina K	0,1 µg		

Topinamburul are un conținut mai ridicat de glucide decât majoritatea legumelor proaspete. Acestea includ în principal inulina - un carbohidrat non-digestibil, considerat ca fibră alimentară solubilă cu efect prebiotic. Conținutul de proteine este de aproximativ 2 g la 100 g (comparabil cu conopida sau fasole verde), iar lipidele sunt în cantități foarte mici.

Sunt bine reprezentate vitaminele din grupa B, C, E, provitamina A precum și mineralele: potasiu, fosfor, magneziu, fier, cupru, zinc.

Produsul prezintă o cantitate considerabilă de fibre alimentare, atât insolubile (10,1%), cât şi solubile (7,7%) şi are o încărcătură glicemică scăzută.

Deosebirea dintre topinambur şi celelalte legume constă în conţinutul mare de proteine (până la 3,2% din substanţa uscată), ce constau din 8 aminoacizi indispensabili, care sunt sintetizaţi numai

de plante şi nu sunt sintetizaţi de organismul omului: arginina, valina, histidina, izoleucina, leucina, lizina, triptofanul, fenilalanina [8].

Tabelul 2. Conținutul de aminoacizi a tuberculelor și indicele chimic al aminoacizilor esențiali din proteinele topinamburului

Aminoacizi	Conținutul de aminoacizi			Indice chimic, %
	mg/100g tuberculi	mg/g proteina tuberculi	mg/g proteina FAO	
Isoleucina	180	29	28	104
Leucina	255	40	66	61
Lizina	287	45	58	78
Fenilalanina +Tirozina	279	44	63	70
Treonina	183	29	34	85
Tryptophan	34	5,5	11	50
Valina	210	33	35	94
Histidina	109	17	19	89
Metionina+Cisteina	147	23	25	92
Arginina	1031	165		
Alanina	171	27		
Acid aspartic	646	103		
Acid glutamic	535	86		
Glicina	196	31		
Prolina	118	19		
Serina	162	26		
Total AA esențiali		**260**	**339**	

Astfel proteinele topinamburului sunt parțial complete – conțin toți aminoacizii esențiali în proporții relativ înalte, dar leucina și triptofanul sunt în cantități mai mici și limitează utilizarea celorlalți. Acestea au un conținut important de arginina - aminoacid neesențial (dar esențial pentru copii și condiționat esențial pentru maturi în anumite situații sau perioade), care îndeplinește mai multe roluri: crește sinteza hormonului de creștere; crește sinteza de colagen (ajutând astfel la

vindecarea oaselor, articulațiilor și ligamentelor); îmbunătățește sistemul imunitar prin înmulțirea globulelor albe (leucocite).

Arginina crește cantitatea lichidului seminal, ajută la detoxifiere și are un rol important în metabolizarea depozitelor de lipide şi este precursorul principal în sinteza oxidului nitric, fiind şi unul dintre cei 3 aminoacizi ce formează creatina.

Substanţele pectinice din topinambur se găsesc în cantitate de 11% din masa substanţei uscate. Tulpina şi frunzele conţin mai mult de 4% triptofan şi leucină (exprimat în substanţă uscată). Acizii organici prezenţi în frunzele de topinambur nu sunt numai acizii tricarboxilici din ciclul lui Krebs, ci şi acizii polihidroxilici, care sunt acizii proveniţi din oxidarea primară a zaharurilor.

Printre acizii di- şi tricarboxilici, în rădăcinile şi frunzele de topinambur se găsesc acidul malic şi fumaric şi de asemenea, în cantităţi mult mai mici, acidul citric şi succinic. În fară de aminoacizi, topinamburul conţine celuloză şi un număr mare de elemente minerale, printre care (exprimate în mg %) substanţă uscată: fier; magneziu; calciu; mangan; potasiu; sodiu.

Topinamburul acumulează activ siliciul din pământ (în tuberculi, conţinutul în acest element este până la 8%, exprimat în substanţă uscată). Din punct de vedere al conţinutului în fier, siliciu şi zinc el depăşeşte cartoful, morcovul şi sfecla [15].

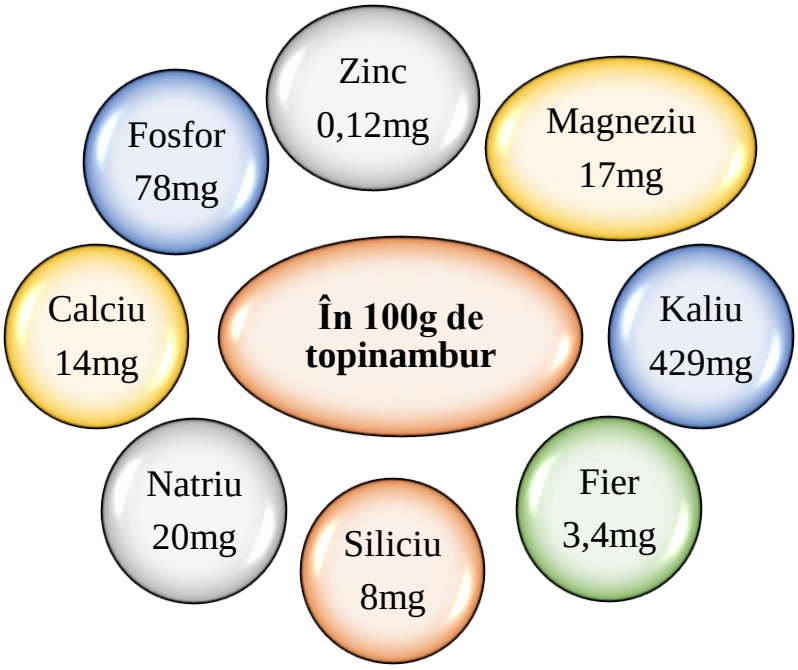

Fig. 1. Conținutul de minerale în tuberculii de topinambur (*Helianthus tuberosus L.*)

Dintre elementele alcalino-pământoase, un loc important îl ocupă calciul, magneziul. Din punct de vedere al conţinutului în vitaminele B_1, B_2 şi C, topinamburul este mai bogat decât cartoful, morcovul şi sfecla, de mai mult de 3 ori. Într-un kilogram de masă verde se găsesc 60-130 mg de caroten.

În 2005, Bohm și colab.[3], au studiat termostabilitatea inulinei în siropul din topinambur și au constatat că la încălzirea siropului timp de 1 oră la temperatura cuprinsă între 135-195°C, are loc o degradare semnificativă a inulinei (20-100%) și formarea de noi produse, cum ar fi di-D-fructoza dianhidridelor.

Mai tîrziu, M. Bekers și al., în urma studiilor efectuate, au arătat că la fierberea siropului de topinambur timp de 1 oră are loc pierderea inulinei cu 8,8%, iar la sterilizare (120C) au fost cauzate pierderi mai semnificative de inulină - 26,9%.

J.Q. Li [7] a investigat acțiunea temperaturii și a valorii pH-ului asupra activității polifenol oxidazei. La fierberea tuberculilor de topinambur timp de 2 minute la temperatura de 80°C și pH neutru, activitatea enzimei a fost suprimată. Avînd o activitate optimă la 50ºC, enzima își pierde rapid din activitate și este supusă denaturării.

Kierstan M. [5], a încercat o metodă enzimatică de izolare a inulinei din topinambur, așteptând un randament sporit de inulină. Totuși cercetările au indicat că tratamentul enzimatic din topinambur nu a avut nici o ameliorare semnificativă asupra unei extracții eficiente, iar cea mai bună metodă de extracție necesară implicarea unor mijloace mecanice.

Astfel Xiao și colab. [9] au aplicat un proces de extracție a inulinei cu ajutorul microundelor. Ei au observat că, în prezența valorilor de apă, randamentul de extracție a inulinei a crescut de la 10,8% la 12,2%, iar timpul de extracție a scăzut de la 100 min la doar 6 min.

Compoziţia bogată în substanţe biologic active a topinamburului face ca această plantă să aibă o perspectivă largă în industria alimentară. Un loc deosebit pe piaţa produselor de panificaţie funcţionale îl ocupă produsele ce conţin inulină.

Utilizarea şi oligofructozie în produsele alimentare are un dublu avantaj - îmbunătățește calitatea organoleptică și echilibrează compoziția nutrițională.

Administrarea inulinei în produsele alimentare mărește conţinutul de fibre alimentare, îmbunătățește aroma și textura lor. Inulina este larg utilizată la fabricarea alimentelor funcționale, în special în produsele lactate, ca ingredient prebiotic care promovează creșterea microflorei intestinale benefice.

Datorită proprietăților gelifiante, inulina este folosită şi la fabricarea alimentelor cu conținut scăzut de grăsimi, fără a le afecta aroma și textura lor. În deserturi şi înghețate, inulina îmbunătățește rezistenţa la TOPIRE și mărește stabilitatea lor la congelare-decongelare.

Încorporare a 1 până la 3% de inulină în produsele lactate acide cu adaos de pireuri de fructe îmbunătățește aroma produselor și are un efect de sinergie cu înlocuitorii de zahăr. Inulina mărește, de asemenea, stabilitatea produselor cu structura spumoasă.

O cale promițătoare este înlocuirea parțială a materiilor prime de bază cu material vegetal neconvențional, de exemplu, tuberculii de topinambur.

Folosind diferite metode de deshidratare a tuberculilor de topinambur se poate de obținut un aditiv biologic activ sub formă de fulgi. Un astfel de aditiv are următoarea compoziție chimică: apă - 0,5-80%, hidrați de carbon - 2.0-91.1%, proteine - 1.0-20%, grăsimi - 0.1-12.0%, celuloză - 0.8-20.0, cenușă - 0.8-16.0%, dar și un conținut ridicat de microelemente (potasiu - până la 3%, fosfor - până la 0,5%, siliciu - până la 0,3%) [10].

Topinamburul mai poate fi folosit și sub formă de sirop, piure, pastă sau făină. Dezavantajul acestor forme de prezentare constă în aceea că are loc distrugerea structurii materiei prime valoroase. Aceasta duce la pierderea substanțelor biologic active, iar încorporarea lor în aluat duce la reducerea porozității, crește viscozitatea și densitatea produselor de panificație [11].

În schimb, fulgii de topinambur conțin substanțe biologic active (fructoză, vitamine, macro- și oligoelemente), care ajută la reproducerea drojdiilor și bacteriilor, ceproduc acid lactic. În afară de aceasta, conțin și fibre alimentare (pectină și celuloză) care formează un sistem de drenaj pentru redistribuirea dioxidului carbon, care îmbunătățește structura aluatului din care se obțin produse de panificație cu un volum mare și o structură uniformă poroasă [10].

Concluzie

În urma analizei surselor bibliografice se poate de afirmat că diabetul este o boală larg răspândită în întreaga lume, de asemenea, este o problemă serioasă și pentru Republica Moldova. Numai la începutul anului 2008 au fost înregistrați 49 080 bolnavi cu diabet zaharat, inclusiv 395 de copii cu diabet zaharat tip 1 şi 72 adolescenţi cu tip 2.

Topinamburul (*Helianthus tuberosus L.)* este o cultură ideală pentru lupta împotriva diabetului zaharat datorită conținutului înalt de substanțe nutritive (având un conținut ridicat de carbohidrați dintre care 50% constau din inulina) și poate fi folosit ca sursă de obținere a produse noi pentru diabetici.

De aceea, lipsa produselor alimentare fortificate cu făină de topinambur *Helianthus tuberosus L.*, implică necesitatea de cercetare a compoziţiei chimice, proprietăților tehnologice și promovarea alimentelor fortificate cu topinambur pe piața R. Moldova, iar industria alimentară vine cu inițiativa creării produselor alimentare cu destinaţie funcţională.

Bibliografie

1. Gabriela V., Georgeta N. "Topinamburul - cultura bioenergetică a secolului XXI, Hofigal - Natură şi Sănătate", Nr. 20, Decembrie 2009 / Ianuarie 2010.
2. Bekers M., Viesturs, U., Danilevich, A., Upite, D., Kaminska, E., Marauska, M., Grube, M., Linde, R. Fructan production from inulin containing raw materials. Patent, LV 13539. 2007
3. Bohm A., Kaiser, I., Trebstein, A., Henle, T. Heat-induced degradation of inulin. European Food Research and Technology, Vol. 220, 466-71. 2005
4. Flegel K.M., Carroll M.D. et al. // Int.J. Obes. Relat. Metab. Disord. —1998. —Vol.22, №7. —P. 39–47
5. Kierstan M., Studies on enzymatic methods for extraction of inulin from Jerusalem artichoke, Enzyme Microbiol. Technol. 5 (1983) 445–448.
6. Horochowska M., Kołeczek E., Zdrojewicz Z., Jagiełło J., Pawlus K. Topinambour - nutritional and medical properties of the Jerusalem artichoke (Helianthus tuberoses L.). *Pediatric Endocrinology Diabetes and Metabolism*, 2017, eISSN: 2083-8441 ISSN: 2081-237X
7. Li J.Q., Polyphenol oxidase characteristics of Jerusalem artichoke, Acta Agriculturae Boreali-Occidentalis Sinica 8 (2010) 038.
8. Saengthongpinit W., Sajjaanantakul T., Influence of harvest time and storage temperature on characteristics of inulin from Jerusalem artichoke (Helianthus tuberosus L.) tubers/ Department of Food Science and Technology, Faculty of Agro-Industry, Kasetsart University, Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand Received, 2004.
9. Xiao Z.J., D.H. Zhu, X.H. Wang, M.D. Zhang, Study on extraction process of inulin from Helianthus tuberosus, Mod. Food Sci. Technol. 29 (2013) 02.
10. Yuan, X.; Gao, M.; Xiao, H.; Tan, C.; Du, Y. Free radical scavengîng activities and bioactive substances of Jerusalem artichoke (Helianthus tuberosus L.). Food Chem. 2012, 133, 10–14.
11. IDF Diabetes Atlas, 6th Edition revision 2014.
12. Росляков, Ю.Ф., Вершинина, О. Л. Продукты переработки клубней топинамбура — инновационное сырье при производстве хлебобулочных и мучных кондитерских изделий [Текст]/ Ю. Ф. Росляков, О. Л. Вершинина. — Современные проблемы качества и безопасности продуктов питания в свете требований технического регламента таможенного союза: сборник материалов международной научно практической интернет–конференции, 26 марта 2014 г. — Краснодар: изд. КубГТУ, 2014.– 216 с
13. http://old.ms.gov.md/ministry/press_service/5141
14. https://ansp.md/index.php/tema-zilei-mondiale-a-diabetului-din-14-noiembrie-2019-familia-si-diabetul/.
15. https://ro.wikipedia.org/wiki/Topinambur

THE ROLE OF ESCHERICHIA COLI IN THE INTESTINAL MICROBIOME AND IN FOOD SAFETY

ROLUL *ESCHERICHIA COLI* ÎN MICROBIOMUL INTESTINAL ȘI ÎN SIGURANȚA ALIMENTELOR

Laurenţia ARTIOMOV, dr.
email: lara_09@rambler.ru
Institutul de Microbiologie şi Biotehnologie,
str. Academiei 1, MD 2028, Chişinău, Republica Moldova,
tel/fax.:+373(22)72.57.54 www.imb.asm.md

Summary. *Escherichia coli is widely distributed in the digestive systems of warm-blooded living beings humans and warm-blooded animals, its presence is used as a main indicator for fecal environment contamination in and for food quality control. The human organism is a complex ecosystem and coexists with an invisible, extremely complex community of microorganisms. Escherichia coli, the number of which, among other representatives of intestinal microflora, does not exceed 1%, play a crucial role in the functioning of the gastrointestinal tract. This article is a review of bibliographic sources addressing the importance of Escherichia coli bacteria from the intestinal microbiome for the human body. In this paper we also address the links between environmental Escherichia coli and food safety. The paper reflects the diversity of Escherichia coli strains, their correlations with certain pathologies, and the contribution of commensal Escherichia coli strains to the maintenance of health. In this article we also discuss the relationship between Escherichia coli and the composition of food ration.*
Key words: *Diseases, Escherichia coli, food ration, food safety*

JEL CLASIFICATION: I120, Q10

1. Introducere.

Mai mult de 65 milioane de ani de coevoluție a mamiferelor cu microorganismele a dus la interdependență. Ca rezultat, microbiota intestinală joacă un rol critic în maturizarea și formarea continuă a răspunsului imun. Datorită diverselor roluri funcționale ale microbiotei intestinale, nu este surprinzător faptul că microorganismele sunt punctul central al cercetării într-o gamă largă de boli cronice, incluzând cancerul și bolile cu componente inflamatorii, metabolice, cardiovasculare, autoimune, neurologice și psihiatrice [Lynch S., 2016, p. 2371]

Bacteriile genului *Escherichia* sunt bacili mobili gram-negativi, microorganisme condiționat patogene, incluse în familia *Enterobactericae. Escherichia coli* este o singură specie constând din mai multe biotipuri, dintre care unele sunt comensali colonizatori comuni ai mamiferelor și altele care provoacă boli. Bacilii intestinali sunt principalii competitori ai microflorei patogene condiționate în colonizarea intestinelor. *Escherichia coli* consumă oxigenul din lumenul intestinal, care este dăunător bifidobacteriilor benefice pentru om produce un şir de vitamine necesare omului: B1, B2, B3, B5, B6, B9, B12, K, participă la metabolismul colesterolului, bilirubinei, colinei, acizilor biliari și acizilor grași, afectează absorbția de fier și calciu. Bacilii intestinali apar în intestinul uman în primele zile după naștere și persistă pe tot parcursul vieții la un nivel de 106-108 UFC/ g de conținut de colon. [Tenaillon O.,2010, p.207].

Specia *Escherichia coli* include diverse tulpini comensale şi patogene, prezenţa cărora în microbiomul intestinal uman este influenţată de diverşi factori: particularităţile macroorganismului colonizat, relaţiile cu alte microorganisme din microbiom, componenţa raţiei alimentare ş.a.

2. Material şi metode

Pentru a realiza această lucrare de cercetare bibliografică vizând diversitatea şi rolul bacteriilor speciei *Escherichia coli* în microbiomul intestinal a fost efectuată o căutare sistematică la acest subiect în bazele de date PubMed si Google Scholar.

Pentru căutare s-au folosit combinaţii adecvate dintre cuvintele cheie: *Escherichia coli: tulpini comensale şi patogene, microbiom intestinal, raţie alimentară, sănătate, patologii* în limbile engleză, franceză, rusă şi română. În analiza surselor bibliografice au fost incluse cercetări ce conţin date empirice. Au fost selectate şi analizate articole care abordează diversitatea tulpinilor comensale şi patogene de *Escherichia coli*, potenţialul terapeutic al tulpinilor comensale, contribuţia lor la stabilirea unui microbiom sănătos, relaţiile dintre tulpinile patogene ale *Escherichia coli* şi unele patologii (cancer, boli inflamatorii ale intestinului etc.), compoziţia raţiei alimentare în modularea rolului Escherichia coli în microbiomul intestinal.

3. Rezultate şi discuţii

3.1 Diversitatea tulpinilor de Escherichia coli în microflora intestinală şi relaţia lor cu anumite patologii.

Numărul, varietatea genetică şi distribuirea *Escherichia coli* este influenţată de diverse particularităţi ale gazdei. Într-un studiu al vertebratelor care trăiesc în Australia, Gordon D. şi Cowling A. [Gordon D. M.,2003, p. 3577] au demonstrat că probabilitatea de a detecta *Escherichia coli* la mamifere a fost dependentă de masa corporală și dieta gazdei. *E. coli* a fost mai probabil să fie identificată la gazdele omnivore și erbivore, și este mai puțin probabil să fie izolată de la gazdele carnivore. Probabilitatea de a detecta *E. coli* într-o gazdă a crescut cu masa corporală a gazdei.

In cazul disbacteriozelor scade numărul bacteriilor *Escherichia coli* comensale şi creşte numărul şi diversitatea tulpinilor patogene ale acestei specii. Un grup de cercetători ruşi [Потап, Е., 2016, p.97] au stabilit în cadrul cercetărilor disbacteriozei că tulpinile hemolitice *E. coli Hly* + sunt mai frecvente la copii decât la adulți, iar cel mai mare procent de bacili intestinali hemolitici s-a detectat la copii sub vârsta de un an. A fost descoperită relația dintre creșterea populației de *Escherichia coli* hemolitică și scăderea populației de bifidobacterii.

Pacienții cu *boli inflamatorii ale intestinului* cu mutaţia NOD2, , care stimulează o reacție imună la recunoașterea unui peptidoglican din peretele celular al bacteriilor, au modificări semnificative în structura microbiomului intestinal, inclusiv, scăderea numărului de *Faecalibacterium* și creșterea numărului *Escherichia* [Kostic A., 2014, p.1492].

Cercetătorii Looft T. şi Allen H.K. [Looft T., 2012, p.465] au demonstrat că o serie de antibiotice conduc la o mare creştere a numărului *Escherichia coli*. Întrucât creşterea prezenţei *Enterobacteriaceae* este o caracteristică distinctă a inflamației intestinale și a stresului oxidativ, relația dintre compoziția microbiană, inflamație și utilizarea antibioticelor constituie un subiect important pentru cercetări în viitor.

Un grup de savanţi ucraineni [Дорофеев A., 2014, p.36] au studiat modificările microflorei în bolile inflamatorii și funcționale intestinale și au elaborat metode de corectare a acestora. In rezultatul cercetărilor s-a constatat că la 29,3% din pacienții cu sindromul intestinului iritabil s-a înregistrat prezenţa *E. coli* cu proprietăţi fermentative diminuate, iar la 35,4% era prezentă *E. coli* hemolitică, cea ce este mai mult decât norma. Modificări ale microbiocenozelor intestinale cu diferit grad de severitate sunt observate atât la pacienții cu sindromul intestinului iritabil cât și cu alte boli inflamatoare ale intestinului şi pot fi corectate utilizând un probiotic eficient *Spasmolac*, care conține tulpina *Lactobacillus plantarum*, datorită efectului pozitiv asupra metabolismului, producției de

mucină, rezistenței la colonizare, precum și optimizării componentei imune protectoare a barierei mucoase intestinale.

În ultimele decenii, Escherichia coli și în special tipul patologic *E coli invaziv* (EI coli) a fost implicat în patogeneza bolii inflamatorii intestinale [Palmela C., 2018, p.575]. Bacteriile *E. coli aderente* au prevalat în izolatele din mucoasa ileală a pacienților cu boala Crohn. O proprietate a acestor tulpini este capacitatea de a adera și de a invada celulele epiteliale intestinale, precum și de se a replica în macrofage; prin urmare, au fost clasificate ca un nou grup patogen specific de *E. coli* numit *E. coli aderent-invazivă (AIEC).*

Tulpinile AIEC sunt considerate a fi patobionți deoarece promovează boli inflamatorii datorită evoluției adaptive a genomului lor într-o gazdă specifică și susceptibilă [Schippa S., 2012, p.429]. Spre deosebire de agenții patogeni oportuniști, influența pathobiontului asupra gazdei apare indirect prin stimularea sistemului imunitar [Hornef M., 2015, p.160].

Un studiu al cercetătorilor Gareau M. G., Sherman, P. M ş. a. [Gareau M., 2010, p.517], efectuat pe gemeni, a demonstrat asocierea fenotipului *bolii Crohn ileale* cu o abundență redusă a bacteriei comennsale *Fecalibacterium prausnitzii* și o abundență crescută a speciei *Escherichia coli*. Pentru ameliorarea stării pacienţilor şi modularea directă a sistemului imunitar intestinal, cercetătorii au folosit cu succes ca *probiotic designer* o tulpină *Lactobacillus lactis* care a fost proiectată pentru a produce IL-10 local în colon.

3.2 Contribuțiile Escherichia coli la sănătate

Escherichia colii este o singură specie constând din mai multe biotipuri, dintre care unele sunt comensali colonizatori comuni ai mamiferelor și altele care provoacă boli. Oamenii sunt colonizați in medie cu cinci biotipuri comensale si se crede ca aceşti comensali servesc ca o bariera in calea infecției cu agenți patogeni. Studiile anterioare au arătat că precolonizarea cu o combinație de trei biotipuri comensale a *E. coli* previne colonizarea cu *E. coli O157: H7* șoareci [Leatham M., 2009, p.2877].

Maltby R şi coautorii [Maltby R., 2013, p.3] au studiat biotipurile comensale *E. coli HS,* care este cunoscut pentru colonizarea cu succes a oamenilor în doze mari fără efecte adverse și *E. coli Nissle 1917,* o tulpină comensală umană utilizată în Europa pentru a preveni a diareea călătorului. Cercetătorii ai presupus că biotipurile comensale ar putea exercita o rezistență la colonizare prin consumul de nutrienți necesari pentru colonizarea *E. coli O157: H7*, prevenind astfel începutul infecției. Aceşti doi comensali (*E. coli HS, E. coli Nissle 1917*) utilizează cinci zaharuri care sunt cele mai importante pentru colonizarea cu *E. coli EDL 933* patogenă, o tulpină a *O157: H7*. Rezultatele susțin un model în care *E. coli* patogene invadatoare trebuie să concureze cu microbiota intestinală pentru a obține nutrimentele necesare colonizării și stabilirii infecției; în consecință, rezultatul provocării este determinat de capacitatea microbiotei native de a consuma substanțele nutritive necesare agentului patogen.

Escherichia coli Nissle 1917 este o tulpină de *Escherichia coli* care a fost izolată din fecalele unui soldat german în 1917 de cercetătorul german Alfred Nissle. De atunci a fost studiată pe scară largă ca probiotic și se conţine în câteva probiotice comercializate [*Sonnenborn U., 2016, p. 212]*. *Escherichia coli Nissle* 1917 (EcN) dezvoltă activitate antagonistă împotriva enterobacteriilor cum ar fi *Salmonella enteritidis, Shigella dysenteriae, Yersinia enterocolitica*, şi *Vibrio cholerae*, împiedică invazia bacteriei *Salmonella typhimurium* în celulele intestinale, inhibă adeziunea și invazia E coli aderent-invazive și reduce concentrațiile de constituenți ai microflorei colonului asociate cu mucoasă la pacienţii cu colită ulceroasă [Kruis, W., 2004, p.1618].

Având în vedere interacțiunea strânsă dintre microorganismele intestinului și imunitatea gazdei multe eforturi [Dasgupta S., 2014, p. 413] s-au concentrat pe izolarea speciilor microbiene intestinale umane cu *potențial terapeutic.*

În zona *metabolismului*, studiile sugerează că proteinele secretate de *Escherichia coli*, inclusiv *ClpB, o proteină chaperone* și o mimetică a alfa - hormonului de stimulare a melanocitului, afectează consumul de alimente și modelele de alimentaţie la rozătoare. Proteinele produse de *E. coli* stimulează hormonii intestinali, *peptida asemănătoare glucagonului 1* (un hormon antihiperglicemic puternic) și *peptida YY* (produsă în ileon ca răspuns la hrănire) și *activează căile anorexigenice* în creier, stimulându-le pe cele care *mediază saturația* [Breton J., 2016, p. 325]. Tulpinile comensale de *Escherichia coli* modificate genetic pot avea, de asemenea, un rol în viitoarea terapie mediată de microbiom. [Westendorf A., 2017, p. 373].

Într-un cadru preclinic, o tulpină de *E. coli* a fost manipulată genetic pentru biosinteza precursorilor de *N-acil-etanolamide anorexigene*, care sunt produşi în ileon ca răspuns la hrănire și servesc la *reducerea aportului alimentar* și, prin urmare, a *obezității*. Introducerea acestei tulpini modificate genetic la șoarecii obișnuiți hrăniți cu o dietă bogată în grăsimi a determinat o *scădere a consumului de alimente, o rată metabolică bazală crescută și o pierdere pronunțată de adipozitate*, care a durat timp de 4 săptămâni după întreruperea administrării suplimentelor bacteriene [Chen Z., 2014, p. 3391].

Vatanen T. şi coautorii [Vatanen T., 2016, p. 842] consideră că colonizarea timpurie a intestinului copiilor cu *Escherichia coli* comensală contribuie la formarea unui sistem imun puternic. La sugarii din Finlanda şi Estonia domină speciile de *Bacteroides* şi în aceste ţări bolile autoimune cu debut precoce sunt frecvente.

*3.*4 E coli şi compoziţia raţiei alimentare

Microbii care locuiesc în tractul nostru gastrointestinal cuprind o comunitate dinamică care se schimbă pe tot parcursul vieții unui individ. După stabilirea unor modele alimentare stabile, microbiota adulților rămâne relativ neschimbată; totuși, modificări semnificative ale greutății au fost asociate cu o cantitate mai mare de instabilitate microbiană. În cele din urmă, factorii legaţi de alimentație, inclusiv utilizarea intensă a produselor farmaceutice și schimbările în dietă, joacă, probabil, un rol important în modelarea comunităților microbiene care trăiesc în intestinul vârstnicilor [Strutinschi T., 2015, p. 45; Voreades N., 204, p. 494].

Un important factor de modulare a microbiomului intestinal sunt fibrele alimentare. Administrarea pe termen lung a unei diete bogate în fibre din fructe și legume, tipice pentru cei crescuți într-o comunitate agrară rurală, este asociată cu o diversitate mai mare a microbiotei fecale. Această componenţă a raţiei alimentare duce predominarea grupului *Prevotella* asupra *Bacteroides* în contrast cu microbiota fecală a celor care trăiesc în societățile occidentale.

Dieta occidentală, bogată în grăsimi animale / cu conținut înalt de zahăr (de asemenea, de obicei cu puţine fibre din fructe și legume) scade numărul Firmicutes potențial benefice (cum ar fi grupul *Roseburia / Eubacterium și Faecalibacterium spp*. care fermentează polizaharidele din alimentele de origine vegetală până la acizi graşi cu catenă scurtă cu acţiune benefică) si stimulează creșterea numărului bacteriilor bacterii din fillumul *Proteobacteria* (inclusiv a patogenilor și patobionților intestinali asociaţi mucoaselor, cum ar fi *E. coli aderent - invazivă AIEC*) [Simpson H., 2015, p. 158] .

Rezultatele studiului activității antibacteriene a uleiurilor esențiale din două specii de *Thymus* (Colecția din mai 2010), demonstrează că uleiul esențial din *Thymus guyonii* are cel mai bun efect

bactericid pentru cele opt tulpini bacteriene studiate, inclusiv EHEC: *Escherichia coli enterohemoragica* ATCC EDL933 (O157: H7) ETEC: *Escherichia coli enterotoxigenică* ATCC H10407, EIEC: *Escherichia coli enteroinvazivă* ATCC 11741, EPEC: *Escherichia coli enteropatogenă* ATCC 2348/69 (O127: H6), EAEC: *Escherichia coli enteroagregativă* ATCC 17-2 [Zeghib Assia., 2013, p. 112] .

Datele actuale sugerează că compoziţia raţiei alimentare este un factor important în dezvoltarea microbiomului intestinal și ar putea servi ca mijloc de intervenție terapeutică pentru prevenirea unor boli. Studiile care leagă compoziția și funcția microbiomului intestinului și dezvoltarea bolilor, cu siguranță, scot în evidență necesitatea unei mai bune înțelegeri a dinamicii microbiomului.

3.5 Riscuri microbiologice legate de persistenţa Escherichia coli în sol şi contaminarea alimentelor de origine vegetală

Solul este un recipient de deșeuri solide capabile să conțină agenți patogeni enterici, inclusiv coliforme, în concentrații mari. Solurile sunt de obicei considerate a fi medii suboptime pentru organismele enterice, dar există dovezi din ce în ce mai mari că populațiile de *Escherichia coli* pot deveni rezidente în sol în condiții favorabile. Capacitatea de supraviețuire a agenților patogeni precum *Escherichia coli O157: H7* în sol, în mod special în cel tratat cu gunoi de grajd este considerată a fi un factor important pentru probabilitatea contaminării culturilor [Van Overbeek, L. 2010, p.427].

Produsele proaspete nu au fost considerate un vector semnificativ pentru transmiterea E. coli O157: H7 până la mijlocul anilor 1990, când o serie de focare asociate cu produse horticole proaspete sau minim procesate au arătat în mod clar că contaminarea poate avea loc pe căi indirecte. Produsele implicate includ lăstari de legume și cultivate în câmp, fructe și sucuri de fructe. Frunzele de salată au fost implicate cel mai frecvent în transmiterea E. coli O157:H7. Incidentele suplimentare care implică salată proaspătă, pătrunjel și spanac au fost raportate în SUA în 2002. În 2006 un focar legat de spanacul tăiat proaspăt, ambalat, a dus la 199 infecții confirmate din care au rezultat 102 (51%) spitalizări, 31 (16%) cazuri de SHU (sindrom hemolitic uremic) și 3 decese (1,5%) [Delaquis P., 2007, p. 1967]. Aceste evenimente tragice demonstrează în mod clar că legumele frunzoase sunt în prezent un vector semnificativ pentru transmiterea E. coli O157: H7 și indică nevoia urgentă de a dezvolta măsuri care vor reduce riscul pentru sănătatea publică și vor restabili încrederea într-un sector agricol cheie.

Riscurile de biosecuritate inerente *E. coli O157: H7* au redus în mod evident cercetările pe teren sau pe plante pilot. În consecință, experimentele au fost efectuate în principal în sere sau camere de vegetaţie, care nu pot simula pe deplin stresurile complexe susceptibile de a fi întâlnite pe teren. Islam M şi colaboratorii au realizat un studiu de teren cuprinzător care a furnizat dovezi importante că agentul patogen poate supraviețui pe plante din stadiul de răsad până la recoltare [*Islam M.,* 2004, p. 1366]. *E. coli O157: H7* a persistat timp de 154 până la 217 zile în soluri modificate cu composturi contaminate și a fost detectată pe salată și pătrunjel până la 77 și respectiv 177 zile, după plantarea răsadului. E. coli O157: H7 a supravieţuit mai mult (60 de zile) în solul acoperit cu plante de pătrunjel decât în solul din loturile de salată, care erau goale după recoltarea salatei. În toate cazurile, E. coli O157: H7 în sol a persistat timp de 5 luni după aplicarea compostului contaminat sau a apei de irigare.

Contaminarea morcovilor și a cepei în perioada de pre-recoltare cu E. coli O157: H7 timp de câteva luni poate apărea atât prin compost de gunoi de grajd contaminat, cât și prin apă de irigare [Islam M, 2005, p.64].

Supraviețuirea și transferul E. coli pentru a produce este în contradicție cu presupunerea generală că odată ce E. coli (inclusiv tulpinile patogene) intră în sol, numărul lor scade rapid până la

un punct în care prezintă un risc limitat pentru om, a sugerat că E. coli supraviețuirea este mai lungă decât se credea în mod obișnuit, dar gradul de persistență, inclusiv influența unor atribute de mediu importante, cum ar fi nivelul nutrienților ambientali, umiditatea și temperatura și concurența cu alte bacteriile nu sunt bine definite.

4. Concluzii

Deși tulpinile patogene ale *Escherichia coli* au fost investigate pe scară largă, puține studii s-au concentrat asupra tulpinilor comensale. Din aceste considerente, este necesar să se descifreze forțele ecologice și evolutive care modelează structura populației tulpinilor comensale ale *Escherichia coli*, deoarece presiunile selective în habitatele tulpinilor comensale pot promova apariţia factorilor de virulenţă și a rezistenţă la antibiotice, făcând tulpinile *E. coli* comensale rezervoare de tulpini virulente.

Disbioza intestinală și dezvoltarea ulterioară a populațiilor patogene (inclusiv ale Escherichia coli), în microbiota intestinului pot contribui la o mare varietate de patologii, chiar și în locații îndepărtate de intestin.

Tulpinile comensale de *Escherichia col, inclusiv* cele modificate genetic, pot avea, de asemenea, în viitor un rol în terapiile mediate de microbiom.

Modificarea raţiei alimentare permite schimbări ale microbiomului intestinal şi aceste schimbări pot avea o utilitate terapeutică semnificativă.

Capacitatea *Escherichia coli* de a persista în mediul solului într-un număr relativ mare sub influența interactivă a diferiților factori evidențiază importanța înțelegerii transmiterii sale la creșterea legumelor și fructelor, ceea ce determină practic riscul infecțiilor umane. Fructele şi legumele pot cauza infecţii alimentare deoarece există o tendinţă de folosire a practicilor agricole ecologice, iar folosirea fertilizatorilor organici naturali măreşte riscul de contaminare a produselor de origine vegetală cu patogeni enterici dacă nu se respectă regulile de biosecuritate.

BIBLIOGRAFIE

1. Breton J., Tennoune N., Lucas N., et al. *Gut commensal E. coli proteins activate host satiety pathways following nutrient-induced bacterial growth*. In: Cell Metabolism. 2016; v.23, p. 324-34.
2. Chen Z., Guo L., Zhang Y., et al. *Incorporation of therapeutically modified bacteria into gut microbiota inhibits obesity*. In: J. Clin. Investigation. 2014; v. 124, p. 3391-406
3. Dasgupta S et al. *Plasmacytoid dendritic cells mediate antiinflammatory responses to a gut commensal molecule via both innate and adaptive mechanisms.* In: Cell Host Microbe. 2014; v.15, p. 413-23.
4. Delaquis, P., Bach, S., Dinu, L. D. *Behaviour of Escherichia coli O157: H7 in leafy vegetables*. Journal of food protection. 2007, v. 70. Nr. 8, p. 1966-1974.
5. Gareau M. G., Sherman, P. M., & Walker W. A. *Probiotics and the gut microbiota in intestinal health and disease.* In: Nature reviews Gastroenterology and hepatology, 2010; v.*7*, nr.9, p.514-503
6. Gordon D. M., Cowling A. *The distribution and genetic structure of Esherichia coli in Australian vertebrates: host and geographic effects*. In: Microbiology. 2003, v. 149, p. 3575–3586.
7. Hornef M. *Pathogens, commensal symbionts, and pathobionts: discovery and functional effects on the host.* In: Ilar Journal. 2015; v. 56, p.159–62.
8. Islam, M. et al. *Persistence of enterohemorrhagic Escherichia coli O157: H7 in soil and on leaf lettuce and parsley grown in fields treated with contaminated manure composts or irrigation water*. Journal of food protection. 2004, v.*67*, nr. 7, 1365-1370.
9. Islam, M. et al Survival of Escherichia coli O157: H7 in soil and on carrots and onions grown in fields treated with contaminated manure composts or irrigation water. *Food microbiology*. 2005, v. *22*, nr. 1, p. 63-70.
10. Kostic A. D., Xavier R. J., Gevers, D. *The microbiome in inflammatory bowel disease: current status and the future ahead*. In: Gastroenterology. 2014. v. *146*, nr. 6), 1489-1499.

11. Kruis, W. et al. *Maintaining remission of ulcerative colitis with the probiotic Escherichia coli Nissle 1917 is as effective as with standard mesalazine*. In: Gut. 2004; v.*53*, nr.11, p.1617-1623.
12. Leatham M.P. et al. *Precolonized human commensal Escherichia coli strains serve as a barrier to E. coli O157:H7 growth in the streptomycin-treated mouse intestine.* In: Infection and immunity, 2009; v. 77:, p.2876–2886.
13. Looft T. et al. *Collateral effects of antibiotics on mammalian gut microbiomes*. Gut Microbes, 2012, v. 3, p. 463–467.
14. Lynch S. V., Pedersen O. *The human intestinal microbiome in health and disease*. In: New England Journal of Medicine, 2016; v. *375*, nr. 24, pp. 2369-2379.
15. Maltby R. et al. *Nutritional basis for colonization resistance by human commensal Escherichia coli strains HS and Nissle 1917 against E. coli O157: H7 in the mouse intestine.* In: PloS one, 2013; v. *8*, nr.1, e53957
16. Palmela C., Chevarin, C., Xu Z., Torres, J., Sevrin G., Hirten, R., ... Colombel, J. F. *Adherent-invasive Escherichia coli in inflammatoryboweldisease*. In: Gut. 2018; v. *67*, nr. 3, p.574-587
17. Schippa S., Iebba V., Totino V., et al. *A potential role of Escherichia coli pathobionts in the pathogenesis of pediatric inflammatory bowel disease*. In: *Can. J. Microbiol*. 2012; v. 58, p. 426–32.
18. Simpson H. L. Campbel B. J.. *Review article: dietary fibre–microbiota interactions.* In: *Alimentary Pharmacology and Therapeutics*. 2015; v.47. p. 158-179.
19. *Sonnenborn U. Escherichia coli strain Nissle 1917-from bench to bedside and back: history of a special Escherichia coli strain with probiotic properties. In: FEMS Microbiology Letters, 2016; v.363, nr.19, fnw212.*
20. Strutinschi T., Timoşco M. *Rolul factorului alimentar în menţinerea microbiocenozei intestinale şi sănătăţii organismului*. În: Buletinul AŞM, Ştiinţele vieţii. 2015; nr. 3 (327), p. 44-49.
21. Tenaillon O., Skurnik D., Picard B., Denamur E. *The population genetics of commensal Escherichia coli*. In: Nature Reviews Microbiology. 2010; v. *8*, nr. 3, p. 207.
22. Van Overbeek, L. S., et el. *The effect of the native bacterial community structure on the predictability of E. coli O157: H7 survival in manure-amended soil.* Letters in applied microbiology. 2010, v. *5, nr.* 4, p. 25- 430.
23. Vatanen T. et al. *Variation in microbiome LPS immunogenicity contributes to autoimmunity in humans*. In: *Cell*, 2016; v. *165*, nr.4, p. 842-853.
24. Voreades N., Kozil, A., Weir T. L. *Diet and the development of the human intestinal microbiome.* In: Frontiers in microbiology, 2014; v. *5*, art.. 494.
25. Westendorf A. M, Gunzer F, Deppenmeier S, et al. *Intestinal immunity of Escherichia coli NISSLE 1917: a safe carrier for therapeutic molecules*. In: FEMS Immunol. Med. Microbiol. 2005; v. 43:373-84.
26. Zeghib Assia. *Etude phytochimique et activités antioxydante, antiproliférative, antibactérienne et antivirale d'extraits et d'huiles essentielles de quatre espèces endémiques du genre Thymus*. THESE Présentée pour l'obtention du diplôme de Doctorat en Sciences. Spécialité : Chimie organique, Option : Phytochimie. 2013; 275 p.
27. Дорофеев А. Э., Рассохина, О. А., Дорофеева, А. А. *Изменения микрофлоры при воспалительных и функциональных заболеваниях кишечника и способы их коррекции*. In: Сучасна гастроентерологія. 2014; nr.1, p. 34-40.
28. Потап, Е. В. И др. *Частота выделения гемолизирующей кишечной палочки (E. coli Hly+) и ее влияние на бифидобактерии в анализах на дисбактериоз.* In: *Инфекция и иммунитет*. 2016; v.*6*, nr.3, p. 97-98.

THE STUDY OF THE QUALITY OF THE SERVICES OF THE COMPANY "ÎM ORANGE MOLDOVA" SA

STUDIUL CALITĂȚII SERVICIILOR COMPANIEI „ÎM ORANGE MOLDOVA" S.A

[1]Mihail PAIC
Email: paicmihail@gmail.com
[2]Ion SAHARNEANU
Email: ion_saharneanu@mail.ru
[1]Academia de Studii Economice din Moldova,
mun.Chișinău, str.Mt. G.Bănulescu-Bodoni, 61, 022 402709, www.ase.md,
[2]Smart Story expert, Orange Moldova

Abstract. *Modern notions of quality place a strong emphasis on customer orientation and, therefore, customer relationship management plays a key role in the entire life of the company.*
Quality management models highlight the importance of the core values of the respective approaches.
The research shows that the variations in the approach to quality management are due to differences in specific situations, characteristics and, in particular, the basic values of the enterprise.
The mobile telephony market in the Republic of Moldova is a well-established economic sector, attractive for investment, with a favorable legislative framework, which has evolved over time.
The results obtained by making the differences between the perception and the expectations of the clients demonstrate that "ME Orange Moldova" S.A., offers quality services in terms of tangibility, safety and empathy. In such way, the company maintains an increase in market share due to investment strategies in state-of-the-art technologies.
Key words: *Customers, operator, quality, services, speed*

JEL CLASIFICATION: C41, L14, L96, M31

Pe parcursul celor 20 ani de activitate compania "ÎM Orange Moldova" S.A a înregistrat rezultate economico-financiare înalte, ceea ce a contribuit la sporirea calității serviciilor Orange pe piața Republicii Moldova. În urma analizei de marketing a companiei putem spune că întreprinderea a implementat cu succes strategiile de marketing şi a realizat obiectivele propuse, precum mărirea cotei de piaţă, creşterea volumului vânzărilor, realizarea unei stabilităţi a preţurilor. Toate aceste obiective au contribuit la crearea imaginii companii ca prestator de servicii calitative şi la preţuri acceptabile.

Ca urmare a unei descrieri succinte a ramurii ce ține de telefonia mobilă și a companiei "ÎM Orange Moldova" S.A au fost realizate un șir de investigații privind calitatea serviciilor și posibilitățile de dezvoltare ale acesteia pe viitor.

A fost aleasă, anume, această companie, întrucât astăzi pe piața serviciilor de telefonie mobilă este o concurență puternică, astfel, încât, deseori, calitatea serviciilor devine un factor decisiv pentru consumatori în momentul alegerii unui ofertant din această ramură.

Urmărind aplicarea aspectelor metodologice s-a întreprins o cercetare de piaţă asupra calității serviciilor ale întreprinderii "ÎM Orange Moldova" S.A.

Scopul cercetării constă în analiza calității serviciilor întreprinderii "ÎM Orange Moldova" S.A măsurate de către utilizatorii Orange.

Obiectivele de bază ale cercetării constă în analiza opiniilor consumatorilor de servicii Orange și anume:

- determinarea ponderii în care subiecţii sunt atrași de nivelul calității serviciilor Orange;

- identificarea cauzelor pentru care subiecţii sunt dispuşi să apeleze la companiile concurente;
- cunoaşterea frecvenţei subiecţilor pentru serviciile Orange;
- identificarea categoriilor de subiecţi care nu au probleme în deservirea oferită de angajații Orange Moldova în funcţie de vârstă, starea civilă, profesie, venituri.

Subiecţii cercetării de marketing realizate stau la baza obţinerii informaţiilor culese. La realizarea sondajului a fost pus scopul de a studia calitatea serviciilor operatorului Orange în rândul utilizatorilor şi măsura în care aceştia apelează la serviciile Orange şi mai ales care sunt opiniile lor despre planurile tarifare şi calitatea serviciilor oferite de "ÎM Orange Moldova"S.A. Au fost chestionate 100 de persoane, colectivitatea cercetată este reprezentată de populaţia rezidentă din mun. Chişinău, iar unitatea de sondaj este stabilită ca fiind persoana cu vârsta de peste 15 ani, indiferent de sex sau de categorie socio-profesională. Tehnica folosită la recoltarea informaţiilor a fost cea a interviului structurat, tuturor subiecţilor fiindu-le prezentat acelaşi chestionar.

În elaborarea chestionarului s-a ţinut cont de mai multe aspecte: conţinutul întrebărilor, tipul întrebărilor, calitatea formulării întrebărilor, ordinea întrebărilor. Chestionarul a fost realizat avându-se în vedere tipologia întrebărilor utilizate în alcătuirea unui chestionar. Culegerea informaţiilor s-a realizat în mod direct, prin completarea directă a chestionarului de către fiecare subiect în parte. În funcție de vârstă, sex, categorii socio-profesionale am obținut următoarele date:

- dintre subiecţii chestionaţi 42% sunt între 18-25 de ani, 16% între 26-35 de ani, 19% între 36-45, 11% între 46-55 ani iar 12% dintre subiecţi au peste 55 de ani;
- 56% dintre cei care au completat chestionarul sunt femei, iar numai 44% sunt bărbaţi;
- 22% din subiecţi sunt elevi/studenţi, 56% subiecţi sunt salariaţi, 17% se încadrează la casnic, pensionar, şomer şi 5% subiecţi au alte ocupaţii.

Majoritatea respondenților au o părere bună despre serviciile oferite de companiile de telecomunicații din Republica Moldova. Alți 29% consideră că serviciile oferite sunt de o calitate medie, și doar 5% au o părere negativă față de serviciile pe piața de telecomunicații. 20% nu au răspuns la această întrebare (tab.1).

Tabelul 1 Nivelul serviciilor oferite de către companiile de telecomunicații din R.Moldova

Variantă răspuns	Indicator cantitativ	Indicator procentual
Înalt	46	46 %
Mediu	29	29 %
Nu	5	5 %
Nu cunosc	20	20 %

Sursa: Elaborat de autori în baza chestionarului

70% din respondenți (tab.2) sunt utilizatori ai serviciilor Orange Moldova, alții 22% ai operatorului Moldcell și 8% sunt deserviți de Moldtelecom S.A. la pachetele de telefonie mobilă.

Tabelul 2 Utilizatori de telefonie mobilă din Republica Moldova

Variantă răspuns	Indicator cantitativ	Indicator procentual
Moldtelecom (Unite)	8	8 %
Orange Moldova	70	70 %
Moldcell	22	22 %

Sursa: Elaborat de autori în baza chestionarului

Din figura 1 rezultă că în dependenţă de calitatea serviciilor de telefonie mobilă - 68% preferă serviciile Orange, 25 % preferă serviciile Moldcell şi 7% preferă serviciile Unite.

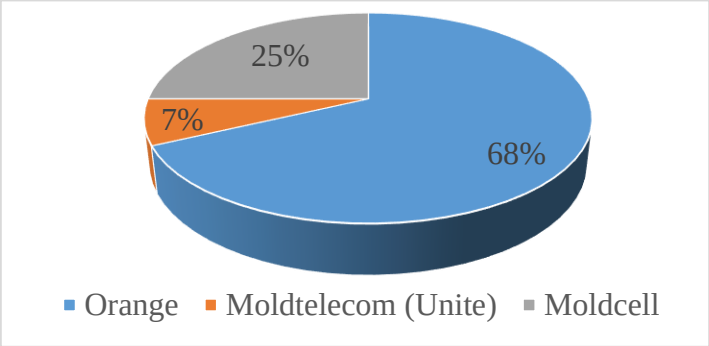

Figura 1 Nivelul de apreciere a operatorului de telefonie mobilă după calitatea serviciilor
Sursa: Elaborat de autori în baza chestionarului

Conform datelor din figura 2, dintre utilizatorii Orange Moldova (total respondenți - 70 de utilizatori) 24,4% optează pentru serviciile Orange Prepay, iar 21,4% pentru serviciul Orange Abonament. În același timp 14,3% sunt de părere că serviciile de Internet + Televiziune sunt cele mai calitative şi folosesc frecvent acest serviciu, crescând astfel importanţa utilizării internetului. Însă,12,8% dintre subiecţi consideră – din diferite motive - că vânzarea de telefoane, gadgeturi, accesorii merită o atenţie sporită la utilizatori. Calitatea serviciilor oferite de Orange îi determină pe intervievaţi să opteze pentru ele şi chiar să le achiziţioneze. De asemenea, 8,6% dintre respondenți consideră că serviciile Roaming, oferite de Orange, sunt cele mai bune, dar 4,3% din respondenți consideră ca un avantaj pozitiv securitatea sporită a serviciilor Orange și 2,8% optează pentru transferul rapid de date.

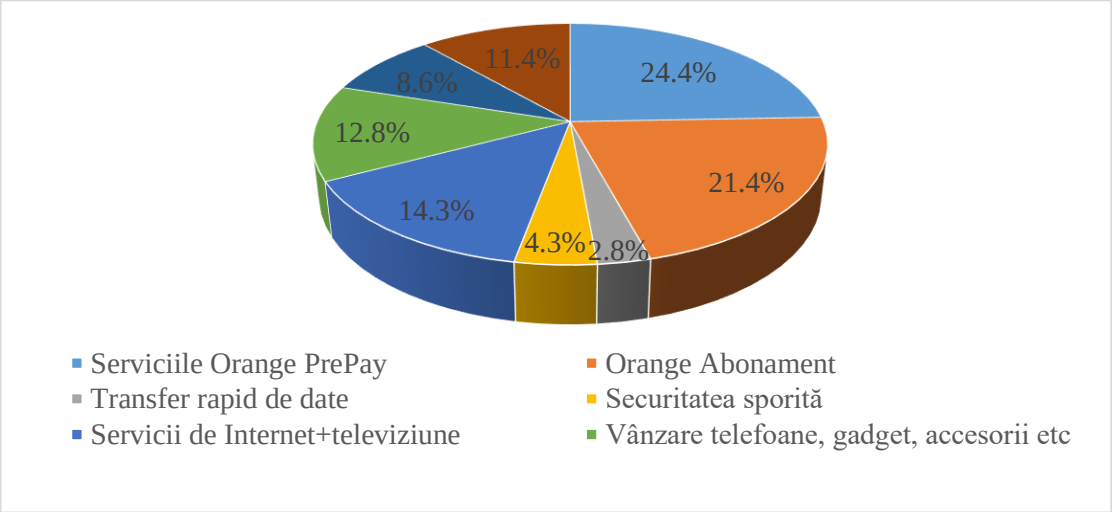

Figura 2 Serviciile primordiale preferate de către utilizatorii Orange Moldova
Sursa: Elaborat de autori în baza chestionarului

Conform datelor 52,8% din respondenți (figura 3) sunt satisfăcuți în linii mari de calitatea serviciilor de telefonie mobilă prestate de Orange Moldova, dar mai au careva rezerve. Alți 20,1% consider că operatorul lor Orange Moldova este cel mai bun pe piața de telecomunicații, iar 15,7%

din respondenți în multe aspecte sunt nesatisfăcuți și 11,4% planifică să treacă la alt operator național de telefonie mobilă, în special la Moldcell.

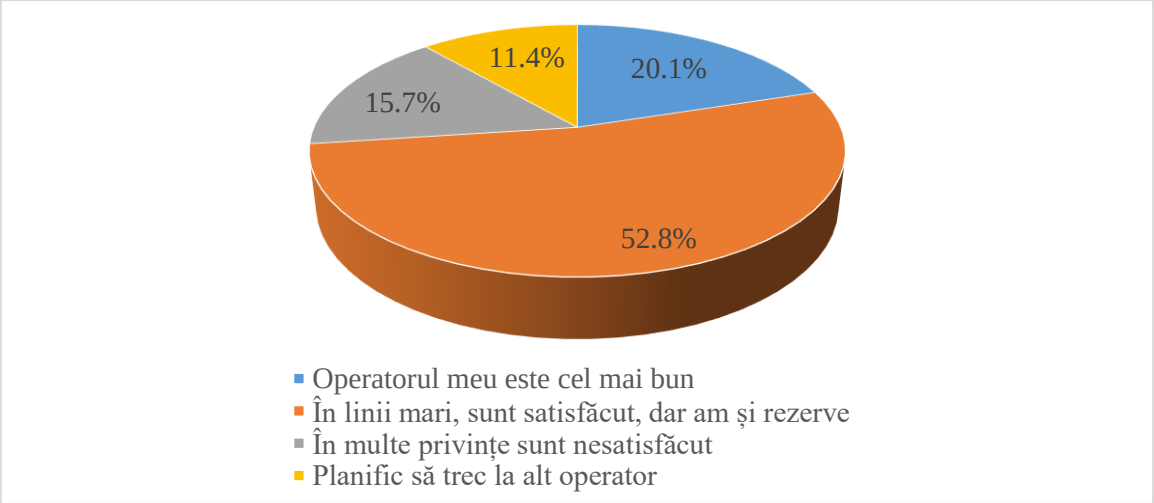

***Figura* 3** Aprecierea calității serviciilor de telefonie mobilă prestate de operator
Sursa: Elaborat de autori în baza chestionarului

75,8% dintre subiecţi (figura 4) consideră că calitatea deservirii de către angajații Orange este acceptabilă, 12,8% dintre subiecţi consideră că este foarte acceptabilă, 10% sunt de părere că deservirea este puțin acceptabilă şi 1,4% (un singur respondent) consideră că nivelul deservirii este neacceptabil. Astfel, în general angajații companiei Orange Moldova sunt dornici să înțeleagă nevoile clienților săi pentru a putea realiza un plan de comunicații personalizat pentru fiecare client în parte.

Subiecţii chestionaţi consideră că serviciile și produsele Orange Moldova sunt întotdeauna inovative (24,3%), 60% că în general sunt inovative, iar 11,4% din cei chestionaţi au părerea că în general sunt puțin inovative, iar 4,3% nu cunosc acest lucru (figura 5).

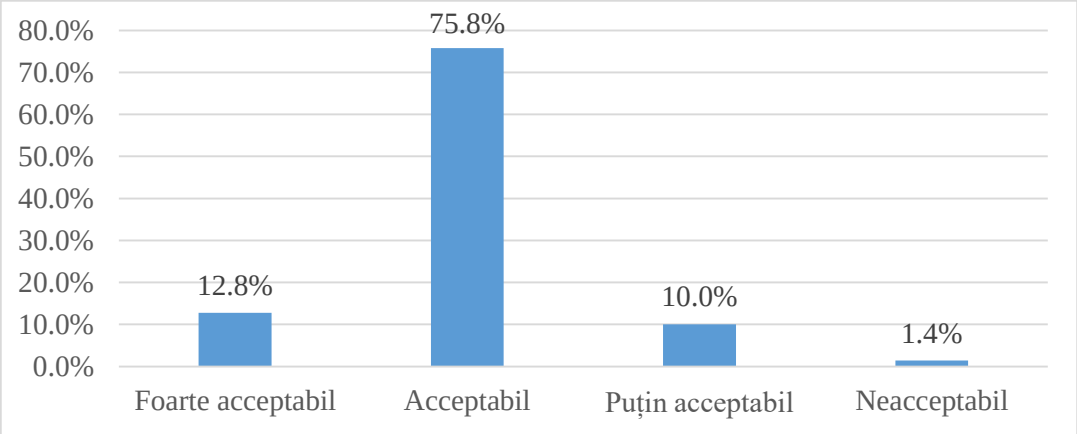

Figura 4 Analiza calității deservirii de către angajații Orange Moldova
Sursa: Elaborat de autori în baza chestionarului

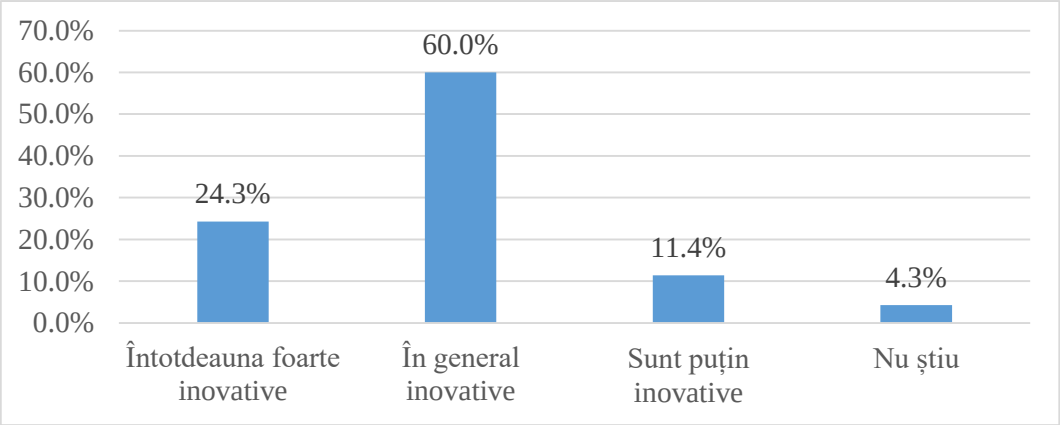

Figura 5 Analiza serviciilor și produselor Orange Moldova în funcţie de nivelul de inovație și tehnologie avansată

Sursa: Elaborat de autori în baza chestionarului

În domeniul concurențial al pieței de telecomunicații, obținerea rezultatelor pozitive sunt determinate de căile de perfecționare a nivelului calității serviciilor la Orange Moldova: calitatea personalului, calitatea produselor oferite clienților, experiența în afaceri, menținerea și susținerea ideilor progresiste în vederea evoluției ascendente pe piață.

Agenţia Naţională pentru Reglementare în Comunicaţii Electronice şi Tehnologia Informaţiei (ANRCETI) a aprobat Hotărârea Consiliului de Administraţie privind indicatorii de calitate pentru serviciile de comunicaţii electronice și Hotărârea privind aprobarea Metodologiei de măsurare și evaluare a parametrilor de calitate a serviciilor de comunicații electronice accesibile publicului, furnizate prin intermediul rețelelor publice mobile celulare terestre GSM, UTMS și LTE în benzile de frecvențe 800, 900, 1800, 2100 și 2600 MHz.

Noile acte normative au drept scop asigurarea unei înțelegeri mai bune din partea utilizatorilor finali a informației privind calitatea serviciilor de telefonie mobilă (servicii voce şi SMS) şi serviciilor de transfer al datelor, fără necesitatea ca aceştia să aibă cunoştinţe profunde în materie de tehnologii.

Noile acte normative ale ANRCETI vor îmbunătăți calitatea serviciilor voce şi date în cadrul rețelelor de telefonie mobilă. Aplicarea noilor indicatori va contribui la implementarea cadrului legal necesar pentru monitorizarea obiectivă a calității serviciilor de comunicații electronice.

Clienții Orange continuă să comunice și să navigheze pe net în cea mai avansată rețea din Moldova. Sistemul PAB - unul dintre liderii internaționali în domeniul cercetării calității rețelei - pentru al doilea an consecutiv, certifică rețeaua Orange ca fiind cea mai avansată din țara noastră. Aceasta înseamnă că 2,6 milioane de clienți utilizează servicii de cea mai înaltă calitate, atât vocale, cât și Internet. După o analiză realizată de experți internaționali, rețeaua Orange a primit cel mai mare scor în comparație cu alte rețele.

Certificarea internațională este o recunoaștere a faptului că rețeaua Orange este cea mai avansată din R. Moldova. Clienții au acces la o rețea de calitate și conectivitate oriunde s-ar afla. Așadar, numărul utilizatorilor serviciilor 4G a crescut cu 115%, iar volumul traficului utilizat a crescut de 4 ori. Pentru a satisface apetitul tot mai mare pentru tehnologiile rezidenților din țară, compania continuă să investească în dezvoltarea calității și a capacității rețelei, precum și în extinderea sferei de acțiune a acesteia. Rețeaua de calitate este o prioritate pentru Orange Moldova în următorii ani, un angajament asumat în cadrul strategiei de brand.

Sistemul PAB a realizat un studiu la inițiativa grupului Orange, care, pentru a oferi clienților săi experiență de comunicare incomparabilă, realizează anual mai multe studii în țările în care au fost create filiale. Au fost efectuate inspecții ale experților internaționali în cele mai importante 10 orașe din R. Moldova. Acestea au alternat măsurătorile în mișcare prin punctele de interes din orașele incluse în campanie şi pe drumurile de legătura dintre acestea. Specialiștii au evaluat o serie de indicatori de performanță a rețelei (UMTS / LTE) în ceea ce privește experiența utilizatorului, și anume:

• viteza de transfer de date 3G + și 4G (încărcare și descărcare);

• indicator al succesului conexiunii;

• fiabilitatea serviciilor de date mobile;

• stabilitatea serviciilor de date mobile;

• viteza de navigare;

• Viteza și calitatea vizualizării videoclipurilor YouTube și streamingul videoclipurilor YouTube;

• calitatea vocii (HD - voce și altele).

Comunicarea constantă, informația, comunicarea cu oricine, orice și oricând sunt lucruri indispensabile în activitățile zilnice ale unui utilizator modern. Îmbunătățirea continuă a experienței abonaților în utilizarea serviciilor devine o garanție a succesului acestora în activitatea lor. Fiind orientat spre împlinirea acestor necesităţi devenite fundamentale astăzi, Orange Moldova se bucură de cea mai mare bază de abonaţi cât şi a vânzărilor pe piaţa serviciilor de telefonie mobilă.

Astfel, pentru îmbunătăţirea calităţii serviciilor companiei „ÎM Orange Moldova" S.A., se propun următoarele strategii:

- compania în continuare trebuie să se bazeze pe creşterea gamei de servicii şi produse de telefonie mobilă atât pe direcţia diversificării orizontale cât şi laterale, mobilă (strategia diversificării sortimentale);

- la produsele şi serviciile de telefonie mobilă prestate, operatorul Orange ar trebui să asimileze unele schimbări, sau să includă permanent în gama de servicii noi oferte (strategia asimilării de noi produse şi strategia perfecţionării gamei de produse);

- crearea unui site precum "Orange–Inovation" care să fie dotat cu ultimele tehnologii (metodă de comunicare ca prin Skype, Viber, Whatsapp, poştă electronică, posibilităţi de a descărca muzică) ce îmbunătăţeşte procesul de comunicare prin internet, dar să fi accesat numai cei ce sunt conectaţi la operatorul Orange;

- îmbunătăţirea şi creşterea permanentă a calităţii serviciilor şi a echipamentului, ca de exemplu îmbunătăţirea reţelei şi acoperirea integrală a teritoriului (100%) cu reţeaua GSM;

- stabilirea unui preţ suficient de scăzut la serviciile de telefonie mobilă, pentru a cuceri o cotă mai mare de piaţă şi să maximizeze volumul de vânzări;

- adaptarea unor preţuri mai mici comparativ cu concurenţii, acesta ar fi o strategie eficientă, întrucât ar favoriza creşterea numărului de utilizatori, şi trecerea multora de la concurenţi la operatorul Orange;

- diminuarea preţului la serviciile internet şi îmbunătăţirea calităţii acestor servicii;

- stimularea vânzărilor prin stabilirea unor preţuri diferite la gama de servicii şi produse de telefonie mobile. (abordarea politicii *de preţuri în funcţie de gama de produse*);

- mai multe oferte destinate anume studenţilor;

- fortificarea canalul propriu de distribuţie prin mărirea gradului de control a operatorului Orange asupra segmentului de piaţă, diminuarea costului distribuţiei prin stabilirea unor relaţii mai puternice cu resselerii (Strategia distribuţiei selectivă);

- determinarea în continuare a bugetului promoţional după metoda obiectivelor;
- stimularea cererii prin activităţile promoţionale şi diferenţierea ofertei de servicii şi produse de telefonie mobilă şi internet;
- activităţi promoţionale permanente, dar diferenţiate după tip şi în timp;
- folosirea în continuare a publicităţii pe scară largă (strategia PULL de atragere a clienţilor)
- adresarea ofertelor tuturor utilizatorilor abordând totodată acelaşi mix promoţional, pentru a pătrunde mai bine pe piaţa de telefonie mobilă;
- înfiinţarea în cadrul întreprinderii „Orange Moldova" S.A., a unor echipe de relaţii cu publicul şi de imagine. Aceste echipe să fie formate: prin desemnarea unor salariaţi existenţi în firmă, prin aducerea unor profesionişti din exterior şi prin combinarea acestor variante. O echipă competentă, cu sarcini concrete în domeniul relaţiilor publice, va acţiona coerent şi convergent pentru formarea unei imagini atât interne cât şi publice favorabile (strategia sistematizării şi instituţionalizării comunicării);
- crearea unor valori interne puternice, care ar consolida cultura companiei și ar crește m-ai mult fidelitatea angajaților, la fel, și realizarea unor performanțe ce țin de noile tehnologii cu scopul depășirii ofertelor concurenților;
- alocarea unui buget propriu pentru departamentul de relaţii publice şi imagine pentru ca să asigure pârghia financiară necesară, şi în acelaşi timp, îi va responsabiliza pe cei implicaţi în crearea sau protejarea imaginii firmei;
- crearea unui grup de angajaţi care să fie încurajaţi să realizeze inovaţii şi să implementeze ceva nou în domeniul noilor tehnologii, pentru ca apoi acest serviciu, produs să fie brevetat şi atunci concurenţii nu vor avea acces.

Implementarea acestor strategii vor contribui cu succes la întărirea şi îmbunătăţirea calităţii serviciilor "Orange Moldova" S.A. pe piaţa de telefonie mobilă precum şi la creşterea numărului de utilizatori, creşterea vânzărilor şi mărirea cotei de piaţă, îmbunătăţirea rezultatelor financiare.

Managementul de la cel mai înalt nivel al Orange Moldova se angajează pentru dezvoltarea, implementarea şi îmbunătăţirea continuă a eficacităţii sistemului de management integrat calitate, mediu, sănătate şi securitatea ocupaţională, securitate informaţională prin:

- asumarea răspunderii pentru eficacitatea sistemului de management
- asigurarea că politica şi obiectivele sunt stabilite şi sunt compatibile cu direcţia strategica şi contextul companiei
- asigurarea că cerinţele sunt integrate în procesele de afaceri
- asigurarea că resursele necesare sunt disponibile
- comunicarea importanţei managementului eficace şi a conformării cu cerinţele acestuia
- asigurarea obţinerii rezultatelor intenţionate
- direcţionarea şi susţinerea persoanelor responsabile
- promovarea îmbunătăţirii continue

Astfel Orange Moldova asigură un management eficient si eficace, bazându-se pe oferirea unei experienţe unice clientului, îmbunătăţind continuu calitatea, gestionând aspectele de mediu, promovând utilizarea raţională a resurselor şi securitatea informaţiei în cadrul companiei.

ENTERPRISE LOGISTICS ACTIVITY EFFICIENCY

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

[1]ЧЕРНАВКА М.І к.т.н.,доцент
Email: mcern@mail.ru
[2]АРТЮХ Т.М д.т.н.
Email: artyukhtn@gmail.com
[3]КУПАЛОВА Г.І. д.э.н.
[4]ГРИГОРЕНКО І.В. к.т.н.
[1]МЭА, Кишинэу, ул.Бэнулеску-Бодони 61,
[2, 3.] КНУ имени Тараса Шевченко, Украина, г. Киев,
[4]ВТЕИ КНТЕУ, Украина, г. Виница

ABSTRACT: *The paper considers the theoretical foundations of the logistics system, investigates the process of managing the logistics activities of an enterprise for the production of cultural and household products based on paper. The optimal number of vehicles of the enterprise was calculated and the forecast of material flows was carried out. Measures have been developed to improve the efficiency of the enterprise's logistics activities.*
Key words: *logistics system, material flows, forecast, vehicles.*

JEL CLASSIFICATION: L29; L53

Вступление. Определение эффективности логистической деятельности предприятия является одним из ключевых заданий как для исследования текущего состояния логистической системы, так и для формирования логистической стратегии предприятия. Понимание сущности и процесса создания логистической системы предприятия позволяет оптимизировать и управлять логистическими расходами. Как правило, эти расходы пропорциональны объему материальных запасов, именно они являются агрегированной характеристикой отдельных составляющих логистических расходов.

Важным критерием эффективности логистической системы предприятия является минимизация логистических расходов по логистическим каналам, которые осуществляют доведение материального потока от конкретного производителя к его потребителям [9]. Этот подход, безусловно, крайне важен для предприятия в современных условиях, но, рассматривая вопрос минимизации расходов, следующим критерием эффективности управления логистической деятельностью является обеспечение необходимого уровня логистического сервиса.

Таким образом, оценка расходов на предприятии, является основным условием для принятия взвешенных стратегических решений относительно объема закупки и производства продукции предприятия, покупателей и рынков; принятия оптимальных мер, направленных на управление расходами, и выявление возможностей для сбережения средств.

Развитие и использование прогрессивных форм материально-технического обеспечения, самостоятельность предприятий в определении потребности в средствах производства, установления связей с поставщиками на их завоз, децентрализация планирования, внедрение элементов маркетинга в систему обращения средств производства вызвали изменения в организационной структуре управления материальными ресурсами в Украине и обусловили потребность в прогнозировании материалопотоков [1].

Поэтому повышение эффективности логистической системы для достижения высоких показателей хозяйственной деятельности и обеспечения дополнительной ценности

логистического сервиса возможно при условии правильного прогнозирования материальных потоков. Для достижения этой задачи эффективными являются методы математического прогнозирования.

Анализ литературных данных и постановка проблемы.

Теоретическую основу исследования вопроса управления логистической деятельности торгово-производственного предприятия составили научные труды зарубежных и отечественных ученых, таких как: Аникин Б. А., Гаджинский А.М., Гордон М. П., Ельяшевич П. А., Кулиш С.А., Неруш Ю.М., Низим А. А.Окландер М.А.., Федоров Л. С. и другие [1,2,3, 4, 5,6].

В Украине логистические системы активно применяют в практике деятельности разных предприятий с 2000 года. Они рассматриваются как эффективный подход к управлению материалопотоком с целью снижения расходов производства. Учеными, логистическая система рассматривается как основа экономической стратегии фирм, оружие в конкурентной борьбе, управленческая логика для реализации планирования, размещения и контроля за материальными, финансовыми и трудовыми ресурсами [4].

Учеными установлено, что наиболее эффективной логистической концепцией в мире считается японская концепция производства по принципу «точно вовремя» в сфере автомобилестроения и разработанная на ее основе микрологистическая система KANBAN, которая относится к системам «что тянет» [4]. Невзирая на свою эффективность, эта система унеприемлема для большинства украинских предприятий при отсутствии значительных финансовых ресурсов, большим моральным и физическим износом оборудования, низким уровнем культуры производства, взаимозадолженностью предприятий, необязательностью поставщиков, а также нестабильностью работы участников рыночной среды.

Цели и задачи исследования. Целью работы является определение влияния прогнозирования материалопотока на повышение эффективности логистической деятельности предприятия в современных экономических условиях Украины. Для достижения поставленной цели решались следующие задачи:

- провести анализ схемы продвижения материальных потоков на предприятии;
- сделать расчет (прогнозирование) материальных потоков предприятия методами экономико-математического моделирования;
- сделать расчет оптимального количества транспортных средств предприятия;
- оценить эффективность логистической деятельности предприятия.

Результаты. Объектом исследования является анализ логистических процессов на украинском производственно-торговом предприятии по изготовлению бумажных канцелярских и сувенирных изделий. В процессе исследования использованы методы экономико-математического анализа (сравнение, группирование, графический, метод экстраполяции и корреляционного анализа, моделирование, балансовый и т.д.).

Во время исследования движения материального потока предприятия определены стадии движения продукции производственно-технического назначения, представленные: необработанными сырьевыми материалами, полуфабрикатами, комплектующими и т. д. На стадии продвижения товаров исследован материальный поток, который представлен готовыми товарами народного потребления (канцелярские товары и сувениры из бумаги).

Для осуществления коммерческого прогноза логистической системы предприятия, оценку ожидаемых уровней спроса на продукцию проводим для небольшого интервала времени в будущем. Используя методики анализа состояния рынков сбыта и каналов

распределения и снабжения, получили данные, которые на расчетной, научной и практической основе позволили обосновать данные прогнозы.

Используемый алгоритм прогнозирования материалопотоков предприятия состоит из следующих этапов:

1. Расчет по фактическим данным товарооборота и количества отгруженных товаров удельного показателя объема отгрузки.

2. Построение графика изменения удельного показателя объема отгрузки во времени по фактическим данным.

3. Подбор вида уравнения (гипербола, парабола и др.), характеризующего общую тенденцию изменения удельного показателя объема отгрузки в соответствии с фактическими данным.

4. Определение параметров этого уравнения.

5. Нахождения апроксиморованных значений удельного показателя для отчетного периода и экстраполированные их значения для перспективного периода.

6. Построение графика по расчетным данным.

В соответствии с алгоритмом прогнозирования исходных потоков блокнотов и записных книжек на предприятии определили прогнозную величину потока на ближайший планируемый период. Для расчета относительного показателя объема отгруженной продукции, отнесенных до 1 млн. грн. товарооборота, ($Н_Р^Г$) используем формулу (1) [1]:

$$Н_Р^Г = \frac{Н_р \cdot У_Л \cdot (1 - М_Д)}{У_р \cdot (1 - Мо)}, \quad (1)$$

де $Н_Р^Г$ – относительный показатель объема отгруженной продукции, отнесенных до 1 млн. грн. товарооборота, т;

$Н_Р -$ расчетный показатель объема перевозок, отнесенный до 1 млн. грн. товарооборота, т;

$У_П, У_Р -$ плановый и расчетный уровень механизации погрузочно-разгрузочных работ;

$М_П, М_Р -$ плановый и расчетный удельный вес децентрализованных перевозок.

Удельный показатель рассчитываем с помощью корреляционного анализа и с учетом влияния на него уровня механизации погрузочно-разгрузочных работ, уровня децентрализованных перевозок (табл. 1).

Таблица 1. Выходные даны для расчета удельного показателя объема перевозок

Показатель	Единица измерения	Обозначение	Годы				
			2015	2016	2017	2018	2019
Товарооборот склада	млн. грн.	Т	50	54	58	60	64
Объем перевозок	тыс. т	$Q_{об}$	190	220	272	312	342
Количество груза, централизованных перевозок на 1 млн. грн. товарооборота	Т.	$Н_Х$	3000	3480	3632	4200	4632

Удельный вес децентрализованных перевозок автотранспортом	%	М	25,3	20,6	15,5	10,4	10,2
Уровень механизации работ при погрузках и разгрузках	%	У	82,3	85,6	85,8	86,4	87,2

Показатель H_X (количество груза, централизованных перевозок на 1 млн. грн. товарооборота) выражен динамическим рядом и представлен на рис. 1 ломаной линией.

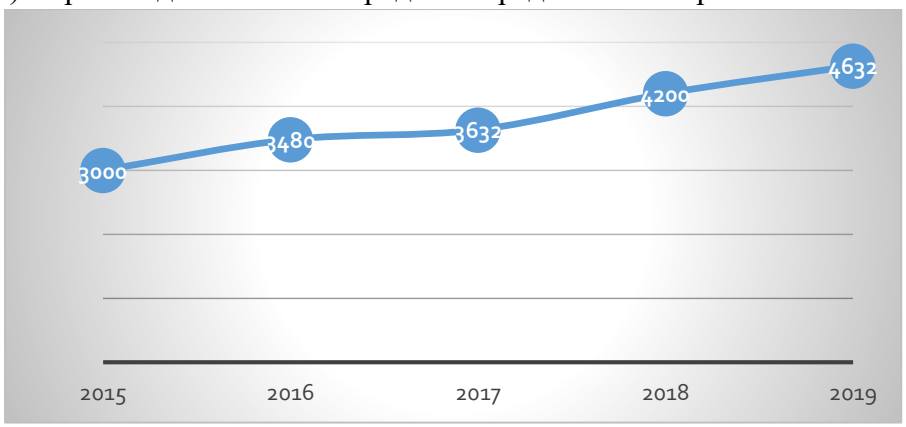

Рис.1. Динамика изменения количества перевезенного груза, удельного веса децентрализованных перевозок и уровня механизации погрузочно-разгрузочных работ.

Рассматривая динамику изменения количества перевезенного груза, удельного веса децентрализованных перевозок и уровня механизации погрузочно-разгрузочных работ, отображенных на рис. 1 в виде динамического ряда фактического количества отгруженной продукции на 1 млн. грн. Товарооборота, можно утверждать, что его изменение с 2015 по 2019 год является нестабильным. Поэтому общая тенденция изменения этого показателя не может быть принята за основу прогнозирования характера его изменения в перспективном периоде.

Таким образом, мы можем провести аппроксимацию динамического ряда фактических значений рассмотренного показателя за уравнением полиному 4-й степени, используя метод наименьших квадратов (2), основным условием которого является минимизация суммы квадратов отклонений от теоретических, что предоставляет возможность получить оценку параметров:

$$y \approx H_x = a_0 + a_1 x + a_2 x^2 + a_3 x^3 + a_4 x^4, \qquad (2)$$

где y – зависимая переменная;

x – независимая переменная;

a0,…1 – отыскиваемые постоянные параметры.

В результате преобразования получаем такую функцию:

$$y = 3000 - 3480x + 3632x^2 - 4200x^3 + 4632x^4$$

Используя уравнение проводим расчет и находим аппроксимированные значение показателя поставок по каждому месяцу: январь Н1 = 93584; февраль Н2 = 94168; март Н3 =

94752; апрель Н4 = 95336; май Н5 = 95920; июнь Н6 = 96504; июль Н7 = 97088; август Н8 = 97672; сентябрь Н9 = 98256; октябрь Н10 = 98840; ноябрь Н11 = 99424; декабрь Н12 = 100008.

Что касается прогнозных значений показателя H_X на 2020 год в условиях нестабильной экономической среды, можно найти среднее значение H_X фактических данных и в 2020 году ориентироваться на это значение.

В нашем случае $\overline{H_x}$ = 96796 т.

Вместе с этим это значение должно быть еще пересмотрено под влияние других факторов, учитывая нестандартную ситуацию, связанную с короновирусом.

В процессе исследования была использована учетная и статистическая информация о ежемесячных объемах производства и общепроизводственных расходах. Изучалось изменение общепроизводственных расходов в соответствии с периодом года и связь между этими расходами и объемами производства. Важной составляющей корреляционно-регрессионного анализа является определение формы связи между оценками факторов и результатов. Для исследования формы связи между объемами общепроизводственных расходов (результативный признак - y) и объемами производства (факторный признак - x) использован графический метод

$$y = a + вx \quad (3)$$

Линейная связь между показателями описывается уравнением прямой линии с коэффициентами регрессии "a" в табл.2.

Таблица 2. Расчетные данные для определения коэффициента регрессии (a, b)

t	Сумма общепроизводственных затрат (y), тыс. грн.	Объем производства (x), тис. грн.	x · y	x²	Теоретическое значение общепроизводст-венных затрат, тыс грн.
1	2	3	4	5	6
1	188,7	57,7	10888,2	3329,29	403,1684
2	276,8	74,8	20702,8	5595,04	409,0300
3	805,3	852	686073,4	725904	675,4449
4	1081,2	1747,2	1889106,2	3052707,84	982,3087
5	1913,7	2566,5	4911601,7	6586922,25	1263,1599
6	4066,4	6033,3	24533896,9	36400708,89	2451,5323
7	3311,9	6085,3	20153929,1	37030876,09	2469,3573
8	2030	6110	12403395,4	37332100	2477,8242
9	1605,1	7244	11627006	52475536	2866,5458
1	998,3	8247,6	8233904,4	68022905,76	3210,5678
1	5144,2	13938,1	7170096,9	194270633,6	5161,2029
2	6194,8	14160,9	87724053,9	200531088,8	5237,5761
Σ	**27616,5**	**67117,4**	**243895527,8**	**636438305,6**	**27607,7132**

Используя данные табл. 2, упорядочиваем систему уравнений. Линейной модели отвечает система уравнений с двумя неизвестными (4):

$$\begin{cases} \sum y = an + b\sum x \\ \sum xy = a\sum x + b\sum x^2 \end{cases}, \quad (4),$$

где n - количество соотношений показателей (единиц совокупности);

в - сумма общепроизводственных расходов за месяц, тыс. грн;

x - объем производства за месяц, тыс. грн.

Исходные и расчетные данные для решения системы уравнений приведены:

$$\begin{cases} 27616 \cdot 5 = 12a + 67117 + 4x; \\ 243895527 \cdot 8 = 67117 \cdot 4a + 63643805 \cdot 6b. \end{cases}$$

Решивши систему уравнения, получаем линейное уравнение зависимости общепроизводственных расходов от объемов производства:

$$y = 383{,}3895 + 0{,}3428x$$

Параметр, а = 383,3895 в уравнении характеризует постоянные общепроизводственные расходы. Экономическая сущность параметра, который называют угловым коэффициентом регрессии, заключается в том, что он показывает, на сколько единиц в среднем изменяется "у" (сумма общепроизводственных расходов) при изменении "х" (объем производства) на единицу. Они составляют 0,3428 тыс. грн на 1 тыс. грн объема производства, которое свидетельствует о тесной взаимосвязи этих показателей.

При прогнозировании материалопотоков предприятия были проведены расчеты оптимального количества транспортных средств. Поэтому, нами выполнен расчет общих расходов автомобильным транспортом. По выходным данным предприятия определили, что за 2018 год:

Q = 26 (количество транспортированого груза, тыс. т);

Ра = 4,2 (средняя стоимость перевозки автомобилем 1 т груза, тыс. грн.);

Са – стоимость перевозки автомобилем;

Рассчитаем стоимость перевозки автомобильным транспортом:

Са = Q · Ра = 4,2 · 26 = 109,2 тыс. грн.;

Рвр = 1,5 (стоимость грузоподъемных работ на 1 т груза);

Сер – стоимость грузоподъемных работ;

Расчет стоимости грузоподъемных работ:

Сер = Q · Рвр = 26 · 1,5 = 39 тыс. грн.;

Рап = 0,5 (стоимость перевозки автомобильным транспортом от/до пункта назначения 1 т груза);

Сап – стоимость перевозки автомобильным транспортом от/до пункта назначения;

Расчет стоимости перевозки автомобильным транспортом от/до пункта назначения:

Сап = Q · Рап = 26 · 0,5 = 13 тыс. грн.

Подсчет общих затрат:

Сзаг = 2 · Сер + Са = 2 · 39 + 109,2 = 187,2 тыс. грн.

Следовательно, минимальные общие затраты предприятия за 2018 год составили 187,2 тыс. грн. при перевозке автомобильным транспортом продукции.

Структура затрат на транспорт в общем объеме логистических средств предприятия представлена на рис. 3.

Рис. 3. Структура затрат на транспорт в общем объеме логистических затрат предприятия

Как видно из рис.3, расходы на транспорт играют главную роль и складывают 37 % от общих расходов, расходы на складирование и обслуживание запасов - 29 %, расходы на процесс заказа составляет 27 % и только 7 % складывают административные расходы на предприятии. При перевозке грузов его субъектами являются грузоотправители, перевозчики (предприятия транспорта) и грузополучатели. Взаимоотношения между ними возникают на основе текущих заказов грузоотправителей, в которых отмечен вид груза, его количество или объем, расстояние перевозок и тому подобное. Структура внешнего транспортного обслуживания в логистической деятельности предприятия показана на рис.4.

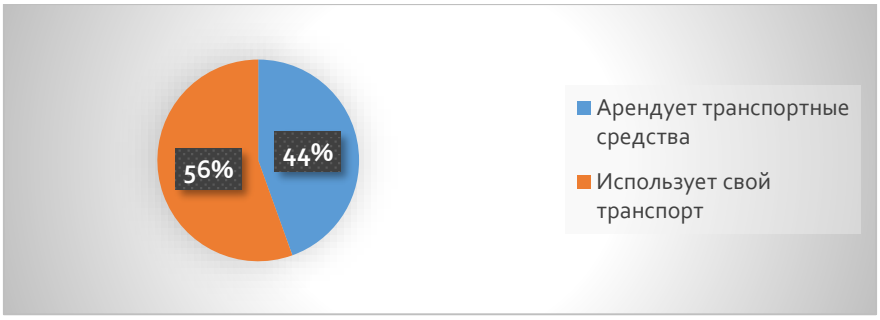

Рис. 4. Структура внешнего транспортного обслуживания в логистической деятельности предприятия

Следовательно, как видно из рис.4 предприятие пользуется собственным транспортом - 56%, но также арендует транспортные средства - 45%. Организация движения автомобильного транспорта на предприятии при перевозках продукции - обеспечение наибольшей производительности подвижного состава и самую малую себестоимость перевозок. Анализ движения схемы кольцевых маршрутов продукции предприятия к магазинам дал возможность расчитать Q (объем перевозок грузов) = 6 т; Lкм (длину маршрута) - 45,3 км, to (время оборота автомобиля) - 3,75 часов.

При выборе конкретного вида транспорта осуществлялись технико-экономические расчеты, определялись и проверялись выгоды и потери, которые обусловливаются отличием сроков и стоимостью доставки грузов.

Во время выбора транспортных средств предприятия для доставки блокнотов и записных книг потребителям, сначала уточняли суммарную потребность одного участника канала распределения (Q 'ДОБ, т/сут) по:

$$Q'_{ДОБ} = \frac{Q^{ЯЩ}_{ДОБ} \cdot P_H \cdot n}{1000 \cdot (1 - k_T)} \quad (5)$$

$$Q'_{ДОБ} = \frac{6 \cdot 0{,}5 \cdot 20}{1000 \cdot (1 - 0{,}565)} = 0{,}14 \text{ т/сут.}$$

Доставка грузов предприятием осуществляется маятниковыми маршрутами. В этом случае оптимальным является автомобиль, грузоподъемность которого с коэффициентом использования грузоподъемности автомобиля, равняется размеру партии груза.

Тогда номинальная грузоподъемность автомобиля (q 'н, т) определяется за формулой:

$$q'_H = \min\left\{q_{\max}; \max\left\{q_{\min}; \frac{q}{\gamma_{CT}}\right\}\right\}, \quad (6)$$

де q_{min} і q_{max} - соответственно минимальная и максимальная грузоподъемность автомобиля;

q – размер партии груза, который определяется из условия суточной поставки грузов;

γ_{CT} - статичный коэффициент использования грузоподъемности автомобиля. При перевозке блокнотов и записных книг γв. равняется 1, поскольку это первый класс груза. Принимаем γ_{CT} = 1.

$$q'_H = \min\left\{10; \max\left\{0{,}2; \frac{0{,}14}{1}\right\}\right\} = 0{,}2 \text{ т.}$$

Определяем количество поездок ($z_ї$) за [33]:

$$z_Ї = \frac{q}{q'_H \cdot \gamma_{CT}}, \quad (7)$$

$$z_Ї = \frac{0{,}14}{0{,}2 \cdot 1} = 0{,}7$$

Уточненная номинальная грузоподъемность (q_H, т) [33]:

$$q'_H = \frac{q}{z_Ї \cdot \gamma_{CT}}, \quad (8)$$

$$q'_H = \frac{0{,}14}{0{,}7 \cdot 1} = 0{,}2 \text{ т.}$$

Фактический коэффициент использования грузоподъемности ($\gamma^{Ф}_{CT}$) [1]:

$$\gamma^{Ф}_{CT} = \frac{q}{z_Ї \cdot q_H}, \quad (9)$$

$$\gamma^{Ф}_{CT} = \frac{0{,}14}{1 \cdot 0{,}18} = 0{,}78$$

Длина поездки с грузом (lван, км) при перевозке продукции из предприятия равняется среднему расстоянию доставки (lД), не в зависимости от потребителя партии груза. При доставке грузов от оптовых торговцев длина езды с грузом определяется за формулой :

$$l_{ВАН} = \frac{2}{3} \cdot \sqrt{\frac{F}{\pi \cdot N_O}}, \quad (10)$$

де F - площадь региона, км^2;

N_O - общее количество поставщиков.

$$l_{ВАН} = 0.67 \cdot \sqrt{\frac{25}{3{,}14 \cdot 1}} = 2{,}1 \text{ км.}$$

Определяем переменную составляющую себестоимости автомобильных перевозок (СЗМ, грн/км) за формулой:

$$C_{ЗМ} = A_{ЗМ} + B_{ЗМ} \cdot q_H, \quad (11)$$

$$C_{ЗМ} = 0{,}175 + 0{,}09 \cdot 0{,}18 = 0{,}19 \text{ грн/км.}$$

Определяем постоянную составляющую себестоимости автомобильных перевозок (СПОСТ, грн/год) за формулой [1]:

$$C_{ПОСТ} = A_{ПОСТ} + B_{ПОСТ} \cdot q_H, \quad (12)$$

где $A_{ПОСТ}$ - минимальное значение постоянной составляющей себестоимости автомобиль них перевозок, грн/год;

Впост - коэффициент изменения постоянной составляющей себестоимости автомобильных перевозок, грн/временами/ грн/часами.

Определяем время оборота автомобилей на маршруте ($t_{ОБ}$, час) за формулой [1]:

$$t_{ОБ} = \frac{l_{ВАН}}{\beta \cdot V_T} + t_{Н/Р} \quad (13)$$

где β - коэффициент использования пробега на маршруте;

VT - скорость техническая, км/ч;

tH/P - время нагрузки и разгрузки автомобиля, часами

Коэффициент использования пробега на маятниковом маршруте с пустым обратным пробегом принимаем β = 0,5.

При перевозке грузов городом для автомобилей грузоподъемностью:

qH <7 т VT = 25 км/ч, при qH> 7 т VT = 24 км/ч.

Считается, что при перевозке бумажно-беловой продукции используется фургон. Для автомобиля-фургона нормами на нагрузку (разгрузка) предусмотрено 13 минут на первую тонну груза (полную или неполную) и 3 на дальнейшие тонны (полные или неполные), таким образом, время погрузки-разгрузки рассчитываем за формулой:

$$t_{H/P} = \frac{(13 + (q_H \cdot \gamma_{CT} - 1) \cdot 3) \cdot 2}{60}, \quad (14)$$

$$t_{H/P} = \frac{(13 + (0{,}18 \cdot 1 - 1) \cdot 3) \cdot 2}{60} = 0{,}35 \text{ год.}$$

Таким образом,

$$t_{ОБ} = \frac{15{,}5}{0{,}5 \cdot 25} + 0{,}35 = 1{,}59 \text{ год.}$$

Определяем себестоимость провозки одной тонны груза (S_T, грн/т) за формулой:

$$S_T = \frac{C_{ЗМ} \cdot l_{ВАН}}{\gamma_{CT}^{Ф} \cdot q_H \cdot \beta} + \frac{C_{ПОСТ} \cdot t_{ОБ}}{q_H \cdot \gamma_{CT}}, \quad (15)$$

$$S_T = \frac{0{,}19 \cdot 15{,}5}{1 \cdot 0{,}18 \cdot 0{,}5} + \frac{0{,}27 \cdot 1.59}{0{,}18 \cdot 1} = 35{,}10 \text{ грн/т.}$$

Себестоимость перевозок определяется для всех звеньев всех вариантов каналов распределения. Следовательно, так как предприятие предоставляет преимущество автомобильному транспорту, рассчитаем необходимое число автомобилей Qзад для перевозки 32 т груза блокнотов и записных книг и основные показатели работы подвижного состава на маятниковом маршруте с обратным загруженным пробегом.

Известно, что автомобили предприятия работают на маятниковом маршруте с обратным загруженным пробегом; грузоподъемность автомобиля - 4 т; расстояния загруженной езды и езды без груза lcг = lx = 15 км; статистический коэффициент использования грузоподъемности уст - 1; время простоя под загрузкой и разгрузкой t п-р - 30 мин.; техническая скорость Vt - 25 км/ч; время работы автомобиля на маршруте Тм - 8,5 часов.

Определяем время оборота автомобиля на маршруте:

$$t_o = \frac{2l_{ег}}{V_t} + t_{п-р} = \frac{2 \cdot 15}{25} + 0{,}5 = 0{,}75 = 1{,}7 год. \quad (16)$$

Отсюда, число оборотов за время работы автомобиля на маршруте будет складываться:

$$n_o = \frac{T_m}{t_o} = \frac{8{,}5}{1{,}7} = 5{,}0 \quad (17)$$

Определяем количество груза, который может перевезти автомобиль за день:

$$Q_{сут} = q \cdot y_{ст} \cdot n_o = 4{,}08 \cdot 5 = 16 т. \quad (14)$$

Теперь можно определить необходимое число автомобилей для перевозки 32 т груза блокнотов и записных книг:

$$A_x = \frac{Q_{ЗАД}}{Q_{СУТ}} = \frac{32}{16} = 2 од. \quad (18)$$

Но при этом коэффициент использования пробега будет:

$$\beta_o = \frac{l_{ег}}{l_{ег} + l_x} = \frac{15}{15 + 15} = 0{,}5. \quad (19)$$

Следовательно, проведя расчет, можно сделать вывод, что необходимое число автомобилей для перевозки 32 т груза блокнотов и записных книг нужны 2 единицы автомобилей собственного транспорта предприятия, при условии, что коэффициент использования пробега 0,5.

Также на основе этих данных можно определить производительность автомобиля, если:

- грузоподъемность автомобиля - 4 т;
- скорость движения автомобиля - 40 км/ч;
- время пребывания автомобиля на линии - 9,5 год;
- средняя длина поездки с грузом - 20 км;
- коэффициент использования пробега - 0,5;
- время простоя автомобиля при загрузке и разгрузке за одну поездку - 30 мин.;
- нулевой пробег - 10 км.

Предприятие перевозит автомобильным транспортом грузы блокноты и записные книги, которые относятся к первому классу (то есть коэффициент использования грузоподъемности = 1).

Выходя из данных определяем пробег автомобиля: 20 км: 0,5 = 40 км. Рассчитываем время на одну поездку: 60 мин: 40 км = 1,5 год или 90 мин

Вычисляем время на нулевой пробег: = 15 мин.

Определяем количество поездок: ≈ 6 поездок.

Вычисляем суточную производительность автомобиля:

1. в км пробега: 6 · 40 км = 240 км + 10 = 250 км;
2. в т перевезенных грузов: 4т · 6 = 24 т;
3. в т/км: 24т · 20 км = 480 т/км.

То есть, при таких условиях автомобиль сможет перевозить грузы блокнотов и записных книг, которые относятся к первому классу и равняются 24 т. Потребность предприятия в транспортных средствах определяется в зависимости от размера грузопотоков и общего грузооборота.

Выбор и расчет транспортных средств предприятия происходит в два этапа. На первом этапе проводится выбор вида и типа транспортного средства и средств механизации погрузочно-разгрузочных работ. Основным критериями выбора выступают часовые характеристики перевозки и качество транспортных работ при минимальных расходах. На втором этапе проводится расчет количества транспортных средств на предприятии. Расчет транспортных средств прерывающего действия проводится в следующей последовательности на основе учета суточного грузообмена:

$$N = \frac{Q_{доб}}{q_{доб}} = \frac{32}{16} = 2, \qquad (20)$$

де $Q_{доб}$ - суточный грузоообмен при перевозке данного вида грузов, т/сутки;

$q_{доб}$ - суточная производительность транспортного средства, т/сутки.

Суточный грузоообмен при перевозке данного вида грузов определяется за формулой:

$$Q_{доб} = \frac{Q_p}{Д} \cdot K_н = \frac{225}{365} \cdot 1 = 0{,}62, \qquad (21)$$

де Q_p - годовой (квартальний) грузоообмен каждого вида груза, т/рік;

$Д$ -количество рабочих дней в году (квартале);

$К_н$ - коэффициент неравномерности перевозок, рассчитанный по предприятию в целом.

Коэффициент неравномерности перевозок по предприятию в целом определяется за формулой:

$$К_н = \frac{Q_{доб.макс}}{Q_{доб.серед}} = \frac{10}{2} = 5, \quad (22),$$

где $Q_{доб.макс}$ - максимальный суточный грузоообмен по предприятию в целом, т/сутки;

$Q_{доб.серд}$ - среднесуточный грузоообмен по предприятию в целом, т/сут.

Среднесуточный грузоообмен по предприятию в целом рассчитывается по формуле:

$$Q_{доб.серед} = \frac{Q_{кв}}{Д} = \frac{112}{365} = 0{,}31, \quad (23)$$

где $Q_{кв}$ - квартальный (годовой) грузоообмен, т/год;

$Д$ - количество рабочих дней в квартале (году).

Суточная производительность транспортного средства определяется по формуле:

$$q_{доб} = q_ц \cdot m_ц = 6 \cdot 0{,}5 = 3, \quad (24),$$

где $q_ц$ - рейсовая (цикловая) производительность транспортного средства, т/цикл;

$m_ц$ - количество транспортных циклов за сутки, цикл/

Рейсовая (цикловая) производительность транспортного средства определяется по формуле:

$$q_ц = q_н \cdot К_{гр} = 4 \cdot 1 = 4, \quad (25)$$

где $q_н$ - номинальная грузоподемность транспортного средства, т;

$К_{гр}$ - коэффициент использования грузоподемности.

Количество транспортных цыклов за сутки определяется по формуле:

$$m_ц = \frac{F_{д.х.}}{T_{ц.х.}} = \frac{9{,}5}{8{,}5} = 1{,}12 хв., \quad (26)$$

де $F_{д.хв}$ - суточный фонд часу работы транспортного средства, мин.;

$T_{ц.х.}$ - час поездки (транспортного цикла), мин.

Час поездки (транспортного цикла) определяем по формуле:

$$T_{ц.х.} = T_{пр.} + T_н + T_р = 60 + 30 + 15 = 105 хв. \approx 2 год. \quad (27)$$

де $T_{пр.}$ - время пробега с грузом і без, мин.;

$T_{н}$ - время погрузки, мин.; $T_{р}$ - время разгрузки, мин.

Следовательно, осуществив комплекс расчетов по определению оптимального количества транспортных средств, сделаем вывод, что предприятие предоставляет преимущество автомобильному транспорту, который способен эффективно работать в условиях конкуренции и неопределенности отечественного рынка перевозочных услуг.

В процессе перевозки грузов предприятием автомобильным транспортом, выполняется комплекс вспомогательных операций, в состав которых входят: загрузка и разгрузка автомобильных транспортных средств; сортировка, упаковка, обмерка и маркировка груза; накопление, формирование или дробление партий груза; хранение груза; транспортно-экспедиторские услуги, и тому подобное.

Выводы.

1. Основным заданием в управлении производственной подсистемой предприятия является формирование оптимальной производственной программы предприятия, наиболее адекватной потребительскому спросу.

2. Процесс управления материальными ресурсами на предприятии стоит рассматривать в двух аспектах: организационному и технологическому.

3. Эффективная деятельность предприятия в условиях рынка в значительной степени зависит от достоверного предвидения перспектив своего развития, в первую очередь: разработки планов развития, производственных программ, прогнозов социально-экономического развития.

4. При прогнозировании материалопотоков, на предприятии важно проводить расчеты оптимального количества транспортных средств.

5. На основе проведенных исследований, разрабатываются конкретные меры по повышению эффективности логистической деятельности предприятия, а, следовательно, и деятельности предприятия в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Куліш С.А, Воловельська С.Н., Рабинович И.А. «Математичні методи в плануванні матеріально-технічного постачання». – Київ, 2000.-254с.
2. Неруш Ю.М. Коммерческая логистика: Учебник для вузов. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.- 207 с.
3. Окландер М.А. Логістична система підприємства. - Одеса: Астропринт, 2004. - 309 с.
4. Тридід О. Стратегія логістичної діяльності промислового підприємства // Проблеми науки. - 2005. - № 5. - С.12-15.
5. Юнеман Р. Поток материалов и логистика. - Берлин: Шпрингер, 2000. - 512 с.
6. Magee J.F., Copacino W.C., Rosenfield D.B. Modern Logistics Management: Integrating Marketing and Physical Distribution. - New York: John Wiley, 2002.
7. http://www.wikipedia.org
8. http://www.paperandlife.com
9. www.msas.com
10. www.clm.org

THE IMPORTANCE OF RESOURCES IN THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF TOURISM ORGANIZATIONS

[1]Elmira GODJAYEVA, Assos. Prof.
E-mail: qocayeva-e@rambler.ru
[2]Ulkar SADIGOVA, PhD
e-mail: u.sadiqova@atmu.edu.az
[1,2,]Azerbaijan Tourism and Management University,
Azerbaijan, Baku, 822/23 K.Rahimov str.Baku

Abstract: *It is clear to all that today tourism has become the largest and independent sector of the economy of many countries, and its activities are aimed at meeting the recreational needs of the population. The tourism sector has been a sector that has attracted great attention of both developed and developing countries since the past. The main reason for this is that it is one of the fastest growing sectors in the world. This led to the contribution of the tourism sector to the economy of the countries, and the impact of the World Tourism Organization's assessment of global tourism revenues of $ 2 trillion by 2020, joining for struggle in getting by each country a share of the revenue within its tourism opportunities and enhancing these opportunities. Prognoses based on statistical analysis suggest that tourism plays a significant role in the economy. Thus, this sector, at the same time, is considered as the main driving force of socio-economic development of the national economic priorities of many countries of the world. In modern conditions, strategic planning of tourism is a system of working out, developing and organizing a number of strategic decisions to ensure balance of interests in solving the problems of its development, increasing and developing the tourist potential and competitive advantage of the region, city, and tourist.*
Keywords: *tourism, environment, strategic assessment*

Introduction

Modern tourism is developing at a rapid pace. The demand for tourism goods and services is constantly growing. The result of recent analyzes show that the tourism sector in Azerbaijan is in a state of upheaval. In 2015-2019, the number of tourist enterprises in Azerbaijan increased by average 4.5% per year, tourism employment by 6% per year, and by 8.5% for the number of foreign nationals travelling for tourism. According to the World Travel and Tourism Council, the tourism sector in Azerbaijan is 2.8 percent of GDP and 2.6 percent of employment, which is slightly different from the world average 3 percent direct GDP and 3.6 percent direct employment. [1]. This is an indication of the potential for future development. Rapid growth rates are typical for all indicators of tourism in many countries around the world. The tourism organization has to react to external factors such as the prohibition of exit from some countries or the introduction of a visa regime for domestic tourism, the presence of interest groups and rapid technological changes. For this reason, it is possible to argue that the tourism organization is in more complex situation and circle compared to many other organizations, for example, in the absence of trade unions and in the slow development of technology, with only a few suppliers, or several competitors. Tourism is an important and relevant area in the economic development of countries internationally, and systematic and complex research works devoted to the study of its various aspects may be found. The development of tourism requires the formation of a favorable institutional environment at the state, regional and municipal levels, as well as a scientifically based assessment of the potential of the territory's resources.

Any resource is a stock, source, means, quantitative measure of the ability to perform any activity; conditions that allow, using certain transformations, to obtain the desired result.

From foreign scientists who have conducted a number of researches in this field it is worth mentioning names of V.A. Kvartalnov, K.V. Maslennikova, Zabayeva (2011), A.P. Nazmi Kozak, N.

Hajioglu, C. Avcikurt and others. Pun (1993) outlines four basic principles for assessing competitiveness in the tourism sector: (1) environmental protection; (2) to ensure that tourism becomes one of the leading sectors of the country's economy; (3) expansion of market access channels; And (4) the formation of a dynamic private sector.

Other authors have also used the tourism industry to assess the competitiveness of the strategic environment. Crouch and Ritchie (1993) conducted a detailed study to establish an analytical system that explains the dynamic development of competitiveness in international tourism. These authors (1999) highlight the importance of evaluating the competitiveness of the tourism sector in terms of improving living standards and social welfare, as well as the efficiency of the distribution of resources that create long-term economic prosperity. Cohn and Mayer (1995) then incorporated the overlapping features of tourism services, as well as the specifics of tourism such as tourism resource recovery and external factors, into the Crouch and Ritchie system. The model of tourism competitiveness offered by them includes five factors: attractiveness, management, organization, informativeness and efficiency.

Research methods

In the course of the research, the methods of observation and theoretical analysis were used to analyze and evaluate the environmental context of the strategic development of tourism organizations, which is the nature of the problem, works of local and foreign scientists in this field, information from the State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, reports and internet materials.

Analysis of the current state of tourism and organization of its use in the strategic plan

Modern facilities require tourism organizations to create more sophisticated and most advanced management systems, which should ensure the development of this sector in the face of uncertainty in the market environment, as well as to be compatible with the complex market requirements that are emerging as tourism services. At the same time, the issues of improving the strategic management of the development of tourism organizations are still incompletely studied and under-researched and this field should be dealt more seriously. The importance of a strategy that allows organizations to withstand long-term competitiveness has grown dramatically in recent decades. Further acceleration of environmental changes, new demands and needs, and changes in consumer position, emerging opportunities for business development, development of information networks, accessibility of modern technologies to wide public masses, changing the role of human resources, and other reasons led to the growing importance of developing a strategy for the development of the organization.

The essence of the strategic management process is that the organization only has a clear, comprehensive strategic planning, and its main purpose is to provide a development of long-term strategies to achieve the objectives of the organization and to create management mechanisms that will be used to implement those strategies through the system of plans. The process of developing and implementing an organization's strategy requires that large amounts of resources be consumed. On the one hand, it allows the vast majority of tourism entities to question the strategy only in a theoretical sense, and this is a reason of major strategic mistakes to occur. Not all organizations have the same opportunity, from the strategic point of view, to choose the right and acceptable market. By underestimating their existing potential to operate sustainably over a long period of time, they have, in essence, fallen into a completely alien strategic zone. It is also important to remember that in this case, it is not just about possessing and obtaining resources. The quality of management, its ability to effectively match and integrate these resources from a strategic point of view, its ability to align them with the clear competence and authority of the organization is of paramount importance. From here

we derive a very important characteristic of the subject's "strategic" nature - identifying and operating an adequate market gap for existing resources. The process of developing an organization's strategy is not limited to material and financial resources as well as time costs.

Information and intellectual resources are also important. The elaboration and implementation of strategic decisions involves the access to giant information - the information that is collected, systematized and analyzed throughout the course of the tourism business. Lack of information means that there is no strategy, but the organization's information resources are closely linked to the intellectual resources - the organization must have skilled staff, who not only is able to work on the next business plan and formulate it based on one of methodologies, but also be able to identify the development trends of the external environment, as well as perspectives of one or another business, identify key areas of the organization's development, and justify the need to decentralize resources for strategic purposes.

Methodology for assessing the potential of tourism th resource includes quantitative and qualitative

characteristics and is based on calculus following indicators:

- the absolute value of tourist services representing the sum of all territorial costs a single unit for tourism purposes;
- index of specific tourist investments, representing the amount of investment, per 1000 people. population of the territory;
- index of specific tourist investmenttions, which is the investment ratiotions to the total sales volume, to profit;
- quality indices of tourist information messages assessing the degree of complexity and the completeness of such a phenomenon as the development of tourism;
- general quality index of tourism their investments, shows the level of the complex tourism activity in the region.

The essence of quality indexes is taking into account the fact of the presence (or absence) of a positive parameters in the socio-economic time vitality of the region.

Strategies used to improve tourism planning

The tourism management strategy is directly linked to the formulation of an enterprise development strategy and its effective implementation.

Evaluation of the prepared strategy is carried out with the following key parameters:

- Internal balance of strategy
- The degree of implementation of the strategy, taking into account the enterprise's existing resource potential
- Relationship of risk level with strategy implementation
- Assessment of strategy performance

<u>Alignment of the strategy with the environment:</u> This assessment process determines how well the management-developed strategy fits into the changes that can occur in the country's economy and

the anticipated changes, the legal conditions for the activities of tourism businesses, as well as the consumer market conjuncture.

Internal balance of strategy: This evaluation process identifies how actions implemented by the management to ensure the implementation of individual management objectives and policies, as well as strategies are matched with each other, while focusing on their non-conflict, logical consistency in timing background and compatibility.

The degree of implementation of the strategy, taking into account the enterprise's existing resource potential: in such an evaluation process, the potential of the enterprise in formation of financial resources at the expense of its own internal sources is considered primarily, in addition the level of specialization and technical support of the staff is evaluated in view of the feasibility of implementation of the chosen strategy.

Relationship of the risk level with the strategy implementation: the transition to a new quality and increasing volume of trading activity is usually accompanied by an increase in all key types of economic activities, especially the financial and investment types, so there is a need to determine to what extent these risks are acceptable for the business from the point of view of negative financial consequences on the valuation process.

Assessment of strategy performance: The strategy's performance assessment process in management relies on determining the economic effectiveness of its implementation, and additionally the non-economic results obtained during the implementation of the strategy (increase in the business reputation of the tourism firm; enhancing the level of management of structural units and divisions; enhancing the level of service and reputation of the enterprise operating in this area, improving the psychological environment and working conditions of the staff, etc.) are estimated.

Environmental Analysis in the Tourism Sector.

Development of tourism management allows making effective management decisions in all spheres of activity of the enterprise and its development in perspective. The main provisions of the developed strategy are reflected in the business plan for the development of the enterprise. The need for developing this document is due to the fact that in the current economic environment, provision of its strategic development at the expense of domestic financial resources is not in capacity of every tourism company, they require to attract large amounts of funding from outside to realize it, especially its investment objectives. At the same time, business strategy of any large-scale investor should include accurate and correct view of its size and forms, key indicators of marketing, economic and financial performance, the amount of financial resources associated with the strategy implementation and its repayment, all other key characteristics of an enterprise in which investments will be put, and risks.

In this regard, there is a serious need to develop a strategy for the development of incoming tourism flows. The development of already established and competitive tourist centers in the world market can be achieved through planning strategies. The content of this strategy that we are talking about is that the tourism industry of the host region must go through several stages. At the initial stage, the process of maximizing the range of tourism products' offerings should be carried out at the expense of expansion a separate base, main carrier, excursion services, etc. At the initial stage it is necessary to bring some diversity to the city's base, as a result the price differentiation of international and domestic access tours will automatically increase significantly, the price level will decrease, which will attract not only middle and small income tourists, but also VIP-travellers. The second phase of the development strategy envisages the gradual inclusion and subsequent popularization of tourism resources or demonstration facilities in nearby areas which will allow to attracting tourists to

other demonstration sites using the tourism attractiveness of popular center, as well as popularization of places that are not well known and popular among travellers, among incoming tourists. The third phase includes combined tours offered by host tour operators, which not only provides an excursion tour of city suburb's demonstration facilities, but also for an overnight stay.

The main essence of this show is to remove the tourist flow from disintegration and accumulative state. The main purpose of the phase we mentioned is to transform the tourist center into a major transit point for the tourists to accept and then guide them to less important residential areas. Thus, the tourism development strategy will not only allow the formation and popularization of new tourist centers, but will also gradually facilitate covering of larger areas of the country. This strategy is practically risk-free, as it is primarily based on a well-known tourism brand among potential consumers and does not require significant capital investment because the existing tourism infrastructure is actively used. However, it should be noted that the development strategy does not lead to full tourism coverage of the country, as previously unrecognized and less well-known demonstration facilities and tourism resources are located far from modern tourism centers.

Tourism is explored in two main areas: 1) in accordance with macroeconomic criteria; 2) in accordance with social development of the region. Since tourism is linked to natural resources, its recycling is provided through funds allocated to the local population. That is why financial support for entrepreneurs through centralized budget or subsidies stimulates the development of tourism in different regions.

Tourism can be part of a complex of entrepreneurial activities. Therefore, the introduction of a comprehensive approach to the development of other areas of tourism will help to reduce costs and solve the social problems of the whole area.

Conclusion and suggestions

The success of the countries with the highest economic performance in the field of tourism is aimed at economic growth of the state and meeting the needs of regional development. The key role in the sustainable development and strengthening of tourism is the competitiveness of the region. Environmental analysis in the regions in which tourism is organized, planning by environmental impact assessment, consideration of environmental impact assessment when investing and monitoring and support by public and private sector and civil society actors of this process play an important role.

Taking into account tourism as one of the priority sectors of the country's economy, the main principles, objectives and directions of state regulation of tourism are defined in the Law "On Tourism" and the Law on "Environmental Impact Assessment". The development of the tourism industry requires financial support both at the state and regional levels. The tourism development strategy should also include the reduction of local taxes in terms of tax privileges, concessional loans, and investment in tourism facilities. Strategic management in the field of tourism can be considered an activity that will help the tourism company achieve its goals based on its maintaining a competitive advantage and quick reaction to changes in the external environment. That is, the essence of strategic management is characterized by specific goals and efficiency, taking into account the priorities of the external environment.

Suggestions. In order to accelerate the development of the tourism sector, it is advisable to carry out certain measures:

A logical policy and a comprehensive strategy should be developed to ensure the participation of all participants of the tourism market in this process by defining short- and long-term plans for the development of the tourism sector. It is possible to encourage small and medium-sized businesses in

the organization of tourism as a form of entrepreneurship by introducing more financial, credit and tax incentives in terms of socio-economic development of tourism.

These strategies include developing infrastructure, monitoring the diversification and quality of tourism products, establishing up-to-date systems for collecting, analyzing and disseminating tourism statistics, etc.

As a result, it can be said that the strategic line in terms of the promising economic development of the country is resolved.

REFERENCES:

1. Azərbaycanda turizm sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar Strateji Yol Xəritəsi, 6 dekabr -2016 –cı il.
2. B.Ə.Bilalov "Turizmin menecmenti" Bakı: "Mütərcim", 2005.372 s.
3. Ə.Q.Əlirzayev "Turizmin itisadiyyatı və idarə edilməsi", Bakı 2011
4. Gulyaev V.G., Selivanov I.A. "Tourism: Economy, Management, Sustainable Development". Moscow: Sovetskiy sport, 2008 .-- 280 p.
5. Kvartalnov V.A. "Theory and practice of tourism", Uchebnik Moscow: Finansy i statistika, 2003 672 p.
6. Maslennikova K.V. Formation of factors and conditions for the improvement of the efficiency of using the resources of the region for the sustainable development of tourism :. Saint - Petersburg 2006, 161 p.
7. Zabaeva M.N. "Effective use of the regional tourist potential: theory, methodology and practice": Dis. ... doc. economic science. Nizhny Novgorod, 2011, 395 p.
8. Murat Yeşiltaş və İlker Öztürk, "Bölgesel kalkınma çerçevesinde alternatif turizm faliyetlerine yönelik bir değerlendirme: Sivas Örneği" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2008.
9. Nazmi Kozak, Meryem Kozak, Metin Kozak, Genel Turizm İlkeleri ve Kavramları, Sekizinci Basım, Detay yayıncılık, Ankara, 2009.
10. Hacıoğlu, N. və Avcıkurt, C. Turistik Ürün Çeşidləndirməsi, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım 2008.
11. Küçükaltan. D. ve Yılmaz. İ.A. Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Ekoturizmin İğneada Ölçeğinde Uygulana bilirliği. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı. Akçakoca, 157-167, 201.
12. Tourism: Principles, Practices, Philosophies (Hardcover) by Charles R. Goeldner 2012.
13. Tourism Management (ebook) by Stephen J. Page 2014.
14. Crouch GI, Ritchie JRB (1999) Tourism, competitiveness, and societal prosperity. Journal of Business Research 44: 137-152.
15. Tourism, Charles R. Goeldner, J.R. Brent Ritchie, 2002/

SECŢIUNEA 2: ECONOMIE FUNDAMENTAL ŞI APLICATĂ

NATURE, ECOSYSTEMS AND BIODIVERSITY - ECOSYSTEM MANAGEMENT

[1]**Florina BRAN,** PhD
e-mail: florinabran@yahoo.com
[2]**Dumitru-Alexandru BODISLAV,** PhD
e-mail: alexandru.bodislav@gmail.com
[3]**Sorin-Petrică ANGHELUȚĂ,** PhD
e-mail:sorin.angheluta@gmail.com
[4]**Răzvan Cătălin DOBREA,** PhD
e-mail:razvan.dobrea@man.ase.ro
[5]**Svetlana PLATAGEA GOMBOS,** PhD Student
e-mail: svegombos@yahoo.com.sg
[1, 2, 3, 4,5] Bucharest University of Economic Studies
6 Piata Romana, 1st district, Bucharest, 010374 Romania

Abstract. *In order to maintain, increase the health and productivity of ecosystems in the socio-political and value context, respectively the capacity to provide benefits for society, the concept of ecosystem management was created. Earth's ecosystems provide humans with a wide variety of benefits, known as "ecosystem goods and services." Goods produced by ecosystems include: food, water, fuels and wood, while services are water supply and air purification, natural waste recycling, soil formation, pollination and regulatory mechanisms that nature, if not intervened on. they use them to control the climatic conditions and populations of animals, insects and other organisms. Through this paper we aim to bring to attention the issue of nature biodiversity which through proper ecosystem management would allow the correct use of resources, economic development and nature conservation can exist and can have an influence on the development of tourism and agro-tourism.*
Keywords: *nature, ecosystems, biodiversity, management*

JEL CLASSIFICATION*: Q54, Q56, F63*

INTRODUCTION

In the past, the term nature conservation referred only to recreational activities, targeting certain categories of people and focused only on the conservation of certain species [Bran et al., 2018]. Today, with the accumulation of knowledge and a much broader vision of the natural environment, nature conservation means the protection of land and landscapes for both recreation and public interest and last but not least the conservation of certain habitats and species for ensuring their maximum durability.

Plants and animals, including humans, cannot exist without water, air, light, temperature, soil, ie biocenesis cannot exist without a certain biotope. The ecosystem is formed at the interdependence between biotope and biocenesis [Rădulescu et al., 2018].

According to the Convention on Biological Diversity, signed in Rio de Janeiro on 5 June 1992, biodiversity means "the variety of expression of the living world, the variability of living organisms from all sources, including, but not limited to, terrestrial, marine and other aquatic ecosystems. of the ecological complexes of which they are part; this includes diversity within species, between species and ecosystems "[IUCN, 2020].

The concept of biodiversity is quite broad and should not be confused with that of biological resources, the latter being components of biodiversity. Among the biological resources we mention: timber resources, crops, plants and all those categories which in turn can be grouped into cultivated and uncultivated [Bran et al., 2020].

ECOSYSTEM SERVICES

An important role in the fierce fight against the destructive factors on the environment, ecosystems and habitats has the conservation of ecosystems and biodiversity. If natural ecosystems are not protected, the goods and services they provide will become increasingly scarce and sought after. The poor population, especially in developing countries, is most at risk of biodiversity loss, as it often depends directly on ecosystem goods and services [Burlacu et al., 2018]. It is obvious that we are wasting the natural capital of the Earth at a too fast pace [Bodislav et al., 2019].

Ecosystem services are the end products of nature, and refer to the benefits of society: water supply and air purification, natural waste recycling, soil formation, pollination and regulatory mechanisms that nature, if not intervened, uses to control climatic conditions and populations of animals, insects and other organisms [Negescu Oancea, et al., 2020].

According to the typology proposed by the Millennium Ecosystem Assessment, ecosystem services are divided into four main categories: support, supply, regularization and cultural. Support services, as the name implies, are services that underlie soil formation and include photosynthesis and the nutrient cycle that underlie growth and production. The biogeochemical circulation has a role in restoring the reserves of nutrients through some organisms, these allowing the creation of physical structures and mechanisms [Dima et al., 2020].

In order to better understand this process we could think of a certain type of ecosystem, such as agriculture, in which the supply of nutrients, in this case, is restored through the use of fertilizers. Disruption of biochemical cycles is caused by human activities and is manifested by unwanted accumulations of nutrients, in generic terms called eutrophication [Bran et al., 2020].

Eutrophication is determined by the additional inflows of nutrients into agricultural ecosystems that cannot be retained or recycled locally, being transferred to other ecosystems and by the deposition in the atmosphere of nutrients caused by fires, wind erosion, industry, etc. [Howark, et al. 2000].

Due to its effects, eutrophication is considered the most serious form of water pollution, especially affecting fish production, drinking water supply and recreational activities. Supply services represent the ability of ecosystems to produce goods necessary to satisfy human existence such as food, water, wood and fiber [Alpopi et al., 2018]. The biological needs of the human body are in a direct correlation with the food needs of the individual being influenced by numerous internal factors (age, sex) and external (temperature, pressure).

Food has a quantitative and a qualitative side in its structure [Burlacu et al., 2020]. The quantitative side expresses the daily energy consumption of an individual depending on certain factors related to climate, age and physical activity. Coste Ioan in the book Man, the Biosphere and Natural Resources argues that "in warm climates, individual energy consumption is lower compared to temperate and cold" [Costea, 1992].

Most of the food consumed by humans comes from agricultural ecosystems (culture, animal husbandry), and the rest from natural ecosystems: marine and oceanic (fishing, seafood, hunting). At the end of the twentieth century, alternative agricultural systems (use of organic fertilizers, conservation of soil fertility, etc.) are promoted, which no longer focus on maximizing production

but on ecological principles addressed through the concept of sustainable agriculture. According to Radulescu, sustainable agriculture is defined as "a system of technologies and practices meant not only to ensure a satisfactory production but also ecological objectives" [Rădulescu, C.V., 2003].

When we talk about food problems, we do not necessarily refer to hunger but also to the inadequate consumption of vitamins, proteins and minerals or to the excessive consumption of certain amounts of food, regarding the food imbalance that is called overnutrition. The most common problems with food are, as mentioned above, malnutrition or hunger caused by poverty or the inability to lead a decent life and overeating or preference for foods high in energy (fats, proteins) all leading to obesity or cardiovascular diseases [Bodislav et al., 2020].

In order to reduce the excesses and negative effects of inadequate nutrition, the transition to traditional foods, the highest possible consumption of fruits and vegetables, dairy products, iodized salt, etc. are encouraged [Bran et al., 2020].

A threat to society is posed by natural hazards which are a consequence of man's destruction of natural ecosystems. Over time, people have tried to reduce the impact of natural hazards through the development of technologies, but they continue to pose a threat by causing material damage and loss of life because society cannot have permanent control over them [Burlacu et al., 2020].

Human efforts to conserve natural ecosystems and avoid deforestation will reduce the impact of fires, droughts and landslides.

Both the rate of their decomposition into ecosystems and the transport of waste by water, air currents or biological agents contribute to reducing the toxicity of waste. Plants also have an important role in reducing the concentration of pollutants in soils contaminated by the bioremediation process.

The last category of services and the best perceived by people are cultural services, which refer to beauty, inspiration and recreation that contribute to a better spiritual state.

ANTHROPOGENIC PRESSURE ON BIODIVERSITY

Biodiversity is currently threatened by the destruction of natural ecosystems as a result of land use change, through increased agriculture and urbanization, overexploitation, pollution, climate change and new species that compete with native flora and fauna, contributing to the destruction of natural ecosystems. part of it already disappearing.

According to Bleahu, anthropogenic pressure is influenced by factors such as [Bleahu, 2001]:

- Population growth and resource consumption.
- Continuous narrowing of the spectrum of products sold in the food sector.
- Incorrect assessment of the environment and its resources.
- Inequity in the distribution of benefits from protecting and conserving biodiversity.
- Deficiencies in scientific and economic knowledge.

People are not aware that by maximizing the exploitation of ecosystems and by excessive hydropower or tourism arrangements accelerates the mechanism of biodiversity loss endangering the extinction of species and habitats, the riches and benefits that nature offers us and last but not least we can welfare danger.

Biodiversity also has an economic value that allows the evaluation of ecosystem goods and services in financial terms by comparing the costs of ecosystem extinction with those of efficient conservation measures. The economic role of biodiversity is to ensure the most efficient use of

resources, because in the event of the loss of natural ecosystems the well-being of survival will be affected in the long run.

Although trade in general should have a positive impact on biodiversity by increasing the economic efficiency of production and allocating resources, there are situations when it poses a rather serious threat to biodiversity through a number of processes: changes in production. , trade liberalization leading to an increase in economic activity in certain sectors, the internationalization of capital investments, trade policies with a negative impact, emissions from transport and the introduction of new technologies that excessively pollute the environment.

Out of the desire to have short-term gains without taking into account the possible depletion of resources, the term overexploitation of resources arose. Over exploitation of natural resources, achieved through mining, excessive grazing that hinders the natural regeneration of arboreal vegetation, excessive extraction of wood from private and state forests, is a permanent threat to biodiversity, through the quantities exploited, through the extraction of trees from parquet on the course of mountain streams. Overexploitation causes the decline of species and in some cases their extinction.

Massive deforestation in order to capitalize on timber production, trade in timber, expansion of agricultural land and pastures, construction of roads and highways lead to: the extinction of thousands of species of trees, birds and plants, floods, the danger of global warming and of the greenhouse effect.

Excessive fishing or overexploitation of fish resources is considered one of the main causes of declining fish stocks and the destruction of coral reefs. Habitat change has led to increased greenhouse gas emissions that cause significant global climate change by rising sea levels, early melting of glaciers, significant amounts of rainfall or prolonged drought.

The effects of acid rain are numerous and, unfortunately, they are negative for both nature and humans. Waters with high concentrations of acid that fall from the sky have a devastating impact on forests, soil, watercourses and stagnant water. Numerous species of aquatic insects and invertebrates, with an essential role in these habitats, are killed by the acidity of the rains.

Intensely practiced uncontrolled tourism creates a negative impact of intensity by deteriorating and degrading wild flora, disturbing animal species, degrading sloping soils by not following marked routes, as well as by camping and open fires in illegal places, throwing household waste anywhere and anyway. All these have determined a great pressure on the natural environment, leading to its degradation, thus being necessary to implement the concept of ecotourism, not only in protected natural areas.

Taking into account the special importance of natural capital for the sustainable development of human communities in terms of ensuring renewable resources (water, air, food, clothing, medicine, air and water regeneration, etc.), landscape and recreational value, protection and ensuring the ecological balances necessary to maintain a healthy environment, results in the imperative need to conserve biodiversity as a necessary condition for the harmonious development of future generations.

Regarding biodiversity conservation, a number of objectives have been developed, the most important of which are: restoring environmental conditions for biodiversity conservation, human activities on species and ecosystems, developing methods to protect biological diversity, describing the diversity of the living world and others.

The economic value of biodiversity underlines the economic and social role it plays in the development of coastal areas for marine ecosystems, with Member States complying with biodiversity legislation as well as the protection measures of the Natura 2000 network. of resources,

economic development and nature conservation can exist and can have an influence on the development of tourism and agro-tourism. The value of biodiversity conservation can be achieved through the 2020 Strategy. We can say that the production of materials, trade and consumption lead to a decrease in biodiversity, and to prevent this, Member States can promote and develop the most efficient use of resources in the field of consumption. It is also preferable to develop and adopt a Management Plan for all categories of protected areas that will achieve the conservation, maintenance, restoration of a favorable conservation status of bird species and specific natural habitats, as it is. defined in national and international normative acts, taking into account the requirements of the European Union.

CONCLUSION

In the field of biodiversity conservation and sustainable use of its components, the legislative framework is a strengthened one, but there are still some gaps in secondary legislation and some inconsistencies, inconsistencies and gaps in sectoral legislation. These deficiencies are mainly due to the fact that the Biodiversity Strategies and Action Plans developed so far have not been assumed by political factors, not being adopted by normative acts, thus lacking the legal force necessary for taxation. In this regard, an improvement of the legal and regulatory framework is recommended for a better conservation of biodiversity in protected natural areas.

In accordance with modern principles of nature conservation, the management plan must integrate the interests of biodiversity conservation with those of socio-economic development of local communities within the scope of the nature reserve, while taking into account the traditional, cultural and spiritual features specific to the area. .

In order to assess the state of biodiversity and the effectiveness of conservation measures as accurately as possible, a series of indicators must be developed that correspond to the specifics of the ecosystems.

Due to the lack of mandatory introduction of basic notions on biological diversity and species conservation in the pre-university education curriculum, I consider it necessary to develop as many programs and projects as possible aimed at informing and educating young people about the measures taken for conservation biodiversity values.

More emphasis should be placed on strengthening institutional capacity at the level of environmental authorities and administrators / custodians and developing programs for the professional training of staff in these structures, in order to effectively carry out biodiversity conservation.

REFERENCES

1. Alpopi, C.; Burlacu, S.; Ioviţu, M.. (2018) Procesul de globalizare şi politicile ecologice. In: *Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii*. Vol.2, 28-29 septembrie 2018, Chișinău, Republica Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2018, pp. 317-324. ISBN 978-9975-75-931-1.
2. Bleahu, M.(2001), *Priveşte inapoi cu mânie…Priveşte inainte cu spaimă*, București, Editura Economică pg.188-190.
3. Bodislav, A. D., Rădulescu, C. V., Moise, D., & Burlacu, S. (2019). Environmental Policy in the Romanian Public Sector. *The Bucharest University of Economic Studies Publishing House, 312.* Bran, F.., Alpopi, C., & Burlacu, S. (2018). Territorial Development-Disparities between the Developed and the least Developed Areas of Romania. *LUMEN Proceedings*, *6*(1), 146-155.

4. Bodislav, D. A., Buzoianu, O. A. C., Burlacu, S., & Rădulescu, C. V. (2020). Analysis of companies in Romania from the perspective of risk perception and the management needs thereof. *Economic Convergence in European Union*, 341.
5. Bodislav, D.A., Radulescu, C.V., Bran, F. and Burlacu, S., 2020. P Public Policy in the Areas of Environment and Energy. 6th BASIQ International Conference on New Trends in Sustainable Business and Consumption. Messina, Italy, 4-6 June 2020. Bucharest: ASE, pp. 228-235
6. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2019). THE ANTHROPIC PRESSURE ON THE FOREST SPACE. DYSFUNCTIONS AND RISKS IN ROMANIA. *Quality-Access to Success*, *20*
7. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350.
8. Burlacu, S., Gavrilă, A., Popescu, I. M., Gombos, S. P., & Vasilache, P. C. (2020). Theories and Models of Functional Zoning in Urban Space. *Revista de Management Comparat International*, 21(1), 44-53.
9. Burlacu, S., Gutu, C., & Matei, F. O. (2018). GLOBALIZATION--PROS AND CONS. *Quality-Access to Success*, *19*.
10. Burlacu, S.; Alpopi , C.; Popescu, M. L. (2018) Omul și degradarea mediului natural. Efecte distructive. In: Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii. Vol.1, 28-29 septembrie 2018, Chisinau, Republica Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2018, pp. 159-165. ISBN 978-9975-75-932-8
11. Coste Ioan.(1992),*Omul, biosfera si resursele naturale*, Editura Facla, Timișoara, pg.160.
12. Dima, C., Burlacu, S., & Buzoianu, O. A. C. (2020). Strategic Options for the Development of Ecotourism in the Danube Delta in the Context of Globalization. *In SHS Web of Conferences (Vol. 74, p. 04005). EDP Sciences.*
13. Howark, R.W., Anderson, D.,Cloern,J.,Efring,C.,Hopkinson, C.(2000). *Nutrient pollution of coastal rivers bays and seas*,Issues in Ecology nr.7,pg.15
14. IUCN Definitions, http://cmsdata.iucn.org/downloads/en iucn glossary definitions.pdf
15. Negescu, M D; Burlacu, S; Mitriță, M; Buzoianu, O C A. Managerial Analysis of Factoring at the International Level *Challenges of the Contemporary Society*. Proceedings; Cluj-Napoca Vol. 13, Iss. 1, : 99-102. Cluj-Napoca: Babes Bolyai University. (2020)
16. Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2018). DEMOGRAPHIC EXPLOSION AND IT GOVERNANCE IN PUBLIC INSTITUTIONS. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, *11*(1), 18. Rădulescu, C. V., Dobrea, R. C., & Burlacu, S. (2018) THE BUSINESS MANAGEMENT OF DISTRESS SITUATIONS. THE 12th INTERNATIONAL MANAGEMENT CONFERENCE "Management Perspectives in the Digital Era" November 1st-2nd, 2018, BUCHAREST, ROMANIA, 1, 741-747
17. Rădulescu, C.V.,(2003), *Dezvolatarea durabilă și implicațiile economice financiare ale organizării exploatațiilor agricole*, Editura Ase, București,pg.22.

TRENDS IN THE DYNAMICS AND STRUCTURE OF FOREIGN INVESTMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

TENDINȚE ÎN DINAMICA ȘI STRUCTURA INVESTIȚIILOR STRĂINE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Aliona BALAN, PhD
Email: balan.a@ase.md
Academy of Economic Studies of Moldova,
Republic of Moldova, Chisinau, 61 Banulescu Bodoni,
Phone: (+373 22) 22 41 28
Web site: www.ase.md

Abstract. *Foreign investment has become a key driver of the development of any country's economy, but especially for developing countries, emerging economies and countries in transition. They are part of the class of financial flows that do not generate external debt, are considered to be a plus for domestic investments and, at the same time, are correlated with the creation of new jobs, knowledge transfers and improving labor productivity.*
The actuality of the topic investigated is determined by the need to amplify the investment process in the Republic of Moldova as a prerequisite for accelerating the economic development of the country, which is impossible to achieve without attracting foreign investment and improving investment policy in the Republic of Moldova. The aim of the research is to analyze trends in the development of foreign investments, of forms of investment in the economy of the Republic of Moldova, as well as the facilities offered to stimulate them.
Keywords: *foreign investment, economic growth, investment incentives, attracting foreign investment, priority sectors.*

JEL CLASSIFICATION: E2, F6, F21.

Introducere

Investițiile străine reprezintă unul dintre cei mai importanți factori ai dezvoltării, restructurării și modernizării economice și, din această perspectivă constituie o temă de permanentă actualitate și de continua analiză. În acest context, lucrarea de față își propune să cerceteze fenomenul de maximă importanță pe care îl reprezintă investițiile străine, îndeosebi din perspectiva analizei dinamicii acestora în economia națională și stimulentelor aplicate pentru susținerea lor.

Investițiile străine au devenit un motor esențial al creșterii economice a oricărei ţări, în special pentru ţările în curs de dezvoltare, economiile emergente şi ţările în tranziţie. Ele fac parte din clasa fluxurilor financiare ce nu generează datorie externă, sunt considerate a fi un plus al investiţiilor autohtone şi, totodată, sunt corelate cu crearea de noi locuri de muncă, transferuri de cunoștințe și imbunătățirea productivității muncii.

Material şi metodă

În cadrul cercetării, au fost utilizate metoda de analiză a literaturii din domeniul cercetat, metoda comparativă, abstracția științifică etc. De asemenea, s-a recurs la metoda inductivă, cu ajutorul căreia au fost generalizate fapte concrete, analizate, sintetizate și formulate concluzii asupra problemei cercetate.

Suportul informaţional al cercetării îl reprezintă atât publicaţiile ştiinţifice la nivel național, cât și studiile internaționale, rapoartele elaborate de Banca Națională a Moldovei, datele statistice prezentate de Biroul Național de Statistică, alte resurse informaţionale accesibile în Internet.

Rezultate şi discuţii

Investițiile străine au inregistrat la 31.12.2019 un stoc în valoare de 10400,5 mil. USD, în creștere cu 658,3 mil. USD (+6,8 la sută) comparativ cu finele anului 2018. Această creștere a avut loc ca urmare a fluxului pozitiv înregistrat în balanța de plăți (694,37 mil. USD), a modificărilor de preț (83,54 mil. USD) și s-a diminuat ca rezultat al fluctuației ratelor de schimb ale valutelor originale față de dolarul SUA (-51,25 mil. USD) și al altor schimbări (-68,40 mil. USD).

Sporul investițiilor străine din Republica Moldova în anul 2019 a fost o parte a unui proces general de creștere neuniformă, care durează din anul 2014 de la nivel de 8248,4 mil. USD.

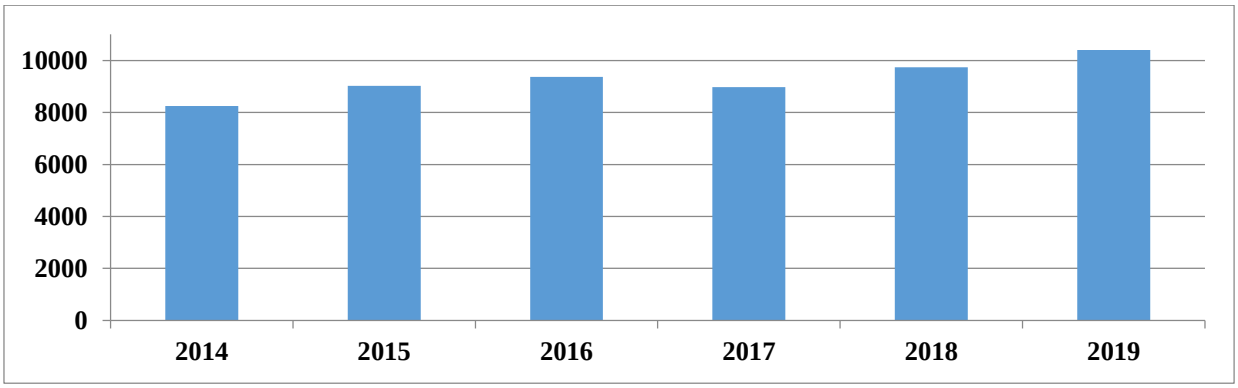

Fig. 1. ***Dinamica volumul investițiilor străine în Republica Moldova (mil. USD)***
Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [5]

În totalul investițiilor străine au predominat alte investiții cu o pondere de 53,2 la sută (în creștere cu 0,1 p. p. comparativ cu sfârșitul anului 2018). Ele au constituit 5533,98 mil. USD în anul 2019, cu o creștere de 6,26 mil. USD față de anul 2018. Ponderea investițiilor directe a constituit 46,5% (în creștere cu 6,5 p. p.), având nivelul de 4836,36 mil. USD în anul 2019, sporind cu 675,07 mil. USD față de anul 2018. Investițiile de portofoliu cu derivatele financiare au avut o pondere de 0,3 la sută cu un volum de 30.2 mil. USD.

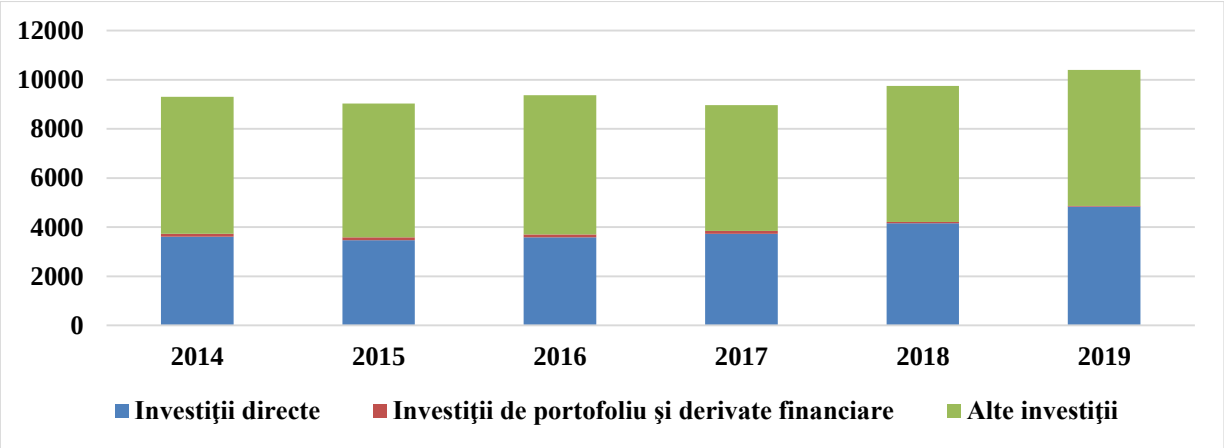

Fig. 2. ***Structura investițiilor străine în Republica Moldova (milioane Dolari SUA)***
Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [5]

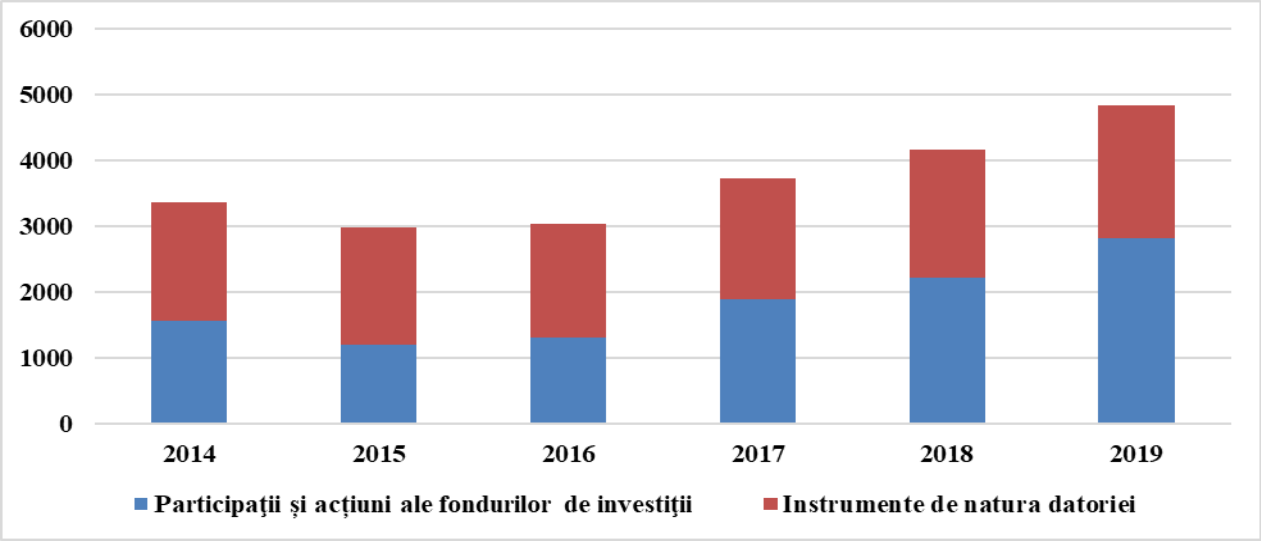

Fig. 3. Structura investiţiilor directe pe componente de bază (mil. USD)

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [5]

Componența instrumentelor de natura datoriei este mixtă: 1 245,51 mil. USD reprezintă stocul împrumuturilor contractate de la investitorii străini direcți, 189,98 mil. USD sunt angajamente sub formă de credite comerciale față de investitorii străini direcți și 576,07 mil. USD sunt alte datorii față de investitorii străini direcți.

Distribuția geografică a investițiilor directe sub formă de participații și acțiuni acumulate este prezentată în figura 4.

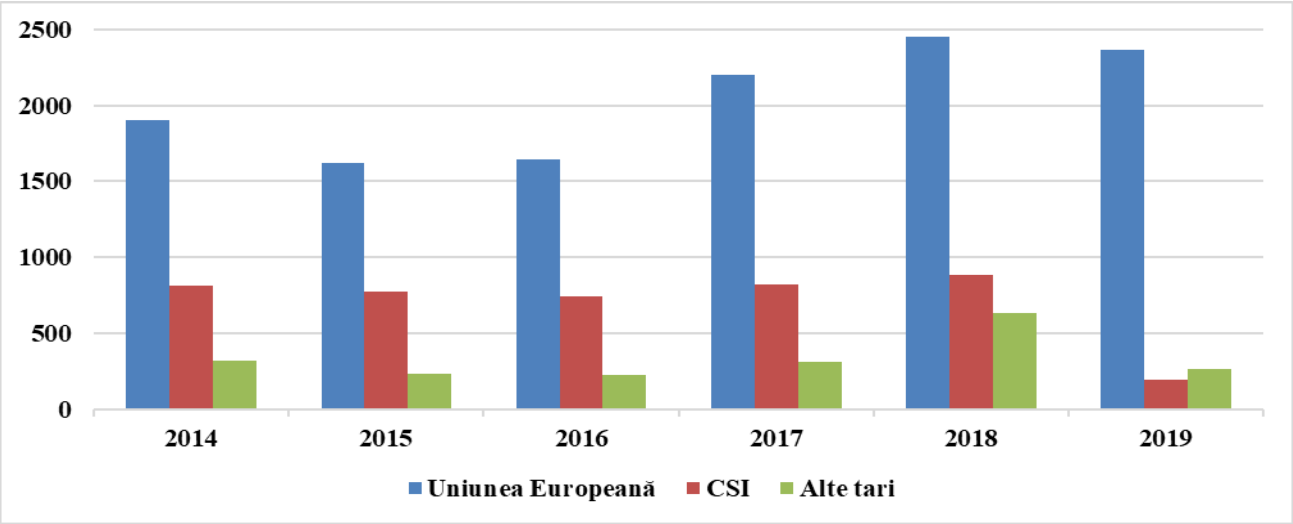

Fig. 4. Repartizarea geografică a investițiilor directe sub formă de participații și acțiuni acumulate (mil. USD)

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [5]

Volumul total al investițiilor directe sub formă de participații și acțiuni acumulate, investitorilor din ţările UE în anul 2019 a constituit 2368,7 mil. USD, reducând-se față de anul 2018 cu 83,7 mil. USD. Lor le-a revenit ponderea majoritară de 85,4 la sută.

Investitorii din țările CSI au deținut o pondere de 10,2 la sută din totalul capitalului propriu acumulat. Volumul investițiilor respective în anul 2019 a fost de 191,3 mil. USD, care s-a diminuat față de anul 2018 cu 692,9 mil USD.

Cei proveniți din alte ţări au deținut în anul 2019 investiții în proporție de 4,4 la sută cu un volum de 264,7 mil. USD, cu reducere de 365,7 mil. USD față de anul 2018.

În anul 2019 cele mai imprtante țări în atragerea investițiilor străine directe au fost: Rusia (22,7%), Olanda (14,0%), Cipru (8,4%), România (7,5%), Franța (7,4%), Spania (7,2%), Gremania (6,0%), Italia (5,1%), Marea Britanie (3,9%).

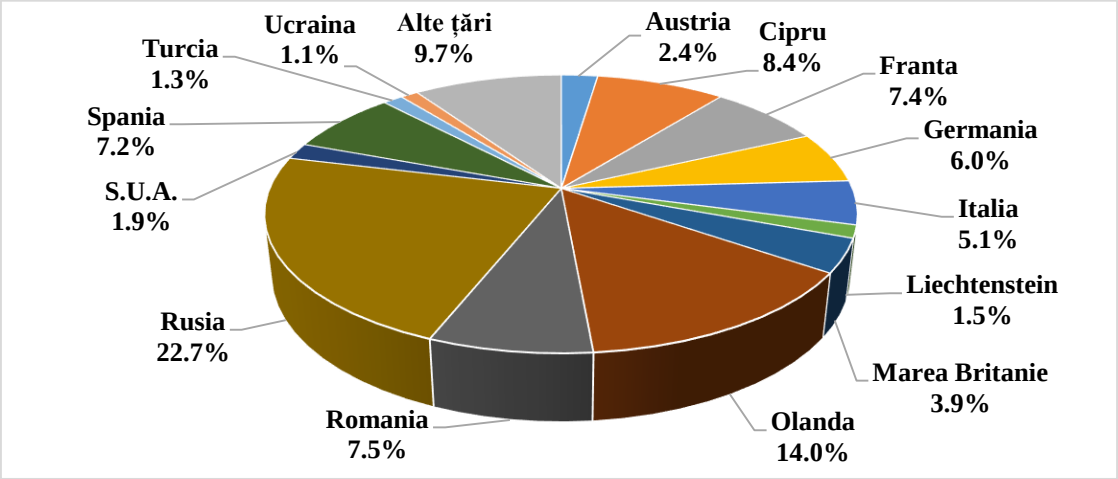

Fig. 5. ***Repartizarea investițiilor străine directe pe țările de proveniență***
Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [5]

Repartizarea investiţiilor directe în capital propriu acumulat pe activităţi economice este demonstrată în Tabelul 1. Principalele domeniile de alocare a investițiilor străine directe au fost: activitățile financiare, care în anul 2019 au avut ponderea (25,8%), industria prelucrătoare (21,7%), comerțul cu ridicata și amănuntul (20,6%).

Tabelul 1. Distribuirea investiţiilor directe în capital propriu acumulat pe activităţi economice (%)

	2016	2017	2018	2019
Activităţi financiare	29,9	24,7	25,2	25,8
Industria prelucrătoare	28,7	25,7	23,6	21,7
Comerţ cu ridicata şi cu amănuntul	14,4	16,9	16,1	20,6
Informații și comunicații	11,0	9,0	8,7	8,0
Transporturi şi depozitare	2,6	2,5	5,4	5,5
Tranzacţii imobiliare	2,4	2,7	6,3	5,0
Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat	9,7	13,7	9,9	8,5
Alte activităţi	1,3	4,8	4,8	4,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [5]

Zonele economice libere au avut un impact semnificativ în atragerea investițiilor în Republica Moldova, volumul lor fiind prezentat în figura 6.

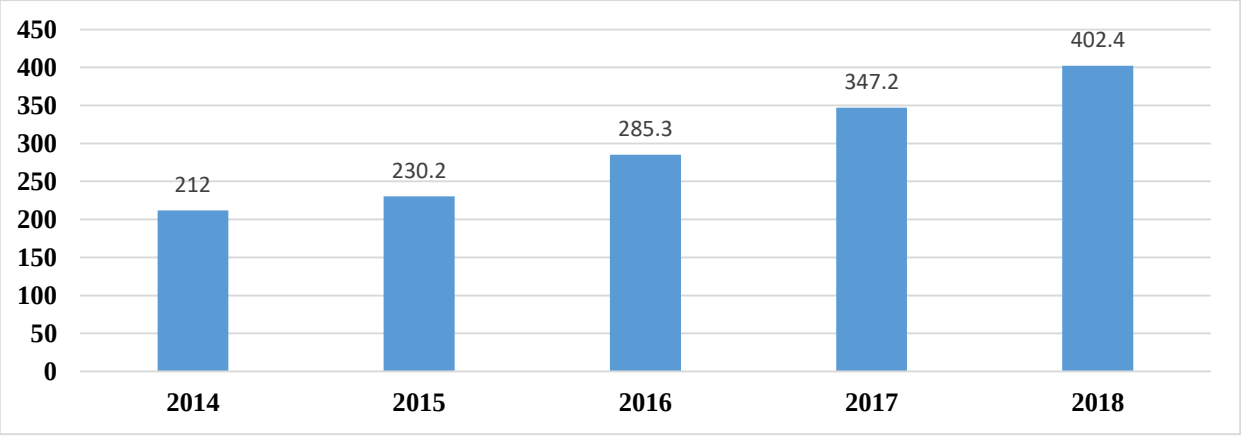

Fig. 6. Dinamica stocului investiţiilor în zonele economice libere (milioane USD)
Sursa: Elaborat de autor în baza surselor [2], [4]

În anul 2018, investiţiile în zonele economice libere din Republica Moldova au constituit 55,2 mil. USD comparativ cu 64,5 mil. USD în anul precedent. Volumul total al investiţiilor a crescut cu 15,4% şi a depăşit 402,4 mil. USD. Cel mai mare volum de investiții a fost atras în ZEL „Bălţi" – 185,4 mil. USD şi ZEL „Ungheni-Business" – 77,9 mil. USD. În medie, fiecare rezident al ZEL a investit în dezvoltare 247,3 mii USD.

Potrivit Ministerului Economiei și Infrastructurii, la sfârșitul anului 2018, volumul investițiilor în zonele economice libere ale Republicii Moldova pentru întreaga perioadă a activității lor a constituit 402,4 milioane dolari.

În Republica Moldova se oferă diverse *stimulente pentru susţinerea investiţiilor*. Astfel, anumite stimulente investiţionale se aplică la nivel de sectoare economice, cum ar fi cel al tehnologiei informaţiei şi comunicaţiilor şi al agriculturii.

Companiile din sectorul tehnologiei informaţiei şi comunicaţiilor beneficiază de facilităţi privind costurile forţei de muncă − impozitul pe venit al persoanelor fizice şi contribuţiile la asigurările sociale deduse din salariul lucrătorilor din industria tehnologiei informaţiei şi comunicaţiilor sunt calculate din venitul plafonat la 2 salarii medii prognozate pe economie.

În sectorul agricol, gama de stimulente este puţin mai largă. Astfel, fondul de subvenţionare a producătorilor agricoli susţine fermierii în contractarea creditelor bancare, asigurările în agricultură, investiţiile în tehnologiile şi echipamentul agricol, inovaţiile tehnologice din sector etc. Suplimentar, în cazul producătorilor agricoli se aplică o serie de stimulente fiscale: scutirea de TVA pentru serviciile cooperativelor agricole de prestări servicii livrate membrilor acestei cooperative, cu condiţia ca cel puţin 75% din valoarea totală a livrărilor cooperativei să corespundă anumitor criterii; gospodăriile ţărăneşti (de fermier) sunt impozitate doar cu 7% din profitul impozabil în comparaţie cu cota de 12% din profitul impozabil aplicată persoanelor juridice; angajatorii achită o cotă preferenţială de asigurări sociale de stat de 16% comparativ cu 18% în cazul cotei standard.

Alte stimulente pentru investiţii sunt aplicate orizontal tuturor sectoarelor. În particular, cheltuielile ce ţin de transportarea angajaţilor, hrana şi studiile de formare profesională sunt deductibile din punctul de vedere al impozitului pe venit. Adiţional, importul sau procurările de echipament incluse în capitalul social al firmei este scutit de TVA, iar pentru investiţii capitale este prevăzută restituirea TVA. Stimulente speciale sunt prevăzute şi pentru întreprinderile mici şi mijlocii sub forma taxei reduse de impozitare de 3% din venitul operaţional. La fel, agenţii economici pot solicita Guvernului extinderea termenului de plată a TVA şi a taxelor vamale pentru perioada ciclului

de producere, dar nu mai mult de 180 de zile, la materia primă, accesorii, ambalajul primar şi la părţi componente importate, utilizate la producerea bunurilor destinate exportului.

Zonele economice libere au un rol important în atragerea investiţiilor, activitatea lor fiind reglmentată de **Legea Republicii Moldova** Nr. 440 din 27.07.2001 cu privire la zonele economice libere [9].

ZEL sunt părţi ale teritoriului vamal al Republicii Moldova, separate din punct de vedere economic, strict delimitate pe tot perimetrul lor, în care pentru investitorii autohtoni şi străini sunt permise, în regim preferenţial, genuri ale activităţii de întreprinzător, în condiţiile legii.

Zonele libere au fost create pe termene între 25 şi 30 de ani în scopul accelerării dezvoltării social-economice a anumitor teritorii şi a ţării în ansamblu prin:

a) atragerea investiţiilor autohtone şi străine;
b) implementarea tehnicii şi tehnologiilor moderne;
c) dezvoltarea producţiei orientate spre export;
d) aplicarea experienţei avansate din domeniul producţiei şi a managementului;
e) crearea locurilor de muncă.

Pe teritoriul zonelor economice libere acţionează:

a) acordurile internaţionale la care Republica Moldova este parte;
b) legislaţia Republicii Moldova;
c) actele normative ale Guvernului;
d) actele normative ale Administraţiei zonei libere, adoptate în limitele competenţei sale, care nu contravin prezentei legi.

În zona liberă pot fi desfăşurate următoarele genuri de activitate:

a) producţia industrială a mărfurilor de export, cu excepţia alcoolului etilic (alcoolului etilic rafinat, alcoolului etilic cu tăria mai mare de 80% vol, alcoolului etilic cu tăria mai mică de 80% vol, alcoolului tehnic, alcoolului denaturat, distilatelor de vin crude şi învechite, altor derivaţi din alcool etilic) şi a producţiei alcoolice;

b) sortarea, ambalarea, marcarea şi alte asemenea operaţiuni cu mărfurile tranzitate prin teritoriul vamal al Republicii Moldova;

b1) activitate comercială externă;

b2) activitate de transport;

c) genuri auxiliare de activitate, cum ar fi serviciile comunale, de depozitare, de construcţii, de alimentaţie publică etc., necesare desfăşurării activităţilor indicate mai sus.

Zonelor economice libere, în scopul realizării obiectivelor asumate, li se acordă regimuri preferenţiale de stimulare a activităţii de întreprinzător precum şi un şir de alte beneficii, cum ar fi:

• *Investiţiile pe teritoriul zonelor libere beneficiază de protecţia juridică a statului*.

Bunurile din zonele libere nu pot fi expropriate, naţionalizate, rechiziţionate şi confiscate, decât doar prin hotărâre judecătorească.

După achitarea impozitelor, taxelor şi altor plăţi prevăzute de legislaţie, investitorilor străini li se garantează dreptul de a transfera peste frontiera Republicii Moldova sumele în valută străină, obţinute de ei în calitate de profit (dividende), cele rezultate din vânzarea integrală sau parţială a bunurilor ce le aparţin ori a pachetului de acţiuni (a cotei-părţi) al întreprinderii-rezident, precum şi din lichidarea sau reorganizarea întreprinderii în modul stabilit prin legi.

• *Regim fiscal special:*

– scutire de 50% din cota impozitului stabilită în RM pentru venitul obţinut din exportul mărfurilor (serviciilor) originare din zona economică liberă în afara teritoriului RM;

– scutire de 25% din cota impozitului stabilită în RM pentru venitul obţinut din alte activităţi decât exportul de mărfuri (servicii);

– scutire totală timp de 3 ani de plata impozitului pe venitul obţinut din exportul mărfurilor (serviciilor) originare din zona economică liberă în afara teritoriului RM, drept rezultat al investirii în zona liberă a cel puţin un milion USD;

– scutire totală timp de 5 ani de plata impozitului pe venitul obţinut din exportul mărfurilor (serviciilor) originare din zona economică liberă în afara teritoriului RM, drept rezultat al investirii în zona liberă a cel puţin cinci milioane USD;

– TVA nu se aplică mărfurilor (serviciilor) livrate în interiorul zonelor libere;

– cota zero a TVA pentru:

(1) mărfurile (serviciile) livrate în zona liberă din afara Republicii Moldova;

(2) mărfurile (serviciile) livrate din zona liberă în afara Republicii Moldova;

(3) mărfurile (serviciile) livrate în zona liberă din restul teritoriului Republicii Moldova;

(4) mărfurile (serviciile) livrate de către rezidenţii diferitor zone libere din Republic Moldova unul altuia;

– scutire de plata accizelor pentru:

(1) mărfurile introduse în zona liberă din afara Republicii Moldova;

(2) din alte zone libere;

(3) din restul teritoriului Republicii Moldova;

(4) mărfurile originare din această zonă şi exportate în afara Republicii Moldova;

– nu sunt supuse accizelor:

(1) livrările de mărfuri efectuate în interiorul zonei libere;

(2) livrările de mărfuri dintr-o zonă liberă în alta.

Rezident al zonei libere, poate fi orice persoană fizică sau juridică înregistrată conform legii în calitate de subiect al activităţii de întreprinzător în Republica Moldova.

În Republica Moldova activează următoarele zone economice libere [3]:

- Zona economică liberă Expo-Business-Chisinau;
- Zona economică liberă Ungheni-Business;
- Zona economică liberă Otaci-Business;
- Zona economică liberă Taraclia;
- Zona economică liberă Tvardita;
- Zona economică liberă Valkaneş;
- Zona economică liberă Bălţi.

Un alt element al infrastructurii activității investiționale este constituit de *parcurile industriale*, activitatea cărora se referă la Legea cu privire la parcurile industrial [10].

Parcul industrial este un teritoriu delimitat ce dispune de infrastructură tehnică şi de producţie, în care se desfăşoară activităţi economice, preponderent producţie industrială, prestare de servicii, valorificare a cercetărilor ştiinţifice şi/sau dezvoltare tehnologică într-un regim de facilităţi specifice în vederea valorificării potenţialului uman şi material al unei regiuni [6].

Printre oportunităţile pe care le oferă parcurile industriale pentru investitori se notează:

- Reducerea cheltuielilor şi perioadei de timp necesare pentru lansarea activităţii de producţie;
- Procurarea terenurile aferente construcţiilor la preţul normativ;

- Suport tehnic, juridic şi consultativ în procesul de obţinere a autorizaţiilor, avizelor, coordonărilor şi a altor acte permisive;
- Suport financiar pentru crearea infrastructurii tehnice şi de producţie;
- Reducerea riscurilor legate de activitatea economică.

Pentru reprezentarea tabloului activității investiționale în Republica Moldova poate fi examinată dinamica investițiilor în active imobilizate, figura 7.

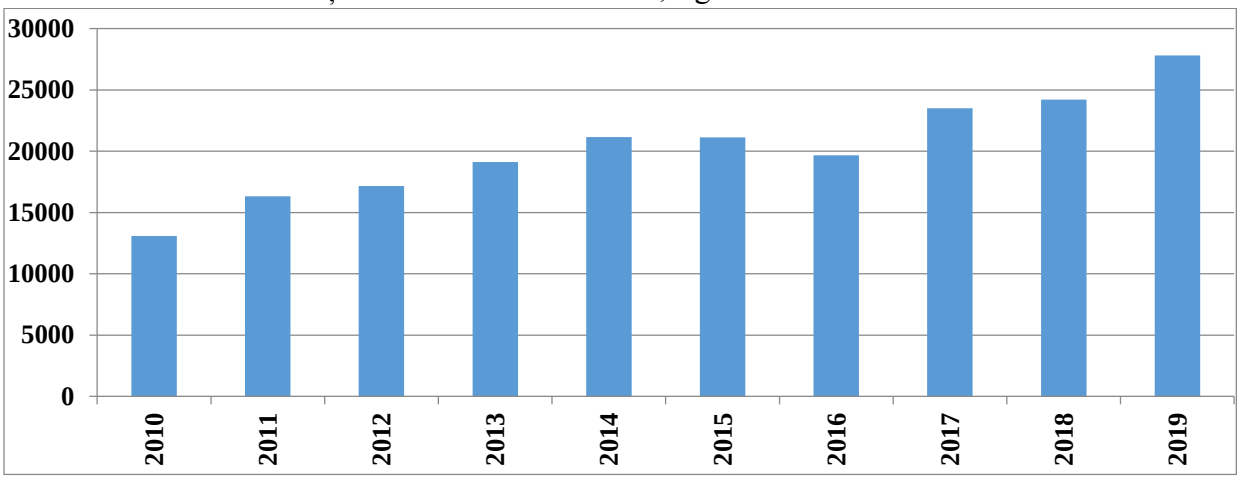

Fig. 7. ***Dinamica volumului anual al investiţiilor în active imobilizate***
Sursa: Elaborat de autor în baza sursei [1]

Perioada din anii 2016-2019 a fost influenţată de consecințele crizei financiare, care au contribuit la reducerea investițiilor în active pe termen lung în anul 2016 până la nivelul 19664,1 mil. lei, după care a urmat ocreștere până la 27816,6 mil. lei în anul 2019.

În anul 2016 г. Guvernul Republicii Moldova a aprobat Strategia naţională de atragere a investiţiilor şi promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 [8]. Această Strategie susţine îndeplinirea angajamentelor asumate de către Guvern în cadrul Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, care pune accentul pe îmbunătăţirea esenţială a climatului investiţional şi pe sporirea competitivităţii ţării pe pieţele externe. De asemenea, prin aceasta se tinte reducerea decalajului competitiv al ţării, la stimularea potenţialului productiv şi la modificarea structurii economiei prin reducerea rolului sectoarelor şi tehnologiilor neproductive, contribuind astfel la atingerea obiectivelor de dezvoltare stabilite de Strategia naţională de dezvoltare „Moldova 2020", aprobată prin Legea nr.166 din 11 iulie 2012.

Un aspect important al Strategiei este faptul că aceasta vizează sectoarele cele mai promiţătoare din punctul de vedere al potenţialului de atragere a investiţiilor străine directe, de creare a locurilor de muncă şi de generare a exporturilor pentru următorii 4-5 ani. Aceste sectoare au fost identificate, în mare parte, prin analizarea tendinţelor recente ale investiţiilor străine directe în Europa Centrală şi de Est, inclusiv cele ale Republicii Moldova, prin evaluarea capacităţilor de absorbţie a acestora, a nevoilor stringente şi a constrângerilor interne ale Republicii Moldova în raport cu oportunităţile oferite de investiţiile străine directe care există la nivel regional, precum şi prin identificarea clară a avantajelor competitive ale ţării (în special cu ajutorul indicelui avantajului competitiv relevat). Astfel că au fost identificate 7 sectoare prioritare pentru politicile orientate spre atragerea investiţiilor şi promovarea exporturilor:

1. Informaţii şi comunicaţii;
2. Fabricarea de maşini şi echipamente;
3. Activităţi de servicii administrative şi activităţi de servicii suport;

4. Fabricarea de utilaje şi piese;
5. Fabricarea produselor textile, fabricarea articolelor de îmbrăcăminte şi fabricarea încălţămintei;
6. Echipamente electrice;
7. Industria alimentară şi agricultura.

În opinia noastră, în Republica Moldova a fost creat un cadru legal favorabil pentru atragerea investițiilor străine. La fel, sunt prevăzute diferite modalități pentru favorizarea lor.

Concluzii

Dinamica atragerii investițiilor străine în Republica Moldova este una pozitivă, volumul investițiilor străine fiind în creștere continuă. Astfel, există premise importante pentru continuarea acestei tendințe.

Considerăm că în scopul eficientizării politicii investiţionale a ţării este necesar de a efectua modificări în următoarele direcţii strategice:

- perfecționarea cadrului de politici în atragerea investiţiilor, în sensul continuării încurajării investiţiilor în ramurile prioritare ale ţării.
- continuarea atragerii investitorilor în sectoarele strategice. În acest context, poate fi binevenită elaborarea unei strategii noi drept continuare a Programului de dezvoltare strategică pentru 2018-2020, iar în cadrul implementării sale, crearea de clustere și alte proiecte-pilot pentru dezvoltarea sectorului industrial.
- întreprinderea unor măsuri eficiente pentru combaterea economiei tenebre, ca sursă a concurenței neloiale, fraudelor fiscale, contrabandei, problemelor de spălare a banilor și a problemelor de altă natură.
- combaterea corupției în toate manifestările – de la cea politică până la cea uzuală.
- eficientizarea reformei justiției pentru asigurarea reală a drepturilor investitorilor.

Prin urmare, pentru a beneficia de investiții străine, este necesară soluționarea problemelor ce țin de stimularea investițiilor și crearea unui climat investiţional favorabil, care implică stabilitate economică și legislativă, o politică fiscală adecvată, ajustarea capitalului uman, o infrastructură de afaceri dezvoltată etc.

BIBLIOGRAFIE

[4] Biroul Naţional de Statistică. Disponibil: http://www.statistica.md
[5] CHIVRIGA, Viorel. *Atragerea investiţiilor străine directe în Republica Moldova: analiza impedimentelor.* Disponibil: http://old.ape.md/public/publications/2205156_md_viorel_chivrig.pdf
[6] FURTUNA, Viorel. *Zonele economice libere din Republica Moldova si beneficiile oferite de acestea*. Disponibil: http://furtuna.pro/zonele-economice-libere-din-republica-moldova-si-beneficiile-oferite-de-acestea/
[7] IVAN, Camelia-Elena. *Investiţii străine directe în economia Republicii Moldova.* Disponibil: https://revista.isfin.ro/wp-content/uploads/2018/11/6.5_Camelia-Ivan_RO.pdf
[8] Poziția investițională internațională. Disponibil: https://www.bnm.md
[9] Parcuri industriale. Disponibil: https://mei.gov.md/ro/content/parcuri-industriale
[10] Rapoartele anuale privind activitatea CNPF și funcționarea pieței financiare nebancare pentru anii 2014-2018. Disponibil: http://www.cnpf.md
[11] Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Strategiei naţionale de atragere a investiţiilor şi promovare a exporturilor pentru anii 2016-2020 şi a Planului de acţiuni pentru implementarea acesteia: nr. 511 din 25.04.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2016. nr. 114-122)
[12] **Legea Republicii Moldova** cu privire la zonele economice libere: nr. 440 din 27.07.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2001. nr. 108-109
[13] Legea Republicii Moldova cu privire la parcurile industriale: nr. 182 din 15.07.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2010. nr. 155-158

SOCIO-ECONOMIC EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE COMPETITIVENESS OF THE TOURISM INDUSTRY (THE CASES OF BULGARIA AND ECUADOR)

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ КОВИД-19 НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ /ПО ПРИМЕРУ БОЛГАРИИ И ЭКВАДОРА/

[1]Desislava VARADZHAKOVA, PhD
e-mail: dvaradzhakova@gmail.com
[2]Angel Guillermo Fèlix MENDOZA, PhD Student
e-mail: guillofelix@gmail.com
[1]Bulgarian Academy of Sciences - National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography, Acad. G. Bonchev str., bl. 3, Sofia 1113, Republic of Bulgaria, telephone: +359 2 979 33 93, web page: http://www.niggg.bas.bg/en/
[2]Escuela Superior Politécnica Agropecuaria de Manabí "Manuel Félix López", Calceta, Manabí, Ecuador, web page: http://www.espam.edu.ec

Abstract. *The Covid-19 pandemic has posed unprecedented challenges to the tourism industry around the world. Countries where the tourism industry is highly important to their economies suffer huge financial losses and many businesses were closed during and after the lockdown. This fact makes the topic of the pandemic's impact on tourism and the countries' economies extremely actual. Tourism in Bulgaria has a significant share in the gross domestic product of the country /about 12%/. In Ecuador, accommodation and food services are between the 7 economic industries with the highest contribution to national employment. Although their geographical and economic profiles are very different, the crisis in the tourism industry raises many common questions about its social and economic importance for both countries. Both Ecuador and Bulgaria have competitive advantages in the field of tourism. To maintain them and to assure the optimal positions of both countries on the world tourism market in the conditions of a pandemic is extremely important. Therefore, the purpose of this report is to discuss the socio-economic effects of the COVID-19pandemic on the competitiveness of the tourism industry. The goal achievement is realized by using a descriptive method, analysis of the health situation in both countries, analysis of the tourism industry indexes, the changes and challenges of the new reality in tourism, etc. On the basis of the officially published statistical data in Bulgaria and Ecuador, conclusions have been made about their efficiency and the tourism competitiveness of both countries.*
Keywords: *Bulgaria, competitiveness, COVID-19, Ecuador, tourism*

JEL CLASIFICATION: L83, M21, Z32

1. INTRODUCTION

The Covid-19 pandemic has posed unprecedented challenges to the tourism industry around the world. Countries where the tourism industry is highly important to their economies suffer huge economic losses and many businesses were closed during and after the lockdown. Due to travel restrictions, which have been implemented in response to the pandemic of COVID-19, tourism sector is suffering huge financial losses and many jobs have been lost.

In Bulgaria, at the beginning of March, an emergency state was declared because of pandemic. All restaurants and entertainment facilities were closed and the borders were open only for residents who are abroad at those moment. All flights till the middle of April were cancelled. The main effect of this lockdown was on the travel industry. Many hotels were closed waiting for better times. Tourism in Bulgaria has a significant share in the gross domestic product of the country /about 12% in 2019/. In 2019 г. incomes from incoming tourism exceed 3,7 billion euro. Compared to 2018, they

are growing by 0,4% [Ministry of Tourism of the Republic of Bulgaria, 2020]. The effect of COVID-19 pandemic on tourism industry has a great negative impact on the country's economy.

According to the data from the World Travel and Tourism Council - WTTC, it is estimated that until 2018, the direct contribution of tourism to Ecuador's GDP was 2.3% (about $2.300 million dollars) and a total contribution of 5.8% (around $5.900 million dollars) to the national productive apparatus [MINTUR, 2019].

At a sectorial level, this activity has reached an average growth of 5% in the last six years according to the data from the Tourism Satellite Account (TSA) and its contribution to the national production is superior to the key manufacturing industries such as the automotive and chemical industries, contributing with a gross added value of USD $1.174 million dollars in 2016. It is fundamental to highlight the tourism role as a key element in the stability of the dollarization and its significant contribution as a source of foreign currency income. In effect, the tourist recipient expense represents an 80% of exportation services and a 6% total service exportations mounting to USD $1.143 million dollars [MINTUR, 2019].

One of the main investigative flaws of the tourism in Ecuador is the absence of reliable statistics at national level, reason for which, various universities are consolidating small initiatives in different areas of the country for the purpose of structuring tourist observatories that participate in this role.

The main data information in the country comes from the Ministry of the Interior which collaborates with migratory data related to the entry and exit of visitors. There are also official reports from the Ministry of Tourism which for the present study tested The National Tourism 2030 Plan at the beginning of the present year before the start of the pandemic.

2. GEOGRAPHICAL AND TOURISM CHARACTERISTICS OF BULGARIA AND ECUADOR

Bulgaria has a favourable geographical position. It is located in South-Eastern Europe, in the North-Eastern part of the Balkan Peninsula. The main transport corridors connecting Central and Western Europe with the Mediterranean and the Middle East pass through the country. Its total area is about 111 thousand sq. km. The country's population is about 7 million, 74% of which lives in the cities.

The eastern border of the country is the Black Sea and the total length of the Black Sea coast is 354 km. During the summer months the climatic conditions in the country allow the development of sea tourism on the Black Sea coast with an active season of up to 4-5 months, in the period from mid-May and early June to September. The average July temperature is 25-26ºC, which provides a comfortable feeling for tourists during the season. The sunshine is about 2200 hours a year, and in summer it is the most intense and long. The most famous Bulgarian Black Sea resorts are Golden Sands, Sunny Beach, Albena, etc.

To the north Bulgaria borders entirely with Romania, as 470 km of the border are on the riverbed of the Danube, and 139 km is terrestrial. The Danube is the second longest river in Europe after the Volga and the only river in the world to cross ten countries. The severe winters of the continental climate lead to partial freezing of the Danube almost every year, and in one or two years some sections of the river freeze completely. From March to November, cruises on the Danube are organized, connecting different cities and countries along the valley, e.g. from Passau (Germany), with a visit to Vienna (Austria), Bratislava (Slovakia) and Budapest (Hungary) or from Ruse (Bulgaria), via Turnu Magurele (Romania), Belgrade and Novi sad (Serbia), Bratislava (Slovakia) to Vienna (Austria).

To the west, Bulgaria borders Serbia and Northern Macedonia, which have no access to a sea and some of their citizens visit the Bulgarian Black Sea coast in summer.

The relief of the country is characterized by five altitude zones: I zone – from 0 to 200 m altitude: 31,5% of the country's territory; II zone – from 200 to 600 m altitude: 41% of the country's territory; III zone – from 600 to 1000 m altitude: 15,2% of the country's territory; IV zone – from 1000 to 1600 m altitude: 9,8% of the country's territory; V zone – above 1600 m altitude: 2,5% of the country's territory [Penin at al., 1998]. Although 70% of the country's territory is flat and hilly, in Bulgaria is the highest peak on the Balkan Peninsula - Musala (2925 m) in the Rila Mountains. In the mountains, which occupy the remaining 30% of the territory, the average January temperatures reach -10°C, and the snow cover in the areas suitable for ski tourism lasts about 5 months. The most visited winter ski resorts are Bansko, Borovets and Pamporovo. Apart from Bulgarian citizens, they are visited by tourists from neighbouring countries - Greece, Serbia, Northern Macedonia, Turkey and during the winter season there are charter flights with tourists from Great Britain and Russia. During the summer season, mountain tourism is less developed. At this season the mountains attract tourists with its cooler weather than in other parts of the country.

The temperate-continental climate of the country with four distinct seasons is one of the factors for the disproportions of the tourist flows. This is especially evident in the mass forms of tourism - sea recreational and winter ski tourism, respectively on the Black Sea coast /sea recreational tourism/ and on the territory of the mountains Rila, Pirin and Rhodopes /winter ski tourism/.

The development of alternative types of tourism contributes to overcoming the seasonality in the mass types of tourism. Among them the most important are the cultural and the health tourism. There are nine sites in Bulgaria that are included in the list of natural and cultural heritage of UNESCO, and four are in the list of world masterpieces of oral and intangible cultural heritage of this organization.

Given the COVID-19 pandemic, health tourism has potential for development. According to the Concept for the tourist zoning of Bulgaria [Ministry of Tourism of the Republic of Bulgaria, 2015] it has the following forms:

- SPA and wellness tourism - related to relaxation and comfort procedures for body and soul, based on various natural resources and products (mineral water, essential oils, curative mud, wine, chocolate, etc.).

- Balneotourism - related to effective treatment and rehabilitation under medical control, through mineral water, healing mud, etc.

- Medical tourism - the main purpose of travel is improvement or restoration of health through medical intervention.

The natural resources in the country are a prerequisite for the development of health tourism. Bulgaria ranks second in Europe after Iceland in the number of the mineral springs, providing all types of mineral water existing in nature. Among Bulgaria's most valuable natural resources are the unique qualities, diversity and abundance of hydrothermal mineral water, curative mud, the sea, and other health resources. [Invest Bulgaria Agency, 2013].

Some of the most famous balneological and climatic resorts are located on the Black Sea coast - Pomorie, Burgas Mineral Baths, Golden Sands, Albena, etc., and another part in the mountainous and semi-mountainous parts such as Hissar, Devin, Varshets, Kyustendil, and the titled Balkan SPA capital - Velingrad. The Rhodope Mountains are one of the few places in the world with a high level of negative ionization of the air, which kills bacteria and viruses. The resorts that are located there as Pamporovo, Devin, Chepelare, etc. are also visited because of their healthy air.

Ecuador is located in the northeast part of South America, bordering with Colombia to the north, with Peru to the south-east and with the Pacific Ocean to the west. It is the smallest of the Andean countries with approximately 252.000 km^2. The equatorial line (from which it receives its name) crosses it and extends between the latitudes 1°30'N and 5°S and longitudes 75°20'W and 91°W (Neil, 1999).

Ecuador is divided into three regions: Coastal, Mountain and Eastern regions. The regional boundaries correspond to provincial boundaries so their definition is not climatic or geographical, but political. However, there are considerable topographic and climatic differences between regions. Ecuador also has an archipelago located 1 000 km from the coast named Colon or Galapagos Islands, Insular region [Pourrut, 1983; Barros & Troncoso, 2010].

Ecuador's location on the equatorial line produces little seasonality throughout the year. There are only two defined seasons: humid or winter season and dry or summer [Pourrut, 1983; Barros & Troncoso, 2010]. The duration of the seasons varies from region to region. In the coastal region, the rainy season starts in December and lasts until May; the dry season takes place between June and November. In the Andes, the rainy season lasts from October to May and the dry from June to September. In the Amazon region there are differences between north and south.

The Ecuadorian Andes are divided into two main mountain ranges: Western and Eastern, also named Real. They are linked together by a series of transverse junctions that delimit inter-Andean valleys [Duellman, 1979; Neil, 1999]. Both mountain ranges reach altitudes that surpass 5 000 meters. In the upper Amazon region, there are three ramifications of the Andes partially separated by the eastern mountain range: The Napo-Galeras, Cutucu, and Condor Mountain ranges. Their most important elevations are the Sumaco Volcano (the highest, with 3372 m), El Reventador and The Pan de Azucar.

The Amazonian plains are conformed mainly by big valleys and other minor elevations [Duellman, 1979; Lynch & Duellman, 1980; Purrut, 1983].

Ecuador has two main river basins: The Pacific and the Amazonian basins. The principal system of the Pacific river basin includes the basins of the Esmeraldas (sub-basins of the rivers Blanco and Guayllabamba), Mira, Cayapas, Guayas (sub-basins of the rivers Babahoyo, Daule and Vinces), Jubones, Puyango, and Catamayo Chira rivers.

The Amazonian basin include the basins of the rivers Putumayo, Napo, Tigre, Pastaza, Santiago, Morona and Chinchipe on the south [Neil, 1999]. The largest river basins are The Guayas River (in the Pacific basin) and the Napo River (in the Amazonian basin).

All these complex characteristics are linked to the great natural and cultural biodiversity that coexists within a territory of few extensions, and contribute to a great variety of possibilities for a sustainable tourist growth. The short transfers are viewed as opportunities for the consolidation of tourist destinations both for the national and international tourists.

Tourism in Ecuador is considered the fourth most important activity generating foreign exchange after the crude oil, banana and shrimp productions, but it is placed third in terms of income in relation to the main non-petroleum based export products. This has been strengthened in the last years after the implementation of a series of promotional strategies from the central government based on the National Tourism 2020 Plan.

The tourist activity that takes place within Ecuador has a clear inclination towards nature, led by its emblematic product "The Galapagos Islands", which has been declared a World Heritage site as well as two of its main cities; Quito, the capital of the country, and Cuenca.

On the coast we find Guayaquil, the economic capital of the country where the main river maritime port is found.

As expressed before, the country is characterized by its regions. On the coast, the main tourist resources are the pacific beaches accompanied by an important cultural and natural wealth that make up the Spondylus Route and The Andes, where the union of its main elevations and rich Andean culture are intertwined with the Route of Volcanoes.

In the Amazon region there are indigenous towns and the largest extension of protected areas that include the water route. There exists a marked short-term season between the months of July and September which makes up the peak season of international tourism of the country and due to the existence of two educational regimes, the holiday seasons differ; one coincides with the season of international visits and the other (coast) extends from February to April (months that are known as the beach season). Currently, emphasis is being placed on the strengthening of very important tourist variants such as: cultural tourism, community tourism and agro-tourism to establish new destinations through the declaration of magical towns.

The 2018 Consolidated National Tourist Cadaster registers a total of 24.720 tourist establishments in the country. The 69.68% correspond to the Food and Beverage activity while the 16.80% corresponds to lodging, meaning that 86.48% of the cadaster is concentrated in activities and the resulting 13.52% is distributed among activity operations and mediation, public transportation, community tourism center and stable amusement parks [MINTUR, 2019] These are distributed in its majority between the provinces of Pichincha and Guayas and to a lower level, Azuay, Chimborazo, Tungurahua, Esmeraldas and Manabí.

The GDP World Tourism reaches a 10.4% according to the WTTC which denotes a great growth potential in the sector; however, even though tourism contribution to the national GDP is dynamic (since it has grown significantly in the past years), it has not equaled the 2017 average contribution registered in the American continent and in South America that stood at 8.3% and 8.6%, respectively. This percentage of tourism contribution to the GDP of Ecuador is below the recorded levels of the economy of the principal competitive countries that are: Chile, Colombia, Costa Rica and Peru.

Visitors that predominantly visit Ecuador are those coming from bordering countries (Colombia and Peru); the same applies to Peru (Ecuador, Colombia, Brazil, Bolivia, Chile). Colombia however, registers a high percentage of international arrivals from different countries. In the past year, Ecuador received an important number of people from other Latin American countries, Caribbean, United States and Canada, Germany, Spain, France, Italy and the United Kingdom and at a smaller scale, visitors from countries like Japan, China, Australia, and New Zealand reaching a total of 1 606 473 tourists [MINTUR, 2019].

3. COVID-19 PANDEMIC SOCIO-ECONOMIC EFFECTS ON TOURISM INDUSTRY IN BULGARIA AND ECUADOR

Bulgarian government declared a state of emergency on March 13, 2020, as a result of the first registered cases of people diagnosed with COVID-19. During the state of emergency in Bulgaria, a temporary ban was introduced for all persons, regardless of their citizenship, to enter the country, through all border crossings, by air, sea, rail and road. The ban did not apply to Bulgarian citizens residing abroad who wanted to return to their country. By order of the Minister of Tourism, all domestic tourism visits, the organized incoming and outgoing tourist trips were temporarily suspended. Restaurants and entertainment facilities were closed until the state of emergency was cancelled on 14 May 2020.

After the discontinuance of the state of emergency in Bulgaria, the government declared an epidemic situation. Its duration is updated monthly depending on the number of those diagnosed with

COVID-19. In order to reduce the spread of the infection, a number of restrictions have been imposed on the entry of foreign citizens and security measures are applied, valid for all residents of the country. The regime for entering Bulgaria and the imposition of a 14-day quarantine for arriving passengers are announced by the government of the country depending on the spread of the infection in each destination. The mitigation of some measures of entering the country is dictated by the economic situation and the needs of the tourism industry. There were several stages of mitigation of incoming regime between 14 May 2020 and 31 August 2020. In this period, step by step, citizens of Member States of the European Union, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Schengen countries, the Australian Union, Canada, Georgia, Japan, New Zealand, Rwanda, Republic of Korea, Thailand, Tunisia, Uruguay, United Arab Emirates, Ukraine, Republic of Northern Macedonia, Serbia, Albania, Kosovo, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Moldova, Israel, Kuwait, Belarus and Turkey as well as their family members, were allowed to enter in Bulgaria without quarantine. For all travellers from countries that are not included in the above list, a negative PCR test is required, performed no more than 72 hours before their arrival in Bulgaria.

It is required in all indoor public places to wear a disposable or reusable face mask or other means covering the nose and mouth. By order of the Minister of Health of the Republic of Bulgaria, an exception to this provision is made for the customers in the restaurants and drinking establishments, for the indoor athletes during physical activity and for the participants in congress/conference events, briefings, press conferences and seminars during speeches (lecture, presentation, etc.). All persons in indoor public places have to keep a physical distance of 1.5 m from the other people.

Restaurants and entertainment establishments operate in compliance with legal measures to limit the spread of COVID-19 infection and initially had the right to serve customers only in open areas, and subsequently allowed the use of indoor parts of the establishments by providing social distance between customers. It is necessary the availability of disinfectants located in the commercial zones, and the service personnel have to use appropriate protective equipment /disposable or reusable masks, helmets, etc./.

As a result of COVID-19 pandemic and the imposed restrictive measures for travel, the tourism industry in 2020 registered record declines compared to 2019 in the main indicators such as the number of tourist arrivals, nights spent, operating accommodation places, etc. In connection with the desire of the Bulgarian citizens to travel abroad and the opportunity every person who suspects himself/herself for COVID-19 to perform PCR tests, the number of tests was growing sharply. It also increased the number of diagnosed cases in the country. This health situation is the reason why a large part of the planned charter flights from the main emitting markets such as Germany, Poland, the Netherlands, etc. were postponed or cancelled in the summer season 2020. Bulgaria was not accepted as a safe COVID-19 destination and has lost some of its competitive advantages.

In the period 2016-2019, the visits of foreigners to Bulgaria marked a constant increase. In 2019, foreigners visiting the country reached 12 552 152. The largest share of tourist arrivals is from Romania – 2 161 004, followed by Turkey – 1 628 231, Greece – 1 277 610 and Germany – 948 492. The main emitting tourism markets to Bulgaria, in addition to the above, are Serbia, the Republic of Northern Macedonia, Ukraine, the United Kingdom, Russia, Poland, France, Israel and Czechia. Just for the first six months of 2019, 4 808 120 tourist arrivals were realized in the country. In the same period of 2020 there was a decrease of 58% and for the first half of 2020 the tourist arrivals in Bulgaria reached only 2 007 598.

Summer is the most popular season for European tourism industry [European Commission, 2020]. Bulgaria it's not an exception. Usually, the largest number of visits of foreigners in Bulgaria is registered in June, July and August. In July 2019, the highest number of visits by foreigner citizens was registered /2 083 051/. In this month of 2020, the arrivals of foreigners decreased by 66%, reaching only 705 599. The ratio between the leisure trips by foreigners and those for business reasons in the last five years, in July, was 7 to 9 times more in favour of leisure trips. In July 2020, the ratio is only 2 times. In 2020, for the first time in the last five years, the leisure trips in June are less than those for business purposes. The data shows that although Bulgaria is traditionally chosen as a summer recreational destination by foreigners, in 2020 due to the pandemic of COVID-19, only the imposed business trips are realized and the leisure trips are reduced. According to Kostadinova the demand in the second one is formed by specific target groups, where the decision-making process depends on the organizational structure (company) and not on the traveller himself [Kostadinova, 2020] and perhaps here partially lies the above mentioned change of places of the two types of tourism.

The largest part of the accommodation establishments in the country is concentrated on the Black Sea coast - in the regions of Dobrich and Varna /Northern Black Sea coast - respectively 180 and 468 in 2019/ and the region of Burgas /Southern Black Sea coast – 994/. The regional cities - Varna and Burgas have international airports, which provide the main tourism flows to nearby resorts, welcoming both scheduled flights and charters. The COVID-19 pandemic had a strong impact on the summer season in Bulgaria, which traditionally begins in mid-May and early June. Travel restrictions and reduced flights had an effect in the first month of the summer season. Prior to the pandemic, in June 2019, in the three regions covering the cities and resorts on the Bulgarian Black Sea coast operated 1 266 accommodation facilities with a capacity of 212 666 beds. In June 2020 only 695 accommodation facilities operated with a capacity of 99 602 beds. These data show a decrease of almost 55% in the operating accommodation establishments and almost 47% decrease in the accommodation capacity. The nights spent in June 2019 are 3 274 208, 2 792 664 of them by foreigners and 481 544 by Bulgarians. The decrease in June 2020 is 93% of the total nights spent /240 106/, respectively 98% of the nights spent by foreigner citizens /62 397/ and 63% of the nights spent by Bulgarians /177 709/. The arrivals in accommodation establishments before pandemic in June 2019 were 612 541, respectively 466 504 by foreigners and 146 037 by Bulgarians. The noted decrease in June 2020 is 87% of the total arrivals in accommodation establishments /77 612/. The decrease of the arrivals of foreign citizens in June 2020 is 96% /17 411/ and of Bulgarians is 59% /60 201/. The revenues generated by nights spent in June 2019 are BGN 164 574 529 – 144 483 977 by foreigners, and - BGN 20 090 552 by Bulgarians. In June 2020 the revenues from nights spent are BGN 11 340 172 – 3 827 870 by foreigners, and - BGN 7 512 302 by Bulgarians. The decrease is 93% for the total amount of revenues from nights spent, 97% of the revenues by foreign citizens and 63% of those generated by Bulgarians.

World economies were directly affected by the epidemic, as a result tourism was one of the sectors that was mostly affected [Davila et al., 2010]. The COVID-19 pandemic has submerged the entire world in a crisis that is causing profound changes in the world economy system and immersed in this, is the tourist activity [Felix, Garcia & Vera, 2020]. Ecuador has not been an exception. Through a national televised network on February 29th, 2020 the Minister of Health, Catalina Andramuño announced the arrival of coronavirus to Ecuador through an Ecuadorian citizen traveling from Spain in the middle of February who tested positive for the virus.

Despite the identification of the patient, it wasn't until March 16th when the President of Ecuador Lenin Moreno Garces declared a state of emergency for the entire Ecuadorian territory.

One of the main strategies to stop the spread of the virus was to confine the entire population, and to implement a series of restrictions that completely halted the tourist activity in the country. Following is a list of actions taken:

The total closure of borders including transportation: this created chaos within the international transit system and in citizens that were out of the country and who were unable to return until repatriation humanitarian flights were established. This situation caused the landing prohibition of a humanitarian flight that was supposed to extract members from European communities that were in the Ecuadorian territory. This was denied by the Mayor of Guayaquil and it generated international controversy and the wearing-away of relations.

Restrictions on human mobility within the Ecuadorian country: this was done through the use of the last digits of license plates. Purchases for basic consumption were allowed twice a week. This measure lasted three months and then a letter of safe conduct or permit was implemented for those that required special mobilizations. This measure ended the 13th of September 2020.

Access to beaches and protected areas was prohibited: this measure was, without a doubt, what mostly affected the tourist activity. Together with the mobility restrictions, it was impossible to turn to any natural location; to a certain extent to safeguard the integrity of the host communities due to the precarious access to specialized health centres. This measure was lifted in the middle of August 2020.

The tourist activity is in a critical state; the government has not been able to solve the needs of the private sector, especially the lodging sector; theirs is a new reality, a five-month low of 0% to 10% occupancy in the best cases and only made possible to a selected list of establishments that were authorized to provide the service to governmental entities that arrived in solidarity flights.

Various studies within the territory have focused on behaviour. Ideas on behalf of entrepreneurs and main tourism authorities suggest the creation of incentives that can help maintain employment, which will be of the most affected area this year, and strategies to promote safe destinations in the country (Felix et al., 2020). An official document from the national government is being elaborated in order to understand the travel tendencies of the domestic tourist. These results will be made available in October 2020.

4. CONCLUSIONS

Statistics in Bulgaria show the strong negative economic effect of the COVID-19 pandemic and the restrictive measures imposed to reduce its spread. There is an increase in domestic tourism and a significant decline in international tourism. The structure of the emitting markets is preserved as the main tourist flows are from Romania and Turkey, Germany, Serbia and Poland. The increased number of cases diagnosed with COVID-19 in the country at the beginning of the summer season led to a decrease in the country's competitiveness in the international tourism market.

The tourist activity in Ecuador has been severely affected by the COVID-19 pandemic. The government strategies that extended through a five-month period, have contributed to the collapse of activities resulting in the closure of businesses throughout the territory especially in the lodging establishments where 630 hotels where unable to open their doors until July 15, 2020. About 30% of registered establishments on a national level will partially or completely close within the 2020 year. The actions taken by the government to safeguard the tourist industry is considered weak; many surviving businesses attribute this to their business resilience capacity, an area which can be studied at a later data.

REFERENCES:

1. Barros, J. & Troncoso, A. (2010). Atlas climatológico del Ecuador. Tesis de Grado, Escuela Politécnica Nacional. Quito, Ecuador.
2. Dávila, M., Arambu, C., Morte, S., Vera, I., Inglesias, M., & González, Ó. (2010). Control y vigilancia en fronteras. Papel de sanidad exterior durante las fases de contención de la pandemia (H1N1) 2009. Revista Española de Salud Pública, 84, 507–516. Retrieved from https://scielosp.org/article/ssm/content/raw/?resource_ssm_path=/media/assets/resp/v84n5/colaboracion4.pdf
3. Duellman, W. (1979). The South American herpetofauna: It's origin, evolution, and dispersal. Museum of Natural History. Lawrence, Kansas, USA. The University of Kansas 7: 1–485.
4. European Commission. (2020). How could coronavirus impact EU tourism? https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200513-2, accessed on 15 September 2020
5. Félix, A., García, N., & Vera, R. (2020). Participatory diagnosis of the tourism sector in managing the crisis caused by the pandemic (COVID-19). RIAT, 16(1).
6. Invest Bulgaria Agency. (2013). Medical tourism and balneology in Bulgaria, Project "Promoting the advantages of investing in Bulgaria", http://bccbi.bg/images/medical_tourism.pdf, accessed on 16 September 2020
7. Kostadinova, N., Formation of a specialized hotel product on the basis of a comparative characteristic between "tourism" and "business tourism", Strategiczne perspektywy rozwoju współczesnego biznesu, 2020
8. Lynch, J. D., Duellman, W. E. 1980. The Eleutherodactylus of the Amazonian slopes of the ecuadorian Andes (Anura: Leptodactylidae). Lawrence, Kansas, USA. The University of Kansas 69: 1–86
9. Ministry of Tourism of the Republic of Bulgaria. (2015). Concept for tourist zoning of Bulgaria. https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/uploads/raionirane/koncepcia.pdf, accessed on 16 September 2020
10. Ministry of Tourism of the Republic of Bulgaria. (2020). Statistics for international tourism in Bulgaria for 2020, https://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/statisticheski-danni/statisticheski-danni-za-mezhdunaroden-turizum-v-bulgariya-za-2020-g, accessed on 7 September 2020
11. MINTUR. (2019). Plan Nacional de Turismo 2030. In Plan Nacional de turismo 2030. Retrieved from http://www.minetad.gob.es/turismo/es-ES/PNIT/Documents/Plan Nacional e Integral de Turismo (PNIT) 2012-2015.pdf
12. Neill, D. (1999). Catalogue of the vascular plants of Ecuador. En: Jørgensen, P. M., León-Yánez, S. (eds.). Monogr. Syst. Bot. Missouri Bot. Gard. 75, 1–1182.
13. Penin, R., Traykov, T & M. Sultanova. (1998). Geography of Bulgaria. Bulvest 2000. Sofia. Bulgaria, p.78
14. Pourrut, P. (1983). Los Climas del Ecuador – Fundamentos explicativos. Orstom. Quito, Ecuador.

THE EXCISE POLICY FOR TOBACCO PRODUCTS: AN EFFECTIVE MEASURE OF FINANCIAL PROTECTION IN HEALTH

POLITICA DE ACCIZARE A PRODUSELOR DIN TUTUN: MĂSURĂ EFICIENTĂ DE PROTECŢIE FINANCIARĂ ÎN SĂNĂTATE

Elena ZUBCOVA, PhD Student
Email: ezubcova@yahoo.com
Andrei PETROIA, PhD
Email: petroia5@hotmail.com
Academy of Economic Studies of Moldova,
61 Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni Street, Chişinău, Republic of Moldova, www.ase.md

Abstract. ***The purpose*** *Diseases caused by the consumption of tobacco products, which are among the main causes of premature deaths in the Republic of Moldova, affect the development of human capital and generate substantial economic costs for the country.*
Methods *The synthetic presentation of the content and the stages of the article differentiate several research methods of the approached topic: methods of data and information collection, processing and organization of the collected information.*
Relevant results *Taxation of tobacco products is an effective tool to reduce their consumption and associated health risks, increase state budget revenues and protect the population from the effects of poverty caused by high health care spending and absenteeism due to lost work days. In the future, not only the tax rates for tobacco products could be increased, but the tax structure could also be simplified by adopting uniform tax rates for both: filter and unfiltered cigarettes, in order to prevent substitution or switching to cheaper cigarettes as a result of increased tax rates for brands of tobacco products previously consumed.*
Conclusions *Recent experience in the Republic of Moldova shows, that the government could discourage smoking not only by raising awareness of the risks, but also by adopting higher tax rates to encourage higher cigarette prices and the implementation of other measures to combat the consumption of tobacco products.*
Key words: *expenditures, health, measures, tabacco, excises*

JEL CLASIFICATION: H21, H51, I13, I15, I18

INTRODUCTION

Consumption of tobacco products is one of the main causes of growing burdens of noncommunicable diseases (NTDs) globally, affecting health and causing premature deaths while consuming tobacco products in the long run, and undermining the development of human capital. In addition to the negative impact on public health, the growing burden of consumer-associated diseases on tobacco products generates substantial costs for public health spending and household budgets.

MATERIAL AND METHOD

The bibliographic documentation, a component of the scientific documentation process, has a decisive importance for this, because it gives the possibility that, through information resources, we know the scientific dowry, the methods of analysis, the results and the conclusions. This requirement results not only from the complexity of the researched economic phenomena, but also from the imperfect or partially useful character of any method of research and analysis.

The comparative approach is also of great practical importance, because knowledge of the experience of other countries can provide, if not necessarily a guide, at least benchmarks for the

adoption and implementation of financial protection policies in health. Studying alternative solutions to similar problems can be useful to those involved in the decision-making process, in adopting new forms and programs, in coordinating and carrying out activities, in establishing the interactions between different factors with responsibilities in social policy.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The Republic of Moldova is among the countries with a high prevalence of smoking. Over 43% of men use tobacco. The pandemic has exacerbated the problems caused by smoking. People who smoke are six times more likely to have complications if they contract COVID-19 infection. The prevalence of smoking in adolescents is 16%. They smoke cigarettes, heated tobacco or electronic cigarettes. [11]

One of the most effective and least expensive tools for combating tobacco use is taxes

In many countries, raising taxes on tobacco products can provide a double gain: positive results in the health sector and increased tax revenues for the implementation of priority programs and investments. However, in many cases, countries' tax rates are quite low, undermining their potential for improving public health and increasing tax revenues. The experience of the Republic of Moldova on the taxation of tobacco products in recent years encourages other countries that have examined the possibility of implementing this measure. Since 2016, the government has increased the tax rates of tobacco products annually to reach the minimum rate of 90 euros / 1,000 pieces under the European Union (EU) Directive by the beginning of the next decade, as provided in the current Agreement. Association with the EU (see table 1).

Tabel 1. Tabacco products

Name of the goods	Unit of measurement	2017	2018	2019	2020	EU directives
		Provisions of the Tax Code				
With filter	ad-valorem, %	12%	12%	12%	**13%**	of EUR 90 for 1000 cigarettes
	specific quota, (lei, 1000 cigarettes)	360	410	460	**540**	
	minimum	480	540	610	**700**	
No filter	ad-valorem, %		**3%**	**6%**	**9%**	
	specific quota, (lei, 1000 cigarettes)	120	**350**	**460**	**540**	
	The provisions of the Tax Code specific quota	120	160	200		

Source: Elaborated by the authors based on the information presented in the source [12]

The fiscal policy adopted for 2020, as well as the subsequent amendments to the Tax Code [8], provides for an excise duty rate on filtered and unfiltered cigarettes of at least 700 lei (540 lei + 13%) per 1000 cigarettes, as well as 700 lei for 1000 units of tobacco reserves for tobacco heaters (hereinafter - tobacco reserves). After equalizing the level of excise duties on filtered cigarettes, unfiltered cigarettes and tobacco stocks in 2020, it is imperative that the level of excise duties increase upwards. At the moment, the pre-established 700 lei per 1000 cigarettes / tobacco reserves for 2020 is about 35 Euros, so in order to reach by 2025 the quota of 90 Euros per 1000 cigarettes, the excise

tax must increase by 11 Euros annually. Therefore, for the year 2021 it is required to establish an excise quota of at least 900 lei per 1000 cigarettes / tobacco reserves (see figure 1).

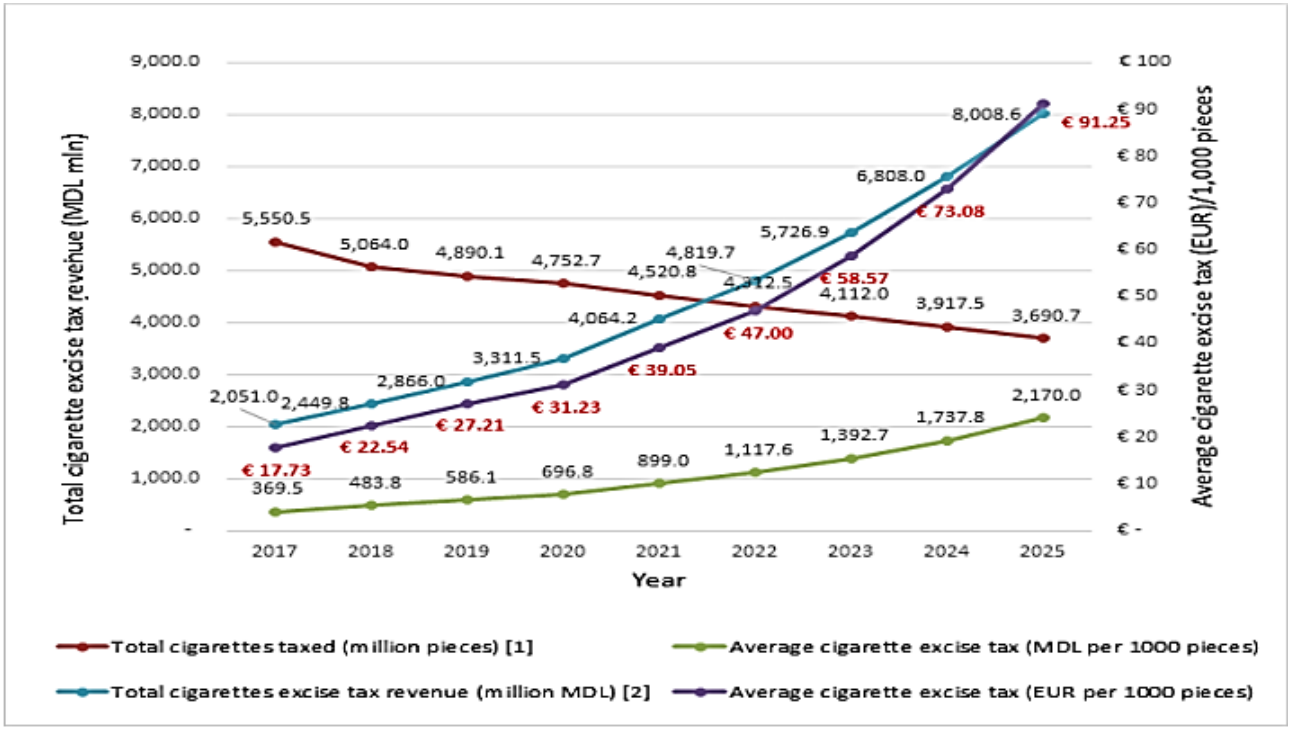

Figure 1. The Republic of Moldova - cigarette market trends, 2017-2025, and minimum excise rates in the EU (estimates)

Source: [7]

We mention that the provisions related to price and taxes are an efficient and important way to reduce tobacco consumption by various segments of the population, especially those on low incomes and young people. In turn, the reduction in the number of smokers has a significant impact on public health, including by reducing the pressure on the health system as a result of preventing diseases caused by smoking and exposure to tobacco smoke.

The estimates show that by applying the excise duty increase commitments, a decrease in cigarette consumption in Moldova can be obtained by about 41%, while maintaining and even multiplying the accumulations of excise duties to the state budget. Cigarette consumption can be forecast to decrease from 4617 million pieces in 2016 to 2740 million pieces in 2025, which will favor public health. The decrease in cigarette consumption will also be due to the increase in cigarette prices, as these will include increased excise duties. Based on the weighted average price indicator of a pack of cigarettes, we can anticipate an increase of about 370%, ie from 16.86 lei in 2016 to 62.21 lei in 2025. Even given that the market for tobacco products, as physical size, will decrease considerably, by increasing the excise duties, the budget revenues will register a significant increase, because the value of the excises and the VAT paid to the budget by the producers of tobacco products will also increase. We can forecast an increase in budget revenues of up to 6901 million lei by 2025. Thus, the additional annual revenues to the budget would be 2300 million lei.

The revenues from the taxation of tobacco products may provide the Government with additional funds for the implementation of tobacco control measures in all relevant sectors (public health, education, home affairs, public order, including to combat smuggling and illicit trade in tobacco products), and for increasing the transfers from the state budget for the compulsory health

care insurance (hereinafter - MHI) of the categories of unemployed persons, for which the Government has the quality of insurance. It will be taken into account that the persons for whom the Government has the quality of insurance consume much more services within the MHI than other categories of insured persons. At the same time, as a result of the unfair mechanism for determining the amount of transfers from the state budget to MHI funds, the size of transfers for a person insured by the Government is several times less than that paid by the employee and employer. Considers that increasing state budget transfers for MHI is needed both to reduce funding inequities and to cover the costs of some basic health services, which are now funded below their real cost, including expanding the list of reimbursed medicines, and for salary increases.

It should be mentioned that, in the Republic of Moldova public expenditures for medicines, as% of total costs for medicines, are 10 times lower compared to European Union countries (6.2% in the Republic of Moldova compared to 65.4% in the EU - data from the World Health Organization). The number of medicines for outpatient treatment, included in the list of medicines reimbursed from the MHI funds, is still subnormative in the country, a situation that invokes the undue concern of pharmaceutical care policies. According to the World Health Organization, 17.1% of households in Moldova face catastrophic health expenditures, 45% of which are from the poorest quintile. Moldova has the lowest level of protection of the population against the financial risks related to health services, among the countries of the European Region, and, as a result, a significant number of households are impoverished and unable to meet their basic human needs. We specify that the most effective financial protection policies can be identified from the analysis of the structure of out-of-pocket payments for health services among households. In fact, over 70% of them are for medicines administered in outpatient conditions, followed by expenses for dental care, inpatient care, etc. The situation is even worse among households in the poorest quintile, where approx. 90% of out-of-pocket payments are made for medicines.

Company opinion

The new director of the company Philip Morris Moldova, in an interview for the newspaper "окономическо обозрение Логос-пресс" claims that *"Fiscal policy should take into account the risks of tobacco products and apply excise duties based on their level of harmfulness"*.

According to the director, the tobacco market in Moldova is complicated but interesting. Referring to the tax regulation of the tobacco market, he stressed that the harmfulness of the product should be taken into account: the higher the level of harmfulness, the higher the taxes.

According to the director, the tobacco market in Moldova is complicated but interesting. Referring to the tax regulation of the tobacco market, he stressed that the harmfulness of the product should be taken into account: the higher the level of harmfulness, the higher the taxes.

From what was communicated by the company's leader, it results that the tobacco industry pays approximately 2 billion lei annually in the form of excise duties, which represents a third of the total volume of excise duties collected in the budget. At the same time, no differentiation is made according to risk factors: in Moldova, all products containing nicotine, except cigars, are taxed at the same level. This leads to an imbalance in health policies and taxes, as almost 1 billion lei are allocated annually for the treatment of diseases associated with tobacco smoking.

The top manager states that Philip Morris only partially shares the proposal of the Moldovan authorities. The company considers that for ordinary cigarettes, the 15% quota is quite appropriate, especially given the increased risks of smuggling. Regarding the tobacco heating system, in Moldova it is unjustly subjected to fiscal pressure.

The director of the company also referred to the official data of the Directorate-General for Taxation and Customs Union of the European Commission, according to which tobacco for heating is subject to differentiated taxation in Great Britain, Greece, Italy, Hungary, Denmark, Latvia, Portugal, Romania, Slovakia, Croatia, Bulgaria, etc. On average, the excise duty on products for tobacco heaters is 4-8 times lower than for cigarettes. It should be noted that in early July, the US Federal Food and Drug Administration (FDA) issued an authorization to sell the Iqos tobacco heating system as a product with a low level of exposure (exposure modification order). So far, this is the only device in the tobacco industry that has received such status from the FDA.

Another tool to combat tobacco consumption is a ban on placing tobacco products on display

From 15 August 2020, the visible display of tobacco products, related products, devices and accessories for their use, recharging or heating in commercial spaces accessible to the public shall be prohibited [10].

Only the textual presentation of the list of tobacco products, related products and their price is allowed, without any promotional element. In full compliance with the provisions of par. (5) in art. 25 of Law 278/2007 and well detailed [9] in para. (5), point 12. of the Sanitary Regulation on the marketing of unfermented tobacco and fermented tobacco, tobacco products and related products, approved by GD 1065/2016, namely: cigarillos, related products and devices, and accessories for their use, reloading or heating, where the general public has the opportunity to view these goods and products. The list of tobacco products, related products and their accessories for use, reloading or heating in commercially available premises, with their prices, printed on white paper in black characters, shall be presented by the seller at the request of the adult purchasers, whose age has been verified by the seller on the basis of official age identification documents. The list will not contain images or highlighting of any product by color, fonts, underlining, decorative elements or other technical tools. It is forbidden to display the inscription or indicator that informs or suggests to the general public about the marketing of tobacco products, including heated tobacco, filter cigarettes, unfiltered cigarettes, cigarettes, related products, devices and accessories for use, refilling or heating them. "[10]

This measure is important for reducing the advertising and promotion of tobacco products. It is well documented that tobacco advertising and promotion increase their consumption. In addition, marketing strategies are particularly effective in targeting children and adolescents and increase nicotine dependence in young people [10].

The first country to introduce bans on placing tobacco products on display was Iceland, in 2001. The Republic of Moldova is the 30th country in which the provision applies [11].

CONCLUSIONS

The Republic of Moldova has benefited from the taxation of tobacco products, therefore, there is a need to simplify the tax structures of other countries by merging several levels of taxation of tobacco products and unifying the tax rate for all types of cigarettes. This can help prevent smokers from switching to cheaper cigarette brands after an increase in fees for previously consumed brands. In addition, the tax rates for tobacco products should be adjusted over time, at least to keep pace with inflation and preferably faster, so that accessibility is reduced over time.

Although Moldova is distinguished by the strictest anti-tobacco regulation in Europe, increasing poverty and deepening social inequality necessitate the implementation of urgent financial protection measures in health.

Funding arrangements by identifying and planning resources to meet health requirements, reducing financial barriers to the use of necessary services, in particular by substantially increasing allocations from MHI funds for reimbursed medicines, and implementing reforms to improve service quality must to be among the objectives of the sectoral expenditure strategy for health care, and implicitly in the objectives of the budgetary and fiscal policy of increasing taxes on tobacco products.

Therefore, accepting and submitting as efficient measures as possible to increase excise duties on tobacco products - reshuffles to be reflected in the fiscal policy for 2021, will generate solid revenues in the state budget and will increase the amount of transfers from the state budget for the compulsory medical assistance insurance of the categories of unemployed persons, for which the Government has the quality of insured.

REFERENCES

[1] Elaborated by Patricio V. Marquez, main public health specialist, PG SNP, GBM, with contributions provided by Anna Akhalkatsi, Elisa Gamberoni, Alberto Gonima, Irina Guban, Alan Fuchs, și Gallina Vincelette, GBM. 17 octombrie 2018.

[2] Credit Suisse. 2015. Global Yearbook of Return on Investment, 2015. Zurich: Research Institute, Credit Suisse.

[3] Fuchs, A., și Meneses, F. 2018. Elasticitatea prețurilor la produsele din tutun și progresivitatea taxelor în Republica Moldova. Washington, D.C.: World Bank Group

[4]https://infomarket.md/ro/taxes/Directorul_Philip_Morris_Moldova_Politica_fiscal_ar_trebui_s_in_cont_de_riscurile_produselor_din_tutun_i_s_aplice_accizele_reieind_din_nivelul_de_nocivitate_a_acestora

[5] https://www.pas.md/ro/PAS/Studies/Details/148

[6]https://blogs.worldbank.org/ro/health/ce-pot-nv-alte-ri-din-experien-de-succes-republicii-moldova-privind-impozitarea-produselor-din-tutun

[7] http://pubdocs.worldbank.org/en/897371541049877641/MEU-Special-Topic-November-2018-ROM.pdf

[8] http://demo.weblex.md/item/view/iddbtype/1/id/LPLP199704241163/specialview/1/ref/sf#T4

[9] Law on tobacco control no. 278-XVI from 14.12.2007

[10]https://msmps.gov.md/comunicare/comunicate/incepand-cu-15-august-se-interzice-expunerea-vizibila-a-produselor-din-tutun/

[11]https://stiri.md/article/social/produsele-din-tutun-interzise-expunerii-la-vedere-recomandarile-ansp

[12] https://www.mold-street.com/?go=news&n=6123

THE EFFECTS OF INTEREST APPLICATIONS IN THE COVID-19 PERIOD ON THE HOUSING MARKET AND INDIVIDUALS' HOUSING INVESTMENT DECISIONS: EVIDENCE FROM TURKEY

Ercan ÖZEN, PhD
Email: ercan.ozen@usak.edu.tr
University of Uşak, Faculty of Applied Sciences, Department of Finance and Banking,
Uşak / Turkey, +905325495342

Abstract. ***Actuality:*** *As a result, interest rate policies implemented in Turkey after 2018 revealed negative real interest rates in some periods. On the other hand, After Covid-19 outbreak in Turkey, like other countries, economic life is also affected negatively. During this period, Turkish public banks followed a policy of supporting housing sales and economic activities through interest rates well below inflation. In addition, the negative real interest rates have led investors to focus on investment alternatives such as stock, gold, currency, automobiles and housing. While low interest rate increases purchasing power, the expected increase in demand also increases housing prices. Changes in housing prices and interest rates cause individuals to lose depend on their conditions*
Therefore, ***the purpose of the study is*** *to question whether the decisions of individual investors to purchase houses are rational and to analyze the housing market where individuals are trading.*
Research Method: *In the study, monthly housing sales, monthly housing price index, monthly consumer price inflation and monthly housing loan interest rates data for the 2013-January and 2020-July period were used.*
Results: *In the period of 2018 exchange rate fluctuations and the first Pandemic of 2020, it has been observed that the sales in the Turkish housing market have bottomed out in April 2020 on a monthly basis in the last 8 years, reaching a peak with 229.357 units in July 2020 in only three months later. This situation shows that Turkish investors see building purchases as an important investment alternative. On the other hand, in the May- July 2020 period, it was observed that housing prices reacted before interest rate cuts and housing sales. This increased the likelihood of loss for those who withdraw their money from bank deposits and buy housing for investment purposes. This loss increases especially when low-income investors have a low loan utilization rate.*
Implications: *The findings reveal the importance of a balanced policy in the interest rate decisions of the public. Findings also contain essential information for investors, academics and other market actors.*
Keywords*: Mortgage, Housing, Investment, Interest Rate, Consumer Price Index*

JEL CLASSIFICATION*: D14, G51, G41*

1-Introduction

As a result, interest rate policies implemented in Turkey after 2018 revealed negative real interest rates in some periods. On the other hand, After Covid-19 outbreak in Turkey, like other countries, economic life is also affected negatively. During this period, Turkish public banks followed a policy of supporting housing sales and economic activities through interest rates well below inflation. In addition, the negative real interest rates have led investors to focus on investment alternatives such as stock, gold, currency, automobiles and housing instead of bank deposit. While low interest rate increases purchasing power, the expected increase in demand also increases housing prices. Changes in housing prices and interest rates cause individuals to lose depend on their conditions.

2- The purpose

The purpose of the study is to analyze the housing market during Covid-19 period and to see effect of low interest rate policy.

3- Method

I used data in the study include that monthly housing sales, monthly housing price index, monthly consumer price inflation and monthly housing loan interest rates for the 2013-January and 2020-July period.

4-Findings

In the period of 2018 exchange rate fluctuations and in the first months of Covid-19 Pandemic in 2020, it has been observed that the sales in the Turkish housing market have bottomed out in April 2020 on a monthly basis after 8 years. But, in only three months later it has reached to peak with 229.357 units in July 2020, aftermath of the pandemic.

We see total housing sales and housing price index data by years from 2013 to 2019 in Table 1 and Figure 1. Data say us that both total housing sales and housing price indexes are in increase during the period. We understand that sales number of housing reached to 1.348.729 from 1.157.190 yearly. Total increasing rate of the sales is %16,55. As for housing price index, it raised to 118,80 from 63,60. This means there is %86,79 increase in housing price index. So we can see the inflation, causing by costs, in housing sector.

Table 1: Total Housing Sales and Housing Price Index

Years	Total Housing Sales	Housing Price Index
2013	1.157.190	63,60
2014	1.165.381	73,10
2015	1.289.320	84,50
2016	1.341.453	94,80
2017	1.409.314	103,40
2018	1.375.398	108,00
2019	1.348.729	118,80

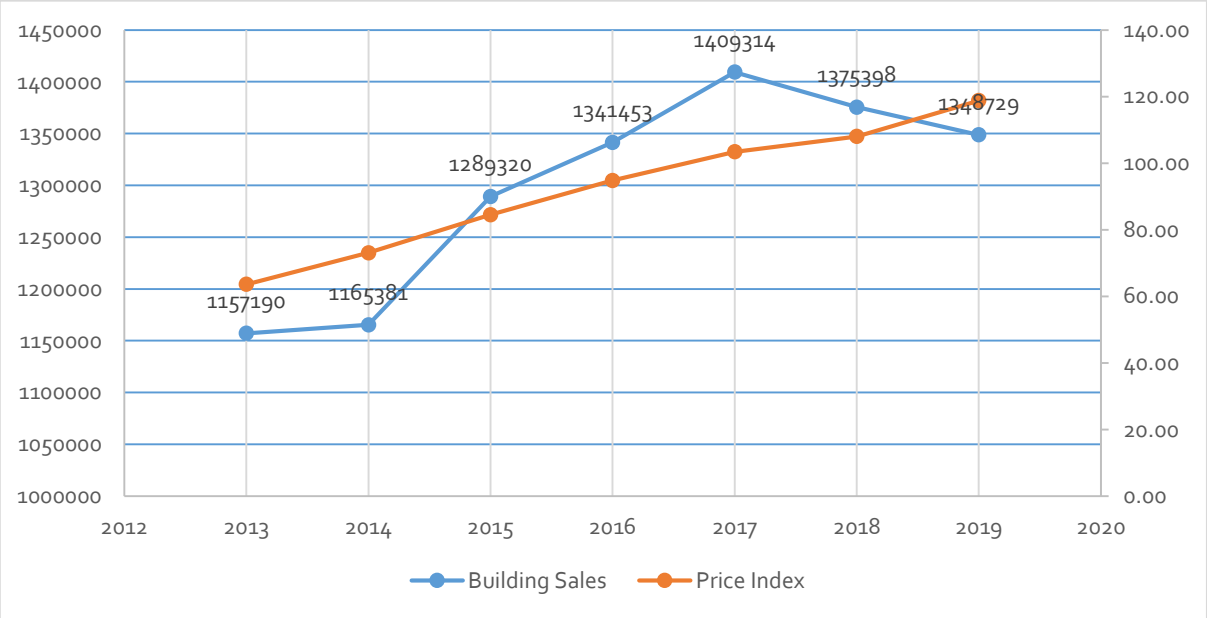

Figure 1: Total Housing Sales and Housing Price Index

Source: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1056

When we see the Figure 1, we can realised the inflation effect on prices of housing sector. Even the sales were in Peak in 2017 and were in falling next two years, housing price index still was rising and reached the top in 2019.

Table 2 shows that Monthly Housing Sales Data Versus Housing Price Index, Loans Interest Rate and Customer price index (CPI) in the the period between 2019-01 and 2020-07 monthly[14]. According to Table 2, we can see the housing price index was rising during period. Loans interest rate is low than CPI during last 7 months except for 2020-April. So we can see negative interest rate evidence of Central Bank of Republic of Turkey's interest rate policy.

In April 2020, we see that housing sales hit the bottom due to the Pandemic effect. It was totally only 42.783. So, government has decided to support housing sector by low interest rate through State Banks (Ziraat bank, Vakıflar bank and Halk Bank). The news on this policy showed its effect quickly on the housing prices, because producers expected that demand of housing would rise and sell more houses. We can show the evidence on this argue on Table 3. Thanks to low interest policy of the government housing sales reached peak on July 2020.

Table 2: Monthly Housing Sales Data Versus Housing Price Index, Loans Interest Rate and CPI[15]

Months	Housing Price index	Housing Loans Interest Rate	CPI	Mortgage Sales	Cash Sales	Total Sales
2019-01	107,60	26,22	20,35	6537	66400	72937
2019-02	108,60	22,98	19,67	8890	69560	78450
2019-03	109,00	18,16	19,71	22762	82284	105046
2019-04	109,30	17,70	19,50	22461	73610	96071
2019-05	110,20	20,45	18,71	14916	77021	91937
2019-06	111,00	21,81	15,72	7319	54036	61355
2019-07	112,40	21,06	16,65	13064	89172	102236
2019-08	114,40	14,15	15,01	34148	76390	110538
2019-09	115,20	12,98	9,26	57811	89092	146903
2019-10	116,00	13,12	8,55	50411	92399	142810
2019-11	117,10	12,96	10,56	43911	94461	138372
2019-12	118,80	12,69	11,84	50278	151796	**202074**
2020-01	120,90	11,88	12,15	42237	71378	113615
2020-02	123,70	11,43	12,37	43733	75020	118753
2020-03	125,40	11,40	11,86	43329	65341	108670
2020-04	127,50	11,72	10,94	**17088**	**25695**	**42783**
2020-05	135,70	11,23	11,39	18483	32453	50936
2020-06	139,50	9,30	12,62	101504	88508	190012
2020-07	N/A	9,11	11,76	**130721**	98636	**229357**

Data Sources: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/K24NEG9DQ1s%3D/tr

[14] https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/K24NEG9DQ1s%3D/tr.

[15] https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/

According to table 3, new house sales decreased by 56.95% and second hand house sales decreased by 62.30%. One month later, in May, housing prices raised sharply %6,43, eventhough interest rate felt %4,17. We see that the main increase in housing demand occurred in the month after May. Thus, it is seen that price increases react to low interest rates faster than demand. According to the table 3, there was a boom in house sales through mortgages in June, and the increase was more than 400%.

Table 3: Changing Rate in Sales by Mortgage, Housing Price Index and Interest Rate

Months	Changing in Housig Price Index	Changing in Interest Rate	Changing in New Housing Sales by Mortgage	Changing in 2.hand Sales by Mortgage
2020-01	1,77%	-6,33%	-8,93%	-19,24%
2020-02	2,32%	-3,85%	2,37%	4,15%
2020-03	1,37%	-0,20%	-4,45%	0,87%
2020-04	1,67%	2,81%	-56,95%	-62,30%
2020-05	6,43%	-4,17%	2,70%	11,17%
2020-06	2,80%	-17,19%	420,17%	463,92%
2020-07	N/A	-2,03%	21,10%	32,39%

We want to analyse the relationships between data on housing price index, interest rate and sales number of housing in total, mortgage sale and by cash sale. So that we see the relationships, I applied Correlation anaysis and prepared Table 4, 5 and 6.

Table 4: Correlations Between Housing Price Index Interest Rate and Total Housing Sales

		Priceindex	Interestrate	Sales
Price index	Pearson Correlation	1	-,796**	,195
	Sig. (2-tailed)		,000	,437
	N	18	18	18
Interest rate	**Pearson Correlation**	**-,796****	**1**	**-,452**
	Sig. (2-tailed)	,000		,060
	N	18	18	18
Sales	Pearson Correlation	,195	-,452	1
	Sig. (2-tailed)	,437	,060	
	N	18	18	18
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Table 4 shows that the Correlations Between Housing Price Index Interest Rate and Total Housing Sales. According to table, there are significant and negative correlations between interest rate both price index and housing sales in total. 1 unit decrease in interest rate causes increase in prices of housing 0,796 unit and increase in sales 0,452 unit. So, we understand that increase in prices is higher than that of housing sales number.

We see in Table 5, the correlations between housing price index, interest rate and housing sales by mortgage. Correlation analysis result is significant and there is negative correlations between interest rate both price index and housing sales by mortgage. 1 unit decrease in interest rate causes increase in prices of housing 0,796 unit and increase in sales 0,732 unit. It is clear that interest rate has big effect on price of housing. The interest rate has big effect on price than on the sales by mortgage. Besides, 1 unit incease in sales by mortgage lead to increase prices 0,592 unit.

Table 5: Correlations Between Housing Price Index Interest Rate and Sales by Mortgage

		Priceindex	Interestrate	Mortgage
Priceindex	Pearson Correlation	1	-,796**	,592**
	Sig. (2-tailed)		,000	,010
	N	18	18	18
Interestrate	**Pearson Correlation**	**-,796****	**1**	**-,732****
	Sig. (2-tailed)	,000		,001
	N	18	18	18
Mortgage	Pearson Correlation	,592**	-,732**	1
	Sig. (2-tailed)	,010	,001	
	N	18	18	18
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Table 6: Correlations Between Price Index Interest Rate and Housing Sales by Cash

		Priceindex	Interestrate	CashSales
Priceindex	Pearson Correlation	1	-,796**	-,214
	Sig. (2-tailed)		,000	,393
	N	18	18	18
Interestrate	**Pearson Correlation**	**-,796****	**1**	**-,075**
	Sig. (2-tailed)	,000		,767
	N	18	18	18
CashSales	Pearson Correlation	-,214	-,075	1
	Sig. (2-tailed)	,393	,767	
	N	18	18	18
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Table 6 shows the correlations between housing price index, interest rate and housing sales by cash. There is still negative correlations between interest rate both price index and housing sales by cash. Interestingly, there is so low correlation between interest rate and cash sale.

CONCLUSION

We can state that low interest rate may get benefit to the economy and housing owner than the investors. We see there is low correlation between interest rate and cash sales, but there is high correlation between interest rate and mortgage sales. That buy house by low cost loan may be rationale for investor eventhough high prices. But we see that cash sales were increasing while prices

rising. These investor, buy house by cash, may have expectation that housing prices will increase in the future and think that buying house is a good investment option. But we can ask a question, why they didnt buy the house before housing prices went up? Why they showed herd behavior?

I study on this paper still. And need to reveal answers of some questions above. This may be investigated by the context of behavioral finance. Is there herd behavior? Does it rely on expectations theory?

REFERENCES

1. https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/portlet/K24NEG9DQ1s%3D/tr. (Accessed on 10.09.2020)
2. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1056 (Accessed on 10.09.2020)
3. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/ (Accessed on 10.09.2020)

THE IMPACT OF VALUE AND ENTROPY IN THE ECONOMIC LIFE OF THE CONTEMPORARY WORLD

[1]**Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU,** PhD
Email: buzoianuovidiu@yahoo.com
[2]**Mihaela Diana OANCEA NEGESCU,** PhD
Email: mnegescu@yahoo.com
[3]**Petrut Cristian VASILACHE** PhD Student
Email: cristian@vpcpartners.ro
[4]**Maria Loredana POPESCU,** PhD Lecturer
Email: maria.popescu@mk.ase.ro
[5]**Cosmin ANDREICA** PhD Student
Email: cosmin_andreica20@yahoo.com
[1,2,3,4,] *Bucharest University of Economic Studies, Romania*
[5]*University of Bucharest, Romania*

Abstract. *The last three centuries have witnessed a dynamic evolution compared to the previous centuries. The general vector of this dynamic was technical and scientific progress in all sectors of social action, which was marked in Western Europe and North America. Against this general background, training and strengthening, European national communities, together with the establishment of capitalist market economy were historical factors that have broken the socio-political system of feudalism. Competition between companies is based more on the level of service, there is great interest in using a measure of flexibility to indicate a firm's ability to meet customer requirements. Entropy is proposed as a measure of flexibility for production operations. This article assessments the study on the possibility of the theory by focusing on low value entropy theory. The article addresses a topical issue, with a major socio-economic impact and aims to analyze the importance of value and entropy in the world economy. The methodology was based on the analysis of bibliographic sources and the analysis of the relationship between value-entropy-economy led to concrete results, presented below.*
Keywords: *value, entropy, economic development, contemporary world*

JEL CLASSIFICATION: *A12, D80*

1. INTRODUCTION

The study of synthesis of theory evaluation were challenged in several aspects, criticized by both theorists and practitioners. Most problems have occurred due to the lack of proper theories. The evaluation theory is based on neoclassical economic theory. Because markets are an uncertain heritage, the evaluation theory must use probabilistic concepts such as the selling price and the usage in the exchange market value and the most efficient use. Comparison approach is to be used when calculating the sales prices. Modern statistical techniques must be applied and market simulation techniques [Cojuhari A, 2001].

Analyzing logical chain management to create value-estimation was reached in need to explain how value develops. The most explicit theory of this view, explaining the essence of value creation and its mechanism is represented by the value theory based on entropy [Bran F., 2015].

The starting point of this theory is the neoclassical economic theory. The value-oriented concept of utility theory has borne considerable changes in recent decades. On the other hand, the assessment theory, however, has not complied change, which created problems in practice. The combination of several methodology approaches- the cost by income and by comparison, is focused on neoclassical

economic theory, which means that the idea is clear from their correspondence of the market value cost, analyzed for a longer period of time.

Modern economic theory accepts that the cost and market value in a long time interval may tend to be only approximate, but it is also mentioned that in reality, there is no reason for insuring internal or equivalence of this approach long term [Coldwell D, 2016].

When dealing with this problem, the solutions must be adequate for the type of problems that occur and specific for each customer. These problems may involve, but they may affect reporting market value [Rădulescu et al., 2018] .

Using the comparison approach sales prices are to be analyzed. Modern statistical techniques (from the standpoint of the market) and market simulation techniques (from the standpoint of the transaction, human behavior) must be applied [Bodislav et al., 2020].

2. THE CONCEPT OF VALUE

The concept of value has existed since the time of publication and the usage of trade, in all domains of activity. Economists have tried to define it in different ways, all having the common denominator subjective estimation of the size of assets [Negescu et al., 2020].

The study of the economic value of a concerned economist from the beginning of this discipline, trying to estimate the value of an individual good and then expand it to goods that can be changed [Bran P., 2003].

The study of value creation has become increasingly important as the world economy has grown, leading to development based on management value [Bran et al., 2019]. The value is created by the interaction of four factors associated with an asset. These factors are utility, scarcity, desire and purchasing power. The action of these factors appears for a good supply and demand. The main beneficiaries of the measures taken by management to increase value are shareholders [Bodislav et al., 2019].

The value of a property does not remain constant throughout its existence, but changes depending on various external factors such as inflation, interest rate, exchange rate, market prices, the economic environment, and internal factors such as internal management of the company, synergies and efficiency. Any management that wants to perform correctly seeks to allocate resources selected in order to create value over time at a level sufficient to recover all the resources used and to get a win, followed in risk conditions, imposed environmental and expected by shareholders. Resource allocation should lead to improving the economic position of shareholders, which creates value for shareholders.

Creating value for shareholders depends on coordinating segments: selection, implementation and monitoring of investments according to business strategy, a coherent and sustainable, based on economic analysis – to guide the operations of profitability after you have made a decision and after analyzing cost- benefit, ensuring business financing, comparing effort generated effects and the risks involved. Processes that trigger the mechanism for obtaining and managing value are: production process, consuming and the process of liquidation. These complex processes are a combination of primary processes: transformation, preserved and transfer.

A creative value-creating interface achieves a time-based performance optimization focused on a viable business model, related strategies that deliver a long-term competition. This will result in positive cash flows that are higher than capital cost, superior returns for shareholders, superior remuneration for managers and employees, loyalty from suppliers and customers, easy access to credit.

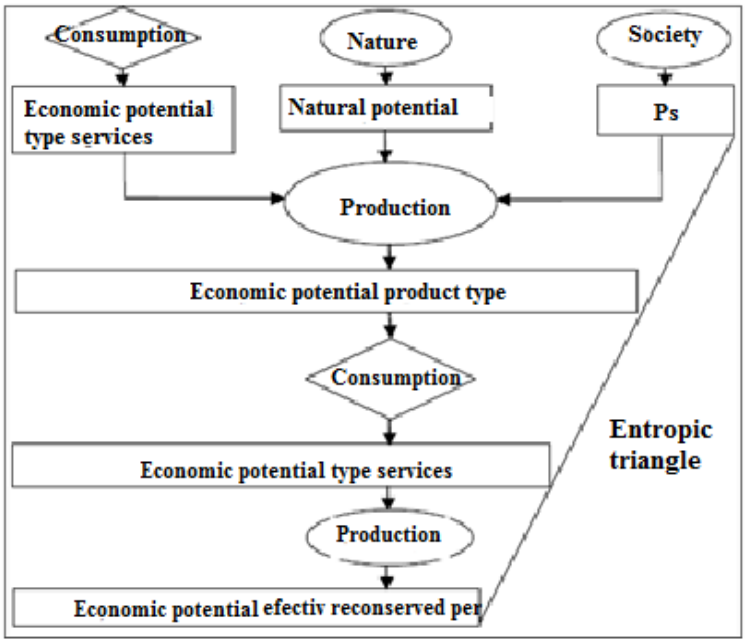

Figure 1- Mechanism to obtain the value
Source: author, after Bran P., Dimtriu R., (2003), Economic value

3. VALUE AND ENTROPY IN THE GLOBAL ECONOMY

Specialty studies show that the series industry that deals with chemical mixtures, some food, transportation and commercial operations are required. For example, 17 phases are needed, starting with wheat over by a truck and ending with plastic packaging thrown (as waste). All this wasted energy will produce as little as 130 calories which are obtained by a consumer, when the food is served [Daly H.E, 2008]. By using energy from some renewable sources that are related to industrial processing, packaging, distribution and operations at the residence of the buyer for the preparation of consumption. Separately, these aspects, processed food industrial chemical admixtures completed, may raise a number of health problems for the consumer.

Industrial food processing is typical and so are other major industries such as petrochemicals, land and air transport, synthetic fibers, etc. All these industries seem to be generating more products and facilities. Compared to the multiple values that consume the precious energy resources of the planet [Bran F., 2011].

The relationship between socio-economic and natural environment and, particularly, the current imbalance between those entities has been understood and treated in different ways. There are three concepts outlined in this context: geocentric, bio-centric and anthropocentric. Retaining elements of rational conceptions is shown by referring to the fundamental works about the natural environment. The increase of economic relationship, may be done (there are serious attempts to do so) in a design which contains integrated synthesizers, imperative reconciliation of man with nature and with himself and human action, still in keeping with the very nature of humanity can be given.

The coordinates of this concept should be: respect for the laws of nature in economic activity; respect for ecological balance, health Earth; Action broad, coordinated economic progress generally beneficial to human activities and generally all economic processes are inevitably an entropic process [Coldwell D, 2016].

Living organisms need low entropy resources to combat their own entropic degradation. But while all species depend on the sun to access this low entropy, man has learned to use other sources of low entropy, such as fossil fuels and minerals.

4.CREATING VALUE AND SIZING

The action definition of value, must solve the problem of physical media. Scientific theory in economics, called support, is working as socially necessary labor time, the utility or satisfaction. The entropy value theory (TVE), chooses a different type of physical support, more general, support represented by low entropy or level of organization existing systems, simple or complex [Roy P , 2014]. Secondly, it was necessary to establish a definition of the relation that does not come into conflict with the requirements of the general laws of nature. The TVE does not exclude the final event in the life of a system.

The TVE model, with other models correlation theories, emphasizes different values, but the value model based on entropy encompasses and other models, preserving the real potential value of the product produced [Roy P, 2014].

The Theory of Value Entropy must recognize potential service type by accepting this potential in a future production process. Entropic brings value theory severe restrictions regarding the conduct of economic processes as entropy value law action. This law requires that economic processes, but also some processes in society and the protection and restoration of the environment, confirm the economic potential preserved over economic processes.

Drew level economic potential and worked depended on ways of attracting (work, science and technology, geographical discoveries, war, etc.), the organization and endowment of economic processes (force property, technical equipment, management), and how they were distributed and used result useful products and services. Changes in society and the economy have made the mechanism for obtaining value, fecund period of time to get into difficulty attracting this situation of the whole society.

The productivity of this mechanism is reflected in the way of building tools, the evolution of society, the diversification of economic and social activities in environmental damage, social and political events in the world. In order to establish these effects on a system so complex such as a company, the TVE checks their model, its main paradigms succeeding in high society walking the arrow of time [Bwanakare S., 2017].This model allows us to shape future economic aspects of human societies, post-industrial society or information.

Scientific research has confirmed that the pace of economic growth recorded after World War II has the main factors education and technological innovation, the last, also a product of the human mind educated! Output power with as much information must be accompanied compulsorily and in advance of consumer education information. Only in this way we will ensure effective and efficient circuit attracted by value in the future society

Table 1- Comparative analysis of value creation theories

Comparison criterion	**Theories examined**		
	Value – Work	**Value – Utility**	**Value – entropy**
Creating value	in the production process	in the consumption process	the consecutive combination of production – consumption – production
Principles	of outstanding productivity of marginal productivity of proportionality	of utility of the replacement progression and regression competition demand and supply	expectations or forecast of inclusion of compliance of dependence on the external environment of the economic division
		Of the most efficient use	
Types of characteristic values	Value for use of existence; Value of reconstitution	Market value Replace Value Investment value Liquidation value	Market value Value for existing use Value of reconstitution Replace Value Investment value Liquidation value
Factors of influence on value	Economic factors: rhythm of growth economy; fiscal policy. Heritage components Physical state	Heritage components Physical state Financial condition Seismic factors Environmental factors The factors of supply and demand	Economic factors Political and social factors emplacement Heritage components Physical state Financial condition Seismic factors Environmental factors Factors of supply and demand, competition Patrimonial rights

Source: Bran P., Dimtriu R., (2003), Economic value

By examining the theories of value as a whole, from a valuation point of view, we notice considerable differentiation. Thus, the creation of value is explained either by the production process, by the consumption process or by the consecutive combination of the production – consumption – elements.

The current principles on which the estimation of value is based in its totality are characteristic only of the value-entropy theory, while the other theories explain only some of the principles. The same can be noticed on the types of values as well as the factors that influence the value.

4. CONCLUSION

The theoretical thinking of Roegen is a synthesis of the clarified explanations on the relations between nature and the human species. This synthesis explains not only the eternal evolutionary character of the economic process, but also the political and social aspects of inequalities between

social classes or between nations. Law II of Thermodynamics is the supreme principle, governing economic activity. Not recognizing this principle and ignoring the need to reorient economic policy around directly leads to the economic and ecological disaster of the planet.

With the exception of a small number of economists, led by N. Georgescu- Roegen, everyone else agrees with the theory that resources in the general economic environment will never be exhausted. It is supposed that new technologies will always find a way out (solving), identifying and exploiting untapped resources, even considering the resource base as inexhaustible. The mechanism to obtain value through complexity deserves attention from everyone, whether working in the field of economic, technical, cultural, political, or social, requiring the contribution of each participant in society. The gain value in the fight against the laws of nature and the economy proves to be the result of both the worker and the engineer, economist, professor, sociologist and painter, etc. Only associating the mechanism for obtaining value processes in the natural environment and society, we can identify the "value" of all processes and can respect the work of all professionals and participants in those processes.

REFERENCES

1. Bodislav, A. D., Rădulescu, C. V., Moise, D., & Burlacu, S. (2019). Environmental Policy in the Romanian Public Sector. *The Bucharest University of Economic Studies Publishing House, 312.*
2. Bodislav, D. A., Buzoianu, O. A. C., Burlacu, S., & Rădulescu, C. V. (2020). Analysis of companies in Romania from the perspective of risk perception and the management needs thereof. *Economic Convergence in European Union*, 341.
3. Bran F., C. Radulescu, Ioan I., *Survive- paradigm of a sustainable future*, 2011, Bucharest
4. Bran F., Ioan I., *Hourglass economy in entropy*: Economic Publishing House, 2015, Bucharest
5. Bran P., Dimtriu R., *Economic value*, Publishing of University of Economic Studies, 2003, Bucharest
6. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350.
7. Bwanakare S., *Non-Extensive Entropy Econometrics for Low Frequency Series: National Accounts-Based Inverse Problems*; De Gruyter Open Ltd.: Warsaw, Poland; Berlin, Germany, 2017
8. Cojuhari A., Pogolşa A., Pogolşa N., *Economic Doctrines modern contemporary*: International Academy Economic law, 2001, Chisinau
9. Coldwell D, *Entropic citizenship behavior and sustainability in urban organizations*: Towards a theoretical model. Entropy, 2016, 18, 453
10. Daly H.E., *Ecological Economics and Sustainable Development,* Selected Essays of Herman Daly; Edward Elgar: Cheltenham, 2008, UK
11. Negescu, M D; Burlacu, S; Mitriţă, M; Buzoianu, O C A. Managerial Analysis of Factoring at the International Level *Challenges of the Contemporary Society*. Proceedings; Cluj-Napoca Vol. 13, Iss. 1, : 99-102. Cluj-Napoca: Babes Bolyai University. (2020)
12. Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2018). DEMOGRAPHIC EXPLOSION AND IT GOVERNANCE IN PUBLIC INSTITUTIONS. *Managerial Challenges of the Contemporary Society. Proceedings*, *11*(1), 18.
13. Rădulescu, C. V., Dobrea, R. C., & Burlacu, S. (2018) THE BUSINESS MANAGEMENT OF DISTRESS SITUATIONS. THE 12th INTERNATIONAL MANAGEMENT CONFERENCE "Management Perspectives in the Digital Era" November 1st-2nd, 2018, BUCHAREST, ROMANIA, 1, 741-747
14. Roy P., Mahapatra B.S., *Entropy Based Region Reducing Genetic Algorithm for Reliability Redundancy Allocation in Interval Environment*, *Expert Systems with Applications,* 2014, London

EVALUATION OF WILLINGNESS TO HAVE PENSION PLAN IN TURKEY AND AUTO ENROLLMENT SYSTEM

Ercan ÖZEN, PhD
Email: ercan.ozen@usak.edu.tr
University of Uşak, Faculty of Applied Sciences, Department of Finance and Banking, Uşak / Turkey, +905325495342

Abstract. ***Actuality:*** *Private pension systems have important contributions to both individuals and the financial system and economic development of any country. To be sustainable for this contribution, individuals must be permanent in the system. On the other hand, policy makers should design the system effectively. It is observed that some countries apply automatic enrollment system in order to increase participation in the system.*
The aim of this study is *to determine the level of those who remain in the auto enrollment system of employees in Turkey and if the people are willing to have private pension plans.*
Research Method*: In order to achieve the objectives, an online survey was conducted through easy sampling during the Covid-19 period and 454 people participated the survey.*
Results *show that 51% of the people in the automatic participation system have exited the system in the last three years. Besides, people in the Auto Enrollment System is 25,3% and in the Voluntary Participation is 29,3. While the rate of people with positive intention to have a future retirement plan is 26.7%, the rate of people with negative intentions is 44.3%.*
Implications*: The findings of the study reveal that the level of knowledge about the pension system should be increased and the transparency and more appropriate income opportunities required by the participants in the automatic participation system should be provided.*
Keywords*: Pension Plans, Auto Enrollment System (AES), Voluntary Participation (IPS)*

JEL CLASSIFICATION *: D14, H55, G51*

1-Introduction

Private pension system and accumulated funds are quite important because of two main characteristics for a country's economy. This importance can be addressed in two aspects. First, it is possible for individuals to live at a certain level of well-being in later periods of their lives by ensuring that they save money. Another is that accumulated funds accumulate in the country's financial system and can be used as capital to increase production. This, in turn, leads to an increase in the country's gross national income and an increase in social welfare.

Capital accumulation in developing countries such as Turkey is not easy. This, in turn, is one of the most important obstacles to the accumulation of funds. In order to ensure this accumulation, governments may require participation in the pension system in some periods or automatically implement the participation of citizens in the system. In Turkey, employees between the ages of 18-45 are automatically involved into the individual pension system (Meral & Arıcan, 2020). However, individuals can later exit the system. As of the end of September 2020, the total of private pension funds is 127.5 billion TRY ($16.3 Billion). In this, the share of automatic participation funds is 10.4 billion TRY (1,33 $ Billion)[16]. However, the fact that people who participate in a mandatory or automatic retirement system stay in the system depends on the return of these funds and the satisfaction of participants with the system.

[16] https://egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/ (30.

2- Purpose

This study analyzes the levels of citizens entering the private pension system to adopt and remain in the system.

3- Method

The study used an online survey method to obtain data. Data was collected from 454 people using an Online survey. The data was analyzed by frequency analysis, parametric and Non-parametric analysis methods.

4-Findings

The number of respondents was 454, with 51.1% of men and 48.9% of women (Table 1). According to Table 1, the largest group of respondents is those aged 25-34. According to the table, it is observed that the participation rate of people over the age of 56 in the survey is low because easy sampling is performed. Undergraduate graduates make up 60.8% of the total sample, and the proportion of those working in the public sector is 53.5%.

Table 1: Descriptive Statistics

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Man	232	51,1	51,1	51,1
	Woman	222	48,9	48,9	100,0
	Total	454	100,0	100,0	
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-24	41	9,0	9,0	9,0
	25-34	187	41,2	41,2	50,2
	35-45	149	32,8	32,8	83,0
	46-55	70	15,4	15,4	98,5
	56+	7	1,5	1,5	100,0
	Total	454	100,0	100,0	
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Highschool	28	6,2	6,2	6,2
	Bachelor	276	60,8	60,8	67,0
	Master and Doctorate	150	33,0	33,0	100,0
	Total	454	100,0	100,0	
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Private	211	46,5	46,5	46,5
	State	243	53,5	53,5	100,0
	Total	454	100,0	100,0	

Table 2 shows employee ownership of individual pension insurance and 52.9% of respondents are out of the system. The proportion of participants participating in the automatic participation system alone is 17.8% and the proportion of those participating in the system only voluntarily is 21.8%. The proportion of those who participated in both systems is 7.5 %. Thus, a total of 25.3% of the participants are in the automatic participation system.

Table 2: Type of Private Pension Envolving

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Dont have	240	52,9	52,9	52,9
	AES	81	17,8	17,8	70,7
	AES and IPS	34	7,5	7,5	78,2
	IPS	99	21,8	21,8	100,0
	Total	454	100,0	100,0	

It is also seen that those who enter the automatic envolving system exit the system. The results are shown in Table 3. Accordingly, after entering the automatic participation system, the exit rate within three years prior to the date of the survey was 50.9%.

Table 3: Cancellation of Private Insurance last in 3 years

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	231	50,9	50,9	50,9
	No	223	49,1	49,1	100,0
	Total	454	100,0	100,0	

In Table 4, the intentions of the respondents to enter the private pension insurance system again in the future are shown. The proportion of those who are willing to take out a new private pension policy is calculated at 26.7 % (So high %5,3, High %21,4).

Table 4: Intention New Private Pension Plan

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	So Low	113	24,9	24,9	24,9
	Low	88	19,4	19,4	44,3
	Neutral	132	29,1	29,1	73,3
	High	97	21,4	21,4	94,7
	So High	24	5,3	5,3	100,0
	Total	454	100,0	100,0	

In this part of the study, it was investigated whether the gender of the participants made a difference on exit from the system. According to the Independent Samples test (Table 5a-b), gender was found to have no statistically significant difference in insurance cancellation (Sig. (2-tailed): 0,447).

Table 5a- Gender-Cancellation Group Statistics

	Gender	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Cancellation in 3 years	Man	232	1,52	,501	,033
	Woman	222	1,46	,500	,034

Table 5b- Gender-Cancellation Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Cancellation in 3 years	Equal variances assumed	,578	,447	1,134	452	,257	,053	,047	-,039	,146
	Equal variances not assumed			1,134	451,195	,257	,053	,047	-,039	,146

Whether gender had an effect on participants ' intentions to get a new private pension insurance was investigated (Table 6a-b). According to the Independent Samples test results (Sig. 0,116) gender has no effect on have a new individual pension plan.

Table 6a- Intention to a New Plan-Gender Independent Samples Test - Group Statistics

	Gender	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Intention	Man	232	2,60	1,251	,082
	Woman	222	2,65	1,181	,079

Table 6b- Intention to a New Plan-Gender Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Intention	Equal variances assumed	2,481	,116	-,435	452	,664	-,050	,114	-,274	,175
	Equal variances not assumed			-,435	451,920	,663	-,050	,114	-,274	,175

ANOVA test was performed to see the effects of participants ' ages on exit from the system (Table 7a-b). However, since the condition of homogeneity of variance was not provided, the Kruskal Wallis test, which is one of the non-parametric tests, was applied (Table 8a-b).

Table 7a: Age - Cancellation in 3 years Descriptives

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
18-24	41	1,15	,358	,056	1,03	1,26	1	2
25-34	187	1,63	,484	,035	1,56	1,70	1	2
35-45	149	1,50	,502	,041	1,42	1,58	1	2
46-55	70	1,30	,462	,055	1,19	1,41	1	2
56+	7	1,43	,535	,202	,93	1,92	1	2
Total	454	1,49	,500	,023	1,45	1,54	1	2

Table 7b: Age - Cancellation in 3 years Test of Homogeneity of Variances

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
30,171	4	449	,000

Kruskal Wallis test results are statistically significant (P. 0,000). Accordingly, participants of survey between the ages of 18-24 and 46-55 are more likely to leave the system. The age range with the most envolving is 25-34.

Table 8a- Age-Cancellation - Ranks

	Age	N	Mean Rank
Cancellation in 3 years	18-24	41	149,22
	25-34	187	259,24
	35-45	149	230,26
	46-55	70	184,10
	56+	7	213,29
	Total	454	

Table 8b Kruskal Wallis Test Test Statistics[a,b]

	Cancellation in 3 years
Chi-square	44,476
df	4
Asymp. Sig.	,000
a. Kruskal Wallis Test	
b. Grouping Variable: Age	

5-Conclusion

This study examines the voluntary and automatic participation levels of individuals in the individual pension system in Turkey. The most striking result of the study is that more than half of individuals in the automatic participation system have exited the system in the last three years. Besides, gender has no effect on exit or new entry from the private pension system. However, the age of the participants makes a difference in staying in the system.

REFERENCES

Meral, H., & Arıcan, E. (2020). Bireysel Emeklilik Sistemine Otomatik Katılım: Türkiye İçin Bir Uygulama. Journal of Financial Researches & Studies/Finansal Arastirmalar ve Calismalar Dergisi, 11(22).

https://egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/ (Accessed: 30.09.2020)

TRENDS OF LABOR MIGRATION IN CONTEXT PANDEMIC CRISIS

TENDINȚE ALE MIGRAȚIEI FORȚEI DE MUNCĂ ÎN CONTEXTUL CRIZEI PANDEMICE

[1]Nelly FILIP, dr.
Email: nfilip@mail.ru
[2]Natalia BRANAȘCO, dr.
Email: natali_bran@yahoo.com
[1]Academia de Studii Economice a Moldovei,
Chișinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61, www.ase.md,
[2]Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți,
Bălți, str. Pușkin, 38, www.usarb.md

Abstract. *In the evolution of the development of humanity, different economic crisis appear regularly, but, at the same time, spontaneous crisis take place, which destroy all the forecasts of the specialists. The current situation, when at the same time the pandemic coincided, the economic crisis, the closure of borders between countries, lower oil prices, drought, reduced international trade, has a negative impact on global migration processes. The detrimental consequences have affected not only labor migrants, but also labor markets, both nationally and globally. The purpose of the study of the topic is to investigate labor migration trends in the context of the pandemic crisis. The methods used in the research were scientific documentation, quantitative and qualitative analysis of data, induction and deduction, etc. Whether referring to the health crisis or the economic crisis, the coronavirus pandemic is acutely felt by migrants, radically changing the present and future of migration. Since the beginning of the pandemic, a large proportion of migrants have been forced to find themselves in a difficult situation, dictated by measures to limit entry-exit into / from the country, on the one hand, and unemployment in the country of origin . Migrants are excluded from the labor market, the dark component of the labor market has increased, where foreign workers will compete with local ones.*
Key words: *crisis, pandemic, labour market, unemployment, migrants, remittances.*

JEL CLASIFICATION: F22.

Evenimentele acestui an au declanşat transformări esenţiale atât pentru economia mondială, cât şi pentru Republica Moldova. În acelaşi timp, în contextul globalizării, s-au acutizat vechile ameninţări de securitate şi au apărut noi pericole și riscuri de ordin politic, social-economic, cultural, atât pe plan intern, cât şi extern. Acest fapt a dus la perceperea securităţii naţionale ca o valoare decisivă a umanităţii, dar şi ca o problemă majoră a contemporaniităţii.

În evoluţia dezvoltării umanităţii apar, cu regularitate, diferite crize economice: seculare, decenale, conjuncturale. În acelaşi timp, sunt frecvente şi crize spontane, așa numite „lebede negre" care infirmă și aruncă în aer toate scenariile optimiste ale specialiştilor. Acest concept a fost elaborat de N. N. Taleb, care l-a descris ca pe o situație foarte rară, ce apare pe neașteptate și cu consecințe profunde. Astfel, cel mai important și grav eveniment al planetei noastre din acest an, pandemia de coronavirus, a fost percepută inițial ca o „lebădă neagră". Dar, autorul conceptului a negat această afirmație, explicând că pandemia putea fi prevenită, dar toți au ignorat acest lucru, atât guvernele, cât și companiile. Un alt specialist în economia mondială, M. Wucker, a utlizat sintagma „rinocerului gri" pentru această criză, explicând-o ca pe o amenințare destul de probabilă, cu un impact enorm, dar care a fost neglijată [Dobreanu C., 2020].

În context internaţional se fac comparaţii cu privire la actuala criză sanitară cu criza economică din 1929-1933 şi cu criza financiară din 2008. Din punct de vedere geografic, crizele din 1929-1933 şi din 2008 au pornit din SUA, iar cea din 2020 – din China. Situația economică a anului curent este

descrisă ca o stare de „furtună ideală", când în acelaşi timp au coincis pandemia, criza economică, închiderea hotarelor dintre ţări, scăderea preţurilor la petrol, seceta, invazia masivă a lăcustelor în Africa și Asia, reducerea drastică a comerţului internaţional. O astfel de suspendare simultană a activităților în toate țările lumii este fără precedent în istorie. La nivel mondial, multe întreprinderi, în special întreprinderile mici și mijlocii și-au sistat activitatea. Potrivit Fondului Monetar Internațional, economia mondială este de așteptat să se contracte cu 3% în anul 2020 scenariul de bază, o schimbare de aproape 6% comparativ cu anul 2019.

Iminenţa unui declin ce are loc în cadrul „furtunii ideale" a condus la un şir de prognoze mult mai pesimiste, de exemplu: „PIB-ul global este aşteptat să scadă cu 39% în 2020, potrivit economistului-şef al Fitch Ratings, Brian Coulton, ceea ce ar fi în scădere economică de două ori mai severă decât recesiunea din 2009. Scădrea PIB-ului echivalează cu o micşorare cu 2800 de milioane de dolari a nivelului veniturilor globale faţă de 2019" [Apostol D, 2020, p.7].

În cadrul unei cercetări realizate de Forumul Economic Mondial cu privire la actuala criză au fost intervievați 350 de specialiști în managementul riscului, care sunt extrem de îngrijorați de consecințele crizei pandemice. Astfel, se estimează că circa 500 mil de persoane pot să cadă în prada sărăciei, 80% dintre elevii din toată lumea nu au frecventat școala din luna martie, producția industrială a scăzut cu 3%, iar volumul investițiilor străine directe s-ar putea reduce cu 30-40%. Toate acestea induc consecințe grave asupra nivelului de ocupare, fapt ce amplifică starea de stres a populației, ce se răsfrânge și asupra sănătății. Astfel, experții în domeniu au calculat nivelul de risc al efectelor negative generate de pandemia de coronavirus:

a) recesiune îndelungată în economia mondială (rata riscului – 68,6%): pandemia a condus la reducerea activității economice, fapt ce poate genera o recesiune pentru aproape 18 luni;

b) amplificarea falimentelor și consolidărilor (rata riscului – 56,8%): creșterea datoriilor este un risc real pentru companii, mai ales din țările în curs de dezvoltare;

c) incapacitatea de restabilire a unor sectoare și ramuri din unele țări (rata riscului – 55,9%): se consideră că cele mai afectate ar putea fi companiile aeriene;

d) rata înaltă a șomajului strucural, cu precădere în rândul tinerilor (rata riscului – 49,3%): de exemplu, în SUA, deja în luna aprilie numărul șomerilor ajunse la 20,5 mil persoane, atingând rata de 14,7%;

e) restricții cu privire la circulația oamenilor și mărfurilor (rata riscului - 48,7%): majoritatea țărilor lumii au impus astfel de restricții;

f) relaxarea politicii fiscale în cele mai dezvoltate economii (rata riscului – 45,8%): în multe țări se implementează astfel de măsuri, în vederea stimulării economiei;

g) întreruperi îndelungate în lanțurile de aprovizionare (rata riscului – 42,1%): companiile se întâlnesc tot mai frecvent cu obstacole în aprovizionare, iar pentru unele grupe de mărfuri s-a modificat cererea;

h) falimentul economic al piețelor în curs de dezvoltare (rata riscului – 38%): țările în dezvoltare au riscul de a-și epuiza resursele în lupta contra consecințelor economice ale pandemiei;

i) atacuri cibernetice și excrocherii cu datele (rata riscului – 37,8%): astfel de atacuri deja au avut loc asupra lucrătorilor din medicină și știință, care cercetează virusul și lucrează asupra vaccinei;

j) o nouă epidemie coronavirus sau altă infecție (rata riscului - 30,8%): este tot mai posibilă declanșarea a celui de-al doilea val epidemic, fapt ce va conduce la o recesiune gravă [ВЭФ, 2020].

Evidențiem faptul că criza pandemică și economică are consecințe majore asupra proceselor migraționiste, una dintre cele mai afectate categorii ale populației fiind migranții. Migraţia internaţională a forţei de muncă este un fenomen important şi cunoscut în istoria civilizaţiei. Secolul

XX a devenit secolul migraţiei, deoarece niciodată acest fenomen nu a fost atât de important din punct de vedere economic, social şi politic. În această perioadă, sub impactul major al unor factori economici, tehnologici, socio-politici, educativi-formativi, cultural-religioşi au fost generate o serie de caracteristici noi ale proceselor de migraţie comparativ cu perioadele anterioare. Dimensiunea economică, asociată cu cea demografică şi educativ-formativă se situează în prim plan. La începutul mileniului III fenomenele demo-economice ale forţei de muncă devin extrem de complexe, migraţia forţei de muncă devenind o componentă semnificativă a dezvoltării economice.

Migraţia, în contextul securităţii naţionale, devine una dintre cele mai actuale probleme ale politicii de stat din majoritatea ţărilor lumii, cauzele fiind diferite, de la excedentul de migranţi până la necesitatea soluţionării dezechilibrului demografic prin intermediul fluxurilor migraţioniste. Astfel, statul trebuie să asigure şi securitatea migraţionistă, care în sens restrâns semnifică capacitatea migraţiei de a asigura satisfacerea eficientă a nevoilor societăţii de resurse umane şi redistribuirea lor regională eficientă. Aceasta presupune, pe de o parte, apărarea intereselor naţionale, iar, pe de altă parte, capacitatea instituţiilor abilitate de a crea mecanisme de gestionare a proceselor migraţioniste. În sens larg, securitatea migraţionistă asigură funcţionarea durabilă a societăţii primitoare, a indivizilor săi, inclusiv a migranţilor, susţinută cu concursul unui mediu instituţional. Asigurarea securităţii este posibilă prin elaborarea unor politici eficiente, inclusiv a politicii migraţioniste, realizarea lor bazându-se pe consolidarea socială, susţinerea scopurilor şi acţiunilor guvernamentale de către societate, deoarece securitatea nu poate exista izolat, ea fiind corelată cu viaţa individului, a societăţii şi a statului [Branașco, 2015, p.181].

În contextul actual, problemele securității naționale au devenit foarte stringente, iar migranții sunt percepuți ca o amenințare directă. Fie că se face referire la criza sanitară sau criza economică, pandemia de coronavirus este resimțită acut de către migranţti, schimbând radical prezentul şi viitorul migraţiei. De la începutul pandemiei o mare parte din migranţi sunt impuşi să se afle într-o stare dificlă, dictată de măsurile de limitare de intrare-ieşire în/din ţară, pe de o parte, și a șomajului din țara de origine pe de altă parte. Migranții sunt excluși de pe piaţa muncii, a crescut componenta tenebră a pieţei muncii, unde lucrătorii străini vor concura cu cei autohtoni.

Se consideră că cele mai importante provocări migraţioniste actuale, ca consecinţă a pandemiei sunt următoarele:

- riscul răspândirii infecţiei de coronavirus este major: densitatea locuitorilor, cămine aglomerate, resurse limitate pentru tratament şi profilactică, informare joasă, lipsa asigurărilor medicale. Din toate provocările cea mai importantă este protecţia sănătăţii migranţilor, deoarece aceştia reprezintă cea mai vulnerabilă categorie în condiţiile pandemiei, practic în toate ţările gazdă. În conformitate cu legislația în vigoare, migranții economici se bucură de acces deplin la asistență medicală publică în 80 din cele 132 de țări cercetate, alte 40 permite migranților accesul la asistență medicală condiționat, în timp ce 12 țări (dintre care cele mai multe sunt situate în Asia de Sud și Orientul Mijlociu, regiunile din Africa de Nord) exclud complet migranții din sistemele lor de sănătate. Multe țări folosesc reședința pentru a determina dacă străinii au dreptul la sănătate publică și servicii de îngrijire;
- creşterea migrantofobiei: atunci când băştinaşii pierd masiv locurile de muncă, această tendinţă creşte. În condiţiile crizelor economice migranţii sunt evaluaţi ca potenţiali concurenţi, care sunt gata să lucreze cu salarii mai mici şi în condiţii precare, comparativ cu băştinaşii ţărilor gazdă;
- închiderea hotarelor: restricţiile impuse de majoritatea ţărilor gazdă au deteriorat substanţial situaţia migranţilor externi. Această provocare importantă duce la reducerea ritmului de creştere economică, atât la nivel naţional, cât şi internaţional;

- depopularea satelor: „plecarea" populației de la sate în orașe sau în străinătate: diminuarea pandemiei va duce la creșterea numărului migranților și această provocare este pe termen lung;
- „exodul de inteligență": migrația de specialiști, studenți, în mare măsură are loc din cauza dificultății angajării în câmpul muncii, posibilităților restrânse pentru tineri în condițiile crizei social-economice [Полетаев Д., 2020].

În țările gazdă, criza sanitară a creat provocări suplimentare în sectoare care depind mult de lucrătorii migranți, precum sectorul horeca, comerțul cu amănuntul și comerțul cu ridicata, turismul și transportul, și în special sectorul agricol. Acest fapt a provocat îngrijorări cu privire la posibilitatea asigurării securității alimentare. Criza a condus la o sporire a cererii pentru servicii de îngrijire a sănătății, astfel s-a început o concurență globală pentru recrutarea medicilor și asistentelor medicale din străinătate.

Lucrătorii migranți au devenit mult mai vulnerabili în comparație cu muncitorii nativi în fața pierderii locurilor de muncă și a salariilor. Rata șomajului pentru muncitorii născuți în străinătate este deosebit de ridicat în Italia și Spania, care au fost puternic lovite de pandemie. Este evident că fluxurile de migrație se reduc, dar stocul migranților internaționali nu poate scădea imediat. În anul 2019, au fost în jur de 272 milioane de migranți internaționali și în circumstanțe obișnuite, migranții care își pierd locul de muncă ar lua în considerare revenirea în țara de origine. Dar, acest lucru a devenit aproape imposibil din cauza interdicțiilor de călătorie și a suspendării serviciilor de transport internațional. Pentru mulţi migranţi ţara de reşedinţă devine cea de-a doua casă şi speranţa spre un viitor prosper. Totodată, o mare parte din migranții de muncă, pe parcursul anului 2020 au revenit și vor mai reveni acasă. Pandemia i-a alungat pe mulți acasă, necătând că în țările de origine posibilitatea susținerii migranților reîntorși este foarte și foarte limitată. De exemplu, în țara noastră au fost scumpite biletele avia şi auto pentru migranţi şi a fost impusă procurarea poliţei medicale la revenirea în ţară. Astfel, analizând datele privind rata șomajului printre lucrătorii nativi și cei străini atât în situație economică stabilă, cât și în cea de criză, se determină faptul că în ambele situații rata șomajului este mai înaltă în rândul lucrătorilor străini (figura 1). De asemenea, se observă că în cadrul crizei financiare din 2008-2009, rata șomajului a lucrătorilor străini a crescut cu un ritm mai înalt, situație existentă și în cadrul crizei de coronavirus.

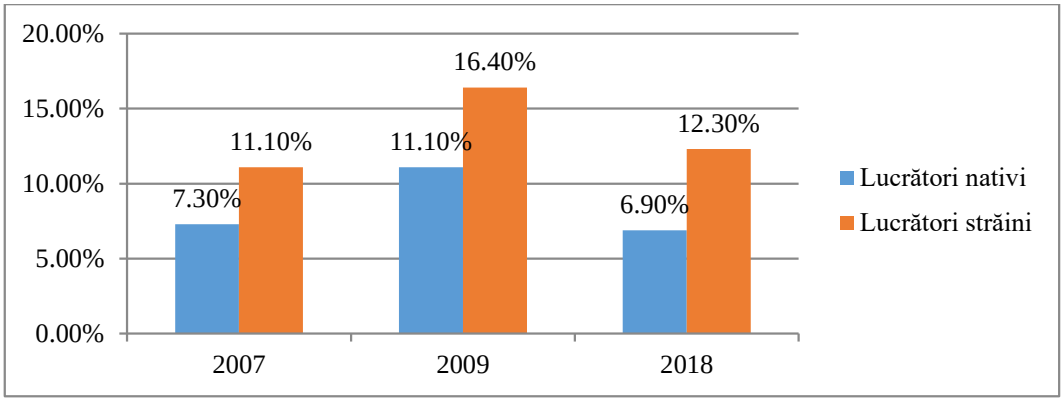

Figura 1. Rata șomajului în UE-28, %

Sursa: COVID-19 crisis through a migration lens. Migration and Development Brief World Bank, april, 2020. Disponibil: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33634.

În acest context, în anul 2020, fluxurile de remitențe către țările mici și medii sunt de așteptat să scadă cu aproximativ 20%, marcând cel mai puternic declin din istoria recentă. Acest lucru nu este cauzat atât de reducerea numărului de migranți internaționali, cât scăderii salariilor și pierderii locurilor de muncă de către lucrătorilor migranți. Dar, în același timp, menționăm că remitențele vor

deveni o sursă și mai importantă în finanțarea țărilor de origine, în contextul scăderii dramatice a investițiilor străine directe [World Bank, 2020, p.7].

Pandemia de coronavirus a scos în evidență unele forme de nedreptate socială cu privire la statutul migranților. În general, pandemia a demonstrat clar gradul de dependență al anumitor industrii de muncitorii migranți, precum industria cărnii, construcțiile, agricultura, servicii de curățenie. Datorită acestei crize, se pare că a început un proces de regândire cu privire la rolul migranților. Mitul „muncii necalificate" a lucrătorilor auxiliari din agricultură a dat loc realizării faptului că munca la pământ necesită și ea o pregătire specială. Iar conform datelor OECD, peste 30% din toți medicii și 20% din personalul medical auxiliar din Marea Britanie sunt migranți.

În timpul pandemiei, Portugalia a acordat drepturi de cetățenie depline tuturor migranților și celor care au solicitat statutul de refugiat. Italia intenționează să implementeze unul dintre cele mai ambițioase programe din istoria Europei pentru a legaliza oamenii fără permisiunea oficială de a rămâne în țară. Aproximativ 600.000 de persoane, care lucrează adesea fără contracte în agricultură, industria cărnii, îngrijirea persoanelor în vârstă sau în gospodăriile private, vor putea solicita un permis de ședere oficial. Guvernul federal german se angajează să pună capăt condițiilor de muncă exploatatoare din industria cărnii printr-un program de protecție a muncii. A apărut speranța că aceste semne timpurii ale unei reacții pozitive vor sta la baza unor "noi practici normale de muncă" pentru migranți. Cu toate acestea, nici măcar aceste schimbări pozitive nu sunt capabile să ascundă situația în general sumbră din lume pentru majoritatea lucrătorilor migranți. Pandemia le-a creat numeroase constrângeri și le-a pus în pericol existența. Grupurile deosebit de vulnerabile, chiar înainte de pandemie, erau cei care trăiesc sub același acoperiș cu angajatorul lor, de exemplu, migranții care lucrează în gospodării private. În țări precum Liban, situația de nesiguranță pe fondul crizei a dat naștere la numeroase forme de sclavie modernă. Menajerele, pe care mulți nu și le mai permit, sunt pur și simplu lăsate în fața ambasadei țării lor de origine. Mulți imigranți nu au acces la pachete de ajutor guvernamental care vizează depășirea amenințărilor la adresa sănătății și vieții și prevenirea pierderii locurilor de muncă [Браунсдорф Ф., 2020].

Se prevede că în următorii ani în întreaga lume va crește vulnerabilitatea migranţilor de muncă, se va amplifica sărăcia în ţările-donatoare de forţă de muncă şi va spori necesitatea în remitenţe. Pe fundalul restricţiilor şi impedimentelor pentru migraţia legală, va creşte migraţia ilegală. Se amplifică riscurile apariţiei noilor fluxuri de refugiaţi ca consecinţă a foametei, sărăciei, conflictelor militare etc. Globalizarea a diminuat autosustenabilitatea multor ţări, transformându-le în ţări dependente de diviziunea mondială a muncii, comerţ şi turism. Întreruperea relaţiilor internaţionale pe timpul pandemiei a înrăutăţit brusc situaţia economică a tuturor ţărilor dependente de lanţul tranzacţiilor internaţionale. Din aceste considerente, se poate aştepta o nouă spirală a industrializării şi reutilării atât a ţărilor dezvoltate, cât şi a celor în curs de dezvoltare. Acest fapt va conduce la creşterea cererii de muncă atât calificate, cât şi necalificate, pe termen mediu şi lung, ceea ce, la rândul său, va contribui la relaxarea barierelor pentru fluxurile migraţioniste.

În ultimile decenii, sute de mii de moldoveni au părăsit Republica Moldova, fapt ce a creat o diasporă care acum transferă acasă circa 16% din PIB-ul ţării. Remitențele reprezintă un support esențial pentru mai mult de 100.000 de familii moldovenești, care fără ele ar trăi la limita sărăciei.

„Evidenţe empirice privind vulnerabilităţile şi necesităţile migranţilor şi diasporei Republicii Moldova în contextul COVID-19" pandemia COVID-19 a modificat dinamica migraţiei în Republica Moldova. Circa 55.000 dintre cei aproximativ 350.000 de migranţi pe termen scurt au reuşit să se întoarcă înainte de declararea la 15 martie a stării de urgenţă naţională în Moldova. Ceilalţi s-au pomenit în condiţii extreme de dificile, deoarece multe dintre locurile de muncă ale migranţilor pur

şi simplu au dispărut. Conform sondajului, 83% dintre migranţi au raportat că au fost afectaţi de COVID-19 din perspectiva pierderii locurilor de muncă sau/şi a locuinţei din cauza scăderii veniturilor.

Astfel, pentru prima dată în ultimul timp apare probabilitatea revenirii semnificative a moldovenilor în patrie, 30% din cei intervievaţi au declarat că în prezent au planuri de revenire, ceea ce ar reprezenta aproximativ 255.000 de persoane. Un număr important dintre ei au declarat că intenţionează să se întoarcă pentru totdeauna, mulți revin cu competențe și investiții în vederea lansării unei afaceri. De cealaltă parte a monedei, circa 50% dintre cei chestionați au raportat că au încetat să mai trimită bani acasă, lucru ce va avea consecinţe grave pentru numeroase familii din Moldova care depind direct de remitenţe [OIM, 2020, p. 5].

Cercetătorii consideră că pandemia va avea un impact socio-economic considerabil în Republica Moldovai, iar componenta migraţionistă va fi un factor decisiv în această privinţă. Astfel, sunt evidențiate patru probleme generate de criza pandemică:

- presiunea suplimentară asupra pieței muncii, cauzată de revenirea a circa 30%, persoane ce vor căuta să se angajeze în câmpul muncii;
- reducerea remitențelor pentru mai multe familii și scăderea nivelului lor de trai, din cauza pierderii sursei esențiale de venit;
- provocările importante în retenţia cadrelor esenţiale pentru piaţa forţei de muncă, cum ar fi profesioniştii din domeniul sănătăţii şi educaţiei, ceea ce va avea un impact major în recuperarea timpurie post COVID 19;
- reducerea creşterii economice a Republicii Moldova, cauzată de scăderea volumului remitențelor, bază a consumului și a veniturilor fiscale [OIM, 2020, p. 6].

Din această cauză, guvernul trebuie să elaboreze și să implementeze politici de susținere a cetățenilor săi, care i-ar ajuta să reziste crizei. În acest context, multe țări ale lumii au adoptat programe anticriză, destul de diferențiate după volum și direcții. Astfel, SUA intenționează să direcționeze circa 10% din PIB spre susținerea economiei, pe când Japonia doar 2%, Turcia – 1,9% și Brazilia – 1,6%. Unele țări sunt pregătite să acorde indemnizații familiilor cu venituri mici, de exemplu în SUA câte 1200 USD pentru maturi și 500 USD pentru copii, iar în Australia câte 441 USD pentru persoanele cu venituri mici [Лазарян С., 2020]. De asemenea, în țările dezvoltate se majorează indemnizațiile pentru copii și pentru șomaj. În țările în dezvoltare susținerea populației se efectuiază preponderent prin amânarea plăților fiscale și ipotecare. De exemplu, în Republica Moldova, în perioada stării de urgență persoanele înregistrate cu statut de șomer, inclusiv cele revenite de peste hotare, beneficiază lunar, de la data solicitării, de ajutor de șomaj în cuantum de 2775 lei.

În situația reîntoarcerii migranților, guvernul trebuie să implementeze programe de revenire, în dependență de particularitățile diferitor categorii de migranți. Persoanele revenite reprezintă o oportunitate pentru economia națională, fiind o forță de muncă instruită și cu potențial investițional. Reîntoarcerea migranților pe piaţa naţională a muncii are o serie de efecte benefice, precum contribuția la creşterea performanţelor economice, stimularea absorbţiei progresului tehnologic, promovarea relaţiilor de muncă moderne, de competiţie, impulsionarea deschiderii și dezvoltării firmelor transnaționale, favorizarea diseminării atitudinilor antreprenoriale. În contextul revenirii migranților, este necesară amplificarea programelor de investiții, precum PARE 1+1 și alte proiecte sprijinite de UE. De asemenea, politicile macroeconomice trebuie să fie direcționate spre restructurarea economiei, punând accentul pe activitățile economice cu valoare adăugată sporită și cu potențial de export.

BIBLIOGRAFIE

1. Dobreanu C. De ce noul coronavirus nu este o lebădă neagră. Disponibil: https://romania.europalibera.org/a/de-ce-noul-coronavirus-nu-este-o-lebada-neagra/30522375.html.
2. Apostol D. Gânduri mari, de unde bani?. București: Economistul. Nr.6 (316), 2020, p.7.
3. ВЭФ: 10 вероятных последствий эпидемии коронавируса для мировой экономики. Disponibil: https://www.vesti.ru/finance/article/2412059.
4. Branașco N. Migrația internațională a forței de muncă: tendințe și efecte social-economice. Chișinău: Tipografia „Primex Com", 2015, 268 p.
5. Полетаев Д. Миграционные последствия «идеального шторма»: каким будет влияние пандемии коронавируса на проблемы миграции? Disponibil: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/migratsionnye-posledstviya-idealnogo-shtorma-kakim-budet-vliyanie-pandemii-koronavirusa-na-problemy/.
6. Браунсдорф Ф., Ротер Ш. Не лучшие перспективы. Disponibil: https://www.ipg-journal.io/regiony/mir/ne-luchshie-perspektivy-1098/.
7. COVID-19 crisis through a migration lens. Migration and Development Brief World Bank, april, 2020. Disponibil: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33634.
8. Evaluarea rapidă a OIM privind impactul COVID-19 asupra bunăstării migranţilor moldoveni: date empirice privind strategiile şi contribuţiile migranţilor OIM, 2020. Disponibil: https://moldova.un.org/sites/default/files/2020-07/IOM%20Diaspora%20Survey%20Report-RO_FINAL_0.pdf.
9. Лазарян С. Меры поддержки в период пандемии: как страны помогают своим гражданам? Disponibil: https://regnum.ru/news/economy/2923313.html.

THE CONTRIBUTION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN DIFFERENT SECTORS OF THE ROMANIAN ECONOMY

COBAN MARINA, dr.
email:mcoban.mcoban@gmail.com
Academia de Studii Economice a Moldovei,
str.Banulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chişinău, Republica Moldova,
tel.022 40-27-79, www.ase.md

Abstract. *The article presents the role of SMEs in the field of trade and services of the Romanian economy. Several indicators are analyzed: evolution of the number of enterprises in the field of trade and services, evolution of turnover, staff, total net investment and SMEs, gross value added at factor cost, gross value added at factor cost per employee, share SMEs in direct exports, the number of SMEs by size classes.*
Keywords: *small and medium-sized enterprises, turnover, net investment, gross value added*

JEL CLASSIFICATION: M210

Sectorul întreprinderilor mici şi mijlocii reprezintă barometrul dezvoltării economiei competitive şi durabile, asigurând o evoluţie uniformă prin crearea de noi locuri de muncă, aport considerabil în impozitele nete, oferirea unui vast asortiment de bunuri şi servicii, diversificarea oportunităţilor economice ale populaţiei. Întreprinderile mici și mijlocii activează în toate sectoarele economiei în industrie, în construcții, comerț și servicii.

Astfel în comerț întreprinderile mici și mijlocii activează în următoarele domenii:

- comerţ cu ridicata şi cu amănuntul, întreţinerea şi repararea autovehiculelor şi a motocicletelor;
- comerţ cu ridicata cu excepţia comerţului cu autovehicule şi motociclete;
- comerţ cu amănuntul, cu excepţia autovehiculelor şi motocicletelor. .

În figura 1 este prezentată evoluţia numărului de întreprinderi active din comerţ, pe total şi IMM, în perioada 2013- 2017.

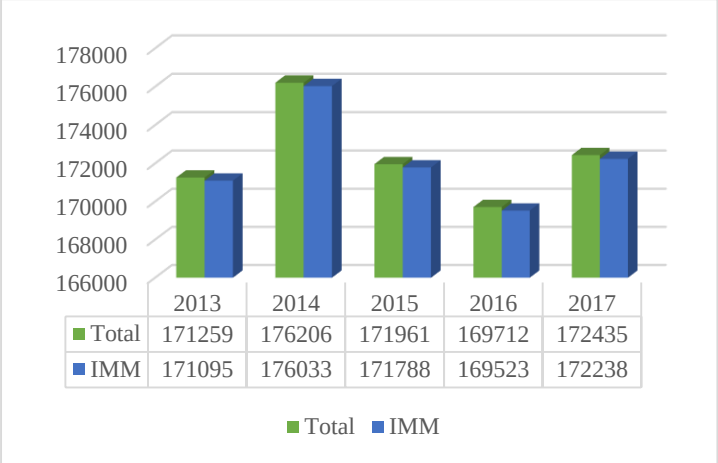

Figura 1. Evoluţia numărului de întreprinderi active din comerţ, pe total şi IMM, în perioada 2013- 2017
Sursa*: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În perioada 2013-2017 numărul întreprinderilor mici şi mijlocii ce au activat în comerț s-a majorat cu 1143. Ponderea întreprinderilor mici şi mijlocii a constituit în 2013 -99,9% din totalul întreprinderilor în comerț. În cursul anului 2017 în comerţ a funcţionat un număr de 172238

întreprinderi mici şi mijlocii. Din totalul de 172435 de întreprinderi, 99,9% erau întreprinderi mici şi mijlocii.

În figura 2 este prezentat efectivul de personal din comerţ, pe total şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

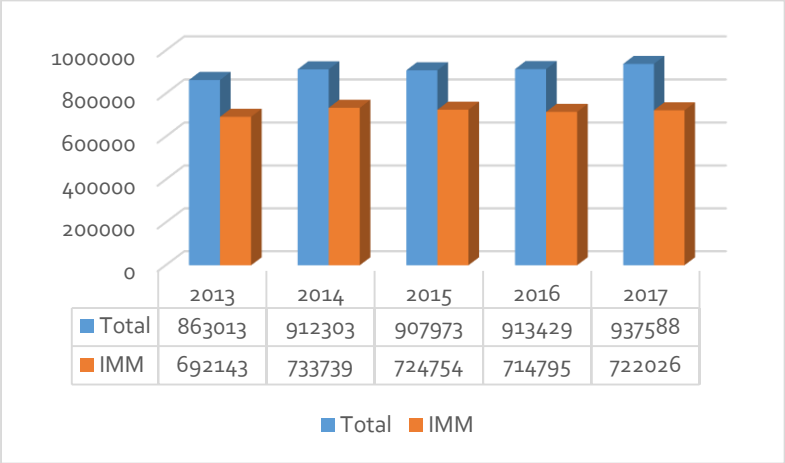

Figura 2. Efectivul de personal din comerţ, pe total şi IMM, în perioada 2013 – 2017
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În 2013 din totalul de 863013 persoane al efectivului de personal la 31.12.2013, IMM deţineau o pondere de 80,2% (692143 persoane). În 2017 din totalul de 937588 persoane al efectivului de personal la 31.12.2017, IMM deţineau o pondere de 77,0% (722026 persoane).

În figura 3 este prezentată evoluţia cifrei de afaceri pe total comerţ şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

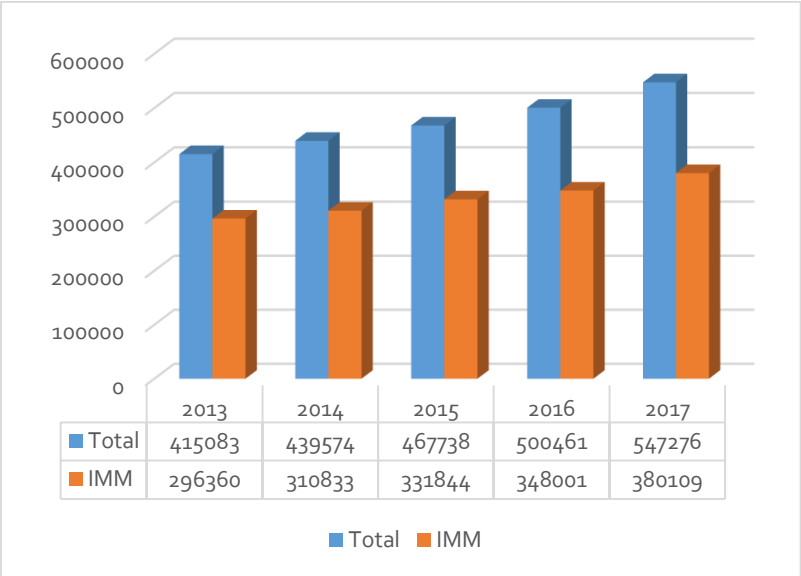

Figura 3. Evoluţia cifrei de afaceri pe total comerţ şi IMM, în perioada 2013 – 2017, în mil. lei preţuri curente
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În anul 2013, în întreprinderile mici şi mijlocii s-a realizat 71,4% (296360 milioane lei) din totalul cifrei de afaceri. În anul 2017, în întreprinderile mici şi mijlocii s-a realizat 69,5% (380109 milioane lei) din totalul cifrei de afaceri.

În figura 4 este prezentată investiţia netă realizată pe total comerţ şi IMM,în perioada 2013 – 2017.

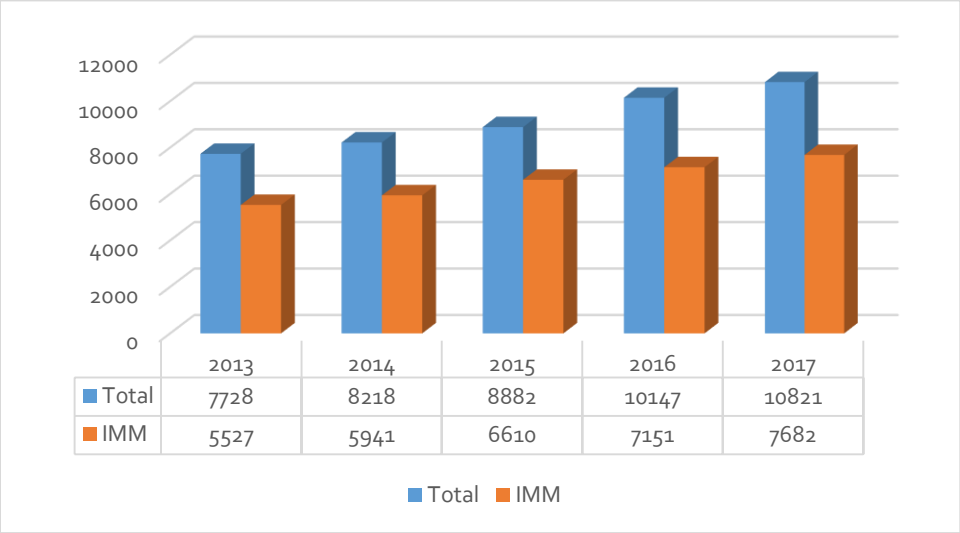

Figura 4. Investiţia netă realizată pe total comerţ şi IMM, în perioada 2013 – 2017, mil. lei preţuri curente

Sursa: alcătuit de autor în baza datelor statistice

În totalul investiţiilor nete realizate în anul 2013 (7728 milioane lei), întreprinderile mici şi mijlocii au deţinut ponderea de 71,5% (5527 milioane lei). În totalul investiţiilor nete realizate în anul 2017 (10821 milioane lei), întreprinderile mici şi mijlocii au deţinut ponderea de 71,0% (7682 milioane lei), deci practic s-a menținut aceeași pondere.

În figura 5 este prezentată valoarea adăugată brută la costul factorilor pe total comerţ şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

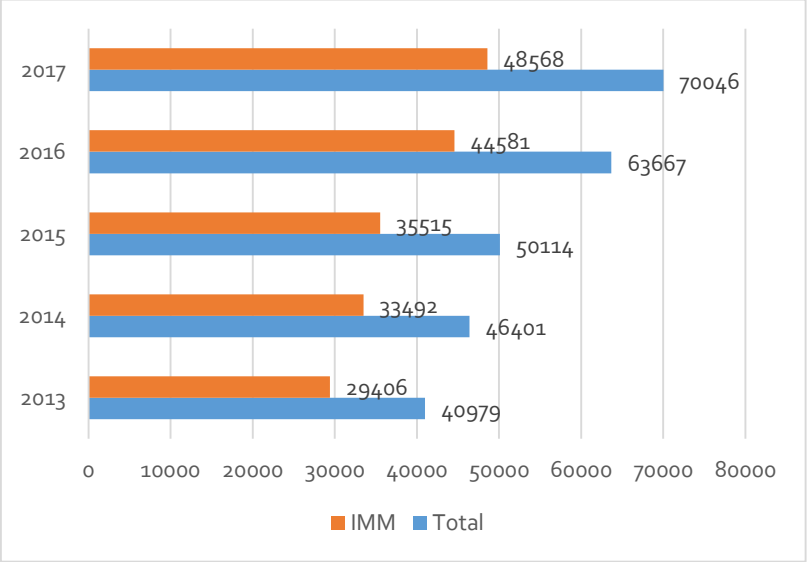

Figura 5. Valoarea adăugată brută la costul factorilor pe total comerţ şi IMM, în perioada 2013 – 2017 - în mil. lei preţuri curente

***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În anul 2013, valoarea adăugată brută la costul factorilor a fost obținută în proporţie de 71,8% (29406 milioane lei) în întreprinderile mici şi mijlocii, iar în anul 2017, a fost obținută în proporţie de 69,3% (48568 milioane lei).

În figura 6 este prezentată valoarea adăugată brută la costul factorilor pe salariat, în comerţ, în perioada 2013–2017.

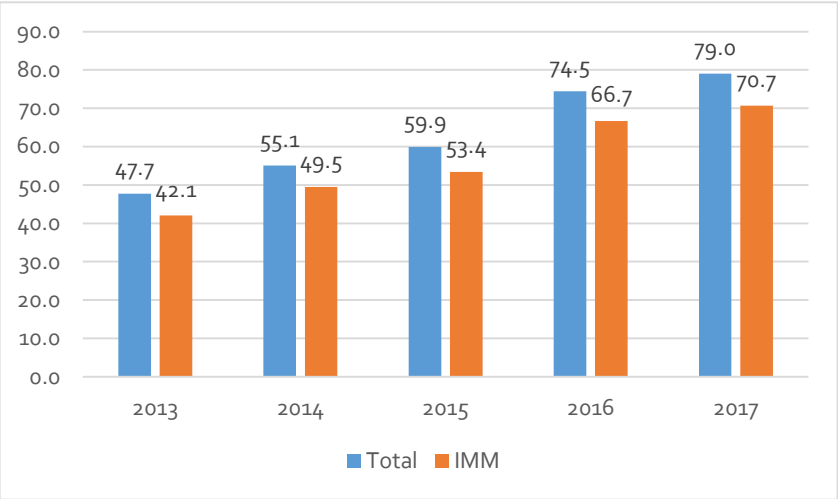

Figura 6. Valoarea adăugată brută la costul factorilor pe salariat, în comerţ, în perioada 2013 – 2017 - mii lei preţuri curente/salariat
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

Valoarea adăugată brută pe salariat, *productivitatea aparentă,* a înregistrat nivele mai mici în IMM decât pe total întreprinderi în perioada 2013-2017.

În figura 7. este prezentat rezultatul brut al exerciţiului pe total comerţ şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

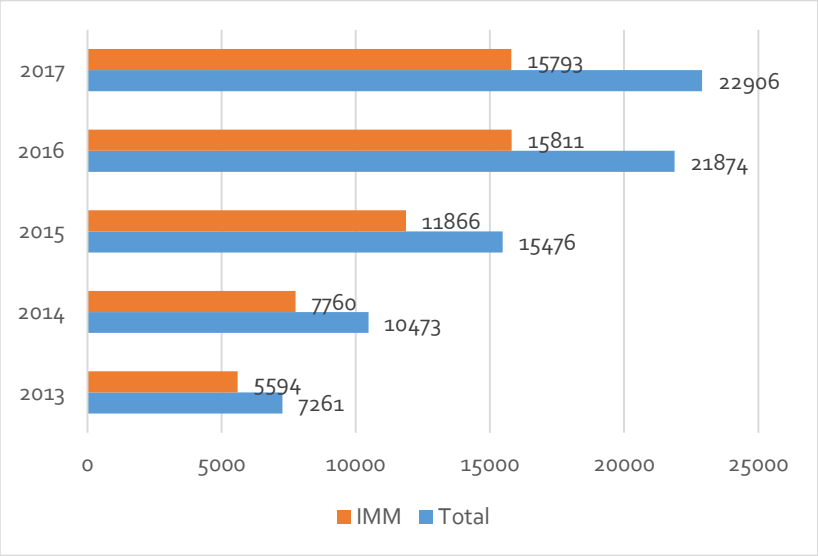

Figura 7. Rezultatul brut al exerciţiului pe total comerţ şi IMM, în perioada 2013 – 2017, în mil. lei preţuri curente
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

Rezultatul brut al exerciţiului (profitul) înregistrat la nivelul anului 2013 a fost de 7261 milioane lei, din care 5594 milioane lei au fost obţinute în întreprinderile mici şi mijlocii, iar la nivelul anului 2017 a fost de 22906 milioane lei, din care 15793 milioane lei au fost obţinute în întreprinderile mici şi mijlocii.

Întreprinderile mici şi mijlocii oferă servicii în următoarele domenii: transporturi terestre şi transporturi prin conducte; transporturi pe apă;transporturi aeriene; depozitare şi activităţi auxiliare pentru transporturi;activităţi de poştă şi de curier;hoteluri şi alte facităţi de cazare;restaurante şi alte activităţi de servicii de alimentaţie; activităţi de editare; activităţi de producţie cinematografică, video şi de programe de televiziune, înregistrări audio şi activităţi de editare muzicală;activităţi de difuzare şi transmitere de programe; telecomunicaţii; activităţi de servicii în tehnologia informaţiei; activităţi de servicii informatice; tranzacţii imobiare; activităţi juridice şi de contabilitate; activităţi ale direcţilor, birourior administrative centralizate, activităţi de management şi de consultanţă în management; activităţi de arhitectură şi inginerie, activităţi de testări şi analiză tehnică; cercetare-dezvoltare; publicitate şi activităţi de studiere a pieţei; alte activităţi profesionale, ştînţifice şi tehnice; activităţi veterinare; activităţi de închiriere şi leasing; activităţi de servicii privind forţa de muncă; activităţi ale agenţiilor turistice şi ale tur-operatorilor afte servicii de rezervare şi asistenţă turistică; activităţi de investigaţii şi protecţie; activităţi de peisagistică şi servici pentru clădiri; activităţi de secretariat servicii suport şi afte activităţi de servici prestate în principal întreprinderilor; învăţământ; activităţi referitoare la sănătate umană; servici combinate de îngrijire medicală şi asistenţă socială; activităţi de creaţie şi interpretare artistică; activităţi ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor şi alte activităţi culturale; activităţi de jocuri şi pariuri; activităţi sportive, recreative şi distractive; reparaţi de calculatoare, de articole personale şi de uz gospodăresc.

În figura 8. este prezentată evoluţia numărului de întreprinderi active din servicii, pe total şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

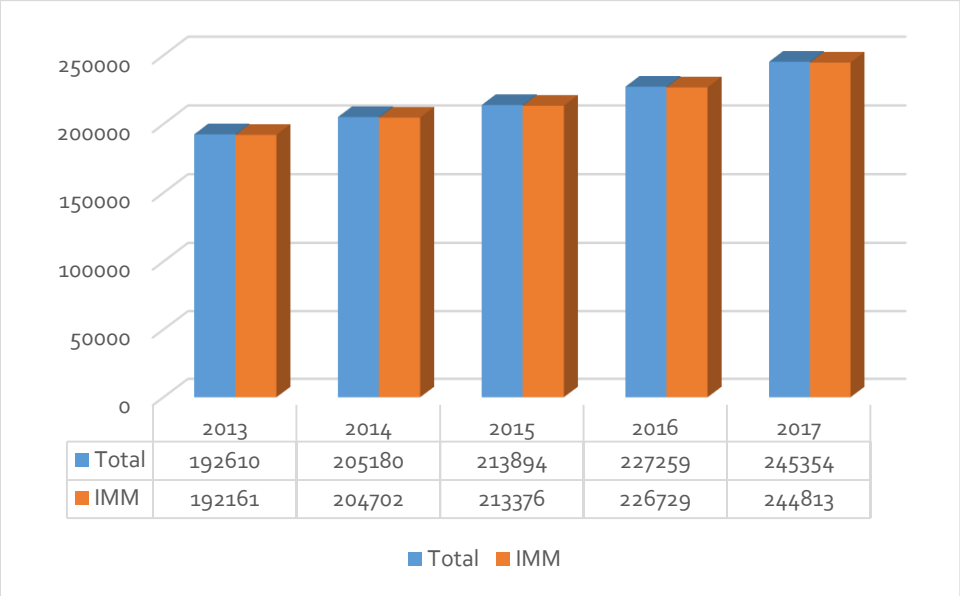

Figura 8. Evoluţia numărului de întreprinderi active din servicii, pe total şi IMM, în perioada 2013 – 2017
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În perioada 2013-2017 numărul întreprinderilor mici şi mijlocii a crescut de la 192161 în 2013 la 244813 în 2017. Din totalul de 192610 de întreprinderi în 2013, 99,8% erau întreprinderi mici şi mijlocii. În cursul anului 2017 din totalul de 245354 de întreprinderi, la fel 99,8% erau întreprinderi mici şi mijlocii.

În figura 9. este prezentat efectivul de personal din servicii, pe total şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

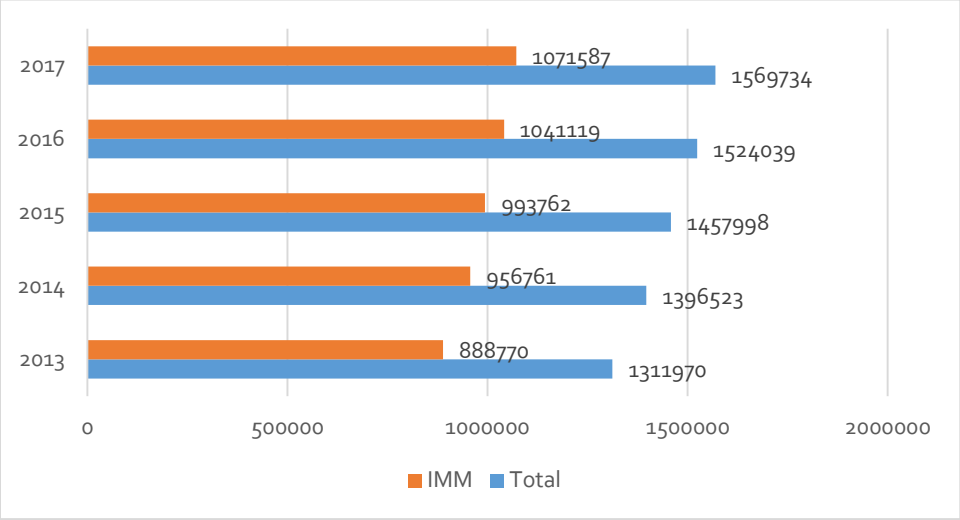

Figura 9. Efectivul de personal din servicii, pe total şi IMM, în perioada 2013 – 2017
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

Din totalul de 1311970 persoane al efectivului de personal la 31.12.2013, întreprinderile mici şi mijlocii deţineau 67,7% (888770 persoane). Din totalul de 1569734 persoane al efectivului de personal la 31.12.2017, întreprinderile mici şi mijlocii deţineau 68,3% (1071587 persoane).

În figura 10. este prezentată evoluţia cifrei de afaceri pe total servicii şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

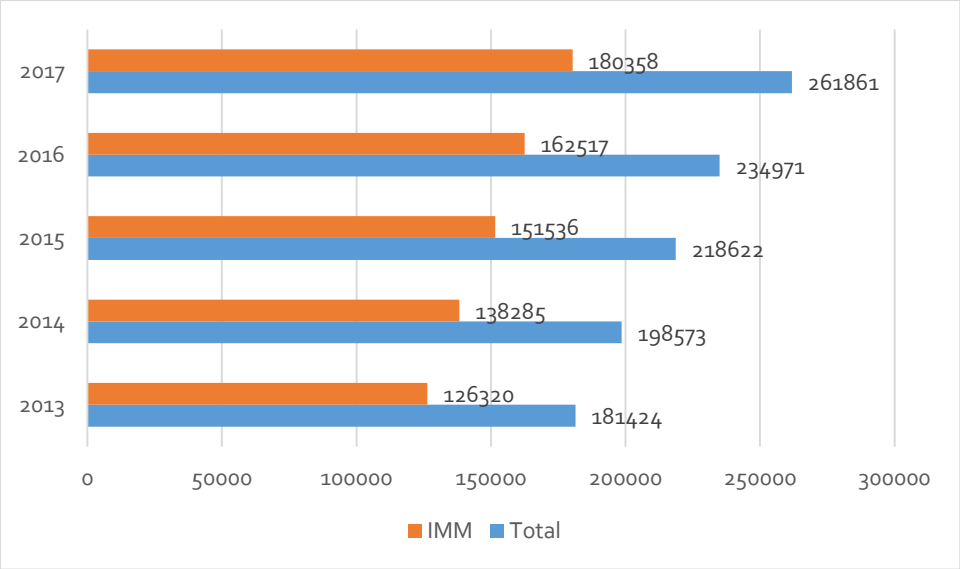

Figura 10. Evoluţia cifrei de afaceri pe total servicii şi IMM, în perioada 2013 – 2017, în mil. lei preţuri curente
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În anul 2013 în întreprinderile mici şi mijlocii s-a realizat 69,6% (126320 milioane lei) din totalul cifrei de afaceri. În anul 2017 în întreprinderile mici şi mijlocii s-a realizat 68,9% (180358 milioane lei) din totalul cifrei de afaceri.

În figura 11 este prezentată investiţia netă realizată pe total servicii şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

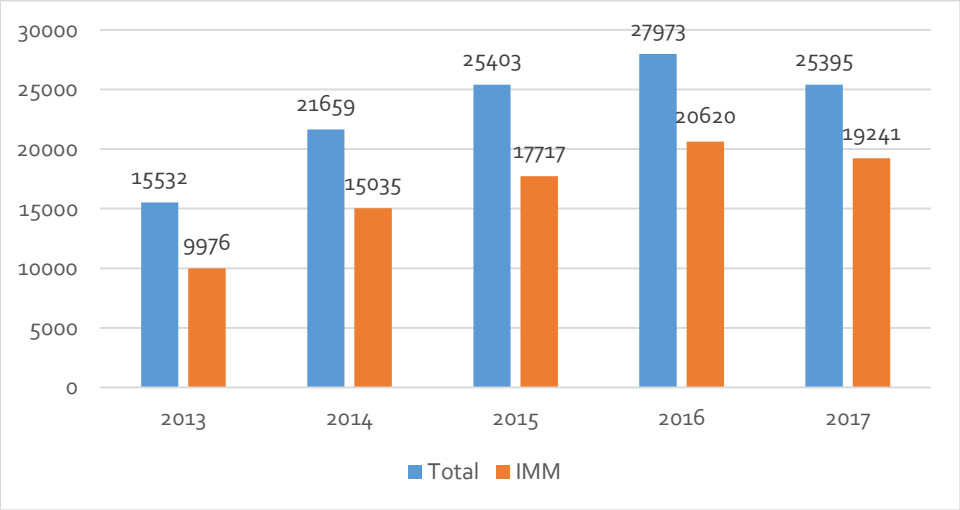

Figura 11. Investiţia netă realizată pe total servicii şi IMM, în perioada 2013 – 2017, mil. lei preţuri curente
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În totalul investiţiilor nete realizate în anul 2013 (15532 milioane lei) întreprinderile mici şi mijlocii au deţinut ponderea de 64,2% (9976 milioane lei). În totalul investiţiilor nete realizate în anul 2017 (25395 milioane lei) întreprinderile mici şi mijlocii au deţinut ponderea de 75,8% (19241 milioane lei). Structura investiţiilor nete pe surse de finanţare în anul 2017 s-a prezentat astfel: surse proprii 88,4%; credite interne 4,0%; credite externe 0,1%; buget de stat şi bugete locale 2,2%; capital străin 0,3% şi alte surse 5,0%. Pentru IMM structura pe surse de finanţare a cuprins 93,7% surse proprii; 4,3% credite interne; 0,1% credite externe; 0,3% buget de stat şi bugete locale; 0,2% capital străin şi alte surse 1,4%.

În figura 12 este prezentată valoarea adăugată brută la costul factorilor pe total servicii şi IMM, în perioada 2013 – 2017.

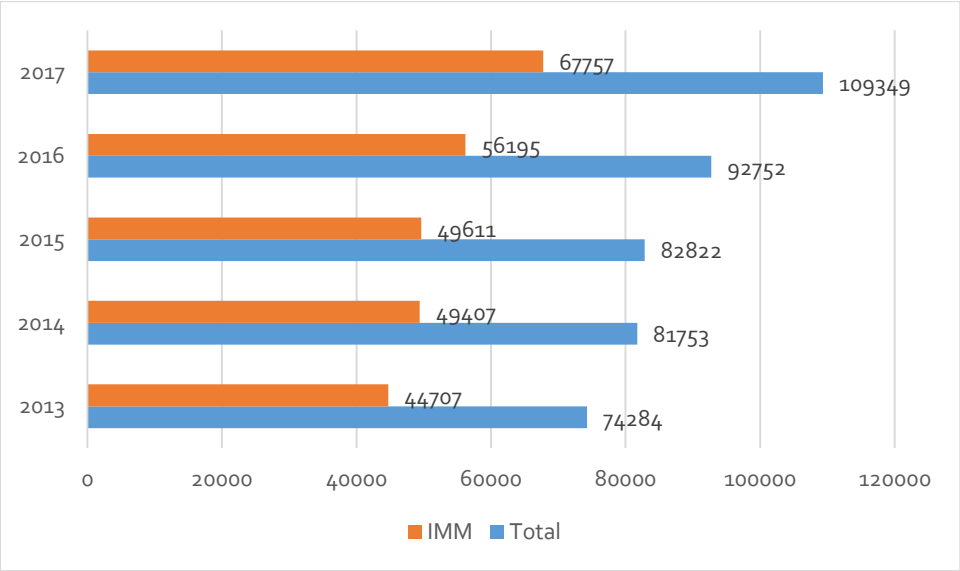

Figura 12. Valoarea adăugată brută la costul factorilor pe total servicii şi IMM, în perioada 2013– 2017, în mil. lei preţuri curente
***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

În anul 2013, valoarea adăugată brută la costul factorilor a fost obţinută în proporţie de 60,2% (44707 milioane lei) în întreprinderile mici şi mijlocii. În anul 2017, valoarea adăugată brută la costul factorilor a fost obţinută în proporţie de 62% (67757 milioane lei) în întreprinderile mici şi mijlocii.

În figura 13 este prezentată rezultatul brut al exerciţiului pe total servicii şi IMM, în perioada 2013 – 2017 - în mil. lei preţuri curente

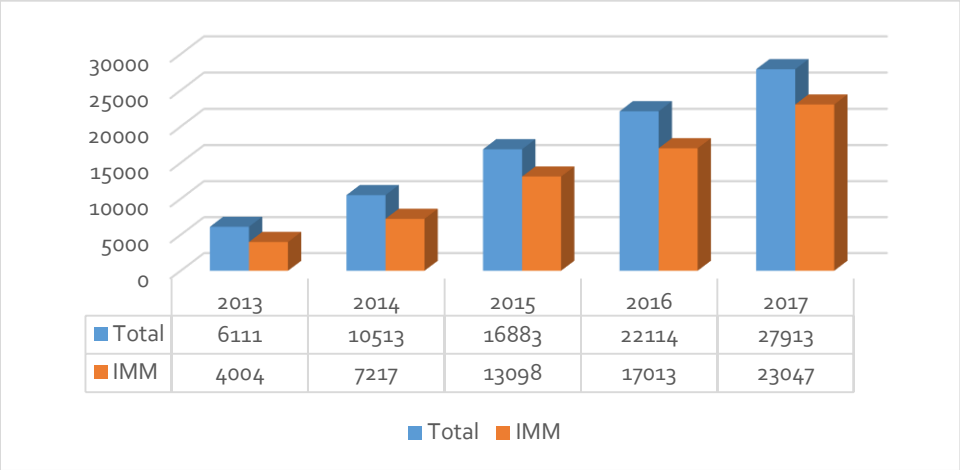

Figura 13. Rezultatul brut al exerciţiului pe total servicii şi IMM, în perioada 2013 – 2017, în mil. lei preţuri curente

***Sursa**: alcătuit de autor în baza datelor statistice*

Rezultatul brut al exerciţiului (profitul) înregistrat la nivelul anului 2013 a fost de 6111 milioane lei, din care 4004 milioane lei au fost obţinute în întreprinderile mici şi mijlocii. Rezultatul brut al exerciţiului (profitul) înregistrat la nivelul anului 2017 a fost de 27913 milioane lei, din care 23047 milioane lei au fost obţinute în întreprinderile mici şi mijlocii.

Prin prisma celor prezentate concluzionăm că întreprinderile mici şi mijlocii:

- constituie o parte importantă a infrastructurii de care depinde economia;
- contribuie la oferirea produselor din diverse ramuri;
- generează locuri de muncă;
- constituie o sursă de concurenţă;
- joacă un rol important în combinarea factorilor de producţie și încurajarea investiţiilor;
- manifestă dinamism în condiţiile economiei de piaţă, situaţie atestată de evoluţia lor, a volumului cifrei de afaceri şi a mărimii forţei de muncă ocupate;
- prezintă flexibilitate şi adaptabilitate ridicate la cerinţele şi schimbările pieţei.

BIBLIOGRAFIE

1. *Întreprinderi mici şi mijlocii în economia românească anul 2014* (coordonator: Elena Mihaela Iagăr). România: Institutul naţional de statistică, 2015.
2. *Întreprinderi mici şi mijlocii în economia românească anul 2015* (coordonator: Elena Mihaela Iagăr). România: Institutul naţional de statistică, 2017.
3. *Întreprinderi mici şi mijlocii în economia românească anul 2016* (coordonator: Elena Mihaela Iagăr). România: Institutul naţional de statistică, 2018.
4. *Întreprinderi mici şi mijlocii în economia românească anul 2017* (coordonator: Elena Mihaela Iagăr). România: Institutul naţional de statistică, 2019.
5. *România în cifre. Breviar statistic* (coordonator Tudorel Andrei). România: Institutul naţional de statistică, 2018.

SECȚIUNEA 3: INTEGRAREA EUROPEANĂ, RELAŢII ECONOMICE INTERNAŢIONALE ŞI MULTICULTURALITATE

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

ROLUL LIMBILOR STRĂINE ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ÎN CONEXTUL INTEGRĂRII EUROPENE

Lidia PANAINTE
e-mail panainte.lidia.pavel@ase.md
Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61,
mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova,
tel. (+373 22) 402951, fax (+373 22) 221968, www.ase.md

Abstract. *The aim of this article is to emphasize the role of foreign languages learning in the life of a young specialist in the context of European Integration. The study of foreign languages has become a priority for higher education institutions. Language learning at the university level offers students opportunities in academic education related to professional and personal training and development. It further defines the function of plurilingual and intercultural education in the process of foreign languages teaching. This global language education aims to develop intercultural and multilingual competence.*

Key words: *academic education, European Integration, foreign languages, intercultural and multilingual competence, plurilingual and intercultural education.*

JEL CLASSIFICATION: A 23.

Introducere

Diversitatea lingvistică face parte din ADN-ul Europei. Aceasta cuprinde nu numai limbile oficiale ale membrilor Statele, dar și limbile regionale și / sau minoritare vorbite de secole pe teritoriul european, precum și limbile aduse de diferitele valuri de migranți. Coexistența acestei varietăți de limbi constituie un atu, dar reprezintă și o provocare pentru Europa.

Principalul obiectiv al UE în acest domeniu este ambițios: toți cetățenii UE ar trebui să poată comunica în două limbi străine pe lângă limba maternă. Se bazează pe presupunerea că acest lucru se poate realiza cel mai bine prin învățarea a două limbi străine de către copii la o vârstă fragedă. Se iau, de asemenea, măsuri suplimentare pentru a ajuta țările UE să își îmbunătățească programele de educație, astfel încât elevii care absolvesc școala să poată obține bune competențe lingvistice. Învățarea limbilor străine de la începutul școlii a fost larg promovat ca mijloc de sensibilizare al fiecărui elev cu privire la diversitatea lingvistică și culturală. Sistemul educativ al fiecărei țări trebuie să propună alegerea unei educaţii plurilingve de la cea mai fragedă vârstă şi să contribuie la dezvoltarea competenţelor de învăţare autonomă necesare însuşirii de noi limbi pe parcursul întregii vieţi. Dar aceasta nu înseamnă favorizarea învăţării unei singure limbi străine ca limbă de comunicare cu finalitate comercială.

UE promovează învățarea limbilor străine din următoarele motive:

- oferă mai multor oameni posibilitatea de a studia și de a lucra în străinătate;
- permite oamenilor din culturi diferite să se înțeleagă unii pe alții;

- facilitează mobilitatea și schimburile, contribuind la tranzacționarea cu succes în toată Europa;
- promovează industria limbilor străine (traducere și interpretare, învățarea limbilor străine, tehnologia limbilor etc.)

În vederea depăşirii dificultăţilor de comunicare întâmpinate de profesioniştii din domeniul limbilor moderne şi în vederea cooperării între instituţiile educaţionale europene au fost elaborate **Cadrul European Comun de Referinţă pentru limbi: învăţare, predare, evaluare** şi **Portofoliul European al Limbilor**. Instrumentele date promovează plurilingvismul şi propun un model de evidenţă a celor mai diverse experienţe interculturale şi de învăţare a limbilor, întrucât pluralitatea lingvistică și diversitatea fac parte împreună din realitatea cotidiană și din experiența de zi cu zi a tuturor.

1. Plurilingvismul

Prin plurilingvism, conform Cartei Europene a Plurilingvismului, se înțelege folosirea mai multor limbi de către acelaşi individ. Această noţiune se deosebeşte de noțiunea de multilingvism, prin care se înţelege coexistenţa mai multor limbi în cadrul unui grup social. În acest context, o societate plurilingvă este constituită din indivizi capabili să se exprime la diverse niveluri de competenţă în mai multe limbi, în timp ce o societate multilingvă poate fi formată din indivizi monolingvi, care nu cunosc limba celorlalţi. Principiul multilingvismului se află în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. Orice cetățean al UE, are dreptul de a folosi una dintre cele 24 de limbi oficiale în instituțiile UE și de a primi un răspuns în aceeași limbă. Cu toate acestea, plurilingvismul este în Europa forma cea mai eficientă de comunicare în spaţiul dezbaterii publice: importanța acestuia include valori ca toleranţa şi acceptarea diferenţelor şi a minorităţilor. Astfel, diversitatea lingvistică şi culturală este, prin urmare, o componentă fundamentală a identităţii europene.

După cum este stipulat în Carta Europeană a Plurilingvismului limba este sursa principală de cunoaştere a celuilalt şi nu poate fi redusă la un cod depersonalizat. Pe lângă faptul că limba vizează realităţi obiective în cadrul comunicării interpersonale, ea poate reda amintiri, valori, sentimente, comportamente, tot ceea ce formează originalitatea unei relaţii şi consistenţa sa relaţională şi culturală. De asemenea, limbile exprimă concepte, echivalentele cărora, nu le putem găsi întotdeauna în toate limbile şi care nu se supun traducerii fără a reconstitui cadrele de referinţă intelectuale şi culturale. În acest context putem afirma că limba este o unealtă de comunicare, o sursă creatoare de sens şi de reprezentări. S-a propus dezvoltarea la nivel european a studiilor şi cercetărilor referitor la plurilingvism, la interculturalitate şi analiza comparată a limbilor şi a expresiilor lor culturale, întrucât existenţa unei singure limbi de comunicare internaţională, de ex. limba engleză, nu este garanţia înţelegerii reciproce şi a cunoaşterii celuilalt. Studierea de către elev a mai multor limbi duce la îmbunătăţirea cunoaşterii propriei limbi şi favorizează învăţarea de noi limbi străine. Diverse activităţi axate pe probleme lingvistice, utilizând noile tehnologii şi Internetul pot contribui la valorificarea cunoştinţelor de limbă și competențelor de comunicare. Cunoscând mai multe limbi, indiferent de gradul de competenţă, elevul sau adultul poate ocupa un loc pe scara valorilor europene. De asemenea, putem menționa că dobândirea de competență de comunicare în limbi străine reprezintă o lărgire considerabilă a orizontului indivizilor şi calea spre o mai bună înţelegere a societăţilor şi problemelor contemporane.

Limba rămâne a fi accesul privilegiat la orice cultură. Fiind purtătoare a unei culturi, limba oferă acces la diverse viziuni asupra lumii. În așa mod, competenţa plurilingvă este baza intercomprehensiunii. Doi vorbitori de limbi diferite se vor înțelege întotdeauna foarte bine, atât în plan

informaţional, cât şi în plan emoţional, dacă fiecare dintre ei va folosi limba celuilalt în loc să se recurgă la traducere, întrucât traducerea nu poate înlocui apelul direct la formele de expresie ale limbii sursă.

Obiectivele utilitariste nu trebuie să determine destinul limbilor. Într-o societate în care viziunea dominantă a mondializării tinde spre monopolul unei singure limbi de comunicare instrumentalizată, limba engleză, trebuie să menționăm superioritatea unui plurilingvism bazat pe limbile cu tradiţie culturală.

2. Fiecare societate este multilingvă

Fiecare țară are propriul său multilingvism compus din limbi „tradiționale" care fac parte din patrimoniul său cultural. Acestea includ limba (limbile) națională și limbi minoritare, limbi regionale sau dialecte. Atât de endogen multilingvismul poate fi, în anumite contexte, obiectul nu doar al respingerii, ci și al unei ostilități deschise, pentru a păstra poziția limbilor naționale. Pe lângă acest „obișnuit", multilingvism patrimonial, societățile contemporane sunt expuse la o mai mare diversitate lingvistică din cauza mobilității economice și profesionale sporite. Prin urmare, apar noi forme de „multilingvism exogen" care inevitabil se vor dezvolta din ce în ce mai mult prin globalizare și deschiderea frontierelor. Această mobilitate profesională poate fi de diferite tipuri: primul se datorează apropierii de alte țări situate pe același continent și această mobilitate poate fi temporară, în timp ce, celălalt tip se referă la plecarea forțată din țări și culturi mult mai îndepărtate. Aceste două tipuri diferite de mobilitate prezintă provocări de diferite grade de complexitate a modului în care diversitatea lingvistică și culturală sunt luate în considerare în incluziunea socială și în valorizarea capitalului cultural și lingvistic pe care îl aduc oamenii migranți cu ei. Este important să subliniem aici că fiecare societate este multilingvă în felul său și că este extrem de rar, dacă nu chiar imposibil, să găsim două contexte multilingve complet comparabile. Cunoașterea istoriei lingvistice a unui context, a situației sale sociolingvistice actuale și nevoile lingvistice ale a acestuia sunt, prin urmare, o condiție prealabilă pentru dezvoltarea oricărei educații lingvistice care trebuie să fie coerentă, relevantă, contextualizată și realistă.

3. Educație plurilingvă și interculturală

Până acum, accentul a fost pus pe multilingvismul societății și pe plurilingvismul individual, dar acum este important pentru a defini caracteristicile educației plurilingve și interculturale.

Din punct de vedere social, educația plurilingvă și interculturală nu este o „revoluție". Acest lucru presupune că anumite date referitoare la mediul sociolingvistic și sociocultural sunt luate în considerare și că rolul reprezentărilor sociale care uneori poate submina inovația nu este de neglijat. Acest lucru poate duce, de asemenea, la o educație lingvistică satisfăcătoare în termeni funcționali, de exemplu în ceea ce privește individul și viitoarea sa activitate profesională. Acestea sunt beneficiile secundare, chiar dacă sunt imediate și mai vizibile pentru opinia publică și mass-media decât pentru dezvoltarea personală a indivizilor. Educația plurilingvă și interculturală nu este destinată elitei privilegiate care a fost întotdeauna capabilă să însușească și să stăpânească limbi. Educația plurilingvă și interculturală poate fi implementată în toate sectoarele educației, inclusiv în formarea profesională, prea adesea limitată la obiective pur practice.

Din punctul de vedere al metodologiei de predare, educația plurilingvă și interculturală nu trebuie gândită ca o metodologie nouă pentru predarea limbilor străine. Este mai degrabă o schimbare de perspectivă, caracterizată prin faptul că implică nu numai predarea limbilor străine, dar și a limbilor care se află în apropiere, limbile vorbite de studenți și limba (limbile) de școlarizare și a tuturor materiilor. De fapt, educația plurilingvă și interculturală este mai presus de toate distinctivă vorbind

despre scopuri, despre drepturile fundamentale ale fiecărui cursant, bazate pe valori care garantează educația sa ca individ și ca cetățean. Aceste valori sunt formate ca a consecința a activităților Consiliului Europei: coeziune socială și solidaritate, democrație participativă, înțelegere reciprocă, respectarea și valorificarea diversității lingvistice și culturale.

Educația plurilingvă și interculturală, adoptând aceste valori, trebuie implementată prin integrarea completă a acestora în filozofia care determină diverse proiecte de școlarizare, în poziția etică a fiecărui profesor și, într-o formă operațională, în abordările și metodele adoptate. Educația plurilingvă și interculturală este operaționalizată prin implementarea unor activități și experiențe semnificative pentru cursanți care le oferă un mijloc de a-și construi identitatea personală.

Educația plurilingvă și interculturală trebuie concepută ca o educație lingvistică globală, în toate școlile și în toate domeniile disciplinare, ceea ce oferă o bază pentru o identitate deschisă pluralității și diversității lingvistice și culturale, în măsura în care limbile sunt exprimarea diferitelor culturi și a diferențelor în cadrul aceleiași culturi. Toate disciplinele contribuie la această educație lingvistică prin conținutul pe care îl poartă și modalitățile în care acestea sunt învățate. Această educație lingvistică globală își propune să dezvolte competență interculturală și plurilingvă, ale cărei componente sunt definite în Ghidul pentru dezvoltarea politicilor de educație lingvistică în Europa.

- *Competență plurilingvă:* capacitate de a dobândi și de a folosi succesiv diferite competențe în diferite limbi, la diferite niveluri de competență și pentru diferite funcții. Scopul central al educației plurilingve este dezvoltarea acestei competențe. Când competenţa plurilingvă este pusă în practică, capacităţile şi cunoştinţele sunt cerute în mod diferit. Persoana care nu posedă destul de bine componenta lingvistică a unei limbi poate fi ajutat de comportamentul său care emană deschidere, sociabilitate, utilizând gestica, mimica. Iar într-o limbă pe care persoana o vorbește foarte bine, ea ar putea adopta o atitudine mai distantă și mai rezervată. Posedarea competenţei plurilingve reprezintă o premisă în vederea dezvoltării conştiinţei lingvistice şi comunicaţionale, este o premisă pentru strategii metacognitive care îi permit vorbitorului să-şi cunoască mai bine modul de gestionare a sarcinilor și dimensiunea lor comunicativă. Această experienţă a plurilingvismului este în strânsă legătură cu componentele sociolingvistică şi pragmatică, perfecţionând capacitatea de a învăţa şi de a intra în relaţie cu tot ce e diferit şi nou.
- *Competență interculturală:* combinație de cunoștințe, abilități, atitudini și comportamente care permit unui vorbitor, la diferite niveluri, să recunoască, să înțeleagă, să interpreteze și să accepta alte moduri de a trăi și de a gândi dincolo de cultura sa de origine. Această competența este baza înțelegerii în rândul oamenilor și nu se limitează la abilitate lingvistică.

O astfel de competență nu este omogenă în ceea ce privește stăpânirea generală a limbilor din repertoriul sau activitățile lingvistice sau echilibrul dintre competențele lingvistice și competențe în domeniul cultural etc. Aceasta este diversă, maleabilă și evoluează pe tot parcursul vieții, legată de experiența și de traiectoria personală a fiecărui individ.

4. Limbi străine

Educația plurilingvă și interculturală include limbile străine care pot fi învățate în funcție de oportunitățile oferite de procesul de predare-învățare în școală. Acest lucru ar trebui să evite problemele cauzate de așteptările nerealiste, cum ar fi dobândirea competenței vorbitorilor nativi, care este imposibil să fie atinsă în cadrul școlii. Conceptul de educație plurilingvă și interculturală prezentat aici nu are ca scop producerea poligloților perfecți. Nici nu riscă să producă „semi-plurilingvi" doar cu abilități în mai multe limbi, deoarece este organizat ca o funcție a **Cadrul**

European Comun de Referinţă pentru limbi în ceea ce privește nivelurile de stăpânire de competențe, fiecare dintre ele având propria legitimitate și eficacitate.

În conformitate cu politicile și principiile Consiliului Europei care stau la baza conceptului adoptat aici, toate limbile au o valoare egală și, pentru că au aceeași valoare, ele reprezintă și transmit valori. Cu toate acestea, nu toate limbile pot avea aceeaşi vocaţie în domeniul ştiinţei, al comerţului sau al relaţiilor internaţionale, sau pot fi folosite ca Lingua franca, dar toate trebuie să fie învăţate, predate, ca sisteme intelectuale şi culturale de referinţă. În acest context, trebuie de menționat că dreptul la limbă şi la diversitate lingvistică şi culturală este indivizibil. În vederea recunoașterii valorii interculturalităţii şi a plurilingvismului, protejarea şi încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu este făcut în detrimentul limbilor oficiale şi al necesităţii învăţării lor. (Cf. Carta europeană a limbilor regionale şi minoritare).

5. Limbile străine în învăţământul superior

Limbile străine sunt privite ca un instrument de comunicare şi ca mijloc de acces la cunoaştere. Studierea limbilor străine a devenit o prioritate pentru instituţiile de învăţământ superior. Învăţarea limbilor străine la nivelul universitar oferă studenţilor oportunităţi în educaţia academică referitor la formarea și dezvoltarea profesională şi personală. Cunoscând limbi străine, studenţii nu vor folosi doar bibliografia existentă în limba maternă, ci pot folosi resurse bibliografice în limbi străine din biblioteci sau existente pe internet. De asemenea, studenţii, masteranzii, doctoranzii pot comunica rezultatele studiului şi cercetărilor prin lucrări prezentate în cadrul unor conferinţe științifice internaționale, seminare, workshopuri etc. Competențele de limbi străine de circulaţie internaţională oferă posibilitate studenţilor să participe la mobilităţi academice, să efectueze stagii şi să studieze în universităţi din alte ţări. De asemenea, limbile străine contribuie la continuarea formării în cadrul studiilor doctorale, ulterior şi la dezvoltarea personalităţii pe planul cercetării ştiinţifice. Competenţele multilingvistice permit absolvenţilor integrarea lor pe piaţa muncii în ţări din Uniunea Europeană şi dezvoltarea unor cariere de succes.

Astfel, studierea limbilor străine în universitățile din țară, respectiv la ASEM, ocupă un rol de primă importanţă. Indiferent ce specializare urmează studentul, limbile străine sunt discipline obligatorii pentru pregătirea şi formarea acestuia la ciclului de licenţă. Una din premize pentru accesul la studiile doctorale este condiţionată de probarea competenţelor de comunicare într-o limbă străină studiată anterior.

Studierea limbilor străine este o prioritate atât pentru studenţi cât şi pentru cadre didactice, pentru cercetarea ştiinţifică și academică, pentru mobilităţi şi internaţionalizare. Astfel, una din provocările managementului academic este predarea şi învăţarea limbilor străine. Planurile de învăţământ la diferite programe de studiu conţin obligatoriu discipline ca: *Tehnici de comunicare orală în limba engleză sau franceză; Corespondența de afaceri în limba engleză sau franceză; Limba străină de afaceri (Limba engleză sau Limba franceză); Limba străină în Turism, etc.* Mai nou, unele specializări au în planurile de învățământ ca cerință obligatorie și studierea unei a doua limbi străine. Regimul obligatoriu de studiere a limbilor străine denotă importanţa care se acordă educaţiei multilingvistice a studenţilor pentru dobândirea competenţelor de comunicare în limbi străine. De menționat competenţe de înţelegere, exprimare, scriere şi citire, de formare la studenţi a abilităţilor de a gândi în limba străină şi de a se exprima fluent din punct de vedere logic şi corect din punct de vedere gramatical.

Învăţarea limbilor străine lansează provocări importante şi la nivelul procesului de predare-învăţare. Studierea limbilor străine trebuie să se bazeze pe o abordare pragmatică. Ceea ce înseamnă,

că actul predării trebuie să iasă din zona teoretică şi să privească predarea şi învăţarea limbilor străine din perspectiva acțională. Sensul studierii limbilor străine este de a oferi studenţilor competenţe în comunicarea de specialitate şi un mijloc de acces în universul cunoaşterii.

O altă provocare este adresată cadrelor academice care trebuie permanent să modernizeze metodele didactice, să diversifice mijloacele de predare şi învăţare, precum și creativitatea în procesul studierii limbilor străine. Dar cea mai mare provocare în procesul de predare se referă la dificultatea pe care o prezintă eterogenitatea studenţilor: aceştia au un background lingvistic diferit, fiecare având competenţe diferite în studiul limbilor străine. În acest context, formarea grupelor ar trebui organizate pe diferite niveluri de cunoaștere a limbii, iar aplicarea metodelor în procesul predării-învăţării ar trebui să fie adecvate nivelului fiecăruia.

Concluzii

Studierea limbilor străine este una din prioritățile politicilor Uniunii Europene. Multilingvismul sprijină comunicarea cetăţenilor europeni, astfel încât cunoaşterea unor limbi de circulaţie internaţională facilitează comunicarea interpersonală şi interinstituţională în interiorul Europei.

Predarea şi învăţarea limbilor străine este una din obligațiile instituţiilor de învăţământ, trecând prin toate etapele: de la ciclul primar la gimnazial și liceal, apoi aceasta devine o misiune al învăţământului secundar și cel superior.

Competenţele de comunicare în limbi străine se însușesc de-a lungul procesului educaţional. De aceea predarea şi învăţarea limbilor străine reprezintă o provocare permanentă şi o prioritate în învăţământul superior. În ASEM studierea acestora se găsesc în planurile de învățământ în curriculurile *Tehnici de comunicare orală în limba engleză sau franceză; Corespondența de afaceri în limba engleză sau franceză; Limba străină de afaceri (Limba engleză sau Limba franceză); Limba străină în Turism, etc.*.

După cum am menționat, limba străină reprezintă un instrument de comunicare în domeniul de specializare şi un mijloc de pătrundere în universul cunoaşterii. Astfel, competenţele de comunicare în limbi facilitează accesul studenţilor, masteranzilor, doctoranzilor și personalului didactic şi de cercetare la mobilităţi academice şi proiecte europene.

În cadrul învăţământului universitar, în cazul nostru, în ASEM, competenţele de comunicare în limbi străine ale studenţilor, personalului academic şi de cercetare sunt permanent dezvoltate, perfecţionate şi specializate. Studenții studiază conform planului de învățământ al universității, cadrele didactice participă la diverse proiecte: Erasmus+, ReSTART, Elevate, Eastern partnership Networking Forum etc., la cursuri de studiere a limbilor străine organizate de universitate, schimburi de experiență cu plecări peste hotare. Întrucât, universitatea pune accent pe îmbunătăţirea şi perfecţionarea competenţelor de comunicare în limbi străine, putem menționa că atât studenții, masteranzii cât și mediul academic pot participa la diversele forme de educaţie sub egida lifelong learning.

BIBLIOGRAFIE:

1. BEACCO, J.-C. and BYRAM, M. Data and methods for the development of language education policies. Part 2 of the Guide for the Development of Language, 2007.
2. BYRAM, M. Languages and identities Langues et identités, Conseil de l'Europe, Division des politiques linguistiques, Strasbourg, 2006.
3. BEACCO, J.-C. Languages and language repertoires: plurilingualism as a way of life in Europe, 2005.
4. BEACCO, J.-C. and BYRAM, M. Plurilingual and intercultural education as a project, Language Policy Division,2019

5. BEACCO, J.-C. and BYRAM, M. Ghidul pentru dezvoltarea politicilor de educație lingvistică în Europa, 2007.
6. COSTE, D. Plurilingual and intercultural education as a right, 2009.
7. CORBETT,J. An intercultural approach to English language teaching. Languages for intercultural communication and education, 7. Clevedon, England: Multilingual Matters, 2003.
8. Cadrul European Comun de Referinţă pentru limbi: învăţare, predare, evaluare, Diviziunea politici lingvistice Strasbourg
9. Education Policies in Europe, Council of Europe, Language Policy Division, Strasbourg.
10. HAMID Reza Y. Interkulturalität. Eine interdisziplinäre Einführung, Darmstadt, 2011.
11. Observatorul European al Plurilingvismului, Carta Europeană a Plurilingvismului, Assises Européennes du Plurilinguisme – 2005-2019.

EXPLORING THE STATE OF ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLICA OF MOLDOVA. INNOVATION PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

EXPLORAREA STĂRII ANTREPRENORIATULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA. PERSPECTIVE INOVAȚIONALE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII

[1]Olesea FORTUNA, drd.
[2]Larisa DODU GUGEA, dr.
[1,2]Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, Chişinău, str. Bănulescu-Bodoni 61
Tel. : (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *The authors are researching how circular economy principles can support the entrepreneurial ecosystem in shifting and adjusting to climate change through innovation in the context of the pandemics. The purpose of this thesis is to gain an in-depth understanding of exactly this situation and opportune momentum for digital and more circular transformation. The change taking place worldwide and a crisis creates a foundation to fuel more sustainable growth patterns affecting not only the types of products consumed, business models developed, but moreover the ecosystem and the interactions in it. The qualitative method of content analysis of the various reports was used to construct and evaluate different ecosystem models and how these can absorb circular economy principles. Based on this methodology some patterns for systemic innovation are identified and conclusions are drawn based on the results of the research.*
Keywords*: Pandemic, Economy, Ecosystem, Business Models, Circular Economy, Sustainable Development Goals (SDG), Climate Change*

JEL CLASSIFICATION:

Introducere

Susținerea și dezvoltarea sistemică a antrerprenoriatului este una din strategiile cheie pentru ieșirea din crize. Încurajarea antreprenoriatului ca forță motirce este baza sustenabilității economice și aceste programe de circularitate vor stimula creșterea economică în diverse regiuni. Prosperitatea și inițiativa antreprenorială individuală nu poate fi separată de sistemele în care acestea avansează. Mediul în care antreprenoriatul tinde să prospere este acel în care se cultivă atitudini, aspirații și abilități antreprenoriale pentru prosperitate, inovare socială. Fiind împrumutat din științele naturii, emergența unui ecosistem antreprenorial poate fi doar prin sporirea eficienței colective și stimularea interacțiunii constructive între diferite elemente ale ecosistemului. În iulie 2010, Harvard Business Review (1) a publicat un articol al profesorului Daniel Isenberg de la Babson Institute intitulat „Cum să începi o revoluție antreprenorială". Ulterior în 2011, Isenberg (2) prezintă aceste 13 elemente care pot susține antreprenorii în consolidarea unei afaceri care se încadrează în sase domenii precum ilustrează graficul 1:

- Cultura antreprenorială care favorizează și susține inițiativa și inovația;
- Sprijinul din partea asociațiilor de afaceri și companiilor de suport;
- Accesul la talent, competențe, resurse umane;
- Accesul la finanțare și capital;
- Piețe de desfacere;
- Politici și programe guvernamentale care facilitează activitatea antreprenorială.

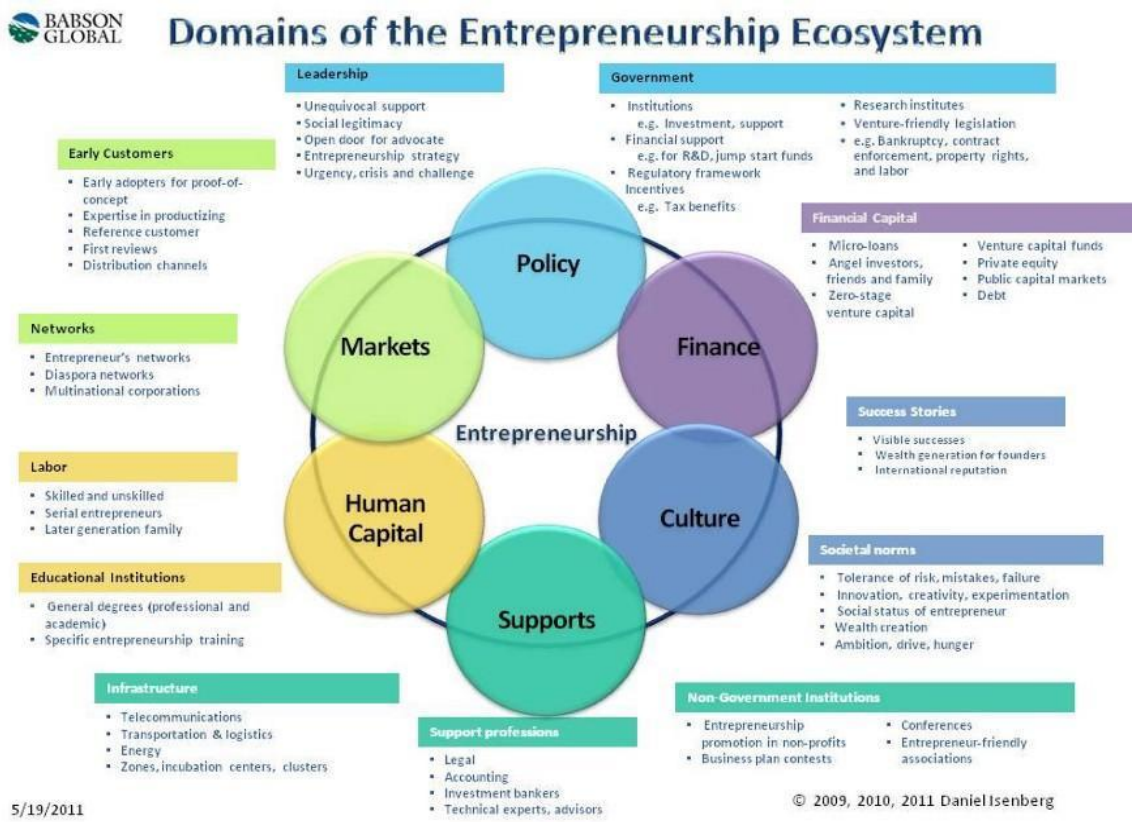

Graficul 1: Domeniile și elementele ecosistemului antreprenorial

Sursa: Isenberg D."The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship" May 11, 2011

Omenirea s-a trezit într-un șoc care a luat viețile a peste 1 milion de locuitori ai planetei conform platformei integrate Worldometer, care din luna martie colectează informația, i.e. de când Organizația Mondială a Sănătății (OMS) a declarat starea de pandemie cu expansiunea virusului COVID-19 **(3, https://www.who.int/**) Recomandările OMS țineau de prevenirea răspândirii acestuia prin izolare, informare și schimbarea obișnuințelor individuale și colective. Acestea au dus la măsuri care au schimbat stilul de viață uman, limitat interacțiunile, restricționat adunările comunitare și mobilitatea la nivel național și internațional. Ca urmare din punct de vedere economic au fost afectate interacțiunile între actorii ecosistemului antreprenorial de la procesele la locul de muncă și de creare a valorii, producere, lanțuri valorice, piețe de capital, programe de suport și politici de stat. În mare parte aceste efecte au fost negative, care a dus la diminuarea accesului la diverse resurse, de exemplu după unele estimări accesul la investiții pentru startupuri se va diminua Ccu 28 miliarde USD (4. Dane Stangler, Forbes, 2020)

Impactul pandemiei asupra economiei globale și ecosistemelor antreprenoriale

Efectele pandemiei la nivel global sunt dezastruoase în special pentru cei mai vulnerabili și au răsturnat situația aducând 71 de milioane de oameni la nivelul de sărăcie din 1998. Raportul Națiunilor Unite **(5)** din iulie scoate în evidență că pandemia a inversat progresele privind dezvoltarea durabilă. Efectele socio-economice negative în mare parte se reflectă în:

- Venituri pierdute, protecție socială limitată și creștere a prețurilor înseamnă că chiar și cei care anterior erau în siguranță s-ar putea afla în pericol de sărăcie și foamete;
- Șomajul și subocuparea din cauza crizei înseamnă că aproximativ 1,6 miliarde de lucrători deja devin expuși trecând în economia neformală, veniturile estimând că au scăzut cu 60%

în prima lună a crizei;

- Femeile, copiii și persoanele vulnerabile precum cei cu nevoi speciale, seniorii sunt printre cei mai afectați de întreruperea serviciilor de sănătate și vaccinare și accesul limitat la serviciile de asistență și infrastructura socială, creșterea violenței provoacă sute de mii de decese suplimentare;
- Scăderea activității antreprenoriale la început de recesiune. Schimbarea lanțurilor valorice, o scădere a exporturilor, reflectând suprimarea activiății economice mai ales în perioada de izolare deplină și în special în anumite industrii cum ar fi acea a turismului;
- Scădere a cererii dependente de măsurile de restricție de intrare și a politicilor de reducere a călătoriilor; și scădere a nivelului intern consum care reflectă o frică de viitor, suspendarea activității antreprenoriale, scăderi salariale, de investiții;
- Mobilitatea redusă în dependență de amploarea contagiunii COVID-19.

Raportul ODD **(6,)** confirmă că schimbările climatice se amplifică de la an la an, cel mai cald deceniu din 2010 până în 2019, degradarea oceanului și a terenurilor continuă, un număr masiv de specii sunt expuse riscului de dispariție pe când inovația în ceea ce privește modelele de consum și producție este lentă.

"Principiile pe baza cărora au fost stabilite Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD) sunt esențiale pentru avansarea în recuperarea post-COVID-19 atât pentru afaceri, cât și pentru resetarea vieții sociale și economice", a declarat Liu Zhenmin, Subsecretar General al ONU pentru afaceri economice și sociale. „Aplicarea principiilor universale a ODD va menține guvernele concentrate pe creștere, dar și pe incluziune, echitate și durabilitate. Răspunsul nostru colectiv la pandemie poate servi drept „încălzire" pentru pregătirea noastră în prevenirea unei crize și mai mari - adică schimbările climatice globale, ale căror efecte devin deja prea familiare."

Raportul cel mai recent al Băncii Mondiale **(7)** indică că se presupune ca PIB-ul global per capita ar avea o descreștere de 5-8% în 2020 și numărul total al persoanelor sărace va atinge 150 milioane în 2021 într-un scenariu pesimist. În mai 2020, Banca Mondială încearcă să determine efectele pandemiei asupra economiei Republicii Moldova și capacitatea companiilor autohtone de a răspunde la provocările asociate. În acest context se determină o încetinire bruscă a economiei naționale.

În ceea ce privește urmările situației pandemice asupra ecosistemelor antreprenoriale încă în aprilie Startup Genome **(8)** a realizat un studiu care a determinat efectele pe diverse domenii ale ecosistemelor:

- Capital - 41% dintre startup-urile la nivel global sunt amenințate în ceea ce numim „zona roșie": mai au trei luni sau mai puțin de pistă de numerar. Doar 28% au avut parte de stabilitate în procesul investițional;
- Talent și locuri de muncă - de la începutul crizei, 74% dintre startup-uri au trebuit să rezilieze contractele cu angajați cu normă întreagă. 39% din toate startupurile au trebuit să concedieze 20% sau mai mult din personalul lor, iar 26% au trebuit să renunțe la 60% din angajați sau mai mult. America de Nord este locul cu cea mai mare pondere de companii care reduc numărul de angajați (84%), urmată de Europa (67%) și Asia (59%);
- Piață - 74% dintre startup-uri au remarcat scăderea veniturilor în scădere de la începutul crizei. B2B fiind mult mai afectate în comparație cu B2C;
- Operațiuni și management - peste două treimi dintre startup-uri și-au redus cheltuielile din decembrie 2019, unele deja din primul trimestru și-au redus costurile cu peste 60%. Dintre aceste startup-uri, reducând costurile, 76% au început să o facă de la începutul lunii martie 2020 - indicând cele mai multe ori că reducerea costurilor este direct legată de criza COVID-19;

- Tehnologie - cu toate acestea, startup-urile tehnologice sunt situate în mod unic pentru a continua să funcționeze chiar și în scenarii de blocare. Spre deosebire de multe întreprinderi tradiționale, 96% dintre start-up-uri au continuat să lucreze în timpul crizei;
- Suport de la programele de stat - 38% dintre start-up-uri nu au primit asistență și nu se așteaptă să fie ajutați de măsurile de reducere a politicii legate de criză. 46% primesc asistență, 16 % așteaptă suport. Potrivit fondatorilor programele de remediere rapidă ar trebui să includă: # 1 Subvenții pentru păstrarea lichidității companiei (29%); # 2 Instrumente pentru creșterea investițiilor (18%); #3 Subvențiile pentru suplimentarea salarizării (17%); și # 4 Credite pentru păstrarea lichidității companiei (12%).

Resetarea economiei și oportunitățile economiei circulare

Pandemia reiterează apelul la ranforsarea unor sisteme pentru adaptarea la schimbările legate de pandemie, degradarea mediului, frica pentru propria sănătate și economia atingerii reduse. Aceste fenomene istoric au determinat schimbări care eventual au avut și efecte pozitive asupra naturii și schimbării comportamentului uman. Omenirea a fost forțată să asimileze digitizarea fie prin educația online, munca la distanță, dar și să înțeleagă conexiunea cu natura, bunăstarea umană și prosperitatea și cât de vulnerabili suntem la schimbarea stării acestora. Cu toate acestea, după dependența noastră de globalizare creșterea economică lineară nu mai este sustenabilă. Laureații premiului Nobel în Știința Economică argumentează nevoia de reformatare a modalității de dezvoltare prin introducerea Pachetelor de redresare bazate pe economia verde care ar produce un randament mai mare, crea mai multe locuri de munca și economii de costuri pe termen lung superioare decât Pachetele de stimulentele fiscale tradiționale. (9, Andre Hoffman, World Economic Forum 2020). Două principii ar putea reseta economia globală și cea a Republicii Moldova ar trebui să stea la bază recuperării:

- suport pentru supraviețuirea umană ce prin esență include o abordare complexă a sistemelor (naturale, economice, sociale, culturale și politice) concepută cu participarea activă a actorilor ecosistemului (angajați, antreprenori, investitori, etc) prin autoorganizare, adaptare, gândire progresivă, incluziune și empatie reciprocă;
- consolidarea unui echilibru propice pentru sănătatea societății, a economiilor și a mediului. Aceasta înseamnă reglementare și investiții în industrii ecologice, în special în cele care ne apropie de o economie circulară.

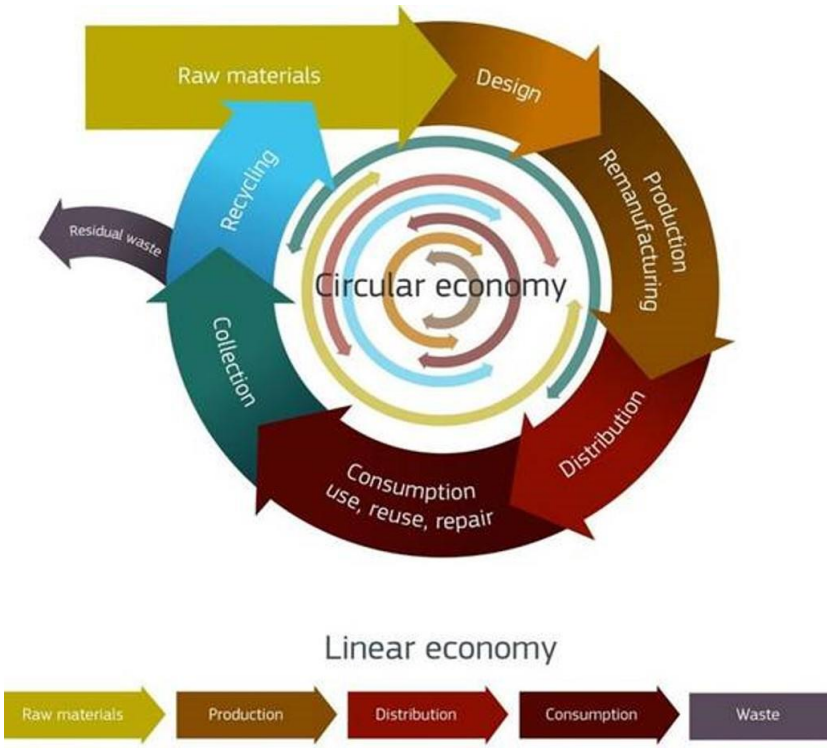

Grafic 2: Comparația între economia circulară și cea lineară
(10. Zero Waste Home" Autor: Béa Johnson)

Economia circulară - un sistem economic care vizează eliminarea deșeurilor și utilizarea continuă a resurselor. **(11,2014, "Circularity Indicators", www.ellenmacarthurfoundation.org.)** Principiile de circularitate cuprind procesele care survin după extragerea materiei prime și include procesele ce țin de designul produselor și tehnologic pentru îmbunătățirea continuă a utilizării acestor resursele și minimizarea cantității de resurse ce ține de utilizare, poluare și emisii de carbon. Toate „deșeurile" ar trebui să devină „alimente" pentru un alt procese produse secundare, produse regenerative. Această abordare regenerativă este în contrast cu economia liniară tradițională, care are un model de producție „extrage, creează, aruncă".

La data de 11 martie 2020 Comisia Europeană lansează the European Green Deal **(12.)** și acest acord delimitează un plan de acțiune cu următoarele obiective:

- Stimularea utilizării eficiente a resurselor trecând la o economie circulară;
- Restabilirea bio-diversității și reducerea poluării.

Acest plan presupune o tranziție inclusivă cu scopul neutralizării efectelor legate de schimbările climatice și implică o lege europeană privind mediul și un angajament politic asumat și reglementat prin lege.

Atingerea acestui obiectiv va necesita acțiunea tuturor sectoarelor economiei noastre, inclusiv

- investind în tehnologii ecologice;
- sprijinirea industriilor și oportunităților de inovație;
- desfășurarea unor forme de transport privat și public: mai curate, mai ieftine și mai sănătoase;
- decarbonizarea sectorului energetic;
- asigurarea eficienței energetice a produselor, proceselor și clădirilor;
- colaborarea cu partenerii internaționali pentru îmbunătățirea standardelor globale de mediu.

Uniunea Europeană va oferi, de asemenea sprijin financiar și asistență tehnică pentru a-i ajuta pe cei care vor trece la economia verde. Aceasta se numește Mecanismul de Tranziție justă. Acesta va contribui la mobilizarea a cel puțin 100 de miliarde EUR în perioada 2021-2027 în cele mai afectate regiuni.

Revoluția circulară poate contribui la ecosistemul antreprenorial și economia națională prin:

- Formarea rezilienței colective, conducerea și formarea noilor alianțe strategice naționale și regionale pentru re-localizarea lanțurilor de aprovizionare și reînnoire a resurselor, a inovării în sectoarele industriale. De asemenea este important ca aceste procese să nu se limiteze la propulsarea circularității fie prin modalitatea utilizării materialelor dar și să se extindă prin noi concepte și culturalizarea fenomenului. Durabilitatea, sustenabilitatea și noile abordări ale guvernelor la nivel local, național și regional în contextul asocierii cu UE pentru gestionarea economiei, construirea comunităților cu resursele existente și explorarea posibilităților de inovare în conformitate cu industriile dezvoltate în special pe diverse regiuni geografice prin atragerea, menținerea și investirea în talentul local, mai ales acum în condițiile unei economii Low-Touch atunci când sunt impuse limitări referitoare la mobilitatea acestuia pot crea oportunități pentru valorificarea talentului: incluziunea populației, construirea infrastructurii economice, interacțiunea între grupurile interesate;
- Noi modele de afaceri bazate pe noile actualități și integrarea principiilor economiei circulare în dezvoltarea modelelor de afaceri pentru a valorifica la maximum resursele naturale și evita pierderi a valorii;

- Accesul la noi piețe pentru companiile moldovenești care au potențialul de a prospera și de a concura - cu privire la reutilizarea resurselor prin gestionarea deșeurilor, procesarea tehnologică a resurselor secundare pentru componente și produse în diferite industrii ale ecosistemului antreprenorial;
- Noi tehnologii și practici prin abordarea gândirii circulare integrate cu digitalizarea și eficiența resurselor, competitivitatea întreprinderilor, re-evaluarea proceselor de asigurare și a consumatorilor din Republica Moldova.

Concluzii

În țările Europei de Est estimarea evoluției ecosistemelor antreprenoriale, tendinței economice este problematică din cauza deficitului datelor și informațiilor la acest subiect, putând fi apreciată doar în timp. Analizând impactul, provocările și oportunitățile prezentate de COVID-19 în economia mondială, ajungem la concluzia că problemele sunt extinse, structurale și sunt necesare abordări complexe, adaptive și sistemice și ar fi păcat să risipim acest moment de a realiza o dezvoltare durabilă și echilibrată. În condițiile în care acesta ne determină să ne regândim opiniile și acțiunile, comportamentale. Globalizarea lineară, care a stat la baza creșterii economice globale înainte de criză, este acum pusă la îndoială și obligă omenirea la adoptarea noilor modele de gândire. Cu toate acestea, indiferent de modul în care s-ar putea schimba ca formă sau structură, importanța integrării aspectelor de incluziune socială, sustenabilitate și protecția mediului, digitalizare și inovație tehnologică este evidentă.

BIBLIOGRAFIE:

1. Isenberg D."The Big Idea: How to Start an Entrepreneurial Revolution" 2010. https://hbr.org/2010/06/the-big-idea-how-to-start-an-entrepreneurial-revolution
2. Isenberg D."The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship" May 11, 2011
3. **(https://www.who.int/**)
4. https://www.un.org/development/desa/en/news/sustainable/sustainable-development-goals-report-2020.html
5. SDG report 2020 https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/
6. COVID-19 to Add as Many as 150 million people to extreme poverty https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/07/covid-19-to-add-as-many-as-150-million-extre
7. me-poor-by-2021
8. WORLD BANK report "Sunt companiile din Moldova pregătite pentru o recuperare rapidă? Mai 2020
9. Startup Genome report "The Impact of COVID-19 on Global Startup Ecosystems: Global Startup Survey" 21st April 2020
10. Ellen MacArthur Foundation Report "Circularity Indicators", 2014 www.ellenmacarthurfoundation.org
11. Johnson B. "Zero Waste Home" 2013
12. Hoffman A, "The post-pandemic planet: Will our relationship with the natural world really change?" World Economic Forum 2020)
13. European Commision Report "European Green Deal: Priorities for 2019-2024) https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

CHANGES AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE WORLD ECONOMY

[1]**Constantin-Marius PROFIROIU,** PhD
e-mail: profiroiu@gmail.com
[2]**Carmen-Valentina RĂDULESCU** PhD
e-mail: carmen-valentina.radulescu@eam.ase.ro
[3] **Sorin BURLACU,** PhD
e-mail: sburlacu@amp.ase.ro
[4]**Corneliu GUȚU,** PhD
e-mail: cgutu@mail.com
[1, 2, 3] Bucharest University of Economic Studies
6 Piata Romana, 1st district, Bucharest, 010374 Romania
[4]Academy of Economic Studies of Moldova,
61, Mitropolitul Banulescu-Bodoni, Chisinau, Republic of Moldova
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *Global challenges such as climate change, population growth, the spread of disease, global food security, the supply of fossil fuels and raw materials require sustainable solutions, which can only be facilitated through research, new technologies and the dissemination of innovations. Therefore, some countries have substantiated and implemented sustainable development strategies, which can become models for all governments in the world. In this paper, we exemplify some strategies that have had a positive impact on economic and social development, but also on environmental protection. Recognition of sustainable development as a model for solving threats to the future of mankind has relatively easily passed the stage of theoretical debates, becoming the premise on which global and national policies are based. Although ideologically the lines of argumentation continue to be animated, the transformations in the direction of sustainable development are in full swing and are becoming more and more clearly highlighted in all areas of socio-economic life.*
Keywords: *climate change, population growth, development economy*

JEL CLASSIFICATION*: Q54, Q56, F63*

INTRODUCTION

The progress made in the twentieth century was far-reaching, with economically efficient results, but also had the most complex and unsuspected effects on society and the environment. Business has developed in all areas, which has led to a considerable growth of the world economy [Brat et al., 2011].

Looking ahead, global economic growth will be moderate. After the financial crisis of 2008, the recovery has been difficult, especially due to the geopolitical conflicts, which have multiplied lately. Most national economies recorded insignificant GDP growth (visibly lower than before the crisis). In developed economies, significant deceleration risks persist, especially in the European Union and Japan.

Developing economies have seen moderate growth, but there has also been a rapid slowdown in some emerging economies such as Latin America and the Commonwealth of Independent States (CIS).

In 2016, it is estimated that Gross World Product (WPP) will increase by 3.3%, even if employment growth is slow. [United Nations, 2015] The unemployment rate has been relatively stagnant since 2013, but there are also high levels of unemployment, especially in North Africa, West Asia, and some of the economies in Southeast Europe.

Global inflation is relatively limited. There are many developed countries but also with economies in transition that have high inflation. Many developed countries in Europe also face the risk of deflation. For the foreseeable future, global average inflation is expected to stagnate at around 3%.

Regarding the prices of primary raw materials, in the period 2012-2014, there was a decreasing trend. For example, the international price of oil fell sharply in the second half of 2014, a level that is still maintained today. Non-oil commodity prices have also fallen, although they are still high compared to recent decades.

World trade has also grown slowly in recent years. In 2014 it registered an increase of 3.4%, still well below the pre-crisis trends. In the period 2015-2016, a further increase in production and trade in goods and services is expected, although there are high risks caused by the intensification of geopolitical tensions that may have negative effects on trade flows.

In order to identify economic and social problems at global level, we consider it necessary to analyze the European Union (EU).

The EU is a global economic player, with more than 500 million people generating a quarter of the world's Gross World Product (GWP). The EU is also a historical and cultural player, as its states are closely linked to other parts of the world, so that European policy pursues a world order rooted in effective multilateralism based on the proper functioning of international institutions.

The EU is the world's largest donor of development assistance and strives to improve international development cooperation. It is active in over 160 countries, areas and organizations around the world, with the aim of fighting poverty and consolidating democracy. The EU also has a global leadership in environmental policy. The "Climate" package adopted at the end of 2008 was designed to give a new impetus to the "global industrial revolution".

The EU is well represented in multilateral economic fora and international financial institutions, with a view to playing an increasing role in managing the integration of the global economic order. All economic activities must be integrated into a framework of stability-oriented macroeconomic policy objectives in order to avoid crises [Cohen & Dalton, 2015].

Sustainable development strategies

Global challenges such as climate change, population growth, the spread of disease, global food security, the supply of fossil fuels and raw materials require sustainable solutions, which can only be facilitated through research, new technologies and the dissemination of innovations. Therefore, some countries have substantiated and implemented sustainable development strategies, which can become models for all governments in the world. Next, we exemplify three strategies that have had a positive impact on economic and social development, but also on environmental protection. These are the sustainable development strategies adopted in Germany, Finland and China.

Sustainable development strategies in Germany

Germany is experienced in the development and introduction of environmental standards and is also a world leader in the development of environmental technologies. Germany already has strong and strategic environmental partnerships with many developing countries, which are still in the process of expanding.

Germany has considerable potential in science and business, a potential that is activated in order to identify solutions to global challenges. Research funding has become a way for Germany to emerge from the economic and financial crisis of 2008. Thus, in 2008-2009, research spending was not reduced. On the contrary, they have risen to about 3% of GDP. As a result, the government has supplemented funding for education and research by 12 billion euros.

The federal government has set up a number of major sustainability research initiatives. Moreover, it supports specific research topics in various fields such as: i. *Hightech 2020 strategy*; ii. *the framework program "Research for sustainable development";* iii. *master plan for environmental technologies and iv. energy research program.*

i. *Hightech 2020 Strategy*

The aim of this strategy is to create markets that intensify cooperation between science and industry and continue to improve the basic conditions for innovation. Germany wants to become a pioneer in finding technical and scientific solutions in the field of climate / energy, health / nutrition, mobility, security and communication.

Examples of priority topics:

- energy efficient cities and reduction of carbon dioxide emissions;
- intelligent transformation of energy supply;
- renewable resources as an alternative to oil;
- one million electric vehicles in Germany by 2020;
- effective protection of communication networks;
- more low-power Internet users.

This strategy will give a new impetus to sustainable growth and employment in Germany.

ii. *Sustainable Development Research Framework Program*

This program funds, with funds totaling over € 2 billion, the development of sustainable innovations by 2015. Thus, innovative technologies and concepts are funded to address global challenges such as climate change, resource conservation, energy needs and biodiversity conservation.

The new research framework program focuses on and acts on the following key areas:

- global responsibility - international networks
- Earth as a system and geotechnologies
- climate and energy
- sustainable savings and resources
- social development and cross-cutting issues of sustainable land management and the economy.

iii. *Master Plan for Environmental Technologies*

The Master Plan for Environmental Technologies was jointly developed by the Ministry of Education and Research and the Ministry of Environment and was adopted by the Federal Cabinet. The aim of the plan is to facilitate the access of German companies to become leaders on the environmental technology market and to improve the conditions for the development and use of new environmental technologies. The plan focuses on climate protection, resource conservation and hydrotechnical works. It is estimated that the impact of the funding allocated under this master plan will be to increase turnover in the environmental industry, which could reach around € 32 trillion by 2020.

The plan combines concentrated funding activities with measures related to standardization, education and training and networking at European level.

iv. *Energy research program*

The energy research program is entitled "Research for an environmentally friendly, reliable and affordable energy supply". This program is an important step towards the implementation of the Energy Plan approved on September 28, 2010, which the federal government wants to use to enter the renewable energy era.

The program focuses on the following: renewable energies; Energetic efficiency; smart energy storage technologies and network technology; integration of renewable energies; the interaction

between these energy technologies [National Sustainable Development Strategy, Progress Report, 2012 pp. 200-240].

Sustainable development strategies in Finland

In Finland, national challenges for sustainable development include high resource consumption, carbon dioxide emissions, the fact that half of natural habitats are endangered, the gap between sustainability and value creation, and the protection of the state's well-being.

The Community of Finland implements strategies whose main objectives are sustainable development from the perspective of human well-being and the environment, a healthy and sustainable economy and the promotion of a sustainable lifestyle.

One of these strategies is "Finland we want in 2050 - Society's commitment to sustainable development". Its objectives are:

i. *Equal perspectives for the well-being of the population*

All members of society will have equal prospects for health, education and employment. Particular attention will be paid to the well-being of children and young people.

ii. *A participatory society for citizens*

Promoting equal opportunities for all people in order to influence their lives and common problems. This goal will be achieved by supporting young people; a more transparent administration; promoting cultural diversity and tolerance.

iii. *Sustainable jobs*

Measures to achieve a more sustainable economy include job creation and increasing productivity and quality of work. Sustainable development will be integrated into all education and lifelong learning activities.

iv. *A zero carbon company*

The measures to be taken to achieve this goal are to improve energy efficiency and make more efficient use of renewable energy sources. Thus, investments will be directed in the development of energy technologies and innovative businesses.

v. *Consumption according to the bearing capacity of nature*

The objective will be achieved by reducing the consumption of natural resources at a sustainable and equitable level globally by increasing resource efficiency and promoting the recycling of materials from non-renewable resources and the circular economy.

vi. *Sustainable local communities*

Sustainable communities with jobs, housing, full services, sustainable transportation systems and green areas will be created. Local business decision-making models will also be developed so that citizens can create a pleasant and healthy living environment for themselves.

vii. *A rational economy of resource use*

Finland will promote and provide sustainable and competitive solutions, both nationally and globally. Rational use of resources will provide a competitive advantage for companies and communities and a basis for environmental business. Finland will provide the best test markets and operating environments in the world for eco-innovation and sustainable growth.

viii. *Decision-making process that respects nature*

The economic orientation that promotes biodiversity and the sustainable use of natural resources will be strengthened. Social incentives that are harmful to the environment will be eliminated or redirected.

In September 2013, the Finnish government adopted a Resolution on the reform of state research institutes and research funding, invigorating research and collaboration between academia and business [Finland's National Innovation Strategy, 2013]

SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGIES IN CHINA

Since 1978, when economic reforms began in China, the government has used a variety of policy instruments to promote innovation. These have led to economic development based on industrial production and high value-added exports, while attracting a large share of foreign direct investment. Thus, in the last three decades, China has experienced significant economic growth, which has been based on labor, investment and the growth of high-tech industries.

China is currently going through a period of transition in which the issue of identifying new sources for further economic growth is raised. A recent report suggests that in order to continue the upward trend, China needs to generate two to three percentage points of annual GDP growth through innovation [Roth, Seong and Woetzel, 2015].

China is a "sponge of innovation", absorbing and adapting existing technology and knowledge from around the world, a process that makes the country a global leader in innovation. Thus, China has become a strong innovator in areas such as consumer electronics and construction equipment. This was due to the allocation, each year, of over $ 200 billion for research (the second country after the US), producing almost 30,000 doctors of science and engineering and leading positioning according to patent applications (more than 820,000 in 2013).

In order to continue to grow, China must seize new opportunities for innovation in order to transform the production sector through digitalisation and the service sector through an Internet connection.

To develop a clearer picture of this potential, four directions of innovation have been identified: customer-oriented, efficiency-oriented, engineering-based, and science-based.

At the same time, China is facing serious pollution problems. Of these, an unprecedented aggravation was recorded for air pollution. Although considerable efforts have been made at government level to improve air quality, pollutant concentrations in almost every major urban area exceed the standards recommended by the World Health Organization (WHO). The impact is devastating on health spending (6.5% of China's GDP), but also on life expectancy, which has fallen by an average of 5.5 years. Health care costs, shorter lifespans, reduced labor productivity, damage to buildings, equipment, and agricultural land totaled an estimated $ 535 billion in 2012 [China Statistical Yearbook, 2013].

In order to reduce pollution, the government applies anti-pollution measures similar to those of other industrialized economies:

- Subsidizing or mandating the use of greener fuels, such as natural gas, nuclear energy and renewable energy;
- Mandatory pollution control equipment on major point sources and vehicles;
- Request for scrapping of old, high-emission vehicles and heating installations per unit of energy produced.

Air quality in the urban environment to reach a level of safety requires the implementation of these policies more aggressively. To correlate the requirements of economic growth and environmental protection, three strategies have been identified: i. Substituting coal with natural gas or propane for residential and commercial use; ii. replacement of coal in electricity production; iii. decommissioning of old vehicles [Chase et al., 2015].

i. *Replacement of coal with natural gas or propane for residential and commercial use*

In order to meet air quality standards, residential and commercial users must avoid burning coal, biomass and plastic waste in urban areas. To replace the 114 million tons of coal burned by households and commercial users, China needs 88 billion cubic meters of natural gas, a 60% increase in consumption, which in 2012 was 147 billion cubic meters.

ii. *Coal replacement in electricity production*

Half of the coal burned in China generates about 79% of electricity production. In the USA, but especially in European countries, the contribution of coal to electricity production is much lower, being below 40%. To achieve such a goal, China's electricity production would decrease by 1918 billion kWh, with a significant impact on industrial production and urban consumption. A first step in implementing this strategy is to restrict the activity of highly polluting coal-fired power plants near cities. The environmental impact of this measure is estimated to be a 25% reduction in particulate matter and sulfur dioxide emissions at national level, which will significantly improve air quality in urban areas.

To compensate for the reduction in production caused by the closure of coal-fired power plants, it is necessary to increase the production capacity of hydropower plants, wind farms and nuclear power plants. For each category, quantitative targets have been set to be met by 2020. In calculating them, the electricity demand corresponding to the level of production in 2012 has been taken into account. Taking into account that in 2013 and 2014, the increase in electricity demand was moderate, these estimates have a high degree of relevance.

For hydropower plants, an increase in production capacity is expected from 249 GW to 325 GW. In the case of wind farms, which currently generate 0.996 billion kWh, or 20% of electricity production, the production capacity must reach 540 GW. The additional production capacity of nuclear power plants must be 84 GW, which means an increase of 45%, ie 58 GW additional capacity by 2020.

iii. *Decommissioning of old vehicles*

Most vehicles sold in China are manufactured by joint-stock companies (between international car companies and Chinese companies), giving Chinese manufacturers access to pollution control technologies.

Disposal of 14.5 million old vehicles equipped with inadequate pollution control equipment has been considered the most effective way to reduce air pollution caused by emissions from road transport. The application of this strategy led in 2009 to reduce emissions by: 70% for carbon monoxide, 70% for volatile hydrocarbons; 61% for nitrogen oxides and 76% for suspended particles.

The costs of these measures have been estimated at $ 215 billion annually, but much lower than the costs of air pollution, which amounts to more than $ 535 billion annually. Therefore, it can be said that investments in reducing air pollution are profitable both economically, but also socially and environmentally.

CONCLUSIONS

After decades of trade-offs between economic growth and the costs to the health of its citizens and the environment, these pollution abatement measures have generated political pressure that has led to increased efforts to reduce damage.

The sustainable development strategies adopted by Germany, Finland and China demonstrate, on the one hand, the importance given at government level to solving environmental problems and, on the other hand, the decisive place and role of innovation for the success of sustainable development. economic, social and environmental. In these states, the objectives of sustainable development have been assumed at the strategic level, their significance being highlighted by the development and

implementation of specialized programs. The expected results of sustainable development strategies are expected to materialize through the integration of innovation, especially in the energy industry.

REFERENCES

1. Bran, F., Rădulescu, C.V., Ioan, I. & Popa, C. (2011). Sinergii globale în direcția protecției mediului, Editura Universitară, București.
2. United Nations (2015). World economic situation and prospects 2015, New York.
3. Cohen, C., Dalton, M. G. eds. (2015). 2016 Global Forestcast, Center for Strategic International Studies. National Sustainable Development Strategy, Progress Report (2012). pg.200-240
4. The Finland we want by 2050 ─ Society's commitment to sustainable development, Finland's National Innovation Strategy, http://ec.europa.eu
5. Roth, E., Seong, J., Woetzel, J. (2015). Gauging the strength of Chinese innovation. McKinsey Global Institute.
6. China Statistical Yearbook, 2013
7. Chase, M. S., Cooper, C. A., Crane, K., Ecola, L., Harold, S. W., Heath, T. R., … & Scobell, A. (2015).
8. China, Inside and Out. Rand Corporation, Santa Monica, California, SUA.

CREATIVE SPACES AND URBAN DEVELOPMENT IN CHISINĂU

SPAȚII CREATIVE ȘI DEZVOLTAREA URBANĂ ÎN ORAȘUL CHIȘINĂU

Mihai HACHI, dr.
Email: hachi.mihail.gheorghe@ase.md
Academia de Studii Economice din Moldova,
MD-2005, Republica Moldova, mun. Chişinău,
str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, web site: www.ase.md

ABSTRACT. *Creative spaces represent the territories where activities generated by the human creative spirit take place and which display objects, events, activities for the urban community, in order to stimulate the participatory and civic spirit of the population. They are part of a broader concept of creativity and innovation, now widely promoted in the context of ensuring sustainable development. The topicality of the study is dictated by the current conditions for the development of the smart city concept, an essential role in the development of which must be held by industries and creative spaces. Chisinau is the locomotive of creativity and innovation in the geographical area of the Republic of Moldova, the city concentrating the greatest human intellectual potential, an important premise in the development of the smart city. This study refers to the identification of creative spaces in the city of Chisinau, the analysis of their role in urban renewal, being part of an international CREATONVIL project. The main results of the study are the conceptual approach of creative spaces, mapping of spaces and areas identified as creative, drawing conclusions on the development and further promotion of creative spaces as an important source of intellectual capital that would contribute to sustainable development of Chisinau*
Keywords: *creative spaces, creative goods/services, smart city, Chişinău*

JEL CLASIFICATION: R11,R13,Q56,P46,O35

1. INTRODUCERE

Inovația și crteativitatea sunt două concepte interdependente, valorificarea eficientă a cărora reprezintă una dintre premizele importante ale dezvoltării, în contextul competiției dure și calificate între entitățile economice și umane de diferit rang. Chiar dacă măsurabilitatea creativității este dificilă, totuși preocuparea constantă pentru acest domeniu a determinat apariția unor indicatori de măsurabilitate a creativității umane, în special în domeniul industriilor creative. Astfel, în anumite studii realizate la nivel internațional se regăsesc și acești indicatori care convențional plasează statele lumii în ierarhia mondială a creativității. Global Innovation Index cuprinde și componenta creativității într-un șir de indicatori luați în calcul în măsurarea inovației [1]. Rezultatul creativității și inovării se regăsesc în apariția unor produse, servicii, obiecte inovative ca rezultat al inteligenței creative umane.

Dezvoltarea în R. Moldova a spațiilor și industriilor creative prezintă un interes economic și social deosebit. În lipsa unor resurse naturale de importanță regională și internațională, ţinând cont şi de costurile exagerate pe care le plătim pentru achiziţionarea resurselor, în general, şi a celor energetice, în particular, ideea reorientării economiei naţionale în direcţia aplicării inovaţiilor şi creativităţii este una logică, argumentată şi sustenabilă. Creativitatea este o resursă inepuizabilă și depinde în mare măsură de modul cum au fost pusă în valoare oamenii prin sistemul de instruire și educație.

Potențialul creativ enorm de care dispune populația țării, determinat de structura mozaicată socio-culturală, etnică, confesională, patrimoniul și tradițiile culturale diverse și foarte bogate. Posibilitățile limitate de dezvoltare ale economiei, cu o populație ancorată puternic în viața spirituală prin cultură, religie, mod de viață, dar pauperizată și tentată tot mai mult de fenomenul migrației internaționale. În acest context, un suflu nou care ar oferi speranța în renovarea acestui spațiu îl poate

oferi creativitatea şi inovaţia. De altfel cultura și oameni au fost întotdeauna cei mai buni ambasadori ai R. Moldova în materie de produse și servicii creative.

Orașul Chișinău concentrează cea mai mare parte a potențialului intelectual al R. Moldova, acesta servind motorul intelectual al dezvoltării economice și umane din țară, fapt ce ne-a determinat analiza fenomenului creativității în capitală.

Scopul acestui studiu constă în identificarea și promovarea spațiilor creative din orașul Chișinău, rolul acestora în înnoirea urbană în contextul promovării și dezvoltării conceptului de oraș inteligent. Ne-am propus câteva obiective:

- identificarea și cartarea spațiilor/teritoriilor care se înscriu în categoria creative;
- crearea unei baze de date cu spațiile creative, în scopul monitorizării și promovării acestora la nivel local și regional;
- identificarea problemelor care restricționează dezvoltarea creativității umane în spațiul analizat;
- formularea unor concluzii și propuneri cu privire la stimularea în perspectivă a dezvoltării domeniilor creative și inovative ca premiză a dezvoltării sustenabile.

2. MATERIALE ȘI METODE

În vederea evaluării obiective a a spațiilor creative din orașul Chișinău, au fost utilizate metode tradiționale de analiză și sinteză, având ca repere spațiile care constituie nucleul creativității umane în oraș. Baza de date a inclus informații cu privire la evoluția cantitativă și calitativă a spațiilor creative identificate în baza utilizării unor instrumente, precum ar fi: *fișa de observație*, valorificând, în acest sens, unul dintre instrumentele de lucru aprobat de către membrii echipei de proiect, *fișa de interviu* și *chestionarul sociologic*, alte două instrumente care ne-am permis evaluarea spațiilor creative identificate la moment. Toate aceste 3 instrumente au fost elaborate și aplicate în intervalul 2019-2020, acestea servind bază pentru argumentarea studiului, precum și elaborarea unei hărți tematice cu cartarea principalelor spații creative din Chișinău, urmând ca în viitor să fie completată și cu alte obiective care se încadrează în conceptul *spațiu creativ*.

Au fost utilizate metodele cartografică, comparației, sistemul GIS (harta spațiilor creative din orașul Chișinău fiind realizată în ARC GIS). Metoda comparației a fost folosită pe larg în ierarhizarea spațiilor cartate, propunând și o metodologie de măsurare a acestor spații și ierarhizare a lor.

În realizarea studiului s-a pornit de la câteva premise:

- orașul Chișinău este leader incontestabil la capitolul spații creative la nivel național, chiar dacă acesta rămâne în urmă în contextul competitivității urbane la nivel regional;
- spațiile creative reprezintă o premiză importantă pentru dezvoltare gândirii creative, numărul acestora fiind destul de mic în capitala țării comparativ cu alte centre urbane regionale;
- planurile strategice de dezvoltare a orașului reflectă puțin cerințele dezvoltării durabile prin prisma conceptului smart oraș;
- există puțină preocupare la nivel de autorități locale în privința stimulării și promovării conceptului de spații creative, ele sunt mai mult declarative, fără a fi cuprinse în anumite documente de dezvoltare strategică;
- există rezerve în ceea ce privește planificarea și monitorizarae proiectelor investiționale cu privire la implementarea conceptului oraș inteligent, spațiu creative, industrii creative.

3. REZULTATE ȘI DISCUȚII

Potențialul uman creativ se referă la potențialul de dezvoltare socio-economic și care include în sine populația cu potențialul său intelectual. Acesta poate fi materializat în infrastructură creativă (spații creative) și în bunuri și servicii creative care de regulă sunt contabilizate de industriile creative. Spațiile creative vor fi percepute ca elemente ale infrastructurii creative în care sunt desfășurate anumite activități menite să stimuleze spiritul creativ în diferite domenii de activitate (cultură, artă, inginerie, arhitectură, etc.). Pentru a înțelege mai bine relația dintre orașul inteligent și spațiile creative, ne-am propus să definim conceptele ce țin ce creativitatea umană și anume: om creativ-populație creativă – actori de bază în valorificarea potențialului creativ sau purtătorii spiritului creativ, apoi rezultatul activității creative materializat în bunuri și servicii creative, precum și spațiile și domeniile în care se regăsesc rezultatele activităților creative (tab 1).

Tabelul 1. Abordare conceptuală: om creativ-bunuri/servicii creative-industrii creative

	Concept	**Exemple**
Om creativ/ populație creativă	Persoane care exploatează în mod sistematic și conștient imaginația, precum și alte calități spirituale pentru a crea „bunuri" și situații de viață". „Economia imaginației creative" Dm. Moldovanu	Oamenii de știință, event planneri, muzicieni, pedagogi, businessmani, marketologi, manageri, etc.
Bunuri/servicii creative	Rezultatul activității umane creative	Mărci înregistrate, baze de date, evenimente creative, servicii culturale și recreative, servicii creative digitalizate (aplicații mobile descărcate după originea creatorului), servicii de export TIC,
Spații creative	Teritoriu/spațiu în care se desfășoară activități generate de spiritul creativ uman și/sau plasează/expun/etalează obiecte generate de creativitatea umană, precum și evenimente care stimulează spiritul participativ al comunității umane; Spați care dezvoltă abilități și gândire creativă, spirit de implicare și învățare reciprocă.	Parcuri, sală destinată evenimentelor artistice/culturale/științifice, biblioteci, librării, laboratoare de cercetare, spații comerciale, universități, etc.
Industrii creative	Activitățile de transformare a ideilor, a spiritului creativ în bunuri creative intangibile	industria editorială; industria fonografică; industria audiovizuală; Industria artistică; industria software; industria publicitară, etc.

Sursa: adaptare după sursele 1,3,4,7

În literatura de specialitate sunt mai multe abordări și evaluări ale creativității, nu există însă o viziune clară în problematica fenomemului creativității. Domeniile în care se poate manifesta creativitatea umană sunt cele mai diverse: educația fiind punctul de pornire în dezvoltarea creativității, dar și știința și, în deosebi arta, în care actul creației este decisiv în elaborarea unor lucrări unicale, comerțul care încearcă să îmbine elementele de vânzare cu cele de inspirație creativă. Acestea pot avea un caracter individual, dar și de grup, iar măsurabilitatea lor derivă din anumite evenimente creative, expoziții, decor personalizat, etc.

În prezent rolul industriilor și spațiilor creative în competitivitatea dintre agenți economici și nonprofit, economii naționale este semnificativ, în condițiile în care concurența a atins cote înalte la toate nivelurile de dezvoltare socio-economică. Studiu a cuprins spații din domenii care ar putea fi atribuite businessului creativ, cât și spații, care prisma evenimentelor sau a modului de organizare a activității incită către o gândire creativă sau oferirea unor produse și servicii de o valoare unică.

Analiza spațiilor creative din orașul Chișinău a inclus utilizarea unor instrumente practice care ne-au permis o evaluare a structurilor monitorizate. Prin *fișa de observație,* spre exemplu, ne-am propus să identificăm fucționalitatea, fizionomia și accesibilitatea spațiilor cartate. Majoritatea spațiilor analizate datează o apariție recentă (3-5 ani) unele dintre ele fiind localizate în spații reabilitate și adaptate pentru activități creative (ART COR, FAB Lab, ZIP House, Casa De Creație Piotr Alii și Miron Cristina, etc.) fiind susținute financiar și logistic de către anumite organizații internaționale din exterior, guvernele unor state occidentale care sprigină astfel de activități. Există și inițiative private, în cazul localului Meșterul Manole „Castelul Domnițelor", Tucan Coffe sau Casa Dacă care ține de domeniul HORECA, dar care organizează evenimente creative pentru oamenii din diverse domenii ale artei, având și spații destinate etalării operelor acestora [5, 8, 9]. Majoritatea acestor spații sunt deschise publicului larg (exceptând perioada actuală pandemică), având scopul de a încuraja oamenilor de artă să-și expună rezultatul creației și de ai aduce față în față cu potențialii clienți, ai ajuta să se dezvolte, precum și animarea spiritului civic al orășenilor, aspecte menționate în sondajul sociologic de majoritatea administratorilor acestor spații. Publicitatea acestor spații este realizată prin intermediul rețelelor de socializare, dar în special prin organizarea evenimentelor și promovarea acestora. În ceea ce privește amplasarea spațiilor creative în orașul Chișinău, acestea sunt într-un număr mai mare în centrul și nordul orașului, în partea istorică a acestuia sau în cartierele noi, având acces liber sau parțial liber pentru publicul larg. În opinia noastră, sunt puține spații care s-ar încadra în categoria spații creative, un impuls nou l-ar avea implementarea conceptului oraș smart printr-un cadru normativ-legislativ adecvat acestui scop. Spațiile creative, cu mici excepții, nu sunt parte a unor rute turistice, comerciale, lipsind indicația elementelor inovativ-creative de noutate pentru turiști, care ar incita curiozitatea vizitatorilor. Gradul de accesibilite este înalt, chiar dacă unele dintre ele au o amplasare periferică la nivel de oraș. Poziționarea unor localuri în centru orașului pe lângă avantajele spațiale, au dejavantajul accesului unui public mai numeros (spații de parcare limitate/ART COR) sau lisa locurilor de parcare.

La categoria spații creative am inclus și parcurile din administrația municipală, dat fiind prezența în cadrul acetora a mai multe obiecte ce țin de activitățile creative a mai multor domenii (Parcul UTM, spre exemplu, include zeci de unități creative din domeniul ingineriei, arhitecturii și a designului), precum și prin prisma evenimentelor organizate pe teritoriul acestora, în sensul lor inovativ și creativ (fig. 1).

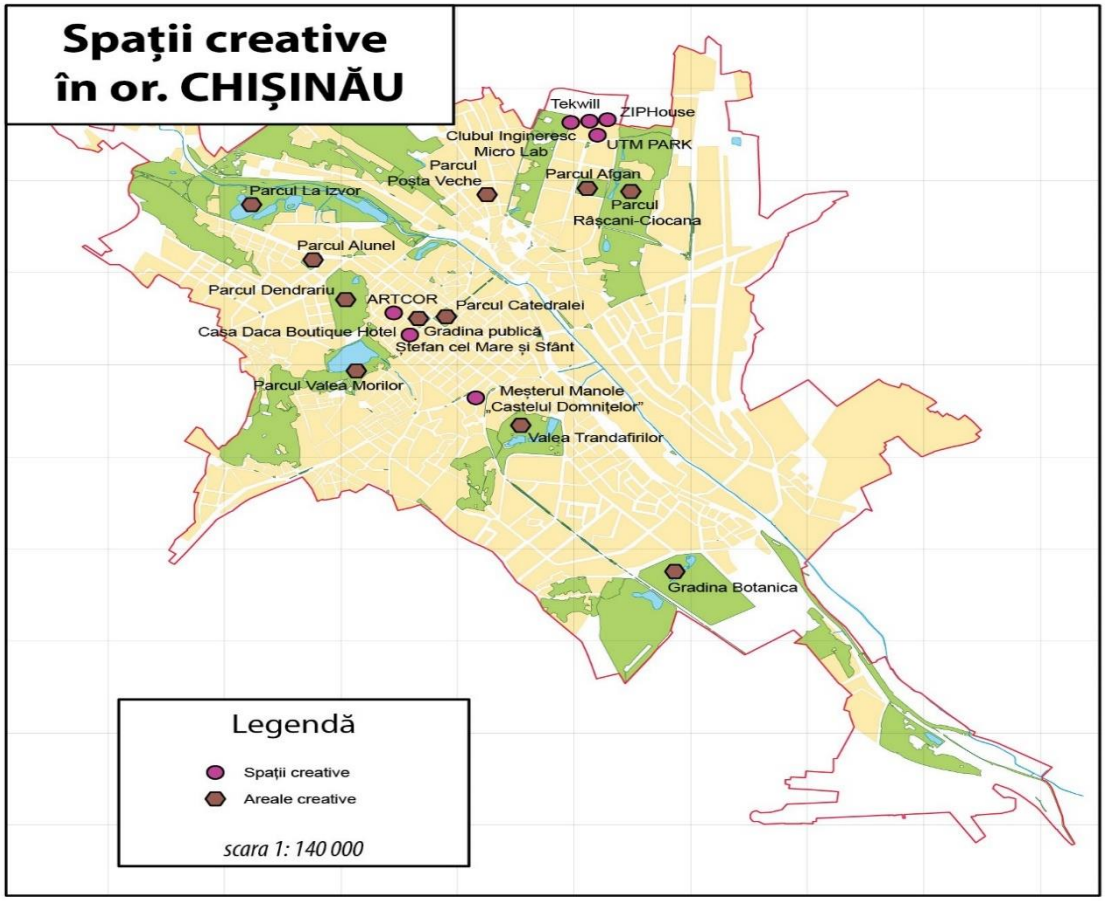

Fig. 1. Spații și areale creative din orașul Chișinău
Sursa: realizat în baza spațiilor și arealelor creative supuse analizei în cadrul proiectului CREATONVIL

Monitorizarea spațiilor creative este importantă din mai multe puncte de vedere: ar permite un mai bun management al acestora, ar stimula domeniul creativ pentru mai multe domenii socio-economice, ar anima spiritul activ participativ și de comunitate în oraș, important în contextul durabilității urbane.

Un alt instrument de lucru utilizat pentru monitorizarea spațiilor creative îl reprezintă *sondajul sociologic* care cuprinde 41 de întrebări, fiind adresat managerilor spațiilor creative identificate din oraș. Scopul acestuia a fost de a analiza spațiile creative reieșind din interesul științific al proiectului, de a obține o informație veridică de la prima sursă, dincolo de ceea ce oferă statistica oficială cu referire la acest subiect, precum și împărtășirea experienței bunelor practici, în acest sens, pe care l-au obținut aceste centre. Totodată, acest instrument ne-a orientat către alte centre creative la informația oferită de cei intervievați. La întrebarea „*Care a fost motivația dezvoltării spațiului creativ pe care-l gestionează*", răspunsurile s-au rezumat la:

- dorința de afirmare;
- sprigin pentru tinerii pasionați de tehnologie/artă/creație sub toate formele ei;
- posibilitatea de a accesa fonduri în domeniile industriilor și spațiilor creative;
- animarea spiritului civic în orașul Chișinău;
- entuziasmul și elanul tineresc;
- spiritul de aventură;
- preluarea bunelor practici din exterior, etc.

Aceste motive vin în spriginul unor inițiative private, mai mult decât rezultat al unor strategii, planuri de acțiuni ale autorităților locale. Administratorii acestor centre susțin că au primit puțin sprigin de la autorități, având chiar probleme în ceea ce privește legalizarea activității și tot felul de autorizații pentru dezvoltarea și amplasarea lor. O altă întebare viza *obiectivele trasate și activitățile* realizate deja. Printre obiectivele de bază a centrelor creative se înscriu:

- dezvoltarea businessului creativ;
- crearea unei platforme pentru activități de business creativ în domeniile artei, culturii naționale, tehnologiilor de vârf;
- organizarea sesiunilor de mentorat pentru activități din businessul creativ;
- încurajarea spiritului antreprenorial în domeniile businessului creativ;
- promovarea culturii și patrimoniului autentic național;
- spriginul ideilor inovative ale tinerilor; încurajarea spiritului participativ, în special, al tinerilor și dezvoltarea simțului de apartenență la comunitatea urbană din capitală;
- încurajarea tinerilor de a se dezvolta acasă și a descuraja elanul de emigrare a acestora prin invocarea „lipsei de oportunități și spații pentru distracții".

Iar activitățile realizare sunt multiple: festivaluri naționale și internaționale; festivaluri tehnologice; expoziții tematice; diverse evenimente culturale tematice; ateliere de lucru, mastercalss-uri, intershipuri, etc. Principalele *dificultăți* în dezvoltarea acestor centre au fost menționate: lipsa unor strategii în vederea dezvoltării unui oraș inteligent; lipsa coerenței politicilor de dezvoltare locală; lipsa obiceiului de comunitate; legitimarea activității: obținerea statutului de rezident pentru a avea o autonomie financiară (legislația nu permite ca instituțiile de stat să fie autonome); lipsa resurselor financiare pentru realizarea proiectelor planificate. La întrebarea „*De ce orașul Chișinău trebuie să fie sub auspiciul conceptului smart"* răspunsurile s-au rezumat la precizările: ar fi mai atractiv pentru localnici, dar și pentru turiști; ar fi mai european; ar deveni mai competitiv în context recreațional; ar stopa emigrarea tinerilor, ceea ce se înscrie în conceptul sustenabilității și a unui oraș inteligent, în beneficiul orășenilor. Datele sondajului sociologic au confirmat în mare parte ipotezele lansate cu prire la dinamica, misiunea, interesul față de spațiilor creative din oraș. Importanța acestora este semnificativă în contextul managementului urban, iar promovarea mai largă a conceptului spații creative ar conduce la creșterea atractivității orașului Chișinău nu numai pentru locuitorii ei, dar și pentru oaspeții capitalei.

CONCLUZII

Chiar dacă există o preocupare limitată în prezent față de implementarea elementelor de oraș inteligent prin prisma spațiilor și industriilor creative, dezvoltarea acestora, deocamdată se menține mai mult, pe seama entuziasmului unui număr restrâns de persoane, decât pe programe, planuri de acțiuni, strategii clare în acest domeniu, fapt ce va determină rămânerea în urmă a R. Moldova (a orașului Chișinău) în contextul competitivității urbane și regionale. Este necesar ca sistemul educațional din țară să se adapteze la elementele de inovare și creativitate în procesul de predare-învățare.

R. Moldova, în general, și orașul Chișinău, în particular, nu dispun de o strategie de dezvoltare a businessului/sectoarelor creative, care ar defini direcțiile de dezvoltare și mecanismele de sprijin ale statului în acest domeniu;

Puține sunt parteneriatele publice, colaborările cu antreprenorii în acest sens. Animarea acestora ar fi în beneficiul tuturor părților intreresate, busnessul având de câștigat prin creșterea eficienței acestuia cu elemente creative. Crearea unor produse și servicii de valoare unică ar crește competitivitatea firmelor în contextul internaționalizării afacerilor.

Dezvoltarea unei piețe a businessului creativ devine necesară pentru încurajarea dezvoltării acestul domeniu. Este necesar ca oamenii de artă/creativi să fie invățați cum să-și promoveze produsele creative cu valoare de unicat;

Participarea limitată la relaționarea internațională este o altă cauză care frânează dezvoltarea acestui sector.

Spațiile creative reprezintă o premiză importantă pentru dezvoltarea unui oraș inteligent, fiind imperios necesar încurajarea dezvoltării acestora prin programe susținute de autoritățile orașului.

NOTA: *Articolul dat s-a realizat în baza studiul empiric realizat în cadrul proiectului CREATONVIL „Industrii/spații creative și rolul acestora în înnoirea urbană, stimularea spiritului participativ și civic" în consorțiu cu „Universitatea de Vest" Timișoara și Universitatea Babeș Bolyai, Cluj Napoca (România) și Universitatea Angers (Franța)*

BIBLIGRAFIA:

1. Global Innovation Index. The 13 th edition. Geneva, WIPO, 2020.
2. Modovanu, Dm.: Economia imaginației creative. Ch., 2014. 147 p.
3. Benea-Popus¸oi, E.: The transcendence of the human capital towards spirituality. In: International Scientific Conference Classical and Innovative Approaches in Contemporary Economic Thought: Considerations Regarding the Quality of Life in the Context of A Changing Europe. ASEM, Chis¸inau, pp. 109–111 (2016).˘ http://irek.ase.md/xmlui/handle/123456789/ 294
4. https://creativecommons.org/
5. https://artcor.md/ro (accesat septembrie, 2020)
6. https://www.culturepartnership.eu/ro/publishing/creative-europe (accesat august 2020)
7. http://agepi.gov.md/en/news/republic-moldova-part-eu-program-E2%80%9Ccreative-europe%E2%80%9D
8. https://casadaca.com/ro/
9. https://www.tucanocoffee.com/

PROMOTING MULTICULTURALISM IN HIGHER EDUCATION IN DIGITAL ERA

PROMOVAREA MULTICULTURALITĂȚII ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR ÎN ERA DIGITALĂ

Serghei VASILACHI, drd.
e-mail: s.vasilachi@ase.md
Academia de Studii Economice a Moldovei,
Republica Moldova, Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61, MD 2005,
tel. (022) 402-951, www.ase.md

Abstract. *Education should empower all students to attain their maximum potentials as learners. Equally, it makes them socially acquainted and dynamic people in local, national, and international situations. Multicultural education emphasizes the essential need to set up institutions to promote the transformation of society in general and the elimination of misconceptions, prejudice, oppression, and injustice. This study analyses university teachers' perceptions and pedagogical strategies for fostering multicultural education in Moldovan higher education. The concepts of education, culture and multiculturalism are examined and used to offer insights to the whole study. The findings of this study show an important pedagogical tool in teaching students of different backgrounds.*
Keywords: *multiculturalism, higher education, digital era, diversity, equal opportunity, curriculum*

JEL CLASIFICATION: A20

1. Introduction

Since the beginning of the 21st century, many borders have disappeared following the intensification and consequences of globalization, coupled with ever-growing movement of people from one country to another. As a result, national identity has been shaken to its focal point, prompting the transformation of many into multicultural states [Aydin, 2014]. While there is no universal consensus on a specific description of multiculturalism in education, it remains a very broad concept with numerous models and different dimensions. Multicultural education or multicultural pedagogy is an educational mediation labelled as multiculturalism, which works from the real context of the presence of two or more cultures. It aims for the appreciation of both common characteristics and differences [Arslan & Rata, 2013]. Nevertheless, it is important to highlight that multiculturalism is an ideal to admire when it can develop and enrich individuals. At the same time, blind multiculturalism might be upsetting when one group rejects or does not recognize or at least tolerate other people's cultures and viewpoints.

Understandably, there is also a thoughtful need to foster social cohesion and tolerance of cultural differences through education. Multicultural education "supports and extends the concepts of culture, diversity, equality, social justice, and democracy into the higher education settings" [Gollnick and Chinn, 2013, p. 3]. The higher institutions in our global world are fast changing and consequently the world in which this change takes place has equal effects. Moreover, the interest for higher education is increasing, and the international dimension of advanced learning is as well turning out to be more critical. Generally, the educational systems in recent years have started to struggle with the difficulties of diversity and to consider which subgroups are not yet being included and appropriately served [UNESCO, 2016]. "The social forces that gave rise to the intergroup education movement grew out of the consequences of World War II" [Banks, 2014, pp. 7-8]. The authors noted

that reducing bias and creating multicultural understanding among students from different national, racial, and religious groups is one of the fundamental goals of MCE.

Moreover, the goal of multicultural education according to Aydin is to get ready the students for the world with an ever-growing diversity, and to build up the students' capability for interactive with others by making them to take active part in the course of learning and by stating their competencies in a safe classroom setting. Aydin argues that effective teaching in a MC classroom requires cultural compassion approaches and the creation of equal chances for academic success and individual development for every students. He also assumes that the "teachers' perception of and attitude towards multicultural education are directly related to how they will implement multicultural education, in other words, how they will integrate the differences in the classroom into the educational process around common values" [Aydin, 2014, p.31].

Diversity and multiculturalism are often used interchangeably and the two terms are related. Diversity is a representation of people that exemplifies all cultural and congenital differences. Diversity is an essential component of multiculturalism, but multiculturalism encompasses more than diversity.

Multiculturalism seeks to promote the valuing of diversity and equal opportunity for all people through understanding of the contributions and perspectives of people of differing race, ethnicity, culture, language, religion, gender, sexual orientation, and physical abilities and disabilities. A multicultural curriculum provides a more comprehensive, accurate, intellectually honest view of reality; prepare all students to function in a multicultural society, and better meet the learning needs of all students. [Morey & Kitano, 1997].

"The term multiculturalism refers to the consideration and appreciation of diversity of cultures as addictive to and enriching for global humanity and social order" [Hellstén, 2007, p. 988]. Although there is general support for multiculturalism as many researchers demonstrate, it differs depending upon the problem and context, and there is additionally some inner conflict about multicultural plans and their consequences on social cohesion [Markus, 2011]. Again, multiculturalism or multicultural policy remains a comparatively new concept that suggests the presence of numerous different cultures living together. Also, culturally diverse societies are societies with different cultures because of having simultaneously lived together [Noble & Watkins, 2014]. Multiculturalism is an approach in following commitment, understanding, and cultural discussion among cultures, so that various cultures can peacefully co-exist with less tension [Sadeqy, 2012].

One of the basic principles of learning and teaching in multicultural education, as Banks put it, is to combine the heritage, point of views, and experiences of different cultures, by establishing relations between the real life experiences and what is learnt at higher educational establishments (HEE) for diverse cultural students. Education ought to empower all students to attain their maximum potentials as learners and equally make them socially cognizant and dynamic people in local, national, and international situations [Pandey and Misra, 2016]. For that reason, multicultural education acknowledges the part that higher educational establishments play to achieve some educational objectives; such education emphasizes the essential need to set up the establishment for the transformation of society in general and the abolition of misconception, prejudice, oppression, and injustice.

Although we all may look different from one another, we are the same in other ways. Thus, this is the right time for humanity to work earnestly together if we actually want to end acts of discrimination, marginalization, and all kinds of conflict in our world today.

Furthermore, recognizing how influential cultural differences are, [Gollnick and Chinn, 2013] maintained the idea that attitudes and essential values for mutual group effort in a democratic society must be encouraged in HEE. Besides, the idea of multicultural education in higher educational institutions

needs to be extensively conceptualized; its various dimensions call for more exact definitions in different contexts [Banks & Banks, 1995]. However, MCE have some key principal beliefs:

- Cultural differences have very influential power and highly valued regard. Educationalists are very vital for students learning skills, including qualities like frame of mind, values, and responsibilities they should have to become useful citizens;
- HEEs of all levels must be a representations for the indicator and practice of human rights and ought to have respect for collective and cultural differences. Teachers and family groups can build the environment that is supportive for multicultural setting and equal opportunity for all [Gollnick & Chinn, 2013].

All of these definitions from different multicultural advocates in general are presented to draw reader's attention, specifically to the educators of higher learning on the important need of fostering multiculturalism in their teaching.

2. Multicultural Initiatives

Multicultural initiatives run the gamut at higher education institutions. [Garcia et al., 2001] recommend a four-dimensional model of multicultural teaching and learning that focuses primarily on curricular initiatives. The dimensions include pedagogy, content, faculty, and students and each dimension addresses the range of possibilities in that dimension. At the curricular level, multicultural initiatives in higher education institutions have focused on multicultural course requirements, course and curricular transformation, recognition of diverse teaching and learning styles, and the pursuit of multicultural research and scholarship. Several approaches have been explored for multicultural curricular initiatives such as additive (adding designated multicultural courses to the curricula), integrative (integrating multiculturalism as part of the curricula), or transformative (transforming the curricula multiculturally) [Adams and Strother-Adams, 2001]. Due to the breadth and depth of curricular programs at HEE, the multicultural curricular initiatives are often tailored to suit particular programs or institutions.

Garcia proposed a four-dimensional model of campus diversity and multicultural initiatives that addresses education and scholarship, access and success, campus climate and intergroup relations, and institutional viability and vitality. He emphasizes that for multicultural initiatives to be successful and have a lasting impact, access and success, campus climate, and institutional issues should be addressed along with curricular issues. Access and success deals with recruitment, retention, and inclusion of under-represented groups on all aspects of academic life on campus, [Sotello and Turner, 2002]. A supportive campus community would promote positive intergroup relations and create a campus climate that is welcoming of under-represented and marginalized groups. At the institutional level, the university's mission, policies, funding, commitment, perception, etc. should reflect its support for the initiatives. The context in which the institution functions locally, nationally, and globally can also influence the initiatives. It is important to note that the four dimensions are closely interrelated and the relationships should be taken into consideration in the assessment process.

3. Why Institutions of Higher Education?

Institutions of higher education in the world today are made of culturally diverse student and faculty populations. This cultural pluralism makes such models of the pluralistic democracy. As such, the application of the core principles of the global perspective of multicultural education in the teaching and learning practices among diverse populations at these institutions is more important now than ever. Most institutions of higher education have become models of the communities in which

they are located, and as such have become pillars for academic excellence, models for multicultural competence in society, and models for an interdependent world, as well as models for equity and democratic values.

3.1 Institutions of Higher Education Are Models for Academic Excellence

The principles and tenets of multicultural education make it possible to promote excellence in performance of all students [Sleeter & Grant, 1999]. The fundamental principles of the global perspectives of multicultural education that make it possible to increase academic excellence among diverse groups of students on many campuses in the world. [Green, 1989], [Gollnick & Chinn, 2002] include the following:

1. Cultural differences have strength and value.
2. Institutions of higher learning (IHL) should be models for the community in reflecting respect for cultural differences and expression of human rights.
3. Social justice and equality for all people should be of paramount importance in the design and delivery of curricula.
4. Attitudes and values necessary for the continuation of a democratic society can be promoted in IHL.
5. Teaching in institutions of higher education can provide the knowledge, skills, and dispositions for redistribution of power and income among diverse groups of people.
6. Educators at IHL work with local communities to create an environment that is supportive of respect for diversity and multiculturalism.

Institutions of higher education whose leaders embrace these principles of multicultural education and attain high academic standards become models for the various public schools and for the communities in which these schools are located. The practices adopted by persons at the institution of higher education also become exemplary to the individuals in the public schools and the communities.

3.2 Institutions of Higher Education are Models for Multicultural Societies

In the world, educators' major concerns at institutions of higher education should be to promote the academic, social, and political success of all students [Green, 1989]. The increase in diversity reflects the diversity of the world. There is now a real need more than ever to include minority citizens in the economic, social, and educational mainstream [Gollnick & Chinn, 2002]. This reality becomes more apparent on campuses where there is increasing diversity in minority student as well as faculty populations than in those that are less diverse.

3.3 Institutions of Higher Education are Models for an Interdependent World

The students, faculty, and staff on many campuses in the world today come from various countries. These students, faculty, and staff have various cultural, racial, ethnic, religious, and socio-economic backgrounds. Moreover, today it has become mandatory for universities to admit students and employ faculty from various cultural, racial, ethnic, religious, and socio-economic backgrounds. It has also become mandatory that university communities provide a supportive environment that respects diversity and provide programs that are inclusive for all who are part of it. University administrator and professor should be aware of the various cultural elements in order to be able to provide equitable services.

3.4 Institutions of Higher Education are Models for Democratic Human Values

Studies on human relations on university campuses in the past 25 years have shown that student performance, student-student interactions, and faculty-student interactions and expectations reflect the abilities, perception, values, and attitudes among those in the campus communities and type of curricula offered to the students attending the students [Pang, 2001]; [Wiles & Brondi, 2002]. College and university administrators and professors worldwide reiterated the importance of welcoming diversity on college campuses by highlighting approaches to develop inclusive programs for all students at institutions of higher education. The long-term benefits of the global view of multicultural education greatly outweigh the short-term detriments that usually result from the anxiety experienced by ill-prepared or un-informed educators and administrators [Blair, 2003] who use the self-defeating assimilation or "melting-pot" perspective. Adequate understanding of the various cultural elements and how they differ among people from diverse cultures is a promising way to develop positive relations among persons from different cultures and to provide inclusive programs for diverse student populations [Schulman & Mesa-Bains, 1993].

4. Where to start and what has to be done?

Well, discussions about the best ways to create and sustain an atmosphere of diversity and multicultural appreciation are currently taking place at universities around the globe, particularly in Moldova.

Reflecting on the diversity nature of our society today, the front question will always be: what are the specific education programs and approaches, which seem to work best and under which particular conditions?

The growth of ethnic and religious diversity poses both opportunities and challenges to Moldovan policy-makers and societies as a whole. It is expected that this diversity will continue to increase. At the same time, recent studies show that tolerance and social inclusion are increasing. Education has a key role to play in preparing societies for dealing with these phenomena. It also plays a vital role in the political socialization of Moldovan citizens.

In the light of these facts, higher education policies that strengthen ethnic mingling are needed to create conditions for ethnic collaboration and fostering tolerance. This is very important in the contemporary society, because, it appears obvious that gathering young people from various backgrounds physically together is insufficient to lessen misconception and prejudice and create positive intercultural relationships. Therefore, higher educational establishments need to sincerely create and make the conditions for all students and staff to build up their intercultural competence and suitability that suits present multicultural democratic and modern society in general:

1. Setting the tone

One of the key ingredients in promoting cultural diversity and awareness is to make tolerance and inclusion a priority. Establishing university-wide policies that outline student and faculty conduct are one way to make it clear that discriminatory and harassing behavior is not welcome. In doing so, it is critical to communicate these standards to students using the most efficient communication and information technologies, such as emails, messengers, electronic newspapers, clearly defining what actions are and are not appropriate.

2. Online Degrees of education

Several universities now offer online courses specifically designed to foster cultural awareness and diversity, with some even making them mandatory for the attainment of undergraduate degrees.

3. Make diversity awareness activities a party

When looking to drive awareness around inclusion and diversity in higher education, many colleges schedule diversity awareness activities to promote cultural awareness or even set aside entire weeks to promote cultural diversity on campus. Some campuses host international food fairs, knowing that good food is the best avenue for encouraging campus diversity and building cultural bridges. Thus, it is better to make it in Moldova as well.

4. Diversity Awareness Training

Online diversity awareness training can prove to be an invaluable tool when promoting cultural awareness on campus. By offering students the chance to develop the ability to communicate respectfully with peers from other backgrounds via broadband internet, you better prepare them to operate in the ever-shifting workplace and society as a whole.

5. Conclusions

Institutions of higher education whose leaders embrace the global perspective of multicultural education will not only reap the benefits of multicultural education but also become pillars of academic excellence, models for democratic pluralistic societies, and attractions for international economic and human resources as they promote good human relations within their own nation and with other nations in today's increasingly interdependent world.

It is expected that education has a major role to play in preparing societies for managing these phenomena. Education is a joint responsibility amongst higher education establishment and different shareholders; consequently, educators require varied training. And again, the intercultural competence of lecturers in institutions of higher learning in Moldova is necessary and should be encouraged.

Furthermore, diversity needs to be better incorporated in higher education curriculum.

Since cultural differences have very influential power and highly valued regard, educationalists are very vital for students' learning skills, including qualities like frame of mind, values, and responsibilities they should have to become useful citizens.

Higher educational establishments must be the location where human rights are sustained and ought to have respect for collective and cultural differences.

Initiatives are effective and are valued by faculty, staff, and students at the institution of higher learning, and continued funding and support of the initiatives is warranted. Some of the key recommendations from the effort are already being considered for implementation by the university. This effort helps the assessment team understand the importance of campus-wide collaboration and support needed for assessing multicultural initiatives due to the sensitive nature of the issues, data collection and analysis. Apart from dealing with the sensitive nature of the assessment topic, some of the challenges the assessment team might face include the extraction of data from existing data sources at the institutions of higher learning, compilation of feedback from various diversity committees and groups on campus and drawing meaningful conclusions from them, encouraging campus units to take ownership of relevant segments of the assessment plan, and developing appropriate recommendations.

REFERENCES:

1. Aydin, H. A literature –based Approaches on Multicultural Education. Curriculum and Instruction Department, Yildiz Technical University, Istanbul, Turkey. Anthropologist, 16, 2013 (1-2): 31-44

2. Arslan, H. & Rata, G. Multicultural Education: From Theory to Practice. Cambridge Scholars Publishing: ISBN (10) 2013: 1-4438-4740-2, ISBN

3. Gollnick, D. M., and Chinn, P.C Multicultural Education in a Pluralistic Society. 9th edition. International edition. Boston, Pearson 2013

4. http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf; retrieved online, 2016-12-29

5. Banks, J. An Introduction to Multicultural Education. (5th edition). University of Washington, Seattle, 2014

6. Garcia, M., & Musil , C. M. Assessing Campus Diversity Initiatives (Washington DC, Association of American Colleges and Universities), 2001

7. Morey , A. I. & Kitano, M. Multicultural Course Transformation in Higher Education—A Broader Truth (Boston, MA, Allyn & Bacon), 1997

8. Hellstén, M. 'Multiculturalism' (major entry). In G. L. Anderson and K. Herr (eds.), Encyclopedia of Activism and Social Justice. Vol. 2/3. London: SAGE., 2007 Pp. 988-995

9. Markus, A. Attitudes to Multiculturalism and Cultural Diversity, in M. Clyne and J. Jupp (eds.) Multiculturalism and Integration: A Harmonious Relationship. Canberra: ANUE Press, 2011

10. Noble, G. and Watkins, M. The "Schooled Identities" of Australian Multiculturalism: Professional Vision, Reflexive Civility and Education for a Culturally Complex World, in R., 2014

11. Sadeqy. S, Globalization. Capitalism and its alterative. Oxford [etc.]: Oxford University press., 2012 p. 35-58.7

12. Pandey, R. and Misra, S. Multicultural Values and Inclusive Society: Role of Education in Present Indian Society. International Journal of Humanities, Arts, Medicine and Sciences. Vol. 4(12), 2016. Pp. 47-52

13. Adams, J. Q. & S Trother -Adams, P. Dealing with Diversity, Dubuque, IA, Kendall/Hunt Publishing Co., 2001

14. Sotelo, C. & Turner, V. Diversifying the Faculty (Washington DC, Association of American Colleges and Universities), 2002

15. Sleeter, C.E., & Grant, C.A. Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class, and gender (3 rd ed). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1999

16. Green, M.F. Minorities on campus: A handbook for enhancing diversity. Washington DC: American Council on Education. Pang, 2001

17. Wiles & Brondi, Culturally mixed groups on international campuses: an opportunity for inter-cultural learning, Higher Education Research and Development, 17 (1), 2002 pp. 5–23.

18. Twitty, J.R., & Mesaric, T.C. The importance of welcoming diversity on college campuses. Conference and Program Proceedings of the National Conference on Multicultural Affairs in Higher Education, October 20-23, 2002, San Antonio, Texas.

19. Blair, T.R. New teacher's performance-based guide to culturally diverse classrooms. Boston: Pearson Education, Inc., 2003

20. Shulman, J., & Mesa-Bains, H. Diversity in the classroom: A casebook for teachers and teacher educators. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1993

MULTILINGUALISM AS A NEW APPROACH IN TEACHING MODERN LANGUAGES

Luminita DIACONU
Academy of Economic Studies of Moldova,
Banulescu Bodoni 59, Chisinau, Republic of Moldova

Rezumat. *Lucrarea data abordeaza problema multilingvismului care este centrata pe procesul de luare a deciziilor de catre profesorii care predau limba straina in auditoriu atunci cand se preda a 3 limba straina L3.Studiul de fata analizeaza informatia prin inddiscutiile focus grupurilor cu profesorii de limba franceza, spaniola si germana din perspective analizei contextuale. Profesorii considera multilingvismul ca un instrument pozitiv,poate chiar si un avantaj,desiacestia considera ca multilingvismulbeneficiaza din studierealimbilorstraine.Abilitatea de a fi multilingv nu este neaparat un avantaj pentru student.Profesorii cer recurgerea la multilingvism ,adica utilizarea cunostintelor posedate in limba engleza [L2] atunci cand se preda limba a 3 [L3].Oeicum profesorii rareori se focuseaza asupra transferului acestor strategii de invatare deoarece acestia cred ca studierea L3 este complet diferita de studierea L2.,care este engleza.Ca rezultat,profesorii de limba straina cred ca colaborarea dintre limbi ar putea spori studierea limbilor straine de catr student.Din pacate nu exista o astfel de colaborare la moment.*
Cuvinte cheie *:multilingvism, pedagogia multilinvista, constientizarea linvistica strategii de invatare a limbilot,*

JEL CLASIFICATION :Z0

INTRODUCTION

Multilingualism is a contemporary trend in teaching foreign languages Multilingualism refers to speaking more than one language in the classroom We live in an epoch where being human means being multilingual. That is, multilingualism as an intrinsic part of the human condition. **Some of the features observable in a multilingual classroom are:**

- Linguistically all languages are equal. ...
- The speakers of the language which is chosen as the medium of instruction enjoy greater power.
- Officially the students are expected to use the school's single medium of instruction in all the periods or subjects.

Benefits of **multilingualism** practices in **education** include the creation and appreciation of cultural awareness, adds academic and **educational** value, enhances creativity, adjustment in society and appreciation of local languages.

Some scholars refer to this condition as the new linguistic dispensation [1, 12] that is the result of technological development and global economic forces. Friedman [2] maintains that today, "the world is flat". What he implies with this metaphor is that as a consequence of technology, more people can "plug, play, compete, connect, and collaborate with more equal power than ever before" [5]. He acknowledges that this does not lead to "equal" social and economic situations [2], but he insists that globalisation holds an "equalising" potential because many more people than ever before have access to and the ability to use the tools necessary to connect, compete and collaborate. He describes the flat-world platform as the product of the development of the personal computer, fibre-optic cable and work-flow software [10]. When people of diverse backgrounds are in contact, they need a shared language code to facilitate communication. The incredible spread of English as a language of wider communication in the world today is closely linked to the forces of globalisation [11]. At a very basic level, the spread of English contributes to the increase of multilingualism in the world today because many people are learning English as an additional language [9], while they continue to learn and use local languages. Paradoxically, increased global contact has simultaneously heightened appreciation

for the local [Pretecei]. lle, 1990; Kloos, 2000In the context of language, this has given rise to a re-appreciation of the value of local languages within a broader movement for linguistic rights [12]. The tension between the local and the global is also evident in discussions of the use of English. Scholars accept that English is owned by all its users and that localand global identities are expressed in English [14]. In the World Englishes community, Pakir coined the term "glocal" to refer to the new use of English as a result of globalisation. "Giocal" English is useful globally, but rooted in the local contexts where it is used as additional language to express local identity [6]. In discussions of local languages that co-exist with global English, scholars are increasingly turning to multilingual societies in Asia and Africa to deepen their understanding of how local languages are maintained in multilingual repertoires, often in the presence of English [3] In the ambit of globalisation, multilingualism today is therefore promoted mainly as a result of two broad realities [1]: an increased awareness of the importance of linguistic rightsGiven the important role of the language teacher in promoting learners' multilingualism, research focused on teachers' knowledge and beliefs about multilingualism and multilingual pedagogical approaches is surprisingly scarce. The present research project aims to gain further insight into these issues. This study explores L3 foreign language teachers' beliefs about multilingualism and the use of a multilingual pedagogical approach in a lower secondary school setting [years 8–10]. The first part of the theoretical section discusses the main principles of a multilingual pedagogy. The second part presents the previous literature regarding teachers' beliefs about multilingualism. The third part provides central background information on language learning in the school context from a multilingualism perspective In this paper, 'L3 learning' and 'multilingualism' are used as synonyms and are defined as 'the acquisition of a non-native language by learners who have previously acquired or are acquiring two other languages' Students begin by learning English, and this instruction continues when the L3 is introduced in year 8. The L3 learners in this study are regarded as multilinguals and are proficient in varying degrees in their languages: L1 Romanian, L2 English and L3 French/German/Spanish. Learners with a home language other than Romanian are also referred to as L3 learners in this study, although French, German or Spanish may actually be their L4 or L5

Multilinguals differ from bilinguals and monolinguals in several respects. Research has shown, for example, that multilinguals demonstrate superior metalinguistic and metacognitive abilities, such as the ability to draw comparisons between different languages and to reflect on and employ appropriate learning strategies.emphasise that multilingualism does not automatically enhance further language learning; for example, when learners are not literate in their home language, when learners are not aware of the benefits of multilingualism and 'when children are not encouraged in the school situation to rely on their different languages and language knowledge as positive resources' Multilingualism may not provide an advantage. In fact, the general view within the field seems to be that learning multiple languages is best enhanced when learners are encouraged to become aware of and use their pre-existing linguistic and language learning knowledge. Moreover, in the school setting, the language teacher is the key facilitator of learners' multilingualism.

MULTILINGUAL PEDAGOGY

A multilingual pedagogy should be regarded not as a unified methodology but as a set of principles that are used to varying degrees in different approaches depending on the teaching context, curriculum and learners. [2]. Thus, rather than attempting to maintain learners' languages in isolation, teachers should help learners to become aware of and draw on their existing knowledge. Second, learners should draw on experiences from previous language learning when learning a new

language. Learners should become aware of which learning strategies they have used previously as well as reflect on, test, and evaluate the extent to which those strategies can be transferred to a new language learning context. [4]. Clearly, a multilingual pedagogical approach in the classroom requires competent teachers. Based on the discussions in De Angelis, G. [11]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices. *International Journal of Multilingualism, 8*[3], Hufeisen language teachers should ideally be able to meet several, if not all, of the following requirements:

- They should be multilingual themselves and serve as models for their learners.
- They should have a highly developed cross-linguistic and metalinguistic awareness.
- They should be familiar with research on multilingualism.
- They should know how to foster learners' multilingualism.
- They should be sensitive to learners' individual cognitive and affective differences.
- They should be willing to collaborate with other [language] teachers to enhance learners' multilingualism.

MATERIAL AND METHOD

Teachers' beliefs strongly influence their pedagogical decisions, and such beliefs are typically resistant to change. [6]. In this particular study, teachers' beliefs refer to 'a complex, inter-related system of often tacitly held theories, values and assumptions that the teacher deems to be true, and which serve as cognitive filters that interpret new experiences and guide the teacher's thoughts and behavior'. [6]. An exploratory study of the interplay between teachers' beliefs, instructional practices & professional development [Unpublished doctoral dissertation]. The University of Auckland, Because teachers' beliefs are such a strong predictor of what occurs in the classroom, researchers in the field argue that insight into teachers' beliefs is necessary to understand and improve language teaching and students' learning The following section briefly presents the general results of these studies. In the questionnaire study, De Angelis, G. [11]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices. *International Journal of Multilingualism, 8*[3], 216–234.investigated 176 secondary school teachers' beliefs about the role of prior language knowledge and the promotion of multilingualism in enhancing immigrant children's language learning. The teachers included in that study taught various subjects in schools in Austria, Great Britain and Italy. Some of De Angelis' main findings include the following: teachers in all three countries generally encourage learners to use their home languages, but not in the classroom; they believe that using home languages in class can delay and even impair the learning of the majority language. Many teachers claim that they never refer to learners' home language and culture in class. This finding may be linked to the prevalent belief that teachers must be familiar with learners' language to be able to help them In contrast with the study of De Angelis, G. [11]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices. *International Journal of Multilingualism, 8*[3], nearly all the teachers included in the study by Heyder and Schädlich were positive about the benefits of comparing languages in the classroom. These contrasting findings may indicate that language teachers have a higher awareness of multilingualism than teachers of other subjects do. Most of the teachers in the study by Heyder and Schädlich made frequent use of a contrastive approach, largely between German and the foreign language that they were teaching. Such contrasting activities typically occurred spontaneously and were rarely supported by teaching materials. Furthermore, as in the De Angelis' study, the majority of teachers were hesitant to bring other languages into the classroom unless they were familiar with

them. The teachers were overly positive about activities that had the potential to promote multilingualism. However, when asked whether they actually make use of these activities, fewer than one-third of the teachers claimed to do so. *International Journal of Multilingualism*, [1], discusses the results of two studies that aimed to investigate Polish pre-service and in-service English teachers' multilingual awareness and practices. The first study employed a quantitative design and included 233 participants [pre-service and in-service teachers] who responded to questions and statements in a questionnaire. The second study was a qualitative focus group discussion with five secondary school teachers. The main results from these studies indicate that experienced in-service teachers have greater multilingual awareness than pre-service teachers do. In addition, teachers who are multilinguals themselves appear to be more multilingually aware than teachers who have less language learning experience. What is more, the teachers' proficiency in the L3 seems to correlate with the level of awareness. Similar to the findings of De Angelis, the teachers were reluctant to refer to other languages when teaching English. Furthermore, teacher education programmes in Poland rarely seem to advocate the potential benefits of employing a multilingual pedagogical approach.

Whereas the studies discussed above investigated teachers' beliefs about multilingualism in general, Jakisch, J. [14] conducted an interview study to explore the specific beliefs of three English teachers regarding the potential benefit of using L2 English as a door opener to learners' multilingualism. Her results indicate that the teachers in the study had not spent a significant amount of time reflecting on the issue. Nevertheless, the teachers have a positive attitude towards the idea and appear to believe that L2 English knowledge can motivate further language learning. However, the teachers were uncertain that L2 English knowledge could facilitate the learning of all languages; instead, they appear to believe that a 'prototype language' is required. The teachers are also unwilling to believe that English is the only door opener to further language learning, fearing that their subject might be reduced to an instrument for enhancing multilingualism. Except for lexical comparisons, the teachers are sceptical about contrasting English with other languages and believe that only advanced students would benefit from such activities.

REZULTS AND DISCUSSIONS

As being mentioned earlier, we can state, that the components of Multilingual Education [MLE] are as following:

"Strong Foundation" - Research shows that children whose early education is in the language of their home tend to do better in the later years of their education

"Strong Bridge" - an essential difference between MLE programs and rural "mother tongue education" programs is the inclusion of a guided transition from learning through the mother tongue to learning through another tongue.

Related to the emphasis on a child's mother tongue is the implicit validation of her cultural or ethnic identity by taking languages which were previously considered "non-standard" and making active use of them in the classroom. Multilingual Education in that sense underscores the importance of the child's worldview in shaping his or her learning.

Stages of the MLE programme

A widespread understanding of MLE programs [UNESCO, 2003, 2005] suggests that instruction take place in the following stages:

1. **Stage I** - learning takes place entirely in the child's home language
2. **Stage II** - building fluency in the mother tongue. Introduction of oral L2.
3. **Stage III** - building oral fluency in L2. Introduction of literacy in L2.

4. **Stage IV** - using both L1 and L2 for lifelong learning.

MLE proponents stress that the second language acquisition component is seen as a "two-way" bridge, such that learners gain the ability to move back and forth between their mother tongue and the other tongue[s], rather than simply a transitional literacy program where reading through the mother tongue is abandoned at some stage in the education.

Based on the theories of Multilingual Education that are spelled out here, Andhra Pradesh and Orissa have adopted a thematic approach to multilingual education. Using a seasonal calendar within a relevant cultural context has provided a space to the tribal children of Orissa and Andhra Pradesh to rediscover their culture through their language. The Multilingual Education in this approach emphasizes first language first in the child taking the socio- cultural curriculum in to classroom culture and then bridge to second language. In addition to the basic theory of Paulo Freire on critical pedagogy, Gramscian theory on education, Lev Vigostky's scaffolding and Piaget's theory of cognition is applied in the Multilingual Education. The unique thing in this approach is to involve the community in creating their own curriculum and minimise the theoretical hegemony, thereby creating a new set of people who believe in the ethics of creating and sharing knowledge for the society than to limit it to the theoreticians.

Using multilingual approaches involves:

1. Recognising and valuing the multilingual nature of societies, schools and classrooms.

2 Using pedagogical strategies that encourage inclusive education within a supportive multilingual learning environment.

3. Being aware of beliefs about speakers of other languages and how they can impact on establishing and maintaining an inclusive learning environment.

4. Assessing individual learners in a manner that takes their linguistic background into account.

5. Giving my learners appropriate opportunities to use their home languages to support and demonstrate their understanding of learning content.

6 .Making pedagogical choices that respect and capitalise on my learners' linguistic diversity.

7. Reflecting on how effective my implementation of multilingual approaches is in promoting learning.

CONCLUSIONS:

The analysis of the focus group transcriptions provided rich insight into the teachers' beliefs. Thus, teachers' beliefs regarding L3 motivation and contextual factors will be reported elsewhere. Following the recommendations for thick description in Davis, K. A. [5) the reporting of the results includes representative examples from the data and a description of the general patterns for each major theme. The findings are summarised and discussed in light of previous theory in the final section of the paper. The studies discussed above were conducted in various countries with different learning contexts and with different constellations of languages taught in schools. Nevertheless, their results are quite similar in many respects: teachers in all countries have positive beliefs about multilingualism and think that multilingualism should be promoted, but they do not often foster multilingualism [i.e. make use of learners' previous linguistic knowledge] in their own classrooms. Teachers do not feel competent at doing so, and many are concerned that it could disrupt further language learning. However, two important aspects of multilingualism were not discussed in any of these studies: teachers' beliefs about the awareness and transfer of previous language learning strategies to enhance multilingualism and their beliefs about cross-curricular collaboration among language teachers.

REFERENCES:

1 .Beck, L. C., Trombetta, W. L., & Share, S. [1986]. Using focus group sessions before decisions are made. North Carolina Medical Journal, 47[2], 73–74.

2. Bono, M., & Stratilaki, S. [2009]. The M-factor, a bilingual asset for plurilinguals? Learners' representations, discourse strategies and third language acquisition in institutional contexts.International Journal of Multilingualism, 6[2], 207–227.
3. Cenoz, J. [2003]. The additive effect of bilingualism on third language acquisition: A review.International Journal of Bilingualism, 7[1], 71–87.
4. Cook, V. J. [1992]. Evidence for multicompetence. Language Learning, 42, 557–591.
   Daryai-Hansen, P. G., Gerber, B., Lőrincz, I., Haller, M., Ivanova, O., Krumm, H. J., & Reich, H. H. [2015]. Pluralistic approaches to languages in the curriculum: The case of French-speaking Switzerland, Spain and Austria. International Journal of Multilingualism, 12[1], 109–127.
5. Davis, K. A. [1995]. Qualitative theory and methods in applied linguistics research. Tesol Quarterly, 29, 427–453.
6. De Angelis, G. [2011]. Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices. International Journal of Multilingualism,8[3], 216–234.
7. Hammarberg, B. [2010]. The languages of the multilingual: Some conceptual and terminological issues. IRAL-International Review of Applied Linguistics in Language Teaching,48[2–3], 91–104.
8. Haukås, Å. [2012]. Lærarhaldningartilspråklæringsstrategiar. Norskpedagogisk tidsskrift,96[2], 114–129.
9. Heyder, K., & Schädlich, B. [2014]. Mehrsprachigkeit und Mehrkulturalität–eine Umfrage unter Fremdsprachenlehrkräften in Niedersachsen. Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht, 19[1], 183–201.
10. Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. [2005]. Three approaches to qualitative content analysis.Qualitative Health Research, 15, 1277–1288.
11. Hufeisen, B., & Marx, N. [2007]. How can DaFnE and EuroComGerm contribute to the concept of receptive multilingualism? Theoretical and practical considerations. In J. D. ten
12. Thije & L. Zeevaert [Eds.], Receptive multilingualism. Linguistic analyses, language policies and didactic concepts [pp. 307–321]. Amsterdam: John Benjamins.
13. Jakisch, J. [2014]. Lehrerperspektiven auf Englischunterricht und Mehrsprachigkeit. ZeitschriftfürInterkulturellenFremdsprachenunterricht, 19[1], 202–215.
14. Jessner, U. [2008]. Teaching third languages: Findings, trends and challenges. Language Teaching, 41[1], 15–56.

INNOVATIVE POLICIES FOR THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Елена ЖИГАРЕВА, Докторантка
e-mail: mollitia-tir2010@mail.ru
УЛИМ, Кишинев, ул. В. Пыкрэлаб, 52, тел.: (+373 22) 22 00 29

Abstract. *The place and role of tourism in the economy, the state of its innovative development and policies for the development of international tourism are described. The main conclusions on the state of the studied problem in Moldova are given and a system of measures is proposed to improve the innovative policies of the development of international tourism in Moldova under the influence of the country's European integration.*
Key words*: innovation policies, international tourism, European integration.*

JEL CLASIFICATION: L83, O38, Z32.

В глобальной экономической системе второго десятилетия XXI века туризм, как вид международной торговли, занимает третье место после экспорта топлива и химикатов, опережая автомобильную продукцию и продукты питания, а в мировом экспорте услуг туризм находится на первом месте [1].

Это вызывает повышенный интерес стран, регионов, сообществ и предпринимателей к использованию потенциала сферы туризма и путешествий. Государственная финансовая поддержка туризма, разработка и реализация систем мер государственного организационного обеспечения отрасли, научная, образовательная и иная централизованная деятельность стали непременной составляющей политики продвижения национальных туристических продуктов в большинстве стран мира. В Молдове, например, туризм законодательно признан одной из приоритетных областей национальной экономики [2].

В отрасли туризма (размещение, транспорт, питание, развлечения) привлекаются значительные организационные, научно-исследовательские, материальные, трудовые и финансовые ресурсы, формирующие принципиально новый облик традиционных видов туристической деятельности. Отрасли туризма и сопутствующие им виды деятельности (финансово-банковское обслуживание, безопасность, здравоохранение, страхование, образование и др.) трансформируются из потребителей инновационных проектов, в заказчиков инновационных решений, формируя современную инновационную политику. Среди инновационных экзотических проектов в туризме новые формы размещения путешественников и гостиничного сервиса, ресторанное обслуживание роботами и дронами, высокоскоростные транспортные системы любого уровня комфорта, в том числе основанные на новых технических принципах и без оператора (водителя), развлечения на основе искусственного интеллекта и виртуальной реальности, космические путешествия и проекты космических гостиниц и т.д.

Инновационные технические решения и современные проекты дороги, сложны в реализации и эксплуатации. Например, американская компания Las Vegas Sands затратила 5,5 млрд долларов на строительство и обустройство туристическо-курортного комплекса Marina Bay Sands (Сингарур) с расположенными на крыше бассейном и парком. Строительство отеля

Мардан Палас 5* (Mardan Palace Hotel 5*, Antalya, Турция) с открытым бассейном площадью в 16 000 м² стоило заказчику 1,4 млрд. долларов. На строительство Burj Al Arab (отель «Парус» в Дубаи) ушло более одного миллиарда долларов. Круизный лайнер Harmony of the Seas, вмещающий более 6 тыс. человек, обошелся в сумму около $1 млрд. Такие проекты способны реализовать крупные заказчики, нередко воплощаются их в жизнь на основе частно-государственного партнерства. Это формирует национальную инновационную политику в туризме, а с учетом развития инновационных процессов в среднем и малом туристическом бизнесе систему инновационных политик.

Исследование инновационных политик развития международного туризма в контексте европейской интеграции Республики Молдова позволило сделать следующие **выводы**:

1. Экономическая политика государства является важнейшей составляющей государственной деятельности и представляет собой совокупность различных политик. Исследование позволило нам дать определение экономической политики как системы мер по обеспечению функционирования (работы) правительства в совокупности видов экономической деятельности. Важную роль в совокупности механизмов составляющих экономическую политику занимают инновационные политики на национальном, региональном, отраслевом, а также территориальном (муниципальном) уровнях.

В основе инновационной политики заложены понятия инноваций, инновационной деятельности, инновационного процесса и т.п. На базе понятия «инновации» на новом постиндустриальном витке развития общества, рождаются такие понятия как инновационная экономика, инновационная модель экономического развития, инновационный подход и др.

2. Понятие «инновация» в современной теории имеет неоднозначную трактовку. В широком смысле понятие «инновация» представляет собой любое внедренное новшество, обладающее более высокими параметрами (технико-технологическими, экономическими, экологическими, эргономическими и др.) по сравнению с базовым образцом. В узком смысле инновация — это не всякое новшество или нововведение, но только такое, которое серьезно повышает эффективность действующей системы (механизма, организационной структуры, работника). Соответственно, инновационная деятельность может рассматриваться с различных точек зрения (как деятельность, базирующаяся на научных достижениях, и как любая деятельность, ведущая к улучшению отдельных параметров объекта). Собственно инновационный процесс, в наиболее общем виде, представляет собой логическую цепочку, которую можно представить в следующем виде: инвестиции → разработка → внедрение → получение улучшения.

3. Инновации наиболее эффективны в условиях разработки, наличия и оптимального функционирования системы программ инновационного развития, сформированных в единый комплекс в виде инновационной политики, охватывающий национальный, отраслевой и региональный уровни. С этой позиции для Молдовы наиболее приемлемы опыт и практика инновационных политик в деятельности стран европейского региона.

4. В современной мировой экономике одной из наиболее значимых отраслей с большим потенциалом к росту является туризм. С 1950-х гг. туризм сравнительно динамично развивается и обеспечивал на начало 2020 г. около 10% глобального ВВП. В то же время туризм обладает способностью дестабилизировать экономику. Туризм может оказывать деструктивное влияние на окружающую среду, климат, биоразнообразие (флоры и фауны), национальные нормы и традиции и т.д.

5. В Молдове туризм не является устойчивым. Это видно, как при анализе международных туристических прибытий (въездных и выездных), так и по группе внутренних туристов. С одной стороны, число туристов, въезжающих в Молдову в прошедшее

десятилетие стабильно росло. Однако в сравнении с более ранними периодами число въезжающих в Молдову туристов значительно сократилось. Нестабильна численность въездных туристов в разрезе отдельных стран [3].

6. Выездной туризм Молдовы растет устойчиво и высокими темпами. Однако в разрезе видов туризма и стран выезда наблюдается неустойчивая ситуация. В целом международный туризм Молдовы движется в направлении импортно-ориентированного развития (приоритета выездного туризма). Сальдо международного туризма в платежном балансе Молдовы по статье «путешествия» отрицательное, хотя в отдельные годы оно сокращается.

7. По индексу конкурентоспособности туризма, разработанном ВЭФ, Молдова занимает 117 место из 136 стран. Среди основных проблем в развитии международного туризма в Молдове отмечают недостаточность природных ресурсов, ухудшение состояния с культурными ресурсами страны, слабое развитие инфраструктуры, в частности дорожной и авиационной и т.д. При этом по отдельным показателям конкурентоспособности наблюдается значительный разброс рейтинговых мест от 32-го – по показателю конкурентоспособность цен, до 136-го, для показателя природные ресурсы. Доля туризма в общей численности занятых в Молдове составила 0,8%, что является предпоследним местом в классификации ВЭФ. Проблемы туристической сферы Молдовы не позволяют ей стать эффективным инструментом национального устойчивого развития, по опыту европейских стран.

8. В Молдове основы национальной инновационной политики регулируются Кодексом «о науке и инновациях», принятым в 2004 г. Однако сегодня кодекс не в полной мере отвечает вызовам современности, слабо адаптирован к международным нормам и требованиям ЕС. Это проявляется, например, в части определения форм воплощения инноваций в экономику, использовании термина «расформирование предприятия», который не предусмотрен законом «о предпринимательстве и предприятии», недостаточно проработан механизм продвижения инноваций в национальную экономика и т.д. В результате национальное законодательство в сфере инновационной политики не базируется на единой терминологии и не в полной мере отвечает современной европейской практике.

Нормативная база, регламентирующая туристическую деятельность в стране, охватывает законы, стратегии, программы, регламенты и т.д. Однако, закон РМ «об организации и осуществлении туристической деятельности», стратегия развития туризма Молдовы, сегодня не отвечают потребностям экономической системы Молдовы, не в полной мере соответствуют международным подходам, в частности, проекту ООН: «Туризм: перспектива 2030» и европейским нормам.

В целом нормативно-регламентирующая база национального законодательства в инновационной области и в сфере международного туризма нуждается в адаптации к действующим международным и европейским нормам и правилам, в частности, Евросоюза.

9. В современных условиях стремление к развитию и продвижению национального туристического продукта на международной арене, базирующееся на европейских нормах и правилах, вызывает к жизни новые механизмы обеспечения данного процесса. Обычно требуются крупные инвестиции как в собственно процесс разработки, внедрения и развития туристического продукта, так и в социально-техническую инфраструктуру его реализации и продвижения на мировом туристическом рынке. Комплексное развитие территории и отраслей национального туризма, техническое оснащение предприятий туристической сферы современными машинами и оборудованием требуют создания соответствующих условий, обеспечивающих возможность не только нормального функционирования предприятий на европейском уровне, но также создание предпосылок устойчивого развития всех элементов туристической инфраструктуры и т.п.

Многофункциональная туристическая деятельность и разнородный состав ее участников формируют разносторонние и многогранные требования к инвестиционному обеспечению инновационных туристических проектов. При этом в Молдове, в частности, это должны быть не отдельные, разовые и краткосрочные инвестиции, а система инвестиционного обеспечения инновационных процессов и процедур. Однако, по нашему мнению, действующая нормативная база в сфере туризма, инвестиций и инноваций страны, развития малого бизнеса не предполагает глубокой проработки внедрения инновационной составляющей инвестиционного процесса в отрасли туризма Республики Молдова и нуждается в совершенствовании, адекватном требованиям европейской туристической сферы.

Развитие инновационных проектов в туризме требует значительных инвестиционных ресурсов. При этом туристические инвестиционные проекты в большинстве случает носят инновационную, креативную направленности. Наиболее привлекательные инвестиционные инновационные проекты в условиях Молдовы могут реализовываться в основном с привлечением иностранных участников. Однако примеры, кишиневских гостиницы «Национаь» и долгостроя гостиницы по проспекту Штефан чел Маре, республиканского стадиона и др. требуют обеспечить устойчивый приток иностранных инвестиций в сферу национального туризма Молдовы без негативной составляющей.

10. В мировой практике внедрение инновационных проектов в отдельных отраслях туризма обеспечивается за счет глубокого использования достижений науки и техники, искусства, применения информационных технологий, систем искусственного интеллекта и т.д. Применение мирового и европейского опыта требует сосредоточения более значительных усилий правительства Молдовы на оказании помощи и поддержки малому инновационному бизнесу в туристических отраслях.

11. При наличии слабостей национальной туристической сферы (отсутствие морского побережья, гор, проблемы в инфраструктуре и др.) продвижение национального туристического продукта обязано базироваться на сильных сторонах и конкурентных преимуществах Молдовы, которые должны быть доведены до зарубежного потребителя.

12. В ходе реализации законодательства о зонах свободного предпринимательства в Молдове и, в частности, в туризме, выявились проблемы, требующие более осмысленного и широкого использования подобного законодательства других стран, необходимости конкретного участия государства в обеспечении функционирования этих зон, формирования зон не произвольно, а по технологическому кластерному принципу, основываясь на передовом опыте европейских стран.

13. Развитие туризма в мире и в Европе идет по пути формирования туристическо-рекреационных кластеров, обычно базирующихся на потенциале столиц (Лондон, Париж, Рим, Вена, Прага, Хельсинки и др.). Столица государства располагает всеми необходимыми для традиционных туристов элементами инфраструктуры как ядра кластера, что позволяет формировать вокруг ядра и внутри него необходимые элементы туристических отраслей.

14. Нормативная база и регламентация механизмов создания кластеров формируют предпосылки инвестиционной привлекательности в инновационные туристские проекты. Однако реализация проекта кластерного развития туристической привлекательности столицы, представляет собой многогранный системный процесс, воплощение которого требует огромных ресурсов (интеллектуальных, трудовых, финансовых, материальных), что требует коренного пересмотра подхода правительства Молдовы и муниципальных властей Кишинев к проблеме формирования и реализации инновационных проектов в туризме, в виде национального столичного туристического кластера.

Результаты проведенного исследования и анализа позволили автору разработать следующие **рекомендации**:

1. Для противодействия на национальном уровне неблагоприятной экономической ситуации в стране, необходима экстренная разработка системы национальных инновационных политик, базирующейся на совокупности инновационных мер стратегического характера и соответствующей современным требованиям европейского сообщества, предполагающая четкое адресное планирование и безусловное выполнение намеченного в приоритетных отраслях, к каким в мировой экономике относится сфера туризма.

2. В целях обеспечения комплексного, системного подхода к проблеме формирования современной национальной инновационной политики в стране, отдельных отраслях экономики, в индустрии туризма и составляющих ее отраслях, целесообразно разработать комплекс мер законодательного и исполнительного характера (на национальном, региональном и местных уровнях) по формированию, реализации и адаптации инновационных политик развития международного туризма Молдовы, учитывающих перспективу дальнейшего совершенствования интеграционных процессов на европейском пространстве.

3. Современная национальная инновационная политика и составляющие ее элементы должны быть направлены на стремление добиться, чтобы туризм Молдовы стал одним из основополагающих элементов инновационной, а в перспективе и креативной национальной экономики, базирующейся на модели эндогенного экспортно-ориентированного экономического развития страны с ориентацией на приоритетное развитие въездного международного туризма.

4. Целесообразно реформировать национальную законодательную базу приведя ее в единообразное толкование терминов (например, между кодексом «О науке и инновациях» и законом «о предпринимательстве и предприятии») и адаптировав национальную законодательную базу Молдовы (по инновациям, туризму, свободных экономическим зонам, кластерному подходу в развитии национальной экономики) к международным и европейским нормам.

5. В целях выведения национальной туристической сферы на европейский уровень необходимы глубокие коренные организационные изменения. Требуется разработка на принципах ООН, ЕС и ЮНВТО современной концепции развития туристической сферы Республики Молдова; новой редакции Закона о туризме реально способного реализовать провозглашенную приоритетность отрасли в национальной экономике; Стратегии развития отрасли на перспективу до 2030 года, гармонизировав ее с международными и европейскими нормативными документами; отраслевых нормативных документов по развитию туризма и его инфраструктуры (религиозный, социальный, городской–урбан, сельский туризм, гостиницы и рестораны и пр.), обращая особое внимание инновационной, креативной составляющей.

Следует в полном объеме реализовать в Молдове требования основополагающих положений Хартии туризма ЮНВТО, методологические требования Вспомогательного счета туризма ООН, Международные рекомендации по статистике туризма ООН, рекомендации ЮНВТО по классификации структур по размещению туристов и т.д.

6. Следует развивать и продвигать на европейском туристическом рынке конкурентные преимущества Молдовы. Необходима системная работа по всем направлениям туристической деятельности. Страна в целом и вся совокупность параметров качества туристического продукта должны стать привлекательной и приемлемой для туриста. Сюда относятся и транспорт с дорогами, и объекты размещение, и питание, и развлечения, и памятники, и безопасность и др. Больше внимания следует уделять продвижению таких объектов как Геодезическая дуга Струве, включенная в список всемирного наследия ЮНЕСКО по Молдове.

Криковские и Мало Милештстские винные подвалы, включенные от Молдовы в книгу рекордов Гиннеса, кандидатов на включение в Список объектов всемирного наследия ЮНЕСКО от Молдовы «Орхеюл Векь» (Старый Орхей) и Чернозёмные почвы Бельцкой степи и др. Возможно реанимирование Вадул-луй-Воды, формирование кагульского и каларашского кластеров лечебно-оздоровительного туризма на базе санаториев Нуфэрул Алб (Nufarul Alb) и Кодру (Codru) и др., обладающих потенциалом в сфере развития международного туризма на инновационных принципах. В Молдове по опыту европейских стран, доведение до потребителя молдавского туристического продукта и информации о нем, должно стать заботой органов государственного и местного управления.

7. В условиях слабого национального финансирования туристической сферы Молдовы целесообразно развивать международные туристические проекты с соседними странами и со странами потенциальными потребителями молдавского туристического продукта, на условиях прямого иностранного финансирования туристических проектов, софинансирования, частно-государственного партнерства и т.д.

8. Проблемы, выявившиеся в Молдове в ходе реализации законодательства о зонах свободного предпринимательства, требуют более осмысленного и широкого использования подобного законодательства других стран, необходимости конкретного участия государства в обеспечении функционирования этих зон, формирования зон не произвольно на базе одного-двух предприятий, а по технологическому кластерному принципу, основываясь на европейском и международном опыте, в частности, и в туризме.

9. Целесообразно, чтобы в Молдове национальная политика инновационного развития туризма базировалась на приоритетной разработке и внедрении кластерного подхода, центром которого по опыту развитых туристических стран должна стать столица – Кишинев. Для этого в стране необходимо сформулировать современную политику продвижения столичного туристического кластера, базирующегося на инновационно-привлекательных для потенциальных потребителей инвестиционных проектах. Важным представляется формирование столичного туристического кластера используя европейский опыт системного подхода на базе концепции «Бережливое производство» (lean production).

10. Следует шире внедрять информационные технологии в туристическую индустрию Молдовы, включая все отрасли туризма и виды деятельности. Например, в экскурсионном деле и музейной работе целесообразно изыскать возможность электронной каталогизации музейных экспонатов и их трехмерной презентации в он-лайне по аналогии с фондами европейских стран.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. UNWTO. Tourism Highlights, 2018 Edition. https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284419876.
2. Об организации и осуществлении туристической деятельности в Республике Молдова. Закон Республики Молдова № 352-XVI от 24 ноября 2006 года. // Официальный монитор Республики Молдова, 2007, №14-17, 2 февр. Статья 4.
3. Turism. Statistici pe domenii. Biroul național de statistică. https://statistica.gov.md.

GREEN ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND EUROPEAN CIRCULAR ECONOMY TREND

ANTREPERENORIATUL VERDE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI TRENDUL EUROPEAN DE ECONOMIE CIRCULARĂ

[1] ***Zorina SISCAN,*** *Ph. D. Hab.*
e-mail: zorina_2005@yahoo.com
[2]***Marina KAIM,*** *Ph.D. Candidate*
e-mail: mvkaim@yahoo.com
[1,2,]*Academy of Economic Studies of Moldova,*
59 Banulescu-Bodoni str., of. 711, MD-2005, Chisinau, Republic of Moldova

Abstract. *The development of Green Entrepreneurship in the world economy and the Republic of Moldova complies with the UN Sustainable Development Goals (SDGs). Based on analytical review of the main programs and projects, the authors aim at identification of the technologies and key directions of green business in Moldova as well as the perspectives of its development in the context of a new European trend of Circular Economy. The authors apply such research approaches and methods as formal logic approach (analysis, synthesis, documentation etc.), empirical approach (personal observation), qualitative research, and case study method. As the outcomes, the authors have identified the technologies of green and circular economies, which contribute to the development of green entrepreneurship in Moldova; have identified its actual directions; have produced the qualitative evaluation of the implementation of main related international technical assistance projects; argued for further development of Moldovan entrepreneurship as "circular-green" and in relation with the creative industries.*
Keywords: *circular economy, green economy, green entrepreneurship, European Union, Republic of Moldova, Sustainable Development Goals*

JEL CLASIFICATION: *F0, Q0, Q5*

1. Introduction

The development of Green Entrepreneurship in the world economy and the Republic of Moldova complies with the UN Sustainable Development Goals (SDGs), also known as the Global Goals, voiced by the United Nations Conference on Sustainable Development in Rio de Janeiro in 2012 as a set of universal goals that meet the world urgent environmental, political and economic challenges. Building on the accomplishments of the Millennium Development Goals, the 17 interconnected SDGs that came into effect in 2016, added up such new areas as innovation, sustainable consumption, climate change, economic inequality, as well as peace and justice. The Republic of Moldova is one of 170 countries, where the United Nations Development Programme (UNDP) has supported the implementation of highlighted SDGs. It thereby helped the government to integrate the SDGs into their national development plans and policies. The partnership of government, public and private sectors as well as civil society ensure achieving the targets set out in the SDGs by year 2030.

The following SDGs: Goal #7 (Affordable and clean energy), Goal #9 (Industry, innovation and infrastructure), Goal #11 (Sustainable cities and communities), Goal #13 (Climate action), and Goal #12 (Responsible consumption and production) present a particular interest for this research, going in line with the World Green Economy trend. The SDGs, officially announced in September 2015, create a new imperative for the Green Economy. There is no internationally agreed definition of Green Economy. The term originates in a 1989 report for the Government of the United Kingdom by a group of leading environmental economists, entitled Blueprint for a Green Economy [Pearce, Markandya & Barbier, 1989]. According to the definition elaborated by the United Nations

Environment Programme, Green Economy represents "a system of economic activities related to the production, distribution and consumption of goods and services that result in improved human well-being over the long term, while not exposing future generations to significant environmental risks and ecological scarcities" [UNEP, 2011]. The Organization for Economic Cooperation and Development [OECD, 2011] posits Green Economy as the economic development model based on sustainable development and knowledge economy environment. The notion of Green Economy is the part of the concept of sustainability, emphasizing the importance of taking into account the interactions between the economy, society and the environment. European Environment Agency defines a "green economy" as the one in which policies and innovations enable society to use resources efficiently, enhancing human well-being in an inclusive manner, while maintaining the natural systems that sustain the humanity, people all over the world [EEA, 2013].

The definitions of Green Economy developed by different international organizations generally highlight such objectives as improving resource-use efficiency (e.g. use of energy, water and other material inputs), ensuring ecosystem resilience (protecting the natural environment, its ecosystems' structures and flows of ecosystem services), and enhancing social equity (promoting human well-being). With the variety of definitions and underlying approach, Green Economy highlights the importance of integrating economic and environmental policies, emphasizing the opportunities for new sources of economic growth and importance of sustainability.

2. Green Entrepreneurship in the Republic of Moldova

Over the past decade, the concept of the green economy has emerged as a strategic priority for many governments, including the Republic of Moldova, special focus being placed on green entrepreneurship. Green entrepreneurship is a megatrend in the global economy that is reshaping it at a growing pace. The term per se stems from the 1990s studies on green entrepreneurship (e.g. see [J. Berle 1991], [S. Bennett, 1991] and [Blue, 1990]) when the notions 'environmental entrepreneur', 'green entrepreneur', 'eco-entrepreneur' and 'ecopreneur' were first adopted. It derives from the combination of the main characteristics of the entrepreneurship itself – innovation, risk, a brand new business idea, and the ecological and social engagement of those who do business [Gevrenova, 2015]. Definitions of "green entrepreneurship" vary, being generally associated with "green" [Berle, 1991], "eco entrepreneurship" [Schaper, 2002] and "sustainopreneurship" [Dean&McMullen, 2007]. Arun Sehgal, Managing Director of CHEMPRO Group, commented on Green Entrepreneurship as an entrepreneurial journey to optimize the returns on economic, social and environmental capital invested [Sehgal, 2016]. According to the GREENT project implementers, "green entrepreneurship is the activity of consciously addressing an environmental/social problem/need through the realization of entrepreneurial ideas with a high level of risk, which has a net positive effect on the natural environment and, at the same time, is financially sustainable" [GREENT Project, 2012].

From being a relatively niche business model, green entrepreneurship is gaining much more attraction and economic weight. The efforts aimed at taking effective measures to transfer to Green Economy as applied to the Republic of Moldova are based on a number of state level strategies, action plans, other strategic documents developed in cooperation and with technical assistance provided by the international community/donors (EU leading them). Among the related nationwide documents in the field, the following ones are considered of special importance for the given research: Moldova 2020 Strategy, Environmental Strategy For The Years 2014-2023, the Program for Promoting the Green Economy in the Republic of Moldova 2018-2020, Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy for 2012-2020, the National Greening Program for Small and Medium

Enterprises 2019-2021, Innovational Strategy of the Republic of Moldova for 2013-2020 "Innovations for Competitiveness", the National Programme for Energy Efficiency 2011-2020, Moldova's Energy Strategy until 2030; the National Strategy on Agriculture and Rural Development for The Period of 2014-2020, the National Action Plans in Energy Efficiency and Renewables areas for 2013-2020, The Low-Emission Development Strategy of the Republic of Moldova until 2030 and the Action Plan for its implementation, the National Concept of Organic Farming, Production and Trade of Environmentally Friendly and Genetically Unmodified Foods, Waste Management Strategy of the Republic of Moldova 2013-2027, and the Tourism Development Strategy 'Tourism 2020'.

The Republic of Moldova is rather active in its response to Green Economy and green entrepreneurship realities, its actions being widely supported by the European Union initiatives, including the long-term projects, technical assistance programs, grants, as well as by other donors (UNDP, USAID etc.). The number of the programs and projects funded by international donor entities in the Republic of Moldova is impressive, the ones financed by the European Union prevailing. The selected list of the latter includes the following projects: Moldovan Residential Energy Efficiency Financing Facility (MoREEFF), which provided assistance in the Housing policy and administrative management sector; Budget support program in the energy sector which supported the Government of Moldova in implementing reforms in the energy sector, with a particular focus on security of supply, energy efficiency and renewable energy; AT-SPSP Energy Project in support for the energy sector reform; 2012-2019 Ungheni- Chisinau Natural Gas Pipeline construction related project; ESCO Moldova - Transforming the market for Urban Energy Efficiency in Moldova by introducing Energy Service Companies; Innovative Entrepreneurship for Sustainable Employment project; EU Program "Competitiveness of Enterprises and SMEs (COSME); the project on Interconnection of power systems of Moldova and Ukraine to the European network of electro energetic operators; Moldova Energy and Biomass Project; Agricultural Competitiveness and Enterprise Development Project (ACED); the EaP Green Programme; the UNDP/GEF project "Strengthening capacities to undertake the environmental fiscal reform to meet national and global priorities"; the Program on Sustainable Green Cities - Catalyzing Investment in Sustainable Green Cities in the Republic of Moldova (Using a Holistic Integrated Urban Planning Approach); UNDP Moldova Social Innovation Hub (MiLab), phases 1 &2; Food Safety programs by GIZ; USAD Moldova Competitiveness project (MCP); the Eastern Partnership Green Programme and others.

The Small and Medium Enterprise (SME) sector (99% of all businesses in Moldova being SMEs) has been a key priority for the European Union. Over the past 15 years, the EU committed over 60,000,000 euros to support almost 17,000 SMEs in Moldova. Currently, about 20 SME-focused programs are financed or co-financed by the EU that provide financial support in the form of loans, grants and/or guarantee schemes, as well as through business advice (e.g. training, coaching, and international partner-matching schemes), or a combination of both. Among the currently implemented EU projects to support Moldovan SMEs, the following ones are of special interest to the given research: EBRD DCFTA SME Direct Finance Facility, EBRD Credit Line, DCFTA Initiative East (MicroFinance) to assist the value chains in the agro-food sector, Green for Growth-Green Growth Fund (GGF) specializing in investments in energy efficiency and renewable energy and others. The support provided to the green entrepreneurship development in the Republic of Moldova on part of international donors, the following below projects/programs have been researched as case studies.

#1: ***UNDP Moldova Sustainable Green Cities (SGC) Project 2018-2022.***

Among the main objectives of the project are: (1) to catalyze investments in low carbon green urban development based on integrated urban planning approach; (ii) to encourage innovation,

participatory planning and partnerships between a variety of public and private sector entities. The project compiles with at least four SDGs, i.e. Goal 7: Affordable and clean energy, Goal 9: Industry, innovation and infrastructure, Goal 11: Sustainable cities and communities, Goal 13: Climate action, each of those goals aligning to their national targets. Total project budget (phase 2) constitutes 2,838,140 USD, with118, 414 USD of them being cost-shared by the Moldovan Government. The project bases upon the "Triple Helix model" where 3 main parties are represented by (1) universities and other knowledge-intensive institutions, (2) Industry and business, and (3) the public sector respectively, while a culture of entrepreneurship is also an important component. The involved universities (1) create new know-how and build up the knowledge space, which is utilized/ applied by industry and business (2), the latter developing the innovation space, and the public sector (3) acts as an enabler of the innovation environment.

Among the main accomplishments of the SGC, the following ones should be highlighted:

- Green City Lab (GCL) has been developed and serves as a platform for innovative projects covering areas such as electro mobility, digitalization, renewables and energy efficiency, smart urban planning, waste management, urban mobility; Institutional framework and business model for GCL as a sustainable, independent entity has been developed.
- 25 3D printed creative benches have been produced and installed in Chisinau;
- 5 sensors for measuring air quality non-stop and on real time are in process of installation in 5 districts of Chisinau;
- 3 pedestrian crossings are in process of installation in Botanica district;
- One multi apartment building interior lightening autonomy was ensured through re-use of the old Electric vehicle battery as a storage for the PV panels;
- 6 Fast Track Challenge Programme innovation projects tackling mobility, waste management, water pollution and energy efficiency are under implementation;
- 2 solar trees generating green energy to charge for free electronic gadgets installed in Riscani and Ciocana districts of Chisinau;
- Feasibility study "Development of the electric vehicles charging infrastructure" has been developed;
- 3 editions of the electric cars' marathon were accomplished;
- 1 electric vehicles charging station has been installed at METRO 1 premises, while other two are to be installed by the end of the year;
- 30 electric vehicles charging stations are to be installed by the end of 2020 as part of the UNDP-Ministry of Economy and Infrastructure partnership (co-financing 118,414 USD);
- www.eu.chisinau.md citizen engagement and reporting platform was developed;
- Green City Lab www.greencity.md has been developed;
- Sustainable Urban Mobility Plan for Chisinau is being developed using international expertise provided in the framework of Czech-UNDP Partnership for SDGs in the amount of 99,055 USD;
- Urban Street Design Guideline has been developed;
- Bicycle Infrastructure Strategic Development Plan for Chisinau has been developed;
- A pre-feasibility study for transforming biomass waste into energy has been developed;
- Green design code for the buildings is under development;
- Cooperation with MiLab in the framework of the project "Dormitory Behavioral Experiment on Responsible consumption within Technical University of Moldova" with the aim of replication on residential sector is ongoing;

- Sustainable energy and climate action plan for Chisinau Municipality is under implementation;
- Establishment of the dedicated bus lanes is in process of technical design etc.

As part of its outreach, the Green City Lab will engage the private sector companies via project sourcing and incubation activities. The GCL will work with the private sector to develop the green economy by supporting new market entrants by business incubation, thereby attracting international companies to Moldova and improving the image of the sector through quality control and the development of a panel of approved suppliers and installers.

#2: ***The relevant Projects of the European Bank for Reconstruction and Development***

The EBRD has funded a variety of projects that contribute to the SDGs implementation and thereby to green entrepreneurship development in Moldova. For example, FEBRD financed street rehabilitation, public transport and waste projects in Chisinau as well as district heating and public transport (trolley busses) projects in Balti. Also, EBRD provided financing for energy efficiency projects under the Moldovan Sustainable Energy Financing Facility Extension (MoSEFF II) and the Moldovan Residential Energy Efficiency Financing Facility ("MoREEFF"). In addition, the EBRD is in the process of developing 'Green City Action Plans' and has expressed interest in the Green City Lab (GCL), within the UNDP Program on Sustainable Green Cities, to be used as a mechanism by which these could be developed by having strong synergy with the proposed Zonal Plans. The EBRD is also developing two new regional projects (which include Moldova) for financing through the Green Climate Fund. One of the projects is focused specifically on green urban development and therefore the project will seek to cooperate very closely with this initiative.

#3: ***The relevant Projects of the European Investment Bank***

The EIB in co-operation with the EBRD, is currently preparing a framework loan to support sustainable Energy Efficiency Improvements in Chisinau (Moldova). The project is embedded into a long-term investment program aiming at addressing the refurbishment of both public and residential buildings. The first component of the pilot phase is currently under development and will focus on public buildings, while the second component is expected to target both public and residential buildings. The total costs of the pilot phase are expected to be in the range 25 million Euros, consisting of an EIB loan (c.a. EUR 10 million), EBRD loan (c.a. EUR 10 million) and potentially an E5P grant (c.a. EUR 5 million). The project is to be implemented by the municipality of Chisinau with the support of a Project Implementation/Management Unit. In addition to the thermal refurbishment of buildings, EIB also considers providing lending to a waste management program, worth around EUR 100 million. The program will cover the projects aimed at upgrading and developing solid waste management systems and facilities in eight regions of Moldova, in line with Moldova's Waste Management Strategy 2013-2027. The EIB and two bilateral cooperation programs will prepare the eight regional waste management projects. The projects will provide new regional sanitary landfills and possibly residual waste treatment facilities for all the urban population and part of the rural population in Moldova. It is expected to reach around 3 million inhabitants. Coupled with upgrades of waste collection systems and introduction of separate collection and treatment of recyclable materials and bio-waste, the projects will reduce adverse environmental, health and climate impacts from current dumpsites that will be closed and rehabilitated.

#4 ***The EU4Environment action of the European Union (2019-2022)***

The EU4Environment action aims to help the six partner countries (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Republic of Moldova and Ukraine) preserve their natural capital and increase people's environmental well-being, by supporting environment-related action, demonstrating and unlocking opportunities for greener growth, and setting mechanisms to better manage environmental risks and impacts. By bringing together environmental and economic actors, EU4Environment helps to deliver policy and legislative changes, stimulating the application of innovative technologies, adopting new business models, and creating green jobs. The budget of the program constitutes around EUR 20 million. OECD, UNECE, UNEP, UNIDO and the World Bank are the program Implementing Partners. The EU4Environment action builds on important achievements of past cooperation programmes, such as Greening Economies in the Eastern Neighbourhood (EaP GREEN), Forest Law Enforcement and Governance (FLEG) implemented in 2017-18; as well as ensures synergies with other EU-funded initiatives (EU4Climate, EU4Business, EU4Energy, SIGMA), coordination with European Union Delegations and engagement of the civil society.

3. European Circular Economy Trend and the possibilities for entrepreneurial development

As it has been aforementioned, Green economy is a powerful trend of the world and European economies, which has been producing its impact upon the entrepreneurial development, the R Moldova included. In many cases, however, it still maintains the "linear" character of the "classic" economic model: "Take-Consume-Waste". In general, the specific for Green Economy technologies, which change the character of the entrepreneurial activities, included in Moldova, are as follows:

- *Ecologophilic technologies* that "oblige" producers to install cleaning systems to purify the used-in-production air, water, soil etc., before letting them back to the environment. These technologies are coupled with *Legal and Social technologies*, which presuppose the elaboration of the relative legal framework, Eco standards, national programs etc., on the one hand, and various initiatives for raising social awareness, dissemination of good practices etc., on the other hand.
- *Organic technologies* presuppose cultivation of goods (food, textile, construction materials etc.) which are"100 % natural". As a rule, being based on the traditional technologies of agrarian societies, production of such goods often is associated with high investment in purification of resources (water, air, soil) polluted due to the usage of mass conventional and industrial society as well as in special manufacturing facilities, equipment, transport means in correspondence with eco-requirements. At the same time, the price for organic goods at contemporary world markets is usually much higher than that for conventional and mass industrial products.

These two groups of technologies mostly maintain the "linear" economic logic.

- *Saving natural resources technologies,* which are diverse by their types. The first type develops based on the ICT sector. Informational technologies in many cases are regarded to be more eco-friendly in light of the resource efficiency approach to the environment. The second type refers to the usage of renewable energy resources, atomic energy, electric power etc., saving so far the reserves of coal, petrol, gas etc. as well as reducing dangerous emissions and greenhouse effect.
- *Compensation technologies* refer to the restoration of natural resources after usage (e.g. planting trees, cultivating animals and fish, introducing quotas for wild hunting etc.)
- *Recycling technologies,* which presuppose reuse of the wasted materials instead of just "throwing them away" in the environment.

One may notice that compensation and recycling technologies have broken the linear economy logic, and created a bridge between Green and Circular Economies. More than that, one should take into account that the requirements for quality standards in eco-industry and agriculture, eco-tourism, eco-transportation etc. are very high and rigid. To meet them, companies have to sacrify their short- and mid-term profits, undertaking long-run investments. According to the estimations of the international experts, the annual financing demand to green the global economy would be in range from 1.05 USD to 2.59 USD trillion [UNEP, 2011]. It is not incidental that in world and European economies the accent has been shifted from Green to Circular Economy, the latter having become a strong trend.

A *Circular Economy (CE)* is a regenerative system in which resource input and waste, emission, and energy leakage are minimized by slowing, closing, and narrowing energy and material loops; this can be achieved through long-lasting design, maintenance, repair, reuse [The Ellen MacArthur Foundation 2013, p.24], recycling, up cycling, down cycling and other technologies.

The European Commission has been contributing efforts to promoting the CE trend. Thus, in 2015, it adopted the first Circular Economy Package, through which it declared the transition to a new system in order to boost the global competitiveness, foster sustainable economic growth, and generate new jobs. Among the targets there should be mentioned:

- A Common EU target for recycling 65% of municipal waste by 2030
- A Common EU target for recycling 75% of packaging waste by 2030
- A binding landfill target to reduce landfill to maximum of 10% of municipal waste by 2030
- A ban on landfill of separately collected waste
- Promotion of economic instruments to discourage landfilling
- Simplified definitions and harmonized calculation methods for recycling rates in the EU
- Concrete measures to promote re-use and stimulate industrial symbiosis
- Economic incentives for producers to put greener products on the market and support recovery and recycling schemes [EU CEP, 2015]

In doing so, the accent in Common Agricultural Policy also has been shifted from support of entrepreneurs involved in conventional agriculture to subsidies for green and circular farming. In 2018, the European Commission adopted another EU Action Plan for Circular Economy. It focus was on the EU strategy for Plastics in the Circular Economy; Interface between chemical, product and waste legislation, and Monitoring Framework on Progress towards a circular economy. In order to encourage collaboration between entrepreneurs, social activists and donors, the European Commission launched the European Circular Economy Stakeholder Platform. It is a virtual open space platform, which allows disseminating activities, information, and good practices on the circular economy [ECESP, 2018]. In 2020, it was adopted a new Circular Economy Action Plan for a Cleaner and More Competitive Europe, which is one of the main blocks of the European Green Deal – European strategic agenda for sustainable growth. It has included measures for

- Making sustainable products the norm in the EU;
- Empowering consumers and public buyers;
- Focusing on the sectors that use most resources and where the potential for circularity is high such as: electronics and ICT; batteries and vehicles; packaging; plastics; textiles; construction and buildings; food; water and nutrients;
- Ensuring less waste;
- Making circularity work for people, regions and cities,
- Leading global efforts on circular economy [EU CEAP, 2020].

The EU scientific community supports actively the efforts of the European Commission towards the synthesis of Green and Circular economic models at various levels. The bright example, to our mind, is the multidisciplinary and cross-scientific EU COST Action 17133 "Implementing nature-based solutions for creating a resourceful circular city". Besides, the European researchers and entrepreneurs are intensively working out and are implementing new business models. According to the prognosis of the Gartner's international experts, by 2029, the circular economy will be the only economy, replacing linear economies that waste resources [Agentia de Mediu, 2020].

Having analyzed the situation in R. Moldova, one may notice that it is in line with both ongoing trends, which allow more opportunities for developing entrepreneurship, turning it in "circular-green". For instance, at the Round table dedicated to the launch of the National Program for Promoting the Green Economy 2018-2020, the representative of the EU Delegation in Moldova Christian Ballaro sustained that the green economy, successfully implemented by the EU in recent years, offered not only opportunities to secure the environment but also job opportunities in a rising field. Waste management and recycling brought profits of EUR 1.37 billion and provided jobs for 2 million people. Taking into account the specifics of Moldova, the green economy can create opportunities in the field of innovation for SMEs [Eco contact, 2018]. The analysis of the National Greening Program for SMEs 2019-2021, has shown that among its key notions are both green and circular economies. Agro food sector, industry and services are considered the sectors of priority for supporting Moldovan entrepreneurship [NPG SME, 2019]. Further situational analysis displays the fact of participation of numbers of NGOs in promoting the "green-circular" synthesis in entrepreneurship of Moldova. For instance, Eco-Vision, E-circular (Association for waste disposal), Mold Rec not only contribute to the social awareness campaigns, but also provide the relevant consulting to Moldovan business sector.

The next step in our analysis reveals that the Circular Economy trend not only provides green entrepreneurs with new business models due to its special technologies, but also encourages the development of creative industries. At the world economy level, the creative industries generate incomes of 2 250 milliard USD, and offer around 30 million jobs. At the European level, their income constitutes 550 milliard USD, and their contribution to the EU GDP is 4.2 %. According to Doina Nistor, the Director of Moldova Competitiveness Project, the Republic of Moldova is at the beginning of the development of creative industries, but the sector manifests the growth porential similar to that of world trends. Thus, in 2018, number of creative companies grew up with 20 % in relation to 2015, having registered 1 600 companies, which offered 11 000 jobs for youth [Mold-street, 2019], and not only.

Having taken into account that the technologies of Circular Economy, in many cases, presuppose creative approach (re-make for re-use), a great boost for "circular-green" entrepreneurship may be expected, due to the development of a mainstream in creative industries based on the synthesis of Green and Circular economies.

4. Conclusion

Green entrepreneurship in the Republic of Moldova develops in line with the World and European Green economy trend determined by the UN Sustainable Development goals. Numbers of the programs and projects funded by national bodies and international donor entities in the Republic of Moldova contribute to this process. Proceeding from the detailed research of the national strategies, action plans as well as the relevant projects, we have come to the following conclusions. First, they compile with the SDGs and their targets, promoted and implemented in the Republic of Moldova. Secondly, three main directions of green entrepreneurship development may be identified as agriculture, energy efficiency, and

tourism. To that end, it can be tracked that a number of related national strategies have elements that correlate especially with the SDG 8. The Strategy for Developing the SME Sector for 2012-2020 focuses on enhancing the business climate, expanding the SMEs' access to financing, promotion of entrepreneurial culture and stimulation of innovations in the SME sector (target 8.3). The Environment Strategy for 2014-2023, in turn, is in line with the SDG 8 due to its comprehensive objective related to the integration of principles of environment protection, sustainable development, green economy and adjustment to climate change in all sectors of the national economy (target 8.4). The Tourism Development Strategy „Tourism 2020" is likewise well aligned with the SDG 8, being oriented towards stimulation of the development of tourism activities in the Republic of Moldova through the development of inbound and outbound tourism (which links to target 8.9).

Green Economy has its specific technologies, many of which still maintain the "linear" character of the "classic" economic model. However, compensation and recycling technologies change this logic, paving the way from Green to Circular Economy. The latter becomes powerful trend, as it is less cost burden for the companies compared with the first trend. The European bodies contribute to the Circular Economy, adopting numbers of Action Plans. At the same time, the analysis has shown that the synthesis of Green and Circular Economic models is the reality in the EU. The same takes place in the Republic of Moldova. As an outcome, the "circular-green" entrepreneurship is in development, constituting the perspective for Moldovan business as well. Another perspective is seen in the fact that some technologies of the Circular Economy encourage creative approach to economic activity and business models. The development of "circular-green" entrepreneurship within the creative industries will boost them both.

REFERENCES

1. Pearce, D. W.; Markandya, A.; Barbier, E. (1989). Blueprint for a Green Economy. London, Earthscan.
2. The United Nations Environment Programme (UNEP) Annual Report 2011, Rio, 2012, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8053/-UNEP%202011%20Annual%20Report-20121086.pdf?sequence=5&isAllowed=y
3. OECD (2011), "Measuring Green Entrepreneurship", in Entrepreneurship at a Glance, 2011, OECD Publishing, Paris.
4. EEA (2013). Towards a Green Economy in Europe: EU Environmental Policy Targets and Objectives 2010–2050, European Envoronment Agency, No.8,2013, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. Available at: https://www.kowi.de/Portaldata/2/Resources/fp/Report-Towards-a-green-economy-in-Europe.pdf
5. Berle, G. (1991). The Green Entrepreneur: Business Opportunities That Can Save the Earth and Make You Money. Liberty Hall Press, Blue Ridge Summit Pennsylvania.
6. Bennett, S. J. (1991). Ecopreneuring: The Com plete Guide to Small Business Opportunities from the Envirobmental Revolution. Wiley: New York.
7. Blue, J. (1990). Ecopreneuring: Managing For Results. Scott Foresman, London.
8. Gevrenova,T. (2015). Nature and Characteristics of Green Entrepreneurship. Trakia Journal of Sciences, Vol. 13, Suppl. 2, pp 321-323, 2015, Trakia University.
9. Schaper, M. The Essence of Ecopreneurship. Greener Management International, 38 – Summer, 2002.
10. Dean, T. J.; McMullen, J.S. Toward a theory of sustainable entrepreneurship: Reducing environmental degradation through entrepreneurial action. Journal of Business Venturing. 2007, 22, 50 – 76.
11. Sehgal, A. (2016), Presentations on Understanding Green Entrepreneurship and Challenges and Opportunities of Green Entrepreneurship, in the framework of VIA & WTC: Workshop on "Green Entrepreneurship: Challenges & Opportunities".
http://www.via-india.com/event/via-wtc-workshop-on-green-entrepreneurship-challenges-opportunities
12. GREENT Project "Blended Learning Design Methodology for Education in Green Entrepreneurship at Secondary Schools" by the Erasmus+ Programme of the EU
https://greentproject.eu/glossary/
13. Moldova 2020 National Development Strategy .-
https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/1100271_en_moldova_2020_e.pdf
14. Environmental Strategy for the Years 2014-2023.-

http://green.gov.md/pageview.php?l=en&idc=41&t=/Regulatory-framework/Environmental-Strategy
15. The Program for Promoting the Green Economy in the Republic of Moldova 2018 – 2020.- https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=105142
16. Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy for 2012-2020 https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/C3B5E5CCD6AF7AEEC1257AC3005250A3_Moldova%20SME%20Strategy%202012-2020.pdf
17. The National Greening Program for SMEs (approved by Government Decision no. 592/2019)
18. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119235&lang=ro
19. Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy for 2012-2020 https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/C3B5E5CCD6AF7AEEC1257AC3005250A3_Moldova%20SME%20Strategy%202012-2020.pdf
20. The National Programme for Energy Efficiency 2011-2020
21. Moldova's Energy Strategy until 2030 http://www.serviciilocale.md/public/files/Energy_Strategy_2030_Final.pdf
22. The National Strategy on Agriculture and Rural Development for the Period 2014-2020 of Republic of Moldova. http://maia.gov.md/sites/default/files/article/1662048_md__ard_strategy_e.pdf
23. National Action Plan in Energy Efficiency and Renewables areas for 2013-2020 of Republic ofMoldova http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&%20lang=1&id=346722
24. The Low-Emission Development Strategy of the Republic of Moldova until 2030 and the Action Plan for its implementation
25. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=114408&lang=ro
26. Waste management strategy in the Republic of Moldova for the years 2013-2027 (Government Decision no. 248/2013);
27. National Waste Management Strategy of the Republic of Moldova (2013-2027) http://serviciilocale.md/public/files/deseuri/2013_01_24_NATIONAL_WASTE_MANAGEMENT_STRATEGY_2013-27_ENG.pdf
28. UNEP (2011). Towards a Green Economy. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.- http://www.unep.org/greeneconomy/
29. The Ellen MacArthur Foundation (2013). Towards the Circular Economy: Economic and Business Rationale for on accelerated transition.- http://www.ellenmacarthurfoundation.org/
30. EU CEP (2015). The EU Circular Economy Package.- http://www.ec.europa.eu/
31. ECESP (2018). European Circular Economy Stakeholder Platform.- http://www.circulareconomy.europa.eu/
32. EU CEAP (2020). A new Circular Economy Action Plan for a Cleaner and More Competitive Europe. - https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/
33. Agentia de Mediu (2020). Raport Gartner-economiile circulare le vor înlocui pe cele liniare în zece ani. – http://www.mediu.gov.md/ro/content/raport-gartner-economiile-circulare-le-vor-%C3%AEnlocui-pe-cele-liniare-%C3%AEn-zece-ani/
34. Eco contact (2018). https://www.ecocontact.md/2018/01/31/masa-rotunda-economia-verde-fabricat-in-moldova-2018/
35. NPG SME (2019). Programul Național de Ecologizare a IMM-urilor.- https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/proiectul_633_1_0.pdf
36. Mold-street (2019). Industrii creative – sector de nișă cu potențial de dezvoltare și atragere de investiții. - https://www.mold-street.com/?go=news&n=9677

THE LINK BETWEEN NATURAL RESOURCES, ARMED CONFLICTS AND POLITICS

[1]Raluca Iuliana GEORGESCU
e-mail: raluca.georgescu@infinitumgroup.com
[2]Gabriel NĂSTASE
e-mail: gabriel.i.nastase2013@gmail.com
[3]Ghenadie CIOBANU
e-mail: gciobanu01@gmail.com
[4]Valentin LAZĂR
e-mail: lazar.valentin@ase.ro
[1,2,3,4] Bucharest University of Economic Studies
6 Piata Romana, 1st district, Bucharest, 010374 Romania

Abstract. *This paper has the purpose to analyse the connection between natural resources, armed conflicts and politics with the purpose to show what happens with countries that although are poor or underdeveloped, but they have immense amounts of natural resources and also the direct correlation with the fact that politics is quite inefficient when it comes to creating the best policy for improving the standard of living and the country's position when it comes to its own development.*
Keywords: *natural resources, policies, standard of living, development*

JEL CLASSIFICATION: F63, N50

5. INTRODUCTION

Unless a successful rebel organization is controlled by another country or by a large and financially disposed diaspora, the organization must generate revenue by operating a business alongside its military operations [1]. The question then becomes the type of activity in which a rebel group is likely to be competitive. Unfortunately, the obvious answer is that the only competitive advantage of rebel groups is their high capacity to carry out organized violence. Because rebel groups tend to be based in rural areas for military reasons, they engage in business activities, such as various forms of extortion and exploitation, and trade in primary goods [2].

Where rural areas produce high-commodity commodities with high economic rents, generally for export, it is a relatively simple matter for rebel groups to administer an extortion mechanism, levy protective duties on producers, or engage in some trade. The best-known examples are the conflict diamonds of Angola and Sierra Leone. Alluvial diamonds are particularly suitable as a line of business for rebels, because the technology is so simple that the group can enter directly into the extraction process, and diamonds are a small commodity, of great value, easy to hide and transport and have accessibility, easily accessible through the market [3-6]. A number of other commodities, such as coltan, drugs, gold and wood, were at various times linked to civil wars in developing countries. In the case of high-value agricultural exports, the rebel group is not directly involved in production, but levies informal taxes on producers and traders. The most spectacular example is that of illegal drugs, which, because of their illegality, have a very high value. But even lower-value export crops are sometimes the target of rebel extortion - the United Revolutionary Front in Sierra Leone began by collecting informal coffee taxes and transferred its payment to diamonds once the procedure was well established.

Some extractive industries require sophisticated technology, generally provided by a multinational company [7]. This also offers opportunities for extortion [8]. Rebel groups can target

foreign companies and threaten expensive infrastructure and its functionality, such as an oil or gas pipeline. A particularly notable recent development is that rebel groups raise funding by selling advance mining rights that they do not control, but intend to control. This method of financing instruments of war by selling mining rights is what Ross [2002] calls "prey of the future" [1].

Violent secessionist movements are much more statistically likely if the country has valuable natural resources, as oil is particularly attractive in this case. Examples include Aceh (Indonesia), Biafra (Nigeria), Cabinda (Angola), Katanga (former Congo) and West Papua (Indonesia). There is some evidence that rebel leaders are maximizing and optimizing possible gains in control of resources.

This growth is accompanied by exaggeration, which is partly strategic, as secessionist leaders simply take up the issue of resources to build support for their movement. For example, the leaders of the GAM (Gerakan Aceh Merdeka) rebellion in Aceh spread the idea that secession would turn the province into another Brunei. Ross [2002] estimates that this was more than a tenfold exaggeration of reality [1]. But leaders themselves can also give in to the brilliance of the riches that can be obtained from natural resources and overestimate the probabilities of wind.

6. THE FUNCTIONAL LINK BETWEEN NATURAL RESOURCES AND CONFLICTS

The discovery of a new natural resource or a larger deposit of a known resource considerably increases the risk of conflict in low-income countries, especially if the resource is oil. In many such cases, ethnic cleavages can provoke rebellion [2].

All ethnically differentiated societies have a few idealists who dream of creating an ethnically "pure" political entity, but resource discovery has the potential to turn such movements from the idealist view into an effective and violent secessionist movement [3-7]. Although this type of secessionist movement appears on an ethnic basis and hides its belief in the rhetoric of ethnic discontent, it is a mistake to consider ethnicity or religion as the engine of conflict.

Poor governance and corruption can also exacerbate secessionist tendencies, especially if the secessionist group has a chance to fight for control of a valuable natural resource [8, 9]. If a region believes that resources are being stolen by a corrupt national elite and settled in that country's capital, the prospect of gaining control over natural resource revenues and using them for the benefit of the local ethnic majority can be a powerful engine for a secessionist system [10].

The ransom for the redemption targeted foreign mining companies and may also be a profitable business. In the 1990s, kidnappings became the third largest source of funding for Colombia's two rebel groups (the National Liberation Army and the Revolutionary Armed Forces of Colombia), after drugs and extortion. The abduction brought about $ 1.5 billion to the Colombian guerrillas between 1991 and 1999, and these revenues increased after that period, but decreased in intensity. A large number of victims of the kidnappers are employees of foreign companies that are part of the extractive industries. Oil companies are especially targets for frequent kidnappings, and in some regions, kidnapping has become a common routine for them. Rebel groups can also target foreign tourists for kidnapping, as happened in the Philippines. In Colombia, rebel groups have teamed up with city criminals to create a kidnapping market. The criminals carry out the kidnapping, after which they sell the victim to the rebel group, which then demands ransom.

Just as markets have emerged in some developing countries to trade in kidnapping victims, so have markets in developed countries to provide redemption insurance [11]. Kidnapping insurance, although understandable from a personal or business point of view, has the perverse effect of reducing

the incentive to protect workers from kidnapping, increasing the size of ransom payments and lowering transaction costs for the rebel group.

In Colombia, the rebels are believed to have sometimes had access to the insurance company's data and were thus able to determine whether the detained or targeted victim had kidnapping insurance [14]. The estimated duration of the conflict is now more than double that of conflicts that began before 1980 [1]. There is no strong correlation, but one possible explanation is that nowadays it is easier to sustain a conflict than it was before. Even without the support of a superpower or a neighboring government, it is possible to find alternative sources of income to equip and support the rebel movements [13, 15].

Once the conflict breaks out, it tends to make things worse by its effect on the structure of the economy. Many natural resource exports are relatively unaffected by the conflict because they have high rents or operate in enclave-like regions with minimal back-and-forth links with the rest of the economy, in contrast to production or service activities such as tourism, which tends to have small margins and are slightly disturbed by the existence of the conflict.

Moreover, economic policies and institutions, which are essential for economic diversification, deteriorate significantly during the conflict and take a long time to recover. As a result, countries may find themselves even more exposed to natural resources than before the conflict began. This makes that conflict much more difficult to resolve and, when resolved, will increase the risk of returning to war.

More than a billion people live in low-income countries that have not been able to implement and support policies and institutions that will allow them to join the group of middle-income and more developed nations. These countries have generally been affected by the economic downturn and are dependent on primary goods. This group faces a high risk of civil war, which, if materialized, puts them on a path of reverse development. In other countries with low-intensity conflict or collapsed states, corrupt officials and their opponents, often involved in organized crime and terrorist networks, have diverted revenue from natural resources. In addition to sustaining conflict and undermining governance, resource exploitation has contributed to famine, disease spread, population displacement and severe environmental damage. Abundant natural resources, which should be a blessing for a low-income country, in most cases make people poorer and poorer.

The adverse effects of natural resource endowments go through a variety of channels, but most of them threaten development through concerted global policies and actions. Some of the actions needed to prevent civil wars must come from the governments of developing countries - for example, by making greater efforts to adopt policies and economic institutions that can stimulate growth but also reduce poverty, improve governance and transparency and recover reasonable dissatisfaction. However, some measures require concentrated global action.

Building a more peaceful world is not just a matter of encouraging tolerance and consensus. This should involve a practical agenda for economic development and effective global governance of markets that have come to facilitate rebellion and corrupt governance. In concluding this paper, we examine measures that can be seen as part of a global development agenda and measures that are most appropriately seen as part of global governance of natural resources and its link to conflict.

7. A COUNTRY'S DEVELOPMENT AGENDA VERSUS THE POSSIBILITY OF A CIVIL WAR GENERATED BY THE POSSESSION OF NATURAL RESOURCES

Successful development is the best protection against civil war. In particular, growth and sustaining economic growth, diversifying the economy and assisting countries to deal more effectively with commodity price shocks can help reduce the risk of conflict in low-income countries.

The positive evolution of economic growth; Faster economic growth would reduce the risk of conflict by increasing income levels and, indirectly, over time, by assisting diversification. The key issue is how to develop growth. There is a broad consensus that three instruments - domestic policies, international aid and access to global markets - are all effective for growth.

The exact way in which it operates is subject to debate, but there is no significant disagreement on the merits of market access. Some analysts argue that aid and policies complement each other, with aid becoming more effective as policies become better and, on the contrary, policy reform is more effective as aid inflows become larger. Other analysts argue that the beneficial effects of aid and policy are independent. The common reason is that where policies are reasonable, aid is effective and that, where policies are not reasonable, improving policies will increase growth. The intention is not to introduce these arguments here, but only to state that the old saying of "good policies supported by generous aid and market access" remains an effective long-term strategy for conflict prevention.

Diversification from borderline situations; An obvious way to reduce countries' dependence on natural resources is to help them diversify their economies. Countries with a more diverse export base are better protected from the adverse effects of price fluctuations and less prone to the curse of resources. On average, exports from developing countries are no longer predominantly primary commodities. But this average masks an inclined pattern - at one extreme, successful developers who have achieved amazingly rapid diversification, and at the other, a group of low-income The fact that the former group has succeeded shows that it is possible for the marginalized to do the same; however, diversification may not always be a realistic or even a desirable option - Botswana is a deserted country with few options in natural resources other than diamonds. For these countries, the priority should be for natural resource endowments to work effectively for development, as Botswana has done, but for many countries, diversification is certainly a viable option.

Three factors significantly reduce a country's dependence on primary goods: growth, aid and sustainable policy. On average, growth diversifies an economy, which reduces the risk of conflict, in addition to the direct contribution of growth to risk reduction. This does not imply that all policies that promote growth promote diversification, but there is an assumption that stimulating growth will normally help diversify. The aid significantly reduces dependence on primary goods. This may be partly the result of the Dutch disease, which, by increasing the availability of currencies, leads to an appreciation of the exchange rate and therefore reduces export incentives. The aid can also improve infrastructure - transport, electricity, telecommunications - which can help reduce business costs and improve the international competitiveness of non-location-specific activities and their profitability. Good economic policy also significantly promotes diversification. Collier and Hoeffler [2003] measure this using the World Bank's Country Policy and Institutional Assessment (CPIA) ratings [3]. On average, a 1-point improvement in the CPIA - roughly equivalent to the difference between African and South Asian policies - would reduce dependence on primary goods from 15.2% of GDP to 13.8%.

Reducing exposure to price shocks. Many of the problems caused by dependence on resources stem from international price volatility. Commodity prices are highly volatile, so countries that are heavily dependent on primary commodities regularly suffer from falling export prices. Studies show that commodity price shocks tend to promote corruption, weaken state institutions and create a number of budget and management problems. This is partly due to shocks that produce a multiplier contraction in production and severe fiscal pressures, which do not disappear when prices return. Recent research finds that when these shocks are high, they severely affect growth in the medium term - every dollar of lost export earnings generates another two dollars of production contraction [15]. There is also some evidence

that much of this lost growth is never recovered. Therefore, negative price shocks can induce episodes of rapid and persistent economic decline that increase the risk of conflict.

8. CONCLUSION

The governments of low-income and shock-prone countries face macroeconomic management problems on a scale that developed countries have not seen since the 1930s. However, their plight received little attention from supporters. Shocks caused by natural disasters - earthquakes, hurricanes, floods, droughts - usually produce a massive and generous donor response, often overcompensating for the shock itself. Price shocks, such as those experienced by coffee producers today, although often much more devastating, have not historically triggered any significant response from supporters. Until recently, the international community had two tools to solve the problem: the International Monetary Fund (IMF) Compensatory Financing Facility (CFF) and the European Union (EU) Stabex Facility. For various reasons, neither of them worked well and both are dormant. CFF was a non-concessional lending facility, however, it is usually unwise for a country to borrow commercially at the onset of a severe negative shock. Stabex downloads were so slow that they tended to be cyclical, reaching the next price increase to reach their target, practically entering another cycle.

Even the governments of developed countries, with sophisticated teams of experts, would find it extremely difficult to manage such large shocks. Governments in developing countries usually lack the expertise and political freedom to effectively implement contracting policies. Therefore, there is a case for global action to cushion these shocks and help countries improve or transfer some of their risk management. International financial institutions, in particular the IMF and the World Bank, could consider redesigning existing instruments or developing new mechanisms to reduce the impact of price shocks. Beyond amortizing prices, there are reasons to reduce them, where possible. Attempts to control commodity prices have failed repeatedly and there seems to be little reason to propose them again. However, the trade policies of OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) countries may exacerbate volatility for other countries. When the governments of OECD member countries increase their subsidies to domestic producers in order to amortize them from a fall in the world price of an agricultural commodity, the effect is to amplify price shocks for the rest of the world. The amortization that these subsidies provide to domestic OECD producers has the cost of increasing price volatility for producers in low-income countries - precisely for those who can afford the negative shocks and can have several ways to soften falling prices.

REFERENCES

1. Ross, M. (2002). Resources and Rebellion in Aceh, Indonesia. *Yale–World Bank project on the economics of political violence.* University of California Los Angeles, Department of Political Science, disponibil online la: www.polisci.ucla.edu/faculty/ross/ResourcesRebellion.pdf. Accesat în decembrie 2019.
2. Collier, P., Elliott, V., Hegre, H., Hoeffler, A., Reynal-Querol, M., Sambanis, N. (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy.* World Bank, Washington, D.C.
3. Collier, P., Hoeffler, A. (2003). Aid, Policy, and Peace. *Defense and Peace Economics*, vol. 5, nr. 3, 32-37.
4. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350. Bodislav, D.A., Radulescu, C.V., Bran, F. and Burlacu, S., 2020. P Public Policy in the Areas of Environment and Energy. 6th BASIQ International Conference on New Trends in Sustainable Business and Consumption. Messina, Italy, 4-6 June 2020. Bucharest: ASE, pp. 228-235
5. Bodislav, D. A., Buzoianu, O. A. C., Burlacu, S., & Rădulescu, C. V. (2020). Analysis of companies in Romania from the perspective of risk perception and the management needs thereof. *Economic Convergence in European Union*, 341.

6. Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., Burlacu, S., Bran, F., & Karimova, L. (2020). Econometric model for forecasting oil production in OECD member states. *In E3S Web of Conferences (Vol. 159, p. 02005). EDP Sciences.*
7. Negescu, M D; Burlacu, S; Mitriţă, M; Buzoianu, O C A. Managerial Analysis of Factoring at the International Level *Challenges of the Contemporary Society*. Proceedings; Cluj-Napoca Vol. 13, Iss. 1, : 99-102. Cluj-Napoca: Babes Bolyai University. (2020)
8. Angheluta, S. P., Burlacu, S., Diaconu, A., & Curea, C. S. (2019). The Energy from Renewable Sources in the European Union: Achieving the Goals. *European Journal of Sustainable Development, 8(5), 57.*
9. Bodislav, A. D., Rădulescu, C. V., Moise, D., & Burlacu, S. (2019). Environmental Policy in the Romanian Public Sector. *The Bucharest University of Economic Studies Publishing House, 312.*
10. Jianu, I., Dobre, I., Bodislav, D. A., Radulescu, C. V., & Burlacu, S. (2019). THE IMPLICATIONS OF INSTITUTIONAL SPECIFICITIES ON THE INCOME INEQUALITIES DRIVERS IN EUROPEAN UNION. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, *53*(2), 59-76.
11. Alpopi , C.; Burlacu, S.; Ioviţu, M.. (2018) Procesul de globalizare şi politicile ecologice. In: *Competitivitatea şi Inovarea în Economia Cunoaşterii*. Vol.2, 28-29 septembrie 2018, Chişinău, Republica Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2018, pp. 317-324. ISBN 978-9975-75-931-1.
12. Rădulescu, C. V., Dobrea, R. C., & Burlacu, S. (2018) THE BUSINESS MANAGEMENT OF DISTRESS SITUATIONS. THE 12th INTERNATIONAL MANAGEMENT CONFERENCE "Management Perspectives in the Digital Era" November 1st-2nd, 2018, BUCHAREST, ROMANIA, 1, 741-747
13. Collier, P., Hoeffler, A., Söderbom, M. (2001). On the Duration of Civil War. *Policy Research Working Paper 2681*. World Bank, Development Research Group, Washington, D.C. disponibil online la www.econ.worldbank.org/ resource/php. Accesat în decembrie 2019.
14. Pax Christi Olanda. (2001). *The Kidnap Industry in Colombia: Our Business?* Utrecht. Disponibil online la: www.paxchristi.nl/kidnappingincolombia.pdf. Accesat în decembrie 2019.
15. Collier, P., Dehn, J. (2001) Aid, Shocks, and Growth. *Working Paper 2688*. World Bank, Development Research Group, Washington, D.C.,.

IMPACTUL PANDEMIEI COVID-19 ASUPRA COMUNICĂRII: PROVOCĂRI ŞI OPORTUNITĂŢI

[1]Larisa DODU-GUGEA, dr.
Email: dodu-gugea.larisa@ase.md
[2]Zorina GHILEȚCHI, profesor, grad superior
[1]Academia de Studii Economice din Moldova,
MD-2005, Republica Moldova. Mun. Chişinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md
[2]Colegiul Naţional de Comerţ (CNC) din cadrul ASEM, Republica Moldova

Abstract. Article makes reference to the unique experience that we live in common, the pandemic crisis. Investigative interest was concentrated on the general subject, communication, but especially on the protocol of communication during the pandemic. Thus, presenter included description of a general reality starting from separated aspects of life, giving them a scientific format of interpretation.
Key words: communication, communicational space, e-communication, face to face communication, physical distancing, isolation, mask of protection, pandemic.

JEL CLASSIFICATION: O15A2I1

Până nu demult lumea își trăia aievea visul hipnotic al realizărilor tehno-științifice. Barometrul apanajului obținut rămânea încă ritmul alert al perimării informaționale, context în care orice deviere de la acesta ar fi un act de sacrilegiu și autosabotare. Nimic, aparent, nu prevestea o provocare atât de copleșitoare și profundă în toate domeniile existenței umane, în toate colțurile lumii, în același timp.

Se pare că anul 2020, fără a-și atinge rodul finalităților istorice, deja a marcat o atribuție experimentală, precum și o contribuție istorică la tocmai ce ne lipsea mai mult, și anume „sedentarismul" valoric, accentuând necesitatea creării unor filtre de igienă sanitară, congruentă cu „igiena" comportamentală, emoțională, comunicațională, teleologică, etc. **În ce măsură pandemia a schimbat designul vieții fiecăruia dintre noi și al lumii în general devine o preocupare de studiu de-acum încolo**, dat fiind faptul că oferă o **lecție a imposibilului posibil**. Pandemia a eliminat orice alt subiect de pe agendă, provocând o paralizie globală uriașă.

Criza pandemică a generat în flux alte crize, demonstrând formula sinergică al existenței sistemelor social-economice, determinând lumea să refuze șabloanele de conduită și gestionare de altădată.

Emanația prezentului pandemic a cunoscut schimbare de clișee în aparență veșnice: strângerea mâinilor, îmbrățișarea sau sărutul amical; concerte și spectacole teatrale cu ambientalul acustic și stereo atât de conform cu ceea ce însemna până nu demult „normalitate", acum transmise live (Teatrul Național „Satiricus" cu spectacolul „Cerere în căsătorie" de A.P.Cehov, 14 iunie, în cadrul festivalului Internațional de Teatru din Sibiu) prin intermediul platformelor sau, mai nou, în formatul „drive-in". The grim reality a avansat cu imaginea tribunelor sportive ce simulează „terapeutic" prezența publicului pentru a ridica sporul de energie al jucătorilor. Pentru context de imagine la blocul sport amintim că tradiția cursei de ciclism, Turul Franței, devenită în timp cartea de vizită a Franței, începând cu 1903, cu o audiență de 44 milioane, pentru prima dată, și-a amânat perioada de desfășurare din cauza situației pandemice [1]. În subsidiar, au apărut tot mai multe servicii digitale și activități „don't touch", alias on-line (magazinul virtual, video-conferințe organizate de la domiciliu, susținerea examenelor la distanță). Toate acestea într-un cadru al împăcării eului nostru răscolitor cu noi reguli și coduri de viață, care altădată, poate, ar fi părut ostentative. Se pare că sensibilitatea omului în fața morții a generat acceptarea altor convenții de existență, tipare de gândire, moduri de exprimare [2].

Sociologii și psihologii deja fac expertizarea fenomenului „distanțare socială" (de fapt, fizică, în caz contrar civilizația umană ar bate în derivă dacă ar admite **distanțarea fizică să determine distanțarea socială**), explicitând efectul lipsei de **comunicare tactilă** (mângâiere, atingere, îmbrățișare, strânsul mâinii), de altfel o componentă a empatiei sociale. Kory Floyd, profesor în comunicare la Universitatea din Arizona [3], vorbește despre fenomenul skin hunger" („foamea de piele"), subliniind că lipsa de atingere în timpul izolării ne-a privat de confirmarea afecțiunii. Amintim în acest context, domeniul serviciilor de înfrumusețare / medicale (make-up-iștii, cosmeticienii, frizerii, masorii, dentiștii etc.) cărora le-a lipsit terenul de dezvoltare a dexterităților, posibil doar într-un contact fizic nemijlocit**.** În același timp, precizăm că lipsa comunicării tactile sau înlocuirea acesteia cu un protocol de compromis, spre exemplu, salutul cu pumnul strâns perceput acum ca element de congruență în **comunicarea nonverbală**, altădată a avut conotația de „ostilitate, determinare, solidaritate " [4, pag. 54]. Astfel, exercițiul de minimizare a gesturilor, în rezultatul restricționării sau reducerii spațiului de mișcare, suscită un interes aparte pentru domeniul **kinezicii,** care se preocupă de „studiul comunicării prin gesturi, postură și mișcări ale corpului" [5, pag.21]. Un lucru cert, atingerea, prin funcțiile sale: de exprimare a afectelor, ludică, de control, rituală, culturală, nu găsește (până când) confirmare în spațiul digital [5, pag.24]. Constatăm în același timp că realitatea imediată pare să aibă un compromis de viitor și pentru acest aspect, avansând tehnologia hologramelor. Prin urmare, holografia, ofertează o altă percepție nouă pentru „aici" și „acum" [6].

Limbajul spațiului alături de **limbajul timpului** au extins suprafața de cercetare a fenomenului Covid-19, oferind atât un „studiu al modului în care oamenii se apropie unii de alții sau **păstrează o distanță** unii față de alții, analizând spațiul și a ceea ce noi facem cu spațiul ca o dimensiune a comunicării nonverbale" [5, pag.25] cât și o înțelegere a relației **spațiu – timp - comunicare**. Indubitabil, fiecare dintre noi are preferințe în legătură cu distanța față de cei cu care comunicăm. Suntem puși în situația, în timp ce comunicăm, să reglăm acest spațiu la mărimea adecvată pentru spațiul personal. Apropierea exagerată poate comunica amenințare sau relații de natură strict personală. Depărtarea excesivă poate comunica, pe de o parte, aroganță, reținere, un statut social în exces evidențiat, pe de altă parte ignoranță, înstrăinare, non-suficiență personală [4, pag.56]. Combaterea răspândirii virusului a impus respectarea spațiului social (1-1,5m), amintindu-ne despre „violarea de teritoriu, contaminarea teritoriului, invazia teritoriului" [4, pag.27]. Cu alte cuvinte, **spațiul comunicațional, devine un drept de proprietate**, ce asigură vitalitatea acestuia în toate formele sale de existență. Prin experiența trăită, cu referire la spațiu am constatat un paradox atunci când „hotarul" de altădată dintre spațiul casei și cel de birou acum a devenit vaporos și insignifiant, lăsând să se înțeleagă că suntem tot mai predispuși să ne dezicem de șablonul dihotomic „casă-lucru", optând pentru o activitate „domesticită".

Urmărind aceeași direcție de cunoaștere empirică, am remarcat că reducerea comunicării față - în-față a determinat niște concluzii: 1) „**contextul co-prezență**" [5, pag.73] creează, totuși, o gamă mai largă de valorificare a limbajului nonverbal și paraverbal, într-un sistem de referințe spațio-temporal limitat, iar 2**) comunicarea mediată** are calitatea de a activa instant și intens comunicarea inter-personală cu **o mare disponibilitate în timp și spațiu**. Astfel, este firesc să ne întrebăm **dacă într-un viitor apropiat e-comunicarea va avea capacitatea de „absorbție" a celeilalte (față-în față), în același timp simțindu-ne „protejați" în fața incertitudinii informaționale, singurătății, ignoranței, ostracizării etc.?** Aparent da, dat fiind faptul că avem avantajul opțional al cadrului spațio-temporal atât de râvnit într-o epoca a vitezo-maniei, și în același timp nu, din motiv ce „capcana" rețelelor sociale demontează mitul despre securitatea personală, însușindu-și carența de a fi impasibilă la ceea ce vine „înspre" tine.

Pentru o completare panoramică, consemnăm faptul că timpul în izolare a avantajat **comunicarea inter-personală**, dar și a forțat un recul pentru **comunicarea intra-personală**, pentru cei, care nu pot/nu știu să facă „reflecția personală asupra noastră înșine", regretabil, unii completând alte statistici de creștere a suicidului în această perioadă [7]. Odată cu această tristă constatare intrăm în zona perspectivei psihologice asupra comunicării. Astfel, în Teoria Comunicării relația percepție - comunicare presupune că [5, pag.211] oameni diferiți pot reacționa la același mesaj în modalități și forme diferite. Explicația fenomenului își găsește confirmare în **Teoria congruenței cognitive**, elaborată de F. Heider, fondată pe ideea că fenomenele sociale și fizice sunt ordonate și predictibile, ceea ce permite ca efectul mesajului să fie măsurabil și previzibil. Astfel, tot ce vine să inducă o instabilitate cognitivă va fi schimbat, înlăturat. Th. Newcomb completează teoria lui Heider, potrivit căreia procesul de comunicare este procedeul de extindere a ariei acordului și stabilității în relațiile sociale, ceea ce presupune că dinamica sau creșterea frecvenței actelor de comunicare este o consecință a divergențelor apărute. Teoria mai este cunoscută sub numele de „tensiuni către simetrie" [5,cpag.215]. Autorul Leon Festinger [5, pag.216-217] lansează **Teoria disonanței cognitive,** care se rezumă la ideea că deciziile, informațiile, alegerile noi creează efectul de inconsistență pentru un individ, deci o astfel de disonanță este non-agreată psihologic și va îndemna individul să caute informații, care sprijină alegerea făcută deja. Toate **teoriile psihologice ale comunicării** converg într-un punct comun:1) oamenii tind spre echilibru, iar 2) echilibrul are consistența percepției personale. Recunoaștem că înțelegerea acestor teorii dezvoltă o pistă de interpretare a celor fenomene / evenimente care s-au înscris istoric în perioada pandemică, invocând legitățile **comunicării sociale și** a precondițiilor care au generat o reacție socială. Cazul retragerii lungmetrajului „Pe aripile vântului" urmare a protestelor sub stindardul „black lives matter" (uciderea lui George Floyd, SUA) este emblematic în acest sens alături de fronda socială împotriva rasismului și îngrădirii libertății personale. Criza pandemică a fost acel factor extern care a produs insatisfacție, pe fondul unor interdicții/ restricții. În literatura de specialitate [8, pag.199] blocajele și barierele ce afectează comunicarea sunt:

- Contextul socio-cultural (conflictul de valori, condiționarea, prejudecățile, competiție, schimbări, diferențele de cultură, neintegrarea, și frustrarea);
- Temeri endemice **(**de afront, agresivitate**,** competiție, **schimbări,** lipsa de încredere în sine);
- Atitudini individualiste (egocentrismul, necunoașterea de sine, subiectivism, impresia de incompetență, pasivitate);
- Relațiile dintre individ și grup (**ne-comunicabilitatea**, marginalizarea**, izolarea**, dependența).

Revenind la exemplul de mai sus, literatura de specialitate [8, pag.200] oferă pentru noi o direcție de interpretare, enumerând printre factorii perturbatori externi: distanța dintre emițător și receptor; momente și circumstanțe nepotrivite. Nefericitul caz de ucidere a lui George Floyd a evidențiat **distanța socială** pe fondul unor restricții impuse pe timp de pandemie, devenind suportul argumentativ pentru convingerea că cele mai probabile efecte ale comunicării vor fi spre întărirea opiniilor, atitudinilor și tendințelor comportamentale ce există. Deci, oamenii tind să asculte sursele de informare care sunt concordante cu poziția lor reală și să caute informații ce confirmă și sprijină comportamentul lor real, ceea ce întărește una din definițiile comunicării „o sursă de ordine și coeziune sau cauză a schimbării, fragmentării și conflictului" [5, pag.3].

În același timp, credem că situația este semnificativă pentru a insista cu alte aspecte ce țin de comunicare, și anume **comunicarea publică,** evidențiind rolul liderului în procesul de comunicare precum și deontologia comunicării. Conceptul tradițional de leadership devenind mai extins a

presupus și însușirea unui rol comunicațional. Liderii, ca promoteri comunicaționali, sunt cei care „animează" schimbărea [9]. Un studiu din 2016, integrând lideri din 195 de țări, a identificat competența de eficientă și clară în top-ul celor 10 competențe necesare în leaderschip, alături de flexibilitate, etică, deschidere, capacitatea de a-i crește pe cei din jurul lor [10]. Ca rezultat, trebuie să înțelegem că gestionarea comunicării în timp de criză (pandemică) de către un lider este un factor important cu efect de coagulare pentru tot ce înseamnă spirit comun, aceeași direcție de acțiune, deci înaintare pentru depășire, sau, dimpotrivă, cu efect de hemoragie cu repercusiuni pe termen lung, ce implică crize în lanț.[11,12]. Orice lider cunoaște că practica emiterii unui mesaj, procesul de receptare a acestuia și de exprimare a feedback-ului aferent ține, deopotrivă de domeniul **deontologiei comunicării** [8, pag.130-131]. Cu referință la cel din urmă aspect menținem convingerea că informația este baza constitutivă a unui mesai. Lipsa unei certitidini informaționale în timpul pandemiei au condus, cu regret, spre dezinformare, apariția știrilor false, cumulând sentimentul de panică și manipulare [13]. Vulnerabilitatea în fața știrilor false a demonstrat lipsa unei **culturi media**, subiect de discuție important în era excesului informational.

Reluând problema restricțiilor și izolării fizice, momente-cheie ale crizei pandemice este interesantă opinia autorului Josh Sims,[14]. Cercetătorul studiază impactul suferit prin prisma fenomenului de aplatizare a sunetului, care, în opinia lui, este un indiciu al activității umane, ca rezultat al bunăstării, trivial vorbind „muncesc – deci exist". Așadar, „sound pollution" (poluare sonoră) este o manifestare a autosuficienței economice, ceea ce potențează stima de sine. Ca rezultat, prin extensie logică, tot ce se înscrie în formatul de îngrădire în calea atingerii acestui rezultat trezește nemulțumire și respingere**? Oare masca de protecție, alt element-simbol al acestei perioade, a ajuns să atragă aceeași percepție, afectând cumva domeniul comunicarii?**

Psihologul Sandy Ong în articolul său „How face masks affect our communication" [15] testează o percepție generală, referindu-se la noul accesoriu vestimentar, masca, cu trimitere la codul vestimentar de sorginte religioasă și culturală, cum sunt nigab-ul și burka pentru femeile din lumea musulmană. Precizăm în același context că masca, simbolul realității la zi, a devenit un motiv de inspirație nu doar pentru creatorii de modă, ci și pentru artiștii plastici, cum ar fi cehul Michal Cimala, care a reușit să vadă o lume a oamenilor cu măști la propriu. De remarcat în același timp că masca creează probleme de identitate, uniformizându-ne individualitatea fizică**,** precum și de comunicare nonverbală, necesară pentru raportul tu – celălalt. În fapt, rămâne doar să ne imaginăm cum valorifică mesajul oamenii cu deficiențe de auz. Tocmai de aceea empatizăm enorm cu dorința de a fi solidari cu această categorie, creând accesul pentru ei la procesul de comunicare printr-o modificare a măștii, cu un spațiu la vedere pentru buze, suprafața facială de "ecranizare" a mesajului. E important să înțelegem, chiar dacă a apărut o tendință de a-i conferi un statut de element al modei tocmai pentru a acoperi lipsa de individualism, eternizarea acesteia într-un protocol social de durată va duce la schimbări profunde și multiple. Ceea ce subînțelege pentru fiecare dintre noi această schimbare „a lumii cu măști" rămâne de urmărit, precum rămâne de observat sensibilitatea noastră la provocările mult mai extinse în timp, ale căror efecte nu pot fi menajate, dacă nu le vom preîntâmpina.

Presupunem, că trăind o experiență comună provocată de criza pandemică Covid-19, am înaintat cu o anume percepție în raport cu tot ce a dispus să ne „ofere" izolarea fizică, masca de protecție, distanța fizică, trecându-le inconștient în zona neconformă acceptării noastre. În acest caz riscăm, prin cantonare, să creăm predispoziții cronice de refulare a tot ce ne „leagă" de criza izolării, proiectând judecăți dihotomice, inclusiv și pentru **domeniul educațional**.

Educația este sfera socială care instant și-a organizat activitatea în regim tele-muncă și tele-învățare. Altfel spus și **comunicarea didactică** și-a reconfigurat forma de organizare a interacțiunii

profesor-discipol. Experiența acestui ghidaj la distanță creează momentul potrivit pentru a insista cu cercetări, analize, concluzii. Deja urmărim o reacție primară la cele întâmplate: părinți alertați, copii sufocați, profesori derutați, toate acestea pe lângă problemele conexe și derivate pe care criza a avut „meritul" să le scoată la iveală. Facem referință la numărul copiilor care nu au calculatoare, nu au servicii internet de calitate, profesori care nu au exercițiul de utilizare a calculatorului la ore din lipsa acestuia, lipsa unei proceduri unice de activitate în regim online, problema protejării datelor cu caracter personal, **sentimentul comunicării artificializate, mecaniciste** etc.

Vidul interacțiunii fizice și sociale a impus pe unii să recunoască tacit importanța semnelor de comunicare la propriu. Magicul cuvânt **„aievea**" și-a recunoscu dreptul de autoritate prin necesitatea fiecăruia dintre noi de a fi „implicați" cu adevărat. Gândirea șablonardă încă, de moment, insistă pe percepția „ating, deci simt". În acest context este interesantă investigația lui David Robson [16] cu privire la educația la distanță în Marea Britanie, care a adâncit distanța socială (cu 30% mai mult timp acordă educației copiii din familiile bogate), ceea ce confirmă că prezența fizică la școală rămâne un instrument de valorificare a timpului acordat studiului. Cauza principală fiind incapabilitatea financiară. O remarcă de luat în calcul al autorului ar fi că educația la distanță ajută să oprești căderea, dar nu poate asigura o înaintare eficientă, fiindcă abilitățile și capacitățile, inclusiv sociale, le dezvoltă apelând la diverse stiluri de învățare alături de experiențele sinestezice produse.

Așadar, suntem gata să schimbăm sau nu paradigma educației de astăzi, re-conceptualizând formele acesteia? În mediul educațional, învățarea se desfășoară sub o multitudine de forme, aceasta diversificându-se în funcție de necesitățile de moment ale societății, de cerințele participanților la procesul predare-învățare, de evoluția tehnologică, de politicile educaționale. Considerăm oportun în acest moment să ne axăm nu atât pe limitele de „utilizare" a unei forme sau alta, cât pe suprafețele de coabitare dintre ele. Experiența reintrării în circuitul educațional (anul de studiu 2020- 2021) a arătat că marea majoritatea instituțiilor de învățământ au optat, totuși, pentru învățarea combinată/ blended learning [17,pag.166] și învățarea computerizată (e-learning/ învățarea la distanță) [17,pag,175]. Învățarea combinată redefinește rolurile tradiționale ale profesorului. Acesta este adesea numit „facilitator", care trebuie să se concentreze asupra a patru aspecte: 1) dezvoltarea cursului online/ offline; 2) facilitarea comunicării pedagogice și a prezentării unor instrucțiuni; 3) ghidarea experiențelor de învățare ale fiecărui elev; 4) evaluarea și notarea. Ca urmare, avantajele sunt multe: elevii devin participanți în propriile procese de învățare, dobândesc control și responsabilitate. Cu învățarea combinată, credem că se intră în zona strategiilor metacognitive de studiere care creează predispoziții fertile a construcției de sine în cazul celui care învață, prin autoreglaj permanent.

Învățământului la distanță inițial a fost gândit pentru a crea un mediu de învățare ajutător pentru învățământul vocațional, cu forma de predare prin corespondență [18, pag.15-16]. Unele țări au experiență relevantă pentru acest caz. Ne referim la exemplul SUA, Australia, țări au expandat numărul cursanților din localitățile rurale dispersate teritorial În Europa apariția sistemelor de învățământ s-a datorat dezbaterilor dintre angajatori, agenții guvernamentale, instituții de învățământ, autorități de acreditare. Din 1940 în Franța pentru toată lumea francofonă a apărut Centrul Național de Învățământ la Distanță. Drept urmare, în mediul universitar internațional sunt deja studii care concretizează aspecte psihologice caracteristice comunicării asistate de computer față de comunicarea „face to face". Considerăm, mult mai oportun să valorificăm subiectul învățământului la distanță nu prin prisma contrapunerii cu cel face to face/tradițional, ci dimpotrivă găsindu-le contexte de convergență și co-existență armonioasă. Astfel, dacă implicarea ÎD este o ofertă experențială pentru revigorarea/ dezvoltarea/ reproiectarea ulterioară a sistemului educațional merită să analizăm.

Învățarea computerizată tinde să devină parte integrantă a sistemului educațional din Republica Moldova. Fiind popular ca practică de instruire și formare, nu este acceptat în totalitate ca factor de succes, ci mai degrabă ca răspuns la presiunea timpului actual. Foarte mulți critică acest mod de a învăța, afirmând că este imperfect. Și, totuși, trebuie să recunoaștem că este dinamic, fiindcă utilizatorul devine parte a interacțiunii; permite autonomia timpului și a spațiului; diversitatea modului de a prezenta informația, feedback-ul prompt; resurse de învățare multiple; adecvarea cu propriul ritm de învățare etc. Altfel spus, modul e-learning este intens controlat de propriile intenții, obiective, eșantionarea acțiunilor, încurajând autonomia cunoașterii, iar elementul „inovativ" al studiului asistat de calculator este angajamentul personal auto-indus. În același timp, ținem să precizăm că învățământul computerizat nu poate înlocui în totalitate învățarea prin experimentare, prin contactul direct cu colegii, profesorii, cu viața reală.

Așadar, în contextul dezvoltării naturii umane, în funcție de vârstă și nivele de pregătire psiho-socială vom alege anumite forme de învățare. Ținând cont că la copiii mici predomină învățarea informală și psihomotorie (pe bază de imitație, exersare, condiționare); la școlari predomină învățarea formală și cognitivă (învățarea unor concepte, operații cognitive în cadrul fizic al instituției școlare); iar la adulți învățarea informală și socială (în contextele de viață, prin experimentarea mecanismelor sociale) se recomandă identificarea formei predilectă de studiu, transformând **învățarea într-un proces activ, creativ, personalizat**, **dar și securizat din punct de vedere epidemiologic** [17, pag.178]. Ultima remarcă de mai sus presupune **că instrumentele eficiente de comunicare didactică nu pot fi concepute în afara e-cominicării** rapide și eficiente. Ținem să precizăm că, indiferent de opțiunile noastre pentru o formă sau alta, este bine să ne întrebăm dacă generația actuală versus generația precedentă „își potolește" setea de informare din aceleași surse și dacă se schimbă modelul de organizare a învățării, având în vedere că asimilarea cunoștințelor nu se mai produce liniar, ci paralel, iar volumul enorm de cunoștințe în rezultatul accesării mijloacelor tehnologice impun noi provocări de „ambalare" pentru ofertanții serviciilor educaționale. Devine clar că va ieși învingător cel care va învăța să beneficieze nu doar de un volum de informații noi, ci să le gestioneze eficient, ceea ce reclamă alte abordări pentru teoria învățării. In aceeași logică de idei, este bine să precizăm că piața muncii, în societatea actuală, invocă competența digitală, precum și competența de a învăța să înveți, care inserează obligatoriu resursa tehnologică.

În CONCLUZIE, criza pandemică a accentuat inevitabilitatea comunicării. Realitățile la zi au generat schimbări în felul cum comunicăm. În același timp am conștientizat că experiența trăită „a permis" să identificăm alte moduri și forme de comunicare, determinându-ne să răspundem provocărilor, precum și să înțelegem tendințele de viitor.

BIBLIOGRAFIE:

1. https://ro.wikipedia.org/wiki/Turul_Fran%C8%9Bei_2020
2. https://danieldavidubb.wordpress.com/2020/03/12/psihologia-sfaturi-psihologice-in-lupta-impotriva-epidemiei-de-coronavirius-covid-19/
3. https://www.bbc.com/future/article/20200706-why-human-touch-is-so-hard-to-replace
4. Scheau I., Levițchi I., Socol A., Nicolae I., Comunicare, Chișinău: Cuvântul -ABC, 2013,Tipografia „Cetatea de Sus", 172 p.
5. Marinescu V., Introducere în teoria comunicării: modele și aplicații, Editura C.H. Beck, București, 2011, 341p.
6. https://www.iqads.ro/articol/45078/comunicarea-peste-100-de-ani-emoji-holograme-telepatie
7. https://www.paho.org/en/news/10-9-2020-covid-19-pandemic-exacerbates-suicide-risk-factors
8. Cismaș L.(coordonator), Bărbulescu A., Părean M., Oțil M.,Miculescu A., Fundamentele comunicării în economie, Editura Eurostampa, Timișoara, 2012, 220 p.
9. https://www.pr-romania.ro/articole/comunicarea-inovatiei/113-inovatie-comunicare-si-leadership-noi-evolutii-in-comunicarea-strategica.html

10. https://revistacariere.ro/leadership/cea-mai-importanta-calitate-a-unui-lider-comunicarea/
11. https://www.rbls.ro/7-informatii-utile-pentru-comunicarea-in-timpul-pandemiei-covid-19/
12. https://www.sodexo.ro/blog/5-calitati-ale-unui-lider-de-succes-timp-de-criza-covid/
13. https://sis.md/sites/default/files/comunicate/fisiere/Materialele%20Mesei%20Rotunde.pdf
14. https://www.bbc.com/future/article/20200616-will-the-world-be-quieter-after-the-pandemic
15. https://www.bbc.com/future/article/20200609-how-face-masks-affect-our-communication
16. https://www.bbc.com/future/article/20200603-how-covid-19-is-changing-the-worlds-children
17. Pânișoară G., Psihologia învățării. Cum învață copiii și adulții, Editura Polirom, Iași, 2019, 294p.
18. Ciortea G. (coordonator), Noi abordări ale calității în învățământul superior, Conferință Națională, Ediția 1, 9 septembrie 2011, Editura Universității „L.Blaga", Sibiu, 2012, 175 p.

IMPACTUL ACORDULUI DE ASOCIERE ASUPRA TRANSPORTULUI RUTIER: REALIZĂRI ŞI PERSPECTIVE

[1]Larisa DODU-GUGEA, dr.
[2]Nina GARȘTEA, dr.
[3]Petru MITITIUC, expert
[4]Liliana STAVER (CONDRAȚCHI), cercetător științific
[1,4,]Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, mun. Chişinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu Bodoni, 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md
[2]Universitatea Tehnică a Moldovei
[3]AITA, Moldova

Abstract: *The ratification on July 2, 2014 by the Parliament of the Republic of Moldova of the Association Agreement between the Republic of Moldova and the European Union represents an important step towards the full legislation of the political association and economic integration of the Republic of Moldova with the European Union. At the current stage, the European Union remains for the Republic of Moldova the most convincing model of development of European countries that ever existed. The general objective of transport policy is to strike a balance between economic development on the one hand and the quality and safety requirements of society on the other, in order to develop a modern and sustainable transport system. The aim of the Association Agreement in the field of road transport of goods and passengers is to promote an efficient transport system by liberalizing the market as much as possible by ensuring a level playing field.*

Key words: *Association Agreement, transport policy, transport system, European Union legislation, sustainable national transport policies, political, trade, social, cultural and security relations.*

JEL CLASSIFICATION: R-40; L-91; O-oo.

În condiţiile economiei de piaţă activitatea de transport auto este o activitate economică de întreprinzător. Această activitate este cunoscută oficial încă din anii 1776 cînd a fost publicată lucrarea lui Adam Smit în care se reflectă aspecte diferite ale activităţii de întreprinzător [Margineanu G., Mărgneanu L, 2004].

În vederea asigurării unei politici eficiente în domeniul transporturilor, instituțiile competențe ale UE adoptă și elaborează: decizii, directive, regulamente, recomandări, rezoluții, acorduri și convenții.

Astfel:

- La 28 iunie 2014 Cabinetul de miniștri a aprobat proiectul de lege pentru ratificarea Acordului de Asociere între RM și Uniunea Europeană, semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles.
- La 02 iulie 2014 a fost ratificat Acordul de Asociere între R.M. și UE, în plenul Legislativului.
- La ședința plenară a Parlamentului European din 13 noiembrie 2014 au votat în favoarea ratificării acestui document, 535 deputați, contra - 94 deputați, s-au abținut - 44 deputați.

Prin Acordul de Asociere între Uniunea Europeană (UE), pe de o parte și Republica Moldova, pe de altă parte, a fost urmărit scopul creării unui cadru larg de cooperare între părţi, în domeniile incluse în Acordul de Asociere, ce se referă la relaţiile politice, comerciale, sociale, culturale și de Securitate.

În sfera transporturilor, conform Capitolului 15, art. 80 al Acordului de Asociere, cooperarea include, următoarele domenii [Acordul de Asociere între RM și UE, 2014]:

- elaborarea unei politici naționale durabile în domeniul transporturilor care să reglementeze toate modurile de transport, în special pentru a asigura sisteme de transport eficiente și sigure;
- elaborarea unor strategii sectoriale prin prisma politicii naționale în domeniul transportului (inclusiv cerințele legale pentru modernizarea echipamentului tehnic în conformitate cu cele mai înalte standarde internaționale);
- îmbunătățirea politicii în domeniul infrastructurii în vederea unei bune identificări și evaluări a proiectelor de infrastructură pentru diferitele moduri de transport;
- dezvoltarea unor strategii de finanțare, care pun accentul pe întreținerea și dezvoltarea infrastructurii precum și promovarea participării sectorului privat la proiecte de transport;
- aderarea la organizațiile și acordurile internaționale relevante în domeniul transporturilor, inclusiv la procedurile de asigurare a punerii în aplicare riguroase și a respectării eficace a acordurilor și a convențiilor internaționale în domeniul transporturilor;
- cooperarea științifică și tehnică și schimbul de informații pentru dezvoltarea și îmbunătățirea tehnologiilor în domeniul transportului, cum ar fi sistemele inteligente de transport;
- promovarea utilizării sistemelor inteligente de transport și a tehnologiei informației în gestionarea și exploatarea tuturor modurilor de transport, precum și sprijinirea intermodalității și a cooperării în utilizarea sistemelor spațiale și a aplicațiilor comerciale care facilitează transportul.

Conform Anexei X al Cap. 15 al Acordului de Asociere, Republica Moldova s-a angajat să-și adapteze legislația națională, prin implementarea instrumentelor internaționale, inclusiv:

1. Directiva 92/6/CEE a Consiliului din 10 februarie 1992, privind instalarea și utilizarea dispozitivelor limitatoare de viteză pentru anumite categorii de vehicule din cadrul Comunității. La acest capitol, urmează a fi menționată, adoptarea *Hotărârii Guvernului Nr. 475 din 20.04.2016 pentru aprobarea Regulamentului privind condițiile de montare, reparare şi verificare a tahografelor şi a limitatoarelor de viteză.*

2. Directiva 2008/68/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 24 septembrie 2008 privind transportul interior de mărfuri periculoase. În vederea decelării implementărilor normative de referință, este de menționat, adoptarea *Hotărârii Guvernului Nr. 143 din 18-02-2016 pentru aprobarea Regulamentului privind transportul interior de mărfuri periculoase.*

3. Directiva 2003/59/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 iulie 2003 privind calificarea inițială și formarea periodică a conducătorilor auto ai anumitor vehicule rutiere destinate transportului de mărfuri sau de pasageri. Au fost efectuate următoarele realizări: *semnarea Hartei calității transportului rutier internațional de marfă în sistemul cotei multilaterale CEMT (în vigoare 01 iunie 2016); Codul transporturilor rutiere Nr. 150 din 17.07.2014; Legea siguranței traficului rutier nr. 131 din 07.06.2007 (cu modificările ulterioare).*

4. Directiva 2007/46/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 05 septembrie 2007, de stabilire a unui cadru pentru omologarea autovehiculelor și remorcilor acestora, precum și a sistemelor, componentelor și unităților tehnice separate destinate vehiculelor respective. A fost aprobată: *Reglementarea tehnică privind omologarea autovehiculelor și certificarea componentelor acestora.*

Suplimentar prin Hotărrea Guvernului RM Nr. 38 din 01.02.2016, a fost aprobat Planul naţional de armonizare a legislaţiei pentru anul 2016. Este de menționat în plan de implementare, aprobarea Regulamentului cu privire la măsurile de reducere a emisiilor provenite de la sistemele de climatizare

ale autovehiculelor (HG Nr. 1242 din 14.11.2016), precum și Reglementarea tehnică privind omologarea autovehiculelor și certificarea componentelor acestora.

Un pas important în vederea consolidării calității transportului rutier international, a fost adoptarea la 05 iunie 2015, a Hartei calității transportului rutier internațional de marfă în sistemul cotei multilaterale CEMT.

Harta calității abordează regimul juridic al activității atât a subiecților de drept, cît și a statului, care pe de o parte, este un sistem de organizare și conducere a vieții politice, economice și sociale într-un stat, pe de altă parte, este un sistem de norme, reguli și legi proprii activității întreprinderii de transport și în funcție de eficiența și calitatea funcționării acestui sistem, aceasta va obține venituri sau ratări [Garştea N., 2016].

Importanța eficientizării reglementării activității transportului rutier, rezidă în caracterul actual, dificil, divergent și inedit al acesteia. Este de menţionat faptul că transportul auto (fie de mărfuri sau de pasageri), este cel mai utilizabil mod de transport. Această afirmaţie, este consolidată în urma analizei datelor statistice ale BNS, din care clar se vede că din punct de vedere a numărului de pasageri transportaţi cât şi a volumului de mărfuri transportate, ponderea cea mai mare, dintre toate modurile de transport o detine – transportul rutier.

Importanța și actualitatea activitații de transport rutier rezida in faptul ca:

- activitatea de transport rutier - constituie o contituitate a procesului de producţie;
- activitatea de transport rutier - asigură livrarea producţiei de la producător la consumator, ce este foarte important pentru funcţionarea şi dezvoltarea întreprinderilor în condiţiile economiei de piaţă.

În conformitate cu prevederile art. 16 al CTR RM [Codul transporturilor rutiere, 2014], întreprinderea înregistrată în modul stabilit în Republica Moldova, care intenţionează să desfăşoare activitatea de operator de transport rutier, este licenţiată dacă îndeplineşte cumulativ condiţiile privind:

a) existenţa unei baze tehnico-materiale;
b) buna reputaţie;
c) capacitatea financiară;
d) competenţa profesională.

A. Condiţia privind existența unei baze tehnico-materiale se consideră îndeplinită dacă întreprinderea întrunește cumulativ următoarele cerințe:

- are un sediu, în incinta căruia se efectuează operațiuni tehnologice, se dirijează activitatea de transport, se păstrează documentele de lucru, în special documentele contabile, documentele de gestionare a personalului, precum și documentele prevăzute la art. 48 la care trebuie să aibă acces autoritățile de control în scopul verificării respectării legislației în vigoare. Întreprinderea poate avea mai multe filiale în care se pot păstra documentele privind activitățile operaționale și tehnologice pentru trimestrul în curs și trimestrul precedent. Fiecare dintre aceste filiale va fi declarată la autoritatea de licențiere în termen de cel mult 10 zile de la data începerii activității în incinta ei, cu indicarea adresei poștale, a activităților care vor fi efectuate și coordonate din acest sediu și a orarului de lucru;
- dispune de cel puţin un vehicul rutier;
- deţine în proprietate sau în leasing financiar cel puţin o treime din vehiculele rutiere de care dispune, dar nu mai puțin de o unitate;

- desfăşoară operaţiunile de deservire tehnică a vehiculelor rutiere deținute, permanent şi eficient, cu echipamente şi instalaţii tehnice corespunzătoare, într-un atelier autorizat şi certificat, în conformitate cu prezentul cod şi cu Regulamentul cu privire la desfăşurarea activităţii de autoservice.

B. Condiţia privind buna reputaţie a unei întreprinderi se consideră a fi îndeplinită atunci cînd managerul de transport rutier sau întreprinderea întrunește cumulativ următoarele cerințe:

- nu există o hotărîre judecătorească definitivă și irevocabilă pentru infracţiuni economice și/sau contra patrimoniului, pentru trafic de ființe umane și/sau substanțe narcotice sau psihotrope, pentru infracțiuni în domeniul transporturilor rutiere;
- nu a fost sancţionat contravenţional de 3 ori, în decurs de 12 luni consecutive, pentru oricare dintre contravențiile prevăzute la art. 18 alin. (3) CTR RM;
- nu a fost privat/ă de dreptul de a exercita o activitate sau de a ocupa anumite funcţii conform unei hotărîri judecătoreşti definitive.

Condiţia de bună reputaţie rămîne neîndeplinită pînă se produce expirarea prescripţiei de executare a sancţiunii contravenţionale, stingerea antecedentelor penale sau reabilitarea.

În conformitate cu prevederile Codului Transporturilor rutiere al RM, se consideră contravenţii care duc la neîndeplinirea condiţiei de bună reputaţie în domeniul transporturilor rutiere următoarele încălcări:

a) depăşirea cu 25% sau mai mult a limitelor maxime ale perioadei de conducere de 6 zile sau de două săptămâni;

b) depăşirea cu 50% sau mai mult, pe parcursul unei zile de lucru, a limitei maxime a perioadei de conducere, fără o pauză sau fără o perioadă neîntreruptă de repaus de cel puţin 4,5 ore;

c) lipsa tahografului şi/sau a limitatorului de viteză sau utilizarea unui echipament fraudulos capabil să modifice înregistrările aparatului de înregistrare şi/sau ale dispozitivului de limitare a vitezei, falsificarea foilor de înregistrare ori a datelor descărcate de pe tahograf şi/sau de pe cartela tahografică a conducătorului auto;

d) transportarea de mărfuri periculoase interzise pentru transportare sau care sînt transportate în condiţii de izolare interzise sau neaprobate sau fără identificarea acestora ca mărfuri periculoase marcată pe vehicul, creînd un risc imediat pentru siguranţa circulaţiei rutiere;

e) efectuarea transportului cu un vehicul rutier cu o deficienţă serioasă la nivelul sistemului de frînare, al mecanismului de direcţie, al roţilor/pneurilor, al suspensiei sau al şasiului, care ar crea un risc imediat pentru siguranţa circulaţiei rutiere, constatată în modul corespunzător la o staţie de inspecţie tehnică periodică;

f) transportul de persoane sau de mărfuri de către întreprindere în lipsa autorizaţiilor şi documentelor obligatorii pentru tipul de transport efectuat;

g) transportul de mărfuri cu depăşirea cu cel puţin 20% a masei totale maxime autorizate pentru vehicule rutiere cu o încărcătură utilă admisibilă care depăşeşte 12 tone sau cu cel puţin 25% pentru vehicule rutiere cu o încărcătură utilă admisibilă care nu depăşeşte 12 tone.

C. Condiţia privind capacitatea financiară se consideră a fi îndeplinită atunci cînd întreprinderea poate în orice moment să facă faţă obligaţiilor sale financiare pe parcursul exerciţiului financiar anual.

Pentru operatorii de transport rutier care efectuează operațiuni de transport în trafic internațional, condiția de capacitate financiară se consideră îndeplinită dacă operatorul de transport rutier demonstrează, pe baza conturilor anuale, că dispune în fiecare an de capital şi rezerve financiare, conform ratei de schimb stabilite de Banca Naţională a Moldovei la zi, în valoare

echivalentă a 9000 de euro pentru primul vehicul rutier şi a 5000 de euro pentru fiecare dintre celelalte vehicule rutiere deţinute pentru care solicită o copie conformă a licenţei de transport rutier. Condiţia privind capacitatea financiară se probează prin capital propriu, confirmat prin copia legalizată a ultimului bilanţ contabil înregistrat la organele fiscale sau de statistică.

D. Condiţia privind competenţa profesională a întreprinderii se consideră a fi îndeplinită dacă managerul de transport rutier al acesteia este titular al unui certificat de competență profesională eliberat în condiţiile art. 43 CTR RM.

Certificatul de competenţă profesională reprezintă dovada deţinerii nivelului necesar de cunoştinţe stabilit şi se acordă în urma unei examinări scrise obligatorii.

Un rol important în politica vamală a constituit reforma sistemului vamal al Republicii Moldova.

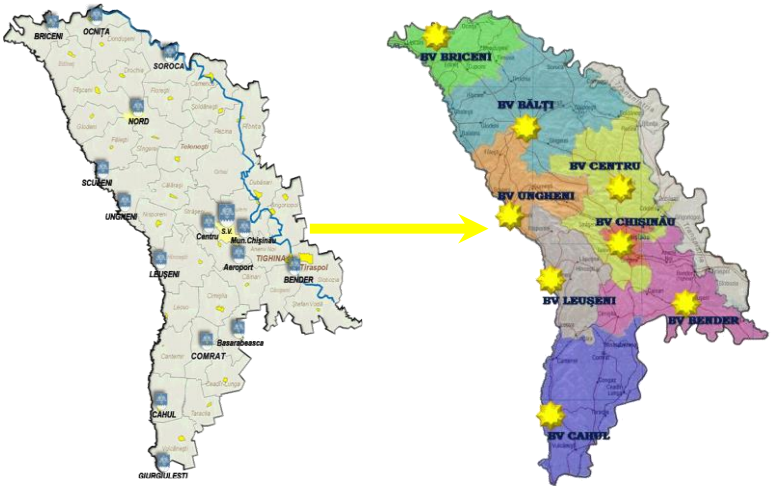

Reorganizarea Serviciului Vamal al RM, a avut drept efecte proeminente în ceea ce privește:

1. Reducerea birourilor vamale;
2. Redistribuirea competențelor în cadrul Serviciului Vamal.

În urma implementării reorganizării Serviciului Vamal al Republicii Moldova, urmează a fi identificate următoarele aspecte favorabile dezvoltării politicii vamale ale R.M.:

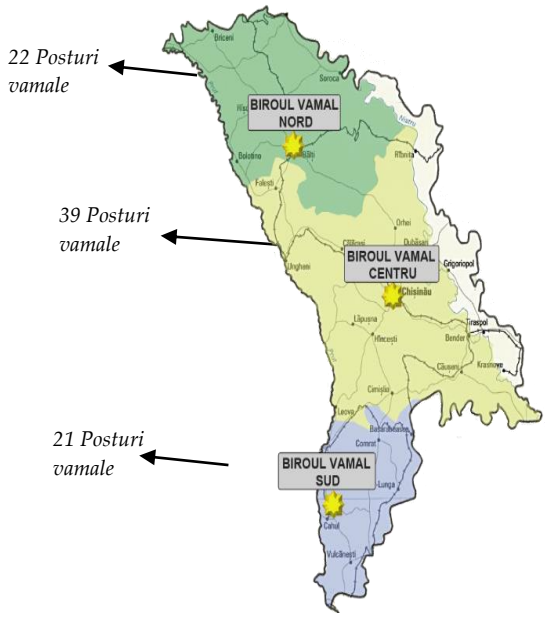

- *Facilitarea comerţului şi administrare vamală eficientă;*
- *Contracararea introducerii ilegale de mărfuri;*
- *Realizarea mai bună a parteneriatului Vamă – Mediu de afaceri;*
- *Gestionarea efectivă a resurselor umane;*
- *Dezvoltarea continuă a sistemului informaţional Asycuda World;*
- *Eficientizarea administrării resurselor bugetare.*

O etapă importantă pentru Republica Moldova, a fost înregistrarea acesteia la transportul digital cu E-CMR. Această etapă a favorizat un imbold important în vederea alinierii legislației Republicii Moldova, conform angajamentelor asumate prin prisma prevederilor Acordului European, semnat între R. Moldova și Uniunea Europeană, implicit:

- Reducerea de 3-4 ori a costurilor de procesare a datelor la momentul efectuării transportului internațional de marfă;
- Optimizarea activității administrative, fapt ce contribuie la cristalizarea și sistematizarea informației referitoare la trecerea mărfurilor și mijloacelor de transport peste frontiera vamală a R. Moldova;
- Amplificarea procedurilor de facturare;
- Diminuarea inexactităților și erorilor în procesul expedierii și primirii mărfurilor conform documentelor vamale;
- Sporirea transparenței;
- Precizia datelor informaționale;
- Accesul la informație și confirmarea primirii și livrării mărfurilor în timp real.

Sistemul legislației într-un stat, constituie pilonul dezvoltării politicii economice, care implică relațiile de import-export și, nu în ultimul rând, plasamentul țării pe piața mondială.

La acest capitol, Repubica Moldova, în virtutea instabilității politice și, în mod esential, datorită factorului de impact mondial – COVID 19, a avut de suportat deficiențe semnificative în diverse domenii importante de activitate, fapt ce a stagnat, implicit pentru o anumită perioadă, și dezvoltarea ramurii transporturilor.

La momentul actual, este foarte important pentru autoritățile publice ale R. Moldova, întreprinderea măsurilor necesare în vederea depășirii situației de criză economică (ramura transportului fiind una esențială), prin elabolarea și implementarea tuturor pârghiilor legale cu valorificarea acestora, în vederea realizării obiectivelor scontate.

BIBLIOGRAFIE

1. Acordul de Asociere între RM și UE, semnat pe 27 iunie 2014
2. Directiva 92/6/CEE a Consiliului din 10 februarie 1992 privind instalarea și utilizarea dispozitivelor limitatoare de viteză pentru anumite categorii de vehicule din cadrul Comunității
3. Directiva 2008/68/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 24 septembrie 2008 privind transportul interior de mărfuri periculoase
4. Directiva 2003/59/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 iulie 2003 privind calificarea inițială și formarea periodică a conducătorilor auto ai anumitor vehicule rutiere destinate transportului de mărfuri sau de pasageri
5. Directiva 2007/46/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 05 septembrie 2007 de stabilire a unui cadru pentru omologarea autovehiculelor și remorcilor acestora, precum și a sistemelor, componentelor și unităților tehnice separate destinate vehiculelor respective.
6. Codul transporturilor rutiere Nr. 150 din 17.07.2014
7. HG Nr. 475 din 20-04-2016 pentru aprobarea Regulamentului privind condițiile de montare, reparare și verificare a tahografelor și a limitatoarelor de viteză
8. HG Nr. 143 din 18-02-2016 pentru aprobarea Regulamentului privind transportul interior de mărfuri periculoase
9. Margineanu G., Mărgineanu Lilia. Dreptul afacerilor.ed.tip.Elena -V.I. Chișinău.2004<
10. Teza de doctor în drept "Regimul juridic al activității de transport auto în Republica Moldova". Autor Nina Garștea, Chișinău, 2016.
1. Acordul de Asociere între RM și UE, semnat pe 27 iunie 2014
2. Directiva 92/6/CEE a Consiliului din 10 februarie 1992 privind instalarea și utilizarea dispozitivelor limitatoare de viteză pentru anumite categorii de vehicule din cadrul Comunității

3. Directiva 2008/68/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 24 septembrie 2008 privind transportul interior de mărfuri periculoase
4. Directiva 2003/59/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 iulie 2003 privind calificarea inițială și formarea periodică a conducătorilor auto ai anumitor vehicule rutiere destinate transportului de mărfuri sau de pasageri
5. Directiva 2007/46/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 05 septembrie 2007 de stabilire a unui cadru pentru omologarea autovehiculelor și remorcilor acestora, precum și a sistemelor, componentelor și unităților tehnice separate destinate vehiculelor respective.
6. Codul transporturilor rutiere Nr. 150 din 17.07.2014
7. HG Nr. 475 din 20-04-2016 pentru aprobarea Regulamentului privind condițiile de montare, reparare şi verificare a tahografelor și a limitatoarelor de viteză
8. HG Nr. 143 din 18-02-2016 pentru aprobarea Regulamentului privind transportul interior de mărfuri periculoase
9. Margineanu G., Mărgineanu Lilia. Dreptul afacerilor.ed.tip.Elena -V.I. Chişinău.2004<
10. Teza de doctor în drept "Regimul juridic al activității de transport auto în Republica Moldova". Autor Nina Garștea, Chișinău, 2016.

APROFUNDAREA RELAȚIILOR DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ŞI UNIUNEA EUROPEANĂ ÎN BAZA ACORDULUI DE ASOCIERE. COOPERAREA ECONOMICĂ ŞI SECTORIALĂ.

Diana BRAGOI, drd.
Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, mun. Chişinău, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu Bodoni, 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *Optimistic expectations were limited to the impetus for trade between Moldova and the EU, which will result in increased investment, jobs, wages and, finally, economic growth. Certain negative effects of trade liberalization could affect some less competitive branches of the agro-industrial sector, but which were to be offset by the benefits of other branches, the migration of factors from non-competitive to competitive sectors, and rather generous transition periods. up to 10 years, to allow domestic producers to adapt. At the same time, pessimistic expectations were limited to losses for domestic producers as a result of the rapid growth of the domestic market with products imported from the EU, the loss of the CIS market, the devaluation of the national currency and the economic downturn.*
Key words: *integrare, asociere economică, competitivitate*

JEL CLASSIFICATION: F18, F40

Foarte frecvent, însăși conceptul de cooperare internațională este direcționat spre cuvântul ce provine din limba engleză *„aid"* (ajutor). Ideea de cooperare a început să se dezvolte pe arena internațională de foarte mult timp, fiind percepută drept un transfer de resurse, sub formă de subvenții, din țările dezvoltate către țările în curs de dezvoltare unde nivelul venitului și nivelul de trai este instabil.

În prezent, însăși, conceptul de cooperare internațională a evoluat pentru a obține un sens mai general. Aceasta apare ca răspuns la complexitatea și diversitatea problemelor care combină în prezent conceptul de ajutor și solidaritate cu cel de promovare comercială și interese politice.

În condițiile globalizării, cooperarea economică în prezent este una dintre cele mai mari provocări al sistemului economic internațional, ce necesită a fi abordată prin prisma tuturor actorilor implicați în procesul economic. Astfel, cooperarea economică este conceptul ce este utilizat în permanență ca un element de legătură în domeniul antreprenorial, financiar, industrial și chiar cel de producere.

Însăși cooperarea economică este reflectată prin trei dimensiuni:

- în sens larg;
- în sens restrâns;
- într-un domeniu specific.

Astfel, în sens larg, cooperarea economică internațională este schimbul de activități din diverse țări și domenii ce cuprinde comerțul internațional, cooperarea în producție, cooperarea științifică și tehnologică, transportul internațional, turismul, relațiile financiare, domeniul serviciilor etc.

Dacă analizăm cooperarea economică internațională într-un sens restrâns, o putem defini ca o formă de colaborare, între două sau mai multe țări sau entități din diferite țări, în diverse moduri, scopul fiind de a ajunge la îmbunătățirea anumitor domenii, cum ar fi: industrie, agricultură, comerț, dezvoltarea tehnico-științifică, obiective turistice sau altele. Astfel, cooperarea economică nu este un schimb comercial sau un simplu transfer de bunuri, servicii și capital dintr-o țară în alta, ci reprezintă utilizarea în comun a resurselor și mijloacelor tuturor partenerilor.

Procesul de definire a cooperării economice internaționale, potrivit lui Caraiani și Georgescu (2013, p. 15), poate fi împărțit în trei etape:

- într-o primă etapă, cooperarea economică se referă la relația economică cu fostele colonii, care au nevoie de o abordare total diferită;

- a doua etapă se referă la conceptualizarea cooperării economice ca o soluție pentru divergențele din economia mondială; din această perspectivă, a fost considerată unica opțiune de relansare a economiei mondiale;
- în a treia etapă, cooperarea economică internațională a fost identificată drept o „cooperare funcțională, pragmatică".

Acordul de Asociere între Uniunea Europeană și R. Moldova este un act ce înglobează relațiile bilaterale reflectate printr-o foaie de parcurs a reformelor ce urmează a fi implementate pe termen lung. O componentă esențială a Acordului este componenta ce caracterizează liberalizarea comercială prin stabilirea unei zone de liber schimb aprofundată și cuprinzătoare (ZLSAC). Acordul a fost semnat în luna iunie 2014 și a intrat în vigoare, provizoriu, pentru o mare parte din conținutul său în septembrie 2014. De atunci, acordul a fost ratificat de către Parlamentul R. Moldova și Parlamentul European și de către toate statele membre ale UE. Prin urmare, acordul a intrat pe deplin în vigoare la 1 iulie 2016.

Un sector economic competitiv și diversificat este de o importanță majoră pentru economia R. Moldova. Astfel, Acordul implică mai multă liberalizare și mai puține rezerve pentru partea moldovenească decât pentru partea UE.

Din punct de vedere macroeconomic, după declinul mare ce a fost înregistrat de la începutul tranziției post-sovietice, economia R. Moldova a început să se redreseze abia începând cu anul 2000, fiind puternic lovită de efectele crizei economice mondiale din 2009.

În mod tradițional, UE a furnizat mai multe tehnici importante și asistență financiară pentru Moldova, inclusiv subvenții bugetare și investiții majore din partea Băncii Europene pentru Investiții și Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Însă, cu toate acestea, în 2015, pe fondul fraudei bancare și al ritmului lent al reformelor, partenerii de dezvoltare al Moldovei, inclusiv și UE a suspendat temporar asistența financiară până când guvernul R. Moldova a arătat dovezi clare ale reformelor întreprinse.

Moldova are un potențial considerabil pentru dezvoltarea domeniului agricol, inclusiv pentru exporturile către UE. Astfel, liberalizarea tarifelor este principiul de bază pentru crearea unei zone de liber schimb. De la începutul aplicării provizorii a DCFTA la 1 septembrie 2014, UE a liberalizat importurile din Moldova pentru aproape toate bunurile, cu doar un număr limitat de excepții la produsele agricole. Liberalizarea de către Moldova este supusă perioadelor de tranziție.

Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (DCFTA) este un acord între UE și Republica Moldova care urmărește o relație comercială preferențială, bazată pe condiții avantajoase, acordând fiecărei din aceste părți un acces mai bun pe piață, decât ce este oferit altor parteneri de comerț. Acordul de Liber Schimb urmărește eliminarea taxelor vamale de import (și export, daca există) în comerțul produselor între aceste părți. Acesta are ca scop eliminarea barierelor în comerțul serviciilor și un acces mai bun al companiilor pe piețele respective. Zonele de Liber Schimb (ZLS) stabilite de UE în relație cu partenerii săi comerciali, de obicei includ un număr de domenii, care depășesc „comerțul" obișnuit. Este o abordare „cuprinzătoare" vis-a-vis de comerț, legată de faptul că comerțul nu mai este decuplat de politicile interne privind achizițiile, concurența, proprietatea intelectuală sau dezvoltarea durabilă.

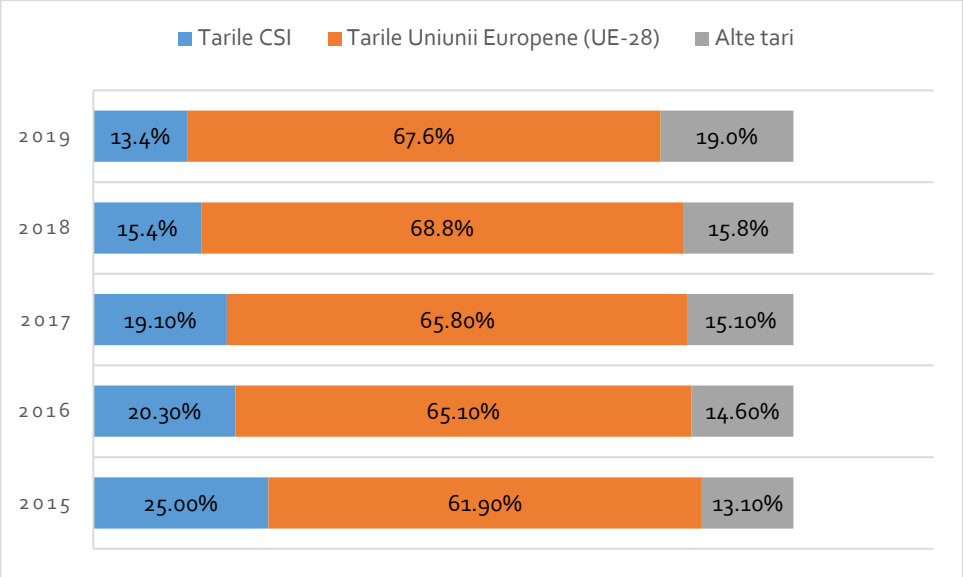

Figura 1. Evoluția exporturilor R. Moldova pe grupe de țări în perioada anilor 2015-2019

Sursa: Calcule realizate de autor în baza datelor BNS (www.statistica.md)

Per ansamblu, structura exporturilor a suferit mari modificări fiind direcționate pozitiv spre UE. Pe de o parte, acestea au fost determinate de majorările în termeni valorici ale exporturilor în UE, pe de altă parte, de influența nefastă a măsurilor restrictive aplicate de către Federația Rusă. În consecință, s-a diminuat ponderea țărilor CSI în total exporturi ale țării de la 25% în 2015 până la 13,4% în 2019 (figura 1). Este de menționat faptul că, diminuarea în termeni absoluți a exporturilor către Federația Rusă a fost influențată în cea mai mare parte de reducerea dramatică a reexporturilor.

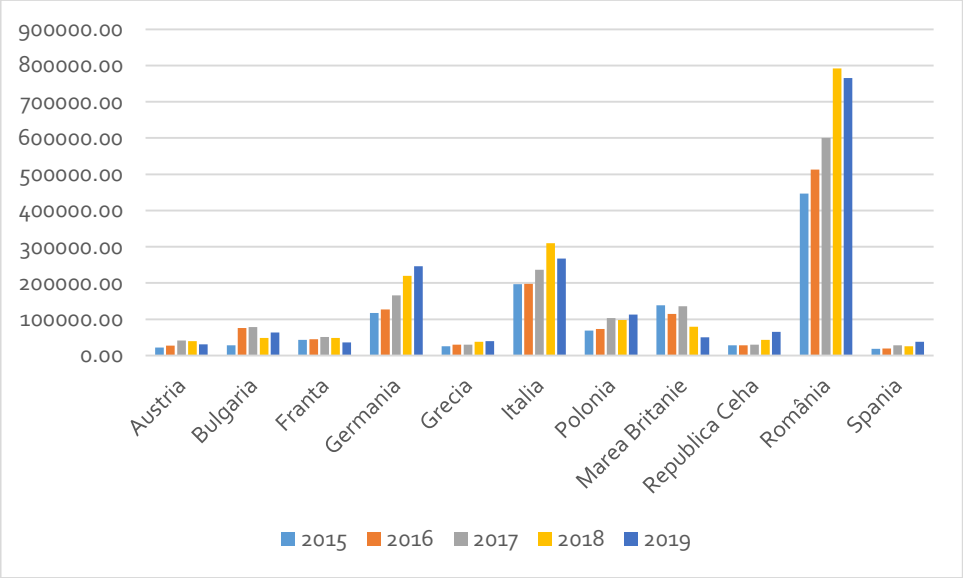

Figura 2. Principalele destinații ale exporturilor R. Moldova în țările membre ale UE în perioada anilor 2015-2019 (mil USD)

Sursa: Calcule realizate de autor în baza datelor BNS (www.statistica.md)

Exporturile R. Moldova au înregistrat creșteri esențiale pentru cele mai importante țări ale UE. Partenerul principal în realizarea politicii comerciale pe dimensiunea exporturilor este România cu o pondere valorică de 27,5% din totalul exporturilor sau 23,9% din totalul exporturilor UE în perioada

de referință. Astfel, România este urmată de Italia și Germania cu o pondere valorică de 14,6% și respectiv 13,4% din totalul exporturilor UE sau 9,6% și respectiv 8,8 din totalul exporturilor, în perioada de referință (Figura 2).

Astefl, ca urmare a unei expansiuni a industriei textile, exporturile de îmbrăcăminte capătă o importanță majoră și reprezintă deja cea mai mare pondere a exporturilor. Celelalte exporturi ale R. Moldova includ legume și fructe, băuturi, utilaje electrice, semințe oleaginoase și cereale. Principalii parteneri de export ai Moldovei sunt Rusia, România, Italia, Ucraina, Regatul Unit, Belarus și Germania.

În perioada de referință, poate fi observată o majorare a exporturilor către România și Regatul Marii Britanii, în mare parte datorate majorării livrărilor de semințe de floarea soarelui de 5 și respectiv 3 ori către aceste piețe. Totodată, exporturile către Polonia au înregistrat o diversificare mai amplă, fiind înregistrate creșteri semnificative la exportul de tapițerii auto, dar și de suc de mere și, în premieră, de alcool etilic. De asemenea, o dinamică pozitivă au cunoscut și exporturile către Bulgaria, avans care a fost posibil urmare a majorării de 6 ori a exporturilor de zahăr și semințe de floarea soarelui, dar și apariției exporturilor de circuite electrice ce nu erau caracteristice anterior acestei destinații. De cealaltă parte, majorarea exporturilor către Germania a fost datorată în mare parte creșterii reexporturilor de mijloace de transport. În același timp, în perioada de referință exporturile către Italia au fost stabile, nefiind înregistrate careva evoluții ale acestora.

Exporturile de produse non-agricole au avut loc pe fundalul unei temperări a activității unor sectoare ale industriei UE, inclusiv beneficiari direcți ai principalelor categorii de produse exportate de Republica Moldova, precum și reducerii prețurilor de import pentru acestea. Chiar și în aceste condiții, exportul de produse industriale către UE a înregistrat un trend pozitiv, în comparație cu alte destinații, înregistrând o majorare de 11% în perioada de referință, iar exprimate în termeni cantitativi acestea au înregistrat creșteri pentru 69% din categoriile de exporturi la nivel de grupă tarifară.

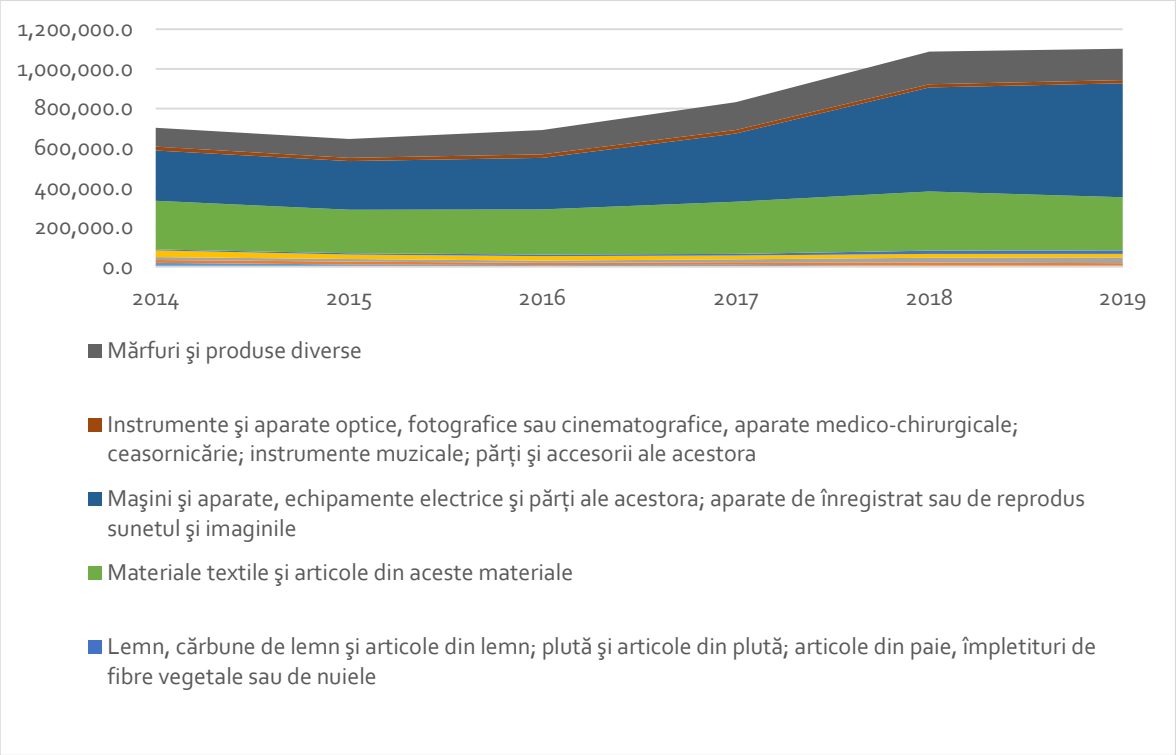

Figura 3. Exporturilor R. Moldova în țările membre ale UE în perioada anilor 2014-2019 a principalelor produse non-agricole (mii USD)

Sursa: Calcule realizate de autor în baza datelor BNS (www.statistica.md)

Printre principalele produse non-agricole care au fost exportate către UE rămân a fi firele și cablurile care dețin o pondere de circa 30% în exporturile non-agricole în UE, fiind exportate în

proporție de 89% în România. Acestea fiind urmate de exporturile de scaune (tapițerii auto) care dețin o pondere de 11% în exporturile de produse non-agricole în UE, iar principala destinație a acestora fiind Germania și Polonia cu ponderi de 52% și respectiv 19%. În rest, topul exporturilor non-agricole fiind dominat de produse din industria textilelor (îmbrăcăminte și încălțăminte) (Figura 3).

În concluzie, vreau să menționez faptul că, în pofida tuturo circumstanțelor economice și politice dificile înregistrate pe parcursul primilor ani de implementare a Acordului de Asociere a R. Moldova la UE, constatăm primele efecte pozitive evidente. Astfel, în perioada 2015-2019, exporturile R. Moldova spre UE au crescut cu circa 24% comparativ cu 2012-2014, iar importurile, în aceeași perioadă de timp, au scăzut cu 14% (contrar temerilor privind o eventuală abundență de produse importate din UE). Aceasta a permis diminuarea esențială a dezechilibrului în comerțul dintre R. Moldova și UE, prin reducerea deficitului balanței comerciale tocmai cu 45% în perioda de referință. Prin urmare, în timpul implementării Acordului de Asociere a R. Moldova la UE, produsele autohtone au devenit mai competitive pe piața UE, contribuind la creșterea și diversificarea exporturilor, fapt ce este un avantaj competitiv pentru o creștere economică dinamică și durabilă în timp.

Primele perioade de implementare a Acordului de Asociere a R. Moldova la UE au fost marcate de mai multe turbulențe (criza bancară, criza politică, seceta din 2015) care au afectat procesul de implementare a angajamentelor Moldovei. În mod obiectiv, este nevoie de mai mult timp pentru ca exportatorii să implementeze plenar cerințele UE, precum și să se adapteze specificului și rigorilor acestei piețe. Prin urmare, în anii următori efectele Acordului de Asociere a R. Moldova la UE vor putea fi mult mai semnificative. De fapt, creșterea efectului marginal al Acordului de Asociere a R. Moldova la UE se observă din a doua jumătate a anului 2017, atât pentru exporturile de agroalimentare, cât și de industriale, fapt ce servește impulsionarea majoră pentru explorarea mai vastă a oportunităților Acordului de Asociere a R. Moldova la UE în anii următori.

BIBLIOGRAFIE:

1. Acordul de Asociere a R. Moldova la UE https://mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf
2. I. G. Bărbulescu *Uniunea Europeană de la național la federal,* Volumul 1, București, 2005
3. G. Cojocaru, *Politica externă a R. Moldova,* Chișinău, 2008

SECȚIUNEA 4: CARPE SCIENTIAM: EVOLUȚIILE ȘTIINȚELOR SOCIALE ȘI UMANITARE ÎN ECONOMIA CUNOAȘTERII

MOTIVATION AND JOB SATISFACTION OF EMPLOYEES

MOTIVAȚIA ȘI SATISFACȚIA ÎN MUNCĂ A ANGAJAȚILOR

Marina BAIEȘU, dr.
Email: mbaiesu@yahoo.com
Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chişinău, Republica Moldova
Telefon: (+373) 22224128; Fax: (+ 373) 22221968, www.ase.md

Abstract. ***Actuality:*** *Employee satisfaction is important because a person's attitude and beliefs affect their behavior. These can contribute to the employee working productively, or conversely, to working inefficiently.*
Satisfaction also affects the general condition of the person, because the person spends a good part of the day at work. Respectively, if the person is dissatisfied with the work he carries out, it also affects other areas of life.
Objective: *As benefits for the company, studying the degree of satisfaction will guarantee employee retention, increase productivity, reduce costs for recruitment and training, will ensure high quality products or services that will contribute to customer satisfaction and loyalty.*
Research methods: *In order to know the degree of satisfaction, profile questionnaires and / or interviews can be used. These tools measure the extent to which the employee is satisfied with the work he does, because it is imperative to match personal characteristics and values with those of the organization.*
Results: *There are many reasons why employees become discouraged by their jobs, including organizational stress, lack of communication and appreciation, and limited opportunities for promotion. Management needs to find ways to improve these factors so that they have a high degree of employee satisfaction and retention in the workplace.*
Key words: *Benefits, Compensation, Employees, Enterprise, Job Performance, Job Satisfaction, Motivation, Personnel Management, Workers*

JEL CLASIFICATION: *M 54, M 52, M 51, J 33, J 62*

Ce trebuie de făcut pentru a motiva angajații?

O lungă perioadă de timp, s-a crezut că performanţa unui angajat, randamentul şi efcienţa muncii acestuia ar depinde în special de cunoştinţele, aptitudinile, abilităţile pe care el le posedă şi pe care şi le poate îmbunătăţi prin training şi formare profesională. Și totuşi, managerii organizaţiilor observau că persoane foarte dotate din punct de vedere fizic şi intelectual - în funcţie de natura muncii prestate - se dovedeau a avea performanţe foarte scăzute în comparaţie cu alţii, mai puţin înzestraţi. Justificarea pe care au găsit-o psihologii este faptul că, reuşita activităţii de muncă se obţine numai în sau şi în condiţiile în care dotarea şi formarea individului sunt însoţite şi susţinute de o stare internă dinamizatoare, direcţională şi energizatoare care îi permite individului să se centreze pe realizarea obiectivelor propuse şi anume motivaţia [Zlate 2007, pp 385-386]

Capacitatea motivaţiei de a determina o serie de caracteristici ale comportamentului în muncă este foarte bine surprinsă de Pinder [Pinder C.,1998, p.11] care preciza că motivaţia este *un set de forţe energice care îşi au originea atât în interiorul, cât şi în exteriorul individului pentru a iniţia comportamentul asociat cu munca şi pentru a determina forma, direcţia, intensitatea şi durata sa.*

Contrar acestor abordări, există şi o serie de psihologi care consideră că motivaţia poate să fie doar parţial factorul determinant al modului în care angajaţii muncesc şi că există şi alţi factori, la fel de importanţi, care le determină atitudinea faţă de muncă, oamenii muncind foarte mult chiar şi atunci când nu sunt obligaţi să o facă, sau motivaţi. [McClelland D., 1980]

Prin urmare, toate aceste abordări, deşi uneori considerate antagoniste, justifică nevoia de a realiza în continuare studii şi cercetări cu privire la motivaţia în muncă, pentru a putea înţelege şi explica comportamentele organizaţionale şi modul în care managementul unei organizaţii trebuie să acţioneze în această direcţie pentru a-şi atinge scopul final – performanţa.

Direct legat de diversele tipuri de motivaţii ale comportamentului organizaţional şi de performanţă a apărut conceptul de satisfacţie în muncă, pentru care au fost realizate nenumărate studii de-a lungul anilor, cu numeroase concluzii interesante.

Gradul de satisfacţie a angajaţilor unei organizaţii este direct legat de o serie de factori ce ţin atât de organizaţie şi de locul de muncă, cât şi de nevoile fiecărei persoane în parte. De aceea, în vederea evaluării satisfacţiei angajaţilor din perspectiva managementului organizaţional trebuie să avem în vedere mai ales sistemul motivaţional al fiecărui individ în parte.

Importanţa muncii este deosebită pentru dezvoltarea fiecărui individ. În muncă persoana îşi satisface aspiraţiile, îşi realizează idealurile şi îşi îmbogăţeşte personalitatea. La baza alegerii carierei stau: aspiraţiile, idealurile, interesele, aptitudinile, etc. Astfel, în timp ce unii dintre noi optăm pentru o anumită meserie, deoarece credem că prin acea muncă ne vom realiza năzuinţele, alţii alegem o altă muncă pentru a obţine un salariu mai bun, sau pentru a ne satisface nevoia de afiliere, sau pur şi simplu, alegem o muncă la întâmplare, fără a şti prea multe despre ceea ce urmează sa facem. Motivele care stau la baza alegerii unei cariere, sunt extrem de diverse.

Majoritatea care îmbrățișează succesul motivației nu neagă necesitatea angajaților de a avea un mobil bine conturat de a munci. Astfel, nu ne putem aștepta ca o procedură standard de motivație să fie eficientă în toate cazurile și pentru toți angajatorii, indiferent de domeniu.

Cu toate acestea se acceptă faptul că se poate acționa asupra întregului colectiv de angajați, îmbinând nevoile inidividuale cu cele ale motivării efective. Astfel, nevoile umane se pot clasifica în următoarele categorii: fiziologice, de securitate, sociale, de autorespect și de autoîmplinire, iar motivarea este influențată de satisfactie sau insatisfactie.

In acest cadru, conducerile agenților economici trebuie să se preocupe să elimine insatisfacția prin majorarea salariilor individuale ale angajatilor, să le îmbunătățească ambianța de lucru si condițiile de muncă, să le asigure mai multe facilități.

Satisfacerea nevoilor fiziologice și de securitate poate fi considerată ca fiind echivalentul eliminării unor factori de insatisfacție, în timp ce satisfacerea unor nevoi superioare de ordin social și de autoîmplinire este echivalentul asigurării factorilor de satisfacție.

Desigur, angajații nu sunt motivați numai prin satisfacerea nevoilor fiziologice și de securitate. De asemenea, este incorect să vedem că nevoile umane se manifestă succesiv, cu aparitia unei anumite categorii de nevoi.

Cu toate că cei mai mulți angajați sesizează imediat mediul de insatisfacție, în mod curent le este greu să spună de ce sunt nesatisfăcuți în lipsa elementelor de satisfacție sau atunci când prezenta acestora este greu sesizabilă. În schimb, ei trăiesc experiența unei ușoare neliniști sau insatisfacții.

Cu toate că, atât factorii de satisfacție, cât și factorii de insatisfacție sunt la fel de importanți pentru motivație, din cauza dificultății de a-i recunoaște pe cei din urmă, este mai important să se asigure factorii de satisfacție, decât să se elimine cei de insatisfacție. [Pașa F., Pașa L., 2011, p 17]

Contextul procesului "motivaţie - satisfacţie"

Satisfacţia, spune A. Ripon [Ripon A.,1987, p 421], este produsul experienţei concrete a relaţiei psihice între individ şi o anumită situaţie de muncă. Care sunt relaţiile între satisfacţie şi motivaţie? După o sinteză de 5000 de studii cu privire la psihologia muncii industriale, Lawler [Lawler E., 1996] spune că satisfacţia este un indicator al motivaţiei, dar nu şi cauza acesteia. Cei mai mulţi autori însă corelează atât de puternic aceşti doi termeni, încât ajung să-i identifice.

Considerăm că aşteptările şi aspiraţiile diferenţiază motivaţia de satisfacţie. Această teorie este aprobată de mulţi autori: motivaţia este legată de un calcul probabilistic ce are drept caracteristică o evaluare a ceea ce va fi în viitor. Satisfacţia se află în legătură directă cu experienţa, având rol esenţial în evoluţia scopurilor şi a proiectelor. Motivaţia precede satisfacţia, dându-i acesteia semnificaţia şi raţiunea de a exista.

De ce trebuie dezvoltată satisfacţia şi cum se poate realiza acest lucru? De ce întreprinderile caută să crească satisfacţia în muncă? Care sunt caracteristicile satisfacţiei? Care sunt variabilele ce permit creşterea nivelului general de satisfacţie în întreprindere? Ce determină ca salariaţii să fie mai mult sau mai puţin satisfăcuţi de munca lor? Referinţa esenţială o găsim la Herzberg: factorii de insatisfacţie nu sunt aceiaşi cu factorii de satisfacţie. Primii sunt factori extrinseci: politica şi administrarea firmei, salariul, relaţiile şi condiţiile de muncă. Dimpotrivă, factorii-sursă de satisfacţie sunt factori intriseci: reuşita în muncă, natura muncii, stima altora, responsabilitatea asumată, promovarea. Pe lângă variabilele legate de muncă, satisfacţia este determinată şi de alţi factori, cum ar fi:

- Satisfacţia este obţinută atunci când salariatul are impresia unui echilibru între ceea ce el aduce întreprinderii (competenţă, experienţă) şi ceea ce îi oferă întreprinderea (varietatea postului, nivelul de complexitate). Insatisfacţia apare atunci când diferenţa este fie pozitivă (aduc mai mult decât primesc), fie negativă (aduc mai puţin deoarece nu primesc);
- Cu cât munca apare mai importantă, cu atât ea tinde spre satisfacţie şi invers. Cu cât aşteptările personale sunt mai puternice în raport cu munca, cu atât insatisfacţia are consecinţe mai puternice (printre ele, absenteismul);
- Se poate stabili o corelaţie între sănătatea mentală şi satisfacţie. Sănătatea mentală se diferenţiază prin factori de anxietate, de stimă, de sensibilitate. Un salariat „echilibrat" are mai multe şanse să fie satisfăcut de munca sa. [Caramete C., 2004, p 97]

Se consideră că satisfacţia globală faţă de slujbă nu este cea mai adecvată măsură pentru ceea ce simt oamenii pentru muncă. Oamenii putând fi satisfăcuţi cu unele aspecte ale muncii şi cu altele nu. O măsură globală a satisfacţiei nu poate reflecta clar aceste diferenţe, astfel Duane şi Sydney Schultz precizează că aceasta implică o colecţie de numeroase atitudini.

La nivel internaţional nu există încă un consens cu privire la cea mai bună metodă de măsurare a satisfacţiei în muncă (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007). Cele mai folosite metode pentru a evalua satisfacţia în muncă sunt interviul şi chestionarul. Indiferent de metoda utilizată, există două abordări cu privire la evaluarea satisfacţiei în muncă:

- O abordare holistică, ce măsoară **satisfacţia globală** a angajaţilor prin întrebări generale, de tipul „cât de mulţumit sunteţi de munca desfăşurată?". În accepţiunea lui Zlate (Zlate M.,2007, p.437) se poate vorbi despre un *indice global al satisfacţiei* ce poate fi considerat *un scor total al atitudinilor manifestate de oameni faţă de diferitele aspecte ale muncii sau media acestora.* Acestei abordări i-au fost aduse de-a lungul timpului foarte multe critici, atitudinea oamenilor faţă de muncă fiind dependentă de o multitudine de factori precum: recompensa, condiţiile de muncă, relaţiile cu managementul, securitatea etc.

- O abordare factorială a evaluării, ce măsoară **satisfacţia „de faţetă"**, aceasta aducând în prim-plan faptul că satisfacţia în muncă este influenţată de diferite aspecte ale muncii, denumite faţete, două persoane putând avea acelaşi nivel al satisfacţiei globale, însă influenţat de motive total diferite. De exemplu, o persoană poate fi extrem de mulţumită de salariul pe care îl obţine în urma muncii prestate, însă poate fi foarte nemulţumită de condiţiile de muncă şi de relaţia cu şeful direct, rezultând în final un nivel al satisfacţiei moderat. Prin urmare, este important să identificăm fatorii care determină satisfacţia şi insatisfacţia pentru a putea lua măsuri de îmbunătăţire a nivelului global.

Pentru măsurarea cât mai adecvată a satisfacţiei este necesară investigarea tuturor aspectelor de muncă. După cum sa vorbit anterior, deosebim satisfacţia de faţetă, care cuprinde atitudinea angajatului faţă de anumite aspecte ale muncii sale: satisfacţia salarială, satisfacţia în legătură cu climatul socio-afectiv, promovările etc., şi satisfacţia generală ce se referă la mai mult decât simpla îmbinare a satisfacţiilor de faţetă. Se apreciază că numărul acestora variază de la un tip de slujbă la altul. Unele reţele sunt mai importante pentru anumiţi angajaţi decât altele. Anumite aspecte ale satisfacţiei în muncă se găsesc doar în anumite munci, în timp ce altele sunt comune pentru toate.

În literatura de specialitate există trei perspective generale asupra satisfacţiei în muncă: una se leagă de caracteristicile postului, a doua de factorii sociali, iar a treia de factorii individuali. Conform explicaţiilor legate de caracteristicile postului, satisfacţia în muncă este determinată de natura muncii angajatului sau de caracteristicile organizaţiei. Potrivit acestei perspective, angajaţii îşi evoluează cognitiv postul.

Satisfacţia este în funcţie de diferenţa dintre rezultatele muncii pe care oamenii le vor şi pe cele care le percep. Salariaţii care îşi îndeplinesc cât mai mult din aşteptările cu privire la munca lor vor înregistra nivele mai ridicate ale satisfacţiei. Din această perspectivă este importantă şi corectitudinea distributivă a repartizării recompenselor. Corectitudinea distributivă apare când oamenii primesc ceea ce ei consideră că merită ca rezultat al muncii lor. Corectitudinea procedurală apare când procesul utilizat pentru determinarea rezultatelor muncii este văzut ca rezonabil. Percepţia corectitudinii procedurale este influenţată de explicarea deciziilor, consecvenţa procedurilor, utilizarea informaţiilor corecte, comunicarea în dublu sens în timpul procesului.

Explicaţiile prin prisma factorilor sociali se leagă de ipoteza conform căreia oamenii îşi dezvoltă raţionamentele despre satisfacţia în muncă pe baza interacţiunilor cu ceilalţi. De exemplu, un nou angajat care interacţionează cu alţi angajaţi nesatisfăcuţi are şanse mari să devină şi el nesatisfăcut de slujba sa. Satisfacţia faţă de munca prestată are o capacitate de a se emana în colectivul de muncă, având un caracter de contagiune.

Explicaţiile individuale sunt printre cele mai recente, premisa lor fiind că anumiţi oameni sunt predispuşi să fie mai mult sau mai puţin satisfăcuţi de munca lor, în ciuda modificării altor factori, adică satisfacţia în muncă ar putea fi moştenită genetic. Dovezi aduc studiile realizate pe gemeni de către Arvey [Arvey R.,1989, pp.187-192], care arată că aproximativ 30% din versiunea satisfacţiei în muncă poate fi atribuită factorilor genetici. În momentul de faţă se consideră că mecanismul este mai complicat, moştenindu-se tendinţa de a reacţiona pozitiv la stimulii din mediu, care la rândul ei se exprimă posibil în satisfacţie legată de muncă.

Este greu de desprins motivaţia de satisfacţie. Desigur motivaţia are rol propulsiv, ce stimulează performanţa, evaluarea pozitivă sau negativă a acesteia va produce satisfacţie, iar satisfacţia la rândul său reprezintă un suport pentru motivaţie. În urma atingerii scopurilor sale sau a celor propuse de organizaţie, stingerea tensiunii iniţiale produce satisfacţie. Majoritatea trebuinţelor nu dispar prin

satisfacţie, ce au tendinţa de a reapărea ciclic, la acelaşi nivel sau la un nivel mai amplu, ca modalităţi comportamentale sau scopuri.

Satisfacţia în muncă este un feed-back motivaţional legat de rezultatul evaluat al activităţii (atingerea scopului), o trăire subiectivă a evaluării externe şi interne (internă – omul este mulţumit de ceea ce a făcut, externă – omul este mulţumit de ce/cât a câştigat, cum a fost evaluată munca sa de ceilalţi).Munca permite atingerea unor scopuri foarte diverse:obţinerea unei retribuţii băneşti, stabilirea unor relaţii interumane, folosirea capacităţilor mentale şi fizice pentru a produce bunuri şi servicii utile socialităţii, dobândirea unei competenţe, realizarea unui sistem de apartenenţă, precizarea unui statut social, dobândirea prestigiului, realizarea unor idealuri, formarea şi dezvoltarea personalităţii. [Sîrbu M., 2014, pp 52-53]

Sistemul de percepție și valori ale angajaților reprezintă, de fapt, elementele de bază ale procesului motivație — satisfacție, deoarece intervin pertinența și valoarea situatiei pentru angajat, respectiv interesul și dezinteresul pentru activitatea pe care o desfăsoară efectiv.

Astfel, nu întotdeauna mărirea salariului implică cresterea motivației. Dacă motivația nu este percepută si ca o nevoie intrinsecă de muncă si de autorealizare profesională prin muncă, există riscul de a crede că o creștere de salariu implică și creșterea pe măsură a rezultatelor, respectiv a productivității muncii.

Acest aspect este evidențiat de faptul că agenții economici au procedat, an de an, la majorarea salariilor angajaților, fără însă ca rezultatele să crească cel puțin în aceeași proporție.

Mai mult, angajații agenților economici, știind că fie pentru o productivitate înaltă, fie pentru una scăzută vor primi același salariu, ei nu își implică întreaga capacitate pentru realizarea obiectivelor generale, aspect care practic determină demotivarea colectivelor de muncă. Numai teama de a deveni șomer poate fi o motivație adevărată și nu dorința de a realiza mai mult și mai bine.

Mijloacele clasice de creștere a salariilor și premiile nu oferă în prezent creșteri importante a veniturilor pentru a motiva angajatii să adopte un alt comportament decât cel pasiv.

Pentru a motiva angajații să depună eforturi suplimentare, pentru a fi dinamici și creativi, trebuie oferite creșteri substanțiale a veniturilor acestora față de cele acordate în mod obișnuit.

Având în vedere că banii sunt un factor motivațional scump, majoritatea managerilor își îndreaptă atenția mai mult spre îmbunătățirea condițiilor de muncă și spre instruirea suplimentară a angajaților, decât să plătească salarii mai mari. [Pașa F., Pașa L., 2011, p 17]

De câţiva ani, companiile se concentrează să-şi măsoare succesul în indicatori financiari. Respectiv, ei îşi distribuie eficient resursele cumpărând cele mai bune tehnologii, creând procese performante. Însă, cu toate acestea, companiile recurg la optimizare, outsourcing sau offshoring pentru a-şi mări performanţa organizaţională. De ce se întâmplă acest fenomen?

Precum au arătat multiplele cercetări, performanţa organizaţiei este strict legată de satisfacţia angajaţilor. Respectiv, 39% din capacitatea de muncă este atribuită gradului înalt de satisfacţie. [Constantinescu A.,2014, p 89]

Satisfacţia angajaţilor semnifică diferite lucruri pentru diferiţi oameni. Respectiv, pentru a exclude conceptul general că satisfacţia înseamnă doar gratitudinea plăcerii, asociindu-l cu fericirea şi confortul, vom face referinţă la performanţa înaltă la locul de muncă, împlinirea în bază de realizări şi relaţii eficiente.

S-a observat că satisfacţia în muncă este un factor indispensabil pentru explicarea comportamentului motivant ce determină implicarea în muncă a angajaţilor.

Gradul de satisfacţie în muncă depinde de evaluările şi aşteptările angajaţilor, ceea ce înseamnă că ei pot avea acelaşi nivel de satisfacţie, dar datorat unor motive diferite; respectiv, unul şi acelaşi

factor poate produce un nivel diferit de satisfacţie la diferite persoane sau chiar la aceeaşi persoană, dar în situaţii diferite. Lipsa de satisfacţie în muncă poate cauza absenteism, fluctuaţii de personal, afectează motivaţia şi performanţele angajaţilor.

Una dintre cele mai dificile aspecte de gestionat din domeniul Resurselor Umane este menţinerea angajaţilor: înţelegerea de ce aceştia părăsesc organizaţia şi ce se poate de făcut pentru a spori retenţia angajaţilor.

Prin urmare, acesta este motivul primar datorită căruia organizaţiile investesc resurse semnificative în training, dezvoltare, compensaţii materiale şi nemateriale, precum şi dezvoltă cultura organizaţională, stabilesc strategii şi obiective.

Astfel, prin măsurarea gradului de satisfacţie / insatisfacţie se poate diagnostica măsura în care unele programe de motivare au fost sau nu eficiente: creşterea satisfacţiei angajaţilor poate fi un indicator al utilităţii programelor respective.

Prin urmare, pentru a garanta satisfacţia angajaţilor, se atrage atenţie la următoarele aspecte:

1. Condiţiile de muncă (dotarea fizică a companiei, disponibilitatea resurselor şi condiţiile de recreere);

2. Salariul şi beneficiile (mărimea retribuţiei şi gradul de echitate în distribuirea acesteia, precum şi alte suplimente sau recompense obţinute);

3. Oportunităţile de dezvoltare (disponibilitatea oportunităţilor de sporire a competenţelor şi frecvenţa acestora);

4. Colaborarea în companie (prezenţa suportului social, a relaţiilor de ajutorare reciprocă, gradul de pregătire profesională a coechipierilor precum şi calitatea relaţiei cu supervizorii, nivelul de competenţă şi interesul pe care îl manifestă supervizorii faţă de angajaţii cu care lucrează);

5. Structura şi scopurile organizaţionale (prezenţa oportunităţilor de promovare, gradul de rigiditate a structurii organizaţiei, cunoaşterea strategiei şi obiectivelor companiei). [Ghidul antreprenorului, 2014]

CONCLUZIE

Satisfacţia angajaţilor este importantă deoarece atitudinea şi convingerile persoanei îi afectează comportamentul. Acestea pot contribui la faptul ca angajatul să lucreze productiv, sau din contra, să lucreze ineficient.

De asemenea, satisfacţia afectează starea generală a persoanei, din motivul că persoana îşi petrece o bună parte a zilei la serviciu. Respectiv, dacă persoana este nemulţumită cu munca pe care o desfăşoară, aceasta afectează şi celelalte domenii ale vieţii.

Ca şi beneficii pentru companie, gradul de satisfacţie înalt va garanta retenţia angajaţilor, creşterea productivităţii, se vor reduce costurile pentru recrutare şi training, va asigura calitatea înaltă a produselor sau serviciilor ce vor contribui la satisfacţia şi loializarea clienţilor.

În vederea cunoaşterii gradului de satisfacţie pot fi utilizate chestionarele de profil şi/sau interviurile. Aceste instrumente măsoară în ce măsură angajatul este mulţumit de munca pe care o face, pentru că este imperativ potrivirea caracteristicilor şi valorilor personale cu cele ale organizaţiei.

De asemenea, cât de confortabilă este comunicarea internă, cum se simte în raport cu superiorii şi colegii. Oportunităţile de dezvoltare şi promovare, la fel contribuie la menţinerea angajaţilor şi la gradul de mulţumire al acestora.

Respectiv, sunt numeroase motive din care angajaţii devin descurajaţi de meseriile lor, incluzând stresul organizaţional, lipsa comunicării şi a aprecierii, şi oportunităţi limitate de creştere.

Managementul trebuie să găsească modalităţi de îmbunătăţire a acestor factori, astfel încât să aibă un grad înalt al satisfacţiei şi retenţiei angajaților la locul de muncă.

BIBLIOGRAFIE

1. Zlate M., Tratat de psihologie organizational-manageriala, volumul al II-lea, editura Polirom, Iasi, 2007, pp 385-386, 437
2. Pinder, C.C., *Work motivation in Organizational Behaviour,* Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ. 1998, p.11
3. McClelland, D.C., *That urge to achieve,* în Ritchie, J.B., Thompson, P., *Organization and People: Readings, Cases, 1980*
4. Pașa F., Pașa L., Motivația angajaților, rev. Tribuna Economică, Nr. 34, București, 2011, p.17
5. Ripon, A., Satisfaction et implication dans le travail. In Lévy-Leboyer, & Spérandio (Eds.), 1987, p.421
6. Lawler, E., Satisfaction and behavior. In J. Hackman, E. Lawler, & L. Porter (Eds.), *Perspectives on behavior in organizations* New York: McGraw-Hill, 1996(pp. 78–87).
7. Caramete C., Motivare: satisfacţia în procesul motivaţional şi implicarea în muncă, rev. Economia, ASE București Nr. 1, 2004, p.97
8. Arvey, R. D., Bouchard, T. J., Jr., Segal, N. L., & Abraham, L. M., Job satisfaction: Environmental and genetic components. *Journal of Applied Psychology, 74*(2), 1989, p. 187–192
9. Sîrbu M., Relația dintre motivație și satisfacție în muncă, Conferința practico-științifică cu participarea internațională: Practica psihologică modern, 26-28 septembrie 2014, pp. 49-57
10. Constantinescu A., Motivatie si satisfactie in procesul de munca. Comparatie 2008-2010, editura Universitatii din Bucuresti, 2014, p.89
11. Ghidul Antreprenorului, Satisfacţia angajaţilor, componenta esenţială a succesului companiei Chișinău, 2014

LEVERS FOR DEVELOPMENT OF THE CONTEMPORARY ECONOMY AND SOCIETY IN THE WORLD & ISRAEL

POVERI PENTRU DEZVOLTAREA ECONOMIEI ȘI SOCIETĂȚII CONTEMPORANE ÎN LUME ȘI ISRAEL

LAMA MASHAL, PhD Student
Email: lamamashal@gmail.com
Institute of international relations of Moldova (IRIM)
54, Puşkin Street, Chişinău, http://irim.md/

***Abstract**: The global community deals with a higher and higher number of challenges from the traditional competitors and from the emerging economies. The common planning stimulates the efforts in the research field and can lead to obtaining results which would not be possible if each country acted individually. Research and development (R&D) contribute to economic growth, contributes to the approach of a social challenge as poverty, precarious health and environmental degradation. From the author analysis, it results that the European economic environment must eliminate the gap separating it from the Japanese and the American industry to remain in the first line of technology and innovation. Currently (before the Covid 19), the EU notices the objective to invest 3% of the GDP in research-development. It is necessary for the EU, including Israel, to improve the investment conditions of the private sector in the of R&D field. A common approach of R&D and of the innovation would widen the expense range in relation to the transformation of the scientific knowledge in patented processes and products. The European Institute for Innovation and Technology can support this process, promoting the partnerships which create a bridge between education, innovation, research Efforts are made to create on European Research Area, to encourage the transfer of knowledge through the worldwide European researchers' networks. The cooperation between European countries is encouraged by creating effective infrastructures and through a common decision-making process in terms of research. The author of the article will examine the information, trends, demand of the R&D field in some of the EU countries, US, and compare it to the political situation in Israel.*

***Key Words**: Research & Development (R&D), Economy, Innovation, Patents and Technological Developments, Career Development (CD).*

JEL CLASSIFICATION: A13, G3, J2.

1. Introduction

The global economic community deals with a higher and higher number of economic - social, and health (covid-19) challenges from the traditional competitors and from the emerging economies. The common planning stimulates the efforts in the research field and can lead to obtaining results which would not be possible if each country acted individually [2, 134 p.]. Research and development (R&D) contribute to economic growth, contributes to the approach of a social challenge as poverty, precarious health and environmental degradation. **The global world today is in an unfamiliar and unbalanced economic environment**. The only hegemonic power in the world - the United States, and more recently China, countries dependent on foreign capital, while future powers such as China and oil exporters (some of the Arab countries) maintain surpluses on a growing scale [14, 629 p.]. Some worry that the world is at the starting point, that only a dramatic change in economic policy (similar to the impact of the corona virus) can change the course of the walk. Others see basic structural factors that perpetuate a gross imbalance for an extended period of time. Currently (2020 - 2025) the EU notices the objective to invest 3% of the GDP in research-development. It is necessary for the EU, including Israel, to improve the investment conditions of the private sector in the field. A common approach of R&D a strategic, and of the innovation would widen the expense range in relation to the transformation of the scientific knowledge in patented processes and products. The

European Institute for Innovation and Technology [6] can support this process, promoting the partnerships which create a bridge between education, innovation and research. Countries are making efforts to create on **European Research Area**, to encourage the transfer of knowledge through the worldwide European researchers' networks. The cooperation between European countries is encouraged by creating effective infrastructures and through a common decision-making process in terms of research and the state of Israel.

2. Materials

The R&D economic environment in Europe. of the most concrete manifestation of the European economy in relation to research and innovation is the 7th framework program (7th Framework Program or FP7) for the period 2013 - 2023 which benefited from a 50.5-billion-euro budget [7]. According to Linhares et al [12, 1522 p.], this is the sequel of the FP6 program, designed based on the performance of the previous programs, in order to perform a European Research Area, and lead to a European society and economy based on knowledge and development. The highlights of this innovation idea are based on some social - economic paradigms. The first one is that social capital was examined in multinational public-funded R&D projects. The second is that social capital will increase the odds of resource sharing among R&D partners (based on prior ties and shared vision contributed positively towards resource sharing between countries). The third was that commitment was the strongest predictor of resource sharing among R&D partners, and the last one is trust rarely contributed to partners' resource sharing choices.

The FP7 program has appeared in an assessment moment when it was noticed that the results are not the ones expected and that the reform package, characterized by 28 main objectives, 120 sub objectives and 117 indicators did not accompany the desired commitment of the EU member states [5]. Consequently, the updated Lisbon strategy emphasizes the economic growth and the use of the human resources. James et al [10, 449 p.] claims that the European Committee aimed the doubling of the budget, tracking the improvement of various indicators **such as** :

1) number of new financed researcher jobs ;
2) number of financed agreements ;
3) number of participants to the financed research projects ;
4) additional annual financing of small and medium enterprises.

The R&D program - FP7 provides 4 specific programs:

A. Cooperation - Refers to the common research in the field of health, food, agriculture, fishing, biotechnology, information and communication technology, energy, environment including climate changes, transport, including aeronautics), socio-economic and human sciences, space and security. Also, it targets nanoscience's, nanotechnologies, new production materials and technologies ;

B. Ideas - The key element is given by the incorporation of the European Research Council, which finances the border science ;

C. human capital - Is addressed to human resources and includes scholarships for young researches, education during life and career development, establishing partnerships between the research sector and the academic environment, giving excellency prizes etc. ;

D. Financial capacities - The financing contributes to the modernization of the infrastructure, supports research and development at low enterprise level, develops the knowledge and scientific groups and promotes scientific knowledge, in general.

for understanding of unbalance of the economic - innovation situation in the world, the author of the article will present by a "*Cake figure*" (figure 1.1) the central R&D in the world centers of scientific and technical progress, which share in world R&D expenditures.

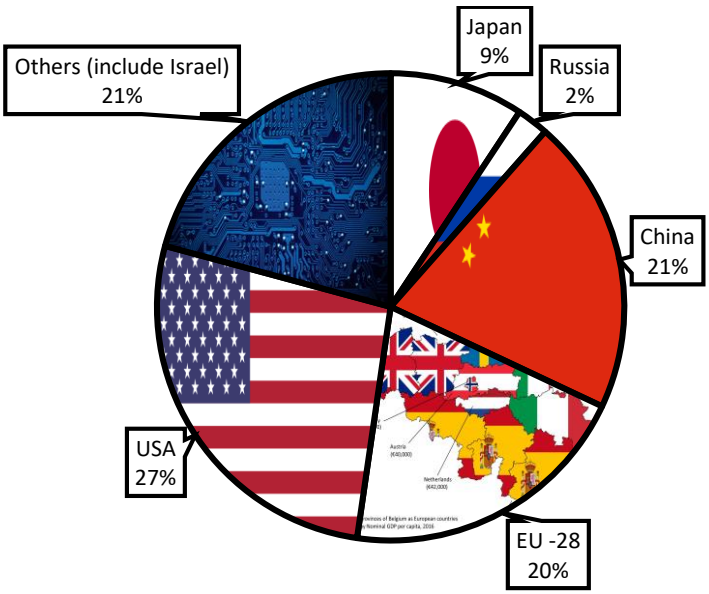

Figure 1.1 The world centres of scientific and technical progress (share in world R&D expenditures)

Source: Made by the researcher from [13]

Innovation environment in the global world- cooperation of EU - US - Eastern countries of Asia, and Israel. The EU development organization manages the Galileo Project for the development of the next generation of satellite Global positioning systems (GPS). The systems of the future shall have a wider range of applications than the usual GPS systems used to guide car drivers, respectively a more efficient management of the traffic and of the research and rescue operations. The ITER reactor in construction in "Carache", France is considered an important step for the construction of prototype reactors for electric plants based on nuclear fusion - a type of nuclear energy considered safe, durable and ecologic [14, 630 p.]. The EU, Canada, China, India, Japan, South Korea, USA and Russia cooperate to the ITER project. The area is the field which first benefited from a research budget within PC7, which certifies the EU intention to have an independent role in the field. The Project Global Monitoring for Environment and Security facilitates access to the information collected from space, which allows the proper anticipation or approach of the ecologic or security crises.

The essential role of scientific research and technological development for increasing economic competitiveness was recognized also in the European Committee's Release; "*More Research and Innovation - Investing for Growth and Employment*" [7] For Israel, and for other countries, the need to boost the increase of the economic competitiveness, especially between 2018-2020, represents the first stage of the integration process, imposes the essential requirement to reduce and exceed the technological gaps which separate them from the other EU member states, USA and OCDE. This fact imposes as major objective for Israel the performance of a dynamic and competitive economic environment, able to assimilate and develop high technology fields and answer to the long-term

strategic development requirements, in the context of the global evolution of the economy based on knowledge [11, 423 p.]. The success of the integration is not related only to learning the interoperability reflexes with the European institutions. More than ever, the challenge of increasing the competitiveness of each separate individual and company in European conditions with high standards of productivity, efficiency and standard of living is considered. Education, research, development and innovation are defining elements of this process.

Recommends and implementation in Israel. The Framework Program for Technological Research and Development for the period 2015-2030 of the OECD, EU countries represents one of the alternative sources of financing of the Israeli companies. All EU member states draft research programs to get out from the economic and financial crisis, especially now in the covid-19 crisis. Considering the career development domain as a priority to exit the crisis, the decrease of the financing in this area is avoided. The "***European Innovation Scoreboard***" [EIS] report for 2019 [6] indicates progresses of the various EU countries in relation to the deficiency in the research-innovation field .

And still, the state of Israel is on its list, not managing to attract important amounts through its programs [12, 1522 p.]. The situation of the relevant indicators for the capacity and impact of the R&D technologic system is the following (year 2018-2019) ;

- The percent number of the researchers from the total population (2018) 4.6 ‰ for Israel, and 9.1 ‰ in the EU [5;3].
- The percent number of the employees with High Tech activities, in the total population is 12.1% in Israel, 4.8 % for Romania, and 15.8 % for the EU [5;3].
- The "weight" of the IT export in exports: 21.6 % for Israel, 3,79% for Romania; 15,90% EU [3;5] .
- The percent number of the employees in knowledge services from the total population: 21% in Israel, 14.5 % in Romania, and 33% EU [5,3].

In Israel, to support the above statements, it is established that the National R&D Plan is structured in five programs forming it[9]:

1) **human resources** - with the objective to increase the number of researchers and their professional performances.
2) **Capacities** - to develop the research infrastructure.
3) **Ideas** - to put in practice peak scientific and technological results, comparable with those at European level, reflected by increasing visibility and international recognition of the Israeli research.
4) **Partnerships in priority domains** - with objectives of focusing the resources and creating the relationships dedicated to solving complex problems and increasing the R&D competitiveness through technological transfer.
5) **Innovation** - to support the pre-competitive and competitive research, led by companies, provided the state aid rules are complied with.

According to the author of the article, the priority fields established in the **career development national plan** should be the following :

- Information and Communication Technology ;
- Energy ;
- Environment ;
- Health ;

- Agriculture - food safety and security ;
- Biotechnologies, biology and genetics ;
- Innovative materials, processes and products ;
- Space and security ;
- Socio-economic and humanist research ;
- Basic sciences .

As an example, in 2019, 836 projects were completed in the Human Resources Program, 20 in Capacities, 46 in Ideas and 3 in Innovation. The most important result categories, which contribute to the aggregation of the assessment indicators of the national CD (Career development) system are significant for the materialization of the advance process towards the knowledge-based society.

3. Conclusions

The future of the world of employment, and with it the world of innovation, is an issue that has preoccupied humanity at least since the first industrial revolution. Concerns about deleting entire industries and professions, lack of employment and business interest, due to various changes and what technology will do to our workplaces have been here for many hundreds of years. In some cases, they were deceived, but in many cases, it turned out in retrospect that these fears were justified.

The employment market, industry, career development, and dynamic global innovation mean changing needs. A reality of research and development from which new jobs increase, with change being the "name of the game" and the conditions are of uncertainty. There is no way to know exactly what jobs or professional will be required in the future, but we certainly the governments have a way to plan the future of the company and study the needs of the future. From looking at the global market, the advantage of the countries discussed at the beginning of the article, USA, China, Japan and some European countries, it is clear that the change processes are reflected not only in market needs but also in employment perception and work model updated in recent years. A significant development in the job requirements can also be identified: professional knowledge is no longer a main basic condition but part of a set of requirements, which includes many soft skills such as teamwork, communication skills, creativity and expressiveness.

While the author of the article cannot predict these economic fluctuations - global will affect the labor market, but we can prepare. Ignoring some of the global economies from the need to invest in research and development of patents, decentralizing economic powers to other countries, supporting the training of existing workers will not create a better economic world.

4.References

[1] Asheim, B., Coenen, L. Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters. Environment and Planning C: Government and Policy, Volume: 27 issue: 5, page(s): 815-840 p. Retrieved from: https://doi.o rg/10.1068%2Fc0884r

[2] Breznitz, D. Innovation and the State: Political Choice and Strategies for Growth in Israel, Taiwan, and Ireland. Yale University Press; Illustrated, Paperback, 2011. 133 -139 p. ISBN-13: 978-0300168334.

[3] Central bureau of Statistical of Israel (CBS) - 2020 - https://www.gov.il/he/departme nts /central _bureau_of_statistics (visit in 25.8.20).

[4] Edler, J. Demand Policies for Innovation in EU CEE Countries. Manchester: Business School Research Paper No. 579, 2009. 159 – 161 p. Retrieved from: https://ssrn.com/abstract=1509473.

[5] Europe 2020 indicators - R&D and innovation – 2020 - https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/i ndex p h p /Europe_2020_indicators_-_R%26D_and_innovation (visit in: 15.8.20).

[6] European Innovation Scoreboard – 2020 - https://ec.europa.eu/commission/presscor ner/detail/en/ qanda_20_1150 (visit in 20.8.20).

[7] Implementing the Lisbon Program : More Research and Innovation - Investing for Growth and Employment 2009 – 2019 - https://www.cedefop.europa.eu/ro/news-and-press/news/implementing-lisbon-programme-more-research-and-inno vat ion-investing-growth-and (visit in:20.8.20).

[8] Innovation in Israel – OECD – OECD Observer Business brief 2019 - https://oecdobserv er.org /ne ws /fu llstory.php/aid/4819/Israel: Innovations overcoming water scarcity.html (visit in 12.8.20).

[9] Israel Innovation Institute – 2020 - https://www.israelinnovation.org.il/ (visit in: 22.8.20).

[10] James, R., Gustav, B. Martins, B., Petersen, C. What promotes R&D? Comparative evidence from around the world. Elsevier - Research Policy, Volume 46, Issue 2, 2017. 447-462 p. ISSN: 0048-7333. Retrieved from: https://doi.org/10.1016/j.respol.2016.11.010

[11] Keith Fuglie, R&D Capital, R&D Spillovers, and Productivity Growth in World Agriculture. London: Economic Perspectives and Policy, Volume 40, Issue 3, 2018. 421–444 p. Retrieved from: htt ps:// doi.org/10.1093/aepp/ppx045

[12] Linhares Pinheiro, M., et al. The role of social capital towards resource sharing in collaborative R&D projects: Evidences from the 7th Framework Program. Elsevier - International Journal of Project Management, Volume 34, Issue 8, 2016. 1519-1536 p. ISSN: 0263-7863. retrieved from: https://doi.org/10.10 16/j.ijp roman.2016.07.006.

[13] OECD – data – 2020 - https://data.oecd.org/ (visit in: 15.8.20).

[14] Trajtenberg, M. R&D, Hi-Tech and Economic Growth. The Economic Quarterly, Vol 49(4), 2007. 628-637 p. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/23776152 (In Hebrew).

LEGAL REGULATIONS REGARDING THE STATUS OF ELIGIBLE PRODUCER

REGLEMENTĂRI JURIDICE PRIVIND STATUTUL PRODUCĂTORULUI ELIGIBIL

[1]Mihaela IARMENCO, PhD Student
e-mail: cheptenimihaela@yahoo.com
[2]Evlampie DONOS, PhD
e-mail: edonos@mail.ru
[1]Doctoral School of Law, Administrative and Political Sciences,
National Consortium of Educational Institutions Academy of Economic Studies of Moldova and
University of European Political and Economic Studies "Constantin Stere",
Banulescu-Bodoni street 61, MD-2005, Chisinau, Republic of Moldova,
Phone: (+373 22) 22-41-28, www.ase.md
[2]Academy of Economic Studies of Moldova,
Banulescu-Bodoni street 61, MD-2005, Chisinau, Republic of Moldova,
Phone: (+373 22) 22-41-28, F: 22-19-68, www.ase.md

Abstract. *The rational use of the energy, climate change, the continuously increased dependence on petrol and other fossil fuels, the constant increase of energy costs, determine the contemporary society to focus on developing the ways and procedures directed towards the proper functioning of the existing mechanisms related to energy production and consumption [2]. As a priority, the emphasis is both on developing the energy obtained from alternative sources, as renewable energy represents a viable, sustainable and future solution, and on improving the institutional framework for achieving these goals.*

The use of renewable energy sources, by encouraging the more active involvement of small producers in the energy market, constitues a certain and efficient way to stimulate the development of energy production from these sources. For these reasons, both the legislator and the regulatory authority have developed those measures and decisions that, at first sight, facilitate the process of more active involvement of small producers in renewable energy production, by obtaining the status of eligible producer, but unfortunately, this status is accompanied by the existence of some factors that hinder the development of these mechanisms, in this case the approval of fair and justified tariffs. Of course, the legal regulation of the status of eligible producer is necessary given that small producers are the driving force that directly contributes to increasing the share of energy obtained from renewable sources. Taking into account these aspects, the purpose of the paper is to identify the guiding legal elements underlying the regulation and confirmation of producer status.

Encouraging the use of renewable energy sources, at the level of small producers, by ensuring a safe, reliable and efficient operation of the power system of the Republic of Moldova, as well as the need of promoting the energy from renewable sources, requires the use of a varied investigation tool. This was necessary in order to be able to provide an objective, clear and complete picture of the subject matter. From this point of view, the methodological support was constituted by both quantitative and qualitative methods, namely: the analytical method that allowed us to analyze the work of researchers in the field, as well as the legislative framework, logical methods - induction and deduction, the method of comparative analysis, including the institutional method.

In the context of performed research we can mention that the efficient management and the development of renewable energy through the involvement of eligible producers is one of the key priorities of any democratic government. This is a priority for the Republic of Moldova, as our country continues to promote and implement national strategies in the field of renewable sources, strategies that have been and are being implemented in the context of some difficult economic phenomena that are in a weaker process of development at present.

Key words: eligible producer, legislative measures, potential, renewable energy, regulation, regulatory framework.

JEL CLASIFICATION: K 330, Q 200, Q 280

Emphasizing the role of the energy obtained from renewable sources is gradually achieved, in the context in which this potential will serve as an important factor in developing the competitiveness

on the electricity market. In the medium to long term, these alternative energy sources are expected to be competitive, rational and efficient in the context of the demopolisation of the internal market in electricity.

The national sector of renewable energy sources tends to develop and expand its scope as Republic of Moldova, as a member state of the European Energy Community, intensifies and attaches special importance to investments in renewable energies. It is well known that at the national level, concerns in this direction are pursued in accordance with the policies that are applied throughout the European Union.

Thus, the potential of renewable energy sources, discovered at the beginning of this decade on the background of industrial restructuring and technology development, is recognized by our country, in the context of implementing the European commitments assumed by the Republic of Moldova on the energy sector.

In order to prioritize and develop this sector in accordance with the objectives of the Energy Community, the Government approved on February 5, 2013 the Energy Strategy of the Republic of Moldova until 2030. The objective of this document is the integration of the Republic of Moldova in the European energy system. The strategy highlights the country's priority issues, aiming at [4]:

1. identifying quick solutions and formulating objectives to ensure a balance between internal resources (both currently used and expected), on the one hand, and the needs of the country, on the other hand;
2. the objectives of the European Union and the Energy Community compared to the national objectives, international commitments on treaties, agreements and programs (including neighborhood) to which Moldova is a party [8].

So, at present, the way we produce energy is at the heart of efforts to address climate change. The diversification of the energy mix and the energy sources we can rely on constitues an issue that generates multiple discussions in the context in which the energy obtained from renewable sources is a way to recover the economy not only at national level, but also at European and global level.

The diversification of the ways for obtaining the energy from renewable sources encounters many difficulties in the context in which the research and the production of the facilities necessary to produce renewable energy, but also the implementation of the legislative framework, has not seen a spectacular development. Regardless of this, the potential of renewable energy is growing as more investments are attracted in this sector and more people are trying to promote clean energy, thus obtaining the status of eligible producer.

In order to support this sector of activity and to increase the quality and sustainability of alternative energy development projects, the National Agency for Energy Regulation has developed and adopted a regulatory framework in this field. This is primarily the adoption of the Law on the promotion of the use of energy from renewable sources no. 10/2016. Although Law no. 10/2016 was adopted by the legislator in February 2016, for a regulatory framework of implementation was reserved a term of two years [1].

With the implementation of the law, a package of legal norms and rules have been adopted, which are necessary in the process of developing renewable sources. Although the new legal framework is not complete, it contains norms which regulate the establishment of clear, fair and non-discriminatory rules on organizing and conducting tenders for eligible producers. It also contains rules by which were simplified the real possibilities for small producers to get access to the support schemes granted by the state, in case they are the beneficiaries of medium or long-term projects in the field of renewable sources. The completion of the regulatory framework with new legal instruments was also

necessary in the context in which the administrative procedures for obtaining the status of eligible producer were not clear enough, presenting a number of technical and legislative difficulties. In this regard, it was necessary to simplify these procedures and to explain to the actors involved in the field - how they can obtain this special status.

With the simplification of the procedures for granting the status of eligible producer, the calculation methodology for energy obtained from renewable sources was developed and approved. In addition to the fact that the methodology clearly establishes the tariff price for electricity obtained from alternative sources, it also establishes the costs of connecting to transmission and distribution networks.

Among the regulations related to the status of eligible producer and the operation of these subjects, we can mention:

- Methodology for determining fixed tariffs and prices for electricity produced by eligible producers from renewable energy sources [7];
- Regulation on guarantees of origin for electricity produced from renewable energy sources;
- Regulation on the organization of tenders for the granting of the status of eligible producer;
- Regulation on the confirmation of the status of eligible producer.

Among these regulations, the Regulation on the confirmation of the status of eligible producer is of particular importance because it comes to remove the deficiencies related to obtaining and confirming the status of eligible producer. As a legal basis for the adoption of the Regulation of July 5, 2019 served article 36 paragraph 2 of the Law on the promotion of the use of energy from renewable sources no. 10 of 26.02.2016, in the wording of Law no. 34 of 16.03.2018 [6]. The implementation of the Regulation will ensure the observance and application of the provisions of the Law and will create the normative regulatory framework necessary for the confirmation of the status of eligible producer [5].

Given the fact that the Law on the use of energy from renewable sources is a relatively new one for the Republic of Moldova, some mechanisms to support renewable energy producers became operational only with the adoption of this Regulation.

Analyzing the Regulation on the confirmation of the status of eligible producer, we can say that it is unique in its way because it establishes objective, transparent and non-discriminatory procedures, conditions and criteria for small producers who finance, build power plants using renewable energy sources, with a power installed higher than the capacity limit set by the Government, to obtain through open tenders, the status of eligible producer. The regulation comes to complete the provisions stipulated in art. 35-36 of the Law on the use of energy from renewable sources.

Under the new provisions, the status of eligible producer can be granted by the regulatory authority on a first-come, first-served basis. The statute shall be granted in compliance with all the provisions established by the cited regulation, in case an application has been submitted regarding the application for confirmation of the status of eligible producer [10].

By identifying the requirements for granting this status, within the proper procedures of status confirmation, establishing the responsibilities of the involved parties and some performance guarantees, the Regulation concerning the confirmation of the eligible producer status also sets out the obligations for individual entrepreneurs or legal entities that obtain this status, but also under what conditions this status might be drawn back. The conditions for withdrawing the status of eligible producer are also set out in the Regulation on the organization of tenders for the granting of the status of eligible producer.

From the analysis performed we note that this regulation did not clearly delimit the rights of the eligible producer in the context of the provisions of Article 37 of the Law on the use of energy from renewable sources, an article which also provides a series of responsibilities. As can be seen from the existing legal provisions, the producer has more responsibilities than rights. This legal situation shows that the market for renewable energy is not so developed due to existing barriers, the monopoly established for years and due to economic uncertainties regarding the recovery of investments made by small producers in this field.

Therefore, in order to increase the confidence rate in this sector of activity, and to be offered a clarity regarding the position of the eligible producer on the energy market, in particular its real possibilities to supply the energy obtained from renewable sources, the Regulation concerning the confirmation of the eligible producer status comes to facilitate the access of small producers to the energy market, by eliminating some bureaucratic barriers. These actions contribute to attracting foreign investment and, respectively, to the development of the national economy.

In this sense, the new regulation also comes to regulate those requirements that are imposed upon eligible producers, regarding the capacity of technologies which are used for generating renewable energy. We must understand that the use of renewable energy sources, in particular the production of the energy from renewable sources must correspond with the European requirements in the context in which the eligible producer wishes to obtain the certificate of operation which will subsequently allow the conclusion of the energy purchase contract with the power supplier, generating in this way the increase of the competitiveness in the energy market.

In order for this competitiveness to be more active, it is necessary to ensure more active involvement in support of alternative energy producers. The actors involved in the capitalization of renewable sources, talk about the "Support Scheme". Support scheme under European law means any instrument, scheme or mechanism applied by a Member State or a group of Member States, which promotes the use of energy from renewable sources by reducing the costs of that energy, by increasing the price at which it can be sold or by increasing, through obligations relating to energy from renewable sources or otherwise, the volume purchased by this type of energy [9].

This definition is proposed by researchers, to be taken over by our institutions demonstrating in this way, the increased interest that is shown for the use of renewable energy, thus generating support for small producers, increasing the share of energy obtained from renewable sources in the total energy produced and that of energy consumed.

In the Republic of Moldova, in the context of establishing those three priority directions of the energy market development, namely: the promotion of the energy efficiency and the use of the energy from renewable sources, ensuring the security of power supply and the development of competitive energy markets, there are used two support schemes: the feed-in tariffs, determined and set by the regulation authority and the fixed prices estalished as a result of auctions organized by the Government, which will not exceed the price ceiling. These are established in the context in which the energy market of our country has the characteristics of an emerging market with an underdeveloped competitive environment.

At the same time, the non-uniform character of the development of renewable energy demonstrates the weak capacities of eligible producers in attracting investments that will contribute to the production of electricity, based on the use of wind, solar and gas.

Although the use of these types of energy is expanding, their share in total renewable energy is very small. From this point of view, there is a low presence of the business environment in the renewable energy sector, even if legislative measures are taken to attract them in this field.

An important moment in the regulation of the status of the eligible producer is also the approval of the Contract for the purchase of electricity from renewable sources, also adopted on July 5, 2019.

Contract regulation is necessary to ensure the predictability of contractual obligations, transposing and implementing the guarantees offered by law to the eligible producer. The power purchase contract from renewable sources shall regulate transparently and explicitly the legal and commercial relations between the central power supplier designated by the Government and the producer of the electricity from renewable sources, which was offered the status of eligible producer based on the tender conducted in accordance with the Regulation on conducting tenders for granting the status of eligible producer, approved by the Government or the confirmation procedure specified in the Regulation on confirmation of eligible producer status.

The regulator has in principle developed a regulatory framework that supports small producers, setting objective, transparent and non-discriminatory conditions to make renewable energy more attractive to them. Thus, the development and the implementation of an appropriate regulatory framework increases the investors' confidence to contribute to the efficiency of the national energy sector. In this way, a significant increase in demand for the energy, which is obtained from renewable sources, is anticipated in the conditions in which the strategies adopted in the field of energy efficiency, register slow but ascending results.

Also, the effective implementation of the regulatory framework in the field of energy contributes to establishing a clearer role for renewable sources and that of the eligible producer in their recovery. In this regard, researchers come to bring new energy solutions to stimulate market demand for renewable energy.

New solutions are inviting in the context in which the market for alternative sources is constantly developing and the new innovations in the field, impose the need to regulate them. These actions are indispensable in order to ensure a fully functioning emerging market, in which the vulnerability of the eligible producer to technical, economic and legislative uncertainties can be eliminated.

Emphasizing the fact that the Republic of Moldova remains dependent on important energy resources, unfortunately our country does not take concrete steps to demopolize the energy market, and the lack of offers that would significantly influence the competitiveness in this sector it is not caused by the fact that the capacity of eligible producers is still very small. The main causes limiting the diversification of power supply options constitute the lack of sufficient capacities of local power generation and the lack of a local competitive electricity market, as well as the impossibility of procuring the electricity from the EU market due to the lack of physical and sustainable interconnections with the European power system.

As we can see, the involvement of eligible producers in the energy market includes a number of problems and challenges. First of all, it is determined that the performed investments are very few and the state does not provide enough incentives to develop the capacity of small producers in order to increase their energy potential. Secondly, the marketplaces are too small as they are powerful tools for finding low-cost resources. And last but not least, the existing regulatory framework limits the potential of eligible producer in actions. The argument comes in the context that, although the Republic of Moldova has a regulatory framework regarding the status of eligible producer, sometimes it is not enough because small producers, due to "legislative imperfections", face bureaucratic issues when they have committed with all technical and legislative conditions and want to obtain the status of eligible producer.

Even if we place special emphasis on capitalizing on renewable energy sources and small producers, the market generally tends to favor traditional sources, rather than alternative and flexible resources, which are based on supply and demand [3].

CONCLUSIONS

Many of legal and regulatory requirements for energy efficiency are addressed only on paper, as they are unproperly implemented. From this point of view, the small producers of renewable energy are in a state of uncertainty in the context in which they want to increase their productivity and then to develop it at maximum.

For this reason, in the energy field, the state should have not only a legislative, regulatory role, by tracing the strategic directions of the Moldovan energy sector development, but should design and implement the sectoral policies of the development,ensuring the security of energy supply.

These aspects are important in the context in which the development of the energy sector by developing the alternative energy, is directly related to the activity carried out by small producers. From this point of view, their promotion is necessary because through these actions are created economic activities, new jobs, and respectively, are boosted the real possibilities of eligible producers to contribute to the increase of the energy stability and security of the Republic of Moldova. Supporting the small producers of renewable energy by obtaining the status of eligible producer will contribute to the increase of the competitiveness on the emergent market, fact that will determine lower prices for electricity. At the same time, the eligible producers are the ones who directly contribute to the reduction of greenhouse gas emissions by the fact that they capitalize on those alternative sources that are less or not at all polluting for the environment.

In view of these circumstances, the completion of the regulatory framework on the status of the eligible producer is inevitable as it is the one that influences the demand and supply in the market for the purchase of electricity.

Thus, in order the energy obtained from renewable sources to present a viable solution for the future and to ensure the energy security, there must be simultaneously fulfilled two conditions: the energy to be produced from renewable sources and the decision factors of the involved authorities, researchers and people from business environment to succeed to act synergistically to overcome the technological and cost barriers, including thr existing legislative barriers, especially regarding the storage and the conversion of renewable energy obtained from small producers.

In order to achieve these objectives, we propose the following recommendations:

- The development of a legislative framework that shall offer the eligible producers a much more extended scope, obtaining the possibility to promote the renewable energy through other technologies, others than those stipulated in the Regulation on the confirmation of eligible producer status;
- At the same time with the completion of the regulatory framework, it would be appropriate to develop new local energy efficiency plans and programs that will support local producers. At the same time, the development of training and development programs will significantly contribute to increasing the capacity of the eligible producer to obtain renewable energy. By implementing these legislative and technical actions, it will be determined an efficiency of the energy management by the fact that the eligible producers will be able to correctly interpret the legal rules that directly regulate their activity in the energy field;
- Ensuring the legislative framework for stabilizing domestic electricity consumption and promoting the use of green energy;

- Limiting the factors that influence the pricing of the energy supplied by small producers and ensuring fair competition between local energy producers, regardless of how renewable energy is obtained;

- Solving the problems relating to some categories of eligible producers in order to stabilize the internal consumption of electricity from renewable resources, which have a privileged position on the market both through the system of power procurement and for their involvement in subsidy programs;

- The contractual freedom must also be respected, even if it complies with the legal provisions. Freedom means ensuring that eligible producers are able to freely negotiate the trade commitments with the trading partners or with the energy supplier to whom the renewable energy is to be delivered. In this way, we can predict that these contracts will certainly have more economic advantages. The argument results from the fact that the investment projects that come to support renewable energy producers are frequently supported by long-term contracts negotiated between the parties, balancing the risks and benefits.

BIBLIOGRAPHY:

1. National Agency for Energy Regulation. New regulations on the use of energy from renewable sources, 2019. Accessible on http://www.anre.md/noi-reglementari-privind-utilizarea-energiei-din-surse-regenerabile-3-21. (Visited 28.08.2020)
2. CODREANU, Petru. Renewable energy - EU plans and perspectives. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008, p.3.
3. EFREMOV, Cristina. Energy transition and the main challenges for the Republic of Moldova. In: Technical-scientific conference of students, masters and doctoral students. Volume I, March 26-29, 2019, Chisinau. Chisinau, Republic of Moldova, 2019, p. 79-82.
4. Decision of the Government of the Republic of Moldova on the Energy Strategy of the Republic of Moldova until 2030. Nr. 102 from 05.02.2013. In: Official Monitor of the Republic of Moldova, 2013, no. 27-30 / 146.
5. IRENA. Evaluation of the degree of preparation regarding the capitalization of renewable energy. Chisinau, 2019.
6. Law of the Republic of Moldova on the promotion of the use of renewable sources. Nr. 10 from 26.02.2016. In: Official Gazette of the Republic of Moldova, 25.03.2016, no. 69-77 / 117. Version in force from 25.03.18 based on the amendments by the Law of the Parliament of the Republic of Moldova no. 34 of 16.03.18, Official Monitor, 113-120 / 06.04.18.
7. Methodology for determining fixed tariffs and electricity prices produced by eligible producers from renewable energy sources of the National Agency for Energy Regulation. Approved the Decision of the Board of Directors of the National Agency for Energy Regulation no. 375 of 28.09.2017.
8. MUNTEAN, Ion. PhD thesis in economics. Streamlining the energy management system at the level of local public authorities. Chisinau, 2015, p.36.
9. OLTEANU, C. Renewable energy does not sow wind, but harvests it. Capital Market Magazine. No.29 (803) of July 24, 2019. Accessible on: https://capital.market.md/ro/content/energia-regenerabila-nu-seamana-vant-ci-il-culege. (Visited 31.08.2020)
10. Regulation on the confirmation of the status of eligible producer approved by the Decision of the National Agency for Energy Regulation: no. HANRE251 / 2019 from 05.07.2019.

LIFELONG TRAINING: DEVELOPING KEY SKILLS - ENSURING COMPETITIVENESS IN THE LABOR MARKET

INSTRUIREA PE PARCURSUL ÎNTREGII VIEȚI: DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR CHEIE – ASIGURAREA COMPETITIVITĂȚII PE PIAȚA MUNCII

Cezara ABRAMIHIN, dr.
e-mail: czr777@gmail.com
Academia de Studii Economice din Moldova,
str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, nr. 61, mun. Chișinău, Republica Moldova;
Tel.: (+373 22) 402 734, www.ase.md

Abstract. *In an increasingly globalized world, people need a wide range of skills to adapt to the demands of the labor market and thrive in a rapidly changing environment. The original lifelong learning program was designed to provide people with learning opportunities at all stages of life and therefore opportunities to increase competitiveness at any stage of life.*
Keywords*: skills, abilities, human capital, competitiveness, competition, skills, key skills, labor market, lifelong learning.*

JEL CLASSIFICATION: *J0, J08, J4, I2, I25, I28*

Competitivitatea este capacitatea unei persoane sau a unui grup de oameni de a câștiga în concurența pentru bunurile economice.

Capitalul uman este o sumă de trăsături, toate cunoștințele, talentele, abilitățile, dar și experiența, inteligența, educația, judecata și înțelepciunea deținute individual și colectiv de către indivizii unei populații. Capitalul uman este și capacitatea unei persoane de a genera venituri. [2]

Este necesar să se facă distincția între competitivitatea capitalului uman al individului și competitivitatea persoanei însuși pe piața muncii. Prima este legată de potențialul său de a obține succese în angajare sau în dezvoltarea carierei; a doua - de realizarea acestui potențial, care depinde atât de factorii obiectivi cât și de cei subiectivi: productivitatea muncii, atitudinile șefilor, discriminări posibile și propriul comportament.

Capitalul uman competitiv al unui angajat este proprietatea nu numai a lui, ci și, de regulă a organizației, care la rândul său este interesată în valorificarea acestuia.

Competitivitatea agenților economici joacă un rol important pe orice segment de piață. Piața muncii nu este o excepție. Aici multe aspecte ale relației dintre angajator și angajat sunt determinate de competitivitatea angajatului.

De ce factori depinde competitivitatea unui angajat cine și de ce este interesat să-o sporească?

Concurență și competitivitate, trăsăturile lor caracteristice în domeniul relațiilor de muncă

Participanții în relațiile de muncă concurează între ei. Angajatorii concurează între ei pentru lucrătorii potriviți: adesea aceștia sunt oameni cu competențe remarcabile (cunoștințe, aptitudini și abilități), dar uneori aceștia sunt cei care sunt gata să efectueze orice muncă, muncă necalificată și grea.

Bineînțeles, potențialii angajați concurează și ei între ei. Concurența dintre ei apare încă din perioada căutării unui loc de muncă și, evident, în procesul selecției. Cu cât este mai atractiv locul de muncă dorit, cu atât mai mulți solicitanți există și cu atât mai intensă este concurența. Câștigă cel care este mai competitiv.

Concurența poate apărea și după angajare, atunci când angajații concurează între ei pentru un nivel anumit de remunerare, pentru avansare în carieră, leadership, pentru sfera de influență, pentru apropierea față de șefi etc. Și în acest caz - un angajat mai competitiv are mai multe șanse de câtig.

Reieșind din definiția competitivității propusă mai sus, trebuie de specificat următorii factori importanți care o determină: ce este obiectul concurenței (pentru ce anume este lupta), cine sunt subiecții concurenței (cine participă la ea), care sunt metodele utilizate (legale sau ilegale, etice sau neetice etc.), precum și factorii cheie care determină câștigătorul.

Competitivitatea participanților în procesul concurenței în domeniul relațiilor de muncă este indisolubil legată și determinată de aceste patru aspecte ale concurenței. Deaceea nu este corect să reducem competitivitatea angajatului la evaluarea doar a beneficiilor pe care el le aduce organizației.

Competitivitatea capitalului uman al angajatului

Cel mai semnificativ, de fapt, factorul cheie al competitivității angajatului este capitalul său uman, care poate fi definit ca o măsură a capacității persoanei de a genera venituri [1, p. 87]. Prin urmare, multe componente ale capitalului uman al unui angajat vor fi, de asemenea, simultan factori ai competitivității acestuia pe piața muncii.

Există mulți factori de acest gen. Factorii competitivității individului pot fi împărțiți în: cei care nu depind de comportamentul lui (de exemplu, fizicul persoanei sau abilități moștenite de la părinți etc.) și cei pe care persoana le-a dobândit prin sacrificii și eforturi, adică prin investiții în calitățile și abilitățile sale naturale.

Este necesar să se facă distincția între două concepte: competitivitatea capitalului uman al persoanei și competitivitatea persoanei însuși pe piața muncii. Diferența dintre ele nu este atât de evidentă, dar la o examinare mai atentă, se observă, că este vorba de diferite interpretări ale investițiilor în capitalul uman. De obicei, capitalul uman este evaluat luând în considerare potențialul unei persoane în activitatea sa economică; investițiile în capitalul uman cresc anume capacitatea unei persoane de a câștiga mai mulți bani, de a primi un pachet social mai semnificativ etc.

Competitivitatea capitalului uman al unei persoane este direct legată de potențialul acesteia de a obține succes în concurență cu alte persoane. Productivitatea muncii sau, mai la general, beneficiile pe care angajatul le aduce angajatorului, ține de realizarea potențialului angajatului, exprimând competitivitatea acestuia, dar nu și a capitalului său uman.

Pentru ca un angajat să câștige în concurență pe piața muncii, trebuie îndeplinite o serie de condiții. Prima condiție este de a poseda un capital uman mai calitativ și, prin urmare, mai competitiv; alte condiții sunt asociate cu acțiunea factorilor care afectează natura și rezultatele concurenței, dar nu sunt direct legate de capitalul uman al angajatului.

Au oare nevoie organizațiile de angajați competitivi? Printre tendințele care determină apariția de noi componente ale capitalului uman care sporesc competitivitatea angajatului, trebuie de remarcat creșterea rolului al economiei cunoașterii și al inovației.

Competitivitatea capitalului uman al unui lucrător modern este din ce în ce mai determinată de capacitatea sa de a participa la activitățile de inovare ale organizației. Anume această abilitate, fiind o componentă specială și în multe privințe unică a capitalului uman al unui angajat, a devenit cel mai important factor al competitivității sale în lumea modernă.

Capacitatea angajaților de a participa la inovare, influențând natura activității economice a întreprinderii, a devenit un factor important în competitivitatea acestora. Acest fapt contribuie în mod obiectiv la convergența intereselor organizației și a angajatului cu privire la valorificarea componentelor inovatoare ale capitalului său uman.

Dezvoltarea tehnologică din ultimele decenii precum si fenomenul globalizării au determinat instituţii si specialişti din întreaga lume să caute competenţele de care are nevoie orice cetăţean al Planetei pentru a se integra cu succes in viața sociala într-o „economie bazata pe cunoaştere care sa asigure dezvoltarea economica, slujbe mai bune si o mai mare coeziune sociala".

Învățarea pe parcursul vieții este considerată caracteristică esențială a societății informaționale.

Angajatorii moderni sunt în căutarea persoanelor flexibile care posedă deprinderi de gestionare a timpului, **abilități de soluționare a problemelor**, capacități de adaptare la schimbările din societate.

Necesitatea introducerii strategiei **învăţării pe tot parcursul vieţii** este dictată de mai multe realități ale societății:

- îmbătrânirea populației;
- emigrarea masivă a adulților în căutarea unor oportunități de job-uri mai bune;
- rata scăzută a ocupării forței de muncă;
- nivel scăzut al competitivității;
- carențele din sistemul de învățământ;
- lipsa competențelor;
- părăsirea timpurie a studiilor;
- analfabetismul funcțional.

Învățarea pe parcursul vieții presupune studiul în cadrul, dar și în afara sistemelor tradiționale de educație și formare.

La baza **învățării pe parcursul vieții** stau 3 concepte:

- educația formală este oficială și se desfășoară într-o instituție de stat după un program bine determinat;
- educația informală *reprezintă influenţele spontane sau neorganizate din mediu, familie, grup de prieteni, mass-media etc. asupra individului* [3];
- educația neformală se desfășoară în afara curriculumului oficial, permițând formarea competenţelor, aptitudinilor, cunoştinţelor *pe care fiecare le simte mai aproape de suflet și* personalizând astfel educația.

La nivel european educaţia constituie un *pilon fundamental al succesului*. În acest context, politicile educaţionale îşi propun următoarele obiective strategice pe termen lung:

- punerea în practică a învăţării pe tot parcursul vieţii şi a mobilităţii;
- creşterea calităţii şi eficienţei proceselor de educaţie şi învăţare;
- promovarea echităţii, coeziunii sociale şi cetăţeniei active;
- stimularea creativităţii şi inovării, inclusiv a spiritului antreprenorial, la toate nivelurile sistemului educaţional. [6, p. 35]

Uniunea Europeană În anul 2000 Summitul de la Lisabona a anunțat intrarea Europei în **epoca cunoștințelor**. În cadrul acestui summit a fost adoptat memorandumul învățării pe tot parcursul vieții (*lifelong learning – LLL*) care a constatat că piața muncii solicită permanent îmbunătățirea/înnoirea/actualizarea cunoștințelor, deprinderilor și competențelor profesionale. Potrivit Comisiei Europene, prioritatea centrală a Programului de **învățare pe parcursul vieții** constă în a transforma Uniunea Europeană *în cea mai competitivă economie bazată pe cunoaştere din lume,*

capabilă de o creştere economică durabilă însoţită de o creştere cantitativă şi calitativă a numărului locurilor de muncă şi de o mai mare coeziune socială [3].

La nivelul Uniunii Europene, **Învățarea pe parcursul vieții** este destinată adulţilor cu vârste între 25 şi 64 de ani.

Învățarea pe parcursul vieții include toate formele de învățare:

- *Educaţia formală* se desfășoară în sistemul de învăţământ care include şcoli, colegii, universităţi şi alte instituţii de educaţie pentru copii şi tineri, începând cu 5-7 ani şi continuând până la 20-25 de ani;
- *Educația non-formală* este furnizată în afara instituțiilor publice de învățământ, dar are la bază obiective educaționale, timp de studiu și susținere pentru învățare, Această formă de educație nu își propune atingerea unui anumit nivel de educaţie şi se adresează persoanelor de toate vârstele;
- *Învăţarea informală* nu este structurată, nu este sistematică și nu finalizează cu certificare. Include autoeducarea, iar cunoştinţele accumulate nu sunt testate.

Programul de **învățare pe parcursul vieții**, elaborat de Comisia Europeană, se împarte în 4 subprograme:

- Comenius (învățământ preuniversitar)
- Erasmus (învăţământ superior),
- Leonardo da Vinci (educaţie şi formare profesională)
- Grundtvig (educaţia adulţilor)

Strategia Europa 2020 stimulează în mod special politicile din domeniul educației și formării speciale. Uniunea Europeană își asumă rolul de a îmbunătăți și moderniza sistemele de educație și formare a țărilor membre. Cadrul strategic **Educație și formare 2020** consideră că succesul Europei depinde de învățământul preșcolar, primar, secundar, superior și învățământul profesional și tehnic și își propune nu doar să susțină inițiativele mai vechi ale Uniunii Europene, ci și să promoveze *principiul învățării continui prin asocierea sprijinului cu învățarea formală, non-formală și informală în domeniile educației, formării și tineretului.* Strategia Europa 2020 propune realizarea următoarelor obiective:

- *creşterea inteligenței*, prin reformarea educaţiei şi formarea profesională;
- *creşterea incluzivă*, pentru reducerea şomajului, sărăciei şi excluziunii sociale;
- *creşterea durabilă*, prin utilizarea eficientă a resurselor şi a competitivităţii [4].

Strategia **învăţării pe tot parcursul vieţii** își propune realizarea următoarelor obiective:

- creșterea participării la învăţarea pe tot parcursul vieţii
- îmbunătăţirea relevanţei sistemelor de învăţământ
- formarea profesională pentru piaţa muncii.

Învăţarea pe tot parcursul vieţii capătă importanță tot mai mare și mai mare, iar persoanele care periodic își ridică nivelul calificării prin formare continuă au șanse mai mari pentru angajare, succes în carieră şi participare plenară la viaţa socială.

Învăţarea pe tot parcursul vieţii se desfășoară în cadrul, dar și în afara sistemelor tradiționale de educație și formare. Se centrează pe formarea și dezvoltarea competențelor-cheie și a competențelor specifice unui anumit domeniu, calificări sau specialități pe parcursul educației obligatorii, care, la rândul lor, servesc ca fundament pentru studii pe tot parcursul vieții.

Învățarea pe tot parcursul vieții plasează responsabilitatea individului în centrul procesului de învățare.[7]

In acest context termenul de „competenţă" se referă la obţinerea „unui grad de integrare intre capabilităţi şi obiectivele sociale mai largi de care are nevoie fiecare individ". Studiul Eurydice3 consideră competenţele cheie vitale pentru participarea cu succes la viaţa socială. Multe dintre aceste competenţe sunt definite ca generice sau transversale. Acestea trebuie să conducă la un management mai eficient al parcursului educaţional al fiecărui individ, comunicarea şi relaţiile sociale si interpersonale şi să reflecte trecerea accentului de la predare la învăţare.

Termenul de competenţe se referă la o combinaţie de deprinderi, cunoştinţe, aptitudini şi atitudini şi includ disponibilitatea de a învăţa in completarea la „a şti cum".

Astfel competenţele cheie cuprind trei aspecte ale vieţii:

a. împlinirea personală şi dezvoltarea de-a lungul vieţii (capital cultural): competenţele cheie trebuie sa dea posibilitatea oamenilor să-si urmeze obiectivele individuale in viaţă, conduşi de nteresele personale, aspiraţii si dorinţa de a continua învăţarea pe tot parcursul vieţii;

b. cetăţenia activă şi incluziunea (capital social): competenţele cheie trebuie sa le permită indivizilor sa participe in societate in calitate de cetăţeni activi;

c. angajarea intr-un loc de munca (capital uman): capacitatea fiecărei persoane de a obţine o slujba decenta pe piaţa forţei de muncă.

O caracteristică scoasa in evidenţă de Grupul de lucru se referă la faptul că aceste competenţe trebuie adaptate la cadrul social, lingvistic şi cultural al indivizilor.

Competenţele cheie reprezintă un pachet multifuncţional, transferabil de cunoştinţe, abilitaţi şi atitudini de care au nevoie toţi indivizii pentru împlinirea şi dezvoltarea personală, incluziunea socială şi găsirea unui loc de muncă. Acestea trebuie sa se fi dezvoltat la sfârşitul educaţiei obligatorii şi trebuie să acţioneze ca fundament pentru învăţare ca parte a educaţiei pe tot parcursul vieţii. [5]

Cele opt domenii ale competenţelor cheie sunt:

1. Comunicarea în limba maternă;
2. Comunicare în limbi străine;
3. Competente în matematică si competente elementare în științe si tehnologie;
4. Competente în utilizare a noilor tehnologii informaționale si de comunicație;
5. Competente pentru a învăța sa înveți;
6. Competente de relaționare interpersonala si competențe civice;
7. Spirit de inițiativă și antreprenoriat;
8. Sensibilizare culturala si exprimare artistica.

Aptitudini si competente lingvistice (in limba materna):

- capacitatea de a comunica in scris si verbal, de a înțelege si a-i face pe alții sa înțeleagă diferite mesaje in situații variate;
- capacitatea de a citi și înțelege diferite texte adoptând strategia potrivita scopului citirii (informare / instruire / de plăcere) si diferitelor tipuri de text;
- capacitatea de a scrie texte pentru o varietate de scopuri; monitorizarea procesului de scriere, de la „draft" pana la „bun de tipar";
- capacitatea de a distinge informația relevanta de cea nerelevanta;
- capacitatea de a-ti formula propriile argumente într-o maniera convingătoare si a lua in considerație alte puncte de vedere exprimate atât verbal cât si in scris.

Aptitudini si competențe lingvistice (in limbi străine):

- capacitatea de a comunica in scris si verbal, de a înțelege si a-i face pe alții sa înțeleagă diferite mesaje in situații variate;

- capacitata de a inița si susține conversații pe subiecte familiare;
- capacitatea de a citi si înțelege texte scrise de nespecialiști într-o gama variata de subiecte sau texte specializate într-un domeniu familiar;
- capacitatea de a utiliza elemente ajutătoare (diagrame, harți, notițe) pentru a înțelege sau produce texte scrise sau mesaje verbale (conversații, instrucțiuni, interviuri, discursuri).

Aptitudini si competente matematice:

- capacitatea de a urmări și evalua argumentele oferite de ceilalți si de a descoperi ideile de baza in aceste argumente;
- capacitatea de a gândi si raționa matematic, de a înțelege si utiliza diferite reprezentări ale obiectelor, fenomenelor si situațiilor matematice;
- capacitatea de a distinge intre concepte matematice (de exemplu: distincția intre afirmație si supoziție);
- capacitatea de a utiliza elemente si instrumente ajutătoare (inclusiv tehnologii informaționale).

Aptitudini si competente științifice si tehnologice:

- capacitatea de a utiliza si manipula instrumente tehnologice;
- capacitatea de a recunoaște trăsăturile esențiale ale fenomenelor studiate;
- capacitatea de a comunica concluziile si raționamentele care au stat la baza acestora.

Aptitudini si competente de învățare (learning to learn):

- capacitatea de a aloca timp învățatului;
- autonomie, disciplina, perseverenta in procesul de învățare;
- capacitatea de concentrare pe termen scurt si pe termen lung;
- capacitatea de a reflecta critic asupra obiectului si scopului învățării;
- capacitatea de a comunica, ca parte de procesului de învățare, utilizând mijloacele potrivite (intonație, gestica, mimica etc.).

Aptitudini si competențe civice, interpersonale, interculturale si sociale:

- capacitatea de a manifesta solidaritate in a rezolva problemele care afectează comunitatea locala sau comunitatea larga;
- capacitatea de a relaționa eficient cu instituții din domeniul public;
- capacitatea de a profita de oportunitățile oferite de UE;
- capacitatea de a comunica constructiv in situații sociale diferite (a tolera alte puncte de vedere, a conștientiza responsabilitatea individuala si colectiva);
- capacitatea de a crea încredere si empatie in alți indivizi;
- capacitatea de a separa intre viața personala si cea profesionala;
- capacitatea de a conștientiza si înțelege identitatea culturala naționala in interacțiune cu identitatea culturala a Europei si a restului lumii;
- capacitatea de a observa si înțelege puncte de vedere care țin de contexte culturale diferite.

Aptitudini si competente antreprenoriale:

- capacitatea de a elabora si implementa un proiect;
- capacitatea de a lucra in mod cooperant si flexibil in cadrul unei echipe;
- capacitatea de inițiativa si capacitatea de a răspunde pozitiv la schimbări;
- abilitatea de a-ti identifica punctele slabe si punctele forte;
- capacitatea de a evalua si a-ti asuma riscuri in diverse situații;

Aptitudini si competente de exprimare culturala:

- capacitatea de a te exprima artistic printr-o gama variata de mijloace media, in concordanta cu abilitățile individuale;
- capacitatea de a aprecia și a te bucura de arta diferitelor culturi;
- capacitatea de a identifica oportunități economice si de le utiliza in cadrul activităților culturale;
- capacitatea de a-ți manifesta creativitatea si a-ți exprima punctele de vedere fața de ceilalți.

Competitivitatea capitalului uman al unei persoane este direct legată de potențialul acesteia de a obține succes în concurență cu alte persoane. Dezvoltarea tehnologică din ultimele decenii precum si fenomenul globalizării au determinat instituţii și specialişti din întreaga lume să caute competenţele de care are nevoie orice individ pentru a-i spori competitivitatea sa în orice perioadă a vieții. Învățarea pe parcursul vieții este considerată caracteristică esențială a societății informaționale. Practica internațională demonstrează că instruirea pe tot parcursul vieții și dezvoltarea competențelor-cheie înlesnește integrarea socială a persoanelor, reduce rata criminalității și netezește consecințele inegalității sociale, ajută în lupta cu sărăcia, asigurând astfel stabilitatea societății civile.

Bibliografie:

1. Kolosnitsyna M.G. (1998). Ekonomika truda [Labor Economics] M.: Magistr.
2. Kuzminov Ya.I., Ovcharova L.N., Yakobson L.I. (2016). Chelovecheskiy kapital kak faktor sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya [Human capital as a factor of socioeconomic development] Annual report on social policy.
3. O prioritate europeană: Educaţia pe tot parcursul vieţii. //Pe: www.timpul.md/articol/educatia-pe-tot-parcursul-vietii-14502.html
4. Parlamentul european (2014). Educație și formare profesională. //Pe: www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_5.13.3.pdf
5. Recomandarea 2006/962/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 decembrie 2006 privind competențele-cheie pentru învățarea pe tot parcursul vieții
6. Strategia sectorială de dezvoltare pentru anii 2014 – 2020. „Educaţia – 2020". (2014) //Pe: www.edu.gov.md/ro/strategia-educa-ie-2020/
7. Învățarea pe tot parcursul vieții. //Pe: www.edu.cts.md/ro/content/invatarea-pe-tot-parcursul-vietii

TERMINOLOGICAL CREATIVITY IN CONTEMPORARY FRENCH

CREATIVITATEA TERMINOLOGICĂ IN LIMBA FRANCEZĂ CONTEMPORANĂ (în baza terminologiei economice)

Gheorghe MOLDOVANU, dr. hab.
e-mail: ghmold@ase.md
Academia de Studii Economice a Moldovei,
Republica Moldova, Chișinău, Bănulescu Bodoni, 61, MD 2005,
tel. (+373 22) 402-944, www.ase.md

Abstract: *Neology represents a creative phenomenon, which contributes to the enrichment of languages, from a general perspective and in terms of specialized domains of usage. The formation of new lexical and terminological units becomes an individual and collective conscious process. This paper presents an analysis of language enrichment process through neonyms in French, extracted from a corpus of texts, taken from press sources, in the field of economics. The first part of this work is devoted to a preliminary theoretical presentation of language enrichment and lexical creativity. In the second part, we explain the main observed neological processes using concrete examples.*
Keywords: *Linguistic innovation, lexical creation, neology, terminology, neonymy.*

JEL CLASIFICATION: A20

1. Introducere

Neologia este un domeniu de cercetare încă inexplorat care ridică în continuare o serie de probleme legate de următoarele aspecte: definiția principalelor concepte operaționale, forma, frecvența, originea și semantismul unităților lexicale considerate drept neologisme. În plus, dimensiunea polisemantică a termenului în cauză este evidentă în măsura în care acesta se referă la trei demersuri diferite: 1) crearea de noi unități lexicale prin recurgerea la mecanismele obișnuite de creativitate lexicală a unei limbi; 2) analiza teoretică și aplicativă a procedeelor de formare a unităților lexicale a unei limbi, stabilirea criteriilor de acceptabilitate și de difuzare a neologismelor; 3) activitate instituțională organizată care are drept obiectiv înregistrarea, crearea, difuzarea și implementarea neologismelor în conformitate cu politica lingvistică a statului.

Crearea de noi unități lexicale și terminologice reprezintă un act benevol, individual și colectiv, care se produce în limbă, cu utilizarea resurselor disponibile ale acesteia, iar neologia și neonimia [Rondeau 1984] reflectă evoluția societăților și științelor, ilustrând capacitatea de adaptare a limbilor la evoluția societăților moderne.

Dintr-o perspectivă dublă, descriptivă si funcțională, lucrarea de față examinează inovațiile terminologice în domeniul economiei si finanțelor atât prin prisma determinării lingvistice si extralingvistice a acestora, cât si prin prisma creativității vorbitorilor: procedee interne și externe de îmbogățire a vocabularului economic, împrumuturi recente din limba engleza, principale tipuri de mutații semantice, etc.

În această ordine de idei, vom încerca să analizăm modul în care limba franceză contemporană tinde să facă față evoluției anumitor concepte economice în scopul de a facilita circulația cunoștințelor legate de acest domeniu important de activitate umană, obiectivul lucrării fiind axat pe două direcții principale: 1) descrierea mecanismelor interne de creativitate lexicală prin utilizarea resurselor proprii ale limbii și 2) elucidarea modalităților de adaptare a limbii franceze la neologismele care transcend frontierele unor state in condițiile actuale de globalizare.

Analiza în cauză este efectuată în baza textelor scrise, publicate *on line* în ultimele două decenii. Prima parte a lucrării include o scurtă descriere preliminară a fundamentelor teoretice a creativității lexicale. Cea de-a doua parte face lumină asupra principalelor procedee neonimice observate de noi, acestea fiind ilustrate prin exemple concrete excerptate din presă.

2. Creativitatea lexicală: fundamente teoretice

2.1. Considerații generale privind inovațiile lingvistice

Inovațiile lingvistice, care contribuie la îmbogățirea limbilor, prezintă în sine produsul creativității umane, creativitatea fiind o constantă în domeniul neologiei lexicale și o dovadă a dinamicii unei limbi: «Une théorie de la néologie doit rendre compte du fait d'évidence que la création lexicale est un élément permanent de l'activité langagière» [Guilbert 1975, p. 34-43].

Cât privește activitatea de creație lexicală, aceasta din urmă poate fi considerată ca o acțiune firească și spontană, uneori, inconștientă în situația în care aceasta este produsul imaginației umane (mai ales, in cazul neologiei), sau ca o actiune de reflecție și, prin urmare, conștientă în situația în care există o necesitate lingvistică legată de definirea unui concept, necesitate care derivă din evoluția societății (în cazul neonimiei). Cu toate acestea, atât neologia, cât și neonimia se caracterizează prin anumite procese specifice de natură morfologică, semantică și sintactică.

Cercetările recente în domeniu arată că procesul de îmbogățire a limbilor trebuie examinat din două perspective: una, de natură socilolingvistică, întrucât inovația lingvistică depinde de vorbitorii limbii, iar alta, de natură exclusiv lingvistică, deoarece acțiunea vorbitorolor asupra limbii implică repercusiuni fonetice, morfologice, semantice și sintactice.

După cum afirmă, J. Pruvost și J. F. Sablayrolles, neologismele sunt indispensabile în limbă, fiind, în același timp, martorii dezvoltării societății umane. «Etant indispensables, les néologismes relèvent de l'étude du système linguistique et impliquent une réflexion sur leurs conditions d'émergences, leurs usages et leurs fortunes très diverses, afin d'observer comment vit notre langue» [Sablayrolles & Pruvost 2003, p. 128]. In aceeași ordine de idei, I. Desmet subliniază că neologismul reprezintă «... un des meilleurs terrains des phénoménologies linguistiques, sociales, culturelles et politiques » [Desmet 2005, p. 23] și că «... du point de vue linguistique, les systèmes des langues permettent le recours à un ensemble de procédés morphologiques, morphosyntaxiques et morphosémantiques pour créer de nouvelles dénominations » [*Ibidem*]. Fără a intra în detalii cu privire la aspectul social, societal, cultural și politic al neologismelor, ne vom referi, în cele ce urmează, la caracteristicile exclusiv lingvistice ale neologiei.

2.2. Tipologia proceselor de creativitate lingvistică

În paragraful de față, vom prezenta o scurtă sinteză a tipologiei proceselor de creativitate lingvistică, deoarece, printre specialiști, nu există o opinie unanimă asupra acestui capitol. Într-adevăr, numeroasele surse bibliografice referitoare la neologie denotă existența unei multitudini de modele tipologice de clasificare a neologismelor care deseori pot induce în eroare un cercetător neavizat.

Astfel, într-o lucrare fundamentală consacrată neologiei în limba franceză contemporană, J.F. Sablayrolles enumeră aproximativ 100 de modele tipologice de clasificare a neologismelor care denotă existența unei disparități enorme între ele [Sablayrolles 2000, p. 409-430]. Conform opiniei autorului, « ...ces typologies par leur nombre, et surtout par les différences qu'elles manifestent, replongent en plein chaos celui qui les examine » [Sablayrolles 2000, p. 71]. Este evident că o atare confuzie prezintă o mare dificultate în cercetarea adecvată a fenomenului în cauză.

Pentru mai multă precizie, J.F. Sablayrolles, propune diferențierea a două mari categorii de tipologii: tipologii dihotomice și tipologii trihotomice [Sablayrolles 2000, p. 95].

În cadrul tipologiilor dihotomice se înglobează neologia semantică și neologia formală (morfologică).

Neologia semantică este calificată drept utilizarea unei forme deja existente în limbă cu un alt sens. «Il s'agit de néologie quand un mot déjà existant dans une langue ajoute un autre sens» [Sablayrolles 2000, p. 150], cele mai importante căi de neologie semantică fiind metafora și metonimia [Sablayrolles 2000, p. 155], dar în această categorie se includ, de asemenea, unitățile lexicale care rezultă din transferul semantic [Lehmann & Martin-Berthet 2008].

Neologia formală este unul dintre cele mai productive procedee de neologie lexicală și constă în crearea de noi unități lexicale cu ajutorul resurselor morfologice ale limbii [afixe] sau a unui alt lexem, în general, neautonom de origine greco-latină. Din această categorie fac parte neologismele create prin derivare, compunere, conversiune, abreviere, onomatopee, etc. Tot în această categorie sunt incluse neologismele/neonimele formate prin derivare analitică/sintagmatică [Moldovanu 2000, p. 87-100] și cele împrumutate [Boulanger 1978].

Unii cercetători [Rondeau 1984, p. 127] clasifică neologismele conform unei tipologii trihotomice, după cum urmează: 1) neologisme/neonime semantice; 2) neologisme/neonime formale și 3) neologisme/neonime provenite din împrumuturi. Această clasificare merită atenția întrucât prevede o abordare specifică a neologismelor/neonimelor împrumutate, care, de fapt, nu se înscriu în creațiile lingvistice propriu-zise, acestea fiind niște inovații lingvistice adoptate de limba țintă [adoptivă] de la o limbă străină [limba sursă] și adaptate ulterior, pentru a putea fi integrate în sistemul lexico-gramatical al limbii țintă.

Pentru a introduce mai multă claritate, Sablayrolles [Sablayrolles 2000, p. 72, 245] propune o nouă clasificare a neologismelor în funcție de două matrice, o matrice externă și o matrice internă, ceea ce permite o subtipologizare a matricelor. Conform acestei metodologii, matricea externă include în sine matricele interne, acestea din urmă subdivizându-se, la rândul lor, în următoarele patru matrice:

1) matricele morfo-semantice care reunesc neologismele construite prin afixare (prefixare, sufixare, prefixare și sufixare, etc.), unitățile lexicale create prin compunere, inclusiv derivatele analitice/sintagmatice, precum și cele formate prin imitare (onomatopee);

2) matricele sintaxico-semantice care înglobează neologismele formate prin schimbare de funcție [conversiunea, conversiunea verticală, etc.] sau prin schimbare de sens [metafora, metonimia, etc.];

3) matricele morfologice care includ neologismele create prin trunchierea formei;

4) matricele pragmatico-semantice care întrunesc neologismele create prin schimonosire de formă și/sau sens (mots formés par détournement).

În cadrul matricei externe, care cuprinde neologismele împrumutate din alte limbi, noi vom califica drept import lexical neonimele care și-au păstrat forma lor autohtonă fără să se adapteze la sistemul lexico-gramatical al limbii țintă. Dimpotrivă, în cazul în care se atestă tentative de substituire sau de adaptare a termenului la sistemul limbii țintă, acesta va fi considerat drept împrumut.

Este oportun să amintim aici că noțiunea de împrumut este destul de imprecisă și după cum menționează unii cercetători, «...si tout emprunt résulte de l'influence d'une langue source sur une langue cible, toute influence externe exercée par une langue source sur une langue cible ne donne pas nécessairement un emprunt » [Sablayrolles & *al*. 2009, p. 339]. În opinia noastră, acest tip de creații intermediare se înscriu, mai degrabă, în cadrul matricei interne.

Analiza efectuată ne permite să constatăm următorul lucru: creația terminologică în limbajul economic se realizează, pe de o parte, grație matricelor interne morfo-semantice și morfologice, iar,

pe de altă parte, datorită matricei externe, adică prin import lexical sau împrumut. În cele ce urmează, vom analiza cum se construiesc neonimele specifice domeniului economic de activitate umană în limba franceză contemporană grație matricelor interne.

3. Neonime construite conform matricelor interne

3.1. Matricea morfo-semantică

3.1.1. Derivarea prefixală

Numeroase unități terminologice din limbajul economic sunt construite grație matricei morfo-sintactice prin derivare prefixală, unul dintre prefixele foarte productive fiind *euro-*.

Înainte să ilustrăm afirmațiile noastre prin exemple concrete, este necesar să menționăm că prefixarea este compartimentul derivării care suscită cele mai numeroase controverse teoretice. Amintim aici problemele legate de delimitarea cu precizie între prefixare și compunere, cercetătorii tratând unele și aceleași elemente formative fie ca prefixe, fie ca elemente de compunere. Din aceste motive, elementul *euro-* este considerat uneori ca element de compunere [Dictionnaire des difficultés du français], alteori ca prefix. «En effet, le préfixe euro-, utilisé dans plusieurs autres expressions…» [www.culture.gouv.fr].

În literatura de specialitate, publicată în limba română, elementul în cauză este considerat, mai degrabă, drept pseudoprefix sau prefixoid : « element de compunere sau cuvânt cu ajutorul căruia se formează, în compunerea savantă, termeni ştiinţifici şi tehnici » [DEX], însă pentru cercetarea de față contează productivitatea formantului *euro-*, mai degrabă decât statutul acestuia.

Analiza efectuată arată că neologismele create cu prefixul dat sunt axate pe două direcții: 1) Europa/Comunitatea Statelor Europene (eurosceptique, eurocrate, europlan, eurodéputé) și 2) domeniul economico-financiar (eurodollar, eurocentime, euromarché, euro-obligation, eurosystème, eurotaxes, eurodevise, euroland, euromoney «magazine consacré à l'origine aux euro-obligations et maintenant aux marchés financiers en général»).

Ortografia neologismelor formate cu prefixul *euro-* este în evoluție permanentă. Actualmente, uzul înregistrează o tendința de suprimare a cratimei, exceptând cazurile de joncțiune a celor două elemente, când cel de-al doilea element începe cu o vocală (euro-obligation] sau când prefixul în cauză face referință la adjectivul «european», asociat cu un alt adjectiv care face referință la un stat sau o comunitate de state (conférence euro-africaine).

Prefixul *euro-* este extrem de polisemantic, el participă la crearea neologismelor care pot desemna orice: canale de televiziune (Euronews), competiții sportive (UEFA EURO 2008), agenții de turism (Eurolines), instituții europene (Europolis), reviste ilustrate (Euromoney), nume de organizații diverse (Eurostat, EuroCom), denumiri de întreprinderi (Eurodéfense, Eurodiffusion). Dacă mai adăugăm la toate acestea și alte neologisme, cum ar fi *eurocard* «carte bancaire de paiement ...» și *eurotique* « un spectacle multimédia, une exploration visuelle de l'auditif et du visuel, de l'imaginaire européen, dans une aventure eurotique … », putem afirma că utilizarea prefixului *euro-* este de-a dreptul imprevizibilă.

Trebuie să menționăm, totuși, că productivitatea prefixului în cauză este în ușoară scădere, cota maximă fiind înregistrată în anii 90 ai secolului trecut. Acesta se datorează și faptului că multe unități lexicale formate cu prefixul dat nu mai sunt percepute ca neologisme în măsura în care ele sunt înregistrate în dicționare.

3.1.2. Derivarea analitică/sintagmatică

Studiul de față ne permite să evidențiem printre procedeele foarte productive de creare a termenilor economici derivarea analitică/sintagmatică. Derivatele sintagmatice sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte care definesc un singur concept. După cum afirmă Sablayrolles, «Dès lors qu'un élément nouveau surgit dans ces associations plus ou moins figées, elles deviennent néologiques» [Sablayrolles 2000, p.155]. « Ces nouvelles alliances, caractérisées par une perte de leur sens compositionnel au profit d'un sens unique, combinent le plus souvent la structure déterminé – déterminant » [*Idem*, p. 156]. Referindu-se la specificitatea neonimelor în raport cu neologismele A. Goose [Goose 1975] menționează că neologismele sunt create preponderent prin afixare, pe când neonimele sunt construite, mai ales, prin derivare analitică, fapt confirmat și de cercetarea noastră.

Pentru ilustrarea acestui procedeu, am considerat necesar să selectăm derivatele sintagmatice formate cu ajutorul termenului *prêt (împrumut, credit).* Analiza materialului factologic ne-a permis să repertoriem un număr considerabil de termeni financiari formați cu acest cuvânt. Printre aceștia, se regăsesc termeni care sunt deja înregistrați în dicționare, cum ar fi: prêt immobilier, taux de prêt, offre de prêt, assurance de prêt, prêt social, prêt relais, prêt in fine, désolidarisation de prêt, demande de prêt, iar alții sunt rezultatul unei activități de creație relativ recente: prêt ricochet (Ce nouveau produit permet à une petite entreprise ou un indépendant d'obtenir un crédit mixte destiné à renforcer sa trésorerie afin de faire face aux conséquences économiques du Covid-19); prêt garanti par l'Etat (Afin d'accompagner aux mieux les entreprises face aux difficultés financières rencontrées engendrées par les mesures de confinement imposées pour lutter contre la propagande du Covid-19, le Gouvernement a lancé un dispositif de prêt garanti par l'Etat).

Aceste numeroase exemple sunt o dovadă a dimensiunii și productivității derivării analitice în limbajul economic. Mai mult, unele dintre derivatele sus-numite servesc drept bază derivativă pentru crearea de noi unități terminologice: prêt immobilier – courtier en prêt immobilier; prêt bancaire - prêt bancaire professionnel. Este oportun să menționăm că derivatele sintagmatice pot servi ca bază derivativă pentru crearea de sigle: prêt à taux zéro – PIZ; prêt à l' accession sociale – PAS; prêt épargne logement – PEL; prêt garanti par l'Etat – PGE.

3.1.3. Cuvintele telescopate (mots-valises)

Studiul de față ne-a permis sa relevăm o serie de cuvinte telescopate care sunt create prin amalgamarea a cel puțin două cuvinte existente deja în limbă. Fuziunea sensurilor elementelor constitutive permit, astfel, construirea unei unități lexicale noi cu un sens distinct. Astfel, amalgamarea prin apocopă a elementului Grèce + euro a contribuit la apariția unui construct telescopat *geuro* (monedă posibilă pentru Grecia, sugerată ca o eventuală soluție la criza din această țară).

Adjectivul *quantamental* este o creație telescopată recentă utilizată în limbajul profesional de contabilitate și face referință la gestiunea activelor. El a fost format prin amalgamarea elementelor quantitatif(ve) prin apocopă + fondamental(e) prin afereză. Emergența acestui neonim este o dovadă a combinării celor două adordări principale (cantitativă și fundamentală) în gestiunea activelor.

Printre corpusul de termeni analizați există neonime care ridică anumite probleme în privința clasificării lor după criteriul procedeului de creare. Astfel, termenul *entreprenaute* (créateur d'entreprise sur internet) permite o dublă interpretare, situându-se, pe de o parte, la limita dintre sufixare și derivare, pe de altă parte, dintre compunere și formațiunile telescopate. Într-adevăr, se poate afirma că neonimul *entreprenaute* este format prin derivare după modelul altor derivate, cum ar fi: *cosmonaute, spationaute, astronaute, océanaute, cybernaute,* întrucât elementul *–naute* se folosește cu același sens într-o serie

întreagă de derivate, fiind sudat cu un radical. Pe de altă parte, acest neonim poate fi considerat ca produsul amalgamării elementelor constitutive *entreprise* și *internet.*

3.2. Matricea morfologică

3.2.1. Neonime create prin trunchierea formei: sigle și acronime

Studiul de față ne-a permis să constatăm numeroase cazuri de formare a neonimelor prin trunchiera formei sintagmelor complexe. Materialul factologic demonstrează că există două tendințe în crearea neonimelor de acest tip:

1). Unele sigle și acronime sunt construite prin trunchiera sintagmei de origine (de cele mai multe ori provenită din engleză). Astfel, neonimuL *SWOT* prezintă o trunchiere a sintagmei engleze Strengths-Weakness-Opportunities-Threats (*matrice swot, méthode swot, analyse swot, tableau swot).* De asemenea, neonimul *MRO* este o trunchiere a sintagmei «Main Refinancing Operation (opération de refinancement à court terme (à la semaine ou au mois))».

2). Alte neonime din această categorie sunt de asemenea create prin trunchiere doar că după traducerea sintagmei de origine în limba franceză. Drept exemplu poate servi neonimul *RTA* care este o trunchiere a sintagmei «rentabilité totale d'une activité» (Quotient de la valeur finale des investissements pour un secteur donné, augmentée des flux qu'ils engendrent, par leur valeur initiale en début de période), având drept echivalent englez neonimul *TBR* (Total Business Return). Un alt exemplu este neonimul *CTT,* trunchiere a sintagmei «contrat à terme de taux» (Contrat ayant pour objet de fixer à l'avance le taux d'intérêt d'un emprunt ou d'un prêt futurs et se dénouant par le versement d'une différence entre ce taux et le taux de marché), având drept echivalent englez neonimul *FRA* (Forward Rate Agreement).

Este oportun să menționăm că, uneori, putem observa coexistența a două neonime după formă care fac referință la unul și același concept. Aceasta se explică prin faptul că, inițial, pentru definirea unui concept inexistent în limba țintă (adoptivă), s-a creat un neonim prin trunchierea sintagmei din limba sursă, pentru ca mai târziu acesta să fie substituit cu un neonim creat prin trunchierea acestei sintagme, tradusă în limba țintă. Astfel, materialul factologic ne furnizează exemple în care se observă tendința de substituire a neonimului sus-menționat *SWOFT* cu echivalentul său francez *AFOM,* care este o trunchiere a sintagmei Atouts-Faiblesses-Opportunités-Menaces (a se compara: analyse AFOM, tableau AFOM).

Cât privește ortografierea siglelor și acronimelor repertoriate, se observă o lipsă de regularitate: uneori ele se scriu cu majuscule, alteori cu minuscule. În fine, exemplele prezentate mai sus denotă o opacitate totală a acestei categorii de neonime pentru persoanele neavizate și doar cei care cunosc relația dintre siglă și sintagma respectivă pot decoda sensul. Această remarcă trebuie să fie luată în considerare nu numai de către specialiștii din domeniu, dar și de traducători, profesori și studenți.

CONCLUZII:

În rezultatul analizei efectuate am reținut următoarele concluzii. Creativitatea terminologică reflectă dezvoltarea, economică, științifică și culturală a societății. Creația neonimică în limbajul economic al limbii franceze contemporane se realizează, pe de o parte, grație matricelor interne morfo-semantice și morfologice, iar, pe de altă parte, datorită matricei externe, adică prin import lexical și/sau împrumut. Inovațiile lexicale relevate în cadrul matricei interne sunt create prin schimbare de formă (neonimie flexională) sau de sens (neonimie semantică). Printre procedeele morfo-semantice de creație neonimică cel mai productiv este derivarea analitică/sintagmatică.

Analiza efectuată denotă coexistența simultană a diferitor forme pentru unul și același termen, fapt care produce o anumită instabilitate formală, grafică și morfo-sintactică. Chiar dacă această varietate de formă reflectă dinamica și bogăția arsenalului lingvistic al limbii, ea poate ridica anumite probleme în cadrul procesului de predare/învățare a acesteia.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Boulanger, J.C., *Néologie et Terminologie*. In *Néologie en marche*, série b: langues de spécialités, n°4 Québec: OLF,1978, p. 5-27.
2. Desmet, I. *Terminologie et variation : des langues spécialisées aux verbes spécialisés*. HDR en Sciences du Langage, Université Paris 7-Denis Diderot, 2005, vol. V.
3. Guilbert, L., *La créativité lexicale*. Paris: Larousse, 1975, 285 p.
4. Goosse, A., *La néologie française d'aujourd'hui : observations et réflexions*, Paris, Conseil international de la langue française (CILF), 1975, 74 p.
5. Lehmann, A. & Martin-Berthet, F. *Introduction à la lexicologie : sémantique et morphologie*, 3 éd, Paris: A.Colin, 2008, 264 p.
6. Rondeau, G. (1984). *Introduction à la terminologie*. Québec: Gaëtan Morin, 1984, 238 p.
7. Sablayrolles, J.F. & Pruvost, J., *Les néologismes*. Paris: PUF, 2003, 127 p.
8. Sablayrolles, J.F., *La néologie en français contemporain. Examen du concept et analyse de*
9. *productions néologiques récentes.* Paris: Champion, collection Lexica. Mots et Dictionnaires, 2000, 592 p.
10. Sablayrolles, J.F., Jacquet-Pfau, C. & Humbley, J., *Emprunts, créations "sous influence" et*
11. *équivalents.* In *Passeurs de mots, passeurs d'espoir : lexicologie, terminologie et traduction face*
12. *au défi de la diversité*, Editions des Archives Contemporaines, AUF, 2009, p. 325-339.
13. Молдовану, Г. К., Деривационные микросистемы французского языка: комплексная деривационная парадигма. Кишинёв, 2000, 159 с.

PERCEPTIONS OF WELL-BEING ÎN TERMS OF THE RIGHT TO A STANDARD OF LIVING

PERCEPȚII ALE BUNĂSTĂRII PRIN PRISMA DREPTULUI LA UN NIVEL DE TRAI

Angela BOGUȘ, PhD
e-mail: bgsangela@yahoo.com
Academy of Economic Studies of Moldova
Republic of Moldova, Chisinau municipality,
str. Mitropolit Gavril Bănulescu-Bodoni, 61,
Phone: (+373 22) 40 27 34, www.ase.md

Abstract. *The actuality of the subject. Everyone's right to a decent living, which would imply the right to reasonable living conditions, to ensure the well-being of each person and his family, but also the right to their continuous improvement, determines the opportunity and need to determine the level of well-being and satisfaction of each individual. part. The subject of improving people's lives, increasing their well-being has become a major concern of democratic governments. In this context, the subject in question is a current one and of major importance.*
The purpose of the paper. This paper aims to determine the role of well-being in the context of the right to a standard of living, as well as to determine the indicators for measuring well-being.
Research methods. Applied research method - the dialectical method with its fundamental elements: analysis, synthesis, induction, deduction, as well as the inherent methods of economic disciplines: observation, comparison, selection and grouping.
Key words: Basic Needs, Happiness, Human Rights Law, Human Development, Living Standards, Social Indicator.

JEL CLASIFICATION: K38, I310, J17.

Drepturile omului reprezintă acele drepturi inalienabile fundamentale la care o persoană are în mod inerent dreptul în virtutea faptului că este o ființă umană. Drepturile omului sunt, astfel, considerate ca fiind universale (se aplică peste tot) și egalitare (sunt aceleași pentru toți).

Potrivit teoriei dezvoltate de juristul francez Karel Vasak, drepturile omului, sunt *generaționale:* [Vasak, K.,1977, p. 29].

Drepturile *de primă generație* sunt *civile și politice* și protejează cetățeanul de acțiunile excesive ale statului. Printre acestea: dreptul la viață, egalitatea în fața legii, libertate de exprimare, dreptul la un proces echitabil, libertatea de religie și dreptul la vot. O parte din acestea sunt înscrise în cadrul convențiilor internaționale.

Drepturile *din generația a doua* obligă statul la o acțiune menită să sprijine respectarea și îndeplinirea acestor drepturi. Acestea se referă la egalitate și privesc, în principiu, *drepturile economice, sociale și culturale.* Printre acestea se înscriu: dreptul la a fi angajat în condiții juste și favorabile, dreptul la hrană, dreptul la adăpost și sănătate (servicii medicale), securitate socială și suportul acordat șomerilor.

Drepturile *din generația a treia* sunt privite ca fiind progresive și, în mare parte, neoficiale. Printre acestea: dreptul la auto-determinare, dreptul la dezvoltare economică și socială, dreptul la moștenire culturală, dreptul la resurse naturale etc.

Cele trei grupuri majore de drepturi aferente drepturilor omului: *civile și politice; socio-economice și de dezvoltare colectivă* sunt deopotrivă importante, niciunul nu poate să prevaleze asupra celorlalte. În această ordine de idei este nelipsită de importanță reglementarea unui drept care să garanteze posibilitatea **de a trăi**, impunând statelor, prin autoritățile abilitate în acest sens, dar și comunității internaționale, prin

organismele competente, obligativitatea respectării și acordării *„unor condiții rezonabile de viață care să-i asigure, fiecărei persoane și familiei sale, un trai civilizat, decent".*

Apariția acestui drept complex prin conținutul său, cât și prin faptul că asigurarea sa presupune, concentrarea atât a eforturilor fiecărui stat, cât și a celor ale comunității internaționale, s-a produs urmare a adoptării de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, în anul 1966, a Pactului internațional referitor la drepturile economice, sociale și culturale.

În așa fel, *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale* recunoaște prin art.11, ***dreptul oricărei persoane la un nivel de trai suficient atât pentru sine, cât și pentru familia sa.***

Concepțiile umaniste și democratice care se degajă din *Declarația Universală a Drepturilor* Omului (DUDO) și, apoi, din cele două tratate internaționale (**Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice)** care împreună înmănunchează toate drepturile civile, politice, economice, sociale și culturale au deschis portalul conștiinței umane către sensul modern al **bunăstării.** Sensul actual al **bunăstării** este impulsionat de *teoria „statului bunăstării",* care se degajă din *Declarația Universală a Drepturilor* Omului. [2, 1948]

Astfel, *Declarația Universal*ă *a Drepturilor Omului* care în definirea traiului decent folosește în art.25 termenul de *sănătate* cât și cel de *bunăstare* (*welfare, well-being*), identificând toate elementele funciare necesare *bunăstării* și *protecției omului,* lăsând la aprecierea statelor naționale atât denumirea cât și mijloacele și instrumentele juridice prin care vor înțelege să concretizeze în viața normativă și socială acest drept cu valoare fundamentală.

Fiind un drept complex ***dreptul la un nivel de trai***, presupune, îndeosebi: *dreptul la condiții rezonabile de existență, un nivel de trai civilizat, care să-i asigure persoanei și familiei acestuia* ***bunăstare****, dar și dreptul la ameliorarea lor continuă.* Acest drept a reliefat trei aspecte fundamentale:

1. ***dreptul la hrană*** **-** este un drept esențial pentru o viață demnă, dar și vital pentru realizarea multor altor drepturi, precum dreptul la standarde adecvate de viață și de sănătate. Dreptul în cauză nu se limitează doar la a avea o anumită cantitate de calorii și substanțe nutritive necesare, însă presupune că toată lumea ar trebui să aibă acces fizic și economic la alimente sau mijloacele necesare**;**
2. ***dreptul la o locuință*** **-** cuprinde toate elementele unei locuințe, esențiale pentru o viață cu demnitate: securitate în fața amenințărilor din exterior, un mediu de viață sănătos și libertatea persoanei de a-și alege locul unde să se stabilească cu traiul. În acest sens, guvernul trebuie să elaboreze politici naționale care să garanteze acest drept tuturor cetățenilor săi. O atenție specială trebuie acordată grupurilor vulnerabile, cum ar fi minoritățile și persoanele în vârstă***;***
3. ***dreptul la îmbrăcăminte*** **–** îmbrăcămintea, de rând cu hrană, apă și locuință, reprezintă un element indispensabil protecției vieții ființei umane, asigurării demnității și libertății sale, asigurării sănătății și integrității sale corporale și mentale, spirituale și culturale.

Trăsătura comună a celor trei aspecte, precum se observă, este - ***suficiența***.

Totodată, articolul 25 al Declarației Universale a Drepturilor Omului stabilește că dreptul la un nivelul de trai cuprinde și *...îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare.* Rezultă că dreptul la bunăstare, se referă în sens simplist și la serviciile sociale și de asistență socială pe care statul este obligat să le asigure indivizilor.

Cu certitudine, asigurarea unui nivel de trai care să corespundă, cel puțin, unor minime standarde de viață, poate fi realizat prioritar ***prin munca personală a fiecăruia*** și ***a familiei sale,*** însă existența și recunoașterea dreptului la un nivel de trai decent implică și un efort al **statului:** „de a lua

măsuri de dezvoltare economică și de protecție socială, pentru a asigura cetățenilor un nivel de trai decent", obligație care poate pune în discuție „limitele prerogativelor statului în economia de piață" [Valea D., 9].

Prin urmare, obligația statului de a asigura dreptul persoanei și a familiei sale dacă nu la un nivel de trai decent, cel puțin la un nivel de trai suficient, care să corespundă unor minime standarde de viață, trebuie apreciată de către acesta ca una dintre prioritățile sale fundamentale.

Susținând că dreptul la un **nivel de trai** presupune dreptul la condiții rezonabile de viață care să-i asigure persoanei și familiei sale o **bunăstare,** constatăm că în acest drept se cuprind două noțiuni de bază: *nivel de trai* și *bunăstare,* noțiuni care, deși se întrepătrund, totuși sunt diferite după sfera de cuprindere și nu pot fi confundate.

Nivelul de trai reprezentă un indicator preponderent economic și se referă la resursele economice ale persoanei, comunității care permit o viață în acord cu normele considerate acceptabile la un moment dat în societate. Resursele constituie fundamentul unei vieți de calitate, pe parcursul căreia oamenii își pot satisface nevoile corespunzător standardelor societății în care trăiesc și pot face alegeri în conformitate cu valorile și idealurile personale în toate domeniile vieții lor: educație, sănătate, ocupare, locuire etc.

Limitele *nivelului de trai* sunt în dependență de nivelul de dezvoltare economică a fiecărei tari, de gradul de participare la crearea bunăstării generale, de capacitățile, aptitudinile și nivelul calitativ al muncii depuse, precum și de măsura dispunerii de sursele de venit a fiecărei persoane.

Bunăstarea reprezintă *un indicator social*, care depinde în mod fundamental de potențialul economic al societății și de nivelul venitului național generat. Potrivit lui Amartya Sen, laureat al Premiului Nobel pentru activitatea sa cu privire la bunăstarea economiei, teoria de dezvoltare economică și a nivelului de trăi, *este văzută ca o stare de bine pe care și-o dorește fiecare*. [Sen, A., 1993] *Bunăstarea,* în așa fel, *reprezintă nivelul de exprimare a satisfacției* și cuprinde trei componente: materială, fizică și emoțională. Componentele acestei stări de bine diferă de la o persoană la alta, de la un grup la altul, și sunt derivate ale oportunității fiecărui individ de a atinge rezultatul dorit.

În așa fel, putem conchide că ***bunăstarea nu reprezintă un proces,*** ci mai degrabă poate fi văzută ca ***un rezultat al realizării diferitor indicatori pe diverse dimensiuni.***

Totodată, măsurarea bunăstării presupune, de regulă, o dublă abordare, *subiectivă* și *obiectivă*.

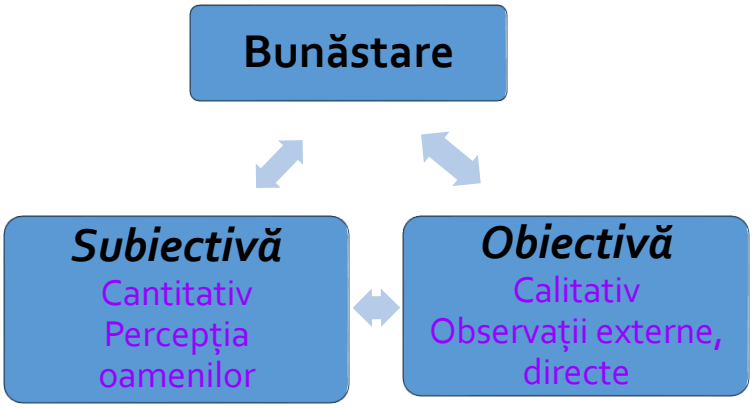

Figura 1. Dimensiunile bunăstării

Sursa: elaborat de autor

Dimensiunea subiectivă a bunăstării (numită și bunăstare declarată, o auto-evaluare) cuprinde o gamă largă de procese emoționale și cognitive și reprezintă percepția oamenilor asupra stării de bine.

În cercetările economice, bunăstarea subiectivă este deseori utilizată interschimbabil cu conceptul de *fericire*, chiar dacă *fericirea* este un concept mai restrâns ce include în sine stări pozitive emoționale (bucurie, succes). Mai mult ca atât, pentru evaluarea subiectivă a bunăstării, unii autori operează și cu conceptul de *satisfacție*, care pare a avea un sens și mai îngust, semnificând rezultatul suprapunerii dorințelor și realității - sentiment, care apare în cazul realizării așteptărilor, necesităților.

De regulă, ***bunăstarea subiectivă*** este măsurată prin sondaje menite să reflecte percepția oamenilor față de bunăstare (sentimentele, experiențele și emoțiile lor).

Dimensiunea obiectivă (numită și evaluare cantitativă, din exterior) reprezintă un mijloc indirect și utilizează, fapte observabile, drept instrumente de măsurare, sub formă de statistici economice, sociale sau de mediu.

Într-un context specific, elementele subiective indică modul în care un anumit aspect este perceput de către cei intervievați, față de bunăstarea obiectivă unde elementele sunt observate și raportate în mod independent. Astfel, *dimensiunea subiectivă este puternic influențată de stările obiective caracteristice traiului uman, de circumstanțele vieții individuale și de contextul social.* Nevoile și interesele oamenilor sunt individuale, iar nivelul atingerii acestora poate fi evaluat de ei însăși. Ele nu pot fi fixate statistic și practic există doar în percepția subiectivă a oamenilor.

În timp ce ***abordarea obiectivă*** este utilizată ***pentru a compara nivelul bunăstării între țări și în diferite perioade de timp, abordarea subiectivă*** este necesară ***pentru a identifica determinanții bunăstării.***

Dimensiunile și indicatorii care, în mod cumulativ, constituie starea de bunăstare poate să fie diferiți pentru fiecare dintre grupurile considerate, motiv pentru care este necesar să se utilizeze indicatori diferiți pentru fiecare dintre grupuri.

Cercetările efectuate până în prezent, reflectă că, deocamdată, nu există un acord total privind necesitatea dublei abordări a bunăstării. [Bohnke, P., Kohler, U., 2008, p.10]

Anumiți indicatori ai bunăstării iau în calcul doar abordarea obiectivă:

- ***indicii de „corectare" a produsului intern brut (PIB) sau a produsului național brut (PNB).*** Timp îndelungat, bunăstarea a fost asociată de către economiști cu un indicator direct măsurabil, și anume produsul intern brut (PIB). Cel mai frecvent s-a utilizat PIB pe cap de locuitor, însă în a doua jumătate a secolului XX s-a observat că PIB-ul are unele limite pentru a sonda un concept multidimensional, acest indicator fiind departe de a fi considerat un instrument perfect pentru măsurarea bunăstării obiective.

Indicii de ajustare a PIB-ului (sau PNB-ului) are la bază ideea de ajustare a valorii PIB cu anumite beneficii și costuri ale activității economice. Avantajul acestor indicatori rezidă în punerea în evidență a faptului că până la un punct, creșterea economică este benefică pentru bunăstarea socială, însă dincolo de acel punct de inflexiune, valoarea acestora se înscrie pe o pantă ușor descendentă. [6, 2013, p.57]

- ***indicatorii sociali ai Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE). Indicele vieții mai bune*** are în structură 11 dimensiuni ale bunăstării: locuința, veniturile, locul de muncă, comunitatea, educația, mediul, angajamentul civic, sănătatea, satisfacția vieții, siguranța, balanța muncă-viață.
- ***indicatorii de dezvoltare ai Băncii Mondiale (WDI)*** - reprezintă o compilație extensivă și cuprinzătoare a datelor furnizate de Banca Mondială cu privire la dezvoltarea globală și include datele pentru 214 țări. Acești indicatori pot fi comparați pe orizontală între țări și sunt clasificați în diferite subiecte pentru o înțelegere mai ușoară

- ***indicele dezvoltării umane elaborat de Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (IDU),*** începând cu 1990. Acesta are în structura sa trei dimensiuni: **sănătate** (evaluat cu ajutorul indicatorului "speranța de viață la naștere"), **educație** (măsurat prin media anilor de studii pentru adulți de la 25 de ani în sus și anii de studii preconizați pentru copiii cu vârstă de admitere școlară) și **nivelul de trai** (evaluat prin intermediul venitului național brut pe cap de locuitor). Pentru fiecare dintre aceste dimensiuni, este calculat un indice anual pe baza datelor statistice colectate, iar scorurile corespunzătoare celor trei arii sunt apoi agregate într-un indice compozit, folosind o medie geometrică.
- ***Indicele prosperității, elaborat de Centru de studii analitice Legatum Institute,*** include nouă indicatori: dezvoltarea economică, administrarea afacerii, educația, sănătatea, securitatea, activitatea guvernului, libertatea personală, resursele umane și ecologia.
- ***indicele progresului social al Social Progres Imperativ (IPS)*** reprezintă indice cel mai recent elaborat și este văzut ca o măsură complementară pib-ului. are trei componente diferite: **respectarea nevoilor umane de bază (**nutriție, acces la apă, acces la adăpost, siguranță personală**), bunăstarea propriu-zisă** (accesul la educația de bază, la tehnologie, sănătate*)* și **oportunitatea** (libertatea, toleranța și incluziunea socială și accesul la inovație socială, educație superioară).

În concluzie, putem constata că o analiză atentă a rezultatelor obținute în fiecare caz concret, scoate în evidență faptul că în cazul diferitor indicatori, clasamentele țărilor nu sunt identice. Cu toate acestea, se poate observa un model recurent, unde primele zece țări clasate sunt în general aceleași în toate rapoartele. Printre acestea: Norvegia, Suedia, Finlanda, Elveția, Țările de Jos, Australia, Islanda.

Alți indicatori ai bunăstării, la fel ca și sondajele de opinie efectuate într-o serie de țări, inclusiv a Uniunii Europene țin cont de ambele abordări. *Sondajul european al calității vieții*, realizat de *Fondul european pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă* în diverse perioade are la bază un set de întrebări ce reflectă diferite dimensiuni ale calității vieții, *atât de natură obiectivă, cât și subiectivă*. Chiar și anumite dimensiuni se încadrează la „bunăstarea obiectivă" reflectând punctul de vedere al respondenților (percepția acestora sau încrederea în parlament, justiție, poliție, guvern, autorități locale, presă).

Concomitent, există indici care reflectă doar bunăstarea subiectivă, precum ar fi **indicele bunăstării personale**, calculat de *Centrul australian pentru calitatea vieții*, utilizând o întrebare pentru șapte dimensiuni și scala de satisfacție cu 11 trepte.

Totuși, abordarea subiectivă face dificilă o analiză transversală și longitudinală a bunăstării (între țări și în timp). Prin urmare, este nevoie de indicatori care reflectă bunăstarea în mod obiectiv.

Mai mult, la inițiativa Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, guvernele țările membre, începând cu 2011 au fost invitate să „dea mai multă importanță fericirii și bunăstării populației". Un an mai târziu este editat „Raportul privind fericirea la nivel mondial", în care, la nivel mondial, fericirea este estimată în baza a șase indicatori: PIB per capita, anii de speranță de viață sănătoasă, suportul social, percepția asupra corupției, libertatea de a face alegeri în viață și gradul de generozitate [Helliwell, J., 2020, 21]

Recent a fost publicat „Raportul privind fericirea la nivel mondial" pentru 2020. Din raport se constata că în anii 2017-2019, în ierarhia celor mai avansate zece țări din punctul de vedere al fericirii populației, cu excepția Noua Zeelandă, se află țările Uniunii Europene, însă printre acestea se numără doar țări cu o populație relativ mică (până la 40 milioane de locuitori). Republica Moldova a înregistrat un progres social extrem de modest clasându-se pe locul 70, iar România 47.

În așa fel, s-a conturat, o primă clasificare a indicatorilor/indicilor bunăstării, în funcție de natura acestora, subiectivă, obiectivă si mixtă.

Problematica nivelului de trai al populației ocupa un loc important în calculele și analizele macroeconomice. Cunoașterea și analiza traiului și bunăstării populației a constituit o preocupare esențială pentru statele dezvoltate, în special din spațiu nord-american și european. Fiind un indicator economic, evident că în analiza acestuia, timp îndelungat, se punea accent pe indicatorii macroeconomici: produsul intern brut (PIB), produsul național brut (PNB), venitul național (VN), etc. Indicatorii în cauză oferă o reală posibilitate de a înfăptui o comparație directă, fără mari eforturi a nivelului de trai dintre diferite țări, motiv pentru care la nivel internațional au fost stabilite și acceptate standarde pentru calculul acestor indicatori economici. Totuși, în timp, unii economiști au atras atenția asupra limitelor pe care le are PIB-ul:

- ✓ nu reflectă utilitatea bunurilor și a serviciilor consumate;
- ✓ nu face distincția între cheltuielile care sporesc bunăstarea și așa-numitele „cheltuieli defensive";
- ✓ nu reflectă sustenabilitatea creșterii economice;
- ✓ nu evidențiază distribuția bunăstării, veniturilor, oportunităților la nivelul societății.

Dezavantajele indicatorilor macroeconomici au fost scoase în evidență încă în 1934 de către Simon Kuznet, autorul sistemului american modern al conturilor naționale, laureat al premiului Nobel pentru economie al anului 1971. Kuznet a atras atenția asupra faptului că nu există o legătură directă între creșterea PIB-ului și bunăstarea economică și socială. În 1974, un alt economist, americanul Richard Easterlin afirma că nu există o corelație pozitivă între creșterea PIB-ului și satisfacția vieții.

Drept urmare, anii '70 a constituit punctul de plecare în identificarea unor noi posibilități de evaluare a bunăstării populației. Până în prezent, au fost elaborați o serie de indicatori ai bunăstării: măsura bunăstării economice (MEW), indicele bunăstării economice sustenabile (ISEW), indicele dezvoltării umane (HDI), indicatorul progresului autentic (GPI), indicele avuției veritabile (Genuine wealth), indicele beneficiului net sustenabil (SNBI), iar mai nou au fost elaborați și calculați: indicele OCDE al vieții mai bune și indicele progresului social. Totuși majoritatea indicatorilor în cauză, au în structură și componenta PIB-ului.

CONCLUZIE:

Dreptul la un trai decent reprezintă un drept fundamental al omului, garantat prin acte normative atât pe plan internațional, cât și pe plan național. D*reptul la un nivel de trai este unul complex* ce cuprinde, în deosebi, *dreptul la condiții rezonabile de existență, un nivel de trai civilizat, care să-i asigure lui și familiei sale bunăstare, dar și dreptul la ameliorarea lor continuă. Bunăstarea,* astfel, *reprezintă nivelul de exprimare a satisfacției*, a stării de bine a unei persoane. Componentele acestei stări de bine diferă de la o persoană la alta, de la un grup la altul, și sunt derivate ale oportunității fiecărui individ de a atinge rezultatul dorit.

Guvernele democratice în toate timpurile au fost preocupate de identificarea celor mai perfecți indicatori de măsurare a nivelului de trai și bunăstării populației. Deși timp îndelungat s-a considerat că cel mai potrivit instrument de măsurare sunt indicatorii economici, în timp s-a constatat că aceștia au o serie de limite, fapt ce a condus, la nivel mondial, la conjugarea eforturilor cercetătorilor din domeniul economic și social pentru determinarea limitelor indicatorilor economici și elaborarea unor noi indicatori care să determină într-o măsură mai exactă nivelul bunăstării țărilor. Fiecare din indicatorii stabiliți dispun de propriile particularități, concentrându-se pe o coordonată specifică.

Rapoartele prezentate în acest sens, reprezintă reflexii ale diferitelor interpretări ale bunăstării, respectiv, rezultatele privind clasamentele țărilor mondiale conform indicatorilor elaborați, de cele mai multe ori, nu coincid. Acest fapt nu este întâmplător, întrucât metodologia utilizată de cele mai

multe ori este prea diferită, dar și rațiunea ce a stat la baza elaborării indicelui. Cu toate acestea, se poate observa un model recurent, unde primele zece țări clasate sunt în general aceleași în toate rapoartele.

BIBLIOGRAFIE:

1. Vašák, K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. 1977. UNESCO Courier, nr. 11, p. 29-32.
2. Declarația universală a drepturilor omului, nr. 12 din 10 decembrie 1948;
3. Valea, D. C., The right to decent living – fundamental right under the Romanian Constitution, 7 pag, https://old.upm.ro/cci3/CCI-03/Law/Law%2003%2034.pdf;
4. Sen, A., Capability and Well-being, In M. Nussbbaum and A. Sen, eds. The Quality of Life, 1993, Clarendon Press: Oxford;
5. Bohnke, P., Kohler, U., Well-being and inequality, Working Paper – Discussion papers Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Forschungsschwerpunkt Bildung, Arbeitund Lebenschancen, Abteilung Ungleichheit und soziale Integration, No. SP I 2008–201, Provided in Cooperation with Social Science Research Center Berlin (WZB), 2008, disponibil online la http://www.econstor.eu/bitstream/10419/44126/1/565269496.pdf.
6. Economie ecologică, 2013, vol. 93, nr. C, p. 57-68, disponibil: https://econpapers.repec.org/RePEc:eee:ecolec:v:93: y:2013:i:c: p:57-68
7. Helliwell, J., F., Happiness and the Quality of Government, NBER Working Papers, 2020;
8. Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, nr. 19 din 16 decembrie 1966.
9. Social Progress Index 2013, 15 pag;
10. UNDP (2015), Human Development Report 2015. Work for Human Development, New York– Technical notes;

SELF-ASSESSMENT IN THE FOREIGN LANGUAGE LERNING PROCESS

AUTOEVALUAREA ÎN PROCESUL DE ÎNVĂȚARE A LIMBILOR STRĂINE

Djulieta RUSU, dr.
Email: rusu.djulieta@ase.md; miroslav1999@mail.ru
Academia de Studii Economice a Moldovei
Republica Moldova, mun. Chișinău,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, (ASEM),
Tel.: (+373 22) 22 41 28; www.ase.md

Abstract. *his paperwork tries to outline an overview of what self-assessmet is in the foreign language learning process, which is one of the main concerns of the ELP (European Language Portfolio), summarizing the consequences of this approach, based on benchmarks that can guide the work of teachers and students in order to focus on their needs and ensure autonomous, active, sustainable, quality learning, as well as the acquisition of relevant individual work skills for the professional activity. The focus is on developing the spirit of self-assessment with the help of methods, academic and individual study activities that involve reflective thinking and metacognition, imagination and creativity, involvement in projects, portfolios, case studies, problem solving/situations, etc. by identifying new, original solutions that reduce the lack of motivation and formalism of the participants in the didactic approach. Thus, the student becomes an active part, conscious in achieving the required tasks and achieving the set objectives in the qualitative self-assessment of the progress/results obtained and outlining his/her own academic path.*
Key words: *(Self)assessment, competence, academic context, autonomous learning, foreign languages, alternative method, ELP, process.*

JEL CLASSIFICATION: *A 22, I 21, I 23*

Introducere

Cercetările multiple din domeniul științelor educației demonstrează cu prisosință rolul esențial al procesului de autoevaluare în realizarea eficientă a cunoașterii și învățării, inclusiv a limbilor străine, în formarea și dezvoltarea abilităților de expertiză cognitivă, a stilului de învățare autonomă și autodirijată, care este considerat expresia maturității și eficienței în instruire.

Subiectul abordat este de mare actualitate, întrucât autoevaluarea, atât de importantă în contextul Portofoliului European al Limbilor (PEL), merită o atenție sporită și în contextul educațional autohton. Or, sistemul actual de învățământ rămâne a fi ancorat, preponderent, în conceptul de evaluare care este abordat ca pe un proces complex de verificare, examinare și apreciere de către cadrele didactice a cunoștințelor obținute de studenți pe parcursul predării-învățării, prin utilizarea diverselor metode și tehnici tradiționale. Fiind aplicată modest în cadrul activităților instructive, alături de metodele tradiționale și alternative de evaluare, autoevaluarea se află într-un stadiu incipient de implementare.

Acest exerciu al gândirii reflexive, cu largi valențe formative și motivaționale poate oferi reale beneficii atât elevilor/studenților/formabililor, cât și cadrelor didactice/formatorilor în eficientizarea demersului instructiv-educativ, orientat, deopotrivă, spre o nouă cultură a calității, învățarea autonomă pe întreaga durată a vieții, dezvoltarea personală și formarea profesională.

Demersul investigativ pentru care am optat în acest studiu pornește, de asemenea, de la o cerință socială actuală și în același timp, o finalitate complexă de studii în învățământul superior, și anume: asigurarea calității procesului didactic în baza standardelor educaționale și pregătirea specialiștilor de înaltă calificare pentru angajarea în câmpul muncii. Acest obiectiv major reprezintă o provocare atât pentru evaluatori/profesori, care consideră evaluarea drept o măsurare-apreciere și

decizie-notare a cunoștințelor studenților, cât și pentru angajatori, care sunt interesați, îndeosebi, de competențele dobândite și de dovezile reușitei absolvenților.

În prezent, angajatorii solicită de la absolvenți stăpânirea abilității de autoevaluare pentru măsurarea și aprecierea propriilor performanțe, precum și a capacității de reflecție și planificare a dezvoltării personale pentru a conștientiza propriile posibilități, a găsi căi de îmbunătățire a rezultatelor. Astfel, angajații de azi trebuie să posede nu doar varia competențe profesionale, ci și o abilitate specifică, cea de evaluare a propriilor merite, de stabilire a valorii propriei activități. Spre exemplu, în conformitate cu regulamentul ASEM privind evaluarea performanțelor cadrelor științifico-didactice și didactice, la finele fiecărui an universitar, toate cadrele didactice titulare realizează o autoevaluare prin întocmirea unui „Raport anual despre activitatea didactico-ştiinţifică", în baza indicatorilor de evaluare și modului de calculare a punctajului, anexând dovezile care confirmă punctajul stabilit. Oportunitatea de a se autoevalua, oferă angajaților șansa de a deveni mai conștienți de ei înșiși, mai responsabiliti pentru propriile acțiuni, dornici de a deveni mai buni, a evolua, ajutând astfel și organizația/instituția sa progreseze.

Așadar, cele menționate mai sus ne-au determinat să analizăm autoevaluarea – metodă complementară, alternativă de evaluare în procesul de învățare a limbilor străine, care are conexiuni cu termenii: evaluare, competență, lucru/studiu/activitate individuală, autonomă, autodirijată, reflexivă, cognitivă, PEL, etc., folosind diverse metode de cercetare-informare-documentare, bazate pe analiză, sinteză, reflecție, inducție, deducție, observare, discuție, chestionare ad-hoc etc., precum și cunoștințele și propria experiență.

Studiul de față a pretins să aducă o valoare adăugată în domeniul investigat prin analiza conceptului de autoevaluare prin prisma PEL, a beneficiilor și limitelor sale, prin identificarea unor metode, activități de formare și dezvoltare a abilităților de evaluare a propriilor competențe comunicative și lingvistice, formularea unor propuneri și concluzii în favoarea aplicării tehnicii de autoevaluare în procesul de învățare a limbilor străine, educării spiritului și dezvoltării abilității atât în scop formativ, cât și sumativ, eficientizării instruirii academice, corelării metodelor cu finaliatatea de studii, adaptării acestora la nevoile personale de dezvoltare și autorealizare, dobândirii autonomiei în învățarea limbilor de-a lungul întregii vieți.

I. Abordarea autoevaluării

Începând cu anii 1970, numeroasele proiecte în domeniul limbilor moderne relevă preocuparea Consiliului Europei de a defini cât mai accesibil obiectivele de învățare a unei limbi, a dezvolta documente atât de învățare, cât și de evaluare a limbilor, a promova învățarea autonomă pe întreaga durată a vieții, precum și a deține un *Portofoliu european al limbilor* (PEL), o dovadă a competențelor de comunicare lingvistică. PEL include *Pașaportul limbilor, Biografia lingvistiă* și *Dosarul*.

Pașaportul are două funcții - de prezentare și pedagogică și solicită studenților evaluarea propriilor competențe prin raportare la nivelurile descrise în Cadrul european comun de referință pentru limbi (CECRL). *Biografia lingvistică* implică studentul în planificarea propriilor activități de învățare și evaluarea regulată a progreselor obținute, având drept scop promovarea plurilingvismului - dezvoltarea competențelor de comunicare în mai multe limbi. *Dosarul* permite studentului să selecteze materialele care vor ilustra și justifica rezultatele obținute sau experiența culturală trăită în contextul educativ oficial sau în afara acestuia. Din perspectiva PEL, *autoevaluarea* se înscrie printre rezultatele inevitabile ale unei reflecții productive, fiind în același timp, „un produs derivat din exercițiul gândirii reflexive, un fenomen independent, raportat la alte forme de evaluare" [7, p.65].

Deși autoevaluarea este foarte importantă în contextul PEL, ocupând o poziție centrală, ea se consideră ca cel mai problematic aspect, dat fiind că generează o serie de dubii asupra capacității studenților de a face o evaluare obiectivă și credibilă. Este adevărat, că evaluarea instituțională în domeniul limbilor reflectă o abordare normativă, pe când autoevaluarea este un rezultat a reflecției productive și gândirii reflexive.

În cele ce urmează, vom aborda aspectul teoretic al metodei autoevaluării în demersul de învățare a limbilor străine, care constă în dezvoltatea capacității și deprinderii de a se autoevalua, prin raportarea rezultatelor obținute la cele proiectate în curricula. Alegerea făcută se datorează faptului că această metodă poate contribui la dezvoltarea motivațiilor intrinseci, atitudinii pozitive, responsablității față de propria învățare și formare, față de cerințele activității sale lingvistice, trezirea inițiativei studenților pentru a descoperi de ce și ce anume trebuie să învețe. În plus, studenții vor fi capabili să monitorizeze în ce măsură realizează finalitățile de studii prin evaluarea continuă a reușitei și progresului lor, iar autoevaluarea îi va ajuta să identifice punctele forte, precum și lacunele/ disfuncționalitățile asupra cărora trebuie să-și concentreze eforturile pentru a îmbunătăți competența de comunicare lingvistică și rezultatele obținute.

Conform DER termenul *evaluare* semnifică acțiunea de a evalua și rezultatul ei; socoteală, calcul, apreciere, prețuire [3, p.352]. Termenul *autoevaluare,* respectiv, poate fi definit ca o autoapreciere, autonotare, evaluarea propriilor merite și competențe.

Evaluarea a fost abordată teoretic și practic în numeroase publicații ale unor autori autohtoni și străini, precum: S.Baciu, Vl.Pâslaru, V.Cabac, I.Achiri, A.Raileanu, I.Spinei, S.Cristea, E.Voiculescu, A.Stoica, S.Musteață, L.Bridges, S.Bolton, C.Tagliante, J.Wogler, D.Wiliam, G.Meyer, fiind considerată atât știință, domeniu de cercetare, proces, tehnologie, cât și artă.

Actualmente, problematica evaluării (aprecierii și notării cunoștințelor de către profesor), în general, și a autoevaluării activității individuale, autonome a studenților (aprecierii propriilor cunoștințe, competențe, rezultate etc.), în particular, este destul de vastă și complexă, dat fiind diversitatea exagerată a termenilor existenți în literatura de specialitate, caracterul confuz a multor noțiuni referitoare la domeniul dat. La aceasta se mai adaugă și mulitudinea obiectivelor urmărite, funcții, criterii, tipuri, metode, tehnici, instrumente de evaluare, inclusiv numeroase bariere și constrângeri. Cu toate acestea, nu e suficient ca profesorul să cunoască varia metode, tehnici și instrumente de tradiționale și alternative de evaluare, să le poată implementa eficient la orele de limbă străină și proiecta sub formă de sarcini pentru activitatea individuală. Important este ca evaluarea și autoevaluarea propriului progres să fie tratate ca pe un proces autentic, o realizare individuală relevantă și conștientă.

În general, în contextul educațional, evaluarea este un proces complex de verificare, examinare și apreciere a rezultatelor obținute de studenți în procesul pe predare-învățare prin utilizarea unui arsenal de tehnici, instrumente, metode atât cantitative, cât și calitative. Este clar că proiectarea și elaborarea evaluării este o artă.

Activitățile de evaluare se realizează sub influența unor variabile care trebuie să îndeplinească anumite *cerințe psihopedagogice*: motivarea studenților, echivalarea probelor, precizarea performanțelor așteptate, combinarea metodelor și tehnicilor de evaluare, ritmicitatea verificărilor, diminuarea erorilor în aprecierea performanțelor, și nu în ultimul rând, dezvoltarea capacităților autoevaluative ale studenților [1, p.24].

În prezent, pentru a realiza o corelație eficientă în procesul de predare-învățare-evaluare a limbilor străine în mediul academic, precum și a forma personalități autonome, libere și creatoare, cadrele didactice utilizează diverse *moduri de evaluare atât tradiționale, cât și alternative*:

1. Evaluarea formativă (ajută studenții să învețe mai eficient) și *sumativă* (determină sau măsoară cunoștințele obținute de studenți).

2. Evaluarea finală (în principiu, are scop sumativ, care stabilește dacă competențele obținute sunt suficiente pentru a accede la un alt nivel al cursului studiat); *evaluarea continuă, permanentă, progresivă* (are caracter sumativ sau poate fi o evaluare formativ-sumativă prin teste periodice, eseuri, diverse lucrări scrise, evaluări situaționale, etc.).

3. Evaluarea normativă/bazată pe norme (utilă pentru clasificarea rezultatelor); *bazată pe criterii* (pentru determinarea nivelului de competențe/capacități profesionale); *evaluarea ipsativă* (determină dacă s-au obținut progrese sau îmbunătățiri).

4. Evaluarea externă (realizată de un centru de evaluare, o comisie abilitată responsabilă de elaborarea și evaluarea lucrărilor); *evaluarea efectuată de profesor* (dispune de experiență, cunoștințe în domeniu, autoritate și independență); *evaluarea efectuată de colegi* (în scop formativ sau sumativ, în cazul activităților în grup, proiectelor de grup); *autoevaluarea* (determină concordanța scop-rezutat, progresul realizat și performanțele obținute, nota considerată a fi una meritată).

5. Evaluarea cu manualul închis (modul tradițional de evaluare bazat pe memorare, deseori mecanică, tehnicistă); evaluarea cu manualul deschis (potrivită pentru evaluarea competenței pragmatice/ deprinderilor practice: studii de caz, rezolvare de probleme, simulări, sarcini acționale etc., cognitive și non-cognitive).

6. Evaluarea manuală (mod tradițional de evaluare); *evaluarea asistată de calculator* (solicită obligator hard și soft special pentru a elabora lucrări pentru evaluare atât formativă, cât și sumativă, fiind eficientă pentru evaluarea unui număr mare de studenți).

7. *Evaluarea în scris* (cel mai important mod de evaluare inclusiv, finală, a competenței de comunicare lingvistică, care necesită elaborarea/producerea unor varia materiale în scris: eseu, test, mesaj, articol, monolog, dialog, expunere, prezentare, comunicat, proces-verbal, scrisoare formală/informală, carte poștală, studiu, raport, email etc.); *evaluarea orală* (utilizată în cadrul evaluării a unor sarcini exclusiv de natură comunicativă/a competenței comunicative); *evaluarea acțională/situațională* (oportună în evaluarea acțiunilor studentului ca actor social, care implică în mod strategic competențele de care dispune pentru a obține un rezultat concret, bunăoară, soluționarea unei situații simulate sau reale, a unei probleme în context comercial sau de afaceri etc.) [5, pp.26-11].

Din perspectiva PEL, se disting două tipuri de autoevaluare:

- *sumativă* – sudenții descriu, evaluează propriile competențe în pașaportul lingvistic;
- *formativă/reflexivă* – studenții evaluează regulat progresele obținute în biografia lingvistică, analizează critic conținutul dosarului [7, pp.66-67].

În acest context, menționăm că ambele tipuri de autoevaluare se bazează pe aceleași competențe, cunoștințe și cunoaștere de sine.

În ansamblu, metodele alternative de evaluare și autoevaluare, corelate cu activitatea de învățare a studenților, au drept scop formarea unor capacități și obținerea de competențe, operarea unor schimbări în planul intereselor, atitudinilor pe o perioadă mai îdelungată. Trebuie de menționat că, sub nicio formă, autoevaluarea nu va înlocui evaluarea studenților de către profesor sau colegi.

În mod ideal, ar fi bine ca autoevaluarea propriilor cunoștințe, competențe, progrese, realizări și evaluarea externă să se completeze reciproc. Desigur, autoevaluarea comportă o doză de subiectivism. În același timp, evaluarea aceloraşi cunoștințe, competențe, progrese, realizări, dar făcută de alte persoane, instituții, comisii sau organisme abilitate, etc., pretinde a fi o apreciere externă și obiectivă.

II. Autoevaluarea: avantaje și limite

Drept *argumente forte* pentru implicarea studenților în autoevaluare și în evaluarea reciprocă în procesul de învățare a limbilor străine, pot servi următoarele:

- autoevaluarea este o abilitate importantă de viață, o competență înalt apreciată de angajatori, foarte utilă în activitatea academică și profesională;
- este o oportunitate și provocare pentru a îmbunătăți procesul de învățare și evaluare a eforturilor de învățare în conformitate cu obiectivele stabilite;
- este o preocupare permanentă pentru îmbunătățirea performanțelor obținute atât în domeniul personal, educațional, cât și public, profesional;
- oferă independență, autonomie, flexibilitate, solicitând, în același timp, motivație, spirit de inițiativă, creativitate, implicare, inter(acțiune) etc., care au o importanță considerabilă în învățarea, stăpânirea și utilizarea limbilor;
- autoevaluarea înseamnă învățare eficientă și dezvoltarea numeroaselor abilități, precum: gândire reflexivă, practică, logică; analiză critică; metacogniție; argumentare; comunicare orală/scrisă; gestionarea eficientă a timpului, organizare, responsabilitate înaltă etc.;
- este o preocupare pentru învățarea activă, autoeducație și educație permanentă;
- solicită angajarea/asumarea realizării portofoliului, a unor sarcini de tip acțional care urmează a fi realizate într-un context specific și în condiții concrete;
- dezvoltă abilitatea de a face raționamente și judecăți de valoare despre sine și colegi, despre propria activitate în contextul academic;
- conduce la îmbunătățirea generală a reușitei și performanței într-o varietate de contexte atât educaționale, cât și profesionale;
- produce o eficiență externă, efecte sociale atât pentru nevoile de autoformare, afirmare, dezvoltare a persoanelor, cât și a comunităților, societății în ansamblu;
- oferă deținerea controlului asupra propriului proces de învățare și evaluare în funcție de competența dobândită prin manfestarea interesului pentru dezvoltarea capacității de autoevaluare obiectivă, etc.

Totodată, autoevaluarea are un *caracter limitat*. *Barierele* sunt diverse și pot include:

- probleme de evaluare obiectivă, sigură, și imparțială (cuvântul final îl are profesorul/evaluatorul care apreciază și notează sau managerul, care decide cine rămâne și cine va pleca);
- deseori aprecierea este sub aspect cantitativ, decât calitativ;
- dificultatea folosirii unui barem strict pentru a aprecia creativitatea și originalitatea studentului;
- probleme în cadrul evaluării sumative;
- riscul autoafirmării/supraevaluării, al autoevaluării superficiale sau subevaluării în evaluarea formativă;
- lipsa sprijinului din partea profesorului, colegilor, demotivarea, descurajarea;
- înțelegerea greșită a metodei/conceptului: proces tehnicist, directivist, tensionat, care limitează relațiile interpersonale, bazat pe impunere de sarcini, standarde uneori irealizabile, centrat pe rezultatele muncii, performanțe;
- atitudini negative/ostile față de concept, reticență, scepticism, rezistență, pasivitate, neimplicare, lipsă de încredere, motivare etc.

Din cele relatate mai sus, rezultă că formarea capacității de autoevaluare pentru obținerea autonomiei în învățarea limbilor străine necesită o atenție sporită în cadrul școlii superioare. Implicarea studenților în autoevaluare, inclusiv în procesul de notare formală a propriilor lucrări sau

ale colegilor lor, compararea punctelor lor de vedere cu ale colegilor sau cu opiniile profesorului trebuie să devină o prerogativă a învățământului centrat pe student, competențe și finalități. Prin urmare, este necesar de creat condiții prielnice, de identificat metode, forme, instrumente adecvate care să faciliteze acest proces.

Nevoia de autocunoaștere a studenților are multiple implicaţii în plan motivaţional. Ei trebuie să aibă un program, un traseu propriu de învăţare, să fixeze obiective, conținuturi, strategii, să aleagă metodele și tehnicile eficiente, să fie capabili de a aprecia obiectiv lucrul efectuat, punându-și în valoare propriile aptitidini. Este evident, că în acest proces complex inițiativa studentului, buna organizare, determinare și implicare sunt puncte forte. Sarcina profesorului este de a-l pregăti pentru autoevaluare, de a-i acorda suport, susținere, consultanță, de a-l face să înţeleagă criteriile după care îşi apreciază propria activitate, a-l ghida și dirija spre rezolvarea individuală a sarcinilor, evitând să-i ofere imediat răspunsul. Informaţiile obţinute în urma autoevaluării pot fi folosite pentru a le compara cu cele ale colegilor, pentru a completa portofoliul personal, a evidenția atât punctele forte și performanța, cât și punctele slabe și eșecul, etc.

III. Autoevaluarea în învățarea limbilor străine

În domeniul învățării limbilor străine, autoevaluarea vizează *trei aspecte/orientări importante*: procesul de învățare, competența comunicativă și competența lingvistică.

- *1. Autoevaluarea procesului de învățare* de către studenți are un caracter mai mult subiectiv, fiind bazată pe percepții și sentimente. La această etapă, studenții trebuie să fie capabili de a-și evalua progresul, în ce măsură reușesc să realizeze sarcinile învățării și să atingă obiectivele operaționale.

2. Autoevaluarea competenței comunicative din perspectiva scalelor și descriptorilor elaborați de Consiliul Europei poate fi realizată în cel mai simplu mod - studenții trebuie să facă dovada competențelor pe care pretind că le posedă, de care dispun efectiv.

- *3. Autoevaluarea competenței lingvistice* este o activitate mai dificilă, deoarece studenții trebuie să fie capabili de a-și urmări, corecta, perfecționa propriile produse lingvistice (de exemplu, cuvintele, termenii, noțiunile pe care le cunosc, structurile pe care le stăpânesc, sunetele pe care le artuculează etc.) [7, pp.67-69].

Experiența acumulată de-a lungul timpului în domeniul predării-învățării-evaluării, ne permite să susținem că reușita și performanța în contextul academic depind în mare parte de o bună informare, responsabilizare, motivare, asumare a realizării tuturor sarcinilor, implicare activă în procesul de învățare a limbilor străine, precum și în (auto)evaluarea procesului de învățare, a propriilor competențe de comunicare lingvistică.

Tradițional, la începutul fiecărui curs de limbă străină (de afaceri), prin prisma programei analitice/curriculum-ului, studenții sunt puși la curent cu obiectivele, conținuturile, modalitățile procesului de învățare-evaluare, precum și finalitățile de studii.

În același timp, în baza CECRL, sunt analizate dimensiunile *competențelor generale individuale* care urmează a fi dezvoltate atât în cadrul orelor practice/seminare, cât și de studiu individual, autonom:

- cunoștințele – savoirs/knowledge;
- deprinderile – savoir-faire/skills;
- competența existențială – savoir-être/existential competence;
- capacitatea de a învăța – savoir-apprendre/ability to learn [2, p.16].

O atenție sporită este acordată dezvoltării *competenței de comunicare lingvistiă*, care are la bază trei componente - *lingvistică, sociolingvistică* și *pragmatică*, precum și realizării unor variate

activități comunicative, în formă orală și/sau scrisă, de *receptare, producere, interacțiune* și *mediere*, care joacă un rol important atât în domeniul personal, academic, cât și public, profesional.

Ulterior, pentru o mai bună organizare a procesului de predare-învățare a limbilor și recunoașterea publică a rezultatului, studenților li se sunt prezintă succint cele 6 niveluri comune de referință:

- *nivelul introductiv sau de descoperire - A1;*
- *nivelul intermediar sau de supraviețuire – A2;*
- *nivelul-prag sau intermediar – B1;*
- *nivelul avansat sau independent – B 2;*
- *nivelul autonom sau de competență oparațională efectivă – C1;*
- *nivelul de măiestrie sau perfecțiune – C2* [2, p.26-27].

În această ordine de idei, pentru a oferi studenților o privire de ansamblu, sunt prezentate *nivelurile comune de competențe* necesare în procesul de predare-învățare-evaluare a limbilor:

1. Înțelegere: ascultare citire.

2. Vorbire: participare la conversație și discurs oral.

3. Scriere: exprimare scrisă.

La etapa următoare, studenții sunt famliarizați cu *descriptorii ilustrativi globali ai scalelor/nivelurilor de competențe* pentru capacitatea de a face, raportată la recepție, interacțiune și producere. În continuare, urmează discuții cu studenții despre nivelul de cunoștințe lingvistice, centrele de interes, organizarea unor activități extracurriculare informative și de divertisment.

Este de menționat că toți studenții sunt informați despre importanța autoevaluării continue, forma, conținutul, tipurile și perioada evaluării. Mai mult, sunt puse în discuție criteriile comune pentru evaluare, transparente și obiective, precum și conținutul portofoliului, instrument eficient pentru evaluarea și autoevaluarea activității/lucrului individual.

De asemenea, pentru a-i ajuta pe discipoli să însușească funcțional limbile străine și să învețe autonom, pentru a le forma deprinderea de a utiliza independent TIC-urile, diverse platforme educaționale și instrumente pedagogice, atât în format tradițional, cât și digital: dicționare, enciclopedii, gramatici, manuale, caiete de exerciții, teste de evaluare, cărți de specialitate, opere literare, ziare, reviste, programe TV și pe calculator, mesaje audio, videouri, link-uri etc., studenții sunt familiarizați cu sala Multimedia și sălile de lectură, inclusiv Colecția în limbi străine.

Bineînțeles, activitățile de informare, discuțiile inițiate la început de cale, explicațiile făcute clar și accesibil cu referire la procesul complex de învățare și dezvoltare a competențelor comunicativ-lingvistice, inclusiv a formării capacității de evaluare a propriilor rezultate, sunt de un real folos, deschizând oportunități în achiziționarea unor noi competențe, experiențe cognitive și de învățare autonomă.

IV. Autoevaluarea și evaluarea participativ-consensuală

De fapt, educația constituie un demers intenționat, conștient care este orientat către concretizarea unor finalități bine precizate, atât pentru dezvoltarea personală, cât și pentru avansarea în carieră. În acest sens, un rol aparte revine tipului de interacțiune între profesor și student în funcție de circumstanțe și scopuri didactice.

Spre deosebire de relațiile de tip laissez-faire și autocratic, relația de tip democratic face un raport optim dintre directivitate și libertate, pune accentul pe colaborare, cooperare, implicarea activă și adecvarea în/la actul de instruire. Prin urmare, studentul devine un subiect activ al învățării care structurează și prelucrează informațiile în mod conștient, fiind perceput drept o persoană autonomă, demnă, responsabilă față de propriul demers de formare.

Un prim pas, un factor-cheie în implementarea noii abordări a autoevaluării este *evaluarea participativ-consensuală,* bazată pe responsabilitatea părților implicate în evaluare, precum și pe motivarea studenților pentru a se autoevalua continuu și cu ajutorul profesorilor. Elementele centrale ale aceastei abordări sunt: *cooperarea, colaborarea* și *implicarea activă* a studenților în procesul de învățare și de elaborare a criteriilor, indicatorilor de evaluare. Atunci când studenții vor conștientiza și asuma materialul prezentat, ei vor adopta strategii mai profunde atât de învățare și realizare a sarcinilor individuale, cât și de autoevaluare, demonstrându-și valoarea celorlalți, în materie de competență comunicativă efectivă și de dezvoltare personală.

Evaluarea participativ-consensuală are următoarele *caracteristici:*

- dezvoltă abilitatea de autoevaluare prin analiza și compararea rezultatelor, revizuirea strategiei de învățare;
- este centrată pe dialog, preponderent pe cercetarea calitativă, nu pe măsurarea cantitativă;
- impică judecata reflexivă asupra propriei învățări și transformări;
- sarcinile sunt relevante pentru performanțele studenților;
- studentul are o motivație interioară și participă activ la procesul de evaluare, negociază, ajunge la un consens;
- profesorul facilitează învățarea și evaluarea, discută rezultatele, face recomandări, corectează și ameliorează, etc. [1, p.31-32].

În această ordine de idei, principiul participării active și conștiente a studentului în activitatea de învățare a limbilor străine presupune o trezire și amplificare continuă a voinței de a cunoște, a învăța, a însuși, a face, a întreprinde, a stăpâni cunoștințele dobândite și a le actualiza diferențiat, a le adapta experienței, a executa activități și operații, a îndeplini sarcini, ținând cont de constrângerile personale și sociale.

Se știe, că un student activ gândește, meditează, judecă, evaluează, înțelege și învață pe cont propriu, dispunând de autonomie și încredere. Profesorul va reuși în demersul său folosind tactici, metode, procedee active-participative și acționale, acordând suficientă autonomie, stimulând și încurajând creativitatea, imaginația, spiritul critic al discpolilor săi. În fond, poziția sa va fi deschisă, încurajatoare, flexibilă, permisivă la inițiativele studenților.

De regulă, autoevaluarea poate fi realizată de student prin prisma unor *criterii,* precum:

- așteptările de la activitățile desfașurate și autoevaluarea acestora;
- adecvarea scop-rezultat;
- evoluția evidentă față de evaluarea de diagnostic/predictivă realizată la începutul unității de învățare pentru a identifica capacităţile de învăţare ale studenţilor, nivelul de pregătire al acestora etc.;
- progresul realizat, succesele înregistrate;
- reflecțiile asupra propriei activități, eficienței modului de lucru;
- nota/punctajul/calificativul pe care crede că îl merită [5, p.86].

Indiscutabil, calitatea metodei și a criteriilor propuse, precum și rezultatele obținute în urma autoevaluării pot fi de un real folos atât pentru cursant/student, cât și pentru profesor, servind drept indiciu valoros aupra atitudinii față de disciplina predată, studierea limbilor străine și a activităților cu cel mai înalt nivel de eficiență.

V. Tehnici și activități pentru dezvoltarea spiritului de autoevaluare

În procesul de învățare a limbilor străine se poate recurge la autoevaluare atât pentru o apreciere verbală, cât și autonotare supravegheată de profesor. Literatura de specialitate, inclusiv PEL, oferă multiple strategii de formare și educare a spiritului de autoevaluare obiectivă care se poate realiza cu ajutorul celor două modele fundamentale de notare: *„modelul de grup"* și *„modelul individualizat"*. Primul model ajută la măsurarea gradului de realizare a obiectivelor fixate, al doilea va evidenția progresul individual realizat într-o anumită perioadă [1, p.45].

În cele ce urmează, propunem câteva *tehnici și activități care implică autoevaluarea* atât la orele practice de limbă străină, cât și de studiu individual. Activitățile propuse dispun de numeroase puncte forte, contribuind direct la formarea deprinderilor de autoevaluare a studenților în vederea dobândirii autonomiei în învățare, dar, în același timp, au și limite. Unele sunt mai puțin cunoscute de către studenți, cu altele sunt familiarizați rareori, căci sunt considerate dificile, subiective, costisitoare, necesită timp, instrucțiuni și criterii de notare clare, sigure, sarcini bine gândite, motivare, instruire prealabilă, cerințe cognitive înalte etc.

1. Autocorectarea sau *corectarea/notarea reciprocă* poate servi un imbold pentru dobândirea autonomiei în evaluare, precum și conștientizarea competențelor în mod individual. În cadrul seminarului de l. străină, în procesul de realizare a unei sarcini, profesorul poate solicita studentului să evidențieze atât aspectele pozitive, cât și să depisteze operativ unele greșeli gramaticale, de ortografie, pronunție etc. Identificarea propriilor lacune/erori/deficiențe sau pe ale colegilor nu va fi sancționată prin notă.

2. Autoevaluarea asistată de calculator este utilizată pe larg în scop formativ și/sau sumativ pentru a măsura gradul de memorare și de înțelegere a materialului. Programele de teste pentru autoevaluare continuă pot fi foarte utile în cursurile la distanță. Întrebările de autoevaluare pot forma o parte întegrală a învățării deschise. Totodată, ele necesită mult timp pentru elaborare și costuri pentru procurarea softurile necesare, instruirea beneficiarilor în utilizarea acestei tehnici de evaluare rapidă. Siguranța este înaltă, dar validitatea necesită atenție sporită.

3. Elaborarea testelor de autoevaluare pentru colegi la solicitatea profesorului stimulează reflecția și ajută studenții să testeze înțelegerea materiei/cunoștințele, să demonstreze și să argumenteze punctul lor de vedere, dar necesită atât ingeniozitate pentru a elabora astfel de sarcini, cât și instrucțiuni, criterii clare, corecte și sigure de notare. Se poate pune accentul pe unul sau mai mulți descriptori ai Consiliului Europei, pe 2-3 unități din manual sau pe materialul din ultima lună de învățare.

4. Autoevaluarea pe bază de portofolilu pentru lucru individual poate fi folosită în scop formativ (pentru a cunoaște performanțele și progresele obținute la etapa corespunzătoare și procesul de achiziție și de învățate a limbii), dar și în scop sumativ (pentru a evidenția realizarea unui standard de competență/însușirea competențelor necesare în raport cu limbile studiate).

Deși are un potențial înalt pentru dezvoltarea gândirii reflexive, portofolil necesită mult timp pentru elaborare, un nivel mare de încredere între studenți și profesori pentru a asigura credibilitatea și validitatea autoevaluării. Bunăoară, în cazul autoevaluării portofoliului de progres de către sudenții din anul I la disciplina Limba străină de afaceri I (l. franceză), s-a observat că studenții nu tind să se autoevalueze, sau nu realizează această activitate sistematic. De asemenea, se pare că ei nu au drept scop sau interes aprecierea activităților desfășurate sau a progresului făcut. Unii întâmpină dificultăți în programarea notei pe care o vor primi pentru realizarea activității individuale, invocând varia argumente, inclusiv ignorarea finalităților preconizate pentru fiecare untate de curs, o activitate rutinară, cronofagă etc.

5. Aprecierea vegheată a propriei activități, comentariile de autoevaluare sau *autoevaluările succinte ale unor lucrări autentice/țintă* (eseu, mini-proiect, raport, articol, scrisoare etc.), corelate cu finalitățile de studii, care solicită apreciere și critică, sunt eficiente, deoarece dezvoltă capacitatea de judecată, încurajează gândirea analitică, critică și evaluativă, concentrează atenția asupra argumentării. Această metodă este o cale eficientă prin care profesorul are posibilitatea de a aprecia calitatea gândirii discipolilor. Totodată, este o sarcină dificilă pentru unii studenți care trebuie învățați cum să facă o astfel de autoevaluare, pentru a nu critica sau lăuda exagerat și nejustificat.

De exemplu, studenților li se propune o listă de comentarii de autoevaluare pentru o lucrare care trebuie prezentată. Comentariile pot viza următoarele aspecte: punctele forte și punctele slabe/vulnerabile ale lucrării, cum pot s-o îmbunătățesc, cum aș putea s-o transform într-un proiect/prezentare PowerPoint/articol, ce notă merită lucrarea, de ce merită o notă mai mare decât, cum voi elabora următoarea lucrare, la ce aș dori să obțin comentarii etc. Nota acordată de către student poate fi negociată cu profesorul sau împreună cu colegii, fiind însoțită de argumente care să puncteze corectitudinea sau incorectitudinea aprecierilor făcute.

Mai mult, această tehnică de autoevaluare poate fi aplicată cu succes și la finalizarea portofoliului de progres. Punând accentul pe calitatea acesuia, nu pe cantitatea materialelor stocate, profesorul va pune următoarea întrebare studenților săi: „Care sarcini din portofoluil realizat le-ați făcut foarte bine și care sarcini le-ați fi făcut altfel?", oferind discipolilor săi posibilitatea de a se autoevalua și de a aprecia cât mai obiectiv rezultatele obținute, dat fiind că au cheltuit foarte mult timp, organizând portofoliul, și au făcut o enormă investiție personală.

6. *Aprecierea/notarea reciprocă* implică notarea colegior pentru sarcinile realizate atât oral, cât și în scris, prin reciprocitate și justificarea, argumentarea acesteia. În cazul proiectelor de grup sau al altor activități în grup când aprecierea fiecărui student este exptrem de dificilă, revenind pe seama unui profesor, se recurge tot mai frecvent la o altă metodă care se dovedește a fi eficientă - *evaluarea de către colegi/alți studenți.*

Această metodă alternativă completează metoda tradițională - evaluarea efectuată de către profesor, nu o înlocuiește. Cât despre autoevaluare, sau evaluarea propriilor rezultate, aceasta devine eficientă atunci când studenții sunt tot mai responsabili de felul în care studiază și de performanțele obținute. Iată de ce este foarte important ca profesorul să-i încurajeze pe studenți să-și montorizeze performanțele în raport cu scopurile și obiectivele cursului de limbă străină.

7. În cazul *autoevaluării în grup/aprecierii în comun* se va recurge la autoevaluarea activității educaționale cu ajutorul unor fișe care ar indica dinamica de creștere a cunoștințelor și competențelor în domeniul învățării limbilor străine, rapoarte succinte de autoevaluare finală etc., autoevaluări ale membrilor grupului de studenți și evaluarea grupului de către aceștia, de exemplu, referitoare la punctele forte și slabe ale interacțiunii sociale – modul în care au susținut și încurajat eficiența grupului, ajutând colegii să învețe. Astfel, se pot evidenția rezultatele obținute și acumula informații și aprecieri.

8. Autoestimarea verbală/aprecerea obiectivă a personalității este determinată de gradul de competență și necesită intuiție, sensibilitate, intelect, inteligență, imparțialitate și adecvare.

9. Jurnalul reflexiv este o excelentă strategie de dezvoltare a abilităților metacognitive, un dialog purtat de student cu sine însuși asupra propriului proces de învățare, care exprimă satisfacțiile și nemultumirile, așteptările, dorințele etc., vizează autoreglarea învățării, verificarea acțiunilor realizate asupra sarcinii de învățare, controlarea cunoașterii obținute. Totuși, jurnalul reflexiv solicită timp, efort, disciplină, reflecții, deschidere etc.

10. Tehnica 3-2-1 oferă posibilitatea de a evalua rapid rezultatele unei secvențe/activități didactice: studenții scriu 3 termeni/concepte/expresii învățate, 2 idei despre care ar doi să afle/învețe,

o capacitate/pricepere/abilitate dobândită/însușită. Aceasta este o cale eficientă de autoevaluare cu efecte formativ-aplicative, o modalitate alternativă care are drept scop îmbunătățirea procesului de învățare și a performanțelor, susținerea studentului, elaborarea unor programe compensatorii în caz de nereușită sau în concordanță cu nevoile și așteptărilor studenților [1, pp.44-48].

De asemenea, PEL propune o serie de *Liste de reperaj pentru autoevaluare* care pot fi folosite cu succes pentru a evalua competențele generale într-o anumită limbă la începutul sau sfârșitul unei perioade îndelungate de învățatre, pentru a monitoriza progresul de învățare și dezvoltare a unei/unor competențe specifice, precum și în vederea întocmirii unui plan, sau identificarea unor sarcini adecvate de învățare [7, Anexa 2].

Bineînțeles, problemele care apar în contextul (auto)evaluării competențelor în domeniul limbilor nu se rezolvă cu ajutorul unor *metode „corecte"*. Deși alegerea metodelor de evaluare adecvate, bune sau portivite, eficiente, tradiționale sau inovative, într-o oarecare măsură, ține de preferințe, este important că să fie utilizate în funcție de scopuri, în contextul educațional și pentru un contingent de studenți, în concordanță cu obiectivele și finalitățile programei de studii.

Așadar, în opinia noastră, nu există tehnici de evaluare și autoevaluare ideale pentru procesul de predare-învățare-evaluare-autoevaluare a limbilor străine, precum și a altor discipline universitare. În mod ideal, ar fi bine că să fie experimentat un spectru larg de metode de evaluare și autoevaluare pentru a avea siguranța că obiectivele și finalitățile de studii au fost realizate, practicate și apreciate prioritar de profesor, mai apoi de înșiși studenți, colegi și în final de angajator.

În cele din urmă, putem afirma că studiul nostru asupra autoevaluării (metodă complementară, alternativă a evaluării) și beneficiilor sale oferite actorilor angajați în demersul didactic, demonstrează vădit utilitatea și oportunitatea formării spiritului de autoevaluare, dezvoltarea capacității de reflecție și autoevaluare pentru o mai mare asumare a responsabilității pentru propria învățare, precum și încurajarea dezvoltării autonomiei în procesul de studiere a limbilor străine într-o multitudine de contexte și în scopuri diferite, în vederea eficientizării activității de predare-învățare-(auto)evaluare și promovarea perspectivei unui învățământ continuu, de calitate, autonom, autoghidat pe întreaga perioadă a vieții.

Concluzii și recomandări

1. Evaluarea este o activitate comună a profesorilor și studenților care relevă progresul acestora în comparație cu obiectivele fixate, un instrument util care îi învață pe studenți de ce, ce și cum să învețe. Autoevaluarea este un factor important în orice studiu sau cercetare, o treaptă spre progres care are drept finalitate formarea unor competențe și capacități operaționale în toate domeniile, inclusiv în procesul de învățare eficientă a limbilor străne. În general, este folosită pentru o varietate de scopuri și ajută un individ sau o entitate să reflecte asupra propriei performanțe pentru a identifica punctele forte și pentru a lucra asupra îmbunatățirii punctelor slabe.

2. Transformarea evaluării în autoevaluare rămâne a fi un scop major în învățarea limbilor străine, deoarece oferă posibilități pentru o evaluare pe perioade îndelungate de învățatre sau pe întreaga durată a vieții. Pentru a face dovada unei enorme experiențe de învățare autonomă, autodirijată, conștientă, motivată a limbilor străine, este necesar de aplicat varia metode și de asigurat diverse oportunități de autoevaluare în context academic. Învățarea autonomă este un proces activ, bine organizat atât individual, cât și în grup, iar fiecare participant e în măsură să decidă asupra procedeelor de muncă, să evalueze rezultatele obținute, să-și asume conștient și cu responsabilitate realizarea sarcinilor și obiectivelor trasate.

3. Aplicarea oricărei metode de autoevaluare poate fi estimată doar în corelare cu scopul propus. Autoevaluarea poate fi mai mult sau mai puțin provocatoare în funcție de gradul de suport oferit

studenților, de sarcinile bine definite sau insuficient definite, de scopul formativ sau sumativ. Deși este greu e imaginat un sistem de notare valabil pentru toate tehnicile de autoevaluare folosite, eficiența lui nu rezidă în nota finală obținută, ci într-o apreciere cât mai obiectivă a muncii depuse într-o perioadă anumită, a deprinderilor însușite și a competențelor dezvoltate.

4. Aplicarea pe larg a evaluării propriului progres în învățatrea limbilor străine (cu ajutorul autoevaluării, a evaluărilor reciproce, în echipă etc.), se va baza pe grile și criterii de apreciere discutate anterior, clare și explicite, adecvate metodei alese, în concordanță cu obiectivele urmărite.

5. Experimentarea unor tehnici noi de autoevaluare în procesul de învățare a limbilor străine se va axa pe formarea și dezvoltarea competențelor de comunicare lingvistică, metacognitive, rezolvarea unor probleme și situații autentice specifice viitoarei profesii.

6. Pentru a identifica succesele și insuccesele în învățarea limbilor străine este bine de asigurat sistematic oportunități de autoevaluare. Mai mult, de încurajat feedbck-ul comprehensiv, analiza reflexivă, emiterea unor raționamente superioare și reflecția personală despre propriul traseu și progres, precum și de stimulat creativitatea, care constituie cu adevărat o primă oportunitate de a demonstra atuurile într-un mod diferit.

7. Modalitățile de dezvoltare a capacității de autoevaluare a studenților în procesul de învățare a limbilor străine sunt variate. Ar fi bine de reconsiderat și conștientizat în ce scop se face evaluarea și ce rezultate pot fi sau nu oferite de metodele și tehnicile alese. Orice metodă de evaluare poate fi folosită pentru a oferi un feedback la propria reușită în scop formativ. Totodată, evaluarea reciprocă de către studenții-colegi în scop sumativ, necesită metode mai complexe pentru a fi imparțială și relevantă. Fiecare metodă dispune de anumite caracteristici, puncte forte și slabe, fie că e utilizată în evaluare sau autoevaluare.

8. Cu siguranță, experimentarea mai multor metode de învățare și autoevaluare în cadrul unui proces continuu de perfecționare a cunoștințelor de comunicare lingvistică, va conduce la diversificarea și îmbunătățirea capacității de a învăța atât în contextul academic, cât și autonom și individual.

9. În procesul de învățare-evaluare a limbilor străine, se recomandă implementarea metodei autoevaluării în mod progresiv, ținând cont și discutând despre obiectivele generale și proprii ale învățării, criteriile de performanță, sarcinile pentru executare, metodele de lucru, tipul de activități (în grup/perechi/ individual), progresele realizate, tipul și forma de evaluare (reciprocă, autoevaluare, cu/fără comentarii) etc.

10. Pe parcursul vieții suntem sistematic evaluați de varia persoane: de la profesori la angajatori. Deseori avem impresia sau sentimentul că nu am fost evaluați corect, obiectiv sau la potențialul maxim de care dispunem, la justa valoare. Bineînțeles, atunci când ne autoevaluăm, nu mai există parțialitate, frustrare sau denigrare, întrucât evaluăm ceea ce reprezentăm de fapt, ceea ce știm, stăpânim, putem sau nu face. Uneori suntem mai sinceri, alteori, ne imaginăm, pretindem sau încercăm să-i asigurăm pe alții că deținem o oarecare competență, pentru ca să descoperim că nu suntem în stare să facem dovada acesteia atunci când ni se solicită. Totuși, încurajarea conceptului de autoevaluare în mediul academic și instituțional, dezvoltarea capacității de autoapreciere în procesul de învățare a limbilor străine pentru dobândirea autonomiei, rămâne un deziderat care merită toată atenția, pentru ca fiecare beneficiar să aiba o șansă să se autoexamineze, o oportunitate de a deveni mai empatic, eficient, bun, deștept, înțelept...

11. Cu siguranță, dezvoltarea unei culturi de învățare și autoevaluare pe tot parcursul vieții pentru a fi mai eficienți sub aspect personal și profesional va aduce contribuții valoroase societății în ansamblu, ocupând un loc considerabil în funcționarea lingvistică normală a acesteia.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Baciu, S., Support metodologic pentru evaluarea academică, Chișinău: Editura ASEM, 2010, 95 p.
2. Cadrul european comun de referinţă pentru limbi: învăţare, predare, evaluare/Comitetul Director pentru Educaţie ,,Studierea limbilor şi cetăţenia europeană". – Chişinău: Firma editorial-poligrafică ,,Tipografia centrală", 2003. – 204 p.
3. Dicţionarul explicativ al limbii române (ediţia a II-a)/ Academia Română. – Bucureşti: Editura ,,Univers enciclopedic", 2008. – 1192 p.
4. Evaluarea în învățământ. Orientări conceptuale. Ghid metodologic/coord.Vlad Pascaru, Valeriu Cabac, Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2002, 151 p.
5. Evaluarea studenților în contextul Procesului Bologna/coord. Mihail Grosu, Chișinău: Centrul Editorial UPS ,,Ion Creangă", 2006, 110 p.
6. Evaluarea studenților: strategii și metode/director de proiect: Roza Dumbrăveanu, Chișinău: Centrul Editorial UPS ,,Ion Creangă", 2006, 168 p.
7. Little D., Perclova R. Portofoliul european al limbilor. Ghid pentru profesori și formatori ai cadrelor didactice. – Chişinău: Firma editorial-poligrafică ,,Tipografia Centrală", 2008. – 120 p.

MANAGEMENTUL „VERDE" AL RESURSELOR UMANE – O NOUĂ DIMENSIUNE A ABORDĂRII ANGAJAȚILOR ÎN CADRUL ORGANIZAȚIILOR

Alic BÎRCĂ, dr. hab.
E-mail: alicbir@yahoo.com
Academia de Studii Economice din Moldova,
Republica Moldova, Chișinău, str. Bănulescu Bodoni, 61.
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *In this scientific approach we talk about the "green" human resources management, as a new dimension in terms of approaching employees in organizations. The environmental problems that have become much more evident in recent decades, caused by human resources have reached senior management of organizations in terms of consequences for future generations, in the absence of concrete actions that would stop or reduce environmental degradation. Thus, in order to be aware of the problem, human resources specialists within organizations have become more interested and concerned with this issue, by implementing environmental elements in the functions and activities of human resources management. In this context, the paper presents the importance of this new dimension of human resource management for the sustainable development of society, as well as the responsibility of organizational management on educating its employees in terms of environmental issues. This, in fact, has led to the development of the new dimension, namely the "green" human resources management.*

KEY WORDS: *human resources, ecology, human resources management, "green" human resources management, "green" human resources management functions.*

JEL CLASSIFICATION: ***M12; M54; Q50***

Introducere

Problemele de mediu care au cuprins întreaga societate, în ultimele decenii, au sensibilizat și conștientizat nu doar guvernele naționale ale statelor lumii, ci și managementul superior al organizațiilor. Situația actuală prin care trece întreaga societate, cauzată de pandemia COVID-19, este rezultatul acțiunii factorului uman asupra mediului ambiant, ceea ce face unificarea eforturilor factorilor de decizie atât la nivel național, cât și la cel organizațional, în vederea identificării unor soluții eficiente și adecvate, cu efecte benefice asupra dezvoltării durabile a societății.

De-a lungul timpului, preocupările față de mediul înconjurător a apărut și în tratate specifice pentru combaterea schimbărilor climatice, (Kyoto 1997, Bali 2007 și Copenhaga 2009) [19]. Datorită consecințelor dăunătoare ale poluării industriale și ale deșeurilor, inclusiv substanțele chimice toxice, guvernele naționale și ONG-urile din întreaga lume au promovat reglementări și politici cu efect de încetinire și, într-o anumită măsură, chiar inversarea distrugerii resurselor naturale și a efectului său negativ asupra omenirii și a societății în ansamblu.

Având în vedere situația actuală, pe lângă abordarea problemelor economice, organizațiile trebuie să găsească modalități și soluții care să abordeze reducerea efectelor ecologice asupra societății. Astfel, pentru a atinge succesul organizațional și a facilita realizarea profitului de către acționari, organizațiile trebuie să se concentreze, în zilele noastre, și asupra factorilor sociali și de mediu, nu doar asupra celor economici și financiari [4; 8]. La nivel global, poate fi întâlnit un număr considerabil de organizații care implementează practici ecologice privind administrarea resurselor umane. Or, organizațiile din întreaga lume listate la bursele de valori sunt obligate să elaboreze, anual, rapoarte de dezvoltare durabilă în care să fie reflectate acțiunile întreprinse pentru reducerea efectelor dăunătoare asupra mediului ambiant, precum și pentru menținerea sănătății angajaților.

1. Importanța managementului verde al resurselor umane în cadrul organizațiilor

Implementarea la nivel organizațional a oricărei strategii sau politici de mediu necesită implicarea mai multor subdiviziuni – Resurse Umane, Marketing, Finanțe etc. Cooperarea dintre aceste subdiviziuni conduce la punerea în aplicare a strategiei de mediu, dintre care cel mai mare beneficiar este subdiviziunea de resurse umane. Există dovezi clare că, în mediul de afaceri, o mare parte din forța de muncă se simte mai puternică în ceea ce privește mediul, deoarece angajații de astăzi sunt mai implicați și mult mai mulțumiți de organizațiile care își asumă un rol proactiv în ceea ce privește adoptarea strategiei ecologice. În ultimele două decenii, a apărut un consens la nivel mondial în legătură cu nevoia de gestionare proactivă a mediului [7].

Managementul resurselor umane reprezintă un domeniu important al sistemului managerial care se ocupă de cele mai valoroase resurse ale organizației - resursele umane. În prezent, întregul context al managementului resurselor umane este luat în considerare prin prisma durabilității. Astfel, managementul resurselor umane își asumă o bună parte din responsabilitate și este implicat nemijlocit în gestionarea mediului în cadrul organizației.

Managementul verde al resurselor umane vizează angajații pentru asumarea responsabilității față de mediu în procesul de îndeplinire a sarcinilor de muncă, astfel încât aceștia să devină capabili pentru a dezvolta comportamente pozitive cu alți colaboratori și să prezinte idei și recomandări noi care să permită implementarea programelor de mediu. Obiectivul de bază al Managementului verde al resurselor umane constă în motivarea angajaților pentru a înțelege și conștientiza problemele de mediu și de a îmbunătăți performanțele de mediu ale organizațiilor.

Managementul „verde" al resurselor umane este un domeniu în curs de cercetare care a început să fie reflectat în literatura de specialitate chiar de la începutul secolului XXI. Aceasta se datorează și faptului că s-a observat un interes deosebit, la nivel global, față de preocupările mediului, indiferent de domeniile conexe, fie politice, economice sau de alt gen.

Potrivit lui Renwick et al, (2008), integrarea managementului mediului corporatist în managementul resurselor umane este denumit "Managementul verde al resurselor umane". Cercetătorii în cauză au specificat pe larg că politicile distinse în domeniul recrutării, evaluării performanței, formării și dezvoltării profesionale, relațiilor de muncă și ale recompensării personalului sunt considerate instrumente puternice pentru „alinierea" angajaților la strategia de mediu a organizației [16].

Într-o altă abordare, Jabbour și colab, definesc managementul „verde" al resurselor umane ca "ecologizarea" dimensiunilor funcționale ale managementului resurselor umane, cum ar fi: descrierea și analiza posturilor, recrutarea, selecția, formarea profesională, evaluarea performanțelor și recompensarea personalului [9]. Ulterior, Jabbour a venit cu o altă definiție a managementului „verde" al resurselor umane care presupune ca fiind "nivelul de ecologizare a practicilor de gestionare a resurselor umane" în ceea ce privește dimensiunile funcționale și competitive ale managementului resurselor umane [1].

Mampra (2013) definește managementul „verde" al resurselor umane ca fiind utilizarea politicilor de management al resurselor umane pentru încurajarea utilizării durabile a resurselor în cadrul organizațiilor, precum și pentru promovarea cauzei ecologismului, ceea ce sporește moralul și satisfacția angajaților [12]. Pe de altă parte, managementul verde al resurselor umane este definit ca procesul de implementare a politicilor, filosofiilor și practicilor de management al resurselor umane pentru promovarea utilizării durabile a resurselor organizaționale și pentru contracararea oricărui prejudiciu cauzat de preocupările de mediu din cadrul acestora [20]. Totodată, Mandip a descris managementul verde al resurselor umane ca un sistem managerial care integrează practicile de resurse umane în managementul mediului, atât prin participarea angajaților, cât și prin angajamentul acestora la sustenabilitatea mediului înconjurător [13].

2. Conexiunea „managementul resurselor umane – managementul mediului"

Cercetătorii în domeniu, Keog și Polonsky, au arătat că viziunea, obiectivele, politica și programele de îndeplinire a angajamentelor de mediu din cadrul organizației ar putea fi posibile doar prin gestionarea ecologică a resurselor umane [1]. Daily și Huang au indicat importanța resurselor umane pentru succesul sistemelor de management al mediului și au raportat că resursele umane pot influența performanța [3]. Boudreau și Ramstad au arătat că principiile durabilității ar putea fi susținute de planificarea strategică a resurselor umane și de gradul înalt de sensibilizare ecologică [6]. Jabbour și Santos au determinat resursele umane ca o condiție prealabilă pentru succesul managementului organizațiilor în ceea ce privește mediul înconjurător [9].

În vederea atingerii obiectivelor organizaționale în materie de management al mediului, trebuie identificate nevoile resurselor umane față de ecologie. În opinia lui Opatha și colab., pot fi identificate patru categorii de nevoi: competențe verzi, atitudini verzi, comportament verde și rezultate verzi (Figura 1).

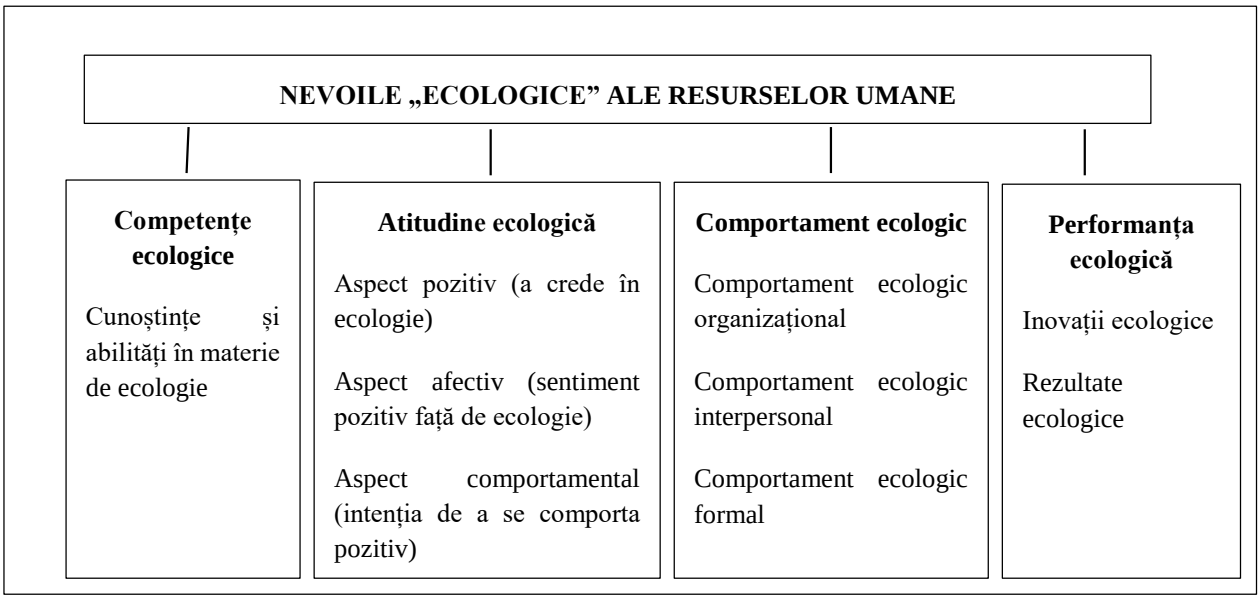

Figura 1. Nevoile „ecologice" ale resurselor umane

Sursa: [15].

Pentru ca angajatul să devină „verde" este necesar ca acesta să dețină cunoștințe și abilități în materie de ecologie [15]. Un rol activ al managementului resurselor umane constă în dezvoltarea tehnologiilor mai curate. Având ca reper strategia de mediu a organizației, managementul resurselor umane trebuie să ofere competențele necesare pentru îmbunătățirea performanței organizaționale în materie de mediu. De asemenea, este nevoie de o atitudine adecvată față de problemele de mediu din partea tuturor angajaților organizației, indiferent de poziția pe care o ocupă în structura ierarhică. La fel, comportamentul angajaților în materie de mediu trebuie să fie unul pozitiv, iar acțiunile acestora trebuie să conducă la realizarea obiectivelor de mediu la nivel organizațional.

Unii cercetători au sugerat că perturbările de mediu sunt, de cele mai multe ori, rezultatul anumitor activități umane. Prin urmare, o abordare de bază pentru reducerea acestor perturbări poate fi explorarea și modificarea comportamentului uman cauzal [8]. În opinia altor cercetători, există un număr mic de organizații care analizează factorii interni, cum ar fi rolul comportamentului uman în ceea ce privește protejarea mediului [11].

Marea majoritate a organizațiilor întreprind inițiative de dezvoltare a mediului în afara acestora [1]. Cercetările privind gestionarea ecologică a resurselor umane sunt semnificative, deoarece reprezintă un aspect al filozofiei managementului ecologic care explorează rolul comportamentului uman asupra managementului mediului [11] și a dezvoltării durabile [16]. În cazul managementului „verde" al resurselor umane, diferite practici de personal, cum ar fi recrutarea și selecția, evaluarea performanțelor, recompensele, beneficiile și formarea profesională, sunt concepute astfel încât să creeze o forță de muncă care să înțeleagă și să promoveze comportamentul ecologic în organizație [14]

Una din responsabilitățile cheie ale specialistului de resurse umane constă în obținerea sprijinului angajaților pentru implementarea unor inițiative ecologice [17]. Jabbour și colab. au subliniat importanța managementului resurselor umane la diferite etape ale sistemului de management al mediului [10]. Ahmad a subliniat rolul subdiviziunii de resurse umane în ceea ce privește antrenarea angajaților și promovarea unor practici precum carpooling-ul și reciclarea și conservarea energiei [1].

3. Funcțiile managementului verde al resurselor umane

Managementul „verde" al resurselor umane vizează angajații pentru asumarea responsabilității față de mediu în procesul îndeplinirii sarcinilor de muncă, astfel încât aceștia să devină capabili pentru a dezvolta comportamente pozitive cu alți angajați și să prezinte idei și recomandări noi care să permită implementarea programelor de mediu. Obiectivul de bază al managementului „verde" al resurselor umane constă în motivarea angajaților pentru a înțelege și conștientiza problemele de mediu și a îmbunătăți performanțele de mediu ale organizațiilor.

Caracteristicile definitorii ale managementului resurselor umane și cele ale managementului „verde" al resurselor umane sunt prezentate în Tabelul 1.

Tabelul 1. Analiza comparativă a managementului resurselor umane și a managementului „verde" al resurselor umane

Caracteristici	Managementul resurselor umane	Managementul „verde" al resurselor umane
Convingeri și ipoteze	Viziune adoptată și împărtășită. Valori. Cultură puternică.	În general, prin luarea în considerație a celor de mediu. Viziune. Cultură „verde".
Orientare strategică	Angajații Abordare strategică. Urmărirea excelenței și a avantajului competitiv.	Oamenii. Abordare funcțională încrucișată. Urmărirea excelenței în domeniul mediului și a practicilor durabile.
Sistem managerial	Abordare sistemică. Supervizarea și schimbarea leadership-ului. Relații bidirecționale și control personal.	Abordare sistemică și instituționalizată. Campion politic și schimbarea leadership-ului. Relații bidirecționale și dialog deschis.
Domenii manageriale	Angajamentul și munca în echipă. Recrutarea și selecția personalului. Evaluarea și recompensarea personalului Instruire, dezvoltare și învățare.	Angajamentul față de mediu și munca în echipă. Recrutarea și selecția prin prisma problemelor de mediu. Evaluarea și recompensarea prin prisma problemelor de mediu. Instruire ecologică. Dezvoltare și învățare.

Sursa: [17].

Opatha și Anton Arulrajah (2014) susțin că managementul „verde" al resurselor umane se referă la "toate activitățile implicate în dezvoltarea, implementarea și întreținerea continuă a unui sistem

care are drept scop transformarea angajaților într-o organizație verde" [15]. Partea din domeniul managementului resurselor umane se referă la transformarea angajaților obișnuiți în angajați „verzi" pentru atingerea obiectivelor de mediu ale organizației și, în final, pentru asigurarea unei contribuții semnificative la viabilitatea ecologică.

Din această perspectivă, managementul verde al resurselor umane aplică politicile de gestionare a personalului pentru a sprijini utilizarea durabilă a resurselor din cadrul organizațiilor ce contribuie la sustenabilitatea mediului. Termenul "Managementul verde al resurselor umane " este folosit cel mai frecvent pentru a face referință la îngrijorarea oamenilor cu privire la politicile și practicile manageriale ce vizează strategia și politica de mediu a organizației. [12].

Wehrmeyer a exprimat importanța resurselor umane în managementul mediului, importanța participării angajaților la performanța de mediu, complexitatea problemelor de mediu care necesită abilități specifice de analiză și comunicare, precum și necesitatea de cooperare și comunicare între toate funcțiunile organizației în ceea ce privește problemele managementului mediului [20]. De asemenea, Wehrmeyer a descris rolul cel mai important al resurselor umane în managementul mediului, care susțin activitățile de mediu ale organizației și a clasificat funcțiile intercorelate de resurse umane în două categorii: managementul „verde" al resurselor umane și activitățile managementului de mediu [20]. Aceste funcții sunt recrutarea personalului autorizat, managementul personalului și susținerea schimbării organizaționale (Tabelul 2).

Tabelul 2. Funcțiile managementului verde al resurselor umane

Funcțiile managementului verde al resurselor umane	**Activitățile managementului „verde" al resurselor umane**
Recrutarea personalului autorizat	• Descrierea postului. • Recrutarea personalului. • Integrarea noilor angajați. • Concedieri și demisii.
Managementul personalului	• Instruirea profesională. • Securitatea și sănătatea angajaților. • Evaluarea performanțelor profesionale. • Relațiile cu angajații. • Motivare și recompensare. • Disciplina muncii. Conflicte de muncă.
Susținerea schimbărilor organizaționale	• Monitorizarea culturii și atitudinilor. • Dezvoltarea eticii de mediu. • Susținerea managementului schimbărilor. • Dezvoltarea perspectivelor. • Îmbunătățirea comunicării.

Sursa: [20].

Într-o altă abordare, conștientizarea față de mediul înconjurător la nivel organizațional a fost formată în jurul activităților de resurse umane, cu implicarea tuturor angajaților, fiind clasificate în patru categorii: recrutarea și selecția personalului; instruirea și dezvoltarea personalului; sistemul de management al performanței; recompensarea personalului [13].

Pe de altă parte, Mandip, Sheopuri and Sheopuri au subliniat că activitățile ecologice ale managementului resurselor umane sunt privite ca o componentă majoră a responsabilității sociale corporative, evaluându-le în cadrul: recrutării personalului conștienți de problemele mediului; sistemului de management al performanței; instruirii și dezvoltării personalului; participării angajaților; disciplinei muncii; evaluării și recompensării personalului [13].

Concluzii

Managementul „verde" al resurselor umane reprezintă un fenomen nou în domeniul resurselor umane De rând cu abordarea economică, socială și psihologică a resurselor umane în cadrul organizațiilor, în ultimele două decenii s-a dezvoltat foarte rapid o nouă abordare – cea ecologică. Aceasta creează noi provocări pentru profesioniștii în resurse umane. Studiul a încercat să exploreze conceptele, importanța, procesele, cerințele și provocările managementului „verde" al resurselor umane pe baza analizei literaturilor existente.

Pe baza acestei analize, chiar și teoretică, este posibil să se concluzioneze că prin înțelegerea și creșterea sferei și profunzimii practicilor ecologice de management al resurselor umane, organizațiile își pot îmbunătăți performanțele de mediu într-un mod mai durabil decât înainte. Practicile de management „verde" al resurselor umane sunt instrumente mai elocvente pentru a face organizațiile și operațiunile lor ecologice. Performanța ecologică, comportamentele ecologice, atitudinea ecologică și competențele ecologice ale resurselor umane pot fi modelate și remodelate prin adaptarea practicilor managementului „verde" al resurselor umane. . Prin urmare, sugerăm ca organizațiile ar trebui să fie obligate să acorde mai multă prioritate pentru ca fiecare funcție a managementului resurselor umane să fie verde.

Bibliografie

1. Ahmand, S (2015) Green human resource management: policies and practices. Cogent Business & Management 2 (1), p. 1–13.
2. Beard, C., Rees, S. (2000), Green Teams and the Management of Environmental Change in UK Country Council, *Environmental Management and Health*, 11(1), p. 27-38.
3. Daily, B., Huang, S. (2001). Achieving sustainability through attention to human resource factors in environmental management International. *Journal of Operations & Production Management, 21*(12), p. 1539-1552. Doi: 10.1108/01443570110410892
4. Daily, B. F., Bishop, J. W., Steiner, R. (2007) The mediating role of EMS teamwork as it pertains to HR factors and perceived environmental performance. *Journal of Applied Business Research 23* (1), p. 95–109.
5. Dubois, C. L. Z., Dubois, D. A. (2012). Strategic HRM as social design for environmental sustainability in organization. Human Resource Management 51, p. 799–826.
6. Garavan, T. N., Heraty, N., Rock, A., Dalton, E. (2010). Conceptualizing the Behavioral Barriers to CSR and CS in Organizations: A Typology of HRD Interventions. *Advances in Developing Human Resources, 12*(5), p. 587–613.
7. González-Benito, J. (2006). Environmental pro-activity and business performance: an empirical analysis Omega. *The International Journal of Management Science, 33*, p. 1-15.
8. Govindarajulu, N., Daily, B. F. (2004). Motivating employees for environmental improvement. *Industrial Management & Data Systems, 104*, p. 364 – 372.
9. Jabbour, C. J. C., Santos, F. C. A., Nagano, M. S. (2010). Contribution of HRM throughout the stages of environmental management: methodological triangulation applied to companies in Brazil, *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 21, No.7, p. 1049-1089.
10. Jabbour, C. J. C., de Sousa Jabbour, A. B. L. (2016). Green Human Resource Management and Green Supply Chain Management: linking two emerging agendas. Journal of Cleaner Production, 112, p. 1824–1833.
11. Jackson, S. E., Renwick, D. W. S., Jabbour C. J. C., Camen, M. M. (2011), State-of-the-Art and Future Directions for Green Human Resource Management: Introduction to the Special Issue, *German Journal of Research in Human Resource Management*, Vol. 25, No. 2, p. 99-116.

12. Mampra, M. (2013) Green HRM: Does it help to build a competitive service sector? A study. In Proceedings of the tenth AIMS International Conference on Management, Bangalore, India, 6–9 January, p. 1273–1281.
13. Mandip, G. (2012). Green HRM: People management commitment to environmental sustainability. *Research Journal of Recent Sciences, 1*, p. 244–252.
14. Mathapati, C. M. (2013). Green HRM: A strategic facet. *Tactful Management Research Journal, 2*(2), p. 1–6.
15. Opatha, H. H. D. N. P., Anton Arulrajah, A. (2014), Green Human Resource Management: A Simplified General Reflections, *International Business Research*, Vol. 7, No. 8, p. 101-112.
16. Renwick, D. W. S. Redman, T., Maguire, S. (2013), Green Human Resource Management: A Review, and Research Agenda, *International Journal of Management Review*, Vol. 15, p. 1-14.
17. Revill, C. (2000), The „Greening" of Personnel/Human Resource Management an Assessment, *International Journal of Applied HRM*, Vol.1, No. 3, p. 1-30.
18. Sudin Sudin, S. (2011). Strategic Green HRM: A proposed model that supports Corporate Environmental Citizenship. International Conference on Sociality and Economics Development IPEDR vol.10 IACSIT Press, Singapore
19. Victor, D. G. (2001). The collapse of the Kyoto Protocol and the struggle to slow global warming. Princeton, NJ: Princeton University Press.
20. Wehrmeyer, W. (1996), *Greening People – Human Resources and Environmental Management*, Sheffield, England: Greenleaf Publishing.

SECȚIUNEA 5: ECONOMETRIE ŞI STATISTICĂ ECONOMICĂ

TYPICAL GEODESICS ON HYPERBOLIC MANIFOLDS OF DIMENSION 2

Vladimir BALCAN, PhD
Email: vl_balkan@yahoo.com
Academy of Economic Studies of Moldova,
Republic of Moldova, Chisinau, 61, Banulescu Bodoni Street
Phone: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract: *Let M be a complete hyperbolic surface of genus g, with k punctures and n boundary geodesics. In this paper we investigate typical behavior of geodesics for some hyperbolic 2-manifolds, and discuss some extension of those results to the case of a arbitrary hyperbolic surfaces(on a closed orientable hyperbolic surface M of genus g at least 2, in the case of non-compact hyperbolic surface and for a compact hyperbolic surface with non-empty boundary).*
Keywords*: behavior of geodesics, the multilateral, the method of colour multilaterals, hyperbolic right angled hexagon, hyperbolic right angled octagon pair pants (meaning surfaces of signature (0,3)). hyperbolic surface with genus g, k puncture and n geodesic boundaries.*

JEL CLASIFICATION: MSC 53C60,30F60,53C22

This paper focuses on the problem of classification (the behavior) of geodesics on hyperbolic 2 dimensional manifolds. Geodesics are those curves on the surface that are not geodesically curved. Considering their role on surfaces they can be compared to straight lines in plane and they are called "the most straight lines" on surface. One of the main approaches to study of the geometry of manifolds and understand its structure is through the investigation of geodesics, the shortest path or geodesic between the two points. Behavior of geodesics in hyperbolic surfaces has been a fruitful subject of research for many years. Such geodesics are often studied by looking at their lifts in covering spaces of the surface. The chaotic behavior of geodesics on surfaces of constant negative curvature and finite volume has been known since Hadamard (1898). In this work for the first time systematically is described and summarize the results of our study the geometry of behavior of the geodesics on hyperbolic manifolds of dimension 2. These results would be considered as an analogue of the coding of geodesics on the modular surface in terms of continued fraction expansions. The study of global behavior of the geodesics is one of the main topics in geometry and their behavior under variations helps us to understand the geometry of hyperbolic manifolds.

The definitions of geodesic lines in various spaces depend on the particular structure (metric, line element, linear connection) on which the geometry of the particular space is based. In the geometry of spaces in which the metric is considered to be specified in advance, geodesic lines are defined as locally shortest. The local behavior of geodesic curves is similar to that of straight lines in Euclidean space. A sufficiently short arc of a geodesic line is the shortest among all rectifiable curves with the same ends. Only one geodesic line passes through any point in a given direction. Families of geodesic lines, considered as possible trajectories of motion, form a subject of the theory of dynamical systems and ergodic theory.

Thanks to the development of the new constructive approach, in this paper, the author succeeded to receive "in a certain sense" the solution for the behavior of the geodesics in general on the hyperbolic manifolds of dimension 2, structure of geodesics and their types. In order to discuss the results of this work, it will be necessary to agree on some definitions of the basic concepts. The

following terminology will be used regularly throughout this paper. Let M be a finite area hyperbolic surface. Then M is homeomorphic to a closed surface with finitely many points removed. Each of these points called punctures, has special neighborhoods in M called cusp. A geodesic in a hyperbolic manifold is a locally distance - minimising curve, and is said to be simple if it has no transverse self-intersections (there-fore it is either an embedded copy of R or an embedded circle) and non simple otherwise. A geodesic on surface M is said to be complete if it is not strictly contained in any other geodesic, i.e., it is either closed and smooth, or open and of infinite length in both directions. Complete geodesics coincide with those which never intersect ∂M . Note that if M is obtained from a compact surface by removing a finite number of points to form cusps then a complete open geodesic on M might tend toward infinity along a cusp. Throughout, we use the term geodesic to refer to a complete infinite geodesic; a geodesic ray is a half-infinite ray; finally, a geodesic arc is a finite segment lying along some geodesic (which we assume to be closed unless otherwise stated). For a hyperbolic surface M some of the geodesics γ will come back to the point they start and fit in a smooth way. These are called closed geodesics. It ends up that there are finitely many closed geodesics of a given lenght (if any). Geodesics on smooth surfaces are the straightest and locally shortest curves. A hyperbolic surface is a surface which constant negative curvature. Unlike the plane, which is flat, or the sphere which has positive curvature, these surfaces are negatively curved. On a hyperbolic surface, some geodesics are infinitely long, like straight lines in the plane, but others close up into a loop, like the great circle on a sphere. Two basic properties are responsible for their importance: first, that from any point of a manifold there starts a unique geodesic in any direction. Second, the length minimization property (connecting two given points on a manifold with a locally shortest curves). On smooth surfaces geodesics possess both properties. Geodesics on hyperbolic surfaces are briefly discussed in [Balcan V., 2017, p.191].

The main objective of the article is to describe the qualitative behavior of the geodesics on 2-dimensional hyperbolic manifolds. A (closed) hyperbolic surface can be defined either by a Riemannian metric of constant negative curvature or (thanks to the uniformization theorem) by a quotient of hyperbolic plane by a discrete group of isometries, isomorphic to the fundamental group of the initial surface, acting properly discontinuously on hyperbolic plane. A hyperbolic surface of genus g with k punctures and n holes and with no boundary is said to be of type (g, k, n). Such surfaces are said to be of finite type. A standard tool in the study of compact Reimann surfaces is the decomposition into "pairs of pants" (Y pieces). Given a surface of genus $g \geq 2$, there are $3g-3$ simple closed pairwise non-intersecting geodesics which partition the surface into $g-1$ such pieces. A Riemann surface of signature (g, n) is an oriented, connected surface of genus g with n boundary components, called boundary geodesics, which is equipped with a metric of constant negative curvature. Here by a geodesic we always mean a locally shortest curve.

We want to describe their global behavior: a) when are geodesics closed ? b) when are the dense ? c) quantitatively, how do they wrap around the surface ? These questions admit notably precise answers, as we are going to see. Much less is known about the behavior of geodesics on hyperbolic surfaces. How do geodesics on the hyperbolic surface behave or how can we determine the behavior of a given geodesic on the hyperbolic surface? The qualitative behavior of geodesics on even seemingly simple hyperbolic surfaces can be surprisingly complex. A nother method, of arithmetic nature, uses continued fraction expansions of the end points of the geodesic at infinity and is even older – it comes from the Gauss reduction theory. Introduced to dynamics by E. Artin in a 1924 paper, this method was used to exhibit dense geodesics on the modular surface. The problem of

understanding the geometry and dynamics of geodesics and rays (i.e. distance-minimizing half geodesics) on hyperbolic manifolds dates back at least to Artin, who started to study the qualitative behavior of geodesics on hyperbolic surfaces. Artin studied these questions by cleverly encoding geodesics using continued fractions.

We investigate in detail the global behavior of the geodesics on the simplest hyperbolic surfaces: hyperbolic horn (funnel end), hyperbolic cylinder and parabolic horn (cusp, horn end), or parabolic cylinder. The problem of behavior of geodesic is solvable for a hyperbolic surface called hyperbolic horn (funnel). A hyperbolic horn (funnel end) is a two-dimensional manifold, obtained from the strip between the two parallel straight lines of the hyperbolic (Lobachevsky) plane by matching the border lines by shifting (sliding), its axis being parallel to he border lines and beyond the strip between them. The funnel, i.e. the factor-space $H^2_+\backslash\Gamma$, is an (open) half of the hyperbolic cylinder. The border circumference does not belong to that half and there for the surface of the hyperbolic horn is incomplete. The funnel is half of the hyperbolic cylinder, bounded by their closed geodesic. The full funnel continues to flare out exponentially and has infinite area. There is a

Theorem 1. On the funnel the problem of behavior of a geodesic is solvable.

The theorem is resolved using the affirmations I-IV set out below.

It is clear that the hyperbolic horn (funnel), i.e. the factor space H^2/Γ, is the open «half» of the cylinder C considered above where the border circumference *a'* does not belong to that half, therefore the funnel is incomplete surface.

Affirmation I. There are no closed geodesics on the funnel.

Affirmation II. If the geodesic *l* on the funnel $M^2=H^2_+/\Gamma$ is defined so that its covering lies on a straight line intersecting the line *a*, then the *geodesic l is infinite without self-intersections* and any of its points divides it into two rays: one ray of finite length, another ray of infinite length.

Affirmation III. If the covering *l'* for the geodesic *l* for the funnel M^2 is the straight line parallel to the line *a*, then the *geodesic l is infinite, without self-intersections points*, and any of its points divides it into two congruent rays.

Affirmation IV. If the covering *l'* for the geodesic *l* is a straight line divergent with the axis of shifts, then the geodesic *l* is *infinite* and it has only a finite number k of double self-intersection points.

Here in none of the cases the geodesic was not a closed one, as said in the Affirmation I. Therefore, in each of the three possible cases the behavior of geodesic is fully described, and since any other cases are impossible, it has been demonstrated that the behavior of geodesic on hyperbolic funnel is fully solvable. So, every geodesic curve γ on the hyperbolic horn is of one of the four types or the following types of geodesic on funnel are identified: 1) *there are no closed geodesics*; 2) there is a geodesic of *infinite length, without self-intersections points*, and any of its points divides the geodesic into two rays: one ray of finite length and another ray of infinite length; 3) there is an *infinite geodesic, without self-intersections points* and any of its points divides it into two congruent rays; 4) *there is an infinite geodesic and it has a finite number k* of double self-intersection points *and they are all divisible by* 2. The number *k* of self-intersection points of an examined geodesic is equal to *p*.

The problem of behavior of a geodesic on a hyperbolic cylinder is solvable. One may define the *hyperbolic cylinder* as a non-compact two-dimensional manifold obtained from the strip from between the two divergent lines of the hyperbolic (Lobachevsky) plane by identifying the divergent border lines by shift (sliding), its axis being a common perpendicular for the said border lines, its shift being equal to the length of such translation. The factor space $H^2\backslash\Gamma$ is a some kind of cylindrical surface also called hyperbolic cylinder. The hyperbolic cylinder is the union of two funnels.

Theorem 2. On the hyperbolic cylinder $C = Ц^2 = H^2/\Gamma$ the geodesic's behavior problem is solvable.

The proof of theorem comes from the affirmations I and II set out below.

Affirmation I. There are no closed geodesics on the cylinder C (both simple, different from the narrow geodesic core of cylinder and non-simple ones).

This results from the fact that the closed geodesics $\tilde{b}$ correspond to the translation $\vec{b}$. But such translation should transform into itself the straight line *a*, while this is possible only when the line *b* is on the line *a*, i.e. it is a translation along the line *a*. This translation along the line *a* on a hyperbolic cylinder will lie on a geodesic core (the narrowest place of cylinder). It is the only simple close geodesic on that surface.

*Affirmation II***.** If the geodesic's image intersects the straight line *a*, such a geodesic is *a geodesic without self-intersection points, infinite in both directions* (at both ends).

Let us consider the behavior of geodesic on a parabolic cusp (parabolic cylinder). We shall call a *parabolic horn (cusp)* the two-dimensional manifold obtained from the strip from between the two parallel lines of the hyperbolic (Lobachevsky) plane by identifying the border lines by horocyclic rotation determined by these lines. The parabolic cylinder is a special case (its small end is a cusp, while the "horn" end carriers the hyperbolic metric). There appears the

Theorem 3. The problem of behavior of a geodesic on a horn end (cusp) is solvable.

The study of universal cover of parabolic cusp demonstrates that:

1) If the arbitrary straight line *c* does not cross the obstructing line of the pair determining the horocyclic rotation *w* and identified upon that rotation, the image of the said straight line on this surface(cusp) is isometric to the usual straight line of a hyperbolic surface *(simple infinite length, without self-intersection)*;

2) If the image of the geodesic *c* on the hyperbolic plane H^2 is a straight line intersecting the said geodesic and if it is different from the obstructing straight line, then the *geodesic c* is *infinite in both directions* (at both ends) and it has only a finite number k of double self-intersection points. In the particular case, both ends of the geodesic can go to the some point at infinity.

3) *There are no closed geodesics on the parabolic cusp,* because no translation in the group $\Gamma = \langle w \rangle$.

The study of the geodesics on hyperbolic surfaces can be reduced to the study of the curves on a hyperbolic pair of pants. Compact hyperbolic surfaces can be seen as an elementary pasting of geodesic polygons of the hyperbolic plane. Conversely, cutting such a surface along disjoint simple closed geodesics (a partition), one obtains a family of pair of pants (surfaces of signature (0,3)), which in turn can be readily cut to obtain a pair of isometric right-angled hexagons. Let M be a surface and let P be a pair of pants. We focus on getting the behavior of geodesics on a hyperbolic pair of pants *P*. As a direct consequence we get the behavior of geodesics on any surface *M*. We do this as follows. First, there is a unique way to write *P* as the union of two congruent right-angled hexagons. Take this decomposition (see on Fig.1).

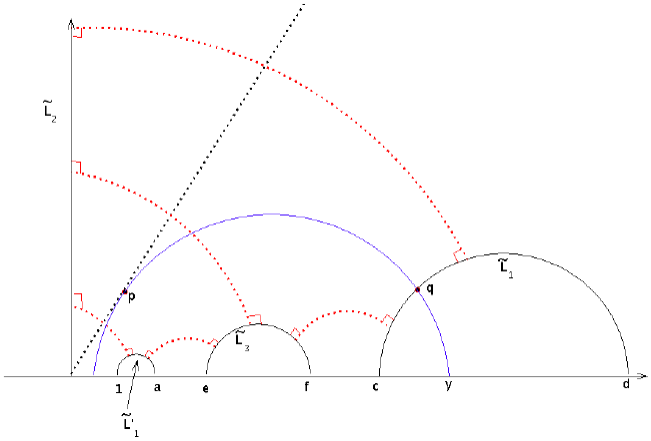

Fig. 1 Universal cover of P in H^2

We examining different types of behaviors exhibited by geodesics on a given pair of hyperbolic pants (general, symmetric and generalized) and study infinite simple geodesic rays and complete geodesics Three simple, pairwise non-intersecting bi-infinite geodesics in the hyperbolic pair of pants, that each "spiral" towards two different boundary components of pair of pants (see Fig, 2).

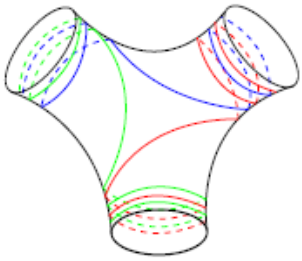

Fig. 2 Curves on pair of pants

We also allow the degenerate case in which one or more of the lenths vanish. We call a generalized pair of pants a hyperbolic surface which is a homeomorphic to a sphere with three holes, a hole being either a geodesic boundary component or a cusp. Symmetric hyperbolic pairs of pants, that is, hyperbolic pair of pants which have three geodesic boundary components of equal lenths.

For the behaviour of the geodesics on the specified fragments (hyperbolic pants, etc.) it is used a certain figure, named in the text of the work *the multilateral.* The multilateral is obtained from a right angle hexagon as follows. We construct a hyperbolic hexagon with right angles on the hyperbolic plane H^2. For a certain value $r = r_1$ of the radius of the circle, inscribed in the right angle triangle, this triangle becomes limited: its vertices become infinitely remote points, and the sides - in pairs parallel lines. It is to be noted that these triangles decompose H^2. If we continue to increase the radius of the inscribed circle, then the sides of the triangle become pairwise divergent straight lines, the vertices - are ideal points and the area of the triangle is infinite. From the hyperbolic geometry we have that for given two disjoint geodesics on the plane H^2 with four different end points at the infinity (divergent), there is only one geodesic perpendicular to both. But, if from the obtained " beyond the limit" triangle we cut off the "excess" endless pieces with the help of common perpendiculars of the pairs of its sides, then we get an *equiangular-semi-regular hexagon* (see Fig. 3). All the angles of this hexagon are straight and the sides over one are equal. Symmetric right-angled hyperbolic hexagons, that is, convex right –angled hyperbolic hexagons having three non-adjacent edges of equal length.

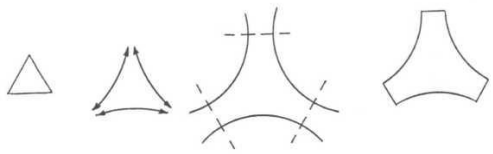

Fig. 3 Orthogonal section of a triangle and obtaining a hexagon with right angles

We'll call the newly appeared sides black, and „remnants" of the sides of the original triangle are white: than we can say that all the white sides are equal to each other in pairs, and all the black sides are also equal pairwise to each other, and the angle between the intersecting white and black sides is straight. Thus the resulting hexagon is a Coxeter, and the group generated by reflections in its sides is a Coxeter group. But before building all this Coxeterian partition, it is very useful to first make reflections only on the black sides of the hexagon and on their images, obtained by such reflections. Continuing indefinitely the reflection in these black sides, we get some new kind of regular polygon (it would be more accurate to say - *the multilateral*). The sides of this „ *multilateral*" (without vertices and angles) are straight lines, tangents (regular) system of circumferences on the hyperbolic plane H^2 (see Fig.4). Obviously, the reflections in the sides of the straight lines of this multilateral can cover the whole (entire) hyperbolic plane H^2 (Fig. 4). To facilitate the understanding and further description, we agree to call the sides of the six-rectangle (right angled hexagon) black, if they are obtained from boundary geodesic circles of pants, and the other three sides we agree to consider painted in different colours (for example, red, blue and green straight). Exactly, this figure is also called in the work as a multilateral (in contrast to the polygon, the figure has no vertices and angles, hence its name - the multilateral). The study of the behavior of the geodesics in this paper is being carried out gradually, in order of collecting the surface, the reverse order of cutting the surface into fragments (i.e. pants). The surface is cut into typical pieces (for example, on pants or their degenerations, on right hexagons, etc.) and the question of the behavior of the geodesics for each piece is solved on it, and then the result of the investigation returns (by gluing) onto the original surface.

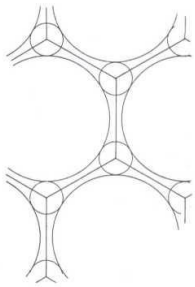

Fig. 4 A generalized regular multilateral, described near the regular system of congruent circumferences.

With the help of these multilaterals, it is possible to determine the nature of the behavior of the geodesics on the surface, not more complicated than how Artin studied the global behavior of geodesics on hyperbolic surfaces by cleverly encoding geodesics using continued fractions. Any given hyperbolic (closed, i.e., ordinary) surface can be cut into pants and the question is how, when gluing such pants, connect them on a common surface. But it may seem (when gluing of the surface from the pants is not finished yet) that the surface of genus g has also n components (the surface has a geodesic boundary). And, going further, we notice that the boundary of the surface can degenerate: transform into cuspidal ends (cusps) and into conical points. Thus, we arrive at the most general case, the surfaces of the signature (g, n, k), the preliminary investigation of the behaviour of the geodesics

on these pieces. To summarize what has been said, we can conclude that a concrete method of investigating the behavior of the geodesics on hyperbolic 2-manifolds is based on the idea of preliminary research on these pieces (on the set of hyperbolic pants and their degenerations), in the subsequent consolidation of research results using the method proposed in this paper (sometimes called the method of generalized coloured multilaterals). The main purpose of this article is to indicate an algorithm (the construction of a practical approach) that allows determine the behavior of this geodesic on hyperbolic manifolds. Also the aim is to obtain new results in following areas: a) the solution of the question of the qualitative behavior of the geodesics in general (if a point and the direction of the tangent at that point are given) on 2-dimensional hyperbolic manifolds; b) a new method for solving the problem of the behavior of the geodesics on hyperbolic manifolds is developed - *the method of colour multilaterals*; c) with the help of this technique, the question of the qualitative behavior of the geodesics in general on hyperbolic 2-manifolds is solved. In more detail, the following main results of the study were obtained. A new constructive method for investigating the global behaviour of the geodesics on hyperbolic manifolds (the method of colour multilaterals) is given in this paper. The solution is based on the study of the behavior of the geodesics on the simplest hyperbolic surfaces (hyperbolic pants, degenerate hyperbolic pants, thrice-punctured sphere, etc.), some of which have long attracted the attention of geometers. In this paper is used the Këbe method of geodesic cutting of hyperbolic 2-manifolds into hyperbolic pants with a nonempty boundary (edge). In hyperbolic geometry, hyperbolic right angled hexagons are used as a tool for analysing the behaviour of the geodesic (and surfaces). The discrete group Γ is defined in the usual way via its fundamental domain F (glued from the proper number of right angled hexagons). Hyperbolic pants are the only compact hyperbolic surfaces with a geodesic boundary that can't be simplified by cutting along closed simple geodesics. In fact, any pants with boundary geodesics are uniquely determined by the length of their boundary geodesics, because any hyperbolic right angled hexagon is uniquely defined by three alternating (non-adjacent) lengths of sides that can be arbitrarily set. We consider the universal covering of hyperbolic pants (the hyperbolic plane H^2) and lines that cover a given geodesic. Let it be on H^2 a right angled hexagon H and let H' denote its image under reflection from the side of δ_{13} (Fig. 3). When identifying the corresponding sides δ_{12} and δ_{12}, as well as δ_{23} and δ_{23} of this right angled geodesic octagon (Fig. 5), we obtain hyperbolic pants *P* with boundaries α_1, α_2, α_3. As the fundamental region for the corresponding pants *P* we choose this hyperbolic right angled octagon (the double of a right angled hexagon H in the plane H^2).

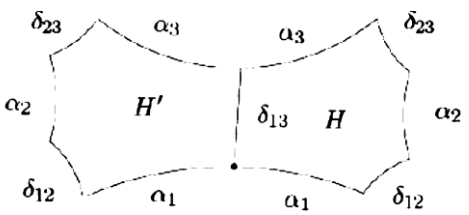

Fig. 5 The hexagon H and its reflection at the side δ_{13} is a symmetrical hexagon H'

This geodesic right angled octagon is the fundamental domain of the group $\Gamma = \langle t_1, t_2, t_3 \rangle$ generated by hyperbolic translations t_1, t_2, t_3, (the pants can be obtained by factorizing the hyperbolic plane H^2 by a discrete co-compact group Γ generated by translations t_1, t_2, t_3, where the

translation t_i is determined by the vector $2 \cdot \alpha_i, i = 1, 2, 3$). To describe the behaviour of an arbitrarily given (some) geodesic on hyperbolic pants emanating from the point A in a given direction, we need to consider how the direct, covering this geodesic, behaves on the universal cover of these pants. In other words, how this straight line is located relative to the sides of α_3, α_1, α_2 of the hyperbolic right angled octagon (the so-called "colour" straight - blue, green, red). Walking along hyperbolic octagon, we can't cross the boundary components α_3, α_1, α_2 (" coloured circumferences "), but we can pass through the sides δ_{13}, δ_{12}, δ_{23} of a hyperbolic hexagon (the so-called "black" sides). Along with the coloured sides, the categories of coloured angles are built. A pair of "adjacent" colour angles uniquely determines the next colour angle with the help of colour (coloured "straight lines - blue, green, red) or with the help of geodesic sides α_1, α_2, α_3. Suppose, for the beginning, point A is fixed on the surface of hyperbolic pants, and we need to understand how the geodesic's behaviour depends on the direction (from the directing vector emanating from point A). In this situation each side determines the angle of its colour with the vertex in the point A (and the sides parallel to the colour side) and in each category of angles it is uniquely determined which sides δ_{13}, δ_{12}, δ_{23} (or "black" sides) it is necessary to cross to be within the scope of the corresponding colour side. Thus, on hyperbolic pants, the problem of the behaviour of any geodesic passing through a fixed point is uniquely solvable by the algorithm for constructing the corresponding system of coloured angles, and by the sides parallel to the considered side of the generalized multilateral obtained from a right angled hexagon. Thus, *on hyperbolic pants is the problem of the behaviour of any geodesic* that passes through a fixed point and is uniquely solvable with the help of *the algorithm for constructing the corresponding system of coloured angles, and by the sides parallel to the considered side of the generalized multilateral*, obtained from a right angled hexagon. Further, the concept of the category of angles is introduced, and with the help of these categories an algorithm for recognizing the type of a geodesic is given.

Main results of the present work are as follows. In the work is given a new constructive method (a new approach) for solving the problem of the behavior of geodesic on a arbitrary hyperbolic surfaces of signature (g, n, k), i.e., method allowing to answer the question about the structure on the global of examined geodesic at its indefinitely extension (geodesics can be extended indefinitely) on both directions. Such a compressed formulated result can be disclosed as follows. For this purpose, with the help of proposed practical approach at first are studied geodesics at the simplest hyperbolic manifolds: 1) it is solved the problem of the behavior of geodesic on the simplest hyperbolic surfaces (hyperbolic horn; hyperbolic cylinder; parabolic horn (cusp)); 2) it is investigated and described the behavior of the geodesic lines on hyperbolic surfaces of signature (0,3) (hyperbolic pants); it is found special case: behavior of ortho-boundary geodesics and orthogeodesics, and their general structure, i.e., it is obtained classification of geodesics launched (emanating) normally from the point of geodesic boundary of pants (see Fig. 5). Is said to be orthogeodesic - a geodesic segment perpendicular to the boundary at its initial and terminal points.

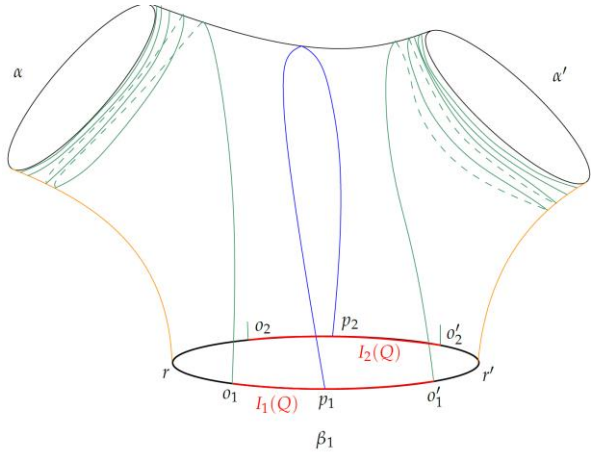

Fig. 5 Pants *P* with spiraling geodesics

Investigation of behavior of the geodesics on the listed above surfaces, allowed finding answer of assigned task in general case: 3) it is investigated and found behavior of the geodesics on compact closed hyperbolic surface without boundaries (borders), (general case). As specific problems are solved the following tasks: 4) there are studied geodesics on hyperbolic surface of genus *g* and *n* (non-puncture) boundary holes (geodesic boundaries); it is given characteristics of all possible types of geodesic launched orthogonally from the point of geodesic boundary of the surface, it is described their behavior and general structure; are studied intervals (horocyclic segments) formed by simple - normal geodesics, launched from the selected conical point, cusp or boundary geodesics on hyperbolic surface. Also, are solved the following problems: 5) a) there are given the characteristics and there are studied properties and types of the geodesics on hyperbolic 1- punctured torus; b) there are studied the geodesics on generalized hyperbolic pants (a sphere with *b* boundary components and *p* cusps, with $b+p=3$) and on hyperbolic thrice punctured sphere; c) it is proved that in two dimension the only such manifold not containing a simple closed geodesic is the hyperbolic thrice punctured sphere. But it has six simple complete geodesics.

The results of the preceding paragraphs have allowed solving the problem of the behavior of geodesic in general case: 6) there are described the geodesics for any (oriented) punctured hyperbolic surface *M* with *g* genera and *k* punctures. The proposed new method of the investigation of behavior of the geodesics allowed finally finding the answer of assigned task (behavior of geodesic) and in the most general case: 7) it is solved the question about the qualitative behavior of the geodesics for any hyperbolic surface of signature (g, n, k) (with genus *g*, *k* punctures and *n* geodesic boundaries).

REFERENCES:

[1] BALCAN V. The global behavior of geodesics on hyperbolic manifold. In: *Proceedings of the Fourth Conf. of Math. Soc. of Moldova*. Chișinău, 2017, pp.189-192.

SECȚIUNEA 6: INOVAȚII CONTABILE ÎN ECONOMIA CUNOAȘTERII

ANALYSIS OF ISA PROVISIONS CONCERNING QUALITY MANAGEMENT FOR AN AUDIT OF FINANCIAL STATEMENTS

Liudmila LAPIȚKAIA, PhD
Email: liudmila@ase.md
Academy of Economic Studies of Moldova
61 Banulescu-Bodoni Street,MD-2005, Chișinău, R. Moldova,
Phone: (+373 22) 40 27 57, www.ase.md

Abstract: *Modern provisions concerning disclosure of information in financial statements, especially in extraordinary circumstances, dictate increased requirements for the quality of audit at the present stage. IAASB has developed draft changes to quality management standards for both the audit firm and the audit of financial statements. This article analyzes the provisions of changes in quality management standards in terms of management's responsibility for conducting audits, ethical requirements, including those related to independence, acceptance and continuation of relationships with clients, acceptance and performance of certain tasks, appointment of audit teams and documentation.*
Key words: *quality management, audit, financial statements.*

JEL CLASIFICATION: M42

INTRODUCTION

The requirements for a quality audit of financial statements are especially increasing in extraordinary circumstances. This is primarily due to the limitation of the scope of audit procedures or the wide access of the auditor to documentation or information, or to the client's staff. This is especially true in a pandemic. In addition, in modern conditions, clients apply various variations of information technology (blockchain, artificial intelligence, automated analytical procedures, etc.).

Thus, situations arise in terms of audit quality control, which were not considered in the current International Auditing Standards, such as:

- ✓ *ISQC 1 «Quality Control for Firms that Perform Audits and Reviews of Financial Statements and Other Assurance and Related Services Engagements»,*

In this regard, the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) has developed the following additions or draft regulations in terms of audit quality control, which should be adopted in September 2020:

- ✓ *International Standard on Auditing 220 (Revised) Quality Management for an Audit of Financial Statements,*
- ✓ *International Standard on Quality Management 1 (Revised) Quality Management for Firms that Perform Audits or Reviews of Financial Statements, or Other Assurance or Related Services Engagements,*
- ✓ *International Standard on Quality Management 2 (Proposed) Engagement Quality Reviews.*

ANALYSIS OF ISA PROVISIONS IN TERMS OF QUALITY MANAGEMENT

The following table shows the main provisions of the standard ISA 220, namely in the current version and revised.

Table 1. Comparison of the main provisions of ISA 220 in the current version and the revised version

ISA 220 Quality Control for an Audit of Financial Statements	**ISA 220*(revised) Quality Management for an Audit of Financial Statements***
Leadership Responsibilities for Quality on Audits	Applying, and Complying with, Relevant Requirements
Relevant Ethical Requirements	System of Quality Management
Acceptance and Continuance of Client Relationships and Audit Engagements	Governance and Leadership
Assignment of Engagement Teams	The Firm's Risk Assessment Process
Engagement Performance	Relevant Ethical Requirements
Monitoring	Acceptance and Continuance of Client Relationships and Specific Engagements
Documentation	Engagement Performance
	Resources
	Information and Communication
	Monitoring and Remediation Process
	Network Requirements or Network Services
	Service Providers
	Documentation

Source: Compiled by the author on the basis of ISA 220

ISA 220 (revised) Quality Management for an Audit of Financial Statements sets that the audit team, when conducting an audit, should determine whether and implement the response measures other than those set out in the audit firm's quality control policies and procedures.

In this case, the response measures (in relation to the quality management system) these are developed policies or procedures implemented by an audit firm to eliminate quality risk:

- ✓ *a policy is a statement of what should or should not be done to eliminate quality risk. Such statements may be documented, explicitly stated in communications, or implied through actions and decisions.*
- ✓ *procedures are actions to implement the policy.*

Before issuing an audit report, the engagement partner must determine whether the audit is in compliance with ethical standards.

In terms of independence, ISA 220 (revised) "Quality Management for an Audit of Financial Statements" establishes:

- ✓ *creating guidelines containing relevant ethical requirements and recommendations on how they are applied in the course of an audit,*
- ✓ *develop policies or procedures for staff to communicate relevant information during the audit,*
- ✓ *creating an information system, including using it applications (i.e. resources), to monitor compliance with relevant ethical requirements, including registering and maintaining information about independence.*

The engagement partner is required to establish that the members of the audit team have conducted appropriate consultations in the course of performing the audit, within the group. At the same time, the standard prohibits issuing an audit opinion until quality control is completed (where this is provided by the standards).

The Revised ISA 220 introduces a new paragraph 34, "Differences of opinion", which states that if there are different opinions in the team on certain issues or between them and the, the provisions for getting out of this situation should be reflected in the quality control procedures of the audit firm. However, the engagement partner cannot issue an audit report until all differences of opinion have been resolved.

Practical example: when conducting an audit of the financial statements of a construction company, the client's accounting registers reflect construction in progress for one of the company's divisions. The client provides the auditors with all the documentation, but refuses to allow the auditors to conduct an stock taking at this division. The auditors ' opinions on this issue are divided.

Solution: In this situation, the auditors must perform additional procedures, namely: first of all, check the balance and accounting records for the construction in progress account, to determine if this balance is significant for the financial statements as a whole. However, limiting the scope of the audit will affect the auditor's opinion, depending on the size of the balance and its materiality, and not allowing auditors to stock taking the construction in progress should lead to the expression of a modified audit opinion.

ISA 220 (revised) Quality Management for an Audit of Financial Statements establishes that the quality management system of an audit firm consists of the following 8 elements:

- *Management and leadership;*
- *The firm's risk assessment process;*
- *Relevant ethical requirements;*
- *Acceptance and continuation of client relationships and specific;*
- *Resources;*
- *Information and communication; and*
- *Monitoring.*

It should be noted that ISA 220 (revised) Quality Management for an Audit of Financial Statements states that if the previous auditor refused to perform the audit as a result of identified or suspected non-compliance with laws and regulations, the IESBA code requires that the predecessor auditor provide all necessary information to the successor auditor so that the he can make a decision to conduct the audit.

An important point is the fact that ISQM 1 "Quality Management for Firms that Perform Audits or Reviews of Financial Statements, or Other Assurance or Related Services Engagements" expands the concept of resources to include:

- ✓ *Human resources;*
- ✓ *Technological resources; and*
- ✓ *Intellectual resources.*

Previously, the ISA 220 Quality Control for an Audit of Financial Statements addressed only human resources.

ISA 220(revised) Quality Management for an Audit of Financial Statements specifies that a firm's quality control policies and procedures may contain specific requirements related to:

- *The nature, timing and scope of the documentation to be checked:*

- *Different types of reviews that may be relevant in different situations (for example, a detailed review of each individual working document); and*
- *Which auditors -members of the working group should perform various types of audit procedures.*

The engagement partner applies his judgment in the following cases:

- *audit planning,*
- *the risk assessment process,*
- *transactions with related parties,*
- *planning an audit of a group of companies,*
- *the effect of uncorrected misstatements on the financial statements,*
- *type of audit opinion.*
- *decisions on conducting an audit of consolidated financial statements*

It should be noted that it is neither necessary nor practical for the auditor to document each issue considered or professional judgment made during the audit of financial statements, for example:

- *The activities of the audit team can be documented by signing the audit plan,*
- *results of meetings of members of the audit team may indicate clarity, consistency in conducting an audit,*
- *The signatures of the auditors and the engagement partner on the working documents provide evidence that they have been compiled and verified.*

An important point in terms of quality control may be issues that need to be taken into account in extraordinary circumstances (a pandemic), the following are examples of events that may be relevant to study in such circumstances:

- ✓ *new agreements, guarantees, obligations related to the pandemic,*
- ✓ *current or planned asset purchases as a result of the pandemic,*
- ✓ *capital increase or issue of debt instruments, such as the issue of new shares or debt obligations, or an agreement to merge or liquidate,*
- ✓ *preferential or incentive economic payments provided by the government in the form of loans or grants,*
- ✓ *any changes related to contingent liabilities (for example, new contingent liabilities or circumstances affecting the assessment of existing contingent liabilities, the ability to meet agreed performance targets for contingent consideration in a business combination, etc.)*
- ✓ *any unusual accounting adjustments,*
- ✓ *any events that cast doubt on the accuracy of the accounting policies used in the financial statements,*
- ✓ *statements (for example, events that cast doubt on the validity of the going concern assumption),*
- ✓ *any event relevant to an accounting estimate or the establishment of reserves,*
- ✓ *derivative financial instruments and hedging considerations,*
- ✓ *agreements with customers or suppliers, variable remuneration, commission accrual, etc.)*
- ✓ *any events related to asset recoverability*
- ✓ *modification of existing contractual agreements (for example, reduction or deferral of lease payments made by the lessor to the lessee, changes in the terms of debt, etc),*
- ✓ *tax considerations (for example, the impact of reduced flow of goods and services on transfer pricing agreements; recoverability of deferred tax assets)*

- ✓ *benefits for the dismissal of employees as a result of a reduction in labor force (for example, as a result of closure or reorganization of operations that occurred after the reporting date).*

The auditor uses skepticism and can carry out additional procedures for events after the reporting date, to client events such as:

- ➢ *Loss of a large market, key customers, sharp decrease in revenue, shortage of labor,*
- ➢ *Significant change in the value of assets (long-term) used to generate cash flows,*
- ➢ *Significant change in the value of current assets (inventory,)*
- ➢ *Delay in the release of new products or services, or the sale of new products,*
- ➢ *Fluctuations in the exchange rate,*
- ➢ *Measurements affected by increasing uncertainty,*
- ➢ *Credit risk,*
- ➢ *Solvency of the enterprise.*

At the stage of making a decision on the auditor's opinion, the auditor should assess the possibility of operating the enterprise in the future for a period of one year, but in extraordinary circumstances (a pandemic), this period may be extended.

At the same time, if facts have been established that may cast significant doubt on the company's operations in the future, the auditor should conduct additional audit procedures. In addition, the auditor should consider:

- ✓ *development and implement management measures and processes so that the enterprise can continue to operate in an efficient environment,*
- ✓ *measures to provide management with reliable and up-to-date information on an ongoing basis to manage future operations, including, for example, the flow of financial information from branches and divisions.*

After conducting an audit in accordance with quality control requirements, the engagement partner decides on the auditor's opinion on the financial statements.

The following are types of audit opinion:

1. the financial statements are materially misstated (significantly, but not universally) - modified opinion,
2. the financial statements are materially misstated (materially, and universally)- adverse opinion,
3. inability to obtain sufficient and reliable audit evidence (significantly, but not universally) - modified opinion,
4. inability to obtain sufficient and reliable audit evidence (substantially and universally)- refuse to express an opinion.

CONCLUSIONS

Analyzing the draft revised quality standards:

- ➢ ISA 220 (revised) Quality Management for an Audit of Financial Statements and
- ➢ International Standard on Quality Management 1 (Revised) Quality Management for Firms that Perform Audits or Reviews of Financial Statements, or Other Assurance or Related Services Engagements and

and also epy International Standard on Quality Management 2 (Proposed) Engagement Quality Reviews, we can emphasize the following:

1) audit firms will need to review and modify their quality management policies and procedures at the firm level,

2) audit firms will need to review and modify their quality management policies and procedures on the audit mission,
3) when conducting an audit, it is necessary to consider resources from the point of view not only human, but also technological and intellectual resources,
4) greater attention should be paid to the audit procedures for checking the principle of going concern and subsequent events after the financial statements.

REFERENCES

1. International standard on auditing 220 (revised), Quality management for an audit of financial statements https://www.iaasb.org/publications-resources/exposure-draft-international-standard-auditing-220-revised-quality-0
2. International standard on quality management 1, Quality management for firms that perform audits or reviews of financial statements, or other assurance or related services engagements https://www.iaasb.org/publications-resources/exposure-draft-international-standard-quality-management-1-quality
3. International standard on quality management 2, Engagement quality reviews
4. https://www.iaasb.org/publications-resources/exposure-draft-international-standard-quality-management-2-engagement-0

REQUIREMENTS FOR COMPLETING AUDIT DOCUMENTATION WHEN USING AUTOMATED TOOLS AND TECHNIQUES

[1]Liudmila LAPIȚKAIA, PhD
Email: liudmila@ase.md
[2]Alexandru LEAHOVCENCO, PhD Student
[1,2,]Academy of Economic Studies of Moldova
61 Banulescu-Bodoni Street,MD-2005, Chişinău, R. Moldova,
Phone: (+373 22) 40 27 57, www.ase.md

Abstract: *Properly prepared audit documentation is the basis for the auditor's opinion on the reliability of the financial statements. The audit opinion is based on reliable and relevant audit evidence that can be obtained, including using automated tools. Currently, the revised ISQM 1 "Quality Management for Firms that Perform Audits or Reviews of Financial Statements, or Other Assurance or Related Services Engagements", which is due to be adopted in September 2020, provides certain requirements for automated tools as one of the ways to obtain audit evidence and document it accordingly. However, there was a need to consider issues related to automated tools, taking into account the quality management policies and procedures for audit firms.*
Key words: *automated tools, techniques audit documentation*

JEL CLASIFICATION: M42

INTRODUCTION

In modern conditions of rapid technological progress, clients of audit firms use the latest technical achievements in the implementation of their economic operations: blockchain, artificial intelligence, etc. In this regard, auditors should improve their audit procedures by using various automated tools, or the latest techniques. Among them are various applications of artificial intelligence, the use of robotics or drones, etc.

Requirements for completing audit documents are contained in the ISA 230 Audit Documentation, in addition the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) issued Support material related to technology: audit documentation when using automated tools and techniques. It should be noted that ISA 230 Audit Documentation does not distinguish between requirements for audit documentation when using automated tools and the manual methods.

For example, ISA 230 Audit Documentation sets out the nature and purpose of audit documentation, which is maintained even when using automated tools and includes:

- *documenting relevant and reliable evidence as a basis for expressing an audit opinion,*
- *evidence that the audit was planned and conducted in accordance with ISA's and applicable legal and regulatory requirements,*
- *based on the fact that the audit team members were assisted and supervised by the engagement partner,*
- *ensuring that quality control and inspections can be carried out in accordance with ISQC 1"Quality Management for Firms that Perform Audits or Reviews of Financial Statements, or Other Assurance or Related Services Engagements",*
- *documentary basis for the possibility of conducting audit in accordance with applicable legal, regulatory or other acts.*

Despite the fact that the requirements for audit documentation are the same for automated and manual tools, however, the use of modern methods and tools can significantly affect the audit documentation.

DISCUSSIONS

The use of automated tools can provide auditors with the ability to view and analyze large arrays (databases)data's. However, when using such tools, the auditor is required to document the results of the analysis of data sets. This can be done by visualizing the results, for example, operations that:

** were registered during normal business hours,*

** associated with a unique purchase order number or,*

** were approved by the same user.*

Thus, when using automated tools, there may be different audit documentation due to the different nature of the techniques and methods used. For example, when determining the expected losses from bad receivables, the auditor can use automated tools to analyze the entire list of debtors, and the audit program will analyze this list according to various criteria.

The auditor independently decides on the tools and techniques that will be used during the audit, however, the use of automated tools may lead to conclusions different from those that would be made by the auditor using traditional methods. So, for example: if the auditor uses a drone to conduct an stock taking of agricultural products, the result that he will receive may differ from what he received when using traditional methods.

The form, content and volume of audit documentation depend on factors such as:

- *size and complexity of the audited entity,*
- *the nature of audit procedures,*
- *risks of material misstatement of information,*
- *significance of the audit evidence obtained,*
- *the nature and extent of the erorrs identified.*
- *audit methodology and tools used.*

The audit documentation reflects the procedures performed by the auditor and the conclusions reached throughout the audit. When using automated tools to perform audit procedures, the following aspects should be noted that may be relevant when considering the form, content and scope of audit documentation:

- *name of the automated tool and description of the source data used in the analysis. Sometimes the tool used (for example, a database, etc.) cannot be saved as audit documentation on paper,*
- *detailed information about data collection: data extraction and delivery process; validation and reconciliation procedures performed by the auditor,*
- *the essence of the procedures being performed and the resulting visualization (it can be either an exported report or a screenshot) related to the procedures being performed,*
- *attracting external experts to perform services for the extraction or processing of the data.*

One of the unique characteristics of using automated tools is that it performs many different procedures and calculations. For example, an auditor may develop and perform several procedures at once, applying different filters to the data, before reaching a final conclusion. As noted in ISA 230 Audit documentation, the auditor's preliminary working documents should not be included in the audit documentation.

However, the auditor may include different visualizations, results of applying different filters, or iterations of algorithms when, in the auditor's opinion, they help to understand the nature, timing, and scope of the audit procedures performed and the results obtained.

Often, using automated tools (database analysis) allows to get an initial idea of the account balance or class of transactions, which can be confirmed by subsequent checks. The auditor may retain documentation of the results of an earlier automated audit procedure when an analysis of its results can confirm his professional judgments or they were made in the design of the analytical system.

The use of certain automated tools should be reflected in the audit firm's quality control procedures and policies. However, when conducting an audit of financial statements, auditors can also use automated tools that are not approved in the quality control policies of the audit firm. In such cases, questions may arise about differences in the nature and scope of the auditor's documentation when using automated tools that are approved by the audit firm, as opposed to using tools that were not the subject of a formal firm approval process (for example, when the audit team develops its own software solutions or changes or revises proprietary standard algorithms to achieve a specific testing goal).

In this case, the engagement team must confirm any considerations regarding:

• whether automated tools that are not approved by the audit firm are suitable for ensuring consistent performance of quality tasks; and

• does the engagement team have the appropriate qualifications or experience to use automated tools?

In accordance with the requirements of the project International Standard on Quality Management 1 (Revised) Quality Management for Firms that Perform Audits or Reviews of Financial Statements, or Other Assurance or Related Services Engagements, the audit firm must set appropriate quality goals that relate to the proper receipt, development, use, maintenance, and distribution of resources, including human, technological, and intellectual resources that allow the design, implementation, and operation of the quality management system in a timely manner.

When implementing an information technology application, especially a customized it application that was developed specifically for an audit firm, it must be tested, which includes:

✓ *checking whether the data entered is correct and whether the data is kept confidential.*

✓ *testing processes to make sure that the IT application works as intended and achieves the purpose for which it is intended.*

✓ *staff understanding of how to interact with the IT application,*

✓ *understanding the common IT controls needed to support its continuous operation.*

The audit firm's quality policies and procedures may establish the responsibility of the engagement team when using automated tools to perform audit procedures, and may require the involvement of individuals with special skills or experience in evaluating or analyzing such tools.

The audit firm's quality control policies or procedures may specifically prohibit the use of certain technology resources (for example, software that has not yet been specifically approved for use by the firm), or may include requirements for obtaining permission to use a new technology resource. In some circumstances, an audit firm's quality control policies or procedures may not specifically address the use of a specific product or technology resource (for example, a spreadsheet developed by a group of auditors).

In these circumstances, the engagement partner may exercise professional judgment when considering whether to use a technological resource for conducting audit procedures.

Factors that can be taken into account when determining whether a particular a technology resource that has not been specifically approved for use by a audit firm that is suitable for use in an audit assignment.:

- *how the used technology resource is consistent with the audit firm's policies and procedures, including: policies and procedures related to data processing and security.*
- *rules for the operation of a technological resource.*
- *the competence and capabilities of the personnel necessary for the use of the technological resource.*

When an audit firm has approved automated tools, at the level of quality control policies and procedures, the following documentation discloses these issues:

- ✓ *the audit firm's quality management policies and procedures should include a list of such tools and a justification of their suitability for achieving the purpose of auditing financial statements,*
- ✓ *other information confirming the approval of automated tools.*

However, when automated tools were not subject to the formal approval process by the audit firm for use in all or some of the audit assignments, the engagement team 's considerations about the appropriateness of using automated tools should be documented, which should be reflected in the working documentation.

When using automated tools in the course of an audit, in terms of risk assessment or further audit procedures, the auditor is required to comply with the documentation requirements contained in ISA 230 Audit documentation and all other relevant ISA's, especially ISA 315 Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement through Understanding the Entity and Its Environment and ISA 330 The Auditor's Responses to Assessed Risks.

ISA 230 Audit documentation sets that audit documentation may be recorded on electronic or other media, when it should contain:

- *Audit strategy and plan,*
- *Analytical procedures,*
- *Memorandum (in the case of small business entities)*
- *Test sheets,*
- *Correspondence with lawyers and third parties,*
- *And other documentation (for example: copies of accounting registers, contracts, etc.)*

Audit documentation must provide evidence that the audit complies with the ISAs. However, for the auditor, it is not necessary, but probably not feasible to practically document each issue on which the auditor expressed his opinion, made by professional judgment in the course of the audit.

However, the following documents are required for the completeness of the working documentation:

- *an audit plan that indicates that the auditor has planned to conduct the audit at the appropriate level,*
- *a signed audit engagement letter indicates that the auditor has agreed the terms of the audit with the client's management,*
- *an auditor's report containing a properly qualified opinion on the financial statements*.

Documenting audit skepticism is a complex issue. However, the audit documentation may nevertheless provide evidence of the auditor's professional skepticism in accordance with the ISA. Such evidence may include specific procedures performed to confirm, such as management's responses to the auditor's requests.

CONCLUSIONS

Analyzing the above, it should be noted that the use of automated tools significantly facilitates the audit, but at the same time can provide a wider range of audit evidence, in contrast to those that would be obtained by the auditor during the audit by traditional methods.

Thus, automated tools are subject to certain requirements in terms of quality control both at the level of the audit firm and at the level of the audit mission.

The following figure shows how the use and approval of automated tools may affect documentation at the audit firm level or engagement level.

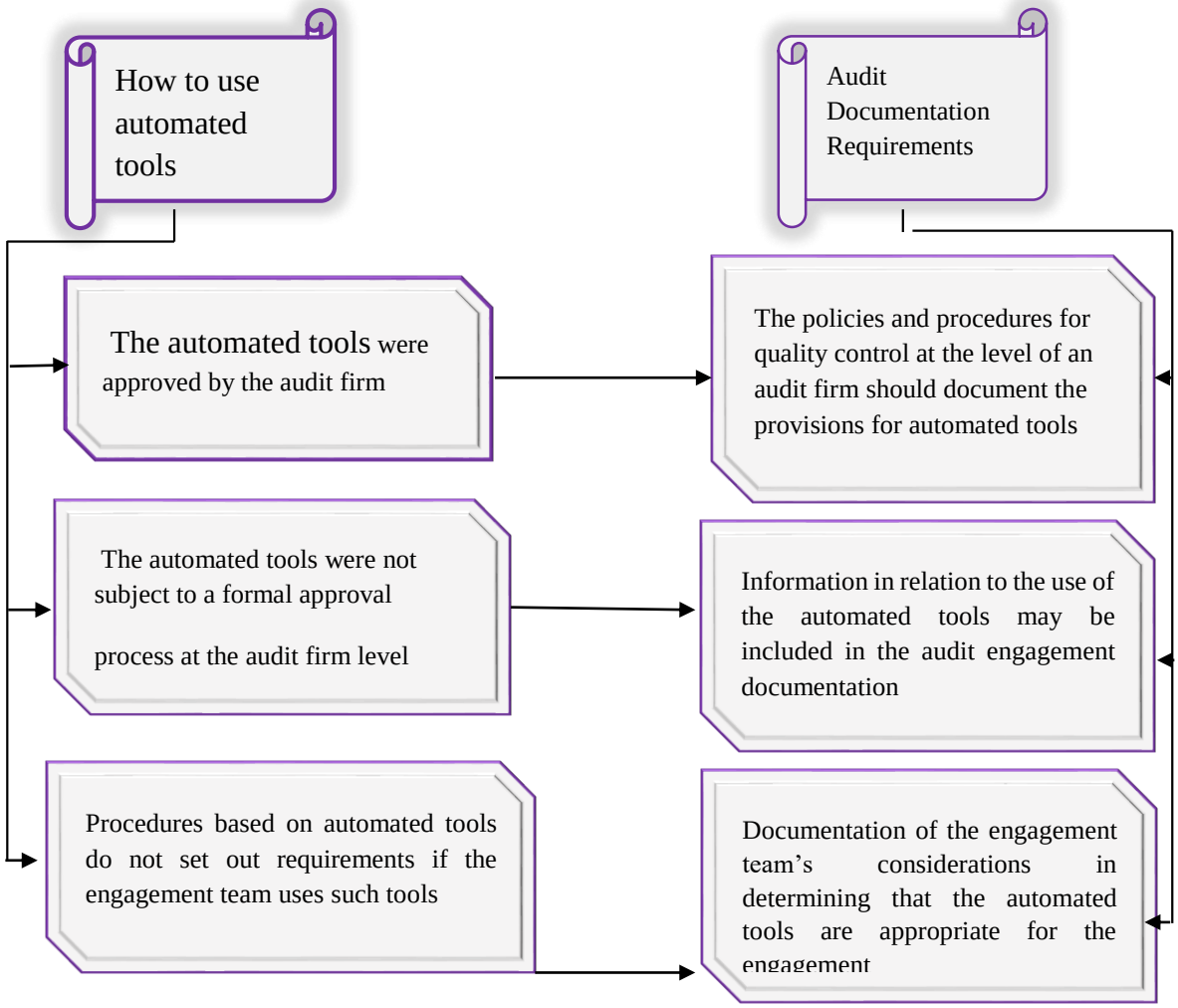

Fig.1 Requirements for documentation prepared when obtaining audit evidence using automated tools.

Source: compiled by the authors based on Non-authoritative support material related to technology: audit documentation when using automated tools and techniques

Thus, it should be noted that the use of automated tools during the audit will primarily require changes to the policies and procedures of quality control of audit firms, as well as an appropriate level of training for auditors and a willingness to apply the latest developments in information technology that can help achieve the goals set during the audit of financial statements.

REFERENCES

1) ISA 230 Audit documentation https://www.iaasb.org/projects/audit-documentation
2) https://www.iaasb.org/publications/non-authoritative-support-material-audit-documentation-when-using-automated-tools-and-techniques

CONCERNS REGARDING EXPENSES ACCOUNTING

ASPECTE PROBLEMATICE PRIVIND CONTABILITATEA CHELTUIELILOR

[1]**Alexandru NEDERIȚA, dr. hab.**
e-mail: *nederita.alexandru@ase.md.*
[2]**Angela POPOVICI, dr.**
e-mail: *popovici.angela.alexandru@ase.md*
[1, 2] *Academia de Studii Economice a Moldovei,*
mun. Chișinău, str. Mitropolit Bănulescu-Bodoni, 61,
tel. (+373 22) 402 854, www.ase.md

Abstract. *This Article considers some concerns related to expenses accounting, which mainly refer to the following:*

- *expenses accounting related to unfavourable value adjustments on long-term and current financial investments;*
- *highlighting the interest expenses of related parties in the composition of interest expenses;*
- *the composition of certain groups of expenses;*
- *the presentation of the information about expenses in financial statements.*

These concerns stem from the amendments brought to the National Accounting Standards (NAS) and to the Chart of Accounts, developed based on Directive 2013/34/EU and the Financial Reporting Framework and enacted on 1 January 2020. From that date onwards, the Moldovan entities shall prepare their Profit and Loss Statements as per the layout provided in Annex IV to Directive 2013/34/EU.

Key words: *expenses, entity, value adjustments, interest, bonds, financial statements.*

JEL CLASIFICATION: *M-41*

INTRODUCERE

La 1 ianuarie 2020 au intrat în vigoare modificările operate în Standardele Naționale de Contabilitate (SNC) [1] și Planul general de conturi contabile [2], inclusiv cele referitoare la contabilitatea și prezentarea în situațiile financiare a cheltuielilor. Aceste modificări au fost elaborate în baza prevederilor Directivei 2013/34/UE din 26.06.2013 privind situaţiile financiare anuale, situaţiile financiare consolidate şi rapoartele conexe ale anumitor tipuri de întreprinderi a Parlamentului European şi a Consiliului (în continuare – Directiva 2013/34/UE) [3]. De asemenea, au fost utilizate unele norme ale Cadrului general conceptual pentru raportarea financiară [4].

În prezentul articol sunt examinate aspectele noi ale contabilității diferitor categorii de cheltuieli care rezultă din modificările operate în SNC „Cheltuieli" [5] și în alte reglementări contabile naționale și, în principal, se referă la:

- contabilitatea cheltuielilor aferente ajustărilor de valoare nefavorabile privind investițiile financiare pe termen lung și curente;
- evidențierea în componența cheltuielilor sub formă de dobânzi a cheltuielilor privind dobânzile aferente părților afiliate;
- componența anumitor grupe de cheltuieli;
- prezentarea informațiilor privind cheltuielile în situațiile financiare.

METODELE APLICATE

Cercetarea se bazează pe o abordare deductivă de la general la particular, pornind de la stadiul actual al cunoaşterii aspectelor practice şi teoretice ale contabilității cheltuielilor și prezentării în situațiile financiare a informațiilor aferente acestora. În cadrul cercetării au fost analizate prevederile reglementărilor contabile europene, internaționale și naționale, precum și rezultatele investigațiilor savanților autohtoni și străini. De asemenea, au fost utilizate metodele specifice disciplinelor economice – observarea, selectarea, gruparea, compararea etc.

REZULTATE ŞI DISCUŢII

În comparație cu varianta precedentă a SNC „Cheltuieli", în redacția nouă a acestuia au fost incluse regulile de contabilizare a cheltuielilor aferente ajustărilor de valoare nefavorabile privind investițiile financiare pe termen lung și curente. Conform acestui standard, cheltuielile sus-menționate apar în cazul:

- decontării diferenţei nefavorabile dintre costul de intrare (sau valoarea contabilă la începutul perioadei de gestiune) şi valoarea justă a valorilor mobiliare admise la tranzacţionare pe o piață reglementată;
- decontării diferenţei dintre costul de intrare şi valoarea nominală a obligaţiunilor şi altor titluri de datorii cu primă (procurate la un preţ mai mare decât valoarea nominală);
- recunoaşterii pierderilor din deprecierea valorilor mobiliare [5, pct. 31^1].

Cheltuielile aferente ajustărilor de valoare nefavorabile privind investițiile financiare pe termen lung și curente se contabilizează ca majorare a cheltuielilor curente şi diminuare a investiţiilor financiare, precum şi ca majorare a pierderilor din depreciere. Această modalitate de evidență a cheltuielilor nominalizate rezultă din prevederile Directivei 2013/34/UE [3, anexa III], conform cărora cheltuielile aferente ajustărilor de valoare privind investițiile financiare pe termen lung și curente se contabilizează și se reflectă separat în situațiile financiare.

La aplicarea în practică a acestei modificări, este necesar să se ia în considerare faptul că, potrivit prevederilor SNC „Prezentarea situațiilor financiare" [6, pct. 143] și ale Planului general de conturi contabile (PGCC), începând cu 1 ianuarie 2020, cheltuielile sus-menționate trebuie să fie înregistrate în componența cheltuielilor financiare [7, capitolul II]. Până la această dată, cheltuielile aferente ajustărilor de valoare privind investițiile financiare pe termen lung se înregistrau ca cheltuieli din operațiunile cu active imobilizate, iar cheltuielile aferente ajustărilor de valoare privind investițiile financiare curente – ca alte cheltuieli din activitatea operațională.

În conformitate cu noua redacție a SNC „Prezentarea situațiilor financiare", în componența cheltuielilor privind dobânzile trebuie să fie evidențiate cheltuielile privind dobânzile aferente părților afiliate [6, pct. 143]. Această cerință se referă doar la dobânzile înregistrate ca cheltuieli financiare. Pentru dobânzile reflectate în componența costului vânzărilor (de exemplu, dobânzile aferente contractelor de leasing financiar la locatori și de microfinanțare în organizațiile de creditare nebancară) și/sau capitalizate conform SNC „Costurile îndatorării", această cerință nu este valabilă.

De menționat că până la data de 1 ianuarie 2020, cheltuielile privind dobânzile, cu excepția celor înregistrate în componența costului vânzărilor și/sau capitalizate, se contabilizau ca alte cheltuieli din activitatea operațională.

Cheltuielile privind dobânzile se recunosc, de regulă, pe măsura survenirii termenului de achitare prevăzut în contractele de credit/împrumut și/sau de leasing financiar. Totodată, în cazul în care termenul de achitare a dobânzilor survine după data raportării, entitatea urmează să determine și să reflecte în componența cheltuielilor suma dobânzilor aferente perioadei până la data raportării.

În conformitate cu noile prevederi ale SNC „Cheltuieli", începând cu 1 ianuarie 2020, s-a modificat componența următoarelor grupe de cheltuieli:

- cheltuieli administrative;
- alte cheltuieli din activitatea operațională;
- cheltuieli cu active imobilizate;
- cheltuieli financiare.

Conținutul principalelor modificări ale componenței grupelor de cheltuieli sus-menționate este prezentat în tabelul 1.

Informațiile privind cheltuielile se prezintă în situația de profit și pierdere/situația de profit și pierdere prescurtată a entității, precum și în nota explicativă la situațiile financiare.

Modul de prezentare a informațiilor privind cheltuielile în situația de profit și pierdere/situația de profit și pierdere prescurtată este reglementat de prevederile SNC „Prezentarea situațiilor financiare", iar în nota explicativă la situațiile financiare – de prevederile Legii contabilității și raportării financiare nr. 287/2017 (în continuare – Legea nr. 287/2017) [8, art. 22] și ale SNC „Cheltuieli" [5, pct. 37].

***Tabelul 1.* Conținutul principalelor modificări operate în componența cheltuielilor**

Grupa de cheltuieli	Elemente incluse suplimentar	Elemente excluse
Cheltuieli administrative	-	Cheltuieli aferente taxei pe valoarea adăugată și accizelor nerecuperabile
Alte cheltuieli din activitatea operațională	▪ cheltuieli aferente diferențelor nefavorabile dintre cursul oficial al BNM și cursul de cumpărare/vânzare a valutei străine ▪ cheltuieli aferente ajustărilor privind deprecierea activelor circulante ▪ cheltuieli privind taxa pe valoarea adăugată și accizele nerecuperabile	▪ cheltuieli privind dobânzile ▪ cheltuieli aferente ajustărilor de valoare nefavorabile privind investițiile financiare curente ▪ cheltuieli aferente ieșirii investițiilor financiare curente
Cheltuieli cu active imobilizate	▪ pierderi din decontarea fondului comercial pozitiv ▪ pierderi din deprecierea fondului comercial pozitiv	▪ cheltuieli aferente ajustărilor de valoare nefavorabile privind investițiile financiare pe termen lung ▪ cheltuieli aferente ieșirii investițiilor financiare pe termen lung
Cheltuieli financiare	▪ cheltuieli privind dobânzile ▪ cheltuieli aferente ajustărilor de valoare privind investițiile financiare pe termen lung și curente ▪ cheltuieli aferente ieșirii investițiilor financiare pe termen lung și curente	-

Sursa: elaborat de autori în baza SNC „Cheltuieli" [5, anexele 3-5]

În situația de profit și pierdere informațiile privind cheltuielile se reflectă în modul prezentat în tabelul 2.

***Tabelul 2.* Situația de profit și pierdere (extras)**

Denumirea indicatorului	Codul rd.	Conținutul indicatorului
Costul vânzărilor, total	020	Costurile aferente obținerii veniturilor din vânzări, inclusiv valoarea contabilă a produselor/ mărfurilor vândute; costul serviciilor prestate şi/sau lucrărilor executate; costul lucrărilor aferente contractelor de construcţie; costul serviciilor aferente contractelor de leasing operaţional şi financiar (arendă, locaţiune); alte costuri aferente activităţii operaţionale şi corelate cu veniturile din vânzări. Suma costului vânzărilor, înregistrată în perioada de gestiune, se ajustează cu valoarea contabilă a produselor/mărfurilor vândute şi returnate entităţii în aceeaşi perioadă de gestiune în care a avut loc livrarea. Informațiile privind elementele costului vânzărilor trebuie să fie generalizate în suconturi distincte deschise la contul 711 „Costul vânzărilor"
din care:		
valoarea contabilă a produselor şi mărfurilor vândute	021	
costul serviciilor prestate şi lucrărilor executate terţilor	022	
costuri aferente contractelor de construcţie	023	
costuri aferente contractelor de leasing	024	
costuri aferente contractelor de microfinanţare	025	
alte costuri aferente vânzărilor	026	
Cheltuieli de distribuire	050	Suma cheltuielilor aferente comercializării produselor/mărfurilor, prestării de servicii şi/sau executării de lucrări
Cheltuieli administrative	060	Suma cheltuielilor privind deservirea și gestiunea entității în ansamblu
Alte cheltuieli din activitatea operaţională	070	Suma cheltuielilor legate de desfășurarea activității operaționale a entității, dar care nu pot fi atribuite la costul vânzărilor, cheltuielile de distribuire sau cheltuielile administrative
Cheltuieli financiare, total	100	Suma totală a cheltuielilor financiare, inclusiv cheltuielile privind dobânzile (cu excepţia costurilor privind dobânzile aferente contractelor de leasing la locator şi contractele de microfinanţare); cheltuielile privind dobânzile aferente părţilor afiliate; cheltuielile aferente ajustărilor de valoare privind investiţiile financiare pe termen lung şi curente; cheltuielile aferente ieşirii investiţiilor financiare; cheltuielile aferente diferenţelor de curs valutar şi de sumă. Informațiile privind categoriile de cheltuieli financiare urmează a fi generalizate în suconturi și conturi de gradul III distincte deschise la contul 722 „Cheltuieli financiare"
din care: cheltuieli privind dobânzile	101	
inclusiv: cheltuielile aferente părţilor afiliate	102	
cheltuieli aferente ajustărilor de valoare privind investiţiile financiare pe termen lung şi curente	103	
cheltuieli aferente ieşirii investiţiilor financiare	104	
cheltuieli aferente diferenţelor de curs valutar şi de sumă	105	
Cheltuieli cu active imobilizate şi excepţionale	130	Suma totală a cheltuielilor aferente ieşirii activelor imobilizate, cu excepţia lipsurilor şi deteriorărilor constatate la inventariere și a cheltuielilor condiţionate de evenimente atipice, care nu se manifestă permanent

		sau cu regularitate (calamităţi naturale, perturbări politice, modificări ale legislaţiei etc.)
Cheltuieli privind impozitul pe venit	170	Suma totală a cheltuielilor privind impozitul pe venit luate în calcul la determinarea profitului net (pierderii nete) al (a) perioadei de gestiune. Începându cu data de 1 ianuarie 2020, suma acestor cheltuieli trebuie să fie determinată în baza metodei impozitului curent. Metoda impozitului pe venit amânat poate fi aplicată doar de către entitățile care utilizează Standardele Internaționale de Raportare Financiară

Sursa: elaborat de autori în baza SNC „Prezentarea situațiilor financiare" [6, pct. 135, 138–140, 143, 146, 154, 157–159, 161–162 și 165] și SNC „Cheltuieli" [5, anexele 3-5]

La întocmirea situației de profit și pierdere este necesar să se țină cont de faptul că noul format al acestea, ca și cel precedent, se bazează pe clasificarea cheltuielilor după destinații (funcții). Totodată, spre deosebire de formularul precedent al situației de profit și pierdere, în noul format al acesteia au fost incluse suplimentar două grupe de cheltuieli:

- cheltuielile financiare;
- cheltuielile cu active imobilizate și excepționale.

În comparație cu situația de profit și pierdere precedentă, care se întocmea doar în baza datelor conturilor sintetice, noul format al acesteia se va completa și în baza informațiilor generalizate în subconturile conturilor clasei 7 „Cheltuieli" din PGCC. Astfel, în noul format al situației sus-menționate se reflectă nu doar suma totală a costului vânzărilor, ci și categoriile acestuia contabilizate în subconturile contului omonim 711 "Costul vînzărilor". De asemenea, în noul format sunt prevăzute categoriile de cheltuieli financiare înregistrate în subconturile contului omonim 722 "Cheltuieli financiare".

În scopul acumulării informațiilor necesare pentru calcularea indicatorilor situației de profit și pierdere, entitățile trebuie să includă în planurile de conturi de lucru noile subconturi prevăzute în PGCC la conturile sintetice de evidență a cheltuielilor sus-menționate. Totodată, pentru determinarea unor indicatori, în cadrul subconturilor pot fi deschise conturi de gradul III. De exemplu, la subcontul 7221 „Cheltuieli privind dobânzile" pot fi deschise următoarele conturi de gradul III:

- 72211 „Cheltuieli privind dobânzile aferente părților neafiliate";
- 72212 „Cheltuieli privind dobânzile aferente părților afiliate".

La reflectarea în situația de profit și pierdere a cheltuielilor, este necesar să se țină cont de faptul că clasificarea cheltuielilor după funcții are un caracter convențional și nu este identică pentru toate entitățile. Cheltuielile aferente uneia și aceleiași operațiuni pot fi recunoscute la o entitate ca costul vânzărilor, iar la altele – ca cheltuieli financiare. De exemplu, cheltuielile privind dobânzile în organizațiile de creditare nebancară sunt incluse în costul vânzărilor. În același timp, la majoritatea entităților aceste cheltuieli nu sunt considerate drept cheltuieli operaționale și se recunosc în componența cheltuielilor financiare. De asemenea, unele categorii de cheltuieli (de exemplu, costul serviciilor prestate) trebuie să fie incluse în componența costului vânzărilor, indiferent de faptul dacă prestarea serviciilor constituie sau nu activitatea de bază a entității.

Modul de prezentare a informaţiilor privind cheltuielile expus mai sus este aplicabil pentru entităţile care întocmesc situaţii financiare complete sau simplificate. Pentru entităţile care vor selecta setul de situaţii financiare prescurtate, prevederile SNC aferente prezentării informaţiilor privind cheltuielile nu vor avea un impact semnificativ. Aceste entităţi vor întocmi situaţia de profit şi

pierdere prescurtată care conţine aceiaşi indicatori privind cheltuielile ca şi formularul situaţiei de profit și pierdere prevăzut în varianta precedentă a SNC „Prezentarea situațiilor financiare".

În nota explicativă la situațiile financiare informațiile privind cheltuielile trebuie să fie prezentate în funcție de categoriile entităților: micro, mijlocii, mari și de interes public. Astfel, nota explicativă pentru toate categoriile de entităţi trebuie să conţină informaţii privind cuantumul şi natura elementelor individuale de cheltuieli care au o mărime sau o incidenţă neordinară [8, art. 22 alin. (3) lit. f)].

Pornind de la prevederile din Legea nr. 287/2017, suplimentar la informaţiile prevăzute la alin. (3) al acestui articol, nota explicativă la situaţiile financiare ale entităţilor mijlocii şi mari, precum şi ale entităţilor de interes public, urmează să includă în mod obligatoriu informaţii privind cheltuielile cu personalul aferente perioadei de gestiune [8, art. 22 alin. (4) lit. d)].

În conformitate cu Legea nr. 287/2017, suplimentar la informaţiile prevăzute la alin. (3) şi (4) ale acestui articol, nota explicativă a entităţilor mari şi a entităţilor de interes public trebuie să conţină în mod obligatoriu informaţii privind totalul onorariilor achitate entităţilor de audit pentru auditul situaţiilor financiare şi totalul onorariilor percepute de către entităţile respective pentru alte servicii decât cele de audit, inclusiv pe tipuri de servicii [8, art. 22 alin. (5) lit. b)].

La întocmirea notei explicative, este necesar să se ţină cont de faptul că informaţiile prevăzute în SNC „Cheltuieli", sunt obligatorii doar pentru entităţile care întocmesc situaţii financiare complete. Aceste informații se referă la:

- suma cheltuielilor activităţii de bază grupate după natură (elemente), care cuprind următoarele grupe: cheltuieli materiale, cheltuieli cu personalul, cheltuieli privind amortizarea și deprecierea, ale cheltuieli;
- natura şi suma fiecărei categorii semnificative de cheltuieli, recunoscute în perioada de gestiune [5, pct. 37]. Pentru identificarea categoriilor semnificative de cheltuieli, entitatea trebuie să stabilească un prag de semnificaţie. Acest prag urmează a fi stabilit în politicile contabile ale entităţii, de regulă, în procente faţă de suma costului vânzărilor (de exemplu, 2–3 %) sau în raport cu mărimea totală a cheltuielilor înregistrate în perioada de gestiune curentă.

Entitățile care întocmesc situații financiare simplificate sau prescurtate pot să includă în nota explicativă doar informaţiile prevăzute în Legea nr. 287/2017 [8, art. 22].

CONCLUZII

Modificările aferente contabilității și prezentării informațiilor privind cheltuielile în situațiile financiare au fost condiționate de necesitatea asigurării concordanței dintre prevederile reglementărilor contabile naționale și Directivei 2013/34/UE.

Pentru aplicarea corectă a noilor reguli de contabilizare a cheltuielilor și de prezentare în situațiile financiare a informațiilor aferente acestora se recomandă:

- revizuirea componenței grupelor de cheltuieli în conformitate cu prevederile modificate ale SNC;
- includerea în politicile contabile ale entității a noilor variante și metode de contabilizare a cheltuielilor;
- elaborarea planului de conturi de lucru, în care trebuie incluse conturile și subconturile de evidență a cheltuielilor necesare pentru ținerea contabilității și calcularea corectă a indicatorilor noului format al situației de profit și pierdere;
- identificarea divergențelor aferente recunoașterii, reclasificării și evaluării anumitor categorii de cheltuieli;
- revizuirea formularelor registrelor contabile și operarea modificărilor în programele de contabilitate în scopul generalizării informațiilor necesare pentru întocmirea situației de profit și pierdere și a notei explicative la situațiile financiare.

Aplicarea în practică a recomandărilor sus-menționate va asigura concordanța normelor contabile naționale cu cele europene și, ca urmare, comparabilitatea la nivel european a indicatorilor macroeconomici.

BIBLIOGRAFIE

1. Modificările Standardelor Naționale de Contabilitate, aprobate prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 48 din 12.03.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 101-107 din 22.03.2019.
2. Modificările Planului general de conturi contabile, aprobate prin Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 100 din 28.06.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 230-237 din 19.07.2019.
3. Directiva 2013/34/UE a Parlamentului European şi a Consiliului din 26.06.2013 privind situaţiile financiare anuale, situaţiile financiare consolidate şi rapoartele conexe ale anumitor tipuri de întreprinderi, de modificare a Directivei 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Directivelor 78/660/CEE şi 83/349/CEE ale Consiliului. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0034&from=en.
4. Cadrul general conceptual pentru raportarea financiară. https://mf.gov.md/sites/default/files/documente%20relevante/cadrul_general_conceptual_de_raportare_financiara.pdf).
5. Standardul Naţional de Contabilitate „Cheltuieli", aprobat prin Ordinul Ministerului Finanţelor nr.118/2013. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349175.
6. Standardul Naţional de Contabilitate „Prezentarea situaţiilor financiare", aprobat prin Ordinul Ministerului Finanţelor nr.118/2013. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349175.
7. Planul general de conturi contabile, aprobat prin Ordinul Ministerului Finanţelor nr. 119/2013. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349176.
8. Legea contabilităţii şi raportării financiare nr. 287 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1-6 din 05.01.2018.

ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC, TECHNICAL AND INNOVATIVE ACTIVITIES OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN COMPARISON WITH INTERNATIONAL INDICATORS

ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В СОПОСТАВЛЕНИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ПОКАЗАТЕЛЯМИ

Ольга ПУГАЧЕВА, ***кандидат экономических наук***
Email: OPugacheva@gsu.by
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины,
Республика Беларусь, г. Гомель, ул. Советская, 104, 246019,
(+375 232) 51-00-59

Abstract. *The relevance of the study is determined by the need to improve the country's innovation policy. The aim of the study is to identify the features of the development of scientific, technical and innovative activities of the Republic of Belarus. In accordance with this, the place of Belarus in the system of ratings and indicators of innovation has been analyzed, on the basis of which the assessment of the innovative development of countries of the world is carried out, taking into account the possibilities of Belarusian statistics of innovation and the available data of international studies. It is concluded that the country's innovative development is lagging behind in comparison with world leaders, and obstacles to the development of innovations in the country are identified, which are associated with underestimating the role of research funding and ensuring the interaction of participants in the innovation process.*
Key words*: innovation, innovation system, innovation index, innovation indicators*

JEL CLASSIFICATION: O11, O38, O47, O52

Введение

Место и роль Республики Беларусь в мировой экономике во многом определяется уровнем ее научно-технического и инновационного развития, способностью создавать и эффективно использовать наукоемкие технологии, степенью присутствия страны на международных рынках инноваций.

Инновации считаются основной движущей силой экономического роста и устойчивого развития государства. Одна из основных целей, поставленных в Национальной стратегии устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 года, состоит в переходе страны к экономике, основанной на знаниях [1].

Для объективного признания результатов развития инновационной системы необходима система оценок, учитывающая важнейшие факторы и позволяющая обобщить разнородную информацию, отражающую уровень развития научно-технической сферы.

Основная часть

Для оценки развития научно-технической и инновационной деятельности Республики Беларусь проанализируем место Республики Беларусь в ведущих международных рейтингах научно-технического и инновационного развития (таблица 1).

Таблица 1 – Положение Республики Беларусь в ведущих международных рейтингах научно-технического и инновационного развития в 2018 году

Международный рейтинг научно-технического и инновационного развития	Положение Беларуси в рейтинге
Индекс человеческого развития (ИЧР)	53-е место из 189 стран
Индекс конкурентоспособности промышленности (CIP)	47-е место из 150 стран
Глобальный инновационный индекс (GII)	72-е место из 129 стран
Индекс развития информационно-коммуникационных технологий (ИКТ)	32-е место из 176 стран
Рейтинг научных организаций Scimago	658-й ранг у БГУ 705-й ранг у НАН Беларуси из 784 ранговых позиций

Источник [2,3, 4,5,6]

Согласно отчету ООН 2018 года Республика Беларусь по индексу человеческого развития (ИЧР) заняла 53-е место среди 189 стран мира. При этом страна вошла в группу из 59 стран с очень высоким уровнем человеческого развития (very high human development) Среди стран ЕАЭС более высокое значение, чем у Беларуси, наблюдалось только у России, которая занимает 49-е место. Вместе с тем Республика Беларусь по ИЧР уступает всем странам ЕС [2].

В целях сравнительной оценки уровня конкурентоспособности обрабатывающей промышленности стран мира организация по промышленному развитию ООН (UNIDO) ежегодно рассчитывает индекс конкурентоспособности промышленности (Competitive Industrial Performance Index, CIP). Согласно отчету за 2018 год значение индекса для Беларуси составило 0,066, что соответствует 47-й позиции среди 150 стран. Среди стран ЕАЭС по индексу CIP Беларусь уступает только России, которая со значением 0,105 занимает 32-е место в мире. Среди государств ЕС Беларусь уступает 21 стране и находится на уровне Люксембурга и Эстонии [3].

Обобщающим показателем уровня развития инноваций в странах мира признается Глобальный инновационный индекс (Global Innovation Index - GII), который составляют специалисты из Корнелльского университета (США), Школы бизнеса INSEAD (Франция) и Всемирной организации интеллектуальной собственности (WIPO). Он оценивает страны по 81 критерию, начиная с уровня НИОКР и количества патентных заявок до объема расходов на образование. В отчете GII-2019, составленном по данным на 1 июня 2018 года, содержится информация сопоставительного анализа инновационных систем 129 стран и рейтинг стран по уровню инновационного развития [4].

Беларусь в GII-2019 занимает 72-е место, улучшив позицию, по сравнению с рейтингом 2018 года, на 14 строчек. Однако по сравнению со странами-соседями это скромный показатель. Так, Латвия в рейтинге занимает 34-е, Латвия - 38-е, Польша - 39-е, Россия - 46-е,

а Украина - 47-е место. Беларусь в рейтинге попадает в группу стран с уровнем ВВП на душу населения выше среднего. В этой группе страна занимает 19-е место из 34, но среди стран Европы - лишь 37-е из 39-ти.

Возглавили рейтинг, как и в прошлые годы, Швейцария, Швеция и США. Однако отмечается, что в настоящее время к верхним строчкам рейтинга приближаются Китай, Индия и другие страны Азии. Заметны успехи Объединённых Арабских Эмиратов, Вьетнама, Филиппин и Ирана.

Среди сильных сторон Беларуси составители рейтинга отмечают занятость женщин, соотношение учеников и учителей, количество студентов, экспорт услуг сектором информационно-коммуникационных технологий, процент компаний, предлагающих обучение сотрудникам, и ряд других направлений, преимущественно связанных со сферой образования.

Среди слабых сторон, как и в предшествующие годы, указываются нормативно-правовая база, в частности, верховенство права, недостаточная эффективность логистики, НИОКР, вопросы кредитования, творческие товары и услуги и нематериальные активы [4].

Одним из приоритетов инновационного и технологического развития Беларуси выступают информационно-коммуникационные технологии (ИКТ). В целях мониторинга развития сектора ИКТ и проведения сопоставимой оценки потенциала разных стран Международным союзом электросвязи разработан индекс развития ИКТ (ICT Development Index). Индекс включает 11 показателей, отражающий доступ к ИКТ, использование ИКТ, навыки ИКТ. В настоящее время этот индекс рассчитывается для 176 стран мира. Значения индекса изменяются в интервале от 0 до 10 баллов. По последним данным Международного союза электросвязи, значение индекса развития ИКТ для Беларуси составило 7,6 балла, что соответствует 32-й позиции в рейтинге стран мира, при этом Республика Беларусь по данному показателю впереди всех стран ЕАЭС. Среди стран ЕС Беларусь опережает 13 государств и располагается, с одной стороны, между Бельгией, Испанией и Кипром (7,8 балла), с другой — около Словении (7,4 балла) [5].

Среди международных рейтингов научных организаций одним из самых комплексных как по методологии, так и по охвату является рейтинг Scimago Institutions Ranking (рейтинг Scimago, SIR) [6]. В 2018 году рейтинговые оценки были сделаны для 5637 научных организаций из 130 стран мира, при этом в состав научных включены организации всех секторов деятельности (государственный, коммерческий, высшего образования, некоммерческих организаций). В основе методологии лежит оценка 12 индикаторов деятельности научных организаций, которые группируются в три субиндекса: исследовательская деятельность (ориентируется на комплексную оценку количества и уровня значимости опубликованных научных работ), инновационная деятельность (характеризует активность учреждения в сфере патентования результатов научной деятельности) и общественная активность (характеризует прежде всего активность посещений веб-ресурсов организации). Все научные организации мира распределяются по ранговым позициям, при этом одну ранговую позицию может занимать множество организаций. Всего для 5637 организаций предусмотрено 784 ранга. Например, по итогам 2018 года ведущей научной организацией мира в рейтинге Scimago стала Китайская академия наук, которой соответствует первый ранг. Наибольшее количество научных организаций, учтенных в рейтинге, относится к следующим странам: США (759 организаций), Китай (614), Франция (399), Индия (271), Испания (282), Германия (254), Япония (243), Россия (202) и Великобритания (197). По итогам 2018 г. в рейтинге учтены 4 белорусских организации (в 2017 году — 2 организации).

Наиболее высокие позиции занимают Белорусский государственный университет (658-й ранг) и НАН Беларуси (705-й ранг). Кроме того, в 2018 году в рейтингах были учтены Белорусский национальный технический университет (735-й ранг) и Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники (745-й ранг).

На основе места Республики Беларусь в системе международных рейтингов проанализируем показатели инновационного развития страны в системе национальных показателей и сопоставим их с европейскими индикаторами инноваций.

Белорусская статистика ежегодно фиксирует показатели, отражающие уровень развития научной, научно-технической и инновационной деятельности страны, основные из которых за последние годы приводятся в таблице 2 [7].

Таблица 2 – Основные показатели развития научной, научно-технической и инновационной деятельности Республики Беларусь в 2013-2018 гг

Показатели	Годы					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Наукоемкость ВВП, процентов	0,65	0,51	0,50	0,50	0,58	0,61
Количество исследователей на 1 млн. жителей, человек	1 939	1 834	1 786	1 776	1 799	1 880
Удельный вес инновационно-активных организаций в общем числе обследованных организаций промышленности, процентов	21,7	20,9	19,6	20,4	21,0	23,3
Удельный вес отгруженной инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции организаций промышленности, процентов	17,8	13,9	13,1	16,3	17,4	18,6
Доля экспорта наукоемкой и высокотехнологической продукции в общем объеме экспорта, процентов	28,3	27,7	30,9	33,2	31,9	33,3

Источник [7]

Анализ данных таблицы 2 свидетельствует о положительной динамике в развитии большинства оцениваемых показателей.

За исследуемый период уровень наукоемкости ВВП был ниже порогового значения данного индикатора с позиции экономической безопасности – менее 1% ВВП. По уровню затрат на науку Беларусь уступает большинству стран Европы. В частности, для стран Европейского союза средний уровень затрат на научные исследования и разработки составляет 1,57 % от ВВП. На протяжении многих лет соответствующие затраты превышают уровень 1,0 % от ВВП в Российской Федерации (1,1 % в 2018 г.). Среди стран Европы по уровню затрат на науку лидируют: Швеция (3,40 %), Швейцария (3,37 %), Австрия (3,16 %), Дания (3,05 %) и Германия (3,02 %).

Несмотря на некоторый рост показателя, характеризующего количество исследователей на 10 тыс. населения, его уровень остается достаточно низким по сравнению с большинством стран. По этому показателю Беларусь отстает от России (26,3 чел.) и большинства стран ЕС

(средний уровень — 56,7 чел.). Среди стран ЕС значение нашей страны превышает только показатели Кипра (18,5 чел.) и Румынии (14,2 чел.). Лидерские позиции по данному показателю занимают такие европейские страны, как Исландия (110,8 чел.), Швеция (108,0 чел.) и Дания (107,4 чел.)

В исследуемые годы наблюдается позитивная динамика показателя «Инновационная активность организаций промышленности». В 2018 г. зафиксировано увеличение уровня инновационной активности организаций промышленности. Так, в общей сложности 400 организаций осуществляли затраты на разработку и (или) внедрение инноваций (в 2017 г. — 372), а их удельный вес составил 24,8 % (в 2017 г. — 22,5 %). 380 организаций промышленности при этом осуществляли затраты на технологические инновации (в 2017 г. — 347). Удельный вес таких организаций составил 23,3 % (в 2017 г. — 21,0 %). Следует отметить, что уровень инновационной активности, достигнутый в 2018 г., является наиболее высоким за всю историю статистических наблюдений в Беларуси. По уровню инновационной активности организаций промышленности Беларусь в несколько раз опережает все страны ЕАЭС. Вместе с тем в среднем для стран ЕС характерен значительно больший уровень (41,5 %). Среди государств ЕС наша страна соответствует среднему уровню 13 стран, вошедших в Евросоюз после 2000 г. (30,5 %). Максимальные значения показателя в основном наблюдаются в странах, вступивших в Евросоюз до 2000 г. (в среднем — 51,1 %).

По итогам 2018 г. показатель «Удельный вес отгруженной инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции организациями, основным видом экономической деятельности которых является производство промышленной продукции», составил 18,6 %, что на 1,2 процентного пункта выше уровня предыдущего года (в 2017 г. — 17,4 %). Значение показателя, достигнутое в 2018 г., является самым высоким за всю историю статистических наблюдений, при этом в стоимостном выражении объем отгруженной инновационной продукции составил 7,9 млрд долл. США, что является максимальным значением с 2014 г. Как и в предыдущие годы, основной объем инновационной продукции поставляется на экспорт (67,5 %, в том числе в страны СНГ — 41,9 %). Уровень отгруженной инновационной продукции, достигнутой в Беларуси по итогам 2018 г., является одним из наиболее высоких среди всех стран Европы: в частности, только для шести стран Европы наблюдается более высокое значение. Это такие страны, как Ирландия (39,2 %), Испания (27,8 %), Великобритания (27,3 %), Словакия (25,9 %), Литва (23,3 %), Германия (19,0 %). Среди основных партнеров Беларуси по ЕАЭС фиксируется относительно низкий уровень отгруженной инновационной продукции: для России этот показатель равен 6,7 %, для Казахстана — 3,2 %.

В 2018 г. показатель «Доля экспорта наукоемкой и высокотехнологичной продукции в общем объеме белорусского экспорта» увеличился на 1,4 процентного пункта, по сравнению с 2017 г., и составил 33,3 %. В стоимостном выражении экспорт высокотехнологичной и наукоемкой продукции в 2018 г. составил 13 976,1 млн долл. США, что на 19,9 % выше уровня предыдущего года (в 2017 г. — 11 652,9 млн долл. США). Экспорт высокотехнологичной и наукоемкой продукции Республики Беларусь в 2018 г. осуществлялся в 194 страны мира. Вместе с тем, основной объем продукции (80,3 %) приходился на 16 стран: 3 страны СНГ (Россия, Украина, Казахстан); 7 стран Европейского союза (Литва, Польша, Германия, Кипр, Латвия, Великобритания, Бельгия); 4 азиатские страны (Китай, Индия, Индонезия, Малайзия); по 1 стране из Северной и Южной Америки (США и Бразилия). Международное сопоставление доли высокотехнологичной и наукоемкой продукции в общем объеме экспорта

показывает, что в настоящее время Беларусь находится на уровне таких государств Европы, как Норвегия (29,4 %), Литва (31,6 %), Болгария (32,0 %), Турция (33,1 %). При этом наименьшее значение показателя среди 35 учтенных стран характерно для России (17,0 %). В свою очередь, наибольшие значения показателя наблюдаются в странах ЕС.

Несмотря на имеющиеся достижения, состояние инновационной деятельности в стране не в полной мере отвечает требованиям, позволяющим получать конкурентные преимущества в глобальной экономике.

Оценки экономических, производственных и иных факторов, препятствующих инновациям в организациях промышленности, приводятся в таблице 3 [7].

Таблица 3 - Факторы, препятствующие инновациям организаций промышленности Республики Беларусь в 2017-2018 гг., единиц

Факторы	Число организаций, основным видом экономической деятельности которых является производство промышленной продукции, оценивших отдельные факторы, препятствующие инновациям, как					
	основные или решающие		значительные		незначительные	
Годы	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Экономические:						
- недостаток собственных средств	687	669	534	555	339	429
- недостаток финансовой поддержки со стороны государства	244	257	551	582	659	804
- низкий платежеспособный спрос на новые продукты	247	262	564	647	639	744
- высокая стоимость нововведений	506	534	676	734	322	385
- высокий экономический риск	369	422	726	766	389	465
- длительные сроки окупаемости	333	385	751	801	404	467
Производственные						
- низкий инновационный потенциал организации	258	279	464	479	768	895
-недостаток квалифицированного персонала	160	191	453	462	892	1000
- недостаток информации о новых технологиях	99	117	365	403	1026	1133
- недостаток информации о рынках сбыта	121	137	399	153	962	1063
- невосприимчивость организации к нововведениям	87	113	254	290	1098	1250
- недостаток возможностей для кооперирования с другими организациями	106	123	320	364	984	1166
Другие						
- низкий спрос на инновационную продукцию	166	203	505	563	746	887

- несовершенство законодательства по вопросам регулирования и стимулирования инновационной деятельности	109	149	352	403	883	1101
- неопределенность сроков инновационного процесса	132	198	460	537	781	918
-неразвитость инновационной инфраструктуры	110	153	459	514	824	986
-неразвитость рынка технологий	143	173	457	531	735	949

Источник [7]

Анализ данных таблицы 3 позволяет сделать следующие выводы. Организации большое значение придают экономическим факторам: нехватка денег и риски по-прежнему являются если не основным, то значительным препятствием на пути инноваций. Важное место занимают производственные факторы: ссылки на свой низкий инновационный потенциал, сужение возможности для кооперации, многим не хватает информации, хотя это не ключевые проблемы. Не считаются непреодолимыми низкий спрос, несовершенство законодательства и неопределенность сроков инновационного процесса, хотя значения всех оценок в 2018 году увеличилось по сравнению с предыдущим годом. В целом же кардинальных изменений в отношении бизнеса к инновациям не заметно.

Результаты исследования показывают, что у респондентов не нашлось объяснений, свидетельствующих о непреодолимых препятствиях для инновационной активности. Однако все они в комплексе свидетельствуют о существовании значительных проблем. Например, слабость малого бизнеса и доминирование госсобственности порождают невосприимчивость к нововведениям и трудности с кооперированием, на которые жалуются респонденты. Дороговизна нововведений, высокий экономический риск и длительные сроки окупаемости нововведений, которые названы главными препятствиями, являются следствием низких темпов роста экономики.

Заключение

Несмотря на определенные достижения в инновационном развитии, Республика Беларусь отстает в сопоставлении показателей измерения инноваций от мировых лидеров.

Обобщая результаты исследований можно выделить следующие основные барьеры на пути инноваций в стране:

- отсутствие законодательно закрепленных новых источников и инструментов финансирования инновационной деятельности;

- постоянный акцент практической инновационной политики на технологические инновации и отсутствие внимания к другим типам инноваций;

- неопределенность юридического статуса прав интеллектуальной собственности, возникающих в результате проведения научных исследований, финансируемых из государственного бюджета;

- слабые связи и недостаточные возможности для взаимодействия между участниками инновационной деятельности, отсутствие идущего снизу вверх сотрудничества между ними;

- сильное давление в сторону коммерциализации и отсутствие смягчающих риск финансовых механизмов в случае государственного финансирования научно-технических проектов, выражающееся в обязанности возвратить грант, если результаты исследований не удалось ввести в гражданский оборот;
- несущественная роль частного сектора в финансировании ранней стадии инноваций;
- малая доля инновационных малых и средних хозяйствующих субъектов.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.economy.gov.by/uploads/files/NSUR2030/Natsionalnaja-strategija-ustojchivogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitija-Respubliki-Belarus-na-period-do-2030-goda.pdf – Дата доступа: 5.08.2020
2. Индексы и индикаторы человеческого развития: Обновленные статистические данные 2018. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: » http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf – Дата доступа: 29.07.2020.
3. Мировой рейтинг стран по индексу конкурентоспособности промышленности (CIP-2019) / UNIDO STATISTICS DATA PORTAL [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – https://stat.unido.org/ – Дата доступа:4.08.2020
4. Глобальный инновационный индекс (ГИИ) 2019 // THE GLOBAL INNOVATION INDEX 2019 Soumitra Dutta, Rafael Escalona Reynoso, and Antanina Garanasvili, SC Johnson College of Business, Cornell University Bruno Lanvin, INSEAD Sacha Wunsch-Vincent, Lorena Rivera León, Cashelle Hardman, and Francesca Guadagno1 , World Intellectual Property Organization (WIPO) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.globalinnovationindex.org/gii-2019-report# – Дата доступа: 2.08.2020
5. Информационное общество Республики Беларусь, 2019. Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_14277/?special_version=Y – Дата доступа: 3.08.2020
6. БГУ в мировых рейтингах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://bsu.by/main.aspx?guid=146761 – Дата доступа: 7.09.2019.
7. О научной и инновационной деятельности в Республике Беларусь в 2019 году . Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/456/456f62d66f1339fd8affb44995e1c075.pdf – Дата доступа: 13.07.2020

ENTITY'S POSITION AND FINANCIAL PERFORMANCE - BASIC SOURCE FOR INFORMATION USERS

POZIȚIA ȘI PERFORMANȚA FINANCIARĂ A ENTITĂȚII – SURSĂ DE BAZĂ PENTRU UTILIZATORII DE INFORMAȚII

[1]Maia BAJAN, dr.
Email: bajan.maia@ase.md
[2]Liliana LAZARI, dr.
Email: liliana.lazari@ase.md
[1, 2]Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, Chişinău, str. Mitropolit Bănulescu-Bodoni, 61,
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *The topicality of the researched topic consists in the need to provide decision makers, but also all stakeholders, a complete and current picture of the financial situation of the entities, which makes it possible to make correct decisions at management level, by following the evolution of the position and of the financial performance of the analyzed entity.*
The data provided by accounting for decision making by information users are influenced by various factors, including: the structure and composition of the entity's balance sheet, the financial result of the activity, the characteristic of the accounting information provided, and the correlation of accounting data with economic activities for the users in the process of substantiating economic decisions. The purpose of information users is to analyze over time the financial statements reported by the entity, to identify trends in its financial position and performance. Users can also compare financial statements between different entities, to assess the results of their activity and compare economic and financial indicators.
In order to achieve the proposed objectives, various methods of scientific research were used in the paper, such as: the documentation, the analysis, the synthesis, the deduction and comparison.
Based on what is examined in the paper, we mention that information on the position and economic performance of an entity is useful for assessing potential changes in economic resources that it can control in the future and for anticipating the ability to generate revenue streams with existing resources. Also, based on position and performance, reasoning is formulated regarding the efficiency with which the entity can use new resources.
Cuvinte cheie: *performanță financiară, poziție financiară, raportare, utilizatori de informație.*

JEL CLASIFICATION: *M41, F36*

Introducere

Actualitatea temei cercetate constă în necesitatea de a oferi factorilor de decizie, dar şi tuturor părţilor interesate (utilizatorilor de informaţie), o imagine completă şi actuală cu privire la situaţia financiară a entităților, ceea ce face posibilă luarea unor decizii corecte la nivel de management, prin urmărirea evoluției poziției și a performanței financiare a entității analizate.

În condițiile mediului concurențial, informația furnizată de contabilitate prin prisma situațiilor financiare a devenit un limbaj universal al afacerilor, deoarece, indiferent de sursa de transmitere (bilanț, situația de profit și pierdere etc.), destinație, utilizatori, aceasta poate contribui la optimizarea calității deciziilor adoptate la diferite nivele. Şi, astfel, devine strict necesară selectarea celor mai eficiente forme de prezentare a poziției și performanței financiare necesare în fundamentarea deciziilor economice atât pentru utilizatorii interni cât și pentru utilizatorii externi de informație.

Datele furnizate de contabilitate în scopul luării deciziilor de către utilizatorii de informații sunt influențate de diverși factori, printre care: structura şi componența situației patrimoniale a entității, rezultatul financiar al activității, caracteristica informației contabile oferite, precum și corelarea

datelor contabile cu activitățile economice şi necesitățile utilizatorilor în procesul fundamentării deciziilor economice.

Informaţia contabilă prezentată în situațiile financiare este o sursă economică specifică, rezultată din prelucrarea prin metode, procedee și instrumente proprii a datelor din contabilitate. Astfel, actualmente, rolul contabilității constă în asigurarea unei informații obiective şi veridice tuturor utilizatorilor, în deosebi proprietarilor şi managerilor, cu privire la poziția și performanța financiară a entității.

Scopul utilizatorilor de informații constă în analiza în timp a situațiilor financiare raportate de entitate, pentru a identifica tendințele cu privire la poziția și performanța financiară a acesteia. De asemenea, utilizatorii pot compara situațiile financiare între diverse entități, pentru a evalua rezultatele activității acestora și stabilește o paralelă a indicatorilor economico-financiari ce prezintă interes.

Metodologia de cercetare

Pentru atingerea obiectivelor propuse cu privire la tematica abordată, studiul s-a bazat pe diverse metode de cercetare științifică, precum: documentarea, analiza, sinteza, inducția, deducția și comparația.

În scopul realizării lucrării ca tehnică principală de cercetare este utilizat procedeul de revizuire a literaturii, care axează munca de cercetare pe documentarea în cadrul literaturii relevante şi pe identificarea precisă a stadiului actual al cunoaşterii, a necesităţilor existente, precum şi a tendinţelor de cercetare viitoare. Revizuirea literaturii de specialitate a permis structurarea unor puncte de vedere clare cu privire la conceptele pribind poziția și performanța financiară a entității ca surse de bază pentru utilizatorii de informații.

Analiza literaturii de specialitate

Obiectivul principal al raportărilor contabile, întocmite cu respectarea prevederilor Legii contabilității și raportării financiare (287/2017), îl reprezintă satisfacerea informațională a utilizatorilor cu privire la poziția financiară și performanța financiară ale unei entități economice. Pentru a fi utile, ele trebuie să fie relevante și să reprezinte exact evenimentele și tranzacțiile economice. Astfel, caracteristicile calitative fundamentale ale informațiilor financiare sunt relevanța și reprezentarea exactă. Utilitatea informațiilor relevante și reprezentate exact este amplificată de alte caracteristici calitative, precum comparabilitatea, verificabilitatea, oportunitatea și inteligibilitatea [Legea 287/2017, art. 20].

Situațiile financiare trebuie să ofere utilizatorilor externi o reprezentare fidelă a rezultatelor și poziției financiare ale entității, reflectarea realității economice a evenimentelor și tranzacțiilor, și nu numai forma lor juridică, imparțialitate, prudență, prezentarea tuturor aspectelor semnificative cu privire la toate evenimentele și tranzacțiile produse în gestiunea entității economice [Balteș, Minculete, 2017].

În literatura de specialitate, savantul român Balteș N. menționează că bilanțul sau situația activelor, datoriilor și capitalurilor proprii reprezintă principalul document contabil de sinteză prin care se prezintă elementele direct legate de evaluarea poziției financiare, respectiv activele, datoriile și capitalurile proprii [Balteș, Ciuhureanu, 2015, p. 329]. Acesta se întocmește la sfârșitul perioadei de gestiune, precum și în alte situații prevăzute de lege (fuziune, divizare, dizolvare, începerea și încetarea activității etc). În bilanț, elementele de activ sunt grupate după natură și lichiditate, iar cele de datorii și capitaluri proprii, după natură și exigibilitate, acestea fiind recunoscute doar dacă sunt

respectate cumulativ două condiții: probabilitatea realizării unor beneficii economice viitoare și evaluarea credibilă a elementului evidențiat [Robu, 2014, p. 424].

Abordarea modernă a *performanței* în viziunea economistei Jianu Iu. introduce ideea de creare de valoare, ca atribut definitoriu al performanței, privit din perspectiva tuturor actorilor implicați în viața unei entități, și evoluează spre conceptul de dezvoltare durabilă și creștere a performanței financiare [Jianu, 2007].

În opinia unor economiști români, precum Balteș N. și Vasiu D-E., *performanța* reprezintă poziția de excelență obținută de o entitate în mediul concurențial, rezultată din efectul sinergic al îndeplinirii obiectivelor strategice financiare, sociale și de mediu și a cărei finalitate o constituie satisfacția tuturor celor cu care interacționează: angajați, manageri, acționari, clienți, furnizori, stat etc. [Balteș, Vasiu, 2015, p. 8].

În baza celor menționate în literatura de specialitate, situaţiile financiare au drept scop prezentarea informațiilor utile în luarea deciziilor economice pentru o gamă largă de utilizatori cum ar fi: proprietarii (asociaţii, acţionarii, fondatorii, membrii), creditorii, clienţii, salariaţii, autorităţile publice şi publicul. Evaluarea poziţiei și performanței financiare a entității reprezintă subiecte extrem de importante, cercetate și discutate pe larg în literatura de specialitate.

Poziția financiară a entității – sursă pentru utilizatorii de informații

Potrivit pct. 5 al SNC „Prezentarea situațiilor financiare", prin *poziţia financiară* se exprimă relația dintre activele, capitalul propriu şi datoriile entităţii prezentate în *bilanţ*. Poziția financiară a unei entități se stabilește în funcție de resursele principale de care dispune aceasta, de activitatea desfășurată, precum și de structura patrimonială a întreprinderii.

În conformitate cu pct. 19 din SNC „Prezentarea situațiilor financiare", *Bilanțul* prezintă ***poziția financiară*** a entității și include informații aferente soldurilor existente la data raportării privind activele, capitalul propriu și datoriile.

Bilanțul este un procedeu specific metodei contabilității care reflectă în expresie valorică la un moment dat activele și sursele de finanțare ale acestora, precum și rezultatul obținut. Bilanțul este un document de sinteză prin care se prezintă la începutul și/sau sfârșitul perioadei de gestiune în expresie valorică activele grupate după natură și lichiditate, precum și datoriile și capitalurile proprii ale entității la fel grupate după natură și exigibilitate.

Studiul bilanțului ca procedeu specific al metodei contabilității se impune a fi abordat din două ipostaze:

- prin prisma doctrinei contabile ca *model al dublei reprezentări a poziției financiare* – reprezintă o ipostază cu un caracter teoretic pronunțat, impune abordarea aspectelor referitoare la structurile fundamentale de active și pasive, caracteristicile principale, criteriile de recunoaștere a acestora, precum și reflectarea poziției financiare a unei entități sub aspectul destinației (ca active) și a provenienței (ca pasive).
- privit ca *document de sinteză a informațiilor contabile* inclus în situațiile financiare – reprezintă ipostaza cu caracter dominant aplicativ. Astfel, bilanțul e un tablou în care se sintetizează informații contabile ce reflectă în expresie valorică starea poziției financiare la un moment dat în dubla sa ipostază de active (partea concretă a poziției financiare) și pasive (partea abstractă a poziției financiare), oferind utilizatorilor o imagine fidelă asupra situației economice și financiare a entității. Ca instrument practic, bilanțul este conceput să cuprindă două părți (active și pasive) între care trebuie să existe un echilibru perfect determinat de reprezentarea aceleași mase valorice a poziției financiare la un moment dat.

Bilanțul este o sinteză a situației financiare la un moment dat a unei entități, care conține informații despre active și pasive. rolul său este de a reda o imagine clară, în formă sintetică și valorică, a poziției financiare aferente acesteia. în funcție de rezultatele înregistrate în bilanț și de indicatorii economico-financiari calculați pe baza acestuia, o entitate își poate gestiona mai bine resursele, poate face previziuni pentru evoluția bugetului și își poate orienta mai profitabil activitatea.

Pentru a stabili poziția financiară a unei entități utilizatorii de informații pot determina o serie de indicatori, prin intermediul cărora analizează situației patrimoniale, analiza surselor de finanțare, analiza rentabilității, a lichidității și solvabilității întreprinderii etc. De asemenea, prin datele furnizate de bilanț se mai poate calcula gradul de îndatorare și de interpretat starea de echilibru financiar al entității. Prin intermediul analizei fondului de rulment se stabilește cu precizie care este poziția la un moment dat a acestei entități. Aspectele menționate prezintă interes diferitor utilizatori de informații care doresc să stabilească poziția entității la un moment dat.

Performanța financiară a entității – sursă pentru utilizatorii de informații

Conform pct 5. Din SNC „Prezentarea situațiilor financiare", performanţă financiară – relaţia dintre veniturile şi cheltuielile entităţii prezentate în situaţia de profit şi pierdere.

În baza prevederilor pct. 130 al aceluiași standard, *Situația de profit și pierdere* caracterizează **performanța financiară** a entității pentru perioada de gestiune și conține informații privind veniturile, cheltuielile și rezultatele financiare.

Procesul de evaluare a performanțelor unei entități are un caracter relativ, deoarece condiţiile afacerii diferă de la o activitate la alta, iar sistemul indicatorilor de performanţă trebuie conceput astfel încât să fie satisfăcute nevoile informaționale ale utilizatorilor.

Întrucât cea mai simplă modalitate de reflectare a performanţelor unei unităţi patrimoniale este prin intermediul rezultatelor acesteia, exprimate fie în mărimi absolute (profit), fie în mărimi relative (rentabilitate), putem afirma că pe baza situației de profit şi pierdere se analizează performanţele entității, calculându-se, în acest sens, diverşi indicatori.

În literatura de specialitate, profitabilitatea reprezintă condiția fundamentală pentru asigurarea succesului în afaceri al unei entități economice, comensurarea acesteia făcându-se în baza rezultatului pozitiv al diferenței dintre efecte și eforturile financiare implicate [Balteș, 2015, p. 41]. Profitul este utilizat frecvent ca o măsură a performanței sau ca bază de referință pentru alți indicatori din aceeași categorie.

La nivel microeconomic, creșterea performanței financiare concomitent cu minimizarea riscului, constituie unul dintre obiectivele primordiale ale oricărei entități, obiectiv dificil de atins, având în vedere conjunctura macroeconomică aflată într-un permanent proces de schimbare.

Valorificarea informațiilor din situațiile financiare pentru părțile interesate

Informațiile cu privire la performanțele entității sunt solicitate atât de utilizatorii interni, cât și de utilizatorii externi ai informației financiar-contabile. Obiectivul situațiilor financiare constă în oferirea informațiilor aferente poziției și performanței financiare cât și despre modificările apărute în cadrul acestora.

Evaluarea rezultatelor aferente poziției și performanței financiare trebuie să fie însoțită de analiza lor, în vederea previzionării performanței viitoare a entității. Prin acestea se poate măsura performanțele entității care prezintă un mijloc de predicție a rezultatelor viitoare, cu scopul luării

deciziilor corecte de investire; evaluării capacității managementului de gestionare a entității; argumentării deciziilor luate de entitate.

În dependență de informația oferită de contabilitate, aceasta se poate clasifica în două mari categorii: informaţie contabilă de gestiune şi informaţie contabilă financiară.

Informaţia contabilă de gestiune este destinată utilizatorilor interni, respectiv conducerii entității. Această informaţie este nestandardizată, adesea nemonetară, şi sunt înaintate conducerii la intervale de timp scurte şi se circumscriu unor subdiviziuni ale entității – centre de responsabilitate.

Informaţia contabilă financiară este destinată utilizatorilor externi, cum sunt: investitorii, salariaţii, creditorii, guvernul sau publicul larg şi este desemnată prin situaţiile financiare. Conform legislației, entitatea trebuie să întocmească un set de situaţii financiare în dependență de categoria la care se atribuie (entitate: micro, mică, mijlocie sau mare). Utilizatorii situaţiilor financiare întocmite potrivit prezentelor reglementari includ investitorii actuali şi potentiali, personalul angajat, creditorii, furnizorii, clienţii, instituţiile statului şi alte autorităţi, precum şi publicul. Aceştia utilizează situaţiile financiare pentru a-şi satisface o parte din necesităţile lor de informaţii.

În analiza eficienţei globale a unei entități este deosebit de importantă cantitatea şi calitatea informaţiilor de natură financiar-contabilă existentă la un moment dat. Conform art. 20 al Legii contabilității și raportării financiare (287/2017), situațiile financiare se întocmesc cu claritate, oferind o imagine fidelă a poziției financiare, a performanței financiare și a altor informații aferente activității entității. Caracteristicile calitative în literatura de specialitate mai sunt numite atributele care determină utilitatea informaţiei oferite de situaţiile financiare și sunt prezentate în tabelul 1.

Poziția și performanța financiară are un rol semnificativ pentru mediul de afaceri, oferind informații relevante despre activitatea desfășurată într-o anumită perioadă de timp de către entitățile economice. Analiza conținutului acestora, precum și analiza unor indicatori permite desprinderea detaliilor ce pot determina direcția activității spre creștere și dezvoltare în realizarea activității economice și scot în evidență elementele de impact atât la nivel micro, cât și la nivel macroeconomic.

***Tabelul 1*. Caracteristicile calitative ale informaţiilor contabile**

Cacteristici calitative	**Trăsături caracteristice**
Cacteristici calitative fundamentale	
Relevanța	informaţiile trebuie să fie importante pentru utilizatori şi să-i ajute să evalueze evenimentele trecute, prezente sau viitoare, să confirme sau să corecteze evaluările anterioare ale acestora
Reprezentarea exactă	datele prezentate în situațiile financiare trebuie să fie complete, imparțiale şi fără erori
Cacteristici calitative amplificatoare	
Comparabilitatea	situaţiile financiare trebuie să conţină informaţii comparative, aferente perioadei precedente, pentru toate elementele contabile raportate ale perioadei de gestiune curente
Verificabilitatea	asigură posibilitatea utilizatorilor de a verifica direct sau indirect informațiile din situațiile financiare
Oportunitatea	informaţiile sunt disponibile utilizatorilor într-un timp util pentru a le influenţa deciziile
Inteligibilitatea	informaţiile trebuie clasificate, caracterizate şi prezentate în mod clar şi concis.

Sursa: elaborat de autori în baza [Legea 287/2017, art. 20]

În funcţie de utilizatori (părţile interesate), necesităţile de informaţii pot include următoarele referințe prezentate în tabelul 2.

Tabelul 2. **Informațiile analizate de părțile interesate**

Utilizatorii de informații	Necesitatea de informații
Investitorii	Ofertanţii de capital purtător de risc şi consultanţii lor sunt preocupaţi de riscul inerent tranzacţiilor şi de rentabilitatea investiţiilor lor. Ei au nevoie de informaţii pentru a decide dacă ar trebui să cumpere, să păstreze sau să vândă instrumente de capital. Acţionarii sunt interesaţi şi de informaţii care le permit să evalueze capacitatea entităţii de a plăti dividende.
Angajaţii	Personalul angajat şi grupurile sale reprezentative sunt interesaţi de informaţii privind stabilitatea şi profitabilitatea angajatorilor lor. Aceştia sunt interesaţi şi de informaţii care le permit să evalueze capacitatea entităţii de a oferi remuneraţii, pensii şi alte beneficii de pensionare, precum şi oportunităţi profesionale.
Creditorii	Creditorii sunt interesaţi de informaţii care le permit să determine dacă împrumuturile acordate şi dobânzile aferente vor fi rambursate la scadenţă.
Furnizorii	Furnizorii sunt interesaţi de informaţii care le permit să determine dacă sumele care le sunt datorate vor fi plătite la scadenţă. Aceştia, în general, interesaţi de entitate pe o perioadă mai scurtă decât creditorii, cu excepţia cazului în care ei sunt dependenţi de continuitatea activităţii entităţii, atunci când aceasta este un client major.
Clienţii	Clienţii sunt interesaţi de informaţii despre continuitatea activităţii unei entităţi, în special atunci când au o colaborare pe termen lung cu entitatea respectivă sau sunt dependenţi de ea.
Instituţiile statului şi alte autorităţi	Instituţiile statului şi alte autorităţi sunt interesate de alocarea resurselor şi implicit de activitatea entităţilor. Acestea solicită informaţii pentru a reglementa activitatea entităţilor, pentru a determina politica fiscală şi ca baza pentru calculul venitului national şi al altor indicatori statistici similari.
Publicul	Entităţile pot afecta publicul în diferite moduri. De exemplu, entităţile pot avea o contribuţie substanţială la economia locală în multe moduri, mai ales prin numărul de angajaţi şi colaborarea cu furnizorii locali. Situaţiile financiare pot ajuta publicul furnizând informaţii referitoare la evoluţiile recente şi tendinţele legate de prosperitatea entităţii şi a sferei de activitate a acesteia.

Sursa: elaborat de autori în baza literaturii de specialitate

Deşi nu toate necesităţile de informaţie ale utilizatorilor pot fi satisfăcute de situaţiile financiare cu scop general, analiştii financiari preiau informaţia brută şi o transformă într-un alt tip de informaţie, care reflectă capacitatea lor de a înţelege, sintetiza şi interpreta informaţia în calitatea ei de materie primă prin următoarele metode:

- căutarea de informaţii private, care nu sunt disponibile publicului;
- analiza, procesarea şi interpretarea informaţiilor în scopul previziunii (analiza predictivă);
- analiza performanţelor trecute (analiza retrospectivă).

Astfel, informaţia contabilă reprezintă un factor de producţie pentru analiştii financiari și totodată, aceeaşi informaţie reprezintă, pe piaţă, un produs competitiv pentru rapoartele de analiză. Analiza financiară se poate efectua, fie pe baza bilanţului, fie pe baza situației de profit și pierdere. Indiferent de formele sub care se desfăşoară, analiza financiară porneşte de la efectele obţinute şi se îndreaptă către eforturile depuse.

Concluzii

În baza celor prezentate, menționăm că informaţiile privind poziția și performanţa economică a unei entități sunt utile pentru aprecierea modificărilor potenţiale ale resurselor economice pe care aceasta le poate controla în viitor şi pentru anticiparea capacităţii de a genera fluxuri de venituri cu resursele existente. De asemenea, pe baza poziției și performanţei se formulează raţionamente vizând eficienţa cu care entitatea poate utiliza noi resurse.

Un sistem informaţional bine organizat în domeniul financiar care are în conţinutul său indicatori relevanţi pentru manageri, calculaţi pe baza unor informaţii corecte şi reale, dobândeşte un rol tot mai important, atât pentru entitatea în cauză, cât şi pentru partenerii săi de afaceri. Iar, situațiile financiare trebuie să prezinte informațiile despre indicatorii economico-financiari ținând cont de diverși factori care poate influența comunicarea financiară eficientă.

Sistemul de indicatori calculați trebuie analizat și interpretat ca un sistem corelat care exprimă, fiecare în parte, o poziție a entității dintr-un anumit punct de vedere, dar în mod concret arată, funcțional, gradul de solvabilitate, gradul de lichiditate și toate celelalte elemente necesare pentru utilizatorii de informații.

BIBLIOGRAFIE

1. Balteș N., Ciuhureanu A-T. Contabilitate financiară. Editura Universității „Lucian Blaga", Sibiu, 2015.
2. Balteș N., Minculete (Piko) G. Raportările contabile anuale – sursa informațională privind aprecierea performanței financiare a entității economice. Studiu de caz: industria farmaceutică. Expertiza și auditul afacerilor, nr. 2 24-30 ianuarie 2017. https://www.ceccarbusinessmagazine.ro/printeaza-articolul-1499/
3. Balteș N., Vasiu D-E. Analiza performanței financiare a entității economice. Editura Universității „Lucian Blaga", Sibiu, 2015.
4. Jianu Iu. Evaluarea, prezentarea și analiza performanței întreprinderii. O abordare din prisma Standardelor Internaționale de Raportare Financiară. Editura CECCAR, București, 2007.
5. Legea contabilității și raportării financiare nr. 287 din 15.12.2017. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120938&lang=ro#
6. Popa-Paliu L., Cosneanu L. Contul de profit şi pierdere în context international. Analele Universităţii "Constantin Brâncuşi" din Târgu Jiu. Seria Economie, Nr. 2, 2011. https://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2011-02/2_LUCIA_POPA_PALIU.pdf
7. Robu V., Anghel I., Șerban E-C. Analiza economico-financiară a firmei, Editura Economică, București, 2014.
8. SNC „Prezentarea situațiilor financiare" https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=117850&lang=ro

PECULIARITIES OF THE QUALITY CONTROL OF THE AUDIT MISSIONS OF THE INDIVIDUAL ELEMENTS OF THE FINANCIAL STATEMENTS

PARTICULARITĂȚILE CONTROLULUI CALITĂȚII MISIUNILOR DE AUDITARE A ELEMENTELOR INDIVIDUALE ALE SITUAȚIILOR FINANCIARE

[1]Anatolie IACHIMOVSCHI, dr.
email: iachimovschi.anatolie.constantin@ase.md
[2]Dumitru GRUMEZA, dr.
email: grumeza.dumitru.dumitru@ase.md
[1,2,]Academia de Studii Economice a Moldovei
str. Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni 61, Chişinău, Republica Moldov
telefon: (+373) 22 402 575; pagină web: ase.md

Abstract. *The aim of this study is to identify and specify the requirements of professional standards in an audit of a component or aspect of financial statements. A mission of this kind cannot be confused with an audit of a complete set of financial statements. The present study aims to present a synthesis of all the requirements of international auditing standards that are relevant this audits.*
Key words: *quality control, audit work, reporting mechanism, policy monitoring, international auditing standards.*

JEL CLASIFICATION : M42

Conținutul lucrării

Entitatea de audit este obligată în conformitate cu art.23 din Legea nr.271/15.12.2017 să efectueze auditul situațiilor financiare în conformitate cu standarde internaționale de audit, emise de către Consiliul pentru Standarde Internaționale de Audit și Asigurare [1].

Controlul calității exercitat din partea partenerului de revizuire și specialiștii delegați de către autoritatea de supraveghere au ca obiect de verificare opinia auditorului independent. Opinia formulată în raportul auditorului este corectă, dacă potrivit circumstanţelor concluzia auditorului se conformează prevederilor standardelor profesionale. Aceasta afirmație este justificată în temeiul notei de revizuire a calității auditului, care detaliază aspectele referitoare la aplicarea raţionamentului profesional al auditorului avînd răspunsul la următoarele întrebări:

a) A exprimat auditorul o opinie nemodificată, conform ISA 700 (revizuit) „Formularea unei opinii şi raportarea cu privire la situaţiile financiare" atunci când acesta a ajuns la concluzia că situaţiile financiare sunt întocmite, din toate punctele de vedere semnificative, în conformitate cu cadrul general de raportare aplicabil?

b) A exprimat auditorul o opinie modificată, conform ISA 705 (revizuit) „Modificări ale opiniei din raportul auditorului independent", în cazul constatării, pe baza probelor de audit obţinute, ca situaţiile financiare nu sunt lipsite de denaturări semnificative, sau că nu poate obţine probe de audit adecvate pentru a ajunge la concluzia că situaţiile financiare sunt lipsite de denaturări semnificative?

c) A inclus auditorul în raportul auditorului independent, în cazul constatării unui aspect important prezentat în situaţiile financiare, fundamental pentru înţelegerea de către utilizatori a situaţiilor financiare, un Paragraf de Observaţii, în conformitate cu ISA 706 (revizuit) „Paragrafele de evidențiere a unor aspecte și paragrafele privind alte aspecte din raportul auditorului independent"?

d) A inclus auditorul în raportul său un Paragraf Explicativ, în conformitate cu ISA 706, în cazul constatării unui aspect relevant pentru înţelegerea de către utilizatori a situaţiilor financiare, care nu a fost prezentat în situaţiile financiare?

În prezent în scopul raportării rezultatelor misiunii, entitățile de audit aplică prevederile Legea nr.271/15.12.2017 și cerințele Standardelor Internaționale de Audit (IAS) emise de IFAC în anul 2018, recepționate de Ministerul Finanțelor din 01.09.2020, enunțate în tabelul de mai jos.

Tabelul 1. Cadrul de referință în raportarea de audit

Actul normativ	***Prevederea legală***	***Actualitate***
Legea nr.271/ 15.12.2017	Art.24. Controlul intern al calităţii Art.25. Dosarul de audit, inclusiv documentele și informațiile care stau la baza raportului auditorului Art.46. Raportul suplimentar adresat comitetului de audit	Controlul intern al calităţii se exercită pentru auditul la entitățile de interes public și la entitățile mari pînă la emiterea raportului auditorului sau a raportului suplimentar adresat comitetului de audit. Raportul suplimentar se prezintă comitetului de audit și consiliului entității de interes public auditate concomitent cu raportul auditorului.
ISA 700 (Revizuit)	Tratează forma şi conţinutul raportului auditorului, precum și responsabilitatea auditorului de a formula o opinie cu privire la situaţiile financiare	Materiale explicative adiționale: Politici contabile prezentate corespunzător în situațiile financiare; Informațiile prezentate în situațiile financiare sunt relevante, credibile, comparabile şi inteligibile; Evaluarea măsurii în care situațiile financiare realizează o prezentare fidelă.
ISA 701 (Nou)	Tratează responsabilitatea auditorului de a comunica aspectele cheie de audit în raportul auditorului	În cazurile auditurilor la entitățile cotate, dacă legislația impune sau la decizia auditorului
ISA 705 (Revizuit)	Abordează modul în care forma şi conţinutul raportului auditorului sunt afectate atunci când auditorul exprimă o opinie modificată	Stabilește mecanisme pentru ca auditorii situațiilor financiare ale tuturor entităților să includă comunicări suplimentare în raportul auditorului
ISA 706 (Revizuit)	Modificarea raportului auditorului prin adăugarea unui paragraf de evidenţiere a unor aspecte sau a unui paragraf privind alte aspecte	Stabilește mecanisme pentru ca auditorii situațiilor financiare ale tuturor entităților să includă comunicări suplimentare în raportul auditorului

Sursa: elaborat de autor în baza prevederilor legislației Republicii Moldova [1, Legea nr.271 din 15.12.2017; 2, Manualul IAASB]

Conținutul situațiilor financiare este stabilit la pct.13 (f), ISA 200, incluzînd:

- reprezentarea structurală a informațiilor financiare istorice referitor la poziția și performanțele financiare ale entității;
- notele aferente cu privire la resursele sau obligaţiile economice ale unei entităţi la un anumit
- moment din timp sau schimbări ale acestora, pe o perioadă de timp;
- notele explicative la situațiile financiare, inclusiv un sumar al politicilor contabile semnificative şi alte informaţii explicative.

În conformitate cu ISA 700 (revizuit) „Formarea unei opinii și raportarea cu privire la situațiile financiare", opinia auditorului se referă la un set complet de situații financiare cu scop general. În conformitate cu prevederile standardului nominalizat, cerințele de bază pentru formarea opiniei auditorului independent fiind:

1. Concluzia auditorului că au fost obţinute probe de audit suficiente şi adecvate cu privire la riscurile evaluate de auditor;
2. Obținerea unei asigurări rezonabile că situaţiile financiare sunt lipsite de denaturări semnificative, cauzate fie de fraudă, fie de eroare;
3. Evaluarea caracterului semnificativ al denaturărilor identificate pe parcursul auditului care au fost corectate, inclusiv și cele necorectate.

Condiția principală pentru emiterea raportului de audit este deținerea probelor de audit suficiente şi adecvate. ISA 330 „Răspunsul auditorului la riscurile evaluate" prevede proceduri de audit ca răspuns la riscurile evaluate de denaturare semnificativă la nivelul aserțiunilor. La formarea unei opinii, auditorul trebuie să ia în considerare toate probele de audit relevante și să concluzioneze dacă au fost obţinute probe de audit suficiente şi adecvate. Înainte de finalizarea auditului se evaluează în baza probelor de audit obţinute dacă evaluările riscurilor de denaturare semnificativă la nivelul aserțiunilor rămân adecvate.

Revizuirile și modificările la Standarde Internaționale de Audit enunțate, care au fost emise de către IAASB sunt în vigoare pentru auditul situațiilor financiare și inclusiv la exercitarea lucrărilor de elaborare a raportului auditorului independent.

Politici contabile prezentate corespunzător în situațiile financiare	•Prezentarea criteriilor de recunoaștere și evaluare aplicate claselor de tranzacții, soldurilor conturilor •Realizarea și claritatea prezentării tuturor politicilor contabile conform cadrului de raportare
Informațiile prezentate în situațiile financiare sunt relevante, credibile, comparabile şi inteligibile	•Modul clar și concis de prezentare a situațiilor financiare •Aplicarea prezentărilor cu referințe încrucișate pentru facilizarea indentificării informațiilor necesare
Evaluarea măsurii în care situațiile financiare realizează o prezentare fidelă	•Prezentarea informațiilor suplimentare pentru a înțelege impactul unor tranzacții, evenimente și condiții specifice asupra poziției și performanței financiare •Descrierile care sunt necesare pentru o prezentare a aspectelor semnificative, cum ar fi efectul cerințelor care se modifică

Fig.1. Alte materiale explicative adăugate la ISA 700(revizuit) „Formarea unei opinii și raportarea cu privire la situațiile financiare"

Sursa: elaborat de autor în baza prevederilor IAS [2, Manualul IAASB]

La exercitarea controlului calității se estimează ca cerinţele standardelor de audit să fie evaluate reieșind din cerințele ISA 700 (revizuit) aplicabile formulării opiniei auditorului independent, precum:

- politicile contabile sunt prezentate în mod corespunzător în situațiile financiare, sunt consecvente cu cadrul de raportare financiară și sunt aplicate corespunzător;
- rezonabilitatea estimărilor contabile;
- informațiile raportate sunt clasificate, agregate sau detaliate și caracterizate în mod corespunzător;
- prezentări adecvate care ar permite înțelegerea efectului tranzacțiilor și evenimentelor;
- terminologia aplicată în situațiile financiare.

Conform ISA 705 (revizuit) „Modificări ale opiniei din raportul auditorului independent" auditorul exprimă o opinie modificată în cazul constatării, pe baza probelor de audit obţinute, că situaţiile financiare nu sunt lipsite de denaturări semnificative, sau că nu poate obţine probe de audit adecvate pentru a ajunge la concluzia că situaţiile financiare sunt lipsite de denaturări semnificative.

În situațiile cînd auditorul nu este în măsură să obțină probe de audit suficiente și adecvate, auditorul trebuie să exprime o opinie cu rezerve sau să declare imposibilitatea exprimării unei opinii cu privire la situațiile financiare.

Auditorul poate să decidă să comunice aspectele cheie de audit și pentru alte entități, inclusiv cele care ar putea să fie de un interes public semnificativ, de exemplu deoarece acestea au un număr ridicat și o gamă variată de părți interesate, sau din cauza naturii și dimensiunii activității. Exemplele de astfel de entități pot include: băncile, companiile de asigurări și organizaţiile caritabile.

În unele cazuri mai rare, auditorul poate stabili că nu există aspecte cheie de audit. Totuși, la exercitarea auditului la entitățile cotate auditorul poate determina cel puțin un aspect cheie de audit dintre aspectele comunicate cu persoanele responsabile cu guvernanța. Se consideră ca circumstanțe extrem de rare în care un aspect ce este considerat aspect cheie de audit nu este comunicat în raportul auditorului. Decizia auditorului cu privire la inexistența aspectelor cheie de audit constituie obiect al discuției cu revizorul controlului calității misiunii. Aspectele cheie de audit sunt aspecte care, în baza raționamentului profesional al auditorului, au avut cea mai mare importanță pentru auditul situațiilor financiare din perioada curentă.

Comunicarea aspectelor cheie de audit îi poate ajuta pe utilizatorii situațiilor financiare:

- să perceapă aspecte care, în conformitate cu raționamentul profesional al auditorului, au avut o importanță deosebită în auditul situațiilor financiare;
- să înțeleagă entitatea și domeniile în care a fost exercitat un raționament important al conducerii în situațiile financiare auditate;
- să obțină o bază pentru interacțiunea viitoare cu membrii conducerii și persoanele responsabile cu guvernanța cu privire la anumite aspecte ce țin de entitate, de situațiile financiare auditate sau de auditul desfășurat.

Discutarea necesității acordării unei atenții speciale din partea auditorului se preconizează să fie în raport cu următoarele aspecte cheie de audit.

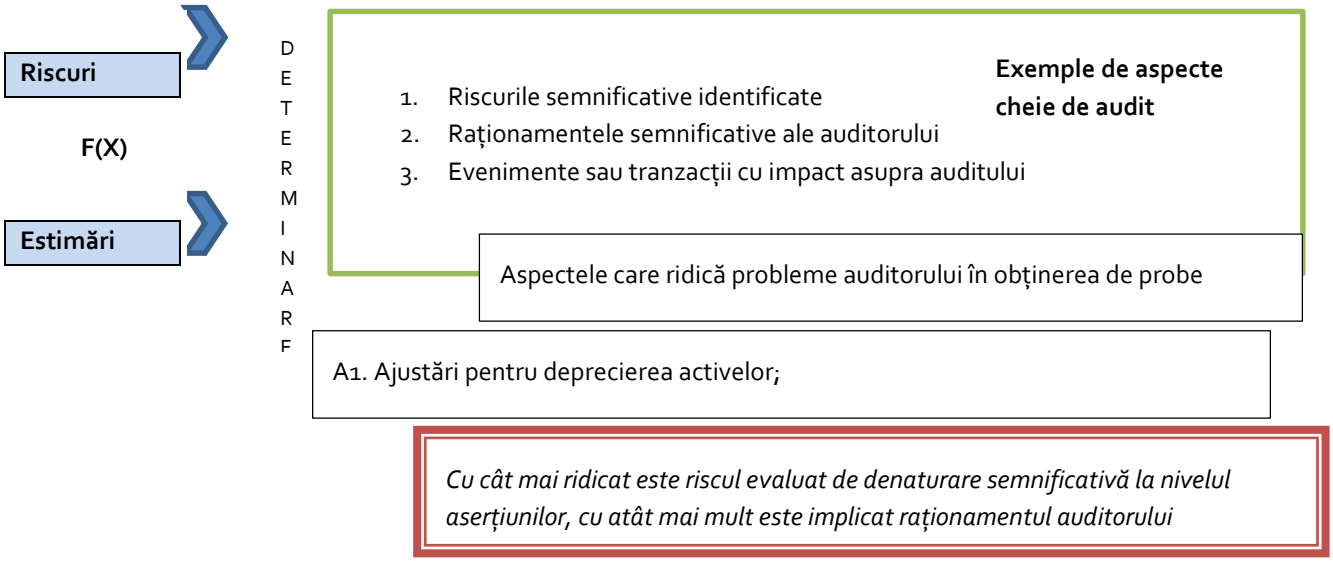

Fig.2. Aspectele cheie supuse revizuirii calității
Sursa: elaborat de autor în baza prevederilor IAS [2, Manualul IAASB]

În procesul exercitării controlului calității se estimează ca la raportarea aspectelor cheie, limbajul utilizat să nu sugereze că aspectul a fost rezolvat corespunzător, să nu sugereze opinii distincte cu privire la elemente separate ale situațiilor financiare. În cazul imposibilității exprimării opiniei ISA 705 (Revizuit) îi interzice auditorului să comunice aspectele cheie de audit.

Inspectorul calității, în acest caz, va aprecia rolul persoanelor responsabile cu guvernarea în determinarea și comunicarea aspectelor cheie de audit. Se preconizează efectuarea unei discuții pentru a înțelege necesitatea raportării aspectului dat.

Alte exemple de aspecte cheie de audit:

- consultanța cu persoane din firmă sau din afara firmei cu privire la un aspect tehnic semnificativ și care este constatat ca un aspect dificil sau problematic;
- tranzacțiilor semnificative cu părțile afiliate care sunt în afara activității normale a entității sau care par neobișnuite din alte motive;
- implementarea unui nou sistem IT sau modificări semnificative ale unui sistem IT existent.

Concluzii: În relaţie cu calitatea şi utilitatea raportului auditorului independent, instituţiile de interes public pot aprecia în mod deosebit rezultatele controlului calităţii misiunilor de audit care asigură autenticitatea:

- informaţiilor nepărtinitoare referitoare la performanţa conducerii în îndeplinirea responsabilităţilor sale de întocmire a situaţiilor financiare;
- informaţiilor despre practicile de raportare financiară ale entităţii, inclusiv despre funcţionarea controalelor interne;
- recomandărilor de îmbunătăţire a procesului de raportare financiară a entităţii;
- informaţiilor care să le permită să îşi îndeplinească eficient responsabilităţile legate de guvernanţă.

BIBLIOGRAFIE:

1. Legea privind auditul situațiilor financiare nr.271 din 15.12.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 7-17 din 12.01.2018.
2. Manual de Reglementări Internaționale de Audit, Asigurare și Etică [online]. Disponibil: http://cspa.md.

3. Directiva 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate. [online]. Disponibil: http // eur-lex.europa.eu.

4. Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova nr.807 pentru aprobarea Regulamentului de activitate al Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.807 din 20.08.2018 privind activitatea de audi. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.321-332 din 24.08.2018.

5. Standardul Internaţional pentru Controlul de Calitate (ISQC) 1, "Quality Control for Firms that Perform Audits and Reviews of Historical Financial Information, and Other Assurance and Related Services Engagements" [online]. Disponibil: http://cspa.md.

THE PARTICULARITIES OF ACCOUNTING FOR DEBTS TO STAFF IN THE CONTEXT OF THE EPIDEMIOLOGICAL SITUATION

PARTICULARITĂȚILE CONTABILITĂȚII DATORIILOR FAȚĂ DE PERSONAL ÎN CONTEXTUL SITUAȚIEI EPIDEMIOLOGICE

[1]Iuliana ŢUGULSCHI, dr.
Email: tugulschi.i@ase.md
[2]Rodica Cușmăunsă, dr.
Email: cusmaunsa.rodica.gheorghe@ase.md
Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, Chişinău, str., Mitropolit Gavriil Bănulescu Bodoni, 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstrcat. *At present, it is extremely important for the entity to ensure business continuity both in its relationships with the external partners and within the entity in the context of wage settlements. The coronavirus epidemic has forced entities to resort to various wage measures such as wage and salary cuts, unpaid leaves etc. As entities assess the impact of the COVID-19 on their business, the management of these entities have to consider a number of important issues to overcome the current challenges. In order to clarify the problems faced by entities in this exceptional wage situation the key issues to be taken into account in the decision-making process shall be examined in the below article.*
Key words: epidemiological situation, remote employment, unpaid leave, technical lay-offs, technical allowance

JEL CLASIFICATION: M 40, 41

În condițiile situației epidemiologice actuale este extrem de important de a asigura continuitatea activității entității atît în relațiile cu partenerii externi, cît și în cadrul entității în contextul decontărilor cu personalul privind salariile. Epidemia coronavirusului a impus entitățile să recurgă la diverse măsuri în domeniul salarizării, cum ar fi reducerea salariilor, acordarea concediilor fără plată etc. Pe măsură ce entitățile evaluează impactul pandemiei covid-19 asupra afacerilor acestora, managementul entității trebuie să ia în considerare o serie de aspecte importante pentru a putea depăși provocările actuale. În contextul celor menționate extrem de important de a asigura continuitatea activității entității atît în relațiile cu partenerii externi, cît și în cadrul entității. Dintre principalele aspecte ce urmează a fi soluționate în domeniul decontărilor cu personalul menționăm următoarele.

Organizarea muncii salariaților presupune stabilirea de către entitate a modului în care salariații își pot exercita sarcinile de muncă în condițiile situației epidemiologice, indiferent de faptul dacă munca se exercită în cadrul entității sau de la distanță.

Securitatea personalului implică respectarea tuturor rigorilor legale privind securitatea şi sănătatea în muncă a salariaților în conformitate cu prevederile Legii securității și sănătății în muncă nr. 186/2008, precum şi ale altor acte normative din domeniul securității și sănătății în muncă.

Infrastructură informațională (IT) este legată de stabilirea expresă a condițiilor de muncă IT acceptabile de către salariat (existența compiuterului și a conexiunii la internet, accesul la distanță la aplicațiile principale și un monitor suplimentar, în caz de necesitate), asigurarea confidențialității datelor entității în cazul exercitării de către salariat a muncii la domiciliu, precum și siguranța datelor IT.

Posibilitatea organizării muncii la distanță se bazează pe secțiunea X din Codul muncii, care a fost completată din 26 mai 2020 prin Legea nr. 69/2020 cu capitolul IX/1 „Munca la distanță". Conform prevederilor acestui capitol, munca la distanță reprezintă forma de organizare a muncii în

domeniile de activitate, prin care salariatul își îndeplinește atribuțiile specifice ocupației, funcției sau meseriei pe care o deține în alt loc decât cel organizat de angajator, folosind inclusiv mijloace din domeniul tehnologiei informaţiei şi comunicaţiilor.

În acest context, este oportun că prevederile contractului individual de muncă (în continuare - CIM) la distanță, pe lângă condițiile prevăzute la art. 49 CM să conțină prevederi privind modul de executare a muncii la distanță, programul de muncă, modalitatea de exercitare a controlului activităţii salariatului, procedura de acoperire a cheltuielilor legate de munca la distanță și alte dispoziții convenite de părți.,

Una din modalitățile de exercitare a muncii la distanță de către salariat o reprezintă examinarea de către părţi a posibilităţii prestării muncii la domiciliu conform art. 290 din Codul muncii. Astfel, utilizarea muncii la domiciliu este recomandată pentru agenţii economici a căror activitate:

- nu a fost sistată prin dispoziţiile Comisiilor pentru situații excepționale/sănătate publică (CSE, CNESP) sau altor autorităţi competente şi
- permite posibilitatea ca salariaţii să desfăşoare activităţile de muncă de la domiciliu (spre exemplu, consultanţă, traduceri, dezvoltare produse software, prestarea majorităţii serviciilor care nu presupun contact personal).

În cazul în care CIM încheiat cu salariatul nu prevede posibilitatea prestării muncii la domiciliu, angajatorul şi salariatul urmează să încheie un acord suplimentar la CIM (în formă scrisă) care trebuie să prevadă:

- stabilirea regimului de prestare a muncii la domiciliu,
- modalitatea în care angajatorul pune la dispoziţia salariatului materialele, instrumentele şi mecanismele necesare pentru prestarea muncii (computer, telefon mobil etc.),
- în cazul în care salariatul utilizează echipamentele personale posibila modalitate de achitare a compensaţiei pentru amortizarea acestora şi
- compensarea altor cheltuieli legate de prestarea muncii la domiciliu.

Totodată, prin acordul suplimentar la CIM, părţile trebuie să reglementeze şi unele aspecte organizatorice, cum ar fi: reguli de ţinere a evidenţei timpului de muncă (art. 106 din Codul muncii), modalitatea de exercitare a controlului asupra activităţii salariatului, reguli specifice de utilizare a unor tehnologii informaţionale, modalitatea de raportare a lucrului efectuat la distanță de către salariat etc.

Principalele aspecte ce urmează a fi stabilite de către angajator cu referire la regimul de muncă la domiciliu/distanță în CIM sau acordul suplimentar la acesta sunt elucidate în tabelul 1.

***Tabelul 1.* Principalele aspecte ce urmează a fi stabilite de către angajator cu referire la regimul de regimul de muncă la domiciliu/distanță**

Nr. ord	Clauzele CIM/acordului suplimentar la CIM	Descrierea
1.	Perioada de prestare a muncii	Regimul de muncă la domiciliu/la distanță este aplicabil pe o perioadă nelimitată de timp, iar durata concretă poate fi reglementată prin acordul adiţional la CIM.
2.	Mărimea salariului achitat salariaţilor	Angajatorii urmează să achite acelaşi salariu stabilit iniţial prin CIM, cu excepţia cazului în care prin acordul adiţional la CIM nu se va stabili altfel (spre exemplu, stabilirea muncii la domiciliu cu un regim de muncă parţial).
3.	Ce salariați cad sub regimul de staționare	Acest regim poate fi aplicat inclusiv față de unul sau câţiva salariaţi, precum șipentru toți salariații, dacă activitatea entității permite acest lucru.
4.	Drepturi şi obligaţii suplimentare pentru salariați	Angajatorul urmează să aprobe, printr-un ordin, o instrucţiune privind securitatea şi sănătatea în muncă în cazul prestării muncii la domiciliu, instrucţiune ce urmează a fi adusă la cunoştinţa salariatului, sub semnătură.

Stabilirea unui regim flexibil al timpului de muncă care trebuie efectuat în conformitate cu art. 100 alin. (7) din Codul muncii doar cu acordul scris al salariatului și a programelor individualizate de muncă.

Stabilirea timpului de muncă parţial, conform art. 97 din Codul muncii, implică de asemenea acordul ambelor părţi, salariaţii fiind remuneraţi proporţional timpului lucrat sau în funcţie de volumul lucrului efectuat. Acest regim este recomandat pentru agenţii economici pentru care volumul de lucru a scăzut considerabil sau activitatea nu a fost sistată prin dispoziţiile CSE, CNESP sau altor autorităţi competente.

În acest caz, angajatorul şi salariatul urmează să încheie un acord suplimentar la CIM (în formă scrisă simplă) care trebuie să prevadă regimul de muncă parţial (spre exemplu, 4 ore pe zi) şi condiţiile de retribuire a muncii pe perioada regimului cu timpul de muncă parţial. Totodată, este necesar ca în acordul suplimentar la CIM părţile să reglementeze şi aşa aspecte ca acordarea sau neacordarea suplimentelor, premiilor sau a altor ajutoare materiale pe toată durata valabilităţii acordului adiţional la CIM, etc.

Modificarea programului de lucru este prevăzută la art. 97 din Codul muncii. Prin acord scris între angajator și angajat, acestuia din urmă i se poate atribui o muncă cu fracțiune de normă. Munca cu fracțiune de normă este considerată a fi mai mică decât durata normală stabilită de Codul muncii (40 de ore pe săptămână). De fapt, regimurile de muncă stabilite atunci când se lucrează cu muncă cu fracțiune de normă pot include:

- munca cu jumătate de normă - o scădere a normei duratei muncii zilnice;
- săptămână de lucru cu jumătate de normă - reducerea numărului de zile lucrătoare într-o săptămână de lucru;
- schimbare mixtă a programului de lucru - o reducere simultană a ratei muncii zilnice și o reducere a numărului de zile lucrătoare pe săptămână.

Prin acordul comun al părților, este, de asemenea, posibil să se stabilească un program de lucru individual într-un mod de lucru flexibil.

De menționat, că în cazul stabilirii timpului de muncă parțial angajatorii urmează să achite salariul stabilit prin acordul adiţional la CIM. Acest salariu poate fi mai mic decât cuantumul minim garantat al salariului în sectorul real, cu condiţia respectării cuantumului minim stabilit pe oră.

Plata forței de muncă se efectuează proporțional cu timpul lucrat sau în funcție de volumul de muncă prestat, pe baza cuantumului salariilor convenite de părți. Înregistrările contabile sunt identice ca și în cayul calculării salariilor cu reflectarea acestuia la costuri sau cheltueili a periodei de gestiune.

Acordarea concediului de odihnă anual, inclusiv a concediului de odihnă anual nefolosit (conform art. 119 alin. (3) din Codul muncii), salariaţilor în baza unei cereri scrise cu achitarea indemnizaţiei de concediu conform art. 117 din Codul muncii reprezintă a lată măsură care poate fi aplicată de către angajator.

Părțile contractului de muncă pot, dacă este posibil, să prevadă ca angajatul să își ia concediu plătit. Concediul anual plătit este reglementat de articolele 112-117 din Codul muncii. Potrivit acestuia entitatea trebuie să respecte graficul concediilor de odihnă anuale plătite. Totodată angajatorul, la cererea angajatului, poate modifica perioada de acordare a acestora. Durata concediului este prevăzută de cel puțin 28 de zile calendaristice, cu excepția zilelor de sărbătoare nelucrătoare. Concediul poate fi achitat integral sau, la cererea scrisă a angajatului, împărțit în părți, dintre care una trebuie să fie de cel puțin 14 zile calendaristice.

În conformitate cu art. 116 (5) din Codul muncii, programarea concediilor de odihnă anuale este obligatorie atît pentru angajator, cît şi pentru salariat. Salariatul trebuie să fie prevenit, în formă scrisă, despre data începerii concediului cu cel puţin 2 săptămîni înainte. Aceasta înseamnă că angajatorul este obligat să anunțe angajatul în scris despre concediu cu două săptămâni înainte de începerea acestuia. Este adevărat, la cererea scrisă a angajatului, angajatorul poate modifica programul de concediu în orice moment al anului. Cu toate acestea, angajatorul va trebui să respecte regulile pentru acordarea concediului în caz de urgență.

Astfel, pentru a acorda concediul este necesară o cerere de angajat, apoi se emite ordinul pe baza acesteia. Dacă angajații lucrează de la distanță cererea și ordinul pot fi semnate de către angajat dacă acesta deține o semnătură mobilă, fie angajatorul se poate deplasa la domiciliul angajatului; sau angajatul va semna documentul primit prin e-mail fizic, îl va scana sau fotografia și îl va trimite angajatorului

Plata indemnizației de concediu este înregistrată în contabilitate și impozitată în același mod ca și salariul, necătînd la sintagma „indemnizație".

Acordarea unui concediu neplătit în baza unei cereri scrise a salariatului şi cu consimţământul angajatorului. Clasic, un astfel de concediu conform art. 120 Codului muncii se eliberează din motive familiale sau din alte motive valabile. Perioada maximă de concediu neplătit este de 120 de zile calendaristice. Trebuie remarcat faptul că angajatorul nu are dreptul să trimită forțat angajații în concediu fără plată. Este de menționat că entitatea poate oferi mai mult de 120 de zile de concediu fără plată pe parcursul unui an (cu un decalaj necesar, deoarece concediul nu poate fi depășește 120 de zile).

Contabilitatea concediului neplătit presupune că în evidență nu se fac înregistrări spre plată, deoarece achitarea nu se efectuează. Situațiile în care este necesar să se plătească o compensație bănească pentru concediul neutilizat sunt enumerate în art. 119 TC.

Concediul neplătit poate fi documentat de către angajator în conformitate cu art. 77 alin. a) din Codul muncii, adică cu suspendarea contractului de muncă prin acordul părților. În astfel de cazuri

este necesar acordul scris al părților, adică angajatorului și angajatului. Pentru înregistrarea concediului fără plată cu suspendarea CIM se emite un ordin pe baza unui acord suplimentar la CIM semnat de către părți.

Staționarea reprezintă o altă măsură aplicabilă de către entitate în contextul situației epidemiologice. Modul de înregistrare a staţionării şi mărimea concretă a retribuţiei urmează a fi prevăzută în contractul colectiv de muncă, CIM sau în regulamentul intern al entității. Dacă angajatorul nu a stabilit careva reglementări privind staţionarea, este recomandabil de a:

- completa regulamentul intern al entității cu reglementări specifice staţionării şi emite un ordin cu referire la acest aspect;
- documenta instituirea regimului de staţionare la nivel de unitate/subdiviziune/grup de salariaţi prin ordin (sau alt act, ţinând cont de procedura adoptată la nivel individual de fiecare angajator);
- aduce la cunoștința tuturor salariaţilor conţinutul actualizat al regulamentul intern al entității, precum şi conţinutul ordinului privind instituirea regimului de staţionare (pentru salariaţii ce cad sub incidența regimul de staţionare).

Principalele aspecte ce urmează a fi stabilite de către angajator cu referire la regimul de staționare în CIM sau acordul suplimentar la acesta sunt elucidate în tabelul 2.

Tabelul 2. **Principalele aspecte ce urmează a fi stabilite de către angajator cu referire la regimul de staționare**

Nr. ord	**Clauzele CIM/acordului suplimentar la CIM**	**Descrierea**
1.	Perioada de staționare	Poate fi indicată și o perioadă nelimitată de timp, cu excepţia cazului în care contractul colectiv de muncă, CIM sau regulamentul interne al entității prevede altfel
2.	Mărimea salariului achitat salariaţilor	Pe toată durata staţionării, angajatorul urmează să achite salariaţilor o indemnizaţie în mărime de cel puţin 2/3 din salariul de bază pe unitate de timp stabilit salariatului, dar nu mai puţin decât în mărimea unui salariu minim pe unitate de timp, stabilit de legislaţia în vigoare, pentru fiecare oră de staţionare.
3.	Ce salariați cad sub regimul de staționare	Staționarea se poate referi doar la unii salariați, în cazul în care angajatorul poate demonstra imposibilitatea activităţii de producţie de către un salariat sau un grup de salariaţi (de exemplu, lipsa materiei prime pentru un anumit grup de salariaţi).
4.	Drepturi şi obligaţii suplimentare pentru salariați	Codul muncii nu prevede careva drepturi sau obligaţii specifice pentru salariații ce cad sub regimul de staționare.

Este de menţonat că în cazul înregistrării la entitate a staţionării sau a şomajului tehnic, angajatorul poate să achite salariaţilor o îndemnizaţie mai mare decît cea stabilită de art. 80/1 din Codul muncii. Totdată atenţionăm că dacă în cazul şomajului tehnic părţile pot conveni, prin acordul părţilor exprimat în formă scrisă şi clauza privind suspendarea contractului individual de muncă în temeiul art. 77 lit c) al CM al RM, atunci în cazul staţionării acest fapt nu este posibil.

Pierderile din staţionări şi din şomajul tehnic sunt recunoscute în contabilitate drept cheltuieli ale perioadei curente cu reflectarea acestora la contul 714 "Alte cheltuieli din activitatea operaţională".

Una din măsurile posibile de care poate ar putea beneficia entitatea în perioada situaţiei epidemiologice o reprezintă *subvenţionarea* pentru indemnizaţiile/salariile aferente şomajului tehnic şi/sau staţionării în perioada stării de urgenţă acordată de către stat**. Potrivit acestuia, s**ubiecţii subvenţiei sunt întreprinderile şi organizaţiile necomerciale, rezidenţi ai Republicii Moldova, care au instituit şomaj tehnic şi/sau staţionare, conform prevederilor art.80 şi 80^1 din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154/2003.

ŞOMAJUL TEHNIC reprezintă imposibilitatea temporară a continuării activităţii de producţie de către angajator unitate sau de către o subdiviziune interioară a acesteia pentru motive economice obiective. Pe durata şomajului tehnic, salariaţii se află la dispoziţia angajatorului, acesta având oricând posibilitatea să dispună reluarea activităţii. În perioada şomajului tehnic, salariaţii beneficiază lunar de o indemnizaţie ce nu poate fi mai mică de 50 la sută din salariul lor de bază, cu excepţia cazurilor de suspendare a contractului individual de muncă conform art.77 lit.c) din Codul muncii.

Staţionarea, după cum s-a expus mai sus reprezintă imposibilitatea temporară a continuării activităţii de producţie de către unitate, de către o subdiviziune (subdiviziuni) interioară a acesteia, de către un salariat sau un grup de salariaţi şi poate fi produsă:

a) din cauze ce nu depind de angajator sau salariat;

b) din vina angajatorului;

c) din vina salariatului.

În caz de staţionare produsă din vina angajatorului, cu excepţia perioadei şomajului tehnic (art. 80), angajatorul este obligat să-i compenseze salariatului salariul pe care acesta nu l-a primit. Salariatul din vina căruia s-a produs staţionarea nu este remunerat pentru orele de staţionare [4].

Subvenţia se acordă pentru indemnizaţiile/salariile aferente şomajului tehnic şi/sau staţionării în perioada stării de urgenţă. Astfel, în conformitate cu prevederile Regulamentului, pentru subiecţii subvenţiei care au fost obligaţi să-şi sisteze total sau parţial activitatea conform deciziilor Comisiei naţionale extraordinare de sănătate publică şi/sau dispoziţiilor Comisiei pentru Situaţii Excepţionale a Republicii Moldova, suma subvenţiei se acordă în mărime de 100% din suma impozitului pe venit şi altor plăţi obligatorii calculate şi achitate aferente plăţilor salariale. De menţionat că, activitatea se consideră sistată total dacă entitatea nu a înregistrat venituri pentru perioada respectivă. În cazul în care entitatea a înregistrat venituri, spre exemplu, ca rezultat a livrării mărfii la domiciliu, activitatea acesteia se consideră sistată parţial.

O altă categorie o reprezintă subiecţii subvenţiei care şi-au sistat total sau parţial activitatea, alţii decât cei enunţaţi mai sus, cărora li se acordă o subvenţie în mărime de 60% din suma impozitului pe venit şi altor plăţi obligatorii calculate şi achitate aferente indemnizaţiei/salariului stabilit.

Pentru obţinerea subvenţionării este necesar de a lua în considerare următoarele cerinţe:

1) dreptul la subvenţionare se realizează în raport cu salariaţii aflaţi în şomaj tehnic şi/sau staţionare, angajaţi până la data de 1 martie 2020;
2) suma subvenţiei se calculează pentru un salariat per zi de şomaj tehnic şi/sau staţionare;

3) pentru entităţile care au fost obligaţi să-şi sisteze total sau parţial activitatea conform deciziilor Comisiei naţionale extraordinare de sănătate publică şi/sau dispoziţiilor Comisiei pentru Situaţii Excepţionale a Republicii Moldova, suma subvenţiei calculată pentru un salariat per zi de şomaj tehnic şi/sau staţionare, nu trebuie să depăşească suma calculată a impozitului pe venit şi altor plăţi obligatorii aferente plăţilor salariale pentru perioada fiscală februarie 2020, per zi lucrătoare pentru salariatul respectiv;
4) suma subvenţiei prevăzută pentru alte categorii de entităţi, adică care au sistat activitatea din alte cauze decât cele expuse în pct.3, calculată pentru un salariat per zi de şomaj tehnic şi/sau staţionare, nu va depăşi 60% din suma calculată a impozitului pe venit şi altor plăţi obligatorii aferente plăţilor salariale, reflectată pentru perioada fiscală februarie 2020, per zi lucrătoare pentru salariatul respectiv;
5) la stabilirea mărimii subvenţiei se ia în calcul suma achitată a plăţilor obligatorii aferente indemnizaţiilor/salariilor achitate angajaţilor aflaţi în şomaj tehnic şi/sau staţionare, şi anume: contribuţiile individuale de asigurări sociale de stat datorate de angajator şi angajat, primele de asigurare obligatorie de asistenţă medicală datorate de angajator şi angajat şi impozitul pe venit aferent plăţilor salariale.

Pentru obţinerea subvenţiei este necesară depunerea unei cereri pentru fiecare perioadă fiscală (lună calendaristică) separat, conform modelului stabilit în anexa nr.2 la Regulament. Ca parte componentă a cererii, suplimentar se anexează Informaţia de determinare a subvenţiei pentru cheltuielile legate de achitarea salariului/indemnizaţiei în cazul şomajului tehnic şi/sau staţionării, urmare a situaţiei epidemiologice a infecţiei COVID-19. Entitatea ce doreşte să obţină subvenţionarea trebuie să prezinte în mod obligatoriu dările de seamă şi să achite impozitul pe venit şi alte plăţi obligatorii aferente indemnizaţiei/salariului acordate salariaţilor aflaţi în şomaj tehnic şi/sau staţionare pentru perioadele fiscale pentru care se solicită subvenţionarea.

Suma pasibilă subvenţionării aferente impozitului pe venit şi altor plăţi obligatorii se va determina în conformitate cu informaţia privind determinarea subvenţiei pentru cheltuielile legate de achitarea salariului/indemnizaţiei în cazul şomajului tehnic şi/sau staţionării, urmare a situaţiei epidemiologice a infecţiei COVID-19, parte componentă a Cererii.

Dacă se constată că entitatea a achitat doar parţial impozitul pe venit şi alte plăţi obligatorii aferente plăţilor salariale, subvenţionarea se va acordă *în limita obligaţiilor achitate* cu aplicarea coeficientului corespunzător. Prin urmare, entitatea are dreptul la subvenţionarea impozitul pe venit şi alte plăţi obligatorii aferente plăţilor salariale, completând Informaţia de determinare a subvenţiei pentru cheltuielile legate de achitarea salariului/indemnizaţiei în cazul şomajului tehnic şi/sau staţionării şi reflectând în luna curentă şi în luna februarie plăţile efectuate.

Pentru contabilizarea corectă a subvenţiilor primite de către entităţile aflate în şomaj tehnic sau staţionare în timpul stării de urgenţă este necesar de ţinut cont de prevederile SNC „Capital propriu şi datorii". Astfel, subvenţiile iniţial se recunosc în baza contabilităţii de angajamente în cazul existenţei unei certitudini întemeiate că:

- entitatea va respecta condiţiile impuse de acordarea subvenţiilor;
- subvenţiile vor fi primite;
- valoarea subvenţiilor poate fi evaluată în mod credibil.

În acest context, apare problema privind respectarea condiţiei ce ţine de recunoaşterea subvenţiei în baza principiului contabilităţii de angajamente dat fiind faptul că comparativ cu alte tipuri de subvenţii prevăzute de standard, subvenţionarea entităţilor care au staţionat în perioada stării de urgenţă nu se efectuează prin încheierea contractului respectiv. Respectiv, considerăm că drept

certitudine de recunoaştere a subvenţiei în acest caz serveşte decizia de acordare a acesteia adoptată de către Direcţia generală de administrare fiscală.

Potrivit prevederilor Regulamentului şi a Legii nr. 69/2020 [1] subvenţiile se acordă entităţilor pentru acoperirea cheltuielilor legate de plata indemnizaţiilor/salariilor angajaţilor aflaţi în şomaj tehnic şi/sau staţionării. Astfel, în contextul cerinţelor impuse de SNC „Capital propriu şi datorii" subvenţiile date se atribuie la subvenţiile aferente veniturilor.

Un alt aspect de care trebuie să se ţină cont este faptul că, potrivit pct. 77 din standardul nominalizat, subvenţiile destinate compensării costurilor/cheltuielilor deja suportate se decontează *integral la venituri curente* în perioada în care subvenţiile au fost primite. Prin urmare, deoarece subvenţia se acordă în baza documentelor ce confirmă achitarea cheltuielilor până la data subvenţionării, aceasta urmează a fi decontată integral la veniturile perioadei curente în care a fost primită.

Pentru suma subvenţiei determinate entitatea va întocmi formulele contabile:

- la suma totală a subvenţiei recunoscute:

Debit contul 234 „Alte creanţe curente"
Credit contul 535 „Venituri anticipate curente"

- la suma subvenţiei primite şi decontate la venituri:

Debit contul 535 „Venituri anticipate curente"
Credit contul 623 „Venituri excepţionale".

Potrivit art. II alin. (2) din Legea nr. 69/2020, suma subvenţiilor primite conform prezentului articol constituie surse de venit neimpozabile cu impozitul pe venit. Astfel, ca şi în cazul altor tipuri de subvenţii la completarea anexei 1D în col. 2 rd. 02012 din declaraţia cu privire la impozitul pe venit (forma VEN 12), se va indica suma veniturilor obţinute din subvenţionare ce urmează a fi ajustate.

În ceea ce priveşte cheltuielile legate de achitarea indemnizaţiilor/salariilor angajaţilor pentru perioada în care entitatea nu a fost desfăşurat activitate, acestea au survenit pe parcursul situaţiei excepţionale şi potrivit pct. 32 din anexa 1 la Hotărârea 693 din 18.07.2018 **cu privire la determinarea obligaţiilor fiscale aferente impozitului pe venit,** în cazul în care agentul economic a înregistrat cheltuieli în procesul exercitării activităţii de întreprinzător ca rezultat al constatării unei situaţii excepţionale şi nu a înregistrat (a înregistrat parţial) venituri, cheltuielile în cauză, în conformitate cu prevederile art. 24 alin. (1) din Cod, se deduc în scopuri fiscale.

Cheltuielile legate de lichidarea consecinţelor unei situaţii excepţionale se califică drept cheltuieli excepţionale care, pornind de la prevederile art. 24 alin. (1) din Cod, sânt, de asemenea, cheltuieli ordinare şi necesare şi care, respectiv, se permit spre deducere în scopuri fiscale. Prin urmare, suma cheltuielilor legate de achitarea indemnizaţiilor/salariilor angajaţilor pentru perioada în care nu a fost desfăşurată activitate pe perioada pandemiei Covid-19 se permite integral la deducere.

O altă situaţie poate fi instituirea, în condiţiile legii, a ***stării de carantină***. În acest caz, contractul individual de muncă se suspendă în conformitate cu prevederile art. 76 lit. d) din Codul muncii. Carantina, conform art.2 din Legea nr.10/2009 privind supravegherea de stat a sănătăţii publice, este restricţia activităţilor de circulaţie, izolarea şi/sau separarea de alte persoane a persoanelor suspecte de a fi infectate, dar care nu sunt bolnave, sau a bagajelor, containerelor, mijloacelor de transport ori a bunurilor suspecte de a fi contaminate într-o manieră care să prevină posibila răspândire a infecţiei sau contaminării. Principalele aspecte ce urmează a fi luate în considerare în cazul carantinei sunt dezvăluite în tabelul 3.

***Tabelul 3.* Principalele aspecte cu referire la regimul de carantină**

Nr. ord	**Aspectele de bază**	**Descrierea**
1.	Documentarea carantinei	Emiterea unui ordin (dispoziţie, decizie, hotărâre) privind suspendarea CIM, care trebuie adus la cunoştinţa salariatului, contra semnătură, cel târziu la data suspendării.
2.	Perioada de carantină	Suspendarea CIM pe motiv de carantină este aplicabilă pe întreaga durată a carantinei. După anularea carantinei de către autorităţile abilitate, angajatorul urmează va emite un ordin (dispoziţie, decizie, hotărâre) privind reluarea activităţii de muncă care se aduce la cunoştinţa salariatului, contra semnătură, cel târziu la data reluării activităţii de muncă.
3.	Salariul care urmează a fi achitat salariaţilor	Pentru întreaga durată a suspendării CIM angajatorii nu vor achita salarii anagajaților.
4.	Posibilitatea suspendării CIM doar pentru unii salariaţi	Suspendarea CIM poate fi aplicată doar în raport cu salariaţii care se află în regim de carantină.

Potrivit art. 4 al Legii privind indemnizaţiile pentru incapacitate temporară de muncă şi alte prestaţii de asigurări sociale nr. 289/2004, asiguraţii din sistemul public de asigurări sociale au dreptul la o indemnizaţie pentru prevenirea îmbolnăvirilor (carantină). Astfel, art. 14 Legea privind indemnizaţiile pentru incapacitatea temporară de muncă şi prestaţii de asigurări sociale nr.289-XV din 22.07.2004 prevede că:

- indemnizaţia pentru carantină se acordă asiguratului căruia i se interzice să-şi continue activitatea din cauza carantinei, pe o durată stabilită prin certificat de concediu medical, întocmit conform legislaţiei în vigoare;
- indemnizaţia pentru carantină nu se acordă pentru zilele în care asiguratul s-a aflat în concediul neplătit, în concediul pentru îngrijirea copilului pînă la împlinirea vîrstei de 3 ani şi *pentru perioada suspendării contractului individual de muncă*. Norma dată nu se aplică persoanelor care îşi reiau activitatea de muncă.

Drepturile şi obligaţiile ambelor părţi (în afară de obligaţia salariatului de a presta munca şi obligaţia angajatorului de a achita plăţile salariale) continuă să existe dacă prin actele normative în vigoare, prin convenţiile colective, prin contractul colectiv şi prin cel individual de muncă nu se prevede altfel.

CONCLUZII

Analizând condiţiile impuse de legislația în vigoare în domeniul salarizării este important ca angajatorul să aleagă dintre opțiunile propuse cea care se potrivește cel mai bine activității sale, oportunităților și consimțământului părților. Cadrul legal permite o diversitate de modalități, dar

fiecare companie o poate completa cu documente interne care justifică adoptarea uneia sau altei opțiuni privind schimbarea relațiilor de muncă.

Cu referire la subvenţionarea entităţilor care au instituit pe perioada stării de urgenţă şomaj tehnic sau staţionare, considerăm că prevederile acestora sunt deosebit de actuale pe plan naţional, ţinând cont de dificultăţile financiare cu care se confruntă entităţile. Totodată considerăm că cerinţele impuse de autorităţi privind determinarea şi argumentarea plăţii impozitului pe venit şi altor plăţi obligatorii din indemnizaţii/salarii ce stau la baza stabilirii mărimii subvenţiei sunt dificil de îndeplinit atât din punct de vedere a corectitudinii calculelor aferente sumei subvenţiei pentru fiecare salariat, cât şi argumentării plăţilor sumei impozitului pe venit şi altor plăţi obligatorii. În acest context, este oportun, ca entitatea care decide de a aplica subvenţia pentru şomajul tehnic sau staţionare, în vederea evitării sancţionărilor ulterioare, să studieze în detaliu mecanismul prevăzut de Regulament şi să verifice corectitudinea calculelor aferente salariului/indemnizaţiei.

BIBLIOGRAFIE

1. Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* nr. 159-162 din 29.07.2003.
2. Legea cu privire la instituirea unor măsuri pe perioada stării de urgenţă în sănătate publică şi modificarea unor acte normative nr. 69 din 21.05.2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* nr. 124-125 din 29.05.2020.
3. Regulamentul privind subvenţionarea întreprinderilor şi organizaţiilor necomerciale, rezidente ale Republicii Moldova, care au instituit şomaj tehnic şi/sau staţionare urmare a situaţiei epidemiologice (COVID-19), aprobat prin Ordinul MF 58 din 29.04.2020. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* nr. 110-111 din 30.04.2020.
4. Dispoziţia nr. 16 din 10.04.2020 a Comisiei pentru Situaţii Excepţionale a Republicii Moldova;
5. Hotărârea 693 din 18.07.2018 **cu privire la determinarea obligaţiilor fiscale aferente impozitului pe venit.** În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* nr. 295-308 din 10.08.2018.

TABLE CHARACTERISTIC OF ACCOUNTING ACCOUNTS

ТАБЛИЧНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЧЕТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Василий ЩЕРБАТЮК, ***доктор экономических наук***
E-mail: v.scerbatiuc@mail.ru
г. Кишинев, Республика Молдова

Abstract: *The results of the first study of an important problem in accounting theory - the correct definition of its central concept, account, are presented. Based on the study of special literature over the past 110 years, a scientifically substantiated conclusion was made that accounting accounts are special, specific tables, their forms (layouts) and structure are presented in detail. Revealed very widespread for a long time incorrect and proposed the correct forms of schemes of active and passive accounts and accounts on them of the amount of business transactions. The differences between accounting accounts and other terminologically related concepts are shown.*
Key words: *methods, accounts, tables, their subject and predicate, balance linkage of accounting indicators.*

JEL CLASSIFICATION M

ВВЕДЕНИЕ

Эффективность и развитие рыночной экономики в значительной степени зависят от бухгалтерского учета. Он, отмечает известный российский ученый доктор экономических наук профессор Я. В. Соколов:

- «ведется ради людей, заинтересованных в его данных;
- распадается на науку (счетоведение) и практику (счетоводство);
- имеет дело не с самими хозяйственными процессами, а с их информационным отражением – первичными (сопроводительными) документами;
- поставляет достаточно значимую и надежную информацию для принятия действенных управленческих решений, при этом значимость ее должна быть относительно, а не абсолютно достаточной;
- придает пользователям уверенность в том, что его (учета) данные необходимы, но их убедительность всегда находится в пределах определенной вероятности и каждое решение, которое принимается на их основе, несет в себе определенную степень риска;
- считает своим предметом факты хозяйственной жизни и использует моделирование как метод их регистрации и анализа:
- изучает факты хозяйственной жизни, раскрывая их природу с экономической и юридической точек зрения, образуя два параллельных теоретических среза: бухгалтерское право и экономический анализ;
- использует те методологические приемы, которые отражают интересы наиболее влиятельных групп потенциальных участников хозяйственных процессов;
- отражает не абсолютную истину, а компромисс интересов тех, кто формирует бухгалтерскую методологию, и тех, кто влияет на нее;
- включает множество теорий, объясняющих хозяйственные процессы» [19, с. 4-5].

В отличие от анализа хозяйственной деятельности предприятий, при проведении которого используется более 50 различных приемов, бухгалтерский учет ведется с помощью 8 методов: документация, инвентаризация, счета, двойная запись, оценка, калькуляция, баланс

и отчетность. Из них наиболее важными и сложными для понимания являются счета [23, 24]. В учетно-экономической работе они занимают значительный удельный вес и используются в такой последовательности:

Рис. 1. Этапы работы со счетами бухгалтерского учета
Источник – собственная разработка

Однако многие теоретические, методические и методологические вопросы бухгалтерских счетов исследованы не глубоко и рассмотрены неудовлетворительно, шаблонно и догматически в специальной литературе. Наиболее сильно это проявляется в Республике Молдова, о чем свидетельствуют, в частности, следующие факты:

1) за 30 лет независимости страны по данным вопросам издано всего несколько (меньше 10) учебных работ, а монографий и вовсе нет;

2) после перехода на молдавский План счетов бухгалтерского учета финансово-хозяйственной деятельности предприятий в 1998 г. никто не может, не способен глубоко, подробно и правильно раскрыть два весьма важных вопроса – Классификация счетов по их назначению и структуре, Классификация счетов по их экономическому содержанию – и их без каких-либо обоснований и объяснений перестали включать в учебники и учебные пособия по основам бухгалтерского учета, что отрицательно влияет на подготовку специалистов и не лучшим образом характеризует их авторов и некоторых других преподавателей-докторов;

3) прошло 7 лет после введения в действие нового Общего плана счетов бухгалтерского учета, а новый учебник по основам бухгалтерского учета до сих пор отсутствует;

4) в Российской Федерации, Украине, Республике Беларусь и других странах подготовлены и защищены десятки диссертаций на соискание ученых степеней доктора и

кандидата экономических наук по различным вопросам счетов бухгалтерского учета, а в Республике Молдова – ни одной.

Одна из причин такого положения – это то, что теория бухгалтерского учета находится в глубоком кризисе, о чем прямо заявляют в своих работах самые авторитетные бухгалтеры различных стран. Так, российский ученый доктор экономических наук профессор В. Ф. Палий пишет: «система постулатов, принципов и методик, сложившаяся в курсе теории бухгалтерского учета, не претерпела в течение последних пятидесяти лет каких-либо значимых усовершенствований на основе новых концепций и научных обобщений. … Большинство опубликованных у нас за полвека работ являются искусными компиляциями предшественников, свидетельствующих о кризисе в разработке теоретических аспектов бухгалтерского учета. Многие ухватились за учетные теории, сформированные в последние десятилетия на Западе, отказываются вести оригинальные научные исследования в области теории бухгалтерского учета. Почти не видно диссертаций на эту тему. Наблюдается определенный отход от понимания объективных основ бухгалтерского учета, склонность к идеализму, что не способствует развитию теории бухгалтерского учета» [16, с. 4-5].

Ведущие американские теоретики Э. С. Хендриксен и М. Ф. Ван Бреда отмечают, что «единая общая теория учета является только желаемой, но бухгалтерский учет как наука еще находится на слишком примитивном уровне развития» [21, с. 24].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В 1890 г. первый русский теоретик бухгалтерского учета В. Д. Белов отмечал, что «все бухгалтерское знание вращается вокруг одного центрального понятия: счета. Между тем, попробуйте строго, точно определить это основное понятие, и я уверен, что и многие почтенные бухгалтеры затруднятся дать ответ.

Такая неопределенность, неясность там, где, наоборот все должно быть ясно и определенно есть следствие все той же причины – отсутствия научных теоретических начал знания. Эта неопределенность свидетельствует о неполноте нашего понимания, ибо то, что вполне понято, тотчас находит себе определение. Если мы не можем дать точного определения такого основного, краеугольного понятия, как счет, то и все производные от него понятия … не могут быть для нас вполне ясны. Спрашивается, что же мы после этого знаем?» (2, с. 50-51).

Прошло больше 130 лет, за это время написаны и изданы сотни тысяч учебников и учебно-методических пособий, подготовлено и защищено множество диссертаций на соискание ученых степеней доктора и кандидата экономических наук по бухгалтерскому учету, но его центральное понятие – счет – по прежнему не имеет правильного, научно обоснованного и общепризнанного определения.

Поэтому нами проведено исследование данного вопроса с помощью исторического метода, в процессе которого изучена специальная литература за последние 110 лет. В результате выявлено, что счетам бухгалтерского учета в ней дается, как правило, двоякое толкование. Вначале они – способ группировки, текущего отражения и контроля в денежной оценке различных учетных объектов и хозяйственных операций (фактов хозяйственной жизни) предприятий. А затем, через один-два абзаца или почти сразу утверждается, что бухгалтерские счета представляют собой двухсторонние таблицы, форма или макет которых не дается и даже не поясняется.

Приведем определения бухгалтерских счетов как таблиц, представляющие научно-практический интерес:

1) «таблица, служащая для записи однородных ценностей, называется счетом» [12, с. 26] – В. И. Лихачев, 1907 г.;

2) «основная таблица, в которой совершается учет, так называемый счет, делится графически на две половины, левую и правую» [3, с. 33] – Н. А. Блатов, 1928 г.;

3) «счет … с внешней стороны представляет собой таблицу для раздельной записи увеличений и уменьшений» [11, с. 131] – Н. А. Кипарисов, 1932 г.;

4) «счет изображается в виде двухсторонней таблицы. Одна часть счета – левая – именуется дебетом, другая часть счета – правая – именуется кредитом» [10, с. 33] – Я. М. Гальперин, 1937 г.;

5) «графически счета представляют собой таблицы определенной формы, в которых делаются учетные записи» [14, с. 69] – В. Г. Макаров, 1975 г.;

6) «внешне счета представляют собой таблицы различной формы, содержащие раздельный учет увеличений и уменьшений средств или источников образования средств» [15, с. 37-38] – Ф. А. Михеев, 1975 г.;

7) «графически счет представляет собой таблицу, в которой производят записи хозяйственных операций» [9, с. 79] – А. Ф. Галкин, 1976 г.;

8) «счет – это таблица (учетный регистр), которая служит для отражения состояния и учета изменений, вызванных в какой-нибудь части средств предприятия (деньгах, товарах, обязательствах вообще)» (перевод с украинского языка – автор данной статьи) [5, с. 123] – Ф. Ф. Бутынец, 2000 г.;

9) «физически счет представляет собой двустороннюю таблицу (карточка, книга, свободный лист» [7, с. 19] – Н. Л. Вещунова и Л. Ф. Фомина, 2000 г.;

10) «для наглядного отображения изменений (увеличения или уменьшения) в средствах или их источниках счет представляется в виде таблицы, состоящей из двух частей: «Дебет» и «Кредит»» [13, с. 73] – Н. П. Любушин и др., 2003 г.;

11) «бухгалтерский счет представляет собой таблицу, которая состоит из трех частей: наименование счета; левая часть, называемая дебетом и правая часть, называемая кредитом» [25, с. 25] – Г. Э. Яковлева, 2003 г.;

12) «по форме счет – это двухсторонняя таблица. Ее левая сторона называется дебет, правая – кредит» [4, с. 68] – М. А. Булатов, 2005 г.;

13) «счета бухгалтерского учета принято представлять в виде двусторонней таблицы, левую сторону которой обозначают термином «дебет», а правую – «кредит»» (перевод с украинского языка – автор данной статьи) [6, с. 71] – Ю. А. Верига и др., 2008 г.;

14) «схематически бухгалтерские счета могут быть представлены в виде двусторонней таблицы» [22, с. 32] – В. Г. Широбоков и др., 2010 г.;

15) «по внешней форме бухгалтерский счет – таблица, состоящая из двух частей, условно названных: левая часть – дебет, правая часть – кредит» [20, с. 47] – В. И. Стражев, 2012 г.;

16) «графически счет представляет собой двустороннюю таблицу, в верхней части которой записывают название счета» [18, с. 40] – И. А. Пономаренко, 2013 г.;

17) «по форме счет – это двухсторонняя таблица, приспособленная для записей по увеличению и уменьшению имущества и обязательств организации» [17, с. 116] – С. Н. Поленова, 2013 г.;

18) «схематическое представление счета для дидактических целей не означает, что счет представляет собой двухстороннюю таблицу». … Современное состояние автоматизации бухгалтерского учета … дает полное основание для того, чтобы отказаться от табличной характеристики бухгалтерского счета. … Логическая схема счета для дидактических (учебных) целей – форма двухсторонней таблицы. Левая часть таблицы называется дебет, а правая – кредит» [1, с. 105-107] – Р. А. Алборов, 2016. г.;

19) «бухгалтерский счет представляет собой двустороннюю таблицу, левая часть которой называется дебетом, а правая – кредитом» [8, с. 73] – Т. В. Воронченко, 2019 г..

Объективный критический анализ представленных выше определений счетов бухгалтерского учета как таблиц позволяет сделать следующие выводы.

В специальной литературе различия в этих определениях имеют не принципиальный, а главным образом терминологический характер. Общей характерной чертой большинства из этих определений является наличие в них одних и тех же понятий (терминов) в разных вариациях: «таблица или двухсторонняя таблица», «левая или правая сторона (часть) счета», «дебет» и «кредит».

Одни авторы (В. И. Лихачев, Н. А. Кипарисов, В. Г. Макаров, Ф. А. Михеев, А. Ф. Галкин, Н. Л. Вещунова, Л. Ф. Фомина, И. А. Пономаренко, С. Н. Поленова и др.) отмечают, что счета бухгалтерского учета представляют собой таблицы или двухсторонние таблицы для учетных записей или записи увеличений и уменьшений различных объектов.

Другие (Н. А. Блатов, Я. М. Гальперин, Ф. Ф. Бутынец, М. А. Булатов, В. И. Стражев. Т. В. Воронченко и др.) добавляют к этому название сторон таблиц или счетов – дебет и кредит.

Г. Э. Яковлева считает, что таблицы счетов бухгалтерского учета состоят из трех частей, одна из которых – наименование счета. Однако согласиться с этим нельзя, так как наименование счета – это название счетных таблиц.

Противоречивое мнение высказывает Р. А. Алборов. Вначале он утверждает, что бухгалтерский счет не двухсторонняя таблица, обосновывая это автоматизацией учета, а затем опровергает самого себя, ссылаясь на схему счета для дидактических (учебных) целей. Но, во-первых, при автоматизированном бухгалтерском учете счета имеют тоже табличную форму, хотя она и отличается от формы счетных таблиц в условиях ручного ведения учета. А, во-вторых, все счета являются, как правило, двухсторонними таблицами независимо от области своего использования – теория или практика бухгалтерского учета.

Также отметим, что счета бухгалтерского учета изучаются в учебных дисциплинах «Основы или Теория бухгалтерского учета», «Финансовый и управленческий учет» и «Бухгалтерский учет», если первая дисциплина не преподается отдельно. И большинство изучающих данную тему – это студенты младших курсов высших и средних специальных учебных заведений, еще недавние школьники. Они знакомы, в основном, только с такими таблицами как умножения, периодическая система элементов и некоторыми другими. Но формы (внешний вид) этих таблиц, во-первых, совершенно разные, во-вторых, сильно отличаются от форм таблиц счетов бухгалтерского учета и, в-третьих, по ним невозможно составить представление о форме и структуре счетных таблиц.

Более того, счета бухгалтерского учета изучаются в вышеуказанных учебных дисциплинах почти всегда после балансов, являющихся одной из самых главных учетных таблиц (табл. 1). Поэтому вполне вероятно предположение студентов о сходстве счетных и балансовых таблиц, что может затруднять их познание и уяснение.

Таблица 1. Структура балансов

Актив	Пассив
Долгосрочные активы Оборотные активы	Собственный капитал Долгосрочные обязательства Текущие обязательства Оценочные резервы

Источник – собственная разработка

На основании вышеизложенного, мы считаем, что счета бухгалтерского учета представляют собой, как правило, двухсторонние таблицы различных форм, в которых группируется и отражается различная экономическая информация об активах, капитале, обязательствах, доходах, расходах и затратах субъектов (предприятий, организаций): об их остатках на определенную дату, изменениях (увеличениях и уменьшениях) после хозяйственных операций в отчетном периоде и др.

Эти таблицы представляют собой системы строк и столбцов, в которых в определенной последовательности и связи отражается различная экономическая информация об учетных объектах хозяйствующих субъектов. Таблицы также можно определить как сетки, состоящие из горизонтальных строк и вертикальных граф (колонок), каждая из которых имеет название. Клетки, образуемые при пересечении строк и колонок, заполняются учетными данными.

Таблицы счетов бухгалтерского учета или счетные таблицы имеют подлежащее и сказуемое.

Подлежащим называются учетные объекты (основные средства, материалы, продукция, товары, дебиторская задолженность, уставный капитал, кредиты банков, обязательства, различные доходы, расходы, затраты и др.), которые характеризуются соответствующими цифровыми данными.

Сказуемое таблиц – это данные (показатели), характеризующие остатки и движение (увеличение и уменьшение) объектов бухгалтерского учета.

Таблицы бухгалтерских счетов имеют также:

1) названия (заголовки), которыми являются номера и наименования счетов бухгалтерского учета (например, Счет 123 «Основные средства», Счет 241 «Касса», Счет 311 «Уставный капитал», Счет 531 «Обязательства персоналу по оплате труда», Счет 611 «Доходы от продаж», Счет 713 «Административные расходы» и т. д.);

2) указания периодов времени, к которым относятся данные таблиц.

Таблицы счетов бухгалтерского учета состоят из двух граф (сторон) и *n*-го количества строк, то есть это двухграфные (двухсторонние) и *n*-строчные таблицы.

Первые или левые графы этих таблиц, а следовательно и самих счетов, называются «дебет», а вторые или правые – «кредит». Размерность таблиц $2 \times n$, а общая схема их такова:

Таблица 2. Название

Дебет	Кредит	
		1
		2
		3
		4
		5
		.
		.
		.
		.
		n

Источник – собственная разработка

По первым строкам счетных таблиц отражаются дебетовые или кредитовые сальдо на начало отчетного периода (месяца, квартала, года), по предпоследним – дебетовые и кредитовые обороты за отчетный период и по последним – дебетовые или кредитовые сальдо на конец отчетного периода.

Остальные строки таблиц бухгалтерских счетов образуют операционные поля и используются для записи хозяйственных операций, количество которых может быть разным: 0, 1, 2, … *n*-3, где цифра 3 – это сумма трех вышеуказанных строк: первой, предпоследней и последней.

Каждая из двух вышеуказанных граф таблиц счетов бухгалтерского учета (Дебет и Кредит) подразделяется на подграфы. Их две – в таблицах учебных схем бухгалтерских счетов или немного больше – в таблицах счетов в различных книгах (журналах) на практике при ручном ведении бухгалтерского учета.

Названия двух подграф в таблицах учебных схем бухгалтерских счетов следующие: показатели и суммы. Показатели включают сальдо на начало отчетного периода (месяца, квартала, года), номера хозяйственных операций, обороты по дебету и кредиту за отчетный период, сальдо на конец отчетного периода. Раздельно по активным и пассивным счетам это представлено в табл. 3 и 4.

Таблица 3. Активный счет

Дебет		Кредит	
Показатели	Суммы	Показатели	Суммы
Сальдо на начало отчетного периода			
1) 2) 4)		3) 5)	
Оборот за отчетный период		Оборот за отчетный период	
Сальдо на конец отчетного периода			

Источник – собственная разработка

Таблица 4. Пассивный счет

Дебет		Кредит	
Показатели	Суммы	Показатели	Суммы
7)		Сальдо на начало отчетного периода	
		6) 8) 9)	
Оборот за отчетный период		Оборот за отчетный период	
		Сальдо на конец отчетного периода	

Источник – собственная разработка

По своей внешней форме таблицы учебных схем счетов бухгалтерского учета схожи с балансовыми таблицами, или статистическими балансами. Схему последних покажем на условном примере баланса основных средств предприятия (табл. 5).

Таблица 5. Баланс основных средств предприятия за отчетный год, тыс. леев

Статьи прихода	Сумма	Статьи расхода	Сумма
Основные средства на 1 января	52,0	Продано	58,4
Приобретено за плату	28,4	Амортизация	19,0
Построено	36,1	Ликвидация	21,1
Внесено учредителями в уставный фонд	70,5	Основные средства на 31 декабря	88,5
Итого	187,0	Итого	187,0

Источник – собственная разработка

Если обозначить остаток на начало отчетного периода через O_1, поступление (приход, увеличение) за отчетный период – *П*, расход (выбытие, уменьшение) – *Р* и остаток на конец отчетного периода – O_2, то в общем виде схему балансовых таблиц можно представить так:

$$O_1 + \Pi = P + O_2 .$$

Отсюда балансовая увязка показателей активных и пассивных счетов бухгалтерского учета по аналогии будет следующей:

остаток на счете, т. е. его сальдо на начало отчетного периода

+

поступление на счет, т. е. его один оборот за отчетный период

=

расход (выбытие) со счета, т. е. его другой оборот за отчетный период

+

остаток на счете, т. е. его сальдо на конец отчетного периода.

Рис. 2. Балансовая увязка показателей счетов

Источник – собственная разработка

Эта формула позволяет легко, быстро и достоверно определить любой показатель счетов бухгалтерского учета, если известны все остальные.

Сравнение таблиц учебных схем бухгалтерских счетов с балансовыми таблицами показывает их значительное сходство по строению и содержанию, а также различие по расположению некоторых показателей: они даются на противоположных сторонах этих таблиц. Так, сальдо активных счетов на конец отчетного периода записываются на левых сторонах их таблиц, а аналогичные показатели балансовых таблиц (остатки на конец отчетного периода) – на их правых сторонах. Сальдо пассивных счетов на начало отчетного периода указываются на правых сторонах их таблиц, а остатки на начало отчетного периода в балансовых таблицах – на левых сторонах.

Таблицы счетов бухгалтерского учета на практике, то есть в бухгалтериях предприятий, содержат графы, предназначенные для записи отдельных элементов содержания хозяйственных операций: даты, порядкового номера, текста описания операции, количества, суммы и др.. При ручной обработке учетно-экономической информации они печатаются в книгах, журналах и на отдельных листах примерно таких форм (табл. 6, 7 и др.), а при компьютерной обработке этой информации программой 1с имеют следующие формы (табл. 8, 9 и др.).

Таблица 6. Счет № _ «_____»
за ____ месяц 202_ г.

Дебет				Кредит			
№ операций	Дата	Содержание операций	Сумма	№ операций	Дата	Содержание операций	Сумма
Сальдо на начало месяца							
Итого за месяц				Итого за месяц			
Сальдо на конец месяца							

Источник – собственная разработка

Таблица 7. Счет № _ «_____»

Дата	№	Содержание операции	Дебет	Кредит
Сальдо на начало месяца				
Обороты за месяц				
Сальдо на конец месяца				

Источник – собственная разработка

Таблица 8. Карточка счета № _ «_____»
за ____ месяц 202_ г.

Дата	Документ	Операции	Дебет		Кредит		Сальдо	
			счет	сумма	счет	сумма	дебет	кредит
Сальдо на начало месяца								
Обороты за месяц								
Сальдо на конец месяца								

Источник – составлено автором на основе бухгалтерской программы 1с

Таблица 9. Анализ счета № _ «_____»
за ____ месяц 202_ г.

Корреспондирующие счета	С кредита счетов	В дебет счетов
Сальдо на начало месяца		
Обороты за месяц		
Сальдо на конец месяца		

Источник – составлено автором на основе бухгалтерской программы 1с

Сравнение форм таблиц счетов бухгалтерского учета 6-9 показывает, что они могут быть двух- и односторонними. К первым относится форма табл. 6, а ко вторым – формы остальных трех таблиц. Форма табл. 6 в наибольшей степени соответствует схемам бухгалтерских счетов, длительное время используемым в теории бухгалтерского учета для учебных целей.

Таблицы счетов бухгалтерского учета имеют важную характерную особенность. Она состоит в том, что две их графы содержат разные показатели: сальдо на начало отчетного периода (месяца, квартала, года), номера хозяйственных операций, обороты по дебету и кредиту за отчетный период, сальдо на конец отчетного периода. Это усложняет и затрудняет познание счетов и не допускается в статистических, аналитических и других таблицах.

Счета бухгалтерского учета следует отличать от близких к ним терминологически понятий:

- счетов на оплату как первичных документов,
- счетов в банках и
- национальных счетов.

Счетами на оплату называются документы, содержащие реквизиты продавцов товаров, работ и услуг (получателей денежных средств), по которым покупатели этих ценностей (плательщики) перечисляют за них денежные средства. Счета на оплату есть первичные документы, которыми оформляется оплата товаров, работ и услуг их покупателями.

Счета в банках или банковские счета – это счета, открываемые банками юридическим и физическим лицам для накопления ими безналичных денежных средств и их целевого использования. На этих счетах отражаются остатки и движение (поступление и выбытие) денежных средств, принадлежащих различным собственникам.

Национальные счета – это система статистических показателей, характеризующих состояние и развитие всей в целом рыночной экономики страны. Они представляют собой таблицы, состоящие из двух частей: правой, называемой «Ресурсы», и левой – «Использование», между которыми соблюдается равенство. Примерами таких счетов являются: счет производства (табл. 10), счет товаров и услуг, счета образования и распределения первичных доходов, счет использования доходов, счет операций с капиталом и др..

Таблица 10. Счет производства за отчетный год (в текущих ценах, млн. леев)

Использование		Ресурсы	
4. Промежуточное потребление	140600	1. Выпуск в основных ценах	304150
5. Валовой внутренний продукт в рыночных ценах (1 + 2 + 3 - 4)	185900	2. Налоги на продукты	22400
		3. Субсидии на продукты (-)	50
Всего	326500	Всего	326500

Источник – собственная разработка

Система национальных счетов – это своего рода бухгалтерский макроучет, то есть учет не для каждого хозяйствующего субъекта, а для всей страны в целом (национальное счетоводство). Национальные счета аналогичны бухгалтерским счетам по строению и порядку записей отдельных экономических данных – последние отражаются дважды: вначале – в ресурсах одного, а затем – в использовании другого национального счета.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таблицы имеются во всех областях человеческих знаний, весьма разнообразны и сильно различаются между собой. В полной мере это относится и к бухгалтерского учету, где имеются два разных по содержанию определения счетов: как способ группировки, текущего отражения и контроля в денежной оценке различных учетных объектов и как таблицы.

Эти определения взаимосвязаны между собой и взаимообусловлены. Основанием для такого утверждения служит тот факт, что результаты группировки учетных объектов можно оформить (представить), как минимум, двояко: в виде текста или таблиц. Второй вариант представления информации об остатках и изменениях (движении) учетных объектов

предприятий является оптимальным, предпочтительным и поэтому издавна стал доминировать в специальной литературе.

Счета бухгалтерского учета представляют собой, как правило, двухсторонние таблицы различных форм, в которых группируется и отражается различная экономическая информация об активах, капитале, обязательствах, доходах, расходах и затратах субъектов (предприятий, организаций): об их остатках на определенную дату, изменениях (увеличениях и уменьшениях) после хозяйственных операций в отчетном периоде и др.

Таковыми таблицами являются и схемы активных и пассивных счетов, используемые в учебных целях в теории бухгалтерского учета. Но эти схемы и записи на них сумм хозяйственных операций составляются, в основном, неправильно по форме – как на рис. 3а и 3в (с условными данными). Мы считаем, что на этих схемах следует:

1) термины «Дебет» и «Кредит» указывать по середине левых и правых сторон счетов;

2) суммы хозяйственных операций в дебетах и кредитах счетов записывать на одном уровне по вертикали (фактически в одной графе) с суммами дебетовых и кредитовых оборотов, то есть выше последних или над ними – как на рис. 3б и 3г.

А к т и в н ы е с ч е т а

Дебет		*Кредит*	
Сальдо	*70*		
2) 60		*1) 170*	
4) 190		*3) 120*	
		5) 310	
Оборот	*250*	*Оборот*	*600*
Сальдо	*280*		

а)

Дебет		Кредит	
Сальдо	70		
2)	60	1)	170
4)	190	3)	120
		5)	310
Оборот	250	Оборот	600
Сальдо	280		

б)

П а с с и в н ы е с ч е т а

Дебет		*Кредит*	
		Сальдо	*50*
9) 360		*6) 490*	
		8) 220	
Оборот	*360*	*Оборот*	*710*
		Сальдо	*400*

в)

Дебет		Кредит	
		Сальдо	50
9)	360	6)	490
		8)	220
Оборот	360	Оборот	710
		Сальдо	400

г)

Рис. 3. Схемы счетов и записи на них сумм хозяйственных операций

Источник – собственная разработка

Часто используемое понятие «дебет и кредит счетов» неправильное, так как первые два его слова в единственном числе, а третье во множественном. Вместо этого понятия должно использоваться только понятие «дебеты и кредиты счетов».

Счета бухгалтерского учета являются основными единицами накопления и хранения экономической информации об активах, капитале, обязательствах, доходах, расходах и затратах субъектов (предприятий, организаций). И успешному выполнению ими этой функции будут способствовать вышеизложенные положения и предложения по совершенствованию теоретических основ бухгалтерских счетов и записей на них фактов хозяйственной жизни в современных условиях развития рыночной экономики Республики Молдова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алборов Р. А. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. – Ижевск: Ижевская ГСХА, 2016.
2. Белов В. Д. Значение теории в бухгалтерии // Счетоводство, 1893, N 4.
3. Блатов Н. А. Основы общей бухгалтерии. Изд-е 4-е испр. и доп. – Л.: Экономическое обозрение, 1928.
4. Булатов М. А. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Экзамен, 2005.
5. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. Вид. 2-е, доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000.
6. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / за заг. ред. Ю. А. Вериги. – К.: Центр учбової літератури, 2008.
7. Вещунова Н. Л. и Фомина Л. Ф. Бухгалтерский учет: учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2000.
8. Воронченко Т. В. Основы бухгалтерского учета: учебник и практикум. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2019.
9. Галкин А. Ф. и др. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие. Изд. 2-е, доп. и перераб. – М.: Статистика, 1976.
10. Гальперин Я. М. Основы балансового учета. 2-е, перераб. изд. – М.: Госфиниздат, 1937.
11. Кипарисов Н. А. Теория советского хозяйственного учета. – М.-Л.: Снабтехиздат, 1932.
12. Лихачев В. И. Учебник общей и торговой бухгалтерии. – М., 1907.
13. Любушин Н. П. и др. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.
14. Макаров В. Г. Теория бухгалтерского учета: учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Финансы, 1975.
15. Михеев Ф. А. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие. – М.: Финансы, 1975.
16. Палий В. Ф. Теория бухгалтерского учета: современные проблемы. – М.: Бухгалтерский учет, 2007.
17. Поленова С. Н. Теория бухгалтерского учета: учебник. 3-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013.
18. Пономаренко И. А. Теория бухгалтерского учета: ответы на экзаменационные вопросы. – Минск: Тетралит, 2013.
19. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 2003.
20. Стражев В. И. Теория бухгалтерского учета: учебник. 2-е изд., испр. – Минск: Вышэйшая школа, 2012.
21. Хендриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учета. Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2000.
22. Широбоков В. Г. и др. Теория бухгалтерского учета: учебное пособие. – Воронеж: Воронежский ГАУ, 2010.
23. Щербатюк В. В. План счетов бухгалтерского учета: справочник. Изд. 7-е, доп. и перераб. – Кишинев: Европейский университет Молдовы, 2017.
24. Щербатюк В. В. Планы счетов бухгалтерского учета Республики Молдова: учебно-практическое пособие. – Кишинев: Европейский университет Молдовы, 2016.
25. Яковлева Г. Э. Теория бухгалтерского учета по курсу "Бухгалтерский учет". – Харьков: Харьковский государственный экономический университет, 2003.

SECȚIUNEA 7: TEHNOLOGII INFORMAŢIONALE ŞI CIBERNETICĂ ECONOMICĂ

ONLINE STUDIES: FIRST EXPERIENCE, CHALLENGES AND CONCLUSIONS

STUDII ONLINE: PRIMA EXPERIENȚĂ, PROVACĂRI ȘI CONCLUZII

[1]***Rodica BERZAN,*** *dr.*
Email: beromiss@gmail.com
[2]***Ștefan BERZAN,*** *dr.*
Email: scapry@gmail.com
Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, Chiţinău, str. Bănulescu Bodoni, 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *The paper deals with the current issue of online training in the Covid-19 pandemic. Based on the results of the survey proposed to ASEM university students, the requirements and possibilities of online quality training are analyzed.*
Keywords: *Online education, pandemic, survey.*

JEL CLASSIFICATION: A2- Economic Education and Teaching of Economics, I2 – Education and Research Institutions

1. Introducere

Pandemia Covid-19 a lovit nemilos în procesul tradițional de studii. Interdicția de a frecventa cursurile în regim față-în-față a blocat pentru o perioadă lecțiile teoretice, practicile și consultațiile obișnuite. Am fost puși brusc în fața necesității de a restabili (și cât mai rapid) legătura cu studenții în vederea organizării studiilor la distanță. În regim urgent trebuia să găsim modalitățile de a transmite materialele subiectelor, astfel încât însușirea lor la distanță să fie cât mai puțin afectată de situația creată de izolarea fizică. S-a pus problema reconsolidării grupelor studențești deja în cadrul unităților virtuale. După o vacanță forțată, studenții s-au întors treptat la învățătură.

Chiar dacă o bună parte a materialelor lecțiilor teoretice și a celor practice au fost și mai înainte oferite studenților sub formă digitală, acum aceste materiale trebuiau refăcute și completate astfel, încât să se compenseze lipsa contactului obișnuit în sălile universității (explicațiile verbale cu exemple, argumentări, întrebări și răspunsuri).

Două ore de predare în regim tradițional au devenit 12 ore de muncă pentru aceeași predare în regim online.

2. Sondajul

Muncind pentru a apropria stilul de predare la distanță de cel in regim față-în-față și având și unele rezultate, am dorit să știm mai exact care sunt problemele, cu care se confruntă studenții în această situație nouă, la fel și opinia lor în vederea înlesnirii și a perfecționării procesului de predare-învățare. În acest scop am organizat un mic sondaj printre studenți. La sondaj au participat atât studenții secției zi, cât și cei de la frecvența redusă.

Întrebările sondajului au fost următoarele.

1. Care credeți că este cel mai mare avantaj al învățării online? Dacă există avantaje mai mici, scrieți-le și pe acestea.

2. Care credeți că este cel mai mare dezavantaj al învățării online? Dacă există dezavantaje mai mici, scrieți-le și pe acestea.

3. La îndeplinirea sarcinilor în regim online, ce folosiți (numiți în ordinea descrescătoare a importanței): textul cursului, sursele din Internet, convorbirile cu prietenii etc.?

4. Numiți cele mai convenabile surse de Internet pentru dvs. în ceea ce privește instruirea.

5. Ce mijloace de comunicare la distanță cu prietenii folosiți?

6. Ați dori să reveniți la învățătura tradițională?

a) abia aștept să ne întoarcem cât mai curând posibil;

b) da, aș vrea;

c) nu prea, și așa e bine;

d) nu, așa este chiar mai bine;

e) nu mă trage deloc.

7. Pentru care obiecte, în opinia dumneavoastră, învățarea online este mai potrivită și pentru care mai puțin?

8. Ce contribuie (ar contribui), după părerea dvs., la o mai bună asimilare a materialului cursului?

9. Ce comentarii și sugestii aveți despre învățarea online?

3. Rezultatele sondajului

1. Cel mai mare avantaj

Cum era și de așteptat, printre avantajele studiilor la distanță, s-au menționat:

"Menținerea controlului asupra propriului timp";

"Economisirea timpului";

"Posibilitate de a învăța în condițiile de acasă, mai confortabile".

"Posibilitatea de a coopera pentru efectuarea sarcinilor seminarelor și ale lucrului individual";

"Folosirea internetului ca sursă de informație";

Învățarea la distanță este o modalitate comodă mai ales pentru cei cărora "le vine greu să ajungă la universitate (2 ore pentru drum)".

Pentru unii studenți susținerea examenului online este mai confortabilă deoarece "în atmosfera de acasă este mai ușor să te concentrezi, întrucât lipsesc factorii externi care ar provoca stres".

Studenții apreciază și posibilitatea de a folosi toate sursele disponibile (conspectele, cărțile, internetul) atunci când pregătesc sarcinile seminarelor, testelor și ale examenelor. "Estimarea finală reflectă astfel nu numai cunoștințele și deprinderile obținute, dar și abilitatea de a folosi resursele disponibile, ceea ce este foarte util și important pentru activitatea ulterioară".

(a) Din răspunsurile studenților putem concluziona, că cel mai mare avantaj al instruirii la distanță constă în posibilitatea gestionării propriului timp, astfel încât să-și poată planifica și realiza mai multe activități diferite într-un interval de timp care, în mod tradițional este rezervat pentru universitate (deplasarea spre universitate și înapoi, orele teoretice și practice, pauzele între ore etc.)

(b) Un alt avantaj, nu mai puțin important, îl vedem în posibilitatea individualizării procesului de învățare, deoarece însușirea cunoștințelor noi are loc conform capacităților individuale ale fiecărui student. Viteza de însușire a materiei noi și de obținere a deprinderilor necesare în domeniul obiectului de studii este diferită de la un student la altul. Unul parcurge ușor și repede fragmentul de text, pentru

a înțelege momentele esențiale și de a le memoriza cu scopul aplicării lor în sarcinile ulterioare (practice). Altul are nevoie de mai mult timp pentru a medita asupra noțiunii noi, parcurgând de mai multe ori materialele oferite.

În ambele cazuri, (a) și (b), se deschide posibilitatea raționalizării timpului folosit pentru învățătură.

2. Cel mai mare dezavantaj

Neajunsul cel mai mare al predării-învățării în regim online este limitarea contactului față-în-față între profesor ți studenți. Acest defect scade eficiența lecțiilor și încetinește sau complică transmiterea informației în cazurile când pentru o oarecare precizare ar fi de ajuns un "da" sau un "nu", sau un argument, sau o estimare verbală.

"Profesorii nu reușesc să răspundă la toate întrebările prin mesaje".

"Lipsește comunicarea pe viu și explicația".

"Există o careva distragere atunci când profesorul nu este în față".

"Este greu de concentrat".

"În regimul față-în-față studentul are posibilitatea de a adresa întrebări profesorului de îndată ce ele apar, și de a obține răspunsuri prompte".

Aici salvarea o vedem în organizarea lecțiilor-conferințe și a consultațiilor-conferințe, programate conform orarului stabilit după modelul studiilor tradiționale. Studenții asistă la conferința online, găzduită de profesor, în cadrul căreia au posibilitatea de a adresa întrebări profesorului și de a primi răspunsuri, explicații și detailări necesare. Un avantaj în plus al unor astfel de conferințe ar fi posibilitatea înregistrării discuțiilor, astfel ca și studenții care din unele motive nu au asistat la întâlnirea online, să poată avea acces la ele.

3. Importanța surselor de informare

Această întrebare a fost inclusă în sondaj cu scopul de a preciza sursele de informare folosite de studenți în procesul însușirii materiei noi și a preferințelor lor la momentul actual. Majoritatea studenților au menționat, că se bazează întâi de toate pe textul cursului dat.

"Mai întâi textul cursului, apoi, dacă apar greutăți, încerc să caut în internet".

"Textul cursului, apoi discuțiile cu colegii, apoi resursele internet".

"La obiectele practice (matematica) este important textul cursului, conspectul și lucrul individual. Pentru obiectele teoretice este mai ușor de folosit resursele internet și cărțile electronice".

Din aceste răspunsuri concluzionăm că pentru studenți ar fi optimal să aibă la dispoziție materiale complete, elaborate de profesor, pe baza cărora să poată însuși cursul predat, fără nevoia de a apela la căutări suplimentare. Aceste materiale nu ar exclude și teme suplimentare pentru discuții și căutări în internet.

4. Sursele internet comode

Cele mai utile și comode surse din internet, care înlesnesc însușirea materiei noi și contribuie dezvoltarea aptitudinilor necesare sunt acelea "în care exemple practice sunt mai multe decât este teorie".

"Surse concrete nu sunt. Caut explicațiile cele mai clare și de încredere".

"Prefer să privesc video. Astfel obțin mai repede informația necesară".

"Prezentările, cărțile electronice, wikipedia".

"Lecțiile video în YouTube".

Prin urmare, sursele preferate de studenți sunt acelea care oferă în modul cel mai rapid și eficient un ajutor în procesul obținerii cunoștințelor și a dezvoltării aptitudinilor dorite.

Aici de neînlocuit sunt secvențele video, care devin materiale de studii indispensabile pentru orice disciplină, dar mai ales pentru acelea, care presupun exerciții practice.

Materialele video pot fi atât proprii cât și selectate din largul internetului.

5. Modalitățile de contact

Printre mijloacele de contact comode și utile studenții au numit rețelele sociale (Facebook, ВКонтакте, Instagram etc.) și mijloacele mobile (telefonul, messenger, viber, Discord app, chaturi audio etc.).

Tehnologiile moderne oferă posibilități suficiente pentru contactul rapid, audio și video, pentru schimbul de informații, și sunt de ajutor real în condițiile de izolare fizică.

6. Întoarcerea la regimul de studii tradițional

Aici părerile sunt împărțite. Studenții care sunt angajați în câmpul muncii, de regulă apreciază avantajele studiilor online: "Nu, așa e chiar mai bine".

Alții însă, văd în primul rând neajunsurile acestui mod de învățare. "Aș vrea să mă întorc, deoarece acasă uneori apar factori ce împiedică procesul de studii".

Se vede clar, că instruirea la distanță este convenabilă și utilă pentru acei studenți, care nu au posibilitatea de a frecventa cursurile de zi regulat (angajații, persoanele din regiunile îndepărtate, persoanele cu dizabilități temporare). Pentru ei materialele sub forma digitală (texte, secvențe video, lecțiile înregistrate) sunt foarte potrivite pentru a le putea accesa în timpul planificat de ei.

Conferințele și consultațiile online, programate pentru orele de seară sau în week-end, le vor oferi posibilitatea de comunicare cu profesorul și colegii de studii. Momentul negativ însă rămâne că o astfel de comunicare este relativ limitată.

În situație mai favorabilă se află studenții, care pot frecventa cursurile pe viu, având posibilitatea comunicării directe cu profesorul și colegii, beneficiind totodată și de materialele cursurilor sub formă digitală.

7. Obiectele mai potrivite pentru a fi studiate online

"Orice obiect poate fi însușit în regim online, deoarece profesorii oferă materiale ajutătoare sau surse din care ele pot fi luate, și pot răspunde la întrebările studenților".

"Se potrivește pentru toate obiectele, în afară de Sisteme de Calcul, în cadrul căruia studenții au nevoie să interacționeze direct cu tehnica".

"Studiile online reprezintă încă un produs crud, pentru a fi folosit în lumea noastră".

"Depinde de studenți. Unora le vine mai greu să însușească un obiect de sine stătător, și aceștia au nevoie de asistență. Alții însă pot executa sarcinile fără a adresa întrebări".

"Matematica și limbile străine se învață pe viu, în interacțiune cu mentorul, iar programarea se poate ușor învăța și de acasă".

"Pentru toate obiectele, depinde de organizare".

"Se potrivește mai mult pentru științele umaniste".

"Învățarea la distanță se potrivește pentru orice obiect teoretic, pentru aceasta e suficient de citit câteva cărți. Mai puțin se potrivește pentru cele practice, care presupun exerciții sistematice, aici mentorul este important. Fără ajutorul profesorului însușirea obiectelor practice (matematica) este imposibilă".

Din toate cele expuse se face evidentă importanța prezenței profesorului (conducătorului cursului), în obligațiile căruia, pe lângă pregătirea cursului cu toate materialele didactice aferente, se include și dirijarea la propriu a procesului de predare-învățare.

Această dirijare presupune contactul regulat cu beneficiarii cursului, controlul calității însușirii temelor, menținerea ritmului de predare, corespunzător capacităților și succeselor studenților, atenția și sensibilitatea la solicitările lor.

La fel ca și în condițiile procesului de studii tradițional, profesorul trebuie să fie accesibil, activ și receptiv.

8. Ce contribuie la o mai bună învățare

"Uneori sunt prea puține trimiteri la exemple rezolvate în textul prelegerii. E mai ușor să înțelegi , când ai un exemplu identic rezolvat".

"Trimiteri la sursele cu exemple practice".

"Contactul fizic".

"Un somn sănătos".

"Exemple bune, interesante".

"Cea mai bună însușire are loc prin prezentări, chiar si online, la care se poate analiza atât teoria, cât și aplicațiile".

"Explicațiile profesorului".

"Lecțiile online, înregistrate de profesor".

Materialele metodice și cele didactice rămân a fi actuale, doar că trebuie ajustate la condițiile izolării fizice, prin utilizarea tehnologiilor moderne, pentru a crea aceste materiale sub formă de secvențe video, slide-uri și alte înregistrări.

Cu toate comoditățile și avantajele economice ale instruirii în regim online, contactul viu profesor-student în sălile universității nu poate fi înlocuit prin contactul virtual, oricât de modernizate ar fi procedeele tehnice.

Studiile la distanță sunt o modalitate impusă de factori nefavorabile și nu se compară ca impact și eficiență cu studiile în regim tradițional, așa cum nu se compară o călătorie virtuală cu una reală. Fiind puși, însă, în fața necesității organizării și asigurării învățământului la distanță, profesorii s-au ales cu sarcina de a-l modela astfel, încât să fie cât mai eficient, atractiv și apropriat de învățământul în regim tradițional.

Un suport digital calitativ al cursului va conține un text cu notițe clare și exacte, cu exemplificări detaliate ale momentelor (noțiunilor) cheie, și va fi însoțit de un număr suficient de secvențe video pentru ilustrarea metodelor utilizate, și de slide-uri, conținând rezumatele temelor cursului.

Pentru o însușire buna a materiei predate, prezența profesorului va fi asigurată prin conferințele-video regulate, substituind lecțiile teoretice, cele practice și consultațiile, cu posibilitatea de a adresa întrebări direct și de a obține răspunsuri neîntârziate.

9. Observații și propuneri

"Uneori avem, prea puțin timp pentru pregătire pentru seminare (atunci când se adună multe referate, teste și proiecte la diferite discipline)".

"Studenții angajați în câmpul muncii nu pot frecventa stabil lecțiile online".

"Apare senzația că în perioada carantinei numărul de sarcini a crescut, și suntem nevoiți să muncim mai mult ca înainte. Povara e prea mare, pentru că acum trebuie să faci totul de unul singur".

"La unele teme mai dificile sunt insuficiente exemple ilustrative".

"De crescut volumul lucrului individual, pentru a fi analizate mai multe probleme cu variațiile lor".

"De mărit calitatea. Nu este întotdeauna comod".

"De creat un mini-ghid cu reguli de comportare în timpul lecțiilor (consultațiilor) online. De exemplu, să se ceară închiderea microfoanelor proprii, ca ceilalți, prezenți la conferință să poată auzi profesorul fără zgomote străine. Să se permită conectarea la conferința-video doar de la calculator (nu de la mobil)".

Bineînțeles, că instruirea în regim online necesită multă muncă individuală din partea studentului.

Această muncă însă nu trebuie să se transforme și să se confunde cu un proces auto didactic. Este important ca procesul de predare-învățare să fie ghidat de profesor, ca și mai înainte, cu singura

diferență, că acum se vor folosi metode de predare la distanță (conferințe video, materiale video, consultații online și altele).

Surplusul de referate și proiecte, impuse studenților nu compensează cunoștințele care se obțin prin comunicare (fie și online) între profesor și student și între colegii de grupă . Sarcinile individuale trebuie să fie rezonabile. Prezentarea lucrării independente, ca și analiza ei de către profesor în cadrul orelor practice (pe viu sau online) rămâne a fi importantă și utilă atât pentru însușirea materiei de către studenți, cât și pentru aprecierea adecvată a nivelului atins de student la disciplina respectivă.

În sfârșit, introducerea regimului de predare-învățare online, presupune și stabilirea unui regulament (cod) de comportare în cadrul procesului online. Acest regulament va conține o descriere a procesului de predare-învățare la distanță, a unităților tehnice necesare și prevăzute pentru profesori și studenți, drepturile și obligațiile fiecăruia, regulile de comportare, modalitățile de contact și alte momente conexe.

4. Încheiere

Semestrul de primăvară 2019-2020 a fost unul greu. În regim urgent am fost nevoiți să însușim de sine stătător tehnologiile de predare la distanță (conferințele video în Moodle și Zoom), asigurându-ne în același timp (din cont propriu) și cu toată tehnica necesară.

Am reușit să încheiem semestrul cu bine. Studenții au obținut cunoștințe conform programei de studii și au susținut testele și examenele curente.

"În general, aș dori să le mulțumesc tuturor profesorilor și organizatorilor care ne-au oferit nouă (studenților) posibilitatea de a susține examenele într-un mod alternativ în timpul pandemiei - este mai bine decât suspendarea procesului educațional.".

Sperăm că prin eforturi comune (profesorii, conducerea universității, ministerul de învățământ) vom reuși treptat să perfecționăm procesul de studii la distanță, astfel încât să atingem un nivel înalt și comparabil prin eficientă cu studiile tradiționale de calitate superioară.

În încheiere vrem să aducem mulțumiri studenților care au participat la sondaj:

A. Encova, E. Catrici, M. Jicul, M.Borodin, S. Popovici, V. Diordița, P. Șcerbacov, D. Rusev.

APPROACHES TO THE INTERNET OF THINGS

[1]***Sorin BURLACU,*** *PhD*
e-mail: sburlacu@amp.ase.ro
[2]***Corneliu GUȚU,*** *PhD*
[3]***Răzvan Cătălin DOBREA,*** *PhD*
e-mail:svegombos@yahoo.com.sg
[4]***Dumitru-Alexandru BODISLAV,*** *PhD*
e-mail: alexandru.bodislav@gmail.com
[5]***Svetlana PLATAGEA GOMBOS*** *, PhD Student*
e-mail: cgutu@mail.com
[1, 3, 4,5] *Bucharest University of Economic Studies*
6 Piata Romana, 1st district, Bucharest, 010374 Romania
[2]*Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova*

Abstract. *Today, the Internet provides access to information and content by connecting multiple devices, such as PCs, smartphones, or TVs, to Internet sites. The next evolution will make it possible to access information related to the environment using connected objects, able to understand the environment using sensors and to communicate with each other with or without human intervention. The evolutions registered at the level of the whole society, generated by the continuous progress of the field of information and communication technology, as well as by the success of the superior exploitation of resources, of the realization of new products and of the efficiency of daily activities, occur through IoT implementation. Undoubtedly, IoT creates a number of advantages such as: increased efficiency, reduced energy consumption, simplification of processes and activities, easy and simultaneous access to multiple resources, increased reliability. Through this article we intend to present a series of aspects regarding the Internet of Things with direct implications in the business environment but also in public administration.*
Keywords: *internet of things, management*

JEL CLASSIFICATION*: F63, L86*

INTRODUCTION

We live in a world of "connected" objects capable of communicating with each other or with us, collecting, analyzing, transmitting a lot of information, sometimes so much that we wonder if there are not too many. From the creation of Internet-based applications to the present day, they have undergone a series of transformations until the phenomenon known as the Internet of Things. It is essential to understand the differences between applications that traditionally use Internet resources and the collection of tools that make up the IoT to understand the phenomenon studied, its main applications and those that are already used.

During the first 40 years of use of the Internet, it has been used mainly to connect people by exchanging emails, discussion forums and growing lately, through the sites of social networks that collect and distribute information and data. It should be noted that today the Internet is used to connect devices, machines and other things through wireless and wired networks, thus creating a new position called the Internet of Things [Dutton, 2005].

THE STAGE OF KNOWLEDGE IN THE FIELD

The term "Internet of Things - Internet of Things" was first used in 1999 by Ashton, one of the pioneers of British technology has helped develop the concept. It is pertinent to mention that the applicability and sophistication of these technologies are enough to see it as an innovation in the field of ICT and in the use of the Internet [Gubbi, Marusic & Palaniswami, 2013].

The Internet of Things aims to extend to the physical world the constant ability to connect and distribute data and remote control among other capabilities [Peoples, 2013]. To achieve this performance, the Internet of Things captures many permutations of detecting, marking or identifying things, such as by *identifying radio frequencies* - RFID, barcodes, fast response codes - QR, sensors, through the Internet for purposes such as identifying, monitoring, detecting or operating other devices that are *online.* These technologies allow products or other objects to store, send, and receive information in a way that can transform the way people do things and justify the Internet of Things as a new technological concept [Dutton, 2014].

Due to the rapid growth of technologies towards IoT, several definitions are presented in the current literature, presenting some difficulties in defining what this set of tools really means to understand its central ideas, the social, economic and technical implications that may arise through its implementation and use [Zorzi, Gluhak, Lange & Bassi, 2010; Vasseur, Agarwal, Hui, Shelby, Bertrand & Chauvenet, 2011; Dutton, 2014; Saxby, 2015].

The reason for these difficulties is present in the syntactic interpretation of the term Internet of Things, which deals with two concepts capable of leading to different interpretations in which the first term, the Internet, leads to a vision of the network that the Internet of Things is able to generate. while the second term, objects, leads to a vision aimed at something generic that can be integrated into a more familiar landscape [Atzori, Iera & Morabito, 2010].

Given the context developed so far, it is assumed that the union of terms and their presentation as the Internet of Things, creates a meaning that breaks down the barriers of innovation in modern communication. Thus, the Internet of Things translates into a global network of unique interconnected things, based on standard communication protocols [Li, Da Xu & Zhao, 2014].

Such a reality is built around an indefinite number of objects involved in the process, resulting in the collection, exchange, storage and interpretation of information from multiple sources that come from the activities of humans and machines, leading directly to a new way of looking at these technologies. -an perspective oriented towards the Internet of Things [Ashraf & Habaebi, 2015].

Atzori et al. [2010] emphasize that IoT is represented by the paradigm given by the convergence points of these three visions, as shown in Figure 1.

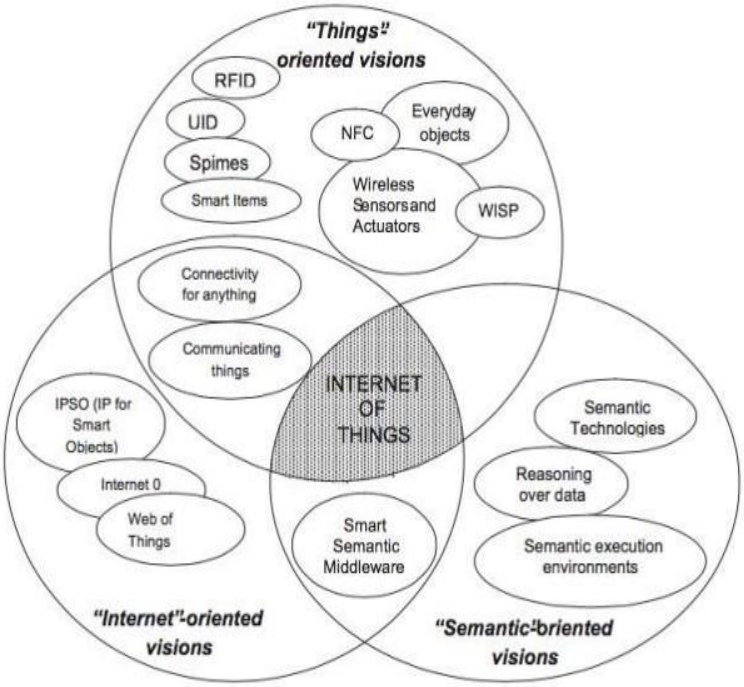

Figure 1.Visions on the Internet of Things
Source: Atzori, et al., [2010].

The first vision presents a things-oriented perspective. It is a vision seen by the authors as a more simplistic, since it is concerned with initial elements that can be considered basic, such as RFID - Radio Frequency Identification [identification by radio frequency] wireless sensor, NFC - Near Field Communication, making them, key elements for the full implementation of the IoT vision. However, IoT has a larger and more complex condition than the idea of a simple identifier of things. According to Presser, Barnaghi, Eurich and Villalonga [2009] RFID technology is seen as one of the core technologies of IoT. This perception is attributed to the low cost of technology and its stability, factors that make technology suitable in industry and business. However, there is a wide range of devices, networks and services, technologies that build IoT.

In this sense, a perspective oriented towards things that go beyond RFID, presented by the United Nations - UN that predicts the emergence of IoT as a reality based on ambiguity, in which people can become the minority compared to devices on traffic generators and receivers' network. Such changes are made possible by the advent of IoT and the network of smart devices in everyday life that it will be able to support [Botterman, 2009]. Similarly, other relevant institutions have emphasized the concept that the Internet of Things tends to be mainly focused on objects and that the solution to full implementation must start with the growth of smart devices. In favor of this concept, in the IoT study appears the term *spime*, defined as an object that can be traced through time and space throughout its existence, with a model of self-support and can be uniquely identified in the network [Atzori et al., 2010].

Although its definition is presented in a generic way and in a theoretical way, *spime* will be implemented in the real world with its extended functionalities, in which devices are popularly called smart objects that are not limited to location, wireless communication and can be pursued as described in the initial concept, but acquiring memory and training capacity, the ability to sustain themselves autonomously, proactivity, environmental and context awareness, collaborative communication,

among other skills that vary depending on the applicability of the intelligent object [Atzori et al., 2010; Vasseur, Agarwal, Hui., Shelby, Bertrand & Chauvenet, 2011].

Constant innovations in these technologies have paved the way for a new vision of the IoT, in which connectivity that is available to anyone will also be available to any object [Strategy & Unit, 2005]. Such a vision of the Internet of Things is similar to the vision presented by the European Commission in which objects with virtual identity and personality operate in intelligent spaces, using intelligent interfaces to connect and communicate with the user's social, environmental context [Li et al., 2014].

In a second, Internet-oriented vision, the IoT effort is geared toward creating smart environments, where things can automatically communicate with each other or with others, improving existing products and services and providing new ones to brings benefits to society.

Vasseur and Dunkels [2010] propose a concept of intelligent environment based on a vision of the Internet of Things as a global infrastructure to which objects are physically and virtually connected, which may include existing networks, new developments that the Internet will go through.

In this sense, IoT becomes a generator of an environment called intelligent environment, with the natural ability to implement services and applications characterized by a high level of data and information management in an autonomous and uninterrupted way. Such features appear as the link that connects the first, thing-oriented vision to the second vision that centralizes the Internet in the IoT concept. As regards the third version, the oriented semantics is concerned with issues of how to collect, store, access, search and organization of information generated by the Internet of Things, arguing that the challenges listed in these actions to be included in discussions primary in relation to IoT, due to the complexity and challenges associated with it. In this context, semantic technologies could play a key role, becoming crucial elements in the construction of solutions capable of searching and modeling data and information generated by IoT, building and activating the interpretation and communication structure of the Internet of Things [Atzori et al., 2010].

Confronted with different visions of a whole that constitutes the Internet of Things, this paper adopts the definition of Li et al., [2014] which defines IoT as a set of applications developed for the Internet, based on physical objects and the environment integrated into the information network. The Internet of Things consists of protocols and related technologies that allow different elements to communicate through electronic communication channels, wired or wireless, through a data network and exchange of information composed of things and people [Valéry, 2012].

Therefore, as Dutton [2014] pointed out, IoT stands out because it allows electronic information to be transmitted by objects, as if it were moving through space, in a manner similar to wireless networks that transmit electronic signals, creating a new dimension for internet design and utility.

FEATURES OF THE INTERNET OF THINGS

Abdmeziem, Tandjaoui, Romdhani [2016] argue that the most important features of the Internet of Things are the following:

• *Distributivity:* The Internet of Things will evolve in a highly distributed environment. Data will be able to be collected from different sources and processed by several entities in a distributed way;

• *Interoperability*: devices from different vendors will need to cooperate to achieve common goals. Systems and protocols will need to be designed in a way that allows objects [devices] from different manufacturers to exchange data and work in an interoperable way;

• *Scalability:* Billions of objects are expected to be part of the network in the Internet of Things. Thus, systems and applications running at the top of the network will have to manage an unprecedented volume of data;

• *Deficit of resources:* both energy power and computing resources will be extremely limited;

• *Security*: the existence of an unknown external control will generate frustration among users, which would be a serious impediment to the implementation of the Internet of Things.

INTERNET OF THINGS APPLICATIONS

For the general public, today, the Internet of Things appears as a mixture of home applications and smart industrial elements [Bassi & Horn, 2008]. But in fact, it has the potential to have a much wider applicability. Only when the connected world becomes a reality will the Internet of Things transform almost all-important segments - from homes to hospitals and from cars to cities. Most of these points are called "smart", such as Smart Home or "connected" such as Connected Health. Currently, the main applications in the field of the Internet of Things include:

• *Smart Home / Home automation*: the concept of smart home presents the connectivity inside homes. This includes thermostats, smoke detectors, light bulbs, appliances, entertainment systems, windows, doors, locks and more. Among the best known organizations involved in the field are Nest, Apple, Philips and Belkin;

• *Wearables*: whether it's Jawbone Up, Flex Fitbit or Apple SmartWatch, easy-to-wear devices represent the majority of devices in the field of consumer Internet applications;

• *Smart City*: The smart city covers a lot of use cases, from traffic management to water distribution, environmental monitoring, waste management and urban security. Smart City solutions promise to come to offer help in solving the problems faced by city dwellers. These issues include: traffic congestion, reducing noise and environmental pollution and supporting urban safety;

• *Smart grid*: the smart grid promises to use information about the behavior of electricity suppliers and consumers in an automatic way to raise the level of efficiency, reliability and economy of electricity;

• *Industrial Internet:* Market research, such as Gartner or Cisco, considers the industrial Internet to be the concept with the highest potential in the field of the Internet of Things.

Applications include, but are not limited to, smart factories or connected industrial equipment;

• *Connected cars:* there is real competition for the car of the future. Whether it's self-driving or simply an assisted driver, connecting to other cars, mapping or traffic control services will play a key role. The next generation of in-vehicle multimedia systems and remote monitoring are also interesting concepts to consider. A number of major manufacturers, which play an important role such as: Google, Microsoft and Apple, have developed platforms dedicated to connected cars;

• *Connected health [Digital Health / Telehealth / Telemedicine]:* the concepts of smart medical devices and connected health system have a huge potential, not only for organizations but also for the well-being of beneficiaries in general. New types of tools for real-time health monitoring and improvement of medical decisions based on large amounts of patient data are some of the expected benefits;

• *Smart Retail:* Proximity-based advertising, in-store shopping behavior, or smart payment solutions are just a few of the concepts of the Smart Retail Internet of Things;

• *Smart supply chain*: supply chains are becoming much smarter. Solutions for tracking goods in real time or for exchanging information between suppliers are some of the applications in the supply chain, which are part of the Internet of Things;

• *Smart agriculture*: Carrying out agricultural activities remotely and the ability to monitor as many animals as possible make agriculture an interesting field for the application of the Internet of Things.

CHALLENGES OF THE INTERNET OF THINGS

The evolving nature of the IoT in terms of technologies and features, as well as new ways of interacting with the Internet of Things, have given rise to certain threats and challenges. The Internet of Things faces the technological challenges [Friedmann, Floerkemeier, 2010] highlighted below:

Scalability: The Internet of Things has a much wider potential global scope than the conventional Internet. But things are mainly cooperating in a local environment. So, key functionalities such as communication and service discovery must work just as well and efficiently in both environments, both large-scale and small-scale.

Acceptance and operation: Smart objects used on a daily basis should not be perceived as computers requiring their users to configure and adapt them to certain situations. Mobile objects, which are often used only sporadically, need to design connections at random and organize and configure to suit their specific environment.

Interoperability: just as the world of physical objects is very diverse, in the Internet of Things each type of smart device has different capabilities for processing and communicating data. Smart objects can be subjected to very different conditions, such as available energy and the bandwidth required to communicate information. However, in order to facilitate cooperation and communication, common standards and practices are needed. This is especially important for device addresses. These devices should follow a standard scheme, if possible, in line with the lines of the IP standard used in the field of conventional Internet.

Discovery: in dynamic environments, services for things must be automatically identified, which requires appropriate semantic means to describe their functionality. Users may want to receive product-related information and use search engines that can find things or provide information about the status of an object.

Software complexity: Although smart object software systems operate with few resources, smart network management and background servers are required for smart object management and support services, as are conventional integrated systems.

Data volumes: While some scenarios involve short, low-frequency communication, others, such as sensor networks, logistics, and large-scale "real-world awareness" scenarios require impressive volumes of data on central nodes or servers. network.

Interpretation of data: Supporting users of intelligent objects involves interpreting as accurately as possible the context determined by local sensors. In order for service providers to take advantage of the disparate data that will be generated, it must be possible to draw some conclusions from the interpreted data from the sensors. However, generating useful information from raw data from sensors that can trigger an action accordingly is by no means an easy action.

Security and privacy of personal data: In addition to the security and protection of the Internet, familiar to most users [such as the confidentiality of communications, the authenticity and credibility of communication partners, and the integrity of messages], there are other requirements that are important in the Internet of Things. For example, a user may allow things to have selective access to certain information or services or may prevent them from communicating with other things at certain times or in an uncontrolled manner; commercial transactions involving smart objects would need protection against unauthorized access by competitors to the market.

Error tolerance: the world of objects is much more dynamic and mobile than the world of computers, there are situations that change quickly and in unexpected ways. However, users want to rely on objects that work properly. Structuring the Internet of Things in the most complete and reliable way possible requires multi-layered redundancy and the ability to automatically adapt to change.

Power supply: things are usually not powered by the grid, so their intelligence must be powered by a self-sufficient energy source. Although passive RFID transponders do not need their own power source, their functionality and range of communications are very limited. In many cases, mains batteries and power supplies are problematic because of their size and weight, and especially because of maintenance requirements. Unfortunately, battery technology is progressing relatively slowly, and power supply, ie the generation of electricity from the environment [using differences in temperature, vibration, air currents, light, etc.], is not yet well enough developed to meet energy requirements. of current electronic systems in most application scenarios. Energy saving is an important factor not only in hardware architecture, but also in software. There are already wireless sensors without batteries that can transmit their data from a distance of a few meters. Like RFID systems, they obtain the necessary energy, either remotely or from the measurement process itself, for example by using piezoelectric or pyroelectric materials to measure pressure and temperature.

Interaction and short-range communications: Wireless communications a few centimeters apart are sufficient, for example, if one object is touched by another object. If such short distances are involved, very little energy is required, the approach is simplified [often there is only one possible destination] and there is usually no risk of interception. NFC is an example of this type of communication. Like RFID, it uses inductive coupling. During communication, one partner is in active mode and the other can be in passive mode. Active NFC units are small enough to be used in mobile phones; Passive units are similar to RFID transponders and are much smaller, cheaper and do not need their own power source.

Wireless / wireless communications: from an energy point of view, wireless technologies such as GSM, UMTS, Wi-Fi and Bluetooth are much less appropriate; Newer WPAN standards such as ZigBee and others still under development may have narrower bandwidth, but they use significantly less power.

CONCLUSIONS

Although the Internet of Things is by far the most popular term used to describe the phenomenon of a connected world, there are other similar concepts [Aijaz & Aghvami, 2015]. Most of these concepts are similar in meaning, but have slightly different definitions. These concepts are presented below:

- *Machine to Machine (M2M):* The term has been used for over a decade and is well known in the telecommunications industry. Initially, M2M communication was a one-to-one connection that connects one machine to another. But now, the explosion of mobile connectivity has the effect that data can be more easily transmitted over an IP network to a much wider range of devices.
- *Industrial Internet*: The term industrial Internet of Things goes beyond M2M because it not only focuses on connections between machines, but also includes human interfaces.
- *Internet of Things (IoT):* The term IoT has extensive coverage, as it includes links beyond the industrial context, such as devices that are easy for people to wear.
- *Internet*: Connections are made only between people.
- *Web of Things*: The web of things has a much narrower scope compared to other concepts because it focuses exclusively on software architecture.
- *Internet to any (Internet of Everything – IOE):* The term Internet anything is still a vague concept. IoE aims to include all imaginable connections.
- *Industry 4.0*: The term Industry 4.0 is strongly supported by the German government, but is as limited as the industrial Internet because it focuses only on industrial

environments. However, this term has the widest scope of all concepts because it describes a set of concepts that underlie the next industrial revolution. The term Industry 4.0 includes all kinds of connectivity concepts, but goes even further to include real changes in the physical world such as 3D printing technologies, new augmented hardware reality, robotics and advanced materials.

REFERENCES

1. Ashraf, Q. M., & Habaebi, M. H. (2015). Autonomic schemes for threat mitigation in Internet of Things. Journal of Network and Computer Applications, 49, 112-127.
2. Atzori, L., Iera, A., & Morabito, G. (2010). The internet of things: A survey. Computer networks, 54(15), 2787-2805.
3. Bassi, A.; Horn, G. (2008): Internet of Things in 2020: A Roadmap for the Future. European Commission: Information Society and Media.
4. Botterman, M. (2009, May). for the European Commission Information Society and Media Directorate General. In Networked Enterprise & RFID Unit–D4, Internet of Things: An Early Reality of the Future Internet, Report of the Internet of Things Workshop, Prague, Czech Republic.
5. Chelcea, S. (2001) „Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative", București, Editura Economică, p. 70.
6. Friedemann, M., Floerkemeier, C.(2010) From the Internet of Computers to the Internet of Things. In Sachs, K., Petrov, I., Guerrero, P. (Eds): From Active Data Management to Event-Based Systems and More, Springer Berlin Heidelberg, 2010, pp. 242—259.
7. Gubbi, J., Buyya, R., Marusic, S., & Palaniswami, M. (2013). Internet of Things (IoT): A vision, architectural elements, and future directions. Future generation computer systems, 29(7), 1645-1660.
8. Dutton, W. H. (2005). The Internet and social transformation: reconfiguring access. Transforming enterprise: The economic and social implications of information technology, 375397.
9. Dutton, W. H. (2014). Putting things to work: social and policy challenges for the Internet of things. info, 16(3), 1-21.
10. Li, S., Da Xu, L., & Zhao, S. (2015). The internet of things: a survey. Information Systems Frontiers, 17(2), 243-259.
11. Peoples, C., Parr, G., McClean, S., Scotney, B., & Morrow, P. (2013). Performance evaluation of green data centre management supporting sustainable growth of the internet of things. Simulation Modelling Practice and Theory, 34, 221-242.
12. Presser, M., Barnaghi, P. M., Eurich, M., & Villalonga, C. (2009). The SENSEI project: Integrating the physical world with the digital world of the network of the future. IEEE Communications Magazine, 47(4), 1-4.
13. Saxby, S. (2015). The 2014 CLSR-LSPI Lisbon seminar on 'the digital citizen'–Presented at the 9th International Conference on Legal, Security and Privacy Issues in IT Law (LSPI) 15– 17 October 2014, Vieira De Almeida & Associados, Lisbon, Portugal. Computer Law & Security Review, 31(2), 163-180.
14. Vasseur, J., Agarwal, N., Hui, J., Shelby, Z., Bertrand, P., & Chauvenet, C. (2011). RPL: The IP routing protocol designed for low power and lossy networks. Internet Protocol for Smart Objects (IPSO) Alliance, 36.
15. Vasseur, J. P., & Dunkels, A. (2010). Interconnecting smart objects with ip: The next internet. Morgan Kaufmann.
16. Zorzi, M., Gluhak, A., Lange, S., & Bassi, A. (2010). From today's intranet of things to a future internet of things: a wireless-and mobility-related view. IEEE Wireless Communications, 17(6).

MOBILE PAYMENTS BY MILLENNIALS

Vasile NASTAS, PhD Student
e-mail: vasilenastas.c@gmail.com
Academy of Economic Studies of Moldova
61, Bănulescu-Bodoni str., MD 2012, Chisinau, Republic of Moldova

Abstract. *Trust is at the core of any payment method and it plays a crucial role in the adoption of new payment systems. Individuals need to trust in one another in order to validate any monetary system developed. With the evolution of the payment methods, shifting from paper-based to electronic-based, build consumers' trust has become a vital element for the success of businesses in the payment systems. The younger generation always tend to try something new and promote to use it in case it would give any benefits. The rapid growth of mobile technology among the world's population has led many companies to attempt to exploit mobile devices as an additional tool in the business of sales. All these events led to develop mobile payments that became quickly very popular among the millennials generation and later on used intensively by people from other ages. In this sense the aim of this paper is to go over the most used worldwide mobile payments at the moment and investigate their impact.*
Key words: Mobile Payments, Adoption, Influencing factors, Millennials.

JEL CLASSIFICATION: M310, M370, M150

1. INTRODUCTION

The 21st century can also be understood as an era of digital revolution where technology has penetrated almost every aspect of our lives. With the invention of mobile technology in 1973 by Martin Cooper, no one had realized that such an innovative tool, over a period of time, would offer much more than just being one of the primary sources of communication. Over the years with the advancement in scientific technologies and integration of different ICT tools with the mobile devices led to the inception of smartphone in 1992. The concept of personal data assistance (PDA) came into existence where the mobile phones were given the potential of managing various additional tasks of the individuals apart from offering connectivity. In addition to that, with the coming of Web 2.0 and greater scope for interactivity between multiple different users created numerous opportunities for the enterprises in the domains of learning, commerce, entertainment and many more. What was witnessed was a convergence between the physical and virtual space where virtual is gradually overcoming the challenges which the physical tends to offer. One such important change was the launch of e-commerce and the idea of market-at-doorstep. With multiple varieties of online stores offering a diverse range of products to the user through a single window of operation was truly in itself a big game-changer for the existing markets all across the globe. The consumer was no longer limited to the geographical boundaries of his/her state rather was exposed to such a space where knowledge on any kind of commodity situated anywhere across the globe, could be accessed at any point of time via ICT [1].

The widespread use of smartphones and technological advances in Near-Field Communication technologies are quickly transforming mobile payment systems. These technologies have made it possible for consumers to use their smartphones to pay for their purchases through various payments systems as Apple's Pay, Google Pay, Square etc. These mobile payment systems, commonly referred to as mobile wallets, are designed to eliminate the need for consumers to carry multiple credit cards in their wallets, thereby making it more convenient for consumers to shop. Mobile wallets represent a major advance in mobile marketing because they are another major channel through which marketers can better reach and serve customers in a very personalized way.

Realizing the potential benefits of mobile wallets for both marketers and consumers depend on the speed of adoption of this technology [2]. While the global adoption of mobile payment is a new concept, many industries are making progress toward attaining the right mix of market forces and consumer acceptance. Despite no being on the leading positions on Mobile Payments Readiness Index [3] and very advanced infrastructure at Point of Sale (POS) system and a proactive government. However, consumer adoption is crucial for the success of mobile wallets. Currently, consumer adoption of mobile wallets is in an advanced stage but marketers are eager to see widespread adoption of this technology. Thus, there is a real practical need for a better understanding of the factors that could influence mobile wallet adoption. Although much research has been conducted on various aspects of mobile commerce and payment systems, research on the adoption of mobile wallets is limited. The goal of this study is to add to the emerging research on mobile wallet by investigating consumer adoption of this technology among the millennial's generation.

The purpose of this article is:

- Go over concept and most popular (common used) mobile payment systems
- Define the advantages and disadvantages from using these payment gateways
- See their impact over the millennial generation, that represent the main consumer ages

2. CONCEPT

Financial sector is undergoing a structural change with arrival of disruptive innovators from outside the industry. One of major innovations in the field is mobile payments, defined as a digital device wallet. Mobile payments are regulated transactions that take place digitally through any mobile device that supports it. More commonly these kinds of services are defined as mobile wallets. In a mobile wallet app, you can securely add and then store the bank details associated with your debit or credit card (some mobile wallet apps allow you to add more than one card). So instead of using your physical card to make purchases, you can pay via your mobile device [4]. The most common use case met for mobile payments are micro-transactions or the regular and daily small payments. The entire process of payment is pretty straight forward and pretty similar with a traditional debit card payment, but without its presence and with an additional fee added by the mobile gateway providers. The generic mobile payment flow is presented in Figure 1.

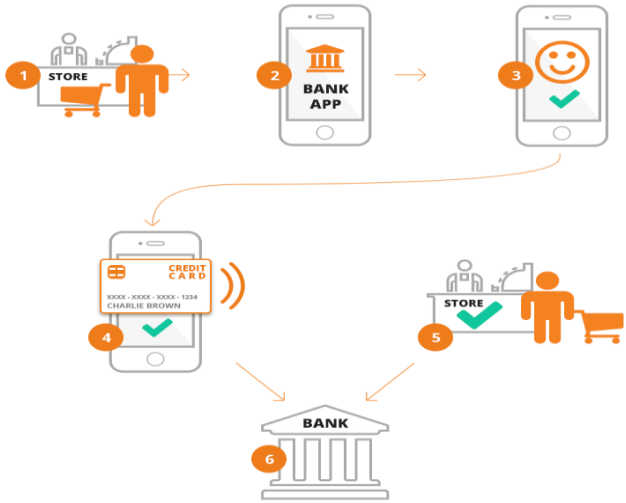

Figure 1. Mobile Payment Flow

3. COMMON MOBILE PAYMENT TYPES

In present we can see a variety of mobile payment technologies used within different terminal, but the most common or worldwide used are:

- NFC
- Magnetic Secure Transmission
- Sound Waves-Based
- Quick Response Code

NFC Mobile Payments

Near Field Communication (NFC) payments are payments that enable the usage of mobile wallets and contactless payments. NFC enables two devices, i.e. NFC-enabled card reader and a mobile phone, to communicate wirelessly when they're near each other, with an approximate distance of two inches or less. In order for this to work, both devices need to be equipped with the NFC chip [5].

Magnetic Secure Transmission (MST) Payments

Magnetic secure transmission (MST) is fairly similar to NFC. MST payments generate "magnetic" signals to establish a connection between the user's mobile device and the POS terminal. This signal is similar to the magnetic connection created when traditional credit cards are swiped through the POS terminal. MST technology can work with most NFC-ready POS terminals that accept contactless payments [5].

Sound Waves-Based Payments

Sound wave-based (or sound signal-based) mobile payments enable contactless mobile payments through sound waves. Transactions are processed through unique sound waves containing encrypted payment data. The terminal sends sound waves to the mobile device to securely transmit the payment details. Then the user's phone converts that data into analogue signals that complete the transaction. The sound-based payment technology is fairly secure as it uses tokenization among other encryption methods, as well as authentication through PIN / Password or biometrics [5].

Quick Response (QR) Code Payments

The name QR code is the trademark of a type of matrix barcode created in 1994 for the Japanese automotive industry. It has since been used in many contexts, including as a mobile payment method which particularly popular in China. When a QR code is scanned, the horizontal and vertical patterns of the matrix are decoded by the software on the user's smartphone. Then they are converted into a string of characters when captured with the phone's camera. After the information is processed, the phone may open a browser link, confirm payment information and verify geolocation, among other operations [5].

QR payments can be processed in the following ways:

- The user scans the QR code: The user scans the QR code on his smartphone with an app allowing QR code payments. They confirm the price, if required, before tapping to finalize the payment.
- The merchant scans the customer's QR code: When the total transaction amount is set by the merchant, the user opens the app allowing QR code payments. The app displays a unique QR code identifying the user's card details. The merchant scans this code with a QR code scanner, finalizing the transaction.

App-to-app payments: Both the customer and the merchant open the relevant apps. The customer scans the merchant's unique QR code displayed on the merchant's app, through their own app. The customer then confirms the amount to pay and tap to process the payment.

4. MOBILE PAYMENT GATEWAYS

Payment market is a place where usually controlled by big fishes, some exceptions might be a niche or monopole marketplace. The most used world wide mobile payment gateways are:

- Apple Pay
- Google Pay
- Cash App
- Samsung Pay

Apple Pay

Apple Pay is a mobile payment and digital wallet service by Apple Inc. that allows users to make payments in person, in iOS apps, and on the web although Apple Pay web support is limited to the Safari browser only. It is supported on the iPhone, Apple Watch, iPad, and Mac. It digitizes and can replace a credit or debit card chip and PIN transaction at a contactless-capable point-of-sale terminal. Apple Pay does not require Apple Pay-specific contactless payment terminals; it works with any merchant that accepts contactless payments. It is similar to contactless payments, with the addition of two-factor authentication via Touch ID, Face ID, PIN, or passcode. Devices wirelessly communicate with point of sale systems using near field communication (NFC), with an embedded secure element (eSE) to securely store payment data and perform cryptographic functions, and Apple's Touch ID and Face ID for biometric authentication [6].

Google Pay

Google Pay (stylized as G Pay; formerly Pay with Google and Android Pay) is a digital wallet platform and online payment system developed by Google to power in-app and tap-to-pay purchases on mobile devices, enabling users to make payments with Android phones, tablets or watches. In addition to this, the service also supports passes such as coupons, boarding passes, student ID cards, event tickets, movie tickets, public transportation tickets, store cards, and loyalty cards [7].

Cash App

Cash App (formerly known as Square Cash) is a mobile payment service developed by Square, Inc., allowing users to transfer money to one another using a mobile phone app [8].

Samsung Pay

Samsung Pay is a mobile payment and digital wallet service by Samsung Electronics that lets users make payments using compatible phones and other Samsung-produced devices [9].

5. ADVANTAGES AND DISATVANTAGES OF MOBILE PAYMENTS

E-commerce has changed the way people used to do business. It is not limited to making electronic payments on the internet only, but it also it provides the opportunity to buy movie or airplane tickets, download music, buy a book, or search the worldwide markets for desired products in any time at any place. While enabling these kinds of services, preventing fraud, protecting consumers' privacy, application technology, and computer security become major issues to maintain the provision of appropriate services. The successful management of these issues is likely to ensure the future progress of e-commerce and its online payment systems including mobile payments. The findings of the study suggest that although there are a large number of online payment services available to consumers, the use of payment cards dominates this industry. Similarly, the SSL security protocol is found to be highly effective in providing secure payment transactions over the internet.

The use of payment cards for online purchases has developed a huge user base due to simplicity and familiarity of its use.

A list of **advantages** made based on observations can be considered as:

- Purchases that are time and place independent
- Avoidance of queue
- Increased availability of payment instruments
- Complement to cash
- High with small payments and purchasing digital content and services
- Contactless and one-click payments
- New simpler and safer solutions
- Economy of scale as user base rises
- Merchants, financial institutions, and telecom operators are highly trusted
- User and device Authentication

Research findings suggest that the use of mobile devices for making online payments is increasingly becoming popular due to a large user base of mobile phones. This payment method best suits micropayments and offers more convenient and secure payment transactions if appropriately implemented. Electronic cash systems are under way in achieving high uptake by consumers despite their strength to cater small and varied payments. A central challenge, for all these payment methods, is the provision of an authentication system that must ensure the security and convenience of each transaction made [10].

Factors affecting consumer adoption of mobile payment services were also examined. The findings also suggest that mobile payment industry has to overcome certain security and authentication challenges in order to a make a steady progress in future. Mobile payment service providers need to implement the proper security and privacy governance programs. Latest technology like biometric authentication and radio bar-codes should be used in order to boost security and improve the efficiency of mobile payment systems. As these technologies advance and the market base expand all barriers for adoption of mobile payments will be eliminated. Taking in consideration the technical progress and investigations, consumers that are out of millennials age range still face difficulties.

As most common reported **disadvantages** for mobile payments can be considered:

- Complicated procedure of registration
- Maintenance of separate financial accounts
- Complex service numbers and codes
- Increased cost of transaction and high premium pricing
- Privacy concerns
- Frauds

6. MILLENNIALS MOBIL PAYMENT STATISTICS

According to Mercator Advisory Group's Customer Monitor Survey Series Payments survey of June 2018, nearly all millennials own smartphones and 70% of millennials use their mobile phones to pay for goods and services including 40% who use universal mobile payment apps such as Apple Pay or Google Pay. Millennials, in general, are less likely to have checking accounts than older adults, and those who use mobile payments are no exception [11].

When comparing millennials who use mobile payments and those who don't, millennials using mobile payments have slightly higher incomes than non-users, but are also more likely than average

consumers and especially millennials to have savings accounts at a bank or credit union (77% of millennials who mobile pay vs. 71% of millennials and 74% of all adults) and have investment accounts or use online brokerage services. Millennials using mobile payments are more likely than average millennials to use credit cards, and are just as likely as average millennials to pay their balance in full, but less likely than average consumers to do so (59% of millennials who pay by mobile vs. 60% of millennials vs. 66% of all adults) [12].

Millennials have less access to credit and those that mobile pay may tend to spend more than those who don't pay with their phones. While issuers are starting to relax credit policies, young adults are forced to seek alternative financing to get the credit they need to make purchases. Given their stage in life, millennials are more likely to need to pay fees to use checking accounts or for the use of a debit card. And, yes, millennials are more likely than average to pay overdraft fees for their checking account and those who pay by mobile are even more likely to do so (18% of millennials who use mobile payments vs. 14% of millennials and 9% of U.S. adults). But, that doesn't mean they are making bad financial decisions, or are worse than other millennials. They are just getting used to their financial freedom.

CONCLUSIONS

This article reviewed the modern mobile payment systems that are commonly used within the millennial age range on a worldwide level.

Everything that is related to mobile economy has become a hot topic that penetrated and continues to do it on all types of business affairs. All these topics rely on young, but in the same time high end technology. Mobile payment gateways have already not small impact on the transaction world and caught attention of big fishes from this area (like MasterCard, Visa etc.). Despite the frauds and bad experience that a percentage of people faced, it's always a risk for any type of software system when it is released on the market. The main goal is to report and help them to grow and close as soon as possible all the system weaknesses. As far as this system has attraction from the main labor force it has impact over many economic industries it should be taken as an option for any business to be promoted.

REFERENCES

1. Guo Jian, The Growth & Future of Mobile Payments, Amsterdam, 2016.
2. Sanaz Zarrin kafsh, Developing Consumer Adoption Model on Mobile Wallet in Canada, Ottawa, Canada, 2015.
3. Mobile Payments Readiness Index Report 2019 (https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2020/03/The-Network-Readiness-Index-2019-New-version-March-2020-2.pdf, accessed 14.07.2020).
4. Dmitrii Voronenko, Determining Factors of Adoption of Digital Device Wallets by Russian Consumers, St. Petersburg, 2018.
5. Different types of mobile payments 2019 (https://www.emerchantpay.com/insights/everything-you-need-to-know-about-mobile-payments, accessed 29.07.2020).
6. Apple Pay 2020 (https://www.apple.com/apple-pay/, accessed 05.08.2020).
7. Google Pay 2020 (https://pay.google.com/about/learn/, accessed 05.08.2020).
8. Cash App 2020 (https://cash.app/, accessed 06.08.2020).
9. Samsung Pay 2020 (https://www.samsung.com/us/support/owners/app/samsung-pay, accessed 05.08.2020).
10. Zlatko Bezhovski, The Future of the Mobile Payment as Electronic Payment System, Macedonia, 2016.
11. U.S. Buyer Payments Insights (https://www.mercatoradvisorygroup.com/BuyerPaymentsInsights/, accessed 08.08.2020).
12. U.S. Millennials Who Mobile Pay May Spend More Than Non-Users But Still Budget and Save (https://www.paymentsjournal.com/millennials-mobile-pay-budget-save/, accessed 10.08.2020).

DECISION-MAKING BANK POLICIES UNDER UNCERTAINTY

POLITICI BANCARE ÎN CONDIȚII DE INCERTITUDINE

LILIAN GOLBAN, PhD Student
Email: golban.lilian@gmail.com
Academy of Economic Studies of Moldova
MD-2005, Republic of Moldova, Chisinau, 61, Banulescu Bodoni Street,
Phone: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

***Abstract**. In the literature on the banking sector, reference is often made to the problems related to the construction of banking policies appropriate to those situations in which the commercial bank, as an economic player, carries out its activities, aiming to improve financial potential, in conditions of maximum attention to the reaction of the 2 basic environments they face: creditors and debtors. In turn, each economic agent, the depositor, or the loan applicant tends to obtain an interest rate as high as possible and vice versa. This paper proposes an analysis of the optimization of the banking model, in view of the approach from the perspective of Wald and Savage criteria, considering that the volume of the money supply from depositors represents a linear function, increasing in relation to interest rates on deposits, while the volume of supply of funds for lending is a part of the volume of demand for this amount.*
***Keywords**: bank model, bank policies, decision-making process, uncertainty.*

JEL CLASSIFICATION: **C02, C61**.

Fie că se consideră că cele două operațiuni de bază ale unei bănci comerciale, prin care se poate majora profiturile proprii, sunt:

- depozitelor bănești - cantitatea acestor oferte (depozite) fiind de $\varphi(\alpha)$ unități monetare la o rată a dobânzii de $\alpha*100$;

- creditelor bănești - o parte din mijloacele bănești disponibile vor fi orientate către activitatea de creditare, unde $\phi(\beta)$ reprezintă cererea la bani din partea debitorilor, cu o rată a dobânzii la creditele de $\beta*100$.

În particular, se admite că $\varphi(\alpha)$ (funcția pentru depunerile de depozite) și $\phi(\beta)$ (funcția cererii la credite) sunt liniare, diferențiabile și descrise, după cum urmează:

$$\varphi(\alpha) = a_1 \cdot \alpha + b_1,\ 0 < \underline{\alpha} \le \alpha \le \overline{\alpha} < 1;$$

$$\phi(\beta) = -a_2 \cdot \beta + b_2,\ 0 < \underline{\beta} \le \beta \le \overline{\beta} < 1;$$

Se consideră τ - rata de satisfacere a cererii la credite, stabilite prin $\phi(\beta)$.

Din considerente economice, se stabilește că volumul creditelor nu poate depăși valoarea monetară rămasă din diferența sumei totale a depozitelor $\varphi(\alpha)$ și a unor rezerve bancare (numite și "volum strategic") - $\varphi_0 \ge 0$.

Apriori, φ_0 poate fi indicat expres sau determinat ca o parte anumită din $\varphi(\alpha)$. Astfel, $\tau\phi(\beta) \le \varphi(\alpha) - \varphi_0$. Comportamentul economic al unei bănci comerciale determină ca, pentru asigurarea unui venit comercial > 0, să fie considerată doar relația $\alpha < \beta$.

Se presupun următoarele:

- funcția $\varphi(\alpha)$ se postulează de a fi pozitivă și strict crescătoare pe intervalul $\left[\underline{\alpha}, \overline{\alpha}\right]$. Se constată elementar că $\alpha\varphi(\alpha)$ este convexă pe $\left[\underline{\alpha}, \overline{\alpha}\right]$.

- funcția $\phi(\beta)$ este pozitivă și strict descrescătoare pe intervalul $\left[\underline{\beta}, \overline{\beta}\right]$. De asemenea, se poate demonstra că $\beta\phi(\beta)$ este concavă pe $\left[\underline{\beta}, \overline{\beta}\right]$.

Venitul băncii, condiționat de operațiunea de atragere a depozitelor și cea de creditare, dar și de alegerea parametrului τ, se va nota cu $R(\alpha, \beta, \tau)$. Astfel, $R(\alpha, \beta, \tau) = \tau(1+\beta)\phi(\beta) - (1+\alpha)\varphi(\alpha)$

Modelul matematic obținut este:

$$R(\alpha, \beta, \tau) \to \max_{(\alpha, \beta, \tau)}$$

$$\tau\phi(\beta) \le \varphi(\alpha) - \varphi_0$$

$$\Psi = \tau\phi(\beta) - \varphi(\alpha) + \varphi_0 = \tau \cdot (-a_2 \cdot \beta + b_2) - (a_1 \cdot \alpha + b_1) + \varphi_0 = -a_2 \cdot \beta \cdot \tau + b_2 \cdot \tau - a_1 \cdot \alpha - b_1 + \varphi_0$$

$$(\alpha, \beta, \tau) \in D = \{(\alpha; \beta) : \underline{\alpha} \le \alpha \le \overline{\alpha}; \underline{\beta} \le \beta \le \overline{\beta}; 0 \le \tau \le 1\}$$

Se poate constata că funcția $R(\alpha, \beta, \tau)$ este concavă pe mulțimea D în raport cu (α, β, τ).

Reieșind din linearitatea funcțiilor $\varphi(\alpha)$ și $\phi(\beta)$, inclusiv și modalitatea de definire a funcției $R(\alpha, \beta, \tau)$, se deduce în [Godonoagă A.,2013] că

$R(\alpha, \beta, \tau) = \tau[-a_2\beta^2 + (b_2 - a_2)\beta + b_2] + [-a_1\alpha^2 - (a_1 + b_1)\alpha - b_1]$, ceea ce confirmă concavitatea funcției $R(\alpha, \beta, \tau)$ în raport cu (α, β, τ).

Fluxurilor monetare de intrare-ieșire, pentru modelul bancar descris anterior, pot fi reprezentate, generic, din punct de vedere grafic, ca în Figura 1.

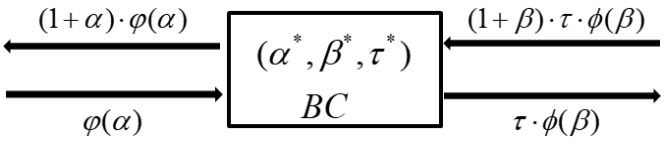

Figura 1. Interpretarea grafică a fluxurilor monetare într-o bancă comercială
Sursa: elaborat de autor

Remarcă: Chiar dacă funcțiile $\varphi(\alpha)$ și $\phi(\beta)$ sunt liniare, devine foarte problematic determinarea unor valori concrete pentru a_i, b_i, $i = 1, 2$. Mai degrabă (adecvat) ar fi posibil de indicat anumite intervale de valori posibile ale acestor parametri, $\left[\underline{a_i}, \overline{a_i}\right]$; $\left[\underline{b_i}, \overline{b_i}\right]$, iar însăși valorile a_i și b_i de considerat ca mărimi incerte pe intervalele respective. Desigur, într-o asemenea abordare, s-ar cere de precizat aspectele decizionale ale băncii comerciale. Spre exemplu, în viziunea manifestării unei prudențe majore, se poate utiliza (aplica) criteriul WALD. În cazul în care managementul băncii comerciale este "sensibil" ori "foarte sensibil" la "regrete", ar putea fi utilizat criteriul lui SAVAGE. Iar în situațiile când decidenții au o anumită înclinație spre optimism, s-ar putea apela la criteriul realismului lui Hurwicz.

Atât rata de satisfacere a cererii τ, cât și valorile α și β ar putea fi determinate într-un mod de "înțelegere" a membrilor grupului de decidenți. O variantă argumentată de alegere sau de aplicare în acțiune a acestor factori de decizie, dar și demonstrată științific, s-ar putea baza pe aplicarea unor algoritmi numerici, care ar garanta obținerea unor variante, fie aproximative, dar practic - acceptabile.

În cazurile variantelor Wald și Savage, modelele respective posedă proprietăți "favorabile" de a obține soluții rezonabile în aplicații practice.

Criteriul WALD. Considerând incerte valorile coeficienților a_i, b_i, dar admițând cunoscute intervalele posibile de variație a acestora $\left[\underline{a_i}, \overline{a_i}\right]$; $\left[\underline{b_i}, \overline{b_i}\right]$, politicele băncii comerciale ar putea fi elaborate în diverse viziuni (criterii). în particular, aplicând criteriul Wald, varianta optimă (setul optim) de decizie $(\alpha_W^*(a_i,b_i), \beta_W^*(a_i,b_i), \tau_W^*(a_i,b_i))$ se determină din condiția:

$$R_W(\alpha_W^*(a_i,b_i), \beta_W^*(a_i,b_i), \tau_W^*(a_i,b_i)) = \max_{(\alpha,\beta,\tau)} \min_{(a_i,b_i)} R(\alpha,\beta,\tau)$$

$$\varphi(\alpha) = a_1 \cdot \alpha + b_1$$

$$\phi(\beta) = -a_2 \cdot \beta + b_2$$

$$\Psi(\alpha,\beta,\tau,a_i,b_i) = -a_2 \cdot \beta \cdot \tau + b_2 \cdot \tau - a_1 \cdot \alpha - b_1 + \varphi_0$$

$$(\alpha,\beta,\tau) \in D = \{(\alpha;\beta) : \underline{\alpha} \le \alpha \le \overline{\alpha}; \underline{\beta} \le \beta \le \overline{\beta}; \underline{\tau} \le \tau \le \overline{\tau}\}$$

Pentru comoditate, se poate considera o notație mai comodă și echivalentă pentru $R_W(\alpha_W^*(a_i,b_i), \beta_W^*(a_i,b_i), \tau_W^*(a_i,b_i))$ și anume $R_W(\alpha_W^*, \beta_W^*, \tau_W^*)$.

Conform metodei gradientului generalizat [Godonoagă A.,2011], urmează a se construi un algoritm care va soluționa problema de maximizare a funcției $R_W(\alpha_W^*, \beta_W^*, \tau_W^*)$ pe D.

Inițial, se va considera că $i = 1,2$, iar funcțiile, care descriu comportamentul depunerii de depozite și a solicitării creditelor vor fi $\varphi(\alpha) = a_1 \cdot \alpha + b_1$ și, respectiv, $\phi(\beta) = -a_2 \cdot \beta + b_2$. Interpretările grafice generice ale funcțiilor $\varphi(\alpha)$ și $\phi(\beta)$, pentru cazul când $i = 1,2$, sunt reprezentate în Figurile 2 și 3, după cum urmează:

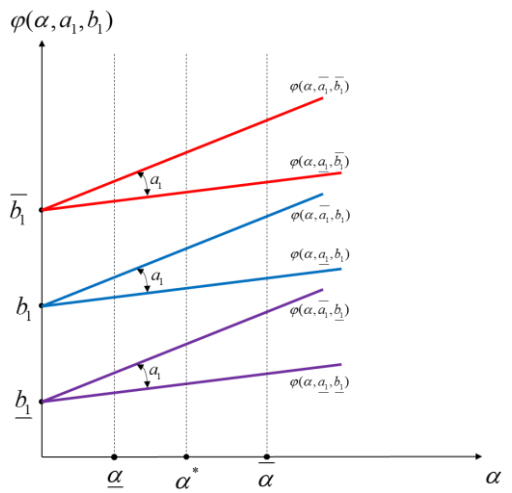

Figura 2. Interpretarea grafică a funcției $\varphi(\alpha)$ pentru $i = 1,2$

Sursa: elaborat de autor

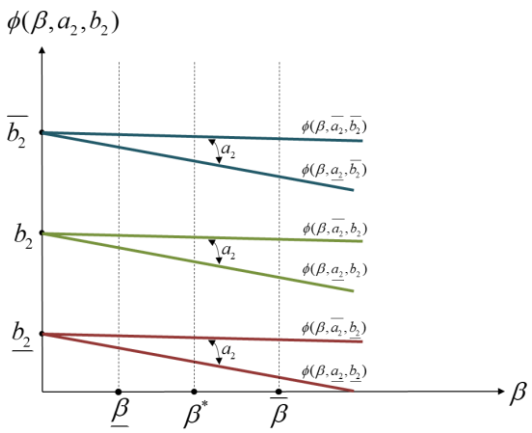

Figura 3. Interpretarea grafică a funcției $\phi(\beta)$ pentru $i = 1,2$

Sursa: elaborat de autor

Urmează să se realizeze un calcul iterativ, pentru fiecare $k = 0,1,2,...$, în raport cu funcțiile $R(\alpha,\beta,\tau)$ și $\Psi(\alpha,\beta,\tau,a_i,b_i)$, unde se generează independent 2 seturi aleatorii (a_i^R, b_i^R) și (a_i^Ψ, b_i^Ψ) respectiv, în corespundere cu o oarecare lege de repartiție (în particular - repartiție uniformă), din intervalele $\left[\underline{a_i}, \overline{a_i}\right]$ și $\left[\underline{b_i}, \overline{b_i}\right]$.

Inițial, se i-a un set de valori, care poate fi arbitrar, $(\alpha^0, \beta^0, \tau^0) \in \left[\underline{\alpha}, \overline{\alpha}\right] \times \left[\underline{\beta}, \overline{\beta}\right] \times [0,1]$ Ulterior, se determină șirurile numerice $\{\alpha^k\}$, $\{\beta^k\}$ și $\{\tau^k\}$, conform regulilor:

$$dacă\ \Psi(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) \le \delta_k \Rightarrow \left\{\begin{array}{l} \alpha^{k+1} = P_D(\alpha^k + h_k \cdot g_\alpha^k), \\ \quad \text{unde } g_\alpha^k = gradR_\alpha(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^R)^k,(b_i^R)^k) \\ \beta^{k+1} = P_D(\beta^k + h_k \cdot g_\beta^k), \\ \quad \text{unde } g_\beta^k = gradR_\beta(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^R)^k,(b_i^R)^k) \\ \tau^{k+1} = P_D(\tau^k + h_k \cdot g_\tau^k), \\ \quad \text{unde } g_\tau^k = gradR_\tau(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^R)^k,(b_i^R)^k) \end{array}\right\};$$

$$gradR_\alpha(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^R)^k,(b_i^R)^k) = -2\cdot(a_1^R)^k \cdot \alpha^k - (a_1^R)^k - (b_1^R)^k;$$

$$gradR_\beta(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^R)^k,(b_i^R)^k) = -2\cdot(a_2^R)^k \cdot \beta^k \cdot \tau^k - (a_2^R)^k + (b_2^R)^k;$$

$$gradR_\tau(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^R)^k,(b_i^R)^k) = -(a_2^R)^k \cdot (\beta^k)^2 + ((b_2^R)^k - (a_2^R)^k)\cdot \beta^k + (b_2^R)^k.$$

$$dacă\ \Psi(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) > \delta_k \Rightarrow \left\{\begin{array}{l} \alpha^{k+1} = P_D(\alpha^k - h_k \cdot g_\alpha^k), \\ \quad \text{unde } g_\alpha^k = grad\Psi_\alpha(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) \\ \beta^{k+1} = P_D(\beta^k - h_k \cdot g_\beta^k), \\ \quad \text{unde } g_\beta^k = grad\Psi_\beta(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) \\ \tau^{k+1} = P_D(\tau^k - h_k \cdot g_\tau^k), \\ \quad \text{unde } g_\tau^k = grad\Psi_\tau(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) \end{array}\right\};$$

$$\begin{aligned} &grad\Psi_\alpha(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) = \\ &\quad = grad\Psi_\alpha(\alpha^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),\beta^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),\tau^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) = ; \\ &\quad = -(a_1^\Psi)^k \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} &grad\Psi_\beta(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) = \\ &\quad = grad\Psi_\beta(\alpha^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),\beta^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),\tau^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) = \\ &\quad = -(a_2^\Psi)^k \cdot \tau^k \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} &grad\Psi_\tau(\alpha^k,\beta^k,\tau^k,(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) = \\ &\quad = grad\Psi_\tau(\alpha^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),\beta^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),\tau^k((a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k),(a_i^\Psi)^k,(b_i^\Psi)^k) = . \\ &\quad = -(a_2^\Psi)^k \cdot \beta^k + (b_2^\Psi)^k \end{aligned}$$

Pentru situațiile când $k \geq 1$, seturile $((a_i^R)^k, (b_i^R)^k)$ și $((a_i^\Psi)^k, (b_i^\Psi)^k)$ se vor determina astfel:

$$((a_i^R)^k, (b_i^R)^k) = \begin{cases} ((a_i^R)^{k-1}, (b_i^R)^{k-1}), \text{ dacă } R(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, (a_i^R)^{k-1}, (b_i^R)^{k-1}) \leq R_\alpha(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, a_i^R, b_i^R) \\ (a_i^R, b_i^R), \text{ dacă } R(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, (a_i^R)^{k-1}, (b_i^R)^{k-1}) > R_\alpha(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, a_i^R, b_i^R) \end{cases}$$

;

$$((a_i^\Psi)^k, (b_i^\Psi)^k) = \begin{cases} ((a_i^\Psi)^{k-1}, (b_i^\Psi)^{k-1}), \text{ dacă } \Psi(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, (a_i^\Psi)^{k-1}, (b_i^\Psi)^{k-1}) \geq \Psi(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, a_i^\Psi, b_i^\Psi) \\ (a_i^\Psi, b_i^\Psi), \text{ dacă } \Psi(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, (a_i^\Psi)^{k-1}, (b_i^\Psi)^{k-1}) < \Psi(\alpha^k, \beta^k, \tau^k, a_i^\Psi, b_i^\Psi) \end{cases}$$

.

Aici, componentele seturilor $((a_i^R)^k, (b_i^R)^k)$ și $((a_i^\Psi)^k, (b_i^\Psi)^k)$ sunt generate aleatoriu, pe intervalele $\left[\underline{a_i}, \overline{a_i}\right]$ și $\left[\underline{b_i}, \overline{b_i}\right]$ corespunzător, la iterația k, în conformitate cu o oarecare lege de repartiție (în particular, repartiție uniformă).

$$h_k = \frac{H}{(k+1)^m}; \delta_k = \frac{\Delta}{(k+1)^n}; \; h_k, \delta_k > 0; \; h_k, \delta_k \to 0; \; m + n \leq 1; \sum_{k=0}^{\infty} h_k \delta_k = \infty; \; h_k / \delta_k \to 0;$$

Criteriul SAVAGE. Conform lui Savage [SAVAGE L. J.,1951], dacă venitul garantat este reprezentat de valoarea maximă a funcției $r(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i) = R(\alpha, \beta, \tau)$, care s-ar obține pentru varianta de decizie $r(\alpha^*(a_i, b_i), \beta^*(a_i, b_i), \tau^*(a_i, b_i))$ notat cu $\max\limits_{(\alpha,\beta,\tau)} r(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i)$, se definește funcția $\bar{r}(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i) = r(\alpha^*(a_i, b_i), \beta^*(a_i, b_i), \tau^*(a_i, b_i)) - r(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i)$ - numită și funcția regretelor.

În particular, dacă $i = 1, 2$, atunci

$$r(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i) = r(\alpha, \beta, \tau, a_1, b_1, a_2, b_2) = \tau[-a_2\beta^2 + (b_2 - a_2)\beta + b_2] + [-a_1\alpha^2 - (a_1 + b_1)\alpha - b_1].$$

Variantele desfășurate a parametrilor $\alpha^*(a_i, b_i)$, $\beta^*(a_i, b_i)$ și $\tau^*(a_i, b_i)$ vor fi următoarele: $\alpha^*(a_1, b_1, a_2, b_2)$, $\beta^*(a_1, b_1, a_2, b_2)$ și respectiv $\tau^*(a_1, b_1, a_2, b_2)$. Pentru comoditate, pot fi utilizate notațiile următoare: $\alpha^*(a_i, b_i) \equiv \alpha_i^*$, $\beta^*(a_i, b_i) \equiv \beta_i^*$, $\tau^*(a_i, b_i) \equiv \tau_i^*$.

Deci, problema minimizării funcției scop Savage se va descrie în forma:

$$R_S(\alpha_S, \beta_S, \tau_S) = \max_{(a_i, b_i)}[\bar{r}(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i)] \to \min_{(\alpha,\beta,\tau) \in D}$$

sau

$$R_S(\alpha_S, \beta_S, \tau_S) = \max_{(a_i, b_i)}[r(\alpha^*(a_i, b_i), \beta^*(a_i, b_i), \tau^*(a_i, b_i)) - r(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i)] \to \min_{(\alpha,\beta,\tau) \in D}$$

sau

$$R_S(\alpha_S, \beta_S, \tau_S) = \max_{(a_i, b_i)}[\max_{(\alpha,\beta,\tau)} r(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i) - r(\alpha, \beta, \tau, a_i, b_i)] \to \min_{(\alpha,\beta,\tau) \in D}.$$

De asemenea, se menționează că $R_S(\alpha_S, \beta_S, \tau_S)$ este o funcție convexă în raport cu setul $(\alpha_S, \beta_S, \tau_S)$ pe domeniul D.

Pentru soluționarea modelului propus, se va considera următoarea schemă:

1) În conformitatea cu o oarecare lege de distribuție (în particular - uniformă) pe domeniul D, se generează un set de elemente (fiind și vectori aleatorii independenți) $(a_i,b_i,\tau)^1,\ (a_i,b_i,\tau)^2,...,\ (a_i,b_i,\tau)^l,...,\ (a_i,b_i,\tau)^L$. Orice set $(a_i,b_i,\tau)^l$, $l=\overline{1,L}$, poate fi privit ca un eșantion din mulțimea D. Dacă $i=1,2$, atunci orice set $(a_i,b_i,\tau)^l$ va avea componentele $(a_1,b_1,a_2,b_2,\tau)^l \equiv (a_1^l,b_1^l,a_2^l,b_2^l,\tau^l)$.

2) Se vor considera L probleme de optimizare, numite și "probleme interne". Cu $R^l(\alpha^l,\beta^l,\tau^l)$ se notează $r^l(\alpha^l,\beta^l,\tau^l,a_i^l,b_i^l) \to \max\limits_{(\alpha,\beta,\tau)}$, $l=\overline{1,L}$.

$$r^l(\alpha^l,\beta^l,\tau^l,a_i^l,b_i^l) = \tau^l(1+\beta^l)\phi(\beta^l) - (1+\alpha^l)\varphi(\alpha^l)$$

Fie că $(\alpha^{*l}(a_i^l,b_i^l),\beta^{*l}(a_i^l,b_i^l),\tau^{*l}(a_i^l,b_i^l))$ este soluția optimă a problemei $l=\overline{1,L}$ și $r^{*l} = \max\limits_{(\alpha,\beta,\tau)} r^l(\alpha^l,\beta^l,\tau^l,a_i^l,b_i^l)$, $l=\overline{1,L}$.

3) Se consideră că "problema externă" reprezintă o aproximare stocastică a criteriului Savage, cu forma:

$$R_S^{L+1}(a_i,b_i,\tau) = \max_{1\le l\le L}\left[r^{*l} - r^l\right] \to \min_{(\alpha,\beta,\tau)};$$

$$R_S^{L+1}(a_i,b_i,\tau) = \max_{1\le l\le L}\begin{bmatrix} r^{*l}(\alpha^{*l}(a_i^l,b_i^l),\beta^{*l}(a_i^l,b_i^l),\tau^{*l}(a_i^l,b_i^l),a_i^l,b_i^l) - \\ - r^l(\alpha(a_i^l,b_i^l),\beta(a_i^l,b_i^l),\tau(a_i^l,b_i^l),a_i^l,b_i^l) \end{bmatrix} \to \min_{(\alpha,\beta,\tau)}.$$

4) Se construiesc L șiruri de forma $(a_i^{kl},b_i^{kl},\tau^{kl})$ și un șir (a_i^k,b_i^k,τ^k), $l=\overline{1,L}$, $k=0,1,...$, unde $(a_i^{0l},b_i^{0l},\tau^{0l})$ și (a_i^0,b_i^0,τ^0) sunt seturi de start, generate aleatoriu din mulțimea D.

5) Se construiesc două șiruri h_k și δ_k, similar criteriului Wald.

6) Fiind deja determinate punctele $(a_i^{kl},b_i^{kl},\tau^{kl}), l=\overline{1,L}$, și (a_i^k,b_i^k,τ^k), $k=0,1,...$, elementele $(a_i^{(k+1)l},b_i^{(k+1)l},\tau^{(k+1)l})$ și $(a_i^{k+1},b_i^{k+1},\tau^{k+1})$ se vor calcula după cum urmează:

$$dacă\ \Psi(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) \le \delta_k \Rightarrow \begin{Bmatrix} \alpha^{(k+1)l} = P_D(\alpha^{kl} + h_k\cdot g_\alpha^{kl}),\ \text{unde}\ g_\alpha^{kl} = gradr_\alpha^l(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl},a_i^{kl},b_i^{kl}) \\ \beta^{(k+1)l} = P_D(\beta^{kl} + h_k\cdot g_\beta^{kl}),\ \text{unde}\ g_\beta^{kl} = gradr_\beta^l(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl},a_i^{kl},b_i^{kl}) \\ \tau^{(k+1)l} = P_D(\tau^{kl} + h_k\cdot g_\tau^{kl}),\ \text{unde}\ g_\tau^{kl} = gradr_\tau^l(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl},a_i^{kl},b_i^{kl}) \end{Bmatrix};$$

$$\begin{aligned} gradr_\alpha^l(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl},a_i^{kl},b_i^{kl}) &= gradr_\alpha^l(\alpha^{kl}(a_i^l,b_i^l),\beta^{kl}(a_i^l,b_i^l),\tau^{kl}(a_i^l,b_i^l)) = \\ &= -2a_1^{kl}\cdot\alpha^{kl} - a_1^{kl} - b_1^{kl} \end{aligned};$$

$$\begin{aligned} gradr_\beta^l(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl},a_i^{kl},b_i^{kl}) &= gradr_\beta^l(\alpha^{kl}(a_i^l,b_i^l),\beta^{kl}(a_i^l,b_i^l),\tau^{kl}(a_i^l,b_i^l)) = \\ &= -2a_2^{kl}\cdot\beta^{kl}\cdot\tau^{kl} - a_2^{kl} + b_2^{kl} \end{aligned};$$

$$\begin{aligned} gradr_\tau^l(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl},a_i^{kl},b_i^{kl}) &= gradr_\tau^l(\alpha^{kl}(a_i^l,b_i^l),\beta^{kl}(a_i^l,b_i^l),\tau^{kl}(a_i^l,b_i^l)) = \\ &= -a_2^{kl}(\beta^2)^{kl} + (b_2^{kl} - a_2^{kl})\beta^{kl} + b_2^{kl} \end{aligned}.$$

$$dacă\ \Psi(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) > \delta_k \Rightarrow \left\{\begin{array}{l} \alpha^{(k+1)l} = P_D(\alpha^{kl} - h_k \cdot g_\alpha^{kl}),\ \text{unde}\ g_\alpha^{kl} = grad\Psi_\alpha(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) \\ \beta^{(k+1)l} = P_D(\beta^{kl} - h_k \cdot g_\beta^{kl}),\ \text{unde}\ g_\beta^{kl} = grad\Psi_\beta(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) \\ \tau^{(k+1)l} = P_D(\tau^{kl} - h_k \cdot g_\tau^{kl}),\ \text{unde}\ g_\tau^{kl} = grad\Psi_\tau(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) \end{array}\right\};$$

$$grad\Psi_\alpha(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) = grad\Psi_\alpha(\alpha^{kl}(a_i^l,b_i^l),\beta^{kl}(a_i^l,b_i^l),\tau^{kl}(a_i^l,b_i^l)) = -a_1^{kl};$$

$$grad\Psi_\beta(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) = grad\Psi_\beta(\alpha^{kl}(a_i^l,b_i^l),\beta^{kl}(a_i^l,b_i^l),\tau^{kl}(a_i^l,b_i^l)) = -a_2^{kl}\cdot\tau^{kl};$$

$$grad\Psi_\tau(\alpha^{kl},\beta^{kl},\tau^{kl}) = grad\Psi_\tau(\alpha^{kl}(a_i^l,b_i^l),\beta^{kl}(a_i^l,b_i^l),\tau^{kl}(a_i^l,b_i^l)) = -a_2^{kl}\cdot\beta^{kl} + b_2^{kl}.$$

CONCLUZIE

În această lucrare se descriu aspectele teoretice ale aplicabilității criteriilor WALD și SAVAGE, ajustate la problema de maximizare a profitului unei bănci comerciale cu utilizarea directă a tehnicii gradientului generalizat. Algoritmul descris pentru criteriul pesimist, este caracterizat prin oferirea unei soluții care, fiind ulterior aplicată, va garanta, pentru instituția bancară, un anumit profit, în pofida realizării chiar și celei mai nefavorabile stări ale naturii. Evident că, pentru situațiile când se tinde să se obțină un profit maxim, dar cuantumul regretului să fie minim, este recomandabil să fie aplicat criteriul SAVAGE. Există certitudinea că implementarea acestor algoritmi, în activitatea practică a unei instituții bancare, ar putea oferi rezultate efective pentru scopul definit și, de asemenea, ar reprezenta un suport temeinic în procesul de luare a deciziilor atât la etapa de creditare, cât și cea de atragere a deponenților.

BIBLIOGRAFIE.

[1] GODONOAGĂ A., GURGHIŞ M. A dynamic model for bank portfolio management. In: Mathematics &Information Technologies: Research and Education (MITRE -2013)" : conf. intern., 18-22 august 2013. Chişinău, 2013. pp. 47-48;

[2] GODONOAGĂ A., BARACTARI A., Modele economice nediferențiabile. Aspecte decizionale. Editura ASEM, Chișinău – 2011, pp. 52-100;

[3] SAVAGE L. J., The theory of statistical decision. J. Amer. Statist. Assoc., 1951, vol. 46, No 1, pp. 55-67.

SECURITY ASPECTS OF VIDEO CONFERENCING SERVICES

ASPECTE ALE SECURITĂȚII SERVICIILOR DE VIDEOCONFERINȚĂ

Aureliu ZGUREANU, dr.
Email: zgureanu.aureliu@ase.md
Academia de Studii Economice a Moldovei
Republica Moldova, Chişinău, str. Mitropolit Gavriil Banulescu-Bodoni 61,
www.ase.md , tel.: (+373 22) 402 872

Abstract. *As the Coronavirus pandemic continues to force people to work from home, countless companies, universities or schools are now daily holding meetings using video conferencing services. With the rise in popularity of video conferencing for business meetings, remote education and virtual social gatherings, attackers have increased the number of both old and new attacks targeting video conferencing technologies and their users. A comparative analysis of the vulnerabilities of the most used video conferencing services is made in this research. The research methods used were analysis and synthesis. Using them recommendations were elaborated about how to increase communication security during online collaboration.*
Key words**:** *video conference service, security, protection, attack, settings.*

JEL CLASIFICATION: **C88, L86**

INTRODUCERE

S-ar părea că a fost chiar ieri când comunicațiile unificate și videoconferințele erau servicii relativ simple, iar partea leului în cota de piață a acestor tehnologii era deținută de Microsoft și Cisco. În același timp Zoom deseori era mai preferat de unii utilizatori, deoarece putea fi mult mai ușor și mai distractiv de utilizat. În zilele anterioare COVID-19, o parte semnificativă a angajaților cu activitate preponderent intelectuală își petrecea zilele de muncă la birou. De asemenea, în primul rând pentru că majoritatea oamenilor se aflau la birou, părea să existe o ezitare mai mare și apărea un număr mai mare de incidente atunci când ei se foloseau de serviciile de videoconferință.

Se constata o separare clară între conferințele care aveau loc în scop de serviciu și conferințele cu scop social (non-profesional). Și platformele de comunicații unificate utilizate pentru aceste tipuri diferite de conferințe au fost în mare parte clar delimitate - de exemplu, Cisco, Microsoft și Zoom - pentru serviciu, iar Viber, Skype, Whatsapp, LogMeIn sau HouseParty și altele - pentru consumatori.

Problemele de securitate pentru videoconferințe nu păreau a fi un lucru care să îl preocupe pe fiecare dintre noi. În același timp securitatea conferințelor video nu este făcută doar pentru interesul companiei – aceasta este și o obligație din punct de vedere legislativ. Diverse Reglementări guvernamentale recente, cum ar fi, spre exemplu Regulamentul General privind Protecția Datelor (GDPR), impun companiilor să securizeze toate datele digitale asociate clienților, pacienților, colaboratorilor lor, etc., inclusiv transmisiile electronice ale acestor date, iar unele dintre aceste regulamente specifică chiar și conferințele video.

Începând cu lunii martie 2020 situația s-a schimbat brusc. Lumea a cunoscut o transformare fără precedent în ceea ce privește munca la distanță și aceasta a dus la două transformări semnificative:

- în primul rând, organizațiile s-au trezit brusc cu nevoia de a implementa conferințe video reale la scară masivă;
- în al doilea rând, amenințarea cu pericolele de securitate a conferințelor video a devenit rapid o problemă de top în lumea comunicațiilor unificate.

Realizarea acestor transformări ne-a pus în situația de a face față noilor probleme și provocări, deoarece:

1. *IT nu era gata*. Noul raport *DivvyCloud* [1] constată că 85% dintre întreprinderi cred că acceptarea cloud-ului public este necesară pentru utilizarea serviciilor noi, dar mai puțin de jumătate dintre ele sunt echipate pentru a opera în cloud în siguranță; în plus, doar 58% dintre întreprinderi au adoptat instrucțiuni și politici clare pentru dezvoltatorii care construiesc aplicații în cloud iar 25% spun că aceste politici nu sunt aplicate. Și doar 40% dintre cei care au utilizează deja cloud-ul public au o abordare concludentă de gestionare a securității în cloud.
2. *Utilizatorii finali nu erau pregătiți*. Având în vedere tensiunea dificilă dintre gestionarea riscului și gestionarea utilizabilității, ușurința de utilizare a prevalat în alegerea serviciului. Majoritatea utilizatorilor finali fie nu știau despre toate setările la care ar fi trebuit să fie atenți, fie au presupus că altcineva gestionează aceste lucruri în numele lor în partea de server. Tehnologia nu poate acoperi decalajul în comportamentul utilizatorilor, iar cea mai mare parte a efectelor tehnologice negative reale asupra persoanelor provine de la cei care utilizează produsele respective într-o manieră tehnică corectă, dar dăunătoare.
3. În multe cazuri, nici *platformele de comunicații unificate nu erau pregătite*.

O problemă însă a fost actuală atât până, cât și la începutul COVID-19: întreaga noțiune de securitate a colaborării a fost subapreciată de organizații. Termenul „colaborare" înseamnă comunicarea ideilor, conceptelor și proiectelor între mai multe părți interesate, adică a tot ce mai important pentru aceste părți, oferind unui atacator iscusit acces neîngrădit la date potențial sensibile pentru toți participanții la colaborare.

De exemplu, expeditorul poate să nu cunoască toți membrii canalului utilizat și poate expune în mod accidental informații confidențiale unui public mai larg decât era intenționat, inclusiv participanților din exterior. Dacă un utilizator final partajează din greșeală un link către un document sensibil, ar putea ajunge să expună compania la diverse amenzi de încălcare a regulamentelor și la cheltuieli de investigare și raportare a celor implicați în scurgerea datelor.

Nu există nicio îndoială că securitatea este o parte crucială a conferinței video, dar oare care sunt elementele cheie ale securității conferințelor și cum ele funcționează? Cel mai simplu este să împărțim aspectele de securitate ale conferințelor în trei domenii-cheie:

1) setări și politici de pre-apel;
2) transmiterea datelor de apel;
3) arhivarea după apel.

Setări și politici de pre-apel: un apel de conferință sigur și de succes începe cu asigurarea implementării tuturor setărilor corespunzătoare (pe baza politicilor de securitate declarate ale unei companii). Realizarea unui „Zoom-Bomb" sau expunerea unui fir de chat este foarte simplu de evitat prin bifarea a câteva casete de selectare în configurările serviciului. Setările respective pot fi blocate de specialistul IT sau pot fi minimizate prin educarea utilizatorii finali. Toți furnizorii de platforme UC în general și a serviciilor de videoconferință în particular, devin din ce în ce mai pricepuți în ceea ce privește gruparea acestor setări în moduri mai ușor de înțeles și de implementat.

Transmiterea datelor de apel: în timpul unei conferințe video anume transmisia de date este cea mai vulnerabilă zonă de securitate, deoarece datele trebuie să călătorească prin multe rețele publice și private pentru a ajunge la destinație. Dacă un hacker atacă un apel necriptat de conferință, fluxul de conferință se poate transforma într-o cameră de supraveghere privată care înregistrează și retransmite secrete comerciale și alte informații top-secrete.

Arhivare post-apel: conferințele video sunt adesea arhivate pentru utilizare ulterioară. Deoarece atât datele media, cât și metadatele (de exemplu, listele de participanți, sondaje, conținut partajat etc.) din aceste conferințe video ar putea conține informații sensibile, stocarea datelor trebuie să fie sigură și separată de toate celelalte rețele. Nu este recomandabil să fie utilizate computere și hard disk-uri obișnuite pentru a stoca datele de videoconferință, deoarece acestea sunt cele mai susceptibile la intruziune fie din surse interne, fie din surse externe.

FISURI DE SECURITATE ALE SERVICIILOR DE CONFERINȚE VIDEO

Una dintre cele mai discutate platforme de videoconferință s-a dovedit a fi Zoom. A fost corect sau nu, însă în câteva săptămâni, Zoom a trecut de la produsul preferat al multor utilizatori – la problema preferată de securitate a conferințelor video ce necesită a fi criticată. Totuși, probleme de securitate au existat și înainte de lovirea pandemiei. Zoom (ca de altfel și alți furnizori de platforme) a experimentat probleme de securitate și în 2019. În acel moment, însă Zoom părea să-și apere deciziile, spunând că clienții lor au ales Zoom pentru „apeluri video fără probleme" și pentru lucrul cu "mai puține clicuri".

Diferența dintre primăvara anului 2020 față de vara lui 2019 constă în alăturarea unei serii noi de utilizatori ai tehnologiei: studenți, profesori, organizații mici, dar și prietenii sau membrii de familie utilizează videoconferința, adesea fără suport IT sau o securitate coerentă în spate. De fapt, la sfârșitul lunii aprilie 2020 Zoom are peste 300 de milioane de utilizatori zilnici (în creștere de la 10 milioane înainte de izbucnirea COVID-19) [2]. Pentru mulți dintre acești utilizatori noi, eforturile tradiționale în jurul formării în materie de securitate au fost puține sau inexistente. Chiar și companiile care anterior aveau practici de securitate stricte s-au grăbit să implementeze noile platforme pentru a susține productivitatea, creând un paradis pentru hackeri și infractorii cibernetici.

Zoom suferă, de asemenea, de meta-amenințarea cu privire la riscurile serviciilor gratuite. Pe de o parte, Eric Yuan (CEO-ul Zoom) a demonstrat un altruism extraordinar oferind Zoom gratuit aproape tuturor în timpul crizei Covid-19. Dar, pe de altă parte, trecerea bruscă de la birou la munca omniprezentă de acasă a fost cam prea copleșitoare. „Nu am mutat sala de conferințe atât în bucătăriile noastre, cât în mijlocul pieței publice", spune Riana Pfefferkorn, director asociat de supraveghere și securitate cibernetică la Stanford's Center for Internet and Society [3]. Valul mare de utilizare, coroborat cu problemele de securitate ale Zoom-ului, i-a determinat pe toți, de la USA la Uniunea Europeană, să amenințe Zoom cu diverse interdicții. În plus, concurenții de videoconferință ai Zoom (Cisco, Facebook, Google, Microsoft și alții) s-au grăbit să încerce să convingă clienții că ofertele lor sunt mai sigure.

Cu toate acestea, chiar și în fața acestor interdicții, organizațiile persistă în utilizarea Zoom-ului, în ciuda preocupărilor legate de confidențialitate, deoarece „alte instrumente funcționează mai puțin bine". Spre exemplu au apărut întrebări cu privire la potențialele riscuri de securitate după ce prim-ministrul britanic a postat pe Twitter o imagine în care era vizibil un ID de meeting. Drept răspuns, sursele guvernamentale din Marea Britanie au spus: „Aplicația a fost rapid configurată între diferitele sisteme utilizate de diferite departamente guvernamentale" [4]. Zoomul era ușor de instalat și, în climatul actual, guvernul avea nevoie de el pentru a funcționa mai mult decât aveau nevoie pentru a fi sigur. Sprintul de securitate de 90 de zile al Zoom, care a culminat cu noua lor versiune Zoom 5.0, se pare că, chiar dacă nu „remediază" toate lacunele de securitate anterioare, pune Zoom într-o poziție de lider în materie de securitate.

Mai mult, pentru șefii de departamente IT sau de departamente care caută platforma de conferințe video cu risc zero și de o securitate perfectă, există pericolul de a părea un adept al teoriei

conspirației. Dacă punem veto pe Zoom, avem responsabilitatea să găsim o alternativă. În ciuda a ceea ce s-ar dori noi să credem, majoritatea concurenților Zoom-ului au propriul bagaj de probleme în acest domeniu.

Realitatea este că majoritatea utilizatorilor obișnuiți nu vor întâmpina niciodată probleme de securitate cu Zoom, astfel încât problemele să devină dificil de soluționat în practică. De fapt, într-un sondaj finalizat recent, Zoom a sărit de la a 10-a cea mai populară platformă de conferințe video în 2019 la locul 2 în 2020, rulând doar în spatele echipelor Cisco Webex [5].

Cu toate că asupra securității serviciilor de conferințe video și a UC se lucrează insistent, problemele de securitate pentru orice platformă de conferințe sunt niște lucruri reale. Aici trebuie de subliniat că vina pentru aproape toate problemele nu este doar a IT-știlor, a utilizatorilor finali sau a furnizorilor de platforme și servicii. Trebuie să se conștientizeze necesitatea unei responsabilități comune pentru instruire în utilizarea serviciilor, dar și în implementarea lor, care trebuie să aibă loc pretutindeni pentru a menține videoconferința în siguranță.

Să examinăm câteva dintre problemele comune de securitate ale momentului pentru serviciile de conferințe video.

Setările de securitate. Măsurile de securitate ale serviciilor de videoconferință nu sunt niciodată infailibile. Toate platformele de conferințe ale comunicațiilor unificate de top sunt prea complexe pentru a naviga cu ușurință în multitudinea de opțiuni sofisticate. De exemplu, Zoom și-a modificat rapid setările implicite pentru a face ca Zoombombing-ul să fie mai puțin frecvent. Toate întâlnirile în mod prestabilit necesită acum parole. În plus, toți participanții la întâlnire trebuie să intre într-o „*sală de așteptare*" până când gazda le permite să se alăture. Până atunci aceste setări erau lăsate la discreția IT-știlor sau utilizatorilor, și fie IT-știi nu le-a activat ca implicite, fie nu au instruit utilizatorii despre cum și când să le folosească.

Politicile. Pentru tehnologiile noi, impulsul convențional al IT-știlor este blocarea sau descurajarea adoptării lor până când organizația înțelege pe deplin riscurile; totuși, acest impuls nu este fezabil, deoarece adoptarea tehnologiei de către o entitate (în special în perioade de „criză") nu este o decizie ce ține doar de securitate. Totuși, este recomandată implementarea de politici bine definite și autocontrol din partea serviciilor IT.

Phishing-ul. În afară de exploatarea erorilor de securitate, infractorii cibernetici au și alți vectori de atac. Aplicațiile precum Slack, Microsoft Teams și Zoom au componente de mesagerie prin chat care pot fi utilizate pentru atacuri de phishing. Aceste atacuri de phishing includ furtul de credențiale și livrarea de malware prin linkuri și atașamente, la fel ca și prin e-mail.

Dezvăluirea înregistrărilor. Oricare scăpare de securitate poate face publice înregistrările videoconferinței dintr-o eroare. Lipsa unei parole complexe sau a unor cerințe implicite de parolă, o politică inexistentă privind înregistrările ar putea duce la scurgerea de date.

Dezvăluirea potențială de chat-uri text. Dacă o gazdă înregistrează o conferință la nivel local, aceasta va include orice chat privat între gazda respectivă și alți participanți alături de videoclipul întâlnirii. Dacă gazda partajează ulterior întregul folder al întâlnirii cu colegii, conținutul acelor chat-uri private va fi de asemenea expus.

Rutarea media. Media în tranzit se referă de obicei la orice flux audio/video/partajare desktop în timpul întâlnirii. Clienții au de obicei opțiunea de a personaliza regiunile centrelor de date pe care să le folosească pentru mediile de întâlnire în timp real. Aceste personalizări pot avea loc la nivel de cont, grup sau utilizator. În plus, ele permit atât renunțarea la anumite zone ale centrelor de date, cât și zonele specifice ale centrelor de date.

Criptarea end-to-end. Pentru ca furnizorii de platforme de conferințe să ofere funcții precum transcriere și înregistrare, recunoaștere facială, anulare ecou, reducere a zgomotului sau mixare audio, aceștia trebuie să poată decripta datele video și audio pentru a le analiza și/sau prelucra. Modelul tipic pentru criptare în aplicațiile de meeting-uri este pentru datele în stare repaus (pe serverele furnizorului) și în mișcare (de exemplu, de la un punct final către server). Majoritatea furnizorilor de platforme au lacune în ofertele lor legate de criptarea completă end-to-end și/sau de posibilitatea clienților de a gestiona propriile chei de criptare ca standard în serviciile lor. În plus mulți dintre furnizori publică rapoarte de transparență care listează solicitările guvernamentale de date. Totuși, majoritatea furnizorilor oferă acum criptare securizată AES pe 256 de biți cu GCM. Aceasta oferă o protecție sporită a datelor întâlnirilor în tranzit și rezistență împotriva manipulării.

VULNERABILITĂȚI ALE SERVICIILOR POPULARE DE VIDOCONFERINȚE

În ultimul timp, Zoom a fost destinatarul principal al criticilor în probleme de securitate ale conferințe video. Cu toate acestea, Slack, Cisco WebEx Teams, Google Meet și chiar Microsoft Teams, cu siguranță nu duc lipsă de lacune în funcționalitățile de securitate. În continuare urmează o scurtă descriere a exemplelor în care unele dintre cele mai cunoscute platforme de videoconferințe au prezentat zone de expunere.

Cisco Webex Teams: În martie 2019, Cisco a reparat două vulnerabilități de mare severitate pe platforma sa de conferințe video. Dacă ar fi fost exploatate, acestea ar fi putut permite unui atacator să execute cod pe sistemele afectate [6]. Iar la începutul anului curent, ei au remediat o eroare care în caz că nu era remediată ar fi permis utilizatorilor neautentificați să se alăture întâlnirilor protejate prin parolă [7].

Slack: De asemenea, în martie, a fost găsită o vulnerabilitate critică în Slack, care ar putea permite preluarea automată a conturilor (ATO) și ar putea duce la scurgerea datelor. În plus, deși Slack este liderul covârșitor în „integrările" AppStore, acestea la fel o pot face expusă. Au existat cazuri în care un atacator a creat un add-on pentru Slack care face publicitate unor caracteristici excelente, dar citește și datele canalului după ce utilizatorii finali instalează aplicația [8].

Houseparty: Se pare că atunci când începem o „petrecere de casă", oricine din contactele noastre se poate alătura. Cu toate acestea, este posibil să „blocăm" o cameră odată ce oamenii care dorim să fie acolo sunt deja în ea. De asemenea, serviciul are politici de confidențialitate discutabile și colectează o mulțime de informații anonimizate despre utilizatorul final, pe care apoi le poate revinde.

Google Meet: Soluția Meet actualizată are un șir de 25 de caractere pentru ID-urile întâlnirii. De asemenea, restricționează participanții externi să se alăture unei întâlniri cu 15 minute înainte de începerea întâlnirii. Cu toate acestea, ea nu oferă încă criptare completă.

Microsoft Teams: Deocamdată, Microsoft pare să câștige lupta în ceea ce privește securitatea conferințelor. Reputația lor actuală se poate datora unor setări de securitate mai bune, experienței de securitate a întreprinderii sau pur și simplu unui efort mai bun de PR. Ei se laudă cu multe dintre setările și caracteristicile de securitate pe care alte platforme încep să le implementeze sau să le ia în considerare abia acum. Cu toate acestea, s-a dezvăluit că la începutul primăverii anului 2020 Teams avea un defect de securitate care ar permite unui „GIF rău intenționat" să fure datele utilizatorilor într-o întreagă companie [9]. În plus, unii clienți încă mai așteaptă de la Teams implementarea unor caracteristici de securitate avansate evaluate anterior în Skype for Business. Unele dintre aceste caracteristici includ activarea lobby-urilor virtuale pentru participanți și blocarea anumitor funcții, permițând în același timp personalizări individuale. În plus, Microsoft trebuie să țină pasul cu inovațiile și actualizările de securitate pentru a evita să se confrunte cu critici similare cu Zoom. Modificările viitoare pentru întâlnirile Teams de la sfârșitul acestui an includ setarea privilegiilor de

partajare a conținutului vizual la nivel de companie și capacitatea gazdei pentru schimbarea lobby-ului. Alte caracteristici demne de menționat includ setările care împiedică oaspeții externi să vadă numere de telefon și rapoarte descărcabile ale participanților la evenimente.

În mod ironic, o consecință neintenționată a eforturilor tuturor furnizorilor de platforme de comunicații unificate de a răspunde agresiv la nevoile de securitate ale clienților lor este că această viteză a creat, în sine, probleme. De exemplu, când Zoom a început să-și schimbe agresiv setările implicite de securitate, a făcut-o prea repede. Prin urmare, nu a acordat timp pentru a-și informa clienții în prealabil. Astfel de răspunsuri rapide, fără o notificare adecvată, au impus echipele IT spre eforturi consistente pentru a încorpora schimbările respective în politicile existente.

CONCLUZII

Atât echipele IT, cât și utilizatorii finali trebuie să țină cont de o listă de bază a celor mai bune practici pentru conferințe video, dintre care ar trebui subliniate următoarele:

- *Monitorizarea și urmărirea metricilor*. Este necesar de a duce evidența valorilor relevante legate de conferințe, care vor fi esențiale pentru a ajuta la crearea politicilor și pentru a spori satisfacția utilizatorului. Câteva exemple de indicatori de urmărit sunt utilizatorii cu cel mai mare număr de întâlniri realizate, numărul de invitați, invitații care se alătură întâlnirilor cel mai des (și de unde), comportamentul anomal al utilizatorului sau administratorului, conturile inactive în ultima lună, utilizatorii interni care se alătură ca invitați etc.
- *Implementarea politicilor*. Crearea și implementarea de politici puternice în întreaga organizație va asigura că toți sau majoritatea pașilor care vor urma devin un comportament implicit și o obișnuință. Un exemplu ar fi ca întâlnirile să se încheie automat după o anumită oră sau în cazul în care rămâne activ doar un participant.
- *Protejarea și verificarea linkurilor întâlnirii*. Parolele pot fi setate de obicei la nivel individual de întâlnire, utilizator, grup sau cont. Este necesar de a evita distribuirea în mod public a linkurilor complete pentru întâlniri. Când cineva primește o invitație la o întâlnire, este necesar să o verifice dacă este de la un expeditor cunoscut și de încredere.
- *Nedistribuirea ID-urilor personale.* Nu trebuie de utilizat ID-ul personal pentru întâlnire. Acest lucru ar putea deschide calea pentru persoanele rău intenționale care cunosc acest ID pentru a perturba sesiunile online.
- *Autentificarea și urmărirea utilizatorilor*. La crearea unui eveniment nou, ar trebui să se opteze pentru acceptarea doar a utilizatorilor înregistrați și eliminarea participanților de la întâlnire dacă devin indisciplinați sau dacă a fost posibilă conectarea unui intrus. E util de activat semnalul sonor când participanții se alătură sau pleacă.
- *Dezactivarea de video și audio la pornire*. Pornirea apelurilor cu audio/video dezactivat împiedică ca zgomotele de fundal sau imaginile să pătrundă în apeluri. Utilizatorii pot reporni rapid ambele setări după ce s-au alăturat.
- *Uneori e util de dezactivat conectarea înainte de gazdă*. Pentru întâlniri cu oaspeți externi, nu e recomandată permiterea altor persoane să se alăture înaintea gazdei. Cu toate acestea, pentru întâlnirile interne, permiterea utilizatorilor să se alăture înainte de gazdă poate economisi timp în cazul în care gazda întârzie.
- *Utilizarea camerelor de așteptare.* Gazda poate folosi sălile de așteptare pentru a examina participanții înainte de a le permite să intre într-o întâlnire.

- *Evitarea partajării fișierelor*. E recomandată monitorizarea funcției de partajare a fișierelor, în special pentru utilizatorii externi care ar putea trimite conținut rău intenționat.
- *Verificarea strictă a confidențialității*. Trebuie să ne asigurăm ca din greșeală nu partajăm sau nu înregistrăm nimic confidențial pe laptop sau în fundal. Fundalurile virtuale îi pot împiedica pe alții să vadă informații sensibile. Dezactivarea partajării ecranului (fără aprobarea gazdei) previne distribuirea accidentală sau intenționată de malware. Obținerea permisiunii înainte de înregistrare este esențială deoarece, în funcție de stat sau țară, aceasta ar putea fi o cerință legislativă.

BIBLIOGRAFIE

[1]. *2020 State of Enterprise Cloud Adoption and Security*. https://divvycloud.com/state-of-cloud-report-2020/.
[2]. *90-Day Security Plan Progress Report: April 22.* https://blog.zoom.us/wordpress/wp-content/uploads/2020/04/Ask-Eric-Anything-422.pdf
[3]. Riana Pfefferkorn. *The Zoom Privacy Backlash Is Only Getting Started*. https://www.wired.com/story/zoom-backlash-zero-days/.
[4]. *UK government defends PM's use of Zoom*. https://www.bbc.com/news/technology.
[5]. *Which Web Conferencing Software Is The Most Popular With Its Users?* https://www.forbes.com/sites/louiscolumbus/2020/04/20/which-web-conferencing-software-is-the-most-popular-with-their-users/#2147b74f5440.
[6]. *Cisco Webex Teams Logging Feature Command Execution Vulnerability*. https://tools.cisco.com/security/center/content/CiscoSecurityAdvisory/cisco-sa-20190904-webex-teams
[7]. *Cisco Webex Training Unauthorized Meeting Join Vulnerability*. https://tools.cisco.com/security/center/content/CiscoSecurityAdvisory/cisco-sa-webex-meetings-UtbwOR4Q
[8]. *Beyond Zoom: How Safe Are Slack and Other Collaboration Apps*? https://threatpost.com/beyond-zoom-safe-slack-collaboration-apps/154446/.
[9]. *Beware of the GIF: Account Takeover Vulnerability in Microsoft Teams*. https://www.cyberark.com/resources/threat-research-blog/beware-of-the-gif-account-takeover-vulnerability-in-microsoft-teams.

SECȚIUNEA 8: DIMENSIUNI FINANCIARE ALE ECONOMIEI CUNOAŞTERII

METODOLOGII ŞI ASPECTE METODOLOGICE DE EVALUARE A NIVELULUI DE STABILITATE FINANCIARĂ SISTEMICĂ A RISCURILOR SISTEMICE

Ana IONAȘ, drd.
e-mail: aneta.ionas@yahoo.com
Academia de Studii Economice a Moldovei
Republica Moldova, Chişinău, str. Bănulescu-Bodoni, 61, MD-2005,
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *Financial stability is a priority of a financial system that identifies financial imbalances that occur endogenously in financial markets or as a result of adverse and unpredictable events. The consequences of global financial crises are expressed not only in losses and bankruptcies of financial institutions. They initiate new problems of a substantial, methodological nature, which the world community must solve. One is the formation of systemic financial risk management theory and methodology as a global threat to the stability of the global financial system. The purpose of the research is the analysis of methods and methodologies regarding the identification of financial risks. The topicality of the study is argued by the fact that in order to ensure financial stability, an efficient mechanism for evaluating and monitoring financial indicators is needed.*
Key words*: macroprudential instruments, financial stability, economic growth, financial risks, effects.*

JEL CLASIFICATION: G300, G320, G380

INTRODUCERE

Problematica asociată menţinerii stabilităţii financiare devine una foarte importantă înîntreaga lume şi primeşte, în prezent, o atenţie specială în ţările industrializate. Aceasta esteextrem de importantă şi actuală şi pentru Republica Moldova, care este în proces de a sedezvolta financiar mai rapid şi a se insera în structura financiară internaţională şi pieţelefinanciare internaţionale.

Stabilitatea financiară este un element al sistemului financiar de a face faţă diverselor şocuri de tip sistemic în mod solid şi durabil, de a putea asigura alocarea efcientă de resurse băneşti în economie şi,de a identifca şi de a diminua într-un mod efcient riscurile financiare. În sistem pot exista şocuri care, în principiu, pot să împiedice sau să blocheze sectorul financiar să canalizeze fonduri sau resurse spre investiţiile productive - şocurile întrerupbuna performanţă sau funcţionarea eficientă a sectorului financiar.

Acest articol are ca scop cercetarea cadrului instituţional şi normativ privind metodele de identificare a riscurilor financiare şi a metodologiilor utilizate în evaluarea stabilităţii financiare. Actualitatea studiului este argumentată prin faptul că pentru a asigura stabilitate finaciară este necesar de un mecanism eficient de evaluare şi monitorizare a riscurilor folosind indicatorii financiari.

MATERIALE ŞI METODE

Analiza surselor bibliografice in domeniul problemei cercetate conţine o listă din 10 surse bibliografice folosite în articol. Metodologiile de evaluare a riscurilor financiare reprezintă un instrument important în menţinerea stabilităţii financiare, o condiţie cheie pentru funcţionarea economiei naţionale. Stabilitatea financiară se menţine prin reglementări adecvate ale riscurilor

actuale şi potenţiale, prin managementul eficient de gestionare şi redistribuire a riscurilor şi prin asigurarea încrederii populaţiei în sistemul financiar. Cercetările privind teoria și bazele metodologice de gestionare a riscurilor financiare sistemice s-au intensificat avind în vedere că stabilitatea financiară şi riscurile sistemice au căpătat amploareîn ultima perioada, care reprezintă o amenințare globală pentru stabilitatea sistemului financiar.

Baza teoretică şi metodologică a cercetării o constituie conceptele contemporane referitor la metodologii şi aspecte metodologice de evaluare a nivelului de stabilitate financiară sistemică, a riscurilor sistemice şi a performanţei economice. Cercetarea s-a bazat pe lucrările ştiinţifice ale unor autori străini şi autohtoni, inclusiv Jean-Claude Trichet [1].Ca urmare a analizei metodologiilor şi aspectelor metodologice de evaluare a nivelului de stabilitate financiară s-a constatat că în Republica Moldova acestea sunt insuficient de dezvoltate, astfel practicienii nu posedă instrumentele necesare pentru prevenirea crizelor financiare şi asigurarea unui sistem financiar stabil. Ţinând cont de cele expuse, cercetarea riscurilor sistemice capătă o valoare importantă .

În vederea realizării obiectivului de cercetare au fost utilizate următoarele metode de cercetare: metoda analizei sistemice care a fost folosită pentru cercetarea aspectelor şi metodologiilor de evaluare a nivelului de stabilitate financiară sistemică a riscurilor sistemice, caracteristice unui sistem financiar stabil; metoda descriptivă folosită la expunerea instrumentele de stabilitate financiară; metoda sintezei pentru a stabili legăturile dintre sistemele de riscuri financiare, inclusiv metodologile de evaluarea riscurilor utilizate la nivel globalce au impact asupra menţinerii stabilităţii financiare, metoda deducţiei folosită pentru formularea concluziilor.

RESULTATE ŞI DISCUŢII

Procesele inovatoare ale sistemului financiar global din perioada post-criză inițiază necesitatea dezvoltării unei teorii a managementului sistemic al riscurilor financiare, ale căror categorii de bază sunt capitalul financiar global și riscurile financiare sistemice [2]. Studiul acestor concepte fundamentale permite caracterizarea cuprinzătoare a imaginii moderne a lumii financiare globale și teoretic construirea unui sistem de monitorizare și protecție împotriva amenințărilor globale.

Dezvoltarea teoriei riscurilor sistemice globale și a mecanismelor de gestionare a acestora este o prioritate pentru asigurarea stabilității finanțelor mondiale, deoarece acestea sunt în prezent zona cu riscuri critice la scară mondială care acționează ca o sursă de riscuri sistemice globale [3]. Importanța specială a riscurilor financiare sistemice globale este sporită de complexitatea identificării, evaluării, monitorizării și prevenirii acestora, dezvoltării metodelor de calcul al acestora, minimizării, precum și a mecanismelor, formelor instituționale de gestionare a acestora.

Astfel, relevanța studiului riscurilor financiare sistemice și a gestionării acestora în contextul globalizării se datorează următoarelor nevoi:

- dezvoltarea teoriei și metodologiei de gestionare a riscurilor financiare sistemice ca bază fundamentală științifică care stă la baza acțiunilor practice de prevenire a crizelor economice globale;
- crearea conceptului de gestionare globală a riscurilor financiare sistemice ca platformă teoretică și metodologică pentru combinarea eforturilor financiare, organizatorice ale organizațiilor financiare internaționale, guvernelor naționale și autorităților de reglementare, gestionarea de vârf a instituțiilor financiare importante sistemic pentru a combate riscurile financiare sistemice;

- fundamentarea recomandărilor privind căutarea și selectarea metodelor adecvate de evaluare a riscurilor financiare sistemice, ținând cont de experiența trecută, care nu a permis evitarea crizei globale și a punerii în aplicare a acestor riscuri;
- dezvoltarea teoriei rețelei finanțării și a metodologiei de analiză a rețelelor financiare ca un nou domeniu științific inițiat de criza globală cu scopul de a monitoriza riscurile sistemice în sectorul financiar;
- dezvoltarea unei metodologii de analiză a rețelei finanțelor ca bază științifică pentru evaluarea calitativă și cantitativă a relațiilor de rețea și măsurarea ulterioară a riscurilor financiare sistemice;
- studii privind metodologia de evaluare a importanței sistemice și a potențialului de criză al sistemelor financiare naționale și al instituțiilor financiare semnificative sistemic;
- elaborarea de recomandări pentru consolidarea poziției Republicii Moldova în sistemul emergent de gestionare globală a riscurilor financiare sistemice, participarea sa la Organizația Financiară Mondială, mega-regulatorul reformelor de reglementare financiară.

Stabilitatea financiară este o condiție esențială pentru funcționarea economiei naționale. Astfel, pentru menţinerea stabilităţii financiară se impune reglementarea riscurilor actuale și potențiale, implementarea unor instrumente macroprudențiale pentu a nu admite acumularea riscurilor sistemice și reducerea sau eliminarea riscurilor care amenință stabilitatea financiară.

Criza financiară a ilustrat importanța măsurilor în timp util și eficiente ale riscului sistemic. Banca Centrală Europeană (BCE) și alte instituții politice dedică în prezent mult timp și eforturi dezvoltării instrumentelor și modelelor care pot fi utilizate pentru monitorizarea, identificarea și evaluarea potențialelor amenințări la adresa stabilității sistemului financiar. Această caracteristică specială prezintă trei astfel de modele dezvoltate recent de BCE, fiecare concentrându-se pe un aspect diferit al riscului sistemic.

Primul model folosește un cadru de regresie multivariate pentru a evalua contribuția instituțiilor financiare individuale la riscul sistemic.

Al doilea model propune să capteze expunerea comună a instituțiilor financiare la factorii de dificultate financiari obișnuiți observați și nerespectați folosind date de risc macro și de credit și combină factorii de risc estimați în indicatori de timpurii.

Al treilea model se bazează pe teoria portofoliului standard pentru a agrega măsurile individuale de stres financiar într-un indicator coincident al stresului sistemic.

Înțelegerea riscului sistemic este esențială în supravegherea și reglementarea politicii macro-prudențială. Măsuri cantitative ale riscului systemic pot fi de ajutor în identificarea și evaluarea amenințări la stabilitatea financiară. Avind în vedere, complexitatea mare a riscului systemic, este necesară distingerea a trei principale *forme de risc systemic* [4]:

1. Riscul de contagiune se referă la o problemă inițial care devine mai răspândită în secțiunea transversală, adesea în mod secvențial şi poate fi mai accentuat într-o încetinire a ciclului de afaceri, atunci când intermediarii financiari sunt deja slăbiţi.

2. Dezechilibrele financiare, cum ar fi lacunele pe piață de credit și active, care se acumulează treptat în timp, se pot dezvălui brusc, cu efecte negative asupra intermediarilor și piețelor mai mult sau mai puțin simultan.

3. Expunerea comună la șocurile pieței financiare sau la evoluțiile macroeconomice adverse poate afecta în același timp o serie de intermediari și piețe financiare.

Aceste forme diferite de risc sistemic pot fi, de asemenea, interrelaționate. De exemplu, riscul de contagiune poate fi mai accentuat într-o încetinire a ciclului de afaceri, atunci când intermediarii financiari

sunt deja slăbiți. Această caracteristică specială examinează cele trei cadre de modelare recente dezvoltate de BCE, care pot fi utilizate pentru a evalua aceste aspecte diferite ale riscului sistemic.

Incertitudinile geopolitice au fost considerate un risc major pentru piețele financiare internaționale și pentru economia zonei euro. Escaladarea tensiunilor comerciale și accentuarea incertitudinilor geopolitice au avut un impact negativ asupra creșterii PIB la nivel mondial, care s-a menținut modestă pe parcursul întregului an 2019. În plus, Brexit a reprezentat în continuare o sursă importantă de incertitudini, impunând băncilor și autorităților de supraveghere să se pregătească pentru toate scenariile posibile. Alături de sporirea incertitudinilor politice în unele țări din zona euro, aceste evoluții au continuat să afecteze perspectivele economice ale zonei euro, care s-au deteriorat în 2019.

În pofida scăderii în continuare a ratei *creditelor neperformante* din zona euro, nivelurile ridicate de credite neperformante deținute de un număr mare de bănci din zona euro au rămas un motiv de preocupare. Odată cu punerea în aplicare a strategiilor lor de reducere a creditelor neperformante, băncile respective au înregistrat progrese considerabile în ceea ce privește reducerea stocurilor lor de credite neperformante reziduale. În trimestrul III 2019, rata creditelor neperformante a instituțiilor semnificative a scăzut la 3,41%, dar s-a menținut peste nivelurile din perioada pre-criză. Prin urmare, este necesar să se depună în continuare eforturi pentru a se asigura aplicarea strategiilor privind creditele neperformante, mai ales în condițiile în care se estimează că dinamica PIB real se va menține modestă pe termen scurt.

Relaxarea standardelor de creditare ar putea conduce la o acumulare de credite neperformante în viitor. Interesul constant al băncilor pentru obținerea de randamente ar putea avea drept rezultat acumularea de credite neperformante în viitor. Tendința de relaxare a standardelor de creditare consemnată în anii anteriori s-a redus într-o anumită măsură în 2019. Totuși, în două trimestre din 2019, băncile din zona euro au raportat încă o ușoară relaxare a standardelor de creditare pentru împrumuturile acordate întreprinderilor și cele acordate populației pentru achiziția de locuințe. În plus, instituțiile semnificative au devenit și mai active pe piața creditelor cu efect de levier, acceptând niveluri minime fără precedent de protecție contractuală.

Riscurile informatice și cele legate de criminalitatea cibernetică sunt în creștere ca urmare a digitalizării în curs. Tendința către digitalizarea serviciilor financiare poate reduce reziliența băncilor la criminalitatea cibernetică și perturbările sistemelor informatice. Băncile se bazează tot mai mult pe procesele digitale și trebuie să adopte tehnologii suplimentare pentru a deveni mai eficiente și a răspunde preferințelor în schimbare ale clienților. Cu toate acestea, o serie de instituții semnificative încă lucrează cu sisteme informatice depășite și trebuie să își modernizeze infrastructurile informatice, ceea ce ar putea încetini acest proces și/sau l-ar putea face mai costisitor. În același timp, există riscuri suplimentare generate de infractori cibernetici cu o puternică rea intenție colectivă.

Riscul substanțial de reevaluare pe piețele financiare a persistat. În anul 2019, a existat în continuare un risc substanțial de reevaluare semnificativă pe piețele financiare, în contextul interesului constant pentru obținerea de randamente. Primele de risc au rămas scăzute pe parcursul anului, în pofida episoadelor de volatilitate sporită a piețelor financiare ca urmare a escaladării tensiunilor comerciale. Deși sustenabilitatea datoriei sectorului public s-a îmbunătățit în zona euro în ansamblu, nivelurile datoriei au rămas ridicate în mai multe țări individuale, acestea fiind astfel vulnerabile la reevaluarea potențială a riscului suveran.

Profitabilitatea băncilor s-a menținut la niveluri modeste. Instituțiile semnificative au continuat să se confrunte cu o profitabilitate scăzută, întrucât perspectivele unei perioade prelungite cu rate scăzute ale dobânzilor și concurența intensă au afectat în continuare capacitatea acestora de a genera venituri. În 2019, peste jumătate dintre instituțiile semnificative au generat o rentabilitate financiară

sub costul estimat al fondurilor proprii. În pofida ușoarei îmbunătățiri a rentabilității financiare în 2018, acestea și-au revizuit proiecțiile privind profitabilitatea în sensul scăderii acesteia, sugerând o reducere a rentabilității lor financiare prognozate pentru anii 2019 și 2020, și le-ar putea revizui și mai mult în sens descendent în cazul în care condițiile macroeconomice din zona euro se deteriorează. Deși s-a consemnat o relativă evoluție a riscurilor în 2019, factorii de risc principali descriși mai sus rămân deosebit de relevanți pentru anii următori.

Politica macroprudenţială are ca obiectiv menţinerea stabilităţiii sistemului financiar – bancar realizată cu consolidarea rezistenţei la diversele şocuri ce pot apărea în cadrul sistemului financiar; minimizarea acumulării de riscuri sistemice; asigurarea unei contribuţii sustenabile a sectorului fnanciar-bancar la majorarea evoluţiei economice. Riscul sistemic este riscul de a afecta în sens negativ sistemul financiar-bancar care poate avea efecte negative pentru economie [6].

Criza a arătat că sistemele financiare sunt mult mai puțin înțelese decât ceea ce se crede. În timp ce unele părți importante sunt cunoscute - componentele principale ale acestora, principalele funcții ale acestora, indicatori ai eficienței lor sau care pot apărea riscurile de bază-, există dificultăți în înțelegere esența unor mutații majore („inovații financiare") și în prezicerea modului în care organismul global reacționează la eforturile specific [7].

În strânsă cooperare cu autoritățile naționale competente, Supravegherea bancară a BCE identifică în fiecare an principalele riscuri la adresa băncilor pe termen scurt și mediu (pe un orizont de doi până la trei ani)[8]. Aceste riscuri sunt apoi publicate sub forma Hărții riscurilor la nivelul Mecanismului unic de supraveghere (MUS). Exercițiul din 2018 a identificat următorii factori de risc principali pentru anul 2019 și perioada ulterioară: incertitudinile geopolitice, stocul de credite neperformante și acumularea potențială de credite neperformante în viitor, precum și criminalitatea cibernetică și perturbările sistemelor informatice. Printre alte riscuri identificate se numără reevaluarea riscului pe piețele financiare, mediul caracterizat de rate scăzute ale dobânzilor și reacțiile băncilor la reglementări.

CONCLUZII

Costurile crizelor financiare din ultima perioadă au determinat creşterea eforturilor autoritarilor şi specialiştilor din mediul academic pentru a identifica instrumentele de prevenire a apariţiei acestor evenimente şi pentru a găsi remediile necesare în cazul declanşării lor. Asigurarea stabilităţii financiare sistemice a devenit în consecinţă un obiectiv prioritar. Reprezentând un concept amplu, multidimensional, stabilitatea priveşte atât soliditatea instituţiilor individuale dar mai ales cadrul instituţional şi măsurile macroprudenţiale luate în vederea asigurării sale. Globalizarea financiară are o influenţă majora asupra cadrului de analiză a stabilităţii, interdependenţa crescută între economii şi sisteme financiare a schimbat natura riscurilor, aceasta interdependenta fiind mult mai intensă în interiorul Uniunii Europene. În consecinţă, analiza stabilităţii financiare trebuie să ia în considerare şi climatul economic de la nivel internaţional. În aceste condiţii, instituţiile financiare internaţionale au un rol aparte în consolidarea cadrului prudential de supraveghere şi în corectarea dezechilibrelor financiare.

Criza a arătat că sistemele financiare sunt mult mai puțin înțelese decât ceea ce se crede. În timp ce unele părți importante sunt cunoscute - componentele principale ale acestora, principalele funcții ale acestora, indicatori ai eficienței lor sau care pot apărea riscurile de bază, există dificultăți în înțelegerea esenței unor mutații majore („inovații financiare") și în prezicerea modului în care organismul global reacționează la eforturile specifice.

Instituţiile financiare internaţionale consideră că importanta activităţii de reglementare şi supraveghere pentru stabilitatea sectorului financiar este indiscutabilă. Asigurarea stabilităţii

financiare trebuie să devină o preocupare permanentă a instituţiilor financiare naţionale şi internaţionale responsabile**.** Stabilitatea financiară se menţine prin reglementări adecvate ale riscurilor actuale şi potenţiale, prin managementul eficient al mecanismelor de gestionare şi redistribuire a riscurilor şi prin asigurarea încrederii populaţiei în sistemul financiar. Pentru a evita să se întâmple asemenea dezastre, este necesar de creat un aparat analitic bine dezvoltat pentru susținerea politicilor în acest domeniu.

BIGLIOGRAFIE

1. TrichetJ. C. "Systemic risk", Clare Distinguished Lecture in Economics and Public Policy, Clare College, University of Cambridge, 10 December 2009.
2. ECB, "New quantitative measures of systemic risk", Financial Stability Review, December 2010.
3. Adrian T. and Brunnermeier, M."CoVaR", Federal Reserve Bank of New York Staff Reports, No 348, September 2008.
4. White, H.. Kim T.-Hand ManganelliS., "VAR for VaR: measuring systemic risk using multivariate regression", ECB Working Paper Series, forthcoming.
5. Borio C. and DrehmannM., "Assessing the risk of bankingcrises – revisited", BIS Quarterly Review, March 2009.
6. DasS., DuffieD., KapadiaN., and SaitaL., "Common Failings: How Corporate Defaults are Correlated", The Journal of Finance, Vol. 62, Issue 1, February 2007.
7. Laeven L. and ValenciaF., "Resolution of Banking Crises: The Good, the Bad, and the Ugly", IMF Working Paper, No 10/146, June 2010.
8. International banking and financial market developments. – BIS Quarterly Review. – June 2014. [электронный ресурс] – URL: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1406.pdf
9. World Investment Report 2014: Investing in SDGs. An Action Plan. – UNCTAD.
10. Raportul privind Stabilitatea Financiară în Republica Moldova, BNM, 2018, https://www.bnm.md/rapoarte.

OPPORTUNITIES FOR FINANCING SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

POSIBILITĂȚI DE FINANȚARE A ÎNTREPRINDERILOR MICI ȘI MIJLOCII ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Natalia BĂNCILĂ, dr. hab.
e-mail: dep.fa@mail.ru
Academia de Studii Economice din Moldova
Republica Moldova, Chişinău, str. Mitropolit Bănulescu - Bodoni 61,
tel. (+373 22) 402-722, www.ase.md

Abstract. *Small and medium-sized enterprises are the most important pillar in ensuring sustainable economic growth in the country. The diversification and continuous expansion of their activity is a good sign of economic viability in a given country. Namely the enterprises are considered the determining factor of the economy, they represent the main source of economic growth and job creation. In recent years, however, more and more companies stop working due to financial problems they face, including: insufficiency of the necessary financial resources, imperfection of financing instruments, lack of financial-banking support, etc. From this point of view, the growing problem of financing small and medium-sized enterprises is current and very important, as it allows to identify the problems regarding the financing of entrepreneurship and to find an answer for solving them.*
Key words: entrepreneurship, lending, enterprise, financing.

JEL CLASIFICATION: G 32

Întroducere

Sectorul IMM-urilor din Republica Moldova are un rol - cheie în dezvoltarea economică și socială a țării, deține aproximativ 98% din numărul total de întreprinderi, asigură aproximativ 59% din locurile de muncă, contribuie cu 39% la cifra de afaceri totală pe economie și oferă 61% din profitul net total pe economie. Cu toate acestea, accesul la finanțare pentru IMM-uri este destul de limitat, acestea deținînd doar 31% din toate împrumuturile acordate de sectorul bancar, împrumuturile bancare fiind în prezent principala sursă de finanțare a acestora. Problemele finanţării prezintă importanţa vitală, pentru că soluţionarea lor condiţionează supravieţuirea întreprinderii, perspectivele sale de dezvoltare, performanţele prezente și viitoare, autonomia proprietarilor , conducătorilor săi.

Accesul la finanţare rămâne a fi o problemă strigentă, pe marginea căreia se discută foarte mult, fiind propuse diverse strategii de dezvoltare și susținere a antreprenorilor.

1.Modalități de finanțare a întreprinderilor mici și mijlocii pe plan național

Finanțarea reprezintă procesul de asigurare cu fonduri bănești, necesare desfășuării unor activități ale unei întreprinderi, instituții sau ONG.Toate aspectele ce țin de finanţare prezintă importanţa crucială pentru dezvoltarea unei întreprinderi. În primul rând, aceasta trebuie să dispună de lichidităţi pentru a face faţă angajamentelor asumate, adică de a-și onora datoriile cu scadenţă în viitorul apropiat, astfel asigurînd echilibrul financiar pe termen scurt.

Un alt factor care ține de importanța finanțării întreprinderii se referă la lansarea de investiţii de orice natură (tehnologice, sociale, comerciale) care ar conduce spre dezvoltarea continuă a întreprinderii În acest caz este vorba de finanţarea dezvoltării pe termen mediu si lung care favorizează creşterea capacităților productive și a rezultatelor financiare ale activității precum și menţinerea echilibrului financiar.

Întreprinderea pentru ca să- și desfășoare normal activitatea are nevoie atăt de surse interne de finanțare cît și de surse externe printre care:contribuțiile proprietarilor și ale membrilor organizației, resursele excedentare, sau așa numita autofinanțare generată de activitate; creditele, leasingul, subvențiile, etc.

Conform mai multor studii s-a ajuns la concluzia că o întreprindere pentru a-și desfășura o activitate normală, trebuie să aibă posibilități de finanțare atît din interiorul ei cît și din exterior. Astfel, sursele interne de finanțare, rezultă ca fiind principalele surse de acoperire a nevoilor de finanțare. Acestea exprinmă capacitatea întreprinderii de a produce surse de investiții din activitatea de exploatare sau din alte activități.

Sursele externe sunt mai greu de obținut, în dependență de domeniul de activitate a întreprinderii, precum și de istoricul acesteia pe piață.

Cu toate că, în Republica Moldova activează mai multe organizații de finanțare printre care:bănci comerciale, organizaţii de microfinanţare, Asociaţii de Economii şi Împrumut, companii de leasing, etc., care sunt disponibile să acorde ajutor în domeniul finanțării, insuficiența surselor de finanțare este prezentă și reprezintă una din problemele primordialele ale întreprinderilor.

Această problemă este acutizată de situația economică și politică nefavorabilă pe plan național și internațional, legată de criza pandemică globală provocată de COVID 19 care a condus la declinul economiilor pe plan global, care în opinia specialiștior se vor revigora abea în a.2024. Astfel, activitatea întreprinderilor business-ului mic și mijlociu, mai ales a celor din agricultură, care era și așa șubredă, a fost afectată și mai mult din punct de vedere financiar în perioada pandemică care persistă și acum. Cu toate acestea, agenții economici care au supraveţuit pe piață, se străduie să-și refacă activitățile și să revină la normal pentru aceasta avînd nevoie de resurse financiare.

Desigur, fiecare sursă de finanţare trebuie să fie examinată detaliat. În prezent succesul în afaceri depinde în mare măsură şi de politica de finanţare pe care o adoptă antreprenorii dar și statul. De aici apare necesitatea identificării, precum și studierea acelor surse de finanţare, care să asigure profitul aşteptat de antreprenori, stopînd declinul economic sau chiar falimentul afacerilor acestora.

Care ar fi modalitățile de finanțare a ÎMM-urilor în condițiile economice actuale a RM?

Printre acestea pot fi enumerate următoarele**:**

- ***căutarea unui partener* care** ar avea rolul de investitor financiar.
- ***finanţarea de tip venture*** care reprezintă de fapt, investiţii pe termen lung (5-7 ani) din capital privat în capitalul antreprenorului. La noi, în Moldova, acest lucru nu e dezvoltat, însă se poate atrage capital extern.
- *creditul bancar* – împrumut bancar purtător de dobîndă, oferit întreprinderii sau persoanei fizice. În RM băncile comerciale de cele mai multe ori preferă acordarea creditelor pe termen scurt pentru acoperirea necesităţilor de capital circulant, practica creditării pe termen lung fiind aplicată îndeosebi pentru clienţii care dispun de gaj sau de istorie creditară excelentă. Este de menționat, că majoritatea creditelor alocate subiecţilor micului business sunt din resursele instituţiilor financiare internaţionale, care acordă linii de credit băncilor comerciale autohtone, acestea din urmă distribuind resurse financiare întreprinderilor din sector.
- ***creditul comercial (de mărfuri)***-credit în formă de marfă, acordat de către vînzători cumpărătorilor ca o amînare a plăţii pentru mărfurile comercializate.
- ***leasing-ul***- prezintă un credit pentru utilaj, cu dreptul de răscumpărare sau fără el. În Moldova există mai multe companii de leasing, care acordă utilajul sau tehnica necesară pentru realizarea funcţionării business-ului.

- ***franchising-ul ,*** este acordul între întreprinderi, prin intermediul căruia una dintre părţi – franchiser – pune la dispoziţia celeilalte – franchisee – dreptul la producer a şi/sau comercializarea unui anumit tip de produs (marfă), prestarea anumitor servicii din numele şi cu marca comercială a franchiser-ului, precum şi dreptul la primirea ajutorului tehnic şi organizaţional. Franchising-ul poate fi o sursă indirectă sau directă (cînd franchiser-ul vă susţine financiar pînă la o situaţie stabilă) de finanţare a business-ului.
- ***granturile şi contribuţiile filantropice.*** Grantul reprezintă mijloacele, transmise cu titlu gratuit de către donator (un fond, o corporaţie, o instituţie guvernamentală sau o persoană fizică) unei organizaţii necomerciale sau unei persoane particulare pentru executarea unei activităţi concrete. Spre deosebire de împrumut, grantul nu trebuie restituit. Pentru a obţine un grant, este necesar de a întocmi un proiect, în care să fie specificate cum, pentru ce, cu cine se va efectua activitatea respectivă. De obicei, granturile sunt oferite pentru realizarea unui proiect social, dar în Moldova ele se oferă şi pentru susţinerea micului business.
- ***barterul*** –schimb de mărfuri, servicii necesare, de aceeași valoare între agenții economici.
- *scutirea de la plata impozitului pe venit*, prevăzută în Codul fiscal este o altă metodă de susţinere financiară a agenţilor micului business.
- *microfinanţarea-* prestează servicii de microfinanţare către populaţie şi/sau antreprenorii individuali şi întreprinderile micro-, mici şi mijlocii, activitatea cărora are drept scop sporirea accesului la surse financiare. Produsele oferite de OMF sunt o alternativă a creditelor bancare, ele fiind mult mai flexibile şi acordate în condiţii accesibile pentru micii întreprinzători.
- *subvențiile* - un alt tip de finanțare a întreprinderilor atît pe plan național cît și pe plan internațional. Acest tip de finanțare este deseori acordat în condiţii avantajoase – cu dobândă mică sau nulă conform unor criterii prestabilite.Sunt acordate de stat sau de colectivităţile locale interesate în susţinerea şi dezvoltarea întreprinderilor după anumite criterii prestabilite. Pentru acordarea subvențiilor, la nivel naţional sau local, mai întii se studiază cu atenție domeniile de activitate în care acivează companiile, apoi cu ajutorul unor consilii speciale sunt selectate proiectele în conformitate cu cerinţele înaintate.Obiectivul general al subvenționării este sporirea productivităţii şi competitivităţii, precum şi protejarea împotriva riscurilor de producţie a sectoarelor de producere.

Este de mențiuonat că nu toate necesitățile de finanțat ale antreprenorilor pot fi acoperite prin subvenții, deoarece statul nu dispune de suficiente resurse financiare pentru subvenționare, acestea fiind acordate din împrumuturi externe.Însă, în condițiile actuale au fost elaborate obiectivele strategice, principiile de bază şi direcţiile prioritare de subvenţionare a agriculturii, inclusiv activităţii investiţionale, proceselor de creditare şi de asigurare, formarea preţurilor cu aplicarea mecanismelor de subvenţionare. Alte direcţii de subvenţionare sunt în diferite etape de abordare, care se efectuează în conformitate cu graficul de lucru stabilit.

2.Finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii pe plan internațional

Pe plan international există mai multe tipuri de finantare a unei întreprinderi ce nu pot fi utilizate și în RM, unele fiind mai cunoscute, altele mai puțin cunoscute. Însă, resursele proprii şi finanţarea bancară sunt cele mai populare, după care urmează investitorii strategici și fondurile europene și abia apoi se ia in calcul finantarea prin bursă, deoarece aceasta este o metodă mai complicată de finanțare și nu poate fi accesată de oricare întreprindere.

Cel mai des utilizate tipuri de finanțări sunt „private equity„ ceea ce înseamnă deținere de acțiuni la companii private, care nu sunt înscrise la burse. Companiile care se ocupă cu „private equity„ sunt fonduri de investiții închise cu capital de risc, ce achiziționează acțiuni la companii private.

După modul de realizare al obținerii de acțiuni, aceste fonduri se împart în trei mari categorii:

- venture capital - fonduri care finanțează pornirea afacerii sau finanțează companii mici în vederea dezvoltării lor;
- leverage - fonduri ce se ocupă de cumpărarea directă de acțiuni de la companii private prin realizarea unor oferte tentante
- growth capital - fonduri care se ocupă de finanțarea companiilor mari și stabile, în vederea ajutării acestora de a se dezvolta, extinde sau restructura.

Finanțarea din partea Uniunii Europene este un alt tip de finanțare, fondurile căreia reprezintă unul dintre cele mai importante instrumente ce duc spre implementarea unei politici de solidaritate și de unire a Uniunii Europene. Aceste finanțări sunt destinate prioritar țărilor- membre ale UE, dar și celor în curs de aderare, sub forma unor fonduri speciale care mai sunt numite structurale printre care:

- Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR) – a fost inființat în 1975 si are cea mai mare pondere în cadrul fondurilor structurale. Principalul obiectiv al FEDR este de a asigura asistenţă financiară în scopul corectării principalelor decalaje între nivelurile de dezvoltare a diferitor regiuni în următoarele sectoare: productivitate, infrastructură, educație, sănătate, dezvoltare locală și întreprinderi mici si mijlocii, precum și la conversia economică și socială pentru zonele care se confruntă cu dificultati structurale.

Din acest fond resursele sunt alocate în diferite regiuni:

- regiuni mai dezvoltate, al căror PIB pe cap de locuitor depășește 90 % din media UE;
- regiuni de tranziție, al căror PIB pe cap de locuitor se situează între 75% și 90 % din media UE;
- regiuni mai puțin dezvoltate, al căror PIB pe cap de locuitor se situează sub 75 % din media UE.
- Fondul Social European (FSE) – a fost creat in 1958 si a constituit, înca de la inceput, principalul instrument al politicii sociale comunitare. FSE este fondul structural destinat politicii sociale ale Uniunii Europene, care sprijina măsurile de ocupare a forței de muncă si dezvoltare a resurselor umane.

Nivelul finanțării FSE diferă de la o regiune la alta, în funcție de bogăția sa relativă. Regiunile UE sunt împărțite în patru categorii de regiuni eligibile, în funcție de PIB-ul lor regional pe cap de locuitor în comparație cu media UE (UE cu 25 sau cu 15 state membre), și atribuite celor două obiective.

Pentru a apela la un tip sau altul de finanțare este necesar să se ia în considerare unele cerinţe, printre care:

- analiza și identificarea necesităţilor de finanţare a întreprinderii;
- clasificarea necesităţilor de finanţare în imperative şi opţionale;
- stabilirea sumelor necesare pentru a satisface fiecare necesitate;
- stabilirea perioadelor în care necesităţile de fonduri trebuie şi pot fi satisfăcute (scurte, medii, lungi);
- determinarea necesităţilor care pot fi finanţate din surse proprii;
- stabilirea necesităţilor pentru care, în perioada următoare, se fac demersuri pentru obţinerea de finanţări externe a întreprinderii.

Determinarea și stabilirea riguroasă a necesităţilor de finanţare a întreprinderilor este condiţionată de succesul activității antreprenoriale nou-finanţate sau în curs de derulare. Cercetările

efectuate în Europa de Vest, de cunoscuta firmă de consultanţă „Deloite Touche Tohmatsu" au relevat că cele mai frecvente surse de finanţare pentru întreprinderile micului business sunt băncile comerciale, băncile de investiţii şi societăţile de leasing.

Din cauza ofertei reduse de facilităţi de finanţare pentru întreprinderile mici, aproximativ 85 la sută din investiţiile în întreprinderile mici din Republica Moldova trebuie să fie finanţate din resursele proprii ale faţă de de 66% în ţările din vest. Pătrunderea împrumuturilor în Republica Moldova este foarte modestă. Împrumuturile acordate sectorului privat fiind reprezentate doar de circa 36% din PIB.

Penetrarea creditelor în Republica Moldova la fel este limitată de dificultățile cu care se confruntă companiile în obținerea împrumuturilor de la bănci.

În Republica Moldova microfinanţarea constituie o bună oportunitate pentru întreprinderile care procură resurse financiare mai ieftine comparativ cu cele ale instituţiilor bancare, iar reglementările liberale atrag noi operatori pe acest segment, în special cu capital străin.

Accesul la finanțare este preocuparea principală pentru IMM-urile din Republica Moldova. Doar 27% dintre companiile mici apelează la bănci pentru a-și finanța investițiile, comparativ cu companiile mari care înregistrează 40,3%.

Pentru a fi inovatoare, IMM-urile trebuie să facă investiții pe termen lung. Întrucât cerințele bancare implică furnizarea de garanții, în special gajul imobiliar la o valoare de 70-100% din valoarea creditului IMM-urile nu pot avea acces în plină măsură la capitalul bancar.

În practica financiară a RM există și alte tipuri de finanțări ale întreprinderilor mici și mijlocii care iau o amploare relativ mare, precum Programele speciale de finanţare (rambursabile, parţial rambursabile sau granturi), care stimulează crearea întreprinderilor în anumite domenii de activitate de interes general.

Deosebim următoarele tipuri de surse de finanţare a afacerii prin programe speciale:

- bugetul statului (prin programe naţionale de finanţare);
- bugetele locale (prin programe regionale şi locale de finanţare
- fondurile structurale (prin finanţări nerambursabile);
- fondurile de garantare (garanţii bancare);
- organismele nebancare (microfinanţări, credite).

Însă pentru a obține astfel de finanţări este necesar de a cunoaște următoarele:

- informarea permanentă asupra programelor existente;
- studierea criteriilor de eligibilitate, a documentaţiei necesare, a termenelor de depunere a cererilor de finanţare, a condiţiilor de derulare a finanţării şi de evaluare a proiectului;
- selectarea variantelor potrivite cu profilul de activitate al firmei;
- perfectarea documentaţiei necesare şi depunerea proiectului. Înainte de a depune o cerere de finanţare, este necesară o evaluare riguroasă a şanselor de reuşită ale acesteia, evitatând astfel consumurile ineficiente de timp şi bani. În unele cazuri însuşi programul de finanţare poate indica oportunităţi şi variante noi de extindere sau diversificare a activităţii firmei.

Înainte de a căuta programe speciale de finanţare, întreprinzătorul trebuie să estimeze corect efectele unei astfel de mişcări strategice. De multe ori finanţarea acordată în condiţii teoretic avantajoase se poate transforma într-o problemă, mai ales în cazul în care firma nu reuşeşte să o folosească în termenii prevăzuţi de programul de finanţare. În plus, întreprinzătorul trebuie să ţină cont şi de condiţiile referitoare la contribuţia proprie în cadrul proiectului, precum şi la garanţiile necesare.

Principalele programe de suport ale sectorului ÎMM, finanţate de stat şi/sau de partenerii de dezvoltare internaţionali includ: Programul Naţional de Abilitare Economică a Tinerilor, Programul-pilot de atragere a remitenţelor în economie (PARE 1+1), Programul JNPGA de Susţinere şi

Dezvoltare a Sectorului IMM finanţat de Guvernul Japoniei, Proiectul Ameliorarea competitivităţii, Fondul de garantare a Creditelor, gestionat de Organizaţia pentru Dezvoltarea Sectorului întreprinderilor mici şi mijlocii, Proiectul SMERDA pentru dezvoltarea IMM în localităţile rurale, precum şi liniile de creditare ale instituţiilor financiare internaţionale/ sau acordate în cadrul unor programe internaţionale: BERD, MCC, BM (IDA) etc.

O altă modalitate de finanțare a întreprinderilor sunt Fondurile de capital în cadrul proiectelor investiţionale cu grad sporit de risc. De regulă, aceste fonduri investesc în capitalul firmei în calitate de acţionar minoritar şi îşi retrag participarea după o perioadă de aproximativ 3-5 ani, timp în care, firma îşi consolidează poziţiile. Se obține cîștig din diferenţa dintre valoarea acţiunilor în momentul efectuării investiţiei şi cea obţinuţă în momentul retragerii lor din participare.

Principalele avantaje ale acestei forme de finanţare sunt:

- primirea unor sume care nu figurează în evidenţele firmei ca datorii, venind ca surse financiare proprii, astfel, gradul de îndatorare a firmei nu este afectat;
- odată cu banii, fondul aduce şi consilierii săi, care asistă întreprinzătorul în managementul firmei;
- păstrarea controlului majoritar asupra capitalului firmei;
- existenţa unui semnal privind viabilitatea firmei pe termen mediu.

Există şi dezavantaje ale acestei forme de finanţare, precum ar fi:

- dificultatea de obţinere a acestor fonduri. În economiile dezvoltate, numai 1% din cererile de finanţare sunt aprobate;
- necesitatea de a participa cu fonduri proprii considerabile la afacere, deoarece fondurile de risc sunt, în celel mai multe cazuri ale acţionarilor minoritari;
- sunt implicați parteneri externi în managementul firmei;
- monitorizarea în permanență în cee ce privește prezentarea regulată a situatiei firmei către fondul de investitii.

Finanțarea ÎMM legată de achiziții publice este o altă modalitate de aprovizionare a acestora cu resurse financiare. Deși cadrul normativ și instituțional de reglementare pentru achizițiile publice în Republica Moldova este bine definit, accesul IMM-urilor la achizițiile publice este limitat. Nu există un mecanism sistematic care să asigure implicarea IMM-urilor în acest proces. Accesul pe piața achizițiilor publice pentru IMM-uri este tratat cu o atenție deosebită de către guvern, deoarece accesul la piețele publice poate ajuta IMM-urile să exploateze potențialul de creștere și inovare. Astfel, facilitarea accesului IMM-urilor la procedurile de achiziții publice și creșterea numărului de IMM-uri participante se va realiza prin prevederea expresă în documentele de licitație a obligației de a împărtăși nevoile autorităților contractante pe loturi sau chiar prin poziții, atunci când este posibil.

Crearea și funcționarea eficientă a bazei de date automatizate a ofertelor de bunuri și servicii ale întreprinderilor mici și mijlocii pe portalul sistemului electronic de achiziții publice va permite autorităților contractante să extindă semnificativ baza potențialilor furnizori, cu efecte benefice precum creșterea concurenței pentru contractele publice avînd un impact pozitiv asupra economiei Republicii Moldova

Concluzii.

Reeșind din cele menționate anterior relatăm, că nevoia de resurse apare atît la înființarea întreprinderii cît și pe parcursul derulării activității acesteia. Pentru realizarea echilibrului pe termen lung și scurt este necesară acoperirea tuturor nevoilor de finanțare aparente imediat după lansarea ideii de afaceri şi de elaborare a business planului. Următoarea etapă fiind, determinarea, căutarea şi acumularea capitalului necesar pentru finanţarea proiectului.

În funcţie de natura afacerii, localizarea acesteia, corespondenţa cu direcţiile de interes local, naţional sau regional, este necesar de examinat diverse tipuri de finanţări, care ar contribui la

dezvoltarea / menținerea afacerii. Fiecare dintre ele presupunând o abordare diferită atât în căutarea şi obţinerea capitalului, cât şi în gestionarea ulterioară. La fel, diferite vor fi şi costurile suportate pentru finanţarea afacerii în raport cu sursele şi condiţiile de finanţare.

Astfel, întreprinzătorul trebuie să dea dovadă de perseverență în ceea ce privește sursele de finanţare a întreprinderii încât costul procurării acestora să nu afecteze rentabilitatea capitalului propriu dar și cea economică.

În aceste condiții, pentru a elimina constrângerile existente și pentru a crește accesul IMM-urilor la finanțare, este necesar de a lua unele măsuri:

− să se promoveze de către autoritățile statului o politică monetară, care să vizeze o inflație scăzută și stabilă, asigurând o rată de schimb relativ stabilă / cu fluctuații mici;

− de a îmbunătăți mediul de afaceri;

− de a atrage investiții străine în sectorul financiar;

− îmbunătățirea accesului la informații și diversificarea informațiilor privind sectorul IMM-urilor;

− adoptarea de către bănci a unor strategii coerente pentru sectorul IMM-urilor și tehnologii specifice pentru împrumutul către IMM-uri și întreprinderile agricole;

− reformarea și valorificarea fondurilor de garanție de credit existente sau formarea de noi fonduri de garantare a creditului;

− asigurarea unui acces mai bun pentru IMM-uri la ofertele / comenzile de stat;

− activități de lobby pentru mai multă asistență (transfer de tehnologie, cunoștințe) și resurse financiare pe termen lung de la donatori, agenții de dezvoltare și instituții financiare internaționale;

-crearea de către autoritățile statului a cadrului legal necesar și participarea acestuia la crearea fondurilor de risc și de capitaluri proprii;

− tranziția la standardele IFRS privind evaluarea riscurilor și formarea rezervelor pentru pierderile din împrumuturi, etc.

Totodată, reeșind din problemele elucidate, pentru a îmbunătăți accesul IMM-urilor la finanțare, se propune realizarea următoarelor obiective specifice:

− dezvoltarea schemelor inovative de finanţare a IMM-urilor;

− asigurarea eficientizării transferului de remitenţe;

− atragerea liniilor de credit pe termen lung de la instituţiile financiare internaţionale;

− dezvoltarea sistemului de garantare a creditelor pentru IMM-uri;

− facilitarea accesului întreprinderilor mici şi mijlocii la achiziţiile publice, etc

BIBLIOGRAFIE

1.www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/displayFtu.html?ftuId= FTU_5.1.2.html
2.http://caam.utm.md/files/docs/ANTREPRENORIAT_c10.pdf
3.http://www.odimm.md/files/ro/pdf/sec_imm/Strategia_IMM_Moldova_2014-2020.pdf

MACROECONOMIC POLICIES IN DEVELOPING COUNTRIES

[1]Mobolaji Akeem AYILARA, PhD Student
Email: ayilara.mobolaji@lcu.edu.ng
[2]Andrei PETROIA, PhD
Email: petroia5@hotmail.com
[1]Lead City University,
Oba Otudeko Avenue, Toll Gate Area, Ibadan, Oyo State, Nigeria
[2]Academy of Economic Studies of Moldova, Department "Finance and Insurance"
Bănulescu-Bodoni Street, 61, Chişinău, Republic of Moldova
Phone: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

ABSTRACT. *The global economic crisis has created an opportunity to rethink macroeconomics for development. Such rethinking is both necessary and desirable. It is essential to redefine macroeconomic objectives so that the emphasis is on fostering employment creation and supporting economic growth instead of the focus on price stability alone. It is just as important to rethink macroeconomic policies which cannot simply be used for the management of inflation and the elimination of macroeconomic imbalances, since fiscal and monetary policies are powerful and versatile instruments in the pursuit of development objectives. In doing so, it is essential to the overcome the constraints embedded in orthodox economic thinking and recognize the constraints implicit in the politics of ideology and interests.*
Macroeconomic policies concern the way the public administration, the state, can influence the economy, processes and economic phenomena.
Macroeconomics was developed in, and for, the industrialized countries. Therefore, theories and policies were both concerned with how monetary and fiscal policies should be used in those economies and what might be expected of such policies in terms of obtaining full employment, controlling inflation or stabilizing economic activity. This accumulation of knowledge, with its competing schools of thought, is to be used in developing countries and without any significant modification. It is by no means clear that such application is either justified or appropriate.
Key words: developing countries, low-income countries, economic policy, fiscal policy, monetary policy.

JEL CLASSIFICATION: B22, E00, E60, E62, N10

1. INTRODUCTION

The global economic crisis has created an opportunity to rethink macroeconomics for development. Such rethinking is both necessary and desirable. It is essential to redefine macroeconomic objectives so that the emphasis is on fostering employment creation and supporting economic growth instead of the focus on price stability alone. It is just as important to rethink macroeconomic policies which cannot simply be used for the management of inflation and the elimination of macroeconomic imbalances, since fiscal and monetary policies are powerful and versatile instruments in the pursuit of development objectives. In doing so, it is essential to the overcome the constraints embedded in orthodox economic thinking and recognize the constraints implicit in the politics of ideology and interests.

Macroeconomic policies concern the way the public administration, the state, can influence the economy, processes and economic phenomena. In the first half of the 19th century, the economy was viewed by economists classics either as an "investigation of the nature and causes of the wealth of nations" (Adam Smith) or as "laws" of what regulates the distribution of what occurs on earth" (David Ricardo), or "the laws of capitalist mechanism" (Karl Marx). After 1870 the economy began to be regarded as one science that analyzes "human behavior as a relation between the purpose of actions and (limited) means and resources used to achieve the goals. Classical economic theory he dealt with both macroeconomics and microeconomics, while economic theory neoclassical (the one after 1870)

was essentially oriented towards microeconomics. With Keynes, macroeconomics was reinstated in natural rights, yet passed to the other extreme, macroeconomics tending to be a priority over microeconomics. Economic theories modern - rational expectation theory, monetarism, welfare theory, neo-Keynesian theory – it also analyzes both macroeconomic and microeconomic processes.

Macroeconomics was developed in, and for, the industrialized countries. Therefore, theories and policies were both concerned with how monetary and fiscal policies should be used in those economies and what might be expected of such policies in terms of obtaining full employment, controlling inflation or stabilizing economic activity. This accumulation of knowledge, with its competing schools of thought, is to be used in developing countries and without any significant modification. It is by no means clear that such application is either justified or appropriate.

2. THEORETICAL ASPECTS REGARDING MACROECONOMICS

Macroeconomic is a branch of economics dealing with the performance, structure, behavior, and decision-making of an economy as a whole. This includes regional, national, and global economies.[1]

Macroeconomic policy aims to provide a stable economic environment that is conducting to foster strong and sustainable economic growth. Thus, the key pillars of macroeconomic policy are the following: fiscal policy, monetary policy and exchange rate policy. Macroeconomic models and their forecasts are used by governments to assist in the development and evaluation of economic policy. They also develop models that explain the relationship between such factors as national income, output, consumption, unemployment, inflation, saving, investment, energy, international trade, and international finance.[2]

Macroeconomics descended from the once divided fields of business cycle theory and monetary theory. The quantity theory of money was particularly influential prior to World War II. It took many forms, including the version based on the work of Irving Fisher:

$$M*V=P*Q \quad (1)$$

In the typical view of the quantity theory, money velocity (V) and the quantity of goods produced (Q) would be constant, so any increase in money supply (M) would lead to a direct increase in price level (P). The quantity theory of money was a central part of the classical theory of the economy that prevailed in the early twentieth century. This study aims at providing a macro energy model for Iran's energy sector. Major parts of this model are Production sector including GDP, Consumption sector including private and government consumption, Investment sector including investment in energy and other sectors, and Energy consumption sector including oil, gas and electricity consumption.[3]

While the term "macroeconomics" is not all that old (going back to Ragnar Frisch in 1933), many of the core concepts in macroeconomics have been the focus of study for much longer. Topics like unemployment, prices, growth, and trade have concerned economists almost from the very beginning of the discipline, though their study has become much more focused and specialized through the 1990s and 2000s. Elements of earlier work from the likes of Adam Smith and John Stuart Mill clearly addressed issues that would now be recognized as the domain of macroeconomics.

Macroeconomics, as it is in its modern form, is often defined as starting with John Maynard Keynes and the publication of his book the general theory of employment, interest and money in 1936. Keynes offered an explanation for the fallout from the Great Depression, when goods remained unsold and workers unemployed. Keynes's theory attempted to explain why markets may not clear.

Prior to the popularization of Keynes' theories, economists did not generally differentiate between micro- and macroeconomics. The same microeconomic laws of supply and demand that operate in individual goods markets were understood to interact between individuals markets to bring the economy into a general equilibrium, as described by Leon Walras. The link between goods markets and large-scale financial variables such as price levels and interest rates was explained through the unique role that money plays in the economy as a medium of exchange by economists such as Knut Wicksell, Irving Fisher, and Ludwig von Mises.

Throughout the 20th century, Keynesian economics, as Keynes' theories became known, diverged into several other schools of thought.

The field of macroeconomics is organized into many different schools of thought, with differing views on how the markets and their participants operate.

Classical economists hold that prices, wages, and rates are flexible and markets always clear, building on Adam Smith's original theories.

Keynesian economics was largely founded on the basis of the works of John Maynard Keynes. Keynesians focus on aggregate demand as the principal factor in issues like unemployment and the business cycle. Keynesian economists believe that the business cycle can be managed by active government intervention through fiscal policy (spending more in recessions to stimulate demand) and monetary policy (stimulating demand with lower rates). Keynesian economists also believe that there are certain rigidities in the system, particularly sticky prices and prices, that prevent the proper clearing of supply and demand.

The Monetarist school is largely credited to the works of Milton Friedman. Monetarist economists believe that the role of government is to control inflation by controlling the money supply. Monetarists believe that markets are typically clear and that participants have rational expectations. Monetarists reject the Keynesian notion that governments can "manage" demand and that attempts to do so are destabilizing and likely to lead to inflation.

The New Keynesian school attempts to add microeconomic foundations to traditional Keynesian economic theories. While New Keynesians do accept that households and firms operate on the basis of rational expectations, they still maintain that there are a variety of market failures, including sticky prices and wages. Because of this "stickiness", the government can improve macroeconomic conditions through fiscal and monetary policy.

Neoclassical economics assumes that people have rational expectations and strive to maximize their utility. This school presumes that people act independently on the basis of all the information they can attain. The idea of marginalism and maximizing marginal utility is attributed to the neoclassical school, as well as the notion that economic agents act on the basis of rational expectations. Since neoclassical economists believe the market is always in equilibrium, macroeconomics focuses on the growth of supply factors and the influence of money supply on price levels.

The New Classical school is built largely on the Neoclassical school. The New Classical school emphasizes the importance of microeconomics and models based on that behavior. New Classical economists assume that all agents try to maximize their utility and have rational expectations. They also believe that the market clears at all times. New Classical economists believe that unemployment is largely voluntary and that discretionary fiscal policy is destabilizing, while inflation can be controlled with monetary policy.[4]

3. MACROECONOMIC POLICIES

3.1. Economic policy

Economic policy is the set of decisions taken by the public authorities, in order to orient the economic activity in a sense considered reasonable on the national territory. By constituting an arbitration between different types of objectives and instruments, the economic policy expresses the whole of the economic choices of the public authority, similar to the economic choices of the consumer, producer, investor. Because the state is the main responsible for economic policy, the theory of the state is a central element of the fundamentals of economic policy. An **economic policy** is a course of action that is intended to influence or control the behavior of the economy. Economic policies are typically implemented and administered by the government. Examples of economic policies include decisions made about government spending and taxation, about the redistribution of income from rich to poor, and about the supply of money. The effectiveness of economic policies can be assessed in one of two ways, known as **positive** and **normative** economics.

Positive economics attempts to describe how the economy and economic policies work without resorting to value judgments about which results are best. The distinguishing feature of positive economic hypotheses is that they can be tested and either confirmed or rejected. For example, the hypothesis that "an increase in the supply of money leads to an increase in prices" belongs to the realm of positive economics because it can be tested by examining the data on the supply of money and the level of prices.

Normative economics involves the use of value judgments to assess the performance of the economy and economic policies. Consequently, normative economic hypotheses cannot be tested. For example, the hypothesis that "the inflation rate is too high" belongs to the realm of normative economics because it is based on a value judgment and therefore cannot be tested, confirmed, or refuted. Not surprisingly, most of the disagreements among economists concern normative economic hypotheses. The goals of economic policy consist of value judgments about what economic policy should strive to achieve and therefore fall under the heading of normative economics. While there is much disagreement about the appropriate goals of economic policy, several appear to have wide, although not universal, acceptance.

These widely accepted goals include:

1. Economic growth: Economic growth means that the incomes of all consumers and firms (after accounting for inflation) are increasing over time.
2. Full employment: The goal of full employment is that every member of the labor force who wants to work is able to find work.
3. Price stability: The goal of price stability is to prevent increases in the general price level known as inflation, as well as decreases in the general price level known as deflation.[10]

As we know we have a variety of economic policies, as follows:

- Macroeconomic stabilization policy, which attempts to keep the money supply growing at a rate that does not result in excessive inflation, and attempts to smooth out the business cycle;
- Trade policy, which refers to tariffs, trade agreements and the international institutions that govern them;
- Policies designed to create economic growth;
- Policies related to development economics;
- Policies dealing with the redistribution of income, property and/or wealth;

- As well as: regulatory policy, anti-trust policy, industrial policy and technology-based economic development policy.

3.2. Budgetary-fiscal policy

Fiscal policy operates through changes in the level and composition of government spending, the level and types of taxes levied and the level and form of government borrowing. Governments can directly influence economic activity through recurrent and capital expenditure, and indirectly, through the effects of spending, taxes and transfers on private consumption, investment and net exports.

Under current institutional arrangements, fiscal policy is the only arm of macroeconomic policy directly controlled by government.

As an instrument for stabilization of fluctuations in economic activity, fiscal policy can reflect discretionary actions by government or the influence of the 'automatic stabilizers'. A fiscal stimulus package is an example of discretionary action by government intended to support aggregate demand by increasing public spending and/or cutting taxes.

The 'automatic stabilizers' refers to certain types of government spending and revenue that are sensitive to changes in economic activity, and to the size and inertia of government more generally. They have a stabilizing effect on fluctuations in aggregate demand and operate without requiring any specific actions by government. For example, if the economy slows, on the revenue side of the budget the amount of tax collected declines because corporate profits and taxpayers' incomes fall; on the expenditure side, unemployment benefits and other social spending increases. The effects of these changes tend to offset part of the decline in aggregate demand that would otherwise occur. This cyclical sensitivity makes fiscal policy automatically expansionary during downturns and contra dictionary during upturns in economic activity.

At least conceptually, the operation of the automatic stabilizers over the economic cycle should have no effect on the underlying structural position of the budget. A short-term cyclical deterioration in the budget bottom line should be reversed as economic conditions improve.

As well as having a short-term stabilization role, fiscal policy can also be framed against longer-term objectives. This can include ensuring the long-term sustainability of the budget and its capacity to meet future challenges, such as population ageing, and seeking to increase the long-term growth potential of the economy, through investments in areas such as infrastructure and education.[5]

Fiscal policy refers to changes in government expenditure and taxation. Government expenditure, also called public expenditure, and taxation occur at two main levels – national and local. Governments spend money on a variety of items including benefits (for the retired, unemployed and disabled), education, health care, transport, defense and interest on national debt. A government sets out the amount it plans to spend and raise in tax revenue in a budget statement. A budget deficit is when the government's expenditure is higher than its revenue. In this case, the government will have to borrow to finance some of its expenditure. In contrast, a budget surplus occurs when government revenue is greater than government expenditure. A balanced budget, which occurs less frequently, is when government expenditure and revenue are equal. A government may deliberately alter its expenditure or tax revenue to influence economic activity. If a government wants to raise aggregate demand in order to increase economic growth and employment, it will increase its expenditure and/or cut taxation by lowering tax rates, reducing the items taxed or raising tax thresholds. For example, a government may cut income tax rates. This will raise people's disposable income, which will enable them to spend more. Higher consumption is also likely to raise investment. Figure 1 shows the effect of a reflationary fiscal policy (also called an expansionary fiscal policy).

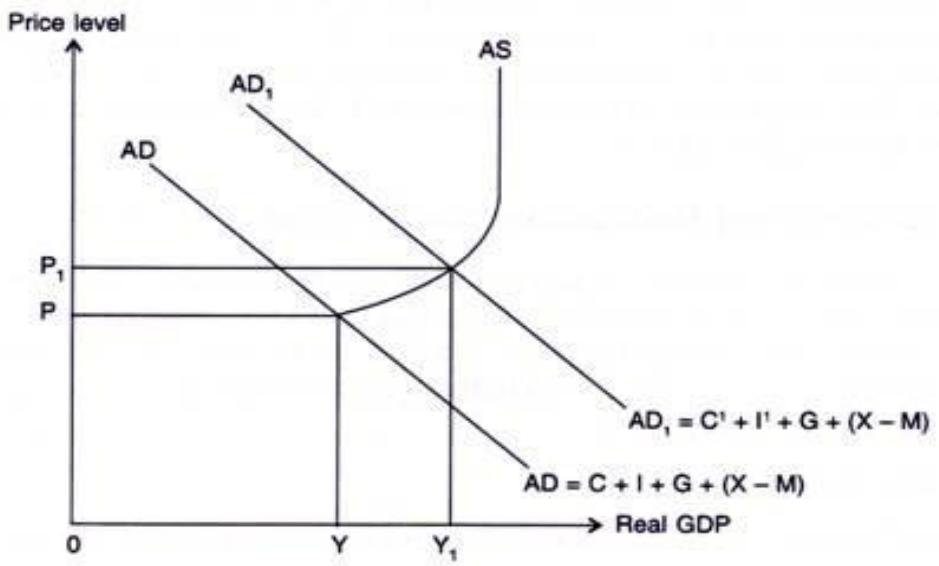

Figure 1. The effect of a reflationary fiscal policy

A government may implement a deflationary fiscal policy (also called a contractionary fiscal policy) to reduce inflationary pressure. A cut in government expenditure on, for instance, education would reduce aggregate demand. Such a reduction may lower the rise in the general price level.

3.3. Monetary policy

Monetary policy is a central bank's actions and communications that manage the money supply. That includes credit, cash, checks, and money market mutual funds. The most important of these forms of money is credit. It includes loans, bonds, and mortgages.

Monetary policy increases liquidity to create economic growth. It reduces liquidity to prevent inflation. Central banks use interest rates, bank reserve requirements, and the amount of government bonds that banks must hold. All these tools affect how much banks can lend. The volume of loans affects the money supply.

Central banks have three monetary policy objectives:

- The most import is to manage inflation.
- The secondary objective is to reduce unemployment, but only after controlling inflation.
- The third objective is to promote moderate long-term interest rates.

All central banks have three tools of monetary policy in common. First, they all use open market operations. They buy and sell government bonds and other securities from member banks. This changes the reserve amount the banks have on hand. A higher reserve means banks can lend less. That's contra dictionary policy.

The second tool is the reserve requirement. The central banks tell their members how much of their money they must have on reserve each night. If it weren't for the reserve requirement, banks would lend 100% of deposits. Not everyone needs all their money each day, so it is safe for the banks to lend most of it out. That way, they have enough cash on hand to meet most demands for redemption.

When a central bank wants to restrict liquidity, it raises the reserve requirement. That gives banks less money to lend. When it wants to expand liquidity, it lowers the requirement. That gives banks more money to lend. Central banks rarely change the reserve requirement because it requires a lot of paperwork for the members. The third tool is the discount rate. That's how much a central bank

charges members to borrow funds from its discount window. It raises the discount rate to discourage banks from borrowing. That reduces liquidity and slows the economy. It lowers the discount rate to encourage borrowing. That increases liquidity and boosts growth.

Monetary policy is generally categorized as:

- Expansionary, which increases liquidity and demand, and consequently, drives economic growth.
- Contractionary, which restricts money supply to reduce inflation and slow the rate of economic activity.

Monetary policy is shaped around three economic objectives:

- Control of inflation.
- Employment level management.
- Maintenance of moderate interest rates for the long-term.[6]

Monetary policy includes changes in the money supply, the rate of interest and the exchange rate, although some economists treat changes in the exchange rate as a separate policy. The main monetary policy measure, currently used in most countries, is changes in the rate of interest. A rise in the rate of interest helps implement a deflationary monetary policy. It will be likely to reduce aggregate demand by lowering consumption and investment. Households will spend less due to availability of less discretionary income, expensive borrowing and greater incentive to save. Firms will invest less as they will expect consumption to be lower. Also the opportunity cost of investment will have risen and borrowing will have become expensive. A higher interest rate may also reduce aggregate demand by lowering net exports. Changes in the money supply, as with changes in interest rates, are implemented by Central Banks on behalf of governments. If the money supply is increased by the Bank printing more money, buying back government bonds or encouraging commercial banks to lend more, the aggregate demand increases. On the other hand, a decrease in the money supply reduces aggregate demand.

3.4. Supply-side Policies

Supply-side policies are policies designed to increase aggregate supply and hence increase productive potential. Such policies seek to increase the quantity and quality of resources and raise the efficiency of markets. These include improving education and training, cutting direct taxes and benefits, reforming trade unions and privatization. Improving education and training is designed to raise labour productivity. The intention behind cutting direct taxes and benefits is to make work more attractive, relative to living on benefits. If successful, this will make the unemployed search for work more actively and will raise the labour force by encouraging more people (including for instance married women and the disabled) to seek employment. Reforming trade unions may make labour more productive and privatization may increase productive capacity, if private sector firms invest more and work more efficiently than state owned enterprises.

Supply side policy includes any policy that improves an economy's productive potential and its ability to produce. There are several individual actions that a government can take to improve supply-side performance.

Measures to improve factor productivity, which is the marginal output generated by factors inputs, include the following:

- Using the tax system to provide incentives to help stimulate factor output, rather than to alter demand, is often seen as central to supply-side policy. This commonly means reducing direct tax rates, including income and corporation tax. Lower income tax will act as an incentive for unemployed workers to join the labour market, or for existing workers to work harder.

Lower corporation tax provides an incentive for entrepreneurs to start and so increase national output.

- Other supply-side policies include the promotion of greater competition in labour markets, through the removal of restrictive practices, and labour market rigidities, such as the protection of employment. For example, as part of supply-side reforms in the 1980s, trade union powers were greatly reduced by a series of measures including limiting worker's ability to call a strike, and by enforcing secret ballots of union members prior to strike action.
- Measures to improve labour mobility will also have a positive effect on labour productivity, and on supply-side performance. This improves labour market flexibility.
- Better education and training to improve skills, flexibility, and mobility – also called human capital development. Spending on education and training is likely to improve labour productivity and is an essential supply-side policy option, and one favoured by recent UK governments. A government may spend money directly, or provide incentives for private suppliers to enter the market. Government may also set and monitor standards of teaching, and force schools to include a skills component in their curriculum.
- The adoption of performance-related pay in the public sector is also seen as an option for government to help improve overall productivity.
- Government can encourage local rather than central pay bargaining. National pay rates rarely reflect local conditions, and reduce labour mobility. For example, national pay rates for Postmen do not reflect the fact that in some areas they may be in short supply, while in other areas there may be surpluses. Having different rates would enable labour to move to where it is needed most.[11]

4. THE INFLUENCE OF MACROECONOMIC POLICIES ON THE DEVELOPING COUNTRIES

4.1. The stubborn beliefs of the macroeconomic policies

Over the past three decades, the focus of macroeconomic policies, everywhere, has become narrower with the passage of time. In industrialized countries, the traditional objectives were internal balance and external balance. Internal balance was defined as full employment and price stability, that would be conducive to economic growth. External balance was defined as equilibrium in the balance of payments primarily with reference to the current account. Macroeconomic policy is guided by a focus on intermediate variables such as deficits in government finances. But this can be misleading if accounting frameworks are inappropriate. Even appropriate accounting frameworks are not enough. The reason is simple. Such measures are like a thermometer. If it shows that the body temperature is above normal, it signals that something is wrong. But a thermometer does not provide a diagnosis for a patient. Similarly, an accounting framework can never provide a complete diagnosis, let alone a prescription, for an economy.

The accounting frameworks in use for deficits in government finances are an almost perfect illustration of this problem. And the problem is compounded because different measures are used for different purposes in a manner that is far from consistent. For a meaningful analysis of policy, therefore, it is essential that the use of accounting frameworks is determined by their macroeconomic significance. If the objective is to measure the total borrowing needs of the government, the gross fiscal deficit is the most appropriate. If the objective is to consider the implications of a deficit in government finances for monetary expansion, as an index of inflationary pressures, the monetized deficit is the most appropriate. If the objective is to assess whether a fiscal regime is sustainable over

time, the revenue deficit is the most appropriate. If the objective is to examine what governments can do, or have done, to improve the fiscal situation, the primary deficit is the most appropriate. Yet, there is an obsessive concern about deficits in government finances that borders on fetishism. It is essential to recognize the fallacies of such deficit fetishism.

The size of the fiscal deficit, or the amount of government borrowing, is the symptom and not the disease. And there is nothing in macroeconomics which stipulates an optimum level to which the fiscal deficit must be reduced as a proportion of GDP. Indeed, it is possible that a fiscal deficit at 6% of GDP is sustainable in one situation while a fiscal deficit at 4% of GDP is not sustainable in another situation. The real issue is the allocation and end-use of government expenditure in relation to the cost of borrowing by the government. Thus, government borrowing is always sustainable if it is used to finance investment and if the rate of return on such investment is greater than the interest rate payable. [7]

In developing countries, under normal circumstances, there already exists a pro-cyclical pattern to macroeconomic policies. This is particularly true of fiscal policy. During downswings of the business cycle, as the economy slows down, tax revenues fall, or do not rise as much as expected. The ability of the government to service public debt diminishes. The interest rate on government borrowing rises. And governments find it not only more expensive but also more difficult to borrow in order to finance expenditure.

During upswings of the business cycle, the opposite happens. Government revenues recover. So does government expenditure. And governments have more access to cheaper credit. The social costs of pro-cyclical fiscal policies are high. In downturns, cuts in public expenditure squeeze investment in infrastructure and reduce allocations for social sectors, which can only dampen growth in the long-term. In upturns, readily available finances may be used for investments that yield low returns or even for unproductive consumption expenditure. In general, stop-go cycles are bound to reduce the efficiency of government spending. Yet, there are strong, embedded, incentives or disincentives for governments to adopt pro-cyclical fiscal policies. In a downturn, therefore, such pro-cyclical policies can only accentuate difficulties in the short-run and dampen growth in the medium-term. The probability of such outcomes increases with orthodox stabilization and adjustment programmes, which advocate pro-cyclical macroeconomic policies: a restrictive fiscal policy and a tight monetary policy. This is just the opposite of anti-cyclical macroeconomic policies adopted as a rule by governments in industrialized countries. It is also counter-intuitive in so far as it is the opposite of what students of macroeconomics learn across the world. As a result, growth is dampened, if not stifled. [8]

4.2. Impediments to modify

It is bound to be said that governments in developing countries do not have much fiscal flexibility in either revenue or expenditure. Tax revenues are based less on direct taxes and more on indirect taxes. The base for taxation is not broad enough. Tax compliance is low, which is attributable to tax avoidance and tax evasion. Thus, governments find it very difficult to increase their income through tax revenues. Orthodoxy does not help matters. For, typically, tax rates are lowered without any systematic effort to improve compliance or broaden the base for taxation. In the sphere of expenditure, governments find it difficult to cut consumption expenditure, so that the axe falls on public investment, which constrains growth, and on social sectors, which hurts the poor. But there is policy space which must be used and not given up. And things change for the better, through a cumulative causation, in the process of development. Public investment develops infrastructure and crowds-in private investment, both of which are conducive to growth, while expenditure on social sectors, education and health, is more investment than consumption, which can raise productivity.

Government expenditure has multiplier effects that also creates revenue through buoyancy. As institutions develop and development accelerates, fiscal flexibility increases. Monetary policy in developing countries also has limits. Money markets are often segmented, if not underdeveloped. Effects of monetary policy are more narrowly directed. Its effectiveness is lower.

Open market operations are obviously a limited option in thin markets. Experience shows that beyond a point higher interest rates do not combat inflation just as lowering interest rates does not stimulate investment. Interest rates are a strategic instrument to influence allocation of scarce investible resources. And the volume of credit could be more effective than the price of credit as an instrument of monetary policy. But the deregulation of domestic financial sectors and capital account liberalization, taken together, have reduced the space for monetary policy. This needs correction.

Monetary policy should not be narrow in its objectives (managing inflation alone) and as an instrument (just interest rates). In fact, there is need to create space for monetary policy in the pursuit of development objectives. As financial markets develop, institutions evolve and instruments diversify, monetary policy can become more effective in terms of range and reach. It is also important to recognize the somewhat different macroeconomic implications of the interaction between fiscal and monetary policy in developing countries. For example, the monetary impact of fiscal policy is perhaps greater in developing countries because a much larger proportion of the fiscal deficit is financed by borrowing from the central bank. In a shallow capital market, the alternatives are few and far between. And, in developing countries, borrowing from the central bank is the principal source of reserve money which makes it the most important determinant of monetary expansion. This is no longer the case in most Latin American economies, but remains the reality in most other developing countries.

Similarly, the fiscal impact of monetary policy is perhaps greater in developing countries, because, in situations where public debt is large as a proportion of GDP and interest payments on these debts are large as a proportion of government expenditure, even modest changes in interest rates exercise a strong influence on fiscal flexibility. In a changed international context, it is also important to recognize that countries which are integrated into the world financial system are constrained in using an autonomous management of demand to maintain levels of output and employment.

Expansionary fiscal and monetary policies – large government deficits to stimulate aggregate demand or low interest rates to encourage domestic investment – can no longer be used, as easily as in the past, because of an overwhelming fear that such measures could lead to speculative capital flight and a run on the national currency. The problem exists everywhere. But it is far more acute in developing countries. There are important lessons to be learnt from the experience of financial deregulation and capital account liberalization, in both industrialized countries and developing countries, about what should not be done. It is clearly essential to learn that financial deregulation, such as doing away with the distinction between banking and non-banking financial intermediaries, is fraught with risk. At the same time, in thinking of integrating with international financial markets, it is clear that it would be wise to hasten slowly with capital account liberalization. For the same reason, it would be unwise to rely on portfolio investment inflows to finance current account deficits because portfolio investment represents the intersection of two somewhat thin, very unstable, markets in developing countries: namely stock exchange markets, and foreign exchange markets. Indeed, wherever countries have moved to capital account liberalization, the option of introducing capital account controls must be retained.

Governments in developing countries find it very difficult to increase their income through tax revenues, because important political constituencies with a voice have the capacity not only to evade or avoid taxes but also to resist taxes. In contrast, governments in developing countries find it

somewhat less difficult to decrease their expenditure, although there are asymmetries. It is easier to cut investment expenditure than to cut consumption expenditure, just as it is easier to reduce public expenditure on social sectors where the economic constituencies are not as organized as elsewhere and the consequences are discernible only after a time lag. There is a similar intersection of economics and politics in the sphere of monetary policy. The orthodox view does recognize this but the recognition is limited to the macroeconomic significance of monetized deficits and the independence of central banks. This understanding and characterization is much too narrow. Clearly, the dominance of one institution over another could be dangerous, for it takes away checks and balances. But autonomy or independence is not the answer.

Macroeconomic policies for development require partnership and coordination. In any case, there is more to the political economy of monetary policy. Constraints embedded in political economy reduce degrees of freedom in the use of interest rates. Property-owning democracies with extensive rentier interests, in developing countries, almost as much as in industrial societies, prefer higher interest rates not only because of higher income from financial assets but also because a wider middle class fears that inflation might erode the real value of their accumulated savings. In developing countries that have carried out capital account liberalization, sources of foreign capital inflows also prefer higher interest rates and lower inflation rates. It is not surprising, then, that any lowering of interest rates is resisted by an emerging rentier class in domestic financial markets which has a political voice, just as any lowering of interest rates is constrained by an integration into international financial markets which also become significant political constituencies for finance ministers.[9]

5. CONCLUSIONS

There are some obvious conclusions that emerge from the preceding discussion. It is essential to redefine macroeconomic objectives so that the emphasis is on fostering employment creation and supporting economic growth instead of the focus on price stability alone. It is just as important to rethink macroeconomic policies which cannot simply be used for the management of inflation and the elimination of macroeconomic imbalances, since fiscal and monetary policies are powerful and versatile instruments in the pursuit of development objectives. It is sensible to exercise restraint in the deregulation of domestic financial sectors. It is prudent to hasten slowly with capital account liberalization, or retain the option of introducing capital controls. It is necessary to stay prudent in macro-management so that there is some freedom to introduce counter-cyclical macroeconomic policies. In doing this, it is essential to the overcome the constraints embedded in orthodox economic thinking and recognize the constraints implicit in the politics of ideology and interests.

BIBLIOGRAPHY

Books, didactic works

1. O'Sullivan, Arthur; Sheffrin, Steven M. (2003), Economics: Principles in Action, Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall, p.57.
2. Blaug, Mark (1985), Economic theory in retrospect, Cambridge: Cambridge University Press.
3. Dimand, Robert W. (2008). Durlauf, Steven N.; Blume, Lawrence E. (eds.). Macroeconomics, origins and history. The New Palgrave Dictionary of Economics. pp. 236–44.
4. Blanchard, Olivier (2011). Macroeconomics Updated (5th ed.). Englewood Cliffs: Prentice Hall p.p.580-600.
5. M.Horton and A.El-Ganainy, Fiscal policy: taking and giving away, International Monetary Fund, 28 March 2012.
6. K.Mathai, Monetary policy: stabilizing prices and output, International Monetary Fund, 28 March 2012.
7. NAYYAR, Deepak (2008). 'Macroeconomics of Structural Adjustment and Public Finance in Developing Countries: A Heterodox Perspective', International Journal of Development Issues, Vol. 7, No. 1, June, pp.4-28.

8. OCAMPO, Jose Antonio (2003). 'Developing Countries Anti-Cyclical Policies in a Globalized World', in Amitava Dutt and Jaime Ros (eds.) Development Economics and Structuralist Macroeconomics: Essays in Honour of Lance Taylor, Edward Elgar, Cheltenham.
9. NAYYAR, Deepak (2002). 'Capital Controls and the World Financial Authority: What Can We Learn from the Indian Experience?' in J. Eatwell and L. Taylor eds. International Capital Markets: Systems in Transition, Oxford University Press, New York. NAYYAR, Deepak (2003). 'Globalization and Development Strategies', in J. Toye (ed.) Trade and Development: New Directions for the Twenty-first Century, Edward Elgar, Cheltenham. NAYYAR, Deepak (2007). 'Macroeconomics in Developing Countries', Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review, Vol. LIX, No. 242, September, pp.249-269.

Websites

10. Economic Policy. Disponible: https://www.cliffsnotes.com/study-guides/economics/introduction/economic-policy
11. Economics online. Disponible: https://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Supply-side_policies.html

THE ROLE OF MACROPRUDENTIAL POLICY INSTRUMENTS IN THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

ROLUL INSTRUMENTELOR POLITICII MACROPRUDENŢIALE ÎN DEZVOLTAREA SECTORULUI BANCAR AL REPUBLICII MOLDOVA

[1]Victoria COCIUG, PhD
email: v_cociug@mail.ru
[2]Victoria POSTOLACHE, PhD
email: vic.postolache@yahoo.com
[1]Academy of Economic Studies of Moldova,
str. Banulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chisinău, Republic of Moldova
[2]Alecu Russo Balti State University,
str. Puşkin, No. 38, MD-3100, Balti, Republic of Moldova

Abstract: *The actuality of the study lies in the role and importance of a macroprudential policy consistent with the changes in the market economy and implicitly in the banking sector, and its ability to perfectly integrate in the current economic reality.*
The aim of the research is to develop conceptual approaches to macro-prudential policy and to identify its advantages and disadvantages by the regulatory authority of the national banking sector.
Research methods. A systematic approach, historical and economic-statistical methods were used.
Results. Following the research, they were described the main instruments of macroprudential policy according to various classification criteria and their influence appreciated on the development of the banking sector.
Key words: credit macroprudential policy, banking sector, prudential regulation, systemic risk.

JEL CLASSIFICATION: E43, E58, G18, G28

INTRODUCERE

Problemele de stabilitate financiară au fost întotdeauna în centrul autorităţilor de reglementare internaţionale şi naţionale, dar instrumentele pentru soluţionarea acestora au fost în mare parte limitate de cadrul restrâns al microeconomiei. Criza financiară globală a adus înţelegerea stabilităţii financiare la un nivel fundamental nou, dar cu multe variabile necunoscute şi adesea independente. În acelaşi timp, fără formarea unui mecanism de stabilitate financiară, eficienţa eforturilor de reglementare, chiar şi cu un design bine pus la punct al supravegherii bancare microprudenţiale, poate fi minimizată.

Ultima criză care s-a produs şi a avut ca origine o componentă financiară, în special cea bancară, invocă existenţa unei supra îndatorări financiare la nivel mondial şi posibilitatea producerii unei noi crize în perspectivă la fel financiar-bancară, mă orientează să pun accentul pe politica macrorpudenţială ca unul din elementele politicii macroeconomice de stabilizare. Politica macroeconomică de stabilizare din perspectiva unei politici macroprudenţiale eficiente menţine sectorul financiar şi determină existenţa posibilităţii de a diminua riscul sistemic şi efectele şocurilor financiare externe prin menţinerea unui sistem financiar robust.

În acest sens, în teoria economică este obişnuit să se identifice două tipuri de politică macroeconomică:

- politica anticiclică;
- politica de stabilizare.

O economie se consideră stabilă atunci cânt sistemul ei financiar este capabil să asigure vitalitatea fluxurilor financiare prin componenta de atragere a resurselor financiare şi absorbţia de lichidităţi excesive, componenta de finanţare a economiei şi cea de transferabilitate de fonduri. La acest capitol, instrumentul principal al politicii macroeconomice de stabilizare este politica macroprudenţială care urmăreşte stabilitatea sectorului bancar, deoarece cele 3 aspecte ale sistemului financiar sunt asigurate de sistemul bancar, în special în ţările emergente.

În acest context, menţionăm un interes sporit faţă de politica macroeconomică de stabilizare promovată de stat pentru îmbunătăţirea situaţiei macroeconomice prin evitarea de riscuri sistemice, care ar genera un nou val de criză în economie.

MATERIAL ŞI METODĂ

Componentele majore care ţin de studiul problemei abordate se referă la cercetarea teoriilor monetariste existente la moment (teoria lui J. M. Keynes, teoriile monetariste etc.) şi identificarea rolului lor în evaluarea efectelor politicii macroprudenţiale asupra situaţiei economice a ţării. Cercetările cu aspect macroeconomic şi cele cu referire la politica macroprudenţială sunt pe larg dezvoltate în diverse teorii, plus la toate constituie o preocupare permanentă a organismelor de reglementare internaţionale care publică, frecvent, cercetările ştiinţifice în acest domeniu. Interesul ştiinţific al cercetătorilor în domeniul politicii macroeconomice de stabilizare, a celei macroprudenţiale a demarat odată cu semnalarea primelor perturbaţii economico-financiare ale crizei mondiale şi a necesităţii identificării de politici întru soluţionarea problemelor apărute.

Fondatorii teoriei macroeconomice de stabilizare sunt clasicii economiei politice - F. Quesnay, A. Smith, D. Ricardo, D. Hume, J.-B. Say, D.S. Mill, T.R. Malthus, L. Sismondi, K. Marx. Fundamentul teoretic al stabilităţii macroeconomice a fost, de asemenea, luat în considerare în mod cuprinzător în lucrările reprezentanţilor teoriei neoclasice: J. Clark, A. Marshall, F. Edgeworth, I. Fisher, V. Pareto, L. Walras, C. Wixel, A. Pigou, care au susţinut ideea echilibrului simultan pe toate pieţele. „Revoluţia" în teoria stabilităţii macroeconomice a fost realizată de D.M. Keynes, a cărui idei au fost dezvoltate în continuare în lucrările reprezentanţilor post-keynesismului D. Hicks, E. Hansen, A. Leihuonwood ş.a. Adepţii monetarismului M. Friedman, F. Mondiliagni afirmă că politica monetară este net superioară politicii fiscale în realizarea politicii macroeconomice de stabilizare. Rolul-cheie în realizarea politicii macroeconomice de stabilizare ar trebui să fie jucat de politica monetară, a cărei conduită este modelată de regulile politicii monetare; instrumentul principal este rata nominală de bază a băncii centrale. Este important de menţionat că politica monetară poate fi aplicată cu succes numai în scopuri de stabilizare pe termen scurt, iar pe termen lung rolul masei monetare sunt neutru.

Necesitatea existenţei politicii macroeconomice de stabilitate este dictată de interesele unui stat în determinarea echilibrului între capacitatea sa de a-şi atinge obiectivele fixate şi posibilităţile lui de a amortiza şocurile şi riscurile externe. În proces de identificare a acestui echilibru, statul utilizează diverse pârghii care au condus la formarea unor componente ale politicii macroeconomice de stabilizare precum:

- politica monetară (monetar-creditară);
- politica fiscală (bugetar-fiscală);
- politica macroprudenţială.

Ultima criză financiară a arătat că dezvoltarea sectorului financiar este imposibilă fără acţiuni coordonate ale instituţiilor care reglementează anumite segmente ale sectorului financiar pentru a preveni instabilitatea financiară, atât la nivel mondial, cât şi la nivel naţional. Pentru soluţionarea deficienţelor apărute este necesară aplicarea unei politici macroeconomice de stabilizare care va avea ca efect intervenţia statului pe toate segmentele de activitate. În acest context, elaborarea şi promovarea unei politici macroeconomice de stabilizare coerente cu vectorul de dezvoltare a ţării va realiza un impact benefic asupra situaţiei economice a statului cu implicaţia obligatorie a tuturor instrumentelor politicii macrorpudenţiale ca element component a politicii macroeconomice de stabilizare.

Realizarea politicii macroeconomice de stabilizare în general şi a celei macroprudenţiale în particular, poate avea o dublă influenţă asupra dezvoltării sistemului financiar, la fel ca orice restricţii implementate în orice sistem existent. Introducerea cerinţelor stricte de creare şi menţinere a rezervelor de lichidităţi, a restricţiilor de curs valutar şi a altor cerinţe aplicate instituţiilor financiare, au ca scop prevenirea sau atenuarea efectelor crizelor, şi în acelaşi timp, sporirea costurilor de menţinere a lichidităţilor şi reducerea oportunităţilor de investiţii ale instituţiilor financiare subsidiare. În general, mecanismele de piaţă ale funcţionării sistemului financiar şi alocarea eficientă a resurselor în economie sunt distorsionate, ceea ce duce în cele din urmă la o scădere a rentabilităţii şi a capacităţii de a genera lichidităţi în viitor. În final, avem un paradox în contradicţia dintre stabilitatea sistemului şi eficienţa acestuia, cu alte cuvinte între lichiditatea pe termen scurt şi cea pe termen lung la nivel de economie.

Literatura de specialitate arată că majoritatea crizelor financiare sunt adesea precedate de un episod de creştere rapidă a creditului, susţine P. Agenor în studiul său „External Shocks, Financial Volatility and Reserve Requirements in an Open Economy" [1]. De aceeaşi părere sunt şi P. Coudert, P. Pouvelle [2] şi Kaminsky şi Reinhart [3], C. Borio [4] care au identificat creşterea excesivă a creditului ca fiind factor major în declanşarea unei crize financiare. Liberalizarea financiară stimulează fluxurile de capital care au ca rezultat un exces de lichiditate şi pot duce astfel la o creştere a împrumuturilor bancare şi a banilor în circulaţie. Când aceste fluxuri masive de capital în economie sunt mediate de un sistem financiar subdezvoltat şi slab reglementat, acestea conduc la creşterea consumului şi, prin urmare, la importuri, în timp ce investiţiile rămân scăzute, economia devine atunci mai vulnerabilă la şocuri exogene [Sa S., 2006; Kaminsky şi Reinhart, 1999]. Excesul de credit tinde să aprofundeze dezechilibrele macroeconomice interne provocând o cerere excesivă, presiuni inflaţioniste şi generând bule de preţ speculative ale activelor [Allen F., Gale D., 2000; Rajan R. G., 2009]. Savanţii J. Caruana, B. Cohen [8] şi M. Draghi [9] arată că este necesar să existe un fond anticiclic curat pentru a modera ciclul financiar, mai precis ciclul creditului. P. Agenor [1], la rândul său, nu acordă prea multă atenţie pernei de capital anticiclice, deoarece, spune el, este mai util să gestionăm disfuncţionalitatea sistemului financiar printr-un instrument mai simplu şi cunoscut, cum ar fi rezervele minime obligatorii în loc să ne concentrăm prea mult pe această pernă dificilă pentru a deveni operaţională.

Obiectivul politicii macroprudenţiale trebuie să fie clar şi bine definit în condiţiile în care mandatul ierarhic sau obiectivul final al politicii macroprudenţiale trebuie să fie stabilitatea financiară. Acest lucru este greu de realizat, de aceea este necesar de a identifica obiectivul intermediar de stabilizare a sistemului financiar după cum este prezentat în figura 1.

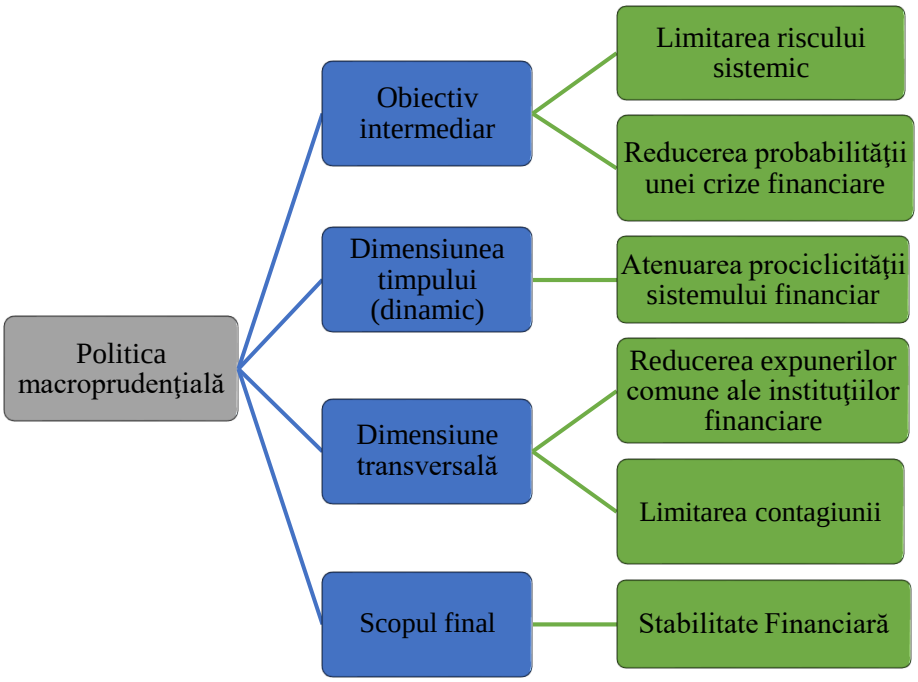

Figura 1. Rolul obiectivelor intermediare în polica macroprudenţială
Sursa: adaptat de autor după Kaminsky şi Reinhart, 1999

Obiectivul intermediar al politici macroprudenţiale este de a limita riscul sistemic şi de a reduce probabilitatea unei crize financiare. În general, riscul sistemic abordat de politica macroprudenţială se manifestă în două dimensiuni, acestea sunt dimensiunea dinamică sau dimensiunea temporală şi transversală. Dimensiunea temporală are ca scop contracararea naturii prociclice a sistemului financiar prin atenuarea ciclurilor financiare, în timp ce dimensiunea transversală vizează reducerea expunerilor comune ale instituţiilor şi limitarea efectelor de contagiune.

Politica macroprudenţială reorientează mai multe instrumente de natură microprudenţială pentru a lupta împotriva fragilităţilor şi dezechilibrelor financiare, ceea ce estompează linia dintre cele două abordări. Fiecare instrument microprudenţial aplicat instituţiilor sistemice sau instituţiilor care vizează surse specifice de risc (dimensiunea transversală a riscului sistemic) sau într-un mod anticiclic (dimensiunea temporală a riscului sistemic) poate fi considerată macroprudenţială. Cu toate acestea, nu toate instrumentele macroprudenţiale sunt de origine microprudenţială.

În susţinerea acestei afirmaţii este necesar de a evalua cât de bine este integrat sectorul bancar în economia ţării. Nivelul de dezvoltare a sistemului bancar se caracterizează prin indicatori precum:

- saturarea economiei cu împrumuturi bancare (credite/PIB, %);
- active bancare (active / PIB, %);
- active bancare în sistemul financiar (active bancare /active pe sistem financiar, %).

Indicatorii menţionaţi sunt prezentaţi în figura 2, din care rezultă că ponderea activelor bancare în PIB în perioada 2014 – 2017 activele totale pe sistem bancar în active totale pe sistem financiar s-au redus de la 93,95% la 89,92% din cauza crizei bancare atestate în această perioadă şi a închiderii celor 3 bănci din sistem. O tendinţă similară se atestă şi la raportul active bancare raportate la PIB, care s-au micşorat de la 84,03% la 43,7%, adică în jumătate, ceea ce indică la o evoluţie în creştere a PIB-ului în această perioadă, dar mai lentă decât sporirea activelor bancare. Creditele acordate persoanelor fizice raportate la PIB reflectă şi ele o tendinţă de descreştere în anii 2014 – 2017 din

cauza unor dobânzi prea mari la creditele bancare şi pentru anii 2018 – 2019 situaţia se ameliorează datorită programului „Prima Casă" implementat la nivel de ţară şi susţinut activ din partea statului.

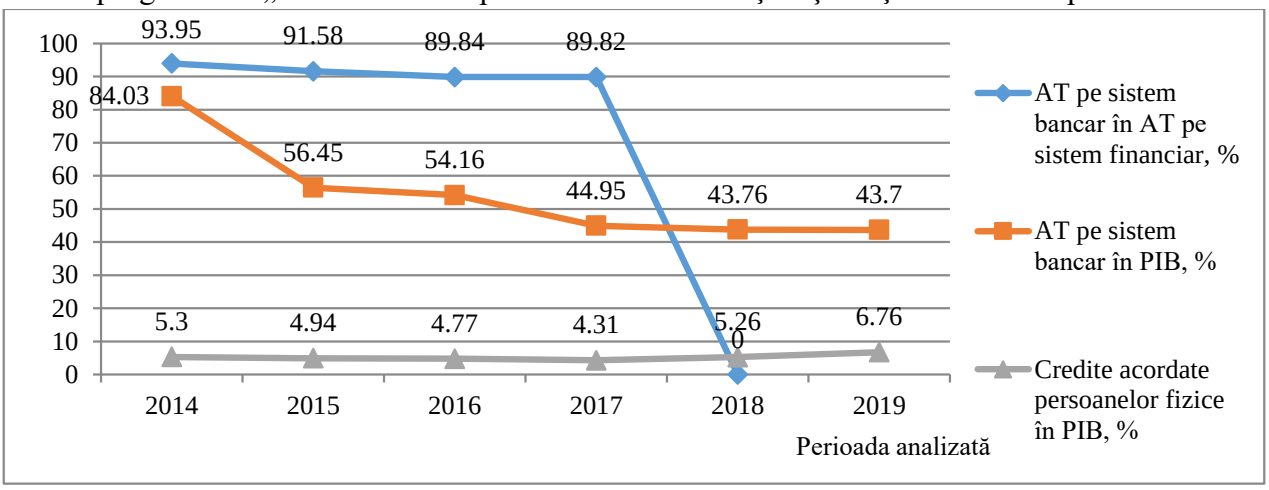

Figura 2. Modificarea indicatorilor macroeconomici ai sectorului bancar

Sursa: elaborat de autor în baza datelor de pe https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/drsb/DRSB1.xhtml?id=0&lang=ro

Analiza calităţii portofoliului de credite începe cu evaluarea creditelor neperformante şi a celor expirate în dinamică în baza datelor din figura 3.

Creditele neperformante s-au redus în anii 2014 – 2015 de la 4790,34 mil. lei la 3798,58 mil. lei datorită modificărilor produse în sectorul bancar şi a îmbunătăţirii calităţii portofoliului de credite. Pentru anii 2015 – 2017 este prezentă o majorare a sumei creditelor neperformante din cauza problemelor apărute în sectorul bancar, îndeosebi apariţia creditelor problematice la cele 3 bănci care sunt în proces de lichidare. Situaţia este una mai bună la finele anului 2019 când atestăm o diminuare a sumei creditelor neperformante la 3428,31 mil. lei din cauza modificării proprietarilor la două din băncile sistemice din sectorul bancar şi această reducere este apreciată ca fiind una pozitivă.

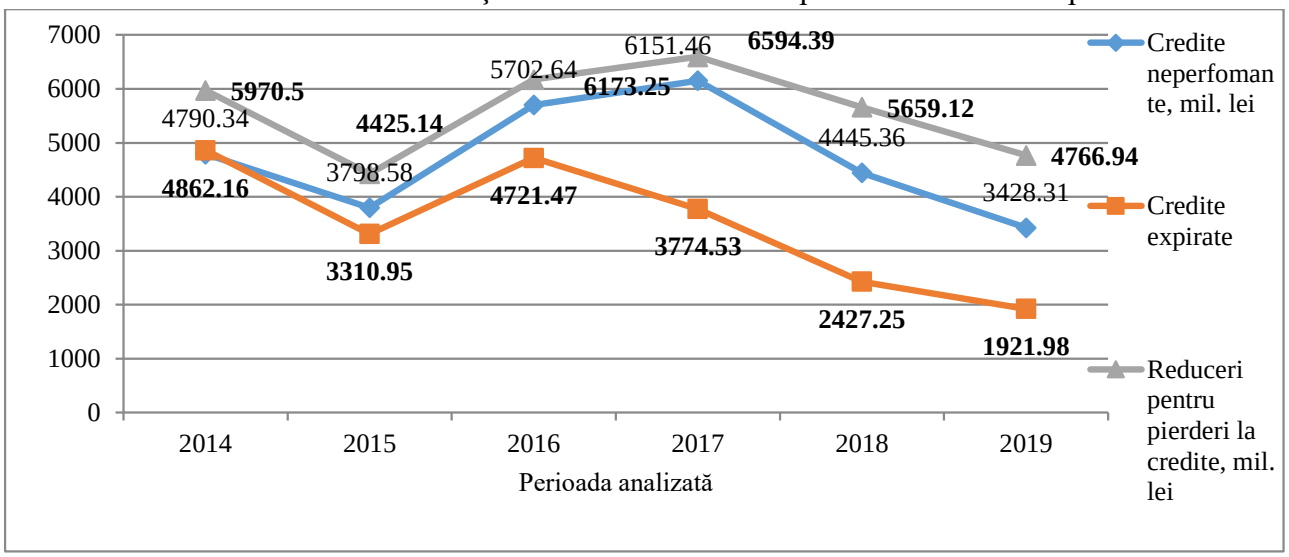

Figura 3. Dinamica creditelor expirate şi a celor neperformante

Sursa: elaborat de autor în baza datelor de pe https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/drsb/DRSB1.xhtml?id=0&lang=ro

Reducerile pentru pierderi la credite pe sector bancar au manifestat o evoluţie identică cu creditele neperformante, deoarece ele se constituie anume pentru a proteja băncile contra nerecuperării totale a creditelor care şi-au modificat calitatea în baza creării fondului de rezervă în

dependenţă de respectarea de către debitori a graficului de rambursare a creditului şi a atribuirii lui la una din categoriile amintite mai sus.

Creditele expirate pe sector bancar indică o reducere în anii 2014 – 2015 de la 4862,16 mil. lei la 3310,95 mil. lei şi caracterizează pozitiv măsurile luate de băncile autohtone pentru ameliorarea situaţiei acestor credite. Pentru anii 2015 – 2016 este prezentă o majorare din cauza similară cu creditele neperformante, adică existenţa unui exces de credite expirate la „Banca de Economii" SA fapt cea provocat distorsiuni considerabile în sectorul bancar naţional. Cu toate acestea, pentru anii 2016 – 2019 se atestă o descreştere uniformă de la 4721,47 mil. lei la 1921,98 mil. lei, indicând o muncă enormă din partea BNM şi inclusiv a departamentului de credit în lucrul cu clienţii.

Este important de reţinut că reglarea macroprudenţială se bazează pe supravegherea microprudenţială. Diferenţa-cheie dintre abordarea macroprudenţială este stabilirea unor standarde mai stricte pentru instituţiile importante din punct de vedere sistemic şi natura dinamică a măsurilor aplicate, în timp ce politica microprudenţială vizează minimizarea riscurilor idiosincratice. Alte neconcordanţe sunt rezumate în tabelul 1.

Tabelul 1. **Abordări contradictorii**

Instrumente	Nivelul micro		Nivelul macro	
	Avantaje	Dezavantaje	Avantaje	Dezavantaje
Stress testul	permite evaluarea adecvării capitalului într-o anumită instituţie financiară	Nu ia în considerare relaţia cu alte contrapartide	Evaluarea impactului cumulativ al riscurilor idiosincratice asupra sectorului financiar	Modelarea dificultăţilor efectului de transmisie şi de domino într-un mediu imprevizibil
Normative economice	Limitarea riscului de credit şi crearea de rezerve pentru pierderile posibile ale instituţiilor financiare	Îndeplinirea cerinţelor privind suma rezervelor şi a capitalului nu este capabilă să asigure de facto stabilitatea sectorului financiar	Creşterea calitativă a managementului riscurilor în instituţiile financiare, o atenţie sporită la riscurile de piaţă şi la relaţiile transfrontaliere	Nevoia de a avea un stoc de capital şi rezerve poate conduc la o scădere a ofertei de credit la nivel macro
Constrângeri structurale asupra activelor şi pasivelor	„Reglarea fină" a echilibrului instituţiei financiare	Reduce eficienţa afacerilor a instituţiilor financiare foarte îngust specializate	Reducerea potenţială a impactului bulelor de preţ asupra economiei. Caracter dinamic	Potenţial poate duce la eliminarea din industrie a instituţiilor financiare cu profit relativ scăzut

Sursa: adaptat de autor după Allen, F., Gale, D. 2000

REZULTATE ŞI DISCUŢII

Abordarea macroprudenţială ne duce înapoi la o viziune macroeconomică a supravegherii sistemului financiar, interacţiunea dintre sistemul financiar şi economia reală şi interdependenţele care unesc componentele sistemului financiar pentru a reduce riscul sistemic. Prin urmare, politica macroprudenţială este o politică care utilizează în principal instrumente prudenţiale (capitaluri proprii, rapoarte financiare etc.) pentru a limita riscul sistemic care poate avea repercusiuni grave asupra economiei reale (activitatea economică).

În cadrul analizei politicii macroprudenţiale ca element al politicii macroeconomice de stabilizare accentul se pune atât pe analiza dinamică a indicatorilor macroeconomici cât şi pe evaluarea influenţei factorilor asupra modificării acestora. Prin prisma secvenţelor de aplicare a politicii macroprudenţiale se evaluează mecanismele de influenţă şi control asupra acesteia.

Necesitatea implementării în timp util a măsurilor anticiclice determină sarcina principală a reglementării macroprudenţiale - crearea unui sistem de avertizare timpurie cu privire la posibila apariţie a instabilităţii financiare. Sistemul de avertizare timpurie include un set de indicatori care pot semnala în prealabil despre acumularea instabilităţii în sistemul financiar şi care sunt monitorizaţi în permanenţă.

Politica macroprudenţială este o politică preventivă, previne un posibil dezechilibru (criză) al sistemului financiar şi aplică strategii pentru a evita o criză financiară. Puterea sa constă în natura sa preventivă. Ea nu trebuie doar să prevină, ci să fie rezistentă şi capabilă să absoarbe şocurile.

Gestionarea stabilităţii financiare conduce la propuneri de acţiuni pentru reducerea riscurilor, contracararea acumulării excesive de riscuri şi gestionarea situaţiilor de criză. Aceste propuneri se bazează pe o monitorizare permanentă a indicatorilor macroeconomici şi financiari şi pe un diagnostic regulat al evoluţiei riscurilor (figura 4).

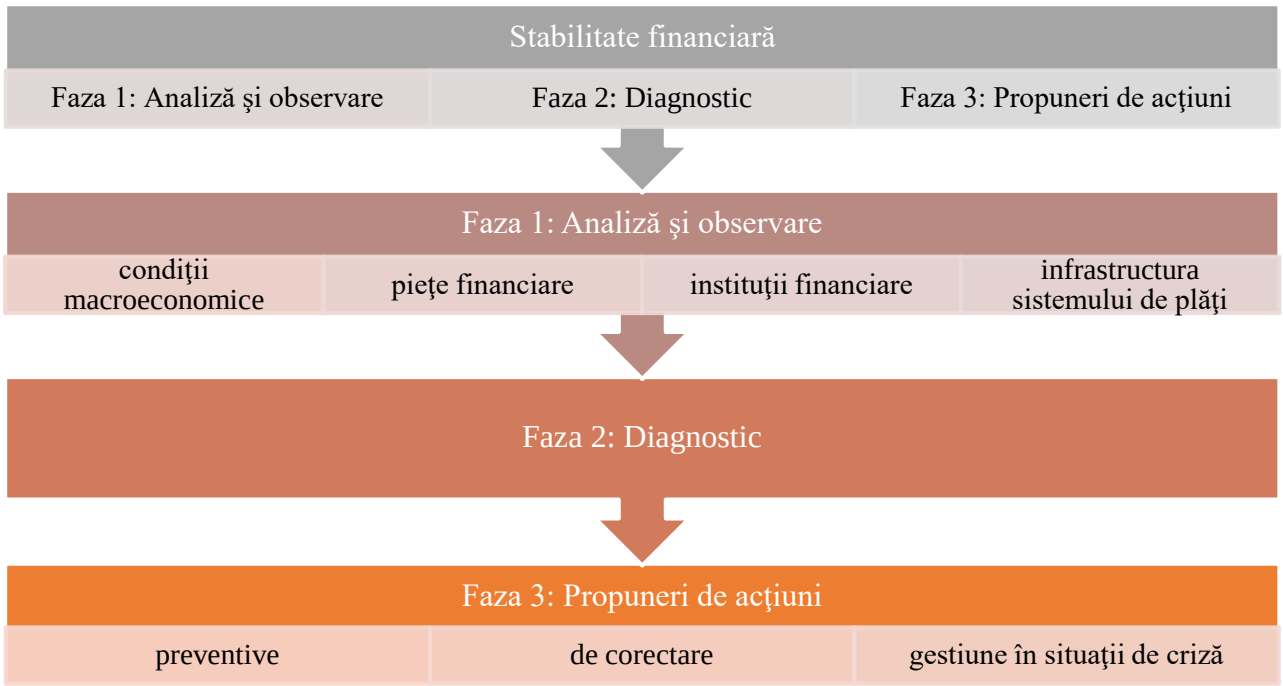

Figura 4. Etape în gestionarea stabilităţii financiare

Sursa: adaptat de autor după Banque de France, https://www.banque-france.fr/stabilitefinanciere/lorganisation-de-la-stabilite-financiere-en-france-et-au-niveauinternational/en-france.html

Politicile macroprudenţiale pot fi definite ca „măsuri şi cadru instituţional al căror obiectiv specific este de a controla riscurile care afectează întregul sistem financiar" susţine Vinals, 2011, cu alte cuvinte care au ca scop limitarea riscului sistemic [FMI, 2013]. Politicile macroprudenţiale nu se ocupă de instituţiile financiare individuale, aşa cum o face supravegherea microprudenţială, cu excepţia cazului în care un eşec din partea lor poate ameninţa întregul sistem financiar. Aceste instituţii sunt apoi calificate drept „sistemice". Pentru a atinge acest obiectiv final, politicile macroprudenţiale încearcă să atenueze două fenomene: pe de o parte, prociclicitatea finanţării care generează inversări bruşte de credit şi lichiditate în economie (dimensiunea temporală a riscului), pe de altă parte dispersează concentrarea riscului pe câteva instituţii şi pieţe financiare care sunt puternic integrate în sistemul financiar naţional şi internaţional (dimensiunea transversală a riscului).

Pentru a gestiona fenomenele de prociclicitate şi interconectare, politica macroprudenţială stabileşte reguli care pot depinde de situaţia din ciclul economic sau de mărimea băncii. Principiul este de a avea reguli mai restrictive în timpul fazelor ascendente ale ciclului (pentru a reduce

dimensiunea creşterii creditului), mai puţin restrictive în timpul fazelor descendente ale ciclului (pentru a reduce vânzările de urgenţă şi reducerea creditului) şi în cele din urmă mai restrictive pentru băncile sistemice (pentru a le spori capacitatea de a opri efectele de contagiune). Instrumentele macroprudenţiale pot fi clasificate în funcţie de aceste obiective, dar şi în funcţie de posturile de bilanţ ale băncilor asupra cărora acţionează. Astfel, literatura de specialitate vine cu o clasificare de patru categorii a căror logică este rezumată în figura 5.

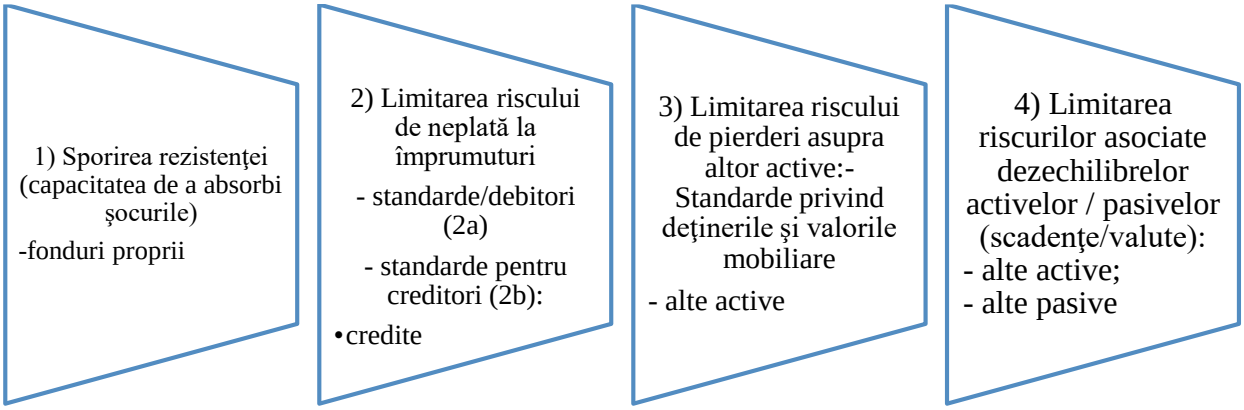

Figura 5. Componenţa instrumentelor macroprudenţiale
Sursa: adaptat de autor după Coudert, P., Pouvelle, C. 2008

O primă categorie vizează în mod specific valoarea capitalului bancar, pentru a consolida rezistenţa la şocuri şi, astfel, a reduce riscul de insolvenţă. Instrumentele disponibile sunt modularea anticiclică a cerinţelor de capital, restricţiile privind efectul de levier şi provizioanele dinamice (supraîncărcarea provizioanelor în timpul fazelor de extindere). Celelalte categorii de instrumente vizează reducerea expunerii la riscul de pierderi asupra activelor deţinute (împrumuturi şi valori mobiliare) şi riscurile de dezechilibre între active şi pasive. Prin urmare, se va precăuta posibilitatea de a modifica structura bilanţului.

Cea de-a doua categorie vizează reducerea riscului de nerambursare a creditelor. În cadrul acestei categorii, o primă serie de instrumente (2a) se aplică la nivelul debitorilor şi stabileşte plafoane pentru ratele datoriilor care variază în timp: raportul serviciului datoriei la venit, (datoria la venit, sau raportul dintre creditul contractat şi venitul debitorului) şi raportul datorie / capitaluri proprii (împrumut la valoare, sau raport între împrumut şi valoarea de piaţă a activului pe care îl finanţează) pentru a limita influenţa din partea împrumutatului. Un obiectiv secundar al acestor instrumente este diminuarea riscului unei creşteri a preţurilor activelor, în special a imobilelor. O a doua serie de instrumente se aplică la nivelul băncii (2b) şi guvernează creşterea globală sau sectorială a creditului băncii, precum şi concentrarea creditului.

O a treia categorie de instrumente are ca scop diminuarea riscului de pierderi asupra celorlalte active ale instituţiilor financiare (participaţii, valori mobiliare).

În cele din urmă, a patra categorie de instrumente urmăreşte să limiteze riscurile asociate dezechilibrelor dintre active şi pasive, în ceea ce priveşte lichiditatea, monedele sau ratele dobânzii. Pe de o parte, aceste instrumente vor impune limite diferenţelor de scadenţă între resurse şi angajamente, expunerii la riscul de curs valutar (datorii în valută sau poziţia netă) şi expunerii la riscul ratei dobânzii. Pe de altă parte, modularea rezervelor minime face posibilă facilitarea gestionării şocurilor de lichiditate, în special prin eliberarea de lichidităţi în faze de stres.

Parametrii stabilităţii dezvoltării sistemului bancar ar trebui să fie:

- dinamica pozitivă a indicatorilor sectorului bancar şi a economiei ţării în ansamblu;

- dezvoltarea tehnologiilor informaţionale bancare;
- introducerea de noi produse şi servicii bancare.

În funcţie de instrumentele politicii macroprudenţiale analizate este necesar de a menţiona că pe parcursul anilor 2019 - 2020 au fost operate modificări la regulamentul cu privire la lichiditatea băncii, fiind introdus şi regulamentul privind cerinţele de acoperire a necesarului de lichiditate pentru bănci care este parte componentă a implementării cerinţelor BASEL III în Republica Moldova. Astfel, se tinde spre asigurarea unei dezvoltări stabile a sectorului bancar naţional.

CONCLUZII

Gândirea globală în termeni de politică macroprudenţială este, fără îndoială, corolarul conceptului de risc sistemic în finanţe: într-o lume în care capitalul circulă liber şi în care progresul tehnologic face să cadă ideea de localizare a serviciilor financiare, eficienţa politicii macroprudenţiale este pusă sub semnul întrebării atunci când este gândită doar la nivel local. Această situaţie este paradoxală, deoarece tocmai din cauză că poate fi direcţionată către anumite sectoare, pieţe, active este considerată relevantă şi complementară altor politici economice, în special politicii monetare. Acest paradox apare din faptul că, până în prezent, autorităţile responsabile de implementarea lor nu au luat în considerare în general efectele de transmisie şi contaminare. Prin urmare, pare necesar să se răspundă la această externalitate prin dezvoltarea unui cadru care să favorizeze coordonarea acestor politici, de la identificarea comună a riscurilor de natură sistemică până la evaluarea lor, luând în considerare fenomenele de contagiune sau transmisie, fără a lua în considerare acest lucru cauzează prerogative naţionale sau locale: alocarea competenţelor şi responsabilităţilor, precum şi alegerea instrumentelor, ar trebui să fie determinate mai ales de natura şi originea riscului sau şocurilor identificate.

Această misiune de coordonare ar trebui să se desfăşoare la diferite niveluri, regionale sau internaţionale, de către una sau mai multe autorităţi independente, care pot oferi şi anumite sfaturi în cazul unor obiective contradictorii. În arhitectura actuală a supravegherii financiare, această misiune ar putea fi îndeplinită de organisme precum FMI sau BRI, iar la nivel european de BCE.

BIBLIOGRAFIE

[1] AGÉNOR, P. R., K. ALPER, & L. PEREIRA DA SILVA. 2015. *External Shocks, Financial Volatility and Reserve Requirements in an Open Economy, Working Papers Series* 396, Central Bank of Brazil, Research Department.

[2] COUDERT, P., POUVELLE, C. 2008. *La croissance des crédits dans les pays d'Europe centrale et orientale est-elle excessive?* " Bulletin de la Banque de France, n° 172, avril.

[3] KAMINSKY, G .L., REINHART, C. M. 1999. *The twin crises: the causes of banking and balance-of payments problems, The American Economic Review*, vol. 89, n° 3, juin.

[4] BORIO, C. 2009. *L'approche macroprudentielle appliquée à la régulation et à la surveillance financières*, *Revue de la stabilité financière*, Banque de France, N° 13, pp. 35-46.

[5] SA, S. 2006. *Flux de capitaux et dynamisme du crédit dans les pays émergents*. Banque de France, *Revue de la Stabilité financière*, n° 9, décembre.

[6] ALLEN, F., GALE, D. 2000. *Bubbles and crises, Économic Journal*, vol. n° 110

[7] RAJAN, R. G. 2009. *The Credit Crisis and CycleProof Regulation*. Federal Reserve Bank of St. Louis *Review*, September/October.

[8] CARUANA, J., COHEN, B. H. 2014. *Cinq questions et six réponses sur la politique macroprudentielle*, Banque de France, *Revue de la stabilité financière*, n° 18, avril.

[9] DRAGHI, M. 2011. *Complémentarité et coordination des politiques macroéconomiques et financières pour remédier aux déséquilibres internes et externes*, Banque de France, *Revue de la stabilité financière*, n° 15, février.

[10] FMI 2013. *The Interaction of Monetary and Macroprudential Policies*, FMI, *IMF Policy Paper*, January. http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/012913.pdf

EVALUATION OF AUTOMOTIVE SECTOR COMPANIES WITH THE DISCOUNTED CASH FLOW METHOD

[1]Eser YEŞİLDAĞ, PhD
Email: eseryesildag@gmail.com
[2]Nihat TALAYCI
Email: nihat.talayci@iskur.gov.tr
[1,2]Uşak University, Republic of Turkey

Abstract. *The number of individual investors and Interest in the capital markets has recently increased rapidly in Turkey. Especially in the stock markets, investors should have basic and technical analysis information in order to make the right investment decisions. Among the fundamental analysis topics, company valuation methods have a very important place. In addition, although there are different company valuation methods, "Discounted Cash Flows Method", which is among these methods, is one of the most known and used methods. The purpose of this study is to evaluate the two important automotive sector shares traded in Borsa Istanbul (BIST) according to the Discounted Cash Flow Method and to calculate the real market price. In this study, in which the "Free Cash Flow to Firm" method, one of the Discounted Cash Flow Methods, is used, it is seen that the real firm values are lower than the current market values.*
Keywords: *Valuation, Firm Valuation, Discounted Cash Flows, Borsa İstanbul (BIST), Automotive Industry.*

JEL CLASIFICATION: D53, D81, G11, G13

1. Introduction

People have always wanted to grow their assets. One of the ways to grow these assets is to invest in the financial markets. Financial markets are places that contain many different markets and investment instruments and where people can easily invest. Some financial markets and investment instruments are fixed income and low risk, while others are variable return and high risk.

Investors who invest in financial markets generally want to earn high returns. However, high returns include high risks. In this case, investors want to reduce their risk level. One of the important ways to reduce risk is to have financial analysis knowledge. Thus, the investor will be able to invest in the future for a sufficient return at an appropriate risk level.

Although financial analysis is a very wide field, there are constantly preferred methods as analysis method. One of the most used analysis methods and evaluated within the scope of fundamental analysis is valuation. Value can be thought as a benefit provided by an asset or service. Valuation is the study performed to determine this value of the asset in the most accurate way. In financial markets, the price and value of the asset are generally not the same. For this reason, it is tried to be determined by valuation methods whether the prices of assets in the market are higher or lower than their real values.

The variables that most affect the value of an asset are the future cash flows, maturities and risks that the assets will provide. With valuation analysis, investors try to make better investment decisions by evaluating expected cash flows and risks in a certain term. Although there are many valuation methods, one of the most used methods is Discounted Cash Flows (DCF) method. This method calculates the price that an asset should be, taking into account the present values of the future cash flows of the asset. One of the most preferred risky investment instruments in financial markets is stocks. When investors invest in stocks, they want to know how stock prices will move in the future, whether they can make a profit, and whether the stock is less than its true value. One of the most used valuation methods in determining the value of stocks is the Discounted Cash Flow method (Carter & Demissew, 2008, p. 58-59); (Elmas, Yılmaz, & Yalçın, 2017, p. 1221-1222).

The future cash flows are difficult to predict and close attention should be paid to this issue. The cash flows that will occur should be discounted in line with the existing and potential risks and valuation should be done. It can be considered that correct valuation is made in previously determined cash flows such as rental income. However, even in this case there is a risk that the rent will not be paid. Therefore, if the appraiser acts carefully while determining future expectations and adopts multiple scenarios, the quality of the valuation will increase (French & Laura, 2005, p. 76-77).

In the light of this information, the main purpose of this study is to evaluate the companies of the automotive industry, Ford Automotive Industry Inc. (FROTO) and Tofaş Turkish Automobile Factory Inc. (TOASO), using the Discounted Cash Flow method, which is one of the most used valuation methods. The market values obtained as a result of the valuation were compared with the current market values and interpreted.

2. Literature

There are national and international academic studies in the literature especially on the discounted cash flow method. In addition, there are many studies conducted using different valuation methods. However, the number of studies in which several valuation methods are considered together is less. Some of these studies are as follows.

Hatipoğlu and Yener (2013) investigated the applicability of Discounted Cash Flow Methods in the Turkish energy sector. According to the study, the Free Cash Flow Method to Firm (FCFF) gave better results in the Turkish energy sector than the Free Cash flows to Equity method (FCFE). Bilir and Kulalı (2014) compared the Relative Valuation Method with the Discounted Cash Flow Method. Thus, he investigated which method can be chosen in which situations in terms of financial analysts. As a result, they determined that each method is an effective valuation method for their own purposes and that the methods are not superior to each other.

Altan and Karahan (2016) examined which of the firm valuation methods (Free Cash Flows to Firm (FCFF), Free Cash Flows to Equity (FCFE) and Economic Value Added (EVA) method) would yield better results in which sector. Five companies from each sector were determined and the firm values of the sectors were tried to found with these three methods. It has been found that the Economic Value Added Method is the most appropriate method in the energy, technology and transportation sectors, whereas the Free Cash Flows to the Firm Method in the food sector in determining the market values.

Elmas et al. (2017), using the discounted cash flow method, evaluated two companies in the BIST informatics industry. For this, cash flow to firm and cash flow to equity methods are used. As a result, it has been determined that the Free Cash Flows to Equity (FCFE) method is more consistent than the Free Cash Flows to Firm (FCFF) method.

After Masun (2017) introduced valuation methods, he made an application in the hotel and tourism sector. According to this study, the valuation methods gave very realistic results. In addition, these methods can be applied to operating in Turkey has been emphasized many tourism companies.

Çetiner et al. (2018) explained the discounted cash flow methods and made a valuation of a firm from the energy sector using the Free Cash Flow Method to Firm (FCFF). They stated that the way to reach correct results in the valuations made with reduced cash flows is to make accurate estimates.

3. Firm Valuation with Discounted Cash Flow Method

The value of an asset is tried to be estimated by expected cash flows. The value of an asset varies depending on the amount of cash flows it will generate in the future and its predictability. In the discounted cash flow method, high discount rate is used when determining the value of risky assets, and low discount rate is used when determining the value of safe assets (Damodaran, 2005, p. 696).

Net cash flows used in the discounted cash flow method is a different concept from the amount of profit. The difference between the company's cash inflows and cash outflows in a given period represents the net cash flow (Karapınar & Zaif, 2012).

The Free Cash Flows are found by deducting investment expenditures from the cash amount of the firm's activities. According to scope, cash flows from operating activities are divided into two categories: Free Cash Flows to Equity and Free Cash Flows to Firm (Karapınar & Zaif, 2012, p. 239).

3.1. Free Cash Flows to Firm (FCFF)

The Free Cash Flows to Firm (FCFF) takes into account cash flows to both equity and liabilities. In this respect, Free Cash Flows to Firm are one of the more comprehensive and the more used methods.

In this method, free cash flows must first be calculated. Free cash flows can be calculated as follows (Gündoğdu, 2017, p. 492-493):

Free Cash Flows = EBIT + Depreciation Expenses – FAI – CWC

Here;

EBIT: Earnings Before Interest and Tax

FAI: Fixed Asset Investments

CWC: Change of Working Capital

Later, in this method, the Weighted Average Cost of Capital (WACC) method is used as the discount rate of cash flows. Accordingly, the share value can be calculated using the formula below.

$$Share\ Value = \sum_{t=1}^{t=\infty} \frac{FCFF_t}{(1+WACC)^t}$$

Here;

$FCFF_t$: Free Cash Flow to Firm in year t

WACC: Weighted Average Cost of Capital

The weighted average cost of capital formula is as follows (Karapınar & Zaif, 2012):

$$WACC = i_d\,(1-t)\,w_d + i_s\,w_s$$

Here,

WACC: Weighted Average Cost of Capital

i_d = Borrowing Cost Ratio

i_s = Equity Cost

w_d= Weight of Liabilities in Total Resources

w_s=Weight of Equity in Total Resources

t = Tax rate

3.2. Free Cash Flow to Equity (FCFE)

In the Free Cash Flow to Equity (FCFE) method, only cash flows to equity are taken into account. In this method, the amount left to the capital owners after the liabilities are deducted is taken into the valuation. Here, the equity cost ratio is taken into account in discounting cash flows (Damodaran, 2005, p. 701).

$$Share\ Value = \sum_{t=1}^{t=\infty} \frac{FCFE_t}{(1+k_e)^t}$$

Here;

$FCFE_t$: Free Cash Flow to Equity in year t

k_e: Equity cost

4. Methodology of the Study

In this study, two automotive firms traded in BIST30, Ford Automotive Industry Inc. (FROTO) and Tofaş Turkish Automobile Factory Inc. (TOASO), are evaluated according to the discounted cash flow method. In this study, fixed growth models are used and it is assumed that the cash flows to be created by the firms in the future will increase continuously after the forecast periods.

For these calculations, five-year (2015-2019) balance sheets and income statements of two companies were taken into account. Then, firms' cash flows were tried to be estimated for the next five years (2020-2024).

5. Findings

In the study, five-year (2015-2019) data belonging to Ford Automotive Industry Inc. (FROTO) were used first and some items required to generate estimated cash flows were calculated. Then, cash flows for the next five-year period (2020-2025) were calculated in the light of the first five-year data. These calculations are shown in Table 1 and Table 2.

In Table 1, average values have been created in order to generate cash flows for the next 5 years by using 2015-2019 data. At the same time, free cash flows were tried to be formed with the help of Table 1.

Table 2 is created with the help of the averages calculated as a percentage of sales in Table 1. Thanks to the estimated figures, free cash flows of the next 5 years were calculated first and then these values were discounted to today. In addition, terminal values were calculated with the assumption of growth at a certain rate after 5 years.

Table 1: First five-year (2015-2019) financial statement data of FROTO (Turkish Liras, TL)

	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Sales Revenues	11.924.836.507	16.746.396.740	18.289.107.000	25.341.290.000	33.292.030.000	39.209.019.000
Cost of Sales (-)	-10.794.249.532	-14.886.511.502	-16.203.045.000	-22.704.095.000	-29.833.459.000	-35.193.802.000
Gross Profit/Loss	1.130.586.975	1.859.885.238	2.086.062.000	2.637.195.000	3.458.571.000	4.015.217.000
Operating Expenses	603.984.991	879.242.587	1.057.148.000	1.110.975.000	1.187.929.000	1.441.578.000
Net Operating Profit/Loss	526.601.984	980.642.651	1.028.914.000	1.526.220.000	2.270.642.000	2.573.639.000
EBIT	390.412.250	865.828.239	970.171.000	1.481.161.000	1.761.112.000	1.950.173.000
Tax (-)	-204.443.861	23.917.565	14.863.000	-8.822.000	77.916.000	-9.311.000
Depreciation (+)	304.730.151	405.107.370	456.387.000	473.624.000	569.203.000	775.988.000
Capital expenditures (-)	858.000.000	466.000.000	602.446.308	939.000.000	1.200.000.000	844.900.000
Change of working capital (-)	404.072.700	106.380.966	-22.859.327	-82.383.000	-780.844.000	-83.805.000
Free Cash Flow	-226.296.704	789.451.490	890.851.019	1.152.049.000	2.342.773.000	2.597.843.000

Table 2: FROTO's estimated cash flows for a five-year period (2020-2024) (TL)

	2020	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	Terminal Value
Sales Revenues	49.979.910.952	63.709.614.839	81.210.929.466	103.519.933.079	131.957.319.234	
Cost of Sales (-)	-44.729.604.460	-57.017.025.798	-72.679.856.440	-92.645.336.341	-118.095.422.392	
Gross Profit/Loss	5.250.306.491	6.692.589.042	8.531.073.026	10.874.596.739	13.861.896.841	
Operating Expenses	2.309.437.218	2.943.849.896	3.752.538.558	4.783.377.595	6.097.392.700	
Net Operating Profit/Loss	2.940.869.274	3.748.739.146	4.778.534.467	6.091.219.144	7.764.504.141	
EBIT	2.485.541.345	3.168.330.610	4.038.685.124	5.148.129.895	6.562.344.080	
Tax (-)	-497.108.269	-633.666.122	-807.737.025	-1.029.625.979	-1.312.468.816	
Depreciation (+)	1.085.206.661	1.383.317.759	1.763.321.301	2.247.713.507	2.865.170.408	
Capital expenditures (-)	1.893.948.346	2.414.224.382	3.077.422.560	3.922.804.228	5.000.416.002	
Change of working capital (-)	84.506.337	107.720.604	137.311.933	175.032.132	223.114.237	
Free Cash Flow to Firm	2.544.729.521	3.243.778.041	4.134.858.300	5.270.722.270	6.718.613.125	32.314.738.363
Discounted Cash Flow	2.049.585.780	2.104.263.258	2.160.399.385	2.218.033.074	2.277.204.276	26.027.060.124

Table 3: FROTO Share Value and Other Data (TL)

Calculation of WACC		Valuation Result	
Returns on a Risk Free Investment Rate	13,15	Total Cash Flows	10.809.485.773
Expected Market Return	6	Residual Value	26.027.060.124
Market Risk Premium	19,15	Cash and Cash Equivalents	3.202.952.000
Beta Rate	0,72	Financial Debts	2.589.213.000
Tax Rate	0,2	Equity Value	37.450.284.897
Financial Debts	2.589.213.000	Paid-in capital	350.910.000
Equity	4.664.921.000	Share Value	106,7
Equity + Debt	7.254.134.000		
Equity	0,643		
Debt	0,357		
Cost of Equity	26,938		
Cost of Debt	19,15		
WACC	0,242		
Terminal Grow Rate	0,20		

After calculating the discounted cash flows, the market value and share price of the company are shown in Table 3. Some data are needed to calculate these values. These data are given in Table 3. According to Table 3, the share price of FROTO company should be 106.70 TL. Considering that the current share price is around 70TL-80TL in the market, it can be said that it is valued cheaply according to the discounted cash flow method.

After these calculations, the market price of the second company, Tofaş Turkish Automobile Factory Inc. (TOASO), was calculated. In the study, five-year (2015-2019) data belonging to TOASO were used and some items required to generate estimated cash flows were calculated. Then, cash flows for the next five-year period (2020-2025) were calculated in the light of the first five-year data. These calculations are shown in Table 4 and Table 5.

In Table 4, average values have been created in order to generate cash flows for the next 5 years by using 2015-2019 data. At the same time, free cash flows were tried to be formed with the help of Table 4.

Table 5 is created with the help of the averages calculated as a percentage of sales in Table 4. Thanks to the estimated figures, free cash flows of the next 5 years were calculated first and then these values were discounted to today. In addition, terminal values were calculated with the assumption of growth at a certain rate after 5 years.

Table 4: First five-year (2015-2019) financial statement data of TOASO (TL)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sales Revenues	7.440.009.000	9.920.723.000	14.235.951.000	17.467.806.000	18.603.331.000	18.896.914.000
Cost of Sales (-)	-6.516.211.000	-8.780.540.000	-12.888.429.000	-15.551.677.000	-16.190.143.000	-16.510.459.000
Gross Profit/Loss	983.302.000	1.216.523.000	1.447.741.000	2.026.205.000	2.516.146.000	2.498.611.000
Operating Expenses	449.633.000	507.514.000	603.845.000	721.429.000	758.622.000	779.102.000
Net Operating Profit/Loss	533.669.000	709.009.000	843.896.000	1.304.776.000	1.757.524.000	1.719.509.000
EBIT	472.253.000	617.987.000	797.936.000	1.229.472.000	1.290.894.000	1.456.555.000
Tax (-)	-101.985.000	-212.814.000	-172.292.000	-53.346.000	-39.529.000	-25.084.000
Depreciation (+)	298.609.000	359.521.000	522.631.000	696.679.000	775.054.000	760.248.000
Capital expenditures (-)	858.000.000	466.000.000	602.446.308	939.000.000	1.200.000.000	710.220.000
Change in working capital (-)	404.072.700	106.380.966	-22.859.327	-82.383.000	-780.844.000	-83.805.000
Free Cash Flow	-327.809.700	708.963.034	959.232.019	1.198.184.000	2.152.951.000	1.878.426.000

Table 5: TOASO's estimated cash flows for a five-year period (2020-2024) (TL)

	2020	2021	2022	2023	2024	Terminal Value
Sales Revenues	22.964.318.340	27.907.197.800	33.913.991.155	41.213.697.064	50.084.604.255	
Cost of Sales (-)	-20.287.241.565	-24.653.902.406	-29.960.450.853	-36.409.189.934	-44.245.966.729	
Gross Profit/Loss	2.677.076.775	3.253.295.394	3.953.540.302	4.804.507.130	5.838.637.526	
Operating Expenses	1.061.398.210	1.289.855.391	1.567.486.088	1.904.874.495	2.314.882.965	
Net Operating Profit/Loss	1.615.678.564	1.963.440.003	2.386.054.213	2.899.632.635	3.523.754.561	
EBIT	1.407.238.351	1.710.134.759	2.078.227.112	2.525.548.297	3.069.151.666	
Tax (-)	-281.447.670	-342.026.952	-415.645.422	-505.109.659	-613.830.333	
Depreciation (+)	898.915.503	1.092.399.625	1.327.529.604	1.613.269.364	1.960.512.242	
Capital expenditures (-)	1.379.612.070	1.676.562.150	2.037.428.276	2.475.967.850	3.008.899.438	
Change in working capital (-)	47090899,23	57226825,55	69544426,11	84513288,26	102704074,1	
Free Cash Flow	1.369.338.768	1.664.077.605	2.022.256.537	2.457.530.519	2.986.493.624	12.958.194.925
Discounted Cash Flow	1.098.904.622	1.071.696.390	1.045.161.818	1.019.284.227	994.047.349	10.399.048.519

Table 6: TOASO Share Value and Other Data (TL)

Calculation of WACC		Valuation Result	
Returns on a Risk Free Investment Rate	13,15	Total Cash Flows	5.229.094.406
Expected Market Return	6	Residual Value	10.399.048.519
Market Risk Premium	19,15	Cash and Cash Equivalents	2.825.487.000
Beta Rate	0,72	Financial Debts	1.846.507.000
Tax Rate	0,2	Equity Value	16.607.122.925
Financial Debts	1.846.507.000	Paid-in capital	500.000.000
Equity	4.329.209.000	Share Value	33,2
Equity + Debt	6.175.716.000		
Equity %	0,701		
Debt %	0,299		
Cost of Equity	26,938		
Cost of Debt	19,15		
WACC	0,246		
Terminal Grow Rate	0,20		

After calculating the discounted cash flows, the market value and share price of the company are shown in Table 6. Some data are needed to calculate these values. These data are given in Table 6. According to Table 6, the share price of TOASO company should be 33.20 TL. Considering that the current share price is around 20TL-25TL in the market, it can be said that it is valued cheaply according to the discounted cash flow method.

CONCLUSION

Investors who invest in the stock market always take a certain amount of risk for return. Therefore, investors try to invest in the cheaper stocks to reduce their risk. It is possible to determine whether a stock is cheap or not with some analysis. We can basically divide these analyzes as fundamental and technical analysis. Technical analysis is based on graphic analysis and fundamental analysis is based on financial statement analysis.

There are many valuation methods available in fundamental analysis. One of the most used valuation methods is the Discounted Cash Flow Method. This method focuses on cash flows to the company in the coming years. The method, which takes into account the time value of money and market risk, provides important data to investors in terms of deciding whether the company is expensive or cheap compared to the current market value by reducing the value of future cash flows to today.

The purpose of this study is to evaluate the two important automotive sector shares (FROTO and TOASO) traded in Borsa Istanbul (BIST) according to the Discounted Cash Flow Method and to calculate the real market price. For this, 5-year (2015-2019) financial statements of the two companies were analyzed. Then, according to the averages of the values between 2015 and 2019, the next 5-year (2020-2024) values were determined.

The findings obtained showed that the real firm values of companies are lower than their current market values. More clearly, FROTO's post-valuation price was found to be 106.70 TL. Considering that the current share price is around 70TL-80TL in the market, it can be said that it is valued cheaply

according to the discounted cash flow method. In addition, the price of TOASO after the valuation was found as 33.20 TL. Considering that the current share price is around 20TL-25TL in the market, it can be said that it is valued cheaply according to the discounted cash flow method.

REFERENCES

1. Altan, M., & Karahan, N. S. (2016). Firmaya Serbest Nakit Akımları, Özsermayeye Serbest Nakit Akımları Ve Ekonomik Katma Değer Yöntemleri İle Firma Değerlemesi: Borsa İstanbulda Karşılaştırmalı Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11-23.
2. Carter, T., & Demissew, D. E. (2008). "Value innovation management and discounted cash flow", Management Decision. *1*(46), 58-76.
3. Çetiner, M., & Özöğüt, A. (2018). İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemi ile Şirket Değerleme ve Bir Uygulama Örneği. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches, 4*(9), 346-356.
4. Damodaran, A. (2005). Valuation Approaches and Metrics:A Survey of the Theory and Evidence. *1*(8), 693-784.
5. Elmas, B., Yılmaz, H., & Yalçın, S. (2017). Firma Değerlemesinde İndirgenmiş Nakit Akımları Yönteminin Kullanımı: Bıst Bilişim Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerinde Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5*(31), 1221–1238.
6. French, N., & Laura, G. (2005). Discounted Cash Flow: Accounting for Uncertainty. *Working Paper*, 1-17.
7. Gündoğdu, A. (2017). *Finansal Yönetim.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
8. Hatipoğlu, M., & Yener, E. (2013). Firma Değerlemesinde İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemi: BIST Elektrik Endeksinde Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3*(8), 7-29.
9. Karapınar, A., & Zaif, F. A. (2012). *Finansal Analiz / Uluslararası Finansal Raporlama Standartları İle Uyumlu.* Ankara: Gazi Kitabevi.
10. Masun, M. A. (2017). Firma Değerlemesi Yaklaşımları ve Otelcilik İşletmesi Örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 39*(1), 213-222.

EMIGRATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CAUSES AND FISCAL-BUDGETARY EFFECTS

EMIGRAREA IN REPUBLICA MOLDOVA: CAUZE SI EFECTE BUGETAR-FISCALE

Andrei PETROIA, dr.
Email: petroia5@hotmail.com
Academia de Studii Economice a Moldovei,
Departamentul "Finanțe și Asigurări",
Republica Moldova, mun.Chișinău, str. Bănulescu-Bodoni 61

ABSTRACT. *Labor migration remains a global phenomenon and more and more countries remain to be affected by this phenomenon. One of the main causes of the intensification of the migration process is globalization. The increase in interdependence between countries, facilitated by technological development, the frequency of transactions in goods, services and capital, together with the development of telecommunications and international transport, have had the effect of increasing the number of people who saw international migration as a way to escape poverty, unemployment and social, economic and political pressures in the country of origin.*
The Republic of Moldova is not an exception, being severely affected by the phenomenon of migration. The specifics of the evolution of migration processes in the Republic of Moldova are conditioned both by socio-economic and political changes and the process of democratization of society, as well as the development of market relations, the emergence of opportunities to obtain citizenship of European Union countries and other developed countries, visa liberalization for the citizens of the Republic of Moldova, etc.
International labor migration helps the citizens of the Republic of Moldova to survive in times of social and economic crisis, to cope with complex and profound socio-political, socio-economic and socio-cultural transformations. At the same time, it exacerbates a wide range of issues related to the socio-demographic security of the country and its subsequent civilizational development, but also has detrimental consequences on the budgetary-fiscal sector in the country.
Key words: labor migration, remittances, National Bureau of Statistics, developing countries, low-income countries, Republic of Moldova.

JEL CLASSIFICATION: E62, F22, H69, O15, R23

1. INTRODUCERE

Migrația forței de muncă rămâne a fi un fenomen global și tot mai multe țări rămân afectate de fenomenul dat.

Schimbările economice și politice din țările Europei Centrale și de Est, împreună cu tensiunile etno-sociale în regiune, au efectat transformarea unor țări din țări tranzit în țări de destinație. În rezultat, multe din aceste țări se confruntă cu o migrațiune vastă, însă legislația și infrastructura este insuficientă sau lipsește pentru a face față consecințelor economice și sociale.

Una din cauzele principale al intensificării procesului de migrație este și globalizarea. Creșterea interdependenței între țări, facilitată prin dezvoltarea tehnologică, frecvența tranzacțiilor cu bunuri, servicii și capitaluri, împreună cu dezvoltarea domeniului telecomunicațiilor și a transportului internațional, au avut drept efect creșterea amplă a numărului persoanelor care vedeau în migrațiunea internațională o modalitate de a scăpa de sărăcie, șomaj și presiuni de ordin social, economic și politic în țara de origine.

În acest context regional și internațional, Republica Moldova nu este o excepție, fiind afectată grav de fenomenul migrației. Specificul evoluției proceselor migraționiste în Republica Moldova sânt

condiționate atât de schimbările cu caracter social-economic și politic, cum ar fi consecințele destrămării URSS și conflictului armat din stânga Nistrului, cât și de procesul de democratizare a societății, precum și dezvoltarea relațiilor de piață, apariția unor oportunități de a obține cetățenia unor țări din Uniunii Europene și alte țări dezvoltate, liberalizarea regimului de vize pentru cetățenii Republicii Moldova etc.[MORCOTÎLO I., FALA A., 2014]

Toate aceste procese, în mare parte de ordin obiectiv, au influențat și în continuare influențează schimbarea tabloului demografic. Iar fenomenul migrației în statul nostru capătă tot mai mare amploare.

Migraţia internaţională a forţei de muncă ajută cetăţenii Republicii Moldova să supravieţuiască în perioade de criză socială şi economică, să facă faţă unor complexe şi profunde transformări sociopolitice, socioeconomice şi socioculturale. În acelaşi timp, ea acutizează o gamă largă de probleme legate de securitatea sociodemografică a ţării şi dezvoltarea ei civilizaţională ulterioară, dar și are consecințe nefaste asupra sectorului bugetar-fiscal din țară.

2. ESENȚA FENOMENULUI MIGRAȚIEI

Termenul de migraţie provine din franceză *(migration)* şi latină *(migratio, -onis*), şi reprezintă fenomenul de deplasare în masă a unor populaţii de pe un teritoriu pe altul, determinat de factori economici, sociali, politici sau naturali.

Vorbind despre migraţie, trebuie să ne referim la cele două componente ale acesteia: *emigraţia şi imigraţia*.

A emigra. Emigrare reprezintă acţiunea de a pleca din patrie şi a se stabili (definitiv sau temporar) în altă ţară.

A imigra. Imigrare reprezintă acţiunea de a veni într-o ţară străină pentru a se stabili aici.

Emigraţia, în sensul migraţiei oamenilor, legale sau ilegale, către alte state, constituie un factor de interes major pentru statul-sursă şi instituţiile sale, întrucât acesta are nevoie de o cunoaştere cât mai precisă a populaţiei care emigrează, a cauzelor care o favorizează sau împiedică. Aceste cauze sunt dezvoltate ulterior în studii care iau în considerare o multitudine de factori, de la politico-sociali la economici, culturali, etnici, religioşi. Pe baza unor astfel de studii se pot elabora prognoze pe termen scurt, mediu şi lung cu privire la aspecte demografice pe regiuni, zone şi ţări, poate fi argumentată adoptarea actelor normative, precum şi a politicilor sectoriale adecvate. Plecarea multor persoane la muncă în străinătate a creat în unele zone decalaje demografice serioase. În estul şi sud-estul Europei sunt sate întregi în care au rămas numai persoane în etate, ca urmare a plecării la muncă în străinătate a populaţiei active, sate ce riscă să dispară, cu toate consecinţele ulterioare.[Compendiul Statistic, 2017]

3. CAUZELE EMIGRĂRII ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Goniţi de sărăcie şi de lipsa perspectivei de viitor, cetăţenii Republicii Moldova îşi lasă casele, satele şi bătrânii, care ar pleca şi ei dacă ar putea. Potrivit experţilor, odată cu descoperirea fraudei bancare, în Republica Moldova a început un al doilea val de migraţie, a populaţiei tinere, angajate, bine plătite, cu familii şi copii.

Migraţia a devenit în timp ciuma care consumă Moldova. Dacă la sfârşitul anilor '80, Republica Moldova avea o populaţie de aproximativ *4,5 milioane de oameni*, în 2018, potrivit datelor Biroului Naţional de Statistică de la Chişinău, în ţară trăiesc *puţin peste 3,5 milioane* de persoane. Totodată, potrivit unui studiu realizat la comanda BBC, Republica Moldova este ţara cu cea mai mare rată de scădere a populaţiei din lume, iar zilnic 106 persoane pleacă în alte ţări mai dezvoltate.

Republica Moldova deja a pierdut un potenţial demografic foarte mare. Peste 600.000 de cetăţeni s-au stabilit permanent peste hotare. Migraţia de muncă s-a transformat în migraţie definitivă. Din punct de vedere socio-economic, cel mai important efect este că noi pierdem populaţia tânără, aptă de muncă, bine pregătită, care va contribui la creşterea economiilor europene şi nu a noastră. [DADUSH U., 2004]

Potrivit estimărilor specialiștilor, către anul 2050 populația Moldovei s-ar putea micșora până la 1,5 milioane de oameni. Asta din cauza migrației și a sporului natural negativ. Sociologii consideră că autoritățile trebuie să continue reformele nu doar în domeniul economic, dar și în cel al sănătății și educației.

Cauzele principale care au condus la emigrare:

1. Obținerea veniturilor mici și condițiile nefavorabile de trai.
2. Atmosfera social-politică insuportabilă.
3. Lipsa încrederii populației în formațiunile politice.
4. Nivelul scăzut de educație si cultură în țară.
5. Lipsa locurilor de muncă.
6. Viitorul incert pe care îl au oamenii în țara-mamă.
7. Slaba evoluție a infrastructurii țării și lipsa perspectivelor de dezvoltare personală a populației.

Cele mai îndrăgite destinații pentru emigranții moldoveni sunt Italia, SUA, Canada, Germania și Israelul. Iar din statele CSI – Federația Rusă și Ucraina. La adaptarea morală și psihologică în aceste state, contribuie diasporele moldovenești care funcționează acolo. Acestea creează ambianța culturală și socială, care îi ajută pe migranți să se adapteze mai ușor în noile condiții și să se integreze în noua țară și să ajungă la condițiile de a primi actele de ședere pe termen lung. Numărul estimativ al moldovenilor care se afla peste hotare țării este reprezentat în Tabel 1.

Tabelul 1. Migrația forței de muncă temporară /circulară după sexe și țările de destinație, mii persoane

Tările de destinație	Total			Bărbați			Femei		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Total plecați	**341,9**	**325,4**	**319,0**	**219,0**	**210,8**	**212,3**	**122,8**	**114,6**	**106,7**
din care în :									
Federația Rusia	232,8	206,2	184,8	173,9	157,8	143,0	58,9	48,4	41,8
Italia	49,6	49,2	49,6	11,5	13,5	14,0	38,1	35,7	35,7
Turcia	7,5	11,0	10,4	2,0	2,7	3,0	5,5	8,3	7,4
Israel	8,4	9,2	9,9	1,1	2,4	2,8	7,3	6,8	7,1
Ucraina	4,4	4,6	2,7	3,2	3,3	2,2	1,1	1,3	0,5
Portugalia	2,0	2,4	2,7	1,3	1,8	1,9	0,8	0,6	0,7
Grecia	2,0	1,4	0,6	0,7	0,3	0,2	1,4	1,1	0,4
România	3,8	2,7	2,9	2,6	1,1	1,9	1,2	1,6	1,0
Alte țări	31,4	38,7	55,3	22,8	27,8	43,3	8,6	10,9	12,0

Sursă: [Compendiul Statistic, 2017]

Respectiv, putem observa că exodul de populație ca a emigrat în Rusia, spre finele anului 2016 s-a diminuat, în comparație cu cei plecați în Europa. Deasemenea în țări ca Italia, Israel sau Turcia se atestă o emigrare a genului feminin mai avansată decât sexul opus.

Cei mai mulți moldoveni pleacă și lucrează în domeniul construcțiilor sau se angajează la servicii casnice.

La cele spuse și demonstrate, este de menționat faptul că emigrează în principiu aproape toată populația tânără, iar statisticile spune că 80% din cei plecați peste hotare sunt tineri – Tabelul 2.

Tabelul 2. Migrația forței de muncă după vîrstă, mii persoane

	2014	2015	2016	2017
	Emigranti	Emigranti	Emigranti	Emigranti
vârsta	Ambele sexe	Ambele sexe	Ambele sexe	Ambele sexe
15-19	9467	8886	9825	9722
20-24	16603	15262	18477	18757
25-29	18198	18539	22360	22287
30-34	13514	14933	19287	20479
35-39	10647	11103	14372	15665
40-44	8630	9230	12402	13247
45-49	6928	7471	9894	10754
50-54	6445	6430	7561	8163

Sursă: [Anuarul statistic al Republicii Moldova]

Desigur, aceste date prezentate de Biroul Național de Statistică nu sunt reale ci estimative. Aceasta datorită faptului că multi moldoveni nu pleacă peste hotare în mod autorizat, ceea ce presupune retragerea vizei de reședință și declararea emigrării pe termen lung sau totdeauna, există doar o mică partea care pleacă autorizat din țară și aceasta făcîndu-se datorită voinței de a se legaliza peste hotare. [MoldStreet, 2018]

Este de menționat faptul că, persoanele care depășesc pe termen lung sau îndelungat Republica Moldova, nu sunt obligate de legislație șă declare acest fapt, iar cei care o fac de cele mai multe ori, constrîngerea de a se legaliza peste hotare. Respectiv reprezentăm dinamica emigrărilor autorizate a cetățenilor moldoveni – Figura 1.

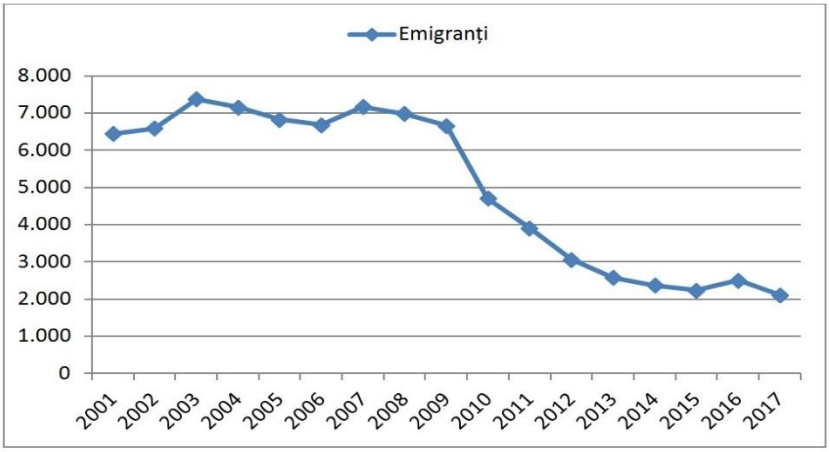

Figura 1. Dinamica emigrării autorizate a cetăţenilor moldoveni.

Sursă: [MoldStreet, 2018]

Însăși procedura de legalizare implică costuri, timp și o multitudine de documente. Deaceea este greu de crezut că acei care fac acest lucru, parcurg voluntar această idee. Aici în diagramă se observă, cum odată cu obținerea pașapoartelor românești din anul 2009, are loc și scăderea semnificativă a plecărilor autorizate din țară.

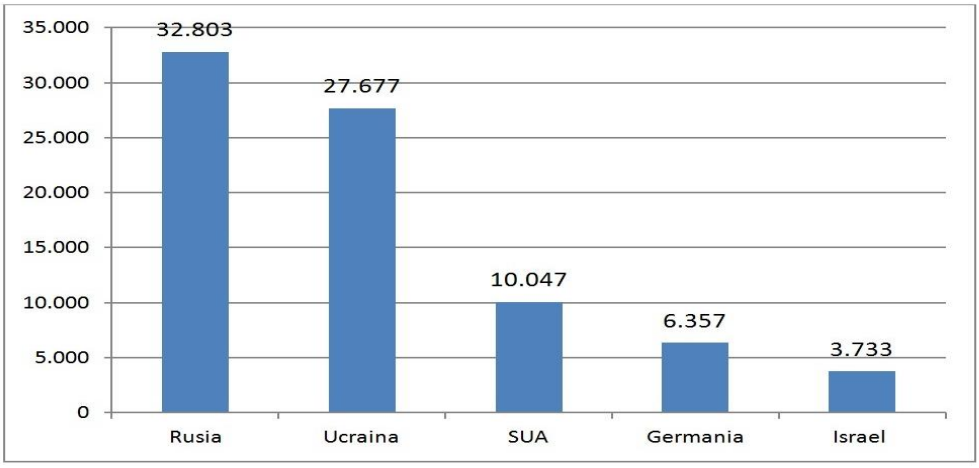

Figura 2. Emigrarea autorizată pe ţări de destinaţie în perioada 2001-2017

Sursă: [MoldStreet, 2018]

În perioada anilor 2001-2017 foarte mulți moldoveni s-au mutat reședința în Rusia și Ucraina, aceasta se vede după numărul de persoane care și-au declarat plecarea definită, însă cei din SUA, Germania, etc, pleacă neautorizat, cu toate că cunoaștem că numărul emigranților este destul de mare, BNS din Republica Moldova nu poate reflecta acele cifre reale. În Italia, de exemplu, tot în această perioadă sunt înregistrate doar 137 de plecări de persoane, aceasta în condițiile în care în turul doi al alegerilor prezidențiale din anul 2016 la alegeri s-au prezentat la vot moldoveni în număr de aproximativ 60000. [MoldStreet, 2018]

Care ar fi o altă cauză majoră a emigrării neautorizate din Republica Moldova și care deasemenea în cifre nu poate fi văzută de BNS și Biroul de Migrație și Azil, dacă nu redobândirea cetățeniei românești. Cea mai mare parte a cetățeniilor românești acordate moldovenilor a avut loc în anul 2009, și întrucît acesta oferă libera și deplina circulație pe teritoriul UE, munca legalizată și șederea autorizată, foarte mulți pleacă pe termen destul de îndelungat. În schimb pentru statisticile naționale, acești cetățeni români oficial rămân rezidenți domicialiați în Republica Moldova. [MoldStreet, 2018]

În anul 2018 numărul locuitorilor scade de 100 de ori mai rapid decât arată datele oficiale, iar rezultatele recesămintelor din ultimii ani arată că anual populația noastră scade în proprție de 1,2%, La moment cele mai exacte date sunt că peste hotare sunt aproximativ peste 850000 moldoveni, iar cel mai alarmant este faptul că zilnic pleacă din țară 106 moldoveni definitiv.

4. EFECTELE BUGETARE ȘI FISCALE ALE EMIGRĂRII

Îngrijorarea cu privire la problema emigrării este direct legată de dezvoltarea financiară și economică a țării. Într-o perspectivă de lungă durată, migrația cetățenilor pentru un post de muncă are un efect negativ asupra acestor sfere. În mediu, fiecare 10 ani, din țară pleacă 150.000 de persoane, adică aproape 15% de populație activă din punct de vedere economic (de sigur, aceste date reprezintă o medie). [MAREAU, F., 2004]

Inițial, câștigurile trimise de migranți din străinătate, a contribuit la creșterea consumului în țară. Însă posibilitățile statului de a răspunde la cerere au fost limitate, de aceea o parte din mărfuri și servicii se importau. Acest lucru a avut urmări benefice pentru bugetul de stat, însă în balanța comercială, a apărut deficitul comercial. [VERWILGHEN, M., 2004]

De obicei, volumul transferurilor bănești din străinătate balansa în jurul cifrei 30% din PIB. Transferurile mergeau în mare parte pentru consumul curent, investirea în educația copiilor și pentru servicii medicale. În perspectiva de lungă durată, transferurile bănești aveau urmări negative, printre care: susținerea artificială a valutei naționale, diminuarea exportului ș.a.m.d.

Cu toate acestea, transferurile bănești în Republica Moldova vor înceta dacă toate familiile se vor reuni în afara țării.

Unele dintre consecințele fiscale și bugetare ale emigrației sunt deasemnea:

1. Favorizarea creșterii economice prin reducerea sărăciei și reglarea dezechilibrelor de pe piața muncii, dar și prin investirea de către migranți ai banilor lucrați peste hotare în afaceri sau proprietăți mobile sau imobile din Republica Moldova;
2. Creșterea remitențelor, anual cîte aproximativ 1,6 mld dolari SUA, care ajung circa la o pătrime din PIB-ul țării (după aceleași date oferite de studiul organizat de Nexus, 79% din migranții moldoveni aflați peste hotare trimit regulat bani acasă).[Anuarul statistic al Republicii Moldova]
3. Creșterea calificării migranților aflați peste hotare care ulterior revin acasă cu standarde europene a calității muncii.
4. Pe de o parte, în þara de origine rata șomajului scade și salariile cresc, migrarea forței de muncă reducând dezechilibrele de pe piața muncii.
5. Scade presiunea asupra bugetului de asigurări de șomaj și asupra sistemului de asistență socială din statul de origine.
6. Apar noi întreprinderi sau se redeschid cele vechi, datorită investițiilor emigranților.
7. Sumele de bani trimise în țară de către lucrătorii migranți consolidează baza de impozitare a veniturilor, determinând creșterea veniturilor bugetului de stat.
8. Tinerii devin dependenți de banii trimiși de peste hotare și astfel dispare dorința de a active în cadrul instituțiilor bugetare ale țării, ne-contribuind astfel la circuitul banilor în economie prin achitarea impozitului pe venit și a contribuțiilor de asigurări sociale.
9. În noile condiții economice în care cunoștințele și inovația au un rol decisiv pentru dezvoltarea economică, *transferul de cunoștințe și know-how* aduce beneficii semnificative. Pentru țările de origine transferul de cunoștințe se manifestă prin noile experiențe și abilități profesionale, prin noua cultură de afaceri și de muncă pe care lucrătorii migranți reîntorși le-au acumulat în țările economic dezvoltate și au de gând să le utilizeze în unitățile economice din țările de origine, contribuind astfel la creșterea productivității și a competitivității economice a lor și, prin urmare, la creșterea semnificativă a valorii adăugate.[UNDP]
10. Migrația internațională este importantă pentru cultivarea unei culturi antreprenoriale, în special pentru țări aflate în tranziție la economia de piață, cum este și Republica Moldova.

Pe de o parte, dacă nu este gestionată adecvat, situaţia migraţiei ar putea genera probleme majore pentru ţară, printre care, dar nu numai, şi pierderea forţei de muncă cu calificare înaltă, reducerea creşterii şi a productivităţii din cauza numărului mic de muncitori cu calificare înaltă, pierderea veniturilor fiscale din impozitarea muncitorilor şi potenţialul deinflaţie în unele domenii (spre exemplu cererea excesivă pentru terenuri şi case duce la inflaţia artificială a preţurilor pentru acestea).

5. REMITENȚELE. IMPACTE POZITIVE ȘI NEGATIVE ASUPRA ECONOMIEI REPUBLICII MOLDOVA

Remitențele reprezintă veniturile remise de emigranți în mod continuu sau ocazional pentru a asigura, în mod prioritar, finanțarea nevoilor de consum curent, precum și achiziționarea de imobil, bunuri de consum durabil și dezvoltarea capitalului uman al membrilor familiei. Acestea sunt remise atâta timp cât se păstrează legăturile sociale între emigrant și familia sa / rude / prieteni. Fluxul acestora poate să se subțieze brusc, în cazul reunificării în masă a familiilor peste hotare, dezintegrării familiilor în urma separării soților, înstrăinării copiilor de părinți, etc.

Remitenţele actuale ale migranţilor au, concomitent, **impacte pozitive şi impacte negative** asupra dezvoltării economiei Republicii Moldova:

-Impacte pozitive.

Există o corelaţie pozitivă între primirea fluxurilor financiare legate de migraţie şi percepţia unei persoane de a fi capabilă să-şi acopere necesităţile de bază. Venitul familiilor cu migranţi care trimit bani acasă este aproximativ de două ori mai mare decât al familiilor care nu primesc remitenţe. Comparativ cu familiile fără fluxuri financiare de peste hotare, aceste familii alocă mai mulţi bani din bugetul lor pentru procurarea bunurilor de consum (cum ar fi produsele alimentare şi hainele), achitarea datoriilor şi reparaţia sau construcţia caselor.

Pe lângă aceasta, remitenţele au avut un impact mare şi pozitiv asupra stabilităţii macro-economice în Republica Moldova. Ele au contribuit la finanţarea deficitului comercial mare şi în creştere al ţării, au contribuit la consolidarea fiscală şi au susţinut valoarea valutei. Venitul remis de migranţii moldoveni care lucrează peste hotare a atins punctul maxim în 2007, în proporţie de 36% faţă de PIB. Remitenţele reprezintă cea mai substanţială şi stabilă contribuţie în valută, comparativ cu investiţiile străine directe, exporturi, împrumuturi şi asistenţă externă. Ele au contribuit la majorarea bugetului prin intermediul TVA şi al taxelor de import, dezvoltarea sistemului bancar şi a serviciilor de intermediere financiară şi sporirea capitalului oficial de rezervă. [Compendiul Statistic, 2017].

-Efecte negative:

Remitenţele ar putea avea şi un impact negativ, deşi în cele mai dese cazuri ele duc la venituri mai mari ale gospodăriilor casnice pentru beneficiari. Un venit mai mare al gospodăriilor casnice este deseori acompaniat de o tendinţă spre cheltuieli mai mari ale gospodăriilor casnice, în special pentru bunuri de consum. Totuşi, majoritatea bunurilor de consum din Moldova, cum ar fi aparatele electronice, nu sunt produse în ţară, ci sunt importate de peste hotare.

Aceasta cerere sporită pentru importuri deseori duce la o creştere a preţurilor locale, inflaţie mai înaltă şi dependenţă de importuri. Literatura sugerează că remitenţele deasemenea generează o cultură a dependenţei de „bani uşori" care reduce sau chiar elimină dorinţele persoanelor, în special ale tinerilor, să participe în activităţi economice. Remitenţele pot contribui la creşterea inegalităţii în bază de venituri între familiile care beneficiază de suport extern şi gospodăriile casnice care nu au membri ai familiei peste hotare.

CONCLUZII

Migrația este un fenomen complex, cu o multitudine de efecte. Fenomenul are consecințe importante în societate la nivel economic, social, cultural și politic.

În Uniunea Europeană se recunoaște faptul că migrația legală poate fi un factor favorizant pentru creșterea economică, în condițiile în care este gestionată eficient și canalizată spre sectoarele deficitare.

Desigur remitențele trimise de diasporă au afecte pozitive asupra fiscalității și bugetului din Republica Moldova, vorbind despre faptul că acestea constituie o pătrime din PIB, investițiile din țară cresc datorită înfiintării noilor întreprinderi, scaderii ratei șomajului din țară, sumele de bani trimise în țară de către lucrătorii migranți consolidează baza de impozitare a veniturilor, determinând creșterea veniturilor bugetului de stat.

Însă cea mai mare pierdere pe care o are Republica Moldova este faptul că populația se reduce considerabil, iar la moment populația rămasă fiind preponderent îmbătrinită.

Dacă pînă la etapa actuală, guvernarea și structurile sociale se bucurau de creșterea veniturilor pe seama emigranților, consider că în timpul apropiat nici acest factor nu va m-ai fi prezent în economie, datorită faptului că populația fiind conștientă de acest lucru, refuză defititiv la cetățeniile moldovenești și se stabilesc definitiv cu traiul în alte țări, luând împreună cu ei intreaga familie, fapt demonstrat că din anul 2018 remitențele scad cu o rată de 0,6%, iar din anul 2017 peste hotare au fost înregistrate peste 80000 de nașteri ale copiilor conaționalilor noștri, deja fiind cetățeni străini.

Legătura dintre schimbările demografice și economice privind migrația este și va continua să fie o problemă importantă a Republicii Moldova în viitorul apropiat.

Instituțiile de stat se bazează pe cetățenii moldoveni plecați, pentru că aduc un aport semnificativ la buget, însă ar trebui să se orienteze spre alte strategii de creștere economică a republicii, întrucît conform unui sondaj elaborat unicele lucruri pe care le pot face emigranții sunt: să trimită bani pentru necesităţi casnice (41,6%), să trimită bani să lanseze o afacere (20,9%), să promoveze imaginea ţării peste hotare (5,2%), să apere interesele Moldovei peste hotare (5,1%), să ajute ţara în moment de criză (4,6%), să trimită bani să investească în afacerea pe care o are (4,1%), să creeze legături / relaţii culturale cu oamenii din alte ţări (3,6%), să trimită bani să doneze bani pentru proiecte comunitare (2.4%), să cumpere produsele moldoveneşti de export, fiind peste hotare (2,1%), să rămînă politic activi (1,3%), altceva (9,2%).

Economiile și societățile statelor membre vor continua să aibă nevoie de lucrătorii migranți și să profite de forța de muncă ieftină oferită de aceștia, oferind salarii care totuși fiind în medie de 4-5 ori mai mari decît salariul mediul pe economie în Republicii Moldova. În plus, previziunile arată o tendință de creștere a migrației. De aceea, este nevoie de o abordare comună a problematicii managementului migrației și armonizarea politicilor privind migrația ale statelor membre.

BIBLIOGRAFIE

MANUALE, LUCRĂRI DIDACTICE, MONOGRAFII

1. DADUSH, U., *Banca Mondială, dezbaterea internaţionalã cu tema „Relaţia de cauzalitate între procesul migraţiei şi dezvoltarea la nivel global*", Bruxelles, 2004.
2. Iurie MORCOTÎLO, Alexandru FALA, *Aspectul migraţional în securitatea economică a Republicii Moldova, Analiza instituţională*, Chişinău 2014.
3. MAREAU, F., *Dezbaterea internaţionalã cu tema „Relaţia de cauzalitate între procesul migraţiei şi dezvoltarea la nivel global*", Bruxelles, 2004.
4. VERWILGHEN, M., *Dezbaterea internaţionalã cu tema „Relaţia de cauzalitate între procesul migraţiei şi dezvoltarea la nivel global*", Bruxelles, 2004

RESURSE ELECTRONICE

5. Compendiul Statistic al *Profilului Migraţional Extins al Republicii Moldova* pentru anii 2014-2016, Chișinău 2017. http://bma.gov.md/sites/default/files/media/cs_pme_2017.pdf
6. Anuarul statistic al Republicii Moldova. http://statistica.gov.md/
7. MoldStreet. Adevărul despre (em)igraţie sau care date statistice citesc politicienii moldoveni, 2018. https://www.mold-street.com/?go=news&n=7779
8. United Nations Development Program. *Mainstreaming Migration into National Development (Phase I-II).* https://www.md.undp.org/content/moldova/en/home/projects/Mainstreaming-Migration-into-National-Development.html

VARIETY OF CRYPTOCURRENCY - BITCOIN MAINSTREAM PROFILE

Mariya YANEVA, PhD Candidate
e-mail: cezara.rb@gmail.com
Academy of Economics "D. A. Tsenov", Bulgaria

Abstract. *One of the most discussed subject in our society is related to the emergence of a new, alternative way of payment and trade between economic agents. The advent of cyber technology and decentralized digital money is seen as controversial, and among the many varieties of cryptocurrencies, Bitcoin is rapidly gaining popularity among cryptocurrencies. In this regard, the subject of this study are cryptocurrencies, and the aim is to analyze Bitcoin as the first decentralized cryptocurrency, clarifying its mainstream profile.*
Keywords: *bitcoin, blockchain, digital money, mainstream profile, variety of cryptocurrency.*

JEL CLASSIFICATION: A10, F15, M21, G23

One of the most discussed cryptocurrencies of our time is the first one called Bitcoin and is the first decentralized cryptocurrency. The blocking system used by Bitcoin is based in part on the research of Chaum and Beck, and is becoming the basis for transactions with new electronic money. Bitcoin's mainstream profile is based on a database that stores historical data of all transactions ever made, expressed as publicly available blocks of information. A special mathematical algorithm connects the blocks together, so if you change the content of one of them, you will have to edit the next blocks and then the whole chain, ie. each action is associated with subsequent changes.

Analyzing the world of cryptocurrencies, similarly, many questions arise about the types and variety of cryptocurrencies, as well as the places where they can be traded and exchanged for fiat money. Bitcoin became the first decentralized cryptocurrency in the scientific community, which was released for sale in 2008. The copying of the database is stored in the so-called bitrate wallets - encrypted clients that users create for themselves. In early 2009, Satoshi Nakamoto created the first wallet, through which each of the engaged and confirmed transactions is recorded in one of the blocks, which is then attached to the common chain. Upon registration, the user receives his personal address, which is specified when sending bits and provides complete anonymity.

Analyzing the mainstream profile of Bitcoin, it is important to note that the main role in the functioning of the whole system have the so-called. miners - entities that create new blocks of transaction records. In a market economy, it is quite logical that the so-called miners to receive for each created block remuneration in the form of commissions from newly realized in the system transactions or bitrate, and the complexity of extraction is automatically adjusted every two weeks, depending on the total number of blocks that have appeared during this time. The author's chronological research leads to the conclusion that the first miners could generate virtual money only on their computers and transfer it to each other.

Digital currency is a peer-to-peer open source payment system. As it turned out, the creator of this cryptocurrency is a person behind the pseudonym Satoshi Nakamoto. The method of "digging" by the so-called "diggers" is used for its extraction. This action is carried out through the use of electricity and powerful server systems. The system is a complex configuration, and over time it reduces the amount of Bitcoin mined, which cannot exceed a total of 21 million units. [Canellis D., 2019] Namely, the fact that the cryptocurrency is limited is considered as a protective mechanism against inflation and devaluation of its value. As can be seen from the above, cryptocurrencies have a different essential character from traditional fiat money.

An important point in the extraction of alternative money is that the more the power for calculations increases, the more the complexity of extraction increases, thus controlling the speed with which the units are extracted by the diggers. Analyzes show that with each successfully passed

hashing stage, diggers receive about 25 Bitcoins as compensation for their work. Based on scientific justifications, in 2020 the time required to extract 6.25 Bitcoin are about ten minutes. [Alyssa H., 2020] A feature that should be noted is that the individuals engaged in the activity of extraction of cryptocurrency in most cases are more than one and respectively the received Bitcoins in the form of remuneration are distributed in proportion to their share in the extraction. Historical review indicates that in the beginning of the so-called digging activity were not a mandatory condition for the use of powerful processors and motherboards, but with increasing complexity of mining logically arises the need for high-end more powerful processors, servers, video cards and others. Based on the fact that Bitcoin is in limited quantities, it can be determined that the extraction of these units is predetermined. Research shows that by 2014, about 12 million bitcoins had been mined, and in 2017 their yields reached levels of about 18 million bitcoins, which compared to the declining rate required for mining leads to the conclusion that the yield it will be possible in the next hundred years under the same conditions. In fact, there are no restrictions on who can mine and produce Bitcoin. The activity can be carried out through the use of specialized open source software, which is offered free of charge and can be downloaded from the Bitcoin website. Bitcoin can be viewed in two aspects, namely as a supranational payment system and a virtual currency unit. This is because in recent years, many online trading platforms have introduced the Bitcoin option as a payment method, as have many retail outlets in different countries.

Historical data shows that in February 2010 the first service appeared on the Bitcoin Market purchase network, and in May a user of the cryptocurrency forum decided to buy two pizzas for 10,000 Bitcoins. [BitcoinWiki, 2020] In July 2010, the bits of the portal Slashdot, which is popular among developers shows that the number of users of virtual money began to grow sharply. As a result, a month later, 10,000 household bins cost $ 600, and many network users are actively encrypting encryption. This led to the appearance of the first Bittoin exchange MtGox, which allows not only to acquire the desired amount of digital currency Bitcoin, but also to exchange for real money. Statistical studies conducted through the website TrendingView show that the price of Bitcoin is rising rapidly, starting from 6 cents in July to 50 cents in November, while the total market volume is estimated at $ 1 million. The increased interest associated with the currency leads to an increase in values and as a historical overview of its price development indicates that in February 2011 Bitcoin approached its value with the dollar.

Like any new resource, Bitcoin has been subjected to a series of hacking attacks, some of which are successful, damaging the virtual currency. According to media reports, aggrieved consumers reported losses in the theft of 25,000 cryptocurrencies, roughly $ 375,000. And six days later, the MtGox exchange database has been simplified, with logins and passwords from the wallets of 60,000 users becoming freely available. On the same day, hackers seized the account of one of the site's administrators, which led to a reduction in the percentage of Bitcoin from 17 to 1 cent per unit, as they made strategic attempts to buy thousands of units. In order to counter and prevent subsequent cyber attacks leading to financial damage, the exchange stops operating for a week, after which the values are restored to their original values.

Analyzes of the negative effects show that the first Bitcoin conference, held as part of the World's Fair in New York, has a positive impact. [Peck M., 2011] A similar event took place in November 2011 in Prague. In parallel, in order to increase the confidence of current and future investors, it is related to the publication of materials on cryptocurrency by Forbes and The Economist, and for the New York Times a column on cryptocurrency was written by Nobel laureate Paul Krugman, who in turn expresses skepticism.

After cryptocurrencies rose rapidly in 2017, there is increased interest from ordinary consumers, households, the media and investors. A logical overview of events related to the price values of cryptocurrencies indicates that economic agents who invested in Bitcoin in 2010 managed to increase their financial capital, earning millions in just 7 years. Years later, the focus has shifted, and by now

most individuals have decided to invest in cryptocurrencies, asking questions and trying to explore which cryptocurrency is more profitable to invest in. It is quite logical to point out that this is one of the most discussed and studied issues of our daily lives.

Author's research on the essential profile of Bitcoin, as a kind of digital money indicates a number of interconnected entities, without which trade can not take place or would be difficult, including: creators, miners, economic agents (consumers), traders with a digital portfolio, trading exchanges, trading platforms, other counterparties:

- the „creators" are associated with the beginning of the development of the technical system, the invention and modification of the relevant digital currency, with Bitcoin indicating a person who chose the pseudonym Satoshi Nakamoto and remained anonymous to the public;
- „Miners" are economic entities carrying out voluntary computational operations, through which virtual money is „extracted", they can perform this activity for the purpose of selling the extracted crypto virtual units;
- economic agents (consumers) are a major part of the trading activity carried out by Bitcoin. These can be people who use the amount of digital currency they have to pay for the purchase of goods and services, which in turn can be acquired as a result of real or virtual trade. These are individuals who use cryptocurrency to meet their individual needs;
- digital portfolio traders are economic entities that provide virtual portfolios to economic agents (consumers) for the purpose of consumption with cryptocurrency;
- stock exchanges are a key component on the basis of which transactions are made between economic operators. This is the place where processes related to the purchase and sale of digital currencies or the exchange of international currency against digital currency at the relevant exchange rate are realized;
- trading platforms are places that perform the functions of virtual trading markets, composed of economic agents wishing to sell and buy digital currencies. Trade exchange platforms facilitate trade between individuals wishing to carry out economic activity in order to increase their financial capital;
- Entities defined as other counterparties can be considered individuals engaged in commercial activities, investment intermediaries specializing in payment transactions, IT specialists who create, develop and maintain software systems, entrepreneurs manufacturers of computer and monetary (ATM) systems, etc.

The author's critical view shows that modern fiat money issued by central banks can be printed in indefinite quantities, which often leads to higher inflation and depreciation. For a short period of time, the virtual coin Bitcoin has established itself as a means of payment and trade between economic agents. The price of Bitcoin is considered volatile, ie. the price can both decrease and increase in a relatively short period of time, which is why trading is still defined as a risk-based investment. Analyzing the cryptocurrency, we can summarize that its value depends on supply and demand. The unique thing about cryptocurrencies as a means of payment is that they are currently not guaranteed by the government, unlike modern money. Their protection is based on tens of thousands of computers worldwide. According to research data, their total power exceeds many times the total computing power of systems such as Amazon, Google, IBM.

Analyzing the forms of Bitcoin can be classified in two directions: „balance transfer", expressed through online payments and „key transfer", which is used by the method of offline payments, which is an exchange of physical funds. Among the main forms of Bitcoin are coins, banknotes, checks, smart cards, electronic transfers, mobile phone, brain wallet. Logically, based on the fact that Bitcoin is decentralized, it can be concluded that this provides inviolability. It is the presence of the so-called a private key for the address used protects against interference by third parties and the state in the so-called investors' accounts. The anonymity of cryptocurrencies is also a way to prevent malicious cyber attacks. Reflecting on the idea of using an alternative virtual form of money, logically, many

questions arise about the places where payments can be made using bitcoin. Studies in recent years show that the number of individuals and legal entities owning digital currency is increasing. They use the value of Bitcoin both to store the value and in order to increase the exchange in fiat money, as well as as a means of paying for goods and services.

As indisputable proof of the success of Bitcoin as a cryptocurrency with claims for an evolutionary form of a new monetary system is the fact that its market capitalization is equal to 200 billion dollars compared to Bulgaria's GDP (of about 61 billion dollars) can be summarized that the value of Bitcoin is three times higher than the GDP of Bulgaria as of 2017. [Profit, 2017] From another point of view, this may mean that this cryptocurrency enjoys the trust of economic agents willing to invest in digital money. Due to the fact that the interest in Bitcoin is great, many sites accepting payments are emerging, which include a large number of shops, restaurants, hotel sets and places for rest and relaxation, law firms, private financial institutions, travel agencies, currency exchange desks, online stores, etc. sites at national and supranational level. One of the main advantages of the first decentralized cryptocurrency is considered to be low payment fees, and in many cases there are no such fees, whereby holders save on additional costs. In the last months of 2018, topics related to the real applicability of this cryptocurrency in the world are increasingly discussed. In this context, one of the arguably most positively oriented towards cryptocurrency trading is Prague. [Money, 2018] Bitcoin as well as other cryptocurrencies is used as a means of payment in many retail outlets. There are about 154 sites in the city where you can pay in cryptocurrency, and there are about 12 Bitcoin ATMs. In the Argentine capital, Buenos Aires, digital money payments are also increasingly common. These facts, as well as many others, show a trend of increasing interest of economic agents in cryptocurrencies as a means of buying and selling.

In fact, quite logically, analyzing the phenomenon of Bitcoin, as a leading cryptocurrency, it can be clarified that its acquisition is not a gratuitous act, but on the contrary. As it turns out, cryptocurrencies are obtained mainly through two ways - through "digging" and through buying and selling between economic agents wishing to buy cryptocurrency and those who own it and want to sell it at a certain exchange rate. The main factor is the remuneration, as the diggers (miners) receive cryptocurrency as a reward for their work, and in the second case the effect is trade depending on the economic interests of the subjects participating in the virtual market. The exchange price is formed by the factors of supply and demand, but historical data indicate that there are anomalies in the values expressed in sharp increases and decreases in the exchange price. The main way to derive financial benefit from operations with cryptocurrencies is related to undertaking speculative operations, which are related to the rule of buying cryptocurrency when the price falls and selling when the value increases. The purpose is to obtain financial capital from exchange rate differences in the values of the cryptocurrency against leading currency units. This action can be defined as logical as there are still no precise and clear generally accepted regulatory measures for the use of cryptocurrency, leading to the impossibility of mass use as a means of payment at national and international level. The evolutionary development of the world, both politically and financially, will show whether cryptocurrencies are appropriate to define as a new stage in the development of money.

The cryptocurrency Bitcoin is one of the most popular among mass consumers who want to invest in digital money. After the success of the first decentralized cryptocurrency in a supranational aspect, many others were created according to its model. The uniqueness of its core profile is a major motivator for digital currency followers who want to create a product with similar success and even better personal characteristics, allowing more alternative operations in use. Summary data indicates that Bitcoin can be defined as one of the most mobile savings tools created and used by individuals. Its meanstream characteristics allow it to be used for anonymous purchase of goods and services in cyberspace. In addition, making international payments is easy and cheap, as Bitcoin is not associated with a specific country or economic power.

BIBLIOGRAPHY:

1. Canellis, D. (2019, 07 8). *Here's why Satoshi Nakamoto set Bitcoin's supply limit to 21 million*. Retrieved 07 8, 2019, from DNW: https://thenextweb.com/hardfork/2019/07/08/heres-why-satoshi-nakamoto-set-bitcoin-supply-limit-to-21-million/
2. Alyssa, H. (2020, 07 10). *Bitcoin Halving, Explained*. Retrieved 07 10, 2020, from Coindesk: https://www.coindesk.com/bitcoin-halving-explainer
3. BitcoinWiki. (2020, 04 20). *Bitcoin history*. Retrieved 04 20, 2020, from BitcoinWiki: https://en.bitcoinwiki.org/wiki/Bitcoin_history
4. Peck, M. (2011, 10 18). *The World's First Bitcoin Conference*. Retrieved 10 18, 2011, from IEEE Spektrum: https://spectrum.ieee.org/computing/networks/the-worlds-first-bitcoin-conference
5. Profit. (2017 12 4). *Биткойнът струва над 3 пъти повече от БВП на България*. Изтеглено на 04 12 2017 г. от Profit: https://profit.bg/kriptovaluti/bitkoynat-struva-nad-3-pati-poveche-ot-bvp-na-balgariya/
6. Money. (2018 10 5). *Най-добрият град в света за пазаруване с криптовалути е само на 1300 км от София*. Изтеглено на 5 10 2018 г. от Money: https://money.bg/inovations/nay-dobriyat-grad-v-sveta-za-pazaruvane-s-kriptovaluti-e-samo-na-1300-km-ot-sofiya.html

TRUST AS A DETERMINING FACTOR REGARDING THE BEHAVIOR OF CONSUMERS OF FINANCIAL-BANKING SERVICES

ÎNCREDEREA CA FACTOR DETERMINANT PRIVIND COMPORTAMENTUL CONSUMATORILOR DE SERVICII FINANCIAR-BANCARE

Larisa MISTREAN, dr.
email: mistrean_larisa@ase.md
Academia de Studii Economice din Moldova
Republica Moldova, Chişinău, bd. Bănulescu-Bodoni, 61,
T: +373 22 402768, F: +373 22 221928, WEB: www.ase.md

Abstract: *Trust essentially means human interaction that is based mainly on values. The process itself is a long one in which expectations must get real, this is what the Anglo-Saxons call "minds and hearts". We consider it is important to understand that trust is built from expectations, achieved expectations. From this perspective, the public must know that it is essential to build realistic, fair expectations of banks, of the banking system. Banks, in turn, need to fulfil expectations, build trust if they want to positively influence customers' behavior towards their products and services. With the increasing demands of consumers and their selectivity regarding the choice of financial-banking services, banks are becoming more concerned with retaining their existing customers and attracting new customers, which is why there is a need to know the degree of trust consumers have in the financial institution. In order to increase the level of trust and customer loyalty, banks must combine policies, their operating procedures with a good understanding of the customer, his real needs, his business environment.*

The objective of this study is to deduce and describe the degree of trust as a factor that determines the behavior of the consumer of financial-banking services. We aim to identify the factors that affect the client's trust in the bank and the ways to increase it in order to determine him to purchase various financial products and services from the bank.

Key words: Banks, and Banking System, Customers' Trust, Customers' Needs, Customers' Behavior, Financial-Banking Services, Customers' Expectations.

JEL CLASSIFICATION: G21, G41, D11.

Introducere

Încrederea înseamnă esențial interacțiune umană care se bazează implicit pe seturi de valori. Procesul în sine este unul de durată în care se creează așteptări ce trebuie confirmate, este ceea ce anglo-saxonii numesc "minds and hearts". Cronsiderăm că este important de înțeles că încrederea se construiește pe așteptări, pe așteptări confirmate. Din această perspectivă, publicul larg trebuie să știe că este esențial să-și construiască așteptări realiste, corecte vis a vis de bănci, de sistemul bancar. Băncile la rândul lor, trebuie să confirme așteptările, să construiască încrederea dacă doresc să influențeze în mod pozitiv comportamentul de consum al clienților față de produsele și serviciile lor. Odată cu creșterea exigențelor consumatorilor şi a selectivităţii acestora cu privire la alegerea serviciilor fnanciar-bancare, băncile devin tot mai preocupate în a-şi menţine clienții existenți și a atrage clienți noi, din care cauză apare necesitatea cunoașterii gradului de încredere pe care îl au aceștia în instituția financiară și factorii ce-l determină pentru a inflența comportamentul lor e consum.

În scopul creșterii nivelului de încredere și fidelizării clientului, băncile trebuie să îmbine politicile, procedurile lor de funcționare cu o bună înțelegere a clientului, a nevoilor lui reale, a mediului de activitate al acestuia.

Obiectivul acestui studiu constă în deducerea și descrierea gradului de încredere ca factor ce determină comportamentul consumatorului de servicii financiar-bancare. Ne propunem identificarea

factorilor ce afectează încrederea clientului în bancă și a căilor de creștere a acesteia pentru a-l determina să achiziționeze de la bancă diverse produse și servicii financiare.

Metode aplicate

La realizarea studiului s-a recurs la următoarele metode: *analiza* informațiilor și datelor dintr-o serie de lucrări și publicații de specialitate, date statistice; *comparația,* situației subiectului cercetat într-o anumită perioadă de timp; *sinteza,* presupunând concluzii și evoluții posibile a subiectului cercetat; *metoda istorică,* se vor studia premisele și necesitatea apariției domeniului de cercetare și ce implică cele mai recente studii; apoi, *deducţia,* formulând concluzii în baza studiului realizat

Rezultate și discuții

Analizând problema încrederii consumatorilor în bănci putem afirma că ea scade în condițiile diferitor constrângeri cu privire la consumul de produse și servicii bancare, în special, cauzate de calitatea insuficientă a serviciilor comparativ cu așteptările clienților. Creșterea încrederii este asigurată de actualitatea, axhaustivitatea, acuratețea și fiabilitatea informațiilor furnizate de bancă.

Produsele și serviciile bancare sunt adesea atribuite în categoria serviciilor complexe, motivul fiind considerat faptul că un serviciu bancar nu poate fi evaluat în mod fiabil nici după ce a fost consumat [3, 189].

Cunoscutul cercetător al teoriei serviciilor Valarie A. Zeithaml afirmă că majorității produselor și serviciilor sunt atribuite caracteristici unice, utilizate de consumator pentru a evalua utilitatea și calitatea acestora [6]. Totalitatea acestor caracteristici poate fi clasificată în următoarele categorii:

- de căutare - caracteristici care permit evaluarea serviciilor înainte de consum;
- de experiență - caracteristici empirice care pot fi evaluate în timpul consumului sau după;
- de încredere - caracteristici pe care consumatorii nu le pot evalua cu certitudine nici după consum.

Produselor și serviciilor financiar-bancare le sunt caracteristice toate aceste particularități, dar preponderent țin direct de cele de încredere. O parte considerabilă a consumatorilor nu poate evalua utilitatea și calitatea serviciilor furnizate de bănci din cauza insuficienței nivelului de pregătire necesar pentru a asimila informații financiare, nefiind capabili de a compara și analiza ofertele diferitor bănci. În special, consumatorul nu știe cu siguranță cât de ieftin s-a dovedit a fi pentru el creditul contractat de la bancă, în condițiile în care rezultatul nu este întotdeauna evident (existența diferitor comisioane).

Pe de altă parte, întotdeauna există incertitudinea cu privire la utilitatea și calitatea acestora și pentru a o depăși, consumatorul este obligat să aibă încredere în bancă, să creadă în abilitățile ei profesionale. Această situație se aplică nu numai produselor de creditare, ci și celor de economisire, de plăți, cu toate că pentru fiecare tip de produs și serviciu bancar consumatorul este influențat diferit de gradul de încredere.

Problema incertitudinii cu privire la calitatea produsului și corectitudinea alegererii făcute de consumator a fost formulată de fondatorul teoriei informației George A. Akerlof folosind exemplul pieței de mașini second-hand, în care consumatorul fie nu deține informații complete despre starea reală a mașinii, fie nu poate evalua această stare din cauza lipsei de cunoștințe profesionale [1].

Nivelul de încredere al consumatorilor în bănci este asociat cu loialitatea, care se formează în procesul consumului de produse și servicii bancare, inclusiv în procesul interacțiunii cu personalul băncii. Se poate presupune că loialitatea este necesară pentru creșterea gradului de încredere. În acest

sens, calitatea serviciilor pentru clienți este, de fapt, un obiectiv tactic pentru câștigarea încrederii consumatorilor [5].

Analizând factorii ce determină neîncrederea consumatorului în sectorul bancar, psihologul rus Алексей Владиславович Юревич a menționat importanța indicatorilor subiectivi, care determină certitudinea clientului privind siguranța economiilor sale. Frecvent clientul este îngrijorat de siguranța economiilor lui și se află într-o anxietate continuă, fiind confuz în privința alegerii făcute și luând în considerare ideia „alternativă - să păstreze banii" într-un borcan, nu într-o bancă" [7, 295].

Gradul de încredere al populației în sistemul bancar depinde de o multitudine de factori. Există un punct de vedere larg răspândit în literatura de specialitate în conformitate cu care gradul de încredere al cetățenilor în bănci depinde de nivelul de alfabetizare financiară. Se consideră că încrederea în instituțiile financiare este un atribut indispensabil al unui cetățean care are cunoștințe financiare. Dacă o persoană ia decizii financiare greșite care duc la pierderea fondurilor, încrederea lui în instituțiile financiare scade.

Lipsa de alfabetizare financiară poate afecta consolidarea încrederii în bancă prin:

- neînțelegerea riscului specific diferitor servicii bancare - în principal, riscul aferent plăților online și operațiunilor cu carduri bancare;
- incapacitatea de a înțelege esența și utilitatea anumitor servicii bancare;
- perceperea de către bancă a diferitor comisioane pentru utilizarea unui produs sau serviciu;
- recunoașterea plăților în numerar ca fiind mai sigure și mai fiabile;
- atitudinea anxioasă și nesigură față de canalele de deservire la distanță (serviciile digitale) și, astfel, față de băncile care nu au reprezentanțe în "fiecare metru pătrat".

Rezultatele unui sondaj efectuat în anul 2018 arată că doar 27% dintre persoanele adulte din Republica Moldova au cunoștințe financiare de bază. Țara noastră se situează pe locul 117 din 143 după gradul de educație financiară a populației.

Nivelul de educație financiară, gradul de alfabetizare bancară și incluziune financiară determină și atitudinea populației pentru economisire, modul în care alege să se folosească de instrumentele financiare oferite de piață pentru a obține un randament superior al economiilor, motivația și destinația pe care o dă constituirii acestora.

Mai mult ca atât, sectorul serviciilor financiar-bancare evoluează rapid, inovația și globalizarea în acest domeniu permit accesul transparent la o gamă din ce în ce mai largă de produse și servicii financiare tot mai standardizate, menită să răspundă unei diversități de nevoi și împrejurări. Persoanele care au cunoștințe în domeniul financiar pot selecta acele produse și servicii financiare pe care le pot gestiona și acordă atenție avertismentelor privind potențialele riscuri aferente acestora, înțelegând că orice contract presupune drepturi și obligații pentru ambele părți semnatare. În acest context, rolul educației financiare este decisiv, cu impact pozitiv atât la nivel economic, cât și social.

Educația financiară este un proces de educare, în care publicul trebuie să înțeleagă ce este o bancă, cum funcționează aceasta, care este menirea ei. Trebuie înțeles că o bancă nu este "o instituție de caritate". Băncile nu "stau pe bani". Acestea "cumpără și vând" bani, având drept scop obținerea de profit.

În sacest scop Banca Națională a Moldovei a demarat un proces amplu de educație financiară în Republica Moldova, scopul căreia este instruirea publicului larg cu privire la modul de funcționare a sistemului financiar.

În această ordine de idei, a fost elaborat și pus la dispoziția publicului "Ghidul protecției consumatorului pe piața financiar-bancară din Republica Moldova". Acest ghid oferă informații utile consumatorului privind utilizarea produselor și serviciilor bancare și asupra principiilor ce guvernează piața bancară, adresându-se potențialilor consumatori de servicii financiar- bancare

dornici să învețe să își gestioneze atât veniturile cât și cheltuielile, să facă achiziții și să se informeze asupra măsurilor de protecție în folosirea produselor și serviciilor bancare [2].

O altă gamă de factorii ce inflențează negativ gradul de încredere al consumatorilor de servicii financiar-bancare sunt cei ce țin de traumele istorice și experiențele negative. Criza economică globală din 2008-2009 a avut efecte majore asupra atitudinii populației față de bani în general. Până la criză băncile ofereau credite aplicând criterii de eligibilitate relaxate. Astfel că multe persoane s-au supraîndatorat şi în momentul crizei au intrat în incapacitate de plată. După criză băncile şi-au revizuit politicile de risc, criteriile de eligibilitate devenind mai stricte, dar și populația a devenit mai prudentă, trăgând învățămintele din efectele crizei.

În Republica Moldova, criza bancară din anii 2014-2015 a scos în evidenţă impactul băncilor asupra mediului economic și populației. Lipsa de reacţie a autorităţilor și fraudele masive au subminat puternic încrederea publicului în sectorul bancar și au scos la iveală o serie de deficienţe privind modul de activitate al acestora. Management defectuos, transparenţă scăzută a acţionarilor, credite acordate dubios, spălare de bani și fraude de proporţii, sunt doar cele mai importante elemente care au generat o percepţie negativă asupra modului cum se face activitate bancară în Republica Moldova și, respectiv asupra comportamentului consumatorilor de produse și servicii bancare.

Analizând nivelul de încredere al populației în sisteml bancar autohton ținem să ne oprim asupra depozitelor constituite în băncile licențiate.

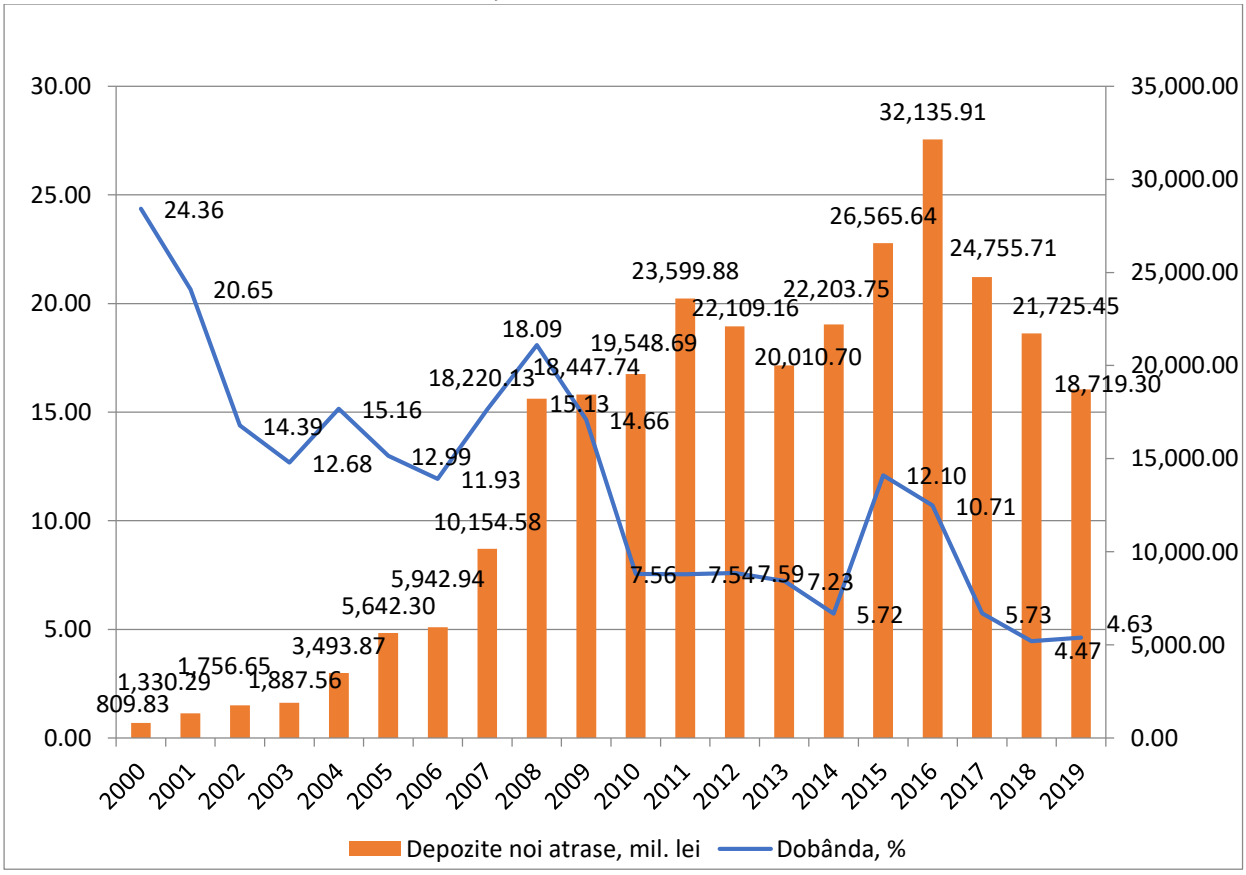

Sursa: elaborat de autor n baza datelor BNM

Figura 1. Evoluția valorii depozitelor noi atrase în monedă naţională, mil.lei

În prezent, atestăm la o descștere semnificativă a valorii depozitelor ce demonstrează nivelul scăzut de încredere al oamenilor în sistemul bancar autohton. Astfel, 2016 a fost anul în care valoarea depozitelor noi în monedă națională a atins apogeul, după care urmează o scădere continuă.

Ratele dobânzilor la depozite continuă trendul descrescător. Astfel, începând cu anul 2015, când au înregistrat cel mai înalt nivel din ultimii 10 ani - 10.1 la sută, ratele medii ale dobânzilor la depozitele constituite în lei s-au micșorat cu 7.47 puncte procentuale până la 4.63 la sută la 31 decembrie 2019.

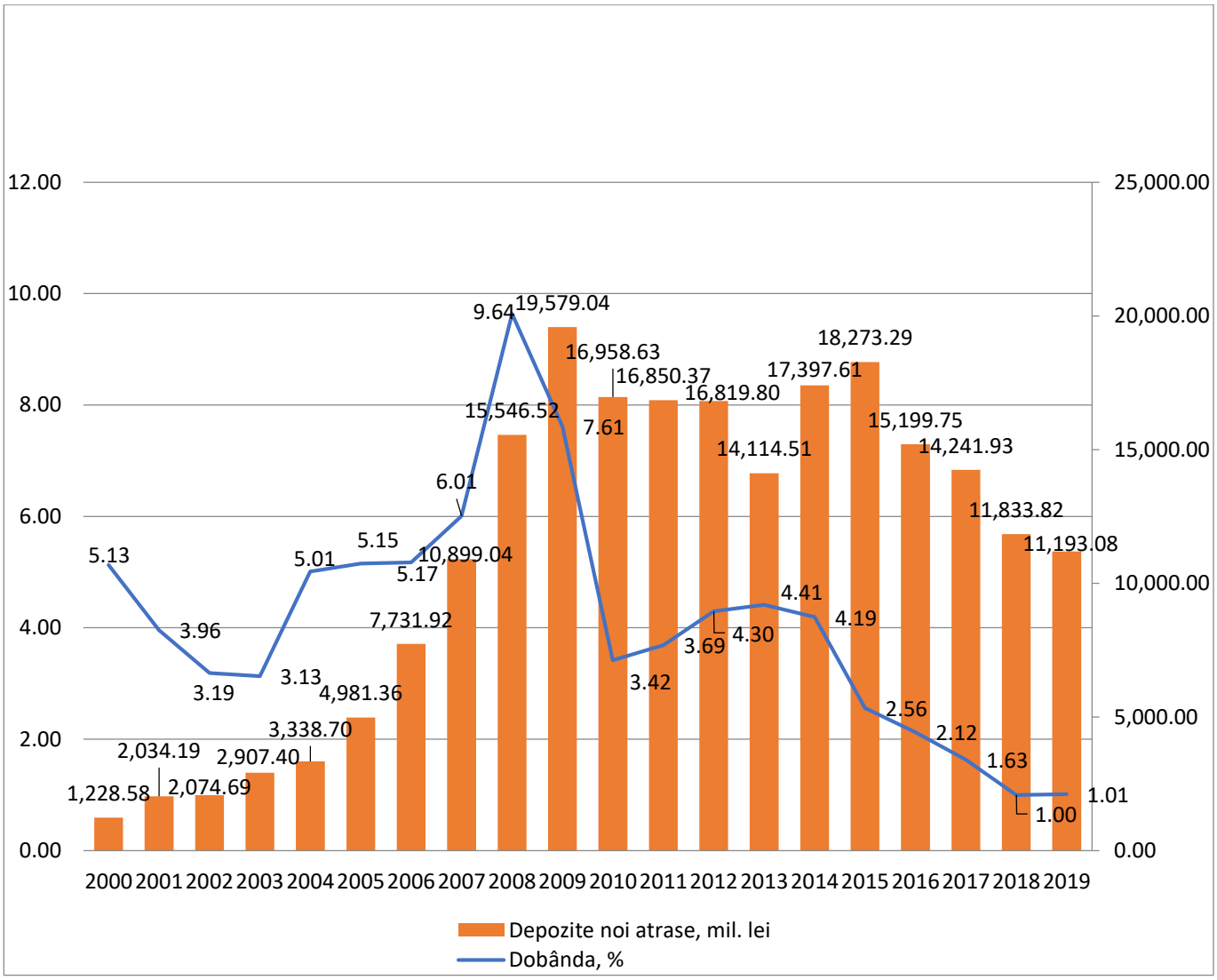

Sursa: elaborat de autor n baza datelor BNM

Figura 2. Evoluția valorii depozitelor noi atrase în valută, mil.lei

Concomitent, ratele medii ale dobânzilor la depozitele constituite în valută s-au micșorat cu 3.4 puncte procentuale, constituind 1.1 la sută la 31 decembrie 2019 (cel mai înalt nivel a fost atins la 31 decembrie 2014 - 4.41 la sută). Astfel, referindu-ne la venitul aferent depozitelor constituite la bănci putem afirma că gradul lor de atractivitate înregistrează un trend negativ.

După "furtul miliardului", lichidarea a trei bănci şi intrarea în criza economică, relaţiile dintre bănci şi antreprenori rămân suficient de scăzute. Oamenii de afaceri ezită să ia credite şi să îşi asume riscuri pentru că le lipseşte încrederea în evoluţia viitoare a economiei, în timp ce de cealaltă parte,

băncile spun că au resursele necesare pentru a da credite, dar nu au cui, fapt ce ne face să afirmăm că bancherii şi întreaga industrie se confruntă cu o serioasă criză de încredere.

Pentru atragerea și menținerea clienţilor este necesară o politică procentuală flexibilă, cu condiţii avantajoase de deservire, cât şi atribuirea unor servicii suplimentare produselor de economisire pentru a da o plus valoare acestora. Este necesar ca banca să ofere un minim de servicii de bază aferente depozitelor, necesare stimulării încrederii şi confortului clientului, care ar asigura trei nevoi fundamentale: un loc sigur şi accesibil pentru a păstra banii, un mod de a obţine un venit, o modalitate comodă de a efectua plăţi.

Gradul de bancarizare a populației din Republica Moldova este destul de redus. O demonstrează și studiile efectuate de companiile de cercetare care arată o rată de bancarizare de circa 58% în mediul urban. Pentru majoritatea consumatorilor, utilizarea produselor și serviciilor bancare nu este o decizie conștientă, ci mai degrabă forțată. Această situație se datorează faptului că cel mai consumat produs bancar – cardul de plăți este deschis de către angajator pentru transferul salariului, pensiei sau bursei.

La începutul anului 2020 circa 48% din populație dispunea de carduri bancare, însă o parte considerabilă din operațiuni o constituie retragerile de numerar. Circa o treime din populație are depozite în bănci. Astfel că în Republica Moldova, problema nu este atât gradul de încredere al populației în sistemul bancar, cât nivelul redus al culturii financiare a populației. De aceea eforturile sistemului bancar trebuie orientate, în primul rînd, spre educarea financiară a tinerilor, antreprenorilor, formarea culturii economisirii. Băncile licențiate din Republica Moldova susțin diverse programe de educație financiară, având drept scop, în primul rînd, cunoaşterea mai bună de către clienți a posibilităților de utilizare a produselor și servciilor bancare.

Încrederea populaţiei în sistemul bancar este factorul decisiv ce va determina clientul să achziționeze produse și servicii financiar-bancare. Pentru depăşirea problemelor băncilor licențiate aferente vulnerabilităţilor sistemului bancar autohton este oportună promovarea încrederi populaţiei în sectorul bancar prin:

- asigurarea transparenţei proprietăţii și activităţii băncilor prin publicarea, informarea periodică a publicului larg privind evoluţiile şi vulnerabilităţile sistemului bancar din țară şi prin utilizarea unor practici de contabilitate transparente şi performante. În activitatea lor băncile utilizează resurse ce nu le aparţin, atrase de la persoane fizice și alte entităţi, fapt ce implică un grad mai ridicat de transparenţă. Această caracteristică derivă din faptul că prin activitatea lor, instituţiile financiare influenţează puternic situaţia populaţiei și a celorlalţi agenţi economici. Pentru a fi considerată transparentă, o bancă trebuie să furnizeze în timp util, corect, și de o manieră relevantă, suficiente informaţii calitative și cantitative care să permită utilizatorilor evaluarea corectă a activităţii de ansamblu;
- promovarea unor procese de creditare prudente şi utilizarea datelor biroului de credite și a altor informații accesibile pentru îmbunătăţirea evaluării debitorilor de către bănci. De fapt, cerințele de creditare ale băncilor sunt foarte aspre, dereminate de cerințele constituirurii amortizoarelor de capital, din care cauză activitatea de creditare a băncilor este în declin continuu;
- îmbunătățirea guvernanței corporative și aplicarea unor practici de guvernare corporativă adecvate. Pe piața bancară autohtonă continuă să intre investitori străini de calitate, cu acces la pieţele financiare internaționale și care, sperăm, să asigure o guvernare adecvată a acestor bănci;

- perfectarea schemei de asigurare a depozitelor în sistemul bancar al Republicii Moldova. Cu toate că valoare garantată a depozitelor a crescut (începând cu 1 ianuarie 2020 plafonul de garantare constituie 50 mii lei, fiind garantate și depozitele persoanelor juridice de drept privat), ea rămâne să fie în continuare destul de joasă comparativ cu țările Uniunii Europene și alte state;
- consolidarea în continuare a cerinţelor faţă de capital şi evaluarea acestuia din punctul de vedere al expunerii la riscuri, și ca rezultat, creșterea capacității băncilor de a absorbi pierderile rezultate din activitatea desfășurată. În acest sens, au fost puse în aplicare principiile Basel 3, care includ un set amplu de prevederi privind marimea capitalului băncilor și a amortizoarelor de capital, evaluarea și prevenirea riscurilor aferente, controlul intern și extern al activității bancilor;
- ridicarea nivelului de profesionalism al funcționarilor bancari. Trebuie să menționăm că se impune ca unele bănci să facă mai mult pentru angajații lor, și aici avem în vedere "relationship managerii", care interfațează direct cu clientul, trebuind să fie avocații clientului în fața băncii și avocații băncii, în fața clientului. Nu excludem nici analiștii de credite și cei de risc;
- perfecționarea instrumentariului de monitorizare și supraveghere bancară. Criza bancară din Republica Moldova a demonstrat că Banca Națională a Moldovei trebuie să-și revadă instrumentele utilizate pentru monitorizarea bancară și să ajusteze practicile de supraveghere bancară la schimbările continui ce au loc pe piaţa financiară;
- creșterea nivelului de independență a Băncii Naționale a Moldovei [4].

Cercetătorii străini afirmă că, principalul factor, care constituie până la 40% din nivelul total de încredere al publicului în bancă, este calitatea deservirii de zi cu zi, accesul la servicii transparente, implementarea simplă și rapidă a operațiunilor și un nivel ridicat de calificare a personalului bancar. Al doilea factor, de care depinde până la 20% din nivelul încrederii, este stabilitatea financiară a băncii. Acestea sunt urmate de factori precum inovația, calitățile de consulting, onestitatea și deschiderea în furnizarea de informații - adică absența acelor „avertismente în litere mici" care schimbă esența contractului, dar sunt vizibile doar pentru cei mai atenți și mai bine informați clienți.

Concluzii

Așa dar, pentru a crește încrederea în sectorul bancar autohton, este necesar să evolueze nivelul de alfabetizare financiară al populației, astfel încât clienții să poată alege banca în mod competent (să nu aleagă banca doar din considerentul că este localizată în apropiere) și să înțeleagă riscurile pe care și le asumă achiziționând diferite produse și servicii bancare.

În acest context, se presupune că schimbările simultane în mai multe direcții pot deveni condiții prealabile pentru crearea unui mediu de încredere, determinând clientul să achiziționeze diverse produse și servicii de la bancă:

- dezvoltarea cadrului legal privind protecția drepturilor consumatorilor de servicii financiar-bancare;
- dezvoltarea profesională a personalului bancar;
- reducerea restricțiilor teritoriale și tehnologice care reduc disponibilitatea serviciilor financiar- bancare;
- creșterea loialității clienților față de canalele de deservire la distanță.

Unii experți consideră că lipsa de încredere nu se datorează publicului, chiar dacă au o educație financiar-economică scăzută, ci băncilor, care nu sunt în stare să ofere o minimă educație clienților prin campaniile de comunicare.

Recâștigarea încrederii în sistemul bancar necesită realizarea unui parteneriat reciproc avantajos bazat pe bună-credință și sinceritate între bănci și clienții acestora, ce impune instituțiilor financiare respectarea unor principii de conduită financiară bazate pe valori precum profesionalism, transparență și onestitate, siguranță, libertate de alegere și înțelegere, iar din partea ambelor părți pe integritate, responsabilitate, respect și reciprocitate atât în ce privesc beneficiile aferente produselor și serviciilor achiziționate, precum și obligațiile ce rezultă din condițiile acordului de colaborare.

Considerăm că băncile au capacitatea de a influența comportamentul de consum al clienților, dar trebuie să investească sistematic și coherent în educarea acestora, activitate care ar putea fi numită "Corporate Social Responsibility". Până la urmă, "băncile au clienții pe care-i merită", și asta se vede cel mai bine în perioada de criză.

BIBLIOGRAFIE

1. Akerlof, G. The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism // The Quarterly Journal of Economics, n.84, August 1970, p.488-500. [online]. [citat 24 septembrie 2020]. Disponibil: https://igiti.hse.ru/data/413/313/1234/5_1_4Akerl.pdf
2. Ghidul protecției consumatorului pe piața financiar-bancară din Republica Moldova [online]. [citat 17 septembrie 2020]. Disponibil: https://www.bnm.md/files/Ghidul%20 protectiei%20consumatorului.pdf
3. Лавлок, К. Маркетинг услуг: персонал, технология, стратегия. пер. с англ. Москва: Издательство: Вильямс, 2018. 1008 Стр. ISBN: 5-8459-0648-2
4. Lupușor, A., Pîtea, D. Cum restabilim de urgență încrederea în bănci?. *// Plan de acțiuni pentru asanarea sectorului bancar moldovenesc propus pentru anii 2016-2017,* Expert-Grup. [online]. [citat 15 septembrie 2020]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/ro/ biblioteca /item/download/1500_005d91cf506b9b30109d2815bbe3b14f
5. Mosch, R., Prast H. Confidence and trust: empiricalnvestigations for the Netherlands and the fiancial sector. *//Ocasional Studies,* Vol.6/No.2, 2008. [online]. [citat 09 septembrie 2020]. Disponibil: https://www.dnb.nl/binaries/OS_Vol6_2_08_tcm46-175279.pdf
6. Zaithaml, V. How consumer evaluation process differs between goods and services // Marketing of Service / ed.: J.H. Donnelly, W.R. George. Chicago, 1981. P. 186-190
7. Юревич, А. Макропсихология современного российского общества. М.: Институт психологии РАН, 2019. 352 с. ISBN: 978-5-9270-0150-7

FINANCIAL LITERACY DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: PERSPECTIVES AND CHALLENGES

DEZVOLTAREA EDUCAȚIEI FINANCIARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PERSPECTIVE ȘI PROVOCĂRI

[1]Stela CIOBU
E-mail: stela.ciobu@gmail.com
[2]Victoria IORDACHI
E-mail: timush_v@yahoo.co.uk
[1]Academy of Economic Studies of Moldova
MD-2005. Chisinau, Rep. Moldova, Banulescu Bodoni 61 str.
tel: (+37322)224128, fax: (+37322) 221968, *www.ase.md*
[2]National Institute for Economic Research
MD-2064. Chisinau, Rep. Moldova, I. Creanga 45 str.
tel: (+37322)501106, fax: (+37322) 743794

Abstract *In the Republic of Moldova, financial inclusion it is not sufficiently developed. Financial literacy is closely interconnected with financial inclusion of the population. Moreover, it is increasingly recognized that consumers of financial products and services need adequate financial literacy in order to make informed decisions about important financial matters.*
The main reasons for the low level of financial inclusion in Moldova should be attributed, first of all, to the low-income level of the population and lack of financial literacy on the one hand, and the rapid development of financial products on the other. Governments, development institutions, and economists are promoting a broad agenda of inclusion in economic and social life, including universal access to education, health care, social security, clean water, and sanitation.
Financial literacy has become an important subject in the Republic Moldova as well and the objective of this article is to identify the ways of improving it in our country.
Keywords: *access to education, consumer protection, digital payments, financial inclusion, financial literacy, financial services, National Bank of Moldova etc.*

JEL CLASSIFICATION: *I1, I22, I24, I280*

Introduction

Financial inclusion is part of a broader financial development agenda, which also includes the development of efficient financial intermediaries and markets to support economic growth. In this section is an important distinction between two different channels through which in theory financial development can reduce poverty levels across the world and discuss empirical evidence for both channels.

Greater financial inclusion in emerging economies, as well as worldwide developments in technology and deregulation, have resulted in widening access to all kinds of financial products. Growing numbers of consumers, therefore, have access to financial products and services from a variety of established and new providers delivered through traditional and digital channels, including traditional financial institutions, online banks and mobile phone companies.

Whilst many of the products available bring advantages and help to improve financial well-being, some are also complex and pose new challenges or risks. Young people and children increasingly have access to financial products and services.

Financial literacy is the ability to understand how money works. It is the art of investing and managing money and the ability to make sound financial decisions.

Lack of financial literacy is a heavy burden on the country, as expenses on financial security rise. A number of demographics, financial, socio-economic and technological trends in the last decades imply a greater need for financial education and literacy among children and young people around the world than in previous generations. Children and young people have increasingly access to traditional and digital financial products and services from a young age. This can create a number of new challenges and services from a young age. This can create a number of new challenges and risks, given their limited experience and financial literacy. Moreover, demographic and socio-economic trends have brought about a transfer of risk to individuals, resulting in greater individual responsibility for many financial decisions, and greater economic insecurity for young people.

The subject of the present article is very actual and important for the Republic of Moldova, due to the fact that financial inclusion contribute to poverty reduction and economic activity and eventually economic growth, although this link is less well established and requires further scientific research in the world and Moldova.

There is an increased need to improve financial literacy of individuals in Moldova given the transfer of a range of financial risks to consumers, growing complexity and evolution of financial products/ markets and the increase of active investors in the financial landscape.

Moreover, financial inclusion and the national strategies for financial literacy in Moldova indicate the need for a comprehensive approach that includes a sound consumer protection framework.

1. Financial literacy – international experience

Many countries are developing and implementing national strategies or plans for financial literacy. At the beginning of 2019, more than 70 countries around the world were actively designing or implementing a national strategy. Most of these strategies identify children, young people and/or students among their main target audiences.

In most countries, the lead bodies for the national strategy for financial literacy are financial regulators, Ministry of Finance or Central Bank. The Ministry of Education is typically responsible for issues related to the introduction of financial literacy in schools, as part of its wider responsibilities for formal literacy.

This means that the development of financial literacy for children and young people, and

especially in school, requires a close collaboration between financial and literacy authorities (more than is the case for other target audiences). Collaboration between financial and literacy authorities is a challenge for many countries, as they do not generally work in partnership, have different mandates, priorities and lines of accountability.

To overcome this challenge, some countries have found ways to coordinate through the governance mechanism of the national strategy. The success of co-ordination mechanisms rests on first gaining high-level political support, especially from the Ministry of Education.

In Portugal, for instance, the fact that the private sector was already engaged in uncoordinated and potentially based financial literacy activities in school motivated the Ministry of Education to become involved, so that it could have greater control over what was happening in the classroom. The Ministry of Education could also be motivated by the importance of financial literacy as a 21st

century skill, and by evidence that financial literacy increases engagement and performance in mathematics, and has 'spillover' effects on attainment more generally.

Many students find mathematics a difficult subject, or that it lacks 'real world' relevance for them. There is increasing evidence to show that using financial topics as a context for learning can increase engagement with mathematics and even improve attainment. This can be a powerful argument for including financial literacy in the curriculum.

In an experiment in Australia, researchers introduced financial literacy as a context for learning mathematics in four primary schools in low socio-economic areas. Teachers devised real life exercises and games, within the context of the national curriculum for mathematics. The research found that children taught financial literacy understood and applied mathematical concepts better, were more enthusiastic about mathematics, and expanded their knowledge and understanding of financial issues. There were also benefits in terms of general capabilities, such as collaborative working.

In many countries around the world, the Ministry of Education sits on the committee that coordinates the national strategy. For example, in Poland, the Ministry of Finance has a dedicated team for the financial literacy system, which is responsible, with others, for co-operation with the Ministry of Education, to ensure a systematic approach to financial literacy.

In Armenia and Belarus, coordinating financial literacy in schools is a joint responsibility between the Central Bank and the Ministry of Education, within the framework of the national strategy.

The national strategies for financial literacy of Armenia, Azerbaijan and Belarus and the specifically target children and young people. They aim at introducing financial literacy in schools and design extracurricular activities for young people. These countries also define financial literacy in school as one of the main priorities of their strategies and set up effective cooperation mechanisms between public authorities, in particular between ministries of literacy and central banks.

Armenia offers a good example of financial literacy in schools, which is the first priority of its national strategy. The Steering Committee for the design and implementation of the strategy defined the need and advantages of a comprehensive, lifelong learning approach to financial literacy. The steering committee includes over 30 public, private and community organizations either as permanent members or as observers, and is chaired by the Central Bank of Armenia. The Ministry of Education and Science is one of the 14 permanent members of the steering committee and co-chair of Financial Literacy in school stream. Financial literacy projects in school are jointly implemented by the Central Bank and the Ministry of Education and Science. The Ministry of Education and Science delegated the implementation of financial literacy teacher training to the institute, which reached over 2500 teachers across Armenia in 2018. The number of teachers and schools trained is expected to increase to 12000 in 2021. Consequently, the integration of financial literacy in school became one of the main components of the strategy and a priority at a government level. Since the adoption of the strategy in 2014, the Central Bank of Armenia closely collaborates with the Ministry of Education and Science and the National Institute of Education. In 2014, the Steering Committee created a Working Group responsible for the integration of financial literacy in schools. Since then, the Working Group has started the implementation of financial literacy components in schools.

Belarus provides another example of collaboration at the national level. In 2014, the Ministry of Education and the National Bank of Belarus adopted a long-term joint action plan to increase the level of financial literacy of children in the Republic of Belarus between 2015 and 2018. In addition to that, the second revised national strategy called "Joint Action Plan on Improving Financial Literacy for 2019-2024" adopted by the government defines youth and schoolchildren as a core target group.

A stated aim of the action plan is to introduce financial literacy in the school curricula in the form of facultative courses, in addition to extracurricular activities for youth.

In Portugal, the Ministry of Education has been involved in the National Plan for Financial Literacy since its inception in 2011. The Ministry signed a protocol of cooperation with the three financial supervisors (Central Bank of Portugal, the Portuguese Securities Market Commission and the Insurance and Pension Funds Supervision Authority) to develop a medium- to long-term strategy for promoting financial literacy in schools. Every year this working group defines the plan of activities to be implemented in order to achieve the objectives of the financial literacy strategy for schools. The working group meets regularly and closely monitors activities, to ensure that implementation is proceeding according to plan.

The close cooperation between the financial supervisors and the Ministry of Education ensures a consistent and step-by-step implementation of the National Plan, including: the development of principles for financial literacy initiatives, core competencies for financial literacy, a teacher training program, and the publication of workbooks to support financial literacy in schools.

Financial literacy in school as part of curricular teaching. The experience of the OECD shows that an increasing number of countries have introduced financial literacy initiatives in primary and secondary schools. Countries are integrating financial literacy into one or more existing subjects through a cross-curricular approach, or as an optional stand-alone subject. A limited number of countries have financial literacy as a compulsory standalone topic.

The CIS countries have adopted various approaches to implement financial literacy in schools. Countries such as Armenia, Azerbaijan have introduced elements of financial literacy in existing subjects; other countries, such as Belarus, have designed optional courses in schools.

In Armenia, financial education was introduced progressively through all grades into the following subjects: Mathematics (age 6 to 12 years old, 2-6 grades); Me and the world around (age 6 to 10 years old, 2-4 grades), Algebra (age 13 to 17 years old, 7-11 grades); Social science (age 14 to 17 years old, 8-11 grades). A nationwide teachers' training program is implemented under the leadership of the Ministry of Education and Science in cooperation with the central bank.

In Belarus, financial literacy is mainly introduced through optional courses in schools. As defined in the second version of the National Strategy of Financial literacy (2019-2024), one of the main working pillars are the further development and introduction of optional classes for all age groups into the literacy process, the development of teaching supports, teaching kits, and workbooks for financial literacy. Currently, secondary school students have the opportunity to attend optional classes of economic and financial literacy.

These elective classes are available as "Fundamentals of Economic Knowledge" for students of grades 5-11, "Fundamentals of Entrepreneurship" for students of grades 10-11, and "Fundamentals of Financial Literacy" for students of grades 8-9.

To support the project, the National Bank of Belarus organizes financial literacy schools for teachers. Events are based at the literacy institutions "Academy of Postgraduate Literacy"" and "Minsk State Palace of Children and Youth". Seminars are held on various topics such as "Know your money", "Features of lending to individuals", "Carrying out deposit operations", "Credit histories", "Non-cash payments", "Remote banking services", and "Leasing for individuals".

Policy makers can support parents and families to teach children and young people about financial literacy by encouraging practical activities to transmit knowledge, attitudes and habits

around money. Involving parents in financial literacy programs for their children seem to be effective in increasing the financial literacy of children and adolescents.

Monitoring, evaluation and assessments are different ways to learn to what extent students are progressing over time and programs are making a difference. They are essential components of the successful introduction of financial literacy programs in schools, and for children and young people.

Assessing students, or children and young people in general, is a way to identify and test their level of performance in financial literacy and to see if this changes over time. Assessment helps understand which financial literacy topics children find more difficult, to inform changes to what is taught, or pedagogical methods. It can also help identify children who are doing less well than their peers, and who might need extra help. Financial literacy assessments can include testing in the classroom, formal examinations, national and international tests.

In addition to providing evidence and track progress, assessments can send strong signals about the importance of the topic. Introducing a financial literacy component in classroom tests or national exams would increase significantly the importance attached by students and teachers to the subject, and would increase the chances that teachers would teach it.

Extracurricular and out-of-school programs. Extracurricular activities include delivering financial literacy in schools, by teachers or other experts, but not as part of the school curriculum. In addition to public authorities, national and international non-profit organizations and representatives of the financial sector, such as financial institutions are often involved in providing extracurricular financial literacy to children and young people in CIS.

In addition, many institutions deliver financial literacy to youth through large number of events and tools outside of schools. This includes using digital tools and games to reach a large audience, celebrating national money weeks/months, organizing visits to financial institutions, and initiating competitions or summer schools. Below are examples of the most common programs.

Seminars/trainings and summer schools. In Armenia, extracurricular financial literacy activities in schools are partly supported by Junior Achievement, based on a Memorandum of Understanding with the Ministry of Education. Junior Achievement cooperates with some schools and organizes extracurricular classes for students in these schools. The program is based on the methodology provided by Aflatoun and includes: doing business and entrepreneurship (e.g., writing business plans), and a citizenship component (e.g., becoming responsible citizens).

Additionally, since 2011, some schools participate in the Citizen project on financial literacy, implemented in collaboration between the Central Bank of Armenia and the Non-Government Organizations "Civitas - Armenian Centre for Democratic Literacy". The objective of the project is to empower teachers and students with knowledge, skills, and tools that will allow them to foster personal budget management and develop their sense of responsibility as citizens.

The project includes teachers' and students' training during the entire school year. This is an independent project and is realized in addition to the standard nationwide program of financial literacy and training of teachers led by the Ministry of Education and the Central Bank.

Competitions, Olympiads and games. Olympiads and competitions are an alternative way of teaching financial literacy in schools during extracurricular activities. They have the advantage of transmitting specialized knowledge and skills to youth interested in the topic, but do not cover a large number of students. Olympiads and competitions are popular in some CIS countries, such as Armenia and Belarus.

In Armenia, Junior Achievement in cooperation with the Central Bank, organizes an annual Brain-Ring Competition on economic and financial issues for high school students. Students from

100 different high schools compete on economic and financial questions. Participants and the winning team receive awards from the Central Bank, Junior Achievement and other financial institutions that express an interest to take part in the event.

The National Bank of Belarus, in cooperation with the Ministry of Education, organizes a National Olympiad of Financial Literacy among pupils and a competition among university students for the best research project on economic issues. Several financial games, such as Financial Football online game developed by VISA have been adapted and implemented in the majority of CIS countries.

Celebration of international events. Armenia, Azerbaijan, Belarus and Kazakhstan participate in the Global Money Week (GMW), an annual event initiated by the NGO Child and Youth Financial International. Several stakeholders from the public, private and not-for-profit sector take part in the event by organizing various financial literacy activities for children and youth in schools and outside of school. Most CIS countries also participate in the World Saving Day, which includes activities to raise the awareness about the importance of saving among youth.

2. Indicators for financial inclusion and financial literacy in the world and Moldova

Financial services are foundational to addressing some of these pressing global issues and achieving a wide array of development goals, as evidenced by an expanding body of research. Numerous studies have demonstrated that access to bank accounts and payment services have a measurable impact on poverty, because:

- make day-to-day transactions possible, including sending and receiving money;
- safeguard savings, which can help households manage cash flow spikes, smooth consumption and build working capital;
- help finance small businesses or microenterprises, helping owners invest in assets and grow their businesses;
- support planning and paying for recurring expenses, such as school fees, utilities payment;
- mitigate shocks and manage expenses related to unexpected events such as medical emergencies, death in the family, theft, or natural disasters;
- improve poor families' overall welfare.

Financial inclusion contribute to poverty reduction – that is, bring people out of poverty on a sustained basis when they can use financial services that help them to grow their businesses and invest in literacy.

It may contribute to economic activity and eventually economic growth, although this link is less well established and requires further scientific research in the world. The benefits of financial inclusion extend beyond individuals and households. Shifting cash payments to digital delivery whether it is social welfare transfers made by governments to citizens; or people paying their taxes, fees and bills to governments; or payments made between people - can improve their efficiency and reduce the amount of money lost to corruption.

The global financial industry has enabled access to financial accounts for millions of financially excluded people in recent years. While taking stock of this achievement, the industry is now confronted with the fact that low usage and inactivity has kept dormancy rates persistently high.

This is especially true across developing countries, where some of the highest growth rates in account ownership are found. This growth in access is accompanied by reviews of rigorous studies

around the world that find mixed, sometimes contradictory, evidence on the impact financial services are having on several indicators of financial well-being.

The world experience consistently shows that poor people use financial services to help them achieve two intermediate outcomes on the way to improved well-being: building resilience and capturing opportunities.

This dynamic framework implicit in the literature suggests more tangible outcomes from the use of financial services at any resilience level is reflected in the following figure:

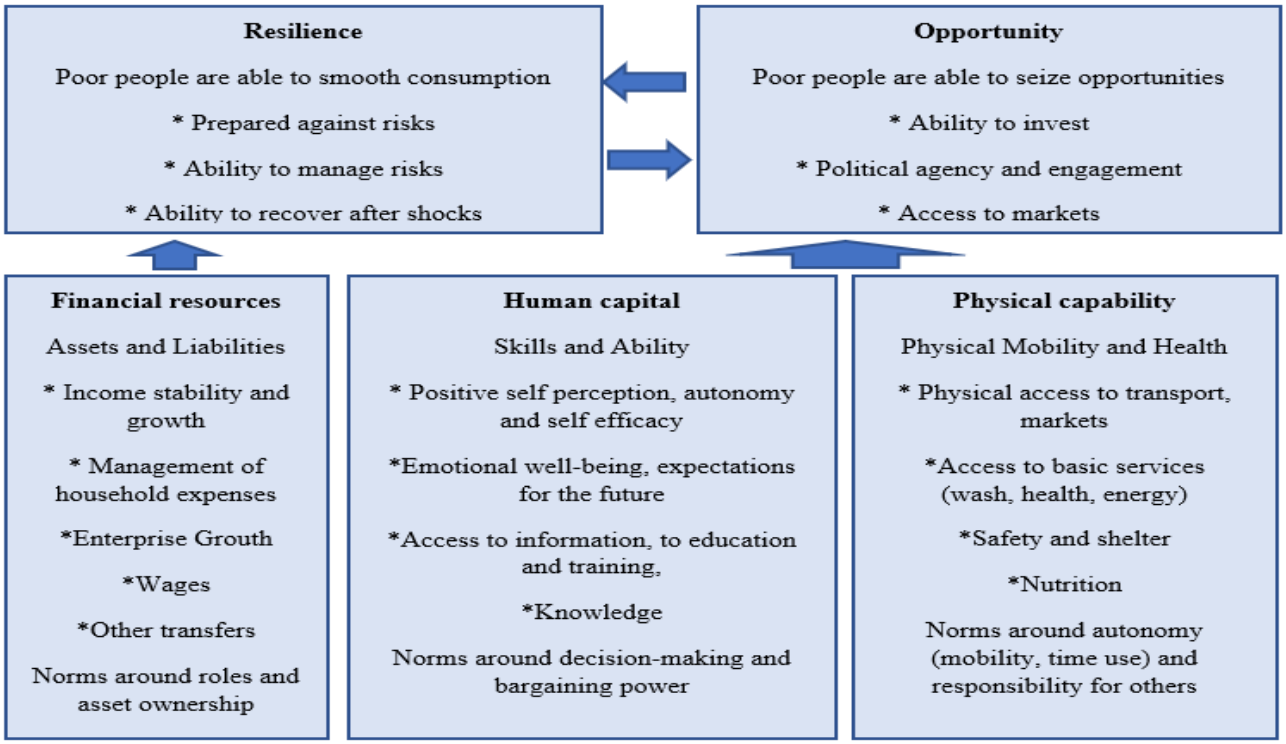

Figure 1. How financial inclusion improve well-being

Source: *elaborated by author on the basis of information presented in the: How financial inclusion can boostnations-health and well-being. [online]. [cited 18 September 2020]. Available: <https://www.cgap.org/blog/how-financial-inclusion-can-boost-nations-health-well-being>.*

These outcomes reinforce each other in a virtuous cycle: more of one leads to more of the other. Taken together, they give the financial inclusion community a wider lens through which to examine the impact pathways of financial services. By acknowledging that these outcomes have pre-conditions related to financial resources, human capital, physical capability and country context, the impact of financial services changes when some of those pre-conditions are lacking for any individual will be insignificant.

There are two main barriers in assessing the state of financial inclusion:

- Data for financial inclusion indicators is collected once in three years. Given the rapid rhythm of scientific and technological progress in the field of information technology, data obtained by international organizations might be partially outdated.
- In the Republic of Moldova, the data and indicators collected by the bodies regulating the activities of financial organizations, as well as by statistical organizations, do not correspond to the indicators used by international organizations.

In Moldova the share of adults with an account in financial institution rose from 18% in 2011 and 2014 to 44% in 2017. Even compared to developing countries (63% in 2017) the rate of

adults (age 15+) with account is very low. However, we should notice a significant growth rate, as the share of adults with an account increased by 2.4 times between 2011 and 2017, which is represented in the following figure.

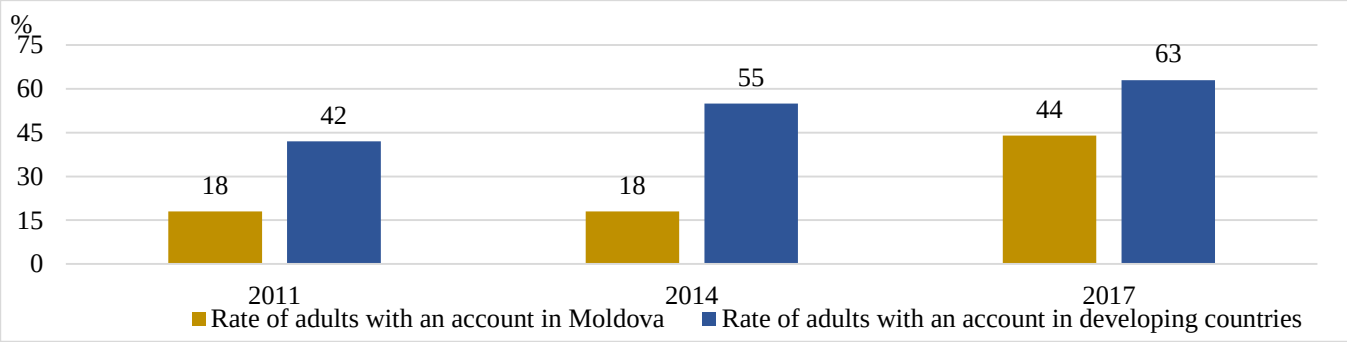

Figure 2. Rate of adults with an account in Moldova and developing countries

Source: *elaborated by author on the basis of information presented in the: Global Findex. [online]. [cited 26 August 2020]. Available: <https://globalfindex.worldbank.org/#data_sec_focus>.*

Account ownership is lower among less educated adults in Moldova. The gap in account ownership between adults with secondary and primary literacy in Moldova was 26% in 2017, which is more by 18% compared to 2011. This data is reflected in the table 2.2 and figure 2.13.

Globally, 56 % of adults with a primary literacy or less have an account, compared with 76 % of those who have completed secondary school and 92 % of those with higher literacy.

Table 1. Gap in account ownership between the adults with secondary and primary literacy in Moldova and developing countries

Indicator	2011	2014	2017
Rate of account ownership among adults with secondary literacy or more, %	22	22	48
Rate of account ownership among adults with primary literacy or less, %	4	2	22
Gap in account ownership between adults with secondary and primary literacy in Moldova	18	20	26
Gap in account ownership between adults with secondary and primary literacy in developing countries	20	20	20

Source: *elaborated by author on the basis of information presented in the: Global Findex. [online]. [cited 26 August 2020]. Available: <https://globalfindex.worldbank.org/#data_sec_focus>.*

In Moldova the use of digital payments is developing in relevant direction. Nevertheless, this development is hampered by low incomes of the population.

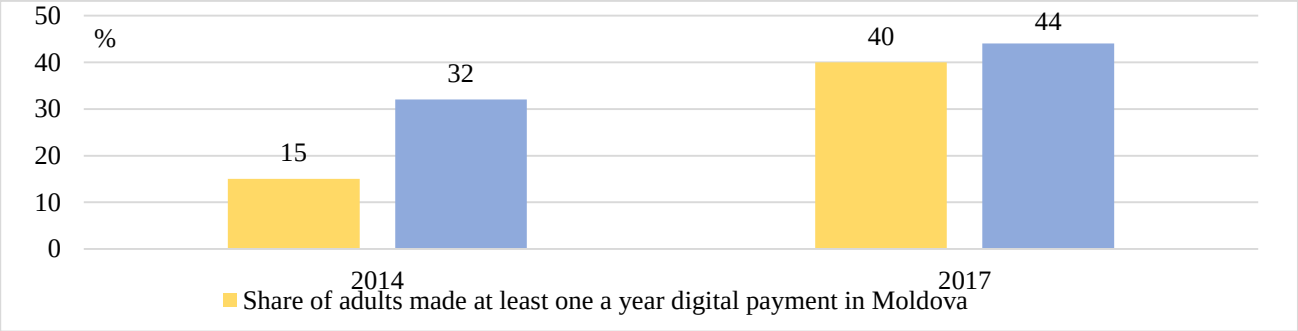

Figure 2. Evolution of digital operations ratio in Moldova and developing countries from 2014 to 2017

Source: *elaborated by author on the basis of information presented in the: Global Findex. [online]. [cited 26 March 2020]. Available: <https://globalfindex.worldbank.org/#data_sec_focus>.*

In RM share of adults made or received at least one digital payment was 40 % in 2017 which is more by 25 % compared to 2014. Compared to developing economies the ratio of adults using digital payments in Moldova was less by 4% in 2017.

However, it is noticeable that the development of digital payments in Moldova is faster than in developing countries. Digital payments ratio also includes usage of mobile money, a debit or credit card, or a mobile phone payment which make hard to assess the account usage.

In the diagnosis (we have presented just several examples), we may find that certain parts of the population are systematically excluded from the financial sector. Or we may find that certain parts of the population are over-indebted. The correct policy response will not only respond with solutions but will be able to prioritize the solutions. One way of prioritizing would be based on the vulnerability of the population affected, for example. Another would be based on the ease or expense of implementation relative to the size of the population reached or the severity of the problem. Once policy is implemented, data continues to play a role in monitoring its effectiveness. This can be as simply tracking the level of inclusion over time, or it may be done by determining the measurable impact from a policy decision against the cost of its implementation. This monitoring function then provides a key component of the feedback loop in the process of refining or redefining policy reforms.

Financial inclusion and the national strategies for financial literacy indicate the need for a comprehensive approach that includes a sound consumer protection framework. Effective consumer protection frameworks comprise supportive regulatory supervisory environments, full disclosure, ethical business practices and effective dispute resolution mechanisms. There is an important link between financial inclusion and consumer protection in that a well-designed framework can generate consumer trust and confidence, leading to more active and appropriate use of financial products and services by consumers. Indeed, policy work and research on financial inclusion attempt to address involuntary exclusion by promoting an effective regulatory and legislative environment.

There is an increased need to improve financial literacy of individuals given the transfer of a range of financial risks to consumers, growing complexity and evolution of financial products/ markets and the increase of active investors in the financial landscape.

Financial literacy can therefore play a role in protecting consumers and further building trust and confidence in the financial sector.

New delivery technologies, such as mobile phones and e-money, hold promise for promoting financial inclusion, but require appropriate regulatory frameworks to achieve this while remaining

consistent with financial stability and other regulatory requirements. It is difficult to achieve a consistent approach because in many cases service providers are not banks.

3. Financial literacy policy a component of the national inclusion strategies in the Republic of Moldova

Financial inclusion is emerging as a priority for policymakers and regulators in financial sector development, with an increasing number of countries introducing comprehensive measures to improve access to and usage of tailored financial services, informed by a fast-growing body of experience and knowledge. More than 60 countries have initiated financial inclusion reforms in recent years. The growing priority placed on financial inclusion is illustrated by the commitments made by financial regulators from more than 20 developing countries to financial inclusion and to financial literacy.

The National Bank of Moldova strategies concerning financial inclusion could be studied as promoting development of financial inclusion and financial literacy.

Financial inclusion promoted by the NBM. For National Bank of Moldova, financial inclusion matters for a number of reasons:

First, there is the impact of financial inclusion, and financial development more generally, on long-term economic growth and poverty reduction, and thus on the macroeconomic environment. Access to appropriate financial instruments may allow the poor or otherwise disadvantaged to invest in physical assets and literacy, reducing income inequality and contributing to economic growth.

Second, financial inclusion has important implications for monetary and financial stability, policy areas that sit at the very core of central banking. Increased financial inclusion significantly changes the behavior of firms and consumers, in turn influencing the efficacy of monetary policy. For example, greater inclusion should make interest rates more effective as a policy tool and it may facilitate central bank's efforts to maintain price stability.

Strategies of the National Bank are not only providing the correct functioning of legislative acts related to financial inclusion, and ensure continuous improvement of the legislative framework in accordance with European standards.

Strategy for implementing the BASEL III standards in the Republic of Moldova under the legal framework of European legislation. The main legislative instruments of legal framework concerning implementation the Basel III standards providing development of financial inclusion in Moldova.

- Law on the activity of banks no. 202 of 06 October 2017.
- Law on Payment Services and Electronic Money, no. 114 of 18 May 2012.
- Regulation on the activity of non-bank payment service providers, approved by the Decision of the Executive Board of the NBM no. 217 of 16 August 2019.
- Regulation on the credit activity of non-bank payment service providers, approved by the Decision of the Executive Board of the NBM no. 158 of 5 June 2019.
- Regulation on the provision of payment services through automated remote service systems, approved by the Decision of the Executive Board of the of the NBM no. 62 of 09.03.2017.
- Regulation on payment cards, approved by the DCA of the NBM no. 157 of August 1, 2013.

Also, financial inclusion development is mentioned in the **strategic objectives** for 2018-2020 of the NBM.

a) improvement of the monetary policy framework and monetary policy implementation optimization. Application of the monetary policy instruments and measures to ensure and maintain price stability and to promote the development of the local financial market;

b) consolidation of the financial stability and of macro-prudential management functions. Maintaining the stability of the banking sector, as well as supporting the stability of the financial system through assessing, preventing and managing crisis situations;

c) banking sector consolidation and risk-based supervision implementation. Banks regulation and supervision in order to ensure safe conditions for their activity and to respect the requirements of a prudent administration, which will ensure the protection of the depositors and other creditors interests and the good functioning of the banking system;

d) Quality improvement of the national currency and of the level of cashless payments use. Promoting the efficiency, security, accessibility and innovative character of payments. Promoting the credibility of the national currency by increasing its quality and security level.

e) Institutional capacity and efficiency consolidation. Streamlining the NBM operational activity through the institutional modernization and strengthening its internal capacities in order to carry out its main attributions.

Financial literacy promoted by the NBM

In Moldova in the last 3 years, the volume of loans granted to individuals by banks the number of bank cards in circulation is increasing. On the other hand, the sector of non-banking lending also registered a rise in the number of loan beneficiaries. These evolutions show a rapid increase in the use of financial products by the population. This is why we need a higher level of financial knowledge to prevent eventual risks, including over-indebtedness. Therefore, the analytical notes will reflect the most important concepts and financial products, such as inflation, the effective annual interest rate, consumer credit, car leasing, insurance.

The National Bank of Moldova contributes to the promotion of financial literacy:

- organizes and participate in events concerning financial literacy legal framework
- launches financial literacy projects
- publish information **on the website of the national bank, as well as posting leaflet information in commercial banks, post offices, non-bank credit organizations.**

On 11.03.2014 was organized the event "Elaboration of the concept of the National Strategy for Financial Literacy". Participants of the event were representatives of public authorities, the literacy environment and civil society, literacy experts and participants in the financial market of the Republic of Moldova, economic analysts, as well as external partners.

The discussions included identifying the target groups for financial literacy, giving priority to children and young people. Thus, the possibility of a long-term effect will be realized at different levels of the company.

Other target groups would include persons with disabilities, migrants and beneficiaries of overseas remittances, women and students. The latter also represent an appreciable potential of trainers, who in time will transmit the accumulated knowledge to different segments of the public. At the same time, the speakers emphasized the direct connection between social inclusion and financial inclusion. Thus, the inclusive literacy programs currently implemented in the Republic of Moldova reflect a system of child protection.

The participants of the event discussed the financial literacy tools successfully applied in us and in other countries and the need to set up an optimal cross-sectoral, but also a general set. At the end of the discussions, it was decided to detail the advanced proposals to be incorporated in

a preliminary project of the concept of the National Strategy for Financial Literacy. It is to be examined.

The National Bank of Moldova aims to contribute to the development of a solid financial system through financial literacy, where consumers are well-trained, protected and make financial decisions in a responsible manner. In March 2019 the National Bank of Moldova and independent analytical center "Expert-Grup" with financial aid to the Government of Sweden launched project "Learn! Give sense to money". The main goal of the project is to teach how to make right financial decisions, some of which have significant implications for the individual financial stability of the person and of his/her family. Among the most important events with a financial impact, characteristic of the Moldovan society, may be contracting a consumer credit in case of buying a dwelling using the mortgage, buying a car using the leasing, buying personal goods, investing in financial market instruments, using certain saving instruments.

Recommendations

- It is important that indicators of financial inclusion used in Republic of Moldova were correlated or even identical with indicators used by international organizations like world Data Bank. Nowadays, financial inclusion indicators used by National Bank of Moldova are number of credit or debit card and ratio of credit card usage. The indicator with which the world data bank is working is the percentage of the adult population with an account in a financial institution.
- In order to set up effective institutional and coordination mechanisms for financial literacy targeting children and young people it is important to:
  - ensure high-level political support for financial literacy in schools, especially from the Ministry of Education, at an early stage;
  - develop formal co-operation arrangements through the governance mechanisms of the national strategy for financial literacy (where one exists) and/or through dedicated protocols and agreements between financial authorities and the Ministry of Education, clearly setting out objectives, roles and responsibilities.
- The share of unbanked adult population is high in Moldova. In order to decrease this ratio government, need to include older adults which represent the main part of unbanked. It can be done through government and social payments system using credit cards.
- Government with help of the National Bank of Moldova need to promote partnership between Fintech companies with financial institutions to create well optimized mobile payment platforms.
- Online payment system for commodities need to be simplified and optimized. The National Bank of Moldova should regulate the mechanism of calculation of commission fees of non-banking payment system providers.
- As for any other target audience, it is important that the development of financial literacy for children and young people starts from a diagnosis. Assessing the financial literacy of children and young people is a way to learn about their knowledge and skills, track changes over time, and identify vulnerable groups. Introducing assessment in school can be a way to make students and teachers aware of the importance of the topic, with the idea that 'what gets measured, gets taught'.
- Impact evaluation is a key step to measure the causal effect of a program. In combination with small-scale pilots, it allows policymakers to evaluate the content, teaching materials, and teaching methods before adopting them on a larger scale.

- All good practices for financial inclusion implementation are linked with the financial literacy and consumer protection legal framework development. Without well planned financial education financial inclusion may have negative influence such as population indebtedness, which can lead to a decrease the standard of living of vulnerable group of population.
- In addition to promote financial literacy, it is necessary to elaborate legal framework regarding protection the rights of consumers of financial products. It is also necessary to regulate the refinancing rate in micro-finance organizations as well as it is regulated in commercial banks.

REFERENCES

1. ANTON-DIAZ, P., KHAIRY, A. Charting the Customer Journey in the Digital Age. Published by Centre for Financial Inclusion. 2019. [online]. [cited 23 August 2020]. Available:<https://content.centerforfinancialinclusion.org/wp-content/uploads/sites/2/2019/05/Charting-the-Customer-Journey-in-the-Digital-Age-_-Center-for-Financial-Inclusion_v6.pdf>.
2. CAAMARA, N., TUESTA, D. Measuring Financial Inclusion: A Multidimensional Index. Published by BBVA Research. 2014. [online]. [cited 2 August 2020]. Available: <https://www.bbvaresearch.com/wp-content/uploads/2014/09/WP14-26_Financial-Inclusion.pdf>.
3. CHESTON, S., Inclusive Insurance: Closing the Protection Gap for Emerging Customers. 2018. [online]. [cited 29 August 2020]. Available: <https://content.centerforfinancialinclusion.org/wp-content/uploads/sites/2/2018/08/Inclusive-Insurance-Final-2018.06.13.pdf>.
4. DEMIRGUC-KUNT, A. The Global Findex Database 2014 Measuring Financial Inclusion Around the World. Published by The World Bank. 2015 [online]. [cited 2 August 2020]. Available: <http://documents.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf>.
5. DEMIRGUC-KUNT, A. The Global Findex Database 2017 Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. Published by The World Bank. 2018. ISBN 978-1-4648-1268-2 [online]. [cited 5 August 2020]. Available:<https://globalfindex.worldbank.org/#data_sec_focus>.
6. Financial inclusion measurement for regulators: Survey design and implementation. Published by Alliance for Financial Inclusion. 2010. [online]. [cited 27 August 2020]. Available:<https://www.afi-global.org/sites/default/files/afi_policypaper_datameasurement_en.pdf>.
7. KELLY, S., FERENZY, D. How Financial Institutions and Fintechs Are Partnering for Inclusion: Lessons from the Frontlines. Published by Centre for Financial Inclusion. 2017. [online]. [cited 29 August 2020]. Available: <https://content.centerforfinancialinclusion.org/wp-content/uploads/sites/2/2018/08/IIF-CFI_FI-Fintech_Partnerships_Final.pdf>.
8. KELLY, S., MCGRATH, A. Banking Sector Approaches to Customer Engagement and Capability. Published by Centre for Financial Inclusion. 2018. [online]. [cited 29 August 2020]. Available: <https://content.centerforfinancialinclusion.org/wpcontent/uploads/sites/2/2018/05/CFI_Brief_005_Banking_Sector_Approaches_05-29-2018.pdf>.
9. LOUFIELD, E., FERENZY, D. Accelerating Financial Inclusion with New Data. Published by Centre for Financial Inclusion. 2018. [online]. [cited 29 August 2020]. Available: <https://content.centerforfinancialinclusion.org/wpcontent/uploads/sites/2/2018/08/AcceleratingFINewData_Final_2018.06.26.pdf>.
10. MENDELSON, S. The Financial Incclusion Compass 2018. Published by European Microfinance Platform. 2018. [online]. [cited 27 August 2020]. Available: <https://www.european-microfinance.org/sites/default/files/document/file/e-mfp_Financial%20Inclusion%20Compass_2018.pdf>.
11. Policy Handbook on Financial Literacy for Young People in the Commonwealth of Independent States. Published by OECD. 2019. [online]. [cited 7 August 2020]. Available:<https://www.oecd.org/financial/literacy/Youth-Policy-Handbook-on-Financial-Literacy-CIS-EN.pdf>.
12. Raportul privind Evoluția Sistemelor de Plăți în Republica Moldova. Editura Banca Națională a Moldovei, Chisinău. 2019 [online]. [cited 2 August 2020]. Available: <http://bnm.md/files/RA_SP_2019.pdf>.
13. Raport anual 2019. Comisia Națională a pieții financiare. CNPF. 2020. [online]. [cited 2 September 2020]. Available: <https://www.cnpf.md/storage/files/files/Raport%20Anual%202019.pdf>.
14. YOPSINO, N., MORGAN, P. Financial inclusion, Regulation, and Literacy Asian Perspectives. Published by Asian Development Bank Institute. 2017. ISBN 978-4-89974-064-3. [online]. [cited 2 September 2020]. Available: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/350186/adbi-financial-inclusion-regulation-literacy-asian-perspectives.pdf>.

INVESTMENT OPPORTUNITIES AND CHALLENGES ON THE GOVERNMENT SECURITIES MARKET

OPORTUNITĂȚI INVESTIȚIONALE ȘI PROVOCĂRI PE PIAȚA VALORILOR MOBILIARE DE STAT

Ana LITOCENCO, drd.
Email: analitocenco@yahoo.com
Academia de Studii Economice din Moldova,
str.Banulescu-Bodoni 61, MD-2005, Chișinău, Republica Moldova,
tel. +373 22 22 41 28, fax +373 22 22 19 68, www.ase.md

Abstract: *In the current conditions, when financing needs underpin economic growth and development, identifying viable and safe sources of investment becomes a priority for every investor. In this context, the purpose of this article is to describe the government securities as an investment tool, as well as to elucidate the main challenges faced by investors in the government securities market of the Republic of Moldova in comparison to its neighboring countries (Romania and Ukraine). Among the methods used in the article are: analytical method, synthesis method, comparison method, graphic method, etc.*
Key-words: *government bonds, government securities, interest rate, investment, treasury bills.*

JEL CLASSIFICATION*: G11, G18, G23.*

Valorile mobiliare de stat sînt instrumente financiare care atestă datoria publică, sub formă de bonuri, certificate de trezorerie, obligațiuni sau alte instrumente financiare, constituind împrumuturi ale statului în monedă națională pe termen scurt, mediu și lung. Investind în valorile mobiliare de stat, o persoană fizică sau juridică efectiv împrumută statului anumite sume de bani pentru asigurarea dezvoltării economiei țării și activității investiționale, crearea de noi locuri de muncă etc., iar la scadență statul achită suma investită și o dobândă anumită [2, 3].

Avantajele investițiilor în valori mobiliare de stat sunt:

- siguranţa capitalului investit - titlurile de stat sunt considerate instrumente financiare de investire cu un grad de risc redus, acestea fiind garantate integral de către stat atât din punct de vedere al capitalului, cât şi al dobânzii aferente. Totodată, siguranța investițiilor date se explică și prin faptul că probabilitatea ca statul emitent al titlurilor de stat respective să intre în stare de default este minimă;
- beneficierea de facilităţi fiscale – în majoritatea statelor lumii, veniturile realizate din deţinerea şi transferul valorilor mobiliare de stat nu se impozitează;
- controlul maturităţilor portofoliului deţinut - titurile de stat oferă posibilitatea investitorilor de a efectua plasamente cu diverse maturităţi (scurte, medii și lungi);
- lichiditate ridicată și venit asigurat - în situaţia în care investitorul are nevoie de lichidităţi, acestea pot fi obţinute prin vânzarea titlurilor de stat pe piaţa secundară. De asemenea, majoritatea valorilor mobiliare de stat se emit cu o dobândă fixă, ceea ce presupune că investitorul își va primi în mod regulat veniturile generate de deținerea acestora [Hîncu R., Litocenco A., 2020, p.48].

Din aceste considerente, investițiile în valorile mobiliare de stat se consideră a fi unele dintre cele mai sigure, mai puțin riscante și, respectiv, mai atractive investiții.

1. Experiența Republicii Moldova

În Republica Moldova, valorile mobiliare de stat se emit pe termen scurt şi pe termen lung.

Valorile mobiliare de stat emise pe termen scurt sînt *bonurile de trezorerie*, emise cu scont şi răscumpărate la scadenţă la valoarea lor nominală. Bonurile de trezorerie se emit *cu scadențe de 91, 182 și 364 zile.*

Valorile mobiliare de stat emise pe termen lung sînt *obligaţiunile de stat*, emise cu o rată flotantă sau fixă a dobînzii. Dobînda (cupoanele) la obligaţiunile de stat se achită periodic. Obligaţiunile de stat pot fi vîndute cu scont, la preţul lor nominal sau cu primă şi sînt răscumpărate la scadenţă la valoarea lor nominală. *Scadențele aferente obligațiunilor de stat sânt cuprinse între 1 an și 5 ani* [4].

Rata dobânzii, ca fiind unul dintre principalele elemente economice ale unei investiții, reprezintă un indicator semnificativ de determinare a investitorului în plasarea investițiilor/ economiilor sale. Totodată, în contextul pieței financiare a Republicii Moldova și a spectrului de oportunități investiționale disponibile, depozitele bancare reprezintă unul dintre instrumentele financiare ce creează concurență valorilor mobiliare de stat. Din acest considerent, în figura 1 se reflectă dinamica și evoluția ratei dobânzii valorilor mobiliare de stat pe termen scurt în raport cu cea a depozitelor bancare la vedere (cu termen de până la 1 an).

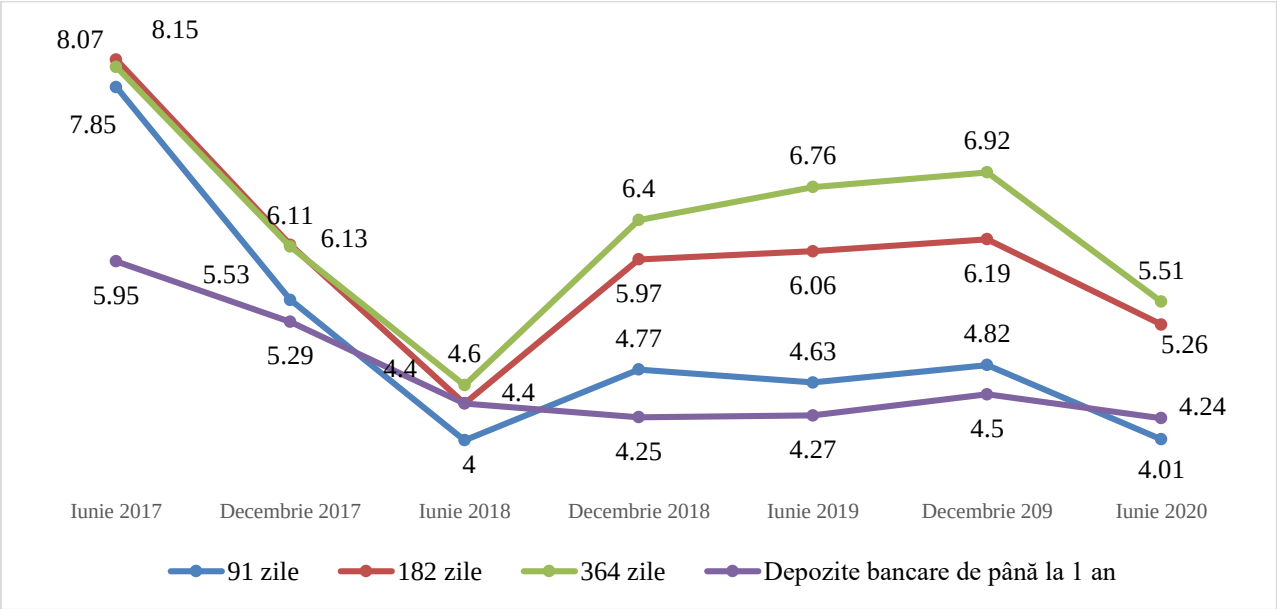

Figura 1. Dinamica ratei dobânzii valorilor mobiliare de stat și depozitelor bancare pe termen scurt în Republica Moldova în perioada iunie 2017 – iunie 2020, %

Sursa: Elaborat de autor în baza [Hîncu R., Litocenco A., 2020, p.54].

Reieșind din datele prezentate în figura 1, se constată că în perioada analizată (iunie 2017 – iunie 2020) rata dobânzii bonurilor de trezorerie cu scadența de 182 și 364 de zile înregistrează o valoare mai ridicată decât rata dobânzii, pe sistem bancar, a depozitelor bancare cu termen de până la 1 an.

O situație similară se atestă și în cazul valorilor mobiliare de stat pe termen lung comparativ cu depozitele bancare la termen (vezi figura 2).

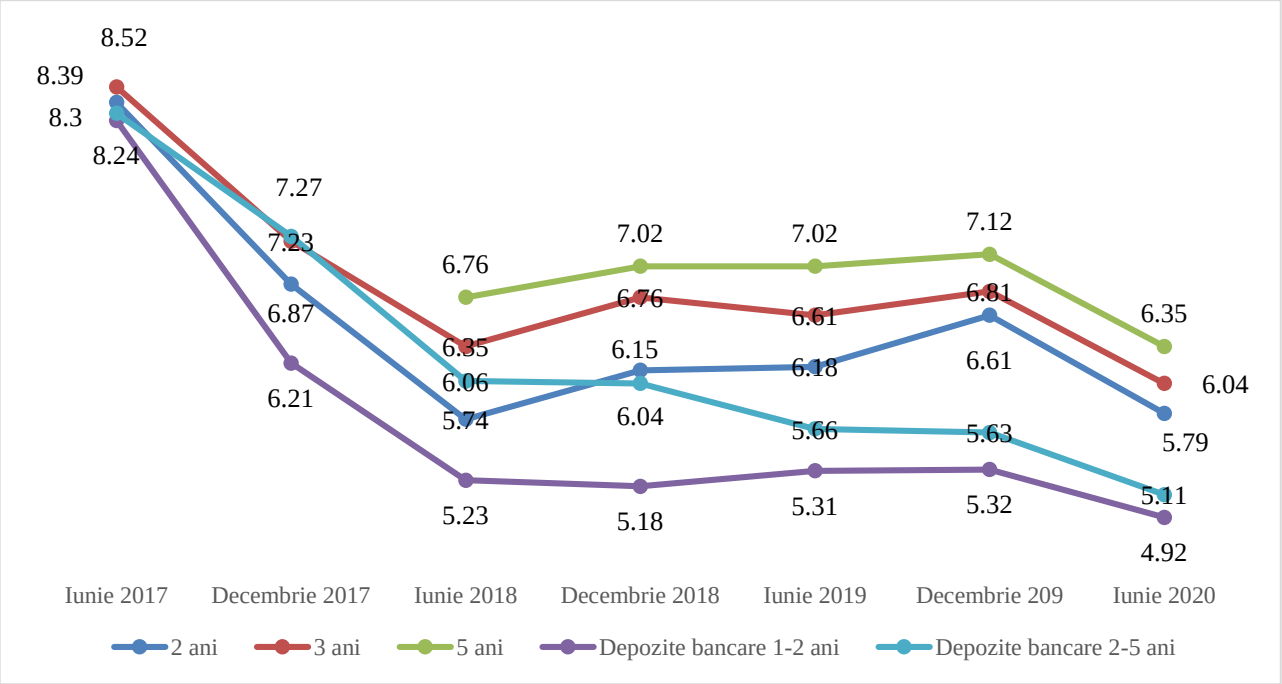

Figura 2. Dinamica ratei dobânzii valorilor mobiliare de stat și depozitelor bancare pe termen lung în Republica Moldova în perioada iunie 2017 – iunie 2020, %

Sursa: Elaborat de autor în baza [Hîncu R., Litocenco A., 2020, p.54].

Astfel, începând cu perioada lunii iunie, 2018 rata dobânzii la obligațiunile de stat cu scadența de 2, 3 și 5 ani este mai mare comparativ cu rata dobânzii, pe sistem bancar, la depozitele la termen. În același timp, se observă emiterea obligațiunilor de stat cu scadența de 5 ani în Republica Moldova a fost inițiată din perioada lunii iunie a anului 2018.

Totodată, reducerea ratei dobânzii atât pentru obligațiunile de stat, cât și pentru bonurile de trezorerie în primele 6 luni ale anului curent se explică prin volumul considerabil de valori mobiliare de stat emise și tranzacționate pe piața internă în timpul acestei perioade. Cu toate acestea, chiar și în pofida reducerilor date, valorile mobiliare de stat rămân o sursă mai atractivă de investiții în comparație cu depozitele din sistemul bancar. Pe lângă acestea, față de rata dobânzii mai mare, o atractivitate mai mare a valorilor mobiliare de stat în raport cu depozitele bancare se datorează, de asemenea, lichidității mai mari, precum și securității sporite, deoarece acestea sunt garantate integral de către Guvernul Republicii Moldova. În ceea ce privește depozitele bancare, conform Legii nr. 575/2003 privind garantarea depozitelor în sistemul bancar, începând cu 1 ianuarie 2020, depozitele bancare sunt garantate numai în valoare de 50 mii lei indiferent de valoarea depozitului [Hîncu R., Litocenco A., 2020, p.55].

Potrivit legislației Republicii Moldova, *în calitate de investitor* în valori mobiliare de stat poate fi orice persoană fizică sau juridică, rezidentă sau nerezidentă a Republicii Moldova, în contul căreia dealerul primar prezintă oferta pentru participare la licitaţia de vânzare a valorilor mobiliare de stat și/sau efectuează tranzacții pe piața secundară.

Emiterea valorilor mobiliare de stat, precum și plăţile şi transferurile ce ţin de cumpărarea şi răscumpărarea valorilor mobiliare de stat pe piața internă se realizează *doar în monedă națională*, iar tranzacțiile pe piața valorilor mobiliare de stat se efectuează *doar prin intermediul dealerilor primari*, aceștia fiind reprezentați de bănci care au fost acceptate de Ministerul Finanțelor și au încheiate cu Banca Națională a Moldovei acorduri în acest sens, să deruleze operaţiuni cu valori mobiliare de stat

pe piaţa valorilor mobiliare de stat ca urmare a îndeplinirii criteriilor de selectare şi care poate desfăşura operaţiuni în nume şi în cont propriu sau în nume propriu şi în contul clienţilor săi (investitori). Conform informațiilor disponibile pe pagina web oficială a Băncii Naționale a Moldovei, din cele 11 bănci care dețin licență de activitate pe teritoriul Republicii Moldova, calitatea de dealer primar este deținută de către 9 dintre acestea (BC „Moldova – Agroindbank" S.A., BC „Victoriabank" S.A., BC „Moldindconbank" S.A., BC „Mobiasbancă – Groupe Societe Generale" S.A, BC „Energbank" S.A.,BC „Eximbank – Gruppo Veneto Banca" S.A., BC „FinComBank" S.A., BCR Chișinău S.A.,BC „EuroCreditBank" S.A. [11].

În partea ce ține de desfășurarea tranzacțiilor, acestea *pot avea loc atât pe piața primară* a valorilor mobiliare de stat, ceea ce presupune totalitatea operaţiunilor ce ţin de plasarea valorilor mobiliare de stat prin intermediul platformei unice de tranzacționare în scopul atragerii de către emitent a mijloacelor financiare disponibile, *cât și pe piața secundară* a acestora (piaţa organizată prin intermediul platformei unice de tranzacționare unde are loc tranzacţionarea titlurilor după emitere pe piaţa primară. În calitate de platformă unică de tranzacţionare în Republica Moldova se aplică platforma electronică Bloomberg Professional Service, furnizată de Bloomberg Finance LP, prin intermediul căreia se efectuează plasamentul valorilor mobiliare de stat pe piaţa primară şi tranzacţionarea acestora pe piaţa secundară. Platforma unică de tranzacționare reprezintă o funcționalitate de tranzacționare a titlurilor, alta decât piața reglementată (Bursa de Valori) și sistemul multilateral de tranzacționare.

Deși cadrul legal permite tranzacționarea valorilor mobiliare de stat pe ambele piețe, abia în luna octombrie a anului 2018 a fost lansată platforma electronică de cotare și tranzacționare (E-Bond, furnizată de către Bloomberg) prin intermediul căreia dealerilor primari le-au fost atribuite obligațiuni minime de cotare și tranzacționare pe piața secundară a VMS. Astfel, în perioada de la lansare (octombrie 2018) și până la finele anului 2019, pe piața secundară au fost înregistrate 66 tranzacții cu valori mobiliare de stat în valoare de circa 26 milioane lei (echivalentul a 1,3 milioane euro), cifre ce atestă o fază foarte incipientă de dezvoltare a pieței secundare a valorilor mobiliare de stat. În partea ce ține de piața primară a valorilor mobiliare de stat, se remarcă faptul că în perioada anului 2019, au fost organizate 49 de licitații în cadrul cărora au fost comercializate titluri de stat în valoare de 9 327,1 milioane lei (echivalentul a circa 478,3 milioane euro) [7].

În partea ce ține de facilitățile fiscale aferente veniturilor generate din deținerea și tranzacționarea valorilor mobiliare de stat, se remarcă faptul că, *începând cu 01 ianuarie 2021 dobânzile aferente valorilor mobiliare de stat se exclud din lista surselor de venit neimpozabil,* fapt ce denotă că începând cu 2021 acestea urmează a fi supuse impozitării [5].

2. Experiența României

În România, se emit și se tranzacționează următoarele tipuri de titluri de stat:

- *certificate de trezorerie* cu discont, cu scadenţă *de până la 1 an (6 luni, 1 an).* Certificatele de trezorerie cu discont sunt titluri de stat pe termen scurt fără cupon de dobândă, care se cumpără de investitor la o valoare (preţ) mai mică decât valoarea nominală, urmând ca la scadenţă să încaseze valoarea nominală;

- *obligaţiuni de stat cu o scadenţă de peste 1 an (3, 5, 7, 10 şi 15 ani),* acestea fiind titluri de stat pe termen mediu și lung, de tip benchmark (de referinţă), vândute la valoarea nominală, cu discont sau primă şi pentru care emitentul plăteşte anual dobândă(cupon), conform condiţiilor din prospectul de emisiune. În cazul obligaţiunilor de stat de tip benchmark, valoarea nominală a seriei de titluri emise şi aflate în circulaţie poate fi majorată ulterior de către emitent prin redeschideri ulterioare, în

condiţiile menţinerii caracteristicilor iniţiale ale emisiunii (rata dobânzii, data plăţii dobânzii şi data scadenţei) [3].

Analizând datele statistice disponibile pe paginile web oficiale ale autorităților din România, se constată că, la fel ca și în cazul Republicii Moldova, rata dobânzii a titlurilor de stat pe termen scurt din România este mai mare comparativ cu rata dobânzii depozitelor bancare cu scadența de până la 2 ani (vezi figura 3).

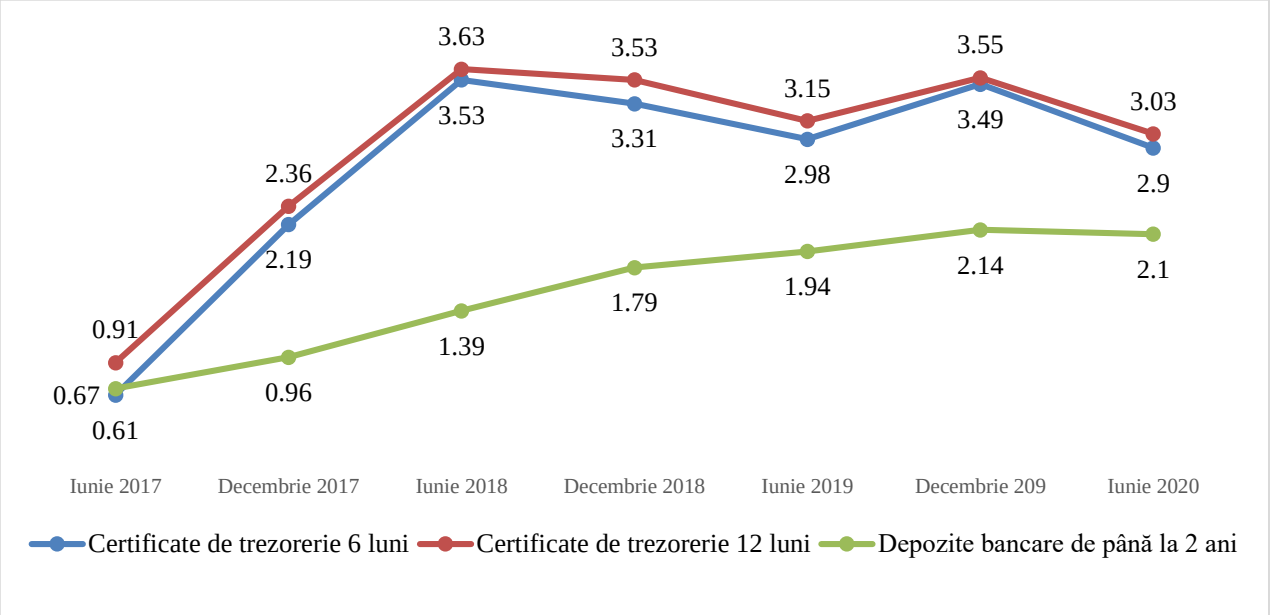

Figura 3. Dinamica ratei dobânzii valorilor mobiliare de stat și depozitelor bancare pe termen scurt în România în perioada iunie 2017 – iunie 2020, %

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Băncii Naționale a României

Aceeași situație se observă și în cazul titlurilor de stat pe termen mediu și lung (vezi figura 4). La situația din 30 iunie 2020, rata dobânzii la obligațiunile de stat ale României este cu circa 3 p.p. superioară ratei dobânzii la depozitele bancare cu scadența mai mare de 2 ani.

Totodată, este de remarcat că spre deosebire de Republica Moldova, România emite și tranzacționează pe piața sa internă obligațiuni de stat cu termen de scadență mai mare, cum ar fi 10 ani, acest tip de obligațiuni oferind cea mai mare rată a dobânzii dintre toate titlurile de stat oferite de Guvernul României.

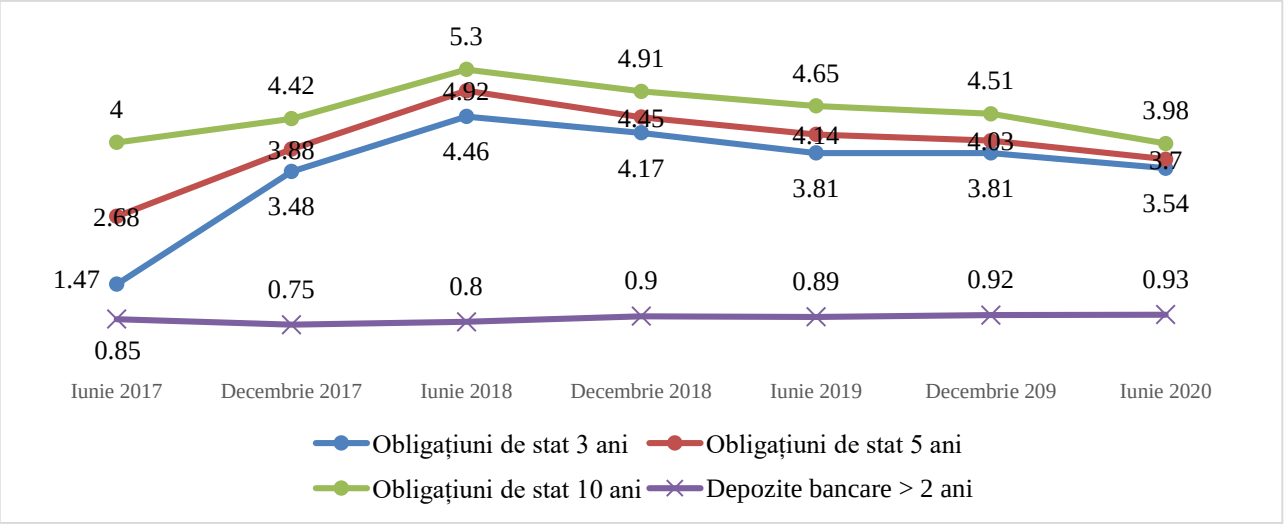

Figura 4. Dinamica ratei dobânzii valorilor mobiliare de stat și depozitelor bancare pe termen lung în România în perioada iunie 2017 – iunie 2020, %

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Băncii Naționale a României.

În calitate de investitori pe piața internă a titlurilor de stat din România pot fi persoane fizice şi juridice, rezidente sau nerezidente, cu dreptul de cumpărare şi tranzacţionare a acestora prin intermediul *pieţei primare şi secundare*. *Emiterea, tranzacționarea și cumpărarea* titlurilor de stat pe piața internă a României (primară și secundară) *poate fi efectuată atât în monedă națională, cât și în valută străină.*

Piaţa primară a titlurilor de stat din România cuprinde totalitatea operaţiunilor legate de emiterea de către Ministerul Finanţelor Publice a titlurilor de stat şi plasarea acestora prin intermediul Băncii Naţionale a României, în calitate de agent desemnat, în scopul atragerii pe termen scurt, mediu sau lung a capitalurilor financiare disponibile. Participanţii pe piaţa primară a titlurilor de stat administrată de Banca Naţională a României sunt *dealerii primari* care pot desfăşura operaţiuni în nume şi cont propriu şi/sau în numele şi în contul clienţilor (investitori).

Dealerii primari sunt entităţi acceptate de Ministerul Finanţelor Publice pentru a derula direct operaţiuni cu titluri de stat pe piaţa primară internă, cu respectarea reglementărilor legale în vigoare. Conform legislației României, dealeri primari pe piața primară a titlurilor de stat pot fi:

- instituții de credit;
- societăți de servicii de investiții financiare, definite prin Legea nr. 297/2004 privind piața de capital și care sunt autorizate de Autoritatea de Supraveghere Financiară;
- instituții echivalente societăților de servicii de investiții financiare autorizate în statele membre ale Uniunii Europene și/sau în celelalte state aparținând Spațiului Economic European;
- alte entități, cu excepția celor prenotate, acceptate de Ministerul Finanțelor Publice pentru a derula direct operațiuni cu titluri de stat pe piața primară internă, cu respectarea legislației în vigoare [8].

Deși legislația prevede o gamă largă de instituții ce pot acționa în calitate de dealeri primari pe piața titlurilor de stat din România, reieșind din datele publicate pe pagina web oficială a Băncii Naționale a României, se constată că dealerii care activează de facto sunt reprezentați doar de bănci și sucursale ale instituțiilor de credit străine. Astfel, din 33 instituții de credit și sucursale a instituțiilor de credit străine ce activează pe teritoriul României, 7 dețin calitatea de dealer primar pe piața internă a titlurilor de stat din România (ING Bank N.V. Amsterdam Sucursala Bucureşti, Banca Comercială Română S.A., Banca

Transilvania S.A., Citibank Europe Plc. Dublin Sucursala România, Unicredit Bank S.A., Banca Română pentru Dezvoltare – Groupe Societe Generale S.A., Raiffeisen Bank S.A.) [13].

În partea ce ține de *piaţa secundară a titlurilor de stat din România*, aceasta reprezintă un sistem multilateral care facilitează tranzacţionarea, în mod nediscriminatoriu, a cererii şi ofertei vânzătorilor şi cumpărătorilor titlurilor de stat. Tranzacţiile se pot realiza prin intermediul:

- pieţei secundare administrate de Banca Naţională a României, pe care se pot tranzacţiona titluri de stat pe termen scurt, mediu şi lung utilizând serviciile intermediarilor autorizaţi: dealerii primari, instituţii de credit, societăţi de servicii de investiţii financiare, care pot tranzacţiona exclusiv în nume şi cont propriu, dar care au obligaţia să afişeze cotaţii de preţ ferme şi/sau informative la ghişeele de lucru pentru clienţii acestora interesaţi de tranzacţionarea de titluri de stat;

- pieței secundare administrate de Bursa de Valori Bucureşti, pe care se pot tranzacţiona titluri de stat pe termen mediu şi lung, utilizând serviciile intermediarilor autorizaţi [3]. Conform informațiilor disponibile pe pagina web oficială a Bursei de Valori București, pe piața secundară administrat de Bursa de Valori București activează 68 intermediari autorizați, printre care: instituții de credit, sucursale a instituțiilor de credit din alt stat, instituții de credit din alte state membre UE, societăți de servicii de investiții financiare, firme de investiții din alte state membre UE [14].

Totodată, potrivit datelor statistice disponibile pe pagina web oficială a Băncii Naționale a României, în perioada anului 2019, pe piața secundară a titlurilor de stat din România au fost desfășurate circa 1221 tranzacții cu titluri în monedă națională, valoarea cărora constituie 23 664,0 milioane lei românești (echivalentul a 4 859,1 milioane euro) și 76 tranzacții cu titluri în valută străină (euro), valoarea cărora constituie 306,0 milioane euro [13].

În partea ce ține de *facilitățile fiscale* aferente deținerilor titlurilor de stat emise de statul român, se remarcă faptul că prevederile art. 93 alin. (1) lit.a din Legea nr. 227/2015 privind Codul fiscal, veniturile realizate din deţinerea şi transferul instrumentelor financiare care atestă datoria publică a statului, precum şi a unităţilor administrativ – teritoriale, inclusiv din operaţiunile de tip repo şi reverse/repo cu aceste instrumente, indiferent de piaţa/locul de tranzacţionare unde are loc operaţiunea, *nu reprezintă venituri impozabile* [10].

Pe lângă acestea, în vederea creșterii atractivității titlurilor de stat românești, dar și creșterii accesibilității acestora, în prima jumătate a anului 2018 Ministerul Finanțelor Publice al României a lansat *Programul Tezaur destinat populației*. Una dintre principalele avantaje și facilități ale programului este că titlurile de stat pot fi cumpărate de populație (persoane fizice cu vârsta de minim 18 ani împliniţi la momentul subscrierii) de la orice unitate operativă a Trezoreriei Statului sau subunitate poştală a Companiei Naţionale Poşta Română S.A. Unul dintre principalele scopuri ale acestui program a fost de a facilita accesul populaţiei la astfel de instrumente de economise, precum și de a asigura un grad de acoperire extins la nivelul întregii țări, inclusiv în zonele rurale. Titlurile de stat puse la dispoziția populației în cadrul Programului au scadențe de 1, 2, 3 și 5 ani, la rate a dobânzii de 3,5%, 4%, 4,25% și respectiv 4,75 la sută. Conform rezultatelor primei emisiuni al acestor titluri, aproape 17 000 de români au investit în cadrul acestei emisiuni de titluri de stat dedicată populației suma de 702,8 milioane lei românești (echivalentul a 144,3 milioane euro), din care 629,1 milioane lei românești prin unitățile operative ale Trezoreriei Statului și 73,7 milioane lei românești prin rețeaua de oficii poștale ale Companiei Naționale Poșta Română.

Un alt Program de acest gen destinat populației este și *Programul Fidelis*, care a fost inițiat și implementat în perioada anului 2015 - 2016. După o perioadă de pauză, care a coincis și cu perioada de lansare a Programului Tezaur (din 2018), Programul Fidelis a fost relansat la mijlocul anului

curent. Subscrierea titlurilor în cadrul acestui Program se realizează prin intermediul băncilor comerciale, fără perceperea anumitor comisioane în acest sens.

Totodată, în cadrul ultimei subscrieri care a avut loc în perioada 15 iulie - 7 august, curent, a avut loc emiterea în premieră a titluri de stat Fidelis și în valută străină (euro). Respectiv, în rezultatul subscrierii titlurilor, satul român a atras resurse financiare de la populație în valoare de peste 2,0 miliarde lei românești, cea mai mare sumă atrasă vreodată prin programul Fidelis. Pe emisiunea în monedă națională, s-au atras 1 224,9 milioane lei românești (echivalentul a) şi pe cea în valută străină - 168,4 milioane euro.

Oferta a cuprins două emisiuni în lei, cu maturităţi de 2 și 4 ani, şi o emisiune în euro, cu scadenţă la 5 ani, care au fost subscrise astfel:

- maturitatea de 2 ani: 562,4 milioane lei românești (echivalentul a 115,5 milioane euro), cu un număr de 5 414 ordine;
- maturitatea de 4 ani: 662,5 milioane lei românești (echivalentul a 136,0 milioane euro), cu un număr de 1 748 ordine;
- maturitatea de 5 ani: 168,4 milioane euro, cu un număr de 2 763 ordine.

Dobânda anuală pentru titlurile în euro este de 2%, în timp ce pentru titlurile în monedă națională, dobânda anuală este de 4% în cazul celor cu maturitatea de 2 ani şi de 4,5% în cazul celor cu 4 ani [10].

3. Experiența Ucrainei

Pe piața internă a valorilor mobiliare de stat din Ucraina, se emit și se tranzacționează următoarele tipuri de titluri de stat:

- valori mobiliare de stat pe termen scurt, cu termenul de scadență de până la 1 an;
- valori mobiliare de stat pe termen mediu, cu termenul de scadență între 1 și 5 ani;
- valori mobiliare de stat pe termen lung, cu termenul de scadență mai mare de 5 ani [6].

În partea ce ține de valorile mobiliare de stat pe termen scurt, la situația din 30 iunie 2020, rata dobânzii acestora era cu 2,0 p.p. mai mare comparativ cu rata dobânzii la depozitele bancare de până la 1 an (vezi figura 5).

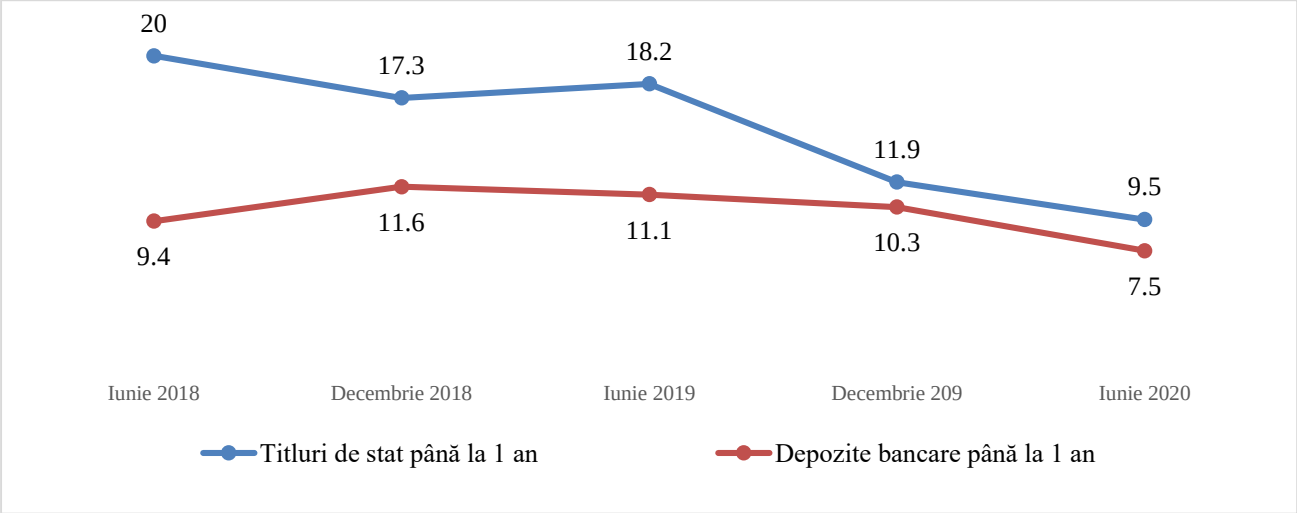

Figura 5. Dinamica ratei dobânzii valorilor mobiliare de stat și depozitelor bancare pe termen scurt în Ucraina în perioada iunie 2017 – iunie 2020, %

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Băncii Naționale a Ucrainei

De altfel, o rată a dobânzii superioară în raport cu depozitele bancare pe termen scurt se atestă pe toată perioada analizată (iunie 2018 – iunie 2020), situație caracteristică și în cazul titlurilor de stat pe termen mediu și lung (vezi figura 6).

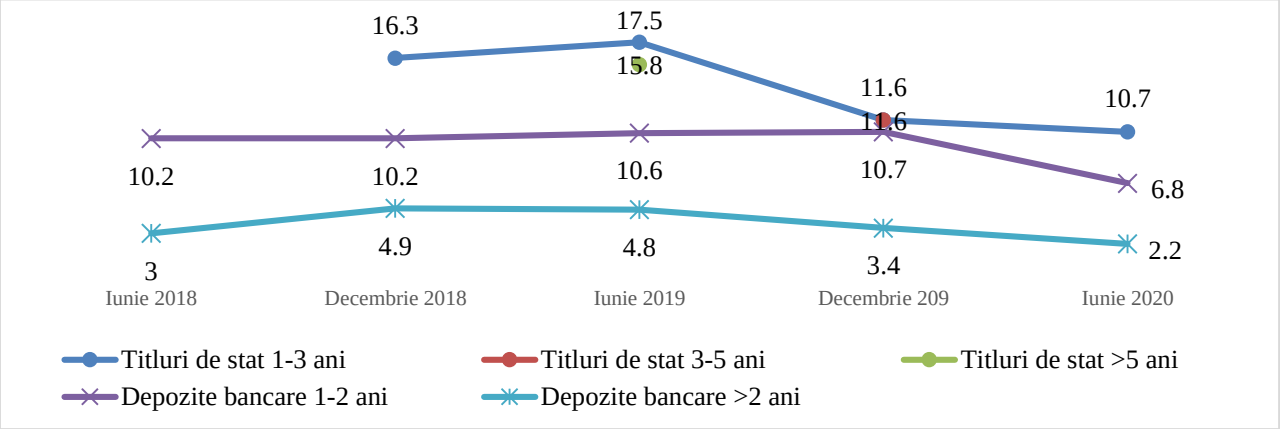

Figura 6. Dinamica ratei dobânzii valorilor mobiliare de stat și depozitelor bancare pe termen mediu și lung în Ucraina în perioada iunie 2017 – iunie 2020, %

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Băncii Naționale a Ucrainei

Astfel, la situația din 30 iunie 2020, cea mai mare rată a dobânzii era înregistrată la titlurile de stat cu scadența între 1 și 3 ani. De asemenea, spre deosebire de Republica Moldova și similar cu experiența României, statul ucrainean emite și plasează titluri de stat cu scadențe mai mari de 5 ani. În perioada anului 2019, pe piața internă a titlurilor de stat din Ucraina erau plasate obligațiuni cu scadențe între 5-7 ani, 7-10 ani și mai mari de 10 ani.

Totodată, se observă că titlurile de stat cu scadența de 3-5 ani și peste 5 ani nu se emit regulat. Reieșind din perioadele de timp, selectate pentru analiză în cercetare, emiterea valorilor mobiliare de stat cu scadența mai mare de 5 ani se atestă la situația din 30 iunie 2019 la o rată a dobânzii de 15,8%, iar cele cu scadența cuprinsă între 3 și 5 ani – au fost înregistrate la situația din decembrie, 2019 la o rată a dobânzii de 11,6 la sută.

Investitor în valorile mobiliare de stat ale Ucrainei, la fel ca și în cazul Republicii Moldova și României, poate fi orice persoană fizică sau juridică, rezidentă sau nerezidentă a Ucrainei. Emiterea valorilor mobiliare de stat, precum și plăţile şi transferurile ce ţin de cumpărarea şi răscumpărarea valorilor mobiliare de stat pe piața internă din Ucraina se realizează *atât în monedă națională, cât și în valută străină (dolari SUA, euro)*.

Conform reglementărilor Ucrainei, *dealeri primari* pe piața internă a titlurilor de stat din Ucraina pot fi băncile, selectate de Ministerul Finanțelor care își asumă obligația de a coopera cu acesta în ceea ce privește dezvoltarea pieței naționale a valorilor mobiliare, obținând în schimb titlul de participant la plasarea obligațiunilor de stat și a dreptului superior de a participa la alte operațiuni efectuate de minister cu astfel de obligațiuni. Cerințele pe care trebuie să le întrunească băncile pentru a obține calitatea de dealer primar sunt:

- deține licență pentru desfășurarea activității profesionale la bursă (activități de tranzacționare a valorilor mobiliare);
- deține un echivalent al capitalului social de cel puțin 10 milioane de euro;
- posedă experiență de activitate pe piața obligațiunilor (volumul total al comerțului cu valori mobiliare nu trebuie să fie mai mic de 1 miliard hrivne ucrainești - echivalentul a circa 30 milioane euro) [15].

Conform informațiilor disponibile pe pagina web oficială a Băncii Naționale a Ucrainei, calitatea de dealer primar este deținută de 11 bănci comerciale (JSC „Ukrgasbank", JSC „Oschadbank", JSC „Raiffeisen Bank Aval", JSC „OTP Bank", PJSC „Citibank", JSC „Ukreximbank", PJSC „FUIB", JSC „PrivatBank", PJSC „Alfa-bank", PJSC „KredoBank", JSC „Pivdennyi") [16].

Tranzacționarea titlurilor de stat ale Ucrainei *poate avea loc atât pe piața primară, cât și pe cea secundară.* Conform datelor statistice publicate pe pagina web oficială a Băncii Naționale a Ucrainei, pe piața secundară a titlurilor de stat din țară, în perioada anului 2019 au fost comercializate titluri de stat în monedă națională în valoare de 218 754,1 milioane hrivne ucrainești (echivalentul a 6 569,2 milioane euro) și în valută străină în cuantum de 2 501,7 milioane euro [16].

De asemenea, la fel ca și în România, deținerea titlurilor de stat în Ucraina implică anumite facilități fiscale pentru investitori. Astfel, conform prevederilor Codului fiscal al Ucrainei, veniturile din dobânzile aferente titlurilor de stat și cele obținute ca urmare a tranzacționării acestora *reprezintă surse de venit neimpozabile* [15].

În concluzie, drept rezultat al cercetării efectuate cu privire la piața valorilor mobiliare de stat din Republica Moldova, România și Ucraina, se constată că în toate cele 3 țări, investițiile în titlurile de stat sunt mai profitabile, din punct de vedere al ratei dobânzii, comparativ cu plasamentele în depozite bancare. Totodată, pe lângă rata dobânzii superioară, investițiile în titlurile de stat prezintă și alte avantaje ce îi pot determina pe investitori să opteze pentru aceste instrumente investiționale, și anume: siguranța, lichiditatea și certitudinea obținerii profiturilor, dat fiind garantarea acestor instrumente de către stat în mărime integrală, dar și oportunității de tranzacționare în orice moment a acestora pe piața secundară.

În partea ce ține de concluziile aferente nemijlocit pieței valorilor mobiliare de stat din Republica Moldova, este necesar de remarcat că deși autoritățile depun eforturi în dezvoltarea pieței interne a titlurilor de stat prin diversificarea instrumentelor puse la dispoziția investitorilor și creșterii maturității de emitere și plasare a acestora (obligațiuni cu scadența de 5 ani începând cu anul 2018), gama de valori mobiliare de stat disponibile pentru investire este una destul de modestă în comparație cu titlurile de stat disponibile pe piața din România și Ucraina, unde se tranzacționează obligațiuni cu scadențe mai mari de 10 ani. Totodată, atât în România, cât și în Ucraina constatăm un nivel înalt de tranzacționare al titlurilor de stat pe piața secundară dat fiind volumele tranzacționate pe piețele respective în perioada anului 2019. În partea ce ține de Republica Moldova, dezvoltarea pieței respective este încă la o fază incipientă, la finele anului 2018 creându-se condițiile tehnice necesare de facilitare a acestor tipuri de tranzacții.

Un alt aspect de remarcat este că atât România, cât și Ucraina, spre deosebire de Republica Moldova, emit valorile mobiliare de stat atât în monedă națională, cît și în valută străină, fapt ce face piețele respective mai atractive pentru investitorii nerezidenți. De asemenea, în vederea creșterii nivelului de accesibilitate al instrumentelor bazate pe valori mobiliare de stat, dar și diversificării opțiunilor de economisire a populației, Guvernul României a dezvoltat și implementează Programe speciale de investire în valori mobiliare de stat, destinate persoanelor fizice, în unul dintre acestea (Programul Tezaur), plasarea investițiilor fiind efectuată direct de către persoanele fizice, fără intermedierea de către un dealer primar. Conform rezultatelor emisiunilor efectuate, aceste programe s-au dovedit a fi de succes, populația României fiind cointeresată în apelarea la un asemenea instrument de economisire/ investire.

Nu în ultimul rând, se menționează că comparativ cu Republica Moldova, România deține o bază mai diversificată de dealeri primari, intermediari autorizați care facilitează tranzacțiile cu titlurile de stat, aceasta fiind reprezentată nu doar de bănci, dar și de alte entități financiare, cum ar fi societăți

de servicii de investiții financiare, firme de investiții, fapt ce denotă și un nivel mai înalt de dezvoltare al pieței de capital/ pieței financiare a României.

Totodată, un aspect important ce necesită a fi remarcat este că spre deosebire de România și Ucraina, începând cu anul 2021, veniturile generate de deținerile valorilor mobiliare de stat din Republica Moldova urmează a fi impozitate. Printre argumentele care au stat la baza unei astfel de decizii de politică este uniformizarea tratamentului fiscal aplicabil instrumentelor financiare, întrucât dividendele obținute din acțiunile deținute în capitalul social al entităților comerciale sînt supuse impozitării la sursa de plată (6%).

În contextul celor expuse, în vederea asigurării unei funcționări eficiente a pieței valorilor mobiliare de stat, valorificării la maxim a potențialului investițional al acesteia, precum și atragerii investitorilor, Republica Moldova necesită consolidarea eforturilor în vederea continuării dezvoltării pieței, prin extinderea maturității valorilor mobiliare de stat propuse, facilitării tranzacțiilor pe piața secundară, precum și preluarea practicilor de succes din România prin diversificarea instrumentelor de investire propuse, în special dezvoltarea produselor de investire destinate populației. Acest tip de produs investițional va contribui atât la diversificarea opțiunilor de de economisire a Republicii Moldova, cât și la majorarea volumului de resurse financiare atras de către stat pentru finanțarea cheltuielilor bugetare. Acțiuni și eforturi suplimentare sunt cu atât mai necesare, cu cât o dată cu inițierea impozitării dobânzilor aferente titlurilor de stat ale Republicii Moldova din 2021, atractivitatea acestora s-ar putea reduce considerabil.

Bibliografie:

1. Hîncu R., Litocenco A. The investment attractiveness of the government securities, as an instrument of government debt in the Republic of Moldova. Analele Universităţii "Eftimie Murgu", Fascicola II-Studii Economice, Anul XXVII, 2020, Reșița, România. ISSN 2344 – 6315, pag.47 – 57.
2. Ghidul investitorului în valori mobiliare de stat, Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova, disponibil online la adresa: https://mf.gov.md/sites/default/files/ghidul_investitorului_in_vms.pdf
3. Ghidul investitorului în titluri de stat românești emise pe piața interbancară internă, Ministerul Finanțelor Publice al României, disponibil online la adresa: https://www.mfinante.gov.ro/static/10/Mfp/Ghidulinvestitoruluititluridestatiunie2019.pdf
4. Legea Republicii Moldova nr.419 / 2006 privind datoria publică, garanțiile de stat și recreditarea de stat (Republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.397-399, art.704).
5. Legea Republicii Moldova nr.60/2020 privind instituirea unor măsuri de susținere a activității de întreprinzător și modificarea unor acte normative (Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2020, nr.108-109, art.186).
6. Medium-Term State Debt Management Strategy for 2019 – 2022. Ministerul Finanțelor din Ucraina, disponibil online la: https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS%202019-2022_ENG%20vf.pdf
7. Programul „Managementul datoriei de stat pe termen mediu (2020-2022)", aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.56/2020 (Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2020, nr.55-61, art.127).
8. Regulament-cadru privind operațiunile de piață cu titluri de stat pe piața internă, aprobat prin Ordinul Ministrului Finanțelor Publice a României nr.2245/2016 (Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 729 din 21 septembrie 2016).
9. Strategia de administrare a datoriei publice guvernamentale pentru 2019 – 2021. Ministerul Finanțelor Publice a României, disponibil online la: https://www.mfinante.gov.ro/static/10/Mfp/buletin/executii/strategie2019-2021_01102019.pdf
10. www.mf.gov.md.
11. www.bnm.md.
12. www.mfinante.gov.ro.
13. www.bnr.ro.
14. www.bvb.ro.
15. www.mof.gov.ua.
16. www.bank.gov.ua.

THE ROLE OF KNOWLEDGE IN CREATING INNOVATIONS AND INTRODUCING NEW TECHNOLOGIES IN FINANCIAL MANAGEMENT

РОЛЬ ЗНАНИЙ В СОЗДАНИИ ИННОВАЦИЙ И ВНЕДРЕНИИ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ФИНАНСАМИ

Iulia SUVOROVA, PhD
Email: iukos69@mail.ru
Academy of Economic Studies of Moldova,
MD-2005,Chişinău,R.Moldova , str.Bănulescu-Bodoni 61,
Telefon: (+373) 22 402 772, www.ase.md

Abstract. *The scientific article presents the definition, history of origin and the main components of the concept of "knowledge economy". The analysis of the development of information and communication technologies (ICT) in Moldova is carried out and measures for the development of the information and communication sector are proposed. Special attention was paid by the author to the fact that the efficiency of the knowledge-based economy depends entirely on the efficiency of production and use of knowledge. Overcoming the technological backwardness, ensuring the country's competitiveness in the world market is possible only if there is a developed environment for "knowledge generation" based on a powerful sector of fundamental and applied research, an effective education system and a national innovation system.*
Key words: *competition, economics, efficiency, human capital, infrastructure, innovation, investments, knowledge economy.*

JEL CLASSIFICATION: G30

Динамичное развитие мировой экономики все в большей степени зависит от способности внедрять и осваивать передовые технологии, новые рынки, генерировать знания и человеческий капитал. Особенно это актуально для Молдовы, где без инноваций не может быть устойчивого роста, национальной и продовольственной безопасности.

Термин "экономика знаний" (или "экономика, базирующаяся на знаниях") ввел в оборот Фриц Махлуп в 1962 году, понимая под ним просто сектор экономики. Сейчас этот термин используется для определения типа экономики, где знания играют решающую роль, а производство знаний становится источником роста. [5]

Сегодня инвестиции в знания растут быстрее, чем вложения в основные фонды. 90% всего количества знаний, которыми располагает человечество, получено за последние 30 лет, так же как 90% общего числа ученых и инженеров, подготовленных за всю историю цивилизации, - наши современники. А это явные признаки перехода от экономики, основанной на использовании природных ресурсов, к экономике знаний.

Экономика знаний — экономика, где основными факторами развития являются знания и человеческий капитал. Процесс развития такой экономики заключен в повышении качества человеческого капитала, в повышении качества жизни, в производстве знаний высоких технологий, инноваций и высококачественных услуг.

В такой экономике основными факторами развития являются знания и человеческий капитал, которые решают задачи по повышению качества жизни, производству высоких технологий и высококачественных услуг. Экономика знаний характерна для самых развитых стран таких как: США, Германия, Великобритания, Корея и Япония. [4]

В Китае экономика знаний официально признана государственной стратегией. Ее

приверженцы, которых с каждым днем становится все больше, с присущим этой стране энтузиазмом заучивают новую «цитату»: «Основа экономики знаний — образование. В современном мире движущая сила экономики — конкуренция — все больше сводится к конкуренции знаний».

Активное формирование новой экономики осуществляется на протяжении последних двадцати лет с появления глобальных информационных сетей, средств коммуникаций и интернета. Стратегическое развитие национального хозяйства различных стран, в том числе и Молдовы, прежде всего неразрывно связано с формированием новых экономических отношений.

Решить эту задачу можно только на основе глубокого теоретического осмысления содержания новой фазы экономического развития общества.

Анализ ряда дискуссионных концепций современной экономики позволяет сделать вывод о том, что экономику знаний необходимо рассматривать системно и комплексно в широком смысле. В этом случае она выступает как: [6]

- постиндустриальная экономика, поскольку в ней имеет место увеличение доли сферы услуг, начинающей доминировать в процентном отношении над сферой производства;
- информационная экономика, поскольку информация (знания, наука) начинает играть в ней решающую роль как фактор производства;
- инновационная экономика, поскольку инновационной можно считать такую экономику, в которой знания позволяют генерировать непрерывный поток нововведений, отвечающий динамично меняющимся потребностям, а часто и формирующий эти потребности;
- глобальная сетевая экономика, так как в экономике знаний взаимодействие между носителями знания опосредуется широкими сетевыми связями в глобальном масштабе (появление сети интернет как новой инфраструктуры экономики) .

Исходя из этого, новая парадигма экономической теории, призванная исследовать закономерности формирования и развития экономики, основанной на знаниях, должна интегрировать в себя концептуальные разработки всех теоретических направлений ее исследования.

К числу принципов экономики знаний большинство исследователей относят: [6]

- ✓ *выбор хозяйствующих субъектов* на основе знаний и информации, в основе которых лежит та или иная информация, полученная в режиме *on-line*;
- ✓ *значимость знаний* как особого ресурса, неисчезающего в потреблении, обладающего возрастающей ценностью и доходностью, а также редкостью и уникальностью, к тому же не взаимозаменяемого ресурса;
- ✓ *формирование динамично развивающихся новых секторов экономики* — сектора знаний, информационного сектора, оказывающих прямое воздействие на национальную экономику в целом;
- ✓ *направленность приобретенных и накопленных знаний* на гуманизацию общества;
- ✓ *развитие сетевых методов организации* хозяйственной деятельности субъектов.

Большинство экономистов основываются на разделении понятий «экономика знаний» и «новая экономика».

Новая экономика подразумевает сочетание науки, инноваций и бизнес-процессов,

обеспечивающее лидерство и конкурентоспособность экономики при снижении потребления осязаемых ресурсов.

В свою очередь, экономика знаний базируется на человеческом капитале и знаниях, на высоких технологиях и высококачественных услугах.

Иными словами, новая экономика является первой ступенью постиндустриального строя, а экономика знаний — наивысшей формой его проявления.

Если для доиндустриальной экономики основным ресурсом была земля, для индустриального общества — капитал, то для экономики знаний главными ресурсами становятся информация и знания. [5]

Структура и главные характеристики индустриальной и новой экономики представлены в таблице 1.

Так как на современном этапе развития человеческого общества подавляющее большинство государств являются индустриальными, то для оценки развития этих стран, так или иначе, используются показатели, связанные со стоимостью (капитализацией) товара или услуги. Одним из таких показателей экономического развития ряд экономистов считает валовой внутренний продукт (ВВП) . [1]

В основе этого показателя лежат представления о том, что оценка экономической деятельности может быть выражена только в стоимостной форме. Для расчета ВВП суммируется рыночная стоимость всех товаров и услуг, произведенных на территории государства за определенный период времени .

Таблица 1. Сравнительная характеристика структурных особенностей индустриальной и новой экономики

Параметры сравнения	**Индустриальная экономика**	**Экономика знаний**
Разделение труда	Широкое	Незначительное
Положение сотрудников	Заменяемость, зависимость	Лояльность,независимость
Сетевые связи	Незначительные	Значительные
Влияние, власть	Зависит от уровня иерархии	Зависит от знаний и умений
Возможности сотрудничества	Незначительные	Широкие
Важнейшая цель	Максимизация прибыли	Оптимизация выгоды

Источник: [4]

Эффективность экономики, основанной на знаниях, всецело зависит от эффективности производства и использования знаний. Преодоление технологического отставания, обеспечение конкурентоспособности страны на мировом рынке возможно только при наличии развитой среды «генерации знаний», основанной на мощном секторе фундаментальных и прикладных исследований, эффективной системы образования и национальной инновационной системы, включающей в себя совокупность хозяйствующих субъектов, институциональной базы инновационной деятельности, инфраструктуры и соответствующих ресурсов.

Информационная среда науки в процессе научно-информационной деятельности может быть поставщиком достаточно большого количества показателей, отражающих производство и использование знаний (объемы информационной продукции и услуг, интенсивность разработки и использования информационных технологий и программных продуктов, и т. п.), на базе которых могут быть получены индексы, позволяющие оценить отдельные характеристики развития инновационного сектора страны, в том числе отражающие уровни

развития областей повышенного спроса на знания. Это положительно скажется, в первую очередь, на разработке и реализации процедур принятия решений в научно-технологической и инновационной сфере. [1]

В инфраструктуру экономики знаний входят следующие основные составляющие и драйверы развития: [3]

- эффективные государственные институты, реализующие высокое качество жизни.
- высококачественное образование.
- производство знаний и высоких технологий.
- информационное общество или общество знаний.
- инфраструктура реализации и трансфера идей, изобретений и открытий от фундаментальной науки до инновационных производств, и далее — до потребителей.

В последние годы развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в Молдове идет быстрыми темпами. И это происходит благодаря совместным усилиям компаний, входящих в Национальную ассоциацию частных компаний в области ИКТ. Именно она дает большой импульс появлению современных решений в области ИКТ.

По данным Министерства Информационного Развития за 2019 год, сектор информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в Молдове занимает лидирующие позиции среди самых динамично развивающихся секторов национальной экономики. Доля данного сектора в ВВП Молдовы составляет 10% и сравнялась с долей сельского хозяйства. Для развития ИКТ республика имеет определенные преимущества: географическое расположение, соседство с ЕС, уровень знания языков специалистами ИКТ. Молдова в настоящее время на равных конкурирует со странами региона за часть мирового рынка IT-услуг. Функционирование отрасли ИКТ в Молдове соответствует основным тенденциям мирового развития. [6]

Молдова — страна, которая стремится к модернизации и прогрессу, поэтому она должна стать страной информационных технологий, инноваций и неограниченного общения. Однако эти задачи можно реализовать, только объединив усилия государства, экспертов в данной отрасли и граждан, опираясь на их желание получать информацию и развиваться. Доля сектора информационно-коммуникационных технологий в ВВП в 2021 г. достигнет примерно 25%.

Высокая доля ИКТ-сектора в структуре ВВП Молдовы, еще не свидетельствует о зрелости и развитости данного сектора и прогрессивном развитии компаний в этой сфере (применении и внедрении современных технологий на уровне бизнеса, административного аппарата). На сегодняшний день отсутствует четкая политика развития данного сектора. Наблюдающийся перекос в структуре молдавской экономики означает, что значительная часть доходов уходит на связь. Условно, это является еще одним налогом, которым облагается вся молдавская экономика. Развитие телекоммуникаций должно происходить, поскольку это необходимая инфраструктура для развития всего сектора. [6]

Для быстрого развития информационных технологий в Республике Молдове необходимо осуществить кардинальное реформирование молдавской учебной системы. Будущим сотрудникам ИКТ-отрасли следует обеспечить: прохождение цикла обучения базовым знаниям при подготовке к своей специальности и переподготовке для нужд компании; прохождение сертификации в центрах обучения; максимальное совмещение знаний, получаемых в учебных заведениях с потребностями рынка. ИКТ-сектор в Молдове нуждается в специалистах разных областей, которые учебные заведения не готовят: переводчиках,

международных экспертах в области IT и тенденций развития технологий, специалистах-сборщиках для рынка.

Предлагается осуществлять следующие меры:

1. Информационно-коммуникационный сектор может привести к прорыву молдавской экономики, если станет ее приоритетным направлением. В этих целях ИКТ-сектору необходимы качественные каналы связи, квалифицированные специалисты и, соответственно: образование, четкие правила игры и поддержка государства.

2. Для успешного конкурирования и достижения успеха необходима консолидация данного сектора (в сфере кооперации, разработке совместных продуктов и продвижения общих брендов).

3. Развитие и повышение конкурентоспособности сектора ИКТ в Молдове необходимо осуществлять при тесном сотрудничестве между частным сектором, правительством, университетами. Государству необходимо осуществлять партнерство с государственными структурами в области ИКТ, а также на отечественном рынке растить перспективные местные компании путем передачи им заказов и помощи в продвижении их на внешние рынки.

4. Для достижения доли ИКТ не менее 20% в структуре ВВП надо разработать равномерную структуру сектора. Следует развивать наиболее выгодные для страны направления, ориентированные на экспорт: программное обеспечение, производство электронных компонентов, аппаратное обеспечение и телекоммуникации, которые обеспечивают их рост.

5. В целях финансирования наиболее важных и значимых IT-проектов необходимо осуществлять более тесные связи с такими международными организациями, как Всемирный банк, Европейский банк реконструкции и развития и др.

6. Следует создать локальные Центры компетенции по их продуктам, которые бы содействовали профильному образованию в Молдове, сертификации специалистов по их продуктам и услугам. Для этого привлекать крупнейшие IT-компании мира.

Как было сказано ранее необходимым условием создания инноваций и главной движущей силой экономики являются именно новые технологии, применяемые при управлении финансами в целях устойчивого развития компаний.

Опыт предпринимательских структур позволяет проследить эволюцию развития систем управления предпринимательскими структурами, определить сравнительные преимущества и недостатки различных управленческих моделей. Для того, чтобы обеспечить организационную, функциональную и информационную интегрированность управления в целом, необходимо правильно определить стратегические цели корпорации и выбрать вариант ее управляющего органа, постоянно рационализировать состав бизнес-единиц и методы управления ими, обеспечить соблюдение требований адаптивности при проектировании организационной структуры управления и в деятельности менеджмента.

Опыт свидетельствует о все возрастающей ценности топ-менеджеров, поэтому для обеспечения единства интересов топ-менеджеров и собственников следует активнее использовать новые инструменты управления активами при одновременном повышении уровня персональной ответственности, как генерального директора, так и всего высшего менеджмента предпринимательскими структурами. [1]

Предлагаются следующие направления:

1. Оптимизация управления устойчивостью развития предпринимательскими структур требует максимального соответствия организационной структуры корпорации требованиям

«адаптивности» и, в первую очередь, усиления стратегического планирования. Интегрированная предпринимательская структура, не разработавшая четкую и эффективную стратегическую программу, обеспечивающую рост ее капитализации, не сможет адаптироваться в условиях неопределенности рынка.

2. Необходимо учитывать, что крупные предпринимательскими структур, жестко управляемые из центра, как правило, будут проигрывать распределенным системам в динамических способностях, в первую очередь, из-за замедления темпов инноваций. Поэтому задача оптимизации системы управления устойчивым развитием интегрированной предпринимательской структуры сводится к стремлению сохранить как внутренние источники улучшения деятельности подразделений (бизнес-единиц), обладающих необходимой степенью хозяйственной автономии, так и получить дополнительные возможности за счет синергетического эффекта интеграции.

3. Использование современных информационных технологий позволяет по-новому взглянуть на автократические принципы управления, т.к. в «адаптивной корпорации» топ-менеджер имеет возможность принимать решение на основе адекватной информации.

4. Для разработки программы стратегического развития необходимо наличие подразделений, отвечающих за разработку и организацию осуществления стратегических программ, располагающих необходимыми для этого ресурсами и использующих преимущества матричных структур управления.

5. При выборе варианта корпоративной системы управления необходимо учитывать условия (ресурсные, технологические и организационные), когда функции управляющего центра предпринимательскими структурами целесообразно возложить на аппарат головного предприятия.

6. Все возрастающая роль и ценность высшего менеджмента корпорации, а также необходимость гармонизации интересов собственников и менеджмента требуют использования новых инструментов.

7. Регулярная оценка бизнеса должна стать основным инструментом мониторинга эффективности менеджмента.

Предлагаемая концепция управления устойчивостью развития крупной предпринимательской структуры и конкретные методы ее реализации носят типовой характер. Это позволяет использовать их для повышения качества управленческих решений на новой информационной основе, своевременного выявления и распознавания рисков корпоративного бизнеса, что, в конечном счете, призвано гарантировать высокую устойчивость развития компаний.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Беляев Ю. М. Инновационный менеджмент: Учебник для бакалавров - М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2013. - 220 с. - ISBN 978-5-394-02070-4.
2. Экономика инновационной деятельности предприятия [Электронный ресурс]: учебное пособие/ М.А. Давтян [и др.].— Электрон. текстовые данные.— Москва: Российский университет дружбы народов, 2014.— 432 с.— Режим доступа: (Доступ 24.08.20) http://www.iprbookshop.ru/22230.html.
3. Баранчеев, В.П. Управление инновациями. – 5-е изд. / В.П. Баранчеев, Н.П. Масленникова, В.М. Мишин. – М.: Юрайт, 2011. – 711 с. ISBN 978-5-9916-3011-5
4. Максаковский В. П. Экономика знаний. — Смоленск: Универсум, 2012. — 104с. ISBN 978-5-91412-139-6.
5. Гаврилова, И. В. Понятие и характеристика экономики знаний, необходимые условия ее формирования / И. В. Гаврилова, К. В. Захарова, Т. А. Малащенкова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 10 (114). — С. 655-659. — URL: https://moluch.ru/archive/114/29877/ (дата обращения: 27.08.2020).

6. Сектор ИКТ — основа инновационного развития Молдовы. https://point.md/ru/novosti/v-mire/moldova-mozhet-statjprivlekateljnoj-dlya-it-predprinimateljstva (Доступ 25.09.20)

INTERESTS OF THE STATE AND TAXPAYERS - THEIR CONTRADICTION AND UNITY IN CURRENT CONDITIONS

ИНТЕРЕСЫ ГОСУДАРСТВА И НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ – ИХ ПРОТИВОРЕЧИЕ И ЕДИНСТВО В АКТУАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ

Nadejda CHICU, PhD,
Email: *chicu.nadea@mail.ru*
Academy of Economic Studies of Moldova
MD-2005, Republic of Moldova, Chisinau, 61, Banulescu Bodoni Street,
Phone: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *Even under normal conditions, it is rather difficult to reconcile the conflicting interests of the state, which requires the payment of taxes and fees, and taxpayers - entrepreneurs who do not want to give part of their income to the state. And in modern conditions of the intensifying economic crisis due to the pandemic, the question of finding a certain compromise between the interests of the state and taxpayers is acute. Both state bodies responsible for conducting tax policy and taxpayers must realize the importance of mutual assistance in the current very difficult economic conditions. This should be manifested both in the form of certain concessions in the payment of taxes from the state for those entrepreneurs who have been most seriously affected by the pandemic, and in the clear fulfillment of their tax obligations by those taxpayers who have the opportunity to conduct their activities and earn income.*
Keywords: ***taxes, budget system, taxpayers, tax policy***

JEL CLASIFICATION: H2

Даже в обычных условиях достаточно сложно совместить противоречивые интересы государства, которое требует уплаты налогов и сборов, и налогоплательщиков – предпринимателей, которые не хотят отдавать часть своего дохода на содержание государства. А в современных условиях усиливающегося экономического кризиса вследствие пандемии остро встает вопрос нахождения определенного компромисса интересов государства и налогоплательщиков. И государственные органы, ответственные за проведение налоговой политики, и налогоплательщики, должны осознать важность взаимной помощи в актуальных очень сложных экономических условиях. Это должно проявляться как в виде определенных уступок при уплате налогов со стороны государства для тех предпринимателей, которые наиболее серьезно пострадали от пандемии, так и в четком выполнении своих налоговых обязательств со стороны тех налогоплательщиков, которые имеют возможность вести свою деятельность и зарабатывать доходы.

Еще со времен А.Смита хорошо известен тот факт, что область налоговых отношений является одной из немногих областей прямого соприкосновения экономических интересов государства и хозяйствующих субъектов, которая по своей природе предполагает наличие конфликта между этими интересами. В самом деле, налоги по своей сути представляют источник доходов государства, поэтому государство напрямую заинтересовано в увеличении их объема, а для налогоплательщика налоги – это неэффективное расходование средств из-за того, что подобное расходование не приносит прямых экономических выгод, это тормоз экономического развития, вследствие чего налогоплательщик заинтересован в снижении их объема. Интересы государства и налогоплательщика изначально противоположны, в связи с

чем единственная возможность установления равновесного состояния в данной области заключается в поиске компромисса экономических интересов обоих сторон . [6, с.62]

Во все времена налоги находились на острие противоречий общественных и частных интересов. Общество в лице государственных властей, как правило, не довольно, что поступления от налогов поступают не полностью, что не позволяет в полной мере выполнять возложенные на них функции наполнения бюджета и регулирования социально-экономических отношений. Граждане и предприятия, в свою очередь, критикуют налоги за их тяжесть. В итоге, государство пытается увеличить поступления налогов, что с неизбежностью усиливает стремление плательщиков уклониться от них. Экономические агенты же придумывают все новые способы избежания налогов, что в свою очередь толкает государство к ужесточению налогового режима.

Конкретные решения снятия названного противоречия появлялись и появляются с завидной регулярностью, постоянно вызывают надежды на радикальное улучшение ситуации. Однако через некоторое время выясняется, что у конкретных предложений кроме положительных сторон имеются столь же конкретные слабости. Представляется поэтому, что такая важная проблема заслуживает серьезного анализа на теоретическом уровне.

Исследование роли налогообложения в системе экономических отношений неоднократно проводилось различными экономистами. В целом все специалисты сходятся к единому мнению о том, что основным назначением налогов со времени их появления и до сегодняшнего дня является удовлетворение финансовых потребностей государства. При этом, следует отметить, что приоритетность фискальной роли налогов с течением времени имеет тенденцию к возрастанию. Как показывает статистика, в последние десятилетия доля финансирования бюджетной системы за счет налоговых поступлений в экономически развитых странах составляет не менее 75-80%, доходя в отдельных случаях до 95% всех доходных поступлений в бюджетную систему. [5, с.59]

Следует отметить, что по нашему мнению, в настоящее время при решении задач развития государства представляется недопустимым ограничиваться исследованием только фискального значения налогообложения. Очень важное значение имеет регулирующее воздействие налоговой системы. Налогообложение целесообразно рассматривать не только как фискальный инструмент, а прежде всего как особый комплексный рычаг социально-экономического развития на новом качественном уровне, а налог – как плату за услуги, оказываемые государствам физическим и юридическим лицам. В этом случае возникает ответственность государства перед налогоплательщиками за предоставляемый набор и качество таких услуг, за эффективное использование бюджетных средств.

Предпосылкой формирования эффективного налогового механизма является оптимальное сочетание интересов государства, предпринимателей и наемных работников. Это позволит получать дополнительный интеграционный эффект налогообложения, способствующий росту налогооблагаемой базы и увеличению поступления налоговых платежей.

В дискуссиях по оптимизации налогообложения часто указывается на то, что уровень налогов в ВВП Молдовы достаточно низок и составляет не более 35%. Это ниже чем в большинстве стран с развитой рыночной экономикой. Приводят в пример Швецию, Данию, Финляндию, где доля налогов в ВВП составляет около 50%; Францию, Германию, Норвегию – около 40%. Получается, что чем выше уровень благосостояния страны, тем выше налоги, так

как выше и рентабельность предприятий, налогообложение становиться движущей силой социально-экономического развития страны.[4, с.69]

Главным недостатком приоритета фискальной функции является полное игнорирование государственных интересов, находящихся не в сфере бюджетных отношений, а в гораздо более широкой сфере социально-экономических интересов. Из рассмотрения выпадают интересы национальной безопасности, конкурентоспособности национальной экономики, обеспечение экономического роста и целый ряд иных, весьма актуальных задач, стоящих перед государственной властью.

В рамках фискальной и регулирующей функций реализуется сложная система взаимосвязанных налоговых отношений, которые порождают в первую очередь противоречие интересов их субъектов, обусловленное обособлением собственников доходов и получателей налогов. Его разрешение требует согласования экономических интересов налогоплательщика и государства посредством нахождения компромисса, сознательного ограничения и самоограничения носителей интересов.

Основное противоречие налоговых отношений осложняется противоречиями экономических интересов властных структур различных уровней, плательщиков налогов между собой, а также субъектов налоговых отношений, обусловленными ограниченными ресурсами и неограниченными потребностями. Эффективная налоговая система призвана создавать условия для согласования и реализации этих противоречивых интересов посредством активизации стимулирующего потенциала. Поэтому стимулирование представляется не отдельной функцией налоговой системы, а интегрирующим фактором.

Выделение стимулирования в качестве интегрирующего начала налоговых отношений приводит к выводу о необходимости целесообразного формирования налоговой системы, направленной на активизацию ее стимулирующего потенциала.. [1, с. 65]

С помощью налогообложения можно обеспечить необходимые условия для роста благосостояния каждого члена общества. Реализация этих задач обеспечивается в сочетании с методами налогового регулирования и с прочими методами государственного регулирования экономики (ценообразование, тарифное регулирование, валютное и денежное регулирование, политика государственных займов и т.д.).[3, с.59]

Говоря об эффективности применяемой системы налогов, необходимо рассматривать ее во взаимосвязи с рыночным хозяйствованием, акцентируя внимание на полученном эффекте на уровне государства, отраслей экономики, отдельных субъектов предпринимательства, а также населения, учитывая при этом прямой и косвенный эффекты, полученные экономикой и обществом после воздействия налогов.

Эффективность налогообложения в процессе разрешения противоречий налоговых отношений сводится:

1) для государства: увеличить доходы бюджетной системы за счет налоговых поступлений, при этом не сокращая, а наоборот развивая базу налогообложения;
2) для хозяйствующих субъектов и населения: получить возможно большие доходы от своей деятельности, перечислив как можно меньшую сумму налогов и сборов;
3) для населения: получить достаточные доходы для существования, уплатив необходимые налоги, за счет которых государство берет на себя обязанность предоставить ряд услуг образовательного, медицинского, социального, общественного характера и другие.

В идеале схема финансовых взаимоотношений между экономическими агентами и государством должна быть замкнутой. То есть фирма платит налоги, а государство предоставляет на эту сумму товары и услуги, называемые общественными благами. При такой ситуации мотив уклонения от налогов отсутствует, или, по крайней мере, не превышает стремление уклониться от платежа за поставляемое сырье или другую необходимую фирме продукцию. В реальности же так не получается, так как на государство возложена не только экономическая функция, непосредственно касающаяся деятельности каждого предприятия, но и общегосударственная, которая воздействует на фирму лишь опосредованно, через социальную среду.

Создаваемые государством экономические блага являются таковыми для всего общества, но лишь в малой мере – для конкретной компании. Кроме того, государство берет на себя важные функции регулирования общественных отношений, укрепления социальных основ стабильности, повышения жизненного уровня населения, социального обеспечения граждан, внешней обороны страны. Таким образов, в реальности замкнутая схема отношений фирмы-налогоплательщиков и государства преобразуется в открытую, характеризующуюся пробелами и неравенством денежных потоков. Экономические агенты уплачивают налоги, но в обмен получают неравнозначное количество общественных благ.

Если составить баланс взаимоотношений фирмы и государства, то расходы предприятия равны уплачиваемым им налогам, а доходы складываются из общественных благ, которыми фирма пользуется непосредственно и той части общественных благ, которую фирма опосредованно получает через социальную среду. Получается, что расходы фирмы больше получаемых ею доходов. Точнее, они больше доходов на величину нерациональных трат государства и той части общественных благ, которая рассеивается в социальной среде и не доходит до фирмы. В особенности же мала величина общественных благ, которые непосредственно идут фирме и которые она в состоянии связать с деятельностью государства и, следовательно, с уплачиваемыми ему налогами. [2, с.54]

Стремление реализовать экономические интересы одного субъекта процесса налогообложения в ущерб интересам другого угнетает деятельность того, чьи интересы не реализуются в достаточной мере, приводит к исчезновению субъекта и прекращению налоговых отношений. Так, приоритет фискальных интересов и пренебрежение интересами налогоплательщиков ведут к превышению оптимального размера налоговых изъятий и осложняет ведение нормального процесса воспроизводства экономических субъектов.

С другой стороны, минимизация налоговых платежей хозяйствующих субъектов и абстрагирование от экономических интересов государства затрудняют функционирование органов власти, в том числе и в целях обеспечения экономической безопасности, что также препятствует поддержанию возобновляющегося процесса воспроизводства. Таким образом, лишь расширение воспроизводства субъектов налоговых отношений посредством согласования и реализации их интересов способно обеспечить эффективность налоговой системы.

Указанное согласование достигается в процессе налогового стимулирования, которое представляет собой целенаправленное воздействие со стороны государства, его структур на деятельность экономических субъектов посредством создания условий их функционирования, способствующих реализации интересов субъектов налоговых отношений. Это воздействие осуществляется посредством управления величиной финансовых ресурсов, остающихся в распоряжении экономических субъектов после уплаты налогов, и обеспечивается единством

поощрения и ответственности, проявляющимся при реализации всех налоговых функций, что позволяет выделить в каждой из них стимулирующий элемент.

Научная проблема сочетания налоговых интересов публично-правовых образований является недостаточно проработанной в экономической литературе. Под налоговыми интересами всех уровней власти понимаются их интересы по поводу разграничений налоговых полномочий и ответственности, а также распределения налоговых доходов, поступающих в распоряжение соответствующих бюджетов. Сочетание налоговых интересов всех уровней власти представляет собой обеспечение паритета налоговых полномочий и налоговой ответственности всех и каждого уровня власти, а также разделение налогов между разными уровнями бюджетов.

Для обеспечения справедливости при перераспределении созданных обществом ресурсов при помощи налогов соответствующие уровни власти, используя принуждение как условие согласия налогоплательщиков с действующей системой перераспределения ресурсов и выполнения ими законов, несут ответственность перед налогоплательщиками за результаты своей социально-экономической деятельности на подведомственной им территории. А это уже делает возможной постановку вопроса о взаимных обязательствах, возникающих между налогоплательщиком и государством, причем интересы государства представляет не только центральная власть, а каждый уровень власти, в бюджет которого поступает соответствующий налог. При этом актуально не только соблюдение экономическими агентами налогового законодательства в части своевременной и полной уплаты всех налогов, но первостепенное значение приобретают проблемы обеспечения подотчетности и ответственности соответствующих органов власти перед своими налогоплательщиками.

Распространенная трактовка налоговой политики ограничивается рассмотрением только системы государственных мероприятий. Однако хозяйствующий субъект, коль скоро налоговые отношения напрямую затрагивают его экономические интересы, так же имеет полное право считаться полноправным инициатором отдельных управленческих решений в данной сфере.

Логично предположить, что любая попытка объединения трех подсистем (государственная власть, местная власть и хозяйствующие субъекты), то есть частных налоговых политик данных подсистем, которые имеют конфликт экономических интересов, в целях получения некоторого единого результата (налоговой политики в целом) неизбежно будет сводиться к поиску взаимоприемлемого компромисса, наилучшим образом отражающего разнонаправленные интересы всех сторон (субъектов налоговой политики).

Цель функционирования налоговой политики очень хорошо определила Юрзинова И. Л., с мнением которой мы полностью согласны: «достижение научно обоснованного компромисса между разнонаправленными экономическими интересами различных субъектов налоговой политики, обеспечивающего максимально эффективное в существующих условиях решение совокупности задач социально-экономического развития страны».[6, с.66]

Приоритетным направлением современной налоговой политики должно, на наш взгляд, являться реализация мер, направленных на увеличение налоговой базы предпринимательских структур (что увеличивает в целом налоговый потенциал государства), повышение уровня собираемости налогов и сборов, дальнейшее снижение масштабов уклонения от уплаты налогов. В условиях кризиса следует принимать во внимание, что налоговая политика государства, с одной стороны, должна быть направлена на противодействие негативным последствиям кризиса, а с другой – на создание условий для восстановления положительных темпов экономического роста предприятий.

Выводы

Анализ нынешней налоговой системы страны свидетельствует об угнетении ее стимулирующего начала, что в значительной степени обусловлено абстрагированием налоговой политики государства от процесса согласования экономических интересов. Неэффективна действующая налоговая система и в отношении регулирования экономического развития, поскольку наиболее тяжелому прессу подвергается реальный сектор экономики.

Исходя из вышеизложенного, можно утверждать что современная налоговая система, пренебрегающая стимулирующими возможностями налоговых отношений, неэффективна и по ряду своих параметров отрицательно воздействует на экономику страны, не учитывает интересы экономических субъектов.

Игнорирование экономических интересов налогоплательщиков и абстрагирование от процесса налогового стимулирования привело к формированию малоэффективной налоговой системы, для которой характерны диспропорции прав и обязанностей налогоплательщиков, ущемление экономических интересов реального сектора экономики, что в конечном итоге затрудняет реализацию экономических интересов хозяйствующих субъектов и общества. Сложившееся положение требует пересмотра налоговой политики с точки зрения активизации стимулирующего потенциала налогообложения.

При разработке налоговой политики государства необходимо опираться на стратегические ориентиры и приоритеты, обеспечивающие рост экономики с одновременным развитием предпринимательской сферы. Важным элементом налоговой политики является реализация мероприятий, обеспечивающих расширение налогооблагаемой базы, что в свою очередь, требует развития государственно-частного партнерства, расширения деятельности экономических агентов, создания благоприятной предпринимательской среды и в целом комфортных условий для предпринимательской деятельности.

Главной целью налоговой политики государства должно являться, на наш взгляд, создание эффективной налоговой системы, обеспечивающей развитие предпринимательства и следовательно, расширение налоговой базы и налогового потенциала экономики, высокую собираемость налогов и в целом повышение благосостояния населения.

В этом году в связи с пандемией короновируса и введением ограничений и запретов для ведения многих видов предпринимательской деятельности, как никогда остро встала проблема противоречия интересов государства и налогоплательщиков. Так как основная масса предпринимателей (и множество физических лиц, занятых в частной сфере) сильно финансово пострадали от введения чрезвычайных мер, для них встал вопрос жизненной необходимости поддержки со стороны государства, как в виде конкретной материальной помощи, так и в виде приостановления их налоговых обязательств. При этом, учитывая состояние государственных финансов в нашей стране, можно с уверенностью сказать, что государство не просто не хочет, но не может оказать поддержку всем предпринимателям и физическим лицам, пострадавшим из-за пандемии.

В этих условиях представляется крайне важным нахождение оптимального компромисса интересов как государства (учитывающего состояние государственных финансов бюджетной сферы), так и налогоплательщиков, не по своей вине пострадавших и достаточно часто не имеющих возможности выполнить в этом году свои налоговые обязательства. И в данном случае, по нашему мнению, государство должно сохранить ориентир налоговой политики на

если не стимулирование расширения налоговой базы, то хотя бы на сохранение имеющегося налогового потенциала, то есть создать условия, чтобы предприятия хотя бы не закрывались, а по возможности начали самовосстанавливаться. Даже если для этого потребуется пожертвовать частью налоговых поступлений в бюджет.

Таким образом, можно сказать, что и государственные органы, ответственные за проведение налоговой политики, и налогоплательщики, должны осознать важность взаимной помощи в актуальных очень сложных экономических условиях, что должно проявить как в виде определенных уступок при уплате налогов со стороны государства для тех предпринимателей, которые наиболее серьезно пострадали от пандемии (отсрочки, рассрочки платежей, налоговые каникулы для определенных отраслей, аннулирование некоторых платежей и конечно же, не применение штрафных санкций к налогоплательщикам), так и в четком выполнении своих налоговых обязательств со стороны тех налогоплательщиков, которые имеют возможность вести свою деятельность и зарабатывать доходы.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. АЛКЛЫЧЕВ А. Теоретические аспекты функционального назначения налоговых отношений. *Экономист*, 2010, №6, с. 64-69
2. БЕККЕР Е.Г. Совершенствование институциональной системы как метод сокращения уклонения от налогов. *Финансы и кредит*, 2004, №4 (142), с.50-58
3. ЖУРАВЛЕВА Т. А. Эффективность налогообложения и ее критерии в рыночной экономике. *Финансы и кредит*, 2004, №1(139), с.59-62
4. ПЕНЬКОВ Б. Налоговый импульс экономического развития. Экономист, 2005, №6, с.68-73
5. ЮРЗИНОВА И. Л. Трансформация роли и места налоговых отношений в современной экономической системе. *Финансы и кредит*, 2007, №39, с.58-62
6. ЮРЗИНОВА И. Л. Концепция налоговой политики как механизма согласования экономических интересов государства и хозяйствующих субъектов. *Финансы и кредит*, 2007, №37, с.61-67

IMPROVING THE BANK RESOLUTION MECHANISM

DIRECȚII DE ÎMBUNĂTĂȚIRE A MECANISMULUI REZOLUȚIEI BANCARE

[1]Angela BELOBROV, dr.
Email: belobrov.a@ase.md, belobrov_angela@yahoo.com
[2]Costantin MOVILĂ, drd.
Email: movilac@mail.ru
Academia de Studii Economice a Moldovei
MD-2005, Republica Moldova, Chişinău, str. Banulescu Bodoni 61,
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *One of the main unresolved issues in financial regulation is how to deal with banks that fail. The collapse of several banks in different countries demonstrated the immense costs of failure of such an institution.*
In this line discovering rules for an effective bank resolution mechanism represents an important challenge for regulators and banks' specialists from all around the world. The clarification of the rules for Bank resolution mechanism's design is a very prevailing topic for them.
The research results include recommendations to improve the resolution mechanism. Among the most important addressed issues are adjustments to re-design the process of resolution tools use in the spirit of not allowing the distortion of effective competition in the financial market, and the promotions of measures to reduce the moral hazard of banking institutions being under the resolution regims for long-term.
Key words: *bank resolution, critical functions, corporate insolvency, bank insolvency, resolution mechanism, resolution tools, to big to fail.*

JEL CLASIFICATION: B1, B2, G5, K2, O3.

1. Introducere

Rezoluția bancară reprezintă una dintre problemele aflate permament în agendele guvernanților și practicienilor din zona bancară după criza financiară globală din 2007. Importanța și stringența problemei a fost accentuată de costurile fiscale mari suportate de mai multe țări dezvoltate și în dezvoltare în rezultatul acțiunilor de salvare a băncilor care au ajuns în situații financiare dificile, și reieșind din impactul negativ major asupra stabilității sistemului financiar care l-ar fi exercitat falimentarea acestora, autoritățile publice deciseră salvarea lor cu utilizarea banilor publici. Faptul respectiv a trezit mari nemuțumiri ale publicului. Reieșind din importanța băncilor respective și impactul destructiv al posibilei falimentări a acestora, ele au fost desemnate cu termenul de "prea mari pentru a falimenta", în continuare în fața autorităților de reglementare din domeniul financiar fiind pusă problema de elaborare a soluțiilor de intervenții regulatorii și conceptualizării unui mecanism de intervenții fără solicitarea resurselor financiare publice.

2. Filosofia insolvenței bancare

Băncile, reprezentând segmentul companilor ce activează în aria serviciilor bancare, sunt în general fondate cu motivul câștigului de profit, dar de multe ori, din cauza unor constrângeri financiare sau a altor motive, pot apărea situații în care supraviețuirea lor devine dificilă.

Cea mai răspândită cauză este insolvența, care reprezintă incapacitatea de a-și plăti datoriile. Atunci când o bancă, în mod similar oricărei companii, se află în stare de insolvență, creditorii săi vor avea două opțiuni, fie lichidarea acesteia, fie rezoluția ei.

Alegerea între aceste două opțiuni, rezultă din răspunsul la întrebarea: *Ar fi posibil ca instituția reînviată să câștige suficient în viitor pentru a-și plăti toți creditorii?* Dacă răspunsul este afirmativ, atunci creditorii ar trebui să opteze pentru rezoluție și nu pentru lichidare.

În sens larg, obiectivul principal al legilor naționale privind insolvența corporativă/insolvabilității, inclusiv și a insolvenței bancare, este *asigurarea protecției și ajutorarea entităților îndatorate*.

De asemenea, legea respectivă trebuie să ofere mijloacele de distribuție echitabilă a activelor unui debitor între toți creditorii lui. Legea insolvenței este, de asemenea, concepută pentru a preveni acțiunile potențial frauduloase, capabile să submineze obiectivele acesteia.

Existența legislației privind insolvența corporativă este asociată cu o încercare de a echilibra interesele „părților interesate" în insolvența corporativă, cum ar fi creditorii, angajații, comunitatea locală și publicul.

Conform principalei **abordări fundamentale** din aria insolvenței corporative, **axată pe maximizarea bogăției creditorilor și afacerea creditorilor** (în engleză: the creditor wealth maximization and creditors' bargain), rolul principal și obiectivul legii insolvenței este de a maximiza rentabilitatea colectivă către creditori prin sistemul colectiv obligatoriu și de a rezolva problema „fondului comun" de active care decurge din creanțe diverse asupra activelor limitate [Jackson, T., 1986], [Baird, D., 51].

Din perspectiva respectivă rezultă că reabilitarea instituției nu este un obiectiv legitim al legii falimentului, cu excepția măsurii în care se intenționează să maximizeze rentabilitatea dreptului creditorilor existenți.

Abordarea citată evidențiază faptul că legea insolvenței ar trebui să-și joace rolul de dispozitiv colectiv de colectare a datoriilor prin care creditorii companiei sunt de acord cu o procedură colectivă pentru a-și executa creanțele mai degrabă decât procedura de acțiune individuală. Sistemul colectiv de colectare a datoriilor ar crește rentabilitatea creditorilor, așa cum activele debitorilor confiscate de creditori sunt mai valoroase dacă sunt vândute împreună ca o instituție continuă, decât dacă ar fi cedate parțial prin revendicări individuale.

Mai mult decât atât, în comparație cu creanțele individuale, creditorii nu ar mai avea nevoie să risipească resursele monitorizând patrimoniul financiar al debitorilor, ceea ce le-ar permite să se aștepte la o rentabilitate mai sigură a creanțelor lor.

Se poate observa că abordarea analizată este fundamentată pe caracteristicile principale a unei economii de piață, și asumă că unele afaceri merg prost și, ca urmare, păstrarea în viață a instituțiilor marginale poate face mai mult rău decât bine. Astfel, dacă investitorii sunt obligați să păstreze active într-o afacere relativ nereușită, aceasta poate limita libertatea aceluiași investitor sau a unor investitori diferiți de a utiliza acele active într-o activitate diferită și mai productivă (de fapt, ideia combină dreptul la libertate și costul de oportunitate în zona investițiilor). Și mai mult decât atât, limitarea capacității investitorilor de a-și revendica activele poate reduce stimulentul lor de a investi.

Deopotrivă cu abordarea bazată pe maximizarea bogăției creditorilor și afacerea creditorilor, **abordarea bazată pe viziunea comunitară** (în engleză: the communitarian vision) pune accentul pe o varietate de interese constitutive, în special pe interesul public [Gross, K, 1994]. Această viziune nu ia în considerare doar interesele creditorilor, ci, de asemenea, sunt considerate și interesele celorlalte părți interesate precum angajații, furnizorii, guvernul, clienții și comunitatea locală. [Keay, A. 2008].

Comunitarismul îi consideră pe indivizi ca fiind interdependenți unii de alții și recunoaște că legislației în domeniul invsolvenței corporative îi revine obligația de a acționa în interesul comunităților lor, chiar dacă acest lucru aduce atingere propriei libertăți individuale [Keay, A. 2008].

Această abordare permite procedurilor de insolvență să reabiliteze instituțiile în situația în care reabilitarea ar aduce un rezultat mai bun pentru comunitate în protejarea locurilor de muncă, chiar și în detrimentul altor drepturi [Finch, V., 2009].

Criticii acestei abordări evidențiază faptul că există un număr infinit de interese comunitare în fiecare faliment și nu este posibilă delimitarea comunității[Ibidem].

Regimurile naționale de insolvență pentru bănci, în general, au fost mult timp structurate în jurul obiectivului de monetizare a activelor băncii prin vânzarea acestora și distribuirea veniturilor pentru a soluționa creanțele creditorilor într-o ordine de prioritate specificată.

Procedurile normale de insolvență, urmând obiectivul de maximizare a valorii activelor instituțiilor eșuate în interesul creditorilor, pot dura ani și pot distruge încrederea părților interesate și a publicului, nemaivorbind de impactul negativ major asupra stabilității sistemului financiar, în particular, și asupra economiei, în general.

Din această perspectivă, *obiectivele principale a insolvenței și, în special, al rezoluției băncilor* (în special al celor mari) sunt de a *răspunde rapid* la primejdia respectivă și de a *menține stabilitatea financiară*.

În timp ce **obiectivul maximizării valorii pentru creditori este comun insolvenței corporative și insolvenței bancare**, **regimurile insolvenței bancare includ**, uneori explicit, **și *protecția deponenților*** ca un obiectiv statutar suplimentar.

Rezoluția unei bănci are loc în momentul în care autoritățile stabilesc că o bancă eșuează sau este posibil să eșueze, și se constată că nu există nicio altă intervenție din sectorul privat care să poată readuce instituția la viabilitate într-un interval scurt de timp și că procedurile normale de insolvență ar cauza instabilitate financiară.

3. Mecanismul redresării și rezoluției instituțiilor de credit și a firmelor de investiții în Uniunea Europeană

Din momentul adoptării în Statele Unite ale Americii în anul 1800 a primului act oficial de faliment, care considerăm important să precizăm - se referea la speculațiile funciare, regimurile de insolvență din SUA și din restul statelor, care și-au instituit regimuri oficiale de insolvență, au fost îmbunătățite periodic.

Cu toate acestea, în majoritatea statelor lumii, băncile întrate în dificultăți financiare se alineau procedurilor de insolvență corporativă.

Și mai grav, mecanismul procedurii de rezoluție era insuficient descris, precum și greu aplicabil contextului de activitate al instituțiilor financiare.

Relativ recent, urmare a crizei financiare din 2007, care a scos în evidență faptul că există o lipsă semnificativă de instrumente adecvate la nivelul Uniunii Europene pentru a gestiona în mod eficient situația instituțiilor de credit și a firmelor de investiții neviabile sau în curs de a intra în dificultate, factorii decizionali din cadrul Uniunii, argumentând că aceste instrumente sunt necesare în special pentru a preveni insolvența sau, în cazul în care aceasta se produce, pentru a reduce la minimum consecințele negative prin menținerea funcțiilor de importanță sistemică ale instituției în cauză, și pe parcursul crizei, aceste provocări au reprezentat un factor major care a forțat statele membre să salveze instituțiile prin utilizarea banilor contribuabililor, au elaborat și adoptat **Directiva 2014/59/UE** a Parlamentului European și a Consiliului din 15 mai 2014 **de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții** [Directiva 2014/59/UE, 2014].

Regimul instituit oferă autorităților *un set credibil de instrumente pentru a interveni suficient de timpuriu și de rapid în cazul unei instituții neviabile sau în curs de a intra în dificultate*, astfel încât să garanteze continuitatea funcțiilor financiare și economice critice ale acesteia, reducând în același timp la minimum impactul situației de dificultate a instituției asupra economiei și a sistemului financiar.

Elementele definitorii ale funcțiilor critice ale băncilor sunt reprezentate în figura 1.

De asemenea, regimul prevede garantarea faptului că acționarii sunt cei care suportă pierderile primii, iar creditorii suportă pierderi ulterior acționarilor, cu condiția ca pierderile suferite de fiecare creditor să nu depășească pierderile care ar fi fost suferite de acesta dacă instituția ar fi fost lichidată în cadrul unei proceduri obișnuite de insolvență, în conformitate cu principiul potrivit căruia niciun creditor nu trebuie să fie dezavantajat.

<table>
<tr><td rowspan="8">„FUNCȚIILE CRITICE”
includ:
i. ACTIVITĂȚI,
ii. SERVICII
sau
iii. OPERAȚIUNI</td><td rowspan="8">a căror întrerupere ar putea conduce la perturbarea:</td><td>serviciilor esențiale pentru economia reală</td><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td rowspan="7">stabilității financiare</td><td rowspan="7">din cauza:</td><td>dimensiunii,</td><td></td></tr>
<tr><td>cotei de piață,</td><td></td></tr>
<tr><td>interconexiunilor externe,</td><td></td></tr>
<tr><td>interconexiunilor interne,</td><td></td></tr>
<tr><td>complexității sau</td><td></td></tr>
<tr><td>activităților transfrontaliere ale unei instituții sau grup,</td><td></td></tr>
<tr><td>mai ales având în vedere caracterul substituibil al respectivelor activități, servicii sau operațiuni.</td><td></td></tr>
</table>

Figura 1. ***Elementele definitorii ale funcțiilor critice ale băncilor***

Sursa: *elaborat de autori în baza BRRD, art. 2, alin.1, p. 35.*

Noile competențe permit autorităților, de exemplu, să mențină un acces neîntrerupt la depozite și la operațiunile de plată, să vândă după caz activitățile viabile ale instituției și să repartizeze pierderile în mod corect și previzibil.

Obiectivele direcțivei, implicit ale rezoluției bancare, se axează pe necesitatea contribuirii la evitarea destabilizării piețelor financiare și reducerea la minimum a costurilor pentru contribuabili (fig.2).

Este important să precizăm că obiectivele rezoluției **au o importanță egală**, iar autoritățile de rezoluție trebuie să **le aplice în mod echilibrat**, în funcție de natura și de circumstanțele proprii fiecărui caz, dar și **să aleagă** acele instrumente și competențe care permit **realizarea în cel mai înalt grad a obiectivelor relevante** pentru fiecare situație în parte.

De asemenea, autoritatea de rezoluție în contextul urmăririi obiectivelor rezoluției, trebuie să încerce **să reducă la minimum costul rezoluției și să evite distrugerea valorii**, cu excepția cazului în care aceasta este necesară pentru a realiza obiectivele rezoluției.

Având în vedere impactul pe care intrarea în dificultate a unei instituții l-ar putea avea asupra piețelor financiare, asupra altor instituții, asupra condițiilor de finanțare și asupra economiei în general, ca urmare a particularităților activității sale, caracteristicilor și importanței instituției în sistemul financiar în general, precum și având în vedere potențialele efecte pe care situația de dificultate și lichidarea sa ulterioară prin procedurile normale de insolvență le-ar avea, statele membre se asigură că autoritățile competente și autoritățile de rezoluție stabilesc:

i) conținutul și detaliile planurilor de redresare și de rezoluție;

ii) data până la care primele planuri de redresare și rezoluție sunt elaborate și frecvența pentru actualizarea acestor planuri);

iii) conținutul și detaliile informațiilor solicitate din partea instituțiilor;

iv) nivelul de detaliere pentru evaluarea posibilității de soluționare prevăzut.

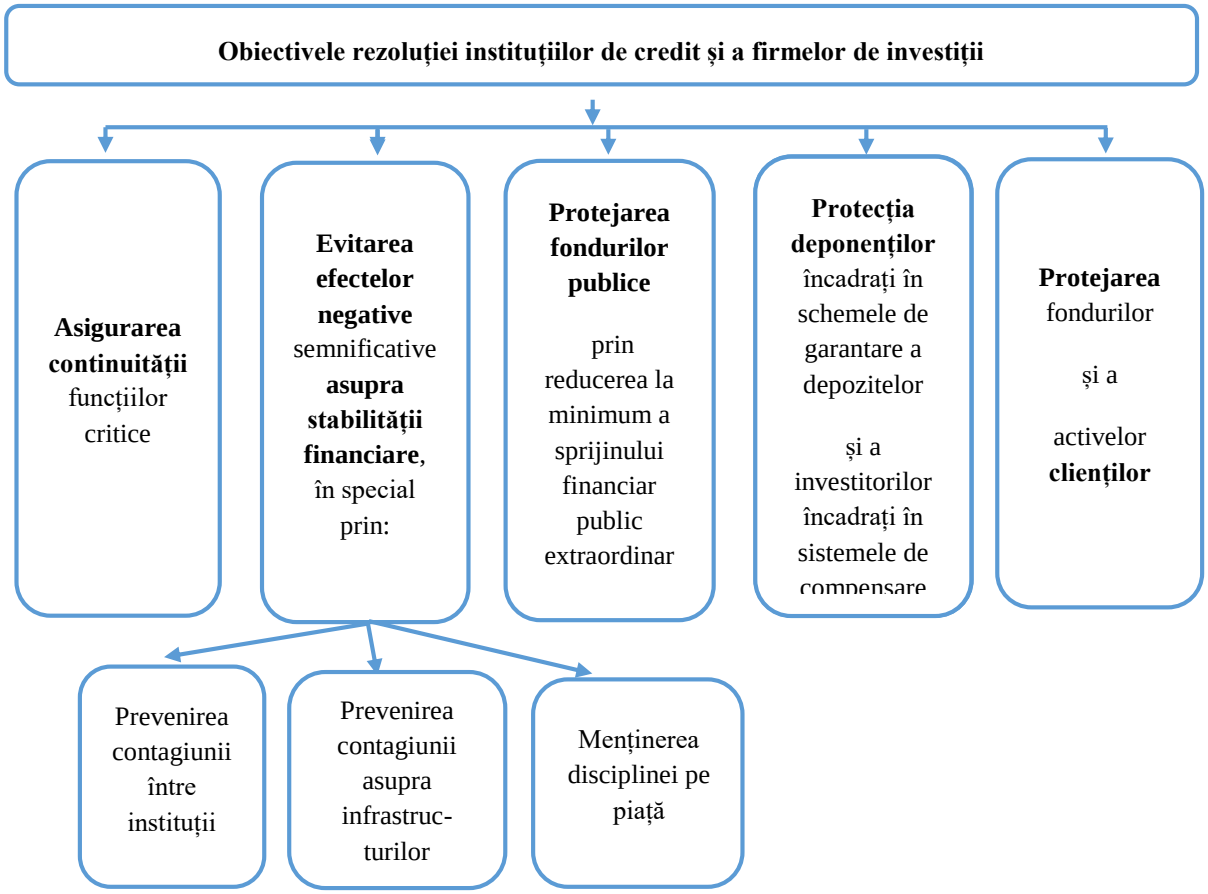

Figura 2. ***Obiectivele rezoluției instituțiilor de credit și a firmelor de investiții***

Sursa: *elaborat de autori în baza BRRD, art. 31, alin. 2.*

Instrumentele de rezoluție pot fi aplicate fie individual, fie într-o combinație oarecare, și sunt următoarele:

i) instrumentul de vânzare a activității;
ii) instrumentul instituției-punte;
iii) instrumentul de separare a activelor;
iv) instrumentul de recapitalizare internă [art. 37].

Totodată autoritățile de rezoluție pot aplica instrumentul de separare a activelor numai împreună cu un alt instrument de rezoluție.

În esența sa, mecanismul rezoluției bancare reprezintă un sistem structurat ca o conexiune de elemente, fiecare element constituind la rândul său un sistem (subsistem).

Interacţiunea dintre elementele sistemului conferă sistemului proprietăţi, caracteristici şi comportamente specifice, diferite de cele ale fiecărui element component.

Analiza empirică a modului de funcționare a mecanismului de rezoluție bancară arată că aceasta reprezintă un sistem ce corespunde teoriei sistemelor, fiindu-i proprii următoarele trăsături fundamentale ale sistemelor:

- Caracter structural-unitar, reieșind din faptul că este reprezentat de o conexiune de subsisteme a căror acţiune este orientată spre un anumit sens (scop);

- Caracter cauzal-dinamic, reieșind din faptul că reflectă proprietatea acestuia de a evolua în timp sub acţiunea unor factori interni şi externi, cu respectarea principiului cauzalităţii (conform căruia, orice efect este rezultatul unei cauze, efectul este întârziat faţă de cauză şi, în plus, cauze identice generează în aceleaşi condiţii efecte identice).

- Caracter informaţional reflectă proprietatea unui sistem de a primi, prelucra, memora şi transmite informaţie, dar și a-și schimba comportamentul în funcție de aceasta.

Mecanismul rezoluției bancare constituit prin Directiva BRRD cuprinde următorul șir de elemente (tab.1).

Tabelul 1. ***Elementele mecanismului rezoluției bancare constituit prin Directiva BRRD***

Elementele mecanismului rezoluției bancare	Entitățile care fac obiectul rezoluției
	Termenii și definițiile
	Autorităților responsabile cu rezoluția
	Planificarea redresării și a rezoluției, inclusiv obligațiile simplificate pentru anumite instituții
	Măsurile de intervenție timpurie
	Obiectivele rezoluției
	Condiții pentru declanșarea procedurii de rezoluție
	Competențele și obligațiile administratorului special
	Instrumente de rezoluție
	Cadrul juridic de reducere a valorii contabile sau de conversie a instrumentelor de capital
	Competențele de rezoluție

Mecanisme de siguranță în cazul aplicării instrumentelor de rezoluție

Obligațiile procedurale ale entităților care fac obiectul rezoluției și autorităților responsabile cu rezoluția

Cerințele privind secretul profesional (confidențialitatea)

Dreptul la recurs și excluderea altor măsuri

Instituirea mecanismelor de finanțare a rezoluției

Sancțiunile administrative și alte măsuri administrative

Sursa: *elaborat de autori în baza BRRD.*

Toate elementele mecanismului de rezoluție sunt interconectate și interdependente, iar pentru buna funcționare a mecanismului rezoluției bancare este necesară aplicarea cu precizie a acestora. Încercarea de a acorda importanță sporită unor elemente în detrimentul altora va impacta negativ rezultatul întregului proces.

4. Direcții de eficientizare a mecanismului rezoluției bancare

Un regim de rezoluție eficient ar trebui să facă posibilă soluționarea oricărei bănci în mod ordonat, fără întreruperi sistemice grave sau expunerea contribuabililor la riscul de pierdere a resurselor publice.

Acest lucru se realizează prin protejarea funcțiilor critice ale băncii care sunt esențiale pentru piața financiară și/sau economia reală și asigurarea faptului că pierderile sunt suportate de acționarii și creditorii băncii (care nu se află în situație de insolvență).

În timpul crizei financiare globale, nicio bancă majoră nu a eșuat în UE, însă guvernele țărilor din UE au fost nevoite să adopte și să implementeze o gamă fără precedent de măsuri de sprijin – ajutoarele oferite băncilor după criza financiară globală din 2007 totalizând aproximativ 30% din PIB.

Măsurile guvernamentale de sprijin acordate însă au potențialul de a contribui la riscul moral pe termen lung, slăbind astfel stimulentele pentru jucătorii de pe piață de a exercita prudență generală.

Din contextul descris derivă prima recomandare a studiului care se referă la **supravegherea continuă de către autoritatea de rezoluție a respectării planurilor de rezoluție și promovarea acțiunilor de descurajare a hazardului moral pe termen lung.**

Din perspectivă teoretică, provocările menționate mai sus provin în principal din „trilemma financială", care afirmă că un sistem financial stabil, un sistem financial integrat și autonomia financiară națională sunt incompatibile (oricare dintre cele trei obiective pot fi combinate, dar nu toate trei; unul trebuie cedat) [Schoenmaker, D., 2011].

Din perspectiva acestei trileme, UE, având un sistem financiar integrat deopotrivă cu autonomie națională, nu ar putea avea și un sistem financiar stabil.

În contextul descris, UE trebuia să-și asume funcția de management al situațiilor de criză și a rezoluției, prin preluarea unor competențe ale autorităților naționale, fapt ce a fost inclus în 2. Directiva 2014/59/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții, pentru cunoscută, inclusiv la nivel oficial sub abrevierea „BRRD".

Cei peste 6 ani de implementare a BRRD și în special conținutul restrâns al criticilor aduse directivei, ne permit să apreciem eficiența mecanismului rezoluției bancare în UE constituit prin

elaborarea și adoptarea Directivei 2014/59/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții.

Totodată, în contextul transpunerii directivei la nivel național, ținem să atenționîm asupra necesității implementării tuturor elementelor mecanismului rezoluției bancare descrise mai sus.

În Republica Moldova directiva BRRD a fost transpusă în Legea privind redresarea şi rezoluţia băncilor nr. 232 din 03.10.2016, în vigoare 04.10.2016, cu unele excepţii (indicate în art.322), publicată în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 343-346 art. 707 din 04.10.2016.

În linii generale, legea prevede implementarea tuturor elementelor mecanismului rezoluției bancare conform BRRD, contextualizate cadrului juridic și situației economico-financiare naționale.

Un aspect extrem de important prevăzut în directivă, care ar prezenta anumite limite în eficiența mecanismului rezoluției bancare în țara noastră, îl reprezintă prevederile articolului 6:

(1) *Instrumentele de rezoluţie ocrotesc interesul public* de apărare a stabilităţii financiare şi se aplică atunci cînd sînt necesare pentru atingerea obiectivelor rezoluţiei, respectiv cînd banca nu poate fi lichidată în conformitate cu procedura de lichidare silită, deoarece acest lucru ar putea destabiliza sistemul financiar.

(2) În aplicarea instrumentelor şi măsurilor de rezoluţie, *cerinţele prevăzute în Legea nr.139 din 15 iunie 2012 cu privire la ajutorul de stat* ***nu sînt aplicabile***.

Statuăm că asigurarea unui climat favorabil și nediscriminatoriu pentru mediul de afaceri, înclusiv celui din zona bancară, reprezintă angajamente constituționale ale statului nostru.

Deopotrivă, acordarea de ajutoare de stat, în cadrul procedurii de bail-out, constituie elemente ce impactează negativ asupra concurenței efective pe piața bancară.

Prin urmare, mecanismul rezoluției bancare necesită ajustare. O intervenție regulatorie iminent necesară o reprezintă **alocarea atribuțiilor de evaluare a impactului aplicării instrumentelor de rezoluție**, precum și a planurilor de salvare (bail-out) din perspectiva neadmiterii distorsionării concurenței efective pe piață, **prin atribuirea de competențe specifice în aria rezoluției bancare către autoritatea națională de concurență**.

5. Concluzii

În țara noastră, la fel ca și în statele memebre ale UE, în statele ce aspiră la integrarea în UE și în alte state ale lumii, prin transpunerea Directivei 2014/59/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții au fost mecanisme ale rezoluției bancare similare celui introdus de Directiva BRRD, dar contextualizate cadrelor juridice și contextelor economico-financiar naționale.

Cei peste 6 ani de implementare a BRRD și în special conținutul restrâns al criticilor aduse directivei, ne permit să apreciem eficiența mecanismului rezoluției bancare în UE constituit prin elaborarea și adoptarea Directivei 2014/59/UE.

Totodată, în vederea eficientizării mecanismului rezoluției bancare din Republica Moldova, sunt necesare intervenții regulatorii în vederea atribuirii de competențe specifice în aria rezoluției bancare către autoritatea națională de concurență prin alocarea atribuțiilor de evaluare a impactului aplicării instrumentelor de rezoluție, precum și a planurilor de salvare (bail-out) din perspectiva neadmiterii distorsionării concurenței efective pe piață.

Următorul element important este supravegherea continuă, de către autoritatea de rezoluție, a respectării planurilor de rezoluție, și promovarea acțiunilor de descurajare a hazardului moral pe termen lung.

BIBLIOGRAFIE

1. Baird, D. G.; Jackson T. H. Corporate reorganization and the Treatment of Diverse Ownership Interests: A Comment on Adequate Protection of Secured Creditors in Bankruptcy, University of Chicago, Law Review, 1984, p. 97-130. Disponibil online: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2041&context=journal_articles
2. Directiva 2014/59/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 15 mai 2014 de instituire a unui cadru pentru redresarea și rezoluția instituțiilor de credit și a firmelor de investiții. Disponibil online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0059&from=RO (accesat la 28 august 2020)
3. Finch, V. Corporate Insolvency Law: Perspective & Principles, 2nd ed. Cambridge University Press, 2009. Disponibil online: https://lse.rl.talis.com/items/9ABCBA7A-393C-42D3-4C16-C151F2C64820.html
4. Gross, K. Taking Community Interests into Account in Bankruptcy: An Essay. Washington University Law Quarterly 72, 1994, p. 1031-1048. Disponibil online: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1742&context=law_lawreview
5. Jackson, T. The Logic and Limits of Bankruptcy Law, Washington: Harvard University Press, 1986, Chapter 1 and 2. Disponibil online: https://www.jstor.org/stable/40687535?seq=1
6. Keay A.; Walton P. Insolvency Law: Corporate and Personal. Pearson, Longman, 2008. Disponibil online: https://www.lexisnexis.co.uk/store/__data/assets/pdf_file/0019/434332/Insolvency-Law-Corporate-and-Personal-Preface.pdf
7. Legea privind redresarea şi rezoluţia băncilor nr. 232 din 03.10.2016, în vigoare 04.10.2016, cu unele excepţii (indicate în art.322), publicată în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 343-346 art. 707 din 04.10.2016
8. Schoenmaker, D., The Financial Trilemma. Tinbergen Institute Discussion Papers, No. TI 11-019 / DSF 7, 2011. Disponibil online: file:///C:/Users/angela.belobrov/Downloads/SSRN-id1340395.pdf

THE ROLE OF FISCAL PLANNING IN THE PROCESS OF FORECASTING REVENUES FROM TAX PAYMENTS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: EXPECTATIONS AND ACHIEVEMENTS

ROLUL PLANIFICĂRII FISCALE ÎN PROCESUL DE PROGNOZARE A VENITURILOR DIN PLĂȚILE FISCALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: AȘTEPTĂRI ȘI REALIZĂRI

BULGAC Corina, dr.
e-mail: corina-777@mail.ru
Academia de Studii Economice din Moldova
Republica Moldova, Chișinău, str.Mistropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61;
Tel.: (+373 22) 22 41 28, pagină web: www.ase.md

Abstract. Topicality: *The need for tax planning is determined by the tax legislation itself, which provides for various tax regimes for specific situations, allows the application of different methods of calculating the tax base and provides some tax facilities for taxpayers, if they work in the areas required by state. In addition, fiscal planning is conditioned by the state's interest in providing fiscal facilities, to encourage the production process, of certain categories of taxpayers, in regulating social and economic development. Tax planning is approached as a tax optimization procedure and defined as the organization of the tax system to achieve maximum financial results at minimum costs.*
Purpose: *The forecast of the revenues of the National Public Budget (BPN) and its components is one of the main elements of the budgetary process. In this process, the basic responsibility lies with the Ministry of Finance (MoF), which prepares forecasts and monitors in relation to them the execution of the component budgets of the national public budget. Along with other authorities, the State Fiscal Service (SFS) also participates in the execution of the stages of the budgetary process, which in turn elaborates forecasts of administered revenues, which it subsequently submits to the Ministry of Finance, and monitors their execution. In this context, the elaboration of forecasts is one of the basic performance indicators of the STS in the field of monitoring accumulations to the budget.*
The research methods *used by the author are: direct and indirect observation of economic reality, to formulate conclusions on this topic, as well as induction and deduction, which are the main components of the economic research process. Another method applied is that of analysis, comparison and synthesis that allowed the formulation of relevant proposals for optimizing the process of forecasting revenues from tax payments.*
Results: *The basic problem of fiscal planning and forecasting is to ensure the qualitative and quantitative parameters of the state budget, based on the elaborated and approved fiscal conception. In the case of fiscal planning and forecasting, not only the fiscal tasks are performed, but also the optimization of the fiscal tactics and strategy regarding the fiscal regulation and control is substantiated. The forecast of revenues to the state budget and local budgets is made according to the objectives of fiscal policy by types of taxes and fees, and their relationship with macroeconomic variables, such as: nominal GDP, inflation, national currency exchange rate, average monthly salary, labor remuneration fund, etc.*
Keywords: *tax forecasting, tax planning, tax pressure, tax optimization, tax liability, tax revenue.*

JEL CLASSIFICATION: H21, H30; H71

Prognoza fiscală este o problemă semnificativă în ultimele două decenii, deoarece țările au înțeles că politica fiscală este un instrument foarte important pentru o stabilitate economică solidă și are o importanță majoră la elaborarea planului de încasări ale impozitelor și taxelor, destinate implementării priorităților de politici economice și sociale ale statului.

Tratatul de la Maastricht și Pactul de Stabilitate și Creștere (PSC) au crescut semnificativ interesul pentru previziunile fiscale și monitorizarea fiscală în Europa, pe măsură ce previziunile bugetare joacă un rol crucial în punerea în aplicare a cadrului fiscal european.

RM își păstrează vectorul proeuropean și implementarea prevederilor Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană rămâne a fi o prioritate. Pentru ca sistemul fiscal autohton, să poată furniza venituri stabile guvernului, este de dorit ca veniturile fiscale să poată răspunde automat la creșterea veniturilor naționale, fapt ce rezultă din creșterea economică. Ritmul unei astfel de creșteri a veniturilor ar depinde de elasticitatea veniturilor sistemului fiscal. Evaluarea unei astfel de corelații dintre venituri și veniturile naționale conferă unității de politică fiscală o perspectivă asupra sistemului fiscal general. Această înțelegere ajută unitatea de politică fiscală în procesul de planificare, apelând la reformele fiscale necesare și căutând includerea celor mai multe sectoare dinamice ale economiei în baza impozabilă.

Prognozarea veniturilor din plățile fiscale în Republica Moldova ține de cadrul macrobugetar, care presupune prognoza cadrului general de resurse la nivel agregat, incluzând principalii indicatori bugetari la nivelul BPN şi pe componentele acestuia, pentru planificarea şi implementarea programelor de cheltuieli publice. Estimarea cadrului general de resurse a BPN şi elaborarea prognozelor macrobugetare pe termen cade în sarcina MF, implicit în procesul de elaborare a CBTM.

Prima fază - faza strategică în procesul de planificare a bugetului, este elaborarea CBTM. Acest document conţine obiectivele politicii bugetar-fiscale, prognoza resurselor şi cheltuielilor BPN şi a componentelor acestuia pe termen mediu, precum şi limitele de cheltuieli de la bugetul de stat pe autorităţi publice centrale. Prognozele CBTM se actualizează anual, menţinînd perspectiva de trei ani în planificarea bugetului. În procesul de elaborare a CBTM, se asigură estimarea de sus în jos a cadrului general de resurse disponibile pentru finanţarea cheltuielilor publice, în combinare cu estimările de jos în sus a costurilor politicilor asumate/planificate. Elaborarea CBTM reprezintă un proces complex, care implică contribuţia diferitor autorităţi/instituţii publice şi necesită un mecanism adecvat de coordonare şi luare a deciziilor. Pentru a facilita colaborarea şi conlucrarea între diferite autorităţi publice în procesul de elaborare a CBTM, precum şi pentru a asigura consultarea analizelor şi prognozelor CBTM cu alte părţi interesate, inclusiv cu partenerii sociali, se instituie grupuri de lucru responsabile de anumite elemente ale CBTM.

Competențele și responsabilitățile organelor fiscale în domeniul elaborării estimărilor privind veniturile administrate, pentru elaborarea CBTM şi a proiectului legii bugetului de stat, sunt reglementate de prevederile Legii nr.181 din 25.07.2014 și ale Ordinului Ministrului Finanțelor nr.209 din 24.01.2015. SFS a elaborat și a aprobat Recomandările metodice privind prognozarea veniturilor și stabilirea sarcinilor de venituri la BPN, care includ metode recomandabile la elaborarea prognozelor de venituri pe tipuri de impozite și taxe, precum și acțiuni de monitorizare a executării prognozelor de venituri în raport cu sarcinile stabilite.

Sarcinile grupului de lucru responsabil de cadrul macroeconomic, politica fiscală şi vamală, cadrul de resurse, etc. țin de:

1) examinarea prognozei principalilor indicatori macroeconomici, precum și a scenariilor alternative de prognoză macroeconomică;

2) analiza tendinţelor şi performanţelor recente în domeniul veniturilor bugetare şi evaluarea presiunii fiscale;

3) estimarea veniturilor bugetare pe tipuri principale de impozite (impozitul pe venit, taxa pe valoarea adăugată, accizele, etc.), precum şi pe componentele BPN;

4) analiza fluxurilor de resurse externe şi interne pentru suport bugetar şi proiecte finanţate din surse externe;

5) consultarea analizelor şi asumărilor macroeconomice şi de politică fiscală și vamală, care stau la baza estimărilor cadrului de resurse a BPN pe termen mediu;

6) formularea obiectivelor politicii fiscale şi a politicii de administrare fiscală şi evaluarea impactului fiscal, economic şi social al acestora.

Ca structură, cadrul macrobugetar cuprinde următoarele elemente principale:

- **prognoza veniturilor BPN şi a componentelor acestuia;**
- prognoza cheltuielilor BPN şi a componentelor acestuia, inclusiv prognoza cheltuielilor de personal;
- soldul BPN şi al componentelor acestuia şi prognoza surselor de finanţare.

Autorul își propune să se axeze în cercetarea dată pe elementul ce ține de ***prognozarea veniturilor BPN și a componentelor acestuia***. Veniturile bugetare sunt compuse din venituri sub formă de incasări din impozite și taxe, granturi pentru susținerea bugetului și pentru proiectele finanțate din surse externe, contribuții de asigurări sociale și prime de asigurări medicale, venituri colectate de autoritățile/instituții bugetare și alte venituri. Cea mai mare pondere în total veniturilor bugetare o dețin incasările din impozite si taxe, circca 93%.

Serviciul Fiscal de Stat (SFS) este autoritatea administrativă, împuternicită cu funcții de:

- administrare a impozitelor, taxelor și altor venituri la BPN date în competența sa;
- monitorizare a procesului de conformare a contribuabililor la respectarea legislației;
- aplicare uniformă a politicii și reglementărilor în domeniul fiscal.

Importanţa activităţii SFS în administrarea fiscală este determinată de ponderea majoră a impozitelor, taxelor şi altor plăţi la bugetul public naţional, administrate de acesta, de rolul principal metodologic şi generalizator în administrarea fiscală, precum şi de alte funcţii necesare altor organe cu atribuţii de administrare fiscală.

Potrivit funcțiilor și atribuțiilor în domeniul administrării impozitelor și taxelor, organele fiscale participă la elaborarea Cadrului Bugetar pe Termen Mediu (CBTM) şi a proiectelor legilor bugetare anuale, prin prezentarea propunerilor la obiectivele politicii de administrare fiscală şi a estimărilor pe termen mediu privind veniturile administrate.

Politica în domeniul veniturilor se elaborează avînd la bază analiza tendinţelor şi performanţelor recente ca urmare a implementării politicii fiscale şi vamale și a politicii de administrare fiscală și vamală pentru ultimii doi ani (în caz de necesitate şirul poate fi extins) şi cuprinde:

a) obiectivele politicii fiscale şi vamale și obiectivele politicii de administrare fiscală și vamală pe termen mediu, inclusiv modificările preconizate ale impozitelor şi taxelor, a contribuţiilor obligatorii de asigurări sociale de stat şi a primelor de asigurări obligatorii de asistenţă medicală, precum şi impactul bugetar, economic şi social al acestora;

b) modificările cadrului normativ ce reglementează veniturile colectate de autorităţile/instituţiile bugetare.

În procesul de estimare/prognozare a veniturilor fiscale și vamale, deși administratorii de venituri, dar și MF în calitate de administrator de buget dispun de metode și tehnici de estimare/prognozare, mai există unele rezerve la fundamentarea veniturilor bugetare, care au afectat acuratețea estimărilor elaborate. Există mai multe estimări cu privire la volumul impozitelor care ar trebui să fie colectate, fără a fi percepute în cele din urmă.

Există mai multe metode, care pot fi utilizate în procesul de prognozare. Pentru a calcula veniturile prognozate se utilizează, de cele mai dese ori, următoarele metode de calcul.

Prima metodă supusă analizei este ***Metoda ponderii medii a veniturilor în PIB***. În scopul determinării veniturilor prognozate, se determină ponderea medie a veniturilor în totalul PIB pentru perioadele anterioare celei de prognozare.

$$Pm = (A, + A2 + A3 + A4 +... +An) / n \quad (1)$$

unde: Pm- ponderea medie;

An = V n/SpiB n;

An - ponderea veniturilor în total PIB;

Vn- valoarea veniturilor în perioada n;

SpiB n - valoarea PIB în perioada n.

Venitul pentru perioada viitoare poate fi estimat prin aplicarea ponderii medii Pm la valoarea PIB prognozat.

În baza detelor preluate din rapoartele de executare a bugetului BPN vom calcula prognoza veniturilor pentru anul 2021 cu ajutorul metodei ponderii medii în PIB (Tabelul 1).

Aceasta metodă este aplicabilă în contextul, în care sistemul de impozitare pentru perioada de prognozare nu va suferi modificări semnificative, cum ar fi introducerea/ excluderea unor impozite/taxe, modificări esenţiale în cotele de impozitare pentru clasificaţiile bugetare care constituie părţi importante în totalul veniturilor la buget De asemenea, precizia estimărilor depinde în mod direct de nivelul de stabilitate în economie.

Tabelul 1. Prognozarea veniturilor prin metoda ponderii medii în PIB, mii lei

Anul/	**2017**		**2018**		**2019**		**2020**		**2021**	
Indicatorul	incasat	onderea în PIB	Incasat	Ponderea în PIB	incasat	Ponderea în PIB	incasat	Ponderea în PIB	Ponderea medie în PIB	prognozat
i	1	2=1/PIB, %	3	4=3/PIB, %	5	6=5/PIB,%	7	=7/PIB,%	9=(2+4+6)/3	10=9*PIB
Impozite pe venit	**7.722,80**	**4,32**	**9.338,70**	**4,85**	**9.335,20**	**4,44**	**9.344,60**	**5,35**	**4,54**	**7.925,19**
Impozit pe venitul persoanelor fizice	3.648,90	2,04	3.982,00	2,07	3.969,90	1,89	4.053,80	2,32	**2,00**	**3.492,24**
Impozit pe venitul persoanelor juridice	4.073,90	2,28	5.356,70	2,78	5.365,30	2,55	5.290,80	3,03	**2,54**	**4.432,95**
Impozite pe proprietate	**546,20**	**0,31**	**563,80**	**0,29**	**579,90**	**0,28**	**683,20**	**0,39**	**0,29**	**509,01**
Impozitul funciar	193,60	0,11	185,60	0,10	185,00	0,09	189,20	0,11	**0,10**	**170,42**
Impozitul pe bunurile imobiliare	306,00	0,17	327,80	0,17	343,20	0,16	478,60	0,27	**0,17**	**293,85**
Impozite pe proprietate cu caracter ocazional	3,10	0,00	8,90	0,00	10,60	0,01	0,20	0,00	**0,00**	**6,64**
Alte impozite pe proprietate	43,50	0,02	41,50	0,02	41,10	0,02	15,20	0,01	**0,02**	**38,10**
Impozite și taxe pe mărfuri și servicii, dintre care:	**24.615,70**	**13,76**	**26.091,70**	**13,55**	**28.340,70**	**13,47**	**24.880,80**	**14,24**	**13,60**	**23.757,37**

Taxa pe valoare adăugată, total	16.870,10	9,43	18.615,60	9,67	20.183,30	9,60	17.571,20	10,06	**9,57**	**16.714,45**
Accize, total	5.950,00	3,33	5.683,30	2,95	6.222,00	2,96	5.493,60	3,14	**3,08**	**5.379,88**
Taxe pentru servicii specifice	423,10	0,24	446,40	0,23	464,90	0,22	423,60	0,24	**0,23**	**401,57**
Taxe şi plăţi pentru utilizarea mărfurilor pentru practicarea unor genuri de activitate	455,10	0,25	374,60	0,19	441,10	0,21	421,60	0,24	**0,22**	**383,67**
Alte taxe pentru mărfuri şi servicii	917,40	0,51	971,80	0,50	1.029,40	0,49	970,80	0,56	**0,50**	**877,80**
Taxa asupra comerţului exterior operaţiunilor exter	**1.591,10**	**0,89**	**1.665,80**	**0,87**	**1.798,40**	**0,85**	**1.532,00**	**0,88**	**0,87**	**1.520,09**
Contribuţii de asigurări sociale de stat obligatorii	**11.864,00**	**6,63**	**13.037,90**	**6,77**	**13.635,70**	**6,48**	**13.512,00**	**7,73**	**6,63**	**11.583,71**
Prime de asigurare obligatorie de asistenţă medicală	**3.648,40**	**2,04**	**4.117,60**	**2,14**	**4.768,20**	**2,27**	**4.781,00**	**2,74**	**2,15**	**3.754,15**
TOTAL	**49.988,20**	**27,94**	**54.815,50**	**28,47**	**58.458,10**	**27,79**	**54.733,6**	**31,32**	**28,07**	**49.049,53**
PIB	**178.880,89**		**192.508,55**		**210.351,08**		**174.740,00**			

Sursa: *Analiza veniturilor încasate la Bugetul Public Naţonal, 2017-2020*

Prin intermediul *Metodei ponderii medii a veniturilor în PIB* am obţinut un nivel prognozat al veniturilor (impozite şi taxe, contribuţii de asigurări sociale de stat obligatorii, prime de asigurare obligatorie de asistenţă medicală) de 49 049,53 mil. lei.

O altă metodă analizată şi aplicată este ***Metoda coeficientului mediu de creştere.***

Pentru determinarea veniturilor prognozate, se va calcula coeficientul de creştere a veniturilor în perioada n în raport cu perioada n-1. Formula de calcul a coeficientului mediu este similară celei de calculare a ponderii medii în PIB.

Un model de calcul a prognozei, utilizînd metoda coeficientului mediu, se prezintă în tabelul de mai jos.

Tabelul 2. Prognozarea veniturilor prin metoda coeficientului mediu de creştere, mii lei

Anul/	**2017**	**2018**		**2019**		**2020**		**2021**	
Indicatorul	incasat	incasat	coef. 2018/2017	incasat	coef. 2019/2018	incasat	coef. 2020/2019	coef. mediu 2017/2020	prognozat
i	1	2	3=2/1-1,%	4	5=4/2-1,%	6	7=6/4-1,%	8=(3+5+7)/3	9=6*8+6
Ianuarie	3328,60	3889,10	16,84	4229,70	8,76	4717,00	11,52	12,37	**5300,61**
Februarie	6878,00	7764,90	12,89	8434,40	8,62	9565,90	13,42	11,64	**10679,76**
Martie	11993,20	13284,80	10,77	14128,30	6,35	15028,10	6,37	7,83	**16204,68**

Aprilie	15851,10	17602,10	11,05	19139,70	8,74	18871,20	-1,40	6,13	**20027,31**
Mai	19963,90	22380,60	12,11	23971,90	7,11	23251,60	-3,00	5,40	**24508,02**
Iunie	24909,20	27776,90	11,51	29467,20	6,09	29036,90	-1,46	5,38	**30598,85**
Iulie	29198,30	32833,70	12,45	35019,50	6,66	34059,30	-2,74	5,46	**35917,35**
August	33599,10	37404,30	11,33	39874,60	6,60	38949,68	-2,32	5,20	**40976,37**
Septembrie	38425,50	42645,40	10,98	45278,60	6,17	43840,06	-3,18	4,66	**45882,95**
Octombrie	42890,80	47637,60	11,07	50938,80	6,93	48730,44	-4,34	4,55	**50949,57**
Noiembrie	47190,40	52239,70	10,70	56638,00	8,42	53620,82	-5,33	4,60	**56085,98**
Decembrie	53379,40	57964,90	8,59	62949,20	8,60	58511,20	-7,05	3,38	**60488,70**

Sursa: *Analiza veniturilor încasate la Bugetul Public Naţonal, 2017-2020*

În dependență de metoda de calcul a veniturilor prognozate se formează strategia de dezvoltare a statului și a infrastructurii sale. Rezultatele celor două metode diferă unele de altele, de aceea se alege acea metodă care va avea rezultate cu deviere semnificative de rezultatele reale.

Prin Metoda coeficientului mediu de creștere putem efectua calculele asupra veniturile preluate în anul următor bazîndu-ne doare pe încasările anilor precedenți. În calcularea veniturilor viitoare colectate se permite abaterea medie de 3%, din motiv că situația contribuabililor diferă de la o zi la alta, această abatere preia valori mai mari decît limita.

A treia metodă este **Metoda *ponderii medii a încasărilor pe tipuri în total venituri.*** Deţinând o pondere diferită în totalul veniturilor, fiecare tip de venituri influenţează diferit dinamica veniturilor totale.

Prin intermediul Metodei ponderii medii a încasărilor pe tipuri în total venituri am obținut (Tabelul 3) un nivel prognozat al veniturilor (impozite și taxe, contribuţii de asigurări sociale de stat obligatorii, prime de asigurare obligatorie de asistenţă medicală) de 54 733,60 mil.lei. Astfel, la elaborarea prognozelor, este binevenit iniţial de a da o evaluare structurii veniturilor sub aspectul proporţiilor deţinute de fiecare tip (sub aspect de clasificaţii bugetare). In aşa mod se vor determina clasificaţiile bugetare, care deţin ponderea semnificativă în veniturile totale, pentru care se vor efectua prognoze separate şi clasificaţiile bugetare care se vor evalua în grup. Formula de calculare a ponderii medii pe tipuri în total venituri este similară celei descrise la calcularea ponderii medii a veniturilor în PIB. Cel mai des utilizată în RM metodă este metoda ponderii medii a încasărilor pe tipuri în total venituri.

Tabelul 3. Prognozarea veniturilor prin metoda ponderii medii a incasărilor pe tipuri în total venituri

Anul/	**2018**		**2019**		**2020**		**2021**	
Indicatorul	incasat	Pondere total	incasat	Pondere total	incasat	Pondere total	Ponderea medie în total	prognozat
1	2	3=2/total, %	4	5=4/total, %	6	7=6/total, %	8=(3+5+7)/3, %	9=8*total
Impozite pe venit	**9.338,70**	**17,04**	**9.335,20**	**15,97**	**9.344,60**	**17,07**	**16,69**	**9.136,59**
Impozit pe venitul persoanelor fizice	3.982,00	7,26	3.969,90	6,79	4.053,80	7,41	7,15	3.915,61
Impozit pe venitul persoanelor juridice	5.356,70	9,77	5.365,30	9,18	5.290,80	9,67	9,54	5.220,99

Impozite pe proprietate	**563,80**	**1,03**	**579,90**	**0,99**	**683,20**	**1,25**	**1,09**	**596,37**
Impozitul funciar	185,60	0,34	185,00	0,32	189,20	0,35	0,33	182,58
Impozitul pe bunurile imobiliare	327,80	0,60	343,20	0,59	478,60	0,87	0,69	375,75
Impozite pe proprietate cu caracter ocazional	8,90	0,02	10,60	0,02	0,20	0,00	0,01	6,34
Alte impozite pe proprietate	41,50	0,08	41,10	0,07	15,20	0,03	0,06	31,71
Impozite și taxe pe mărfuri și servicii, dintre care:	**26.091,70**	**47,60**	**28.340,70**	**48,48**	**24.880,80**	**45,46**	**47,18**	**25.822,86**
Taxa pe valoare adăugată, total	18.615,60	33,96	20.183,30	34,53	17.571,20	32,10	33,53	18.352,12
Accize, total	5.683,30	10,37	6.222,00	10,64	5.493,60	10,04	10,35	5.664,66
Taxe pentru servicii specifice	446,40	0,81	464,90	0,80	423,60	0,77	0,79	434,87
Taxe şi plăţi pentru utilizarea mărfurilor şi pentru practicarea unor genuri de activitate	374,60	0,68	441,10	0,75	421,60	0,77	0,74	402,88
Alte taxe pentru mărfuri şi servicii	971,80	1,77	1.029,40	1,76	970,80	1,77	1,77	968,32
Taxa asupra comerțului exterior și operațiunilor externe	**1.665,80**	**3,04**	**1.798,40**	**3,08**	**1.532,00**	**2,80**	**2,97**	**1.626,38**
Contribuţii de asigurări sociale de stat obligatorii	**13.037,90**	**23,79**	**13.635,70**	**23,33**	**13.512,00**	**24,69**	**23,93**	**13.099,12**
Prime de asigurare obligatorie de asistenţă medicală	**4.117,60**	**7,51**	**4.768,20**	**8,16**	**4.781,00**	**8,74**	**8,13**	**4.452,28**
TOTAL	**54.815,50**	**100,00**	**58.458,10**	**100,00**	**54.733,60**	**100,00**	**100,00**	**54.733,60**

Sursa: *Analiza veniturilor încasate la Bugetul Public Naţonal, 2017-2020*

Calculând nivelul veniturilor prognozate pentru anul 2021 (structura veniturilor in aceste cazuri fiind aceeași), utilizând metoda I și III, am obținut valori apropiate (54733,60 mil. lei/49049,53 mil. lei). Pentru acest indicator în CBTM 2020-2022, a fost stabilit un nivel prognozat de 69111 mil. lei, devierea fiind de 14 377,4 mil. lei (26.3 %) și respectiv, 20 061,47 (40.9 %). Abaterea semnificativă este cauzată de inexactitatea datelor pentru anul 2020.

Comparând nivelul obținut al veniturilor totale ale BPN prognozate utilizind metoda II (60488,70 mil. lei.) și nivelul stabilibit în CBTM 2020-2022 (72611 mil. lei), putem concluziona că prin intermediul metodei respective am obținut un nivel mai apropiat al indicatorului față de cel din

CBTM, devierea fiind de 12122,3 mil. lei (20.0 %). Metoda s-a dovedit a fi mai exactă, fiind că utilizează perioada de o lună, ceea ce oferă date mai detaliate.

Prin urmare, concluzionam că cea mai eficientă metodă este Metoda coeficientului mediu de creştere, dat fiind faptul că am obținut o deviere de 20.0 %, nivel apropiat de experiența practică (18.0%).

Responsabilitatea pentru coordonarea şi organizarea activităţilor aferente procesului de prognozare a veniturilor pe componentele BPN, de distribuire a sarcinilor de venituri în aspect teritorial, inclusiv pentru Direcţia generală administrarea marilor contribuabili, precum şi a procedurilor de monitorizare a executării sarcinilor de venituri la bugetul public naţional (inclusiv pe componentele acestuia), revine subdiviziunii din cadrul Serviciului Fiscal de Stat, investite cu atribuţiile respective.

Eficiența prognozării se analizează în baza datelor efective pe care le obține prin stingerea obligațiunii fiscale de către contribuabil față de Bugetul Public Național. Ca urmare se efectuează modificări atît în metoda de prognozare cît și în activitatea de colectare a veniturilor de către SFS și modul de colaborare cu contribuabili prin formarea unui mediu favorabil de lucru cu clienții.

Tabelul 4.

Analiza în dinamică a valorii veniturilor prognozate si faptice

Anul	**Bugetul Public Național**			
	plan	**fact**	**îndepl. Planului**	
			(+/-)	**%**
2017	51.593,30	62.949,20	11.355,90	18,04
2018	56.559,30	57.995,90	1.436,60	2,48
2019	60.679,20	62.949,20	2.270,00	3,61
2020	65.202,70	58.073,80	-7.128,90	-12,28

Sursa: *Analiza veniturilor încasate la Bugetul Public Naţonal, 2017-2020*

Datele din tabelul 4 ne arată că practic, veniturile colectate sunt mai mari decît cele prognozate. În anul 2017 planul a fost supraîndeplinit cu 18,04 % față de nivelul planificat sau cu 11355,9 lei mai mult. Anul 2018 a adus în buget cu 1436,0 lei (2,48%) mai mult față de ceea ce s-a planificat, fapt ce ne vorbește despre o prognozare mai eficientă a veniturilor. Și în anul 2019 se menține aceeași tendință ca și în 2018. O situație diametral opusă se observă în anul 2020, abaterea semnificativă este cauzată de inexactitatea datelor pentru anul 2020, nefiind încă incheeat anul bugetar, iar incasările fiind estimate cu aproximație reeșind din datele aferente primului semestru al anului 2020. Totodată, trebuie să ținem cont și de perturbațiile legate de pandemia COVID-19, ceea ce se va oglindi direct în incasările aferente anului 2020. O astfel evoluție aduce pierderi pentru toată activitatea statului ca un sistem întreg și complex. O mare parte din planurile de dezvoltare a societății, medicinii, învățămintului nu se vor realiza din motiv de insuficiențe de resurse. În situația de azi, scăderea nivelului veniturilor va contribui la stoparea proiectelor ce deja s-au lansat, nu se vor finanța ramuri ale economiei și sociologice necesare vital pentru îmbunătățirea nivelului de trai ale populației.

Plățile fiscale incasate la nivel macroeconomic țin direct de activitatea și averea contribuabililor persoane fizice și juridice, de gradul de conformare binevolă a acestora, de procesul de planificare

fiscală la nivelul fiecărui contribuabil, de capacitatea subiecților impozabili de a-și optimiza nivelul presiunii fiscale prin aplicarea facilităților oferite de cadrul legal.

Prin urmare, o astfel de analiză a incasărilor din impozite și taxe prognozate față de executat în perioada anilor 2016-2019 (Figura 1), ne permite să observăm că de regulă se incasează mai mult față de ceea ce a fost planificat. Acest fapt se datorează mai multor factori, cum ar imprecizia estimărilor de venituri, de aplicarea diferitor reglementări de estimare, de lipsa mecanismelor de estimare a gradului de conformare voluntară, de imprevizibilitatea modificărilor politicilor fiscale și vamale, precum și a numărului contribuabililor, de variația indicatorilor macroeconomici, toate acestea având un impact major asupra estimărilor bugetare. Considerăm că și calitatea procesului de planificare fiscală la nivel microeconomic tot este un factor ce conduce la neconcordanțele dinte nivelul prognozat și nivelul executărilor la buget. Printre ele enumărăm: neaplicarea, fie ineficiența planificării plăților fiscale, neutilizarea tuturor oportunităților și a metodelor de reducere a presiunii fiscale.

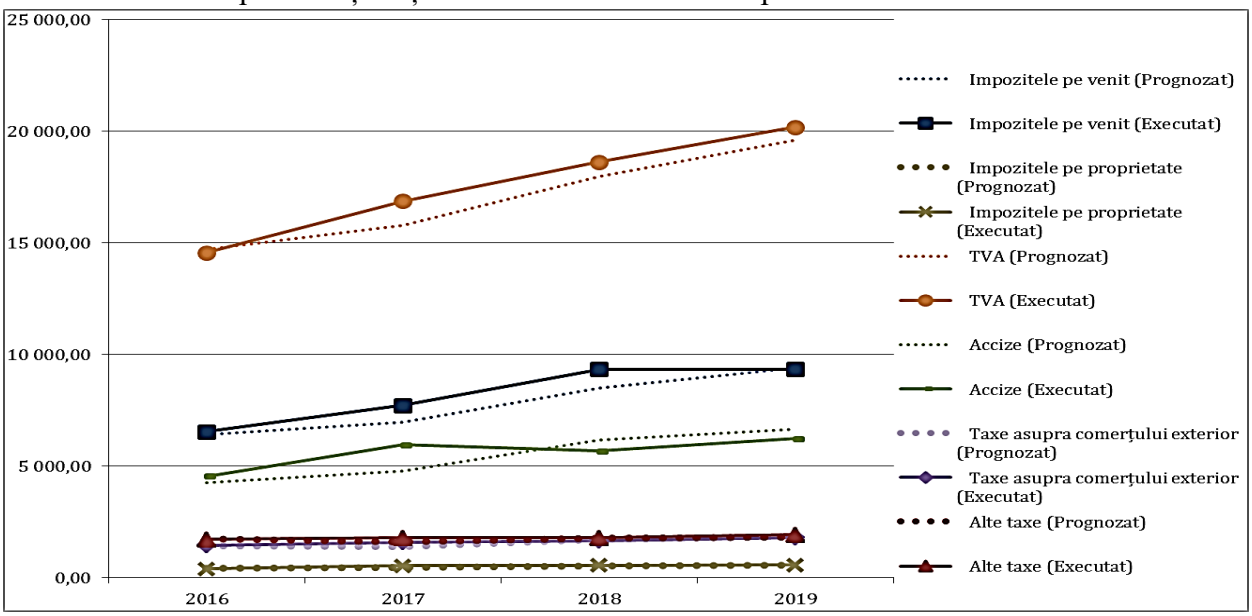

Figura 1. Veniturile fiscale încasate față de nivelul prognozat în Republica Moldova în perioada 2016-2019

Sursa: *Date prezentate de MF. Disponibil: http://mf.gov.md*

În toți anii supuși analizei indicatorul *Impozite și taxe* a înregistrat supraîndeplinirea planului. Valorile pentru abaterile din 2016, 2018 și 2019 se încadrează în limite admisibile. Cea mai înaltă valoare s-a înregistrat în 2017, din contul încasărilor supraplan a accizelor (Tabelul 5).

Tabelul 5. Abaterea relativă a veniturilor din plățile fiscale în RM față de nivelul prognozat în perioada 2016-2019, %

Impozitul/anul	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Impozite și taxe	**0,91**	**11,18**	**2,77**	**0,37**
Impozitele pe venit	2,14	10,99	10,05	-0,57
Impozitele pe proprietate	-2,04	16,21	3,53	0,59
TVA	-0,96	6,98	3,53	2,92
Accize	6,55	24,27	-7,81	-6,67

Taxe asupracomertului exterior	1,74	13,49	-1,76	-2,72
Alte taxe	-1,67	10,75	1,20	6,74

Sursa: *Calcule de autor în baza datelor prezentate de MF. Disponibil: http://mf.gov.md/ro*

Planificarea fiscală este una dintre cele mai importante componente ale managementului financiar al entităţii. Esența ei constă în faptul că fiecare contribuabil are dreptul de a utiliza mijloacele, metodele și modalitățile legale de minimizare a obligațiilor fiscale. Planificarea fiscală, fiind o parte a procesului decizional, utilizează metodele optimizării fiscale în raport cu acele condiţii concrete în care se află firma, propune studierea strategiei şi tacticii organelor financiare şi fiscale cu scopul minimizării urmărilor negative ale acţiunilor ce vor fi efectuate de administraţiile fiscale. Astfel, firma sau consultanţii ei trebuie să analizeze tendinţele modificării legislaţiei fiscale, să ţină cont de poziţia administraţiei fiscale locale, să aprecieze probabilitatea realizării a unui sau altui scenariu de dezvoltare a sistemului fiscal.

Regimurile speciale de impozitare şi-au demonstrat în timp necesitatea. Crearea condiţiilor favorabile pentru dezvoltarea micilor afaceri reprezintă una din cele mai importante preocupări ale reglementatorilor din întreaga lume. Reducerea poverii fiscale stimulează micii antreprenori în iniţierea legală şi transparentă a afacerilor, asigurând astfel venituri stabile în bugetul statului. În concluzie, regimurile speciale de impozitare sunt create mai mult pentru evitarea evaziunii fiscale şi a afacerilor ilegale decât pentru stimularea şi motivarea antreprenorilor.

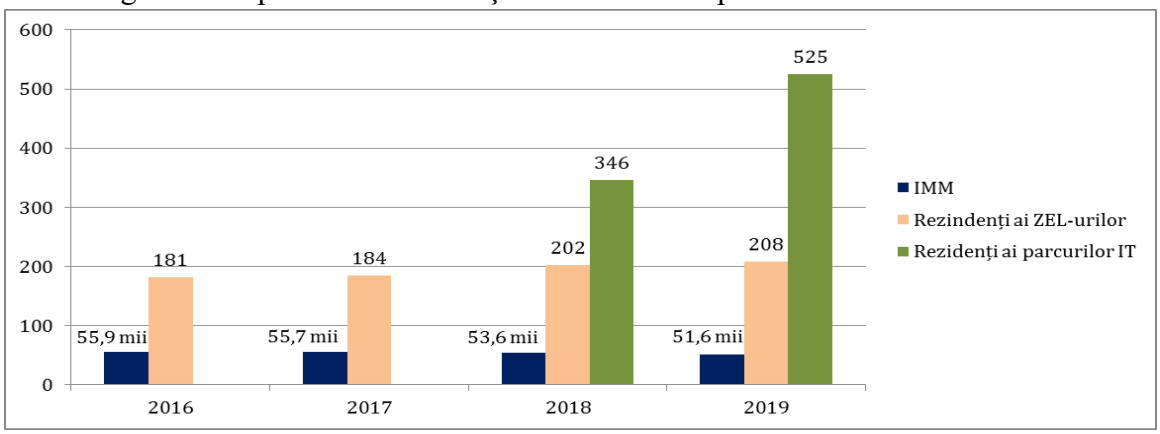

Figura 2. Analiza în dinamică a numărului de agenţi economici în RM ce beneficiază de regimuri fiscale speciale în perioada anilor 2016-2019

Sursa: *Date prezentate de BNS, MEI. Disponibil: https://statistica.gov.md, https://mei.gov.md*

Este necesară revizuirea condiţiilor de impunere în ceea ce priveşte cotele, baza de calcul şi mai ales plafoanele privind veniturile şi numărul de angajaţi. Acestea trebuie să fie adaptate realităţii şi convenabile nu doar autorităţilor ci şi antreprenorilor. Or, scopul principal şi accentul de bază trebuie să fie pus pe motivarea întreprinzătorilor de a dezvolta afacerile din unele mici în unele mari. Respectarea acestei formule, va conduce, în timp, la crearea unei economii puternice care va genera beneficii atât cetăţenilor cât şi statului per ansamblu.

Sancţiunile fiscale sunt parte a planurilor bugetare de venituri, și după părerea autorului reflectă într-o măsură oarecare și nivelul, sau mai exact spus situația în ceea ce ține de procesul de gestionare fiscală la micronivel, administrare și în cele din urmă și planificare fiscală. Eschivarea de la plata impozitelor, gestionarea, administrarea și planificarea ineficiente conduc în cele din urmă la

majorarea presiunii fiscale a contribuabililor supuși controalelor fiscale. În Figura 3 am analizat evoluția amenzilor și sancțiunilor administrate de SFS în perioada 2016-2019.

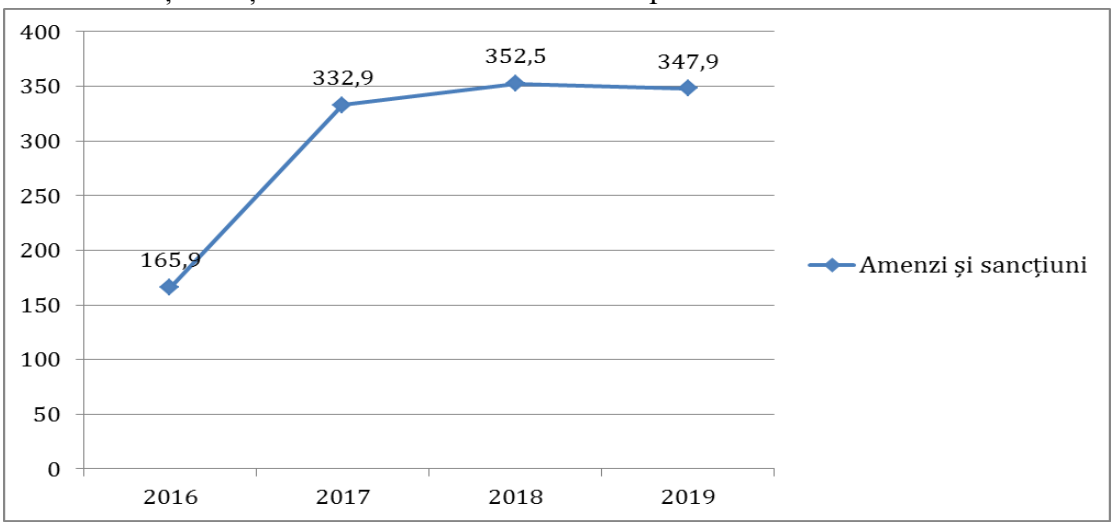

Figura 3. Evoluția amenzilor și sancțiunilor administrate de SFS în perioada 2016-2019, mil. lei

Sursa: *Date prezentate de SFS. Disponibil: https://www.sfs.md/*

Totuși, trebuie de avut în vedere faptul că sancțiunile/penalitățile fiscale este unul dintre instrumentele de care dispun organele fiscale pentru a încuraja/descuraja spiritul antreprenorial și inovarea. Politicile fiscale pot contribui la reducerea riscului antreprenorial și a costurilor desfășurării unei activități antreprenoriale. Eficiența administrației fiscale influențează nivelul de încredere a cetățenilor în sistem. Contribuabilii tind să aibă mai multă încredere în organizații care sunt percepute drept eficiente și eficace. Pe lângă costurile de percepere a impozitelor, ar trebui să se ia în considerare, de asemenea, costurile aferente plății impozitelor, cît și a penalităților. Aceste costuri sunt adesea desemnate sub denumirea de costuri legate de respectarea normelor fiscale. Ele pot să descurajeze crearea de noi întreprinderi, să încurajeze economia subterană, să sporească neconformitatea și să dăuneze competitivității întreprinderilor și țărilor.

În timp ce previziunile și monitorizarea fiscală își au rădăcinile în responsabilitatea guvernelor pentru utilizarea fondurile publice, trebuie de avut în vedere faptul că consecințele economice ale planificării fiscale țin de: *micșorarea veniturilor din plățile fiscale, absența condițiilor de concurență echitabile, absența echității și impactul asupra moralului contribuabililor etc.*

În cazul planificării şi prognozării fiscale sunt realizate nu numai sarcinile fiscale, dar şi se fundamentează optimizarea tacticii şi strategiei fiscale privind reglementarea şi controlul fiscal. Proiecțiile bugetare pe anii 2019-2021 demonstrează efortul Guvernului de a consolida veniturile. Pe termen mediu se estimează că veniturile bugetare vor crește în valori nominale de la 57000 mil. lei în 2018 la 72611 mil. lei în 2021 sau cu 24,7 la sută. Majorarea veniturilor va fi susținută de creșterea PIB, intensificarea comerțului exterior, majorarea cotelor accizelor, precum și de măsurile luate pentru consolidarea administrării fiscale.

BIBLIOGRAFIE:

1) RAPORTUL de audit al performanței „Funcționalitatea și rezultativitatea operațională aferente administrării impozitelor și taxelor" https://www.sfs.md/raport_activitate_SFS.aspx?file=11617
2) Legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale nr.181 din 25.07.2014 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=106188&lang=ro
3) Ordinul ministrului finanțelor nr.209 din 24.12.2015 „Cu privire la aprobarea Setului metodologic privind elaborarea, aprobarea și modificarea bugetului"

4) Revista / Journal „ECONOMICA" nr.1 (99) 2017 http://www.elitarium.ru/metody_nalogovogo_planirovanija/ 5. http://investigatie-jurnalistica.blogspot.md/2010/03/the-schindlers-list-ii.html 6.
5) https://www.sfs.md/proprietati_activitate_SFS.aspx?file=8946
6) https://ru.scribd.com/document/76382428/Aspectele-planific%C4%83rii-fiscale-la-macronivel-in-Republica-Moldova
7) https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-mezhdunarodnogo-nalogovogo-planirovaniya-teoriya-i-praktika-primeneniya
8) http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/626/1/Regimul_special_de_impozitare_prin_prisma_experientei_tarilor_CSI.pdf
9) https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_taxation_ro_0.pdf
10) https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Principii%20si%20metode%20de%20administrare%20fiscala%20a%20impozitelor%20si%20taxelor.pdf

LOCAL GOVERNMENTS'OWN REVENUES IN INTERNATIONAL PRACTICE

VENITURILE PROPRII ALE GUVERNELOR LOCALE ÎN PRACTICA INTERNAȚIONALĂ

Nadejda BERGHE, dr.
e-mail: naya.berg@gmail.com
Academia de Studii Economice din Moldova
Republica Moldova, Chişinău, str.Mistropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 61;
Tel.: (+373 22) 22 41 28, pagină web: www.ase.md

Abstrcat. Topicality: *The degree of efficiency of the collection of local taxes and fees by local public authorities is determined by several factors: local economic development, fiscal effort in the context of expanding the tax base, the size of projected expenditures, etc. In this sense, local taxes and fees, as a component of the own revenues of the budgets of the administrative-territorial units, are necessary to be analyzed from the point of view of their applicability, administration, as well as their collection. The existence of shortcomings in the payment management system contributes to the extension of the possibilities to evade the payment of local taxes, as well as to the formation of debts to local budgets, which leads to the need to adopt effective measures aimed at increasing the profitability and efficiency of the tax administration.*
Purpose: *Analysis of the European experience regarding the administration of own revenues by local public administrations; examination of own revenue sources which are the major source of revenue for LPAs in international practice.*
Research methods*: Application of general empirical research methods, such as: the analytical method, through which the essence of the researched problem was reached; the method of systemic analysis, with the help of which the constituent components of the own revenues of the administrative-territorial units were researched; the method of synthesis, applied to establish the connections between the researched phenomena; the method of quantitative analysis, which was applied to the analysis and interpretation of local public finance indicators.*
Results: *In some countries, only the real estate tax (United Kingdom and Ireland) is part of the local tax category, at the same time, in a number of states (Estonia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia) the real estate tax is the major source. own revenue for LPA. Also in other countries such as Latvia there are no local taxes - according to the legislation in force in Latvia there are only state taxes, and the tax revenues of local public administrations are shares of four state taxes. The land tax is also a local tax. Its purpose was to regulate land use, stimulate more productive land use and provide a broader basis for local government revenues.*
Key words*: local taxes, tax base, own revenues, local public authorities, administrative-territorial units, local budgets, source of revenue for LPAs, real estate tax, land tax.*

JEL CLASSIFICATION: H11, H20, H71, H72

În ţările dezvoltate, autorităţile locale de primul nivel nu sunt subordonate ierarhic autorităţilor locale de nivelul al doilea sau autorităţilor de nivel superior, care nu exercită o supraveghere a autorităţilor locale de primul nivel.

Există o diversitate semnificativă între diferite state la capitolul sarcini transmise în gestiunea APL. În multe cazuri APL este responsabilă cu instituţiile de învăţământ primar şi secundar general, serviciile sociale, locuinţele sociale, activităţile de agrement şi culturale, ordinea publică, mediul înconjurător şi serviciile publice numite frecvent „servicii comunale": drumurile locale şi iluminarea, aprovizionarea cu apă şi salubrizare, gestionarea deşeurilor, parcurile şi terenurile/încăperile pentru sport, cimitirele.

Realizarea atribuţiilor de autonomie locală constituie reperul conceptului administraţiei publice locale (APL). Capacitatea de a reglementa şi a gestiona afacerile publice locale în definiţia administraţiei publice locale furnizată de Carta Europeană *este în strânsă legătură cu capacitatea financiară a administraţiei locale – sursele locale de venituri, luarea deciziilor asupra cheltuielilor şi relaţia dintre valoarea disponibilă a resurselor şi competenţă*. Puterea reală a autorităţilor locale depinde foarte mult de autonomia financiară şi responsabilitatea împreună cu posibilitatea de luare a deciziilor independent [5].

Eficiențele tehnice ale administrării fiscale frecvent promovează soluții centralizate pentru gestionarea și încasarea impozitelor. Însă cu cât este mai centralizat un sistem fiscal, cu atât este mai slabă legătura dintre sursele locale de colectare a impozitelor și cheltuielile la nivel local [2, p. 27].

Din punct de vedere al capacităţii autorităţii de a afecta nivelul său, resursele pot fi clasificate drept transferuri sau resurse proprii [9].

„Resursele proprii" ale APL sunt acele resurse, pe baza cărora APL votate de către alegători stabilesc baza impozabilă, cota impozitelor şi gestionează veniturile în conformitate cu cadrul legislativ general. Aceste resurse pot, de exemplu, să fie fiscale sau nefiscale.

Impozitele sunt aplicate la nivel central sau local. În gestiunea APL sunt atribuite următoarele tipuri de impozite:

- veniturile fiscale locale sau veniturile locale proprii (în literatura de specialitate această categorie mai este numită venituri fiscale din surse proprii);
- venituri fiscale partajate (sau defalcări) din veniturile fiscale naţionale/impozitele naţionale.

Categoriile majore de resurse proprii ale APL sunt după cum urmează:

- impozitele locale;
- taxele locale;
- alte venituri proprii din aplicarea taxei de utilizare, vânzarea bunurilor imobiliare, locaţiune etc.

Impozitele și taxele locale proprii sunt impozitele pentru care administrațiile publice locale au o anumită marjă de manevră asupra cotelor și bazelor, deși această capacitate poate fi reglementată și restricționată, reducând puterea de impozitare a APL (acordarea de scutiri etc.). Un impozit tipic "autonom" este impozitul pe proprietate, dar nu numai, deoarece putem găsi o mare diversitate de impozite locale directe și indirecte în unele țări, cum ar fi impozitul pe autovehicule, impozitul pe jocuri de noroc, taxele turistice și cele hoteliere, taxa de mediu etc. În unele țări, există și un impozit local pe veniturile personale [10].

Impozitele locale sunt foarte importante pentru descentralizare şi autonomia finanţelor publice locale, deoarece:

- creşterea importanţei relative a impozitelor locale va creşte autonomia autorităţilor publice locale;
- consolidarea capacităţii fiscale locale va îmbunătăţi alocarea;
- majorarea unui impozit creşte nevoia politicienilor locali să ţină cont de deciziile lor;
- impozitarea locală, ca sursă de venit municipal, poate consolida democraţia locală [3].

Taxele locale proprii tind să facă guvernele locale mai receptive la nevoile şi preferinţele cetăţenilor, îmbunătăţindu-se astfel alocarea resurselor, şi au tendinţa de a îmbunătăţi eficienţa gestionării bugetului deoarece cetăţenii devin direct conştienţi de costurile activităţilor finanţate din fonduri publice. Taxele proprii, de asemenea, promovează responsabilitatea democratică, deoarece cei care beneficiază de servicii publice decid cu privire la nivelurile de impozitare şi în cele din urmă plătesc.

Analiza efectuată cu privire la diferite ţări denotă faptul că unul şi acelaşi instrument financiar este numit impozit într-o ţară, iar în alta – taxă. Principalele categorii de impozite şi taxe locale sunt impozitul pe proprietate, impozitul local pentru desfăşurarea activităţii de antreprenoriat şi impozitul local pe venit. În afară de acestea, există alte impozite/taxe locale proprii, în special, în ţările în care APL au dreptul de a crea noi impozite/taxe locale (*Belgia, Germania, Spania*), varietatea acestora fiind semnificativă [4].

Beneficiarii principali ai impozitelor locale proprii sunt APL de primul nivel. În unele ţări, alte niveluri ale APL (regionale, raionale) dispun de libertate limitată de a stabili impozite/taxe proprii sau această libertate lipseşte cu desăvârşire.

În Estonia, administrațiile locale primesc 13,1% din veniturile fiscale, ceea ce reprezintă a șaptea cea mai mare cotă în UE-28. Începând cu anul 2004, finanțarea autorităților locale se bazează pe venitul brut al rezidenților până la acordarea scutirilor, în loc de veniturile fiscale efective. Aceasta implică faptul că scutirea de bază și alte deduceri din veniturile impozabile au impact doar asupra bugetului administrației publice centrale [11, p.75].

Impozitele și taxele locale proprii includ impozitul funciar pentru care municipalitățile au o anumită marjă de manevră pentru stabilirea ratelor care variază de la 0,1% la 2,5% din valoarea cadastrală a terenurilor, cu excepția clădirilor (0,3% din PIB). De asemenea, ele colectează alte impozite locale minore, care sunt opționale în conformitate cu Legea privind impozitarea locală și de care rareori s-a beneficiat (taxe pe publicitate, taxe de parcare, taxe rutiere etc.). Alte venituri pentru administrațiile publice locale includ taxele de utilizare și veniturile din activități economice (aproximativ 10% din veniturile municipale), restul *fiind venitul din proprietate* (chiriile și vânzările de active) [16].

Impozitul funciar este unicul impozit semnificativ din Estonia, asupra căruia administraţiile locale au o anumită putere discreţionară. Parlamentul estonian a stabilit cotele impozitului funciar în limitele anumitor intervale. Consiliile locale au dreptul de a decide asupra cotelor de impozitare aplicate în limitele teritoriului lor şi în limitele intervalelor date. Impozitul funciar este colectat şi administrat de către autorităţile centrale, iar ulterior, veniturile fiscale respective sunt transferate în bugetele municipalităţilor locale [11, p.95-105].

În Polonia, sistemul de impozitare la nivel local se bazează atât pe impozitele comune, cât și pe impozitele din surse proprii (pentru nivelul municipal). Veniturile fiscale provin din cota impozitului pe venitul personal - IVP (48% din sursele de venit proprii) și impozitul pe profit – IP (9% din sursele de venit proprii), care sunt redistribuite APL-urilor în funcție de o cotă fixă din totalul încasărilor colectate în zona respectivă. Pentru IVP, ponderea municipalităților, județelor și regiunilor este de 37,42%, 10,25% și 14,75%, iar pentru IP, 6,71%, 1,4% și 1,6%.

Impozitul pe proprietate (17.2%) şi impozitul pe tranzacţii juridice (2.9%) sunt cele mai importante impozite locale. Impozitele și taxele locale proprii includ i*mpozitul pe proprietate asupra terenurilor şi clădirilor, impozitul pe teren agricol şi impozitul pe pădure*. Aceste trei impozite pe proprietăți imobiliare au reprezentat 31% din veniturile fiscale ale APL în 2013, adică 1,2% din PIB. Autoritățile sunt libere să stabilească cotele de impozitare în limitele stabilite de lege și să permită anumite scutiri. Alte impozite locale includ taxa de transport, taxa pentru înregistrarea vehiculelor, taxa pentru poluare etc.

Ponderea altor venituri în totalul veniturilor ale APL este mai mică decât în OCDE în medie. Acestea includ comisioanele și taxele administrative (comisioane de vânzare pe piață, taxe de vizitare, taxe de exploatare etc., adică 9% din veniturile APL) și venituri din proprietăți, leasing și vânzări, inclusiv veniturile companiilor municipale și utilităților publice [19].

Până în anul 2012, în *Serbia* aproximativ 40% din veniturile locale erau încasate din surse proprii, 40% din taxele partajate, 15% din granturi necondiționate, iar circa 5% din subvenții condiționate. Astfel, veniturile din impozitul pe venitul personal (IVP) reprezenta, în 2012, principala sursă financiară municipală acesta fiind un impozit partajat impus de guvernul central în ceea ce privește salariile brute, impozitul pe salarii și veniturile provenite din activități independente, etc. În ceea ce privește structura veniturilor proprii, cea mai mare pondere o deține taxa de dezvoltare a terenurilor și taxa privind impactul infrastructurii, acestea fiind urmate de impozitul pe proprietate și alte impozite și taxe locale. APL-urile pot stabili o cotă a impozitului pe proprietate în limitele prevăzute de Legea privind guvernele locale [17].

În Letonia nu se percep impozite locale. Legea cu privire la impozite şi taxe prevede că în Letonia există doar impozite de stat. Cu toate acestea, administraţiile publice locale pot beneficia de cote substanţiale din impozitele colectate la nivel central. Veniturile fiscale ale administraţiilor publice locale reprezintă partajări a patru impozite de stat:

- Impozitul pe venitul personal (defalcări către bugetele locale în anul 2011 – 82%);
- Impozitul pe bunurile imobiliare (cota defalcărilor în bugetele locale – 100%);
- Taxa pentru loterii şi jocuri de noroc (pentru jocurile de noroc, defalcările către bugetele locale constituie 25%; pentru loteriile locale, defalcările sunt de 100%);
- Impozitul/taxa pentru resursele naturale (cota pentru poluare – 60%, pentru deşeuri radioactive – 30%, pentru arderea deşeurilor periculoase şi pentru depozitele minerale – 100%).

Autoritățile locale nu își pot stabili propriile cote de impozitare, care sunt stabilite de facto de guvernul central. Cu toate acestea, începând din 2013, li s-a acordat o mai mare autonomie în ceea ce privește ajustarea cotelor impozitului pe proprietate (în limita prestabilită de 0,2-3%). Impozitul pe proprietate se aplică asupra terenurilor, clădirilor și construcțiilor inginerești pe baza valorii cadastrale a terenurilor și clădirilor. Încasările IVP reprezintă 85% din veniturile fiscale ale APL, în timp ce impozitul pe proprietăți imobiliare reprezintă 14%. Este o practică destul de răspândită ca veniturile APL, conform legii, să fie grupate într-un mod, iar clasificarea aplicată pentru rapoartele bugetare să fie bazată pe o grupare diferită [18].

Totodată există o obligație privind înregistrarea titlului de proprietate imobiliară. Persoana care solicită înregistrarea dreptului de proprietate după cumpărarea unei proprietăți imobiliare este supusă unei taxe de timbru de 2%, pe baza valorii proprietății.

Alte venituri provin din vânzările și chiriile de active, din taxele de utilizare și alte taxe, precum și din veniturile generate de companiile publice locale. Conform Legii cu privire la impozite şi taxe, administraţiile publice locale au dreptul de a introduce taxe pentru anumite servicii prestate contra cost la nivel local: pentru documentaţie; pentru organizarea evenimentelor de agrement în locurile publice; pentru cazarea turistică şi de vacanţă; pentru comerţul în locurile publice; taxa pentru proprietarii de animale; pentru conducerea mijloacelor de transport în zonele cu regim special; pentru plasarea publicităţii, afişelor şi anunţurilor în locurile publice; pentru utilizarea insignei administraţiei publice locale; obţinerea autorizaţiei de construcţie pentru întreţinerea şi dezvoltarea infrastructurii administraţiei locale [11].

În *România*, conform Legii privind finanțele publice locale, veniturile proprii ale APL se constituie din venituri fiscale și nefiscale. Veniturile fiscale sunt încasate din impozite și taxe locale. Taxele locale la rândul lor includ impozitele pe proprietate (pe clădiri și terenuri), atât de la persoane juridice, cât și de la persoane fizice (68% din veniturile fiscale și circa 0,7% din PIB), impozitul pe autovehicule (8%) și diverse taxe de timbru, pe tranzacții și emiterea certificatelor și licențelor.

Impozitele sunt percepute și colectate atât de județe, cât și de autorități publice locale. Cotele de bază și de referință pentru impozitul pe proprietate sunt stabilite prin lege, dar fiecare consiliu local sau județean poate adopta o rată de până la 50% mai mare sau mai mică decât ratele de referință. Alte venituri ale administrațiilor publice locale includ impozite și taxe locale, cum ar fi: taxe pentru folosirea mijloacelor de reclamă și impozitul pe spectacole, etc. [12].

Impozitele partajate (IVP, TVA) care au fost considerate anterior ca impozite și taxe locale au fost reclasificate în categoria transferurilor de la noua metodologie AEN 2008 (implementată în 2014).

Ca și în celelalte țări nordice, în *Danemarca* taxele locale joacă un rol important: cotele sunt fixe, dar variază de la o municipalitate la alta. Rata medie a IVP local este de 25,6% (inclusiv taxa bisericească) [159]. Cota administrațiilor locale din veniturile fiscale (12,6%) este doar puțin mai mică decât media UE (11%). Taxele de afaceri, impozitele pe proprietăți și locuințe sunt principalele impozite locale [11].

În *Lituania,* veniturile fiscale locale includ două impozite pe proprietate: impozitul pe proprietăți imobiliare și impozitul pe teren al gospodăriilor (adică 63% din veniturile fiscale ale APL și aproximativ 0,2% din PIB), taxa de timbru (22% din veniturile fiscale ale APL), precum și impozitele pe poluare și pentru resursele naturale (câte 6% fiecare). APL sunt în stare să stabilească cotele impozitului pe proprietăți imobiliare și a impozitului pe teren (începând din 2013), în limitele stabilite de lege (sau decizii ale autorităților centrale). Alte cote de impozitare sunt stabilite la nivel central.

Alte venituri includ veniturile din proprietate (1%), de ex. din vânzările de bunuri și leasingul terenurilor de stat, precum și taxele de utilizare (4%) pentru furnizarea serviciilor publice locale [13].

Franța impune o taxă locală de afaceri (contribution économique territoriale) plătită de către persoanele care desfășoară activități independente și companii. Taxa efectivă variază în funcție de locație și depinde de valoarea proprietății imobiliare și de valoarea adăugată a companiei și se limitează la 3% din valoarea adăugată. Această taxă a fost creată în 2010, în locul taxei profesionale anterioare [159, p.84]. În schimb, impozitele pe proprietate sunt al doilea ca mărime din UE ca pondere în PIB, la 3,6%, mai mult cu un punct procentual peste media UE-28 (2,3%). Nivelul acestora a crescut cu aproape 0,9 puncte procentuale între 2000 și 2012, în principal prin impozite recurente pe bunuri imobile [11].

În ceea ce privește structura veniturilor fiscale la nivel local în *Ungaria*, administrația publică centrală rămâne cel mai mare beneficiar al veniturilor fiscale, cu peste 60% din total, în timp ce impozitele administrației publice locale reprezintă 6,3% din impozitul total. Din 2004, impozitele locale au înregistrat o tendință descrescătoare [11].

În *Irlanda*, veniturile fiscale locale includ, în special, impozitele pe proprietate, percepute pe proprietăți comerciale. Începând cu luna iulie 2013, guvernul local a introdus un nou impozit pe proprietăți imobiliare rezidențiale. Aceste două taxe sunt singurele venituri fiscale locale. Perceperea și colectarea acestora sunt chestiuni pentru fiecare autoritate publică locală. Începând cu anul 2015, autorităților locale li se conferă noi competențe asupra cotelor locale de impozitare a proprietății, în scopul creșterii autonomiei lor financiare și a proprietății locale. Rata anuală de evaluare (ARV), care se aplică pentru evaluarea fiecărei proprietăți, determinată de către Oficiul de evaluare, pentru a obține suma ce urmează a fi achitată în rate, este stabilită de aleșii locali ai fiecărei autorități locale în bugetul lor anual.

Alte venituri ale administrațiilor locale includ taxele și tarifele pentru servicii, cum ar fi taxele comerciale pentru apă, chiriile pentru locuințe, taxele pentru deșeuri, taxele de parcare, taxele de planificare a aplicațiilor etc. (24% din veniturile locale) [14].

În *Regatul Unit, Scoția și Țara Galilor*, veniturile fiscale provin din taxa de consiliu și o parte din ratele de afaceri, ambele reprezentând impozite pe proprietăți imobiliare (1,6% din PIB). Taxa de consiliu se bazează pe valoarea de închiriere a unei proprietăți individuale și este plătită de rezidenți, pe baza valorii de reședință, a situației rezidenților și a nivelului veniturilor. Ratele de afaceri sunt

percepute pentru terenurile și clădirile ne-naționale. Veniturile din ratele de afaceri sunt reunite și apoi redistribuite de guvernul britanic în Anglia pe cap de locuitor. În Anglia, reforma financiară din 2011 a sporit puterea de impozitare a autorităților locale prin localizarea taxei consiliului și a regimului de menținere a ratelor de afaceri începând cu anul 2013.

Alte venituri includ comisioane și taxe, în special în sectoarele educației, transportului, asistenței sociale și culturale (12,8% din veniturile administrației locale) și veniturile din proprietăți (chirii și vânzări) [15].

În prezent, în *Portugalia* sunt aplicate două *impozite pe proprietate*: impozitul pe proprietate imobiliară și impozitul pe transferul imobiliar municipal. Începând cu 1 ianuarie 2014, valoarea de bază pentru impozitul pe proprietăți imobiliare este de 482,4 EUR pe metru pătrat, impozitată la o cotă cuprinsă între 0,3% și 0,5%. Nu există un impozit pe avere. Impozitul pe cadouri și moșteniri a fost eliminat în 2004. Pe lângă taxele deja menționate, impozitarea la nivel local cuprinde și *o taxă locală pentru vehicule* [11].

Din 2009, în *Spania*, aproximativ 90% din resursele tuturor comunităților autonome provin din impozite. În acest sens, comunitățile autonome beneficiază de o pondere crescută a impozitelor colectate (50% din impozitul pe venit și TVA și 58% din impozite pe accize), precum și din creșterea competențelor discreționare. Veniturile din impozitele indirecte sunt transferate conform unui indice de consum teritorial. Cotele impozitului pe venitul personal pot fi modificate de guvernele regionale cu condiția ca structura să mențină progresia, iar numărul categoriilor de impozitare să rămână neschimbat. Impozitul pe moștenire și cadou, taxele de înregistrare și onorariile pentru loterii și jocurile de noroc sunt atribuite în întregime guvernelor teritoriale locale cu competențe jurisdicționale aproape complete. Începând cu ianuarie 2012, o taxă temporară (până în 2015) se aplică în cazul impozitului pe proprietate imobiliară (taxa municipală) [11].

Impozitul pe proprietate (impozitul pe bunuri imobiliare, funciar etc.) este cel mai răspândit impozit local. Fiind unul dintre cele mai vechi impozite, acesta se potriveşte deosebit de bine la nivel local, deoarece proprietatea în sine este imobilă, vizibilă şi situată într-un anumit loc. Prin urmare, bazele de impozitare pot fi distribuite geografic într-un mod relativ echitabil între administraţiile publice locale, care, la rândul lor, pot conta pe o sursă stabilă de venit [4].

Cu toate acestea, în ţările dezvoltate, în linii mari, impozitele pe bunurile imobiliare nu sunt semnificative (media din statele OCDE constituind 1.9 la sută din PIB în anul 2018), iar în unele state europene ponderea acestora în volumul total de venituri locale constituie 5-10 la sută (*Franţa, Regatul Unit, Spania, Italia, Belgia, Grecia, Irlanda, Luxemburg,* figurile 1 şi 2).

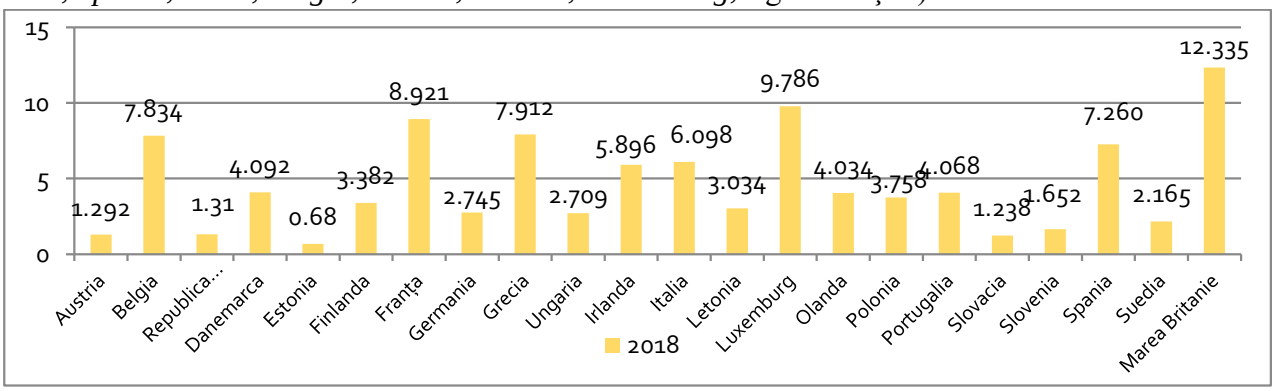

Figura 1. **Ponderea impozitelor pe proprietate în veniturile locale, în unele țări europene, membre ale OCDE,%.**

Sursa: elaborat de autor în baza https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm#indicator-chart

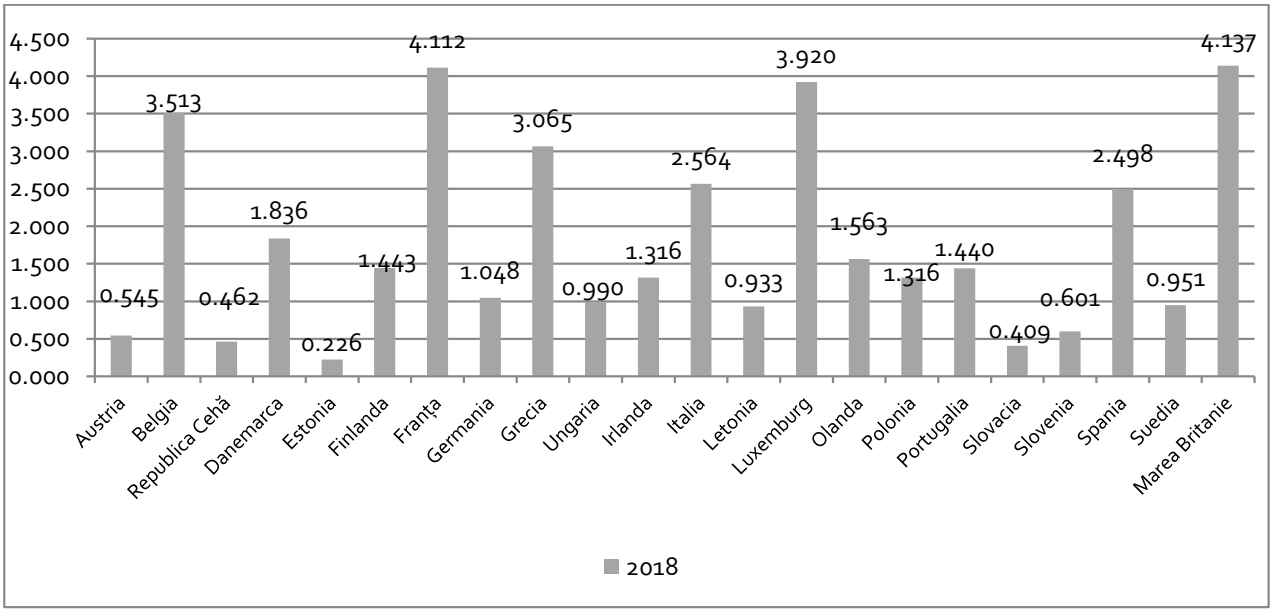

***Figura 2.* Ponderea impozitelor pe proprietate în PIB în țările europene, membre ale OCDE, %.**

Sursa: elaborat de autor în baza https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm#indicator-chart

.

În unele ţări, din categoria impozitelor locale face parte doar impozitul pe bunurile imobiliare (*Regatul Unit şi Irlanda*), concomitent, într-un şir de state (*Estonia, Lituania, Polonia, Slovenia, Slovacia*) impozitul pe bunurile imobiliare constituie sursa majoră de venituri proprii pentru APL. Impozitul pe bunurile imobiliare este partajat în unele state, de exemplu, în Letonia, acest impozit este de nivel central, cu toate acestea, APL, în jurisdicţia căreia este amplasat bunul imobil, beneficiază de suma integrală a acestui impozit. În plus, APL gestionează şi colectează impozitul pe bunurile imobiliare, fiind în drept să stabilească facilităţi fiscale, însă până în anul 2012 APL nu avea dreptul de a devia de la cotele şi taxa impozabilă stabilite.

Impozitarea proprietății în Republica Moldova este una dintre cele mai scăzute în comparație cu practica internațională. Dacă statele OCDE, în mediu, câștigă aproximativ 5% din impozitele pe profit din impozitarea proprietății, în RM acest indice atinge cu greu 1,2%. De asemenea, cota impozitelor pe proprietate în PIB este foarte joasă (aceasta s-a redus de la 1% în anul 2001 până la 0,3% în PIB în anul 2017), comparativ cu rata aproximativă de 2% în statele OCDE [85]. *În Moldova, cota maximă de impozitare a proprietății este de numai 0,3%, mult sub potențialul său*.

În marea majoritate a ţărilor, impozitul pe proprietate cade sub incidenţa exclusivă a municipalităţii (fiind un impozit gestionat de APL de primul nivel). Concomitent, în alte state (*Belgia, Franţa şi Danemarca înainte de reformă*) impozitul ţine de competenţa altor niveluri ale APL.

Există mai multe obiecte de proprietate supuse impozitului pe proprietate – doar terenuri, doar bunuri imobiliare; combinaţie între proprietăţi funciare şi imobiliare. Impozitul funciar, de regulă, se administrează cel mai simplu şi, de asemenea, este mai puţin ofensiv decât impozitarea bunurilor imobiliare. Însă impozitarea doar a terenurilor limitează baza de venituri a administraţiei locale. Valoarea terenului este de obicei mult mai mică în comparaţie cu valoarea totală a proprietăţii [7].

Amploarea şi caracterul facilităţilor fiscale la impozitul pe proprietate variază de la stat la stat. În linii mari, unii proprietari, cum ar fi APC sau APL, sunt scutiţi de achitarea acestui impozit. În alte ţări, scutirile nu sunt raportate la proprietari, dar la modul de utilizare a bunului imobil, cum ar fi, de exemplu, terenurile agricole, pădurile, bisericile sau muzeele. În acelaşi timp, în unele ţări scutirile

acordate au la bază motive sociale, de exemplu, persoanele cu dezabilităţi, persoanele cu nivel redus de venit sau pensionarii sunt scutiţi de plata impozitului pentru locuinţa permanentă [8].

Impozitul pe proprietate este de regulă achitat atât de persoanele fizice (proprietari, iar uneori şi chiriaşi), cât şi de persoanele juridice. Acesta se calculează în baza terenului şi / sau clădirilor.

Există două metode principale de calculare a valorii bazei de impozitare:

– metoda bazată pe suprafaţa totală sau locativă a bunurilor imobiliare (*Republica Cehă, Ungaria (opţional), Polonia, Slovacia*);

– metoda care estimează valoarea proprietăţii. Aceasta poate fi valoarea de piaţă sau valoarea cadastrală a terenurilor. Metodele de evaluare sunt de piaţă (comparabile), cu calcularea costurilor de înlocuire, sau capitalizarea chiriei.

Cotele impozitului pe proprietate pot varia nu doar în funcţie de categoria şi scopul activelor imobiliare (clădiri rezidenţiale, comerciale, terenuri agricole etc.), dar şi în funcţie de zonele geografice din cadrul administraţiei locale. Puterea guvernelor locale de a stabili rata impozitului pe proprietate este de obicei limitată prin lege (minim şi / sau rate maxime).

În urma examinării practicii unor țări ale UE privind administrarea impozitelor și taxelor locale drept surse de venituri proprii, autorul a constatat că în unele ţări, din categoria impozitelor locale face parte doar impozitul pe bunurile imobiliare, în altele - impozitul pe bunurile imobiliare constituie sursa majoră de venituri proprii pentru APL. De asemenea în alte țări nu se percep impozite locale, iar veniturile fiscale ale administraţiilor publice locale reprezintă partajări ale unor impozite de stat. Impozitul funciar la fel este un impozit din categoria celor locale. Scopul acestuia era de a reglementa utilizarea terenurilor, de a stimula utilizarea mai productivă a terenurilor şi de a asigura o bază mai largă pentru veniturile proprii ale administraţiile locale.

Studiind modelele de descentralizare în practica europeană în acest capitol, autorul a remarcat următoarele aspecte: autonomia locală poate fi realizată prin mijloacele de mobilizare pe cont propriu a resurselor corespunzătoare de către autoritățile publice locale care cunosc mai exact nevoile colectivităților și care pot acționa mai operativ în vederea satisfacerii intereselor acestora, evident prin atribuirea instituţiilor de stat a dreptului de realizare a competențelor legale. "Motivaţia politică, participarea activă a instituţiilor specializate şi implicarea societăţii civile sunt factori-cheie în implementarea cu succes a reformei de descentralizare" [1].

Bibliografie:

1. *Descentralizare şi autonomie locală. Modele europene pentru Republica Moldova*. Studiu elaborat în cadrul Proiectului „Modele de reforme în descentralizare şi autonomia locală", implementat de Business Consulting Institute din Moldova, în colaborare cu Fundaţia PAUCI din Polonia şi Grupul de Consultanţă Corporate and Public Management Consulting Group din Letonia, cu sprijinul financiar al Programului Est Est fără Frontiere al Fundaţiei Soros-Moldova. Chișinău: Epigraf. 2012.
2. *Raport Finanțele Publice Locale. Practici și Modele Internaționale.* Studiu elaborat în cadrul Programului Comun de Dezvoltare Locală Integrată implementat de Guvernul Republicii Moldova cu asistenţa Programului Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), Entităţii Naţiunilor Unite pentru Egalitatea de Gen şi Abilitarea Femeilor (UN Women), finanţat de către Guvernul Suediei.Disponibil:http://www.serviciilocale.md/doc.php?l=ro&idc=49&id=174&t=/Publicatiiresurse/Descentralizare/Raport-privind-finantele-publice-locale-Practici-si-modele-internationale.
3. BOORSMA, P. B. *Local Taxes: Why? Local Government Non-Tax Revenue Sources in Transition Countries: User Fees and Charges.* Edited by Ševic Ž. Bratislava: NISPAcee, 2006. 186 p. ISBN 80-89013-26-0.
4. DEHAENE, J. L., MARIANI, P. *Sub-national Governments in the European Union*. *Organisation, responsibilities and finance*. Annual Report. Brussels: Dexia, 2008.

5. HORVATH, T. M. *Decentralization: Experiments and Reforms; Local Governments in Central and Eastern Europe*. Budapest, 1999.
6. MARUSINEC, J., VALENTOVIC, M. *Consolidarea autonomiei financiare locale în Republica Moldova – proiect de raport, februarie 2014.*
7. TRASBERG, V. Land Taxation in Estonia. In: *Property Tax in Economies in Transition: Case Studies.* Brussels: NISPAcee, 2010. 185 p. ISBN 978-80-89013-49-4.
8. SEDMIHRADSKA, L. Property Tax as a Key Tool for Fiscal Decentralisation. In: *Property Tax in Economies in Transition*: *Case Studies*. Brussels: NISPAcee, 2010. 185 p. ISBN 978-80-89013-49-4.
9. **Recommendation** Rec(2005)1 **of the Committee of Ministers to member states on the financial resources of local and regional authorities.** ADOPTED BY THE COMMITTEE OF MINISTERS ON 19 JANUARY 2005 AT THE 912TH MEETING OF THE MINISTERS' DEPUTIES, PART. I, PUNCT. 2, Disponibil: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805db09e.
10. SUBNATIONAL GOVERNMENTS AROUND THE WORLD. STRUCTURE AND FINANCE. A FIRST CONTRIBUITION TO THE GLOBAL OBSERVATORY ON LOCAL FINANCES. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Subnational-Governments-Around-the-World-%20Part-I.pdf
11. TAXATION TRENDS IN THE EUROPEAN UNION. DATA FOR THE EU MEMBER STATES, ICELAND AND NORWAY. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786841/KS-DU-14-001-EN.PDF/7bec4a16-f111-4386-a4b4-8f1087be1063?version=1.0
12. ROMÂNIA. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Romania.pdf.
13. LITHUANIA. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Lithuania.pdf.
14. IRELAND. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Ireland.pdf.
15. UNITED KINGDOM. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-United-Kingdom.pdf.
16. ESTONIA. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Estonia.pdf.
17. SERBIA. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Serbia.pdf.
18. LATVIA. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Latvia.pdf.
19. POLAND. Disponibil: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Poland.pdf.

EVOLUTION AND TRENDS OF THE FOREIGN MARKET IN ROMANIA

[1]**Mihaela Diana OANCEA NEGESCU**, PhD
Email: mnegescu@yahoo.com
[2]**Ovidiu Andrei Cristian BUZOIANU**, PhD
Email: buzoianuovidiu@yahoo.com
[3]**Petrut Cristian VASILACHE**, PhD Student
Email: cristian@vpcpartners.ro
[4]**Cristina DIMA,** PhD Assistant
Email: cristina.dima@man.ase.ro
[5]**Cosmin ANDREICA,** PhD Student
Email: cosmin_andreica20@yahoo.com
[1,2,3,4]Bucharest University of Economic Studies, Romania,
[5]University of Bucharest, Romania,

Abstract: *The foreign exchange market is a component of the financial market and can be defined as the set of financial-foreign exchange relations through which the operations of sale and purchase of foreign currencies (currencies) at international level are carried out. The foreign exchange market ensures the formation of the exchange rate expressed in the national currency. It allows individuals and legal entities access to international exchanges, to travel abroad, provides foreign currency holders with the necessary space to sell, and the exchange rate results from the confrontation with demand and supply. Foreign exchange markets have emerged as an effect of the use of national currencies in international trade regulations. They can also be called centers of currency trading. The article addresses a topical issue, with a major socio-economic impact and aims to analyze the evolution of the foreign market in Romania. The methodology was based on the analysis of some data series in the period 2008-2018, which led to concrete results, presented below.*
Key words: *foreign exchange market, Romania, banks, exchange rate*

JEL CLASIFICATION: *D53, E44*

1. INTRODUCTION

The currency can be represented as the actual currency or the account currency. The actual currency is the currency that comes in the form of cash - cash and is used in a smaller volume in international relations (generally in tourism) [Bran et al. 2020]. Account currency is the currency in the form of cash in accounts opened with banks or other credit financial institutions and is used in a very large volume in international relations. According to the IMF Statute, convertibility is a general right to freely purchase currency from the market and to use that currency for international payments and transactions [Turliuc V, 2013].

Commercial banks carry out most foreign exchange transactions, being the most important market participants. They intervene in the foreign exchange market by selling and buying foreign currency on their own account or on behalf of clients in order to obtain profits [Anghel M., 2002]. Commercial banks can also act as market makers and support the liquidity of the foreign exchange market.

Commercial banks engage in back office and front office activities. The back office section of a bank consists mainly of the administration department. Employees in this department do not have a direct interaction with customers [Cheol S. Eun, 2015]. The back office section ensures that all operations are performed correctly, so that the daily activity works smoothly [Bodislav et al., 2020]. The activities undertaken in the front office section involve direct interaction with customers: access to accounts, providing information about banking services, etc.

Through their intervention on the foreign exchange market, the central banks seek to stabilize and limit the fluctuations of the national currency exchange rate, protect the national currency, manage the foreign exchange reserve, satisfy customer orders but also regulate the interest rate on foreign currency loans [Dima et al., 2020]. Their intervention in the foreign exchange markets depends on the general monetary policy of each country [Răileanu S.M., 2006].

Dealers work on behalf of customers, but also on their own. They centralize the orders received, offset the requests with the offers and transmit on the market the requests and offers of surplus currencies, are informed in due time on the developments that may appear on the market and have at their disposal tools for transmitting, receiving and processing information. their professional activity [Basno C, 2000].

Dealers are also known as market makers, being willing to buy and sell at any time. It is not necessary for them to trade all currencies, as they can specialize in certain currency pairs [Fetiniuc V., 2005]. For transactions carried out on their account, dealers invest their own capital, but unlike the lower profit obtained from selling and buying on behalf of customers, they expect a higher profit [Rădulescu et al, 2020].

Trading companies carry out transactions on the foreign exchange market either by purchasing goods or services from abroad or by investing sums in foreign companies and repatriating profits [Benec-Mincu M, 2009].

By using the foreign exchange reserve, the central bank corrects the exchange rate by preventing either an excessive appreciation or a depreciation trend [Bran P., 2004]. In order to prevent the excessive appreciation of the national currency, the central bank buys foreign currency and sells national currency, and in order to prevent the depreciation of the national currency, it sells currency and buys national currency.

Swap operations carried out by central banks signify agreements between them or between central banks and the Bank for International Settlements whereby the parties involved undertake to borrow in some cases a short-term national currency for certain foreign exchange interventions [Boajă M., 2003].

Noticing the strong influence of the exchange rate on the evolution of foreign economic transactions, the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) recommends that central banks maintain a prudent monetary policy, as disruptive effects such as currency sliding on the slide of long-term devaluation or rising interest rates may occur.

The actions of the central bank on the foreign exchange market were conditioned by different objectives such as: preventing the induction of increased inflationary expectations by the sharp depreciation of the national currency, increasing the external exchange rate of the national economy, avoiding large fluctuations in exchange rates; last but not least, the achievement of the target related to the volume of foreign exchange reserves of the central bank.

2. ORGANIZATION AND FUNCTIONING OF THE FOREIGN EXCHANGE MARKET IN ROMANIA

2.1. Foreign exchange market sphere and foreign exchange operations

On the Romanian foreign exchange market, foreign exchange operations are carried out at exchange rates freely established by the intermediaries authorized by the National Bank of Romania [Krueger A., 2005]. The foreign exchange market consists of the interbank foreign exchange market and foreign exchange operations with cash for individuals.

Foreign exchange transactions include receipts, payments, transfers, loans and other transactions denominated in foreign currencies by credit institutions depending on the nature of the transactions. Foreign exchange operations are divided into current foreign exchange operations and capital operations [Cerna S, 2012].

Non-residents have the right, just like residents, to obtain and use financial assets expressed in foreign currency and national currency, they can open accounts in foreign currency and in the national currency – the leu – to credit institutions in Romania and can transfer or repatriate financial assets held [Burlacu et al., 2020]. Both foreign currency and national currency holdings held by non-residents and residents can be converted through the foreign exchange market [Bodislav et al., 2020].

3. ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE FOREIGN EXCHANGE MARKET AND OF THE EXCHANGE RATE IN THE PERIOD 2008 – 2018

In 2008, due to the turmoil triggered by high-risk mortgages in the summer of 2007, the worst international economic crisis since the Great Depression of 1929 – 1933 arose [Făt C.M., 2011]. Most countries with large external deficits were affected, among others. These being counted also Romania.

In December 2008, the exchange rate registered a significant increase according to chart no. 5. This depreciation of the leu has slowed disinflation, with the annual inflation rate continuing to exceed the upper limit of the ± 1% range around the 3.8% target.

In 2009, the national currency depreciated against the euro by 2.9% compared to the previous year, but also against the US dollar, the exchange rate evolving unevenly throughout the year. In the following period, the Romanian leu also had a depreciation trend, the volatility of the exchange rate being lower than those recorded by most of the currency exchange rates in the region. Between April and May 2009, the national currency showed an appreciation trend against the euro. During 2010, the fluctuations of the leu / euro exchange rate had a moderate amplitude, their volatility being lower than the exchange rates of the currencies in the region [Voinea M., 2014].

Pressures on the depreciation of the national currency have meant a good argument for strengthening monetary policy, as this behavior has allowed the relative stabilization of the leu / euro exchange rate [Michael D.A., 2010].

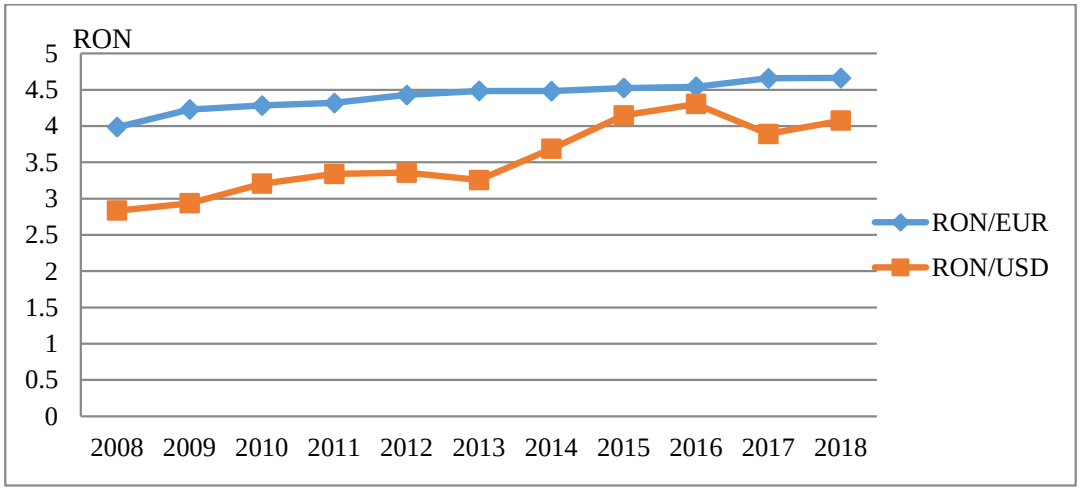

Figure 1- The evolution of the RON / EUR and RON / USD exchange rate, in the period 2008 – 2018

Source: processing after http://www.bnr.ro, secţiunea Statistică

In 2018, the national currency remained relatively stable against the European currency, but there were also several episodes of depreciation, and volatility remained at a moderate level [

The volatility of the EUR / RON exchange rate was below that of the Hungarian forint and the Polish zloty, but the Czech koruna had the highest volatility in the region due to the abandonment of the exchange rate threshold in March 2017. These developments took place in the context of trade tensions, but also as a result of the appreciation of the US dollar.

During the period 2015-2017, Romania met all the nominal convergence criteria, without participating in ERM II, but at the end of 2017 the criterion on long-term interest rates was not met.

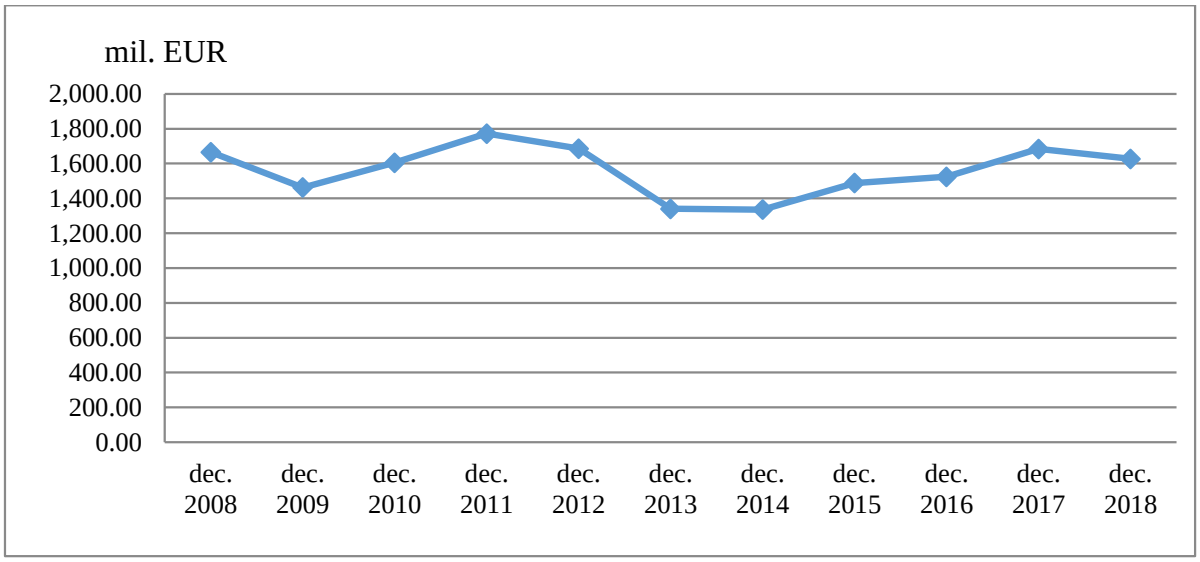

Figure 2- Average volume of transactions, December 2008 – 2018

Source: processing after https://www.bnr.ro/Operatiuni-pe-piata-valutara-interbancara-5631.aspx

Between 2008 and 2018, the foreign exchange market was relatively constant in terms of the average daily volume of transactions. Regarding the chart no. 7 we can observe that in 2011 the highest volume of average daily transactions was registered, respectively 1772.40 million euros, and in 2014 the lowest average daily volume of transactions was registered, respectively 1335.90. The data used are for December of each year.

This stability of the foreign exchange market was due to the decisions on the conduct of monetary policy, the NBR preserving over the years an adequate way of managing liquidity. In 2017, the position of the foreign economy deteriorated, so the leu / euro exchange rate had a slow upward trend.

During the entire analyzed period, the foreign exchange market in Romania registered numerous fluctuations, the national currency was in a continuous state of depreciation, this fact being due to the crisis of 2008. Overall, the exchange rate had a relatively stable evolution.

4. CONCLUSIONS

Following the analysis of the foreign exchange market and the exchange rate in Romania, a series of conclusions can be drawn regarding the current economic situation and the consequences of the economic policies promoted by the Romanian state.

According to the law, the NBR establishes and monitors the functioning of the foreign exchange regime on the territory of the country, having the role of concretizing the creation of the premises for

overcoming the continuous fall of the national currency. This has as its main advantage the creation and functioning of an institutional framework and a currency regime with a very liberal character.

The role of the foreign exchange market is mainly determined by the possibilities it offers to participants in economic exchanges to choose and obtain the most convenient means of payment and credit. These exchanges result in a price called the exchange rate which depends on the conditions of supply and demand on the market and may be legally limited.

The foreign exchange market is subject to national regulations, so the Romanian foreign exchange market is different from the German foreign exchange market, for example, but in addition to national foreign exchange markets that have legislation specific to each country, there are also international foreign exchange markets that serve certain interests. areas such as economic areas of great interest: Tokyo, London, New York.

Foreign exchange markets are becoming a barometer of international economic exchanges, so the introduction of certain currencies such as the euro has produced significant changes in foreign exchange markets and increased competition between the area of influence of the US dollar and the euro. Romania enjoyed the benefits, but also the costs of the full liberalization of the capital account: abundant external financing led to the growth of gross domestic product, but the effects of the financial crisis made its growth rate slower.

During 2018, the NBR pursued a series of countercyclical policies: it increased the monetary policy interest rate three times and introduced new prudential measures regarding debtors and creditors.

On the Romanian foreign exchange market, foreign exchange operations are carried out at exchange rates freely established by the intermediaries authorized by the National Bank of Romania. The foreign exchange market consists of two segments: the interbank foreign exchange market and the exchange house market which have essential characteristics that were mentioned during the paper.

During the entire analyzed period, the foreign exchange market in Romania registered numerous fluctuations, the national currency was in a continuous state of depreciation, this fact being due to the crisis of 2008. Overall, the exchange rate had a relatively stable evolution. The continued depreciation of the national currency against the euro and the US dollar was due to a large number of internal and external factors such as the increase in the money supply without the correlated increase in domestic production. Pressures on the depreciation of the national currency have meant a good argument for strengthening monetary policy, as this behavior has allowed the relative stabilization of the leu / euro exchange rate.

The evolution of the exchange rate is one of the vectors of economic analysis due to the power of synthesis that the price has in the economy, in general, but also the price of the national currency in relation to other currencies.

The exchange rate, in cases where it is established on the market, systematically shows some signals on the purchasing power of the currency, the degree of confidence in the future of the economy, economic stability, the situation in the international exchange sector, as well as the performance of economic policy

REFERENCES

1. Anghel M, *Relații valutare*, 2002, Editura Matrix Rom, București
2. Basno C., Dardac N., *Operaţiuni bancare - Instrumente şi tehnici de plată*, 2000, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti
3. Benec-Mincu M., *Politici ale cursului de schimb în România*, 2009, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București
4. Boajă M., *Relații financiare și valutare internaționale*, 2003, Editura Economică, București

5. Bodislav, D. A., Buzoianu, O. A. C., Burlacu, S., & Rădulescu, C. V. (2020). Analysis of companies in Romania from the perspective of risk perception and the management needs thereof. *Economic Convergence in European Union*, 341.
6. Bodislav, D.A., Radulescu, C.V., Bran, F. and Burlacu, S., 2020. P Public Policy in the Areas of Environment and Energy. 6th BASIQ International Conference on New Trends in Sustainable Business and Consumption. Messina, Italy, 4-6 June 2020. Bucharest: ASE, pp. 228-235
7. Bran P., *Relații financiare și monetare internaționale*, 2004, Editura Economică, București,
8. Bran, F., Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., & Burlacu, S. (2020). Environmental risks in the context of globalization. *Economic Convergence in European Union*, 350.
9. Burlacu, S., Gavrilă, A., Popescu, I. M., Gombos, S. P., & Vasilache, P. C. (2020). Theories and Models of Functional Zoning in Urban Space. *Revista de Management Comparat International*, 21(1), 44-53.
10. Cerna S., *Monedă și finanțe internaționale*, 2012, Editura Universității de Vest", Timișoara
11. Cheol S. Eun, Bruce G., *International Financial Management* (7th edition), 2015, Mc Graw Hill Education, New York,
12. Dima, C., Burlacu, S., & Buzoianu, O. A. C. (2020). Strategic Options for the Development of Ecotourism in the Danube Delta in the Context of Globalization. *In SHS Web of Conferences (Vol. 74, p. 04005). EDP Sciences.*
13. Făt C.M., *Finanţe Internaţionale*, 2011, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca
14. Fetiniuc V., Lopotenco V., Belobrov A., *Relații valutar – financiare internaționale*, 2005, Editura ASEM, Chișinău
15. Krueger A., *Determinarea cursului valutar*, 2005, Editura Sedona,Timișoara
16. Michael D.A, *Getting started in currency trading*, third edition, 2010, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey
17. Rădulescu, C. V., Bodislav, D. A., Burlacu, S., Bran, F., & Karimova, L. (2020). Econometric model for forecasting oil production in OECD member states. *In E3S Web of Conferences (Vol. 159, p. 02005). EDP Sciences*.
18. Răileanu S.M, *Relații monetar-financiare internaționale,* 2006, Editura Lux Libris, Brașov
19. Turliuc V., Cocriș V., Stoica O., *Monedă și Credit*, 2013, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași
20. Voinea M., Zugravu B., Ghiba N., *Finanțe internaționale*, 2014, Editura Tehnopress, Iași

SECȚIUNEA 9: JEAN MONNET CHAIR „CONSUMATORII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ŞI PROTECŢIA INTERESELOR ECONOMICE"

INNOVATIONS AND CONSUMER PROTECTION

PROTECȚIA CONSUMATORILOR ȘI INOVAȚIILE

[1]Rodica CRUDU, dr.
E-mail: crudu.rodica@ase.md
[2]Ecaterina BRAD
E-mail: ecaterina.brad.96@inbox.ru
Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, Chişinău, str. Bănulescu Bodoni 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *Consumer protection it's necessary to safeguard against deceptive, fraudulent, or unfair practices of products. In the contemporary world, a series of policies are implemented to protect the consumer from unequal market practices. The consumer is king, and many of his decisions influence the purchasing power. If you do not initially offer the consumer the product or service he or she wants, be sure that the next time he will find a better store where to buy. Consumers often demand product innovations, and large companies try to adapt to their needs. The faster they adapt and more innovative they are, the faster they become known to consumers. This example can be seen in the innovation and consumer protection policies applied by the worldwide states. The main objective of this paper is to o a review of the theoretical aspects of the consumer and consumer protection approaches, as well as anlyze the innovative aspect of the consumers protection. Moreover, the relation between the consumer protection and innovations is analyzed. The obtained results refers mainly to the such as the definition of notions and the analysis of strategies in this field, allowed the more successful understanding of the notions, as well as of the laws and policies implemented in the field of consumer protection.*
Key words: *innovation, consumer, consumer protection, entrepreneurship, companies, intellectual property, products, services, to protect, consumer protection policies*

JEL CLASSIFICATION: D18

Introducere

Protecția consumatorilor este un subiect de o importanță majoră. Țările de pe întregul mapamond sunt proactive în adoptarea, implementarea și realizarea politicilor de protecție a consumatorilor și supraveghere a pieței, mai ales în contextul integrării europene. Numeroase studii încearcă să scoată în evidență acest aspect. Consumatorul aduce multă însemnătate și valoare unui bun sau serviciu din economia națională, din acest motiv și îi este asigurată protecția drepturilor acestuia. Această idee este prezentată de Comisia Europeană prin publicarea comunicatului de presă cu referire la ediția 2019 a Tabloului de bord al condițiilor pentru Consumatori (Consumer Conditions Scoreboard). Tabloul de bord al condițiilor consumatorului este instrumentul principal pentru monitorizarea mediului de consum în întreaga Europă. Acesta indică condițiile consumatorilor din Uniunea Europeană plus Islanda și Norvegia [Comisia Europeană, 2019, p. 2]. O constatare cheie ce rezultă din document arată că 70% dintre consumatori au încredere în comercianții cu amănuntul pentru a-și respecta drepturile lor și peste 60% au avut experiențe pozitive cu comercianții atunci când au depus o reclamație.

Cercetarea ilustrează o argumentare detaliată a principalelor noțiuni ce fac obiectul protecției consumatorilor. Ca obiective se impun:

- studierea principalelor legi, regulamente și politici din domeniul protecției consumatorilor și extragerea momentelor-cheie;
- analiza relației dintre inovații și protecția consumatorilor la nivel internațional și național;
- poziționarea Republicii Moldova ca o țară aparte la capitolul protecție a consumatorilor și aplicare de inovații.

Obiectivele determină structura articolului, care se divide în trei secțiuni. Prima secțiune reliefează noțiunile de inovație, consumator, protecție a consumatorului și prosumator pentru o înțelegere mai eficientă a domeniului de cercetare. Cea de-a doua secțiune include legile și regulamentele referitoare la protecția consumatorilor, legislația la nivel național și internațional. În ultima parte se proiectează corelația dintre inovații și protecția consumatorilor la nivel internațional și național.

Aspecte teoretice ale conceptului de consumator și protecție a consumatorilor

Termenul "inovație" în ultimul timp este destul de popular și pe-nțelesul multora. Este utilizat preponderent în economie, business, când se vorbește despre lansarea unei noi linii de produse, proprietate intelectuală și altele.

Se știe că inovația poate fi propusă atât de companie clienților săi pentru un anumit produs, cât și de către client însuși. Dacă însă vine din partea clientului, implicit consumatorului, compania va fi vigilentă cum va aplica inovația ca să corespundă cu nevoile clientului, pentru că el ca consumator profesionist poate și are dreptul să refuze o anumită ofertă sau chiar să afirme că i s-a încălcat și drepturile sau nu i s-a oferit un grad înalt de ospitalitate.

Pentru a înțelege mai ușor care este legătura dintre inovații și protecția consumatorului, în literatura de specialitate se regăsesc o serie de definiții ale acestor noțiuni.

Consumatorul este acea persoană fizică, care intenționează să comande sau să procure ceva sau care deja comandă anumite bunuri și servicii. Această idee este susținută de către Cross, care consideră că consumatorul este o persoană fizică care plătește o sumă de bani pentru lucrul necesar consumului de bunuri și servicii [Cross R. G., 1997, p. 71].

Însăși noțiunea de consumator conduce la ideea că acesta are o serie de drepturi, pe care nu este nimeni în măsură să le submineze. Președintele John F. Kennedy a oferit propria sa definire la Congresul Statelor Unite din 15 martie 1962. Acest discurs a servit ca temelie la declararea Zilei Mondiale a Drepturilor Consumatorilor, celebrată pe 15 martie. În viziunea lui Kennedy, drepturile consumatorilor includ: dreptul la securitate, dreptul la o informare corectă, dreptul la alegere și dreptul de a fi auzit [Kennedy J. F., 1962]. În alt context, Solomon, Russell – Bennett et al. consideră că un consumator plătește adesea un preț sub forma respingerii sau jenării grupului atunci când nu se conformează concepțiilor altora despre ceea ce este bine sau rău în sau în "afară" [Solomon M. R., Russell – Bennett R. et al., 2013, p. 3].

În literatura de specialitate se întâlnesc o serie de noțiuni ale protecției consumatorilor, care mai mult sau mai puțin sunt asemănătoare cu definițiile consumatorilor.

Protecția consumatorilor se asociază cu un set de măsuri, reglementate prin legi și hotărâri, care sunt implementate sau urmează a fi implementate pentru a asigura o informare echitabilă și transaparență pentru consumatori. Această idee este susținută de Black, care definește protecția consumatorilor (de asemenea, consumismul) ca un set de măsuri puse în aplicare de stat și de mișcările sociale, care vizează reglementarea relațiilor apărute între un consumator (o persoană care achiziționează un produs sau un serviciu pentru nevoi personale, familiale, casnice și alte nevoi legat

de activitatea antreprenorială) și subiectul activității antreprenoriale – producător, interpret, vânzător, inclusiv pentru stabilirea drepturilor specifice ale consumatorului; forme de posibile încălcări ale drepturilor și mecanismul de protecție a acestora; răspunderea pentru încălcarea drepturilor consumatorilor [Black J., 2000]. Într-o oarecare măsură, în cazul protecției consumatorilor participă două părți ca și atunci când are loc o tranzacție și se încheie un contract de vânzare – cumpărare.

Ca o tranzacție dintre un vânzător și cumpărător, protecția consumatorilor este privită și de către Surkov, întrucât drepturile consumatorilor se perindă în relațiile contractuale dintre vânzător și cumpărător, în condițiile cărora vânzătorul se obligă să furnizeze bunurile, conținutul digital sau serviciile către consumatorul final. Contractul poate fi întocmit în scris și oral [Surkov A. N., 2018, p. 138].

Prosumatorul este o noțiune care înglobează cele două elemente: furnizorul și consumatorul. De această părere este Lang, Dolan et al., care consideră termenul de prosumator ca un amestec al cuvintelor „furnizor" și „consumator". Astfel, un prosumator este un individ care nu numai că consumă, dar și produce. Sunt șase tipuri de prosumatori: prosumatori de bricolaj, prosumatori de autoservire, prosumatori personalizați, prosumatori colaborativi, prosumatori monetizați și prosumatori economici [Lang B., Dolan R. et al., 2020].

În alt context, în economia comună, persoanele pot fi furnizori (de exemplu, gazde Airbnb, șoferi Uber) și consumatori (de exemplu, oaspeți Airbnb, pasageri Uber). Prosumatorii sunt o cale de a dezvolta economia comună [Lang B., Botha E. et al., 2020].

Într-un fel prosumatorii produc pentru propriul consum. Acest fapt este dovedit de către Toffler, care definește prosumatorii ca fiind oamenii care produc unele dintre bunurile și serviciile care intră în propriul consum [Toffler A., 1980].

Toți autorii promovează idei comune în cadrul noțiunii de consumator ca fiind o persoană care intenționează să cumpere un bun și serviciu și nemijlocit să îl utilizeze. Protecția consumatorilor este văzută de autori ca un set de norme, legi care sunt elaborate pentru a asigura respectarea drepturilor consumatorilor. Prosumatorul, în viziunea tuturor autorilor nu este doar persoana care consumă, ci și produce.

Cunoașterea noțiunilor de consumator, protecție a consumatorilor și prosumator contribuie la obținerea rezultatelor scontate în cadrul cercetării.

Politici, legi, regulamente în domeniul protecției consumatorilor la nivel internațional și național

Inovațiile, consumatorul și respectarea drepturilor consumatorilor sunt acele elemente, care se completează reciproc, atunci când se caracterizează un stat dezvoltat și cu o economie ridicată. În tabelul 1 sunt exemplificate câteva state ale lumii, împreună cu legile, hotărârile, actele, directivele aprobate în domeniul protecției consumatorilor și unele reglementările acestora.

Tabelul 1. Legi internaționale în domeniul protecției consumatorilor în țări selectate

Țara	Legea	Reglementări
Albania	Legea 9902 din 17 aprilie 2008 cu privire la protecția consumatorilor	• 1. Scopul acestei legi este de a proteja interesele consumatorilor pe piață și de a defini reguli pe care să le înființeze instituțiile relevante, pentru a proteja drepturile consumatorilor. 2. Această lege se aplică tuturor relațiilor dintre comercianți și consumatori, în ceea ce privește bunurile de consum sau servicii, fără a aduce atingere prevederilor legilor speciale.
Argentina	Legea 24.240 cu privire la protecția consumatorilor – Consumer Protection Act	Scopul acestei legi este de a apăra consumatorul sau utilizatorul.

Australia	Legea privind concurența și consumatorii, 2010	Obiectul acestei legi este de a spori bunăstarea australienilor prin promovarea concurenței și a comerțului echitabil și asigurarea protecției consumatorilor.
China	Legea privind protecția drepturilor și intereselor consumatorilor din Republica Populară Chineză	Această lege este formulată pentru a proteja drepturile și interesele legale ale consumatorilor, pentru a menține ordinea economică socială și pentru a promova dezvoltarea sănătății economiei de piață socialiste.
Germania	Legea concurenței neloiale	Prezenta lege servește scopului de a proteja concurenții, consumatorii și alți participanți la piață împotriva practicilor comerciale neloiale. În același timp, va proteja interesele publicului în cadrul concurenței nedistorsionate.
Italia	Codul consumatorului - Decretul legislativ nr. 206 din 6 septembrie 2005	În conformitate cu Constituția și cu respectarea principiilor cuprinse în tratatele de instituire a Comunităților Europene, Tratatul privind Uniunea Europeană, dreptul comunitar cu referire specială la articolul 153 din Tratatul de instituire a economiei europene, Tratatele comunitare și cele internaționale, prezentul cod armonizează și consolidează legile de cumpărare și consum, astfel încât să se asigure un nivel ridicat de protecție pentru consumatori și utilizatori.
Nigeria	Legea Consiliului privind protecția consumatorilor - Capitolul C25 (Decretul nr. 66 din 1992). Legile Federației din Nigeria	Prin prezenta lege se înființează un consiliu care va fi cunoscut sub numele de Consiliul pentru protecția consumatorilor (în prezentul decret denumit „Consiliul"), care va fi un organism cu succesiune perpetuă și un sigiliu comun și cu puterea de a acționa în judecată și de a fi acționat în justiție cu denumirea sa corporativă.
SUA	Actul 2006 - US Safe Web Act	Pentru a spori aplicarea de către Comisia Federală a Comerțului împotriva spamului ilegal, a programelor spion, fraudă și înșelăciune transfrontalieră și în alte scopuri.
Zambia	Legea nr. 24 din 2010 privind concurența și protecția consumatorilor	Un act pentru continuarea existenței concurenței din Zambia; protejează și promovează competiția; protejarea consumatorilor împotriva comerțului neloial.
Romania	Legea nr. 296 din 28 iunie 2004 privind codul de consum	Această lege, denumită în continuare cod, este menită de a reglementa relațiile juridice create între operatorii economici și consumatori, în legătură cu achiziționarea de produse și servicii, inclusiv servicii financiare, asigurând în același timp accesul necesar la produse și servicii, și să corecteze caracteristicile esențiale ale apărării lor și să asigure drepturile și interesele legitime ale consumatorilor împotriva practicilor abuzive.
Uniunea Europeană	DIRECTIVA 2011/83 / UE A PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI A CONSILIULUI privind drepturile consumatorului	Obiectivul directivei este de a atinge un nivel ridicat de protecție a consumatorilor la nivelul Uniunii Europene și de a contribui la buna funcționare a pieței interne prin apropierea anumitor aspecte ale actelor cu putere de lege și ale actelor administrative ale statelor member privind contractile încheiate între consumatori și comercianți.
Republica Moldova	Legea Nr. 105 din 13.03.2003 privind protecția consumatorilor*	Legea respectivă stabilește bazele juridice pentru protejarea de către stat a persoanelor în calitatea lor de consumatori.

Sursa. Elaborat de autori în baza datelor preluate din UNCTAD. Disponibile online la: https://unctad.org/en/Pages/DTL/STI_and_ICTs/ICT4D-Legislation/eCom-Consumer-Protection-Laws.aspx [accesat pe 04.09.2020]

Fiecare din țările sus - menționate au aplicat propriile legi și regulamente, care sunt foarte importante de revizuit pentru a putea înțelege care sunt politicile de protecție a consumatorilor, ce se

poate de schimbat sau îmbunătățit, iar în cazul în care aceste legi nu se respectă se aplică penalitățile cuvenite, întrucât consumatorul se necesită tratat ca atare. Aceste țări se aseamănă prin implementarea legilor în domeniul protecției consumatorilor, care în mare măsură vizează același domeniu, tratează aceleași probleme și soluții legate de consumatori. Fiecare țară percepe diferit aceste documente, unele sunt hotărâri, altele acte, legi, coduri/norme și fiecare are complexitatea sa.

În Republica Moldova își desfășoară activitatea Agenția pentru Protecția Consumatorilor și Supravegherea Pieței, subordonată Ministerului Economiei și Infrastructurii. Ca misiune de bază a agenției se enumeră implementarea politicilor și strategiilor în domeniul protecției consumatorilor, precum și supravegherea respectării actelor normative din domeniul respectiv în limitele competențelor atribuite.

Guvernul Republicii Moldova a adoptat Hotărârea Nr. 560 din 24 iulie 2013 cu privire la aprobarea Strategiei în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013 – 2020, un regulament destul de important, în care se regăsesc câteva teze ce țin de consumator și respectiv rolul său la sporirea inovațiilor. [Hotărârea Nr. 560, 2013].

Conform Strategiei în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013 – 2020, consumatorul joacă un rol vital în economia oricărui stat. Un consumator capacitat poate influenţa dezvoltarea economică a statului prin încurajarea concurenţei şi a inovaţiei în cadrul mediului de afaceri. Capacitatea decizională a consumatorilor nu este doar un aspect legat de drepturile acestora, ci priveşte şi crearea unui mediu global care să permită consumatorilor să-şi exercite drepturile respective şi să beneficieze de pe urma lor. În prezent, în Republica Moldova sînt peste 2,9 milioane de consumatori activi, iar cheltuielile de consum reprezintă peste 63% din PIB. Valorificarea puterii consumatorului poate fi efectuată numai prin stabilirea şi menţinerea unui cadru normativ şi instituţional care va face ca antreprenorul şi consumatorul să fie conştienţi de drepturile şi obligaţiile lor. În ceea ce priveşte planificarea strategică în domeniul dezvoltării economice, Moldova şi-a trasat obiectivele şi abordările pentru perioada de pînă în anul 2020 prin Strategia Naţională de Dezvoltare „Moldova 2020". Prin intermediului acestui document de politici se propune un nou model de dezvoltare economică construit în baza schimbării paradigmei de dezvoltare actuală, punîndu-se accent pe dezvoltarea productivităţii capitalului şi muncii, ca factor al funcţiei de producţie. Totodată, pentru dezvoltarea productivităţii capitalului, nivelul de competitivitate şi inovaţie pe piaţă este decisiv. În acest sens, prin reevaluarea consumului şi valorificarea forţei consumatorului pot fi create bazele pentru schimbarea paradigmei de dezvoltare economică pentru Moldova, spre care se tinde inclusiv şi prin intermediul Strategiei de Dezvoltare Naţională „Moldova 2020". [10].

O altă lege ce acoperă domeniul protecției consumatorilor în Republica Moldova este Legea Nr. 105 din 13 martie 2003 privind protecția consumatorilor, care vizează bazele juridice pentru protejarea de către stat a persoanelor în calitatea lor de consumatori, etc. [Lege Nr. 105, 2003].

Pentru ca consumatorilor să le fie asigurată respectarea drepturilor, aceștia pot prezenta bonul sau alt document care confirmă achiziția unui bun sau serviciu la unitatea respectivă, precum și certificatul de garanție.

Relația dintre inovații și protecția consumatorilor la nivel internațional și național

A fi inovator în dreptul consumatorilor este o idee care provoacă la mai multe discuții și polemice în rândul cercetătorilor. Cercetarea dreptului consumatorilor a pregătit calea către o abordare europeană în legislația națională. Dreptul consumatorilor a demonstrat că *pacta sunt*

servanda nu este singura paradigmă a dreptului privat. Pe de altă parte, este posibil să fi contribuit la erodarea principiului *nulla poena* în dreptul public. Dreptul consumatorilor a fost un element cheie în mișcarea spre o mai bună înțelegere a dreptului și a altor discipline. Au fost introduse noi instrumente, cum ar fi perioada de răcire, cerința de informare și acțiunea colectivă. Multe organizații din țările în curs de dezvoltare au o agendă mult mai largă în ce privește aplicarea de inovații pentru a satisface pe deplin cerințele consumatorilor și ca aceștia să nu aibă reclamații că li s-au încălcat drepturile, decât cele din Europa de Vest, Australasia și America de Nord. Explicația pentru aceasta a fost că în țările în curs de dezvoltare protecția consumatorilor a fost considerată inofensivă, ceea ce i-a determinat pe susținătorii schimbărilor politice să aleagă modalitatea mai puțin periculoasă de protecție a consumatorilor pentru activitățile lor [Hondius E., 2012].

Dreptul consumatorilor nu este singura subdisciplină funcțională a dreptului. Legea construcțiilor, legea mediului legea sănătății și multe alte astfel de subdiscipline se luptă pentru independența lor. Inovația servește adesea ca argument în căutarea lor de acceptare națională. [Arentsen, M. J., van Rossum, W., & Steenge, A. E. (Eds.), 2010]

Ori de câte ori sunt formulate noi reguli, apar probleme de demarcație. Cine este consumatorul: ce zici de comerciantul care încheie un acord cu privire la bunuri sau servicii în care nu este expert. Și ce zici de media și de consumatorul informat? În cel puțin două cazuri, dreptul consumatorilor a venit cu linii inovatoare de demarcare. Cea mai radicală dintre acestea este pur și simplu eradicarea distincției și acceptarea protecției consumatorilor doar ca un catalizator. Vânzarea prin inerție și contractul de pachet de călătorie sunt două exemple. Niciunul dintre ei nu necesită ca partea protejată - cumpărătorul inert și călătorul - să fie consumator: cumpărătorii profesioniști și călătorii sunt, de asemenea, protejați. O altă tehnică a fost utilizată în protecția împotriva clauzelor contractuale neloiale. Aici, clauza generală urmărește protejarea fiecărei părți împotriva clauzelor neloiale, în timp ce listele negre și gri protejează mai ales consumatorii. [Duffy J.,2007].

Relația dintre inovații și protecția consumatorului este resimțită, probabil, cel mai bine in sectorul serviciilor financiare digitale, o industrie plină de incertitudine si provocări pentru consumatori.

Problema inovației financiare și a protecției consumatorilor este în mare parte vorba despre acces și potrivire. Accesul se referă la o situație în care accesibil, produsele financiare principale sunt disponibile pentru toate segmentele populației în întreaga gamă de niveluri de venit și caracteristici demografice. Potrivirea abordează caracterul adecvat al produselor pentru anumite grupuri de consumatori. Produsele inovatoare tind să fie, în general, fie pozitive pentru acces financiar sau neutru. Dar produsele care duc efectiv la un acces sporit la finanțele pot ridica totuși probleme de adecvare. Produsele inovatoare pot să fie deosebit de dificil de înțeles pentru consumatorii cu amănuntul, iata de ce este necesar ca consumatorul să fie instruit și informat, iar instituțiile ar trebui să aibă proceduri adecvate de guvernanță și control asupra activităților de dezvoltare a produselor noi. Întrucât nu toate produsele inovatoare sunt benigne în ceea ce privește efectele lor asupra consumatorilor, piețelor și sistemului în ansamblu, supraveghetorii ar trebui să supună aceste activități unei supravegheri adecvate. Acești pași fac parte dintr-o abordare generală pentru asigurarea existenței condițiilor cadru adecvate, înțelegând că aceste măsuri pot varia între sectoare. [Lumpkin, S., 2010]

La nivelul Uniunii Europene, Autoritatea Bancară Europeană încearcă să încurajeze protecția consumatorilor în serviciile financiare din întreaga UE prin identificarea și soluționarea prejudiciului pe care consumatorii îl pot experimenta sau riscă să le experimenteze în relațiile lor cu firmele financiare.

Creșterea competitivității în sfera comerțului cu amănuntul generează diversificarea opțiunilor de cumpărare, creșterea exigențelor consumatorilor și, implicit, modificarea comportamentului de achiziție al acestora. Selectarea de către consumatori a magazinelor din care își efectuează

cumpărăturile reprezintă, în acest context, un proces decizional complex, condiționat de caracteristici funcționale și psihologice, în cadrul cărora un loc aparte revine ambianței magazinului. Totodată, în vederea obținerii unor avantaje competitive, comercianții alocă resurse investiționale importante pentru implementarea unor tehnologii inovatoare în crearea atmosferei magazinelor.

La nivel european deseori se observă încălcări ale drepturilor consumatorilor, mai ales în mediul online când există o dezinformare a cetățenilor. Site-urile web ale consumatorilor proiectate în întreaga UE arată că mulți consumatori se confruntă cu informații neclare despre prețuri și reduceri atunci când cumpără online. Autoritățile de protecție a consumatorilor vor asigura respectarea deplină a comercianților implicați, activând procedurile lor naționale de aplicare acolo unde este necesar. În Figura 1 se proiectează site – urile cu nereguli.

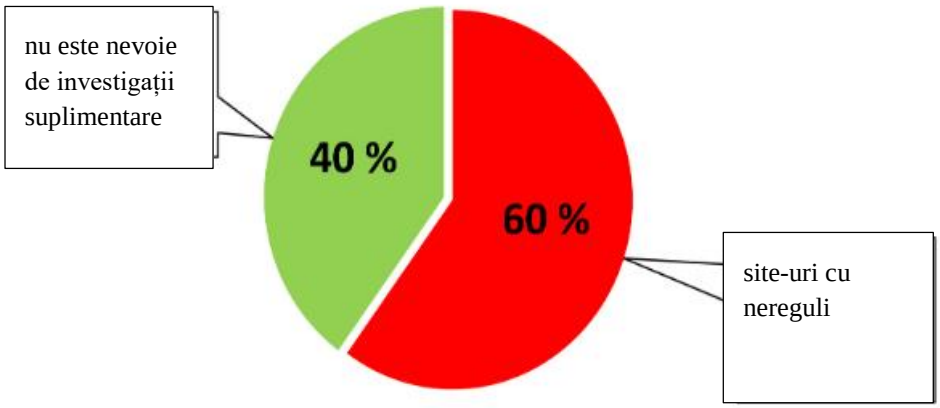

Figura 1. Site-uri cu nereguli din 560 de site-uri web verificate

Sursa: Comisia Europeană, 2019. Site-uri cu nereguli din 560 de site-uri web verificate. Disponibil online: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6e1bc53d-de12-11e6-ad7c-01aa75ed71a1 [accesat pe 04.09.2020]

Din figură rezultă că 60% sunt site-urile cu nereguli, adică consumatorii au efectuat o achiziție online, datorită metodelor inovative de plată pe care le pun la dispoziție aceste platforme și nu au fost corect informați referitor la unele aspecte ce mai apoi le-au afectat atât financiar cât și psihologic. În acest caz se poate vorbi despre inovația financiară și efectele ei.

După asemenea incidente, pentru a se asigura protecția consumatorilor la nivel european s-a încercat o verificare a unor site-uri de bunuri și servicii pentru a depista dacă sunt nereguli în ce privesc consumatorii online. În Figura 2 se ilustrează numărul de website-uri verificate după categoria de produse ori servicii.

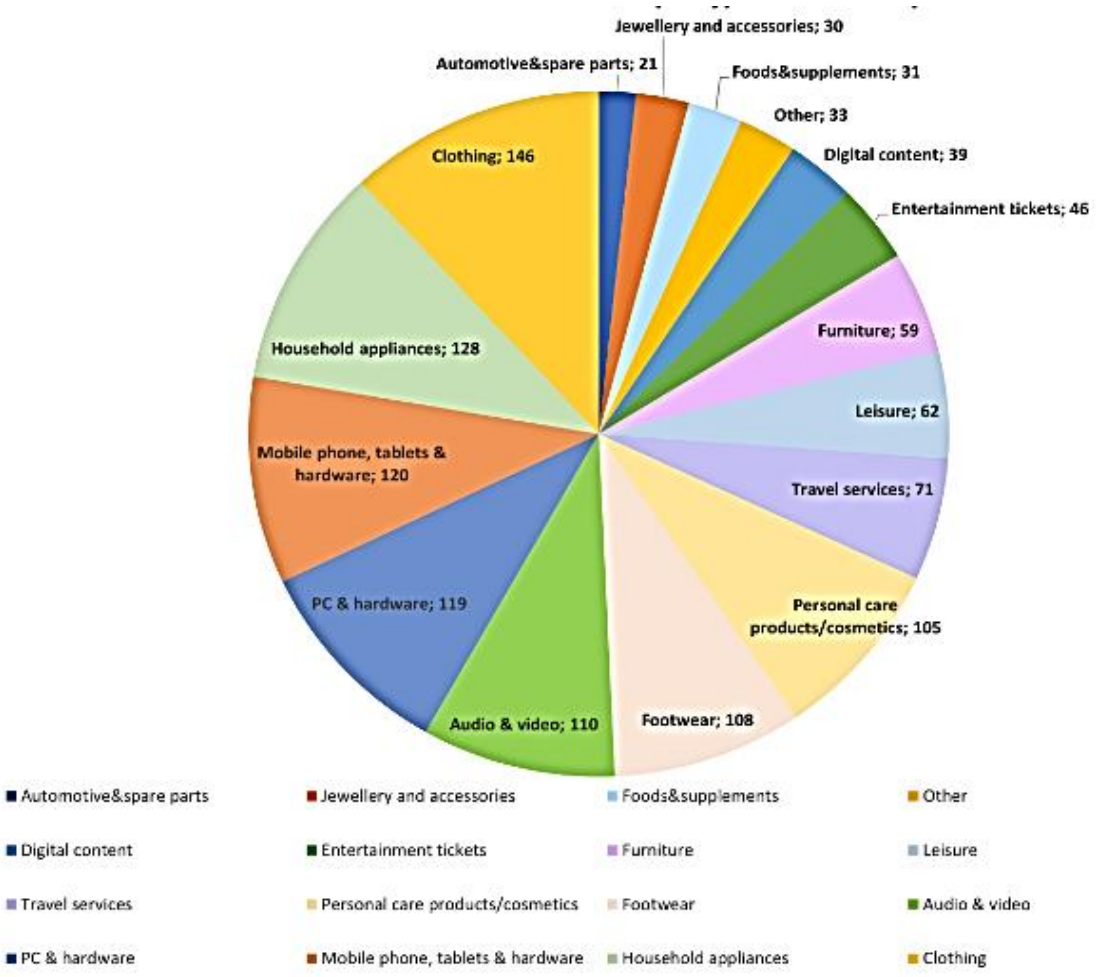

Figura 2. Numărul de website-uri verificate după categoria de produse ori servicii

Sursa. Comisia Europeană, 2019. Numărul de website-uri verificate după categoria de produse ori servicii, Disponibil online: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6e1bc53d-de12-11e6-ad7c-01aa75ed71a1 [accesat pe 04.09.2020]

Din figură rezultă că au fost analizate diferite categorii de bunuri și servicii, majoritatea website-urilor oferă metode inovative, care facilitează achiziția. Un control eficient și eficace ajută la depistarea potențialelor nereguli și îmbunătățirea lor ulterioară.

În esență, inovarea este factorul cheie în atingerea tuturor obiectivelor stabilite în strategia Europa 2020 și se regăsește drept mijloc și instrument de realizare a inițiativelor emblematice lansate de Uniunea Europeană.

Un alt instrument de realizare a inițiativelor emblematice de către Uniunea Europeană este reprezentat de dezvoltarea practicilor de protecție a consumatorilor, care este evendițiat și în Acordul de Asociere semnat între Republica Moldova și Uniunea Europeană.

În Republica Moldova, conform celor sus – menționate există legi și strategii cu privire la protecția consumatorilor, care cercetate minuțios pot informa și ajuta potențialul consumator să-și solicite drepturile și să fie poziționat pe o scară înaltă ca consumator de bunuri economice și servicii. Pe viitor vor mai apărea și alte legi, care să reglementeze importanța drepturilor consumatorilor.

Concluzie

Prin cercetarea respectivă s-au atins obiectivele preconizate. Definirea noțiunilor de consumator, protecție a consumatorilor și prosumator permit înțelegerea domeniului și analiza politicilor implementate de statele lumii în vederea protecției drepturilor consumatorilor. Studierea principalelor legi, regulamente și politici din domeniul protecției consumatorilor demonstrează cum are loc respectarea drepturilor consumatorilor la nivel de fiecare stat, dacă legile și regulamentele adoptate au un impact pozitiv asupra consumatorului în general.

Uniunea Europeană a implementat o serie de legi și directive în materie de protecție a consumatorilor și respectare a drepturilor acestora. Autoritățile de protecție a consumatorilor vor asigura respectarea deplină a comercianților, activând procedurile lor naționale de aplicare. O realizare deosebită a Uniunii Europene în această direcție este încercarea de a verificara site-uri de bunuri și servicii pentru a depista dacă sunt nereguli în ce privesc consumatorii online și a propune căi de soluționare a inconvienețelor create, dacă e necesar. La fel la nivelul Uniunii Europene, Autoritatea Bancară Europeană încearcă să încurajeze protecția consumatorilor în serviciile financiare din întreaga UE prin identificarea și soluționarea prejudiciului pe care consumatorii îl pot experimenta sau riscă să le experimenteze în relațiile lor cu firmele financiare.

Studierea Republicii Moldova ca țară aparte la capitolul inovații și protecție a consumatorilor permite înțelegerea pașilor concreți și îmbunătățirilor sunt nevoie de implementat mai departe la acest capitol. Este salutabilă aplicarea Strategiei în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013 – 2020, care dovedește că un consumator experimentat poate influenţa puterea de cumpărare și implicit dezvoltarea economică a statului prin încurajarea concurenţei şi a inovaţiei în cadrul mediului de afaceri. O altă realizare sau mai bine – zis inițiativă atinsă de Moldova la capitolul protecție a consumatorilor a fost adoptarea în 2003 a Legii cu privire la protecția consumatorilor, care vizează bazele juridice pentru protejarea de către stat a persoanelor în calitatea lor de consumatori.

În final, analiza corelației dintre inovații și protecția consumatorilor la nivel național și internațional arată cum aceste două elemente sunt într-o strânsă legătură, iar unul fără altul nu pot coexista. Relația acestora rezidă din implicațiile pe care le are inovația asupra consumatorilor. Legătura dintre inovații și protecția consumatorului este resimțită, probabil, cel mai bine în sectorul serviciilor financiare digitale, în businessul financiar intenațional, o industrie plină de incertitudine si provocări pentru consumatori. Problema inovației financiare și a protecției consumatorilor vorbește în mare parte despre acces și potrivire. Accesul se referă la o situație în care accesibil, produsele financiare principale sunt disponibile pentru toate segmentele populației în întreaga gamă de niveluri de venit și caracteristici demografice. Ori, inovația și reprezintă nucleul dezvoltării de noi produse și servicii, care pot prova satisfacție sau deopotrivă insatisfacție consumatorilor. Dacă aceste necesități în materie de inovare nu sunt satisfăcute pe deplin, la consumator apare dilema dacă a fost sau nu deservit la nivel, de aici și un mic pas spre încălcarea drepturilor acestuia.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Comisia Europeană (2019). Consumer Conditions Scoreboard. Consumers at home in the Single Market. ISBN 978-92-76-05447-4
2. Cross, R. G. (1997). Revenue management: hard-core tactics for market domination. *Broadway Books.* pp. 66–71. ISBN 978-0-553-06734-7
3. Kennedy, J. F. (1962). Definiția consumatorului. *United States Congress..* Disponibil online la: https://en.wikipedia.org/wiki/Consumer (accesat 04 Septembrie 2020)
4. Solomon M. R., Russell – Bennett R. et al (2013). Consumer Behaviour Buying, Having, Being. Disponibil online la: https://bit.ly/332sjod (accesat 04 Septembrie 2020)

5. Black, J. (2000). Consumerism. *Dicționar explicativ / sub general. ed. Dan. Osadchey I. M. - M.: „INFRA-M", editura „Ves Mir"*. Disponibil online la: https://bit.ly/3lPyww8 (accesat 04 Septembrie 2020)
6. Surkov, A. N. (2018). ЗАКОН «О ПРАВАХ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ» ВЕЛИКОБРИТАНИИ: ПРАВА, ОБЯЗАННОСТИ, ОТВЕТСТВЕННОСТЬ. ISSN 2223-1560.
7. Lang, B., Dolan, R. et al (2020). "Prosumers in times of crisis: definition, archetypes and implications". *Journal of Service Management*. ahead-of-print (ahead-of-print). Disponibil online la: https://en.wikipedia.org/wiki/Prosumer (accesat 23 Septembrie 2020)
8. Lang, B., Dolan, R. et al (2020). "Prosumers in times of crisis: definition, archetypes and implications". *Journal of Service Management*. ahead-of-print (ahead-of-print). Disponibil online la: https://en.wikipedia.org/wiki/Prosumer (accesat 23 Septembrie 2020)
9. Toffler, A. (1980). The Third Wave. Disponibil online la: https://bit.ly/3mUBnEP (accesat 23 Septembrie 2020)
10. UNCTAD (2020). Online Consumer Protection Legislation Worldwide. Disponibil online: https://bit.ly/31X8iQp (accesat pe 04 Septembrie 2020)
11. Strategiea în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013 – 2020 (Capitolul I, II). Disponibil online: https://bit.ly/351Eap4 (accesat pe 04 Septembrie 2020)
12. Hondius, E. (2012). The Innovative Nature of Consumer Law. *Journal of Consumer Policy volume 35, pages165–173.* Disponibil online: https://bit.ly/357uSrq (accesat pe 04 Septembrie 2020)
13. Arentsen, M. J., van Rossum, W., & Steenge, A. E. (Eds.). (2010). *Governance of innovation. Firms, clusters and institutions in a changing society*. Cheltenham: Elgar
14. Duffy, J. (2007). Inventing innovation: a case study of legal innovation. *Texas Law Review, 86*, 1–3
15. Lumpkin, S, Consumer protection and financial innovations: a few basic propositions. OECD Journal: Financial Market Trends, Vol. 2020 (1). Available online at: https://www.oecd.org/daf/fin/financial-markets/46010844.pdf
16. Hotărâre Nr. 560 cu privire la aprobarea Strategiei în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013-2020 (2013). //MO Nr. 161-166 art. 654. Disponibil online la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=19232&lang=ro (accesat 30 Septembrie 2020)
17. Legea Nr. 105 privind protecția consumatorilor* (2003). //MO Nr. 126-131 art. 507. Disponibil online la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110237&lang=ro (accesat 30 Septembrie 2020)

ASSESSING THE IMPACT OF DEMOGRAPHIC PROCESSES AND SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE EDUCATION SYSTEM

EVALUAREA IMPACTULUI PROCESELOR DEMOGRAFICE ȘI FACTORILOR SOCIO-ECONOMICE ASUPRA SISTEMULUI DE EDUCAȚIE

Mihail POISIC, dr.
Email: m.poisic@gmail.com
Institutul Național de Cercetări Economice
Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Ion Creangă 45,
telefon: (+373 22) 501 114, www.ince.md

Abstract: *The socio-economic situation in the Republic of Moldova, as well as throughout the world, is in a deep crisis, caused primarily by the coronavirus COVID-19. At the same time, it remains not only complex, but also largely undefined. But in addition to this factor, the population in the country is rapidly decreasing, caused by both a decrease in the birth rate and mass migration of citizens abroad. And these destructive processes in recent years have been greatly aggravated by the outpacing reduction in the number of students in grades 10-12, vocational schools, colleges and universities. This was largely a consequence of a decrease in the demand for highly educated personnel, both in the sphere of production and in national science. And this is a path to degradation that requires not only its awareness, but also a strategic approach to changing these negative trends.*
Key words: *COVID-19, population, students in grades 10-12, students in vocational schools, students in colleges and universities.*

JEL CLASSIFICATION*: I25, I28.*

Introducere

Pandemia coronavirusului, seceta severă precum și ploile din acest an au provocat daune considerabile economiei naționale. Guvernul actual, bazându-se pe potențialul disponibil, și comparativ cu multe state de frunte ale lumii, inclusiv SUA, în mare parte a avut o reacție adecvată la provocările care sau abătut asupra economiei și societății. Consecințele negative ale acestor provocări, țara le va simți pe o perioadă lungă de timp, mult mai mare decât un an. Însă acestea sunt mai degrabă sarcini tactice, rezolvabile în mare parte prin acțiuni operaționale [Poisic M., 2020].

1. Evaluarea impactului proceselor demografice asupra sistemului de educație

În Republica Moldova de o perioadă lungă de timp sunt prezente probleme strategice care se agravează de la an la an. Problemele menționate nu sunt destul de evidente, și asemenea unei tumoare canceroase ce doar începe să-și răspândească metastazele, nu li se acordă atenția cuvenită. Datorită trecutului sovietic, care a acordat prioritate sistemului de învățământ, în Moldova, un nivel educațional destul de ridicat de personal este încă menținut în structura populației ocupate. Și acest lucru are loc în ciuda faptului că de-a lungul anilor de independență, o parte semnificativă a populației, cu inițiativă și studii, plecaseră în străinătate. Conform unor estimări - aproximativ un milion.

Astfel, în 2019, din 872,4 mii de persoane din populația ocupată, 21,4% aveau vârsta de 55 de ani și peste (Tabelul 1).

Tabelul 1. Populația ocupată după nivelul de instruire anul 2019, mii persoane

	Total	Nivel de instruire					
		Superior	Mediu de specialitate	Secundar profesional	Liceal, mediu general	Gimnazial	Primar sau fără școală primară
Total	**872,4**	**243,2**	**127,6**	**198,2**	**154,8**	**145,4**	**3,3**
55 ani și peste	186,5	39,4	40,1	45,7	39,6	20,8	0,0

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova
https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

În același timp, în funcție de nivelul de instruire, numărul populației menționate poate fi distribuit conform următoarei structuri: Superior și Mediu de specialitate - 9,1%, Secundar profesional - 5,2%, Liceal, mediu general - 4,5% și Gimnazial - 2,4%. Ceea ce, în principiu, arată rezultate destul de satisfăcătoare.

În același timp, în ultimii ani, s-a înregistrat o reducere semnificativă a populației, precum și a numărului de studenți din gimnazii și licee, care a scăzut în ultimii 10 ani de la 395,1 mii în anul universitar 2010/11 la 333,1 mii în 2019/20 sau cu 15,7%.

Acest lucru s-a datorat în mare parte reducerii masive (optimizării) a acestor instituții de învățământ, precum și concedierii (eliberării din funcție) personalului didactic în primii cinci ani implementării politicii de optimizare a sistemului de învățământ. În primul rând acest fenomen a avut loc în zonele rurale, unde numărul studenților a scăzut de la 231,8 mii la 160,2 mii, sau cu 30,9%. Acest declin a fost parțial compensat de o creștere a numărului de studenți în orașe (Figura 1).

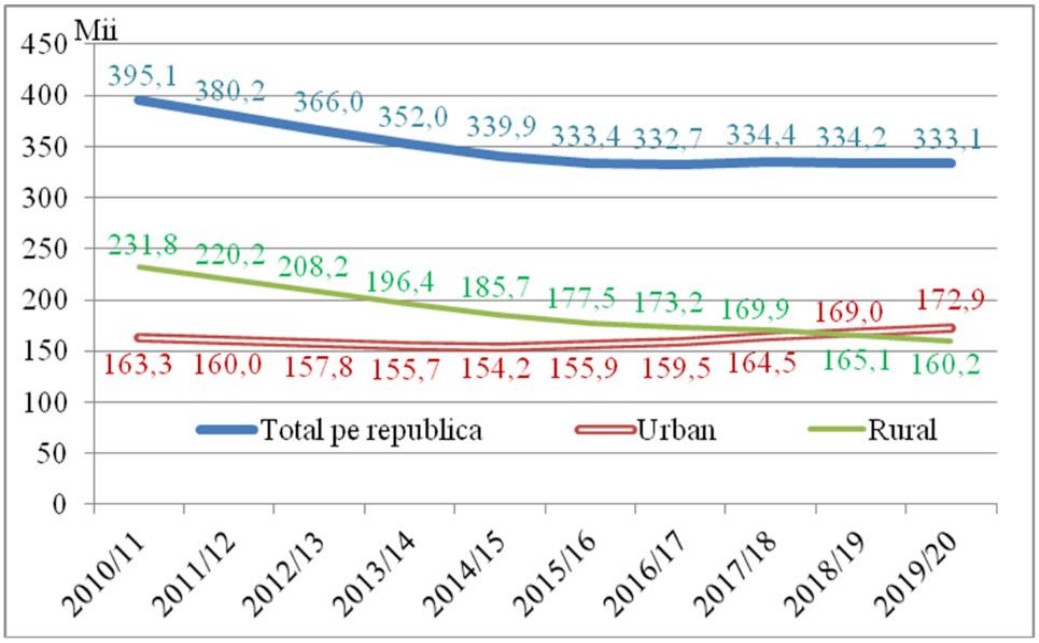

Fig. 1. Elevi in instituțiile de învățământ primar și secundar 2010/11 – 2019/20, mii persoane
Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova
https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

În perioada analizată a avut loc o reducere a elevilor din clasele 10-12 (Figura 2).

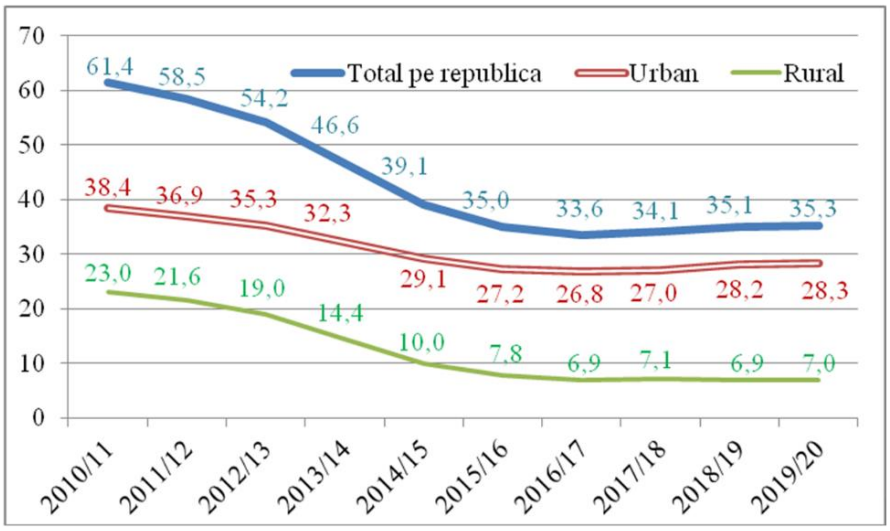

Fig. 2. Elevi în instituțiile de învățământ 10-12 clase 2010/11 – 2019/20, mii persoane

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova

https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

Numărul stagiarilor a scăzut de la 61,4 mii în anul universitar 2010/11 până la 35,3 mii în 2019/20, sau cu 42,5%. Chiar și în centre urbane, numărul stagiarilor s-a redus de la 38,4 mii până la 28,3 mii, sau cu 26,3%, iar în zonele rurale în general, a scăzut de mai mult de trei ori de la 23,0 mii până la 7,0 mii, sau cu 69,6%.

Și mai dramatice sunt tendințele din sistemului de învățământ superior, precum și în procesul de educare a elevilor din colegii și școli profesionale (Figura 3).

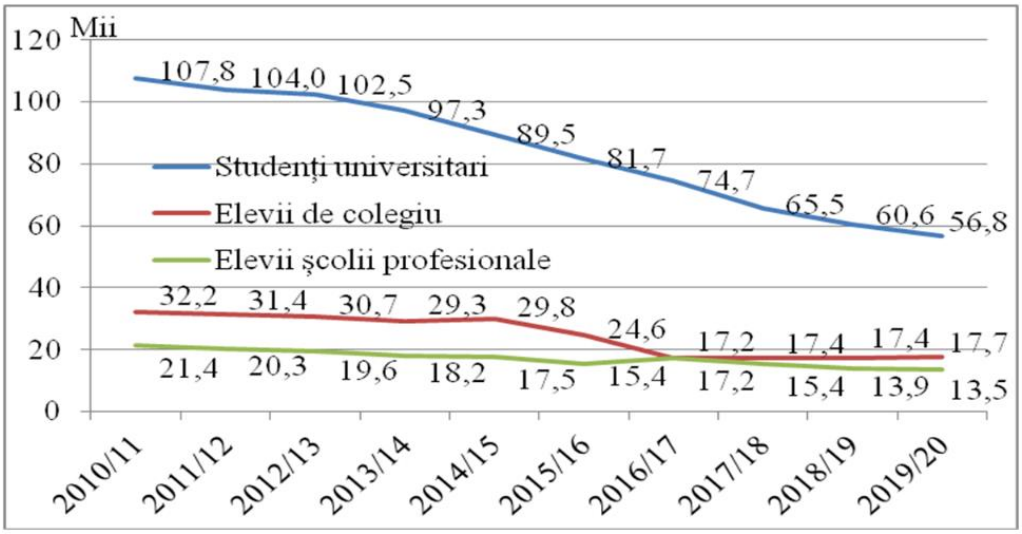

Fig. 3. Numărul de studenți în instituțiile de învățământ superior și elevii ai colegiilor și școlilor profesionale din anii universitari 2010/11 – 2019/20, mii persoane

Notă: Ca urmare a reformei învățământului profesional tehnic, în anul 2016/17 majorarea duratei programului de instruire în baza studiilor gimnaziale de la 1 până la 2 ani s-a majorat numărul de elevi și s-a micșorat numărul de absolvenți.

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova

https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

Pe parcursul a ultimilor 10 ani, numărul studenților universitari a scăzut de la 107,8 mii în anul universitar 2010/11 până la 56,8 mii în 2019/20, sau cu 47,3%; numărul studenților colegiilor, respectiv, de la 32,2 mii până la 17,7 mii, sau cu 45,0%, și elevilor în școlile profesionale de la 21,4 mii până la 13,5 mii, sau cu 36,9%. Și asta în pofida faptului că începând cu anul universitar 2016/17, studenții au început să studieze doi ani în loc de unul.

O caracteristică specifică a situației actuale în sistemul de învățământ este raportul irațional dintre studenții din universități și colegii, deoarece este de 3 la 1, în timp ce ar fi trebuit să fie de 1 la 2. Și această proporție s-a stabilit în ultimii trei decenii.

Structura specialiștilor instruiți, în primul rând în cadrul universităților, este, de asemenea, departe de a fi rațională. Dintre cei 41.771 de studenți ai primului ciclu de studii, 9946 de persoane fac studii la specialitățile economice sau 23,8%, iar 7225 sau 17,6% doresc să devină juriști. În același timp, doar 562 de studenți sunt antrenați la specialități agricole, adică 1,3% (Figura 4).

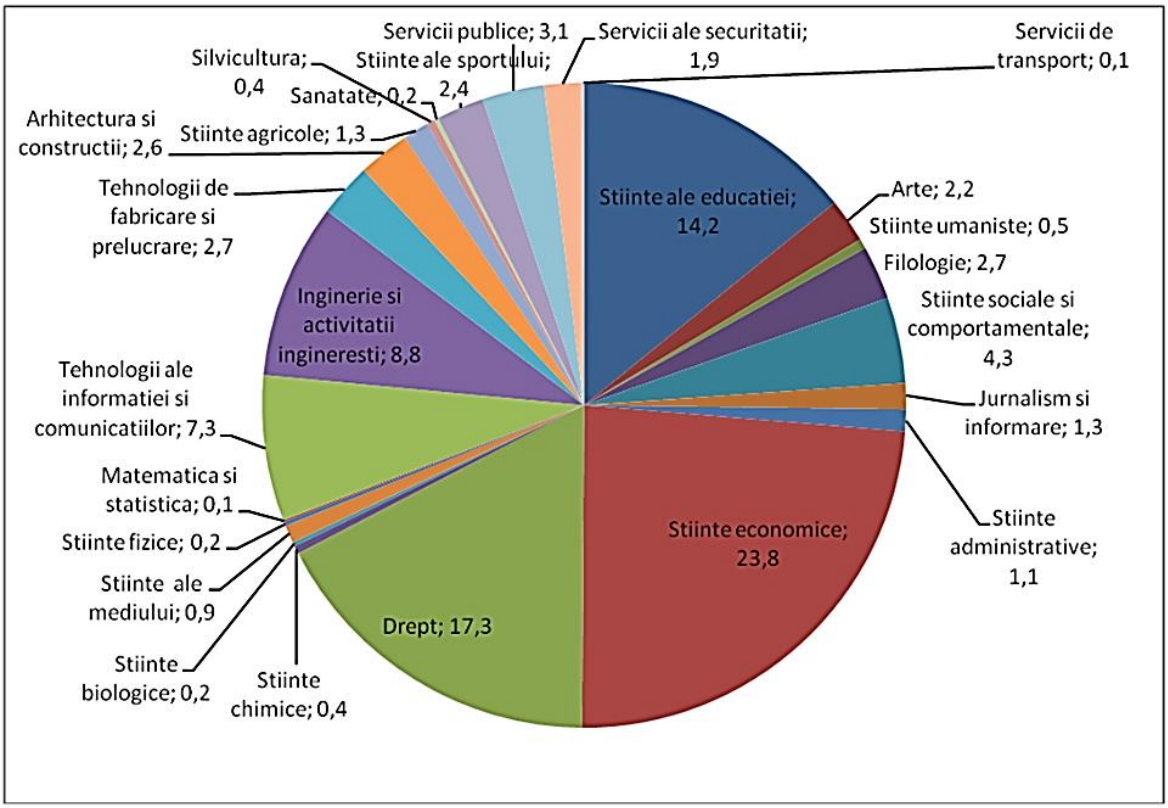

Fig. 4. Structura specialiștilor instruiți în cadrul universitățile, ciclul I de pregătire în anul universitar 2019/20, %

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova
https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

În cadrul ciclului II, cota masteranzilor care fac studii la specialități economice, juridice, agricole constituie respectiv 17,0%, 23,3% și 1,4% (Figura 5).

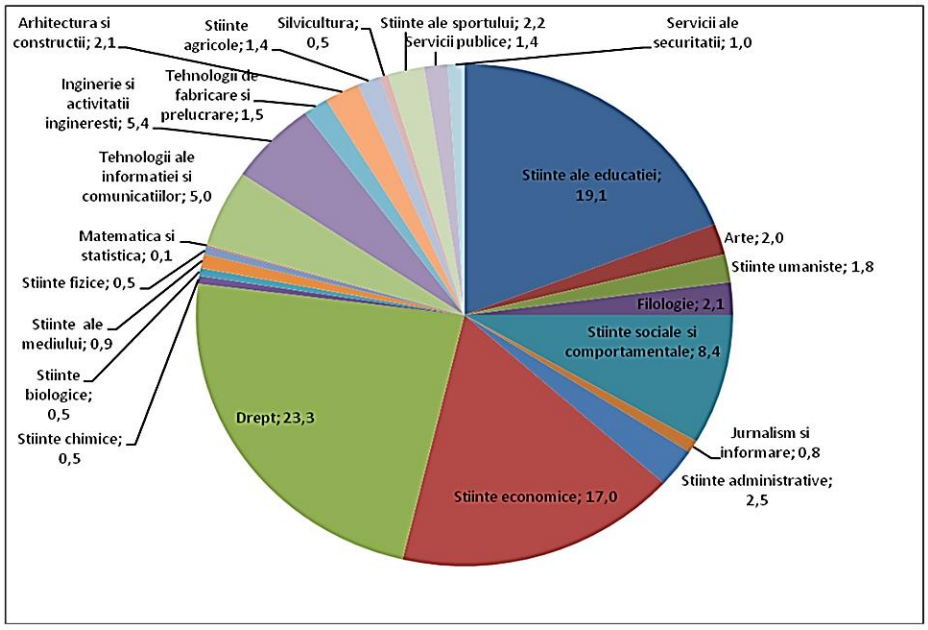

Fig. 5. Structura specialiștilor instruiți în cadrul universitățile, ciclul II de pregătire în anul universitar 2019/20, %

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova
https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

Desigur, scăderea numărului studenților a fost în mare parte predeterminate de modificările demografice a numărului de tineri cu vârsta cuprinsă între 16 și 24 de ani, care au constituit baza resurselor din care a fost posibilă selectarea abiturienților.

La 1 ianuarie 2019, numărul populației stabile a constituit 63,9% din numărul populației de la începutul anului 2010, iar numărul populației cu reședință obișnuită pe data de 1 ianuarie 2020 a atins nivelul 63,1% din numărul populației la 1 ianuarie 2014. Adică, deși numărul lor a scăzut considerabil, totuși numărul populației instruite s-a reduc dramatic, cu un ritm mult mai mare (Figura 6).

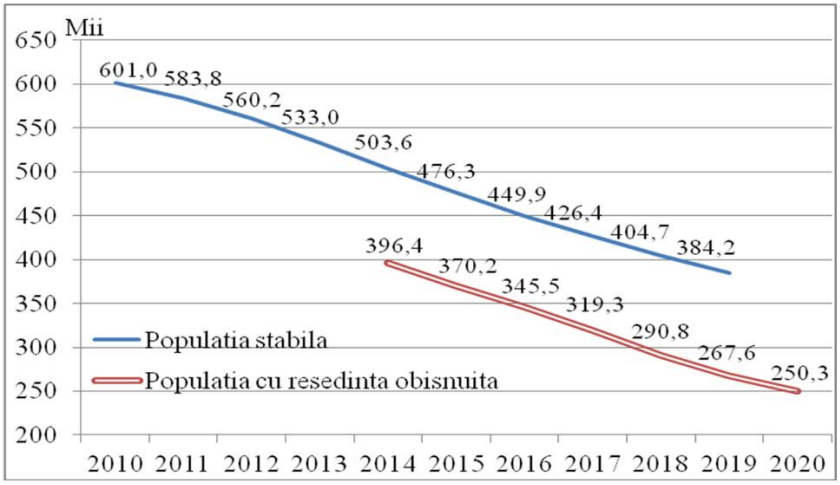

Fig. 6. Populația la începutul anului cu vârsta între 16-24 de ani, mii persoane

Notă: Biroul Național de Statistică a prezentat estimările provizorii ale numărului populației cu reședință obișnuită (populație rezidentă) în Republica Moldova la 1 ianuarie 2020, reprezentând numărul persoanelor, care au locuit preponderent (cel puțin 9 luni cumulativ) în ultimele 12 luni ale anului de referință pe teritoriul Republicii Moldova indiferent de absențele temporare (în scopul recreării, vacanței, vizitelor la rude și prieteni, afacerilor, tratamentului medical, pelerinajelor religioase etc).

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova
https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

În general, ratele mai mari de reducere a numărului elevilor/studenților din clasele 10-12, școli profesionale, colegii și universități, sunt predeterminate de o scădere a cererii de muncă intelectuală în Moldova. În țară are loc restricționarea continuă a producției de bunuri și servicii cu componente intelectuale înalte – științific valoroase și cu o valoare adăugată ridicată [Poisic M., 2019, p. 13]. Pe de altă parte, situația creată este agravată de exodul de tineri în străinătate. Și asta în pofida faptului că în Moldova, pe fundalul depopulării intelectuale a națiunii, există o penurie din ce în ce mai mare de forță de muncă calificată, despre care potențialii investitori vorbesc deja cu voce deplină.

În general, indicatorii demografici, nivelul și starea sistemului educațional sunt asociate în mare măsură nu numai cu necesitățile sectorului de producție, ci și cu dezvoltarea științei în țară. Doar simbioza armonioasă dintre ele va asigura dezvoltarea socio-economică.

2. Evaluarea impactului factorilor socio-economice asupra domeniul științei

Situația din domeniul științei nu inspiră optimism. Astfel, PIB-ul în 2019 a atins nivelul de 210,1 miliarde de lei, iar cheltuielile pentru cercetare-dezvoltare – 498 milioane lei. Prin urmare, cota cheltuielilor de crecetare-dezvoltare în PIB a atins nivelul de 0,24%, pe când în a.2008 a înregistrat un nivel mult mai mare de 0,6%. În țările înalt dezvoltate ale lumii, această cifră atinge în jur de 3%. Și având în vedere că PIB-ul, acestor țări, pe cap de locuitor este cu mult mai mare, cheltuielilor de crecetare-dezvoltare ale Republicii Moldova sunt de sute de ori mai mici [Dicusar A. & Poisic M., 2019, p. 13].

Ca urmare a pierderii prestigiului, a nivelului scăzut de salarizare, finanțării neînsemnate a sectorului științific din țară, numărul de angajați în acest sector este în continua scădere (Figura 7).

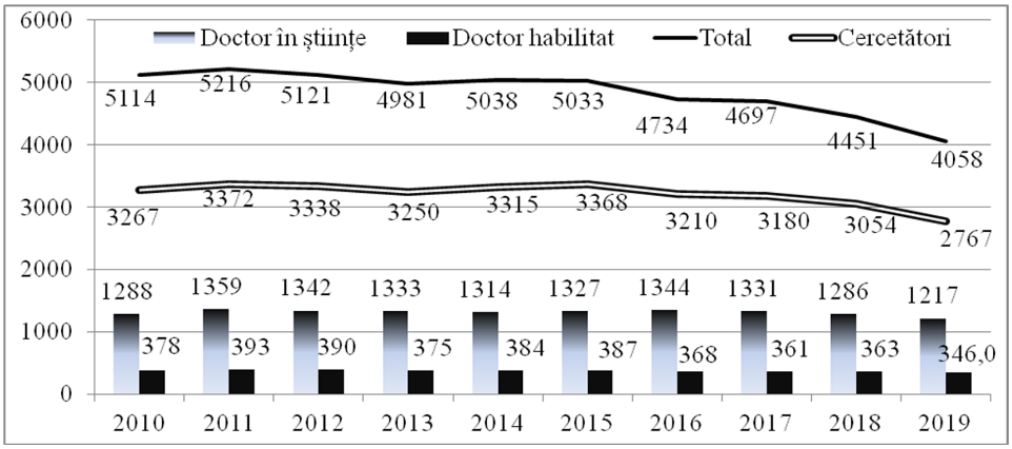

Fig. 7. Salariați din activitatea de cercetare-dezvoltare după ocupații, în 2010-2019
Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova
https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

Și odată cu reducerea finanțării și a numărului de angajați, are loc apariția exodului de tineri și îmbătrânirea personalului științific (Figura 8).

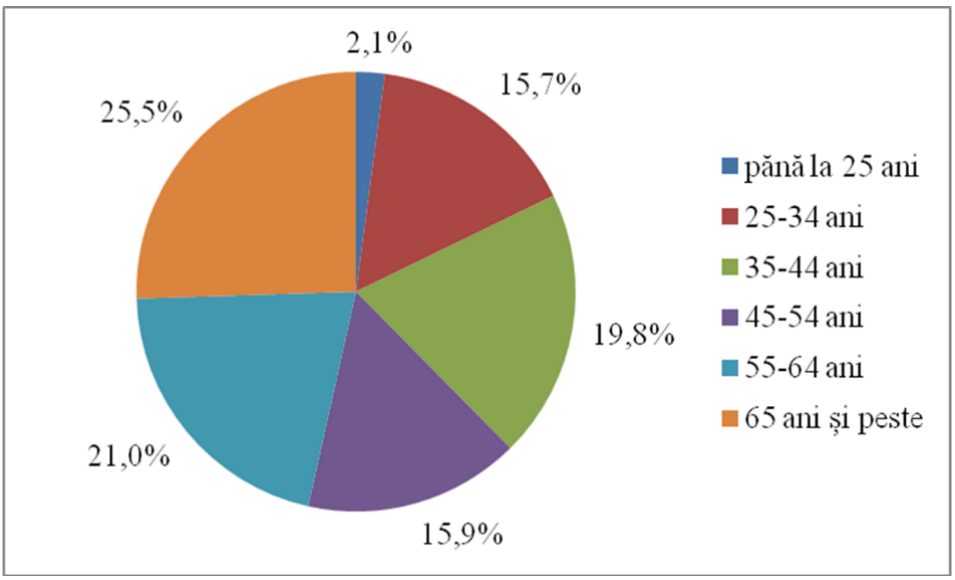

Fig. 8. Structura cercetătorilor pe grupe de vârstă, în anul 2019

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova
https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0

Concluzii

Generalizând cele expuse mai sus, la sfârșitul anului trecut, doar 17,8% din angajații sferei științifice aveau o vârstă sub 34 de ani, iar 21,0% – vârsta de 55-64 de ani, și 25,5%, adică o pătrime din totalul angajaților, aveau 65 de ani sau mai mult.

Această situație reprezintă un cerc vicios distructiv, pentru ieșirea din el sunt necesare decenii. Dar aceasta necesită o strategie adecvată, necesitatea elaborării căreia, nici măcar nu este discutată.

BIBLIOGRAFIE

1. ПОЙСИК М. Пандемия уйдёт, а что завтра? Молдавские ведомости, №16, 08.05.2020. Disponibil: http://www.vedomosti.md/news/pandemiya-ujdyot-chto-zavtra-deficit-kvalificirovannoj-raboc
2. Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în anul 2019. Disponibil: https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617&parent=0
3. ПОЙСИК М. Пустынная страна. *Аргументы и факты в Молдове*, №3, 16.01.2019, с. 13. Disponibil: http://aif.md/pustynnaja-strana/
4. ДИКУСАР А., ПОЙСИК М. Ненаучный подход. *Аргументы и факты в Молдове*, №32, 07.08.2019, с. 13. Disponibil: http://aif.md/nenauchnyj-podhod/

SUCCESSORY CAPACITY

CAPACITATEA SUCCESORALĂ

Veronica GÎSCA, dr.
Email: veronicagisca1911@gmail.com
Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, mun. Chişinău, str. Bănulescu Bodoni 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *The succession is opened following the death of the natural person or the declaration of his death by the court. The opening of the succession is the legal consequence of the death of the natural person and produces the effect of the legal transmission of his patrimony to the legal or testamentary heirs, implicitly marking the moment when the legal provisions regarding the institution of inheritance start to act. Before the opening of the inheritance, it is not possible to speak of heirs or succession patrimony, the living person being the holder of his patrimony, and the heirs are to be determined only at the date of opening the inheritance.*
Key words: *inheritance, exercise capacity, inheritor, opening the legacy, missing person, conceived child.*

JEL CLASIFICATION – K11, K15.

Moştenirea este considerată una dintre cele mai importante instituţii ale dreptului civil, ea fiind indisolubil legată de formele de proprietate. Adoptarea Constituţiei, a Codului familiei şi implimentarea reformei economice au stat la baza creării noii legislaţii moldoveneşti. Odată adoptat, Codul civil al Republicii Moldova s-a constituit ca o simbioză între teorie şi practică, ţinîndu-se cont de doctrinele contemporane în materie de drept civil, tendinţele jurisprudenţei europene, de specificul national şi tradiţia reglementării raporturilor de drept în Republica Moldova, ceea ce va da posibilitate participanţilor la circuiul civil să-şi realizeze interesele în cadrul unei economii de piaţă modern [7, pg. 67].

Succesiunea se deschide în urma decesului persoanei fizice sau declarării morţii ei de către instanţa de judecată. Deschiderea succesiunii este consecinţa juridică a încetării din viaţă a persoanei fizice şi produce efectul transmiterii de drept a patrimoniului său către moştenitorii legali sau testamentari, marcând implicit momentul în care încep să acţioneze prevederile legale referitoare la instituţia moştenirii. Înainte de deschiderea moştenirii nu se poate vorbi de moştenitori sau patrimoniu succesoral, persoana în viaţă fiind titularul patrimoniului său, iar moştenitorii urmează a fi determinaţi numai la data deschiderii moştenirii.

Pentru ca o persoană să poată moşteni trebuie să întrunească condiţia pozitivă, aceea de a avea capacitate succesorală, şi o condiţie negative, aceea de a nu fi nedemnă de a moşteni.

Vocaţia (chemarea) la moştenire, estea a treia condiţie, ce s-a adăugat în literature juridică. Prima şi a treia condiţie (capacitatea şi vocaţia succesorală), sunt valabile atît pentru moştenirea legală cît şi pentru cea testamentară.Cît despre nedemnitate, se poate afirma că poate fi atribuită doar moştenirii legale.

Art. 2167, alin. (3 C.civ. prevede că „pot fi moștenitori doar persoanele fizice care sunt în viață la momentul deschiderii moștenirii". Prin urmare, orice persoană care este în viaţă la momentul deschiderii moştenirii are capacitate succesorală, putând culege moştenirea. Capacitatea succesorală se prezintă ca o parte a capacităţii de folosinţă a persoanei, respectiv aptitudinea persoanei de a moşteni este înglobată în aptitudinea generală şi abstractă a unei persoane de a fi titulară de drepturi şi obligaţii civile.

Capacitate succesorală– formă a capacităţii juridice civile constînd în aptitudinea unei persoane de a fi subiect al drepturilor şi obligaţiilor pe care le implică calitatea de moştenitor. Capacitatea succesorală începe de la naşterea persoanei fizice sau de la data concepţiei (cînd este vorba de drepturile sale), cu condiţia să se nască vie, şi încetează odată cu decesul persoanei respective sau la data stabilită prin hotărîrea judecătorească de declarare a morţii. Capacitatea succesorală se poate pierde, în timpul vieţii, ca urmare a ivirii cazurilor de nedemnitate succesorală [6, p.47].

Capacitatea succesorală, în opinia lui D. Macovei, reprezintă aptitudinea unei persoane de a fi subiect de drepturi şi obligaţii pe care le implică calitatea de moştenitor [9, pg.142].

După părerea autorilor romîni F. Deak şi S.Cărpenaru, capacitatea succesorală nu trebuie confundată cu capacitatea de folosinţă şi nici cu capacitatea de exerciţiu. Ea are sens specific şi se referă la existenţa în viaţă- la momentul deschiderii succesiunii a persoanei chemate la moştenirea celui care a decedat [7, pg.137].

O condiţie importantă pentru a putea succede, este existenţa persoanei la momentul cînd succesiunea este deschisă. Deci, posedă capacitatea de a moşteni, de a culege succesiunea, oricare persoană care există în clipa cînd se deschidea succesiunea. Dovada vizează nu doar existenţa persoanei, ci mai cu seamă *corelaţia ei cu momentul morţii* celui care a lăsat moştenirea.

Moştenirea poate fi culeasă în nume propriu, prin retransmitere sau prin reprezentare succesorală.

În cazul moştenirii *în nume propriu,* pentru a putea culege moştenirea, succesibilul trebuie să dovedească că era în viaţă la data deschiderii moştenirii, dovadă ce trebuie făcută în procedura succesorală notarială sau în cea desfăşurată în faţa instanţei de judecată. Succesibilul poate avea calitatea de moştenitor legal sau moştenitor testamentar.

Dovada incumbă, în cazul moştenirii în nume propriu, celui care pretinde moştenirea, şi va fi făcută în mod direct, dacă acesta este în viaţă, sau va fi făcută prin intermediul succesorilor lui în drepturi, dacă acesta a decedat ulterior deschiderii moştenirii iniţiale, însă era în viaţă la momentul morţii lui *de cuius.*

Conform celor menţionate mai sus, putem face unele concretizări referitor la persoanele cu capacitate succesorală, din motivul existenţei în momentul cînd moştenirea se deschide, şi referitor la persoanele ce nu au capacitate succesorală, din cauza că nu mai există în acel moment. Deci putem face comparaţie între moştenirea prin reprezentare şi prin retransmitere, în raport de problema capacităţii succesorale în cazul moştenirii în nume propriu.

Moştenirea prin *reprezentare* se atribuie doar moştenirii legale. În cazul moştenirii prin reprezentare, reprezentantul trebuie să dovedească existenţa sa la data deschiderii succesiunii precum si faptul că cel reprezentat era decedat in acel moment [5, pg133].

În cazul *retransmiterii* moştenirii, atît moştenitorul legal cît şi cel testamentar din momentul cînd a supravieţuit defunctului, se consideră că el culege moştenirea acestuia (chiar daca nu a acceptat-o dar nici nu a refuzat-o) şi alipită la propria moştenire, o lasă moştenitorilor săi, fie testamentari sau legali. Nu contează cît a supravieţuit moştenitorul după decesul celui care a lăsat moştenirea, retransmiterea are loc chiar şi în cazul cînd moştenitorul a decedat fără să fi expirat termenul de prescriptive a dreptului de opţiune succesorală care constituie 3 luni. Important este ca moştenitorul să nu fi renunţat la moştenire, sau să nu o fi acceptat, iar cei ce moştenesc să îndeplinească dreptul de opţiune ceva mai devreme decît intervenirea prescripţiei. Conform legislaţiei din Romînia, dacă însă termenul de opţiune este expirat, beneficiarul retransmiterii trebuie să dovedească că moştenitorul a acceptat moştenirea în termen sau că a murit înainte de expirarea

termenului şi acceptarea a fost făcută de el, în caz contrar stingîndu-se prin prescriptive titlul său de moştenitor [8, pg.238].

În ipoteza *retransmiterii dreptului de opţiune succesorală* este necesar ca moştenitorul lui *de cuius* să fi fost în viaţă la data deschiderii moştenirii, dar apoi să fi survenit decesului acestuia în interiorul termenului de opţiune succesorală de un an, termen în care acesta să nu-şi fi manifestat opţiunea cu privire la moştenirea lui *de cuius*. Dacă moştenitorul, anterior decesului, şi-a manifestat opţiunea în sensul renunţării la moştenire, retransmiterea nu va opera.

Dreptul de opţiune al celui din urmă defunct se retransmite către propriii moştenitori iar acestora le incumbă o dublă dovadă, respectiv vor trebui să facă dovada că, la data morţii primului defunct, antecesorul lor era în viaţă, precum şi dovada că aceştia sunt în viaţă la data deschiderii celei de-a doua moşteniri.

Conform art.2399 Cod civil al RM, dreptul de moștenire și dreptul de a renunța la moștenire se transmite moștenitorilor (transmisie succesorală). În cazul în care moștenitorul moare pînă la expirarea termenului de renunțare fără a exercita dreptul în cauză, acest termen nu expiră înainte de expirarea termenului de renunțare la moștenirea lăsată de moștenitor.

În cazul în care sînt mai mulți moștenitori ai moștenitorului, fiecare poate să renunțe la partea din moștenire care corespunde cotei sale succesorale.

Dovada capacităţii succesorale a celor care vin la moştenire prin retransmitere vizează doar succesiunea la care aceştia vin în mod direct, ei nefiind ţinuţi să facă dovada că aveau capacitate succesorală faţă de primul defunct. Este posibil, astfel, ca cei care vin la moştenire prin retransmitere să nu aibă capacitate succesorală faţă de primul defunct (spre exemplu, nefiind concepuţi la data deschiderii acelei moşteniri), însă întotdeauna capacitatea succesorală trebuie să existe între primul defunct şi cel de-al doilea, după cum moştenitorii acestuia din urmă, care vin la moştenire prin retransmitere, trebuie să aibă capacitate succesorală faţă de cel pe care îl moştenesc în mod direct. Astfel, de exemplu, dacă presupunem că *de cuius* a decedat la data de 1.04.2015 şi a lăsat doi fii, iar unul dintre aceştia a decedat la data de 3.05.2015, lăsând în urma sa o fiică (nepoată de fiu a defunctului), aceasta din urmă va moşteni prin retransmitere o parte a patrimoniului succesoral lăsat de *de cuius,* întrucât tatălui ei (fiul defunctului) i-a revenit o parte din moştenirea lui *de cuius* pe care a transmis-o la rândul său propriilor moştenitori, adică fiicei sale. Aceasta, pentru a putea moşteni prin retransmitere, va trebui să dovedească că tatăl ei era în viaţă la momentul deschiderii moştenirii lui *de cuius* şi, de asemenea, că îndeplineşte condiţiile pentru a-şi moşteni tatăl (nu şi pe *de cuius)* [6, p.47].

Pe lângă acestea, este necesar să facă dovada că termenul de opţiune succesorală nu a fost depăşit, precum şi faptul că autorul lor nu şi-a exprimat opţiunea succesorală, care în acest fel se retransmite către ei.

Moştenirea prin retransmitere se întâlneşte atât în cazul moştenirii legale, cât şi în cazul moştenirii testamentare.

Prin reprezentarea succesorală, un moştenitor legal de un grad mai îndepărtat, numit reprezentat, urcă, în virtutea legii, în drepturile ascendentului său, numit reprezentat, pentru a culege partea din moştenire ce i s-ar fi cuvenit acestuia dacă nu ar fi fost nedemn faţă de defunct sau decedat la data deschiderii moştenirii.

În ipoteza reprezentării succesorale, reprezentantul va trebui să facă dovada existenţei sale la momentul deschiderii succesiunii, dar şi faptul că cel reprezentat era decedat (de exemplu, *de cuius* decedat la data de 1.10.2015 lasă o nepoată de fiu predecedat la data de 1.02.2014) sau nedemn faţă de defunct, în acel moment (de exemplu, la moştenirea lui *de cuius* este chemat nepotul său de fiu,

fiul defunctului fiind condamnat penal pentru săvârşirea unei infracţiuni cu intenţia de a-l ucide pe *de cuius).* Reprezentarea succesorală este specifică exclusiv moştenirii legale.

Moştenirea prin reprezentare se deosebeşte de moştenirea prin retransmitere şi prin aceea că, în prima ipoteză, avem o singură moştenire culeasă de mai mulţi moştenitori în nume propriu sau prin reprezentare, iar aceştia îşi exercită drepturile succesorale o singură dată. în schimb, în cea de-a doua ipoteză, există două sau chiar mai multe moşteniri succesive; astfel, prima moştenire este culeasă de cel de-al doilea *de cuius*, în viaţă la data deschiderii primei moşteniri, pe care o transmite la moarte propriilor moştenitori, caz în care trebuie analizate separat toate moştenirile succesive, pentru a vedea componenţa lor în mod individual, acceptarea în termen, cotele-părţi ce se cuvin moştenitorilor, cota moştenită din prima moştenire intrând în patrimoniul celui de-al doilea *de cuius,* iar apoi, prin retransmitere, în cadrul celei de-a doua moşteniri, în patrimoniul propriilor moştenitori [4, pg.80].

Moştenirea prin retransmitere nu se confundă nici cu moştenirile succesive sau consecutive, pentru că, în primul caz ne aflăm în prezenţa unor moşteniri succesive care nu au fost încă culese şi care se dezbat toate împreună, iar în cel de-al doilea caz există moşteniri succesive care au fost dezbătute individual, pentru fiecare dintre acestea eliberându-se câte un certificat de moştenitor. Trebuie să menţionăm că retransmiterea poate fi şi succesivă, de exemplu atunci când *de cuius,* decedat la data de 1.10.2014, lasă în urma sa un fiu a cărui moştenire se deschide la data de 13.12.2014 şi care nu şi-a exercitat dreptul de opţiune succesorală, iar acesta din urma lasă la rândul său o fiică care decedează în interiorului termenului de opţiune succesorala, caz în care moştenitorul fiicei va putea, prin retransmitere succesivă, să accepte moştenirea lui *de cuius.*

În practică, ordinea în care se stabileşte că o anumită persoană vine la moştenire se va face prin raportare la faptul dacă aceasta poate moşteni în mod direct, îndeplinind condiţiile prevăzute de lege, dacă nu este posibil, se va analiza dacă poate moşteni prin reprezentare iar în final dacă moşteneşte prin retransmitere.

Persoanele care au capacitate succesorală

Persoanele care au capacitate succesorală sunt: persoanele fizice în viaţă, persoanele fizice dispărute, persoanele concepute dar nenăscute, precum şi persoanele juridice în fiinţă la data deschiderii succesiunii.

Persoanele fizice în viaţă la data deschiderii succesiunii

Persoana fizică în viaţă la data deschiderii succesiuni are capacitate succesorală, potrivit art. 2167 C.civ. Egalitatea între cetăţeni, consacrată la nivel constituţional, transpusă în materia succesiunilor, înseamnă că persoanele fizice în viaţă la data deschiderii succesiunii au capacitate succesorală, fără deosebire de rasă, naţionalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenenţă politică, avere sau origine socială.

Capacitatea succesorală există dacă la momentul deschiderii succesiunii persoana era în viaţă, chiar dacă ulterior acestui moment survine decesul acesteia, neavând importanţă cât de lungă sau cât de scurtă este durata vieţii moştenitorului, după deschiderea moştenirii. Am menţionat anterior că în acest caz operează retransmiterea moştenirii, iar drepturile sale succesorale vor reveni moştenitorilor săi, inclusiv dreptul de opţiune succesorală neexercitat.

Dovada că o persoană este în viaţă la data deschiderii succesiunii se face cu actele de stare civilă, iar în ipoteza moştenitorului care a decedat imediat după deschiderea succesiunii, dovada se face cu certificatul de deces sau cu hotărârea declarativă de moarte din care va rezulta că acesta era

în viaţă la data deschiderii moştenirii lui *de cuius* şi că decesul său a survenit la o dată ulterioară acestui moment.

Rezumăm că, persoanele fizice în viaţă, în ziua cînd are loc deschiderea succesiunii are capacitate succesorală indiferent de origine etnică, de opinie, de rasă, de sex, de apartenenţă politică, de naţionalitate, de origine socială sau de avere. Drept dovadă a cestui fapt servesc actele de stare civilă. Dar uneori se creează situaţia cînd moştenitorul care vieţuia la data deschiderii moştenirii, a decedat, şi în astfel de cazuri drept dovadă serveşte sau hotărîrea judecătorească finală ce declară moartea sau certificatul de deces. Cu ajutorul acestor acte se poate dovedi moartea moştenitorului după deschiderea succesiunii.

Dacă survine cazul cînd moştenitorul moare îndată după deschiderea succesiunii, drepturile succesorale care-i aparţineau, aici fiind inclus şi dreptul de opţiune succesorală, se vor alătura întregului său patrimoniu succesoral lăsat de el moştenitorilor săi.

Persoanele fizice dispărute

Cel dispărut este socotit în viaţă dacă nu a intervenit o hotărîre declarative de moarte rămasă definitive", ceea ce înseamnă că persoanele disparate, atît cele declarate disparate prin hotărîre judecătorească, cît şi cele nedeclarate, dar considerate de lege ca fiind dispărute. Potrivit art. 155 C.civ., „Persoana fizică poate fi declarată dispărută fără veste dacă lipseşte de la domiciliu şi a trecut cel puţin un an din ziua primirii ultimelor ştiri despre locul aflării ei. Dispariţia se declară de instanţa de judecată la cererea persoanei interesate.". Textul legal instituie prezumţia că persoana dispărută este în viaţă, fiindu-i astfel recunoscută capacitatea succesorală. Capacitatea succesorală există atât în privinţa persoanelor declarate dispărute prin hotărâre judecătorească, cât şi în privinţa celor nedeclarate dispărute, dar considerate ca atare de lege, respectiv persoanele în legătură cu care nu mai există informaţii că ar fi în viaţă, dar care nu au fost declarate moarte.

Capacitatea succesorală a persoanelor dispărute are caracter provizoriu urmând a fi clarificată, prin reapariţia persoanei dispărute, prin constatarea fizică a decesului ori prin declararea morţii pe cale judecătorească.

Dacă dispărutul reapare, capacitatea sa succesorală este consolidată, ea existând în toata perioada scursă de la dispariţie. Dacă decesul se constată fizic, data la care încetează capacitatea succesorală a dispărutului este cea stabilită în certificatul de deces, în funcţie de aceasta, apreciindu-se existenţa sau inexistenţa capacităţii succesorale raportat la data deschiderii moştenirii. Prin hotărârea definitivă a instanţei de judecată se poate stabili că decesul dispărutului a survenit la o dată ulterioară deschiderii moştenirii la care acesta are vocaţie succesorală. În situaţia în care dispărutul reapare sau se dovedeşte că moartea sa a survenit după deschiderea moştenirii, capacitatea acestuia succesorală se consolidează, având dreptul de a culege moştenirea în cauză în ipoteza în care îndeplineşte şi celelalte condiţii pentru a putea moşteni, fie în nume propriu, fie prin retransmitere. Dacăse va dovedi însă că decesul dispărutului a survenit anterior deschiderii moştenirii celui care lasă succesiunea, cel dispărut va fi considerat că nu a avut capacitate succesorală.

În ipoteza în care se stabileşte ulterior că moartea dispărutului a survenit anterior deschiderii moştenirii, iar acesta a cules moştenirea, se va proceda la restituirea către moştenitorii înlăturaţi sau către cei ale căror cote au fost diminuate prin prezenţa sa între moştenitorii efectivi a tot ceea ce s-a primit din moştenire. în acest caz se poate anula certificatul de moştenitor, prin acordul moştenitorilor şi declaraţiile date în acest sens, urmând ca ulterior să fie eliberat de notar un nou certificat, în concordanţă cu situaţia reală. Nu mai puţin adevărat este că moştenitorii celui dispărut dar decedat înainte de deschiderea moştenirii se vor putea prevala de instituţia reprezentării succesorale pentru a

dobândi cota succesorală a antecesorului lor predecedat, iar în această situaţie ei nu vor moşteni prin retransmitere [6, p.49].

Dacă nu sunt prezenţi toţi moştenitorii ori dacă printre ei se află minori sau persoane puse sub interdicţie ori persoane dispărute, atunci se vor pune sigilii pe bunurile moştenirii în cel mai scurt termen, iar partajul voluntar se va realiza cu respectarea regulilor referitoare la protecţia persoanelor lipsite de capacitatea de exerciţiu sau cu capacitate de exerciţiu restrânsă ori privitoare la persoanele dispărute.

Clarificarea situaţiei juridice a persoanei dispărute interesează şi pe moştenitorii aparenţi, precum şi pe terţii care fac plăţi acestora. Astfel, moştenitorul aparent care află că persoana care a fost declarată decedată prin hotărâre judecătorească este în viaţă păstrează posesia bunurilor şi dobândeşte fructele acestora, cât timp cel reapărut nu solicită restituirea lor iar plata făcută moştenitorilor legali sau legatarilor unei persoane, care reapare ulterior hotărârii declarative de moarte, este valabilă şi liberatorie, dacă a fost făcută înainte de radierea din registrul de stare civilă a menţiunii privitoare la deces, cu excepţia cazului în care cel care a făcut plata a cunoscut faptul că persoana declarată moartă este în viaţă.

Persoanele concepute, dar nenăscute la data deschiderii succesiunii

Începutul capacităţii de folosinţă a persoanei fizice [8, p.32-33], şi implicit al capacităţii succesorale, este reprezentat de momentul naşterii acesteia. Regula cuprinsă în art. 24, alin. (2) C.civ., în ceea ce priveşte începutul capacităţii de folosinţă, comportă o derogare. În acest sens, art. 24, alin. (3) C.civ. stabileşte că „Dreptul la moştenire a persoanei fizice apare la concepţiune dacă se naşte vie. Intervalul de timp cuprins între a trei suta şi a o suta optzecea zi dinaintea naşterii copilului este timpul legal al concepţiunii. El se calculează zi cu zi. Prin mijloace de probă ştiinţifice se poate face dovada concepţiunii copilului într-o anumită perioadă din intervalul de timp sau chiar în afara acestui interval.

Art. 24, alin. (3) C.civ., amintit anterior, se referă în acest caz la capacitatea succesorală anticipată, care reprezintă o aplicaţie a principiului din dreptul roman - *infans conceptus pro nato habetur, quotiens de commodis eius agitur* (copilul conceput trebuie să fie socotit ca născut ori de câte ori aceasta este în interesul său). Capacitatea anticipată de folosinţă există, sub condiţia naşterii copilului conceput viu, însemnând că legea consacră în mod expres capacitatea succesorală de la concepţiune, cu condiţia să se nască viu, nu însă şi viabil, precum în dreptul francez.

În legislaţia noastră civilă, copilul care se naşte viu nu are nevoie, pentru a dobândi capacitatea de folosinţă, să fie şi viabil. Aşa cum s-a arătat în doctrină [6, p.48] soluţia adoptată de dreptul românesc înlătură riscurile controversei medicale a viabilităţii şi simplifică dobândirea personalităţii, arătându-se că va fi considerată persoană copilul născut prematur, dar şi cel cu malformaţii grave, despre care ştiinţa medicală ar susţine că nu poate trai (nu este viabil). Viabilitatea este o capacitate naturală de a trăi, este o prezumţie relativă, care poate fi înlăturată de toţi cei interesaţi să dovedească contrariul, aşa cum se întâmplă în cazul copiilor născuţi prematur sau cu malformaţii. Autorul menţionat arată că neviabilitatea este legată de malformaţiile congenitale sau de anomalii care fac moartea inevitabilă şi iminentă, copilul fiind considerat neviabil în situaţia în care, deşi s-a născut viu, este lipsit de un organ vital, aşa încât este sigur destinat morţii.

În privinţa copilului conceput, pentru a se putea pretinde o moştenire în numele acestuia înseamnă că trebuie făcută dovada faptului material al concepţiei copilului anterior deschiderii moştenirii şi a faptului că acesta s-a născut viu.

În concluzie, un copil născut la cel puţin 180 de zile şi cel mult 300 de zile de la moartea soţului mamei îl va putea moşteni pe tatăl său. În ipoteza în care naşterea a avut loc mai înainte de 180 de

zile sau după 300 de zile de la moartea soţului mamei, copilul îl va putea moşteni pe defunct numai dacă se face dovada, prin mijloace ştiinţifice de probă, că durata concepţiunii în acel caz a fost mai mică sau, după caz, mai mare decât cea stabilită legal. Condiţia încadrării concepţiei copilului In intervalul cuprins între a trei suta şi a o sută optzecea zi dinaintea naşterii copilului poate fi constatată şi de notarul public, spre deosebire de situaţia excepţională (concepţia se situează în afara acestui interval) când se impune dovedirea prin mijloace ştiinţifice în faţa instanţei de judecată. în ipoteza în care această dovadă nu poate fi făcută, copilul nu va putea moşteni nici cu titlu de moştenitor legal, dar nici cu titlu de moştenitor testamentar, nefiind îndeplinită condiţia de a avea capacitate succesorală, condiţie impusă în privinţa ambelor feluri de moştenire. De asemenea, dacă copilul se naşte mort, drepturile recunoscute acestuia de la concepţie se desfiinţează cu caracter retroactiv.

Un alt aspect ce priveşte capacitatea succesorală anticipată a persoanei concepute dar nenăscute, este generat de „drepturile copilului", ori transmisiunea succesorală are caracter universal, adică se referă atât la drepturile, cât şi la obligaţiile ce pot fi evaluate în bani şi care au aparţinut defunctului. Codul civil a consacrat principiul *intra vires hereditatis*, ceea ce face ca persoana concepută dar nenăscută să răspundă pentru pasivul succesoral, numai în limita activului succesoral moştenit. Moştenitorii legali şi cei testamentari răspund pentru datoriile şi sarcinile moştenirii numai cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporţional cu cota fiecăruia.

Excepția legală, clasică este prevăzută de alin. (4) art.2167 CC, este ficțiunea juridică a capacității succesorale anticipate: copilul născut după deschiderea moștenirii se consideră că are capacitate succesorală la momentul deschiderii moștenirii cu două condiții:

a) copilul s-a născut viu;

b) copilul a fost conceput înainte de momentul deschiderii moștenirii.

O problema juridică nouă, care nu are o reglementare expresă, este generată de noile tehnologii de asistare medicală a reproducerii umane. Potrivit Legii nr. 138/2012 privind sănătatea reproducerii, acestea constituie un act medical ce cuprinde ansamblul tratamentelor şi procedurilor de (i) inseminare artificială sau (ii) de fertilizare in vitro, de manipulare medicală în laborator a materialului genetic feminin şi masculin în scopul fecundării artificiale a ovulelor şi implantării acestora.

În acest context, se pune problema, până ce ipotetică, a recunoașterii dreptului de moștenire a copilului născut din inseminare artificială sau fertilizare in vitro de către femeia care era fie soția lui *de cujus* sau partenera, iar după deschiderea moștenirii, ia decizia de a recurge la această tehnologie folosind sperma lăsată de către *de cujus* când era în viață. Din art. 9 al Legea sus-nominalizată rezultă principiului consimțământului lui *de cujus*, ceea ce ar face ilegală folosirea tehnologiei după decesul lui *de cujus*.

Articolul 9. Folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane (4) Folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane este posibilă numai în baza consimţămîntului informat scris al pacienţilor, care va include informaţii veridice şi complete despre:

a) esenţa tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane care urmează a fi folosite;

b) aspectele medicale şi cele legale ale procedurilor ce urmează a fi efectuate;

c) riscurile asociate, efectele secundare şi complicaţiile posibile;

d) rezultatele aşteptate în urma tratamentului efectuat şi factorii de care depinde rezultatul.

(5) Femeia şi bărbatul aflaţi în căsătorie înregistrată în modul stabilit de lege au dreptul la folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane cu condiţia acordului reciproc al soţilor. (6) Femeia şi bărbatul care nu se află în căsătorie înregistrată în modul stabilit de lege au dreptul la folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane cu condiţia acordului

reciproc al partenerilor. (7) Femeile solitare au dreptul la folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane cu utilizarea spermei donatorului în baza cererii semnate de ele.

Articolul 9. Folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane

(11) Persoanele (persoana) care şi-au dat consimţămîntul informat scris pentru folosirea tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane, în cazul naşterii la ei prin această metodă a unui copil, se înscriu ca părinţi ai acestui copil în modul stabilit de Codul familiei şi nu sînt în drept să conteste maternitatea şi paternitatea, făcînd referinţă la aceste circumstanţe.

(12) Copiii născuţi în urma inseminării artificiale sau fertilizării in vitro au aceleaşi drepturi ca şi copiii născuţi prin reproducere naturală.

La fel, potrivit art. 49 alin. (3) lit a) din Codul familiei, nu au dreptul să conteste paternitatea soţul care şi-a dat acordul scris la fecundarea artificială sau implantarea embrionului soţiei.

Articolul 10. Inseminarea artificială cu sperma soţului sau a donatorului

(1) Procedura inseminării artificiale se poate realiza prin:

a) inseminare cu sperma soţului/partenerului;
b) inseminare cu sperma unui donator [11, p.2].

Persoanele juridice în fiinţă la data deschiderii succesiunii

Persoanele juridice există dacă au fost legal înfiinţate. Persoanele juridice au capacitatea de a dobândi prin testament bunuri dintr-o moştenire, dacă la data deschiderii moştenirii au personalitate juridică.

Persoanele juridice care sunt supuse înregistrării au capacitatea de a avea drepturi şi obligaţii de la data înregistrării lor. Cu toate acestea, persoanele juridice arătate pot, chiar de la data actului de înfiinţare, să dobândească drepturi şi să îşi asume obligaţii, însă numai în măsura necesară pentru ca persoana juridică să ia fiinţă în mod valabil, adică legal

Practic noul Cod civil românesc, recunoaşte persoanei juridice capacitatea succesorală, înainte de dobândirea personalităţii juridice chiar şi în ipoteza în care bunurile ce fac obiectul liberalităţii nu sunt necesare pentru ca aceasta să ia fiinţă în mod legal, spre deosebire de dispoziţiile anterioare, când persoana juridică avea capacitate anticipată de folosinţă de la data actului de înfiinţare, în măsura în care bunurile succesorale erau necesare pentru ca aceasta să ia fiinţă în mod valabil.

Principiul specialităţii capacităţii de folosinţă a persoanei juridice, arată că persoanele juridice fără scop lucrativ pot avea doar acele drepturi şi obligaţii civile care sunt necesare pentru realizarea scopului stabilit de lege, actul de constituire sau statu". Din analiza acestui text legal rezultă că acest principiu nu este incident în cazul persoanelor juridice cu scop lucrativ, ce pot primi prin moştenire testamentară bunuri de orice fel, nu neapărat din categoria celor necesare pentru realizarea scopului stabilit de lege, act constitutiv sau statut.

Persoanele juridice nu intră în categoria moştenitorilor legali, numai soţul supravieţuitor şi rudele defunctului având vocaţie la moştenirea legală.

Ca şi în ipoteza capacităţii succesorale a persoanei fizice, pentru ca persoana juridică să aibă capacitate succesorală, ea trebuie să fie în fiinţă în momentul deschiderii moştenirii, neavând importanţă care este durata de existenţă a acesteia ulterior acestui moment. în ipoteza încetării existenţei persoanei juridice, drepturile succesorale vor reveni succesorilor în drepturi ai acesteia (reorganizarea persoanei juridice poate fi realizată prin fuziune, divizare sau transformare), iar în caz de dizolvare, masa succesorală va fi supusă lichidării.

Concluzionăm că, persoanele juridice au capacitatea de a dobîndi – în virtutea testamentului lăsat de defunct – bunurile moştenirii la *data dobîndirii personalităţii juridice* în condiţiile legii, adică de la data înregistrării, dacă sunt supuse înregistrării, iar celelalte persoane juridice de la data actului de dispoziţie care le înfiinţează sau de la data recunoaşterii ori a autorizării înfiinţării lor sau de la data îndeplinirii oricărei alte cerinţe prevăzute de lege [2, pg.423], motiv pentru care persoanele juridice pot moşteni doar în baza testamentului, deoarece acestea nu intră în categoria moştenitorilor legali.

Capacitatea succesorală a persoanei juridice este ţărmurită de scopul pentru care ea a fost înfiinţată, astfel încît legatul- care nu corespunde scopului – va fi nul sau caduc, după cumincapacitatea a existat în momentul întocmirii testamentului sau a survenit ulterior (prin schimbarea scopului de către organele competente), dar înainte de deschiderea moştenirii [7, pg.333].

Concluzionăm că, capacitatea de a moșteni reprezintă aptitudinea unei persoane de a fi subiect al drepturilor și al obligațiilor pe care le presupune calitatea de succesor legal sau testamentar, fiind distinctă atât de capacitatea de folosință, cât și de capacitatea de exercițiu. Are capacitate succesorală orice persoană care se află în viață în momentul deschiderii moștenirii și nu are capacitate succesorală persoana care nu mai există sau care nu există încă la acea dată. Regulile generale în materie de probațiune stabilesc sarcina probei capacității succesorale aceluia care pretinde drepturi asupra moștenirii (moștenitorul în cauză sau succesorii săi în drepturi, după caz). Dovada se face cu actele de stare civilă.

BIBLIOGRAFIE

1.Codul Civil al Republicii Moldova nr.1007-XV din 06.06.2002, în vigoare din 12.06.2002. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-86/661 din 22.06.2002;
2.BACACI Al. COMĂNIŢĂ Gh. Drept civil.Succesiuni, Bucureşti:C.H.Beck, 2006
3.CHIBAC Gh., BRUMA S. ROBU O., CHIBAC N., *Drept civil.* Contracte şi succesiuni.Ediţia a 2-a. Chişinău 2014.
4.CIUHĂ V.,Procedura partajului succesoral,Iaşi: Polirom, 1997,
5.DEAK FR., Tratat de drept succesoral. Bucureşti: Universul Juridic, 2002.
6.NICOLAE, I., Devoluțiunea legală și testamentară a moștenirii. București: Hamangiu, 2016.
7.MERIŞESCU A., DIACONU N., Drept succesoral, Bucureşti: Lumina Lex, 2002
8.R. Matefi, Sinteze şi aplicaţii de drept civil. Partea generală, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2015, p. 32-33.
9.NIKITIUK P., Dreptul la moştenire. Chişinău: Cartea Moldovenească 1982.
10. Potrivit Legii nr. 138/2012 privind sănătatea reproducerii,
11. https://animus.md/cuprins/cartea-a-patra/

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC AND OF A DROUGHT ON THE PLANT PRODUCTION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

IMPACTUL PANDEMIEI COVID-19 ȘI SECETEI ASUPRA SECTORULUI VEGETAL AL REPUBLICII MOLDOVA

Tatiana GUTIUM, drd.
Email: gutium.tatiana1@gmail.com
Institutul Național de Cercetări Economice
Republica Moldova, mun. Chișinău, str. Ion Creangă 45
telefon: (+373 22) 501 114, www.ince.md

Abstract. *The topicality of the research the plant production sector of the Republic of Moldova has increased in situation of the COVID-19 pandemic, the drought and growth of relevance of food security. Development of measures to mitigate the impact of the COVID-19 pandemic and drought it has become vital for Moldova. The research object is the evolution of the plant production sector of Moldova. The purpose of this study is to develop recommendations for mitigating the consequences of the COVID-19 pandemic and natural cataclysms. Statistical methods for conducting research were used to achieve the proposed objectives. Based on the analysis, strengths and weaknesses of the plant production sector of the Republic of Moldova were found which became the basis for the development of proposals for sustainable development of the plant production sector.*
Key words: *food security, impact of drought; impact of the COVID-19 pandemic; plant production sector.*

JEL CLASSIFICATION : *Q10, Q18, Q19.*

1. Introducere

Perspectivele evoluției sectorului agricol în contextul securității alimentare este una dintre cele mai relevante domenii de cercetare a științei economice contemporane, în deosebi pentru Republica Moldova. Interesul semnificativ față de acest obiect de cercetare se datorează impactului negativ al secetei din anul curent și al pandemiei COVID-19. Asigurarea populației cu produse alimentare calitative este un element de bază nu numai a securității alimentare, dar și al securității economice a statului.

Transformările din sectorul agricol cauzate de implementarea Strategiei Naționale de Dezvoltare Agricolă și Rurală pentru anii 2014-2020 (SNDAR 2014-2020) sunt extrem de controversate. Pe de o parte, sunt create premisele pentru o varietate de forme de management, sunt utilizate practici moderne de cultivare a terenurilor prin rotația culturilor agricole și diversificarea lor (conform obiectivului specific 2.1. al Strategiei SNDAR 2014-2020) [Hotărîrea, 2014], iar pe de altă parte, nu a fost dezvoltată infrastructura de irigare la nivelul care ar atenua impactul secetei și nu a avut loc modernizarea forțelor productive din sectorul agricol până la nivelul care ar asigura sporirea competitivității sectorului dat.

2. Obiectivul studiului și metodele aplicate

Obiectul de cercetare este sectorul vegetal al Republicii Moldova.

Scopul principal al studiului este elaborarea recomandărilor pentru atenuarea consecințelor pandemiei COVID-19 și a cataclismelor naturale asupra sectorului vegetal.

În contextul atingerii obiectivului general au fost stabilite următoarele obiective specifice:

- Sistematizarea punctelor tari și punctelor slabe ale sectorul vegetal al Republicii Moldova;

- Sistematizarea efectelor pandemiei COVID-19 și a cataclismelor naturale asupra sectorului vegetal al Republicii Moldova;
- Elaborarea măsurilor și recomandărilor pentru atenuarea consecințelor pandemiei COVID-19 și a cataclismelor naturale.

Pentru atingerea obiectivelor propuse au fost utilizate metode statistice.

Baza informațională a cercetărilor include lucrările științifice din domeniu, seriile de date statistice disponibile a Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova, și anume, seriile anuale pentru perioada anilor 2007-2019 și seriile privind semestrul I perioada anilor 2009-2020, iar în cazul indicatorilor evaluați în raport cu Produsul Intern Brut (PIB), seriile de date statistice sunt pentru perioada anilor 2010-2019, deoarece a fost modificată metodologia de calcul a PIB-lui, conform SCN-2008/SEC-2010.

3. Analiza stării actuale a sectorului vegetal din Republica Moldova (2007 - 2019)

Republica Moldova este un stat agrar, cu terenuri agricole, plantații multianuale, lunci și pășuni, în care predomină exploatații agricole private. Ponderea agriculturii, silviculturii și pescuitului constituie 10,05% în PIB și 41,63% în Valoarea Adăugată Brută (VAB) creată în sectorul real în anul 2019 (Figura 1).

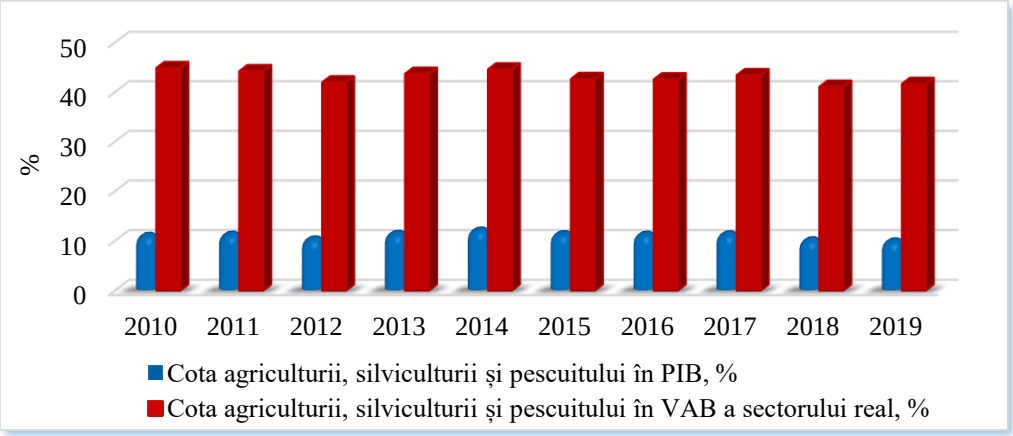

Figura 1. Cota agriculturii, silviculturii și pescuitului în PIB și în VAB a sectorului real, Republica Moldova

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

În perioada anilor 2010-2019, cota agriculturii, silviculturii și pescuitului în PIB sa micșorat cu 1,1 puncte procentuale în 2019 în raport cu a.2010. Această modificare a fost cauzată de creșterea volumului serviciilor, ponderea cărora în PIB constituie în jur de 2/3. Producția globală agricolă include producția vegetală, producția animalieră și serviciile. Cea mai mare cotă îi revine anume producției vegetale, nivelul căreia crește treptat, și în anul 2019 a constituit 71,31%, adică cu 9,4 puncte procentuale mai mult în raport cu a.2007.

Producția vegetală, ca și producția globală agricolă a înregistrat o creștere instabilă în aceleași perioade de timp, diferă numai amplitudinile (Figura 2). Principalii factori de cauzalitate a instabilității sunt factorii climaterici: seceta, grindina, etc. Volumul producției vegetale a diminuat considerabil în anii 2007, 2009, 2012, 2015, și conform datelor provizorii 2020 nu este excepție.

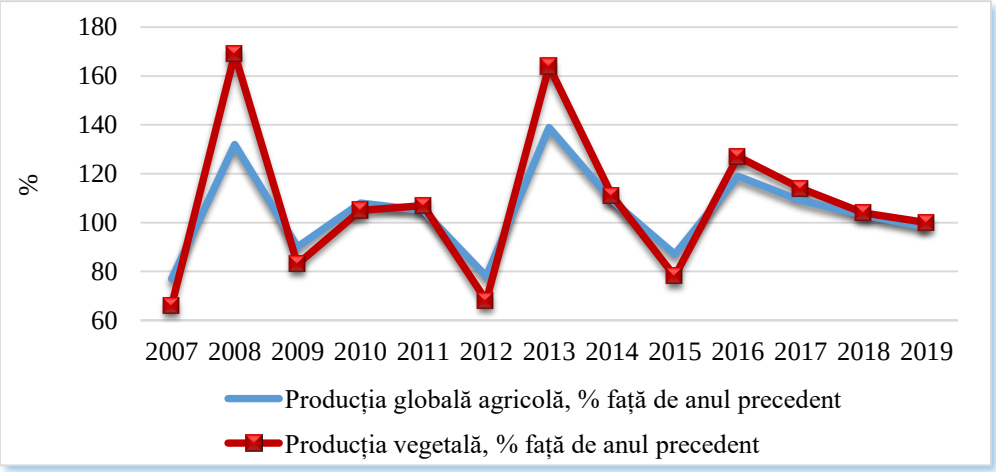

Figura 2. Evoluția producției globale agricole și producției vegetale, Republica Moldova
Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Factorii de constrângere a sectorului vegetal sunt:

- lipsa sistemelor de irigație;
- degradarea solului;
- costurile înalte a lucrărilor agricole, cauzate de prețul relativ înalt la combustibil, tehnica agricolă, piesele de schimb, fertilizanți, etc.;
- sisteme antigrindină insuficiente pe teritoriul Moldovei și dotarea insuficientă cu mijloace antigrindină (rachete, etc.);
- în structura culturilor însămânțate predomină culturile cu valoare adăugată joasă;
- în cazul cultivării culturii floarea soarelui nu toți fermierii respectă repausul de minim 4 ani pe același teren agricol;
- lipsa sistemelor inovatoare de asigurare a gospodăriilor (întreprinderilor) agricole;
- sectorul de producere a semințelor destinate pentru însămânțare și producerea materialului săditor este necompetitiv și slab dezvoltat;
- nu se efectuează frecvent schimbarea soiurilor preconizate pentru reproducere, deoarece producerea îndelungată a semințelor pentru însămânțare a unuia și același soi duce la diminuarea valorii biologice și micșorarea sau chiar dispariția unor însușiri de bază ale semințelor;
- dependența sectorului vegetal de importul de semințe pentru însămânțare, îngrășăminte, produse chimice, tehnică agricolă, piese de schimb;
- selecția soiurilor noi (de exemplu, soiurilor rezistente la secetă) nu este dezvoltată din cauza lipsei de resurse financiare, iar procesul de selecție este foarte costisitor.

Astăzi Moldova importă semințe pentru însămânțare, deși înainte de semnarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană (UE), bunul dat nu numai că acoperea o bună parte a cererii interne, dar și se exporta în Federația Rusă. Conform acordului, numai semințele certificate pentru însămânțare pot fi exportate în țările UE. Standardele pentru bunul dat în Moldova și în țările UE sunt diferite. Semințele moldovenești sunt necompetitive pe piața europeană, din cauza prețului înalt, cauzat de costul ridicat și, în plus, nu corespunde standardelor europene. Ca urmare, Republica Moldova a devenit nu un exportator, ci un importator de semințe, în plus, unele semințe importate sunt modificate genetic, ceea ce are impact negativ atât asupra solului, cât și asupra dezvoltării sectorului vegetal în retrospectivă [Gutium, 2019, p.64].

În perioada analizată sa axat tendința de creștere a cotei producției vegetale produse de întreprinderile agricole în raport cu cea oferită de sectorul individual. Dacă la începutul perioadei în a.2007 în structura producției vegetale prevalează cea produsă de sectorului individual (57,61%), atunci în a.2019 deja cea mai mare cotă îi revine întreprinderilor agricole (53,41%) (Figura 3).

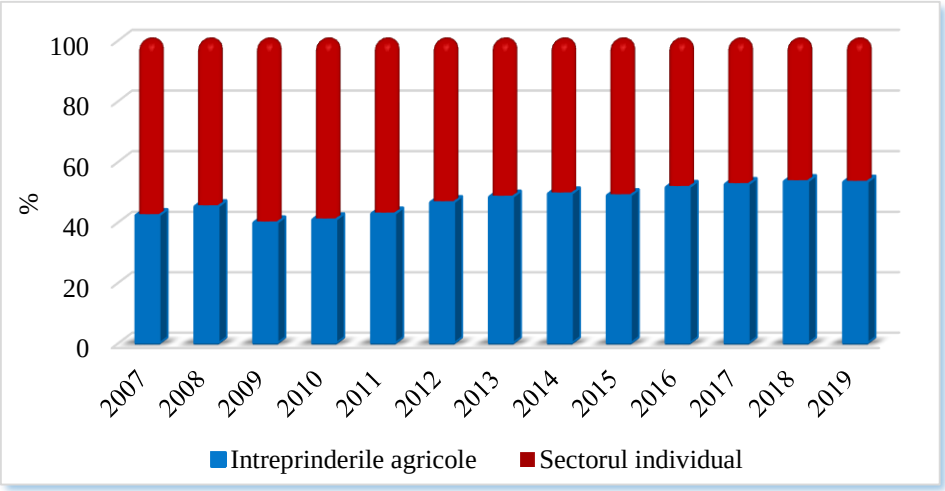

Figura 3. Producția vegetală pe categorii de gospodării, Republica Moldova

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Majorarea ponderii volumului producției întreprinderilor agricole în structura producției vegetale cu 11,02 puncte procentuale în perioada anilor 2007-2019 a fost cauzată de modificarea structurii suprafețelor însămânțate pe categorii de gospodării (Figura 4), de rentabilitatea comparativ joasă a gospodăriilor țărănești și gospodăriilor populației în raport cu întreprinderile agricole.

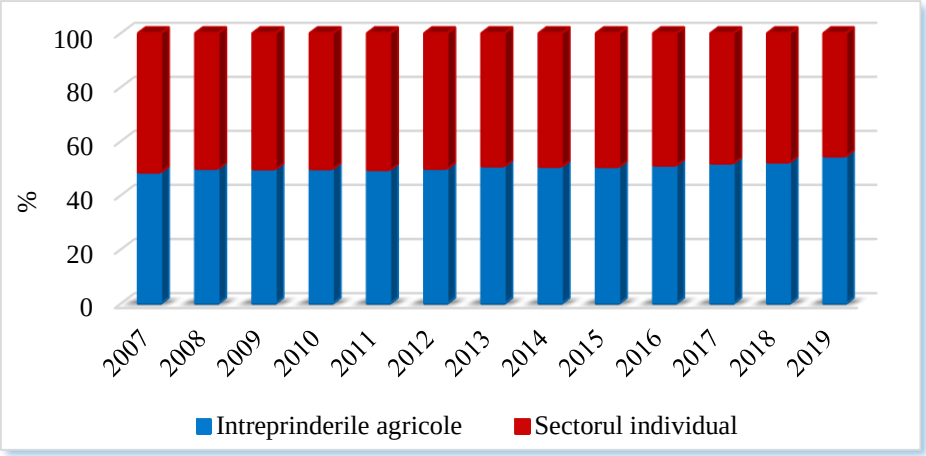

Figura 4. Structura suprafețelor însămânțată pe categorii de gospodării, Republica Moldova

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Roada medie, la majoritatea culturilor agricole, obținută de gospodăriile din sectorul individual este relativ mai mică față de cea obținută de întreprinderile agricole. Analiza dinamicii roadei medie de cereale și leguminoase pe categorii de gospodării a arătat că începând cu a.2012, opozit anilor precedenți 2008-2011, randamentul întreprinderilor agricole la cereale și leguminoase este mai mare în raport cu randamentul sectorului individual (Figura 5).

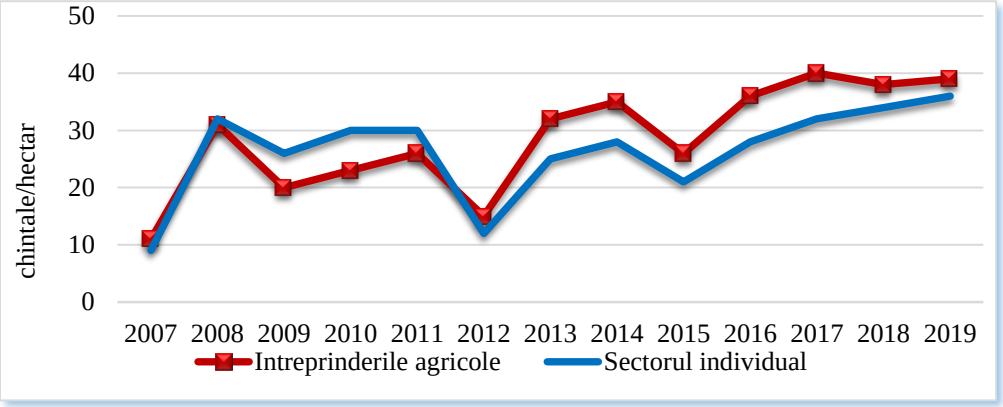

Figura 5. Roada medie de cereale și leguminoase pe categorii de gospodării, Republica Moldova

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Stabilirea trendului dat este cauzată de posibilitățile financiare comparativ majore a gospodăriilor mari în raport cu cele mici, care pot să:

- procure tehnică și utilaj agricol nou;
- întreține un număr mare de echipamente;
- întreține efectiv terenurile agricole conform bunelor practice agricole;
- obțină dotații și subvenții mai mari.

4. Evoluția culturilor agricole și plantațiilor multianuale în Republica Moldova (2007-2019)

Cea mai mare parte a suprafețelor însămânțate cu culturi agricole, 82,95% în a.2019, revine următoarelor patru culturi: porumb pentru boabe, floarea soarelui, grâu, orz (Figura 6). În a.2007 această cotă era mai mică – 76,25% (Figura 7), și pe locul doi în top se afla grâul și nu floarea soarelui. Prin urmare, în perioada analizată nu a avut loc diversificarea culturilor agricole cultivate.

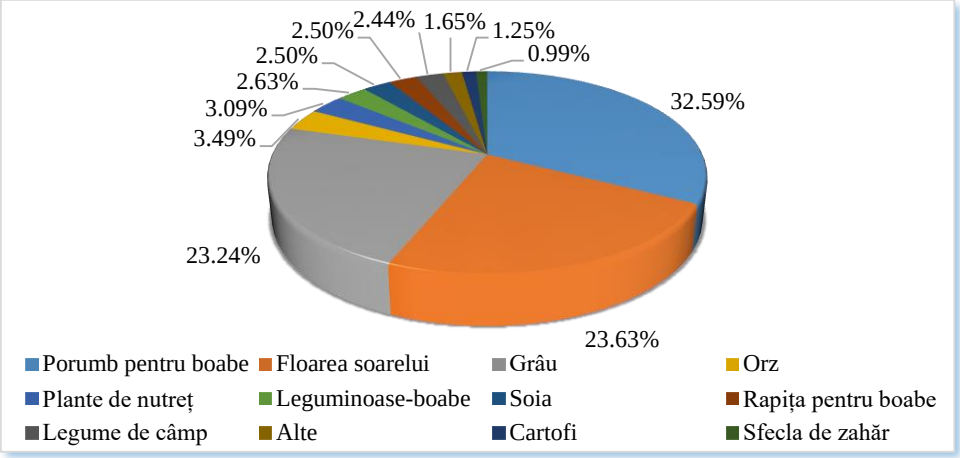

Figura 6. Structura suprafețelor însămânțate pe culturi agricole, 2019

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Floarea soarelui a devenit una dintre cele mai cultivate culturi din Republica Moldova. Deoarece nu toate gospodăriile agricole respectă regula repausului de minim 4 ani de cultivare a acestei culturi pe același teren agricol, degradarea solului va continua, și în anii următori roada medie va diminua.

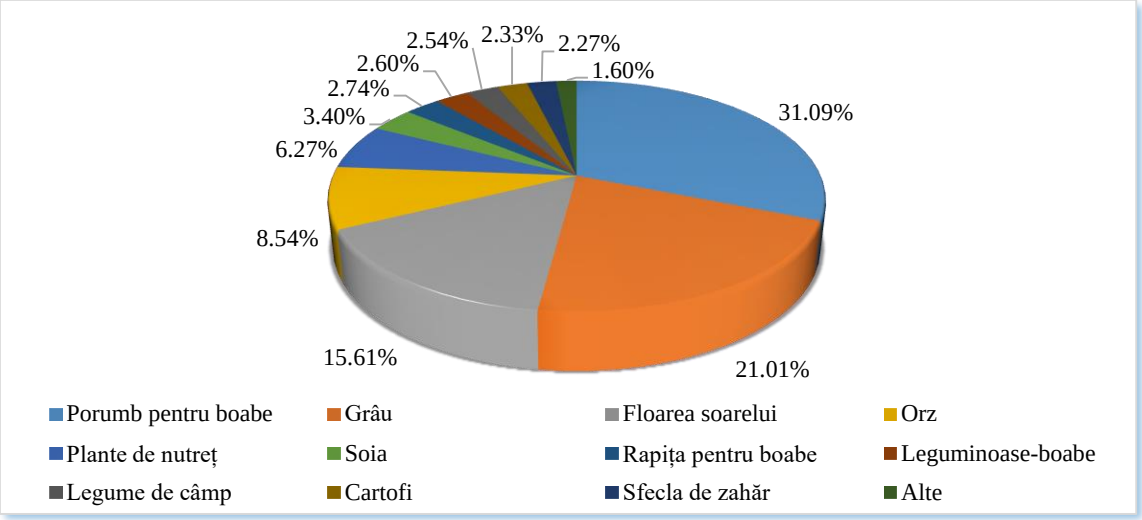

Figura 7. Structura suprafețelor însămânțate pe culturi agricole, 2007
Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Analiza dinamicii principalelor culturi agricole a arătat că cele mai considerabile diminuări au fost înregistrate în anii 2007, 2009, 2012, 2015, când au avut loc cataclisme naturale.

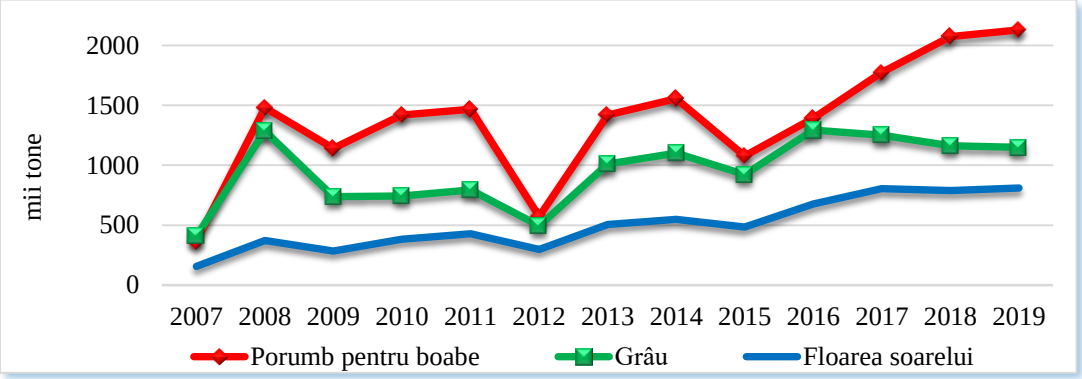

Figura 8. Dinamica producției principalelor culturi agricole, Republica Moldova
Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

În perioada anilor 2016-2019 sa trasat un trend ascendent a producerii porumbului pentru boabe, iar producerea grâului în anii 2017-2019 a înregistrat o scădere lentă.

Este evident că în structura culturilor agricole, anume cerealele se află în top, deoarece la cultivarea cerealelor poate fi utilizată mecanizarea pe scară largă. În plus, cerințele de capital sunt relativ mici, intensitatea muncii utilizate este relativ joasă, cererea pe piața externă este înaltă.

Analiza comparativă a structurii suprafeței plantațiilor multianuale pe culturi în a.2019 (Figura 9) în raport cu a.2007 (Figura 10) a arătat că plantațiile de nuci au înregistrat o creștere de la 5 mii hectare în a.2007 până la 35 mii hectare în a.2019, adică sa majorat de 7 ori. Atractivitatea acestui sector poate fi explicată prin creșterea cererii pe piața externă la bunul dat, prin clima favorabilă pentru cultura dată, prin rezistența culturii la boli și dăunători, precum și prin cheltuielile relativ mici legate cu întreținere.

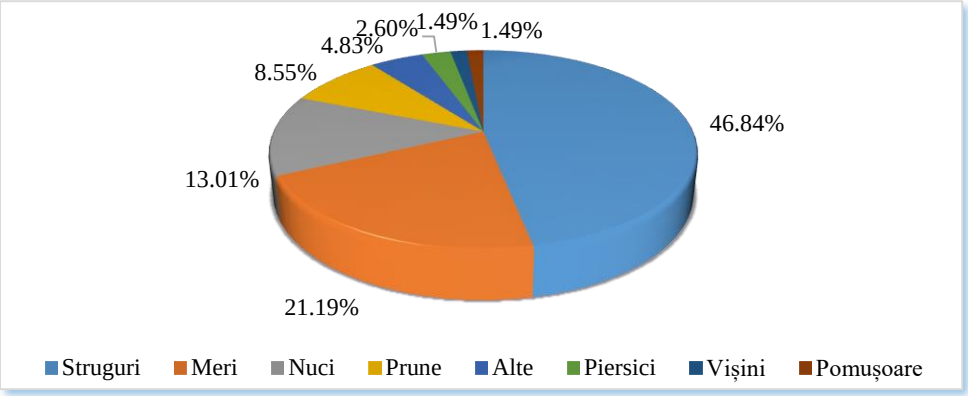

Figura 9. Structura suprafețelor cu plantații multianuale pe culturi, 2019

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Suprafața plantațiilor de viță de vie, în perioada analizată, sa redus cu 16%, iar pomilor de mere cu 13,64%. Una din cauzele economice a acestor reduceri este reorientarea Republicii Moldova spre piața comunității europene, iar pe această piață deja activează alți jucători mari și producția moldovenească nu corespunde totalmente standardelor europene, în plus competitivitatea producției este comparativ joasă, atât în raport cu prețul, cât și în raport cu calitatea.

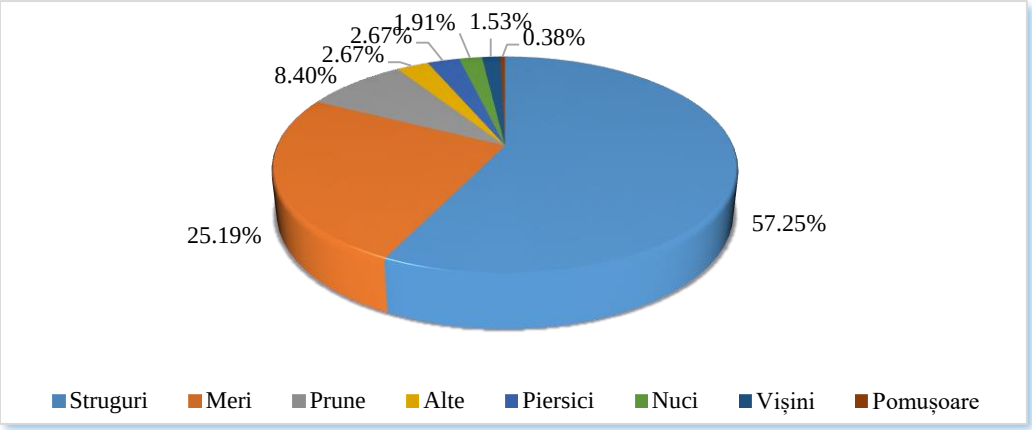

Figura 10. Structura suprafețelor cu plantații multianuale pe culturi, 2007

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Cele mai mari reduceri a recoltei de struguri, în perioada analizată, au fost înregistrate în anii 2010, 2012 și 2019. Recoltarea merelor tot nu a înregistrat un trend sustenabil, reduceri au fost înregistrate în 2009, 2015 și 2019 (Figura 11).

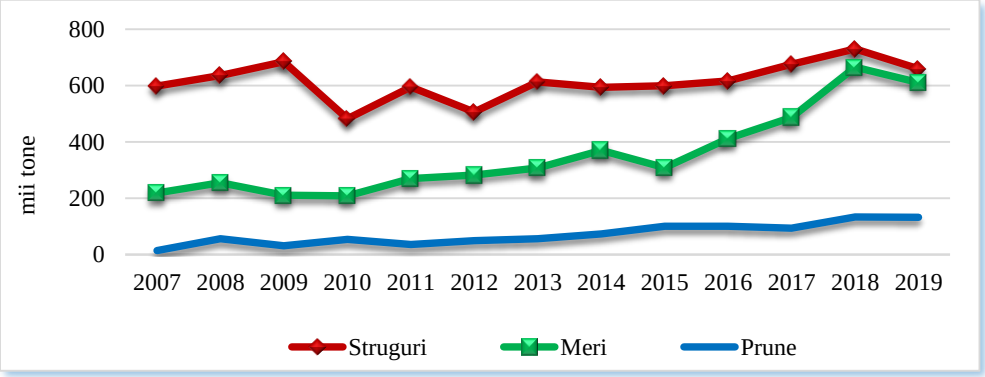

Figura 11. Dinamica recoltei de struguri, mere și prune, Republica Moldova

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Plantațiile multianuale, ca și culturile agricole, sunt vulnerabile în fața cataclismelor naturale: înghețuri, grindina, seceta, ploi torențiale, și în fața bolilor și a dăunătorilor, de aceea atât volumul de producție, cât și roada medie a culturilor sectorului vegetal nu au înregistrat o evoluție sustenabilă.

5. Starea sectorului vegetal din Republica Moldova în primul semestru a anului 2020

Conform datelor Biroului Național de Statistica în prima jumătate a anului curent a scăzut producția vegetală cu 26,8% (Figura 11). Seceta din anul 2020 „a compromis 60,3 mii ha de culturi de toamnă, din care 43,1 mii ha semănături de grâu, 9,1 mii ha – de rapiță și 7,9 mii ha – de orz. Totodată, suprafața culturilor de primăvară, semănate pe suprafețele de culturi de toamnă compromise constituie 17,2 mii ha" [BNS, 2020a].

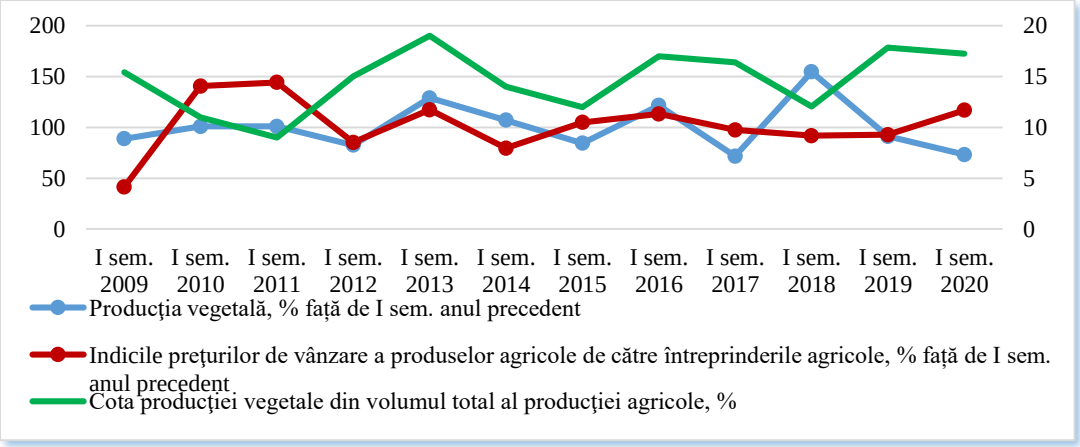

Figura 12. Dinamica producției vegetale, cotei în producția agricolă și indicelui prețurilor de vânzare, Republica Moldova

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Naționale de Statistică al Republicii Moldova [BNS, 2020b]

Întreprinderile agricole în anul curent, ca și în anii precedenți, cultivă preponderent porumb pentru siloz și masă verde, grâu, orz, floarea soarelui, etc., iar în gospodăriile țărănești sunt concentrate semănăturile cu culturi bostănoase, pe când în gospodăriile populației sunt concentrate terenurile agricole sădite cu cartofi, cu legume de câmp și leguminoase pentru boabe.

Roada anului 2020 a fost compromisă nu numai de cataclismele naturale din a.2020, dar și de pandemia COVID-19. Totuși, impactul negativ asupra sectorului vegetal al secetei, grindinei, înghețurilor a fost comparativ mai mare decât impactul pandemiei.

Pandemia COVID-19 a influențat asupra întregului lanț de aprovizionare cu alimente. Blocarea țărilor și închiderea frontierelor a afectat accesul fermierilor la inputul de semințe de însămânțat, material săditor, fertilizatori și produse chimice de protecție a plantelor. Închiderea, în perioada de carantină, a întreprinderilor din sectorul HoReCa, piețelor agricole, instituțiilor de învățământ, grădinițelor a redus în mod semnificativ cererea pe piață pentru produsele agricole, a influențat negativ asupra sectorului vegetal și a avut consecințe economice grave asupra gospodăriilor agricole.

6. Concluzii generale și recomandări

Recolta sectorului vegetal în a.2020 a fost compromisă atât de cataclismele naturale, cum ar fi seceta, înghețurile, grindina, cât și de pandemia COVID-19. În diferite țări au fost aplicate diverse măsuri cu scopul ameliorării situației create. De exemplu „în Franța, unele bănci agricole și companii de asigurări au anunțat că vor acoperi pierderile fermierilor legate de COVID-19, iar în Nepal

organizația Nepal Agriculture Cooperative Central Federation Limited (NACCFL), a organizat vânzarea legumelor proaspete sub sloganul „produse rurale în zonele urbane", în conformitate cu trei pași procedurali: colectarea cererii de la clienți prin e-mail sau apel direct; ambalarea produselor agricole conform cererii; livrarea la domiciliu a produselor agricole" [COVID-19, 2020, p.4]. Altă măsură aplicată în țările asiatice este „facilitarea noilor lanțuri de aprovizionare pentru a permite producătorilor să aibă acces alternativ la intrări și servicii, organizarea acordării serviciilor financiare digitale și piețelor online, pentru a permite micilor fermieri să își extindă afacerile și să acceseze diferite piețe locale" [The Economic Impact, 2020, p.4].

Cu scopul atenuării consecințelor secetei și pandemiei este necesară:

- crearea unei platforme virtuale pentru realizarea produselor agricole;
- dezvoltarea sistemelor de irigație;
- accesul la credite cu rate reduse;
- aplicarea criteriilor de evaluare a riscurilor care să reflecte starea agricolă reală și să fie personalizate în funcție de condițiile locale;
- dezvoltarea sistemului antigrindină și dotarea suficientă cu mijloace antigrindină;
- aplicarea schemelor de asigurare inovatoare, care ar lua în calcul indicii climatici;
- dezvoltarea institutului autohton de selecție;
- aplicarea tehnologiilor agricole moderne.

BIBLIOGRAFIE

1. Activitatea agricolă în ianuarie-iunie 2020. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. 2020a. Disponibil: https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6712
2. Agricultura. Baza de date statistice. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. 2020b. Disponibil: https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=129
3. COVID-19 pandemic outbreak: Overview of the impact on the Agricultural Sector. 2020. Disponibil: https://www.wfo-oma.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID19-WFO-technical-assessment_005082020.pdf
4. Hotărîrea Guvernului Nr. 409 din 04-06-2014 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare agricolă și rurală pentru anii 2014-2020. In: Monitorul Oficial Nr. 152 art. 451, 10-06-2014. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=76222&lang=ro
5. The Economic Impact of COVID-19 on Agriculture in Ninewa. 2020. Disponibil: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/assessments/perma-the_economic_impact_of_covid-19_on_agriculture_in_ninewa_-_rapid_market_analysis.pdf
6. ГУТЮМ, Татьяна. Разработка алгоритма расчёта конкурентоспособности товаров на внутреннем рынке и его место в классификаторе методов оценки конкурентоспособности. В: *Информация и инновации*. 2019, том. 14, № 1, с. 59-66. ISSN 1994-2443.

INTEGRATING MODERN TECHNOLOGY INTO TEACHING, LEARNING AND ASSESSING. PROJECT METHOD

INTEGRAREA TEHNOLOGIILOR INFORMAȚIONALE ÎN PROCESUL DE PREDARE-ÎNVĂȚARE-EVALUARE. METODA PROIECTULUI

Natalia BOLGARI
E-mail: bolgari_natalia@yahoo.com
Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, mun. Chișinău,
str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 61
Tel.:(+373) 22 402 951., web site: www.ase.md

Abstract: *The article characterizes the* ***Project*** *method and its value added in the process of learning. It is tackled both as a teaching method and as an evaluating method. The Project method presumes a mental anticipation of an action and its execution through a concrete research made by the students. Project is also an active method which involves transfer of knowledge, skills development and the strengthening of the students' social skills.* ***Project*** *accomplishment encompasses the following stages: preparing, implementing and evaluating. As an evaluating method* ***Project*** *allows all the participants to assert, based on their interests and individual capacities, through differentiated tasks.*
Key words: *assessing, learning, method, modern technology, project, teaching.*

JEL CLASSIFICATION: A 22

1. Întroducere

Integrarea tehnologiilor moderne în instruire determină schimbarea metodelor şi tehnicilor de lucru în predarea limbilor străine. Utilizarea internetului, a resurselor on-line, a bibliotecilor virtuale, a comunicării on-line, are implicaţii pe care societatea în care trăim le solicită: stimulează şi dezvoltă potenţialul cognitiv multiplu al studenţilor (Teoria Inteligenţelor Multiple, H. Gardner), dezvoltă abilităţile necesare în secolul XXI, contribuie la dezvoltarea abilităţilor de gândire de nivel superior (Taxonomia lui Bloom), orientează procesul de instruire către interesele studenţilor (predare centrată pe student). Astfel se formează profilul unui absolvent autonom în decizii, interesat în cariera sa socio-profesională.

După cum ştim, în secolul XXI un specialist profesionist contemporan trebuie să intrunească următoarele abilităţi: responsabilitate şi capacitate de adaptare; abilităţi de comunicare; creativitate şi curiozitate intelectuală; gândire critică şi gândire sistemică; informaţii şi abilităţi media; abilităţi interpersonale şi de colaborare; abilităţi de identificare, formulare şi soluţionare a problemelor; abilităţi de auto-formare; responsabilitate socială.

În acest context didactica modernă insistă asupra perfecţionării relaţiei predare-învăţare-evaluare deoarece numai în acest mod relaţia obiective-conţinuturi-metodologie-rezultate-reglare devine logică, unitară şi perfectibilă. Profesorul Ioan Cerghit definea predarea ca pe „un ansamblu complex de acţiuni şi comportamente didactice specifice, destinate învăţării". Relaţia predare-învăţarea este exprimată de Ioan Neacşu în termenii „cutiei negre" şi ai dublului feed-back - predarea = input, învăţarea = output, iar apoi învăţarea = input şi rezultatele învăţării = output - predarea fiind „un sistem de acţiuni variate în formă şi conţinut, orientate spre student, din realizarea cărora, în sistemul de interacţiuni profesor-student, ia naştere învăţarea". Profesorul modern lucrează împreună cu studenții săi, cooperând în vederea reuşitei învăţării. Rolurile sunt bine stabilite: profesorul stimulează căutarea şi descoperirea, iar studenţii se vor ocupa de activităţile de căutare şi descoperire, ei participând activ şi conştient la asimilarea cunoştinţelor şi formarea personalităţii. Astfel, se creează un parteneriat în vederea atingerii obiectivelor propuse, a unui standard cât mai înalt în educaţie.

După cum menționează J. Bruner, „a instrui pe cineva într-o disciplină nu înseamnă a-l face să înmagazineze în minte asemenea rezultate, ci a-l învăţa să participe la procesul care face posibilă crearea de cunoştinţe". Lucrând împreună cu studenţii săi, profesorul poate regla şi ameliora activitatea pe parcursul desfăşurării procesului de predare-învăţare şi, nu în ultimul rând, poate aprecia just valoarea eforturilor de învăţare depuse de către studenți pe parcursul activităţilor desfăşurate.

La orele de limbă străină dezvoltarea abilităţilor secolului XXI este posibilă prin intermediul diverselor metode de predare. Cea mai frecvent utilizată este metoda proiectului, o metodă activă care diferenţiază instruirea.

2. Metoda proiectului

Filozoful şi pedagogul francez Gaston Bergher afirma că o educaţie bună presupune menţinerea prospeţimii intelectuale sub forma unor vii dorinţe de a descoperi, de a studia şi inventa, de a cerceta, de a realiza şi valorifica. În acest context, **proiectul**, ca metodă de predare – învăţare – evaluare, generează formarea individuală, progresivă, problematizată, sociorelaţională şi pragmatică a studentului. Aplicând această metodă la orele de limbă străină, putem menţiona că, în procesul activităţii individuale şi în grup, studenţii, puşi în situaţia de a căuta, analiza, sintetiza, asocia şi compara, de a crea un produs final, ce urmează a fi prezentat unui public, îşi formează capacitatea de a demonstra ce ştiu şi, în special, ce ştiu să facă. Astfel ei îşi dezvoltă potenţialul creativ.

Proiectul se constituie atât într-o metodă de învăţare prin acţiune practică cu o finalitate reală, aplicativă, cât şi într-o metodă alternativă de evaluare. Spre deosebire de alte metode, metoda proiectului presupune anticiparea mentală a unei acţiuni, precum şi executarea ei, prin cercetare concretă. Studentul sau grupul de studenți este plasat în centrul acţiunii, oferindu-i-se posibilitatea să-şi afirme independenţa în gândire şi acţiune, dar şi să însuşească direct tehnicile de cercetare, prin efort, cooperare, autocontrol, după îndrumarea iniţială.

Proiectul începe în clasă, prin definirea şi înţelegerea sarcinii de lucru, eventual şi prin începerea rezolvării acesteia, continuă acasă pe parcursul a câtorva zile sau săptămâni, timp în care studentul are permanente consultări cu profesorul şi se încheie tot în clasă, prin prezentarea în faţa colegilor a unui raport asupra rezultatelor obţinute şi, dacă este cazul, a produsului realizat.

Proiectul este o metodă activ-participativă ce presupune transfer de cunoştinţe, dezvoltare de deprinderi şi capacităţi, abordare interdisciplinară, precum şi consolidarea unor abilităţi sociale ale studenților. Prin această metodă, profesorul estompează limita dintre teorie şi practică, prin caracterul activ studenții au posibilitate să asimileze cunoştinţe prin propriile lor experinţe de viaţă să acţioneze şi să rezolve sarcini, autotestându-şi capacităţile cognitive, sociale şi practice.

Confruntându-se cu situaţii veridice, studentul trebuie să caute, să cerceteze, să emită ipoteze, să găsească soluţii, toate acestea ducând la întărirea spiritului de răspundere proprie, la maturizarea gândirii, la o pregătire pentru depăşirea situaţiilor complexe din viaţa reală.

Proiectul, fie individual sau în grup, poate fi şi o metodă alternativă de evaluare deoarece studenții au posibilitatea de a demonstra nu doar ceea ce ştiu, dar şi ceea ce ştiu să facă, punându-şi în valoare deprinderile, priceperile şi abilităţile.

Pentru a folosi în mod eficient metoda proiectului şi a integra tot ce poate oferi resursa numită calculator, sunt foarte importanți pasii pe care îi întreprinde dascălul pentru planificarea şi proiectarea unităţii de învăţare. Proiectele studenţilor se stabilesc de comun acord cu aceştia la începutul unităţii de învăţare, vor fi monitorizate pe tot parcursul unităţii de învăţare iar produsul, de grup şi individual, prezentat la finele unităţii de învăţare.

Ce face profesorul?

1. ***Stabileşte obiectivele de referinţă sau competenţele specifice şi analizează conţinutul unităţii de învăţare.***
2. ***Stabileşte obiectivele operaţionale*** pornind de la competenţele specifice, obiectivele de referinţă şi abilităţile necesare de a fi dezvoltate în conformitate cu programa analitică.
3. ***Decide asupra tipului de proiect (inter-, pluri- sau transdisciplinar)*** pentru a-i ajuta pe studenţi să se axeze pe teme şi concepte importante care vizează conexiunile între disciplini şi a acestora cu viaţa reală.
4. ***Planifică evaluarea continuă*** a studenţilor în procesul de realizare a proiectelor individuale şi de grup.
5. ***Selectează activităţi de învăţare după interesele*** studenţilor.
6. ***Stabileşte rolurile studenţilor în grupul de proiect.*** Studenţii îşi asumă deseori roluri din viaţa reală şi trebuie să îndeplinească sarcini pline de semnificaţie.

Deci, înainte de a demara un proiect, profesorului îi revine sarcina de a răspunde la câteva întrebări:

- ✓ Demersul evaluativ se va centra pe proces, pe produsul final sau pe ambele elemente?
- ✓ Profesorul va fi evaluatorul final, coordonatorul întregii activităţi sau consilierul permanent al studenților pe parcursul realizării proiectului?
- ✓ Structura proiectului este propusă de către profesor sau aparţine în exclusivitate studenților?
- ✓ Resursele sunt puse la dispoziţia studenților încă de la începutul activităţii sau trebuie identificate şi utilizate adecvat de către aceştia?

Realizarea unui proiect presupune parcurgerea mai multor etape:

Pregătirea proiectului:

- identificarea unei teme (tema poate fi propusă de către profesor, de către studenți sau negociată cu studenții);
- conturarea obiectivelor;
- formarea echipelor de lucru;
- stabilirea sarcinilor de lucru şi a timpului alocat;
- precizarea cadrului necesar dezvoltării proiectului (cunoştinţe teoretice necesare);
- resurse materiale şi de timp;
- alegerea modalităţii de prezentare: proiectele se pot concretiza în lucrări ştiinţifice, referate, monografii, reviste, mape tematice, albume, culegeri de texte, prezentări PowerPoint, etc.

Implementarea proiectului*:*

Stadiu de pregatire - stabilirea rolurilor în cadrul echipei:

secretarul – notează ideile membrilor grupului şi planifică întâlnirile echipei;

moderatorul – facilitează comunicarea în cadrul grupului şi răspunde de multiplicarea materialelor bibliografice;

raportorul – prezintă concluziile, soluţiile finale ale grupului.

Implementarea propriu-zisă:

- culegerea, organizarea şi prelucrarea informaţiilor cu referire la tema selectată;
- elaborarea unui set de soluţii posibile ale problemei;

- evaluarea soluţiilor şi selectarea variantei optime;
- executarea proiectului;
- dirijarea acţiunii de către profesor;
- finalizarea acţiunii;
- prezentarea proiectului/produsului final.

Evaluarea proiectului

Pentru o evaluare cât mai obiectivă este necesar să se ia în considerare câteva *criterii generale de evaluare* care vizează:

- *calitatea proiectului/produsului*:
  - *validitatea*: nivelul la care proiectul reuşeşte să acopere unitar şi coerent, logic şi argumentat, câmpul tematic propus;
  - *completitudinea*: modalitatea în care au fost valorizate conexiunile şi perspectivele interdisciplinare, competenţele teoretice şi practice;
  - *elaborarea şi structurarea*: vizează acurateţea şi rigurozitatea demersului ştiinţific, logica şi argumentarea ideilor, coerenţa, corectitudinea ipotezelor şi concluziilor;
  - *calitatea materialului utilizat*: relevanţa conţinutului ştiinţific, semnificaţia şi acurateţea datelor colectate, strategia de prelucrare şi colectare a datelor;
  - *creativitatea*: gradul de noutate pe care îl aduce proiectul în abordarea tematicii, măsura în care studentul optează pentru o strategie originală, inedită.
- *calitatea activităţii studentului*
- *raportarea studentului la temă*: măsura în care studentul a făcut ceea ce trebuia sub aspectul validităţii şi relevanţei abordării temei proiectului:
  - *performarea sarcinilor*: nivelul de performanţă pe care îl atinge studentul în realizarea diferitelor părţi componente ale proiectului;
  - *documentarea*: modalitatea în care a fost realizată documentarea (de totalitate de către student sau cu sprijinul profesorului);
  - *nivelul de elaborare şi comunicare*: nivelul de comunicare pe care îl atinge studentul în momentul prezentării proiectului, accesibilitatea informaţiei etc.;
  - *greşelile*: nivelul la care se manifesta greșeli (științific sau prezentare), tipul de greşeli (scuzabile, acceptabile sau fundamentale), frecvenţa greşelilor;
  - *creativitatea*: originalitatea stilului studentului;
  - *calitatea rezultatelor*: utilitatea proiectului în sine şi a activităţii desfăşurate de către studenți.

Proiectele bune sunt construite având încă de la început clare obiectivele de evaluare. Planificarea evaluării ne asigură de faptul că un proiect rămâne focalizat asupra obiectivelor de învăţare şi ar trebui realizată înainte de determinarea activităţilor de învăţare şi a sarcinilor de lucru specifice. Planul de evaluare include metodele şi instrumentele de evaluare care definesc aşteptările cu privire la calitatea produselor şi a performanţelor studenţilor cît şi modalităţile de monitorizare a procesului de învăţare al studenţilor. Planul ar trebui să implice şi studenţii în vederea stabilirii obiectivelor de învăţare, în revizuirea şi administrarea propriului progres de învăţare precum şi în reflectarea asupra lor după finalizarea proiectului. Pentru a ajuta la antrenarea studenţilor în procesele de evaluare, trebuie să le asigurăm criterii clare de la început, exemple şi linii directoare pentru o activitate de calitate ridicată,

oportunităţi de monitorizare a propriului progres, metode de utilizare a unui feedback constructiv şi încorporarea feedback-ului de la ceilalţi pentru a îmbunătăţi activitatea proprie.

Realizarea şi prezentarea unui proiect are loc prin intermediul diverselor metode şi tehnici, in conformitate cu scopul final al proiectului şi obiectivele operaţionale ce sunt vizate prin acest proiect.

Cu privire la tipul proiectului şi al modului de realizare se pot aplica următoarele opţiuni:

- **Realizarea unei prezentări** – o modalitate de susţinere a prezentărilor orale adresate unui public; folosirea diverselor elemente multimedia, cum ar fi imagini, sunete, filme, hyperlink-uri către site-uri web sau alte dosare, etc. Ulterior, studenţii pot prezenta documentările, propunerile sau constatările în faţa unui public real, realiza un portofoliu, prezenta rezultatele analizelor şi chestionarelor, prezenta proiectul la o conferinţă ştiinţifică, realiza proiectul său personal.
- **Crearea unei publicaţii (bulletin informativ, ziar, broşură sau afiş)** – o modalitate de a crea o comunicare scrisă cu propoziţii complete menite să fie citite de alte persoane, cu o combinaţie de text şi imagini, diagrame şi grafice. Ulterior, studenţii sunt capabili să realizeze un buletin informativ pentru o organizaţie reală, un ghid sau broşură de călătorie, o broşură informativă sau persuasivă, un priect de serviciu, un afiş informativ, persuasiv sau cu instrucţiuni, un meniu cu bucate specifice unei perioade sau culturi, etc.
- **Realizarea unui wiki** – o modalitate bazată pe web, orientată spre text cu posibile hyperlink-uri şi imagini; posibilitatea existenţei unor pagini secundare şi categorii; publicarea de informaţii curente sau cercetare pentru un public din afara sălii de clasă; comunicarea cu un public internaţional; contribuţia la cercetarea problemelor din lumea reală şi rezolvarea lor, etc. Ulterior, studenţii sunt capabili să realizeze portofolii, să furnizeze un organizator grafic pentru cercetare, să furnizeze un spaţiu pentru înţelegerea în colaborare a lucrărilor scrise, experimentelor, cercetărilor, să organizeze şi colecteze link-uri ale blog-urilor altor studenţi, să prezinte unele fragmente de idei, să organizeze şi să prezinte informaţii pentru proiectele destinate conferinţelor ştiinţifice.
- **Realizarea unui blog -** o modalitate bazată pe web, orientată spre text cu posibile hyperlink-uri şi imagini cu format tip jurnal, intrări datate cu informaţiile curente în partea superioară; răspunsuri de la cititori; publicarea informaţiilor curente sau cercetare pentru un public dincolo de sala de clasă; colectarea şi schimbul de informaţii cu ceilalţi din afara sălii de clasă. Ulterior, studenţii sunt capabili să reflecteze asupra celor citite sau asupra discuţiilor din sala de clasă, să investigheze subiectele online şi apoi să raporteze cu privire la cercetare, să înregistreze progresul unui grup la un proiect, să discute despre experienţele împărtăşite în sala de clasă, să copieze şi să alipiască citate care dau de gândit din alte blog-uri sau alte resurse web, şi apoi să ofere idei cu privire la subiect.

3. Avantajele utilizării metodei proiectului

În vederea eficientizării procesului instructiv-educativ putem identifica următoarele avantaje ale proiectului: *studenţii se află în centrul procesului de instruire; proiectul se axează pe obiectivele operaţionale aliniate competenţelor specifice, respectiv obiectivelor de referinţă; proiectul implică metode de evaluare multiple şi continue; proiectul implică sarcini de lucru şi activităţi conectate, care se desfăşoară într-o anumită perioadă de timp; proiectul are conexiuni cu lumea reală; studenţii îşi demonstrează cunoştinţele şi abilităţile prin intermediul performării propriu-zise şi a produselor care sunt publicate, prezentate sau afişate; tehnologiile moderne îmbunătăţesc procesul de învăţare al studenţilor; abilităţile de gândire de nivel superior sunt incluse în activitatea de proiect; strategiile de*

instruire variate sprijină diverse stiluri de învăţare. În timp ce lucrează la proiecte, studenţii îşi dezvoltă abilităţi reale, corespunzătoare secolului XXI — multe din acestea fiind solicitate de angajatorii din zilele noastre — cum ar fi: capacitatea de a conlucra cu ceilalţi; de a lua decizii bine gândite; de a avea iniţiativă; de a rezolva probleme complexe; de auto-direcţionare; de a comunica eficient.

Metoda proiectului ca metodă alternativă de evaluare oferă şansa de a analiza în ce măsură studentul foloseşte adecvat cunoştinţele, instrumentele, materialele disponibile în atingerea finalităţilor propuse, scoate studenții şi cadrul didactic din rutina zilnică, pune studenții în situaţia de a acţiona şi a rezolva sarcini în mod individual sau în grup, autotestându-şi capacităţile cognitive, sociale şi practice. Această metodă se constituie într-o formă de evaluare motivantă pentru studenți, în ciuda faptului că presupune un volum de muncă sporit şi necesită cercetare continuă.

Referitor la metoda proiectului, se poate observa cu uşurinţă că prin statutul profesorului, acela de consilier, se reduce factorul de stres, iar evaluarea are ca prim scop îmbunătăţirea activităţii şi stimularea studentului şi nu sancţionarea cu orice preţ, lucru posibil datorită faptului că activităţile de evaluare cuprind materiale elaborate de-a lungul unui interval mai mare de timp.

Prin această metodă sunt descurajate speculaţiile şi învăţarea pentru notă, studenții devenind mai conştienţi de responsabilitatea pe care şi-o asumă în rezolvarea sarcinilor în care sunt implicaţi activ. În cadrul unor astfel de metode, studentul este implicat activ atât în realizarea unor materiale, acţiuni prin care îşi dezvoltă personalitatea, cât şi în propria evaluare, acesta dezvoltându-şi capacitatea de autoevaluare prin apelarea la autoreflexivitate asupra propriei munci şi asupra progreselor înregistrate. Aşa cum s-a putut constata, metoda proiectului trebuie privită prin prisma interacţiunii predare-învăţare-evaluare, întrucât ea nu poate fi catalogată la modul exclusiv drept metodă de evaluare sau de predare-învăţare. Această metodă asigură un demers interactiv al actelor de predare-învăţare-evaluare, adaptat nevoilor de individualizare a sarcinilor de lucru, valorificând şi stimulând potenţialul creativ şi originalitatea studenților. Prin apelul la metodele alternative de evaluare se asigură o mai bună punere în practică a cunoştinţelor, exersarea priceperilor şi capacităţilor în diverse contexte şi situaţii, iar cunoştinţele asimilate sunt uşor integrate şi operaţionalizate.

Totodată, nu toate unităţile de învăţare trebuie să includă un proiect realizat prin intermediul calculatorului, însă în momentul în care învăţarea pe bază de proiect este adecvată, integrarea unui proiect poate stimula semnificativ procesul de învăţare. Există nivele diferite de modelare a proiectelor. Unele unităţi de învăţare sunt bazate pe proiect de la început până la sfârşit, în timp ce altele includ un proiect ca şi experienţă culminantă sau într-un anumit segment al unităţii.

4. Concluzii

În concluzie, putem menţiona că integrarea tehnologiilor noi în procesul de instruire a schimbat procesul de predare-învăţare nu numai ca formă dar şi ca conţinut, antrenând metode şi tehnici noi de predare. Ca exemplu a fost tratată metoda proiectului, o metodă interactivă şi, totodată, progresivă, ce contribuie la evoluarea individuală a studentului dezvoltându-i abilităţile necesare unui viitor specialist profesionist. Metoda proiectului corespunde paradigmei educaţionale moderne prin faptul că se constituie în metode de activare ale studentului prin rezolvarea originală a sarcinilor, prin libertatea de alegere şi de acţiune, prin modalitatea de procesare a informaţiilor, prin interacţiunea cu semenii lor şi cu mediul înconjurător. În urma aplicării acestei metode, studenții se dovedesc foarte receptivi, participând cu entuziasm la realizarea proiectului, simțindu-se motivaţi şi stimulaţi în dezvoltarea şi manifestarea personalităţii. După cum am menționat anterior, evaluarea are ca prim scop îmbunătăţirea activităţii şi stimularea studentului şi nu sancţionarea cu orice preţ. Prin metoda

proiectului se creează un climat psihosocial relaxant, în care rolul profesorului este acela de partener al studentului în demersul instructiv-educativ, astfel şcoala modernă putând să răspundă nevoilor beneficiarilor săi.

BIBLIOGRAFIE

1. BRUT, Mihaela, *Instrumente pentru E-learning. Ghidul informatic al profesorului modern,* Editura Polirom, Bucureşti, 2006, 248 p., ISBN: 973-46-0251-9
2. CERGHIT, I., *Metode de învăţământ,* Editura Polirom, Iaşi, 2006, 320 p., ISBN: 973-46-0175-X
3. CERGHIT, Ioan, *Sisteme de instruire alternative şi complementare. Structuri, stiluri şi strategii*, Editura Polirom, Bucureşti, 2008, 400 p., ISBN: 978-973-46-1016-7
4. IONESCU, Mihaela, *Managementul clasei. Un pas mai departe. Învăţarea bazată pe proiect,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2003, ISBN: 9738289467
5. O'MALLEY, J. M., PIERCE, L.V. *Authentic Assessment for English Language Learners,* Longman, 1996, 288 p., ISBN-13: 978-0201591514
6. TRAIAN, Anghel, *Instrumente şi resurse Web pentru profesori,* Editura ALL, Bucureşti, 2009, 288 p., ISBN: 978-973-571-938-8
7. http://ro.wikipedia.org/wiki/Web 2.0,

RELANSAREA ECONOMIEI REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19

[1]Rodica CRUDU, dr.
e-mail: crudu.rodica@ase.md
[2]Ruslan MAHMADBECOV
e-mail: mahmadbecov.r@gmail.com
[1,2]Academia de Studii Economice din Moldova (ASEM)
MD-2005, Republica Moldova, Chisinau, str. Banulescu-Bodoni, 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *Circumstanțele create de pandemia COVID-19 necesită noi abordări strategice și căi de soluționare pentru a face față provocărilor și instabilităților din mediul economic, inclusiv pentru a susține relansarea și restructurarea economiei naționale pentru perioada post-COVID-19. Studiile arată că atât PIB-ul mondial cât și cel național va scădea, în diferite proporții, în dependența abilității de manevrare a economiei pe parcursul pandemiei. Întreprinderile mici și mijlocii rămân a fi ținta cheie în repornirea cu succes a economiei, acestea reprezentând 90% din întreprinderile din sectorul privat din țară și antrenând 60% din populație aflată în câmpul muncii. Sondajele efectuate în rândul companiilor din diferite sectoare ale economiei arată că venitul lor a scăzut pe perioada stării de urgență cu 50% și mai mult, unele aflându-se la limitele insolvenței, iar altele disponibilizând resursele umane, astfel sporind creșterea șomajului. Prezentul articol are drept obiectiv analiza masurilor inițiate și aplicate de autorități în vederea susținerii mediului de faceri autohton, precum și instrumentele de remaniere aplicate de firme pentru a supraveţui în condiţii pandemice. Analiza sondajelor realizate de diverse instituţii în vederea evaluarii impactilui crizei pandemice asupra economiei a servit drept instrument important în aceasta cercetare. Rezltatele cercetării scot în evidență faptul că Guvernul Republicii Moldova a încercat să intervină în situația de criză prin oferirea garanțiilor de stat în proporție de 80% pentru crditele contractate de întreprinderi în scopul suplinirii capitalului circulant și de investiții, valoarea maximă a creditului nedepășind 5 mln. lei. O altă măsură a fost susținerea întreprinderilor în procesul de digitalizare și trecere la opearea on-line, iar ideile și măsurile solicitate de către companii de a introduce vacanța fiscală, conform unor sondaje, rămâne a fi neîntreprinsă. Prin urmare, criza este momentul imperativ al implicării statului în gestionarea proceselor de amortizare al efectului negativ și ajustare la normal prin intermediul modelului macroeconomic și al instrumentelor fiscale și financiare.*

Key Words: *Criză, COVID-19, depășirea crizei pandemice, digitalizare, facilități fiscale, întreprinderi mici și mijlocii, pandemie, plan strategic, producători autohtoni, Republica Moldova, relansare economică, șomaj*

JEL CLASSIFICATION: G38, P40, P41, P44

Introducere

Pentru a vorbi despre o eventuală relansare a economiei naționale, despre planuri de acțiuni strategice concrete și despre abordarea soluțiilor de depășire a crizei, ar trebui să începem cu deslușirea cât mai bine a naturii crizei economice actuale, pentru a nu stârni instabilități, conflicte şi contradicţii la nivelul direcţiilor asumate şi al mijloacelor utilizate, îngreunând revenirea la normal. Așadar, criza economică COVID-19 nu este o criză obișnuită, ciclică, ale cărei cauze să provină din sfera dezechilibrelor financiare, precum a fost criza economică din 2008-2009, în ciuda epuizării etapei de expansiune a ciclului economic actual, care este un element comun [Marinescu C., 2020]. Criza actuală provine din imobilizarea spontană, completă a sectoarelor economice pentru perioada restricțiilor sociale și impunerea normelor sanitare stringente pe parcursul stării de urgență, care au denaturalizat echilibrele economice în cererea și oferta agregată, în investiții, în consum, în lanțurile valorice parțiale și întregi, precum și în cele de aprovizionare.

Economia Republicii Moldova, fiind una vulnerabilă, aflată în procesul de tranziție și resprofilare din cauza precedentelor crize politice, a fost afectată profund. Incertitudinea și imposibilitatea de a interveni pe termen lung, au determinat autoritățile Republicii Moldova să adopte mai multe măsuri menite să stabilească un cadru de gestionare a crizei pandemice și să minimizeze efectele negative ale acesteia asupra economiei Republicii Moldova, cetățenilor în general și mediului de afaceri. Acestea, însă, nu erau pregătite din punct de vedere logic și nu au putut reacționa corespunzător. Pentru a determina care ar fi măsurile potrivite de întreprins pentru relansarea economiei naționale și revenirea la noua normalitate, acest studiu urmărește atingerea următoarelor obiective:

- Identificarea sectoarelor economice vulnerabile și aflate în abisul crizei economice;
- Determinarea măsurilor întreprinse de Întreprinderile Mici și Mijlocii (ÎMM-uri), ca verigi de bază ale economiei naționale, pentru a rămâne active și pentru a evita falimentarea;
- Evaluarea măsurilor întreprinse de instituțiile statului, precum și cele ale partenerilor externi în sensul repornirii, activării și ajustării proceselor economice din țară.

Epidemia de covid-19 reprezintă un test semnificativ pentru economia mondială si națională.

Profunzimea recesiunii și viteza recuperării economice depind de cât de repede virusul va putea fi ținut sub control și de cât de puternice și coordonate vor fi acțiunile țărilor în politica monetară și fiscală. Acest articol se focusează pe măsurile întreprinse de uniunea europeană în general și republica moldova, în particular, pentru susținearea și relansarea economiei.

Uniunea Europeană și măsuri de răspuns la criza COVID-19

Criza economică COVID-19 este un șoc major pentru economiile globale și europene, iar modul în care principalele puteri economice mondiale decid să gestioneze situația economică este diferită. Statele membre ale UE au adoptat deja sau adoptă în continuare măsuri bugetare, de lichiditate și de politici pentru a crește capacitatea sistemelor lor de sănătate și pentru a oferi ajutor cetățenilor și sectoarelor care sunt afectate în mod special.

Liderii UE au convenit asupra următoarelor patru domenii prioritare la nivelul UE ca nivel :1) limitând răspândirea virusului; 2) asigurarea furnizării de echipamente medicale; 3) promovarea cercetării pentru tratamente și vaccinuri; 4) sprijinirea locurilor de muncă, a întreprinderilor și a economiei [KPMG, 2020]. În ceea ce privește a patra prioritate de mai sus, la 23 aprilie 2020, liderii UE au aprobat un pachet de 540 miliarde EUR de trei plase de siguranță pentru lucrători, întreprinderi și state membre. Pachetul constă din:

- 100 miliarde EUR - Sprijin pentru reducerea riscurilor de șomaj în caz de urgență (SURE), contribuind la conservarea locurilor de muncă și la sprijinirea familiilor. [European Commission (a), 2020];
- 200 miliarde EUR - Fond paneuropean de garantare pentru împrumuturi acordate companiilor (Banca Europeană de Investiții);
- 240 miliarde EUR - Sprijin pentru criza pandemiei pentru statele membre (Mecanismul european de stabilitate).

De asemenea, UE a luat măsuri pentru redirecționarea fondurilor UE pentru a ajuta statele membre. Pentru a amortiza lovitura asupra nivelului de trai ale oamenilor și a stării economiei comunitare, Comisia Europeană a adoptat un răspuns economic cuprinzător crizei pandemice, acordând lichidități întreprinderilor mici și sectorului medical, aplicând flexibilitate deplină a normelor fiscale aplicate firmelor, și revizuind regulile privind ajutorul de stat și a înființat o investiție de 37 miliarde EUR pentru răspunsul la coronavirus. De asemenea, a propus redirecționarea tuturor fondurilor structurale disponibile către răspunsul la coronavirus. Fermierii și pescarii vor primi, de asemenea, sprijin, la fel și cei mai lipsiți de ajutor. O inițiativă de solidaritate a UE pentru sănătate în

valoare de 3 miliarde EUR va răspunde nevoilor sistemelor de sănătate ale statelor membre. Au fost alocate până la 800 de milioane EUR prin Fondul de solidaritate al UE, care a fost modificat pentru a oferi sprijin statelor membre afectate de crize de sănătate publică, precum cea cauzată de COVID-19 și altele 3,1 miliarde EUR suplimentare deblocate din bugetul 2020 pentru a răspunde crizei COVID-19. [KPMG, 2020]

Mai mult, conform Comisiei Uniunii Europene [European Commission (b), 2020], liderii UE au căzut de acord ca noul cadru financiar multianul 2021-2027 să se concentreze pe relansarea economică și dezvoltarea durabilă a UE pe termen mediu și lung. Planul de recuperare "Next Generation EU (NGEU)" are menirea să protejeze piața unică comunitară, să stabilizeze balanțele de plăți de-a lungul Europei, să re-creeze locuri de muncă distruse de pandemie. Pentru punerea în aplicare a acestui plan de recuperare, Comisia Uniunii Europene va fi autorizată să contracareze împrumuturi de panala 750 miliarde EUR, în numele Uniunii, de pe piețele de capital internaționale. Planul NGEU este bazat pe ideea susținerii țărilor membre în eforturile sale de relansare a economiilor naționale, inclusiv prin susținerea investițiilor private utilizând diferite instrumente. Unul din ele este ajutorul pentru provenirea insolvenței companiilor înregistrate în UE, care sunt economic viabile, care nu au avut dificultăți financiare la sfârșitul anului 2019 și care au fost profund afectate de criza pandemică, alocându-se 300 mlrd. EUR. Acestă măsură țintește spre relansarea accelerată a economiei Uniunii [European Commission (c), 2020].

Economia Republicii Moldova în contextul pandemiei

Starea lucrurilor în Moldova este indisolubil legată de situația din lume și mai ales de cea din Uniunea Europeană. Conform estimărilor FMI, în 2020 majoritatea economiilor mari vor înregistra în mod colectiv scăderi ale PIB-ului situate între 2,5-3,0%, iar în unele economii recesiunea va atinge nivele și mai înalte. Estimările preliminare arătau că valoarea PIB-ului Republicii Moldova pentru anul 2020 va scădea cu 4.0-6.0%. [BusinessClass, 2020]

În vederea evaluării impactului crizei cauzate de COVID-19 asupra economiei, mai multe studii și cercetări au fost efectuate. Potrivit unei cercetări efectuate de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD*)* din Republica Moldova, printre cele mai afectate de pandemie sunt întreprinderile exportatoare [PNUD (a), 2020]. Aceasta s-ar datora faptului că cererea externă a scăzut considerabil, dar și criza materiei prime a determinat majoritatea companiilor de pe ambele maluri ale Nistrului să-și suspende total exporturile sau să le reducă semnificativ.

Conform datelor Biroului Național de Statistică, în primele trei luni ale anului 2020 volumul de mărfuri comercializate pe piețele externe din Republica Moldova, a scăzut cu 7,9%, din cauza reducerii cererii în țările afectate de COVID-19. Un impact mai mare se constată în ramurile exportatoare: fabricarea de piese pentru autovehicule și motoare, fabricarea de fire și cabluri i a dispozitivelor de conexiune pentru acestea, precum și fabricarea articolelor de îmbrăcăminte și a produselor textile, prelucrarea și conservarea fructelor și legumelor.

Conform unui studiu efectuat de IDIS „Viitorul", ca urmare a efectelor pandemiei, inclusiv a măsurilor luate pentru evitarea răspândirii COVID-19, schimburile comerciale de export de pe malul stâng al Nistrului și comerțul intern cu malul drept au intrat în zona valorilor negative, fiind în ianuarie-mai 2020 cu 9% sub nivelul de referință al anului precedent [PNUD (b), 2020]. Pe parcursul a primelor cinci luni, valoarea totală a cifrei de afaceri în schimburile comerciale dintre ambele maluri și exporturi a scăzut cu 13,6%, iar livrările pe malul drept s-au diminuat drastic pentru majoritatea grupurilor de produse.

Potrivit unor sondaje efectuate la etapa inițială a crizei (luna Aprilie 2020) de către Expert-Group [Lupușor A., 2020], circa 2/3 din întreprinderile moldovenești anticipau scăderea veniturilor tocmai cu peste 35%. Cauzele ținând de restricțiile aplicate de autorități în contextul stării de urgență, dar în special de reducerea cererii interne și externe. Mai mult decât atât, în vederea atenuării impactului COVID-19, 70% din respondenți afirmau că planificau să reducă costurile aferente personalului, iar 64% și 68% planificau amânarea investițiilor curente și, respectiv, strategice. În majoritatea cazurilor, optimizarea cheltuielilor de personal urma a fi făcută prin concedii pe cont propriu, diminuarea orelor de muncă și șomaj tehnic. Acestea, la rândul lor, lovind și mai mult asupra veniturilor populației și, prin urmare, asupra cererii agregate, fapt ce avea să agraveze și mai mult situația financiară a companiilor (prin efectul bulgărelui crizei). [Lupușor A., Pîntea D., Gaibu S., 2020]

Unele dintre acțiunile menționate au fost a fi unele întreprinse, pandemia afectând grav întreprinderile micro, mici și mijlocii, iar odată cu ele și mii de familii din Moldova care și-au pierdut locurile de muncă (ÎMM-urile reprezentând 95% din afacerile private din țară și antrenând peste 60% din populație în cadrul acestor întreprinderi). [PNUD (a), 2020]

Conform sondajului „Impactul pandemiei COVID-19 asupra activității companiilor din Moldova"[AmCham Moldova, august 2020], realizat de Camera de Comerț Americană din Moldova (AmCham Moldova) în perioada 3 – 18 iulie 2020 pe un eșantion de 205 companii din sectorul TIC, HoReCa, turism, industria ușoară, agricultură, transport, educație etc., 87% din respondenți au menționat o diminuare a veniturilor cu până la 50% și mai mult față de cele raportate la perioada similară a anului 2019. Printre factorii care au afectat cel mai mult activitatea companiilor se evidențiază diminuarea cererii la produse și servicii pe piața internă (77% dintre respondenți) și dificultățile întâmpinate de partenerii lor de afaceri, exprimate prin întârzieri la încasarea facturilor emise (56% dintre respondenți).

În scopul atenuării impactului economic al pandemiei, companiile au implementat diverse măsuri precum: accesarea de credite intra-grup, crearea oportunităților de export, crearea unor noi linii de business, reducerea programului de funcționare, amânarea investițiilor curente, reducerea costurilor aferente personalului, reducerea programului de funcțiune, reprofilarea modelului de business și orientarea către cerințe ale pieței și noile comportamente ale consumatorilor etc.

În opinia a 80% dintre entitățile participante la sondaj, măsurile care trebuie să fie implementate de către stat pentru depășirea crizei pandemice se consideră a fi reducerea impozitelor, taxelor și altor contribuții, care ar putea influența semnificativ sau absolut procesul de depășire a crizei pandemice, în timp ce 75% din respondenți au considerat introducerea vacanței la plata acestora drept un instrument absolut necesar.

În acest sens, conform Hotărârii de Guvern Nr.630 din 19-08-2020 pentru aprobarea Avizului la proiectul de lege cu privire la instituirea vacanței fiscale pentru unele categorii de întreprinderi, [HG Nr.630 din 19-08-2020] a fos respinsă ideea de aprobare a vacanței fiscale până la 31 decembrie 2020 la achitarea tuturor impozitelor, contribuțiilor și taxelor, și anume la impozitul pe venit, taxa pe valoare adăugată, accizele, impozitul privat, taxa vamală, taxele rutiere, impozitul pe bunurile imobiliare, taxele locale, contribuțiile de asigurări sociale de stat obligatorii, fapt justificat prin nemenționarea finală a potențialelor categorii de întreprinderi beneficiare și prin imposibilitatea reducerii bugetului consolidat în această perioadă instabilă.

Potrivit Ordinului Nr.100 din 26.05.2020 al Ministerului Economiei și Infrastructurii cu privire la aprobarea Instrumentului de susținere privind digitalizarea întreprinderilor mici și mijlocii și operarea unor modificări la sub-programul 5004, criza COVID-19 a creat imposibilitatea deplasării consumatorilor și a afectat procesul de întâlnire a cererii și ofertei. [MEI, Ordin Nr.100 din

26.05.2020] Conform studiului „Impactul pandemiei COVID-19 asupra activităților companiilor din Moldova" [AmCham Moldova, aprilie 2020], companiile din toate sectoarele își doresc să se reprofileze și să acceadă pe piața online. Ca rezultat, „Programul de Digitalizare a IMM-urilor" a fost lansat de către Organizația de Dezvoltarea a IMM-urilor (ODIMM), având drept scop susținerea producătorilor autohtoni în vederea digitalizării proceselor de business și comercializării produselor sau serviciilor pe platformele online.

În același plan, în cadrul întrunirilor *Asociației Companiilor de Creație din Moldova* și *Centrului Artcor* s-a lansat platforma „GoOnline" menită să conecteze prestatorii de servicii digitale cu IMM-urile care aveau nevoie de suport pentru a-și transfera afacerile pe online și a genera vânzări. Potrivit reprezentanților platformei, în cadrul proiectului au fost digitalizate 61 de afaceri mici, ce au beneficiat de dezvoltarea identității vizuale, de pagini web integrate cu plăți online și soluții de livrare etc. Alți 25 de prestatori de servicii digitale s-au solidarizat pentru a ajuta afacerile mici să fie prezente online. [MEI, 2020a]

În ceea ce ține de garantarea creditelor, Guvernul vine cu „Noul Produs de Garantare", un produs financiar este lansat de ODIMM în parteneriat cu băncile comerciale din Republica Moldova pentru emiterea creditelor preferențiale IMM-urilor afectate de criza pandemică. [MEI, 2020b]

Astfel, companiile ce au înregistrat o scădere a venitului din vânzări cu 30% în perioada martie – iunie 2020 comparativ cu perioada similară a anului precedent vor putea solicita credite pentru capital circulant garantate de stat în proporție de până la 80%, cu un comision de garantare zero până la 31.12.2021. Concomitent, companiile ce solicită credite investiționale vor putea beneficia de garanții ce vor acoperi până la 80% din credit cu o valoare de maxim 5 mln. lei. Mijloacele financiare suplimentar alocate în cuantum de 50 mln. lei, sunt supuse efectului de multiplicare, astfel pentru Produsul nou elaborat, capacitatea ODIMM de a emite garanții va fi de 150 mln. lei, cu posibilitatea realocării pe măsura consumării plafonului din mijloacele disponibile de la alte produse neutilizate, sau majorarea coeficientului de multiplicare.

Concluzii

Relansarea proceselor economice, asigurarea unei dezvoltari competitive, consolidarea mediului de afaceri, rămân printre cele mai importante provocări pentru Republica Moldova. Iar pandemia n-a făcut decât să le agraveze. In acest context, Guvernul trebuie să vină cu soluții, care să ofere posibilitatea de readaptare la noile realități cuprinse într-un plan anti-criză care să fie orientat către suportul financiar al firmelor și a populației. În procesul de creare a planurilor strategice de acțiune, modificare și realocare de bugete, ar trebui create instrumente eficiente adaptate individual către sectoare și întreprinderi, în corelație cu importanța și prioritatea punctelor, așa cum în cazul R. Moldova, cele mai afectate întreprinderi au fost cele în mai largi proporții dependente de export.

Menținerea veniturilor, atât a gospodăriilor casnice cât și a firmelor, reprezintă un factor cheie pentru menținerea cererii pe piață, evitarea creșterii ratei sărăciei, a falimentării producătorilor sau scăderea încasărilor la bugetul de stat. Aceaste practici sunt pe larg utilizate de mai multe economii din Vest, dar și altele din Europa Centrală și de Est, precum Republica Cehă sau România. Alte soluții ar putea ține de asigurarea unei flexibilități fiscale sporite mediului de afaceri și a unor măsuri de protejare a locurilor de muncă, căci, așa cum au arătat și sondajele, predispunerea companiilor în soluționarea problemelor financiare pe parcursul crizei ar fi reducerea numărului de muncitori prin concediu de pe cont propriu, diminuarea orelor de muncă sau șomaj tehnic. Experiențele crizelor anterioare arată că revenirea economiei este foarte anevoioasă după ce șomajul crește mult. Iată de ce, eforturile Guvernului trebuie canalizate spre susținerea activă a producătorilor autohtoni prin diferite instrumente de ordin fiscal și financiar, precum și demararea unei campanii active de

promovare a producătorilor autohtoni. Acest lucru va permite evitarea falimentelor și a disponibilizărilor în masă și atenuarea recesiunii economice, Totodată, în vederea temperării impactului crizei asupra așteptărilor consumatorilor și firmelor, este necesară o comunicare mai activă și transparentă cu populația și mediul de afaceri pe marginea măsurilor planificate și întreprinse de autorități. Mai mult, crearea platformelor de comunicare între companii, societatea civilă, donatori externi și autorități publice ar putea reprezenta o importantă resursă de soluții pentru relansarea post criză și adaptarea la "noua normalitate. În vederea consolidării eforturilor pentru eficientizarea proceselor operaționale, creșterii randamentului, competitivității și posibilității menținerii pe piață inclusiv în perioadele restricțiilor sociale și a impunerii normelor sanitare obligatorii, este nevoie de un plan universal, structurat și susținut atât de sectorul privat, cat și de cel public.

Referințe bibliografice:

1. Marinescu C., „Economia în stare de urgență – cum repornim economia?", Ziarul Financiar, 28.04.2020. Disponibil online la: https://www.zf.ro/zf-24/economia-in-stare-de-urgenta-cum-repornim-economia-19104497
2. European Commission (a), Proposal for a Council regulation on the establishment of a European instrument for temporary support to mitigate unemployment risks in an emergency (SURE) following the COVID-19 outbreak. Brussels, 2.4.2020, COM(2020) 139 final, 2020/0057(NLE). Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0139
3. KPMG, European Union: Government and institution measures in response to COVID-19, 12 August, 2020. Available online at: https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/european-union-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html
4. European Commission (b), Recovery Plan for Europe, July 2020. Available online at: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/recovery-plan-europe_en
5. European Commission (c)," Solvency Support Instrument helping kick-start the european economy", July 2020. Available online: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ssi-factsheet.pdf
6. BusinessClass, „ Что будет с молдавской экономикой после пандемии?" , 01.07.2020. Disponibil online: https://businessclass.md/ro/actual/chto-budet-s-moldavskoj-ekonomikoj-posle-pandemii/
7. PNUD (a), *Suedia și PNUD susțin întreprinderile mici și mijlocii să depășească criza generată de COVID-19*, August 2020. Disponibil online: https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/presscenter/articles/2020/suedia-_i-pnud-susin-intreprinderile-mici-i-mijlocii-s-depeasc-c.html
8. PNUD (b), Dezvoltarea capacităților de export de pe ambele maluri ale Nistrului, 2019-2022. Disponibil online: https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/projects/advanced-cross-river-capacities-for-trade.html
9. Lupușor, A., *Politica macroeconomică anti-criză: din defensivă în ofensivă pentru combaterea efectelor COVID-19*, Expert-Grup, Aprilie 2020. Disponibil online la: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Comentariu_economic_solutii-anticriza.pdf
10. Lupușor A., Pîntea D., Gaibu S., *COVID-19: Cum salvăm economia națională și pregătim terenul pentru o relansare post-criză*, Expert-Grup, aprilie 2020. Disponibil online la: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/COVID19_Cum_salvIm_economia_nayionalI_ui_pregItim_terenul_pentru_o_relansare_post-crizI_2.pdf
11. [1] AmCham Moldova, Ministerul Economiei și Infrastructurii, *Impactul pandemiei COVID-19 asupra activității companiilor din Moldova*, August 2020. Disponibil online la: https://mei.gov.md/sites/default/files/2._amcham_survey_report.pdf
12. [1] Guvernul Republicii Moldova, Hotărârea de Guvern Nr.630 din 19-08-2020 pentru aprobarea Avizului la proiectul de lege cu privire la instituirea vacanței fiscale pentru unele categorii de întreprinderi, 21.08.2020. Disponibil online la: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122786&lang=ro
13. Ministerul Economiei și Infrastructurii al R. Moldova, Ordin Nr.100 din 26.05.2020 cu privire la aprobarea Instrumentului de susținere privind digitalizarea întreprinderilor mici și mijlocii. Disponibil online la: http://odimm.md/files/digitalizarea/2020/Ordin_100_26.05.2020.pdf
14. AmCham Moldova , „Impactul pandemiei COVID-19 asupra activităților companiilor din Moldova", 10 aprilie 2020. Disponibil online la: https://www.amcham.md/st_files/2020/04/16/6AmCham%20COVID%20Business%20Impact.pdf
15. Ministerul Economiei și Infrastructurii (2020a), *Tot mai mulți antreprenori își digitalizează afacerile cu suportul programelor lansate de Guvern și partenerii de dezvoltare*, 18.08.2020. Disponibil online la: https://mei.gov.md/ro/content/tot-mai-multi-antreprenori-isi-digitalizeaza-afacerile-cu-suportul-programelor-lansate-de
16. Ministerul Economiei și Infrastructurii (2020b), *A fost lansat un Nou Produs de Garantare pentru companiile afectate de criza generată de COVID-19*, 09.07.2020. Disponibil online la: https://mei.gov.md/ro/content/fost-lansat-un-nou-produs-de-garantare-pentru-companiile-afectate-de-criza-generata-de-covid

PERSONALIZED MEDICINE: A MODERN APPROACH OF MEDICAL SERVICES

MEDICINA PERSONALIZATĂ: O ABORDARE MODERNĂ A SERVICIILOR MEDICALE

[1]Artiom JUCOV, dr.
e-mail: dr.jucov@gmail.com
[2]Grigore BELOSTECINIC, dr. hab.
e-mail: belostecinic@yahoo.com
[3]Liliana STAVER, cerect. şt.
e-mail: Liliana.condratchi@ase.md
[1,2,3]Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, Chişinău, str. Bănulescu Bodoni 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

ABSTRACT. ***Actuality***. *Personalized medicine has become the key word in translational research with the promise of revolutionizing patient care. For many physicians, this revolution will take the form of improved disease prediction, preventive drugs, diagnostic testing, and treatment.*
Purpose. *The comprehensive approach to the term personalized medicine reveals some aspects that need to be overcome in order to be successfully implemented. The purpose of the article is a clarification of modern approaches to personalized medicine through person-centered care, with economic impact to improve customer service satisfaction.*
Results. *Personalized medicine is a powerful component of person-centered care. Only on the basis of this scenario can we talk about a maximum efficiency of prevention, diagnosis and treatment of various diseases. The comprehensive approach between different*
Keywords: *Personalized Medicine, Economic impact, Transdisciplinary research*

JEL CLASIFICATION: G038

1. Introducere

În conformitate cu jurământul lui Hipocrat, medicii sunt obligați să nu dăuneze pacienților, totuși medicii care prescriu medicamentele, de obicei, nu știu în avans dacă un medicament pe care îl prescriu va dăuna unui pacient. Prin urmare, ne putem întreba dacă medicii care își îndeplinesc datoria de nedăunare atunci când informațiile prescrise privind modul de acțiune a anumitor medicamente asupra pacienților lor sunt limitate [F. Randy Vogenberg., 2013].

Timp de zeci de ani, științei și societății li s-au alăturat un „contract social" neformal, unde societatea permite (și oferă sprijin) comunității științifice să întreprindă cercetări importante, iar comunitatea științifică este de acord să conducă aceste studii care vor contribui la dezvoltarea științei sau alt beneficiu. Contractul acesta este menținut fără probleme. De exemplu, deși există un acord asupra faptului că ar trebui respectat un set comun de principii și proceduri etice care să ghideze desfășurarea cercetării cu subiecți umani, societatea a fost martor la unele cazuri de cercetare neetică [Meslin E.M.a .,2015]

Durabilitatea sistemelor de sănătate este în pericol la nivel mondial datorită creșterii costurilor de asistență medical [Fiscal Sustainability of Health Systems,2015; The world health report 2008]. Organizația Mondială a Sănătății (OMS) a estimat că 20% până la 40% din cheltuielile de sănătate sunt risipite prin utilizarea ineficientă a asistenței medicale [World Health Organization. Health systems financing, 2010]. Pentru a face față eficient provocărilor globale, OMS a recomandat ca toate

țările să se concentreze pe consolidarea sistemelor de îngrijire primară. Țările cu un sector puternic de îngrijire primară au rezultate mai bune pentru sănătate a populației, calități de îngrijire și satisfacția utilizatorului la costuri mai mici și cu o distribuție mai echitabilă a resurselor decât țările cu sisteme specializate[Yongjung Cho.,2014].

În ultimii ani, asistența medicală a suferit o schimbare majoră în concentrarea de la un model medical care a tratat condițiile într-o manieră „unică se potrivește" la un model de sănătate și wellness care pune accentul pe educație, planificare, prevenție și îngrijire personalizată [Evolving more toward comprehensive and personalized care model, 2016]. Descrierea actuală a medicinii personalizate de către Institutele Naționale de Sănătate este „știința prevenirii și terapiei individualizate"[Dr. Kenneth Cornetta.,2008]. Entuziasmul exprimat de cercetători este întemeiat, dar așteptările exprimate de public nu se bazează pe avansarea tehnologiei. Mai degrabă, pacienții solicită îngrijiri personalizate: o abordare holistică care ia în considerare bunăstarea fizică, mentală și spirituală a individului.

Comunicarea eficientă despre obiectivele și bazele medicinei genetice personalizate necesită o conștientizare a provocărilor psihologice, religioase și etice care rezultă din această nouă tehnologie. Un dialog societal care implică pacienți, clericii, factorii de decizie și medicii care practică nu numai că va educa publicul despre puterea medicinei personalizate, ci va identifica și preocupările etice și morale, respectiv și barierele în implementarea acestuia.

Medicina personalizată este acea ramură a medicinei unde tratamentul și prognosticul de viață unui pacient se bazează informația din genele sale. Cercetări genetice recente explică variațiile și asemănările dintre oameni, bolile lor și răspunsurile acestora la diverse tratamente. Deoarece guvernele și universitățile nu au stabilit standarde stricte, există numeroase teste și kituri disponibile pentru detectarea problemelor genetice. Dar aceste kituri sunt valabile? Valabilitatea unor biomarkeri este suspectă.

2. Potențialul medicinei personalizate

Medicina personalizată a devenit cuvântul cheie în cercetarea translațională cu promisiunea de a revoluționa îngrijirea pacientului. Pentru mulți medici, această revoluție va avea forma unei predicții îmbunătățite a bolii, medicamentelor preventive, testării diagnostice și tratamentelor [Chan IS, 2011]. În termeni generali, medicina personalizată este o încercare de a sintetiza istoricul clinic al individului, istoricul familial, componența genetică și factorii de risc pentru mediu pentru a individualiza prevenirea sau tratamentul bolii

Medicina personalizată se referă la un model medical care folosește caracterizarea fenotipurilor și genotipurilor indivizilor pentru a adapta strategiile terapeutice pentru persoana potrivită la momentul potrivit, pentru a determina predispoziția la boală și pentru a asigura prevenirea în timp util și orientată. Biomarkerii genomici și nongenomici ar trebui să permită identificarea pacienților care sunt mai susceptibili de a răspunde la terapie și a celor mai susceptibili de a avea reacții adverse.

Mai mult decât atât, dacă îngrijirea medicală devine concentrată pe probabilitățile statistice, mai mulți pacienți pot căuta medicamente complementare și alternative fie în plus, fie în locul asistenței medicale tradiționale. Pentru cei care îmbrățișează medicina personalizată, am susține că vor avea nevoie de mai multă atenție pentru îngrijirea holistică ca niciodată. Informații de diagnosticare și prognostic extrem de exacte vor îmbunătăți considerabil îngrijirile medicale, însă nu vor face puțin pentru a ajuta pacienții care trebuie să facă față realităților bolii care pot schimba viața.

Transferul autorității decizionale către pacient este însoțit de un transfer de responsabilitate [Munthe, C., 2012]. Relația dintre aceste schimbări ale responsabilității asumate este complexă. În timp ce cunoștințele oferite de PM oferă un motiv pentru mai multă responsabilitate, printr-o

cunoaștere detaliată sporită a modului în care tratamentele pot afecta rezultatele, s-ar putea susține, de asemenea, că aceleași cunoștințe scutesc responsabilitatea din cauza lipsei capacității de a controla complexitatea predispozițiilor pe care aceste informații (adesea) dezvăluie. În același timp, se poate susține că o astfel de lipsă de control este în mod obiectiv, indiferent dacă știe sau nu pacientul, deși poate fi subiectiv disprețuitor să realizeze cât de dificil poate fi tratarea optimă a condițiilor unuia.

1. Majoritatea tratamentelor medicale au fost concepute pentru „pacientul obișnuit". Ca rezultat al acestei „abordări unice, se potrivește", tratamentele pot avea mare succes pentru unii pacienți, dar nu pentru alții. Aceasta se schimbă odată cu apariția medicamentului de precizie, o abordare inovatoare pentru prevenirea și tratamentul bolilor care ia în considerare diferențele individuale în genele, mediile și stilurile de viață ale oamenilor. Medicina de precizie oferă clinicienilor instrumente pentru a înțelege mai bine mecanismele complexe care stau la baza sănătății, bolii sau stării pacientului și pentru a prezice mai bine care tratamente vor fi cele mai eficiente [https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/01/30/fact-sheet-president-obama-s-precision-medicine-initiative].

Potențialitatea medicamentelor de precizie pentru îmbunătățirea îngrijirii și accelerarea dezvoltării de noi tratamente abia a început să fie valorificată. Traducerea succeselor inițiale la o scară mai mare va necesita un efort național coordonat și susținut. Prin eforturi de colaborare publică și privată, Inițiativa pentru Precizia Medicină va susține progrese în genomică, metode emergente pentru gestionarea și analizarea seturilor mari de date, protejând în același timp confidențialitatea și tehnologia informației de sănătate pentru a accelera descoperirile biomedicale.

3. Unele opinii privind medicina personalizată

Mai mult, medicina personalizată poate fi utilă din punct de vedere al viabilității economice. Multe resurse sunt irosite (din perspectivă financiară) oferind oamenilor tratamente care nu funcționează; ar fi mai benefic din punct de vedere economic să finanțăm și să le oferim oamenilor tratamente care pot fi eficiente. În mod asemănător, persoanele care urmează diferite tratamente pentru a încerca să-și îmbunătățească și / sau să-și vindece starea / condițiile medicale pot necesita mai multe șederi în spital, ceea ce este costisitor [https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/01/30/fact-sheet-president-obama-s-precision-medicine-initiative].

Avantaje

Eficacitate. Medicina personalizată a făcut ca anumite terapii să fie mult mai eficiente.

Investiție pe termen lung. În viitor, tratamente mai noi și mai puternice s-ar putea dovedi practice dacă ar compensa costurile medicale grele care vin cu tratamentul pe termen lung. Chiar dacă astăzi costurile medicamentelor personalizate sunt costisitoare, trebuie să le cântărim în raport cu beneficiile evitării acumulării de costuri pe parcursul tratamentelor prelungite.

Probleme de abordare etice

Tratament genetic „orfan". Pentru a recupera costurile de dezvoltare, companiile farmaceutice vor viza noi medicamente pentru genotipurile cele mai răspândite și cele mai sensibile la medicamente. O parte întreagă a populației ar putea fi lăsată în afara eforturilor noi de cercetare, deoarece eforturile întreprinderii favorizează genotipurile care au cel mai mare potențial de profit. Fără legi puternice, multe grupuri riscă să devină orfani terapeutici.

Limitări ale adevărului

Aici medicul cântărește responsabilitatea de a informa complet pacientul cu privire la rezultatele testelor sale, împotriva costurilor potențiale inutile de testare și tratament suplimentar, precum și a sarcinii emoționale depuse la pacienți.

Discriminarea genetică din partea angajatorilor și a companiilor de asigurări. Pentru pacienții cu genotipuri mai predispuse la boli și mai puțin sensibili la anumite tratamente, aceste măsuri pot crește prețurile asigurărilor și pot deveni un alt obstacol care îi împiedică să primească îngrijiri adecvate.

Atenție greșită. Un argument major împotriva utilizării medicamentului personalizat afirmă că investește prea mulți bani pentru a trata prea puțini oameni [https://hospitalnews.com/considering-the-ethics-of-personalized-medicine/]

Unele dintre preocupările legate de medicina personalizată apar în legătură cu punerea sa în aplicare. Creșterea companiilor care oferă teste directe către consumatori, de exemplu, a dus la critici cu privire la modul în care rezultatele ar putea fi interpretate, transmise și utilizate greșit. Există, de asemenea, îngrijorări cu privire la testele oferite și la momentul în care pot fi oferite testele. Deși poate fi considerat acceptabil pentru un adult autonom să decidă să efectueze teste genetice, există diferite considerente referitoare la WGS la naștere sau chiar prenatal, în scopul medicinei predictiv personalizate [https://in-training.org/ethical-dilemmas-personalized-medicine-15678].

Există părerea că testarea genetică prenatală va deveni standardul de îngrijire [New technologies pave way for fetal personalized medicine., 2015]. Cu toate acestea, în ultimii 15 ani sau ceva mai mult, argumentul pentru un drept de a nu cunoaște informații genetice despre sine a fost avansat, pe motiv că astfel de cunoștințe pot schimba întreaga percepție despre viața în viitor în rău.

PM urmărește să optimizeze rezultatele medicale și rezultatele pacienților, cum ar fi reducerea cheltuielilor medicale, simplificarea deciziilor medicale, creșterea eficacității medicamentelor și îmbunătățirea siguranței medicamentelor prin reducerea reacțiilor adverse la medicamente [Wood S., 2013].

Astfel, presupunerea despre relevanța machiajului genetic (sau al altor biologice) ale pacientului pentru rezultatele tratamentului se află la baza modelului de PM. Extragerea informațiilor despre acest machiaj prin testare [Yurkiewicz, S., 2010].

Definiția de bază a medicamentului personalizat este utilizarea caracteristicilor biologice specifice ale unei persoane pentru a adapta terapii la acea persoană, inclusiv medicamente, dozarea de medicamente și alte remedii.[Fleck, L., 2010]. Obiectivul general al medicinei personalizate este optimizarea îngrijirii medicale și a rezultatelor pentru fiecare individ, incluzând tratamente, tipuri de medicamente și doze și / sau strategiile de prevenire pot diferi de la o persoană la alta - ceea ce duce la o personalizare fără precedent a îngrijirii pacientului [Swan, M., 2009].

Asistența personalizată are două componente fundamentale:

• îngrijire completă, integrată, care are în vedere „întreaga persoană" și toate dimensiunile vieții sale, inclusiv aspecte fizice, emoționale, mentale, sociale, intelectuale, de mediu, profesionale și financiare care contribuie la sănătatea și bunăstarea ei.

• modul de îngrijire - pacienții sunt serviți cu accent pe obiectivele personale, preferințele, credințele și valorile lor. Îngrijirea este centrată pe pacient și orientată pe pacient.

Multe domenii ale sistemului de sănătate din SUA au evoluat spre o abordare mai cuprinzătoare, personalizată, colaborativă, integrată și receptivă. Pe de altă parte, asistența medicală personalizată este procesul de a ține cont de caracteristicile unice ale pacientului, precum istoricul clinic și factorii de risc, pentru a le oferi îngrijiri și tratamente personalizate. Termenul, îngrijirea personalizată sau medicamentul personalizat a crescut în popularitate recent datorită a doi factori:

• O mai bună înțelegere a bolii și a caracteristicilor umane datorită progreselor în secvențierea genomului

• Noi abordări diagnostice datorită progreselor învățării automate, inclusiv învățării profunde

În timp ce suprareglarea testării genetice poate întârzia traducerea descoperirilor genetice în aplicarea semnificativă, este probabil ca în cele din urmă să fie justificat un grad de supraveghere a reglementării pentru a minimiza inexactitățile de testare și interpretarea greșită a datelor. Riscurile de interpretare greșită sunt mari, având în vedere că variantele genetice sunt rareori predictive ale bolii. Un document recent care a examinat unele dintre problemele etice care decurg din studiile de asociere a genomului întreg pentru boli multigenice a concluzionat că identificarea uneia sau a câtorva gene poate fi utilă numai dacă testele îndeplinesc trei criterii [Ginsburg, G. S.,2009].

Acestea sunt:

• Datele sunt reproductibile și aplicabile populației țintă;

• Datele au un impact semnificativ asupra pacientului;

• Cunoștințele rezultate ar duce la unele rezultate benefice pentru pacient.

Standardele de reglementare ar trebui să se extindă cel puțin la precizia datelor, la comercializarea testelor genetice și, eventual, la analiză. O mai bună înțelegere a semnăturilor genetice ale bolii și a variantelor care guvernează metabolismul medicamentelor promit o eficacitate îmbunătățită și un risc minim de siguranță [Jordan BR.,2007, Roses AD., 2007].

4. Aspectele economice privind medicina personalizată

Abordarea medicală P4, medicină predictivă, preventivă, personalizată și participativă, va ajuta la identificarea medicamentului potrivit pentru pacientul potrivit la momentul potrivit, evitând prescrierea de medicamente costisitoare și ineficiente și prevenirea efectelor secundare potențial dăunătoare. În acest sens, medicamentul P4 descrie o abordare sistemică a medicamentului care include cele patru aspecte menționate anterior și mai mulți factori alimentează această dezvoltare, de ex. (i) aprecierea că medicina este o știință informațională bazată pe cunoaștere, (ii) abordările sistemelor sunt inextricabil legate de studierea complexității imense a bolilor și analizei bolilor, (iii) noi metode computationale și matematice vor permite analiza a mii de puncte de date asociate cu fiecare pacient în parte. În special, noile tehnologii de diagnosticare bazate pe genom reprezintă un avans semnificativ în practica medicală în comparație cu metodele actuale de prevenire; o combinație de cunoștințe genetice și studii clinice este de așteptat să ofere un avans semnificativ către medicina preventivă și, ulterior, către medicina potențială [Moridani M., 2009].

În general, provocarea constă în găsirea echilibrului dintre beneficiul pacientului, valoarea economică și meritul clinic pentru diagnosticul bazat pe biomarker. Companiile farmaceutice încep să se concentreze mai mult pe astfel de diagnostice bazate pe biomarker, care vin împreună cu teste de diagnostic însoțitoare, care identifică probabilitatea pacientului de a răspunde la un medicament sau de a avea efecte secundare (toxicități) și sunt destinate să ajute medicii să ia decizii de tratament pentru pacienții lor .

Companiile farmaceutice pot avea mai multe șanse să investească în diagnostice și tehnologii care afectează grupuri mai mari, în general, precum cele din zone precum boli infecțioase, imunologie și oncologie, acesta din urmă fiind cel mai avansat domeniu pentru medicina personalizată. Segmentarea relevă, de asemenea, zonele de boală în care stimulentele nu sunt aliniate pentru a conduce investiții, în ciuda fezabilității tehnice și a nevoilor clinice; printre acestea se află antipsihotice sau anticoagulante.

Din punct de vedere economic, generarea de venituri cu teste diagnostice rămâne dificilă; deși testele de diagnostic influențează majoritatea luării deciziilor clinice, ele reprezintă doar un procent mic din cheltuielile de asigurări sociale de sănătate de astăzi.

În mod crucial, adoptarea conceptului P4 va permite concentrarea medicamentului să treacă de la boală la starea de sănătate, cu economii enorme pentru costurile însoțitoare ale societății, ceea ce duce la o cerință mai mică de concediu medical și o creștere simultană a productivității. Mai mult, mulți factori vor converge pentru a reduce costurile asistenței medicale într-o manieră izbitoare, astfel încât beneficiile medicamentului P4 să poată fi împărțite de către țările bogate și sărace deopotrivă.

5.Concluzii

Medicina personalizată este componenta puternică a îngrijirii centrate pe persoană. Numai pe baza acestui scenariu putem vorbi despre o eficiență maximă a prevenirii, diagnosticului și tratamentului diferitelor boli. Abordarea cuprinzătoare între diferite competențe care constituie asistență individuală duce la un efect economic major.

Este evident ca aplicarea medicine personalizate necesita cheltuieli din partea sistemului medical, dar nu trebuie de uitat de avantajele pe care le adduce acesta. Identificarea problemelor ce pot aparea peste zece ani la pacient, duce la o aboradre individuala a asistenței oferite și evitarea riscurilor prezente, cunoașterea farmacoreceptivitașii organismului la preparate, va duce la excluderea cheltuielilor inutile a diferitor medicamente, corectarea algoritmului de tratament si reducerea zilelelor de boala, cu efecte evident asupra economiei nationale.

În prezent, avem diferențe în ceea ce privește acoperirea, capacitatea de plată, cunoștințele privind disponibilitatea testării și cunoștințele medicilor și nivelul lor de confort în utilizarea acestuia. Pe de o parte, pacienții au dreptul la informații care le pot afecta îngrijirile și pot solicita ca testarea să fie disponibilă în ciuda obiecțiilor de precauție din partea unei comunități medicale conservatoare care necesită beneficii bazate pe dovezi. Totuși, cererea pacienților va fi probabil atenuată de capacitatea de a plăti, deoarece instituțiile de asistență medicală vor fi reticente să plătească pentru teste decât dacă sau până când raportul dintre beneficii și cost-eficiență nu va fi solid dovedit. Acceptarea practicienilor și utilizarea rezultatelor testelor vor fi, fără îndoială, influențate de gradul lor de încredere în noile abordări - medicii sunt adopți foarte lent ai tehnologiei inovatoare - și de nevoia lor de avize din partea organizațiilor care stabilesc standarde clinice.

BIBLIOGRAFIE

1. F. Randy Vogenberg et. Al. Personalized MedicinePart 2: Ethical, Legal, and Regulatory Issues, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2993070/
2. Meslin E.M.a , Cho M.K.b Research Ethics in the Era of Personalized Medicine: Updating Science's Contract with Society, https://www.karger.com/Article/FullText/319473
3. Fiscal Sustainability of Health Systems: Bridging Health and Finance Perspectives, OECD Publishing [Internet]. 2015 [cited 2020 Jan 6]. Available from: 10.1787/9789264233386-en [CrossRef]
4. World Health Organization. The world health report 2008: primary health care: now more than ever. Geneva: World Health Organization, 2008. [Google Scholar]
5. World Health Organization. Health systems financing The path to universal coverage. WHO, 2010. [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]
6. Yongjung Cho et. al., Comparison of patient perceptions of primary care quality across healthcare facilities in Korea: A cross-sectional study,https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7064208/#pone.0230034.ref003
7. Evolving more toward comprehensive and personalized care model, https://www.health-e3.com/personalized-care

8. Dr. Kenneth Cornetta, Dr. Candy Gunther Brown Perspective: Balancing Personalized Medicine and Personalized Care
9. Chan IS, Ginsburg GS. Personalized Medicine: Progress and Promise. Annual Review of Genomics and Human Genetics. 2011;12:217–244. [PubMed] [Google Scholar]
10. Munthe, C., Sandman, L., & Cutas, D. (2012). Person centred care and shared decision making: Implications for ethics, public health and research. *Health Care Analysis, 20,* 231–249. doi:10.1007/s10728-011-0183-y.
11. https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/01/30/fact-sheet-president-obama-s-precision-medicine-initiative
12. https://hospitalnews.com/considering-the-ethics-of-personalized-medicine/
13. https://in-training.org/ethical-dilemmas-personalized-medicine-15678
14. New technologies pave way for fetal personalized medicine. Am. J. Med. Genet. Part A 158A(9), vii–viii (2012).
15. Wood S. Spitomics: the promise and perils of 'personalized' medicine (2013). http://articles.philly.com/2013-03-06/news/37503360_1_genetic-tests-caplan-expectant-parents
16. Yurkiewicz, S. (2010). The Prospects for Personalized Medicine. *Hastings Center Report, 40*(5), 14–16. doi:10.1189/jlb.5VMR0415-166R.
17. Fleck, L. M. (2010). Personalized medicine's ragged edge. *The Hastings Center Report, 40*(5), 16–18. doi:10.1353/hcr.2010.0005.
18. Swan, M. (2009). Emerging patient-driven health care models: An examination of health social networks, consumer personalized medicine and quantified self-tracking. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 6*(2), 492–525. doi:10.3390/ijerph6020492.
19. Ginsburg, G. S., & Willard, H. F. (2009). Genomic and personalized medicine: Foundations and applications. *Translational Research, 154*(6), 277–287. doi:10.1016/j.trsl.2009.09.005
20. Jordan BR, Tsai DF: Whole-genome association studies for multigenic diseases: ethical dilemmas arising from commercialization – the case of genetic testing for autism www.ncbi.nlm.nih.gov/sites/entrez/20558435 Google Scholar
21. Roses AD: Genome-wide screening for drug discovery and companion diagnostics. Expert Opin. Drug Discov.2(4),489–501 (2007).Crossref, Medline, CAS, Google Scholar
22. Moridani M, Maitland-van der Zee AH, Sasaki H, McKinnon R, Fleckenstein L, Shah VP: Medicine: methods, regulatory, and clinical applications. AAPS J.11(2),214–216 (2009)Crossref, Medline, Google Scholar
23. Sairamesh Jakka, Michael Rossbach An economic perspective on personalized medicine

UNELE ASPECTE PRIVIND ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI UE ÎN RM PRIVIND DREPTURILE ECONOMICE ALE CONSUMATORULUI

Roman PASCARI, drd.
Email: roman.pascari@gmail.com
Judecător la Judecătoria Chișinău
Chișinău, Republica Moldova

Rezumat. *Armonizarea legislației Uniunii Europnele în Republica Moldova este un proces important atît la nivel statatl, cît și la nivel individual și privește drepturile și interesele fiecărui cetățean. În mare parte aceste procese se datorează aspirațiilor de integrare europeană, mai cu seamă după semnarea Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană.*
Drept rezultat al acestor procese importante, și constatînd acel fapt că protecția consumatorului în Republica Moldova era dezvoltată sub nivelul standardele europene, iar reglementările necesare și esențiale pentru apărarea eficientă a drepturilor economice ale consumatorului lipseau, s-au depus eforturi întru îmbunătățirea esențială a legislației naționale printr-un amplu proces de armonizare a acesteia cu legislația Uniunii Europene.
O importantă realizare ce zivează armonizarea legislației UE în RM referitoare la drepturile economice ale consumatorului o reprezintă adoptarea unei legi speciale referitoare la creditele oferite consumatorilor, și anume Legea nr.202 din 12 iulie 2013 privind contractele de credit pentru consumatori, care creează cadrul legal necesar pentru aplicarea prevederilor Directivei 2008/48/CE a Parlamentului European şi a Consiliului UE din 23 aprilie 2008 privind contractele de credit pentru consumatori, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 133/66 din 22 mai 2008.
De asemenea, un rol esențial ce vizează naşterea, desfăşurarea şi încetarea raporturilor juridice privind creditele de consum îl are și adoptarea Legii nr.133 din 15 noiembrie 2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative, intrată în vigoare la data de 1 martie 2019.
Scopul studiului este de a analiza modificările operate în legislația națională ca rezultat al armonizării legislațieiei Uniunii Europene cu legislația Republicii Moldova în partea drepturilor economice ale consumatorului.

Cuvinte cheie: *consumator, legislație, armonizare.*

1. ASPECTE GENERALE

Legislația națională a Republicii Moldova care are menirea protecției drepturilor economice ale consumaotirlor pe parcursul ultimilor ani a avut de multe îmbunătățiri esențiale, care în mare parte se datorează tendinței armonizării legislațieie naționale cu legislația Uniunii Europene.

Dreptul consumatorilor în Republica Moldova, comparativ cu alte domenii ale dreptului privat, este o ramură comparativ nouă, care totuși reușește să-și facă loc pentru a fi o ramură de drept independentă.

Pentru Republica Moldova, dezvoltarea dreptului consumatorilor a fost mai întîrziată, iar pe parcursul ultimilor 30 de ani a avut o dinamică în ascensiune cu modificarea și îmbunătățirea cadrului normativ, ceea ce în mod evident a dus la îmbunătățirea și a practicii judiciare în domeniu.

Drept opinie asupra ipotezei cauzelor dezvoltării întîrziate a implementării standardelor naționale în domeniul dreptului consumatorilor ar fi ceea, că după declararea independenței Republicii Moldova la 27 august 1991, încă timp de aproape 11 ani a fost nevoie pentru abrogarea Codului civil adoptat în anul 1964 și adoptarea unui nou Cod civil la data de 06 iunie 2002 [1].

După constituirea Comunităţii Economice Europene – CEE, care avea ca obiectiv şi crearea unei pieţe comune, a fost elaborată treptat o politică de protecţie a consumatorilor, consacrată odată cu adoptarea Actului Unic European şi având ca principale instrumente atât cadrul strategic cât şi legislaţia secundară adoptată, regulile, standardele şi normele introduse, asociaţiile şi comitetele înfiinţate, precum şi alte politici comune.

Principalele obiectivele ale Comunităţii Economice Europene şi a Pieţei Interne Unice au făcut ca alături de piaţa comună să apară şi necesitatea unor politici comune. Dintre politicile introduse odată cu Actul Unic European în 1986 se poate evidenţia şi politica de protecţie a consumatorilor.

2. ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI UE ÎN RM PRIVIND DREPTURILE ECONOMICE ALE CONSUMATORULUI

Începutul transpunerii legislației Uniunii Europene în legislația Republicii Moldova a fost semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre Comunitățile Europene și Statele lor Membre, pe de o parte și Republica Moldova, pe de altă parte, la 28 noiembrie 1994 (APC), care a intrat în vigoare la 1 iulie 1998 pentru o perioadă inițială de 10 ani cu posibilitatea prelungirii tacite [2].

Documentul reglementa cadrul juridic al relațiilor bilaterale între Moldova şi Uniunea Europeană în domeniul politic, comercial, economic, juridic, cultural-științific şi avea ca obiective susținerea Moldovei pentru : consolidarea democrației şi statului de drept cu respectarea drepturilor omului şi a minorităților prin asigurarea cadrului corespunzător al dialogului politic; dezvoltarea durabilă a economiei şi finalizarea procesului de tranziție spre economia de piaţă prin promovarea schimburilor comerciale, investițiilor şi relațiilor economice armonioase.

Următorul pas în apropierea Republicii Moldova cu Uniunea Europeană l-a constituit Planul de Acţiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, elaborat în cadrul Politicii Europene de Vecinătate şi adoptat la Consiliul de Cooperare din 22 februarie 2005 [3, pag. 401].

Planul de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană a fost înlocuit în 2014 de Agenda de Asociere, agreată în baza Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, şi Uniunea Europeană şi Comunitatea Europeană a Energiei Atomice şi statele membre ale acestora, pe de altă parte, din 27 iunie 2014, și ratificat prin Legea nr. 112 din 02 iulie 2014 [4].

Analizînd legislația Uniunii Europene, se evidențiază începînd cu anul 1987 o preocupare sporită la îmbunătățirea cadrului normativ european în vederea uniformizării reglementărilor naționale a țărilor membre în domeniul dreptului consumului.

Dacă ne referim la drepturile economice ale consumatorilor, atunci una dintre importantele aspecte, mai cu seamă în Republica Moldova, sunt creditul de consum.

Astfel, în acest sens la data de 22 decembrie 1986 a fost adoptată *Directiva nr.87/102/CEE a Consiliului de armonizare a dispozițiilor legale, de reglementare şi administrare ale Statelor Membre privind creditul de consum [5]*. Ulterior, fiind adoptată Directiva 98/7/CE de modificare a Directivei 87/102/CEE de apropiere a actelor cu putere de lege și actelor administrative ale statelor membre privind creditul de consum [6].

În anii ce succed, Parlamentul European şi Consiliul în vederea îmbunătăţirii cadrului normativ european și fiind importantă necesitatea uniformizării reglementărilor țărilor membre în domeniul dreptului consumului au fost adoptate mai multe Directive, inclusiv ce reglementează raporturile juridice ale părților în contractul de creditul de consum.

Printre actele ce necesită a fi inserate se numără *Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piaţa internă faţă de consumatori* şi de modificare a Directivei 84/450/CEE a Consiliului, Directivei 97/7/CE, 98/27/CE şi 2002/65/CE ale Parlamentului European şi ale Consiliului şi Regulamentului (CE) nr.2006/2004 al Parlamentului European şi al Consiliului, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene (JO) nr. L 149/22 din 11 iunie 2005 [7] şi Directiva 1999/44/CE a

Parlamentului European şi a Consiliului din 25 mai 1999 privind anumite aspecte ale vînzării de bunuri de consum şi garanțiile conexe [8].

Punînd în evidență actele europene ce se referă la creditele de consum, urmează a fi inserată importanța *Directivei 2008/48/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 23 aprilie 2008 privind contractele de credit pentru consumatori* şi de abrogare a Directivei 87/102/CEE a Consiliului [9].

Aici este necesar de a evidenția, că Directiva 2008/48/CE a fost adoptată datorită faptului existenței mai multor directive referitoare la același subiect, şi care a dus la o transpunere diferită în legislațiile naționale a Directivei 87/102/CEE, ceea ce putea avea ca efect limitarea sau împiedica activitatea transfrontalieră.

Astfel, principalele obiective ale Directivei 2008/48/CE au constituit integrarea pieţelor din Uniunea Europeană, şi cel mai important aspect fiind ridicarea nivelului de protecție a consumatorilor, inclusiv prin sporirea transparenței.

În acest sens, Directiva 2008/48/CE prevede obligația informațiilor precontractuale standardizate care trebuie acordate consumatorilor cu o perioadă rezonabilă de timp înainte ca un consumator să încheie un contract de credit sau să accepte o ofertă.

Un aspect important reflectat în Directiva 2008/48/CE estre *dreptul consumatorului de a renunța la contractul de credit în termen de 14 zile de la încheierea acestuia*, dreptul de rambursare anticipată, cu indicarea și a informațiilor privind dreptul creditorului la compensație și modul în care va fi determinată această compensație.

Astfel, în Republica Moldova la adoptarea Codului civil din 06 iunie 2002 s-a ținut cont de cadrul normativ european, și au apărut reglementări exhaustive referitoare la creditele de consum la art.591, clauzele standard art.719, interpretarea contractului în favoarea consumatorului art.732, dreptul de revocare în contractele cu consumatorii art.749, vînzarea-cumpărarea de bunuri pentru consum art.803, răspunderea pentru produsele viciate art.1617, și alte norme care reglementează într-un mod exhaustiv raporturile juridice apărute în cadrul relaţiilor între profesionist şi consumator [1].

Ulterior, în vederea stabilirii bazelor juridice pentru protejarea de către stat a persoanelor în calitatea lor de consumatori şi în vederea transpunerii reglementărilor europene, au fost adoptate și modificate mai multe acte normative importante.

Este necesar de a menționa, că în legislația națională noțiunea contractului de credit a primit mai multe definiții, inclusiv cele care le regăsim în Codul civil, modificat prin Legea nr.133/2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative, cu intrarea în vigoare la data de 1 martie 2019 [10].

Astfel, potrivit art.1763 alin.(1) din Codul civil, prin contractul de credit, o bancă sau o organizație de creditare nebancară (creditor) se obligă să pună la dispoziția unei alte persoane (debitor) o sumă de bani ca împrumut, cu condiția rambursării ei, a plății dobînzii și a altor plăți aferente, sau își asumă orice alt angajament de a achiziționa o creanță sau de a efectua o plată, de a prelungi termenul de rambursare a datoriei sau de a emite orice garanții.

Iar alin.(3) al aceluiași articol reglementează expres ceea, că faţă de contractul de credit se aplică prevederile referitoare la contractul de împrumut în măsura în care regulile prezentului capitol nu prevăd altfel sau din esenţa contractului de credit nu reiese contrariul.

Un aspect important reflectat la alin.(4) din art.1763 din Codul civil, după adoptarea Legii nr.133/2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative, cu intrarea în vigoare la data de 1 martie 2019, este ceea, că dispozițiile secțiunii privind creditul se aplică împrumuturilor acordate de către bănci sau organizații de creditare nebancară, precum și alte organizații care acordă credite în baza legii.

Referitor la creditele de consum, este necesar de inserat Legea nr. 202 adoptată la data de 12 iulie 2013 privind contractele de credit pentru consumatori, care reglementează regimul juridic al contractelor de credit pentru consumatori, transpunând legislația comunitară de la acel moment şi cuprindea dispoziții referitoare la domeniul său de aplicare [11].

În aceste sens este necesar de menționa, că Legea cuprinde norme exprese cu privire la tipurile contractelor exceptate de la aplicarea sa. De asemenea, cuprinde norme referitoare la dobânda anuală efectivă, obligațiile creditorilor și ale intermediarilor de credit în faza precontractuală şi la încheierea contractului de credit, rambursarea anticipată a creditului, sunt enumerate cerințe privind clauzele contractuale, obligații și cerințe privind unele în funcție de obiectul unor tipuri de contracte, formula de calcul pentru dobânda anuală efectivă.

Astfel, conform art.3 din Legea privind contractele de credit pentru consumatori, contractul de credit legat/unit – contract de credit care, din punct de vedere obiectiv, constituie o unitate comercială/economică şi servește exclusiv finanțării unui contract ce are ca obiect furnizarea unor bunuri sau prestarea unui serviciu.

Totodată art.3 din Legea nr.202 din 06 octombrie 2017 privind activitatea băncilor, definește creditul ca fiind orice angajament de a acorda bani ca împrumut, cu condiţia rambursării lor, a plăţii dobînzii şi a altor plăţi aferente; orice prelungire a termenului de rambursare a datoriei; orice garanţie emisă, precum şi orice angajament de a achiziţiona o creanţă sau alte drepturi de a efectua o plată [12].

Este necesar de a menționa, că Legea nr.202 din 06 octombrie 2017 privind activitatea băncilor nu definește creditul de consum, însă la art.14 alin.(1) lit.b) face referire la ceea că băncile pot desfăşura, în limita licenței acordate, activităţi de acordarea de credite, printre altele: credite de consum, contracte de credit legate de bunuri imobile, factoring cu sau fără recurs, finanțarea tranzacțiilor comerciale (inclusiv forfetare).

Astfel, creditul de consum fiind identificat și enumerat ca fiind o varietate a creditului în sensul Legii nr.202 din 06 octombrie 2017 privind activitatea băncilor.

În ceea ce privește noțiunile de consumator și creditor în contractele de credit pentru consumatori, le regăsim reglementate în Legea privind contractele de credit pentru consumatori.

Conform art.3 din Legea privind contractele de credit pentru consumatori, consumator este persoană fizică care intenționează să comande ori să procure sau care comandă, procură ori folosește produse şi servicii pentru necesităţi nelegate de activitatea de antreprenor sau cea profesională, iar creditor este persoană fizică sau juridică care acordă sau se angajează să acorde credite sau împrumuturi fiind în exerciţiul activităţii sale comerciale sau profesionale.

Un aspect important este, că din legislația europeană reiese că numai persoanele juridice pot acorda credite de consum, în timp ce o persoană fizică nu poate avea calitatea de „creditor" chiar dacă acordarea de credite s-ar face în cadrul activității sale comerciale sau profesionale.

Pot acorda credite de consum cu titlu profesionist următoarele categorii de creditori: băncile comerciale și sucursalele instituțiilor de credit din străinătate care desfășoară activitate pe teritoriul Moldovei fapt prevăzut de Legea nr.202 din 06.10.2017 privind activitatea băncilor [12] şi organizațiile de creditare nebancare în temeiul Legii nr.1 din 16.03.2018 cu privire la organizațiile de creditare nebancară [13].

La nivel european, noțiunea de consumator a fost definită în mai multe directive din domeniul dreptului contractelor, al obligațiilor non-contractuale, al răspunderii pentru produsele defectuoase în Directiva 85/374/CEE şi al normelor procedurale [14]. Aceste definiţii nu sunt identice, dar, în general,

consumatorul este definit ca persoana fizică care, încheie un contract acţionând în scopuri care sunt în afara activităţii sale comerciale ori profesionale.

La nivel național, prin Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative nr.200 din 28 iulie 2016 în vigoare 30 martie 2017 a fost introdus art.2^1 alin.(1) Cod civil care prevede, că are calitatea de consumator orice persoană fizică care, în cadrul unui raport juridic civil, acționează predominant în scopuri ce nu țin de activitatea de întreprinzător sau profesională. Persoana fizică nu are calitatea de consumator dacă cealaltă parte a raportului juridic civil nu are calitatea de profesionist. Alin.(2) prevede, că are calitatea de profesionist orice persoană fizică sau juridică de drept public sau de drept privat care, în cadrul unui raport juridic civil, acţionează în scopuri ce ţin de activitatea de întreprinzător sau profesională, chiar dacă persoana nu are scopul de a obţine un profit din această activitate [15].

În așa mod, prin această noţiune a fost restrânsă, în sensul că puteau beneficia de dispoziţiile de protecţie, în calitate de consumator, numai persoanele fizice. Spre deosebire de persoanele juridice, persoana fizică se află în situaţie specială, datorită lipsei cunoştinţelor legate de aspectele complexe privind mecanismele creditării şi, din acest motiv, necesită o protecţie specială. În schimb, în literatura de specialitate franceză se precizează că voinţa de a proteja pe consumatori în faţa profesioniştilor depăşeşte azi simplul cadru al relaţiilor între consumatori şi comercianţi încât să se poată aplica protecţia oricărei persoane fizice care contractează cu un profesionist.

Prin opoziţie cu profesionistul, consumatorul acţionează pentru uzul său personal sau familial. Astfel, noţiunea de consumator este condiţionată şi de obiectul contractului pe care îl încheie cu profesionistul – prestarea unui serviciu de natură financiară respectiv: creditul. Această limitare este justificată prin scopul acordării creditului: satisfacerea nevoilor personale sau familiale ale persoanei fizice, sau achiziţionarea de bunuri, iar nu nevoi profesionale sau comerciale.

De asemenea, la art.1 din Legea nr.105 din 13 martie 2003 privind protecţia consumatorilor, consumatorul a fost definit ca fiind orice persoană fizică ce intenţionează să comande sau să procure ori care comandă, procură sau foloseşte produse, servicii pentru necesităţi nelegate de activitatea de întreprinzător sau profesională [16].

Trebuie subliniat faptul că persoana fizică, parte a contractului de credit de consum, obligator trebuie să deţină o dublă calitate, cumpărător-consumator în contractul de vânzare a bunului sau prestare a serviciului achiziţionat pe credit, şi împrumutat-consumator în contractul de credit de consum. Denumirea de consumator se datorează scopului acordării creditului - „consumul", deşi nu consumă ceea ce împrumută, ci împrumută pentru a consuma pentru necesități nelegate de activitatea de întreprinzător sau profesională.

Sub incidența definiției de consumator cade nu numai persoana fizică, ci şi grupurile de persoane fizice constituite în asociații. Numai că este vorba nu de orice grupuri de persoane fizice, ci doar asociațiile de consumatori, ce sunt în măsură să susţină interesele membrilor lor mult mai bine decât ar putea-o face aceştia pe cont propriu.

Iar potrivit art.(1) din Legea nr.105 din 13 martie 2003 privind protecţia consumatorilor, asociaţia obştească de consumatori a fost definit ca fiind o asociaţie obştească care are ca scop unic apărarea drepturilor şi intereselor legitime ale consumatorilor, fără a urmări realizarea de profit pentru membrii săi [16].

Noţiunea de consumator presupune două elemente definitorii: consumator poate fi numai o persoană fizică şi prestarea unui serviciu de natură financiară se face în scopul satisfacerii nevoilor personale sau familiale ale persoanei fizice sau pentru achiziţionarea de bunuri.

Totodată, în dreptul european, cadrul principal de reglementare al contractelor de credit, încheiate cu consumatorii, este conferit de Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele

abuzive în contractele încheiate cu consumatorii [17], Directiva 2008/48/CE privind contractele de credit pentru consumatori și de abrogare a Directivei 87/102/CEE a Consiliului [5], care prevăd că în domeniile pe care le armonizează, statele membre nu pot menţine sau introduce în legislaţia lor naţională dispoziţii diferite, faţă de cele stabilite de directive.

În dreptul intern, Directiva 93/13/CEE din 5 aprilie 1993 a fost transpusă prin Legea nr. 256 din 09 noiembrie 2011 privind clauzele abuzive din contractele încheiate cu consumatorii [18].

Este necesar de a menționa, că odată cu adoptarea Legii nr.133 din 15 noiembrie 2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative [10], cu intrarea în vigoare la data de 1 martie 2019, a fost abrogată Legea nr.256 din 09 decembrie 2011 privind clauzele abuzive din contractele încheiate cu consumatorii.

Vom specifica, că prin adoptarea aceleași Legi nr.133 din 15 noiembrie 2018 privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative, a fost introdus în Titlului II al Codului Civil un nou capitol V "Clauze abuzive", care la art.1069 alin.alin.(1)-(3) prevede, că clauza propusă de una dintre părți nu este negociată individual dacă cealaltă parte nu a putut să-i influențeze conținutul, în special deoarece aceasta s-a elaborat anticipat, indiferent că face parte din clauze standard sau nu. Dacă una dintre părți propune celeilalte părți să selecteze din mai multe clauze, clauza nu se consideră negociată individual doar pentru că cealaltă parte a selectat din clauzele propuse. Dacă o clauză a fost propusă ca parte a unor clauze standard, se prezumă că ea nu a fost negociată individual.

În aceeași ordine de idei și Directiva 2008/48/CE din 23 aprilie 2008 privind contractele de credit pentru consumatori a fost transpusă prin Legea nr. 202 din 12 iulie 2013 privind contractele de credit pentru consumatori [9].

3. CONCLUZII

În urma analizei legislației naționale în partea ce ține de protecției drepturilor economice ale consumaotirlor, se poate ajunge la concluzia, că în mare parte este armonizată cu legislația Uniunii Europene, și măsurile întreprinse în ultima perioadă aduc reglementări pertinente pentru asigurarea consumatorilor cu protecție normativă eficientă.

Sub alt aspect, armonizarea legislației naționale la legislația Uniunii Europene își are ca scop și îmbunătățirea jurisprudența naționale în vederea asigurării depline a consumatorilor cu cele mai bune practici, inclusiv a jurisprudenței europene întru asigurarea exercitării eficiente a drepturilor consumatorilor în instanțele de judecată. În acest sens, pentru instanțele naționale este foarte important procesul de armonizare a legislației, dar și concluziile și raționamentele Curții de Justiţie a Uniunii Europene.

Bibliografia:

[1] Codul civil al Republicii Moldova, nr. 1107-XV din 06.06.2002, în vigoare 12.06.2003, publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 82-86 art Nr: 661 din 22 iunie 2002.

[2] Acord de Parteneriat și Cooperare dintre Comunitățile Europene și Statele lor Membre, pe de o parte și Republica Moldova, pe de altă parte, semnat la 28 noiembrie 1994 publicat la 30.12.1999 în Tratate Internationale Nr. 10, art.127.

[3] Planul de Acţiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană, adoptat de Consiliul de Cooperare la 22 februarie 2005 și aprobat prin hotărârea Guvernului nr. 356 din 22.04.2006. Publicat în *Tratate Internaționale* Volumul 38, 2006.

[4] Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, şi Uniunea Europeană şi Comunitatea Europeană a Energiei Atomice şi statele membre ale acestora, pe de altă parte din 27.06.2014, publicat în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* L 260/4 din 30.08.2014 și ratificat prin Legea nr.112 din 02.07.2014, publicată în Monitorul Oficial Nr. 185-199, art. nr: 442 la 18.07.2014.

[5] Directiva Consiliului nr. 87/102/CEE de armonizare a dispoziţiilor legale, de reglementare şi administrare ale Statelor Membre privind creditul de consum. *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr. L 042, 12/02/1987 P. 0048 – 0053. *Web.* Publicat: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri= CELEX:31987L 0102& from=RO.

[6] Directiva 98/7/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 16 februarie 1998 de modificare a Directivei 87/102/CEE de apropiere a actelor cu putere de lege și actelor administrative ale statelor membre privind creditul de consum. *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* nr. L 101/17. *Web.* Publicat: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A31998L0007.

[7] Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piaţa internă faţă de consumatori şi de modificare a Directivei 84/450/CEE a Consiliului, Directivei 97/7/CE, 98/27/CE şi 2002/65/CE ale Parlamentului European şi ale Consiliului şi Regulamentului (CE) nr.2006/2004 al Parlamentului European şi al Consiliului, publicată în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* (JO) nr. L 149/22 din 11 iunie 2005. *Web.* Publicat: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX: 32005L0029&from=DE.

[8] Directiva 1999/44/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 25 mai 1999 privind anumite aspecte ale vânzării de bunuri de consum şi garanţiile conexe, *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* L 171, 07 iulie 1999. *Web.* Publicat: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri= CELEX:31999L0044&from=EL.

[9] Directiva 2008/48/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 23 aprilie 2008 privind contractele de credit pentru consumatori şi de abrogare a Directivei 87/102/CEE a Consiliului, *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* L 133, 22 iunie 2008, *Web.* Publicat: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri= CELEX: 02008L0048-20140320&from=SK.

[10] Legea privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative nr.133 din 15 noiembrie 2018, *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 467-479 art Nr: 784.

[11] Legea privind contractele de credit pentru consumatori nr.202 din 12 iulie 2013, Monitorul Oficial Nr. 191-197 art Nr: 619 din 06 septembrie 2013.

[12] Legea privind activitatea băncilor nr.202 din 06.10.2017, data intrării in vigoare din 01.01.2018, *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* Nr. 434-439, art. nr. : 727 din 15.12.2017.

[13] Legea cu privire la organizațiile de creditare nebancară nr.1 din 06.10.2017, Monitorul Oficial Nr. 434-439 art. nr : 727, data intrarii in vigoare : 01.01.2018.

[14] Directiva Parlamentului European şi a Consiliului nr. 85/374/CEE din 25 iulie 1985, de apropiere a actelor cu putere de lege şi a actelor administrative ale statelor membre cu privire la răspunderea pentru produsele defectuoase. *Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene* 07.08.1985, L. 372, p. 0031-0033.

[15] Legea pentru modificarea şi completarea unor acte legislative nr.200 din 28 iulie 2016. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.338-341 art. 696 din 30.09.2016.

[16] Legea cu privire la protecţia consumatorilor nr. 105-XV din 13 martie 2003. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 126-131, 2003.

[17] Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* L 095/29, *Web.* Publicat: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:31993 L0013.

[18] Legea privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii nr. 256-XV din 09 decembrie 2011. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2011, nr. 38-41/115.

ANALYSIS OF THE LEASE AGREEMENT IN THE CONTEXT OF THE NEW CHANGES

ANALIZA CONTRACTULUI DE LOCAȚIUNE ÎN CONTEXTUL NOILOR MODIFICĂRI

Angelina TĂLĂMBUȚĂ, dr.
e-mail: angi.nikoleta@gmail.com
Universitatea Agrară de Stat din Moldova Departamentul Drept, Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The topicality and purpose of this article convince us that the changes brought by the legislator to the civil legislation are welcome, in order to regulate the lease relations related to certain categories of citizens. By analyzing this contract, we want to highlight the importance of the lease at the moment in the company. The lease contract is a contract, which allows a legal regulation as precise as possible, establishing the rights and obligations of the contracting parties. Given that the intention pursued is essential for the moment of legal effects, deductive research was applied, along with the method of teleological interpretation, which have an important role in analyzing the given contract.*
This type of contract is regulated by the legal relations that appear during the conclusion not only of the residential spaces, but also of the rights and obligations of the parties being strictly delimited by those effects that give rise to the lease contract.
Keywords: *civil, contract, rent, property, vices, relations, location, obligations, characters, law.*

JEL CLASSIFICATION: K10, K120,

Evenimentele din ultimii ani au determinat multiple şi profunde schimbării în toate sferele vieţii sociale. În acest context, s-a cunoscut o adevărată efervescență, caracterizată prin elaborarea şi adaptarea unor acte normative menite a crea cadrul legislativ necesar economiei de piaţă.

Aflându-se în perioada de tranziție la economia de piaţă, caracterizată printr-o serie de nuanțe, Republica Moldova e impusă să accepte apariţia proprietăţii private, cunoscute sub mai multe forme. În conexiune indisolubilă cu tranziția spre economia de piaţă este necesar, pe plan juridic, renovarea cadrului legislativ. În această situaţie legiuitorul a urmărit să încurajeze, şi să determine acele forme de societate validate de practica comercială îndelungată a statelor europene.

Locuința de rând cu produsele alimentare şi îmbrăcămintea reprezintă necesitatea primordială a omului în fiecare societate. Fără satisfacerea acestei necesități este imposibilă viaţa şi activitatea eficace a oamenilor.

Formele de satisfacere a necesităţii de asigurare cu spaţiul locativ sunt: dobândirea locuinței în proprietate, încheierea contractului de locațiune cu locatorul sau cu posesorul ei, înstrăinare a caselor de locuit cu condiţia întreţinerii pe viaţă, cât şi acordarea gratuită a locuințelor unor categorii de cetățeni pentru folosire pe viaţă de exemplu, în casele de stat pentru bătrâni şi invalizi şi alte forme [Chibac Gh., Brumă S. 2019, p. 182-183]

Astfel în momentul actual, mai ales în localităţile urbane, contractul de locaţiune rămâne a fi o formă de satisfacere a unuia din necesităţile de consum, care determină condiţiile de existenţă a omului. Contractul de locaţiune are o importanţă deosebită pentru ambele părţi contractante. Pentru locatar contractul de închiriere a bunurilor are următoarea semnificaţie: este o formă raţională şi economică de folosirea bunurilor temporar neutilizabile şi folosite pentru înfăptuirea unei

activităţi gospodăreşti ori alte activităţi; permite acoperirea cheltuielilor de exploatare şi a ratelor de amortizare; dă posibilitate de a obţine un anumit venit.

În condiţiile actuale acest contract a căpătat o importanţă deosebită pentru chiriaș (locatar) care, încheind un astfel de contract, are posibilitate de a se ocupa cu activitatea gospodărească şi de antreprenoriat, de a obţine un anumit venit, de a întreține familia. Rentabilitatea închirierii unui asemenea contract se manifestă şi la un anumit grad social în cazul apariţiei unor împrejurări concrete necesitatea de a celebra o nuntă sau o altă festivitate familială, economic este mai raţional de a închiria toate cele necesare decât de a le cumpăra.

Odată cu dezvoltarea comerţului şi relaţiilor economice apare necesitatea existenţei contractului de locaţiune. Aceasta se datorează faptului că încă din antichitate oamenii aveau nevoie pentru desfăşurarea activităţii sale de producţie a anumitor bunuri pe care nu le puteau procura din lipsa surselor financiare, de aceea apariţia acestui tip de contract civil - contractul de locaţiune, a dat posibilitatea realizării activităţii umane datorită bunurilor transmise în folosinţa şi / sau posesia temporară.

Contractul de locațiune, conform noilor modificări, este reglementat prin prisma art. 1251-1287 CCRM. Astfel, conform art. 1251 CCRM, *prin contractul de locațiune, o parte (locator) se obligă să dea celeilalte părți (locatar) un bun determinat individual, în folosință temporară sau folosință și posesiune temporară, iar acesta se obligă să plătească chiria.*

Această definiţie permite a stabili semnele cele mai importante ale contractului analizat:

- Contractul de locaţiune are un caracter *consensual* prin excepţie solemn, el se încheie prin simplul acord de voinţă a părţilor, fără vreo altă formalitate [Stănciulescu L., 2017, p. 314].
- Este un contract *sinalagmatic,* întrucât creează obligaţii pentru ambele părţi contractante.

Locatarul se obligă să asigure folosinţa temporară a lucrului, iar locatarul se obligă să plătească chiria. Astfel, obligaţia principală a locatorului este de a transmite în posesia şi folosinţa bunul închiriat. Şi a primi bunul în termeni stabiliţi privind exploatarea lui. Obligaţia principală a locatarului este de a primi bunul închiriat de la locator şi de a preda acest bun după expirarea termenului contractului şi de a plăti preţul chiriei.

Reciprocitatea obligaţiilor determină implicit şi interdependența lor. De aici decurg următoarele consecințe: posibilitatea invocării excepției de neexecutare a contractului (*exceptio non adimpleti contractus*), precum şi posibilitatea de a cere executarea sau rezoluționa lui de către partea interesată, în cazul în care partenerul său contractual nu-şi onorează obligaţiile asumate prin contract. Rezoluționa este o sancţiune a neexecutării culpabile a contractului sinalagmatic, constând în desființarea retroactivă a acestuia şi repunerea părţilor în situaţia avută anterior încheierii contractului [Stoica V., 2003, p.118].

- Este un contract *cu titlu oneros,* în care părţile contractante urmăresc un interes patrimonial.

Adică la momentul încheierii contractului fiecare parte urmăreşte o contraprestaţie în schimbul aceleia pe care o face ori se obligă să o facă în favoarea celeilalte părţi (*do ut des*). Astfel scopul urmărit de locatar de a obţine un venit în urma exploatării bunului închiriat, iar scopul principal al locatorului de a obţine acea plată pentru bunul transmis în chirie. Titlul oneros reiese din esenţa sa, deoarece contractul de locaţiune nu poate fi un contract cu titlu gratuit, această gratuitate ar schimba însăți calificarea contractului dat.

- Dacă folosinţa unui lucru se transmite cu titlu gratuit, contractul este nul ca locaţiune, dar poate fi valabil ca un împrumut de folosinţă dacă lucrul s-a predat şi dacă sunt îndeplinite şi celelalte condiţii de validitate [Deak Fr., Mihai L., Popescu R., 2018, p.323].

- Este un contract *comutativ* deoarece părţile cunosc existenţa şi întinderea obligaţiilor încă de la momentul încheierii contractului.
- Este un contract ce presupune *prestații de executare instantanee*, dar după regimul său apare drept un contract *de executare succesivă*. Într-adevăr, după natura prestaţiilor care le presupune contractul de locaţiune, acesta apare drept un contract de executare succesivă, astfel cum folosinţa bunului este exercitată succesiv pe durata unei perioade de timp, sau restituirea bunului este condiţionată de scurgerea unei perioade de timp. Totodată, atunci când se presupune transmiterea dreptului de folosinţă asupra bunului obligaţia de transmitere a bunului este executată instantaneu. Privitor la *executarea succesivă,* este susţinută de mai mulţi autori autohtoni, deoarece obligaţiile părţilor se execută în timp printr-o prestaţie continuă, pe toată durata contractului locatarul fiind obligat să asigure folosinţa lucrului, iar locatarul să plătească chiria. Astfel, extinderea prestaţiilor datorate de către părţi este certă şi poate fi apreciată chiar din momentul încheierii contractului. Se stipulează şi se promit lucruri care există la acel moment sau a căror existenţa viitoare este certă. Această particularitate a contractului are o mare importantă, deoarece anume această executare succesivă protejează locatarul de fort - majore în cazul imposibilității executării obligaţiilor sale.
- După obiectul contractului este *un contract patrimonial,* deoarece la baza lui stă un bun imobil sau mobil, care are o anumită valoare economică.
- După efectele produse este un contract *translativ de drepturi* - aceasta se caracterizează prin aceea că odată cu încheierea contractului se transmite şi dreptul de posesie şi folosinţă temporară. Astfel, locatorul se obligă de a transmite locatarului bunul. Există cazuri când contractul de locaţiune se încheie pe viitor, adică părţile sunt libere să stipuleze că transferul dreptului de proprietate va avea loc ulterior încheierii contractului în funcţie de îndeplinirea unei condiţii sau atingerea termenului anumit.
- Este un contract ce poate fi încheiat *atât personal cât şi prin reprezentant.* După cum prevăd regulile

Codului civil al republicii Moldova, la contractul de locaţiune nu se stabileşte vre-o careva limită în ce priveşte posibilitatea încheierii acestui contract prin reprezentare [Deak L., Mihai R., Popescu R. 2018, p. 326].

- Este un contract *numit, tipic şi reglementat.* Legislatorul acordă contractului de locaţiune un regim expres de reglementare, fiind stabilite majoritatea condiţiilor şi efectelor specifice anume acestor contracte.
- Este un contract *principal.* După regimul juridic stabilit de către legislator, scopul principal care este urmărit de către părţi la încheierea contractului constituie transmisiunea bunului pentru folosirea acestuia în scopul extragerii fructelor cu ulterioara restituire a acestuia şi achitarea plăţii de locaţiune, însăşi executarea acestora nefiind condiţionată de încheierea altui contract (este necesar de a deosebi caracterul unui contract principal de modalitățile de care poate fi condiţionată executarea contractului. Astfel, contractul este principal deoarece nu este condiționat de existenţa şi modul de executare a unui alt contract, pe când încheierea contractului sub condiţie suspensivă sau rezolutorie presupune posibilitatea executării doar în legătură cu îndeplinirea condiţiei, care de altfel poate rezulta dintr-un careva contract. Acesta, însă nu apare drept un contract ce condiţionează executarea locațiunii).
- Este un contract *negociabil*. Părţile la încheierea contractului pot negocia toate condiţiile: de

transmitere, caracterele bunului, modul de restituire, mărimea plăţii de locaţiune - chiriei etc.

- Este un contract *irevocabil*. Părţile după încheierea contractului de locaţiune nu pot înceta sau refuza unilateral de la executarea contractului, astfel cum executarea acestuia fiecare din părţi poate cere executarea silită a obligaţiei.
- Este un contract ce poate fi *atât simplu, cât şi afectat de modalităţi.* La încheierea contractului părţile pot stabili diverse condiţii, care pot ţine atât de începutul producerii efectelor, cât şi de momentul încetării contractului.

Dacă noțiunea nu a fost supusă modificărilor, atunci în materie de vicii ale bunului închiriat, regimul juridic este precizat după cum urmează: locatorul garantează contra viciului material sau juridic chiar dacă nu l-a cunoscut la încheierea contractului (art. 1254, al (5) CCRM). Putem explica regula dată prin principiul că locatorul este obligat să ofere în folosință bunul de o anumită calitate, și, oricând calitatea este mai joasă, ea trebuie tratată ca un viciu, indiferent de bună sau de reaua-credință a locatorului.

În privința chiriei, legiuitorul include modificări în două sensuri:

a) locatorul poate cere modificarea chiriei numai o dată în an și numai în cazul în care condițiile economice fac ca neajustarea să fie inechitabilă însă nu o poate face unilateral, ci în baza hotărârii judecătorești care va exista existența temeiurilor. De asemenea, dreptul locatorului la modificarea chiriei se exclude dacă el și-a asumat riscul schimbării condițiilor economice. Enunțăm că modificarea adusă prin prisma art. 1263 (1) CCRM este o normă dispozitivă, iar părțile pot să deroge de la ele, sau chiar să excludă dreptul locatorului la ajustarea chiriei, iar chiria să rămână fixată pe durata contractului.

b) locatorul are dreptul să ceară reducerea chiriei în cazul în care condiţiile stipulate în contract, de folosire a bunului sau starea lui s-au înrăutățit, dar cu precizarea că trebuie întrunite condițiile generale de reducere a prestației de la art. 933, pe când dispozițiile art. 901-946 CCRM rămân aplicabile.

Lăudabile sunt modificările și completările la art. 1274 și 1275 CCRM, acre reglementează mai detaliat problema distribuirii reparațiilor între locator și locatar:

a) reparațiile curente, care tradițional sunt în sarcina locatarului, sunt definite ca intervențiile necesare în rezultatul folosinței conform destinaţiei a bunului şi care, în mod echitabil, pot fi puse pe seama locatarului, având în vedere în special natura bunului, destinaţia pentru care este folosit şi termenul locațiunii.

b) locatorul nu este obligat să efectueze reparațiile curente doar pentru a înlătura efectele uzurii normale a bunului (art. 1274 (6) CCRM).

c) reparațiile capitale, care tradițional sunt în sarcina locatorului sunt definite prin metoda excluderii: toate intervențiile necesare pentru îndeplinirea obligaţiei locatorului prevăzute la art. 1274 alin. (1) CCRM, cu excepţia reparațiilor curente (art. 1274 alin.(4) CCRM).

În orice caz, locatorul va fi ţinut să efectueze reparațiile necesare pentru a înlătura prejudiciului adus bunului închiriat de un eveniment în afara controlului locatarului sau a persoanelor cărora le-a permis folosinţa bunului sau accesul la el.

Art. 1276 CCRM continuă principiul conform căruia schimbarea proprietarului bunului închiriat nu afectează locațiunea (*emptio non tollit locatum*). Astfel, dacă bunul închiriat este înstrăinat de locator unui terţ, acesta din urmă se subrogă de drept locatorului în drepturile şi obligaţiile decurgând din locaţiune dacă locațiunea este opozabilă terțului. Articolul prevede 3 forme de opozabilitate:

1. față de terțul care dobândeşte dreptul de proprietate asupra bunului închiriat, dacă, la data

dobândirii, terţul cunoştea existenţa locațiunii pe orice cale;

2. dacă, la data dobândirii de către terț, bunul închiriat se afla în posesia locatarului (aici forma de publicitate a locațiunii este posesia, pe care terțul nu o putea ignora);
3. în cazul bunurilor drepturilor reale asupra cărora sunt înregistrate într-un registru de publicitate prevăzut de lege, dacă locaţiunea de asemenea este opozabilă terţului dobânditor dacă, la data dobândiri, ea era notată în acel registru.

În absenţa acestei notări, locaţiunea va fi opozabilă conform regulilor de la pct. 1) sau 2) doar dacă termenul ei nu depăşeşte 3 ani, în cazul bunului imobil, sau 1 an, în cazul celorlalte bunuri înregistrate într-un registru de publicitate prevăzut de lege. Prin urmare, dacă termenul locațiunii unui imobil nu depășește 3 ani, locațiunea este opozabilă terțului fără notarea în registrul bunurilor imobile cu condiția însă că fie terțul cunoștea despre locațiune fie locatarul este în posesia bunului (deci terțul trebuia să cunoască locațiunea). Dacă însă terțul nu a fost informat despre locațiune, iar vânzătorul era în posesia bunului, locațiunea nu este opozabilă terțului, care, deci, va putea refuza folosința locatarului în privința bunului cumpărat. Remediul juridic al terțului în acest caz rămâne o acțiune în despăgubire față de locator pentru viciul juridic al bunului închiriat (art. 1254 alin.(5) CCRM) întemeiat pe contractul de locațiune.

În privința termenelor de preaviz de 3 luni pentru imobile şi de o lună pentru bunurile mobile pentru rezoluţiunea locațiunii încheiate fără termen la cererea oricărei părţi (art. 1281 CCRM), se stabilește sancțiunea nerespectării acestor termene: notificarea făcută cu nerespectarea termenului de preaviz stabilit de lege sau contract nu produce efecte decât de la expirarea acelui termen (al.2 din art. analizat). Prin urmare, notificarea (preavizul) nu este lipsit de orice efecte, ci el se corectează de plin drept, iar la expirarea termenului corect din data recepționării notificării raportul de locațiune încetează.

Concluzii. În procesul evoluţiei sale istorice, societatea umană a parcurs diverse etape de dezvoltare, etape care în pragul mileniului III, ne-au pus în faţa realizării unui stat de drept. Statul de drept la etapa actuală reprezintă cea mai fundamentală valoare a existenţei noastre ca civilizaţie, iar pentru a o putea transpune în realitate este nevoie de schimbări radicale nu doar în mentalitatea noastră ci şi în procesul de garantare şi respectare a regulilor de convieţuire socială.

Analizând contractul de locaţiune observăm că modificările aduse contractului de locațiune corespunde situaţiei create la momentul dat în Republică, au fost completate detaliat problema distribuirii reparațiilor curente între locator și locatar, au fost efectuate modificări în privința chiriei, menționându-se detaliat obligațiile locatarului și a locatorului în cadrul încheierii contractului de locațiune, s-a creat un fundament, sau mai bine zis niște premise practice pentru îmbunătăţirea cadrului legal existent la moment în acest domeniu.

BIBLIOGRAFIE:

1. Codul Civil al Republicii Moldova, nr. 1107-XV din 6.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 82-86 din 22.06.2002.
2. Chibac, Gh., Brumă S. ș.a. Drept civil. Contracte și succesiuni. Chișinău: Cartier Juridic, 2019. 472 p.
3. Stoica V. Rezolvarea şi rezilierea contractelor civile. Bucureşti: ALL, 2003, 118 p.
4. Stănciulescu L, Dreptul contractelor civile. Doctrină și jurisprudență. Hamangiu, 2017, 560 p.
5. Deak Fr., Mihai L., Popescu R. Tratat de drept civil. Bucureşti: Universul juridic. 2018, 300 p.

THE UNDERTAKING'S REPUTATION IN THE CONTEXT OF UNFAIR COMPETITION – A CONSTANT VARIABLE

REPUTAȚIA ÎNTREPRINDERII ÎN CONTEXTUL CONCURENȚEI NELOIALE – O VARIABILĂ CONSTANTĂ

Iulian MORARU, drd.
e-mail: iulian.moraru94@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova,
mun. Chişinău, str. Alexe Mateevic, 60, tel: 022 244810, www.usm.md

***Abstract**. The undertking's reputation is an inherent dimension of establishing and / or consolidating a favorable / unfavorable position in the context of a progressive market economy. On the background of the alternating reputation of undertakings is situated the concept of competition as an economic rivalry between two or more undertakings on different markets. The dynamics of the evolution of undertakings' reputation is directly proportional to the loyalty shown by companies in the competition process. The manifestation of an unfair attitude by the undertakings involved in that process is a considerable premise in determining the change in their reputation. Thus, the reputation of undertakings is the finality of their conduct in the relevant competitive relationships. Therefore, unfair competition is the right framework for establishing, consolidating or declining the reputation of the undertakings involved in the competitive process. Taking into account the above mentioned facts, it can be stated that the topicality of the researched subject is an indisputable one, or the competitive process is a continuous one, fact which implies the corresponding susceptibility to variation of the reputation of the market players. The ultimate aim of this research is the author's intention to identify the role and place of the dimension of the undertakings's reputation and its impact on the system of unfair competition actions. The primary research methods used are legal-comparative and logical-formal. The anticipated results consist in formulating relevant conclusions to the subject to be researched, as well as possible further research directions and / or suggestions for amending the legislation.*
***Key words:** consolidation, decline, establishment, reputation, undertaking, unfair competition, variation.*

JEL CLASSIFICATION: K20

1. Originea conceptului de "reputație a întreprinderii"

Sub aspect de origine, termenul "reputație" provine de la latinescul "reputare", ceea ce semnifică "a gândi".

Abordarea conceptului de "reputație a întreprinderii" în calitate de categorie economică (și nu etică) este practicată deja de câteva secole. Pentru prima dată, conceptul dat a fost abordat în Europa de Vest, unde în decursul ultimelor secole teoria reputației în afaceri a înregistrat o evoluție semnificativă.

2. Definirea conceptului de reputație a întreprinderii

Conceptul "reputației întreprinderii" a fost definit într-o serie de surse doctrinare relevante.

Astfel, au fost identificate următoarele abordări:

- Fombrun [1996, p.72] opinează că reputația este "o reprezentare perceptuală a acțiunilor trecute și a celor previzionate ale unei companii care descrie puterea de atracție a firmei din perspectiva părților sale constituente importante atunci când este comparată cu alți competitori de top";

- Wartick [2002, p. 372] afirmă că reputația reprezintă "agregarea percepțiilor unui singur grup de părți interesate cu privire la cât de bine acțiunile unei firme răspund cerințelor și așteptărilor mai multor părți interesate organizaționale";

- Walker [2010, p.370] consideră că reputația constituie" o reprezentare perceptuală raportată la o problemă specifică, relativ stabilă, distinctivă a acțiunilor trecute și viitoare care rezultă prin compararea cu un standard";

- Helm ș.a. [2009, p.70] opinează că "reputația corporativă percepută este evaluarea globală făcută firmei de-a lungul timpului de către părțile interesate ale acesteia și care se poate baza pe experiențele proprii sau pe experiențele altora";

Totodată, deși neconsacrat la nivel legislativ, conceptul "reputației întreprinderii" poate fi definit prin prisma semnificație elementelor sintagmei respective abordați în mod separat. Astfel, DEX atribuie o definiție cuprinzătoare termenului "reputație" – "*Părere publică, favorabilă sau defavorabilă, despre cineva sau ceva; felul în care cineva este cunoscut sau apreciat*".

Prin raportarea definiției termenului enunțat la noțiunea de "întreprindere", se contureză următoarea idee: "reputația întreprinderii" constituie opinia publică, favorabilă sau defavorabilă, despre o anumită întreprindere sau modul în care o întreprindere este cunoscută/apreciată.

La etapa actuală, în diferite state există abordări diferite a semnificației conceptului în discuție. În teoria economică, conceptul de reputație în afaceri este foarte apropiat ca sens termenului "goodwill".

3. Clarificări de ordin terminologic

Subsecvent ultimei ipoteze înaintate supra, apare necesitatea determinării sensului și realizării unei delimitări dintre conceptul "reputației" și semnificația termenului "goodwill". Astfel, în accepțiunea DEX, "goodwill" ar constitui " *valoarea globală a elementelor necorporale ale firmei (clientelă, vad comercial, marcă, nume comercial, brevete de invenții etc.), care nu pot fi evaluate în mod individual pentru a fi înscrise în activul bilanțului*".

Urmare a contrapunerii celor două definiții determinate, se constată că "reputația" constituie un factor subiectiv (provenit din exterior) în sensul determinării modalității în care o întreprindere este apreciată, iar "goodwill" ("fond comercial") reprezintă un factor obiectiv și cuantificabil, care provine din interiorul întreprinderii.

Deci, sub aspect terminologic cele două noțiuni abordate nu prezintă interferențe. Indiferent de acest aspect, însă, se atestă o multitudine de surse doctrinare care plasează semnul egalității (echivalenței) între termenii abordați.

În opinia noastră, "reputația întreprinderii" și "goodwiil" prezintă susceptibilitate de intersecție doar în măsura abordării acestor termeni lato sensu, or stricto sensu nu se poate conchide asupra identității de semnificație.

Un alt termen apropiat sub aspect de semnificație termenului de "reputație" este cel de "imagine". În literatura de specialitate relevantă pot fi identificate câteva criterii de delimitare a conceptelor respective. Astfel, se menționează că în timp ce imaginea corporativă poate să fie doar pozitivă, reputația pot fi atât de natură negativă, cât și pozitivă. Contextual, imaginea se poate schimba într-o perioadă de timp relativ scurtă, în timp ce reputația se construiește pe parcursul unei perioade lungi de timp și este astfel, stabilă și de durată.

Mai mult decâat atât, reputația se bazează atât percepțiile părților interesate interne, cât și externe ale unei întreprinderi, în timp ce imaginea este consituită doar în baza percepțiilor din interiorul întreprinderii. Prin urmare, reputația întreprinderii constituie un un concept extins al imaginii, deci implică o arie de comprehensivitate sporită.

4. Caracteristicile principale ale reputației întreprinderii

- **Reputația se bazează pe percepții.** Se considră că reputația nu este altceva decât o reprezentare perceptuală. Această caracteristică ne sugerează că nu este neapărat ca reputația să

corespundă întocmai realității, deoarece percepțiile pe care oamenii și le formează se pot baza pe un set de informații care nu sunt complete sau care uneori nu sunt în totalitate corecte. [Walker, 2010, p.370]. Chiar și atunci când indivizii dispun de informații complete și corecte acestea trebuie procesate și astfel reputația percepută este puțin probabil să reflecte întocmai realitatea. Cu toate acestea, atât timp cât instrumentele de măsurare sunt astfel concepute încât să surprindă percepțiile privind reputația și nu reputația obiectivă prin indicatori precum partea de piață, este asigurată concordanța necesară între modalitatea de conceptualizare și cea de operaționalizare a constructului.

- **Reputația reflectă percepțiile cumulate ale tuturor părților interesate ale întreprinderii.** A doua caracteristică a reputației este o consecință tocmai a diferenței dintre identitate, imagine și reputație și anume aceea că reputația se bazează atât percepțiile părților interesate interne, cât și externe ale unei companii. [Wartick, 2002, p. 372] Sintagme precum 'percepții ale tuturor părților interesate' sunt însă în dezacord cu unii autori. Spre exemplu, se apreciază [Walker, 2010, p. 372] că o întreprindere poate să aibă un anumit nivel al reputației pentru modul în care își tratează angajații, și un nivel diferit al reputației pentru implicarea în acțiuni de responsabilitate față de mediu. Așadar, un scor global nu reflectă nivelul reputației pentru un anumit aspect. De asemenea, se adaugă [Wartick, 2002, p. 372] că nivelul reputației percepute este posibil să difere de la un grup de părți interesate la altul, ceea ce din nou ridică probleme cu privire la stabilirea nivelului real al reputației percepute prin calcularea unui scor global. Așadar, reputația poate fi evaluată din perspective diferite de către diferite grupuri de interes, iar calcularea unui scor global nu ar conduce spre o imagine corectă a nivelului reputațional al întreprinderii.

Reputația este comparativă. Dintre toate definițiile existente, doar câteva abordează caracteristica comparativă a reputației întreprinderii, cele mai multe aparțin lui Fombrun. [Fombrun, 1996, p. 73]. Astfel, se susține că standardul de comparație la care grupurile de interes se raportează pentru a evalua reputația unei întreprinderi este reprezentat doar de către concurenții acesteia. Raportarea la acest singur standard de comparație este greșită în opinia altor autori, aceștia susținând că definițiile dezvoltate pentru conceptualizarea reputației corporative trebuie să prezinte suficientă flexibilitate astfel încât să se asigure concordanță cu modalitatea de operaționalizare a constructului. În acest sens, se afirmă că este posibil ca standardul de comparație să fie tocmai nivelul reputațional trecut al întreprinderii sau media indicelui de reputație într-un anumit sector de activitate. [Walker, 2010, p. 373]

Reputația poate fi deopotrivă pozitivă și negativă. Cea de-a patra caracteristică propusă de unii autori este natura pozitivă și negativă a reputației. [Walker, 2010, p. 374] Spre exemplu, se face referire în unele surse la sintagma 'reputație organizațională favorabilă', iar în altele la 'o reputație corporativă solidă'. Această frecvență redusă este surprinzătoare, mai ales în contextul în care o serie de cercetători au fost preocupați să identifice diferențele și asemănările dintre cele trei concepte specifice marketingului corporativ, și anume imagine, identitate și reputație. Spre exemplu, în timp ce imaginea corporativă poate să fie doar pozitivă, identitatea și reputația pot fi atât de natură negativă, cât și pozitivă. Deși în mod explicit nu este specificat, definițiile existente permit acestui concept să aibă atât o natură pozitivă, cât și una negativă. În esență, percepțiile grupurilor de interes, evaluările pe care le fac acestea nu pot să fie doar de natură pozitivă.

Reputația este relativ stabilă și de durată. Componenta temporală este doar implicit menționată în definițiile identificate în unele surse, fiind sugerat ca viitoarele definiții să facă în mod explicit referire la natura stabilă și de durată a reputației. În acest fel, definițiile ar surprinde unul dintre principalele elemente care distinge reputația corporativă de imaginea corporativă. Imaginea se poate schimba într-o perioadă de timp relativ scurtă, în timp ce reputația se construiește pe parcursul unei perioade lungi de timp și este astfel, stabilă și de durată. Un alt avantaj menționat pentru a aduce

argumente în favoarea surprinderii acestei caracteristici în definițiile dezvoltate, este acela că în acest mod ar fi evidențiată o diferență la nivelul cercetărilor derulate în scopul măsurării reputației, comparativ cu cele derulate pentru a măsura imaginea corporativă. [Walker, 2010, p. 375]

Componenta temporală este caracteristica identificată cu cea mai mare frecvență în definițiile existente, acestea surprinzând fie în mod explicit, fie în mod implicit faptul că reputația se formează în timp, că percepțiile grupurilor de interese se formează pe baza acțiunilor trecute și/sau prezente ale întreprinderii, ceea ce permite anticiparea acțiunilor sale viitoare. [Fombrun, 1996, p. 74]. Posibilitatea de a anticipa sau previziona acțiunile viitoare ale unei întreprinderi este deosebit de importantă pentru grupurile de interes ale acesteia datorită reducerii "incertitudinii cu privire la performanța organizațională viitoare" Dat fiind faptul că este necesară o perioadă îndelungată pentru construirea reputației, aceasta prezintă consecvență, este relativ stabilă și de durată, în sensul în care nu se modifică pe parcursul unei perioade scurte de timp.

Alte caracteristici ale reputației întreprinderii. Două alte caracteristici ale reputației regăsite în definițiile existente atrag atenția în mod deosebit. În primul rând, reputația este considerată de unii autori ca fiind o resursă intangibilă de care dispune întreprinderea și care facilitează menținerea poziției pe piață de către aceasta. Reputația ca și resursă intangibilă corespunde celei de-a treia abordări identificate de unii autori și anume, "reputația ca un activ".[Barnett ș.a., 2006, p. 35] .Din această perspectivă, reputația asigură companiei un avantaj în raport cu concurenții săi și se reflectă în calitate atât la nivelul ofertei, cât și al resursei umane, ceea ce conduce în final la performanță financiară.

A doua caracteristică care necesară a fi specificată surprinde importanța pe care atât experiența directă, cât și experiența indirectă o au în formarea percepțiilor privind reputația corporativă. Unii autori sunt de părere că reputația reală a unei companii nu poate fi stabilită decât atunci când evaluarea acesteia este făcută pe baza experienței directe cu compania. [Chun, 2005, p. 106]. Alți cercetători, în schimb, pun în valoare și importanța experienței indirecte în formarea percepțiilor grupurilor de părți interesate cu privire la reputația unei întreprinderi. [Helm ș.a., 2009, p.70].

Prin urmare, conceptul reputației întreprinderii implică existența unei serii de caracteristici inerente care explică, într-o măsură extinsă, esența conceptului respectiv.

5. Factorii care condiționează nivelul reputațional al întreprinderii și perspectivele de determinare a reputației întreprinderii

5.1. Factorii condiționanți

Cea mai importantă clasificare realizată în literatura de specialitate a reputației unei întreprinderii este constituită de clasificarea conform factorilor de formare (condiționanți) ai reputației întreprinderii. Astfel, după Lankin, se disting următoarele tipuri de reputație:

- personal – reputația unui om concret (de regulă, sistemul administrativ al întreprinderii)
- de produs – reputația mărfii, serviciului;
- de grup – imaginea organizațională, corporativă (de regulă, activitatea economică abordată prin prisma raporturilor cu alte întreprinderi) [Lankin, 2006, p. 114]

În articolul respectiv, se va aborda cu un grad sporit de preponderență reputația de produs a întreprinderii.

5.2. Perspectivele de abordare ale reputației întreprinderii

Luând în considerare cele menționate anterior, se poate afirma că reputația întreprinderii prezintă două mari perspective de abordare

- perspectiva internă (din interiorrul întreprinderii);

- perspectiva externă (din exteriorul întreprinderii).

Contextual, perpectiva externă poate fi divizată în două subcategorii:

- perspectiva întreprinderilor concurente și neconcurente;
- perspectiva clietelară și consumatorială.

În articolul respectiv, reputația întreprinderii va fi tratată din perspectiva agregată a tuturor formelor enunțate supra.

6. Locul și rolul conceptului reputației întreprinderii în contextul concurenței neloiale

6.1. Abordarea intrinsecă

Concurența neloială, în calitate de categorie semnatică abordată în sens larg prin prisma definiției atribuite în Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012, constituie "*orice acțiune, realizată de întreprinderi în procesul concurenței, care este contrară uzanțelor oneste în activitatea economică*". Contextual, prin intermediul prevederilor legislației concurențiale, pot fi delimitate următoarele forme de încălcări: [Gorincioi, 2019, p.44]

- Practici anticoncurențiale (acorduri anticoncurențiale, abuz de poziție dominantă și acțiunile sau inacțiunile autorităților și instituțiilor administrației publice centrale sau locale de restrângere, împiedicare sau denaturare a concurenței);
- Concentrări economice nenotificate (incompatibile cu mediul concurențial);
- Acțiuni de concurență neloială.

Realizând raportul ideilor enunțate supra, se constată că orice încălcare a legislației concurențiale este susceptibilă, în sens larg, a fi atribuită cateogiei "concurență neloială". În contradictoriu, ultima categorie a faptelor anticoncurențiale o reprezintâ acțiunile de concurență neloială. În cele ce urmează, vom aborda "concurența neloială" din perspectivă terminologică restrânsă. O asemenea abordare se impune și în măsura în care anume prin intermediul acțiunilor de concurență neloială probabilitatea afectării reputației întreprinderilor prezintă un grad sporit de probabilitate.

Aceeași concluzie se impune și urmare a utilizării metodei istorico-comparative de cercetare prin prisma legislației concurențiale anterioare. Astfel, prin intermediul prevederilor Legii nr. 1103 din 30.06.2000cu privire la protecția concurenței (în prezent abrogată), sintagma "concurență neloială" era definită ca "*acţiunile agentului economic de a obţine avantaje neîntemeiate în activitatea de întreprinzător ceea ce aduce sau poate aduce prejudicii altor agenţi economici sau* ***poate prejudicia reputaţia lor în afaceri***"(evidențierea ne aparține". Prin urmare, legea anterioară dispunea expres asupra posibilității prejudicierii reputației întreprinderii în contextul concurenței neloiale în ansamblu.

În sistemul legislației concurențiale autohtone, acțiunile de concurență neloială, prin intermediul unui sistem rigid [Gorincioi, 2019, p.50], sunt reglementate la textul Cap. III, art. 15-19 din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012. Astfel, se disting următoarele acțiuni de concurență neloială:

- Discreditarea concurenților (art. 15)
- Instigarea la rezilierea conractului cu concurentul (art. 16)
- Obținerea și/sau folosirea ilegală a secretului comercial a concurentului (art. 17)
- Deturnarea clientelei concurentului (art. 18)
- Confuzia (art. 19)

Din analiza prevederilor legale citate supra, se desprinde două modalități de prejudiciere a reputației întreprinderii prin intermediul recurgerii la acțiuni contrare uzanțelor oneste de către întreprinderile implicate în activitate economică:

- Prejudiciere imediată a reputației întreprinderii (discreditarea concurenților)
- Prejudiciere mediată/subsecventă a reputației întreprinderii (instigarea la rezilierea contractului cu concurentului, obținerea și/sau folosirea ilegală a secretului comercial al concurentului, deturnarea clientelei concurentului, confuzia).

Criteriul care stă la baza clasificării modalității respective rezidă în proximitatea momentului în care poate fi prejudiciată reputația unei întreprinderi în contextul concurenței neloiale.

6.1.1. Prejudicierea imediată a reputației întreprinderii

Modalitatea respectivă de prejudiciere a reputației întreprinderii este una specifică discreditării concurenților, or din dispoziția normei de la art. 15 din Legea concurenței nr. 183 rezultă în mod neechivoc condiția minimă de punere în pericol a reputației întreprinderii prin răspândirea informațiilor false despre propria activitate și produse de către subiectul activ al acțiunii de concurență neloială (discreditarea indirectă) sau, alternativ, prin răspândirea unor afirmații false despre activitatea sau produsele concurentului (discreditarea directă).

Prin urmare, afectarea/prejudicierea reputației întreprinderii reprezintă element calificativ alternativ obligatoriu al acțiunii de concurență neloială de discreditare a concurenților.

Contextual, prezintă relevanță constatările Plenului Consiliului Concurenței în cazuș **"Invivo-Tech" S.R.L. împotriva "Dermocosmetica" S.R.L.**

Astfel, prin intermediul Deciziei Plenului Consiliului Concurenței nr. CN-50/19-30 din 09.07.2020, întreprinderii "Dermocosmetica" S.R.L. i-a fost aplicată amendă în mărime de 17.574,46 lei pentru încălcarea prevederilor art. 15 din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012.

În cadrul desfășurării examinării preliminare și a investigației, s-au constatat următoarele:

- "întreprinderea "Dermocosmetica" S.R.L. a întreprins deopotrivă acțiuni de discreditare indirectă și directă a concurentului prin 1. răspândirea informațiilor fale despre produsele sale și 2. despre produsele concurentului, fapt care dăunează activității ultimului, în condițiile care reclamata a) trece sub tăcere faptul expirării certificatelor europene de produs și b) discreditează concurentul prin intermediul postărilor realizate în cadrul rețelelor de socializare de către administratorul reclamate";
- "prin atare acțiuni **se pune în pericol reputația întreprinderii reclamante și a produselor acesteia**"; (evidențierea ne aparține)
- "în calitate de efect, se generează riscul de migrare a clientelei întreprinderii reclamante la întreprinderea reclamată, fapt care este susceptibil a provoca pierderi substanțiale în ceea ce privește principalii indicatori economici ai acesteia abordați în coraport".

Un alt exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă cazul **"Simplex-Co" S.R.L. împotriva "Viloterm" S.R.L.**

Astfel, prin intermediul Deciziei Plenului Consiliului Concurenței nr. CN-16/19-07 din 25.02.2020, întreprinderii "Viloterm" S.R.L. i-a fost aplicată amendă în mărime de 192.433,75 lei pentru încălcarea prevederilor art. 15 lit. b) din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012.

În cadrul desfășurării examinării preliminare și a investigației, s-au constatat următoarele:

- " Totodată, urmare a desfășurării investigației, au fost identificate semne ale acțiunii de discreditare a concurentului prin faptul raspândirii de către „Viloterm" S.R.L. a afirmațiilor false despre produsele comercializate de concurentul său, și anume că cazanele de marca BAXI sunt de o calitate proastă și sunt produse în Turcia, dar nu în Italia. Astfel, se reține faptul că întreprinderea „Viloterm" S.R.L. nu a deținut informații în ceea ce privește calitatea necorespunzătoare a cazanelor BAXI (în contextul în care reclamata nu asigură reparația acestora în perioada de garanție și

postgaranție), dar a răspândit informații false în acest sens. Faptul dat prezintă certitudine și se confirmă prin totalitatea resurselor informaționale acumulate în procesul de desfășurare a investigației. Informațiile prezentate de reprezentantul „Viloterm" S.R.L. consumatorilor, în cadrul discuțiilor telefonice, privind calitatea produselor, i-a determinat pe cumpărători să renunțe la produsul procurat, returnându-l vânzătorului - „Simplex-Co" S.R.L. Respectivele afirmații ale „Viloterm" S.R.L., neavând suport probatoriu, constituie în sine acțiuni care discreditează și dăunează activității „Simplex-Co" S.R.L. ";

- "Este important de menționat faptul că, discreditarea este o acțiune de răspândire a informațiilor neautentice, **care pune în pericol reputația** sau credibilitatea concurentului, astfel, constituie o încălcare a principiului bunei-credințe și a uzanțelor oneste în afaceri. " (evidențierea ne aparține).

6.1.2. Prejudicierea mediată/subsecventă a reputației întreprinderii

Modalitatea respectivă de prejudiciere a reputației întreprinderii este una specifică acțiunilor de concurență neloială prevăzute la textul art. 16-19 din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012.

În acest context, elementul calificativ de punere în pericol a reputației întreprinderii este unul facultativ, or acesta nu este unul fundamental pentru calificarea acțiunilor de concurență neloială potrivit prevederilor nominalizate.

În practica Consiliului Concurenței, la etapa actuală, nu se atestă exisntența unor acte administrative decizionale prin intermediul cărora faptele anticoncurențiale ar fi fost calificate potrivit prevederilor art. 16-19 din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012 și în cadrul cărora s-ar fi constatat riscul de prejudiciere a reputației întreprinderilor. În acest sens, considerăm oportună conturarea unor situații ipotetice care ar corespunde afirmațiilor înaintate.

Așadar, de exemplu, în ceea ce privește calificarea faptelor potrivit prevederilor art. 16 (instigarea la rezilierea contractului cu concurentul), înaintăm următoarea ipoteză:

- Întreprinderea X recurge la săvârșirea acțiunii de concurență neloială de instigare a consumatorului Y la rezoluțiunea unui contract de prestări servicii de telefonie mobilă cu întreprinderea Z (concurent al întreprinderii X). Contextual, întreprinderea X promite a acorda consumatorului Y anumite avantaje în cazul portării consumatorului Y de la întreprinderea Z la întreprinderea X. Totodată, întreprinderea X înaintează anumite afirmații cu caracter fals privind concurentul Z de ordin denigrator (de discreditare). În situația descrisă, discreditarea concurentului nu este o acțiune cu caracter principal, ci o simplă metodă de determinare a consumatorului Y de a se porta de la un concurent la altul. Prin urmare, este generat riscul de prejudiciere mediată a reputației întreprinderii în defavoarea căreia a fost realizată fapta de instigare la rezoluțiune.

În ceea ce privește calificarea faptelor potrivit prevederilor art. 17 (obținerea și/sau folosirea ilegală a secretului comercial al concurentului), înaintăm următoarea ipoteză:

- Întreprinderea X, anterior aflată în raporturi comerciale cu întreprinderea Y, utilizează neconsimțit secretul comercial al ultimului în contextul fabricării unui anumit produs și plasării pe piață a produsului respectiv, fapt care este susceptibil a aduce antigere intereselor legitime ale acestuia (întreprinderii Y) . În contextul procesului de comercializare a produselor date, întreprinderea X afirmă că acestea (produsele comercializate) sunt originale, fiind însemnate cu marca titular de drepturi asupra căreia este întreprinderea Y. Prin admiterea faptului că produsele fabricate și comercializate de către utilizatorul ilegal al secretului comercial al întreprinderii Y sunt de o calitate inferioară celor produse de către ultimul, este generat riscul prejudicierii reputației acestuia. Astfel, prin intermediul folosirea ilegală a secretului comercial al concurentului are loc o discreditare indirectă de către întreprinderea X a întreprinderii Y, ultimei fiind posibil a i se prejudicia reputația.

În ceea ce privește calificarea faptelor în conformitate cu prevederile art 18 din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012, înaintăm următoarea ipoteză:

- Întreprinderea X și întreprinderea Y comercializează același gen de produse sub o anumită denumire de origine protejată. În contextul etichetării produselor respective, întreprinderea Y indică o informație care induce în eroare consumatorii cu privire la identitatea producătorului, aceștia (consumatorii) considerând în mod eronat că produsele dat provin de la întreprinderea X. În situația în care calitatea produselor comercializate de către întreprinderea Y prezintă o calitate inferioară celor comercializate de către întreprinderea X, există riscul de prejudiciere a reputației ultimei, or consumatorii au anumite așteptări în ceea ce privește calitatea acestor produse în condițiile în care întreprinderea X are anumite standarde în acest sens. În atare condiții, prejudicierea efectivă sau eventuală a reputației întreprinderii X constituie un potențial efect sau o potențială urmare prejudiciabilă a acțiunilor întreprinderii Y.

În ceea ce privește calificarea faptelor în conformitate cu prevederile art. 19 din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012, înaintăm următoarea ipoteză:

- Întreprinderea X practică activitate de fabricare și comercializare a anumitor produse sub o marcă înregistrată și declarată notorie la nivel național. Întreprinderea Y (concurentul întreprinderii X) inițiază comercializarea ilegală a produselor marcate cu un semn similar sau identic. Astfel, se creează confuzie în rândul consumatorilor cu referire la identitatea întreprinderii comerciante a bunurilor respective. Luând în considerare faptul că marca apartenentă întreprinderii X este notorie, există riscul prejudicierii reputației ultimei, or în situația în care consumatorii cunosc produsele marcate cu semnul întreprinderii X, o eventuală necorespundere a produselor întreprinderii Y cu deprinderile consumatoriale specificate, este generat riscul prejudicierii reputației primei.

6.2. Abordarea extrinsecă

WIPO (World Intellectual Property Organization) sau OMPI (Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale), prin intermediul Model Provisions On Protection Against Unfair Competition (1996), a elaborat un set norme-cadru în ceea ce privește reglementarea acțiunilor de concurență neloială.

În acest context, specificăm faptul că la textul art. 3 din normele-cadru nominalizate este reglementată acțiunea de concurență neloială de "Prejudiciere a fondului comercial sau a reputației altuia". O primă mențiune relevantă contextual rezidă în circumstanța necesității realizării unei distincții dintre sintagma "fond comercial" și "repuație", aspecte la care ne-am referit mai sus.

Conform prevederilor art. 3 alin. (1) din setul respectiv de norme-cadru, "Orice act sau practică, în cursul activități industriale sau comerciale, care dăunează sau este posibil să deterioreze, fondul comercial sau reputația întreprinderii altuia constituie un act de concurență neloială, indiferent dacă un astfel de act sau practică cauzează confuzie."

În calitate de comentariu al autorilor, se menționează:

"Lezarea fondului comercial sau reputației altuia constituie un act de concurență neloială indiferent dacă actul sau practica în cauză provoacă confuzie cu sau profită de fondul comercial sau reputația altuia. O asemenea conduită poate dăuna fondului comercial sau reputației altuia doar dacă sunt depășite limitele interesului legitim al celui care provoacă daune. Cu toate acestea, alin. (1) nu se aplică în cazul în care prejudiciul cauzat fondului comercial sau reputației unui concurent este realizat în mod legitim, de exemplu publicitatea comparativă care nu este una înșelătoare. Fondul comercial sau reputația poate fi prejudiciată prin deturnare în cazul în care efectul deturnării este constituit de diminuarea fondului comercial sau a reputației întreprinderii. Astfel de acte de deturnare

vor fi în special îndreptate împotriva unei concurent, dar ar putea avea, de asemenea, un impact sever asupra fondului comercial sau reputației unui neconcurent a cărui marcă comercială sau denumire comercială au fost utilizate în mod abuziv."

Din cele enunțate supra, pot fi deduse următoare:

- Trebuie să existe o depășire a interesului legitim al celui care prejudiciază fondul comercial sau reputația altuia, or în situația în care interesul legitim nu va fi depășit de către cel care prejudiciază, nu se va putea reține o prejudiciere a fondului comercial sau a reputației altuia;

- Pentru a fi în prezența acțiunii de concurență neloială de prejudiciere a fondului comercial sau a reputației altuia, nu este obligatorie existența raportului concurețial dintre cel care prejudiciază și cel prejudiciat, or faptul că întreprinderile activează pe piețe diferite nu este un impediment în sensul califcării faptei potrivit prevederilor articolului respectiv;

- Autorii nu condiționează calificarea în acord cu articolul dat de existența unei anumite confuzii sau de deturnarea consumatorilor, ci adoptă o un concept global, care presupune existența independentă a unei asemenea acțiuni de concurență neloială.

Potrivit prevederilor alin. (2) lit. a) a aceluiași articol, "Prejudicierea fondului comercial sau reputației altuia poate, în particular, rezulta din diminuarea fondului comercial sau reputația apartenentă (i) unei mărci, indiferent înregistrată sau nu; (ii) unei denumiri de firmă ; (iii) unui atribut de identificare, altul decât o marcă sau o denumire de firmă; (iv) aspectului exterior al unui produs; (v) prezentarea produselor sau serviciilor; (vi) unei celebrități sau a unui personaj fictiv bine-cunoscut."

În calitate de comentariu al autorilor textului, se menționează:

"Alineatul (2) stabilește diminuarea caracterului distinctiv sau valoarea publicitară a mărcilor comerciale, a denumirilor de firmă și a altor identificatori de afaceri, aspectul exterior al produselor, prezentarea produselor sau serviciilor și a celebrităților sau a personajelor fictive bine-cunoscute, menționate în litera (a), ca un caz particular de deteriorare a fondului comercial sau reputația unei întreprinderii.

Diminuarea valorii unei mărci comerciale, a unei denumiri de firmă sau a unui alt identificator de afaceri poate avea loc chiar dacă nu există concurență directă între proprietarul identificatorului de afaceri și persoana care, într-o manieră neautorizată, îl utilizează pentru produse sau servicii diferite. De asemenea, nu trebuie să exsite confuzie în percepția consumatorilor cu privire la identitatea întreprinderii care fabrică produsele sau prestează serviciilor. Dacă se produce, totuși, confuzia, e posibilă calificarea faptelor în conformitate cu prevederile aferente confuziei.

Sunt luate în considerare actele care diminuează efectul unui identificator de afaceri în mod incorect, deoarece diminuarea poate eroda grav și chiar poate distruge caracterul distinctiv sau valoarea publicitară a identificatorului de afaceri, în consecință producându-se un efect negativ asupra întreprinderii pe care o deține. Caracterul distinctiv sau valoarea publicitară se poate diminua, de asemenea, dacă consumatorii asociază produsele sau serviciile oferite sub o marcă comercială cu producătorul lor original.

Pentru a determina dacă un utilizator ulterior a diminuat din reputația identificatorului de afaceri anterior, trebuie să se țină cont de similitudinea dintre semnele în cauză, circumstanțele de utilizare de către cel care prejudiciază și întinderea acelei utilizări.

Alineatul (2) litera (a) punctele (i) - (iii) se referă la fapte care afectează fondul comercial sau reputația prin diminuarea efectului unei mărci comerciale înregistrate sau neînregistrate, denumiri de firmă sau alți identificatori de afaceri. Trebuie menționat în în acest sens că inormația care se referă la marca comercială, denumirea de firmă sau al dentificator de afaceri din publicitatea comparativă

ar trebui permis numai în măsura în care referința nu dăunează în mod nejustificat fondului comercial sau reputației atașate acelui identificator de afaceri .

Diminuarea efectului mărcilor comerciale poate afecta în special mărcile bine cunoscute, în cazul în care un semn identic sau similar cu o marcă cunoscută este utilizată pentru produse sau servicii care nu sunt similare cu cele pentru care marca este cunoscută. Este adesea tentant, pentru alte persoane decât proprietarul mărcii comerciale bine cunoscute, să utilizeze marca comercială pentru a promova vânzările a propriilor produse sau servicii. Aceasta poate duce la diminuarea substanței de caracter distinctiv al mărcii bine cunoscute, indiferent dacă marca este înregistrată sau nu.

Alineatul (2) litera (a) (iv) și (v). În cazul în care distinctivitatea unui produs nu derivă numai din caracteristici tehnice necesare pentru ca produsul să funcționeze corect, de asemenea din caracteristicile estetice sau decorative, orice imitație a produsului este supusă diminuării caracterului său distinctiv. Același lucru se poate aplica și unui serviciu care este prezentat de o anumită întreprindere într-un asemenea mod, de exemplu de publicitate, că prezentarea este legată exclusiv de întreprinderea respectivă. Orice imitare a metodei de prezentare a serviciului este susceptibilă să dilueze capacitatea consumatorilor de a asocia serviciul cu întreprinderea inițială. Astfel de acte sau practici care provoacă diluarea pot fi considerate fapte anticoncurențiale, indiferent de confuziile pe care le pot provoca în percepția consumatorii."

Prin urmare, se impun următoarele idei:

- Diminuarea reputației reputației întreprinderii poate exista independent de existența unei eventuale confuzii sau deturnări de clientelă;
- Diminuarea reputației se poate produce, în mod special, atunci când acțiunea de concurență neloială se săvârșește în raport cu o marcă, denumire de firmă sau alt atribut de identificare care prezintă un grad de recunoaștere sporit;
- Diminuarea reputației poate surveni inclusiv ca urmare a imitării aspectului exterior sau a publicității unui anumit produs sau serviciu cu un anumit standard de calitate și care este suficient de cunoscut publicului

Prin intermediul lit. b) de la alin. (2) al aceluiași articol, se definește sintagma "diminuarea fondului comercial sau a reputației". Astfel, "În sensul prevederilor prezentei, "diminuarea fondului comercial sau reputației" înseamnă reducerea caracterului distinctiv sau a valorii publicitare a mărcii comerciale, denumirii de firmă sau a altui identificator de afaceri, aspectul unui produs sau prezentarea de produse sau servicii sau a unei celebrități sau a unui personaj fictiv bine-cunoscut."

În calitate de comentariu, autorii textului sugerează următoarele:

"Alineatul (2) litera (b) definește termenul "diminuare". Referirea la „reducerea" implică faptul că caracterul distinctiv sau valoarea publicitară a acesteia nu trebuie distruse complet. Caracterul distinctiv și valoarea publicitară a unui identificator de afaceri, de exemplu, poate include oricare tipuri de caracteristici sau asociații care vor atrage potențialii cumpărători ai produselor sau serviciilor oferite în baza acelui identificator de afaceri.

Prin urmare, se impun următoarele concluzii:

- Reducerea nivelului reputațional al întreprinderii este asimilat cu diminuarea caracterului distinctiv al obiectului generator de reputație;
- Reputația este asimilată, concomitent și valorii publicitare a produsului sau serviciului în cauză;
- Reputația întreprinderii este dependentă, în mare parte, de viziunea din exterior asupra aspectului dat.

7. Tendințe specifice

- La nivel legislativ, prejudicierea reputației întreprinderii nu este percepută în calitate de acțiune de concurență neloială distinctă;
- La nivelul practicii autorității national de concurență, afectarea reputației întreprinderii este abordată doar în contextul cazurilor de discreditare a concurenților, în conformitate cu prevederile art. 15 din Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012.

8. Concluzie

În calitate de concluzie generală, specificăm că la nivel de perspectivă, afectarea reputației întreprinderii ar putea fi percepută și în coraport cu alte acțiuni de concurență neloială sau în calitate de acțiune deconcurență neloială distinctă pentru situațiile în care presupusa faptă de concurență neloială nu întrunește semnele unor alte asemenea fapte.

BIBLIOGRAFIE

1. Fombrun, C.J. , Reputation: Realizing Value from the Corporate Image. Boston: Harvard Business School Press, 1996, 441 p.
2. Wartick, S.L., .Measuring corporate reputation definition and data. Business & Society, 41(4), 2002, pp. 371-392
3. Walker, K., A systematic review of the corporate reputation literature: Definition, measurement, and theory. Corporate Reputation Review, 12(4), 2010, pp. 357-387.
4. Helm, S., Perceived corporate reputation and consumer satisfaction–an experimental exploration of causal relationships. Australasian Marketing Journal (AMJ), 17(2), 2009, pp. 69-74.
5. Barnett, M.L., Corporate reputation: The definitional landscape. Corporate Reputation Review, 9(1), 2006, pp. 26-38.
6. Chun, R., Corporate reputation: Meaning and measurement. International Journal of Management Reviews, 7(2), 2005, pp. 91-109.
7. Ланкин В.Е,. Учебное пособие для подготовки к государственному итоговому междисциплинарному экзамену профессиональной подготовки маркетолога по специальности 080111 „Маркетинг". – Таганрог: ТРТУ, 2006, 241 p.
8. Gorincioi, C.: *Cercetarea instrumentelor juridice de contracarare a actelor de concurență neloială*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2019. 208 p.
9. Decizia Plenului Consiliului Concurenței nr. CN – 16/19-07 din 25.02.2020.
10. Decizia Plenului Consiliului Concurenței nr. CN – 50/19-30 din 09.07.2020.
11. https://dexonline.ro/definitie/reputa%C8%9Bie
12. Legea concurenței nr. 183 din 11.07.2012.
13. Legea nr. 1103 din 30.06.2000 cu privire la protecția concurenței (abrogată)
14. Legea României privind registrul comerțului nr.26 din 07.12.1990
15. WIPO: *Model Provision on Protection against Unfair Competition*, 1996

ANALIZA ISTORICĂ A RĂSPUNDERII JURIDICE PENTRU ÎNCĂLCAREA DREPTURILOR PACIENȚILOR

[1]Olesea PLOTNIC, dr. hab.
Coordonator proiect EU4CONS
Email: plotnicolesea.aum@gmail.com
[2]Elena CIOCHINA, drd.
Email: ciochina.elena.law@gmail.com
Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Moldova, Chişinău, str. Mitropolit Bănulescu-Bodoni 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md

Abstract. *Viața și sănătatea omului sunt considerate unanim cele mai de preț valori pentru omenire, în general, dar și pentru individ, în particular, care, evident, necesită pe deplin protejate. Pe arena internațională, prin Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 și Constituțiile diferitor state, inclusiv Republica Moldova, a fost recunoscut dreptul omului la sănătate, ceea ce presupune dreptul oamenilor la sănătate și la serviciile de îngrijire medicală. În prezentul articol autorii abordează tematica evoluției răspunderii juridice a prestatorilor de servicii medicale pentru încălcarea drepturilor pacienților.*
Cuvinte-cheie: *doctrină, sănătate, drepturi, consumatori, servicii medicale, legislație consumeristă.*

JEL CLASSIFICATION: P 37, P 48, L 84.

Introducere

Istoria erorilor medicale și relația lor cu legea este una de lungă durată, care se întinde pe mii de ani. Medicii și medicina au fost menționați în unele dintre cele mai vechi coduri scrise de drept cunoscute de istorici și au continuat să fie în cărțile de drept de atunci, în special în secolele XIX și XX. Pentru a înțelege cum a evoluat dreptul în domeniul serviciilor medicale cu predilecție normele ce reglementează relațiile dintre prestatorii de servicii medicale și beneficiarii acestor servicii, autorii cercetează evoluția răspunderii medicale începând cu perioada antică.

Metode aplicate în cadrul cercetării

Așadar, metodologia de cercetare se bazează pe analiza principalelor surse istorice și doctrinare privind apariția unor astfel de noțiuni ca responsabilitate a prestatorilor de servicii medicale și modalitățile de tragere la răspundere a acestora. Se face o analiză amplă a termenului de eroare medicală, subiecții implicați într-un raport juridic medicale, utilizând-se metoda comparativă a reglementărilor aceleași relații în mai multe regiuni ale lumii. În acest context, au fost analizate izvoare istorice de drept din diferite state, care ne-au facilitat extinderea sferei de cercetare a subiectului analizat. În acest mod, am realizat o prezentare mult mai amplă, în ceea ce privește relația dintre medic și pacient, pe parcursul întregii evoluții istorice a serviciilor medicale. În acest sens, diversitatea metodelor, procedeelor și tehnicilor utilizate conferă cercetării efectuate un caracter complex, deoarece, în contextul determinării importanței răspunderii juridice a prestatorilor de servicii medicale în raport cu drepturile pe care le-au obținut beneficiarii serviciilor medicale pe parcursul evoluției istorice a acestei relații. În cadrul cercetării au fost utilizate metodele științifice generale, care includ metoda logică, metoda sistematică și cea istorică, metodele juridice, care implică metoda formal juridică și juridico-comparativă.

Rezultate obținute

Sistemul medicinei liberale a generat ideea înlocuirii responsabilității medicale clasice cu un sistem de asigurări pentru incertitudinile medicinei, și pentru lacunele practicii medicale, în acest mod, a fost evitată discreditarea medicului în fața opiniei publice, suprimat relativismul juridic, satisfăcîndu-se nevoia de compensare a bolnavului.

Problemele ce țin de protecția juridică a vieții și sănătății umane au devenit foarte actuale. Bazele necesare pentru realizarea dreptului constituțional al fiecărui cetățean cu privire la protecția sănătății au fost puse prin implementarea unor serii de legi și acte normative care au fost adoptate în ultimii ani. Dreptul la ocrotirea sănătății se regăsește într-un regim special de realizare, fiind un drept consacrat în Constituție, ceea ce presupune și existența unui mecanism aparte pentru asigurarea acestuia. Responsabilitatea pentru ocrotirea cetățenilor este asumată necondiționat și direct de către Stat.

În domeniul ocrotirii sănătății, răspunderea juridică este un fenomen complex ce implică atât începuturi de origine privată, cât și de origine publică. Statul, fiind purtătorul puterii publice, în mod obiectiv, nu se află pe poziție de egalitate cu cetățenii săi sau cu alte subiecte ale dreptului privat, poziție de inegalitate resimțită și în raporturile uzuale comerciale dintre un consumator și un agent economic.

Esența statului constă în realizarea și organizarea puterii publice. În acest sens, materializarea statului în sens practic se realizează prin intermediul organelor sale și a funcționarilor publici. Ordinea, limitele de reparare a daunei cauzate de organele de stat și/sau funcționari publici persoanei private se fundamentează pe normele dreptului privat și implică elemente dispozitive. Statul, fiind parte componentă a raporturilor juridice de drept privat, își pierde calitatea sa de subiect autoritar și devine un subiect de drept egal cu celelalte. Calitatea de subiect al raporturilor juridice civile derivă din capacitatea juridică a statului și din capacitatea lui delictuală. Deținerea de suveranitate propriu-zisă este un argument pentru considerarea existenței capacității juridice civile a statului [5, p.113].

Erorile medicale întotdeauna au atras atenția societății. Pentru erori şi omisiuni în munca pe care o exercită, medicii au fost supuși la diverse sancțiuni. În principiu, putem afirma că responsabilitatea în cadrul prestării de servicii medicale este subiectivă, astfel încât trebuie să intervină un anumit nivel de vinovăție sau neglijență în conduita prestatorului de servicii medicale. Reglementarea juridică a activităţii medicale, actualmente, necesită studierea dreptului în procesul formării profesionale a medicilor. Ghenadie Rotaru, în lucrarea „Probleme juridice în practica medicală şi medierea", amintește de Regele Hammurabi din Babilon – cel care a inclus responsabilitatea medicilor în caz de deces sau rănire a pacientului, inclusiv şi vătămarea corporală. Trebuie menționat că Codul lui Hammurabi constituie un text aparent corect pentru perioada istorică în care este aplicat, deoarece, în multe cazuri, se referă la Legea Talionului, o transmitere care a constituit un progres juridic indubitabil prin introducerea, după cum am subliniat, principiul proporționalității reacției legale. Cu toate acestea, în ceea ce privește responsabilitatea medicală în sine (*Paragrafele 196 [„Dacă un bărbat lasă un alt om cu un singur ochi, îl vor lăsa cu un ochi"] și 197 [„Dacă rupe un os cu altul, vor rupe lui un os"] a constat în aplicarea pedepsei numai pe cauza pagubei și bazându-se pe parificarea durerii inițiale cu cea cauzată actorului*), ceea ce putem înțelege ca pedeapsă capitală. În acest sens, alineatele 219 și 220 sunt remarcabile:

§ 219 – „Dacă medicul face o incizie profundă la sclavul unei persoane comune și provoacă moartea, el va restabili sclavul prin sclav".

§ 220 – „Dacă îți deschizi templul cu un bisturiu din bronz și îl lași cu un ochi, vei plăti jumătate din valoarea sa în argint".

În orice caz, responsabilitatea profesională a medicului nu se va epuizată odată cu plata unei sume economice, dar Codul prevede, de asemenea, sancțiuni fizice pentru medic, concentrându-se, în special, pe amputații corporale. Astfel, prognoza de la punctul 218 este semnificativă:

§ 218 – „Dacă un medic face o incizie adâncă la un bărbat cu bisturiul din bronz și provoacă moartea sau dacă deschide tâmpla unui om cu bisturiul din bronz și lasă omul cu un ochi, lasă-l să-și taie mâna".

Dincolo de pedepsele impuse, trebuie să subliniem că reglementarea responsabilității medicale nu este o problemă nouă, având în vedere că, de-a lungul istoriei, profesioniștii din domeniul sănătății, într-un fel sau altul și cu o intensitate mai mare sau mai mică în conformitate cu concepțiile dominanți în fiecare timp, au fost impuși să răspundă pentru erorile din practicile medicale desfășurate în activitatea lor obișnuită în fața șefului tribului, în fața oamenilor înșiși sau, ulterior, în fața judecătorului. De fapt, preceptele expuse demonstrează clar că responsabilitatea medicală a fost într-adevăr disciplinată în Codul Hammurabi prin clasificarea infracțiunilor și a pedepselor, astfel încât au fost stabilite sancțiuni economice pentru erori minore și sancțiuni corporale pentru malpraxisul medical mai grav [17, p.10], care, la acel moment, variau în funcție de starea individului. Astfel, în ceea ce privește responsabilitatea medicală, au fost distinse, cu adevărat, două tipuri de reglementări: cea care a afectat prejudiciul cauzat unei persoane libere, identificată cu responsabilitatea penală a medicului (amputația ambelor mâini), și cea legată de daunele cauzate unui sclav, identificată cu responsabilitatea civilă a medicului (plata a jumătate din sclav sau restituirea de către altul) [20, p.209]. Așadar, curiozitatea persistă faţă de faptul că prima diferență între responsabilitatea civilă și responsabilitatea penală în domeniul îngrijirii nu a răspuns atât la gravitatea conduitei dăunătoare, cât și la starea subiectivă a părții vătămate.

După perioada civilizației mesopotamiene, cealaltă civilizație a Antichității a fost perioada Egipteană deosebit de înfloritoare. În acest sens, trecem în revistă evoluția importantă experimentată de medicina egipteană. De fapt, ca și în cazul altor arte și discipline, medicina occidentală își are rădăcinile în Egiptul Antic. Egiptenii, pe baza relației strânse dintre medicament și magie, s-au protejat de relele – boli, vrăji sau ghinion – prin amulete folosite ca ornamente. Cu toate acestea, prin celebrele lor tehnici de îmbălsămare, au avut ocazia să examineze amănunțit corpul și viscerele umane, în ciuda cărora nu au dezvoltat cunoștințe anatomice vaste. Prin urmare, deși medicina și magia au continuat să fie strâns legate, spiritul de observație al profesioniștilor egipteni antici a permis acumularea de experiențe interesante care au dus mai târziu la medicina empirică. Astfel, ei au aflat proprietățile vindecătoare ale multor medicamente, de la odihnă, de la îngrijirea care accelerează recuperarea pacientului sau de la importanța igienei pentru prevenirea bolilor [16, p.47-48]. Cea mai mare parte a cunoștințelor medicinei egiptene, precum recunoașterea inimii și nu a ficatului ca organ vital – a fost obținută din manuscrisul pe papirus, două dintre ele având o relevanță specială pentru analiza noastră istorico-juridică: Papirusul din Ebers și Smith Papyrus, astfel numiți în onoarea descoperitorilor respectivi. Nu sunt singurele papirusuri ce au conotații medicale din Egiptul Antic. Astfel, doctrina a mai citat și altele: a) Papyrusul Hearst, din 1550 î.Hr., care a fost dobândit în timpul unei expediții de către Hearst în 1901 și se referă la boli genitourinare la femei, majoritatea conținutului său fiind similară cu papirusul ebberic; b) Marele Papirus din Berlin, cunoscut și sub denumirea de Papyrus Bruge, care descrie probleme medicale, inclusiv boli de sân și remedii pentru infertilitate; c) Papirusul Berlinului Mic, din anii 1300-1600 î.e.n., care conține vrăji pentru mame și copii bolnavi, conținutul său fiind, în principal, de natură mistică sau magică și d) Papirusul lui Chester Beatty, care prezintă, în principal,cu tratamentul bolilor gastro-intestinaleși datează din dinastia XIX 1316-1200 ani î.Hr. [13, p.1-2].

Ebers Papyrus (în numele egiptologul german George Ebers, cumpărat în 1873 la Luxor și transferat ulterior în Germania, textul datează aproximativ cu anul 1550 î.Hr. și este aparent o copie a unui papirus mai vechi) evidențiază concepția mistică a medicinei în civilizația egipteană. Într-adevăr, textul conține o farmacopee, care tratează simptomele bolii – cefalee, febră și inflamații – cu un caracter enigmatic. Astfel, de exemplu, se pare că vătămarea traumelor a fost un fapt evident, dar nu o durere de cap, ceea ce a condus, din nou, la magie a tot ceea ce era necunoscut sau, cel puțin, puțin cunoscut [18, p.147].

Deși au fost copiate în același loc și nu mai mult de o sută de ani una de alta, un abis separă spiritul mistic al Papirusului Ebers de abordarea rațională a Papirusului Smith. Acesta din urmă constituie un manual privind tratamentul rănilor și vânătăilor, pe lângă separarea dintre cazurile tratabile și cele intractabile, care vorbește despre raționalitatea incipientă a chirurgiei egiptene, având în vedere că pentru conceptul magic nu există boli incurabile.

Papirusul este format din douăzeci și una de coloane, dintre care șaptesprezece corespund tratatului chirurgical în sine. Acestea sunt 48 de cazuri ordonate topografic în funcție de localizarea leziunii în direcția cefalocaudală. În fiecare grup, leziunile sunt ordonate în funcție de severitatea lor în ordine crescătoare. Fiecare leziune este structurată începând cu un titlu, apoi un examen, un diagnostic, un tratament și, în final, un comentariu și glosar. Titlul identifică locația și organele afectate de vătămare; Examenul corespunde în totalitate semiologiei, adică inspecției, palpației, auscultării și, în unele cazuri, a mirosului leziunii, pe lângă cele raportate de pacient. Diagnosticul urmărește că, repetând declarația titlului prejudiciului, decide dacă respectiva vătămare va fi tratată sau nu. Tratamentul oferă o soluție obiectivă și nu magică prejudiciului, care diferențiază acest papirus de multe altele care rezolvă cazurile cu vrăjitoare și vrăji. În sfârșit, există Glosses and Comments, care sunt în principal explicația terminologiei care în papirus este numită „antică", care susține teoria că papirusul original datează de la o dată mult mai anterioară. Cu privire la Smith Papyrus și semnificația sa, poate fi consultat în literatura de limbă spaniolă, López Espinosa, José Antonio, „O raritate bibliografică universală: Ediția medicală a papirusului lui Edwin Smith", și González Fisher, Ricardo F. și Flores Shaw, Patricia L., „The Edwin Smith Chirurgical Papyrus" [21, p.1357]. Importanța papirusului Smith rezidă, pe de altă parte, în valoarea sa extraordinară de a ilustra practicile medicale din Egiptul antic, deși cea mai relevantă trăsătura este aceea că constituie primul document medical din istorie care reflectă un studiu bazat pe observație obiectivă, în care toate percepțiile magico-religioase sunt excluse, precum și cadrul cultural în sine. În acest sens, acest papirus este începutul unei treceri de la gândirea medicală la medicina greco-romană. De fapt, teoria conform căreia cunoașterea medicinei egiptene a fost transferată în Grecia și ar putea fi importantă pentru dezvoltarea medicamentului ipocratic ulterior, este consolidată dacă luăm în considerare referințele la practica clinică a Egiptului antic, atât în Odiseea, din Homer (s. VIII î.Hr.), ca în Istoria lui Herodot (484-425 î.Hr.), care descrie chiar și diferitele specialități care au existat. Astfel, asemănarea dintre metoda clinică actuală și descrierile cuprinse în Smith Papyrus instigă specialiștii la ideea că originea medicamentului sau, cel puţin, un contur al acestuia, ar fi putut fi găsit în vechime la civilizația Egipteană.

În acest moment, este de interes special referirea la „Cartea sacră" din Egiptul antic, prin care a fost reglementată acțiunea medicală. Într-adevăr, a fost un fel de cod elaborat de preoții vremii, care, pe lângă stabilirea unei serii de dispoziții care reglementează activitatea medicului, au oferit declarații cuprinzătoare despre simptomele unor boli. Nerespectarea reglementărilor date în activitatea medicală ar putea conduce la impunerea de sancțiuni grave medicului, inclusiv a pedepsei cu moartea. În orice caz, ceea ce a fost cu adevărat pedepsit, mai mult decât prejudiciul cauzat, a fost nerespectarea preceptului [19, p.10]. Cu toate acestea, au fost incluse și reguli care ar trebui urmate de pacient, iar neascultare cărora a

exonerat medicul de la eventuala sa responsabilitate, transferându-l către acesta din urmă, ceea ce a implicat una dintre primele încercări istorice de echilibrare a relației medic-pacient. Medicii, care au respectat riguros regulile artei prevăzute în Cartea Sfântă, au fost întotdeauna protejați de lege, indiferent de rezultatul performanței lor medicale. Prin urmare, a fost suficientă respectarea regulilor pentru a exonera medicul de răspundere. Pe de altă parte, dacă s-au abătut de la reguli, au primit pedeapsa corespunzătoare indiferent de rezultatul obținut, deoarece ceea ce a fost cu adevărat sancționat a fost omiterea sau nerespectarea normei, nu rezultatul în sine. Medicii egipteni aparțineau marilor colegii preoțești și se bucurau de prerogativele de care dispunea casta preoțească, templele fiind locurile frecvent alese pentru dezvoltarea practicii medicale [15, p.28; 14, p.381].

Rotaru G. în lucrarea „*Probleme juridice în practica medicală şi medierea"* face o analiză și a altor perioade, astfel menționând că în antichitate, precum și în Rusia, se întâlnește Statutul lui Vladimir Sviatoslavici (X-XI) şi „Adevărul Rus" (IX-XI) ce conțin dispoziții referitoare la practica medicală, iar în anul 1700 în Rusia a fost publicată prima lege care furnizează sancțiuni în caz de incompetență şi falsificări ilegale, utilizarea medicamentelor care cauzează moartea pacienților. Pentru „fiecare doctor", care în mod deliberat „va omori" pe cineva, legea prevedea pedeapsa cu moartea [7, p.25].

În aceeași lucrare, Rotaru G. menționează că spre deosebire de răspunderea civilă, cea penală, prevăzută pentru lucrătorii din domeniul sănătății, în diferite formațiuni social-politice, a fost pusă în aplicare în moduri diferite. Astfel, în timpul Regelui Babilonului Hammurabi, se prevedeau pentru un tratament care a eșuat, în cazul în care medicul a fost obligat să întoarcă bolnavului plata cheltuielilor de preț echivalent. Dreptul privat roman prevedea pedepse pentru tratamentul inadecvat sau moartea unui bolnav.

Compensarea reglementată pentru prejudiciul cauzat de practica medicală este atestată în articole separate, militare şi în „Cărţile Maritime", preluate de către Petru I în 1716 şi în 1720. Astfel, la punctul 9 din „Carta Maritimă" (Морская Хартия) se declara că medicul va fi pedepsit în cazul tratamentului neeficient. Până la 1857, în Rusia nu a existat nici o lege unică de reglementare a activității medicale. Carta şi Legile Imperiul Rus au definit drepturile şi responsabilitățile medicilor. În acest timp, medical a fost supus, pentru o neglijență severă profesională, la răspundere penală sau civilă, dacă a survenit decesul pacientului. Conform Codului Penal (1885), profesarea cu abateri a serviciului medicala fost văzută ca o abatere administrativă.

M.A. Pliuschevski-Pliuschik, în 1913, scria că este necesar să se facă distincție între neglijența profesională a unui medic referitoare la metoda de tratament şi nepăsare, ca o supraveghere în punerea în aplicare a unei acțiuni pur tehnice (de ex.: medicamentul care a cauzat un prejudiciu). Urmărirea penală a unui medic pentru un diagnostic greșit și tratament incorect poate duce la o răspundere penală. Responsabilitatea pentru un medic vine doar din neglijență ordinară sau inadvertență [7, p.25].

În Evul Mediu, în Europa, medicina a fost puternic influențată de două evenimente: cultura arabă și creștinismul, musulmanii având un respect deosebit pentru medicină, anume datorită răspunderii care însoțea această profesie. „Legământul medical" al lui Musa Ibn Mimun, cunoscut și sub numele de Maimonide (medic care a avut printre pacienți pe sultanul Saladin și pe Regele Richard Inimă de Leu), s-a bucurat de o faimă deosebită doar cu „Jurământul lui Hippocrat", un jurământ medical care abordează competenţa ca profilaxie a răspunderii medicale şi care pledează pentru responsabilitatea medicului. Creştinismul a influenţat şi determinat definitivarea unei atitudini faţă de boală şi bolnav, faţă de medici şi, în consecinţă, a răspunderii medicale strict reglementate.

Boala nu reprezintă (ca în antichitatea greco-romană) un stigmat iremediabil și o sancțiune

divină (Toma d´Aquino). Datoria fiecărui creștin (mai ales în epoca de prozelitism) este „de a pansa", de a alina durerile suferindului. Dar, tot de aici, ia naștere și suspiciunea cu care erau priviți medicii (deseori acuzați de erezie) și răspunderea juridică strict reglementată a acestora. Paul Zacchias în „*De erroribus Medicorum a lege punibilibus*" face distincție chiar între culpa latissima, culpa latior, culpa lata, culpa levis şi culpa levissima [1].

O schimbare critică, din punct de vedere ideologic, în conceptul de responsabilitate medicală a avut loc în secolul al XIV-lea în Anglia, şi care a avut un impact enorm asupra conceptului contemporan al malpraxisului medical. Primul caz tipic de malpraxis medical descris în istorie a avut loc în 1374 în Marea Britanie, la Curtea Regală de Justiţie a lui John Cavendish, când o acţiune înaintată de către un pacient împotriva unui medic chirurg a fost susţinută, însă procesul a fost anulat din cauza unei erori tehnice. Înainte de acest moment de reper – decizia Cavendish, un medic era complet imun la orice cale de atac, cu excepţia cazurilor în care se putea dovedi că a existat rea intenţia. Cavendish a elaborat şi aplicat conceptul neglijenţei profesionale, conform căruia un prejudiciu produs din cauza neglijenţei medicului este considerat fiind recuperabil.

O legislaţie specială adresată domeniului exercitării profesiunii medicale a fost dată, în 1522, de Carol cel Mare şi cunoscută sub numele de *Constitutio Carolina*. Prin această lege s-a delimitat, mai exact, rolul şi sarcinile medicinei în raport cu justiţia. În acest sens, Constitutio Carolina stabileşte sancţionarea medicului, care, din neglijenţă sau nepricepere, a cauzat moartea bolnavului, în special în cazurile când se demonstrează că a folosit medicamente neautorizate sau interzise de practica medicală [3, p.171].

În Rusia, prin Decretul Împărătesei Elisabeta, anul 1758, normele medicale încălcate de medici se pedepseau cu amendă de până la 400 ruble. În baza legislației civile, totuși, nu se acordau despăgubiri morale pentru daune aduse vieții sau sănătății persoanei. Drept urmare a acestei lacune legislative, societatea suferea din lipsa unei reglementări juridice depline în situațiile în care, fiind în prezența unei neglijențe medicale, pacientul era afectat nu doar fizic, dar și moral.

În 1993, în Federația Rusă a fost adoptată legea „Cu privire la protecția sănătății cetățenilor din Federația Rusă", care precizează şi dezvoltă articolele din Constituția Federației Ruse, principiile de bază a protecției sănătății, de organizare a diferitelor sisteme de sănătate, garanții de asistență medicală și socială, drepturile civile pentru diferite grupe ale populației. Pentru prima dată, în mod legal, se recunoaște dreptul și ordinea de vindecare, cum se creează o asociație profesională medicală și farmaceutică, înscrise în noua legislație cu privire la eutanasie, definiția de momentul morții, marcată de drepturile omului în perioada post-mortem autopsie, organe și transplantul de țesuturi, reglementarea drepturilor de reproducere, specificarea conceptului de confidențialitate [7].

Jurispurdenţa Ţărilor Române abordează malpraxisul medical şi răspunderea medicală în temeiul „pierderii meseriei" în caz de „sminteală a bolnavului prin nemeşteşug". De asemenea, sunt prevăzute şi condiţiile când medicul este exonerat de răspundere, şi anume: dacă bolnavul refuză să-l asculte şi să urmeze sfaturile medicale, precum şi dacă rănitul refuză îngrijirile medicale („sminteala morţii va fi spre cel rănit"). Aceste aspecte, alături de precizările privind consideraţia de care beneficiau medicii, apreciindu-se opiniile lor ca precumpănitoare faţă de alte mărturii apar în Pravilele împărăteşti ale lui Vasile Lupu, în 1646, şi Matei Basarab, în 1652. Importante sunt şi prevederile care fac diferenţierea între răspunderea penală şi răspunderea civilă, precum şi cele care stabilesc cuantificarea despăgubirii pentru reparaţia prejudiciului în funcţie de întinderea acestuia. Dezvoltarea conceptelor şi principiilor de răspundere medicală a avut loc, în special, în baza dreptului civil. Astfel, Legiuirea Caragea (1818), codul de legi al Ţării Româneşti, a formulat principiul general al răspunderii civile: „...care din ştiinţă sau cu neştiinţă, sau cu greşeală va aduce stricăciuni altcuiva este dator a repara stricăciunea". Codul

Callimachi (1817), codul civil al Moldovei reglementează „epitropia casei doctorilor" şi stabileşte condiţii pentru responsabilitate: „oricare din doctori, fără mustrare de cuget... va călca acest legământ, facându-se aceasta cunoscut la stăpânire, se va scoate din numărul doftorilor şi tocmeala lui se va strica şi întru nimic nu se va socoti". Mai târziu, Regulamentul organic, legile sanitare din anii 1874, 1910, 1935 şi 1943 stipulează condiţii cu privire la activitatea desfăşurată de medici şi a căror încălcare atrage răspunderea penală şi/sau civilă [3, p.172].

Conceptul de neglijenţă profesională a fost pentru prima dată utilizat la baza deciziei unei instanţe din SUA în anul 1853, cu citarea deciziei engleze anterioare. De asemenea, conceptul de medic prudent şi cetăţean rezonabil: "Medicul prudent este analog cetăţeanului rezonabil prin prisma dreptului comun" a proliferat în SUA, iar semnificaţia acestuia a culminat, în 1914, prin decizia instanţei în cazul Schloendorff vs. Society of New York Hospital, care a adus în prim plan dreptul individului de a decide privind internarea în secţia de chirurgie. Judecătorul Benjamin N. Cardozo, în baza respectivului caz, a elaborat principiile juridice care fundamentează dreptul pacientului de a fi informat şi de a decide cu privire la tratamentul terapeutic sau chirurgical. Respectiva decizie reprezintă baza necesităţii obţinerii, în prezent, a consimţământului informat. Dreptul modern al responsabilităţii medicale s-a pronunţat, la data de 20 mai 1936, referitor la fundamentul delictual sau contractual al responsabilităţii medicale, prin Hotărârea Curţii de Casaţie franceze, care a decis să substituie fundamentul delictual prin cel contractual, motivând că între medicul din sectorul liberal şi pacientul său se încheie un contract şi că responsabilitatea medicului se apreciază în domeniul contractual şi nu delictual.

Un alt aspect destul de important care a marcat şi impulsionat dezvoltarea medicinei ca ştiinţă şi profesiune în secolul al XIX-lea şi prima jumătate a secolului XX ţine de condiţionarea obţinerii dreptului de liberă practică de către cadrul medical prin parcurgerea anumitor etape de instruire în plan profesional, promulgarea numeroaselor legi, regulamente şi coduri privind practica medicală specifică, norme incidente privind profesiunile medicale. Acest fapt a avut consecinţe de ordin pozitiv asupra raportului medic-pacient, ultimii devenind mai încrezători în acceptarea opiniei medicale şi tratamentului recomandat, iar subiectul malpraxisului medical a fost retrogradat în plan secund [3, p.174].

Savanţii, medicii legişti, medicii şi juriştii sunt preocupaţi de mult timp de calitatea asistenţei medicale şi prevenirea greşelilor din activitatea profesională, dar studierea lor aprofundată a început în a doua jumătate a sec. XX. Demonstrativ este faptul că în ţările occidentale, în perioada menționată, anume medicii legişti au „bătut alarma" în ceea ce priveşte gravitatea problemei pentru comunitatea medicală şi societate şi au început studierea activă a aspectelor medicale şi de drept ale asistenţei defectuoase [10]. În aceeaşi jumătate a sec. XX, au început să apară şi primele lucrări fundamentale bazate pe cercetări ştiinţifice, spre exemplu: Зальмунин Ю. С. *Врачебные ошибки и ответственность врачей,* Щеголев П. П., *Судебно-медицинская экспертиза ненадлежащей медицинской помощи* [12], Эдель Ю. П. *Врачебные ошибки и ответственность врача (на судебно-медицинском материале)* [11], dar şi monografii, de exemplu: Scripcaru Gh., Ciornea T., Ianovici N. *Medicină şi drept,* Вермель И. Г. *Судебно-медицинская экспертиза лечебной деятельности,* Громов А. П. *Врачебная деонтология и ответственность медицинских работников* [8], Громов А. П. *Права, обязанности и ответственность медицинских работников* [9], Огарков И. Ф. *Профессиональные правонарушения врачей и уголовная ответственность за них* 158] şi altele.

În teoria generală a erorilor profesionale sunt descrise 2 tipuri de erori: erori de fapt și de erori de normă. În cazul unei erori de fapt nu poate fi acuzat și nici condamnat nimeni. Eroarea de fapt este

consecința unei imperfecţiuni a ştiinţei medicale la acel moment sau a unei reactivități particulare a bolnavului. Acest tip de eroare se produce în timpul exercitării profesiunii de medic, chiar dacă se respectă regulile de comportament profesional. Orice persoană plasată în aceleași condiții de muncă poate comite o eroare de fapt. Se consideră că erorile de fapt devin tot mai frecvente din cauza progreselor tehnologice, se precizează într-o lucrare a președintelui Colegiului Medicilor din România, Vasile Astărăstoaie [2]. Spre deosebire de eroarea de fapt, cea de normă este imputabilă și este asimilabilă greșelii. Erorile de normă se produc atunci când nu sunt respectate normele unanim acceptate. Acest tip de erori pot fi generate prin comisiune (acțiuni care nu sunt necesare, dar sunt întreprinse de către lucrătorul medical) și prin omisiune (atunci când sunt necesare acțiuni din partea doctorului, dar ele nu sunt întreprinse).

Deci, greșeala reprezintă nerespectarea sau neaplicarea normelor privind comportamentul profesional al unui prestator de servicii de sănătate, în contextul în care un alt lucrător medical sau farmaceutic, în aceleași condiții, le-ar fi respectat și aplicat; iar, eroarea înseamnă producerea unui prejudiciu asupra pacientului din cauza naturii lucrurilor, situație în care orice medic, în aceleași condiții de activitate, ar fi produs același prejudiciu.

Descrierea erorilor medicale, dată de teoria erorilor profesionale, stabilește existența obligatorie a unor elemente în definiția greșelii medicale, și anume: existența unei obligații profesionale, neîndeplinirea acestei obligații din culpă, generarea unui prejudiciu asupra pacientului și existența cauzalității.

De importanță fundamentală sunt normele din legislațiile țărilor privind răspunderea pentru prejudiciu, în special în ceea ce privește încălcarea drepturilor cetățenilor la sănătate. Legislația stabilește procedura de despăgubire pentru daunele cauzate sănătăţii pacientului. Pentru prima data apare un statut clar referitor la cercetarea unui medic în caz de culpabilitate, legat de un prejudiciu adus sănătății şi vieții bolnavilor. În practica de până acum greșeala profesională a medicului era sancționată penal. Culpabilitatea în domeniul medical în cazul în care s-a cauzat un prejudiciu sănătății sau vieții pacientului va fi un act ilegal, și poate avea, ca rezultat, consecințele juridice civile, în forma compensației pentru prejudiciu sau chiar consecințe penale [6].

Un factor decisiv în crearea potențialului economic, cultural dar și a forței de muncă a unei societăți este, evident, sănătatea populației, care reprezintă un indice al dezvoltării sociale. Un semn distinctiv al evoluției domeniului ocrotirii sănătății este vizat şi de responsabilitatea juridică, care reprezintă un fenomen juridic şi un obiect de cercetare independent. Statul stabilește responsabilitatea juridică în acte normative, o reglementează în calitate de instituție juridică specială cu destinația de a exercita o influență cu caracter de mobilizare şi disciplinare a comportamentului membrilor societății, de a le forma o atitudine profund responsabilă şi conștientă față de propriul comportament. Întrucât ocrotirea sănătății depinde de progresul tuturor domeniilor de activitate în stat, este logic şi binevenit ca rezultatele înregistrate în oricare alt domeniu public să nu afecteze sănătatea publică sau individuală a cetățeanului, astfel încât să condiționeze angajarea răspunderii juridice a subiecților de drept ce se reflectă asupra ocrotirii sănătății [4, p.53].

În concluzie, putem afirma că, răspunderea profesională medicală are un rol dublu, primul este cel de a proteja interesele consumatorului, iar cel de al doilea constă într-un fel de profilaxie, încercând să se stimuleze inițiativa medicală în interesul consumatorului de servicii de sănătate și să evite cazurile de urmărire pentru responsabilitate. Există, totuși, și o cealaltă parte a monedei, care vine în defavoarea consumatorului, deoarece un medic, îngrozit de răspunderea profesională, va folosi procedeele mai puțin riscante și, de multe ori, mai puțin utile, iar din frica de a nu fi penalizat pentru o eroare, medicul își pierde din fermitatea cu care, de multe ori, trebuie să acționeze pentru a oferi o consultație amplă, un tratament adecvat sau o intervenție necesară. Deci, putem afirma că responsabilitatea medicală necesită îmbinarea

armonioasă a afectivului cu raționalul și a determinării cu prudența.

Un pacient abordează în general un medic / spital pe baza reputației sale. Așteptările unui pacient sunt duble: se așteaptă ca medicii și spitalele să ofere tratament medical cu toate cunoștințele și abilitățile la dispoziția lor și, în al doilea rând, nu vor face nimic pentru a răni pacientul în niciun fel, fie din neglijență, neglijență atitudine nesăbuită a personalului lor. Deși este posibil ca un medic să nu fie în măsură să-și salveze viața pacientului în orice moment, este de așteptat să-și folosească cunoștințele și abilitățile speciale în modul cel mai potrivit ținând cont de interesul pacientului care i-a încredințat viața. Prin urmare, este de așteptat ca un medic să efectueze investigațiile necesare sau să solicite un raport de la pacient. Mai mult, dacă nu este o situație de urgență, el obține consimțământul informat al pacientului înainte de a continua orice tratament major, operație chirurgicală sau chiar investigație invazivă. Nerespectarea de către medic și spital a acestei obligații este în esență o răspundere delictuală. Un delict este o greșeală civilă împotriva unei obligații contractuale - o încălcare care atrage intervenția judiciară prin acordarea de despăgubiri. Astfel, dreptul unui pacient de a primi asistență medicală de la medici și spitale este în esență un drept civil, așa cum îl cunoaștem în prezent.

BIBLIOGRAFIE:

1. ASTARASTOAE V.,ALMOS T.B. (1998),*Esentialia in Bioetica*, ed.Cantes, Iași, 244 p. ISSN 1151-0414
2. **ASTARASTOAE,V. IOAN,B., BORCEAN,G.,FATU,L.,(2008), *Răspunderea Profesinală Medicală,*** Adunarea Generală a Colegiului Medicilor din Romania,3 -4 octombrie 2008, [online], disponibil https://www.cmr.ro/new/index.php/2012/02/raspunderea-profesionala-medicala/
3. EŢCO,C.,MECINEANU,A.,(2011), *Evoluţia malpraxisului medical din perspectivă istorică*, Analele Ştiinţifice ale USMF „N. Testemiţanu". nr. 2(12), 2011.171-175 p., ISSN 1857-1719.
4. GULIAN, M.(2015), *Coraportul dintre responsabilitatea și răspunderea juridică în domeniul ocrotirii sănătății*, Studii juridice universitare, Nr. 3-4, ULIM, p.52-62.
5. GULIAN, M., (2017), *Responsabilitatea şi răspunderea juridică în domeniul ocrotirii sănătății,* Teză de doctor în drept, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 113-135 p., CZU: 340.13:61(043.3)
6. ROTARU,G.,(2012), *Probleme juridice în practica medicala şi medierea*, Universitatea de Stat de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemiţanu" Revista ştiinţifico-practică "Info-Med" Nr. 1(19), 25.p, ISSN 1810-3936
7. ROTARU,G.,(2015), *Bazele juridice la realizarea dreptului constituţional la ocrătirea sănătății,* Revista Ştiinţifico Practică Info-Med NR.1(25),12 p., ISNN 1810-3936
8. ГРОМОВ,А.П. (1969), *Врачебная деонтология и ответственность медицинских работников.* Москва, изд. «Медицина», с. 78
9. ГРОМОВ,А. П., (1976), *Права, обязанности и ответственность медицинских работников.* Москва, изд. «Медицина»,с. 227
10. ЕРОФЕЕВ,С.В.,НОВОСЁЛОВ,В.П., (2008) ,*Неблагоприятный исход медицинской помощи: изучение проблемы в судебно-медицинской практике*. В: «Судебно-медицинская экспертиза»,№1, с. 35-38
11. ЭДЕЛЬ,Ю.П., (1974), *Врачебные ошибки и ответственность врача (на судебно-медицинском материале)*. Автореф. дис. канд. мед. наук. Харьков, 1957, 160 р. -157
12. ЩЕГОЛЕВ,П.П.,*Судебно-медицинская экспертиза ненадлежащей медицинской помощи*. Автореф. дис. канд. мед. наук. Гродно, с. 203
13. ÁLVAREZ, V.J.,(2008), *Pagina de la historia*, Journal of Medical Humanities, Vol. 8, nr. 1, 2008, 1-2 p., disponibil https://www.scribd.com/document/397991176/hmc100307
14. ARBESÚ GONZÁLEZ, V.,(2016), *La responsabilidad civil en al ambito de la cirugia estetica*,Thesis, Universidad Nacional de Educación a Distancia, disponibil http://e-spacio.uned.es/fez/view/tesisuned:Derecho-Varbesu
15. BLAS ORBAN, C.,(2003), *Responsabilidad profesional del medico, Enfoque para el siglo XXI.* Editorial Bosch, Barcelona,384 p., ISBN 9788476986851
16. CALVO SORIANO, G., (2003), *La medicina en el antiguo Egipto*, Pediatrica Volumen 5, n.º 1, 47-48 p., **ISSN** 1728-2403, disponibil http://sisbib.unmsm.edu.pe/BVRevistas/Paediatrica/v05_n1/medicina.htm
17. DE MONTALVO,J.F., DEL BARRIO, F. (2014), *Responsabilitatea medicală ca un fenomen nou: analiza cauzelor și conceptelor,* Medicină înaintea legii: probleme de limbă și risc profesional, Dykinson, Madrid,

10 p.

18. FREDOTOVICH, N., (2006), *Cultos, dioses, héroes y símbolos en la medicina*, Revista Argentina de Uroogia.*Vol. 71 (3)*,144 -154 p., disponibil https://www.sau-net.org/publicaciones/revistasau_71_3.pdf
19. LLAMAS POMBO,E.,(1988), *La responsabilidad civil del médico: aspectos tradicionales y modernos*,Trivium, Madrid,100 p., ISBN 84-86440-96-3
20. PARRA,S., DARÍO, A., (2014), *La evolución ético-jurídica de la responsabilidad médica*. Acta bioethica, Santiago, v. 20, p. 207-213, ISSN 1726-569X. disponibil https://scielo.conicyt.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1726-569X2014000200008&lng=es&nrm=iso>
21. VARGAS, A.,LOPEZ,M.,LILLO,C.,VARGAS, M.J., (2012), El papiro de Edwin Smith y su trascendencia médica y odontológica. Revista médical Chile, vol.140, n.10,2012. 1357-1362 p.

Această lucrare este elaborată în cadrul proiectului Catedra Jean Monnet în politicile UE pentru protecția intereselor economice ale consumatorilor / EU4CONS, ref. nr. 599823-EPP-1-2018-1-MD-EPPJMO-CHAIR, contract nr. 2018-1436 / 001-001.

With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union

Sprijinul acordat de Comisia Europeană pentru elaborarea acestei publicații nu constituie o aprobare a conținutului, care reflectă doar opiniile autorilor, iar Comisia nu poate fi trasă la răspundere pentru orice utilizare a informațiilor conținute în aceasta.

SMART BUSINESS MODELS AND LOGISTICS NETWORKS IN THE NEW CIRCULAR ECONOMY

MODELELE DE BUSINESS INTELIGENTE ȘI REȚELELE LOGISTICE ÎN NOUA ECONOMIE CIRCULARĂ

Liliana STAVER (CONDRATCHI), cercet. şt.
Email: liliana.condratchi@ase.md
Academia de Studii Economice din Moldova
Republica Moldova, Chişinău, str. Bănulescu Bodoni 61, MD-2005
Tel.:(+373 22) 224128, fax: (+373 22) 221968, web site: www.ase.md

Abstract. *This paper discusses the sustainability performance of the circular business models (CBM) and circular supply chains networks necessary to implement the concept on an organisational level and proposes a framework to integrate circular business models and circular supply chain network management towards sustainable development. Our research indicates circular business and circular supply chain network help in realising sustainability ambitions.*
Keywords: *business model innovation, business models, circular supply chain network, sustainable circular economy.*

JEL CLASSIFICATION: L20, Q2, R3, L26

Dezvoltarea sustenabilă vizează satisfacerea nevoilor actuale fără a afecta capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface nevoile [WCED 1987], luând în considerare limita resurselor de pe Terra în fața dezvoltării umane [Meadows și colab. 1972; Meadows, Randers și Meadows, 2004], precum și sinergii și compromisuri între obiectivele economice, de mediu și cele sociale [Elkington 1997]. În baza obiectivelor precedente ale mileniului, Organizația Națiunilor Unite a propus 17 obiective de dezvoltare sustenabilă, care urmează să fie atinse până în 2030, inclusiv probleme legate de sărăcie, egalitate de gen, orașe durabile [United States, 2015].

Pentru a aborda dezvoltarea sustenabilă, conceptul de economie circulară câștigă din ce în ce mai mult interes și este văzut din ce în ce mai mult ca o soluție completă sau parțială la aceste provocări [Geissdoerfer și colab., 2017a]. Cu un sistem economic care minimizează risipa de resurse, reduce emisiile și scurgerile de energie din sistem, se speră că impactul asupra mediului poate fi redus, fără a pune în pericol creșterea și prosperitatea, în ansamblul său [Bakker și colab., 2014; Comisia Europeană, 2014; Evans, 2009; Webster, 2015]. Se spune că originile conceptului de *economie circulară* au fost introduse de David Pearce în 1990 și Andersen (2007) și Su și colab. (2013).

Economia circulară se bazează pe ideea de a pune businessul în serviciul tranziției către un sistem mai durabil. Ca actor unc cu cele mai multe resurse și capacități, companiile ar putea avansa considerabil această tranziție prin crearea de valoare suplimentară cu o rețea extinsă și gestionată mai proactiv de către părțile interesate [Geissdoerfer, Bocken și Hultink, 2016; Porter și Kramer, 2011; Nidumolu, Prahalad, și Rangaswami, 2009]. În special, conceptul de *schimbări de valoare* este decisiv în acest context, presupunem că, realizând o valoare care este fie ratată, distrusă, neinternalizată, sau nu este oferită în ciuda cererii existente pe piață, organizațiile nu pot aduce beneficii societății în timp ce nici nu câștigă în același timp avantaj competitiv [Yang și colab., 2016].

Considerăm ca și alți autori [Chesbrough și Rosenbloom, 2002; Doleski, 2015; Knyphausen-Aufsess și Meinhardt, 2002; Osterwalder și Pigneur, 2013] inovația *modelului de business* ca un instrument cheie pentru implementarea acestor schimbări în organizații datorită utilității conceptului

în analiza, structurarea, planificarea și comunicarea în fața complexității crescânde a configurațiilor și activităților organizaționale [Doleski, 2015; Knyphausen-Aufsess și Meinhardt, 2002].

Conceptul - *model de business* a devenit popular în anii 1990 odată cu apariția unui nou mecanism ce generază venituri care însoțește apariția conceptului de *e-comerce* [Osterwalder și Pigneur, 2005]. În acest context, a fost inițial folosit pentru a transmite investitorilor ideile de business mult mai simplu, dar cuprinzătoare, într-un interval scurt de timp [Knyphausen-Aufseß și Meinhardt, 2002]. În baza unor abordări comparative, definim *modelul de business* ca reprezentări simplificate ale elementelor unui sistem organizațional complex și interacțiunea dintre aceste elemente. Acesta din urmă determină propunerea de valoare a organizației, crearea și livrarea valorii, precum și captarea valorii și vizează analiza, planificarea și comunicarea în fața complexității tot mai mari. Mediul organizațional și rețeaua valorică sunt, de asemenea, luate în considerare în majoritatea abordărilor [Geissdoerfer și colab., În curs de examinare].

Cea mai mare diferență, fără îndoială, între modelele de business convenționale și cele concepute pentru economia circulară constă în elementul lor de creare și livrare a valorii, și în special în lanțul logistic (eng. Supply chain). Astfel folosim termenul de gestionare circulară a rețelei lanțului logistic GCRLL (eng. Circular Supply Chain Network Management), care cuprinde configurarea și coordonarea lanțului logistic pentru a închide, îngusta, încetini, intensifica și dematerializa *fluxul resurselor în bucle*. În ciuda importanței GCRLL pentru MBC (Modelului de Business Circular) și, prin urmare, pentru implementarea economiei circulare, aceasta rămâne un domeniu de cercetare destul de neexplorat [Homrich și colab., 2017]. Mai mult, este important să contextualizăm GCRLL cu alte concepte conexe, dar nu aceleași, cum ar fi managementul sustenabil al rețelei lanțului logistic (MSRLL) [Wu și Pagell, 2011] sau managementul lanțului logistic verde (MLLV) [Wu și Pagell, 2011], în care buclele închise nu sunt o problemă de bază. Pentru a contribui la cunoștințele incipiente despre GCRLL și a adăuga informații din industrie în domeniul MBC, prezenta cercetare își propune să vină cu un cadru pentru integrarea modelelor de business circular și a gestionării circulare a rețelei lanțului logistic pentru o dezvoltare sustenabilă.

Această lucrare prezintă cele două concepte cheie care stau la baza acestei cercetări, modelele de business circular (MBC) și rețelele de lanțuri logistice circulare (RLLC), astfel prezentând rolul lor în dezvoltarea sustenabilă.

Modele de business circular. Sistemul economic circular evită risipa și încearcă să păstreze valoarea inerentă a produselor atâta timp cât este posibil [Comisia Europeană, 2014]. Scopul acestui abordări este de a reduce la minimum consumul de resurse prin reciclarea materialelor și / sau a energiei după faza de utilizare pentru a evita scurgerile din sistem [Fundația Ellen MacArthur, 2013]. Pentru a utiliza potențialul analitic, strategic și comunicațional al modelului de business sustenabil, pentru a integra conceptul de "suatenabil" la nivel organizațional, trebuie adăugate trei elemente primare: crearea de valoare durabilă, gestionarea mai proactivă a unui set mai cuprinzător de părți interesate și perspectiva pe termen lung [Geissdoerfer și colab., 2016; 2017b; în curs de revizuire]. Sintetizăm acest lucru dintr-o gamă tot mai mare de definiții ale conceptului MBS din literatură. Aceste elemente cheie pot fi găsite, printre altele, în definițiile lui Boons (2013), care abordează nu numai crearea unei valori superioare pentru clienți, ci și beneficiile societății private și publice; Schaltegger și colab. (2012), care evidențiază valoarea socială și valoarea la clienți, avantajele economice și atenuarea preocupărilor sociale și de mediu, Stubbs și Cocklin (2008), subliniază cooperarea cu o gamă largă de părți interesate, iar Evans, Rana și Short (2014), se concentrează atât pe crearea valorii sociale, de mediu și valoarea economică, cât și pe alinierea intereselor unui număr mai mare de părți interesate, care depășește valoarea financiară pentru clienți și acționari.

După Bocken și colab. (2016), considerăm modelele de business pentru economia circulară ca o clasă sau strategie generică pentru modele de business sustenabile.

Modelele de business circular pot fi definite ca Modele de business sustenabil - sunt modele de afaceri care vizează soluții pentru dezvoltare durabilă prin crearea unei valori monetare și nemonetare, suplimentare, prin gestionarea pro-activă a mai multor părți interesate și încorporează o perspectivă pe termen lung - care vizează în mod specific soluții pentru economia circulară printr-un lanț de valoare circular și alinierea stimulentelor părților interesate.

În ceea ce privește propunerea de valoare, obiectivul de bază și viziunea organizației traduse în oferte (produse și servicii) trebuie să asigure venituri pentru a compensa costurile directe și a celor indirecte, să fie proiectate în conformitate cu abordări precum proiectarea ecologică și proiectarea pentru demontare, pentru a asigura societății bunăstare și, în cele din urmă, pentru a garanta capacitatea pe termen lung cu privire la abordarea problemelor economice, de mediu și a celor sociale. În ceea ce privește crearea valorii și sistemul de livrare pentru MBC, este esențial să se dezvolte o rețea de valoare cu părțile interesate care să fie motivate și să contribuie la viabilitatea economică, beneficiile de mediu, preocupările sociale și pregătirea pentru provocările pe termen lung ale afacerilor asociate. În cele din urmă, valoarea captată de sistemul asociat cu MBC include nu numai partea economică, ci și conservarea resurselor naturale și bunăstarea societății atât pe termen scurt, cât și pe termen lung.

Managementul circular al rețelei lanțului logistic. Termenul de management al lanțului logistic (eng. Supply Chain Management) a fost inventat pentru prima dată de Oliver și Webber în 1982 [Christopher, 2016; Stadtler și colab., 2015], iar interesul pentru subiect a crescut rapid de atunci [Cooper și Ellram 1993]. Astăzi, subiectul este cercetat de o gamă largă de discipline, de la managementul operațiunilor la psihologie [Burgess și colab., 2006], rezultând un spectru de literatură care depășește cca 70.000 de articole, cărți și reviste [Asgari și colab., 2016]. În consecință, nu există aproape nici-o revistă de marketing, producție, distribuție, managementul clienților sau transport care să nu conțină unul sau mai multe articole în domeniu logisticii [Ross 1998].

Acest interes imens pentru MLL, îmbinat cu cunoștințele din diferite discipline și unități funcționale din cadrul organizațiilor și diversitatea largă a metodologiei de cercetare utilizate [Burgess și colab., 2006] conduc la o gamă largă de definiții și înțelegeri ale subiectului [vezi, de exemplu, New 1997; Lummus și colab., 2001; Mentzer și colab., 2001; Kauffman, 2002]. Pe baza mai multor definiții și a articolelor analizate, definim MLL ca fiind configurarea și coordonarea funcțiilor organizaționale de marketing, vânzări, cercetare și dezvoltare, producție, logistică, IT, finanțe și servicii pentru clienți în cadrul și între unitățile de afaceri și organizații privind îmbunătățirea eficacității și eficienței operative a sistemului logistic, per ansamblu, și generarea de avantaje competitive. MLL depinde de rețeaua organizațiilor, deoarece o singură întreprindere nu deține întregul set de competențe și resurse necesare pentru a oferi valoare. La rândul lor, configurațiile acestor rețele sunt diverse în funcție de anumite atribute (cum ar fi comportamentul dinamic, nivelul de încredere între partcipnații în rețea (noduri), partajarea riscurilor sau beneficiilor, dispersia geografică etc.), în funcție de caracteristicile fiecărei organizații care reprezintă nodul rețelei logistice (cum ar fi strategie, poziția în lanțul valoric, gradul de influență etc.), precum și tipul de produs (tangibilitate, personalizare, variabilitate etc.) [Taylor și colab., 2001]. O altă problemă fundamentală este tipul de colaborare între organizații, care variază în funcție de nivelul de formalizare, angajamentul și durata relației: tranziție simplă pe piață, acord necontractual, acord contractual, asociere în parteneriate și companie integrată [Jagdev și Thoben, 2001]. Această discuție

este deosebit de relevantă în contextul sustenabilității corporative, deoarece o rețea puternică de colaborare tinde să fie crucială în ceea ce privește îmbunătățirea performanței sustenabiilității [MacCarthy și Jayarathne, 2011].

Există, de asemenea, definiții mai restrânse în literatură, care de obicei se concentrează funcțional pe achiziții și definesc MLL ca selecția strategică, colaborare și control al furnizorilor. În timp ce aceste definiții au avantaje pentru activitatea operațională în practică, alegem definiția cea mai cuprinzătoare care ne permite o aplicabilitate mai largă a discuției noastre. În funcție de definiție, MLL poate fi o parte importantă sau aproape identică cu conceptul de lanț valoric [Porter, 2004] și cu crearea și livrarea valorii [Richardson, 2008]. Prin urmare, este o parte esențială a modelului de business al organizațiilor [Knyphausen-Aufsess și Meinhardt, 2002; Richardson, 2008] și joacă un rol crucial în transformarea acestuia pentru economia circulară. Rețelele organizaționale sunt chemate să reevalueze cum și unde se adaugă, se consumă și se recuperează valoarea [Barber, Beach și Zolkiewski, 2012].

Diferențele în lanțurile logistice ale modelelor de business convențional și circular provin din închiderea necesară, încetinirea și îngustarea fluxurilor de materiale și energie [Bocken și colab., 2016]. Presupunem că MBC-urile obțin cele mai bune performanțe de sustenabilitate, dacă toate elementele modelului de business sunt aliniate pentru a susține aceste trei funcții (propunerea de valoare, crearea și livrarea valorii și captarea valorii [Richardson, 2008]) . Deși există deja câteva recenzii privind lanțurile logistice sustenabile și „verzi", cum ar fi [Abbasi și Nilsson, 2012; Ashby, Leat și Hudson-Smith, 2012; Carter și Liane Easton, 2011; Fahimnia, Sarkis și Davarzani, 2015; Gimenez și Tachizawa, 2012; Majid Eskandarpour și colab., 2015; Sarkis și colab., 2011; Seuring și colab., 2008; Srivastava, 2007] și un număr special din Journal of Cleaner Production [JCP, 16 (15), 2008], literatura de profil cu privire la lanțurile logistice pentru economia circulară este destul de tânără, referindu-se mai ales la lanțurile logistice cu buclă închisă, până în prezent având puține recenzii[Govindan și colab., 2015; Daniel și colab., 2009; Stindt și Sahamie, 2014]. Literatura existentă despre economia circulară este incompletă, referindu-se în principal la implementările sale în China (inclusiv abordări academice uneori dubioase [Ying și Li-jun, 2012]), cu o revizuire în contextul lanțurilor logistice cu deșeurile provenite din industria energetică [Pan și colab., 2014].

Pe baza acestei literaturi, definim Managementul rețelei lanțului logistic circular (MRLLC) ca configurarea și coordonarea a funcțiilor organizaționale de marketing, vânzări, cercetare și dezvoltare, producție, logistică, IT, finanțe și servicii pentru clienți în cadrul și între unitățile de afaceri și organizații pentru a închide, încetini, intensifica, restrânge și dematerializa buclele de energie pentru a minimiza risipa de resurse, generarea de deșeuri și emisiile din sistem, îmbunătățirea eficacității și eficienței sale operative și generarea de avantaje competitive.

Menționând importnața lanțului valoric pentru modelul de business și necesitatea alinierii tuturor elementelor modelului de business pentru performanțe optime de durată, se poate argumenta că MRLLC vizează încurajarea dezvoltării sustenabile și ar trebui să încorporeze caracteristici MBS. Astfel, MRLLC pentru dezvoltare sustenabilă ar trebui să cuprindă crearea unei valori monetare și nemonetare suplimentare, un management proactiv al mai multor părți interesate și o perspectivă pe termen lung.

CONCLUZII

Lanțul logistic circular, poate contribui la dezvoltarea sustenabilă prin promovarea obiectivelor economice, de mediu și a celor sociale; gestionarea proactivă a părților interesate; inclusiv o perspectivă pe termen lung; și închiderea, încetinirea, intensificarea, îngustarea și dematerializarea buclelor de resurse.

Toate modelele de business ale companiilor depind de schimbarea comportamentului consumatorilor și furnizorilor, deoarece MBC și MRLLC cer o schimbare sistemică și de paradigmă. De exemplu, percepția calității produselor clienților companiilor din materialul reciclat sau recondiționat a avut tendința de a fi mai mică decât pentru produsele tradiționale, rezultând prețuri de realizare mult mai mici. Acest lucru se întâmplă în ciuda cerințelor de calitate ridicată ale produselor și a avantajelor relativ mici în structura costurilor acestora.

În general, această cercetare trebuie văzută ca fiind printre primii pași în evaluarea demersului de "circular", care contribuie într-adevăr ca întreprinderile și rețelele lor logistice să devină mai durabile. Pentru a confiram și complete aceste etape, va fi de droit o evaluare sistemică a contribuției acestora la obiectivele dezvoltării sustenabile.

BIBLIOGRAFIE

1. Abbasi Maisam, Fredrik Nilsson, "Themes and Challenges in Making Supply Chains Environmentally Sustainable." 2012. În: *Supply Chain Management: An International Journal* 17 (5): 517–30
2. Asgari Nasrin, Ehsan Nikbakhsh, Alex Hill și Reza Zanjirani Farahani, "Supply Chain Management 1982–2015: A Review.", 2016. În: *IMA Journal of Management Mathematics* 27 (3): 353–79
3. Ashby Alison, Mike Leat și Melanie Hudson- Smith., "Making Connections: A Review of Supply Chain Management and Sustainability Literature.", 2012. În; *Supply Chain Management: An International Journal* 17 (5): 497–516
4. Bakker C. A., M.C. den Hollander E. van Hinte și Yvo Zljlstra, *Products That Last - Product Design for Circular Business Models*. Delft: TU Delft Library, 2014
5. Barber Kevin D., Roger Beach și Judy Zolkiewski, "Environmental Sustainability: A Value Cycle Research Agenda.", 2012. În: *Production Planning & Control* 23 (2–3): 105–19
6. Bocken Nancy M. P., Conny Bakker și Ingrid De Pauw, "Product Design and Business Model Strategies for a Circular Economy.", 2016. În: *Journal of Industrial and Production Engineering* 1015 (0):, 20.
7. Burgess Kevin, Prakash J. Singh și Rana Koroglu, "Supply Chain Management: A Structured Literature Review and Implications for Future Research.", 2006. În: *International Journal of Operations & Production Management* 26 (7): 703–29
8. Carter Craig R. și P. Liane Easton, "Sustainable Supply Chain Management: Evolution and Future Directions", 2011. În: *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management* 41 (1): 46–62
9. Chesbrough H. și RS Rosenbloom, "The Role of the Business Model in Capturing Value from Innovation: Evidence from Xerox Corporation's Technology Spin- off Companies", 2002. În: *Industrial and Corporate*
10. Christopher M., *Logistics and Supply Chain Management*. 5th ed. London: Financial Times/Pearson Education, 2016
11. Cooper Martha C. și Lisa M. Ellram. "Characteristics of Supply Chain Management and the Implications for Purchasing and Logistics Strategy", 1993. În: *The International Journal of Logistics Management* 4 (2): 13–24
12. Doleski O. D., *Integrated Business Model: Applying the St. Gallen Management Concept to Business Models*, 2015
13. Elkington, J., *Cannibals With Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. London: John Wiley and Sons, 1997
14. Fundația Ellen-MacArthur, "Towards the Circular Economy: Economyc and Business Rationale for Accelerated Transition." Vol. 1, 2013
15. Comisia Europeană. "Towards a Circular Economy: A Zero Waste Programme for Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions."

https://scholar.google.co.uk/scholar?hl=en&q=European+Commission%2C+2014.+Towards+a+circular+economy%3A+A+zero+waste+programme+for+Europe.&btnG=&as_sdt=1%2C5&as_sdtp=#0,2014

16. Evans Steve, *Towards a Sustainable Industrial System: With Recommendations for Education, Research, Industry and Policy*. Cambridge: University of Cambridge, 2009
17. Evans Steve, Padmakshi Rana și Samuel W. Short. "Final Set of Tools and Methods That Enable Analysis of Future Oriented, Novel, Sustainable, Value Adding Buisness Models and Value-Networks." *EU SustainValue Project Deliverable 2.6*., 2014
18. Fahimnia Behnam, Joseph Sarkis și Hoda Davarzani. "Green Supply Chain Management: A Review and Bibliometric Analysis", 2015. În: *International Journal of Production Economics* 162 (April): 101–14
19. Geissdoerfer Martin, Nancy Maria Petronella Bocken și Erik Jan Hultink. "Design Thinking to Enhance the Sustainable Business Modelling Process", 2016. În: *Journal of Cleaner Production* 135: 1218–32.
20. Geissdoerfer Martin, Paulo Savaget, Nancy M.P. Bocken și Erik Jan Hultink. "The Circular Economy – A new sustainability paradigm?", 2017. În: *Journal of Cleaner Production*, 143: 757–768.
21. Geissdoerfer Martin, Paulo Savaget și Steve Evans. "The Cambridge Business Model Innovation Process" , 2017. În: *Procedia Manufacturing* 8: 262-269
22. Gimenez Cristina și Elcio M. Tachizawa. "Extending Sustainability to Suppliers: A Systematic Literature Review", 2012. În: *Supply Chain Management: An International Journal* 17 (5): 531–43
23. Govindan Kannan Hamed Soleimani și Devika Kannan. "Reverse Logistics and Closed-Loop Supply Chain: A Comprehensive Review to Explore the Future", 2015. În: *European Journal of Operational Research* 240 (3): 603–26
24. Homrich A.S., Galvão G., Abadia L.G., Carvalho M.M. The Circular Economy Umbrella: Trends and Gaps on Integrating Pathways, 2017. În: Journal of Clean Prod. 175
25. Jagdev H. S., Thoben K., "Anatomy of Enterprise Collaborations", 2001. În: *Production Planning & Control* 12 (5): 437–51
26. Kauffman Ralph G., "Supply M Anagement: What's in a Name? Or, Do We Know Who We Are?". 2002. În: *The Journal of Supply Chain Management* 38 (4). Blackwell Publishing Ltd: 46–50.
27. Knyphausen-Aufsess D., Zu. Y. Meinhardt, "Revisiting Strategy: Ein Ansatz Zur Systematisierung von Geschäftsmodellen", 2002. În: *Zukünftige Geschäftsmodelle*, Springer.
28. Lummus Rhonda R., Dennis W. Krumwiede, Robert J. Vokurka, "The Relationship of Logistics to Supply Chain Management: Developing a Common Industry Definition". 2001. În: *Industrial Management & Data Systems* 101 (8): 426–32
29. MacCarthy B.L., P.G.S.a. Jayarathne, "Sustainable Collaborative Supply Networks in the International Clothing Industry: A Comparative Analysis of Two Retailers". 2011. În: *Production Planning & Control* 23 (4): 252–68
30. Majid Eskandarpour, Pierre Dejax, Joe Miemczyk, Olivier Péton, "Sustainable Supply Chain Network Design: An Optimization-Oriented Review". 2015. În: *Omega* 54: 11–32.
31. Meadows Donella H., Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens-III, *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. 1972, 5th ed. New York: Universe Books.
32. Meadows Donella H., Jorgen Randers, Dennis Meadows. *Limits to Growth: The 30-Year Update*. 2004. 1st ed. White River Junction: Chelsea Green Publishing.
33. Mentzer John T., William DeWitt, James S. Keebler, Soonhong Min, Nancy W. Nix, Carlo D. Smith, Zach G. Zacharia, "DEFINING SUPPLY CHAIN MANAGEMENT". 2001. În: *Journal of Business Logistics* 22 (2). Blackwell Publishing Ltd: 1–25
34. New Stephen J. "The Scope of Supply Chain Management Research". 1997. În: *Supply Chain Management: An International Journal* 2 (1): 15–22
35. Nidumolu Ram C. K. Prahalad, M. R. Rangaswami, "Why Sustainability Is Now the Key Driver of Innovation". 2009. În: *Harvard Business Review* 87 (9): 56–64.
36. Osterwalder A., Y. Pigneur, *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*, 2013.
37. Pan Shu Yuan, Michael Alex Du, I. Te Huang, I. Hung Liu, E. E. Chang, Pen Chi Chiang, "Strategies on Implementation of Waste-to-Energy (WTE) Supply Chain for Circular Economy System: A Review". 2014. În: *Journal of Cleaner Production* 108. Elsevier Ltd: 409–21.
38. Porter Michael E., *Competitive Advantage*. 2004. New York: Free Press.

39. Porter Michael E., Mark R. Kramer, "Creating Shared Value". 2011. În: *Harvard Business Review* 89 (1/2): 62–77.
40. Richardson James, "The Business Model: An Integrative Framework for Strategy Execution". 2008. În: *Strategic Change* 17 (5–6): 133–44
41. Ross D. F., *Competing through Supply Chain Management: Creating Market-Winning Strategies through Supply Chain Partnerships*. 1998. New York: Chapmann and Hall.
42. Rungtusanatham M. Johnny, Thomas Y. Choi, David G. Hollingworth, Zhaohui Wu, Cipriano Forza, "Survey Research in Operations Management: Historical Analyses". 2003. În: *Journal of Operations Management*. Vol. 21
43. Sarkis Joseph, Qinghua Zhu, Kee-Hung Lai, "An Organizational Theoretic Review of Green Supply Chain Management Literature". 2011. În: *Intern. Journal of Production Economics* 130: 1–15
44. Seuring Stefan, Martin Müller, Martin Muller, "From a Literature Review to a Conceptual Framework for Sustainable Supply Chain Management". 2008. *Journal of Cleaner Production* 16 (15): 1699–1710
45. Srivastava Samir K., "Green Supply-Chain Management: A State-of-the-Art Literature Review". 2007. În: *International Journal of Management Reviews* 9 (1): 53–80
46. Stadtler Hartmut, Christoph Kilger, Herbert Meyr, *Supply Chain Management and Advanced Planning: Concepts, Models, Software, and Case Studies*. 2015. Berlin, Heidelberg: Springer
47. Stahel Walter, *The Performance Economy*. 2010. Basingstoke, New York: Palgrave MacMillan
48. Stindt Dennis, Ramin Sahamie, "Review of Research on Closed Loop Supply Chain Management in the Process Industry". 2014. În: *Flexible Services and Manufacturing Journal* 26 (1–2): 268–93
49. Stubbs W., C. Cocklin, "Conceptualizing a 'Sustainability Business Model". 2008. În: *Organization & Environment* 21: 103–27
50. Taylor Publisher, K. Thoben, H. S. Jagdev, "Typological Issues in Enterprise Networks". 2001. În: *Production* 12 (5): 421–36
51. United Nations, "Global Sustainable Development Report". 2015. Lowe-Martin
52. V. Daniel R. Guide Jr., Luk N. Van Wassenhove, "OR FORUM—The Evolution of Closed-Loop Supply Chain Research". 2009. În: *Operations Research* 57 (1): 10–18
53. WCED. "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future Acronyms and Note on Terminology Chairman' S Foreword". 1987. Oxford University Press, Oxford
54. Webster Ken, *The Circular Economy: A Wealth of Flows*. 2015. Isle of Wight: Ellen MacArthur Foundation.
55. Wu Zhaohui, Mark Pagell, "Balancing Priorities: Decision-Making in Sustainable Supply Chain Management". 2011. În: *Journal of Operations Management* 29 (6). Elsevier B.V.: 577–90
56. Yang M., S. Evans, D. Vladimirova, P. Rana, "Value Uncaptured Perspective for Sustainable Business Model Innovation". 2016. În: *Journal of Cleaner Production* in press: 1–11
57. Ying Jiang, Zhou Li-jun, "Study on Green Supply Chain Management Based on Circular Economy". 2012. În: *Physics Procedia* 25. Elsevier Srl: 1682–88
58. Zhu Qinghua, Joseph Sarkis, "Relationships Between Operational Practices and Performance Among Early Adopters of Green Supply Chain Management Practices in Chinese Manufacturing Enterprises". 2012. În: *Journal of Operations Management* 22 (3): 265–89

CONŢINUTUL ŞI EFECTELE CONTRACTELOR DE FURNIZARE A RESURSELOR ENERGETICE CONSUMATORILOR FINALI

Silvia STICI, drd.
email:
stici.silvia22@gmail.com
Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir",
Școala doctorală științe juridice, politice și sociologice
str. Academiei, 3/2, MD-2028, Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Even if the national regulations offer the consumer the possibility to freely choose the supplier, energy service provider and contract with him, in fact the energy market in the Republic of Moldova remains un liberalized and consumers are unable to choose their suppliers. In this respect, it is imperative to ensure a high level of consumer protection, in particular with regard to transparency regarding general contractual conditions, general information and dispute settlement mechanisms. By the very content of the contract can be provided those clauses, consent, capacity, object, which make it valid, a similar condition as, in fact, in the case of the civil sale-purchase contract, which will create future effects for both parties.*
Keywords*: final consumer, supply, energy resources, contract, contractual clause.*

Ca orice contract, contractul de furnizare a resurselor energetice consumatorilor finali, pentru a fi valabil încheiat, trebuie să îndeplinească anumite condiții: consimțământul, capacitatea, obiectul și cauza. Întrucât problemele generale privind condițiile de validitate a contractului de furnizare a resurselor energetice consumatorilor finali sunt aceleași ca și cele ale contractului de vânzare-cumpărare civilă, considerăm oportun de a examina doar unele aspecte care interesează activitatea de furnizare.

Conținutul și efectele contractelor de furnizare a resurselor energetice consumatorilor finali este reglementat de legile special sectoriale.

1. *Domeniul energiei electrice.* Contractul de furnizare a energiei electrice consumatorilor finali potrivit Legii Nr. 107/27.05.2016 cu privire la energia electrică trebuie să conţină în mod obligatoriu următoarele elemente esenţiale:

- obiectul contractului, *parametrii de calitate* a energiei electrice furnizate, cantităţile orare de energie electrică contractate;
- mijloacele prin care se pot obţine *informaţii actualizate despre preţurile în vigoare*;
- *cazurile şi condiţiile de întrerupere a furnizării energiei electrice, de deconectare și de reconectare* la reţelele electrice a instalaţiilor electrice ale consumatorilor finali;
- durata contractului de furnizare a energiei electrice, cazurile şi modalitatea de prelungire, modificare, suspendare şi reziliere a contractului respectiv, inclusiv să prevadă expres dreptul consumatorului final de a rezilia contractul în mod unilateral şi gratuit;
- prevederi referitoare la *modalitatea de notificare de către furnizor a consumatorului final cu privire la majorarea preţului de furnizare a energiei electrice* înainte de aplicarea acestuia;
- termenele de plată, modalităţile de plată, cazurile în care furnizorul este în drept *să impună plata preventivă pentru consumul energiei electrice*, precum şi măsurile ce vor fi întreprinse de furnizor în cazul nerespectării de către consumatorul final a obligaţiilor contractuale;
- *eventualele compensaţii şi modalităţile de rambursare a cheltuielilor* care se aplică în cazul în care furnizorul nu îşi îndeplineşte obligaţiile contractuale, inclusiv în cazul facturării eronate, sau dacă furnizorul își îndeplinește obligațiile contractuale cu întîrziere sau în mod defectuos;

- *modalităţile de iniţiere a procedurilor de soluţionare a neînţelegerilor* aferente neexecutării sau executării defectuoase a clauzelor contractuale;

- *drepturile şi obligaţiile furnizorului şi ale consumatorului final,* precum și informaţii cu privire la gestionarea reclamaţiilor [1].

a) Referința la "*parametrii de calitate a energiei electrice furnizate"* ține doar de calitatea energiei electrice furnizate, nu și de indicatorii de performanţă care cuantifică *calitatea serviciului de furnizare* prestat de furnizori către consumatorii /clienţii săi şi se referă la fiecare dintre componentele activităţii de furnizare, respectiv: racordare, contractare, măsurare şi facturare, întreruperi ale furnizării (întreruperi accidentale, întreruperi planificate, întreruperi pentru neplata energiei furnizate), calitatea energiei furnizate, răspunsul la sesizările scrise adresate de consumatori/clienţi.

În practica europeană calitatea serviciului de furnizare este cuantificată cu ajutorul a trei categorii de indicatori care reflectă, respective:

- calitatea comercială;
- continuitatea în alimentare;
- calitatea energiei.

Noțiunea *"parametrii de calitate a energiei electrice furnizate"* nu este în concordanță cu practica europeană în materie de indicatori ai calității serviciului de furnizare.

b) Problema includerii în Contractul de furnizare a energiei electrice consumatorilor finali a unor prevederi referitoare la modalitatea de notificare de către furnizor a consumatorului final cu privire la majorarea preţului de furnizare a energiei electrice înainte de aplicarea acestuia este discutabilă. În primul rând, atribuțiile ce țin de majorarea preţului de furnizare a energiei electrice revin autorității de reglementare și nu furnizorului. Evident că după aprobarea tarifului/preţului la energia electrică, hotărârea autorității este publicată, cu indicarea termenului de punere în aplicare, fiind totodată adusă la cunoștința consumatorilor finali. Deci, sarcina de informare a consumatorilor finali "*în mod direct, transparent şi inteligibil*" trebuie să revină autorității care a majorat tariful/preţul, și nu furnizorului [2]. Desigur că aceste sarcini urmează a fi puse în sarcina furnizorului din momentul preluării de el a atribuțiilor ce țin de majorarea preţului de furnizare a energiei electrice. Și în al doilea rând, modalitatea de notificare este prevăzută de lege - *"în mod direct, transparent şi inteligibil"* [3].

c) Sub aspectul delimitării atribuțiilor dintre furnizor și operatorul de sistem este discutabilă și chestiunea cu privire la includerea în Contractul de furnizare a energiei electrice consumatorilor finali a "cazurilor şi condiţiilor de întrerupere a furnizării energiei electrice, de deconectare și de reconectare la reţelele electrice a instalaţiilor electrice ale consumatorilor finali".

Cazurile şi condiţiile de întrerupere a furnizării energiei electrice, de deconectare și de reconectare la reţelele electrice sunt prevăzute de Legea Nr. 107/27.05.2016 cu privire la energia electrică. Astfel, operatorul de sistem (distribuitorul) este în drept să întrerupă prestarea serviciului de transport sau de distribuție a energiei electrice pentru un timp cît mai scurt dacă a survenit una dintre următoarele împrejurări:

- este pusă în pericol viaţa şi sănătatea oamenilor;
- apare pericolul prejudicierii proprietăţii;
- se încalcă balanţa de puteri în sistemul electroenergetic;
- se încalcă regimul de funcţionare a obiectelor sistemului electroenergetic;
- se efectuează racordări şi alte operaţiuni de exploatare şi de întreţinere care nu pot fi

executate în alt mod;

- s-au produs avarii ori se lichidează consecinţele acestora [4].

Cât privește cazurile de deconectare ce țin de furnizare, ele la fel sunt prevăzute în Legea citată și ele se referă la conectărea neautorizată a instalaţiilor electrice sau a receptoarelor electrice la reţeaua electrică ori în cazul consumului de energie electrică prin evitarea echipamentului de măsurare sau prin intervenţie în funcţionarea echipamentului de măsurare. A se specifica, că documentarea acestor cazuri se face de către operatorul de sistem, care nu este parte în contractual de furnizare a energiei electrice consumatorilor finali [5].

De asemenea, consumatorul final poate fi deconectat și pentru:

- neachitarea consumului de energie electrică în termenele şi în condiţiile stabilite în contract;
- refuzul nemotivat de a oferi acces la echipamentul de măsurare sau la instalaţiile electrice ale operatorului de sistem, amplasate pe proprietatea consumatorului final;
- consumul de energie electrică prin ocolirea echipamentului de măsurare, prin denaturarea indicaţiilor acestuia sau prin alte modalităţi de consum neînregistrat de echipamentul de măsurare;
- alte cazuri în conformitate cu prevederile contractuale [6].

În cazul în care se constată documentar faptul că un consumator final a consumat energie electrică prin ocolirea echipamentului de măsurare, prin denaturarea indicaţiilor acestuia sau prin alte modalităţi de consum al energiei electrice neînregistrat de echipamentul de măsurare, consumatorul final achită contravaloarea energiei electrice consumate, care se determină prin aplicarea sistemului pauşal [7].

Constatarea documentară a faptului că un consumator final a consumat energie electrică prin ocolirea echipamentului de măsurare, prin denaturarea indicaţiilor acestuia sau prin alte modalităţi de consum al energiei electrice neînregistrat de echipamentul de măsurare este pusă în sarcina distribuitorului, care nu se află în relații contractuale cu consumatorul final. Considerăm că constatările privind consumul fraudulos de energie nu ar trebui de pus nici în sarcina furnizorului, ci agenților constatatori cu modificarea în acest sens a prevederilor Codului contravențional al Republicii Moldova.

La 13 februarie 1995, CCL-162 a încheiat contractul de furnizare a energiei electrice la locul de consum nr. 7109065 din str. Ginta Latină, 19 mun. Chişinău, iar potrivit informaţiei din sistemul de căutare „ACCES", cât şi extrasului nr. 292711 din 02 iulie 2014 din Registrul de stat al persoanelor juridice se atestă incontestabil că CCL nr. 162 administra blocul locativ de pe adresa mun. Chişinău, str. Ginta Latină, 19. La 03 decembrie 2010, în urma efectuării controlului la consumatorul CCL-162 pe adresa str. Ginta Latină, 19 ap. 22 mun. Chişinău, de către reprezentaţii furnizorului ÎCS „RED Union Fenosa" SA a fost întocmit actul nr. A 03562 de depistare a încălcării clauzelor contractuale, prin conectare neautorizată de la magistrala ÎCS „RED Union Fenosa" SA. Ca urmare, în baza actului menţionat, a fost recalculată plata pentru consumul fraudulos a energiei electrice conform sistemului pauşal, în adresa CCL nr. 162, la 16 decembrie 2010, fiind expediată factura pentru energia electrică consumată în mod fraudulos în perioada 03 decembrie 2009 – 03 decembrie 2010 în sumă de 13538, 84 lei. La 09 ianuarie 2012, ÎCS „RED Union Fenosa" SA, a expediat în adresa CCL nr. 162 reclamaţia cu solicitarea de a achita datoria restantă, care însă a rămas fără executare. Înaintând acţiunea împotriva CCL nr. 162, ÎCS „RED Union Fenosa" SA, a solicitat încasarea sumei în mărime de 13538, 84 lei, ce consta din consumul fraudulos al energiei electrice pentru perioada 03 decembrie 2009 – 03 decembrie 2010, ca temei invocând Actul de depistare a încălcării clauzelor contractuale nr. A 03562 din 03 decembrie 2010 şi factura de recalculare a datoriei. Drept temei juridic pentru înaintarea solicitării a servit pct. 93 din Regulamentul pentru furnizarea şi utilizarea energiei electrice (*abrogat*), care prevedea că în cazul în care se constată încălcarea de către consumatorul final a

clauzelor contractuale, care au dus la neînregistrarea sau la înregistrarea incompletă a energiei electrice consumate, prin conectarea neautorizată a instalaţiei electrice sau a receptoarelor electrice la reţeaua electrică, urmare a consumului de energie electrică prin evitarea echipamentului de măsurare sau prin contrafacerea sigiliului operatorului de reţea, la efectuarea calculelor consumului de energie electrică, conform sistemului pauşal, se ia în calcul perioada de la data ultimului control al echipamentului de măsurare (sau perioada de la data comiterii acestor încălcări în cazul contoarelor electronice cu memorie) şi până la data depistării, dar nu mai mare de 1 an. Prin hotărârea Judecătoriei Ciocana, mun. Chişinău din 02 aprilie 2014 a fost admisă acţiunea integral, și încasat de la CCL nr. 162 în beneficiul ÎCS „Red Union Fenosa" SA suma de 13538,84 lei cu titlu de datorie pentru consum fraudulos de energie electrică constatat prin actul de control fraudulos din 03 februarie 2010 nr. A03562 [8].

La data de 24 ianuarie 2013 şi 22 februarie 2013 ÎCS „Red Union Fenosa SA" ca urmare a controlului efectuat cu privire la corectitudinea utilizării energiei electrice la locul de consum NLC 2210200, la adresa Chişinău, str. Podul de Flori 2, aparţinând cu drept de proprietate/folosinţă consumatorului Malanciuc Radu, a fost depistat consum fraudulos de energie electrică manifestat prin conectarea neautorizată la reţea. Frauda depistată din partea consumatorului a fost consemnată în procesul-verbal nr. A 16302 din 24 ianuarie 2013 şi procesul - verbal nr. 15955 din 22 februarie 2013. Regulamentul cu privire la furnizarea şi utilizarea energiei electrice, aprobat prin Hotărârea ANRE nr. 393 din 15 decembrie 2010 califică fapta pârâtului drept consum fraudulos, adică sustragerea de energie electrică din reţeaua electrică fără evidenţa consumului. Ca rezultat furnizorul a emis factura lunară de plată a energiei electrice consumată fraudulos în mărime de 3311,68 lei, care urma a fi achitată de către pârât în termenul indicai în factură. Actele juridice în baza cărora s-a format datoria şi anume, procesele verbale de constatare a consumului fraudulos şi/sau facturile spre plată, în cazul în care nu era de acord cu ele, urmau să fie contestate in conformitate cu prevederile Legii Contenciosului administrativ nr. 793 din 10 februarie 2000 în termenul legal de 30 de zile, însă pârâtul nu le-a contestat, fapt ce atestă că nu şi-a exprimat legal dezacordul său cu actele juridice menţionate în termenul obligatoriu de prescripţie, fiind astfel implicit de acord cu ele, acestea fiind obligatorii pentru debitor. Ulterior, ÎCS „Red Union Fenosa SA" s-a adresat cu o cerere de chemare în judecată privind încasarea din contul pârâtului Malanciuc Radu în beneficiul său a sumei datoriei pentru energia electrică consumată în mărime de 3311,68 lei.

Prin hotărîrea Judecătoriei Botanica mun. Chişinău din 27 ianuarie 2015, acţiunea a fost respinsă. Prin încheierea Curţii de Apel Chişinău din 27 martie 2015, nu s-a data curs cererii de apel depuse de către ÎCS „Red Union Fenosa SA", fiind obligată apelanta să achite taxa de stat în mărime de 1125 lei.

Colegiul civil, comercial şi de contencios administrativ al Curţii Supreme de Justiţie, sub acest aspect a precizat că întru evitarea încălcării dreptului recurentei la un proces echitabil prevăzut de art. 6 din Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale, apelul urmează a fi examinat în fond. În consecinţă, instanţa de recurs a mai notat, că dreptul de acces la un tribunal constituie un element inerent al tuturor garanţiilor procedurale prevăzute în Convenţie (CEDO, hot. Campbell şi Fell vs. Marea Britanie din 25.02.1982). Drepturile fundamentale trebuie garantate într-o manieră concretă şi reală, iar nu iluzorie şi teoretică, imposibilitatea concretă de sesizare a unei instanţe de către persoana interesată constituie o încălcare a dreptului acesteia de acces la justiţie (CEDO, hot. Airey vs. Irlanda din 09.10.1979). Faptele relatate au generat casarea încheierii recurate [9].

Desigur că condiţiile contractuale trebuie să fie echitabile nu numai înainte de încheierea contractului de furnizare a energiei electrice, ci și ulterior, inclusiv în procesul de examinare a

litigiilor dintre furnizor și consumatorul final. Instituirea unor drepturi pentru o parte de a documenta faptele de consum fraudulos, afectează egalitatea părților.

Această egalitate este afectată și de faptul că elaborarea clauzelor contractuale standard ale contractului de furnizare a energiei electrice, propus pentru negocieri consumatorilor finali, este pus în sarcina doar a furnizorului și nu ambelor părți.

Clauzele contractuale standard pot fi detaliate în contract şi completate în anexele contractului. Furnizorul şi consumatorul final pot prevedea în contractul de furnizare a energiei electrice posibilitatea reducerii sarcinii electrice în anumite perioade de timp ale zilei. Clauzele contractuale obligatorii ale contractului de furnizare a energiei electrice încheiat între furnizorul serviciului universal sau furnizorul de ultimă opţiune şi consumatorii finali se aprobă de autoritatea de reglementare.

Nu este clar de ce numai furnizorul este obligat să depună toată diligenţa pentru soluţionarea pe cale extrajudiciară a neînţelegerilor aferente executării contractului de furnizare a energiei electrice şi nu ambele părți.

2. *Domeniul gazelor naturale*. Conținutul și efectele contractelor de furnizare a gazelor naturale consumatorilor finali este reglementat de Legea cu privire la gazele naturale nr. 108/27.05.2016 în baza aceloraşi principia ca și domeniul energiei electrice cu particularitățile de rigoare.

3. *Domeniul energiei termice*. În domeniul energiei termice calitatea de furnizor, spre deosebire de domeniile energie electrică și gaze naturale, o are agentul economic – furnizor care poate fi concomitent producător şi/sau distribuitor de energie termică, și care furnizează energie termică consumatorilor [10].

Ca particularitate menționăm și faptul că, în sectorul rezidenţial, reprezentantul autorizat al consumatorilor din blocurile de locuit cu sisteme colective de alimentare cu energie termică, inclusiv din căminele şi blocurile de locuit departamentale, este administratorul fondului locativ respectiv, care încheie un contract de furnizare a energiei termice cu furnizorul şi repartizează lunar cantitatea de energie termică consumată între deţinătorii de apartamente sau chiriaşi. Dacă în cadrul blocului de locuit sînt amplasate spaţii nelocuibile în proprietatea/folosinţa/gestiunea terţilor, furnizorul încheie contracte de furnizare a energiei termice în mod separat cu fiecare proprietar/chiriaș/ gestionar al spaţiilor nelocuibile, cu condiţia instalării obligatorii a echipamentului de măsurare [11].

Cererile privind încheierea unor contracte de furnizare a energiei termice şi cele privind modificarea contractelor deja încheiate se examinează şi se soluţionează de către titularul de licenţă în măsura posibilităţilor sale tehnice şi în termenele stabilite de Regulamentul privind furnizarea energiei termice, aprobat de autoritatea de reglementare, desi furnizorul nu este în drept să refuze încheierea unui contract de furnizare a energiei termice cu un potenţial consumator care a îndeplinit toate condiţiile impuse prin lege pentru încheierea contractului [12].

Spre deosebire de normele legale aplicabile în domeniile energie electrică și gaze naturale ce țin de plata preventivă și documentarea în cazul unui consum fraudulos, în domeniul energiei termice furnizorul este în drept să solicite plată preventivă doar în cazul în care consumatorul nu a achitat facturile pentru energia termică consumată şi livrarea energiei termice către acesta a fost sistată. Cât privește documentarea în cazul racordării ilegale la sistemul centralizat de alimentare cu energie termică/sistemul colectiv de alimentare cu energie termică, precum şi utilizarea neautorizată a energiei termice aceasta se face conform Codului contravenţional al Republicii Moldova. Persoana fizică sau persoana juridică care a racordat ilegal instalaţiile sale termice la o reţea termică este obligată să repare prejudiciul cauzat titularului de licenţă prin consumul ilicit de energie termică, determinat în sistem pauşal [13].

Legea nr.92 din 29.05.2014 cu privire la energia termică şi promovarea cogenerării spre deosebire de Legea Nr. 107/27.05.2016 cu privire la energia electrică și Legea Nr. 108/27.05.2016 cu privire la gazelle naturale reglementează și instituția subcontractării, instituție specifică contractelor de furnizare a resurselor energetice. În acest sens, consumatorii au dreptul să livreze energie termică unor subconsumatori. Nu se consideră furnizare a energiei termice alimentarea cu energie termică a unui subconsumator de către un consumator. Raporturile juridice dintre consumator şi subconsumator încetează odată cu expirarea termenului de valabilitate a contractului de furnizare a energiei termice încheiat între furnizor şi consumator, precum şi în cazul încălcării de către subconsumator a obligaţiilor ce îi revin [14].

BIBLIOGRAFICE.

1. Art.70 din Legea Nr. 107/27.05.2016 cu privire la energia electrică;
2. *Ibidem,* art.70;
3. *Ibidem,* art.70;
4. Art.56 din Legea Nr. 107/27.05.2016 cu privire la energia electrică;
5. *Ibidem,* art.70;
6. Art.66 din Legea Nr. 107/27.05.2016 cu privire la energia electrică;
7. *Ibidem,* art.66;
8. Decizia Colegiului civil, comercial şi de contencios administrative al Curţii Supreme de Justiţie 13 ianuarie 2016 mun. Chişinău din 13 ianuarie 2016 în cauza Întreprinderii cu Capital Străin „Gas Natural Fenosa Furnizare Energie" Societate cu Răspundere Limitată (succesor în drepturi a Întreprinderii cu Capital Străin „Red Union Fenosa" Societate pe Acţiuni) *versus* Cooperativa de Construcţii a Locuinţelor nr. 162 cu privire la încasarea sumei;
9. Decizia Colegiului civil, comercial şi de contencios administrative al Curţii Supreme de Justiţie din 28 octombrie 2015 în cauza Întreprinderii cu Capital Străin „Red Union Fenosa" Societate pe Acţiuni, succesor în drepturi Întreprinderea cu Capital Străin „Gas Natural Fenosa Furnizare Energie" Societate cu Răspundere Limitată, împotriva lui Malanciuc Radu cu privire la încasarea datoriei;
10. Legea nr.92 din 29.05.2014 cu privire la energia termică şi promovarea cogenerării, publicată la 11.07.2014 în Monitorul Oficial Nr. 178-184 art. 415, Versiune în vigoare din 27.10.17 în baza modificărilor introduce prin LP185 din 21.09.17, MO371-382/27.10.17 art.632;
11. Art.40 din Legea nr.92 din 29.05.2014 cu privire la energia termică şi promovarea cogenerării;
12.*Ibidem,* art.40;
13. *Ibidem,* art.40;
14. *Ibidem,* art.41;

GUARANTEEING CONSUMER RIGHTS IN ONLINE COMMERCE

GARANTAREA DREPTURILOR CONSUMATORILOR ÎN CADRUL COMERȚULUI ONLINE

[1]Olesea PLOTNIC, dr. hab.
E-mail : valeriapraporscic97@gmail.com/
[2]Valeria PRAPORȘCIC
E-mail : plotnicolesea.aum@gmail.com
[1]Academia de Studii Economice din Moldova
MD-2005, Republica Modlova, Chişinău, str. Banulescu Bodoni 61
Tel.: (+373 22) 22 41 28, www.ase.md
[2]Safeguard Global, https://www.safeguardglobal.com/

Abstract. *Protecting consumer rights has always been a global goal. The pandemic accentuated the importance and topicality of the researched subject, because during this period most purchases take place online, and consumers must know their rights. The scope is to inform citizens about their rights as consumers in the online environment, whether they buy from local or international sites. Following the research, we came to the conclusion that although each state has hers own legislation, international treaties are applied and any consumer problem can be solved, it is important that the consumer is informed and defends his interests.*
Key words: *consumer rights, , European Union, online commerce, Republic of Moldova*

JEL CLASSIFICATION: K4, F5, E2

Introducere

Bogați sau săraci, suntem cu toții consumatori. Adam Smith însuși o afirmă în bogăția națiunilor : „consumul este singurul scop și singurul motiv pentru toată producția" Dar dacă consumul este universal și la fel de vechi ca umanitatea, în ce moment putem spune că consumatorul modern apare în istorie? La acest capitol părerile marilor economiști ai timpurilor se împart. Unii consideră că consumatorul modern a apărut odată cu producția modernă, când tehnologia, agricultura, comerțul și imperiul convergeau pentru a declanșa Revoluția industrială,în acest mement noua lume a mărfurilor a dat naștere consumatorului, totuși alții o situează după cel de-Al Doilea Război Mondial.Evident, consumatorul modern nu a apărut peste noapte. Este produsul unui proces istoric care a avut loc pe parcursul lungului secol al XVIII-lea în Europa de Nord și coloniile nord-americane. Important, noile practici de consum nu sunt produsul pur al revoluției industrial, ci dimpotrivă, au precedat de un secol ascensiunea fabricilor și a mașinii cu aburi.

I. Conceptul de consumator

Din punct de vedere istoric, utilizarea noţiunii de consumator, totuşi, este disputată între europeni şi nord-americani. Pe cînd cei din urmă afirmă că preşedintele american John Kennedy a utilizat prima dată noţiunea în faţa Congresului, în 1962, rostind celebrele cuvinte: „Consumers, by definition, include us all"[17], europenii pun pe seama economiştilor folosirea termenului, în timpul

[17] John Kennedy, Consumatori, prin definiţie, sîntem noi toţi

crizei economice din 1930 [18]. Totuşi, pericolele generate de societatea de consum au fost denunţate mai întîi în Statele Unite ale Americii de filosofi precum Marcuse, economişti precum Galbraith şi Vance Packard, pentru ca, în anul 1962, în mesajul sau despre starea noţiunii, preşedintele Kennedy să constate oficial că masa consumatorilor reprezintă, pe plan economic, grupul cel mai important, dar şi cel mai puţin ascultat[19].

Indiferent unde şi cînd a fost denumit astfel, consumatorul a existat din cele mai vechi timpuri. M. Jakotă susţinea că „cumpărător sau utilizator, era protejat încă din antichitate împotriva viciilor ascunse ale lucrului achiziţionat"20. La contractul de vînzare din dreptul roman putea fi adăugat chiar şi aşa numitul "pactum disciplinentiae", stipulat în favoarea cumpărătorului, care avea posibilitatea să înapoieze lucrul într-un anumit termen, cînd constata că nu-i este pe plac[21]. Renumitul civilist francez J. Ghestin menţiona că „această putere discreţionară a consumatorului de a retracta consimţămîntul face parte din reglementările europene recente ale protecţiei consumatorului din Europa timpurilor noastre"[22].

În evul mediu, consumatorul s-a aflat pe un plan secundar. Tot interesul societăţii era orientat spre industrie, aflată în fază incipientă. În lucrarea sa „International product liability, a study of comparative and international legal aspects of product liability", autorul american Tebbens H.D. menţiona că deşi produsele de pe piaţă prezentau un risc sporit pentru consumatori, ideea încurajării dezvoltării industriei i-a determinat pe legiuitorii acelor timpuri să fie indulgenţi cu fabricanţii, sfătuindu-i pe cumpărători să ţină seama în tranzacţiile lor de maxima: „caveat emptor" [23].

În înţelegerea tehnicilor juridice, folosite în dreptul de consum de către Y.Picod et E.Davo, J. Beauchard, fenomenul apariţiei societăţii de consum este fundamental[24]. Această apariţie este dificil de datat cu exactitate, întrucît a luat amploare, de abia, după cel de-al doilea război mondial, cu toate că „germenii săi au existat, cu siguranţă, încă de la finele secolului al XlX-lea"[25]. Societatea de consum fiind însăşi produsul aşa-numitei revoluţii industriale, construită pe terenul unor invenţii tehnice remarcabile, facilitată de invenţii juridice precum cea a societăţilor anonime, s-a caracterizat prin fabricarea mecanizată de obiecte în serie[26]. Acest nou mod de producţie era realizat cu costuri mai mici şi favoriza ridicarea nivelului de trai, inclusiv a confortului. Treptat, obiectele de folosinţă curentă se transformă în marfă şi în produse de serie: valoarea lor de întrebuinţare dispare treptat, lăsînd locul aşa-numitei „valori de schimb". originalitatea obiectelor se estompează, fiind condamnată la disoluţie şi înlocuită cu caracterul comun, de fabricat în serie al lucrurilor. Unicitatea unui bun de

[18] FAGNART J.L. s.a., Les pratiques du commerce et la protection et l'information du consommateur, Editions du Jeune Barreau de Bruxelles, 1991, p. 19
[19] CALAIS-AULOY J., STEINMETZ F., Droit de la consommation, 5em édition, Dalloz, Paris, 200, p.2,.
[20] JAKOTA M.V., Dreptul roman, Ed. Fundaţiei "Chemarea" Iaşi, 1993, vol. II, p. 412 - 413.
[21] JAKOTA M.V., Dreptul roman, Ed. Fundaţiei "Chemarea" Iaşi, 1993, vol. II, p. 414
[22] GHESTIN J., La protection de la partie faible dans les rapports contractuels. Comparaisons franco-belges, ouvrage présentée par le Centre de Droit des Obligations de l'Université de Paris et le Centre de Droit des Obligations de l'Université Catholique de Louvain Wirection: M. Fontaine), L.G.D.J., Paris, 1996, p. 22
[23] „Cavea emptor" – fii vigilent, TEBBENS H.D., International product liability, a study of comparative and international legal aspects of product liability, Noordhoff International, Alphen aan den Rijn, The Netherlands, 1980.
[24] PICOD Y. et DAVO E., Droit de la consommation, ed.Armand Colin, Toulouse 2005, p.3, 9, p.371
[25] BEAUCHARD J., Droit de la distribution et de la consommation, P.U.F., Paris, 1996, p. 22

uz casnic, de pildă ori pur şi simplu fabricarea acestuia la comandă, pe baza preferinţelor deţinătorului este taxată deja drept excentricitate şi tinde să izoleze individul de grup[27].

În această ordine de idei, rezultă că apartenenţa la un grup (prin gusturi, stiluri şi modele-tip) şi la valorile comune ale acestuia este concepţia secolului XX. Acest curent a modificat radical natura obiectelor cotidiene, deoarece acestea au început să fie utile, practice, relativ economice, de un gust comun, produse în serie. Cu toate acestea, autorii J. Ghestin şi D. Marcheschaux în lucrarea „L'élimination des clauses abusives en droit français à l'épreuve du droit communautaire" susţin că nivelul de protecţie nu a fost acelaşi, ceea ce era incompatibil cu existenţa unei pieţi europene unice, fapt ce a condus la armonizarea legislaţiei europene prin adoptarea la 5 aprilie 1993 a Directivei privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii.[28]

Conform clasificării date de J. Beauchard a revoluţiilor în domeniul de consum, revoluţia industrială a fost urmată, în secolul XX - XXI, de fenomenul, nu mai puţin important, şi anume al revoluţiei comerciale, aceasta fiind centrată pe distribuitori, care reuşesc să creeze un comerţ modern, rezultat din alianţa metodelor de vînzare noi (vînzarea pe suprafeţe mari, vînzarea prin corespondenţă, vînzarea telematică şi, astăzi, cea electronică, promoţia vînzărilor şi tehnici eficiente de marketing etc.) cu forţa publicităţii şi atracţia generată de creditul pentru consum.[29] Mişcarea consumeristă a contribuit la luarea în calcul a intereselor consumatorilor de către autorităţile statale, dar şi de către profesioniştii comerţului, pentru care doleanţele consumatorilor (cel puţin în aparenţă) nu au mai rămas neglijabile. Astfel, în majoritatea ţărilor Europei occidentale, guvernele au luat act de revendicările consumeriste încă din anii '70-'80, pe de o parte pentru a oficializa acţiunile acestei mişcări, pe de altă parte, pentru a institui măsuri legislative de protecţie a consumatorilor, născîndu-se treptat un veritabil „drept al consumaţiei". Construcţia acestuia este, se pare, departe de a fi fost finalizată.

În secolul XXI în dreptul de consum apare „era consumismului" ca drept de reacţie şi ordine publică de protecţie. În interiorul acestei revoluţii comerciale transformate rapid în consumism pur, consumatorul a fost cel mai adesea neglijat, tratat ca simplu spectator ori, mai grav, exploatat ca depozitar al unei credulităţi naturale. Principala trăsătură psihologică a noului subiect de drept numit „consumator" este fragilitatea. Precum menţionează autorii J. Calais-Auloy, F. Steinmetz, consumatorul devine în interiorul contractelor de adeziune – „partea slabă", atît din punct de vedere economic şi informaţional, cît şi în plan psihologic.[30] Fără un precedent aparent în istoria dreptului privat, această „tutelă a majorului" care este consumatorul, face obiectul unei ample prezentări, în cuprinsul teoriei consumeriste. Datorită afinităţii evidente a protecţiei în cauză cu ideea clasică de „tutelă", de ocrotire reglementată prin lege în folosul unor persoane cărora această asistenţă le este indispensabilă, înţelegem mai uşor faptul desemnării, în dreptul italian de pildă, a protecţiei consumatorilor prin sintagma „tutelă a consumatorului"[31].

Trebuie să recunoaştem că consumatorii sunt mereu pe poziţie de inegalitate în cadrul raporturilor de consum, mai ales mediul online: pe de o parte există „partea puternică", adică agentul

---

[27] PLOTNIC, O. Evoluţia instituţiei protecţiei consumatorului prin prisma dreptului francez / „Studias Universitates", nr.3 (23), Chişinău, 2009. p.85-88

[28] GHESTIN et MARCHESCHAUX, L'élimination des clauses abusives en droit français à l'épreuve du droit communautaire, RED consom. 1993.65;

[29] BEAUCHARD J., Droit de la distribution et de la consommation, P.U.F., Paris, 1996, p. 23

[30] CALAIS-AULOY J., STEINMETZ F., Droit de la consommation, 7em édition, Dalloz, Paris, 2006, p.96, 681p.

[31] ZÎNA M., Tutela consumatorului în dreptul contractelor italian, în « Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Jurisprudentia », nr.2/2005, p.168

economic şi pe de altă parte este „partea slabă", adică consumatorul. Adoptarea unei legislaţii specifice privind protecţia consumatorilor a avut ca premisă realitatea, şi anume la momentul încheierii contractului, indiferent de natura acestuia, consumatorul se găseşte într-o situaţie de triplă inferioritate faţă de agentul economic:

1. tehnică, întrucât agenţii economici cunosc bine produsele sau serviciile pe care le comercializează, în timp ce consumatorii le cunosc prea puţin sau deloc;
2. economică, pentru că agenţii economici dispun în această privinţă de o forţă economică disproporţionată faţă de cea a consumatorilor;
3. juridică, deoarece consumatorii se găsesc privaţi de orice posibilitate de negociere şi se văd constrânşi să adere la propunerile ce le sunt făcute.

Prin urmare inegalitatea se explică prin faptul că consumatorul este mult mai vulnerabil faţă de agentul economic, datorită faptului că nu are posibilităţi financiare, cunoştinţe speciale în domeniu, asistenţă juridică necesară pentru avea, într-o relaţie contractuală, o poziţie de egalitate cu agentul economic, aşa cum există în cadrul raportului civil. Spre exemplu, la încheierea contractului privind furnizarea energiei electrice, consumatorul contractează de unul singur în faţa unei echipe pregătite a furnizorului de energie electrică, formate din juriști, economişti, ingineri şi electricieni;

Potrivit accepțiunii legale naționale[32] oferite noțiunii de consumator, consumator este orice persoană fizică ce intenţionează să comande sau să procure ori care comandă, procură sau foloseşte produse, servicii pentru necesităţi nelegate de activitatea de întreprinzător sau profesională. Potrivit acestei noțiuni se pot delimita următoarele elemente de identificare a consumatorului:

a) „orice persoană fizică", şi anume în vederea echilibrării „părţii slabe" în raport cu puterea economică a „părţii puternice" şi ca răspuns la fragilitatea contemporană a consumatorului, Legea nr.105-XV din 13.03.2003 privind protecţia consumatorilor, prevede în conţinutul său ca unic protejat doar consumatorul cu statut de persoană fizică, or persoana juridică nu poate beneficia de protecţia specială a Legii privind protecţia consumatorilor.
b) „ce intenţionează să comande sau să procure ori care comandă, procură sau foloseşte", fapt ce denotă că urmează a fi identificate două categorii de consumatori:
   - consumatori care intenţionează să comande sau să procure produse, servicii.
   - consumatori care comandă, procură sau folosesc produse sau servicii în scop neprofesional;
c) „pentru necesităţi nelegate de activitatea de întreprinzător sau profesională", adică sfera contractelor în care o persoană poate avea calitatea de consumator se restrânge la contractele încheiate în scopuri personale, familiale sau colective. În doctrină şi în jurisprudenţă a apărut problema de a cunoaşte care e momentul în funcţie de care se poate stabili că o persoană acţionează sau nu în afara profesiei sale. Aprecierea momentului lucrativ se poate face ţinându-se cont de trei criterii, care vizează legătura dintre contractul încheiat şi activitatea profesională:
   - criteriul raportului direct al contractului cu activitatea profesională relevă natura profesională a contractului, situaţie în care persoana juridică va fi considerată că încheie acel contract în scopul pentru care s-a constituit;

[32] Art.1 al Legii provind protecţia consumatorilor nr.105-XV din 13.03.2003

- criteriul raportului indirect dintre contract şi activitatea profesională indică situaţia în care contractul, deşi este încheiat în scop profesional, se situează în afara sferei de competenţă a profesionistului;

Privit dintr-o perspectvă mai larg, și anume ținând cont că comerțul online nu are frontiere, este important să stabilim cine este consumatorul European.

Conform Regulamentului (CE) cu privire la competenţa, recunoaşterea şi executarea deciziilor în materie civilă şi comercială, consumator este acea persoană care încheie un contract într-un scop care se poate considera că se situează în afara domeniului său professional[33]. Aceiaşi linie urmăreşte şi Convenţia de la Roma din 1980 cu privire la legea aplicabilă obligaţiilor contractuale[34].

Prin umrare actualmente pe plan european noţiunea de consumator este oferită de un șir de Directive europene prin care se realizează protecţia consumatorilor, termenul de consumator fiind utilizat, dar nu întotdeauna, definit, şi anume:

1. Directiva nr.2006/114/CEE privind publicitatea înşelătoare şi comparativă, este destinată şi protecţiei consumatorilor, dar nu este definită noţiunea de consummator[35];
2. Directiva nr.85/374/CEE cu privire la apropierea dispoziţiilor legislative, regulamentare şi administrative ale statelor membre în materia răspunderii pentru produsele defectuoase, impune o răspundere obiectivă a producătorilor, care funcţionează şi faţă de consumatorii prejudiciaţi, dar nici aici termenul de consumator nu este definit[36];
3. Directiva nr.85/577/CEE cu privire la protecţia consumatorilor în cazul contractelor negociate în afara sediilor comerciale, defineşte consumatorul ca fiind „orice persoană fizică, ce încheie tranzacţii (în sensul directivei) într-un scop străin activităţii sale profesională"[37];
4. Directiva nr.2008/48/CEE privind contractele de credit pentru consumatori, consideră consumator „(a) o persoană fizică care, în cadrul operaţiunilor reglementate de prezenta directivă, acţionează în scopuri care se află în afara activităţii sale comerciale sau profesionale (art.3)"[38];

[33] Art.15 al Regulamentul (CE) privind competenţa judiciară, recunoaşterea şi executarea hotărârilor în materie civilă şi comercială. Nr. 44/2001 din 22 decembrie 2000. În: JURNALUL OFICIAL AL COMUNITĂŢILOR EUROPENE, 16.01.2001, NR. L. 012

[34] Art.5 alin.(1) al Convenţiei de la Roma privind legea aplicabilă obligaţiilor contractuale din 19 iunie 1980. În: Monitorul Oficial, 27.01.1998, nr.C – 027, p.0034-0046.

[35] Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind publicitatea înşelătoare şi comparativă. Nr.2006/114/CEE din 12.12.2006. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 27.12.2006, L 376, P. 0021 – 0027.

[36] Directiva Parlamentului european şi a Consiliului de apropiere a actelor cu putere de lege şi a actelor administrative ale statelor membre cu privire la răspunderea pentru produsele defectuoase. Nr.85/374/CEE din 25 iulie 1985. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 07.08.1985, L 210, P. 0029 – 0033.

[37] Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind protecţia consumatorilor in cazul contractelor negociate în afara spaţiilor comerciale. Nr.**85/577/CEE din 20 decembrie 1985.** În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 31.12.1985, L 372, P. 0031 – 0033

[38] Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind contractele de credit pentru consumatori şi de abrogare a Directivei Nr.87/102/CEE a Consiliului. Nr.2008/48/CE din 23 aprilie 2008. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 22.05.2008, L 133, P. 0066 – 0092

5. Directiva nr.93/13/CEE cu privire la clauzele abuzive din contractele încheiate de consumatori, priveşte consumatorul ca „orice persoană fizică ce acţionează în scopuri ce nu intră în sfera activităţii sale profesionale" (art.2)[39].

Parlamentul european a limitat noţiunea de consumator doar la persoana fizică, în scopul evitării unei interpretări şi aplicări ambigue a prevederilor directivelor europene în domeniul protecţiei consumatorilor împotriva puterii economice abuzive din partea antreprenorilor.

În continuare se va analiza excepţia noţiunii de consumator francez și anume, în Franţa, noţiunea de consumator poartă un sens mai larg, şi anume consumator poate fi şi persoana juridică sau persona fizică ce încheie tranzacţii în scop profesional. În această ordine de idei, noţiunea de consumator, primeşte două accepţiuni:

- una obiectivă sau permisivă abordează noţiunea de consumator in lato senso, incluzând atât persoanele fizice, cât şi cele juridice care acţionează în scopul achiziţionării de bunuri sau servicii atât în scop profesional, cât şi în cel personal. Această concepţie pare să ignore scopul în care au fost enunţate reglementările clauzelor abuzive, şi anume acela de a proteja partea contractantă mai slabă din punct de vedere economic. Totuşi, această concepţie este susţinută de jurisprudenţa franceză întrucât se pot ivi situaţii în care o persoană juridică - exclusă, potrivit legii, din categoria consumatorilor - acţionează în afara sferei sale profesionale, fiind în aceste situaţii la fel de profană ca şi consumatorul;
- alta subiectivă sau restrictivă limitează categoria consumatorului la persoana fizică ce acţionează în afara activităţii profesionale, adică în scop personal, familial sau colectiv, scopul din urmă presupunând folosirea unui bun sau a unui serviciu de mai multe persoane între care nu există relaţii de rudenie.

II. Era digitală – o noua accepțuine a consunatirului în comerțul online.

Aflându-ne în era digital, care se află într-o continuuă ascensiune în ultimele doua decenii este important de cunoscut că reglementările atât naționale, cât și internaționale cu privire la protecția drepturilor consumatorilor în mediul online, și cu toate că și până acum comerțul online era destul de dezvoltat, epidemia de coronavirus și carantina au obligat antreprenorii și producătorii agricoli să-și transfere afacerile în mediul online. Astfel, pe rețele sociale au apărut tot mai multe grupuri și asociații virtuale care adună la un loc producători de verdețuri, patiserie, lactate și alte bunuri care până nu demult puteau fi cumpărate la piață. Astăzi, consumatorul online s-a schimbat, profilul său este foarte asemănător cu cel al consumatorului traditional, benefeciind de drepturi cât și cunoscându-și obligațile contractuale.

Făcând referire la Codul Consumatorilor francez, la articolul L221-1 o achiziție pe internet este considerate a fi un contract la distanță între un profesionist și un consumator, o asemenea reglementare lipsește în legislația națională, dar o considerăm oportună și pentru Republica Moldova pentru a nu mai face aceasta discrepanță între consumatorul din mediul digital și cel traditional, deoarece de facto este una și aceeași persoană. Aparent comerțul online ar facilita viața noastră și ar avea o mulțime de puncte forte, dar nu trebuie să negljăm faptul că consumatorii de multe ori preferă să acceseze și procure de la companii de peste teritoriul vamal al țării, în acest caz ia naștere comerțul international online. Astfel că, mijloc de comunicare detașat de teritoriile naționale, Internetul a stârnit teama de a fi un fenomen care nu se află sub controlul legilor și al autorităților naționale, dar

[39] Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii. Nr.93/13/CEE din 5 aprilie 1993. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 21.04.1992, nr.92, p. 29-31

care ar putea stărni un conflict de legi. Considerăm că prezentele temeri nu sunt justificate, deoarece mediul online nu pune la îndoiala aplicabilitatea unei anumite legislații, astfel că consumatorul va fi protejat indiferent de situație.

Există o mulțime de cadre internaționale în care statele cooperează pentru a facilita comerțul electronic internațional. Mai presus de toate, trebuie menționat Consiliul Europei care, deja în 1981, a elaborat o Convenție pentru protecția datelor cu caracter personal, Conferința de la Haga, care discută în prezent textul unei noi convenții privind jurisdicția judiciară . Aceste initiative totuși, au o importanță limitată și destul de indirectă pentru protecția consumatorilor. La ONU, statele cooperează în cadrul Comisiei Națiunilor Unite pentru Dreptul Comerțului Internațional (UNCITRAL) pentru a promova dezvoltarea comerțului electronic. În domeniul care ne preocupă, UNCITRAL a adoptat două legi model, inclusiv Legea din 1996 privind comerțul electronic[40] și Legea din 2001 privind semnăturile electronice[41]. Prima dintre acestea două legi model, în ceea ce privește protecția consumatorilor, merită cea mai mare atenție, întru- cât ea a stat la baza legislației mai multor țări, inclusiv Republica Moldova.[42]

În cadrul Comunității Europene, consumatorul este suficient de protejat de legislația contractuală atât în mediul online cât și cel tradițional Această protecție se bazează, în primul rând, pe dreptul internațional privat care garantează, în majoritatea cazurilor, aplicarea legislației statului de domiciliu obișnuit al consumatorului, și față de statele terțe. În al doilea rând, Directiva privind comerțul electronic introduce o serie de obligații pentru furnizorul de servicii la încheierea contractului: aceea de a furniza anumite informații, aceea de a confirma primirea comenzii fără întârziere nejustificată și prin mijloace electronice și, în final, , acela de a furniza destinatarului serviciului mijloace tehnice adecvate, eficiente și accesibile care să le permită să identifice erorile făcute la introducerea datelor și să le corecteze înainte de a plasa o comandă. În al treilea rând, nu ar trebui să uităm protecția specială oferită consumatorilor prin Directiva contractelor la distanță. După cum tocmai am văzut, protecția contractuală în Europa constă în mare măsură în dreptul de retragere din contract. Acest drept este necunoscut altor ordine juridice, în special cea a Statelor Unite. [43]

Uniunea Europeană urmărește să stabilească legături din ce în ce mai strânse între statele și popoarele Europei în scopul asigurării progresului economic și social. În conformitate cu articolul 14 alineatul (2) din tratat, piața internă cuprinde un spațiu fără frontiere interne, în care sunt asigurate libera circulație a mărfurilor și serviciilor și libertatea de stabilire. Dezvoltarea serviciilor societății informaționale în spațiul fără frontiere interne reprezintă un mijloc esențial pentru eliminarea barierelor care despart popoarele europene.

Pentru a garanta certitudinea juridică și încrederea consumatorilor, este necesar ca Directiva 2000/31/CE cu privire la comerțul electronic European[44] să stabilească un cadru general clar de reglementare a anumitor aspecte juridice ale comerțului electronic pe piața internă.

drept obiectiv stimularea comerțului electronic prin abordarea problemei geoblocării, prin asigurarea unei livrări transfrontaliere de colete mai accesibile și mai eficiente, precum și prin promovarea încrederii consumatorilor ca urmare a îmbunătățirii protecției și a aplicării legii.

---

[40] Legea privind comerțul electronic din la 16 decembrie 1996
[41] Legea privind semnăturile electronice adoptată 05.07.2001
[42] https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-economique-2002-2-page-405.htm#no26
[43] Josef Drexl , Revue internationale de droit économique, 2002/2-3 (t. XVI), pag. 405 - 407
[44] Directiva 2000/31/CE cu privire la comerțul electronic european

Actul de comerț electronic poate fi definit ca reprezentând vânzarea de marfuri ori prestarea de servicii sau o interpunere în circulația marfurilor, cu scopul de a obtine profit, formarea contractului fiind efectuată în mod valabil prin mijloace electronice. Înfăptuirea actului de comerț electronic implică încheierea unui contract la distanță. Atunci când un client comandă un produs din magazinul online prin utilizarea exclusivă a unui sistem de vânzări organizat electronic încheie un contract la distanță.

Contractul la distanță este considerat orice contract încheiat între profesionist şi consumator în cadrul unui sistem de vânzări sau de prestare de servicii la distanță organizat, fără prezența fizică simultană a profesionistului și a consumatorului, cu utilizarea exclusivă a unuia sau a mai multor mijloace de comunicare la distanță, până la și inclusiv în momentul în care este încheiat contractul. Deși nu trebuie încheiat un contract pentru fiecare comandă în parte, cu fiecare consumator, în cadrul magazinului online trebuie afișate, în mod clar și inteligibil, cerințele de informare prevăzute de lege. Conform OUG 34/2014 și Directivei 2011/83/UE privind drepturile consumatorilor, înainte ca un contract la distanță să producă efecte obligatorii asupra consumatorului, profesionistul trebuie să îi furnizeze consumatorului următoarele informații în mod clar și inteligibil:

a) Coordonatele profesionistului
b) Bunuri și servicii
c) Livrare și returnare
d) Prețuri, plăți și taxe
f) Dreptul de retragere din contract.
g) Garanții și soluționarea litigiilor .[45]

În Republica Moldova pe lângă Legea cu privire la protecția drepturilor consumatorilor a fost aplicată și strategia în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013 – 2020, care a avut următoarele scopuri: scăderea riscului de apariţie a produselor şi serviciilor periculoase pe piaţă; - scăderea nivelului tranzacţiilor prejudiciabile pentru consumatori; creşterea capacităţii decizionale a consumatorului prin educarea şi informarea acestuia; eficientizarea procesului de revendicare a drepturilor şi de recuperare a prejudiciilor. [46] Totuși considerăm oportun de a modifica Legea privind protecția consumatorilor în contextul comerțului online, fie în Strategia pentru următorii ani urmează expres să fie stabilit un compartiment separat comerțului online, căci în următorii ani acesta poate lua locul celui traditional.

Directiva UE privind drepturile consumatorilor garantează că, în timp ce face o achiziție online, fiecare consumator are dreptul să primească informații clare, corecte și inteligibile despre modalitățile de livrare, drepturile de retragere și garanția legală în cazul în care produsul este defect. Cu toate că în UE aparent par a fi respectate drepturile consumatorilor și aceștia se bucură mereu de prioritate față de profesioniși, totuși în urma unui studio al Comisiei Europene pentru anul 2019 rezultatele s-au dovedit a fi diferite și anume:

- Mai mult de un sfert din site-urile web semnalate nu au informat consumatorii despre cum să se retragă dintr-un contract. Acest lucru trebuie prezentat într-o manieră clară și ușor de înțeles, specificându-se dreptul de retragere în termen de 14 zile de la primirea bunului, fără a fi necesară o justificare În peste o cincime din site-urile web semnalate, prețul afișat

[45] Analiza exhausivă a cadrului normativ din domeniul comerțului,pag. 11-14 disponibil: https://www.comunicatii.gov.ro/wp-content/uploads/2019/03/Analiza-exhaustiv%C4%83-a-cadrului-normativ-actual-din-domeniul-comer%C8%9Bului-electronic-na%C8%9Bional.pdf

[46] Strategia în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013 – 2020

inițial era incomplet, deoarece nu conținea livrare, poștă sau alte posibile taxe suplimentare sau informații despre posibilitatea unor astfel de taxe.

- Peste o treime dintre site-urile web semnalate nu au informat consumatorii cu privire la garanția legală minimă de 2 ani pentru a avea un bun reparat, înlocuit sau rambursat în cazul în care acesta a fost defect în momentul livrării (chiar dacă acest lucru devine evident mai târziu).

Chiar dacă legislația UE impune comercianților să includă pe site-ul lor un link ușor accesibil către platforma de soluționare a litigiilor online, informând consumatorii cu privire la posibilitățile lor în caz de dispută, aproape 45% din toate site-urile web examinate nu au furnizat un astfel de link.[47]

În Republica Moldova în ultimii ani protecția consumatorilor și legislația în vigoare se aplică tot mai echitabil și legal. Cu toate că Agenția pentru Protecția Consumatorilor și Supravegherea Pieții vine cu recomandări și soluții întru soluționarea anumitor litigii, bineînțeles că numărul încălcărilor nu pare a fi în descreștere. Astfel că Agenția pentru Protecția Consumatorilor și Supravegherea Pieței recomandă producătorilor locali și furnizorilor să asigure respectarea drepturilor fundamentale ale consumatorilor privind oferirea informaţiilor complete, corecte şi precise privind produsele, serviciile achiziţionate precum și protecţia împotriva riscului de a achiziţiona un produs, un serviciu care ar putea să afecteze viaţa, sănătatea, ereditatea sau securitatea ori să-i prejudicieze drepturile şi interesele legitime.[48] Touși cele mai fregvente încălcări în Republica Moldova rămân a fi: modul în care sunt prestate serviciile comunale şi calitatea acestora, calitatea produselor alimentare, calitatea serviciilor turistice, dar nu rămân în urmă nici cumpărăturile din mediul online, fie că este vorba de produse de îngrijire, electrocasnice sau vestementație.

Concluzii

Considerăm că la nivelul legislației naționale, îngrijorarea precum că Internetul ar putea crea un spațiu anarhic fără protecție legală, nu a fost confirmată. Dreptul național al consumatorului se aplică în conformitate cu normele în vigoare fără a face abatere de la convențiile și tratatele internaționale la care sunt parte. Odată ce cumpărăturile online iau ușor locul cumpărăturilor tradiționale este important ca consumatori să-și cunoască drepturile, atât la nivel național, cât și internațional. Conform celor relatate consumatorii sunt protejați indiferent de mediul ce îl aleg, atât timp cât ei au calitatea de consumator pe de-o parte și comercinții de cealaltă parte, fiind considerați și partea mai slabă în acest raport juridic benefiază de o mulțime de drepturi.

Sunt mult prea dese cazurile în care accesul persoanelor la cele mai bune oferte de comerț electronic este blocat sau cazurile în care acestea decid să nu facă achiziții transfrontaliere deoarece prețurile de livrare sunt prea mari sau pentru simplul fapt că sunt preocupate de modalitățile de a-și cere drepturile în cazul în care apar incidente nedorite, astfel ar fi binevenite anumite reglementări la nivel european, care ar asigura o livrare a mărfurilor din orice colț al lumii mult mai accesibilă și eficientă. Discriminarea în rândul consumatorilor din UE ca urmare a obiectivului de a fragmenta piețele de-a lungul granițelor naționale nu își are locul în cadrul pieței unice. Cu ajutorul unor norme mai clare, al unei aplicări îmbunătățite a legii și al unei livrări transfrontaliere de colete mai accesibile, va fi mai ușor pentru consumatori și întreprinderi, în special pentru IMM-uri, să profite din plin de piața unică a UE și de comerțul electronic transfrontalier.

[47] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_156

[48] https://justicemoldova.md/agentia-pentru-protectia-consumatorilor-recomanda-comerciantilor-din-mediul-online-sa-respecte-drepturile-consumatorilor/

Tehnologiile informaţiei şi comunicaţiilor se situează, în prezent, la temelia tuturor sistemelor economice moderne, creând imense oportunităţi pentru inovare, creştere economică şi locuri de muncă. Ca atare, una dintre cele zece priorităţi ale Comisiei Europene o constituie realizarea pieţei unice digitale. Cosniderăm a fi un obiectiv ce-ar rezolva o multitudine din probleme actuale ce sunt întrunite în mediul online.

BIBLIOGRAFIE

1. John Kennedy, Consumatori, prin definiţie, sîntem noi toţi
2. FAGNART J.L. s.a., Les pratiques du commerce et la protection et l'information du consommateur, Editions du Jeune Barreau de Bruxelles, 1991, p. 19
3. CALAIS-AULOY J., STEINMETZ F., Droit de la consommation, 5em édition, Dalloz, Paris, 200, p.2,.
4. JAKOTA M.V., Dreptul roman, Ed. Fundaţiei "Chemarea" Iaşi, 1993, vol. II, p. 412 - 413.
5. GHESTIN J., La protection de la partie faible dans les rapports contractuels. Comparaisons franco-belges, ouvrage présentée par le Centre de Droit des Obligations de l'Université de Paris et le Centre de Droit des Obligations de l'Université Catholique de Louvain Wirection: M. Fontaine), L.G.D.J., Paris, 1996, p. 22
6. „Cavea emptor" – fii vigilent, TEBBENS H.D., International product liability, a study of comparative and international legal aspects of product liability, Noordhoff International, Alphen aan den Rijn, The Netherlands, 1980
7. PICOD Y. et DAVO E., Droit de la consommation, ed.Armand Colin, Toulouse 2005, p.3, 9, p.371
8. BEAUCHARD J., Droit de la distribution et de la consommation, P.U.F., Paris, 1996, p. 22
9. PLOTNIC, O. Evoluţia instituţiei protecţiei consumatorului prin prisma dreptului francez / „Studias Universitates", nr.3 (23), Chişinău, 2009. p.85-88
10. GHESTIN et MARCHESCHAUX, L'élimination des clauses abusives en droit français à l'épreuve du droit communautaire, RED consom. 1993.65;
11. [1]BEAUCHARD J., Droit de la distribution et de la consommation, P.U.F., Paris, 1996, p. 23
12. CALAIS-AULOY J., STEINMETZ F., Droit de la consommation, 7em édition, Dalloz, Paris, 2006, p.96, 681p
13. ZÎNA M., Tutela consumatorului în dreptul contractelor italian, în « Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Jurisprudentia », nr.2/2005, p.168
14. Art.1 al Legii provind protecţia consumatorilor nr.105-XV din 13.03.2003
15. Art.15 al Regulamentul (CE) privind competenţa judiciară, recunoaşterea şi executarea hotărârilor în materie civilă şi comercială. Nr. 44/2001 din 22 decembrie 2000. În: JURNALUL OFICIAL AL COMUNITĂŢILOR EUROPENE, 16.01.2001, NR. L. 012
16. Art.5 alin.(1) al Convenţiei de la Roma privind legea aplicabilă obligaţiilor contractuale din 19 iunie 1980. În: Monitorul Oficial, 27.01.1998, nr.C – 027, p.0034-0046.
17. Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind publicitatea înşelătoare şi comparativă. Nr.2006/114/CEE din 12.12.2006. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 27.12.2006, L 376, P. 0021 – 0027
18. Directiva Parlamentului european şi a Consiliului de apropiere a actelor cu putere de lege şi a actelor administrative ale statelor membre cu privire la răspunderea pentru produsele defectuoase. Nr.85/374/CEE din 25 iulie 1985. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 07.08.1985, L 210, P. 0029 – 0033.
19. Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind protecţia consumatorilor in cazul contractelor negociate în afara spaţiilor comerciale. Nr.**85/577/CEE din 20 decembrie 1985.** În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 31.12.1985, L 372, P. 0031 – 0033
20. Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind contractele de credit pentru consumatori şi de abrogare a Directivei Nr.87/102/CEE a Consiliului. Nr.2008/48/CE din 23 aprilie 2008. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 22.05.2008, L 133, P. 0066 – 0092
21. Directiva Parlamentului european şi a Consiliului privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii. Nr.93/13/CEE din 5 aprilie 1993. În: Jurnalul Oficial al Comunităţilor Europene, 21.04.1992, nr.92, p. 29-31
22. Legea privind comerțul electronic din la 16 decembrie 1996
23. Legea privind semnăturile electronice adoptată 05.07.2001

24. https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-economique-2002-2-page-405.htm#no26
25. Josef Drexl , Revue internationale de droit économique, 2002/2-3 (t. XVI), pag. 405 – 407
26. Directiva 2000/31/CE cu privire la comerțul electronic European
27. Analiza exhausivă a cadrului normativ din domeniul comerțului,pag. 11-14 disponibil: https://www.comunicatii.gov.ro/wp-content/uploads/2019/03/Analiza-exhaustiv%C4%83-a-cadrului-normativ-actual-din-domeniul-comer%C8%9Bului-electronic-na%C8%9Bional.pdf
28. Strategia în domeniul protecției consumatorilor pentru anii 2013 – 2020
29. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_156
30. https://justicemoldova.md/agentia-pentru-protectia-consumatorilor-recomanda-comerciantilor-din-mediul-online-sa-respecte-drepturile-consumatorilor/

În redacția autorilor

Serviciul Editorial-Poligrafic
al Academiei de Studii Economice a Moldovei
Chişinău, MD-2005, str.Bănulescu-Bodoni 59.
Tel.: 022-402-910